michael mann

iktidarın tarihi

sınıfların ve ulus-devletlerin yükselişi 1760-1914

cilt II

phoenix

İktidarın Tarihi
Sınıflar ve Ulus-Devletlerin Yükselişi, 1760-1914
Micheal Mann
Orijinal Künye: ***The Sources of Social Power The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914 volume II, Cambridge University Press.***
Çevirmenler: Ali Rıza Güngen (1-8), Gülben Şaş (9-12), Elçin Deniz Ela (13), Hüseyin Ali Sözen (14), Soner Torlak (15, 16, 21), Bilgesu Savcı (17), Mehmet Sait Türk (18-20)
Editör: Gülben Salman, Soner Torlak
Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

Aralık 2012, Ankara
Phoenix Yayınevi-303
ISBN No: 978-605-4657-22-3
Phoenix Yayınevi
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay/Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@phoenixkitap.com
http://www.phoenixkitap.com
Baskı:
Desen Ofset A. Ş.
Sertifika No: 11289
Birlik Mah. 448. Cad. 476. Sk. No: 2
Çankaya/Ankara Tel: 0 (312) 496 43 43
Dağıtım:
Siyasal Dağıtım
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@siyasalkitap.com
http://www.siyasalkitap.com

İktidarın Tarihi

Sınıflar ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914

Michael Mann

II. Cilt

İktidarın Tarihi

Sınıflar ve Ulus-Devletlerin Yükselişi
1760-1914

Michael Mann

phoenix

İçindekiler

Önsöz

Bu kitap, toplumsal iktidarın kaynaklarına ilişkin dört cilt olarak tasarladığım çalışmanın ikinci cildidir. Ancak 1. Cilt'te taahhüt ettiğim kapsamın, 1990'da değil 1914'te bitecek şekilde ancak % 63'ünü kapsadığını söylemeliyim.

Bu cildi yazman için, 1970'li yılların ortasından başlayarak on yıllık bir araştırma süreci geçirdim; başlarken bu kitabın normal boyutlarda bir kitap olacağına inanıyordum. Yıllar geçtikçe pek çok kişinin emeğinden, tavsiyelerinden ve eleştirilerinden faydalandım. Roland Axtmann ve Mark Stephens, 11. Bölüm'deki karşılaştırmalı istatistikleri toplamamda yardımcı oldu ve Mark, 5. Bölüm'de de yardımlarını benden esirgemedi. Jill Stein, 6. Bölüm'de Fransız devrimciler üzerine verileri toplamama yardım etti. Ann Kane, diğer bölümlerin, özellikle 16. Bölüm ve sonrasının yanı sıra 19. Bölüm'de sıkı bir destek sundu. Marjolein't Hart, John Hobson ve John B. Legler, 11. Bölüm için yayınlanmamış verileri bana sundular. Joyce Appleby ve Gary Nash, Amerikan Devrimi; Ed Berenson ve Ted Margadant, Fransız Devrimi; James Cronin ve Patrick Joyce, Britanya emek tarihi; Kenneth Barkin ve Geoff Eley de Alman tarihi üzerine, beni neredeyse hizaya getirdiler. Christopher Dandeker 12. Bölüm; Ronen Palan 3., 8. ve 20. Bölümler; Anthony Smith ise 7. Bölüm hakkında cömert yorumlarını eksik etmediler. John Stephens 18. ve 19. Bölümler için inanılmaz yardımcı oldu. Randall Collins ve Bill Domhoff, her iki cilde dönük yorumlarıyla yardımcı oldular. Ayrıca buradan bu kitabın taslağını düzelten isimsiz düzeltmene de teşekkürlerimi sunuyorum. Onun eleştiri ve düzeltmeleri, beni merkezi fikirlerimden bazılarını açık hale getirmeye zorladı.

Londra Ekonomi ve Siyaset Bilimi Fakültesi ile Los Angeles'taki California Üniversitesi'ne de bana bu on yılda sağladığı destekleyici çalışma ortamı nedeniyle müteşekkirim. Bu iki kurum ayrıca fikirlerimi açıklığa kavuşturmakta bana yardımcı olan muazzam tartışmaların yapıldığı seminer dizisini

sağladılar. LSE Tarih Modelleri semineri, başta Ernest Gellner ve John A. Hall'un, UCLA Sosyal Kuram ve Karşılaştırmalı Tarih Merkezi'ndeki seminerler de Bob Brenner ve Perry Anderson'ın yarattığı coşku vesilesiyle çok verimli geçti. Sekreterlerim; Londra'da Yvonne Brown, Los Angeles'ta Ke-Sook Kim, Linda Kiang ve Alisa Rabin, bana ve çalışmama hak ettiğimizden daha iyi davrandılar.

En büyük entelektüel borcum ise, uzun yıllardır sıcak dostluğuyla zekice eleştirilerini harmanlamaya devam eden John A. Hall'adır. Nicky Hart ve çocuklarımız Louise, Gareth ve Laura'ya ise sevgi ve öngörü borçluyum

Michael Mann

1
Giriş

Bu cilt, benim iktidar tarihime, Sanayi Devrimi'nden Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadarki "uzun 19. yüzyıl" boyunca devam etmektedir. Odak noktası, iktidarın en uç noktasında yer alan beş Batı ülkesidir: Fransa, Büyük Britanya[1], Habsburg Avusturyası, Prusya-Almanya ve Birleşik Devletler. Genel kuramım değişmiyor. Toplumsal iktidarın dört kaynağı –ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal– toplumların yapısını temel biçimde belirlemektedir. Merkezi sorum da aynı: Bu dört iktidar kaynağı arasındaki ilişkiler nedir? Bir ya da birkaçı toplumu biçimlendirmede nihai olarak başat mıdır?

En büyük toplum kuramcıları, bu sorulara çelişkili cevaplar verdiler. Marx ve Engels açık ve olumlu biçimde cevapladılar. Son kertede ekonomik ilişkilerin insan topluluklarını biçimlendirdiğini öne sürdüler. Max Weber, "toplumsal eylemin yapıları" adını verdikleri arasındaki ilişkiler hakkında "kayda değer hiçbir genelleme" yapılamayacağını belirterek daha olumsuz bir cevap verdi. Marksist materyalizmi reddediyorum, ancak Weberci karamsarlığı daha da geliştirebilir miyim?

Hem iyi hem de kötü haberler var. Okumaya devam etmenizi istiyorum, bu yüzden iyi haberlerle başlıyorum. Bu cilt, öncelik hakkında üç önemli genellemede bulunacak. Bunları hemen şimdi açıklıyorum; kitabın geri kalanı birçok ayrıntı, özellik ve uyarı ekleyecek.

1. 18. yüzyıl boyunca, ekonomik ve askeri olmak üzere iki toplumsal iktidar kaynağı, Batı toplumsal yapısını belirlemede ağır bastı. 1800 iti-

[1] Britanya'nın bu dönem boyunca yönettiği İrlanda'yı dışarıda bırakarak sadece Britanya anakarasını ele alıyorum. Bir çekinceden sonra tek büyük Avrupa kolonisine bu ciltte (gelecekteki Birleşik Devletler hariç) diğer kolonilere yaklaştığım şekilde yaklaşmaya karar verdim: Emperyal ülkeye etkide bulunmaları haricinde onları dışarıda bırakmak.

barıyla, "askeri devrim" ve kapitalizmin yükselişi, ilki daha ziyade "otoriter" iktidar, ikincisi ise ağırlıklı olarak "yayılmış" iktidar sağlayarak Batı'yı dönüştürmüştü. Sıkı bir şekilde birbirlerine geçtikleri için,* herhangi birisine tekil, nihai bir öncelik atfedilemez.

2. Ancak, 19. yüzyılda askeri iktidar "modern devletin" içine alındıkça ve kapitalizm ekonomiyi dönüştürmeye devam ettikçe, ekonomik ve siyasal iktidar kaynakları hâkim olmaya başladılar. Kapitalizm ve onun sınıfları, devletler ve milletler modern zamanların belirleyici iktidar aktörleri haline geldiler – ilki hala daha çok yayılmışlık ve belirsizlik sağlarken, ikincisi bu belirsizliğin otoriter çözümünün çoğunu sağlıyor. Yine, bunlar da birbirlerinin içine geçtikleri için, herhangi birine tekil, nihai bir öncelik atfedilemez.
3. İdeolojik iktidar ilişkileri bu dönemde düşüş halindeydi ve iktidar açısından daha az önem arz etmekteydi. Orta Çağ Avrupası belirgin biçimde (I. Cilt'te öne sürüldüğü üzere) Hıristiyanlık tarafından biçimlendi; 1760'ta kiliseler hala (ancak) söylemsel iletişimin araçlarını dönüştürmekteydiler. Kiliseler güçlerinin birçoğunu korumuş ve okuryazarlık önemli bir etkide bulunmuş olsa da bu dönemin daha sonrasında mukayese edilebilir bir ideolojik iktidar hareketi ortaya çıkmadı. En önemli modern ideolojiler sınıflar ve ulusları temel aldı. Daha sonra açıklanan bir ayrım bağlamında, bu dönemde ideolojik iktidar (nadir devrimci momentler dışında; bkz. 6. ve 7. Bölümler) kapitalizm, militarizm ve devletler tarafından yaratılan kolektif aktörlerin ortaya çıkışına yardımcı olacak şekilde "aşkın" olmaktan ziyade "içkindi".

Şimdi kötü haberler ya da daha ziyade oradan kalkarak toplumları oluşturan karmaşayla uğraşmak için aslında daha uygun ve daha zengin bir kuram inşa edebileceğimiz, işleri karmaşıklaştıran haberler:

1. Dört iktidar kaynağı kendi yolunu takip eden, birbirlerine vurdukça yön değiştiren bilardo toplarına benzemezler. "Birbirlerine geçerler", yani karşılıklı etkileşimleri dış yönelimlerini olduğu kadar birbirlerinin iç biçimlerini de değiştirir. Burada tartışılan olaylar –Fransız Devrimi, Britanya'nın yakın hegemonyası, milliyetçiliğin ya da sosyalizmin ortaya çıkışı, orta sınıf ya da köylü siyaseti, savaşların nedenleri

* Mann'ın sıklıkla kullandığı "entwined" ve "entwining" kelimelerini birbirlerine dolanmak, sarmal hale gelmek şeklinde de çevrilebilir."Birbirlerine geçmek" karşılığı, iktidar ağlarının birbirlerinden ayırt edilemez hale geldiğini ima ederken buradaki çeviri aslında kavramsal düzlemdeki ayrıksılığı belirtemiyor. "İdeal tip" yönteminin bir uzantısı olarak ortaya çıkan bu çeviri sorununu Mann, bu iktidar ağlarının gerçekte birbirlerini kestiğini, birbirlerinin üzerine düştüğünü ve birbirlerinden ayırt edilemez olduğunu da belirttiği için "birbirlerine geçmek" şeklinde bir çeviri ile aşmak uygun görünüyor – ç.n.

ve sonuçları vb.– birden fazla iktidar kaynağının birbirine geçen gelişimini kapsamıştır. "Katışıksız" ve tek nedenli kuramları eleştiriyorum. Genellemeler basit bir "nihai öncelik" ifadesi haline gelemezler. Daha önceki üç ifade, tarihin yasaları olarak değil "katışıksız olmayan" ve kaba genellemeler olarak görünüyor.

2. Benim katışıksız olmayan ve kaba genellemelerim Parsons'un (1960: 199-225) bölüştürücü ve kolektif iktidarı arasında ayrım yapmıyor; ancak tarihleri farklı. *Dağıtımcı iktidar* A aktörünün B aktörü üzerindeki iktidarıdır. B'nin daha fazla dağıtımcı iktidara sahip olması için A'nın biraz kaybetmesi gerekir. Ancak *kolektif iktidar* doğayı ya da başka bir aktörü, C'yi kullanmak için işbirliğine giren A ve B aktörlerinin birleşik iktidarıdır. Bu dönemde Batılı kolektif iktidarlar açıkça ve dramatik bir şekilde artmıştır: Ticari kapitalizm, sonra endüstriyel kapitalizm insanın doğayı fethini genişletti; askeri devrim Batılı iktidarları arttırdı; modern devlet yeni bir kolektif iktidar aktörünün, ulusun ortaya çıkışına yardım etti. Başka toplumsal iktidar kaynakları bu gelişmelerin ortaya çıkışına yardım etmiş olsa da, kolektif iktidardaki bu üç "devrime" öncelikle (ve sırasıyla) ekonomik, askeri ve siyasal iktidar ilişkileri (ideolojik iktidardaki "devrim" –söylemsel okuryazarlığın genişlemesi– daha az "katışıksızdı") neden oldu. Dağıtımcı iktidar değişimleri daha karmaşık ve "katışıksız olmayan" nitelikteydi. "Parti demokrasileri" monarşilerin yerini almaya başladıkça, devletlerin artan kolektif iktidarları aslında siyasal seçkinlerin tebaaları üzerindeki iktidarlarını azalttı. Askeri ya da ideolojik seçkinler de başkaları üzerindeki dağıtımcı iktidarlarını genellikle arttırmadılar. Ancak iki katışıksız olmayan ve esas dağıtımcı iktidar aktörü, sınıflar ve uluslar, ortaya çıktı – önce askeri ve ekonomik iktidar ilişkilerine cevaben sonra siyasal ve ekonomik iktidar ilişkileri tarafından kurumsallaştırılmış olarak. Bunların karmaşık tarihini özetlemek için birkaç cümleden daha fazlasına ihtiyaç var.

3. Sınıflar ve uluslar da meseleyi daha da karmaşıklaştırarak, birbirlerine geçmiş bir şekilde ortaya çıktılar. Geleneksel olarak bunlar ayrı kompartmanlara konulmuş ve birbirlerine karşı olarak görülmüşlerdir: Kapitalizm ve sınıflar "ekonomik", ulusal-devletler "politik" olarak alınır; sınıflar "radikal" ve genellikle "ulus-ötesi" iken, uluslar sınıfların gücünü azaltan "muhafazakâr" olurlar. Ancak aslında birlikte yükselmişlerdir ve bu daha da çözülmez bir nihai öncelik sorunu yaratmıştır: Toplumsal yaşamın bir yanda yayılmış, piyasa ilkeleri, ulus-ötesi ve nihai olarak kapitalist ilkeler öbür yanda otoriter, bölgesel, ulusal ve devletçi ilkeler etrafında ne ölçüde örgütleneceği. Toplumsal örgütlenme ulus-ötesi mi, ulusal mı, milliyetçi mi olmalıdır? Devletler otorite açısından güçlü mü zayıf mı, konfederal mi merkezi mi olma-

lıdır? Piyasalar düzenlenmemiş olarak bırakılmalı mı, seçici olarak korunmalı mı yoksa emperyal bir şekilde tahakküm altına mı alınmalıdır? Jeopolitik barışçıl mı olmalıdır, savaşçı mı? 1914 itibarıyla kesin seçim yapılmamıştı, bir seçim de yapılmayacaktı. Bu tartışmalar modern uygarlığın önemli belirsizlikleri olarak varlığını sürdürüyor.

4. Sınıflar ve ulus-devletler Batı uygarlığı tarihi boyunca meydan okumadan muaf kalmadılar. (Sınıflara rakip) "Kısmi" ya da "katmanlı"* aktörler ve (uluslara rakip) ulus-ötesi ya da "yerel-bölgesel" aktörler varlıklarını sürdürdü. Bilindik siyasi partiler, aristokratik soylar, askeri emir hiyerarşileri ve iç emek piyasaları gibi örgütlere katmanlı iktidar örgütleri olarak bakıyorum. Azınlık (ve bazen çoğunluk) kiliseleri, zanaatkâr loncaları ve ayrılıkçı hareketler gibi toplumsal hareketlere, esasen ulusal örgütlenmelere yerel-bölgesel alternatifler olarak bakıyorum. Bütün bunlar sınıfların ve ulus-devletlerin oluşumuna, onların katışıksızlıklarını ve iktidarlarını azaltarak etkide bulundu.
5. Bütün bu karşılıklı etkileşimlerin –toplumsal iktidar kaynakları arasında, kolektif ve dağıtımcı iktidar aktörleri arasında, piyasa ve bölge arasında ve sınıflar, uluslar, kısmi, katmanlı, ulus-ötesi ve yerel-bölgesel örgütlenmeler arasında– birikimli etkisi sıklıkla çağdaşlarının anlayışının ötesine geçen bir toplam karmaşıklık üretti. Eylemleri, bu nedenle birçok yanlışı, açık kazayı ve istenmeyen sonuçları barındırdı. Sonrasında bunlar piyasaların, sınıfların, ulusların, dinlerin vb. oluşumuna geri etkide bulunacaktı. Yanlışları, kazaları, istenmeyen sonuçları kuramsallaştırmaya çalışıyorum, ancak bunlar açıkça daha fazla karmaşıklığa yol açıyor.

Bu nedenle bu ciltteki tartışma beş ek komplikasyonu dikkate alırken, genel olarak benim üç katışıksız olmayan, kaba genellememi öne çıkaracak. Bütün sosyolojik kuramların yapması gerektiği gibi düzenli karmaşayla yani toplumla uğraşacaklar.

Sosyolojik kuramları bu ve sonraki iki bölümde tartışıyorum. Sonrasında öyküleyici bölümlerden oluşan beş grup geliyor. 4-7 arası Bölümler dört iktidar kaynağının dönüşümleri arasında konumlandırdığım Amerikan, Fransız ve Sanayi devrimlerini kapsıyor. İkisi –kapitalizm ve askeri devrim– çok daha önce başladı ancak 18. yüzyıl boyunca her biri kısmen özerk kendi mantığıyla ideolojik ve siyasal dönüşümlerin gelişmesine –söylemsel okuryazarlığın artması ve ulus-devletin yükselişi– yardım etti. Dört "devrim"in hepsini ciddiye

* Orijinal metinde "sectional" ve "segmental" kelimeleri kullanılmıştır. Kısım, bölüm, parça gibi anlamları olan "section" kelimesinden türeyen "sectional" için kısmi; katman ve dilim gibi anlamları olan "segment" kelimesinden türeyen "segmental" için katmanlı kelimeleri tercih edilmiştir. Bu kavramlar, sınıf ya da ulus kavramı ile anlatılamayacak aktörler ve iktidar ağlarını tanımlamakta kullanılmaktadır – ç.n.

alıyorum. Boston Çay Partisi'nden 1832 Reform Hareketi'ne*, eğirme makinesinden Gorge Stephenson'un "Roket"ine, *Tennis Court Oath*'tan** *Karlsbad Decrees*'e***, Valmy alanından**** Waterloo'nunkine – dört iktidar ilişkisinin çeşitli birleşimlerini önceden varsayan; sınıfları, ulusları ve onların rakiplerini genelde onların denetiminden kaçan biçimlerde daha ileri götüren bu olaylar saf bir nitelik arz etmiyordu. 7. bölüm nihai nedensel vurguyu askeri devletler ve ticari kapitalizm üzerine yaparak dönemin ilk kısımları boyunca iktidar gelişmelerinin benim yaptığım genel değerlendirmesini sunuyor.

9. ve 10. Bölümler Orta Avrupa'da Prusya-Avusturya çekişmesine ve sınıf ve ulusal aktörler arasındaki ilişkilerin karmaşık gelişimine odaklanıyor. Bunlar orada görece merkezileşmiş ulus-devletlerin âdem-i merkezi konfederal rejimler üzerindeki nihai zaferini açıklıyor. 10. Bölüm'ün sonucu bu iki bölümün savlarını özetliyor ve Orta Avrupa'daki çözümlerin Batı uygarlığının genelinde yaygın olup olmadığını tartışıyor.

11.-14. arası Bölümler modern devletin yükselişini çözümlüyor. Beş devletin maliyesi ve personeli üzerine istatistikler sunuyor ve devletin büyümesini dört ayrı sürece ayırıyorum: Büyüklük, kapsam, temsil ve bürokrasi. 1815'e kadar ortaya çıkan ve toplumsal yaşamın çoğunu siyasallaştıran büyüklükteki bu muazzam artış askeriyenin öncülüğündeydi. Yerel-bölgesel ve ulus-ötesi aktörler pahasına ulusları olduğu kadar yaygın ve siyasal sınıfları da besledi. Genel inanışın tersine devletlerin birçoğu Birinci Dünya Savaşı'na kadar tekrar büyümediler. Ancak 1850'den sonra devletler –temelde kapitalizmin endüstriyel evresine cevaben– sivil kapsamlarını büyük ölçüde genişlettiler ve bu, oldukça kasıtsız bir şekilde ulus-devleti bütünleştirdi, ulusal sınıfları besledi ve ulus-ötesi ve yerel-bölgesel iktidar aktörlerini zayıflattı.

Birçok işlevselci, Marksist, neo-Weberci modern devlet kuramı devletin artan büyüklüğü, kapsamı, verimliliği ve homojenliğini vurgular. Ancak devletler büyüyüp sonra çeşitlendikçe devletlerin iki temel denetim mekanizması –temsil ve bürokrasi– aynı hızı korumaya çalıştılar. Temsil çatışmaları hangi sınıfların ve hangi dinsel, dilsel toplulukların nerede temsil edilmesi gerektiğine odaklandı, yani devletin ne kadar merkezi ve ulusal olması gerektiğine. "Kim" çok kuramsallaştırılmış olsa da "nerede" için bu söylenemez. Doğru,

* Great Reform Act: 1832'de yapılan yasa değişikliği ile Birleşik Krallık'ın Avam Kamarası seçimlerinde daha fazla yetişkin erkeğe oy hakkı tanınması – ç.n.

** 20 Temmuz 1789'da Parlamento (*Les États-Généraux*) binasında toplanamayan vekillerin yakında bulunan kapalı bir tenis kortunda toplanarak ulusal meclisin dağılmayacağı ve koşulların gerektirdiği yerlerde toplanmaya devam edeceğine dair ettikleri yemin – ç.n.

*** 1819'da o zaman Avusturya İmparatorluğu'nda bulunan Karlsbad kentinde Alman reform hareketlerini bastırmak için Alman Konfederasyonu Prensi Klemens Wenzel von Metternich'in aldığı kararlar – ç.n.

**** 20 Eylül 1792'de Kuzey Fransa'da Prusya ordusunun Paris'e ilerleyişini durduran ve Fransız Devrimi açısından hayati önem taşıdığı varsayılan savaş – ç.n.

Birleşik Devletler'de eyaletlerin hakları, Habsburg Avusturyası'nda milliyetler konusunda ampirik çalışmalar mevcut. Ancak merkezi ulus ve yerel-bölgesel iktidar aktörleri arasındaki mücadele aslında evrenseldi ve temsil meseleleri ile ulusal meseleler her zaman birbirlerine geçmişlerdi. Her iki mesele de bu dönemde çözümsüz kaldığı için, devletler büyüdükçe daha az tutarlı hale geldiler. Bu, iç ve dış siyasetin ayrılmasında göze batan bir şekilde açık hale geldi: Siyasal ve askeri seçkinler dış siyasette öncelikten yararlanırken, sınıflar iç siyasete takılmış hale geldiler. Marksizm, seçkin kuramı ve çoğulcu kuram, devletleri çok tutarlı görürler. Ben, 3. Bölüm'de sunulan çok-biçimli kuramımı modern devletlerin genelde karmaşık bir şekilde dört ana biçimde – kapitalist, militarist olarak ve temsil meseleleri ya da ulusal meselelere getirilen farklı çözümlerle – "belirginleştiğini" göstermek için uyguluyorum. 14. Bölüm'ün sonucu benim modern devletin yükselişi kuramımı özetliyor.

Dördüncü grup, 15-20 arası Bölümler orta ve alt sınıflar arasındaki sınıf hareketleri ve 1870'ten sonra halkın uluslarının ortaya çıkışıyla uğraşıyor. Ticari kapitalizm ve sanayi kapitalizmi eş zamanlı olarak ve belirsiz bir şekilde sınıfsal, kısmi ve katmanlı örgütler geliştirdi. Sonuçları esasen otoriter siyasal iktidar ilişkilerine atfediyorum. 15. Bölüm 19. yüzyıl başlarında Britanya'da "ilk işçi sınıfını" tartışıyor. 16. Bölüm üç orta sınıf fraksiyonunu –küçük burjuvazi, profesyoneller ve kariyeristler– ve onların milliyetçilikle ve ulus-devletle olan ilişkilerini ele alıyor. 17. ve 18. Bölümler modern devletlerin farklı belirginleşmeleriyle otoriter bir şekilde çözülen; işçinin ruhunu elde etmek için sınıf, kısımcılık ve katmancılık arasındaki üçlü rekabeti tanımlıyor. 19. Bölüm köylülerin ruhu için "üretim sınıfları", "kredi sınıfları" ve "katmansal kesimler" arasındaki rekabetin benzer bir çözümünü inceliyor. 20. Bölüm bütün bu malzemenin genellemesini sunuyor ve "uzun 19. yüzyıl" boyunca toplumsal iktidar kaynakları arasındaki ilişkileri özetliyor.

Bu yüzden 7. Bölüm, 10, 11 ve 14. Bölümlerin sonuçları ve 20. Bölüm bu cildin sonuçlarını genelleştiriyorlar. Ancak bu dönemin gerçekten ampirik başka bir sonucu da var. Batı toplumu Büyük Savaş'a, tarihteki en yıkıcı çatışmaya alışılmışın dışında girdi. Önceki yüzyıl da yıkıcı bir savaşlar dizisiyle sonuçlanmıştı, Fransız Devrim Savaşları ve Napolyon Savaşları ve bu sonlanışlar 6. ve 21. Bölümlerde tartışılıyor. Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini açıklayan 21. Bölüm benim genel kuramımın son bir ampirik örneklendirmesi. Çoğunlukla jeopolitik ya da sınıf ilişkileri üzerine odaklanan açıklamaları reddediyorum. Bunlar gerçekleştirilen eylemlerin neden nesnel olarak akıldışı olduğunu ve destekçileri tarafından daha sakin zamanlarda o şekilde dikkate alındığını açıklayamazlar. Sınıflar, uluslar ve onların rakipleri katılımcıların tamamen anlaması ya da çok-biçimli devletlerin denetlemesi için fazla karmaşık, istenmeyen ulusal ve jeopolitik sonuçlar spirali üretti. Bu düşüşten ders almak ve bunu tekrarlamamak için iktidarı kurumsallaştırmak önemlidir.

Bu bölümün geri kalanı ve sonraki iki bölüm benim İEAS (ideolojik, ekonomik, askeri, siyasal) iktidar modelimi daha da açıklıyor. Birinci cildin başında okuyucuya verilen tavsiyeyi tekrarlıyorum: Eğer sosyolojik kuramı zor buluyorsanız, ilk öyküleyici bölüm olan 4. Bölüm'e atlayın. Sonra, umulan odur ki, kurama dönersiniz.

İEAS İktidar Örgütü Modeli

Amaçlarımız doğrultusunda iktidar örgütlerine toplumların genel yapısını belirleyen üç biçim ve dört esas özelliği ile giriş yapıyoruz:

1. Daha önce belirtildiği gibi, örgüt kolektif ve dağıtımcı iktidarı barındırır. Var olan birçok iktidar ilişkisi –örneğin sınıflar arasında ya da bir devlet ve tebaaları arasında– farklı bireşimlerde ikisini de barındırır.
2. İktidar yaygın ya da yoğun olabilir. *Yaygın iktidar* uzak bölgelerdeki çok sayıdaki insanı örgütleyebilir. *Yoğun iktidar* katılımcılarında yüksek bir bağlılık düzeyini harekete geçirir.
3. İktidar otoriter ya da yayılmış olabilir. *Otoriter iktidar* bir aktörün (genelde bir kolektivite) belirlediği emirler ve tabi olanların bilinçli itaatinden oluşur. En tipik biçimiyle askeri ve siyasal iktidar örgütlerinde bulunur. *Yayılmış iktidar* doğrudan kumanda edilmez; görece kendinden, bilinçsizce ve merkezi olmayan bir şekilde yayılır. İnsanlar belirli biçimlerde davranmak üzere kısıtlanırlar ancak herhangi bir kişi ya da örgütün kumandasıyla değil. Yayılmış iktidar en tipik biçimiyle ideolojik ve ekonomik iktidar örgütlerinde bulunur. İyi bir örnek kapitalizmde piyasadaki değişimdir. Bu, kişisel olmayan ve genellikle görünürde "doğal" olmasına rağmen dikkate değer bir kısıtlama barındırır.

En etkili iktidar uygulamaları kolektif ve bölüştürücü, yaygın ve yoğun, otoriter ve yayılmış iktidarı birleştirir. Tek bir iktidar kaynağının –örneğin ekonomik ya da askeri– toplumların genel yapısını tek başına belirlemeye nadiren kadir olması bu yüzdendir. Bu iktidar kaynağı, bu dönem boyunca tanımladığım genel ikili belirlenimlerde olduğu gibi başka iktidar kaynaklarıyla birleşmelidir. Gerçekte dört asıl toplumsal iktidar kaynağı vardır: Ekonomik, ideolojik, askeri ve siyasal.

1. *İdeolojik iktidar* insanların hayatta nihai anlamı bulma, norm ve değerleri paylaşma ve estetik ve ritüel pratiklere katılma isteğinden türer. Nihai anlamları, değerleri, normları, estetikleri, ritüelleri birleştiren bir ideolojinin denetimi genel toplumsal iktidarı getirir. I. Cilt'teki birçok örneği dinler sağlamıştır ve burada da –hepsi de artan oranda sınıf ve ulusun anlamıyla uğraşan– liberalizm, sosyalizm ve milliyetçilik gibi seküler ideolojilerle birlikte rol oynamaktadırlar.

Her bir iktidar kaynağı ayrı örgütsel biçimler üretir. İdeolojik iktidar ikna, bir "hakikat" iddiası ve ritüele "özgür" katılım yoluyla yöneten, çoğunlukla yayılmış bir iktidardır. Bu dağılışın iki esas biçimi vardır. Sosyo-mekânsal olarak "aşkın" olabilir. Yani bir ideoloji tam da ekonomik, askeri ve siyasal iktidar örgütlerinin sınırları boyunca dağılabilir. Farklı devletlere, sınıflara vb. ait insanlar ideolojinin makul çözümler önerdiği benzer sorunlarla karşılaşabilirler. O zaman ideolojik iktidar yeni, ayırt edici ve güçlü bir toplumsal karşılıklı etkileşim ağı oluşturmak üzere aşkın bir biçimde yayılabilir. İkinci olarak ideolojik iktidar var olan bir iktidar örgütünü, onun "içkin gücünü" geliştirerek tahkim edebilir. Aşkınlık radikal bir şekilde özerk bir iktidar biçimidir; içkinlik var olan iktidar ilişkilerini yeniden üretir ve güçlendirir.

2. *Ekonomik iktidar* doğanın kaynaklarını çekip çıkarmak, dönüştürmek, dağıtmak ve tüketmek ihtiyacından türer. Alışılmışın dışında güçlüdür çünkü yoğun, gündelik emek işbirliğini malların dağıtım, değişim ve tüketiminin yaygın çevrimleriyle birleştirir. Bu yoğun ve yaygın iktidarın istikrarlı bir karışımını ve normal olarak ayrıca otoriter ve yayılmış iktidarınkini de sağlar (her bir çiftin ilki üretime, ikincisi değişime odaklanır). I. Cilt'te bu tarz ekonomik iktidar örgütlerine "praksis çevrimleri" dendi ancak terimin anlaşılması oldukça güç. Şimdi bu terimi ekonomik işbirliğinin ve çatışmanın biçimlerinin bu ciltlerde tartışılan daha geleneksel adlandırmaları uğruna terk ediyorum: Sınıflar ve kısmi ve katmansal ekonomik örgütler.

Bütün karmaşık toplumlar ekonomik kaynaklar üzerindeki denetimi eşitsiz bir şekilde dağıtmışlardır. Bu yüzden sınıflar her yerdedir. Marx en temelde üretim, dağıtım ve değişim araçlarına sahip olanlar ya da onları kontrol edenler ile sadece kendi emeklerini kontrol edenler arasında bir ayrım yapmıştır – ve sınıflarla ekonomik kaynaklar üzerindeki daha belirli haklar arasında ayrım yaparak açıkça daha ayrıntıya inebiliriz. Bu sınıflar ayrıca vasıflı bir iş ya da meslek gibi daha küçük kısmi aktörlere bölünebilir. Sınıflar birbirine dikey olarak bağlanır – A sınıfı B sınıfının üzerinde onu sömürür. Ancak başka gruplar birbirleriyle yatay olarak çatışmaya girerler. Antropolojik kullanımı takip ederek, bu gruplara "katmanlar"[2] diyorum. Katmanlı bir grubun üyeleri çeşitli sınıflardan oluşur – kabile, menşe, koruyucu-korunan ağı, yerellik, sanayi girişimi ya da benzerlerinde olduğu gibi. Katmanlar yatay olarak birbirleriyle rekabet eder. Toplumlarda sınıflar, kısımlar ve katmanlar kesişir ve bir diğerini zayıflatır.

I. Cilt katmanlar ve kısımların bu zamana kadar genellikle sınıflara baskın geldiğini gösterdi. Sınıflar genelde sadece "gizildiler": Sahipler, emekçiler ve diğerleri mücadele ettiler ancak genellikle yarı örtük, yoğun ve gündelik, yerel düzeye sıkışmış bir şekilde. Ancak eğer sınıf ilişkileri baskın gelmeye

---

[2] Daha ziyade kafa karıştırıcı bir şekilde Amerikan sınıf kuramcıları Avrupalıların "sınıf fraksiyonu" dediği bir sınıf dilimine atıfta bulunmak için "katman" terimini kullanmaya başladılar. Ben antropolojik ve Avrupalı kullanıma bağlı kalıyorum.

başlarsa ikinci bir aşamaya ulaşırız: Bazen "simetrik" bazen "asimetrik", "yaygın" sınıflar. Asimetrik yaygın sınıflar genelde ilk ortaya çıktılar: Emekçiler kısmi ve katmanlı örgütlere kıstırılmışken, sadece sahipler yaygın biçimde örgütlendiler. O zaman, simetrik yaygın sınıf yapılarında ana sınıfların her ikisi benzer bir sosyo-mekânsal alanda örgütlü hale gelirler. Sonunda devleti denetlemek için örgütlenmiş "siyasal sınıfa" ulaşırız. Burada da simetrik ve asimetrik (yani sadece sahiplerin siyasal olarak örgütlendikleri) sınıf yapılarını ayırt edebiliriz. En görkemli anlarında Marx, siyasal, simetrik, yaygın sınıfların ve sınıf mücadelesinin tarihin motoru olduğunu iddia etti. Ancak I. Cilt'te tartışıldığı gibi (klasik Yunan ve erken dönem Roma Cumhuriyeti hariç) sınıflar Sanayi Devrimi'nden kısa süre önce siyasal ve yaygın hale geliyorlardı. Birçok tarım toplumunda yaygın biçimde örgütlenen hâkim sınıf, tabi konumdaki gizil sınıfları kendi katmanlı iktidar örgütleri içine "kafesledi". Bu cilt Marx'ın tam, simetrik sınıf mücadelesi anlayışına doğru tamamlanmayan yönelimi ve kısımlar ve katmanların buna bağlı dönüşümlerini tanımlıyor.

3. *Askeri iktidar* fiziksel gücün toplumsal örgütüdür. Örgütlü savunmanın gereği ve saldırganlığın kullanımından türer. Askeri iktidarın, hayatı korumak ve öldürmek üzere yoğun örgütlenmeyle ilgili olduğu ve geniş sosyo-mekânsal alanlarda çok sayıda insanı örgütleyebileceği için hem yoğun hem de yaygın unsurları vardır. Askeri seçkinler ve kastlar olarak onu tekeli altına alanlar genel toplumsal iktidarın bir kısmını kullanabilirler. Askeri örgüt esasen otoriter ve "yoğunlaşmış-baskıcıdır". Askeriye özellikle modern ordularda disipline edilmiş, rutinleştirilmiş baskı sağlar (12. Bölüm modern toplumda askeri disiplinin rolünü vurguluyor). Daha genel topluma olan etkisinde askeri iktidar sosyo-mekânsal olarak ikilidir. Baskının olumlu işbirliğini sağlama aldığı yoğunlaşmış bir çekirdek sunar – bu ciltte tartışıldığı gibi, örneğin daha erken dönem tarihi toplumlardaki köle emeği ya da ritüelleştirilmiş "güç gösterilerinde". Ancak aynı zamanda daha olumsuz, terörist bir biçimde çok daha geniş bir askeri vuruş menzili sağlar. I. Cilt, "İlk Tahakküm İmparatorlukları" yani 5. Bölüm'de özellikle bunu vurguluyor. Modern Batı'da askeri iktidar farklılaşır. Formel olarak devletler tarafından kısıtlanmış ve tekelleştirilmiştir, ancak askeri seçkinler, göreceğimiz gibi topluma önemli ölçüde etkide bulunarak devletler içinde kayda değer özerkliklerini korumuşlardır.

4. *Siyasal iktidar* bölgesel ve merkezi düzenlemenin faydasından türer. Siyasal iktidar, *devlet* iktidarı anlamına gelir. Esasen otoriterdir, tek merkezden buyrulur ve kumanda edilir. Devlet örgütü iki ayaklıdır: İçeride "bölgesel olarak merkezidir"; dışarıda jeopolitiği kapsar. Her ikisi de, özellikle modern zamanlarda, toplumsal gelişmeye etki eder. 3. Bölüm modern devleti kuramsallaştırmaya ayrılmıştır.

İdeolojik, ekonomik, askeri ve siyasal iktidar örgütlerini denetlemek için yapılan mücadele toplumsal gelişmenin merkezi dramasını sağlar. Toplumlar öncelikle birbirine geçmiş ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal iktidar tara-

fından biçimlendirilir. Bu dördü sadece ideal tiplerdir; katışıksız bir biçimde var olmazlar. Gerçek iktidar örgütleri, dördü de toplumsal varoluş ve birbirleri için gerekli olduğundan bunları karıştırır. Herhangi bir ekonomik örgüt, örneğin, bazı üyelerinin ideolojik değer ve normları paylaşmasını ister. Ayrıca askeri savunma ve devlet düzenlemesine ihtiyaç duyar. Bu yüzden ideolojik, askeri ve siyasal örgütler ekonomik olanları biçimlendirmeye yardımcı olur ve tersi de doğrudur. Toplumlar her biri ayrı bir şekilde kendi mantığına göre gelişen özerk düzeyler ya da alt sistemler içermezler ("feodal olandan kapitalist üretim tarzına", "hanedanlıktan ulus-devlete" vb.). Önemli geçişlerde "ekonomiler" ya da "devletler" gibi örgütlerin temel karşılıklı ilişkileri ve bizzat kimlikleri başkalaşım geçirdi. Bizzat "toplum" tanımı bile değişebilir. Bu dönem boyunca ulus-devlet ve daha geniş ulus-ötesi Batı uygarlığı temel üyelik birimleri olarak rekabet ettiler. Sosyoloji'nin ana kavramı "toplum" ikisi arasında başkalaşmaya devam etti.

İktidar kaynakları bu nedenle farklı sosyo-mekânsal sınırlar ve dinamiklerle birlikte birbiri üzerine düşen, birbirini kesen iktidar ilişkileri ağları oluşturur ve karşılıklı ilişkileri de iktidar aktörleri için öngörülmeyen, beklenmedik sonuçlar üretir. Benim İEAS modelim dört "alt sisteme", "düzeye", "boyuta" ya da toplum kuramcılarının sevdiği başka bir geometrik terime bölünmüş bir toplumsal sistem modeli değil. Daha ziyade, bu karmaşa ile uğraşmak için analitik bir giriş noktası oluşturuyor. Dört iktidar kaynağı kendi amaçlarının peşindeki insanlara farklı, potansiyel olarak güçlü örgütsel araçlar önerir. Ancak hangi araçların seçileceği ve hangi bireşimlerde olacağı tarihsel olarak verili iktidar konfigürasyonları ile onlar arasında ve içlerinde belirenler arasında sürekli karşılıklı etkileşime bağlıdır. Toplumsal iktidar kaynakları ve bunları bünyesinde barındıran örgütler katışıksız değillerdir ve "karmakarışıktırlar". Kurumsallaşmış güçler ile yeniyetme çatlaklardaki güçler arasında karmaşık karşılıklı oyun içinde birbirlerini dokurlar.

Devrimci Bir Uzun Yüzyıl?

I. Cilt ile açık bir kopukluk var: I. Cilt insanın toplumsal deneyiminin 10.000 yılını ve dünya çapında uygar tarihin 5.000 yılını kapsarken, II. Cilt sadece 154 yılı ve sadece tek bir uygarlığın merkez alanını, Batı Avrupa ve onun ana beyaz sömürge uzantısını kapsıyor. I. Cilt'te tartışılan birçok geniş kapsamlı mesele bu cildin kapsamı dışında. Başlıca temalarından birini, tahakküm imparatorlukları ile çok-iktidar-aktörlü uygarlıklar arasındaki diyalektiği, benim uygarlığım sadece sonrakinin bir örneği olduğundan (sınırlı bir biçim haricinde) daha fazla gösteremem. Bu bölüm makroyu mikro ile değiştiriyor.

Kapsamı daraltmak için iyi nedenler var. Batı uygarlığı şimdi yerküreyi dönüştürdü ve onun dokümantasyon zenginliği, makro-yapıları, grup kararı almayı ve bireysel özne olarak insanı bağlayarak daha incelikli bir anlatıya

izin veriyor. Daha karşılıklı bir çözümlemeye de kalkışabilirim. Bazı birinci cilt eleştirmenleri ilke olarak karşılaştırmalı çözümlemeye karşı çıktığımı varsaydılar. Öyle değil. Örnekler daha çok, dünya-tarihsel zamanda birbirlerine daha yakın oldukça onları daha çok karşılaştırabiliriz. Eğer benim beş örneğimin sadece "ülkeler" ya da "Güçler" olduğunu ve bütünsel "toplumlar" olmadığını hatırlarsak, bunlar verimli bir şekilde karşılaştırılabilirler. Çoğu tarihçi ve sosyolog ayrıca bu dönemi daha önceki tarihten esasen ayrı olarak ele alırlar. Genel toplumsal gelişmenin nihai olarak tekil, genellikle ekonomik bir devrim tarafından belirlendiğine inanırlar. Bu benim İEAS modelimden daha basit bir açıklama: Dört kaynak değil, temel bir iktidar kaynağı; katışıksız olmayan birbirine geçme ve çatlakların birbirine geçmesi ve başkalaşma değil, tek bir diyalektik sistem. Onların tek bir devrim modeli kullanışlı mı?

Yaklaşık yetmiş yıl içinde, ilkin Büyük Britanya'da yaklaşık 1780 ila 1850 arasında, sonra Batı Avrupa ve Amerika'da takip eden yetmiş yıl içinde genel olarak insanlık tarihindeki en mühim devrim olarak addedilen şey, Sanayi Devrimi gerçekleşti. İnsanların doğa üzerindeki ve kendi vücutları üzerindeki iktidarını, insan yerleşiminin yoğunluğu ve yerini ve dünyanın doğal kaynaklarını ve görünümünü dönüştürdü. 20. yüzyılda bütün bu dönüşümler yerküre üzerinde yayıldılar. Bugün küresel bir toplumda yaşıyoruz. Üniter bir toplum değil, ideolojik bir topluluk ya da devlet de; ancak tek bir iktidar ağı. İmparatorlukları devirerek, büyük çapta insan, malzeme ve mesajı ulaştırarak ve sonunda gezegenin ekosistemi ve atmosferini tehdit ederek şok dalgaları bu ağın etrafında yankılanıyor.

Çoğu sosyolojik ve tarihsel kuram böyle değişimleri sadece niceliksel değil niteliksel olduklarını düşünerek "devrimci" olarak ele alır. Bu insanlık tarihini 1800 civarında iki parçaya ayırır. Klasik sosyoloji kuramı o zamandan önce ve sonra var olan ve her biri üniter, sistemik bir karaktere sahip olarak ele alınan toplumlar arasında bir ikilikler dizisinden biraz daha fazla bir şey olarak ortaya çıktı. Ana ikilikler feodal toplumdan sanayi toplumuna (Saint-Simon), metafizik aşamadan bilimsel aşamaya (Comte), savaşçı toplumdan sanayi toplumuna (Spencer), feodalizmden kapitalizme (Smith, siyasal iktisatçılar ve Marx), statüden sözleşmeye (Maine), cemaatten topluma (Tonnies) ve mekanikten organik işbölümü biçimlerine (Durkheim) şeklindeydi. Böyle bir ikilik öne sürmeyen Weber bile tarihi, gelişmesinin izini daha geriye sürmüş olsa da, tek bir rasyonalizasyon süreci olarak gördü.

Bir iyileşme söz konusu değil. 1950'lerde Parsons, kişiler arası ilişkilerde köklü değişiklerde bulunan dört ayaklı bir ikilik tanımladı. Bu ilişkiler tikelciden evrenselciye, yüklenme yönlüden başarı yönlüye, duygululuktan (yani duygu-yüklü olma) duygusal tarafsızlık ve araçsallığa, belirli bir ilişkiye ait olmaktan birçok ilişki arasında dağılmaya kaymıştır. Sanayi öncesi ilişkilere ilk özellikler, sanayi toplumlarına ikinciler hâkimdir. Öyleyse Comte ve Marx'ın hayaletleri Foucault'nun (1974, 1979) her biri kendi "episteme" ya da

bilginin ve iktidarın "söylemsel formasyonu" tarafından tahakküm edilen klasik ve burjuva çağlar arasındaki ayrımında yeniden ortaya çıkmıştır. Giddens (1985) modern öncesi ve modern ulus-devlet arasındaki açıkça "süreksizlikçi" ayrımında bütün bu yazarlara dayanmaktadır.

Yakın zamanda bazı üç kısma bölmeler, yani geç 20. yüzyılda üçüncü tür bir toplum oluştuğuna dair iddialar ortaya çıktı. Bunlar iki geçişten bahsederler – feodalden sanayi ve sonra post-sanayi toplumuna; feodalden kapitaliste ve sonra tekelci kapitalist, örgütsüz kapitalist ya da post-kapitaliste; modern öncesinden modern ve sonra postmoderne. Postmodernizm şimdi sadece sosyoloji aracılığıyla ilerlese de akademi aracılığıyla saldırıyor. Gücü aslında önceleyen bir "modern" dönemin olup olmadığına bağlı. Bu üçüncü aşamalar bu cildin kapsamı dışında (III. Cilt'te zuhur edecekler)*. Ancak revizyonlar ilk geçişin devrimci sistemik doğasını sorgulamıyorlar, sadece ikinci bir geçiş ekliyorlar.

Bu ikilikler ve üçe bölmeleri iki ana varsayımlarını ve bir içsel anlaşmazlıklarını eleştirerek açıklamaya başlayacağım. İlkin, bu dönemin bir bütün olarak toplumu niteliksel biçimde dönüştürdüğünü varsayıyorlar. İkincisi, dönüşümü ekonomik bir devrim içine yerleştiriyorlar. Çoğu açıkça, azı örtük. Örneğin Foucault kendi geçiş anlayışını asla açıklamadı ancak tekrar tekrar açıkça Marksist bir şekilde bunu "burjuva" devrimi olarak tanımladı (ancak gerçek bir dağıtımcı iktidar kuramı olmadığı için kimin kime ne yaptığını asla netleştirmedi). Her iki varsayıma da karşı çıkıyorum.

Fakat açıklama ikilikler arasındaki anlaşmazlıkla başlayabilir. Bazıları yeni ekonominin özünü sanayi olarak görürken (Saint-Simon, Comte, Spencer, Durkheim, Bell, Parsons), başkaları bunu kapitalist olarak adlandırıyor (Smith, siyasal iktisatçılar, Marx, neo-Marksistler, Foucault, Giddens ve çoğu postmodernist). Kapitalizm ve sanayicilik özellikle en fazla gelişmiş ülkelerde farklı zamanlarda ortaya çıkan farklı süreçlerdi. Britanya Sanayi Devrimi'nden çok önce ağırlıkla kapitalist bir ekonomiye sahipti.

1770'lerde Adam Smith kendi piyasa kapitalizmi kuramını esasen tarımsal bir ekonomiye, görünürde bir sanayi devriminin yakında olduğunu pek sezmeden uyguladı. Kapitalist ekol haklıysa, İngiliz devrimci dönüşümünü 18. yüzyıldan ya da hatta 17. yüzyıldan itibaren tarihlendirmeliyiz. Eğer sanayi ekolü haklıysa 19. yüzyıl başları tarihlendirmesini koruyabiliriz. Ancak, ikisi de kısmen haklıysa, o zaman bir devrimci süreçten daha fazlası söz konusu ve biz bunların birbirlerine geçmelerini açıklamalıyız. Aslında ekonomik dönüşümler çok daha karmaşık olabilirlerdi. Hâlihazırdaki iktisat tarihçileri (ilk) Sanayi Devrimi'nin etkisini küçümserken, başkaları ise önde gelen ekonomilere 1880 civarından 1920'ye kadar etkide bulunan bir "İkinci Sanayi

---

* İktidarın Tarihi yazılırken üç cilt olarak tasarlanmıştı. Sonradan bu tasarım değişti, kitap dört cilde çıktı. Metinde III. Cilt'e yapılan referanslar, böylece, III. ve IV. Cilt'e yapılmaktadır – ç.n.

Devrimi'ni" vurguluyorlar. Kapitalizm ve sanayileşme arasındaki ilişkiler bölgeler ve ülkeler arasında da farklılaştı ve ben ekonomik dönüşümün tek ya da sistemik olmadığını göstereceğim.

Bu niteliksel bir değişim miydi? Kolektif iktidarda evet ancak dağıtımcı iktidarda hayır. Aslında kolektif iktidarın lojistiğinde (Giddens 1985'te vurgulandığı üzere) şimdi benzersiz, gerçekten katlanarak artan bir dönüşüm vardı. Kolektif iktidarın üç kıstasını ele alalım: Çok sayıda insanı harekete geçirme kapasitesi, doğadan enerji çekme kapasitesi ve bu uygarlığın başkalarını kolektif bir şekilde sömürme kapasitesi.

Nüfus artışı toplumsal işbirliği içinde insanları harekete geçirmek için artan kapasiteyi ölçer. İngiltere ve Galler'de 1640 itibarıyla bütün insan kalkınması 5 milyon nüfusu ortaya çıkarmıştı. 1750'den sonra artış eğrisi 1810'da 10 milyon ve 1840'ta 15 milyona ulaşarak dikleşti. İlk başta bin yıl alan şey şimdi otuz yıl almıştı. Bütün dünyada nüfusun ilk bir milyara ulaşması 1830'dan önce gerçekleşmedi, ikinci milyar bir yüzyıl aldı, üçüncü otuz ve dördüncü on beş (McKeown, 1976: 1-3; Wrigley ve Schofield 1981: 207-15). Önceki bin yılda yaşam süresi çoğunlukla 30'lar civarında kaldı, sonra 19. yüzyıl Avrupa'sında elli yıla vardı ve 20. yüzyılda yetmiş yılı aşarak insanlık deneyiminde muazzam bir değişim getirdi (Hart, yayımlanacak). Benzer bir ivme kazanma neredeyse bütün kolektif seferberlik biçimlerinde ortaya çıktı. 1760 ve 1914 arasında mesajların iletilmesinde, mallar, gayri safi milli hâsıla, kişi başı gelir ve silah-öldürme oranlarına dair istatistikler bilinen bütün tarihsel ritimlerden daha ötede bir kalkışma gösterdiler. Durkheim'in "toplumsal yoğunluk" adını verdiği kolektif iktidarın seferberliği gerçekten katlanarak arttı.

İnsanların doğadan enerji çekebilmesi de ayrıca büyük oranda arttı. I. Cilt'te ele alınan tarım toplumlarında enerji üretimi, ezici bir üstünlükle insan ve hayvan kas gücüne dayanıyordu. Kas gücü neredeyse herkesin emeğine ihtiyaç duyan tarımsal üretimin sağladığı kalorilere ihtiyaç duyuyordu. Küçük yönetici sınıfları, orduları ve kiliseleri desteklemenin ötesinde tarımsal olmayan etkinlik için harcanacak çok az şey bırakan bir enerji kapanı vardı. Landes (1969: 97-8) kömür madenlerinin ve buhar makinelerinin yarattığı farkı işaret eder: 1870 itibarıyla Britanya'nın kömür tüketimi 100 milyon tonu aştı. Bu ortaya, 200 milyon yetişkinden oluşan bir sanayi öncesi toplumun enerji ihtiyacını sağlamaya yetecek 800 milyon kalori enerji çıkardı. 1870'te Britanya nüfusu 31 milyondu, ancak bu enerji sadece 400.000 madenci tarafından üretildi. İnsanlığın hâlihazırdaki enerji çekip çıkarma yeteneği dünyanın rezervlerini tüketme ve ekosistemi yıkma tehdidi bile barındırmaktadır.

Tarihsel olarak, bu enerji çekme oranı açıkça şaşırtıcıdır. Tarım toplumları bir kömür madeninin ya da büyük bir buhar makinesinin enerji temerküzüne nadiren ulaşabilirler –örneğin yol yapan bir Roma birliği ya da piramitleri inşa eden Mısırlılar– ancak binlerce insan ve hayvan bu alanlarda cirit atıyor olmalıdır. Ambarlara giden bağlantı yolları tedarik vagonları tarafından tıkanacak-

tır. Millerce etraftaki tarım, artığını o bölgeye vermek üzere örgütlenecektir. Böyle bir tarımsal lojistik güçlerini bu sıradışı görev için zorla toplayan yerel-bölgesel ve katmanlı iktidar örgütlerinin otoriter bir federasyonunu gereksindi. Ancak 1870 itibarıyla, her biri muhtemelen elli işçi ve onların aileleri, az sayıda hayvan, dükkân ve birkaç tedarik aracı barındıran buhar makineleri Britanya'da her yerde bulunuyordu. Enerji üretimi yoğunlaştırılmış, yaygın ve baskıcı bir seferberliğe artık ihtiyaç duymuyordu. Kolektif iktidar örgütlenmesini dönüştürerek sivil toplum boyunca yayıldı.

Bu tek uygarlık şimdi dünyaya hâkim olabilirdi. Bairoch (1982) (8. Bölüm'de ele alınan) tarihsel üretim istatistiklerini topladı. 1750'de Avrupa ve Kuzey Amerika dünya sanayi üretiminin muhtemelen % 25'ini gerçekleştirdi ve 1913 itibarıyla % 90'ını (böyle istatistikler parasal olmayan ekonomilerin üretimini olduğundan az gösterdiği için belki biraz daha azını). Sanayi muazzam askeri üstünlüğe dönüştürülebilirdi. Oldukça küçük Avrupalı birlikler ve filolar kıtaları sindirebilir ve küreyi bölebilirdi. Sadece Japonya, Çin'in iç bölgeleri ve ulaşılmaz, çekici olmayan ülkeler Avrupalıların imparatorlukları ve beyaz yerleşimcilerinin dışında kaldı. Doğu Asya sonra geri döndü ve dünyanın seçkin yağmacılar çetesine katıldı.

Batının kolektif iktidarı, ikili kuramların belirttiği gibi devrimcileştirilmişti. Toplumlar insan kapasitesini harekete geçirmek ve azgelişmiş toplumları olduğu kadar doğayı da sömürmek için niteliksel olarak daha iyi örgütlenmişlerdi. Olağandışı toplumsal yoğunlukları yöneticiler ve halkın gerçekten aynı "toplum"a katılmalarına olanak verdi. Kolektif iktidardaki bu devrime çağdaşlar "modernleşme" hatta "ilerleme" adını verdiler. Daha müreffeh, daha mutlu ve başka açılardan daha iyi bir topluma doğru, insan mutluluğu ve toplumsal ahlakı arttıracak bir hareket algıladılar. Avrupalıların kendi vatanlarında ve kolonilerinde genel toplumsal örgütlenmede ileri doğru niteliksel bir sıçramanın açılışını yaptığından çok az kişi şüphe duydu. Biz bu "ilerleme" hakkında şüpheci hatta paniğe kapılmış olabiliriz ama uzun 19. yüzyılda çok az kişi şüphe duydu.

Değişimin zaman aralığı, önemli dönüşümler genellikle tek bir hayat süresi içinde gerçekleştiğinden kısaydı. Bu I. Cilt'te tanımlanan çoğu yapısal değişimden farklıydı. Örneğin, Batı Avrupa'da kapitalist toplumsal ilişkilerin ortaya çıkışı yüzyıllar aldı. İnsanlar bunun bazı unsurlarını deneyimleyebilirler (mesela emek hizmetlerinin nakitle değişimi ya da topraklarının zorla çitlenmesi) ancak yoldaki makro değişimleri anlayan birisinin olduğu kuşku götürür. Tersine 19. yüzyıl makro süreçleri düşünceli katılımcılar tarafından tanımlandı – bu nedenle gerçekten çağdaş modernleşme ideolojilerinin görece bilimsel versiyonları olan ikili kuramlar ortaya çıktı.

Artan özbilinçlilik ve tefekkür geri bildirim etkileri getirir. Eğer toplumsal aktörler süregiden toplumsal dönüşümlerin farkına varırsa onlara karşı koymaya girişebilirler. Ama burada olduğu gibi dönüşümler kolektif iktidar-

ları genişletirse, modernleşmeyi kendi çıkarları için kullanmayı istemeleri daha olasıdır. Böyle yapabilmeleri dağıtımcı iktidarlarına bağlıdır.

İlk bakışta, dağıtımcı iktidar bu dönemin başlangıcına yakın bir dönüşüm geçirmiş görünmektedir. İktidar mücadelelerinde görece yeni aktörler olarak sınıflar ve uluslar "devrimler" dediğimiz sosyo-siyasal olayları üreterek ortaya çıktılar. I. Cilt hem sınıfsal hem de ulusal örgütlenmenin tarım toplumlarında nadiren görüldüğünü ortaya koydu. Şimdi Marx, Weber ve diğerlerinin fark ettiği gibi sınıfsal ve ulusal mücadeleler toplumsal gelişmede merkezi hale geldiler. Dağıtımcı iktidar kolektif iktidar gibi tikelcilikten evrenselciliğe doğru yol aldı.

Ancak sonuçlar ilginç bir şekilde devrimci değildi. İlk endüstriyel ulus Büyük Britanya'yı ele alalım. 1760'larda Britanya'da bulunan birçok dağıtımcı iktidar ilişkisi 1914'te hala oradaydı – aslında hala oradalar. Değiştikleri yerlerde geçiş genellikle 1760'tan çok önce başlamıştı. VIII. Henry devlet Protestanlığını getirdi, İç Savaş onu kesinleştirdi ve 18. ve erken 19. yüzyıllar onu kısmen sekülerleştirdi. Anayasal monarşi 1688'de kurumsallaştırıldı, monarşinin sembolik kutsallığının onaylanması ile birlikte iktidarının aşınması 18., 19. ve 20. yüzyıllarda sürdü. Tarım ve ticaret daha önce kapitalistleşti, sanayi 18. yüzyılın ticaret kurumları tarafından kalıba döküldü ve modern sınıflar böyle bir kapitalizme massedildi. Lordlar Kamarası, iki eski üniversite, kamu okulları, Londra finans merkezi (*the City*), Muhafızlar, Londra kulüpleri ve devlet memurlarından oluşan idare sınıfı – hepsi eskinin ve 19. yüzyılın bir karışımı olarak iktidarda yerlerini koruyorlar. Doğru, gerçek iktidar kaymaları da ortaya çıktı –orta sınıfların ve emeğin yükselişi ve parti demokrasisinin, popüler milliyetçiliğin ve refah devletinin büyümesi– ancak genel eğilim ikili kuramların öngördüğü niteliksel dönüşümden ziyade yöneten rejimlerin muazzam uyarlanabilirliğini gösteren daha aşamalı bir değişimdi.

Belki Britanya aşırı bir örnek, birçok açıdan en muhafazakâr Avrupa ülkesi; ancak başka yerlerde benzer örüntüler buluyoruz. Avrupa'nın o tarihten bu yana önemli bir değişiklik göstermeyen dinsel haritası 1648'de oluştu. Hıristiyanlık o tarihten bu yana yarı sekülerleştirildi. Doğru, dönemimizin başlangıcına yakın, monarşilerden ikisi alaşağı edildi; ancak Amerikan ve Fransız Devrimleri bu ülkelerde sanayileşmeden önce gerçekleşti ve (göreceğimiz gibi) Fransız Devrimi vaat ettiğinden çok daha ılımlı değişimleri gerçekleştirmek için bir yüzyıla ihtiyaç duydu ve Amerikan devrimcilerinin anayasası daha sonraki dağıtımcı iktidar ilişkilerinde hızlı bir biçimde muhafazakâr bir güç haline geldi. Başka yerlerde kapitalizm ve sanayicilik eski rejimleri şaşkına çevirdi ancak nadiren alaşağı etti – başka yerlerde daha sınırlı kalmış reformlar ve çok sayıda başarısız devrimlerle karşılaştırıldığında Fransa ve Rusya'da iki sosyo-siyasal devrim. Eski rejim ve yeni sermaye 19. yüzyılda genellikle modern bir yönetici sınıfta birleşti; sonra orta sınıfları, işçi sınıfını ve köylülü-

ğü kısmen evcilleştiren yurttaşlık tavizleri verdiler. Hatta Batılı olmayan önemli kapitalist ülke Japonya'da daha büyük süreklilik gözlendi.

Belki asıl dağıtımcı iktidar kaymalarını önemsemeyerek seçici olmuşumdur. Ancak dağıtımcı iktidarda dönüşüm bağlamında tersi durum –özellikle karşıtların toplumsal ve siyasal "devrim"de kafa kafaya çarpışmasını öngören Marksist diyalektik bağlamında– makul görünmüyor.

Bu ayrıca jeopolitik olarak bölüştürülen iktidar için de geçerli görünüyor. Devletler ulus-devlet haline geldiler ancak yükselmeye ve düşmeye birkaçı yüzyıllar boyunca liderlik için mücadele edebilirken devam ettiler. Fransa ve Britanya ortaçağdan bu döneme ve bu dönem boyunca mücadele içinde kalırken Prusya'nın başarısı, Birleşik Devletler'in ortaya çıkışı ve Avusturya'nın düşüşü daha yeniydi. 16. yüzyıl sonrası daha az sayıda ve daha büyük Güçlere doğru olan eğilim gerçekte Sanayi Devrimi tarafından yavaşlatıldı (Tilly, 1990: 45-7). Sanayi Devrimi ulus-devlete çok uluslu imparatorluk karşısında imtiyaz verdi ve daha büyük ekonomilere sahip devletleri imtiyaz sahibi kıldı. Buna karşın, bu eğilimlerin de ekonomik olmayan iktidar ilişkilerine dayandığını göreceğiz.

Dağıtımcı iktidarın şaşırtan süreğenliğine önemli bir istisna var. Erkekler ve kadınlar arasındaki iktidar ilişkileri hızlı hatta devrimci bir dönüşüm geçirmeye başladı. "Patriarşi"nin sonunu, yerini "neo-patriarşi"ye bırakmasını ve daha sonra daha eşitlikçi cinsiyet ilişkilerinin ortaya çıkmasını başka bir yerde tanımladım (1988). En temel gösterge yaşam süresi. En erken tarih öncesi zamanlardan 19. yüzyıl sonuna kadar erkekler otuz ile kırk beş yaş arasında değişen yaşam süresinde kadınlardan beş yıl kadar daha fazla yaşadılar. Sonra aradaki fark tersine döndü. Kadınlar şimdi yetmiş yıllık yaşam süresinde erkeklerden beş yıl daha fazla yaşıyorlar ve aradaki fark açılıyor (Hart, 1990). Bu ciltte ilk başta cinsiyet ilişkilerine odaklanma niyetimi terk ettim. Cinsiyet ilişkilerinin, hâlihazırda feminist çalışmalar tarafından yazılan kendi tarihi var. Şimdi büyük senteze girişme vakti değil – her ne kadar bu dönem boyunca cinsiyet, sınıf ve ulus arasındaki bağlantılar üzerine yorumda bulunacak olsam da. Ancak cinsiyet haricinde dağıtımcı iktidar bu dönem boyunca geleneksel kuramın önerdiğinden daha az dönüştü. Sınıflar ve ulus-devletler toplumsal tabakalaşmayı devrimcileştirmediler.

Bazı sosyologlar ve tarihçiler buna dikkat ettiler. Moore (1973) siyasal gelişmenin sanayi kapitalizminden ziyade eski toprak sahipliği örüntüleri tarafından etkilendiğini belirtir. Rokkan (1970) her biri iki siyasal ayrım üreten iki devrimi, ulusal devrim ve Sanayi Devrimi'ni ayırır. Ulusal devrim merkez-çevre, devlet-kilise çatışması barındırdı, Sanayi Devrimi toprak-sanayi ve sahip-işçi çatışmalarını getirdi. Rokkan devrimci ikiliği daha öncekilerin daha sonrakiler için parametreler oluşturduğu dört mücadelenin karmaşık bir kombinasyonuyla açıklar. Lipset (1985) 20. yüzyıl emek hareketindeki çeşitlemelere daha önce feodalizmin varlığı veya yokluğunun neden olduğuna inanır.

Corrigan ve Sayer Britanya yönetici sınıfının dayanıklılığını – "varsayılan makullüğünü, kolaylaştırıcılığını, pragmatizmini, ideoloji karşıtlığını, 'işin üstesinden gelme'sini, garipliğini, acayipliğini" belirtir (1985: 192 ve sonrası). Mayer (1981) Avrupa'daki eski rejimlerin sanayicilik tarafından yok edilmediğini iddia eder: Ancak Birinci Dünya Savaşı'nı yaparak ve faşizme kucak açarak, sosyalizme aşırı tepki vererek kendi sonlarını getirmişlerdir.

Bu yazarlar iki noktayı vurgular. Birincisi geleneğin önemli olduğudur. Ne kapitalizm ne de sanayicilik gelenekleri yok etmiş fakat bunlar eski biçimlere büründürülmüşlerdir. İkincisi, bu yazarlar üretim tarzları ve toplumsal sınıflara çeşitli siyasal, askeri, jeopolitik ve ideolojik iktidar ilişkileri ekleyerek ekonominin ötesine giderler. Argümanları genellikle doğrudur. Sonraki bölümler bunlardan, özellikle sınıf kadar ulusal mücadelelerin de önemi algılayan Rokkan'dan yararlanıyor.

Yine de dağıtımcı iktidar ilişkileri değiştirildi. İlkin, sınıflar ve uluslar eski rejimler tarafından basitçe görmezden gelinemedi ya da bastırılamadı. Hayatta kalmak için ödün vermeleri gerekti (Wuthnow, 1989: III; Rueschemeyer, Stephens, Stephens, 1992). Ancak ulusal mücadeleler, böylece bütün iktidar aktörlerini "diyalektik" ya da sistematik olarak değil ama genellikle istenmeyen sonuçlarıyla karmaşık yollarla değiştirerek sınıflarla birbirine geçti. İkinci olarak sınıfların ve ulusların geleneksel rakip iktidar örgütleri –katmanlı ya da kısmi ve ulus-ötesi ya da yerel-bölgesel– ortadan kaldırılmadı ancak dönüştürüldü. Eski rejim muteberleri tarafından tikelci bir şekilde denetlenen gevşek ağlar sınıf partilerini uzak tutarak daha etkili, dikkate değer ve kayırmacı siyasal partiler haline geldiler. Silahlı kuvvetler büyük soyluların ya da paralı askerlik girişimcilerinin "sahip" olduğu birliklerin gevşek konfederasyonundan oldukça merkezileşmiş kurmay ve muharip denetimleri ve disiplinin dayatıldığı modern, profesyonel kuvvetlere dönüştü. Katolik Kilisesi ulus-devlete karşı âdem-i merkezi gücü örgütlemek için ulus-ötesiciliğini daha büyük yerel-bölgesel harekete geçirici güçlerle destekledi. Bütün bu örgütler rejimlerle kitleler arasındaki ilişkileri dönüştürdü.

Sonuç olarak: Ekonomik dönüşüm tekil değil çoğuldu; kolektif iktidar devrimcileştirildi; dağıtımcı iktidarın çoğu biçimi değiştirildi ancak devrimcileştirilmedi; geleneksel hâkim iktidar aktörleri beklenenin tersine ayakta kaldı ve iktidar aktörleri yapısal dönüşümlerin farkındaydı ancak bunlar aşırı derecede karmaşıktı. Bütün bunlar bir toplumsal değişim kuramı için imalar taşır.

Toplumsal Değişim: Stratejiler, Katışıksız Olmayan Birbirine Geçmeler, İstenmeyen Sonuçlar

Dönemin başlangıcında hepsi de katılımcıları için birer sürpriz olan üç devrim gerçekleşti. Adam Smith'in "gizli el"inin önayak olduğu Britanya'nın Sanayi Devrimi kimse tarafından niyet edilmemişti ve bizzat Smith'i hayrete düşü-

rürdü. İkincisi, Amerika'daki Britanyalı yerleşimciler niyetlenmeden ilk kolonyal devrime takıldılar. Üçüncüsü, Fransız eski rejimi katılımcılarının çok azının kastettiği siyasal bir devrimle şaşırtıldı. İktidar aktörleri artık başka devrimlerin tekrarlanabilir ya da önlenebilir olup olmadığını tartıştılar. Kolonyal devrimler bu tartışmanın kapsamı dışında ancak endüstriyel ve siyasal devrimleri ele alıyorum.

Sanayileşmeye yol açmak kolay olmadı ama onu taklit etmek ve uyarlamak, hâlihazırda biraz ticarileşme vardıysa kolaydı. Başarılı uyarlayıcılar Avrupa boyunca kuzey İtalya'dan ve Katalonya'dan İskandinavya'ya ve Urallardan Atlantik'e, Amerika ve Japonya boyunca uzandı. Rejimler kârı maksimize etmek ve karmaşayı minimize etmek için uğraştılar. Sanayileşme yerel geleneklere göre uyarlandı. Siyasal devrim bunun tersiydi, görünürde yol açması kolay, bir kez rejimler gözünü açınca taklit etmesi zordu. Devrimci program değiştirilebilirdi: Rejim ve yeniyetme iktidar aktörleri monarşi yönetimi, hukuk devleti, ekonomik liberalizm, demokrasi ve milliyetçilik arasında sürüklenebilir ya da seçim yapabilirdi. Yarı bilinçli kapsayıcı-baskılayıcı stratejiler çeşitli devrimci olmayan gelişme örüntülerini sağlama aldı.

Bu yüzden gelenekler ne alaşağı edildiler ne de yalnızca yeniden üretildiler. "Rejim stratejileri-sürüklenmeler" ve ortaya çıkan sınıf ve ulusların stratejileri-sürüklenmelerine göre değiştirildiler ya da kuvvetlendirildiler. "Rejim" kelimesi ile devlet yöneticileri tarafından koordine edilen; hâkim ideolojik, ekonomik, askeri iktidar aktörlerinin ittifakını kast ediyorum. Bu yöneticiler, 3. Bölüm'de göreceğimiz gibi hem "partiler" (Max Weber'in kullandığı anlamda) hem de "devlet seçkinleri"nden (seçkinci devlet kuramının kullandığı anlamda) oluşuyordu. Sınıfların ve ulusların ortaya çıkmakta olan güçlerini harekete geçirmek için modernleştirici bir ittifak arayışı içinde oldular, yoksa devlet iç isyanlar ya da yabancı güçlere yenik düşecekti. Rejimler genellikle aşağıda olanlardan daha fazla lojistik kapasiteye sahiptirler. Ancak esneklikleri tutunumlarına bağlıdır. Sınıfların ve ulusların yükseldiği bir dönemde parti hizipçiliği devrimi cesaretlendirdi. Rejimlerin ortaya çıkan toplumsal sınıflar ve uluslarla başa çıkma girişimlerini "rejim stratejileri" olarak adlandırıyorum. Bütün rejimler buna sahip değildi ve en uzak görüşlü olanları bile kendilerini tamamen bilincinde olmadıkları karmaşık siyasetin farklı hatları tarafından sersemletilmiş buldular. Bu yüzden çoğu iktidar aktörü tasarıda bulundukları kadar sürüklendiler de –bu nedenle stratejiler– sürüklenmeler.

Başlangıçta neredeyse bütün rejimler despotik ve anayasal monarşi arasındaki yelpazedeydiler. T. H. Marshall (1963: 67-127) Britanya örneğinden kalkarak tam vatandaşlığa doğru giden üç aşamalı bir evrim öne sürer. İlki yasal ya da "sivil" vatandaşlığı kapsar: "bireysel özgürlük için gerekli haklar – kişinin özgürlüğü, konuşma, düşünme ve inanma özgürlüğü, mülk edinme ve geçerli sözleşme akdetme hakkı ve adalet hakkı." Britanya sivil vatandaşlığı 1688'den 1828'de Katoliklerin Özgürleşmesi'ne kadar olan "uzun 18. yüzyıl" boyunca

kazanıldı. İkinci aşama 1832 Reform Hareketi'nden 1918 ve 1928 Oy Verme Hakkı yasalarına kadar geçen yüzyılda oy verme ve ulusal parlamentoya katılmayı kapsayan "siyasal" vatandaşlığın elde edilmesi. Üçüncüsü, 20. yüzyıl aşaması "toplumsal" vatandaşlığı ya da refah devletini güvence altına aldı: "bir parça ekonomik refah ve toplumsal mirastan tam bir pay ve toplumda geçerli standartlara göre uygar bir varlığın yaşamını sürdürme ... güvencesi."

Marshall'ın kuramı İngilizce konuşan ülkelerde (en iyi yakın dönem tartışmalar Avustralya'dan Turner, 1986, 1990 ve Barbalet, 1988) kayda değer bir ilgiye yol açtı. Yurttaşlık tiplerinin ikisi heterojenleşir. Sivil yurttaşlık bireysel ve kolektif alt tiplere ayrılabilir (Giddens, 1982: 172; Barbalet, 1988: 22-7). Göreceğimiz gibi çoğu 18. yüzyıl rejimi bireysel yasal hakları tanısa da hiçbiri 19. yüzyıl sonuna ya da hatta 20. yüzyıla kadar işçilere kolektif örgütlenme hakkı vermedi (bkz. 15, 17 ve 18. Bölümler). Toplumsal yurttaşlık haklarını da (Marshall'ın "toplumsal mirastan pay alma" dediği) ideolojik ve ekonomik alt tiplere ayırıyorum – eğitim hakkı, kültürel katılıma ve meslek edinmeye izin verilmesi ve doğrudan ekonomik geçim hakkı. Uzun 19. yüzyıl boyunca, ideolojik-toplumsal vatandaşlığa bütün orta sınıflar erişti (bkz. 16. Bölüm), ancak ekonomik-toplumsal yurttaşlık asgari düzeyde kaldı (Marshall'ın belirttiği gibi, bkz. 14. Bölüm). Yurttaşlık bazılarının diğerlerinin altını oyduğu çeşitli biçimler ve ritimler geliştirdi. Yurttaşlık muhtemelen Marshall'ın iddia ettiği gibi tekil bir süreç olmadı.

Dahası, daha önce (1988) iddia ettiğim gibi Marshall'ın evrimciliği, jeopolitiği görmezden gelişi ve Anglo merkezciliğinin hepsinde kusur bulunabilir. Basit bir soru sorarak başlayalım: Neden sınıflar –ya da aslında başka herhangi bir iktidar aktörü– yurttaşlık istesin? Neden devleti yaşamları ile ilgili olarak görsün? Çoğu insan bu zamana kadar böyle bir şey yapmadı. Ağırlıklı olarak yerel ve bölgesel iktidar ağları arasında devlet kadar ulus-ötesi kiliselerden etkilenmiş bir şekilde yaşadılar. 18. yüzyıl devletlerinin savaşlar boyunca, tebaalarını ulusal düzleme hapsederek ve böylelikle onları siyasallaştırarak mali ve insan gücü haraçlarını devasa ölçüde arttırdığını göreceğiz. Bu yüzden sınıflar büyüyen kaslarını geleneksel olarak sivil toplumda başka sınıflarla kavga etmek yerine siyasete büktüler. Bu "militarist" aşama, sonrasında kafeslenmiş ulusun başka cesaretlendirilmeleri tarafından takip edildi: Devlet memurluğu anlaşmazlıkları, gümrükler, demiryolları ve okullar. Devletler önce ulusal sonra ulus-devlete dönüştükçe sınıflar kafeslendi ve istenmeyen bir şekilde "doğallaştırıldı" ve siyasallaştırıldı. Ulus yurttaşlık açısından hayati önem taşır (Giddens, 1985: 212-21'de fark edildiği gibi). Sınıf mücadelesini olduğu kadar ulusal mücadeleyi de kuramsallaştırmalıyız.

Gerçekte iki yurttaşlık meselesi vardı: Temsil ve kimin nerede temsil edileceği ulusal sorunu. *Neresi*, devlet ne kadar merkezi ve ulusal ya da ne kadar âdem-i merkezi ve konfederal olmalıya döndü. Dilsel, dinsel ve bölgesel azın-

lıklar merkezi ulus-devlete karşı çıkarken,[3] despotizmle, devleti yerel meclisler üzerinden âdem-i merkezileştirerek mücadele edilebilirdi. Aydınlanma modernleştiricileri iki meselenin bir arada gittiğine inandılar: Gelecek temsiliyete dayalı merkezi devletlerindi. Sonra Marshall gibi evrimci kuramcılar ulus-devlet ve ulusal vatandaşlığın kaçınılmaz olduğuna inandılar. Aslında çoğu Avrupa ülkesi bugün merkezileşmiş, temsiliyete dayalı ve yurttaş ulus-devletler*idir*.

Ancak böyle "modernleşme" tek boyutlu ya da evrimci olmadı. Sanayi Devrimi homojenleştirmedi, daha ziyade farklı rejim stratejilerini modernleştirdi. Devrimin sağladığı kolektif iktidarların güçlenmesi herhangi bir rejim –parti demokrasisi ya da despotik, merkezileşmiş ya da konfederal– tarafından ilk özelliklerini güçlendirmek için kullanılabilirdi. Sonuçlar hem iç siyasete hem de jeopolitiğe bağlıydı. Merkezileşmiş ulus-devlete doğru şüphe duyulmayan genel hareket de. Rejimler rekabet etti, çoğaldı ve iç sınıf ya da ulusal iktidar mücadelelerine, diplomatik ittifaklara, savaşlara, uluslararası ekonomik rekabete ve Batıda akseden ideolojik iddialara göre yok oldular. Güçler yükseldikçe rejim stratejilerinin çekiciliği de arttı, Güçler düştükçe stratejileri de dağıldı. Bir Gücün başarılı stratejisi öyleyse takip eden sanayileşmeyi değiştirebilirdi. Alman yarı otoriter monarşisi ve da fazla Amerikan merkezileşmesinin ikisi de kısmen savaşın sonucuydu. Sonrasında İkinci Sanayi Devrimi'ni, büyük kapitalist işletmeyi ve ekonomik gelişmenin devlet tarafından düzenlenmesini teşvik ettiler.

Son olarak "katışıksız olmayan birbirine geçmeler" de çağdaşların algılarını bulandırdı. Bu yüzden "stratejiler"den –şeffaf çıkarları, açık görüşleri, rasyonel kararları ve sonsuz hayatta kalışları ile tutunumlu seçkinlerden– uzaklaşıyorum. İdeolojik, ekonomik, askeri ve siyasal dönüşümler ve sınıf mücadeleleri ve ulusal mücadeleler çoğul, birbirine geçmiş ve çatlaklarda gelişen bir özellik gösterdi. Hiçbir iktidar aktörü bütün bunları kavrayıp, bunların sorumluluğunu alamazdı. Eylerken hatalar yaptılar ve tam da bilinç düzeyinin altında kimliklerini değiştiren istenmeyen sonuçlara yol açtılar. Bütün bunlar tarihsel olarak verili kurumlarla yeniyetme çatlaklardaki güçler arasında sistemik olmayan, diyalektik olmayan bir süreçti. Benim İEAS modelim bu karmaşanın karşısına çıkabilir ve sonra bunu anlamlandırmaya başlayabilir, ikili kuramlar bunu yapamaz.

---

3 Turner (1990) doğru bir şekilde 1988 çalışmamda benim din ve etnisiteyi görmezden gelmemi eleştirdi. Ulusal sorunu ciddiye alarak şimdi bunun üstesinden gelmeye çalışıyorum. Turner ayrıca alt sınıflar pahasına yönetici sınıf üzerindeki vurgumu eleştirdi. Bu cilt her ikisini de dikkate alıyor ancak sonrakini vurgulamaya devam ediyor.

Kaynakça

Bairoch, P. 1982. International industrialization levels from 1750 to 1980. *Journal of European Economic History* 11.

Barbalet, J. 1988. *Citizenship.* Milton Keynes: Open University Press.

Corrigan, P., and D. Sayer. 1985. *The Great Arch.* Oxford: Blackwell.

Foucault, M. 1974. *The Order of Things.* New York: Pantheon.

1979. *Discipline and Punish.* London: Allen Lane.

Giddens, A. 1982. *Profiles and Critiques in Social Theory.* London: Macmillan.

1985. *The Nation-State and Violence.* Cambridge: Polity Press.

Hart, N. 1990. Female vitality and the history of human health. Paper presented to the Third Congress of the European Society for Medical Sociology, Marburg. Forthcoming. *Life Chances and Longevity.* London: Macmillan.

Landes, D. 1969. *The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lipset, S. M. 1985. Radicalism or reformism: The sources of working-class politics. In his *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology.*

New Brunswick, N.J.: Transaction Books.

McKeown, T. 1976. *The Modern Rise of Population.* New York: Academic Press.

Mann, M. 1986. *The Sources of Social Power.* Vol. I, *A History of Power from the Beginning to A.D. 1760.* Cambridge: Cambridge University Press.

1988. Ruling class strategies and citizenship. In my *States, War and Capitalism.* Oxford: Blackwell.

Marshall, T. H. 1963. *Sociology at the Crossroads and Other Essays.* London: Heinemann.

Mayer, A. J. 1981. *The Persistence of the Old Regime.* London: Croom Helm.

Moore, B., Jr. 1973. *Social Origins of Dictatorship and Democracy.* Harmondsworth: Penguin Books.

Parsons, T. 1960. The distribution of power in American society. In his *Structure and Process in Modern Societies.* New York: Free Press.

Rokkan, S. 1970. *Cities, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development.* Oslo: Universitets forlaget.

Rueschemeyer, D., E. Stephens, and J. Stephens. 1992. *Capitalist Development and Democracy.* Chicago: University of Chicago Press.

Tilly, C. 1990. *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990.* Oxford: Blackwell.

Turner, B. S. 1986. *Citizenship and Capitalism.* London: Allen & Unwin.

1990. Outline of a theory of citizenship. *Sociology* 24.

Wrigley, E. A., and R. S. Schofield. 1981. *The Population History of England, 1541-1871.* London: Arnold.

Wuthnow, R. 1989. *Communities of Discourse.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

2
Ekonomik ve İdeolojik İktidar İlişkileri

18. yüzyılda toplumsal eylemliliğin iki temel alanı –"sivil toplum" (ya da sadece "toplum") ve "devlet" arasında bir ayrım yapmak geleneksel hale geldi– ve o zamandan bu yana öyle kaldı. Bu bölümün ve sonraki bölümün başlıkları bu geleneğe uyar görünecektir. Smith, başka siyasal iktisatçılar ve Marx "sivil toplum" ile sadece ekonomik kurumları anlattılarsa da başkaları –bilhassa Ferguson, Paine, Hegel ve Tocqueville– bu bölümde tartışılan iki alanı kapsadığına inandılar. Onlar için, sivil toplum (1) özel mülke dayanan, âdem-i merkezi ekonomik piyasalar ve (2) "sivil birliktelik biçimleri... bilimsel ve edebi çevreler, okullar, yayımcılar, hanlar... dinsel örgütlenmeler, belediye birlikleri ve bağımsız hane halkları" (Keane, 1988: 61) anlamına geliyordu. Bu iki alan devletin otoriter güçlerine karşı güvence altına alınmasını umdukları hayati önem taşıyan âdem-i merkezileşmiş ve yaygın özgürlükleri barındırıyordu.

Ancak devlet ve toplum arasında böyle net bir ayrım tehlikeler barındırmaktadır. Özgürlük ve ahlakı devlete değil de topluma yerleştirmek (açıkça Hegel bu konuda farklıdır) paradoksal bir şekilde oldukça siyasaldır. Bu despotizm olarak gördükleri şeye direnen 18. yüzyıl yazarları arasında böyleydi ve yakın zamanda Sovyetler, Doğu Avrupa ve Çin'deki muhalifler âdem-i merkezi sivil toplum güçlerini devlet baskısına karşı harekete geçirmeyi amaçladıkları ölçüde yeniden geçerli oldu. Ancak devletler bu ideolojilerin önerdikleri kadar toplumsal yaşamın geri kalanından ayrı değillerdir. I. Cilt sivil toplumların ilk olarak modern devletlerle birbirine geçmiş bir şekilde yükseldiğini gösterdi. Bu cilt uzun 19. yüzyıl boyunca sivil toplumun tamamen olmasa da büyük ölçüde ulus-devletin yetki alanı haline geldiğini göstermektedir. Bunun hem ekonomik hem de ideolojik iktidar ilişkilerine yansımaları olmuş-

tur ve bu bölümün esas teması budur. Dolayısıyla bu bölümün ve 3. Bölüm'ün asıl metni başlıkların ima ettiği ayrımları genellikle reddetmektedir

Ekonomik İktidar: Kapitalizm ve Sınıflar

1760 itibariyle Batıdaki ekonomik iktidar ilişkileri kapitalizmin hâkimiyeti altına giriyordu. Marx'ı takip ederek, kapitalizmi şu şekilde tanımlıyorum:

1. *Meta üretimi.* Emek de dâhil her üretim faktörü bir araç olarak görülür, kendinde bir amaç olarak değil; değişim değeri ile karşılanır ve diğer üretim faktörlerinin hepsiyle değiştirilebilir. Bu nedenle kapitalizm yaygın bir ekonomik iktidar biçimidir; otoriter güvence altında olmasını gereksindiği şu hariç:
2. *Üretim araçlarının özel münhasır mülkiyeti.* Emek gücü de dâhil üretim araçları özel bir kapitalistler sınıfına münhasıran aittir.
3. *Emek "özgür" ancak üretim araçlarından ayrılmıştır.* Emekçiler otoriter yasaklamalar olmadan uygun gördükleri koşullarda emeklerini satmak ve satmamak özgürlüğüne sahiptirler; serbestçe müzakere edilmiş bir ücret alırlar ancak doğrudan, artık üzerinde sahiplik iddiasında bulunamazlar.

Marx doğru bir şekilde kapitalizmin toplumun "üretici güçlerini" –kolektif ekonomik iktidar– devrimcileştirdiğini savundu. Bu, modern zamanlarda bu ekonomik üretim tarzının sahip olduğu en açık "nihai öncelik" iddiasıydı. Ancak Marx ayrıca kapitalizmin "üretim ilişkilerinin" –bölüştürücü ekonomik iktidar– toplumu da devrimcileştirdiğini savundu. Şimdi, artık, "safi ekonomik araçlarla" üretim ve piyasaların kendisi aracılığıyla bağımsız ideolojik, askeri ve siyasal iktidar örgütlerinin yardımına gerek duymaksızın çekip çıkartılabilirdi. Kapitalizm ve önceki üretim tarzları arasında kurduğu karşıtlık birçokları tarafından paylaşıldı (Poulantzas, 1975: 19; Anderson, 1979: 403; Giddens, 1985: 181; Brenner, 1987: 227, 231, 299). Ben katılmıyorum. Marx ayrıca meta üretiminin *aynı* ilişkileri kapitalizmin bütün yüzeyine yaydığını savundu. Böylece ekonomik sınıf mücadelesi, daha önce sadece nadiren olduğu gibi (Marx bu noktadan pek bahsetmemiş olsa da) "katışıksız", yaygın, siyasal, ulus-ötesi ve en sonunda simetrik ve diyalektik hale gelebilecekti. Sınıf mücadelesini kendi ideolojilerini, siyasetini, askeri mücadelelerini yaratan, modern gelişmenin motoru olarak gördü. Bunların biçimleri "son kertede" kapitalist üretim tarzının sınıf diyalektiği tarafından belirlenecekti. Marx bunun, sosyalizm ve komünizmi kuracak devrimci bir proletarya tarafından kapitalizmin yıkılması ile sonlanacağını umut ediyor bazen de tahmin ediyordu.

Açıkça, Marx bir yerde yanıldı. Proletaryanın –ve ondan önce de burjuvazinin– devrimci eğilimlerini gözünde büyüttü. Devrimlerin başarıya ulaşmaya yakınlaştığı yerlerde dahi, sınıf savaşından başka nedenler yüzünden böyle oldu. Kapitalizmin ekonomik çelişkilerini abarttı ve ideolojik, askeri,

siyasal ve coğrafi iktidar ilişkilerini görmezden geldi. Bütün bunlar biliniyor. Fakat Marx'ı geleneksel bir şekilde tahrip etme *tam olarak* nerede yanlış yaptığını ve onun üzerinden nasıl ileriye gideceğimizi gölgeliyor. Tarih "sınıf mücadelesi tarihi" olmasa dahi sınıflar insan ruhları üzerinde başka iktidar aktörleri ile rekabete girerek var olmaya devam ediyor. Bu Marksist geri çekilme ve postmodern nihilizm günlerinde, bazı tarihçiler sınıfı tamamen bırakmış görünüyorlar (örnek olarak Joyce, 1991). Ancak bu vaftiz suyuyla birlikte bebeği de atmak demek. Sınıfları ve onların iktidar rakiplerini kavrayışımızı daha kesin hale getirmek daha yerinde olacaktır.

Marx sınıf hakkında en çok, Fransız köylülerini anlatırken açık sözlüydü:

> Milyonlarca köylü ailesi, onları birbirinden ayıran ve onların yaşayış tarzlarını, onların çıkarlarını ve onların kültürlerini toplumun öteki sınıflarınınkilerle karşı karşıya getiren ekonomik koşullar içinde yaşadıkları ölçüde bir sınıf meydana getirirler. Ama küçük köylüler arasında ancak yerel, yani yaşadıkları yerden ileri gelen bir bağ olduğu ve onların çıkarlarının benzeşmesi onlar arasında hiçbir ortaklık, hiçbir ulusal bağ, hiçbir siyasal örgütlenme yaratmadığı ölçüde de bir sınıf meydana getirmezler. Bunun içindir ki, onlar, kendi sınıf çıkarlarını kendi adlarına... savunacak durumda değillerdir. [1968, 170-171]

19. Bölüm Marx'ın "küçük mülk sahibi köylüler" hakkında yanıldığını göstermektedir – aslında örgütlenme açısından oldukça üretkendiler. Ancak bu pasaj daha genel bir ilgiye mazhar. Tarihçiler ve sosyologlar bu kısmı Marx'ın yaptığı diğer iki ayrıma bağlı olarak alıntıladılar. Onlara göre küçük mülk sahibi köylülük, üretim araçlarıyla ortak ilişkileri ancak kolektif sınıf eylemi kapasitesinden yoksunluğuyla, "kendi için" değil "kendinde" bir sınıf oluşturmaktaydı. Marx aslında bunu söylemekteydi. Ancak eleştirmenler başka bir ayrımı da öne sürdüler: Köylülük öznel olarak değil nesnel olarak bir sınıftı. Onlara göre sınıf oluşumu için her ikisi de gerekli olan sınıfın iki boyutunu, nesnel ekonomik koşullar ve öznel sınıf bilincini çözümlememiz gerekmektedir. Bir Fransız Devrimi tarihçisi olan Hunt "Marx için sınıf oluşumu hem ekonomik koşul hem de kültür, toplumsal kategori ve bilince bağlıydı" (1984: 177) der. Sosyolog olan Westergaard ve Resler kendi esas, 20. yüzyıl sınıf yapısı çözümlemelerinin "iktidar, refah, güvenlik ve fırsata dair nesnel ayrımlar nasıl üyeleri aynı kimlik bilincine sahip grupların oluşumuna yol açmaktadır. '[K]endinde sınıf' 'kendi için sınıfın' aktif bilincine mi çevrilmektedir?" (1975: 2-3) sorusuyla başladığını bildirir.

İdealizme karşı olan polemiği bu yorumların altında yatan, öznel bilince karşı nesnel ekonomik gerçeklik ikiliğini kurmaya yardımcı olduğu için Marx'ın yanlış yorumlanmış olması uygundur. Ancak Marx alıntılanan pasajda bunu ileri sürmüyor. Köylülüğün "kültürünü" açıkça sınıfın varsayıldığı üzere nesnel unsurun içine katıyor. Tersine köylüleri (varsayıldığı üzere öznel)

bir sınıf olarak davranmaktan alıkoyan "tamamen yerel karşılıklı etkileşimleri" aslında ekonomiktir. Marx sınıfın ideolojik unsurlarına karşı ekonomik unsurları hakkında hiçbir şey söylemedi. Bunun yerine, sınıfın iki ekonomik ön koşulunu birbirinden ayırdı: Köylülerin sahip olduğu "benzerlik" ve ona göre sahip olmadıkları "kolektif karşılıklı bağımlılık". Köylülerin ekonomik benzerliği onlara sınıf çıkarları anlayışı ve daha geniş bir kültürel kimlik verdi. Ancak aynı şekilde kökeni ekonomik olan örgütlenme yetenekleri kısmi ve yerel olarak sınırlanmıştı. Marx'a göre sınıflar ekonomik iktidar örgütleriydi ve bu haliyle ekonomik ve örgütsel olmak üzere iki ölçüt aracılığıyla tanımlanıyorlardı.

Marx'ın genel ekonomik ölçütü ekonomik kaynakların "etkin mülkiyetiydi". Kapitalizmde model iki antagonist sınıf üretir, kapitalist mülk sahipleri ve mülk sahibi olmayan proleterler. Marx ayrıca kendi üretim araçlarına sahip olan ancak başkalarının emeğini kontrol etmeyen bir küçük burjuva ara sınıfı tanımladı ve orta sınıf (lar)ın ortaya çıkışı ile uğraşabilmek için önerilerde bulundu (bkz. 16. Bölüm). Bu sınıflar "nesnel" olarak ele alınabilir ancak biz sınıfları başka "nesnel" ölçütler aracılığıyla tanımlamayı seçebiliriz. Sanayi toplumu kuramcıları denilenler sınıfları işbölümündeki uzmanlaşmış rollerine göre ayırıyorlar. Weberciler sınıfları, mülk sahipliği, ender mesleki yetenekler, profesyonel güçler ve eğitim düzeyine dayanarak birçok sınıf üreten piyasa kapasitelerine göre tanımlıyorlar. Bu aynı oranda "nesnel" şemalar arasında nasıl seçim yapacağız?

Daha önce alıntılanan genişletilmiş pasajda Marx bize ikinci bir ölçüt verir: Sınıflar örgütsel becerilere sahiptir. Örgütsel ölçüt olmadan ekonomik ölçüt sadece benim –kabaca "nesnel sınıf" ya da "kendinde sınıfa" tekabül eden– "örtük sınıf" dediğimi verir. Böyle örtük bir sınıf pek sosyolojik ilgi çekmez. Kuramcılar sevdikleri analitik kategorileri ideal tipler olarak geliştirebilirler ancak bunların bazıları gerçek dünyayı açıklamaya yardımcı olur. Eğer sınıflar gerçek dünyada önemli iktidar aktörleriyse kapsamlı ya da siyasal bir şekilde *örgütlenmeleri* gereklidir. Bu cilt boyunca sınıf hareketleri ve diğer hareketlerin örgütsel kapasitelerini ayırıyorum. Lojistikleri nelerdir? Nasıl ve hangi coğrafi toplumsal alanda mesajlar iletebilir, personel alışverişinde bulunabilir ve dilekçe verme, grev, ayaklanma ve devrimleri örgütleyebilirler?

Marx modern sınıfların kafa kafaya *diyalektik* bir mücadeleye giriştiklerini düşündü. Kapitalist üretim tarzının ortaya çıkışı burjuvazi ve işçilere üretimde kök salmış ancak toplum genelinde ve hayat deneyimleri boyunca bir araya getirilen örgütsel kapasiteler verdi. Marx kısmen haklıydı. Tarihi değiştirmeye muktedir böyle sınıf örgütlenmeleri ortaya çıktı. İşçi sınıfına bakışının saçma bir şekilde ütopyacı olduğu doğrudur – sömürülen bir sınıfın önceki bütün tarihi birbirine katması ve her türlü tabakalaşmayı ortadan kaldırmak için ayaklanmasının oldukça uzak bir ihtimal olduğu düşünüldüğünde. Ancak, Marx temel bir hakikati keşfetti: Kapitalizm potansiyel olarak yaygın, siyasal

ve (bazen) simetrik ve diyalektik sınıflar yarattı. Daha önceki toplumlarda nadir görülen böyle sınıflar, kapitalizmle birlikte her yerde görülür oldu.

Bu nedenle sınıf bilinci, hiçbir zaman saf ya da tamamlanmış olmasa da, aynı zamanda modern toplumların kalıcı bir özelliğidir. Çoğu hâkim sınıf ikircikli bir bilinç sergiler. Birbirine bağlı bir topluluğun parçasıdırlar ve kendi çıkarlarının hassas bir savunusunu paylaşırlar. Hangi toplumsal grup, örneğin 18. yüzyıl İngiliz seçkinleri ya da 19. yüzyıl Prusyalı Junker toprak sahiplerinden daha fazla sınıf bilincine sahiptir? Ancak genellikle, (muhtemelen normatif uzlaşı tarafından desteklenen) katmanlı ve yerel-bölgesel örgütlerin daha önemli olduğunu iddia ederek toplumun karşıt sınıflara bölündüğünü inkâr ederler. Aslında tabi sınıflar genellikle böyle örgütlerin içinde yer alırlar, ancak Marx sınıf bilincine sahip olabileceklerine inanmıştır. Onun yükselen sınıf bilinci modeli işçi sınıfı üzerine daha önceki bir kitapta (1973: 13) tanımladığım dört unsuru örtük biçimde kapsamaktaydı:

1. *Kimlik.* Kişinin kendini, ekonomide[1] başka işçilerle birlikte kendine özgü bir rol oynadığından, işçi sınıfı olarak tanımlaması. Bu kendini kavramanın sınıf çatışmasıyla ilişkilendirilmesi zorunlu değildir.
2. *Karşıtlık.* Kapitalistlerin ve yöneticilerin işçilerin kalıcı karşıtını oluşturduğu algısı. Kimlik artı karşıtlık çatışma doğuracaktır ancak bu kapsamlı olmayabilir. İşyeri, ticari ya da yerel cemaatle sınırlanmış, bütün sınıflara yayılmamış, sınıf çatışmasını değil kısmi çatışmayı meşrulaştırıyor olabilir.
3. *Bütünsellik.* İlk iki unsurun (1) işçilerin toplam toplumsal durumunun ve (2) bütün toplumun tanımlayıcı özelliği olarak kabul edilmesi. (1)'in eklenmesi kısmi çatışma bilincine yoğunluk katarken (2) kısmi bilinci kapsamlı sınıf çatışmasına dönüştürür.
4. *Alternatif.* Var olan kapitalizme alternatif iktidar ilişkileri biçimi tasavvur etmek. Bu yaygın ve siyasal sınıf çatışmasını körükleyecek ve devrimci mücadeleyi meşrulaştıracaktır.

Başkaldıran sınıfların sınıf bilincinin bu unsurlarını ne derece sergilediğini çözümleyeceğim. Çoğu insan muhtemelen ikincidense birincisini ve üçüncü ve dördüncüdense birinci ve ikincisini daha fazla hissediyor. Ancak sadece birisine saplanıp kalmaları nadirdir. Bizler aynı zamanda ailelerin ve sınıfı kesen cemaatlerin ve işyerlerinin, kiliselerin, başka gönüllü kuruluşların, ulusların ve benzerlerinin üyesiyiz. Bu kimliklerin birçoğu net bir sınıf anlayışını bulanıklaştırır, bazıları buna karşı gelir. Toplumlar, çok sayıda iktidar ağının ruhlarımız için üzerinde mücadele ettiği çetrefil savaş alanlarıdır. Modern toplumlarda sınıf daha önemli öz-kimlik biçimlerinden sadece birisidir. Ancak benzer ekonomik koşullardaki insanlara başka kimlikler de etki edecektir.

[1] 1973'te bu cildin genel argümanları uyarınca şimdi, daha yaygın ekonomi terimiyle değiştirdiğim "üretim sürecinde" ifadesini kullanmıştım.

Sadece az sayıda insan hayatlarını sınıf kimliği –ya da dinsel, ulusal ya da herhangi başka ve tek bir kimlik– tarafından hâkim olunmuş bir şekilde deneyimleyeceklerdir. Sınıfları daha sonraki bölümlerde "eyleyen" olarak tanımladığımda, Sovyet proleter resimlerindeymişçesine tereddütsüz bir şekilde eyleyen insan kitlelerinin imajlarını aklıma getirmiyorum. Genellikle çok sayıda insanı onların sınıf duygularının daha önce inandıklarından daha önemli bir parçaları olduğuna ikna ederek hareket ettirebilecek kadar gerçekten motive olmuş az sayıda militanı tanımlıyorum. Bu durumda dahi harekete geçenlerin çoğu içtenlikle sadık üreticiler, Katolikler, vatandaşlar ve benzerleri olmaya devam etmeyi dileyebilirler.

Altı ana sınıf aktörü belirliyorum: E*ski rejim* ve dönemin ilk kısmındaki eski ve yeni üretim tarzları ile siyasal rejimler arasındaki çatışmalar aracılığıyla ortaya çıkan *küçük burjuvazi*; dönemin ikinci yarısında ortaya çıkan iki büyük yaygın grup, *kapitalist sınıf* ve *işçi sınıfı*; 19. yüzyılda ortaya çıkan *orta sınıf*; ve dönem boyunca kayda değer önemi haiz *köylülük*. Bu sınıfları üç bölümün başları civarında tanımlıyorum: Köylülüğü 19. Bölüm, işçi sınıfını 15. Bölüm ve diğer sınıfları 4. Bölüm'de.

Bu sınıflar özelikle Marksist gelenek içinde yeterince tanıdık görünebilir. Ancak Marksistlerden farklı olarak sınıfları sadece üretim araçlarıyla olan ilişkileri bağlamında katışıksız görmüyorum. Bütünlüklü, katışıksız sınıflar asla esas toplumsal değişmeyi örgütlemezler. Sınıf benzeri olarak gördüğümüz toplumsal hareketler iki düzeyde ayrıştırılabilir. Bütünlüklü sınıf hareketlerinin ortaya çıktığı yerde bu hareketler katışıksız değillerdir, ekonomik olduğu kadar ekonomik olmayan iktidar ağları da güçlerine katkıda bulunur. Safi ekonomik örgütler olarak ele alındıklarında heterojendirler ve fazlaca kolektif eyleme (her ne kadar kendi aralarındaki fraksiyonlar kendi belirli örgütlenmelerine sahip olabilseler de) muktedir değillerdir. Dört ekonomik fay hattı bütünlüklü sınıfların dayanışmasını sürekli zayıflatmaktadır:

1. Ekonomik sektör sınıfları parçalara ayırır. Hem emeğin hem de sermayenin fraksiyonları ısrarla farklı şekillerde, zaman zaman birbirleriyle çatışma halinde örgütlenirler. Tarım genellikle kendi alt kültürünü yaratır. Çiftlik emekçileri kendilerini nadiren sanayi işçilerinin yanı sıra "proleter" olarak algılar, mülk sahibi köylüler ve küçük mülk sahipleri kendi ayrı hareketlerini oluşturur (bkz. 19. Bölüm). Sektörler arasında farklılıklar ve kamu ve hizmet sektörlerinin yükselişi kendi heterojenliklerini katar.

2. Ekonomik üretimin doğrudan ilişkileri –tek bir işletme, sanayi ya da meslek tarafından tanımlanan– bütünlüklü bir sınıftansa çok daha küçük kolektiviteler oluşturabilir. Bu sınıf örgütlenmesini değil katmanlı örgütlenmeyi güçlendirebilir. Bu sınırlar içinde dayanışma oldukça gelişmiş olabilir ancak aynı sınıfta olduğu varsayılanlarla sınırlı örgütsel bağlantılara sahiptirler. En fazla militan kısmi bir sendika hareketi oluştururlar, en azından kendi

işverenleriyle birlikte başka işçilere ve işverenlere karşı katmansal bir birlik oluşturabilirler.

3. Tabaka ve fraksiyonlar sınıfları böler. Geç 18. yüzyıl küçük burjuvazisi aslında profesyoneller, tüccarlar, komisyoncular, esnaf, zanaatkâr ustaları, zanaatkârlar ve başka birçoklarının çeşitli bir koleksiyonundan oluşuyordu. Sonra "orta sınıf" uzatılmış bir mesleki hiyerarşi ve üç farklı fraksiyonu (profesyoneller, kariyeristler ve küçük burjuvazi) kapsadı. İşçi sınıfı emek piyasasında farklı güçleri olan grupları, özellikle vasıfsız işçileri vasıflılardan ve içerideki emek piyasasına yerleşmiş işçileri yeni gelen işçilerden –çoğunlukla cinsiyet ve etnisite ile desteklenen bir şekilde– ayırarak kapsadı. Böyle farklılıklar –uzmanlığa, mesleğe, işkolu sendikasına göre– işçileri "kendi sınıflarının" diğer üyelerinden ayırarak farklı örgütlenmelere yol açtı. İç emek piyasaları, yönetsel kariyerler ve farklı hiyerarşik bağımlılık biçimleri sınıf örgütlenmesi için umutları azaltarak katmanlı örgütler oluşturdular.

4. Ulus-devlet ulusal tabakalar oluşturarak sınıfları çapraz keser. Ulus-ötesi sınıf eğilimleri (muhtemelen hiçbir yerde çağdaş kapitalist sınıftakinden daha güçlü olmamak üzere) var olsa da hiçbir zaman büyük, ulus-ötesi bir burjuvazi ya da proletarya olmadı. Normal olarak en büyük sınıf aktörleri ulusal olarak sınırlanmışlardır, bu nedenle "Britanya işçi sınıfı", "Fransız burjuvazisi" ve benzerleri kullanılır. Sınıfın ulusal parçalanması, daha sonra göreceğimiz gibi, aslında oldukça karmaşıktır.

Bu dört nedenden dolayı, üretim ilişkileri sadece bütünlüklü sınıflar yaratmaz. Bu ilişkiler de üzerinde kimliklerimiz için mücadele verilen bir savaş alanıdır. Katışıksız ekonomik aktörler genellikle Marx'ın büyük sınıflarından daha küçük, daha özgül ve içerideki kısmi ile çapraz kesen katmanlı örgütler tarafından daha fazla parçalanmışlardır. Yine de onun sınıfları önemli tarihsel roller oynamışlardır. Neden? "Değer yasası" ya da başka bir ekonomik yasa bütün bu ekonomik farklılıkları büyük sınıf kamplarına doğru kutuplaştırdığı için değil. Bunun yerine *ekonomik olmayan* örgütlenmeler ekonomik olarak heterojen fraksiyonlar, tabakalar ve katmanlar arasında kaynak vazifesi gördü. Sınıf çatışması toplumlarda ideolojik, askeri ve siyasal iktidar ilişkileri ile birlikte yükseldi ve aynı zamanda onlar tarafından kalıba döküldü. Bu nokta genellikle sınıfların neden dayanışmadan *mahrum* olduklarını –örneğin din onları böldüğü için– açıklamak için kullanılır. Ancak ekonomik olmayan ağlar aynı zamanda sınıf dayanışması *yaratabilirler.* Marx'ın ideolojik, askeri ve siyasal iktidarı görmezden gelmesi sadece kapitalizme ve sınıfa dışsal olguların görmezden gelinmesi demek değildir. Bunların örgütlenmeleri sıklıkla birbirine karşı kimlik ve çıkar kavrayışları olan ayrı ekonomik aktörlerin göreli olarak tutunumlu sınıflara dönüşümüne yardımcı oldu. Benim anlayışımda sınıflar toplumsal iktidarın kaynaklarının birbirinin içine geçen gelişimi aracılığıy-

la yaratıldı. Modern sınıfların "katışıksızlığı", tarihsel bağlamda oldukça gelişmiş olsa da, sadece kısmi olmuştur.

Devletlerin, özellikle de gelişmekte olan ulus-devletlerin sivil toplumun ve sınıflarının gelişiminde çok önemli bir rol oynadıklarını göreceğiz. Devrimci siyaset dahi basitçe sivil toplumda, "dışarıda" hâlihazırda var olan sınıflar arasındaki çatışmadan ortaya çıkmaz. Fransız Devrimi sırasında ayaklanan sınıflar Devrim öncesinde pek yoklardı. Devrimin iktidar süreçleri tarafından yaratıldılar – kısmen militan ideologlar sınıf duygularını harekete geçirmek için çok çalıştıkları, ancak daha ziyade siyasal iktidar ilişkileri tarafından niyetlenilmeden yetiştirildikleri için. Devletler de katışıksız değil, ekonomik oldukları kadar siyasaldırlar. Mülk sahibidirler, harcarlar, vergi koyarlar. 18. yüzyılda, memuriyet ve tekel oluşturma hakları ve vergi ayrıcalıkları ekonomik ödüller sağladı ve hizipçi, katmanlı siyaseti ortaya çıkardı. "Dışarıdaki" partilerin karşısına "içeridekiler", "taşra" partilerinin karşısına "saray" partileri çıkartıldı. "İçerideki" partiler toprak sahibi aileler, ticari oligarşiler ya da kraliyetle ittifak halinde mesleklerden oluşurken, "dışarıdaki" partiler aynı grupların küçük burjuvaziye öncülük eden huzursuz hiziplerinden oluşmaya başladı. Bu nedenle hizip siyaseti ticari-toprak mülküne dayalı olandan imalata dayalı kapitalizme geçiş tarafından üretilen sınıf siyaseti ve kısmi siyasetle birbirine geçmeye başladı. "İçeridekiler", toprak sahibi soyluluk ve ticari oligarklar bir eski rejim sınıfı içinde pekişirken "dışarıdakiler" ve farklı fraksiyon ve tabakalar genel olarak küçük burjuva bir hareketin içinde pekiştiler. Bu sadece bir sınıf mücadelesi değildi; aynı zamanda, bazı durumlarda ağırlıklı olarak, devletin siyasal iktisadından türedi. "Sınıf" yaygın ve siyasal hale ancak ekonomik ve siyasal iktidar mücadeleleri birbirinin içine geçtikten sonra geldi. Almanya'da (ya da Japonya'da) olduğu gibi, hizipsel siyasal mücadelelerin zayıf olduğu yerlerde bir devrim görülmedi, sınıf siyaseti daha zayıftı ve feodalizm kapitalizme pek sınıf mücadelesi olmadan dönüştü.

İdeolojik ve askeri iktidar ilişkileri hakkında daha az sayıda olsa da paralel noktalar tespit edilebilir. Marx sınıfların, pratik etkinlik ve çıkarlarını eklemleyerek kendi ideolojilerini yarattığına inandı. Kendisi gibi entelektüeller onlara yardım edebilirdi ancak bunlar hâlihazırda kurulmuş bir sınıfa hâlihazırda içkin bir ideolojiyi eklemleyenlerdi. Bu, iki sorun ortaya koymaktadır: Birincisi başka araçsal eylem kuramlarında olduğu gibi (örneğin neo-klasik iktisat, mübadele kuramı, rasyonel seçim kuramı) Marx'ın kafasında canlandırdığı eylem türünü sadece çıkarların öne çıkarabilip çıkaramayacağının net olmaması. Bireysel işçinin, barikatlar kurmayı, askeri birliklere saldırmayı bırakın sendika kurarak kendini işverenine ve devlet iktidarına ifşa etmesi hiç çıkarına mıdır? Sınıflar vardırlar ancak onları pervasızlık, fedakârlık ve zalimliğe sevk eden paylaşılan normlara ve tutkulara sahiptirler. Bunlar farklı ekonomik üyeliklerinin üstesinden gelmelerine yardımcı olarak tutkulu kolektif

eylem üretir. İdeoloji içkin ve sınıflar arasında aşkın olabilir. İkincisi eğer ideoloji önemliyse ideologlar da öyledir. 18. yüzyıl ideologları, seküler ya da dini olsun, küçük burjuva katmanlar, sınıf fraksiyonları, vergi ödeyenler ve maaşlı memurluktan mahrum bırakılanların ve benzerlerinin farklı şikâyetlerini aşan mesajlar ve iletişim araçları buldular. Gazeteciler, kahvehane sahipleri, öğretmenler ve başkaları sınıf bilincini harekete geçirdiler. Bir yüzyıl sonra orta sınıfın devlet eğitimine bağımlılığı kendi sınıf ve ulusal bilincini dönüştürmeye yardımcı oldu (bkz. 16. Bölüm).

Benzer bir şekilde Engels bir tür askeri iktidarın sınıf bilincine yardımcı olduğuna inandı: Prusya ordusunda kitlelerin askere alınması devrimcileri eğitebilirdi. Ben tersine inanıyorum: Bu dönemde ordular, tabi sınıflar üzerinde rejimlerin ve hâkim sınıfların ayakta kalmasına yardımcı olacak etkin bir katmansal disiplin sağlamaya meylettiler. Yine de başka askeri iktidar örgütleri –gerilla savaşı ve mağlup ordular– göreceğimiz gibi sınıf oluşumuna katkıda bulundular.

Bu nedenle sınıflar çoğul ekonomik kimliklere, ekonomik mücadelelerin her zaman birbirine geçtiği siyasal, ideolojik ve askeri iktidar ağları vasıtasıyla kaynak yapıldıkça kusursuz olmayan ve mütereddit biçimde oluşturuldu.

Bu aynı zamanda sınıf mücadelesinin Marx için doruğa ulaşan niteliğini de –simetrik, *diyalektik* doğasını– problemli kılmaktadır. A sınıfı B sınıfına farklı iktidar ağlarıyla bağlı biçimde örgütlendiyse, aynı düzlem üzerinde kafa kafaya gelmeyebilirler. Marx çatışma alanını verili olarak aldı, birçok başkası da. Kapitalizm her durumda, mübadele etmek üzere metaların ve elde edilecek karların olduğu her yerde sosyo-mekânsal olarak devlet sınırlarına nüfuz eden, ulus-ötesi bir şekilde tanımlandı. Ancak kapitalizm aslında devletlerin topraklarında ve onlar arasında var oldu. Devletlerin iç ve jeopolitik ilişkileri vasıtasıyla sosyo-mekânsal olarak biçimlendi. Sınıfları, katmanlar ve aslında bütün iktidar aktörleri gibi üç sosyo-mekânsal biçim alabilir:

1. *Ulus-ötesi.* Örgütlenme ve mücadele devlet sınırlarının tam üzerinden onlara önemli bir göndermede bulunmadan sürer. Sınıflar kapitalizmin küresel erişiminde yer tutarlar. Devletler ve uluslar sınıf mücadelesi açısından önemsizdir, güçleri sınıf mücadelesinin küresel erişimi tarafından zayıflatılmıştır. Daha sonra açıklanacak bir ayırımı kullanırsak, çıkarlar bölgeden (ülkeden) ziyade piyasa tarafından tanımlanır. Ağırlıklı olarak ulus-ötesi bir sınıf örneği Avrupa boyunca yayılan akrabalık ilişkileriyle bağlanan, kendi sınıf diplomasisini ve birçok savaşı yürüten ortaçağ soyluluğuydu. Daha barışçı bir şekilde çoğu klasik kuramcı –Smith'ten Marx'a ve Durkheim'a– kapitalizmin geleceğini bu şekilde görüyordu. Modern sınıflar ulus-ötesi olacaktı.

2. *Ulusalcı.** Bir devletin sakinlerinin hepsi ya da bir kısmı ekonomik çıkarları başka devletlerin sakinlerininkiyle çatışan bir yarı-sınıf haline gelir. "Uluslar" ya da daha sınırlanmış biçimiyle "sınıf-uluslar" her biri uluslararası işbölümündeki farklı praksisleriyle birbirleriyle rekabet eder ve birbirlerini sömürür. Ulusalcı sınıflar benim (daha sonra kısaca tartışılacak) "bölgesel" çıkar tanımları adını verdiğim şeyi ve saldırgan jeo-ekonomik ve jeopolitik çekişmeyi yüreklendirir. Rüstow (1981) tarafından "süper-tabakalaşma", bir ulusun başka bir ulusun tahakkümü altında olması, anlayışında şekil verilen; kendi zamanlarında hâkim olduğu varsayılan ulusalcı örgütlenmeler üzerine bir vurgu, Gumplowicz (1899) ve Oppenheimer (1922) gibi yüzyıl-dönümü yazarlarına yayılmıştır. Aynı tarihsel eğilimler Lenin'in emperyalizm kuramına ve daha sonra Wallerstein ve Chase-Dunn'ın "dünya sistemi" kuramları gibi daha yakın dönem Marksist kurama ve çağdaş Üçüncü Dünya bağımlılık kuramlarına hayat verdi.
3. *Ulusal.* Sınıf örgütlenmesi ve mücadelesi başka devletlerdeki sınıf ilişkilerine önemli bir atıf olmaksızın her devlet içine bölgesel olarak sınırlanmıştır. Burada sınıf praksisi uluslararası mekânda "çapa" atmamıştır. Sınıflar ulusun kimliği üzerine iç mücadelelere tutulmuş olabilirler, ancak milliyet anlayışları içe yöneliktir – uluslararası ilişkilerden ayrılmış ve orada kifayetsizdir. Piyasalar ya da bölgeye ilişkin olarak ciddi jeopolitik ya da jeo-ekonomik çıkarları ve savaş ya da barışa yönelik belirli bir eğilimleri yoktur. Bu sınıf örgütlenmesi modelini hiçbir ana kuram okulu kavramsallaştırmaz, ancak ben bu dönem boyunca önemini vurguluyorum.

Bunlar ideal tiplerdir. Gerçek sınıflar (ve başka iktidar aktörleri) genelde her üç örgütlenmenin unsurlarını da barındırır. Bir sınıf biri göreli olarak ulus-ötesi diğeri ulusalcı farklı fraksiyonları kapsayabilir. Ya da sınıf aktörleri, eşzamanlı olarak iki ya da üç örgütsel biçimin sınıf tutunumunu azaltan çekişini hissedebilirler. Ya da, sermaye ile karşılaştırıldığında bugün emeğin durumunda olduğu gibi, bir sınıf bir başkasından ulusal olarak çok daha fazla sınırlanmış olabilir. Bu nedenle sınıfların diyalektik olarak kafa kafaya gelmesi Marx'ın umduğundan çok daha düşük bir olasılıktır.

Ulus-devletlerin biçimlendirici rolü jeopolitiklerinin sınıflarla birbirine geçtiği anlamına gelir. Sınıf mücadelesinin jeopolitik üzerine etkisini çözümlemek (21. Bölüm'de tartışılan sosyal emperyalizm kuramında olduğu gibi) yaygındır. Nedenselliği tersine çevirmek (Skocpol, 1979 ve Maier 1981'de olduğu gibi)

* Daha önceki çalışmada bu tip örgütlenme için "uluslar-arası" terimini kullandım. Okuyucuların anlayabilmesi için kısa çizgiye dikkat etmeleri gerekmekte. Kısa çizgisiz "uluslararası" terimi geleneksel olarak (liberal enternasyonalizmde" olduğu gibi) benim ulus-ötesi örgütlenmeme yakın bir şey ifade ediyor."Ulusalcı" geleneksel olarak bu ikinci tipte ifade ettiğim şeyin kaba anlamını ilettiği için tercih edilmiştir. [Türkçe'de milliyetçi kelimesinin anlam dağarcığı burada ifade edilen sosyo-mekansal sınıf oluşumundan çok daha fazla yüklü olduğu için orijinal metinde geçen *nationalist* yerine sadece bu paragrafta ve bu tipten bahsedilen cümlelerde ulusalcı kelimesi kullanılmıştır – ç. n.

daha az yaygın fakat bir o kadar gereklidir. Kapitalizm ve sanayi kapitalizmi "Britanya'da imal edildi". Britanya'nın yakın hegemonyası ve Fransa, Almanya ve başka yerlerde kışkırttığı direniş sınıf mücadelesinin doğasını yeniden biçimlendirdi. Daha yakın zamandaki Amerikan hegemonyası da öyle. Sınıf mücadelesi ya da jeopolitikten birisinin hikâyesini diğeri olmadan anlatamayız. Burada alçakgönüllülükten yoksun bir şekilde, bu kadar geniş ölçekte böyle bir anlatıma bu ciltten önce kalkışılmadığı iddiasında bulunuyorum.

Sadece sınıflar değil bizzat ekonomik "çıkar" ve "kâr" kavrayışları da jeopolitik tarafından etkilenmiştir. Burada "piyasa" ve "bölgesel" olarak adlandırılan iki ideal-tipik ekonomik kar ve çıkar kavrayışını ayırabiliriz (krş. Krasner, 1985: 5; Rosecrance, 1986; Gilpin, 1987: 8-24). Bir piyasa kavrayışı, çıkarı, kişisel olarak güdülen ve devlet topraklarına, savaş ya da saldırgan diplomasiye bağlı olmaksızın piyasalarda kaynaklara sahip olma ile geliştirilen bir şey olarak görür. Ulus-ötesi ve barışçıl bir şekilde yönlenmiştir. Kapitalistler piyasaların olduğu her yerde devlet sınırlarından bağımsız olarak kâr peşinde koşacaktır. Jeopolitik burada "çıkarı" tanımlamaz. Ancak ekonomik çıkarın bölgesel kavranışı karı, çoğunlukla saldırgan diplomasi ve aşırı durumlarda savaş aracılığıyla bölgenin devlet tarafından otoriter denetimi ile güvence altına alınmış bir şey olarak görür. Piyasa ve bölge, kapitalizm ve jeopolitik arasındaki bu gerilim bu cildin konularından biridir.

Yinelemek gerekirse bu ideal tipler gerçek dünyada var olmazlar. Kapitalizm ve devletler birbirlerini etkileyerek dünyada bir arada varlıklarını sürdürür. Altı ana strateji birbirinden ayrılabilir:

1. *Bırakınız-yapsınlar.* Devlet sadece var olan piyasa şartlarını paylaşır (ya da onları değiştirmeye muktedir değildir) ve onları otoriter bir şekilde değiştirmeyi denemez.

2. *Ulusal korumacılık.* Devlet kendi ekonomisini korumak için piyasa şartlarına otoriter ancak pragmatik ve barışçı bir şekilde müdahale eder (19. yüzyıl Almanyası ile uğraşırken korumacılığı "seçici" ve "genel olarak koordine edilen" koruma olarak ikiye ayırıyorum).

3. *Merkantilist hâkimiyet.* Devlet uluslararası piyasaları, yapabildiği oranda böyle kaynakları otoriter bir şekilde denetleyerek, diplomatik yaptırımlar (muhtemelen ittifak halinde olduğu devletlerle uyum içinde) hatta güç gösterileri yoluna giderek ancak savaş ve bölgesel genişlemeye uzanmadan, hâkimiyet altına almaya çalışır. Eski merkantilist formül "güç ve bolluğun" birleştirilmesiydi.

Çoğu uluslararası siyasal ikisat rejimi farklı derecelerde bu üç stratejiyi birleştirir. Bunlar çatışma barındırsalar da (Krasner (1985) tarafından çözümlenen "Küresel Liberalizme karşı Üçüncü Dünya" çatışmasında olduğu gibi) savaşa yol açmazlar, ancak başka üç siyasal iktisat stratejisi daha fazla saldırganlık belirtir:

4. *Ekonomik emperyalizm*. Devlet doğrudan ekonomik kâr güdüsüyle bölgeler fetheder.

5. *Sosyal emperyalizm*. Fetih, yeni bölgeler ve nüfustan daha fazlasını denetleme amacındadır. Dikkati sınıflar ve başka gruplar arasındaki var olan devlet alanlarındaki çatışmadan uzaklaştırmayı hedefler. Lenin ve Marksistler sınıfın dikkatinin dağıtılmasına vurgu yapmışlardır. Weber sosyal emperyalizmi devleti kontrol edenler tarafından düşmanlara karşı uygulanabilir olarak görünmüştür. Rejim güdüleri esasen iç siyasete ilişkindir, *Innenpolitik;* jeopolitik, *Aussenpolitik* bunun yan ürünüdür.

6. *Jeopolitik emperyalizm*. Devlet kendinde bir amaç olarak bölge fethetmeye girişir.

Bu altı strateji "güç ve bolluğun", jeopolitik ve kapitalizmin, bölge ve piyasanın genellikle birbirlerinin içine geçtiğini ortaya koyar. En aşırı uçtaki ikisi bile tam olarak "katışıksız" değildir. Britanyalılar 19. yüzyılda çoğunlukla bırakınız-yapsınlar'a bağlıydı, çünkü savaş benzeri stratejiler (3 ve 4) şimdi uluslararası ticaret koşullarının çoğunlukla *kendi* koşulları olmasını sağlayan, Britanya İmparatorluğu'nun ve Kraliyet Donanması'nın oluşmasına yardımcı olmuştu. Öbür uçta Hitler dünya iktidarına saplantılı biçimde ve ekonomiye fazla dikkat etmeden jeopolitik emperyalizmi benimsedi. Ancak o bile bunun Almanya'ya kar sağlayacağını düşündü. Uluslararası siyasal iktisat –örneğin *bırakınız-yapsınlar* ya da korumacılık– "katışıksız" bir ekonomik çıkar hesabından kaynaklanmaz. Çıkarın gerçek yaşam tanımları bölge, ulusal kimlik anlamları ve jeopolitik tarafından, jeopolitiğin ekonomik çıkar tarafından etkilendiği şekilde etkilenir. Her ikisi de aynı zamanda ideolojiler tarafından etkilenir. Herhangi bir strateji kendinden menkul bir şekilde esas rakiplerinden ekonomik olarak daha üstün değildir. Seçim ya da birisine doğru kayma çoğunlukla *Innen* ve *Aussenpolitik*'in ve ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal iktidar ağlarının birbirine geçmesinden kaynaklandı. Bu nedenle sonraki bölümler ortaya çıkan yaygın, siyasal ancak yine de "katışıksız olmayan" sınıfların ve ulus devletlerin hikâyelerini birlikte örecek.

İdeolojik İktidar İlişkileri

1. Bölüm'de belirttiğim gibi ideolojik iktidarın öneminin bu bölümde bir ölçüde azaldığına inanıyorum. Ancak, bu onu önemsiz kılmıyor. 4.'den 7.'ye kadar olan bölümler ideolojik iktidarı, tutkularını biçimlendirmede özellikle etkili olduğu burjuva sınıflarının yükselişinin temel ve özerk bir parçası olarak ele alıyor. 16. ila 20. Bölümler orta sınıfların yükselişi için devlet eğitim kurumlarının önemini tanımlayarak ve bir ideoloji olarak milliyetçiliği tartışarak bu argümanı sürdürüyor. 15. Bölüm, 19. yüzyıl işçi sınıfında ve köylü hareketlerinde bulunan sosyalist ideolojinin ana biçimlerini ayırıyor; 17.'den 19.'ya

kadar olan bölümler bu biçimlerin izin sürüyor. Bu ciltte bu daha sonraki ideolojilerin potansiyel özerkliğini tam olarak incelemiyorum. Bu iş 20. yüzyıl düzleminde sosyalist ve milliyetçi ideolojileri birlikte ele alacak olan üçüncü cildime bırakılıyor. Şimdi takip eden tartışma daha önceki dönemler üzerine yoğunlaşıyor.

1760'taki ideolojik iktidar hakkında iki genel noktayı belirtiyorum. Birincisi tam da sivil toplumun öteki esas unsuru olan kapitalist ekonomi ve sınıfları gibi, ideolojik iktidar ağları da ulus-ötesi ve ulusal düzlemler arasında bölünmüştür. Bir yanda Avrupa –giderek "Batı"– ideolojileri çatlaklarda, devletler boyunca "aşkın bir şekilde" yayılan normatif bir cemaatti. Öte yanda, devletler mesajların serbest akışı önüne –eğer dilsel topluluklar devlet sınırları ile örtüşüyorsa daha etkili olan– bariyerler koydular. Sonra, dönem boyunca, ulusal ulus-ötesi pahasına, ikincisi her daim varlığını sürdürse de, güç kazanma eğilimine girdi. İkincisi, söylemsel iletişim araçları ideolojik iktidarın bir ölçüde özerk bir rol oynamasına olanak sağlayan bir şekilde 18. yüzyılda devrimci bir yayılma yaşıyordu.

Avrupa bin yıl boyunca ideolojik bir cemaat olmuştu. Değerler, normlar, ritüeller ve estetik kıta boyunca yayıldı. Tek bir Hıristiyan *ekümenliği* vardı, sonra Katolik ve Protestan olarak ikiye ayrıldı. Devletler içinde güç kaybeden ancak ailede ve yerel-bölgesel düzeyde, özellikle taşrada, yerleşik bir şekilde kalmaya devam eden kiliseler görmekteyiz. Hıristiyanlığın tarihsel gücü ve sonrasında kısmi düşüşü önemli bir miras bıraktı: İletişim araçları tek bir iktidar örgütü tarafından denetlenmeyen, ara yerlerde işleyen bir özellik gösteriyordu. Okuryazarlığın büyük kısmı kilise sayesinde olduğundan araçlar devlet ya da kapitalizm tarafından, her ikisi de çok uğraşacak olsa da, tam denetlenmiyordu. Avrupalılar aynı zamanda "Hıristiyanı" "beyaza", "Avrupa'yı" "Batıya" dönüştürerek yerleşim kolonileri aracılığıyla da ideolojilerini yaydılar. İdeolojik mesajlar Batı boyunca göreli olarak ulusal sınırlar tarafından sınırlanmadan yayıldılar. İdeolojik iktidarın bu özerkliği karşılaştırmalı açıdan alışıldık değildi; ne Japonya ne de Çin erken modern zamanlarda bu özerkliğe karşılaştırılabilir bir oranda sahip oldular. Batılı olmak başka iktidar örgütlerinin erişimine izin veren, kısmen aşkın ideolojik iktidar örgütünde yer almak demekti. Bu aynı zamanda uluslararası arenanın realistlerin iddia etmeye meylettiği gibi kuralsız olmaktan çok uzakta olduğu anlamına gelmektedir.

İdeolojilerin bu dönem boyunca hızlı yayılmasını vurgulayan kuramcılar sıklıkla bunun toplumdaki "düşüncelerin özerkliğini" gösterdiğini belirtirler (örn. Bendix, 1978). Benim pozisyonum tam olarak bu değil. Fakat böyle bir "idealizm" karşısına düşünceleri toplumsal tabanına indirgeyen bir "materyalizm" koymuyorum. Benim pozisyonum bir tür "örgütsel materyalizm": İdeolojiler gerçek toplumsal sorunlarla başa çıkma girişimleridir, ancak özgül iletişim araçlarıyla yayılırlar ve *bunların* özellikleri ideolojik mesajı dönüştürebilir,

böylece ideolojik iktidara özerklik bahşeder. Bu nedenle ideolojik iktidar örgütünün özellikleri bizim çalışma konumuz olmalıdır.

Bu 1760 civarında "söylemsel okuryazarlıkta" –sadece formüller ya da listeler barındıran değil ancak okuryazar bir diyalog ve tartışma yetkinliğini ön varsayan metinler okuma ve yazma becerisi– süregiden devrime odaklanmamız gerektiği anlamına gelir. Bu cilt 19. yüzyıl boyunca çeşitli söylemsel ideolojilerin çizelgesini sunuyor. Bazıları diniydi: Püritenlik erken dönem Amerikan tarihini etkiledi; ahlaki Protestanlık Britanya'ya etki etti; Protestan-Katolik bölünmesi Almanya'da kalıcı bir role sahip oldu. Diğerleri sekülerdi, genellikle dinlerle tartışıyorlardı: Aydınlanma, faydacılık, liberalizm ve ulus ve sınıfın iki en büyük ideolojisi. Bütün bu ideolojiler söylemsel okuryazarlığın iletişimi aracılığıyla geniş bölgelerde paylaşıldı.

Benedict Anderson (1983) ulusun zaman ve mekânda bir "hayali cemaat" olduğunu çok iyi bir şekilde gözlemledi. Hiç görüşmemiş, doğrudan bağlantısı olmayan insanlar –hatta yaşayanlar, ölüler ve doğacak olanlar– bir "ulus" içinde güya birbirlerine bağlanıyor. UCLA'da bir sekreter bana Amerikan Şükran Günü için "*Mayflower* üzerinde gelen atalarımızı hatırladığımız zamandır" demişti. Hayal gücü oldukça etkileyiciydi, çünkü bir Afrikalı-Amerikalıydı. Bir Marksist olan Anderson'ın eklemediğini ben ekliyorum: Eğer ulus hayali bir cemaatse, rakibi olarak sınıf daha da metaforik biçimde, adeta uydurma bir cemaat olarak görünebilir. Uluslar süregiden tarihsel gelenekler, (geçmişteki ya da şimdiki) devlet sınırları ya da dilsel ve dini cemaatler tarafından güçlendirildi. Çok öncelere uzanmayan (yönetici sınıflar dışında) bir tarihle, öteki sınıflar arasında yaşayan, onlarla işbirliği yapan sınıflar nasıl cemaatler olarak algılanacak ve yaratılacaktı? Söylemsel okuryazarlık o zamana kadar sınırlandığı tikelci eski rejim ağlarının ötesinde toplumlar boyunca yayıldıkça iki muhayyel cemaatin birlikte yükseldiğini göreceğiz.

Çoğu ideolojik altyapı, Anderson'ın belirttiği gibi, basitçe onun "matbuat kapitalizmi" ile değilse de "matbuat kültürü" ile sağlanmıştı. Metinler kopyalanıyor ve binlerce kişiye ulaşıyordu. Okuryazarlığın alışıldık ölçüsü minimaldi: Evlilik kaydında kişinin kendi imzasını atabilmesi. Geç 17. yüzyıl ve 18. yüzyıl boyunca bu tip okuryazarlık oranı İsveç ve Yeni İngiltere'de erkeklerin % 90'ı kadınların % 67'si, Britanya'da % 60'ı ve % 45'i ve Fransa ve Almanya'da erkeklerin % 50'sine ulaşarak, çoğu ülkede iki katına çıktı (Lockridge, 1974; Schofield, 1981; Furet ve Ozouf, 1982; West, 1985). Erkeklerdeki artış kadınlardan daha fazlaydı, ancak 1800 itibarıyla kadınların oranı erkeklere yaklaşıyordu. İmza atabilmek söylemsel okuryazarlığı ölçmez –birçok imzacı hiç okuyamıyor ve çok az başka şey yazabiliyordu– ancak onu hızla ortan temel okuryazarlık ortasına yerleştirir. Söylemsel okuryazarlık dokuz temel araç sayesinde gelişti:

1. *Kiliseler.* 16. yüzyıldan beri Protestan ve sonrasında Katolik kiliseleri İncil okumaya ve temel din kitaplarının yazılması ve okunmasına destek oldular. İmza okuryazarlığının artmasının temel nedeni buydu. Söylemsel okuryazarlıktaki ilk artışın çoğundan kilise okulları sorumluydu ve bunlar çoğu ülkede 19. yüzyılın sonuna kadar temel eğitime hâkimdiler. 1800'de çok satan edebiyat eserlerinin çoğunu hala dindar çalışmalar oluşturuyordu.

2. *Askeriye.* 1540-1660 arası "askeri devrim" orduları ve donanmaları merkezileştirdi ve bürokratikleştirdi. Talimler ve lojistik destek standartlaştı, teknoloji ağır silahları ve donanmaları geliştirdi, kurmay ve muharip arasındaki bölünme yazılı emirleri ve harita okumayı kurumsallaştırdı. Talim ve savaş gemisi işaret rehberleri subay ve astsubaylar arasında yaygınlaştı, levazım subayı ve topçu ve denizci subaylar tam olarak okuma yazma ve rakamları bilmek durumundaydı ve daha yüksek subaylar kelimenin modern anlamında artan oranda "eğitim gördü". 18. yüzyıl sonunda toplam nüfusun % 5'ine ulaşan (11. Bölüm) artan askeri insan gücü bunu söylemsel okuryazarlığın önemli bir aracı haline getirdi.

3. *Devlet yönetimi.* Geç 19. yüzyılda alt düzey bürokrasinin kitlesel genişlemesinden önce (bkz. 11. Bölüm) silahlı kuvvetlere destek sağlayan mali bölümlerde yoğunlaşan, sadece ufak bir artış vardı. Ancak üst düzey yöneticilerin okuryazarlığı üniversiteler eğitim kurumlarında kiliselerin ve üst sınıf aile yaşantısının yerini aldıkça sekülerleşti.

4. *Ticaret.* 17. yüzyıl ve 18. yüzyıldaki muazzam genişlemesi sözleşmeler, hesaplar ve pazarlama yöntemleri vasıtasıyla söylemsel okuryazarlığı yaydı. Okuryazarlık ticari alanlarda ve mesleklerde tarım ve imalat sanayinde olduğundan daha fazlaydı. Ticaret, işyeri sanayileşme ile birlikte haneden ayrılınca daha azalsa da kadınları da kapsıyordu.

5. *Hukuk mesleği.* Hukuk kilise, devlet ve ticaret arasındaki ideolojik ara yüzü oluşturdu. Çoğu 18. yüzyıl ülkesinde hacmi ikiye katlandı ve eğitimi kapsam açısından genişledi.

6. *Üniversiteler.* Kilise ya da devlet tarafından denetlenen ve onlara ve hukuk mesleğine genç erişkinler sağlayan üniversiteler 18. yüzyılda yüksek düzey söylemsel okuryazarlığın temel eğitmeni olmak üzere hızla yayıldı.

7. *Edebi araçlar.* Edebi ürünlerin yazım, basım, dolaşım ve okunması 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra, kapitalist üretim ve pazarlama yöntemleri tarafından dönüştürülerek hızla yayıldı. Orta sınıf hane halkları aracılığıyla aşağıya doğru yayıldı. Üreticileri çoğunlukla erkek olsa da tüketicilerinin çoğunlukla kadın olması muhtemeldir (Watt, 1963).

8. *Periyodik medya.* Gazeteler, dergiler, seküler broşürler esasen 17. yüzyılın sonlarında ortaya çıktı ve 18. yüzyıl boyunca katlanarak yayıldı.

9. *Söylemsel tartışma merkezleri.* Akademiler, kulüpler, kütüphaneler, salonlar, meyhaneler ve kahvehanelerin hepsi basılı söylemsel materyallerin

kamusal tartışma merkezleri olarak hızla yayıldılar. Berberler ve perukçular dahi gazete ve broşürleri biriktiriyor ve tartışma merkezleri olarak hizmet görüyordu. Salonlar haricinde hepsi erkeklerin hâkimiyeti altındaydı.

Bu kadar çeşitli ve sadece düzensiz bir şekilde görülen niceliksel artış oranları kapsamlı bir söylemsel genişleme dizini şeklinde gösterilemez. Yine de 18. yüzyıl boyunca söylemsel okuryazarlık muhtemelen temel okuryazarlıktan daha hızlı bir şekilde arttı. Bir kitlesel iletişim ağı ortaya çıkmaktaydı. Kimler bu ağın içinde yer aldı ve kimler bunu denetledi?

En önemli talep ilk olarak kiliselerden daha sonra devletlerden, özellikle ordularından ve ticari kapitalizmden geldi. Bu iki geniş alternatif yol çizdi. Britanya'yı yaygın "ticari kapitalist" (Anderson'ın "matbuat kapitalistine" benzer şekilde) yolun prototipi, Avusturya ve Prusya'yı otoriter "askeri devletçi" hattın prototipi, eski rejim Fransa'sını da ikisini birleştiren olarak alıyorum. Her iki yol da kiliselerden, geniş bir ahlaki-dini girdi aldı. Britanya'da ticari genişleme okuryazar bir küçük burjuva kitlesi, avukatlar, üniversiteler, okullar ve yazınsal medya için girişimci kitlesel piyasa teknikleri yarattı. Avusturya ve Prusya'da ordu ve idari genişleme avukatlar, üniversiteler, okullar ve yazınsal medyayı devlete sıkı bir şekilde bağladı. Ticari ve devletçi, Fransa, her iki genişlemeyi de yaşadı. Her iki hat da yeniyi eskiye bağladı. "Yeni" iktidar ağları –küçük burjuvazinin ve profesyonel subaylar ve devlet memurlarının ağları– aynı zamanda tüccar ve soylu sınıflarla ve ruhban sınıfıyla bağlandı. Sonuç her üç örnekte de hiçbiri tam olarak uyumlu olmayan farklı ideolojik mayalanmalardı.

1760 itibarıyla devletler ve kapitalist sınıflar muhtemelen ideologların esas müşterileriydi. Ancak talep basitçe etkin bir denetime yol açmadı. Britanya bir devlet ya da kiliselerden mahrum değildi, Avusturya'da kapitalizm ve kiliselerden. Her ülkede kiliseler, devlet ve sınıfların ayrı, bazen birbirleriyle çatışan talepleri vardı ve bizzat kendileri modernleşme stratejileri üzerinde hiziplere bölünmüşlerdi. Sonuç, ideologların içinde hareket edebileceği çatlakların ortaya çıkışıydı.

Ancak hizipçilik aynı zamanda ideologları da böldü. Bu özellikle Aydınlanma'da üstü kapalı bir şekilde var olan din-bilim, kapitalist-devletçi ve piyasa-bölge ikilemlerinde açıktı (Cassirer, 1951; Gay, 1964, 1967; Payne, 1976). Filozoflar insan aklına öncelik tanıdılar. Akıl, ilkin bilimsel bir "biçimsel rasyonalite" olarak kavrandı – buna yöntemsel hesaplamanın sistematik uygulanması, bütün toplumsal düzenlemelerin insan mutluluğuna yol açıp açmadığını anlamak için aralıksız sorgulama anlamına gelen *esprit systematique* adını verdiler. Ancak akıl aynı zamanda "asli", ahlaki ve din tarafından etkilenmiş şeklinde algılandı. Akıl bize mutluluğun ve iyi toplumun ne olduğunu söyleyebilirdi. Herkes tam akla sahip değildi ancak halkın aptallığı, barbarın naifliği ve kadınların genellikle kusurlu aklı kültür ve eğitim sayesinde düzel-

tilebilirdi. Kant'ın ünlü "Aydınlanma Nedir?" broşürü bunu iddia etmekteydi. Önde gelen filozofların çoğu din karşıtı olsa da, ahlakçılıkları açıkça Avrupa dindarlığından türetilmişti ve kiliselerin bizzat kendilerindeki kayda değer ahlaki maya ile paralellik arz etmekteydi. İdeoloji bilim kadar ahlaklılık ve tutku gibi, gelişiyordu.

Topluma uygulandığında, akıl da bir çelişki barındırıyordu. Bir yanda biçimsel rasyonalite özellikle ticari kapitalizm tarafından teşvik edilerek merkezsizleştirildi. Kapitalizmin Anglo-Amerikan merkezinde bu ağırlıklı olarak liberal bir rejim stratejisini destekledi: *Bırakınız-yapsınlar* siyasal iktisadı, bireysel sivil vatandaşlık, mülk sahipleri için siyasal vatandaşlığı geliştirmek, ahlaki (çoğunlukla Protestan) bireycilik ve özel hayır işi ve gönüllü çalışmayla ahlaklılığı ve Aydınlanma'yı yayma görevi. Bu fikirler aynı zamanda başka ülkelerde yankı yaptı çünkü filozoflar devlet sınırlarından bağımsız bir şekilde programlar savunarak ve dilsel becerileri ve aralıksız seyahatleri aracılığıyla kolayca iletişim kurarak ulus-ötesi bir özellik sergiliyorlardı. Ancak mutlakıyetçi Avrupa'da potansiyel ya da gerçek akıl giderek modernleştirici devletlerle özdeşleştiriliyordu. Neredeyse bütün filozoflar "özgürlük" ve kapitalizmin ve özel derneklerin maddi ilerlemesine saygı gösterirken, çoğu aynı zamanda aydınlanmış toplumsal sorumluluğun yasama eylemini beraberinde getirdiğini düşündü. Kant hem aydınlanmış mutlakıyetçiliğe hem de dünyaya "kalıcı barışı" getirecek Aydınlanma'nın ulus-ötesi yayılımına inanarak bu muğlâklığı taşıdı. "Sivil toplum karşısında devlet" modelini kullanan filozoflar, modelin temel ikiliğini sürdüremediler.

Muğlâklık, kapitalizmin "eli" daha sonra "görünür" hale geldiğinde yeni bir düzleme taşındı. İdeologları *bırakınız-yapsınlar'ı* doğal bir yasa olarak sunmuş olsa da, bu bazılarının üretim araçlarına sahip olduğu ve diğerlerinin sadece emeklerine sahip olduğu bir sınıf toplumunu önceden varsayıyordu. Bu nedenle "el" sınıf iktidarını gizlerken, aynı zamanda barındırıyordu da. Aynı zamanda daha az kapitalist uluslar üzerinde ticaret koşulları koymaya muktedir "ulusal" kapitalistlerin jeopolitik iktidarını barındırıyordu. Özgür ticaret o zamanlar Britanya'nın hâkimiyetindeki ticaret olarak görülüyordu. Hem yükselen sınıfların hem de devletlerin 19. yüzyıl ideologları daha fazla otoriter ve bölgesel devlet iktidarını savunarak "elin" yönetimine karşı koydu.

Sınıfların ve ulus devletlerin birbirine geçmesi net çözümlere sahip olmayan iktidar aktörleri için yeni ortaya çıkan ikilemler üretti. Aslında, sınıflara ilişkin olarak gördüğümüz gibi, sınıfların ve ulusların bizzat kimlikleri hala akışkan ve ideologlar tarafından etkilenmekteydi. İdeologların çözümlerini önerme ve toplumsal kimlikleri etkilemek için çatlakları vardı. Batının ideolojik cemaati gelişen aşkın çelişkileri keşfetti. Ekonomi kuramı Adam Smith'in piyasa kuramı ve iki daha otoriter ideoloji, Friedrich List'in "ulusal bölgesel" alternatifi ve Karl Marx'ın sınıf alternatifi arasında bölünmüştü. Üç yollu uz-

laşmazlıkları Güçlerin ve sınıfların mücadeleleri ortasında kısa zamanda küresel olarak yankı buldu.

İşte Japonya'nın 1889 Meiji Anayasası'nın önde gelen yazarı Ito Hirobumi:

> Tam o zaman bir geçiş dönemindeydik. Ülkede hâkim düşünceler aşırı derecede çeşitli ve sıklıkla taban tabana zıtlardı. Teokratik fikirlerle dolu ve imparatorun imtiyazlarını sınırlamak için herhangi bir girişimin yüksek dereceden vatana ihanete eşdeğer olduğuna inanan önceki kuşaklardan kalanlar vardı. Öte yanda Manchester kuramının (yani laissez faire'in) moda olduğu zaman eğitim almış ve sonuç olarak özgürlük fikirlerinde aşırı-radikal, geniş ve güçlü daha genç bir kuşak vardı. Bürokrasinin üyeleri gerici dönemin Alman doktrinerlerini istekle dinlemeye eğilimlilerdi, aynı zamanda, öte yanda idari sorumluluğun acı veren önemini henüz tatmamış halkın arasındaki eğitimli politikacılar Montesquieu, Rousseau ve benzer Fransız yazarların berrak kuramları ve büyüleyici kelimelerinden daha fazla etkilenmeye eğilimliydiler... Anayasanın ilk taslağı bu koşullar altında hazırlandı ve Majestelerine sunuldu (aktaran Bendix, 1978: 455).

Burada ideolojik *özerklik* söz konusu muydu? Alternatif biçimde, filozoflar –Hirobumi'nin Manchester kuramcıları ve Alman doktrinerleri– Gramsci'nin deyimiyle "organik entelektüeller", Meiji ve onun Batılı eşdeğerlerinin sadece yardımcıları mıydı? Sadece, hâkim rejimlerin kabul edip etmeme ya da değiştirme özgürlüklerine sahip olduğu entelektüel şemalar mı sundular? Nihayetinde ideolojik araçlar uzmanlaşmış teknik işlevler yerine getiriyordu. Din kitaplarını, talim kılavuzlarını ve ticari sözleşmeleri okuma yeteneğini yayıyorlardı. Muhtemelen ideologlar hâlihazırda oluşmuş sınıflara ve siyasal rejimlere, sadece içkin bir maneviyat sunuyorlardı.

Ancak ideologların aynı zamanda iki yaratıcı gücü vardı. İlkin, sınıflar ve devlet hizipleri hâlihazırda oluşturulmuş değillerdi, çatlaklarda yeni oluşmaktalardı. İdeologlar özellikle Amerikan ve Fransız devrimlerinde ancak aynı zamanda daha genelde, onların "muhayyel cemaatlerini" yaratmalarına yardımcı oldular (bkz. 5. ve 6. Bölümler). İkincisi, söylemsel araçların aynı zamanda, onları denetimden kısmen kurtaran, yeni ortaya çıkan özellikleri vardı. Çoğu ayrışmamıştı, sadece uzmanlaşmış müşteriler için teknik bilgiyi iletiyorlardı. Ayrıca genel anlamlar, normlar, ritüeller ve estetik hakkındaki tartışmaları bir arada yayıyorlardı. Modernleştirici ideolojiler –kameralizm, Aydınlanma, evanjelik hareket, toplumsal sözleşme kuramı, siyasal ve "ekonomik" reform, "ıslah etme", siyasal iktisat– medya aracılığıyla yayıldı. İddiaları evrenseldi, hem ahlaka hem de bilime uygulanabilirdi, ulusların ve sınıfların ideolojilerini etkiliyordu. Smith, List ve Marx'ın okulları arasındaki üç yollu tartışmalar sadece sınıfların ve devletlerin ekonomik çıkarlarını ilgilendirmiyordu. Toplumsal deneyimin önemli bir kısmı sınıf ve devletin

arayerlerindeydi, Avrupa modernleşmenin ve gelişmenin "kutsal kadehinin " peşindeydi. Bu yazarlar sadece ekonomik pragmatistler değillerdi. İdeolojik çatışmayı ahlaki ve felsefi, ekonomi kadar kosmolojik hakikat ve ahlaka dair olarak gördüler. Üçü de Aydınlanmaya demir atmıştı: Akıl toplumsal bir hareketin başına geçerse dünya iyileştirilebilirdi. Potansiyel biçimde *aşkın* ideologlar olarak daha heybetli bir yankıya yol açabilirlerdi.

Bu nedenle söylemsel araçların esas personeli kendi topluluklarının algısını geliştirdiler. İdeolojik iktidar seçkinleri –entelijansiya, entelektüeller– tam da ruhban kastının daha önceki çağlarda yaptığı gibi kolektif bir aktör olarak ortaya çıktı. Entelektüellerin birleşmedikleri ya da "katışıksız" olmadıkları doğrudur; çoğu müvekkillerine sadık kaldı ve müvekkilleri ödül ve cezalarla, yetki verme ve sansürle onları denetlemek için mücadele verdi. Yine de mücadele karakterler tarafından gerçek ve soylu, ideolojik mobilizasyonun genişlemiş güçleri üzerine bir mücadele olarak algılandı. İç içe geçen sınıflar, uluslar, devletler, kiliseler ve diğerleri iktidar için mücadele veriyordu. Çözümler aşkın, devrimcileştirilmiş bir Batılı ideolojik cemaat tarafından destekleniyordu. Bunun kesin özerklik derecesini ve gücünü öyküleyici bölümlerde değerlendiriyorum. Özerklik ve güç, genellikle dönemin başlarında, rejimlerin çoğunun, ideolojik iktidar ağını devlet kurumları içinde sınırlamaya yoğunlaşmış başa çıkma stratejileri geliştirdiği daha sonrasından daha fazlaydı.

Sonuç

Kapitalizm ve söylemsel okuryazarlık araçları 18. yüzyıl Avrupa uygarlığı boyunca yayılan sivil toplumun iki yüzüydü. Özellikle daha kapitalistleşmiş batı ülkelerinde birbirlerinin içine geçmiş olsalar da birbirlerine indirgenemezlerdi. Hâkim sınıflar, kiliseler, askeri seçkinler ve devletler tarafından değişken biçimde destekleniyor ve yapılandırılıyor olsalar da, onlar tarafından kısmi olmanın daha ötesinde denetlenmiyorlardı. Bu nedenle, kısmen ulus-ötesi ve başka iktidar örgütlenmelerinin çatlaklarında yer alıyorlardı – sadece kısmen, ancak daha sonraki bölümler iki nitelikte de bir düşüşü gösterecekler. Sivil toplumlar her zaman devletlerle birbirlerine geçmişlerdi – ve uzun 19. yüzyıl boyunca bu daha da arttı.

Anderson, B. 1983. *Imagined Communities.* London: Verso.

Anderson, P. 1979. *Lineages of the Absolutist State.* London: Verso.

Bendix, R. 1978. *Kings or People: Power and the Mandate to Rule.* Berkeley: University of California Press.

Brenner, R. 1987. The agrarian roots of European capitalism. In T. Aston and C. Philpin, *The Brenner Debate.* Cambridge: Cambridge University Press.

Cassirer, E. 1951. *The Philosophy of the Enlightenment.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Ferguson, A. 1966. *An Essay on the History of Civil Society, 1767.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Furet, F., and M. Ozouf. 1982. *Reading and Writing: Literacy in France from Calvin to Jules Ferry.* Cambridge: Cambridge University Press.

Gay, P. 1964. *The Party of Humanity.* London: Weidenfeld & Nicolson. 1967. *The Enlightenment: An Interpretation,* Vol. I: *The Rise of Modern Paganism.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Giddens, A. 1985. *The Nation-State and Violence.* Oxford: Polity Press.

Gilpin, R. 1987. *The Political Economy of International Relations.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Gumplowicz, L. 1899. *The Outlines of Sociology.* Philadelphia: American Academy of Political Social Science.

Hunt, L. 1984. *Politics, Culture, and Class in the French Revolution.* Berkeley: University of California Press.

Joyce, P. 1991. *Visions of the People: Industrial England and the Question of Class, 1848-1914.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kant, I. 1963. What is Enlightenment? In *Kant on History,* ed. L. W. Beck. Indianapolis, Ind.: Bobbs-Merrill.

Keane, J. 1988. Despotism and democracy. In his *Civil Society and the State: New European Perspectives.* London: Verso.

Krasner, S. 1985. *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism.* Berkeley: University of California Press.

Lockridge, K. 1974. *Literacy in Colonial New England.* New York: Norton.

Maier, S. 1981. The two postwar eras and the conditions for stability in twentieth century Western Europe. *American Historical Review* 86.

Mann, M. 1973. *Consciousness and Action Among the Western Working Class.* London: Macmillan.

Marx, K. 1968. The 18th Brumaire of Louis Bonaparte. In *Marx and Engels, Selected Works.* London: Lawrence & Wishart.

Oppenheimer, F. 1922. *The State.* New York: B. W. Huebsch.

Parkin, F. 1979. *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique.* London: Tavistock.

Payne, H. C. 1976. *The Philosophes and the People.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Poulantzas, N. 1975. *Classes in Contemporary Capitalism.* London: NLB.

Rosecrance, R. 1986. *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World.* New York: Basic Books.

Riistow, A. 1981. *Freedom and Domination: A Historical Critique of Civilization,* English ed. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Schofield, R. S. 1981. Dimensions of illiteracy in England, 1750-1850. In *Literacy and Social Development in the West,* ed. H. J. Graff. Cambridge: Cambridge University Press.

Skocpol, T. 1979. *States and Social Revolutions.* Cambridge: Cambridge University Press.

Watt, I. 1963. *The Rise of the Novel.* Harmondsworth: Penguin Books.

West, E. G. 1985. Literacy and the Industrial Revolution. In *The Economics of the Industrial Revolution,* ed. J. Mokyr. London: Allen & Unwin.

Westergaard, J., and H. Resler. 1975. *Class in a Capitalist Society: A Study of Contemporary Britain.* London: Heinemann.

3
Bir Modern Devlet Kuramı

1. Bölüm askeri ve siyasal iktidar arasında açıkça ayırım yapıyor. Ancak modern devletler, askeri şiddet araçlarını biçimsel olarak tekelleri altına aldığından, ikisini birleştirmiş görünür. Bu, 12. ve 21. bölümlerin de netleştirdiği gibi askeri iktidar örgütlenmesinin özerkliğini sona erdirmedi, ancak biçimsel olarak devletin olan örgütler aracılığıyla bu özerkliği yeniden yönlendirdi. Bu nedenle bu bölüm askeri iktidarı daha genel bir siyasal iktidar tartışması içinde ele alıyor.

Mevcut beş devlet kuramını ve ek olarak Max Weber'in siyasa kavramlarını gözden geçiriyorum. Sonra, kendi kuramıma üç aşamada geçiyorum. Devletin "kurumsal" bir tanımıyla başlıyor ve modern devletlerin birçok kurumsal özelliğini belirlemeye çalışıyorum. Sonra bu karmaşayı, devlet işlevlerine çokbiçimli bakmayı öneren "işlevsel" bir çözümlemeye kayarak basitleştirmeye çalışıyorum. Modern devletlerin çok sayıda temel biçimde (bu ciltte kapsanan bölgelerde) "belirginleştiklerini" iddia ediyorum. Diğer üç toplumsal iktidar kaynağına karşılık kapitalist, ahlaki-ideolojik ve militarist şeklinde belirginleştiler. Kendi siyasal mücadelelerine karşılık iki tane süreklilik arz eden dizide değişken noktalarda belirginleştiler; biri bu dönemde otokratik monarşiden parti demokrasisine uzanan "temsili", diğeri ise merkezi ulus-devletten gevşek bir konfederal rejime giden "ulusal". Çok daha yaygın bir şekilde, cinsiyet ve aile ilişkilerini düzenleyerek ataerkil biçimde belirginleştiler. Son olarak, bunlar arasında, bu sayede bir ya da daha fazla belirginleşmenin nihai olarak devletin bütünsel karakterini belirleyebileceği hiyerarşi ilişkileri tespit edip edemeyeceğimizi tartışıyorum

Üç devlet kuramını ayırmak yaygın hale geldi: Sınıf, çoğulcu ve (bazen devletçilik ya da yönetsellik olarak anılan) seçkinci (Alford ve Friedland, 1985). Seçkincilik realist uluslararası ilişkiler kuramına benzer olduğundan ikisini bir arada tartışıyorum. Ancak seçkin kuramlarını, her biri ayrı bir devlet özerkliği bakışına sahip iki kategoriye ayırıyorum. Bunlara "gerçek seçkincilik" ve "kurumsal devletçilik" diyorum. Ayrıca birçok ampirik çalışmanın gösterdiği, benim berbat etme ya da karmakarışık etme kuramı olarak nitelediğim beşinci bir kuram ekliyorum. Beşinden de, özellikle kurumsal devletçilikten ödünç aldıklarım var.

Çoğu sınıf kuramı Marksist olmuştur. Marx, devletleri ekonomik iktidar ilişkilerine indirgemeye meyletti. Devletler iktisadi üretim tarzları ve sınıflar için işlevseldirler. Modern devletler, feodal lordlar ve kapitalist burjuvazi arasında sonra da burjuvazi ve proletarya arasında olan iki siyasallaşmış sınıf mücadelesi evresi tarafından belirlenir. Modern Batı devletlerine uygulandığında sınıf kuramının muazzam bir erdemi vardır: Bu devletlerin temel bağlamıyla kapitalist olduğunu teşhis eder. Benim seçtiğim beş devlet uzun 19. yüzyıl boyunca hâlihazırda kapitalisttiler ya da kapitalistleşiyorlardı. Ancak sınıf kuramının kusuru bunu onların *tek* temel özelliği olarak almasıdır. Doğrudur, Marx zaman zaman başka güçler devlete yerleşebilecekmiş gibi yazmıştır. "Bonapartist devlete" tanıdığı oldukça sınırlı özerkliği 9. Bölüm'de tartışıyorum. Marksistler modern devletleri sadece göreli özerkliğe sahip şeklinde görürler. Nihai olarak devletler sermaye birikimine ve sınıf düzenlenmesine hizmet ederler. Marksistler "tarihsel olumsallıkları" ve "konjonktürleri" de işin içine katarlar ancak bunlar nadiren kuramsallaştırılır – ampirik olarak eklenir (Wolfe'un 1977 tarihli modern devletler tarihinde olduğu gibi). Sınıf artı olumsallık tek başına sınıftan daha fazla ampirik duyarlılık gösterse de, kuramı dönüştürmeye yetmez.

Çoğu Marksist ekonomik indirgemecik iddiasını yadsır, ancak devleti tanımladıklarında indirgemecilik açığa çıkar. Poulantzas (1978: 18-22), Jessop (1982) ve Offe ve Ronge (1982:1-2) devletlerin sadece belirli üretim tarzları ile ilişkili biçimde tanımlanabileceğini öne sürerler – hepsine göre "kapitalist devlet" ve "feodal devlet" olası kavramlardır, ancak genel olarak "devlet" değil. "Devleti" tanımlayanlar bunu sadece sınıf ilişkileri bağlamında yaparlar: Zeitlin (1980: 15) "'Devlet' yoğunlaşmış ve örgütlenmiş, meşru sınıf tahakkümü araçları için kullanılan bir kavramdır" der. Son yıllarda bazı Marksistler daha çekingen hale geldiler. Jessop (1990) şimdi, Marksist devletin "göreli özerkliği" anlayışının hala çok katı bir ekonomik indirgemecilik önerdiğini tartışarak siyasette olumsallığı vurguluyor. Kapitalist sınıf esasen "değer biçimini" arar ancak (benim de bu ciltte vurguladığım gibi) farklı birikim proje-

lerine sahip olabilir. Hâkim sınıflar uğruna karşı sınıf ittifakları örgütledikleri, hatta bazen askeri gücü ya da ahlakı arttırmak gibi ekonomik olmayan amaçlar için "hegemonik projelere" sahip olabilirler. Ancak Jessop hala sadece sınıfları kuramsallaştırır ve sonra onların vasıflarını sıralar. Göreli özerkliğe, konjonktürler ya da olumsallıklara rağmen Marksistler kuram olarak indirgemeci devlet anlayışları önermişlerdir. Bu cilt daha iyisini yapmaya girişiyor.

Çoğu Marksist, bir proleter devriminin olasılığı konusunda kötümserleşmiş ve "araçsal" ya da "yapısal" kapitalist devlet anlayışı geliştirmişlerdir. Ya modern devlet personeli kapitalist sınıfın doğrudan aracıdır (Miliband, 1969), ya da yapısal olarak kapitalist üretim ilişkilerini yeniden üretmek işlevi görürler (Poulantzas, 1973). Sosyologların "Miliband-Poulantzas tartışmasını" devlet kuramında önemli bir uzlaşmazlık olarak ele almaları bile, tartışmaları diğer bütün kuramların perspektifleri açısından bakıldığında bu kadar dar bir alanda gerçekleştiğinden sıradışıdır. Her halükarda devlet sermaye birikimine yardımcı olur ve bazen kısmi çıkarları genel olarak sermayeye ket vuran kapitalistleri bastırarak sınıf mücadelesini düzenler (bu konularda çok sayıda tartışma mevcuttur, değerlendirmeler için bkz. Jessop, 1977, 1982). Bu işlevler Althusser'in (1971: 123-173) "devletin ideolojik ve baskıcı aygıtları" olarak tanımladığı – polis, refah kurumları, eğitim, kitle iletişim araçları vb.nin büyük ölçüde genişlemesini "gereksinmiştir". Devlet bir aktör değil, ancak sınıfların ve sınıf "fraksiyonlarının" ya da "katmanların" örgütlendiği mekândır (Zeitlin, 1980, 1984). Gerçekte devletler *hem*mekan hem de aktörlerdir.

Daha iyimser olan sınıf kuramcıları kapitalizmin hala çelişkiler ve siyasallaşmış ve "devletin mali krizi" (O'Connor, 1973), "meşruiyet krizi" (Habermas, 1976) ya da "kriz yönetimi" Offe, 1972, 1974; Offe ve Ronge, 192) olarak devlete kaydırılmış sınıf mücadelesini barındırdığını vurgularlar. Offe farklı bir biçimde, devletin ayrıca, farklı refah programları geliştirerek sınıf mücadelesini uzlaştırmada yatan kendi kurumsal çıkarları ile sürekli olarak bunu bozmaya ve devlet harcamalarını azaltmaya çalışan kapitalist birikim dinamiği arasında çelişkiye yol açan şekilde bir aktör haline geldiğini kabul eder. Sınıf kuramı, devletleri daha az bütünleşik, iktidar seçkinleri ve sınıf fraksiyonları tarafından ele geçirilmiş çeşitli kurum ve branşlardan oluşmuş gören, özellikle C. Wright Mills (1956) ve Domhoff (1978, 1990) ile ilişkilendirilen ampirisist radikal bir okul da üretmiştir. Bu radikallerden ayrı olarak çoğu sınıf kuramcısı devleti pasif ve bütünleşik olarak ele alır: Devlet daha ziyade kapitalist toplumun merkezi siyasallaşmış mekânıdır. Devlet-toplum ilişkileri tek bir sistem oluştur: İktisadi üretim tarzları tarafından tanımlanan "toplumsal formasyonun" merkezinde yer alan devlet bunların tutunumunu ve sistemik çelişkilerini yeniden üretir. Modern Batı devleti, bu nedenle, son kertede tek bir belirginleşme ile kapitalist olarak tanımlanır.

Bütün devletleri açıklamaya çalışan sınıf kuramından farklı olarak çoğulcu kuram sadece modern demokratik olanları açıklama iddiasında bulunur. Çoğulculuk (Pluralism) liberal demokrasinin (özellikle Amerikan demokrasisinin) kendine bakışıdır. Modernleşme siyasal iktidarı (Bendix'in 1978 tarihli başlığının önerdiği üzere) "krallardan halka" kaydırmıştır. Dahl bunun iki süreçten oluştuğunu belirtti: (1) Toplumda çıkar gruplarının çoğulluğunu ifade eden partiler ve baskı grupları arasında kurumsallaşmış "rekabetin" ortaya çıkması ve (2) bu rekabette yer alan insanların katılım kapsamının genişlemesi. Rekabet ve katılım birleştiğinde (Dahl'ın poliarşi dediği) hakiki demokrasiyi üretir. Dahl'ın gözlemlediği gibi rekabet Batı'da erken dönemde görülürken katılım oldukça sınırlı kaldığından bu rekabetin tarihi benim ele aldığım dönemde daha önemlidir. Ben Dahl'ın rekabetine "parti demokrasisi" diyorum. Çoğulcular için parti demokrasisinin genişlemesi çoğu modern Batı devletinin belirginleşmesinin nihai tanımlayıcısıdır.

Parti demokrasisi aracılığıyla, devletler nihai olarak vatandaşların çıkarlarını temsil ederler. Sınıflar partilerin arkasındaki en önemli çıkar grupları olarak (Lipset'in 1959 çalışmasında olduğu gibi) ya da bileşimleri devletler arasında değişen, birbirlerine karşı koyan çıkar grubu tiplerinden sadece birisi (ekonomik sektörler, dini, dilsel ve etnik topluluklar, bölgeler, cinsiyet ya da yaş grupları vb. diğerleridir) olarak görülebilir. Az sayıda çoğulcu bütün çıkar gruplarının eşit güce sahip olduğunu ya da parti demokrasisinin bütün gruplara eksiksiz siyasal eşitlik bahşettiğini iddia eder. Ancak çoğu, Batı liberal demokrasisinin yönetimin tek bir seçkin grup ya da hâkim sınıf tarafından değil rekabet eden ve duyarlı seçkinler tarafından oluşturulmasına yetecek rekabet ve katılımı ürettiğini iddia eder. Dahl (1956: 333, 1961: 85-86, 1977) güç eşitsizlikleri birikimli değil dağılmıştır der.

Çoğulculuk doğru bir şekilde parti demokrasisinin Batı tarihindeki önemini (modern devletlerin ne kadar "demokratik" olduklarını belki abartsa da) teşhis eder. Ayrıca toplumda sınıflardan daha fazlası olduğunu belirtir. Ancak iki hata yapar. Birincisi, daha karmaşık bir devlet önermesine rağmen sınıf kuramı gibi nihai olarak indirgemeci ve işlevseldir. Devlete hiçbir özerk güç atfetmez – devlet hala bir mekândır, aktör değil; parti ve baskı grubu siyaseti devletin içine doğru onu denetlemek için yayılır. İkincisi, sınıfları, sektörleri, dinleri, bölgeleri vb. birbirleriyle rekabetlerinde eşit ve sistemik görür. Yine, sınıf kuramındaki gibi, devlet bütünleşik ve sistemiktir. Yönetim ve çoğul çıkar grupları arasındaki ilişkiler demokratik, işlevsel bir *sistem* oluştururlar. Çoğul çıkar grupları kendi iştirakçilerinin kuvveti oranında bir güce sahiptir. Bunlar "toplum" denen tek bir bütünlüğü oluştururlar. Demokratik yönetim "toplumu" ve "ihtiyaçlarını " bir bütün olarak yansıtır.

Easton (1965: 56) için "siyasal sistem değerlerin geçerli bir şekilde dağıtımı için toplumda en kapsayıcı davranış sistemidir". "Siyasal sistem", "rejim", "siyasal topluluk" ya da "yönetime" tutarlılık atfedilir. Çoğulcular, muhtemelen daha Germanik bir "iktidar" anlamı taşıdığı için "devlet" sözcüğünden kaçınırlar. Bu sözcüklerin birindense diğerini seçmek herhangi bir şey ifade etmeyeceğinden ben en kısa olanı (*state* – devlet) kullanıyorum. Çoğulcular hangi kelimeyi kullanırlarsa kullansınlar, Poulantzas'ın işlevselci ifadesinin özüne katılırlar: Devlet toplumdaki "tutunum etkenidir". Sadece, çoğulcu toplum anlayışı Poulantzas'ınkinden farklıdır. Göreceğimiz gibi ne devlet ne de toplum genellikle bu kadar tutunumludur.

Tersine, üçüncü okuldaki yazarlar "seçkinciler" ya da "devletçiler", devletin sahip olduğu özerk güçlere odaklanırlar. Ancak birbirinden ayrılması gereken iki oldukça farklı özerklik anlayışları vardır. Biri ya da her ikisi de kayda değer ölçüde doğru olmasaydı benim dördüncü toplumsal iktidar kaynağı olarak siyasal iktidarı ayırmamın bir anlamı olmazdı. Her ikisi de bir ölçüde doğruluk barındırsa da biri daha fazla barındırıyor.

Seçkin kuramı 20. yüzyılın başında gelişti. Oppenheimer "siyasal sınıfın" tarihi aracılığıyla artan güçleri vurguladı. Mosca (1939) siyasal iktidarı merkezileşmiş örgütlenmeye yerleştirdi. Yerinde bir şekilde belirttiği gibi, merkezileşmiş, örgütlü ve tutunumlu bir azınlık her zaman örgütsüz kitleleri mağlup edecek ve denetleyecekti. Ancak Mosca ve Pareto siyasal seçkinlerin güçlerinin başka bir yerden, sivil toplumdan kaynaklandığını ve sonuçta oradan yükselecek yeni karşı seçkinlere karşı kırılgan olduğunu vurguladılar. Başka kaynaklar (ekonomik, ideolojik ve askeri) üzerinde denetim, yükselen seçkinlerin düşüşteki seçkinleri alaşağı etme ve devlet kurumlarında kendi iktidarlarını örgütlemelerini mümkün kıldı. Bu nedenle klasik seçkinciler siyasal iktidarı devlet ve sivil toplum *arasındaki* dinamik bir ilişki olarak gördüler – ki bu aslında doğrudur.

Ancak 1980 civanda sosyolojik dikkat merkezileşmiş devlet iktidarlarına yöneldi. Theda Skocpol (1979: 27, 29-30; krş. 1985) devleti "yürütücü otorite tarafından yönlendirilen ve bir ölçüde koordine edilen idari, kolluk gücü ve askeri örgütlenmeler bütünü... özerk bir yapı – kendi mantığı ve çıkarları olan bir yapı" olarak tanımladı. "Toplum merkezli" çoğulcu ve Marksist kuramları "devlet merkezli" bir yaklaşımla düzeltmek istedi. Ne Skocpol ne de onun eleştirileri bunu gerçekleştirmiş görünse de, bu açıklamalar aslında devlet özerkliğinin, benim "gerçek seçkincilik" ve kurumsal devletçilik" dediğim iki oldukça farklı versiyonunu barındırır.

Gerçek seçkinciler devlet seçkinlerinin toplum *üzerinde* sahip oldukları dağıtımcı iktidarı vurgularlar. Bu nedenle devletler aktör olarak görünürler. Krasner (1984: 224) bunu açıkça belirtir: "devlet kendinde bir aktör olarak ele alınabilir". Levi (1988: 2-9) ayrıca "yöneticilerin yönettiği" konusunda ısrarcı-

dır. Devletleri kendi özel çıkarlarını çoğaltan, sivil toplumu yağmalayan "yırtıcılar" haline dönüşen rasyonel aktörler olarak görür – oldukça Amerikan bir bakış açısı. Kiser ve Hechter (1991), devletleri tekil, bütünleşik, rasyonel aktörler olarak varsayan bir "rasyonel seçim" devlet modeli geliştirdiler. Poggi (1990: 97-99, 120-127) devletlerin ayrıca "hizmet edebilir" (çoğul çıkarlara hizmet eden) ve "partizan" (sınıfların yararlandığı) olduklarını ifade ederken devletlerin nihai olarak "işgalci" ve "kendi" çıkarları ile meşgul olduklarını iddia eder. Gerçek seçkinciler sınıf kuramı ile çoğulcu kuramı ters çevirirler: Dağıtımcı iktidar şimdi devletin içine doğru değil, devletten dışarı doğru yayılır.

Gerçek seçkin kuramcılarının muazzam bir erdemi vardır. Devletlerin, neredeyse bütün sınıf kuramcıları ve çoğulcu yazarların özür kabul etmez biçimde sessiz kaldıkları bir unsurunu vurgularlar: Devletlerin bir devletler dünyasında yer aldığı ve jeopolitik olarak "davrandıkları" (Shaw, 1984, 1988 Marksist sessizliğin saygıdeğer bir istisnasıdır, radikal Mills ve Domhoff gibi). Uluslararası ilişkileri tartışan az sayıda sınıf kuramcısı bu ilişkileri üretim tarzlarına ve yerküreye yayılmış sınıflara indirgeme eğilimindedir – en yakın dönemdeki bu tarz bir çözümleme dünya sistemleri kuramıdır. Tersine, gerçek seçkincilikten etkilenmiş olan kuramcılar jeopolitik, savaş ve savaş finansmanını vurguladılar (Giddens, 1985; Levi, 1988; Tilly, 1990).

Seçkinciler "realist" uluslararası ilişkiler kuramları tarafından etkilenmiştir. Çok azı devletlerin iç yapılarına ilgi duysa da, realistler devletleri kendi bölgeleri üzerinde "egemenliklerini" yaşayan bütünleşik iktidar aktörleri olarak görürler. "Devlet adamları" genel bir "ulusal" çıkarı uluslararası ölçekte temsil etmek için güçle donatılmışlardır. Ancak egemen devletler arasında daha yüksek bir rasyonalite ya da normatif bir dayanışma değil, sadece dağıtımcı iktidar, normsuzluk ve anarşi söz konusudur (Poggi, 1990: 23-25). Bu nedenle dış politika "kendi" jeopolitik çıkarlarını başka devletler karşısında sistematik olarak, "realist biçimde" arayan devletler ve devlet adamları tarafından oluşturulur. Birincil çıkar güvenliktir – aralıklı saldırganlıkla birlikte ihtiyatlı savunma. Morgethau'ya göre (1978: 42) "Bütün tarih uluslararası siyasette aktif ulusların sürekli olarak savaş biçiminde örgütlü şiddete hazırlandığını, aktif olarak şiddetin içinde yer aldığını ya da bu şiddetten sağalmakta olduğunu göstermektedir".

Realizm bu nedenle devletlerin sıfır toplamlı oyunlarda, normsuzlukta ve savaş haricindeki tutunumlarını vurgular. Realist olsun olmasın, çoğu uluslararası ilişkiler kuramcısı uluslararası normları oluşturmanın zorluğunun üzerinde durur. Normların olduğu yerde, kuramcılar bunu "hegemonya" ya da baskıya (örn. Lipson, 1985) ya da güç dengesi sistemlerine gelişenler gibi "realist" ulusal çıkar hesaplamalarına atfetmeye meyleder. Güçler arasındaki ideolojik dayanışma ancak geçici ve çıkar belirlenimli olabilir.

Realizm uluslararası ilişkiler kuramında devletler arasında karşılıklı bağımlılığı vurgulayan bir karşı eğilim tarafından eleştirildi. Realistler yerküre etrafındaki, ulus-ötesi ve hükümet-ötesi iktidar ağlarını görmezden gelmekle suçlanır. Bu ağlar devlet egemenliğini, onların tutunumunu azaltarak ve alternatif bir normlar ve böylelikle bir dünya düzeni sağlayarak boylu boyunca keserler (Keohane ve Nye, 1977: 23-37). Karşılıklı bağımlılık kuramcıları modern küresel kapitalizme odaklandıkları için, kendi argümanlarını nadiren önceki yüzyıllara uygularlar. Güç dengesi ya da hegemonik güçlerin, o zamanlar genellikle belirleyici olduğu konusunda realistlerle uzlaşmış görünürler. Rosecrance (1986) bir istisnadır. Birbirleriyle ticaret yapan ve emperyal devletleri tarih boyunca farklı derecelerde var olmuş ve her ikisi de ayrı normatif sistemler barındırır şeklinde ele alır. 8. ve 21. Bölüm'de benzer argümanlar geliştiriyorum. Avrupa ya da modern Batı gibi çok-iktidar-aktörlü uygarlıklarda, jeopolitik ilişkiler ulus-ötesi ve hükümet-ötesi iktidar ağları ve normlar barındıran daha geniş bir uygarlık içinde var olur.

Realizm ve karşılıklı bağımlılık kuramcıları aynı zamanda merak uyandıran bir kör noktayı paylaşırlar: Selim, barışçıl uluslararası normların nasıl ortaya çıktığına odaklanırlar. Karşılıklı bağımlılık kuramcıları çağdaş işbirliği normlarını paylaşılan çoğul, maddi çıkarlar olarak görürler; realistlerse devlet çıkarının genelleşmiş hesapları olarak. Ancak birçok ulus-ötesi ya da hükümet-ötesi norm ve ideoloji yumuşak başlı olmayabilir ya da piyasalarda barışçıl biçimde dışavurulan maddi çıkarları yansıtmayabilir. Baskıcı sınıf ve başka iktidar-aktörü çıkarlarını barındırabilirler, daha yüksek idealler uğruna savaşı destekleyebilirler, hatta savaşın kendisini idealize edebilirler. Düzensizlik bir uluslararası rejimin yokluğundan değil varlığından kaynaklanabilir. Realistler bu sorunu görmezden gelmeyi tercih eder. Örneğin, Morgenthau'nun realist tarihsel anlatısında, sakin, rasyonalist güç dengesi ya da hegemonik güç dönemleri, 1772-1815 ya da 1914-1945 boyunca görüldüğü gibi keskin bir şekilde daha şiddetli ara dönemler tarafından bölünür. Ancak Morgenthau bu ara dönemleri açıklamak için hiç çaba sarf etmez. Daha öncesinde ideolojileri basit meşrulaştırmalar ya da çıkarların "örtüleri" olarak tanımladığı için, diplomasi ve savaşın bizzat kendilerinin şiddetli devrimci ve gerici ideolojilerle derinden aşılandığı dönemleri yorumlayacağı kuramsal kavramları yoktur (1978: 92-103, 226-228). Aslında, ben çıkar hesaplarının daima birbirine geçmiş toplumsal iktidar kaynaklarının hepsi tarafından etkilendiğini ve her zaman sınıf ve ulusun "muhayyel cemaatlerinin" karmaşık eklentilerinden kaynaklanan –bazen barışçıl bazen şiddetli– normları kapsadığını gösteriyorum.

Realizm ve gerçek seçkincilik ayrıca Marksizm ve çoğulculukla –bu sefer tekil bir seçkin aktör biçiminde– tutunumlu, sistemik bir devlet vurgusunu paylaşırlar. Krasner devlet seçkininin özerkliğinin iç politikadansa içerideki sınıf ve çıkar grubu baskılarından göreli olarak "yalıtılmış" dış politikada

daha fazla olduğunu belirtmiştir. Devlet "herhangi bir grubun çıkarlarından farklı ve ayrı, kendine özgü itki, zorunluluk ve amaçları olan kurumlar ve roller bütünüdür" (1978: 10-11). Krasner'in "yalıtım" metaforunu, bu ciltte daha sonra, onun sonuç kısmını irdelerken kullanıyorum. Devlet adamları, ayrıca, devletin kendisinin ötesinden kaynaklanan toplumsal kimlikleri haizdirler ve devlet adamları tutunumlu değildir.

İlk noktada, Jessop'ın (1990) belirttiği gibi, merkezi devlet kaynakları nadiren hırslı, devletçi projeler için yeterlidir. Devlet seçkinleri "dışarıda" toplumdaki güçlü gruplarla ittifaklara ihtiyaç duyar. Bunlar genellikle iki ayrı grup arasındaki ittifaklar değildir. Laumann ve Knoke (1987) çağdaş Amerika'da birçok grup tarafından oluşturulan ağların tipik biçimde devlet ve toplum arasındaki biçimsel ayrıma nüfuz ettiğini gösterir. Devlet aktörleri normalde aynı zamanda toplumsal kimlikleriyle birlikte "sivillerdir". Domhoff (1990: 107-152) modern Amerikan devlet adamlarının çoğunun büyük şirketler ve hukuk firmalarından devşirildiğini gösterir. Bunlar Amerika'dan daha fazlası olan bir uluslararası kapitalist sınıf fraksiyonunu "temsil eden" bir "parti" oluştururlar.

Bütün sınıf kuramcıları hâkim sınıf kimliği ve devlet adamlarının çıkarlarını vurgular. Toplumsal kimliklerin sınıfa indirgenemeyeceğine inanan bir sosyolog olarak, onların bu argüman hattını bu ciltte genişletiyorum. 19. yüzyıl devlet adamlarının aslında bir ölçüde hem popüler hem de hâkim sınıflardan yalıtılmış olduklarını göstererek Krasner'i desteklesem de, bizzat kendileri toplumsal kimliklere sahip oldukları için bunlar tam olarak yalıtılamayacaklardı. Hepsi büyük oranda eski rejimden ve hâkim dinsel ya da dilsel topluluklardan gelen beyaz erkeklerdi. Bütün bu toplumsal kimlikler, uluslararası şiddeti bazen azaltıp, bazen de arttırıp onları diğer iç ve dış iktidar aktörleriyle birleştiren ya da onlardan ayıran normların şekillenmesinde, dış politikayı yürütüşlerinde önem arz etmiştir.

İkinci noktada, az sayıda devlet bütünleşik aktörler olarak ortaya çıkar. Keohane ve Nye (1977: 34) "devletler kendi çıkarları için davranırlar" iddiasında bulunan argümanlara, imayla "hangi kendi ve hangi çıkar?" sorusunu sorar. Devlet seçkinleri çoğuldur, tekil değil. Bazı ılımlı devletçi yazarlar bunu teslim eder. Tilly (1990: 33-34) devletin şeyleştirilmesinin nihai olarak meşru olmadığını kabul eder, toplumsal sınıfları görmezden gelmesinin böyle olduğunu teslim ettiği gibi. Bunların sadece faydacı ve açıklamaya yarayan basitleştirmeler olduğunu söyler. Skocpol seçkinlerinin güçlerinin ve tutunumlarının değiştiğini belirtir. Anayasalar önemlidir. Demokratik anayasalar otoriter anayasalarda izin verilen seçkinlerin özerkliğini yasaklar. Skocpol'un erken modern devrimleri çözümlemesi (1979), devlet özerkliğini, yeterince mantıklı şekilde, mutlak monarkların güçleri üzerine yerleştirmiştir. Burada tartışılan dönemde monarşik güçler, özerklik hiçbir zaman mutlak

olmasa da, en çok gerçek seçkinci devlet özerkliği kavrayışlarına yaklaşır. Ancak Skocpol'un daha yakın tarihli, 20. yüzyıl refah programları üzerine olan ikili çalışması (Weir ve Skocpol, 1985) seçkin özerkliğini, daha kaçamak ve az bir özerklik biçimi olarak, özelleşmiş bürokratlar arasına yerleştirir. Trimberger'in gelişmekte olan ülkelerde "yukarıdan devrimler" çözümlemesinde (1978) yine devlet seçkini farklılaşır: Bürokratların ve askeri görevlilerin devrimci bir ittifakıdır. Bu nedenle devlet seçkinleri çeşitlidir ve –özellikle monarşilerin, askeriyenin, bürokratların ve siyasal partilerin devlette birlikte ikamet ettikleri tartışacağımız dönemde– tutunumsuz olabilirler.

Ancak Skocpol ayrıca görünürde biraz bilinçsiz bir şekilde daha temel bir devlet özerkliği anlayışı revizyonuna kaymıştır. Devlet "kendi mantığı ve çıkarları olan bir yapıdır" ifadesini yeniden alıntılamama izin verin. "Çıkarlar" açıkça aktörlerin özellikleridir –gerçek seçkinci kuramın bir ifadesi– ancak "mantık" ne aktör ne de seçkin ima etmek durumundadır. Devlet özerkliği azıcık seçkin özerkliğindense önceki iktidar mücadeleleri sürecinde ortaya çıkmış, sonra kurumsallaşmış olan ve şimdiki mücadeleleri kısıtlayan belirli siyasal kurumların özerk mantığında yatabilir. Skocpol ve çalışma arkadaşları (Weir vd. 1988: 1-121) 19. yüzyılda kurumsallaşan Amerikan federalizmi ve parti patronaj sisteminin sonrasında Birleşik Devletler'de, nasıl özellikle refah siyaseti alanındaki devlet gücünü alıkoyduğunu vurgularlar. Her ne kadar hala devlet seçkinlerinin (bürokratlar, teknokratlar ve parti liderleri) aktörler olarak bir ölçüde özerkliğe sahip olduklarını aralıklarla iddia etseler de, Skocpol ve meslektaşları daha ziyade siyasal aktörler üzerinde devlet kurumlarının ortaya koyduğu özerk etkiler üzerinde dururlar. Federalizm, partiler, kabine hükümetinin varlığı ya da yokluğu ve devletlerin "anayasaları" dediğimiz şeylerin birçok başka özellikleri iktidar ilişkilerini oldukça ayırt edici şekillerde yapılandırırlar. Laumann ve Knoke (1987) daha ampirisist kurumsal bir yaklaşım önerirler. Devlet departmanları ve baskı grupları arasındaki karşılıklı etkileşimlerin biçimsel örüntüleşmesine bakarak çağdaş Amerikan devletinin karmaşık "örgütsel" ağlardan oluştuğu sonucuna varırlar.

Bu, dağıtımcı iktidardansa kolektif iktidara bağlandığı için, nadiren "seçkin iktidarı" olsa da devlet iktidarıdır. Kimin üzerinde kimin iktidarı olduğundansa siyasallaşmış aktörlerin işbirliğine girdikleri biçimleri daha çok etkiler. Bu kuram devlet seçkinlerinin sivil toplum aktörlerine hâkim olmasından daha çok bütün aktörlerin var olan siyasal kurumlar tarafından sınırlanmasını önceden haber verecektir. Devletler, esasen dinamik toplumsal ilişkilerin yetkeci biçimde kurumsallaştığı yollar olduğundan bir çeşit "siyasal gecikme" kuramına rahatlıkla uyarlar. Devletler şimdiki toplumsal çatışmaları kurumsallaştırır ancak kurumsallaşmış tarihsel çatışmalar sonrasında yeni çatışmalar üzerine kayda değer bir güç uygular – pasif bir konumdaki devletten (Marksist ya da çoğulcu kuramda olduğu gibi) o kadar da (gerçek seçkinci-

likte olduğu gibi) fail olmayan ancak aktif bir konumdaki devlet. 20. Bölüm Batı devletinin böyle bir görünüşünü paylaşıyor.

Devlet iktidarına bu yaklaşımı "kurumsal devletçilik" olarak adlandırıyor ve bütündeki "örgütsel materyalizmimin" bir parçası olarak kucaklıyorum. Bu dönem gerçek bir siyasal kurumlar bütününün –ulus-devletin– ortaya çıkışına tanık olduğu için kuram bizim tartışmamızda kayda değer ölçüde açıklayıcı olacaktır. Gerçek seçkincilik çoğu otoriter ve diktatöryel devlete –örneğin (orada dahi seçkin uyumu varsayımının gevşetilmesi gerekse de) Nazi devleti ya da Stalinist devlete– kullanışlı bir şekilde uygulanabilir. Benim dönemimdeki bazı devletlerde dahi gerçek seçkinciliğin mutlakiyetçi ve otoriter monarklar üzerine söyleyeceği faydalı şeyler var. Ancak genelde devlet özerkliğinin hâkim biçimlerini belirlemek için çok daha fazla kurumsal devletçiliğe yaslanacağım.

Yeterince doğal olarak birçok yazar bu kuram okullarının hiçbirisine uymuyor. Reuschmeyer ve Evans (1985) kapitalizmin devletlere sınırlar dayattığı ancak seçkinlerin biraz özerkliğe sahip olduklarını iddia eder. Laumann ve Knoke (1987) şu ana kadar tanımladığım dört kurama da dayanıyorlar. Dahl, şirket kapitalizminin yoğunlaşmış gücünün şimdi demokrasiyi tehdit ettiğini teslim ederek daha önceki çoğulculuğunu vasıflandırdı. Ampirik duyarlılığa sahip herhangi biri –Dahl, Domhoff, Offe ya da Skocpol gibi– bu üç okulun da devletler hakkında söyleyecek geçerli bir şeyleri olduğunu görür: Bu da devletlerin hem aktör hem de mekân oldukları, bu mekânların birçok konağa ve değişen derecelerde özerklik ve tutunuma sahip oldukları, ancak aynı zamanda kapitalistlerden, başka ana iktidar aktörlerinden gelen baskılara ve daha genelde ifade edilen toplumsal ihtiyaçlara tepkide bulunduğudur.

Ancak devlet yönetimleri üzerine yapılan ampirik çalışmaların çoğu bu kuramlar tarafından öncelik verilen –devlet seçkini, sermaye çıkarı ya da bir bütün olarak toplumun çıkarları– aktörlerin hiçbirisini vurgulamaz. Daha ziyade devletler kaotik, irrasyonel, çok sayıda departmanın özerkliğinin olduğu, kapitalistler tarafından aynı zamanda başka çıkar grupları tarafından değişken ve aralıklarla baskı gören bir şekilde resmedilir. Mikroskop altında devletler rekabet halindeki departmanlara ve hiziplere bölünerek "Balkanlaşır" (Alford ve Friedland, 1985: 202-222; Rueschmeyer ve Evans, 1985). Örneğin, Padgett'in ABD Konut ve Kentsel Kalkınma Departmanı'nın bütçelerini parçalara ayırması bahsedilen tekil, tutunumlu aktörü, *o* devleti değil, ancak çoklu, dağınık, parçalı yönetimleri bulur. Dış siyaseti eklemek karmaşayı arttırır. Albertini'nin (1952-1957) Birinci Dünya Savaşı'na götüren diplomasiyi özenli yeniden inşasında devletler realist-seçkinci kuram tarafından resmedilen ve sınıf kuramı ya da çoğulcu kuram tarafından ima edilen tutunumdan çok daha ayrı, beklenmedik şekillerde birbirinin içine geçen, bazıları jeopolitik, diğerleri yerel çoklu tartışmalar tarafından bölünür. Bu nedenle Abrams

(1988: 79) bizzat *bu* devlet düşüncesinin gizemlileştirdiğini söylemiştir: "Devlet gerçekteki bölünmüşlüğün bütünleşik sembolüdür... Siyasal kurumlar... çarpıcı bir şekilde bir bütünlük pratiği sergilemeyi beceremezler – sürekli olarak daha genel bir tutunum faktörü olarak işlev görmeye yetersiz olduklarını keşfettikleri gibi."

Bu nedenle benim geleneksel bir İngiliz deyimiyle tanımladığım beşinci bir kuram geliştirebiliriz: Devlet bir komplo değil ancak "berbat etme" (cock-up) olarak görülebilir. Bu metafor Amerikan İngilizcesi'nde tam da yanlış bir anlam taşıdığı için, bunu devlet işlev görmez "karmakarışık" eder (foul-up) şeklinde çeviriyorum.

Çoğu sosyolog berbat etme ya da karmakarışık hale getirme kuramını küçümseyerek ele alacaktır. Onlar toplumsal yaşamın örülmüş ve düzenli olduğuna inanır. Açıkça bazı devletler diğerlerinden daha düzenlidir, ancak devlet stratejileri kadar gaflarında da belirli bir tutarlılık yok mudur? Elbette modern Batı devletleri temel bir bağlamda (Marksistlerin ve çoğulcuların iddia ettiği gibi) "kapitalist" birer "parti demokrasisidirler". Egemen ve bürokratik seçkinleri barındırmışlardır (seçkincilerin gözlemlediği gibi). Esas ya da daha ufak, Güçleri seküler ya da dini, merkezi ya da federal, ataerkil ya da cinsiyet açısından tarafsız olabilirler. Böyle devletler kalıplara dökülür. Sistemik kuramların aşırılıklarını kabul etmişken, devletleri şeyleştirmeden onları kalıba dökebilir miyiz? Özsel kuramı terk etmek ve kuramımızı, Laumann ve Knoke'in (1987) yaptıkları gibi, sadece yoğun örgütsel modern siyasal etki ağlarının haritalarının biçimsel özelliklerinden mi inşa etmek zorundayız? Örgütsel kuramların kayda değer erdemlerine ve girişimleri ile benimki arasındaki paralelliklere karşın, kuramları ağaçları göstereyim derken ormanı gözden kaçırmıyor mu? Amerikan devleti elbette daha "yüksek" makro düzeyde kapitalisttir; ayrıca özsel olarak federaldir ve dünyadaki en güçlü militarizme sahiptir. Bunu karmaşık örgütsel iktidar ağları haritalarından çıkaramazdım. Aslında örgütsel ağların nadiren kapitalizm savunusu için oluşturulması (ve böylece bazen mülkiyet haklarına dair bir tehdide karşı gecikmeyle tepki vermesi) nedeniyle bunun özünde kapitalist bir devlet olabileceği kavrayışını görmezden gelerek Laumann ve Knoke (1987: 383-386) eski çoğulcu, açık siyasal tartışma ve örgütlenme düzlemini bütün siyaset düzlemiyle karıştırma hatasını tekrarlama tehlikesindedirler.

Benim örgütsel maddeciliğe ilişkin daha esaslı versiyonum iki aşamada geliyor. Birincisi, ben siyasal kurumların tikel karakteristiklerini tanımlıyorum. Marksizm ve çoğulculuk, indirgemeci olduklarından, siyasal tikellikleri inkâr etmeye meylederler. Gerçek seçkincilik-realizm devlet aktörlerinin gücü ve tutunumunu abartarak onları tekil olarak ele alır; berbat etme-karmakarışık etme kuramı tikellikleri aşırı çoğaltır. Siyasal tikelliklerin genel örüntülerini tanımlarken Max Weber'den daha iyi bir başlangıç bulamayız. Weber bazen

gerçek seçkinci olarak tanımlanmıştır ancak bu nitelendirme yanlıştır. Weber tutarlı bir devlet kuramı üretmedi ancak bize kullanarak kuramı oluşturabileceğimiz kavramlar bıraktı. Kurumsal bir bakış açısı, Laumann ve Knoke'nin yaptığı gibi (tarihsel devletler için hevesleneceğimden çok daha karmaşık veri kullanarak) örgütsel karmaşayı çoğaltmaya eğilimlidir. Böylece ikinci aşamada, çok biçimli "daha yüksek düzeyde devlet belirginleşmeleri" kuramımı kullanarak kurumsal çoğalmayı basitleştirmeye bakıyorum.

Weber'in Siyasal Kavramları: Kurumsal Bir Çözümleme

Her şeyden önce Weber toplumsal kurumların tarihsel gelişiminin kuramcısıydı. Devlet tartışmasına, kurumsal gelişmesinde "siyasal iktidar", "devlet" ve "modern devlet" terimleriyle nitelenen üç aşamayı ayırarak başladı. İlk aşamasında devlet olmasa da siyasal iktidar vardı:

> "Yönetici örgütlenme", kendi varlığı ve düzeni verili bir *topraksal* alanda, idari kadro tarafından fiziksel kuvvet tehdidi ve uygulaması aracılığıyla sürekli olarak korunduğu müddetçe "siyasal" olarak tanımlanacaktır [bu ve bundan sonraki iki alıntı için Weber, 1978: I, 54-56; vurgular yazara ait].

Bu nedenle siyasal iktidar özünde topraksaldır ve uzmanlaşmış (zımnen merkezileşmiş) bir kadro tarafından fiziksel olarak dayatılır. "Devlet" bundan sonra ikinci aşamada ortaya çıkar:

> Sürekli işlevleriyle zorunlu bir siyasal örgütlenme, idari kadrosu kendi düzeninin dayatılmasında fiziksel kuvvetin *meşru* kullanım *tekeli* iddiasını başarıyla desteklediği müddetçe "devlet" olarak adlandırılacaktır.

Devletin bu kurumsal tanımı yaygın bir şekilde paylaşıldı (MacIver, 1926: 22; Eisenstadt, 1969: 5; Tilly, 1975: 27; Ruescheeyer ve Evans, 1985: 47; Poggi, 1990, 1. ve 2. Bölümler). Giddens'la birlikte (1985: 18) bir noktada farklılaşıyorum: Çoğu tarihi devlet fiziksel şiddet araçlarını "tekelleştirmedi" ve modern devlette dahi fiziksel kuvvet araçları, devletten (geri kalanından) önemli ölçüde özerk oldular.

Bu nedenle ben, Weber'den oldukça etkilenen kendi tanımımı ortaya koymak için askeri ile siyasal iktidar arasındaki bağları zayıflatıyorum:

1. Devlet siyasal ilişkilerin bir merkezden ve merkeze doğru yayılması anlamında merkeziliği barındıran,
2. Bir ölçüde üzerinde otorite uyguladığı, bir çeşit örgütlü fiziksel kuvvet tarafından desteklenen bağlayıcı karar aldığı
3. Sınırları belirli bir alan üzerinde
4. Farklılaşmış kurumlar ve personel toplamıdır.

Bu, devletin işlevsel olmayan kurumsal bir tanımıdır. Devletin ne yaptığını vurgulamaz. Doğru, devlet kuvvet uygular, ancak sadece, hiçbir özel içerik verilmemiş kurallarını desteklemek için. Burada ele alınan kuramlardan sadece Marksist sınıf kuramı ve bazı realistler devlet işlevlerini belirtirler: (Marksistler için) hâkim üretim tarzları tarafından ihtiyaç duyulan üretim ilişkilerini yeniden üretmek, ya da (realistler için) bölgesel güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak. Ancak devletler birçok işlev üstlenmişlerdir. Devletlerin aslında sınıf ve güvenlik işlevleri olsa da, ayrıca tartışmaları hükme vardırırlar, kaynakları bölgeler, yaş grupları ve başka çıkar grupları arasında yeniden dağıtırlar, bazı kurumları kutsallaştırır diğerlerini sekülerleştirirler ve birçok başka şey yaparlar. Farklı devletler, değişen bağlılık oranlarıyla farklı işlevler peşinde olduklarından, devleti işlevleri bağlamında tanımlamak kolay değildir. Daha sonra devletlerin farklı işlevsel belirginleşmelerini tanımlamak üzere işlevsel bir çözümlemeye geçeceğim.

Benim devlet tanımımdan siyasal kurumların, bütün devletler tarafından paylaşılan, dört özelliğini türetebiliriz:

1. Devlet bölgesel olarak merkezileşmiştir. İdeolojik, ekonomik ve askeri iktidara benzer bir kaynak kullanmaz. Aslında, bizzat bu kendisinin dışında yer alan kaynaklara dayanmak zorundadır. Ancak devlet yine de.ayrı bir iktidar kaynağına sahiptir: Üzerinde bağlayıcı güçlerinin olduğu sınırlı bir bölgede içkin olarak, yalnızca devlet merkezileşmiştir.

2. Devlet iki tane ikilik barındırır: Bunlar mekân ve kişiler ile merkez ve bölgedir. Siyasal iktidar eş zamanlı olarak "devletçidir", seçkin kişilerin ve merkezdeki kurumların elindedir *ve* kişilerle merkezdeki ve devlet bölgeleri boyunca kurumlar arasındaki "parti" ilişkilerinden oluşur. Bu nedenle esasen dışarıdaki toplumun ürettiği biçimler *ve* kendi siyasal süreçlerine içkin biçimlerde belirginleşecektir.

3. Devlet kurumları kendi bölgelerindeki farklı çıkar grupları için farklı işlevler üstlenerek farklılaşmıştır. Sahip olduğu merkezilik, özel rasyonalite ne olursa olsun devlet aynı zamanda saf olmayan bir nitelik arz eder, siyasi teşkilatının farklı parçaları çeşitli iktidar ağlarının nüfuzuna açıktır. Bu nedenle *devlet kesin bütünlüğe hatta tutarlılığa sahip olmak zorunda değildir.* Bu, toplumlar bu tarz bir bütünlüğe ya da tutarlılığa sahip olsalardı söz konusu olabilirdi, ancak benim birbiriyle örtüşen, kesişen iktidar ağları olarak toplum modelim böyle olmadığını öne sürer.

4. Devletin sınırlanmış bir bölge olarak bizzat tanımı devlet ile başka devletler arasında ilaveten bir "siyasal" ilişkiler toplamını –yani *jeopolitiği*– akla getirir. Çalışması boyunca ve özellikle kendi Emperyal Alman devleti ile uğraşırken, Weber jeopolitiğin iç siyasetin şekillenmesine yardımcı olduğunu vurgular. Collins (1986: 145), bazen tersi bir nedenselliği vurgulasa da Weber

için, "siyasetin dışarıdan içeriye doğru işlediğini" öne sürer. Siyaset ve jeopolitik birbirine geçmiştir, biri öteki olmadan çalışılmamalıdır.

Weber'in üçüncü aşaması olan "modern devleti" açıkladıktan sonra bu noktalar üzerinde duracağım. Devlet buna ek olarak,

> düzenlemeler tarafından ayrıca denetlenen idari kadronun örgütlenmiş faaliyetlerinin yönlendirildiği, yasama aracılığıyla değiştirilebilecek idari ve yasal bir düzene sahiptir. Bu düzenler sistemi sadece devletin mensupları vatandaşlar değil... ayrıca çok büyük oranda, devletin yetki alanı içinde gerçekleşen bütün eylemler üzerinde de bağlayıcı bir otorite iddiasındadır. Devlet bu nedenle bölgesel temeli haiz zorunlu bir örgüttür.

Bu nedenle modern devlet vatandaşlar ve bölgeler üzerine rutin, formelleştirilmiş, rasyonelleştirilmiş daha kapsayıcı kurumlar yerleştirdi. Modern devlet, bölgelerine hem hukuk hem de (Weber'in rasyonel-yasal hâkimiyet olarak adlandırdığı) idare ile *nüfuz eder.* Tilly (1990: 103-116) bunu açıkça "doğrudan" yönetim olarak tanımlar ve daha önceki devletlerde yer alan dolaylı yönetim ile karşılaştırır. Ancak bu sadece devletin toplum üzerindeki yönetiminin artması meselesi değildir. Buna karşılık, "vatandaşlar" ve "partiler" de modern devlete nüfuz ederler. Devlet, ayrıca başka devletlerin vatandaşlarının dışında vatandaşlarının çıkarlarının farklılığını vurguladığı kadar vatandaşların kendi içkin topluluk duygularını da temsil eden bir *ulus-devlet* haline gelmiştir. Çoğu tarihi devletteki "meşruiyet" problemi, Weber için, öncelikle yönetici ve kadrosu arasındaki bir tutunum sorunu iken, modern devlette bu esasen yöneticiler, partiler ve ulus arasındaki ilişkilerle ilgilidir.

Weber zaman zaman modern devletin bir kurumunu sıradışı bir vurgu için belirler: "Monokratik bürokrasi", yani bir kişinin altında merkezileşmiş bürokrasi. Ünlü yazısındaki şekliyle:

> Bürokrasinin monokratik çeşidi tamamen teknik bir bakış açısından, en yüksek verime erişmeye muktedirdir ve bu bağlamda biçimsel olarak insanlar üzerinde otorite uygulamanın en rasyonel aracıdır. Herhangi bir başka biçimden kesinlik, istikrar, disiplinin katılığı ve güvenilirliği açısından daha üstündür. Bu nedenle örgütün başındakiler için sonuçların büyük oranda hesaplanabilir olmasını mümkün kılar... Bütün alanlarda modern örgütlenme biçimlerinin gelişmesi bürokratik yönetimin sürekli yayılması ve gelişmesinden farklı değildir... Gelişimi, en çarpıcı şekliyle söylersek, modern Batı devletinin kökenindedir... [K]itlesel yönetimin ihtiyaçları bugün bunu tamamen kaçınılmaz kılmaktadır. Yönetim alnında seçenek sadece bürokrasi ve amatörlük arasındadır [1978: I, 223].

Weber bürokratikleşmeyi bütün Batıya hâkim olarak gördü. Alman devletini bürokratik bir öncü olarak görmesine rağmen şüphesiz bürokratik olma-

yan devletler olarak görünen iki devletin de –Çarlık Rusyası ve konfederal, parti bağımlı Birleşik Devletler– bu kategoriye girdiğini göstermek için çok uğraştı. Her yerde rekabet halindeki siyasal otoriteler bürokrasiye tabiydiler. Bu "karşı konulamaz gelişmenin" ızdırabıyla soruyordu "Nasıl 'bireyci' özgürlüğün kalıntıları herhangi bir bağlamda da olsa kurtarılabilir?" ve "İnsanlığın bir kısmını ruhun böyle parsellenmesinden, bürokratik yaşam idealinin mutlak hâkimiyetinden özgür kılmak için bu makineye nasıl karşı koyabiliriz? (1978: II, 1403; Beetham, 1985: 81).

Bir noktada Weber argümanının zayıf olduğunu sezmiş görünüyor. Modernleşmenin bürokrasinin *gücünü* arttırıp arttırmadığı üzerine –bu ani italikleştirmenin anlamını açıklamadan– tefekkür etti. Ancak sonra açıkça öyle olduğu sonucuna vardı: "Tam teşekküllü bürokrasinin güç konumu normal koşulların geçerli olduğu her zaman devasadır. Siyasal "efendi" kendisini, eğitimli görevli karşısında neredeyse her zaman uzmanla karşılaşan amatör konumunda bulur" (1978: II, 969-1003, 991. sayfadan alıntı; mükemmel bir yorum için bkz. Beetham, 1985: 67-72).

Weber, bürokrasinin gerçek seçkinci bir kuramını aniden paylaşmakla büyük hata etmiştir. Bürokratlar modern devletlere nadiren hâkim ve devlet yönetimleri nadiren monokratik olmuşlardır (bkz. 13. Bölüm). Hem kavramsal hem de ampirik itirazlar söz konusudur.

İlginç bir biçimde, ampirik itirazlar Weber'in kendi Emperyal Alman devleti tahlilinde bulunmaktadır. Weber, orada sadece güçlü bir bürokrasi değil ayrıca üç ayrı siyasal kurum tanımladı: Bürokrasi, ikili bir siyasal yürütme (kayzer ve başbakan) ve partiler (özellikle Junker partisi). Weber "parti" terimini seçimlerde yarışan resmi siyasal partilerle sınırlamadı. Maiyetler, bakanlıklar ya da üst mevkilerdeki hizipleri de kapsayarak iktidarı ele geçirmek için örgütlenen herhangi bir grubu kast etti. 9. Bölüm'ün gösterdiği gibi farklı zamanlarda bu üç aktörden her birinin *Kaiserreich*'a hâkim olduğunu belirtti. Ancak partilerin diğer iki aktörden farklı olduğunu not etmek lazım. Bürokrasi ve yürütme gerçek seçkincilikle uyumludur ancak parti iktidarı merkez ve taşra arasında iki-yönlü bir ilişkiden türedi: Junkerler "dışarıda" sivil toplumda bir sınıftı ancak ayrıca askeriye ve başka anahtar devlet kurumlarında yerleşiklerdi. Çalışmasında Weber en büyük ağırlığı partilere verdi; bürokrasi ya da yürütme değil partiler, sınıflar ve statü gruplarıyla birlikte üçlü toplumsal tabakalaşma modelinin üçüncü aktörünü oluşturdu.

Weber nihai bir modern devlet kuramına sahip olmamasına karşın düşünceleri daha önce tanımlanan devlet kuramlarından farklıdır. Bir indirgemeci değildi: Marksizm ve çoğulculuk yandaşlarından farklı olarak devletlerin kendi güçleri olduğunu gördü. Gerçek seçkinciliğin ve realizmin yandaşlarından farklı olarak bu güçleri merkezi bir seçkin grubuna atfetmez, ne de bu güçler tutunumlu olmak durumundadır. Başka birçok modern yazar gibi

Lauman ve Knoke (1987: 380) Weber'i realist seçkinci olarak tanımlayıp kamusal ve özel arasındaki sınırların muğlâklaşmasını sözümona görmezden gelmesini eleştirir. Ancak kesin olarak bu siyasal partileri çözümlerkenki noktasıdır. Siyasal iktidar aynı zamanda merkezileşmiş bir kaynak, merkez ve bölgeler arasında iki-yönlü bir ilişki ve devletler arasında ilişkidir. Weber bütün bu kurumsal unsurları tutarlı bir devlet kuramı kalıbına dökmedi. Ancak onun kavramsal karmaşasını tedavi ederek biz bunu yapabiliriz.

Weber'in açıklamaları devlet gücünün, alıntılanan metninde "nüfuz etme" ve "iktidar" olarak ifadesini bulan iki kavranışını birbirine karıştırır. Weber, bürokrasinin nüfuzu arttı derken haklıdır ancak basitçe iktidarı arttı derken haksızdır. Kolektif altyapısal iktidar ile bölüştürücü despotik iktidarı karıştırıyordu. İlki kurumsal devlet kuramları tarafından vurgulanır, ikincisi gerçek seçkincilik tarafından.

Despotik iktidar devlet seçkinlerinin sivil toplum üzerindeki dağıtımcı iktidarına atıfta bulunur. Devlet seçkinlerinin sivil toplum grupları ile rutin müzakereler olmaksızın üstlenebileceği eylem çeşitlerinden türer. Sadece, bu tür bir örgütlenme biçimini gereksinen ve farklı temellerde örgütlenen ideolojik, ekonomik ve askeri iktidar aktörlerinin kendi başlarına göremeyeceği faydalı toplumsal işlevleri gören devletin doğuştan bölgesel olarak merkezileştiği gerçeğinden türer. Esasen devletlerde yerini almış aktörler faaliyette bulunacakları – sivil toplum aktörlerinin kendilerini aslen temsili meclisler, resmi siyasal partiler, maiyet hizipleri vb aracılığıyla örgütleme yeteneğine göre değişen ölçüde– belirli bir mekân ve mahremiyet sahibidirler. Güçlerini merkezi siyasetten esirgeyebilir (daha sonra tartışılacak) ya da dışarıda ulus-ötesi ilişkileri güçlendirerek devlet güçlerine alttan vurabilirler. Despotik iktidar sahibi bir devlet ya gerçek seçkinciliğin vurguladığı gibi özerk bir aktör haline gelir, ya da içsel türdeşliğine göre birden çok ancak karmaşık özerk aktörden oluşur.

Altyapısal iktidar, despotik olsun olmasın merkezi devletin, bölgelerine nüfuz etme ve lojistik olarak kararlarını uygulamak için sahip olduğu kurumsal kapasitedir. Bu devletin altyapısıyla toplumsal yaşamı denetleyen, toplum "aracılığıyla iktidar", kolektif iktidardır. Devleti bölgelerine nüfuz eden merkezi ve yayılmacı kurumların toplamı olarak tanımlar. Modern devletlerin altyapısal iktidarların artması yüzünden, Weber bunun ayrıca devletlerin toplum üzerindeki despotik iktidarlarını arttırdığını kast eder. Ancak bu böyle olmak zorunda değildir. Altyapısal iktidar iki yönlü bir sokaktır: Aynı zamanda Marksistlerin ve çoğulcuların vurguladıkları gibi sivil toplum partilerinin devleti denetlemesini sağlar. Artan altyapısal iktidar bölüştürücü despotik iktidarı arttırmak ya da azaltmak zorunda değildir.

Ancak etkin altyapısal iktidarlar kolektif devlet iktidarını arttırır. Toplumsal yaşamın daha büyük bir kısmı şimdi devlet kurumları aracılığıyla koordine edildiği için, bunlar, "bölgesel merkezileşme" ya da toplumsal yaşamın "doğal-

laşması" olarak adlandırılabilecek şeyi arttırarak daha büyük bir kısmını biçimlendirecektir. Altyapısal olarak daha güçlü devletler daha fazla toplumsal ilişkiyi kendi "ulusal" sınırları kapsamında ve merkez ve bölgeler arasındaki yayılmacı denetim hatları üzerinde kafesler. Bunlar, kimin denetlediğine dair dağıtımla ilgili soruyu açık bırakırken, ulusal ve jeopolitik kolektif iktidarları yerel-bölgesel ve ulus-ötesi iktidarlar pahasına arttırırlar. Bu nedenle kurumsal devletçiliğin açıklayıcı gücü, modern devlet ele alındığında, bu devletin kolektif ve altyapısal iktidarları muazzam oranda genişlediği için artar.

Tablo 3. 1. Devlet iktidarının iki boyutu

	Altyapısal iktidar	
Despotik İktidar	Düşük	Yüksek
Düşük	Feodal	Bürokratik-demokratik
Yüksek	Emperyal/mutlakiyetçi	Otoriteryan

Despotik ve altyapısal iktidarlar, tablo 3. 1.'de gösterildiği gibi dört ideal tip oluştururlar.

Feodal devlet cılız despotik ve altyapısal iktidarı birleştirdi. Toplumsal yaşama müdahale edecek fazla kapasitesi yoktu. Kendi özel alanında kayda değer özerkliği ancak toplum üzerinde ya da aracılığıyla sınırlı iktidarı vardı. Ortaçağda kral devlete sahipti; devlet onun hanesi, dolabı, kendi gelirini oluşturan mülkleriydi. Devletin içinde dilediğini yapabilir ancak dışarıda topluma pek bir şey yapamazdı. Yönetimi orada özerk lordların, kilisenin ve başka tüzel varlıkların altyapılarına dayandığından dolaylıydı. Ordusu salmalarına dayanmaktaydı ve bunlar emirlerini geri çevirebilirdi. Emperyal Roma devleti ya da Çin ve Avrupa mutlakiyetçiliği, bariz despotik ancak sınırlı altyapısal iktidarlarıyla ikinci ideal tipe yaklaşır. "Kellesi kesilsin" şeklinde kükreyebilirler ve kişi erişilebiliyorsa kellesi kesilirdi – ancak azına erişilebilirdi. Orduları heybetliydi ancak generaller rakip emperyal varisler haline geldikçe dağılmaya meylederdi. Modern Batılı liberal-bürokratik devlet kapitalistler ya da (üzerinde şimdilik hüküm vermeyeceğim) demokratik süreç tarafından denetlenen muazzam altyapılarıyla üçüncü tipe yaklaşır. Modern otoriter devlet –gücünün doruğunda Sovyetler Birliği– hem despotik iktidara hem de (tutunumları bizim varsaydığımızdan daha az olsa da) önemli altyapılara sahipti.

16. yüzyıldan itibaren monarşilerin daha fazla despotizm arayışı örnek bir ters tepkiyi ve kitlesel siyasal çatışmayı körükledi. Ancak altyapısal iktidar, devletler 1. Bölüm'de tartışılan genel kolektif iktidarların katlanarak artan büyümesinde yer aldıkça, epey uzlaşmacı bir şekilde arttı. Tablo 3.1.'in gösterdiği üzere modern devletlerin alışılmadık gücü altyapısaldır. Tarım devlet-

leri tebayı düzgün vergilendirmek bir kenara onların servetlerini dahi bilemezdi. Geliri hiçbir şekilde vergilendiremeyip sadece refahın kaba göstergelerini (evin ya da toprağın büyüklüğü, piyasaya götürülen malların değeri vb.) hesapladılar ve toplamak için özerk yerel eşrafa dayandılar. Ancak bugün Amerikan ve Britanya devletleri benim hem kendi gelirimi ve hem de mallarımı "kaynağında" vergilendirebiliyor –yaklaşık olarak servetimi biliyorlar– ve ben elimi sürmeden kendi kesintilerini toplayabiliyorlar. Bu devletleri kontrol eden kimse benim üzerimde, tarım devletlerinin benim atalarımın üzerinde sahip olduğu denetimden kat be kat fazlasına sahip. Huntington'ın (1968: 1) gözlemlediği gibi Britanya, ABD ve (1991 öncesi) Sovyet devletleri tarihi devletler ya da gelişmekte olan ülkelerdeki çoğu devlete nazaran birbirlerine daha benzerdiler. "Hükümet yönetir"; aslında kabine, başkanlık ya da Politbüro kararlarını uygulamak içeride ve dışarıda kendi tarihi öncüllerinden çok daha fazla iktidar mobilizasyonuna kadir olmayı gereksinir.

Ancak yalnızca devlet altyapıları genişlememiştir. Kolektif iktidar lojistiğindeki bir devrim bütün iktidar örgütlenmelerinin altyapısal nüfuzunu arttırdı. Sivil toplumun devleti denetleme kapasitesi de arttı. Modern toplumlar hem (hiçbir tarihi devletin yapmadığı kadar) bölgelerindeki gündelik yaşama etkin bir şekilde hâkim olan otoriter devletler hem de (daha öncesinde sadece küçük kent devletlerinde olduğu gibi) sivil toplum tarafından rutin bir şekilde denetlenen demokratik-parti devletleri barındırırlar. Bu, tablo 3.1.'in sol üst köşesindeki, özerk ve oldukça tutunumlu fakat cılız ve sivil toplumdan korunaklı olmakla birlikte onun üzerinde çok az etkin iktidar sahibi olan devletlerin sonu anlamına geldi. Modern devletler ve sivil toplumlar iktidar olmaksızın bir özerkliğe göre çok sıkı bir şekilde birbirlerine nüfuz ederler.

Bu bizim çözümlememizi bulandırır. Bu tarz birbirine nüfuz etme verili iken devlet nerede biter, sivil toplum nerede başlar? Devlet artık küçük, özel bir merkezi mekân ve kendi rasyonalitesiyle seçkin değildir. "O" birçok kurum ve bölgeyi hatta bazen ulus-ötesi mekân aracılığıyla merkezden yayılan dokunaçları barındırır. Buna karşın çeşitli akıncı partileri –baskı grupları ve siyasal partiler– devletin farklı yerlerine gönderdiği kadar, ulus-ötesi ölçekte devletin kenarından dolaşan sivil toplum da geçmişe nazaran çok daha siyasallaşmış hale geldi. Mekân ve aktör, altyapı ve despot, seçkinler ve partiler şeklinde modern siyasal iktidar hem çoğul iktidar özellikleriyle bir merkez hem de kendi iktidar özellikleriyle merkez-bölge ilişkilerine bakıldığında ikili bir özellik gösterir. "Onun" tutunumu her zaman sorunludur. Sadece bir bağlamda "devlet" tekildir: Altyapısal nüfuz arttıkça, "bu" toplumsal yaşamı "doğallaştırmaya" meyletti. Modern devletin "iktidarı" esasen, toplum üzerinde iktidar uygulayan "devlet seçkinlerini" değil toplumsal ilişkiyi yerel-bölgesel ya da ulus-ötesinden ziyade ulusal düzlemde kafeslemeyi gözetir, böylece daha önceki devletlere nazaran toplumsal yaşamın çok daha fazlasını siyasallaştırır ve jeopolitikleştirir.

Tablo 3.2. 19. yüzyıl devletlerinde iktidar ağları

Siyasal kurumlar	Despotik devlet	Tikelci devlet-sivil toplum ittifakı	Hakim sınıflar	Çoğul çıkar grupları
En üst yürütme	Mutlak monark, hanedan	Maiyet ve eski rejimin elinde	Feodal-kapitalist toplumda yerleşik	Tabakalar, parlamentolar tüzel ayrıcalıklarda anayasal olarak yerleşik
Yasama – polis	Yalıtılmış saray mahkemeleri	Tüzel yasal meslekte ve üniversitelerin elinde	Mülkiyet hukukunda yerleşik	Sivil yurttaşlık (bireysel ve kolektif)
Mülki idare	Saray memurları ya da bürokratların yalıtılmış birlikleri	Eski rejim, üniversiteler ve yeni profesyonellerin elinde	Kapitalizm için işlevsel	Parlamentoya hesap verebilir meritokratik bürokrasi
Partiler, meclisler	Tek parti rejimleri (bu dönemde hiç yok) maiyet entrikası	Sınırlı yasama, böl ve yönet, parti oligarşileri kapitalist sınırlar	1.Mülke dayalı oy hakkı 2.Parlamento egemenliğine	Siyasal vatandaşlık
Diplomasi	Yalıtılmış "devlet adamları"	Eski rejim ve başka özel grupların elinde	Mülk sahibi sınıflarda, sivil yürütmeye hesap verebilir	Parlamentoya hesap verebilir
Askeriye	Yalıtılmış kast	Eski rejim ve başka özel grupların elinde	Mülk sahibi sınıflarda, sivil yürütmeye hesap verebilir	Parlamentoya hesap verebilir
Despotik iktidar	Yüksek	Orta düzey	Düşük	Düşük
Devlet Kuramı	Gerçek seçkinci-realist	Kurumsal devletçi	Sınıf	Çoğulcu

Weber'den başlayarak bu bölümde bütün devletler tarafından paylaşılan kurumsal özellikleri tanımladım. Sonra modern ulus-devletlerin özelliklerini ekledim. Bu genel benzerliklerin ötesinde devletler zaman ve mekâna göre kayda değer ölçüde farklılaşır. Bir sonraki bölümde, 19. yüzyıl boyunca Batı

toplumlarının temel siyasal kurumlarını iç politikada yer alanlardan başlayarak listelemek için daha fazla ayrıntıya giriyorum.

19. Yüzyıl Siyasal Kurumları

İç politika

Tablo 3.2. merkezi hükümetin ana kurumlarını gösteriyor (merkezi-yerel hükümetler ilişkileri ile sonra ilgileniyorum). İlk sütun kurumları listeliyor, sonrakiler –"yalıtılmış" ve "yerleşik" iktidar arasında bir ayrımın yardımı ile– kimlerin bunları denetlediğini. Bir devletin (gerçek seçkincilikte olduğu gibi) despotik olması için ağları sivil toplumdan (Krasner'in dış politikada olduğunu iddia ettiği gibi) yalıtılmış olmalıdır. 2. sütun devlet seçkinlerini sivil toplum baskılarından ve çıkarlarından azade kılacak yalıtım biçimlerini listeliyor. Ancak devlet kurumları sivil toplumda "yerleşik" [*embedded*/gömülü – *ç.n.*] durumdaysa sınıf kuramları ve çoğulcu kuramların iddia ettiği gibi denetleneceklerdir (4. ve 5. sütunlar).

Ancak tam despotizm ve eksiksiz yalıtım pek mümkün değildir. Devlet hem merkez hem de merkez ve bölge arasındaki ilişkiler olduğundan, özerklik merkez kadar bölgelere ulaşımın da yalıtılmasını gereksinecektir. Hepsinden önemlisi, devletin kaynak temelinin –sivil topluma nüfuz eden mali ve insan gücü ağlarının– sivil toplum denetiminden yalıtılması gerekmektedir. Ancak böyle bir yalıtım tarihsel olarak nadiren görülmüştür. Gelirleri ve birlikleri arttırmak normalde yerel-bölgesel önde gelenlerin yardımına ihtiyaç duymuştur. Yalıtım bu dönemde –tam da bu tarz bir mali ve insan gücü haracını denetlemeyi amaçlayan– siyasal temsiliyet geliştikçe daha nadir hale gelmiştir. Tablo 3.2.'nin ikinci sütununda ve gerçek seçkinci-realist kuramlar tarafından belirtilen tam devlet özerkliği ya da yalıtımı mümkün görünmemektedir. Bu 1. sütundaki bütün kurumların yalıtımını önceden varsayar. Bazılarının göreli olarak yalıtılmış olması, bazılarının hakim sınıfların elinde [onlarda yerleşik – *ç.n.*] ve yine başka bazılarının çoğul iktidar ağlarında olması daha muhtemeldir (bkz. Domhoff, 1990: 26-28). Bu nedenle devlet ilk üç kuramsal okulun herhangi birinin önerdiğinden daha az tutunumlu olacaktır. Yalıtım ve özerkliğe devletin bütünündense, parçaları sahip olabilir.

Daha akla yatkın olan, üçüncü sütunda belirtilen "orta düzey" bir despotik iktidardır. Devlet kurumları, Weber'in Junker partisi değerlendirmesinde olduğu gibi, daha özel sivil toplum iktidar aktörlerinde olabilir. Ona göre Alman monarşisi, daha önce toplumda hâkim olan sonra askeriyeyi ve çoğu idari bakanlığı denetlese de ekonomik gücünü büyük oranda kaybetmiş Junkerlerle özel bir ittifak oluşturduğu için kapitalistlerden ve genel olarak vatandaşlardan, daha fazla özerkliğe sahipti. Özel, yerleşik ittifak sayesinde rejimler sınıf kuramları ve çoğulcu kuramlar tarafından belirtilen daha geniş

toplumsal kuvvetlerden ılımlı bir yalıtım ve özerklik kazanabilirler. Rejimler özel katmansal müttefikleri, siyasetin içyüzünü bilenleri korumak ve "dışarıdakileri" geri dönme umuduyla muhalefetlerini ılımlılaştırmaya cesaretlendirmek için böl ve yönet politikası uygulayabilirler. Elbette, bu ittifaktaki iktidar dengesi ters istikamette çalışabilir: Örneğin güney devletlerinde tüccarekici oligarşilerinde yerleşik Amerikalı güneyli siyasetçilerin kongrenin komite yapısı üzerinde uyguladıkları tarihi denetimde olduğu gibi, özel sivil toplum grubu devletin bir kısmını başka devlet seçkinleri ya da daha genel iktidar aktörlerine karşı kullanarak etkin bir şekilde "kolonileştirebilir" (Domhoff, 1990: 53, 104-105). 3. sütun uzun 19. yüzyılda bulunan esas özel, yerleşik ya da yarı yalıtılmış katmanlı ittifakları listeliyor.

Tablo 3.2'deki ilk satır gerçek seçkinci-realist kuramın temel modeli olan en üst düzey yürütme ile ilgili. Merkezden gerçek seçkin özerkliği bekleyebileceğimiz yer burası. O zaman (şimdi olduğu gibi) bütün devlet anayasaları özellikle (12. Bölüm'de gösterildiği gibi) önde gelen yürütme organlarına belirli güçler tanıdılar. Çoğu Batılı yürütme organı monarşinin mutlakiyetçi bir aşamasında ortaya çıkıyordu. XIV. Louis'nin "*L'etat, c'est moi*" cümlesi üç doğru barındırıyordu. Mutlak yöneticiler anayasal monarklardan ya da cumhuriyetçi yürütmelerden daha fazla despotik iktidar sahibidirler. Anayasalar, çağdaşların inandığı gibi, farklı devlet özerkliği derecelerini sağlama almak için önemlidirler. İkincisi mutlak ve daha sonra otoriter monarşilerde, monarkın ya da onun güç devrettiği önemli bakanların enerji ve kabiliyetlerine çok daha fazla şey bağlıydı. Tarihçilerin belirttiği gibi bir Maria Theresa ya da bir Bismarck (kayda değer) ya da bir XVI. Louis ya da bir Bethman-Hollweg'in (göz ardı edilebilir) yetenekleri –anayasal bir monark ya da hatta parlamenter bir başbakanın yeteneklerinin yaptığından daha fazla– fark yarattı. Üçüncüsü, soydan başa geçen monarklar ve onların aileleri merkez ve bölge arasında bir ilişkide yer almamaları, kendi iktidar özellikleriyle bir çekirdek, yalıtılmış devlet seçkini oluşturan, esasen merkezileşmiş aktörler olmaları durumunda biriciktiler.

Ancak toplum üzerinde iktidar uygulamak için monarklar daha fazla devlet kurumu denetlemek zorundaydılar. Merkezde maiyetlerine dayandılar. Maiyettekiler genellikle sınıf kuramının iddia ettiği gibi hâkim sınıf içinde yer alan aristokratlar, üst düzey din adamları ve askeri kumandanlardı. Monarklar bu yerleşikliğe katmanları bölüp yöneterek, akrabalık ve himaye ağlarını hâkim sınıfı sadık "içeridekilerin" ve azledilmiş "dışarıdakilerin" partilerine ayırmak için kullanarak karşı koymaya çalıştılar. Devlet ve toplum daha evrenselci hale geldikçe bu strateji monark ve maiyeti eski rejime, monark ve eski toprak sahipleri ile rantiye sınıfına ek olarak kurumsallaşmış kiliseler ve subay birlikleri arasında maiyet merkezli bir parti ittifakına yerleştirmeye kaydı.

Eski rejim 3. sütunun yarı yalıtımlarının çoğuna hâkim. Bu "parti-ile-seçkin" 20. yüzyıla da uzanmayı becermiştir (Mayer 1981'in kuvvetli bir şekilde savunduğu gibi). Otoriter monarşilerde daha önemli olarak kalmıştır. Ancak anayasal monarşiler dahi eski rejim renklerini korumuş ve cumhuriyetler "eski" unsurlar –"Cumhuriyetin önde gelenleri", "100 (ya da 200 ya da 400) aile", "müesses nizam" vb.– sergilemiştir. Bütün ülkelerde siyasal iktidarın bir kısmı geleneksel statü ile birlikte "miras kalan zenginlik" üzerine oturan, genellikle toprak sahibi ya da bankacılıkla iştigal eden "üst sınıf" tarafından yönlendirilmiş ya da yönlendirilmektedir – "müesses nizam" terimi rolünü Amerika'da dış politikaya ilişkin olarak ve Britanya'da sürdürmektedir. Eski rejimler, 12. Bölüm'de açıklandığı gibi, diplomasi üzerinde kayda değer güçlerini korumuşlardır.

Sınıf kuramcıları eski rejimlerin giderek hakim hale gelen kapitalist sınıfa bir fraksiyon olarak katıldığını savunur. Çoğulcular kendi kuramlarını demokratik olmayan rejimlere nadiren uygulamış olsalar da çoğul iktidar ağları mutlak monarşilere de yayılmış olabilir. Mutlakiyetçiler çoklu çıkar grupları tarafından baskıya maruz bırakıldılar ve bu nedenle toprak sahibi aristokrasi ve kapitalistlerin ötesinde kiliselere ve daha alttaki tabakalara –belediyeler, meslek grupları, tüccar birlikleri ve loncalar, hatta çiftçiler– siyasal haklar bahşettiler. Maiyettekiler gibi bunların ayrıcalıkları özel bir nitelik arz ediyordu ve siyasetleri hizipsel, katmansal entrikaya meyletti. Bu ciltte takip eden bölümler eski rejime sınıf bakışını ve çoğulcu bakışı değerlendiriyor.

Tablo 3.2.'nin ikinci satırı yargı-polis kurumlarını, hukuk mahkemeleri ve hukuku tatbik eden özneleri ele alıyor. Bu dönemde polis kuvvetleri ordulardan ayrı olarak ortaya çıktı ancak temel iktidar oyuncuları değildiler (bkz. 12. Bölüm). Hukuk mahkemeleri daha önemliydi. Hukukun ikili bir rolü vardı: Monarkın iradesini yansıtmak ancak ayrıca geleneksel ve ilahi hukuku barındırmak. Monarkın gücü kendi en yüksek mahkemesinde baskın olabilirdi ama daha alt seviyede adalet yerel-bölgesel eşrafla, genellikle kilisenin önde gelenleriyle işbirliği içinde ya da onlar tarafından dağıtılıyordu. Avrupa hukukun yönettiği bir topluluktu; mutlak yöneticiler dahi hukuku ya da geleneği çiğniyor görünmek istemezlerdi (Beales, 1987: 7). Melez karakteri hukuku ideolojik mücadelenin merkezi bir alanı haline getirdi ve avukatlara ne devlete ne de sivil topluma indirgenebilir bir tüzel kimlik verdi. Monarklar avukatlara, onların toplumsal yerleşikliğini azaltma çabası içinde, tüzel ayrıcalıklar bahşetti. Fransız monarşisi maddi ayrıcalıklar taşıyan soyluluk unvanları (*noblesse de la robe*) ve ortak meclislere (parlamentolara) erişim hakkı bahşederek uç noktaya gitti. Bunların özel ittifakının 1780'lerdeki çöküşü Fransız Devriminin gerekli bir ön koşuluydu (bkz. 6. Bölüm). Bu despotik yarı yalıtım stratejisinin başarısı farklılaştı. Bazı devletlerde avukatlar ve mahkemeler despotizmle ittifak kurdu (Avusturya ve Prusya'da olduğu gibi); bazılarında despotizmin

düşmanlarıyla (Amerikan ve Fransız devrimleri sırasında olduğu gibi). Eğer yargı kurumları biraz özerkliğe sahiptiyse bu devletinki değil ara sıra da olsa kendi özeklikleriydi.

Yükselen 18. yüzyıl sınıfları ve çıkar grupları enerjilerinin büyük kısmını, T. H. Marshall'ın üçayaklı yurttaşlık haklarının ilki olan sivil vatandaşlığı güvence altına almak için hukuka yönelttiler. Topluluklar için değil bireyler için yargısal haklar talep ettiler. Eski rejimler kendileri kapitalistleştikleri, C. B. MacPherson tarafından "mülkiyetçi bireycilik" olarak adlandırılan kişisel haklar ve mülkiyet haklarının eşitlenmesi için daha hazır oldukları için işbirliği sergiledi. Monarklar da ayrıca tebalarıyla daha evrensel sözleşme ilişkileri geliştirme peşindelerdi. Modern devletler Weber'in "rasyonel-yasal hakimiyet"ini (Poggi, 1990: 28-30) barındırmaya başladı. Bireysel sivil haklar üzerinde bu dönemde (daha önceki yüzyıllardan farklı olarak) az kafa kafaya çarpışma söz konusuydu. Eski rejimler yükselen sınıflar baskı uyguladıkça hiziplere bölünmüş hale geldiler. Medeni hukuk maddeleri bazen bizzat mutlak monarklar tarafından yürürlüğe kondu. Ancak hukuk maddelerinin dili erkek mülk sahiplerini (ve bazen hâkim etnik ya da dinsel cemaati) korumak için tasarlanmış olsa da evrenseldi. Hukuk alt sınıfların, dinsel cemaatlerin ve kadınların haklarını genişletmek için elverişli yeniyetme bir iktidara sahipti. Bir süre –devletin yarı içinde yarı dışında– yasal örgütler radikal baskılar uyguladılar. Ancak, 1850 civarından sonra eski rejimlerle kapitalist sınıfların kurumsallaştırıldığı herhangi bir birleşime bağlanarak muhafazakâr hale geldiler. Bireysel sivil yurttaşlık kolektif sivil ve siyasal hakların daha fazla gelişiminin önünde engel teşkil etti.

Tablo 3.2.'de üçüncü satır mülki idareyle ilgili. Yargısal ve askeri faaliyetlerin dışında önceki devletler pek idari işlemde bulunmadılar; sonra 19. yüzyıl devletleri altyapısal erişimlerini büyük ölçüde arttırdılar. Ancak bütün devletler mali kaynaklara ve insan gücüne ihtiyaç duyar (Levi 1988'in vurguladığı gibi). Despotizm gelir ve harcama tahsisinin sivil toplumdan yalıtılmasını gereksinir. Kraliyet alanları ve hakları (örn. madencilik haklarının devlet mülkiyeti ve ekonomik tekelleri satma hakkı) köklü, kurumsallaşmış vergilendirme biçimlerinin yaptığı gibi bir ölçüde gelir yalıtımı sundu. Savaş yapma bir devlet imtiyazıydı ve başarılı savaş ganimet yoluyla ve içeride baskı uygulamak için orduyu kullanarak geliri arttırabilirdi (başarısız savaş, gücü azaltabilse de). Çok az 18. yüzyıl monarkı bütçelerini parlamentoya sunmak zorunda kaldı. Ancak modern savaşımın artan ölçüsü için geleneksel yalıtılmış gelirler yetersiz kaldı. Yeni vergilendirme ve borçlanma biçimleri, mültezimler ve tüccarlarla olan özel ittifaklar hâkim sınıf denetimini bertaraf edebildiyse de, yönetimleri vergi verenlerin ve kredi açanların arasına yerleştirdi. Bu nedenle mali bilançolar karmaşıktı ve değişiklik arz etti. Bunları 11. Bölüm'de inceliyorum.

Devlet görevlileri biçimsel olarak monarka karşı sorumluydular, ancak gerçekte yerel-bölgesel eşraf aracılığıyla yönetmek durumundaydılar. 1760'ta yönetimler bugün yolsuz dediğimiz memuriyet pratikleri aracılığıyla yerel mülkiyet ilişkilerinde yerleşikleşmişti. Yönetimler daha sonra, 13. Bölüm'ün gösterdiği gibi oldukça "bürokratikleştiler". Bürokratikleşme monarklar, hâkim sınıflar ve çoğul baskı grupları arasında çatışmaları barındırdı. Monark, her ne kadar bu dahi, hukuk mesleği ve yüksek eğitim örgütleri ve bunlar aracılığıyla sınıflarda ve başka iktidar ağlarında kısmi yerleşikliği içerdiyse de, memurları bağımlı birlikler halinde yalıtmaya çalıştı. Hâkim sınıflar bürokrasinin kendilerine benzer insanlar tarafından yönetilmesi ve denetledikleri parlamentolara hesap verebilir olmasını sağlamaya çalıştılar. Daha popüler siyasal hareketler bürokrasiyi evrensel performans ölçütüne yerleştirip demokratik meclislere hesap verebilir kılmaya çalıştılar. Burada yürütme ve eski rejimin yüksek öğrenim görmüş oğulları arasında yarı yalıtılmış özel ittifaklar aracılığıyla ılımlı devlet özerkliği ortaya çıktı, sonra profesyonel orta sınıfın yüksek öğrenim görmüş oğullarını bünyesine katarak genişledi. Orta dereceli ve sonraki eğitim üzerinde denetim bu yarı yalıtım stratejileri açısından önemli hale geldi.

Devlet içinde, ilkesel olarak üst düzeylerde denetlenebilir ancak aslında bir ölçüde bürokratik olarak yalıtılmış, ayrı bir "teknokratik-bürokratik" kurum böyle gelişti. Devletlerin toplum ya da yönetici sınıfının çıkarlarını temsil ettiği yerlerde dahi devletler yine de merkezileşmiş, sivil toplumlar ve sınıflar merkezileşmemiştir. Bunların denetleme olanağı sınırlıdır. Weber (1978: II, 1417-1418) tarafından tanımlanan –teknik yöntem bilgisi ve iletişimin idari kanallarına dair– iki teknokratik tekel Skocpol ve çalışma arkadaşları tarafından vurgulanan gizli ve sınırlı yalıtım biçimine izin verir. Sınıflar ve diğer ana iktidar aktörleri bütün devlet işlevlerini denetlemek için rutin bir şekilde örgütlenmemişlerdir. Arzu edilen bir siyaseti yasalaştırmak için kendilerini harekete geçirebilirler. Bunu başardıklarında idari personeli rahat bırakıp kendilerini dağıtır ya da başka bir meseleye odaklanırlar. Bu personel önemli bir özerklikle hareket edebilir. Eğer iktidar aktörleri kendilerini tekrar hareketlendirmezlerse bölümsel özerklikler ortaya çıkabilir. Bunlar muhtemelen otoriter rejimlerde parlamenter rejimlerden daha fazladır. Parlamentoya karşı kesin sorumlu merkezi kabine hükümeti olmadan, otoriter monarkların kendi teknokratik-bürokratik örgütleri üzerinde anayasal en üst düzey yürütme organlarının sahip olduğundan daha az denetime sahip olduğu anlaşılmıştır. Anayasal rejimlerin otoriter rejimlerden daha az özerk olsalar da daha tutunumlu olduğu ortadadır.

Bu nedenle seçkin özerklikleri devlet tutunumunu azaltarak *çoğul* olabilir. Bürokrasinin büyümesi merkeziymiş gibi görünse de aslında bürokrasi dağılarak yayılmıştır. Binlerce, şimdi milyonlarca idari personel siyasa uygulayıcısıdır.

Teknokrasi ve bürokrasi, berbat etme-karmakarışık etme kuramının vurguladığı gibi devletin karmaşıklığını arttıran bir şekilde, içkin olarak uzmanlaşmış ve çokludur. Gerçek devletlerin çözümlemesini Weber'in monokratik bürokrasi anlayışından daha fazla yanlış yönlendiren bir şey yoktur. Devlet yönetimi neredeyse hiçbir zaman tek, bürokratik bir bütün oluşturmaz.

Tablo 3.2.'de dördüncü sıra yasama meclisleri ve partilerle ilişkili. Terimi burada, Weber'in yaptığı gibi sadece siyasal partileri değil ayrıca baskı gruplarını da işaret edecek şekilde genişletiyorum. Mutlakiyetçilik resmi olarak partileri tanımadı ve (20. yüzyıldakinin tersine) tek parti rejimleri aracılığıyla despotik bir şekilde yönetme girişimleri de yoktu. Ancak yürütme katında tikelci yerleşik ittifaklar kurma girişimleri maiyet ve parlamenter kliklerden oluşan, şaşırtıcı, kapı arkası klientalizm* barındıran katmanlı hizipleri çoğalttı. Daha resmi ve genelde daha az katmanlı olanlar, 19. yüzyılda ortaya çıkan, Marshall'ın "siyasal vatandaşlık" adını verdiği aracılığıyla yayılmış sivil toplum aktörlerinin devlet yürütmesini (ve birbirlerini) denetlemesini sağlayan resmi siyasal partilerdi. Bu, genişleyen oy hakkı aracılığıyla gizlice seçilen, anayasalarda genellikle kutsanan, egemen yasama meclislerini kurdu. Çoğulcular bu meclislerin modern Batı devletlerinin demokratik olmasını sağladığını iddia etmekteler.

Ancak siyasal yurttaşlık Marshall'ın belirttiği gibi sorunsuz bir şekilde ilerlemedi. Otoriter yürütmeler parti oligarşileri ve eşraflarla tikelci ve katmanlı biçimde ittifak kurarak hizipler ve partileri bölerek yönetebildiler. Anayasalar ayrıca vatandaşlığın daha fazla gelişmesini engelleyebilecek ortaya çıkıveren özelliklere sahipti. Oy hakkına getirilen mülkiyet ve cinsiyet kısıtlamaları, meclislerin egemenliği üzerindeki kısıtlamalar gibi dönemin sonuna kadar kaldılar. Anayasalar tarafların haklarını korumak için sağlamlaştırılmış olsalar da bu onların toplumsal değişime direnmelerini sağladı. ABD anayasası iki yüzyıl boyunda kolektif ve toplumsal yurttaşlık hakları talep eden hareketlere direnerek çok farklı koşullarda federal kapitalist-liberal bir devleti korudu. (Yazılı olmayan) Britanya anayasası, görece merkezileşmiş, iki partili devleti koruyan, parlamenter egemenliği pekiştirdi.

Marksistler ayrıca partilerin ve meclislerin daha temel bir bağlamda kapitalizme olan bağımlılıkları ile sınırlandığını belirtir. Çoğu siyasal iktidar aktörü bu dönemde mülkiyet hakları ve meta üretiminin "doğal" olduğuna inandı. Bunlara el uzatmayı nadiren düşündüler. Ancak deneselerdi, kapitalist birikim kendi kaynaklarını sağladığı için, güçleri sınırlanmış olabilirdi (Offe ve Ronge, 1982'nin vurguladığı gibi). Bu hem gerçek seçkinci hem de çoğulcu konumlara karşı anahtar öneme sahip bir Marksist argümandır. Ne devlet

---

* Orijinali "Clientalism" olan kavram, Türkçe karşılığı "Himayecilik" olmakla birlikte, sosyal bilimler literatüründe yerleşik olması nedeniyle "Klientalizm" olarak kullanılmıştır – e.n.

seçkinlerinin ne de anti-kapitalist partilerin kapitalist birikimin ihtiyaçları tarafından belirlenmiş "sınırları" (devrime hazırlanmak dışında) ortadan kaldırabileceğini belirtirler. Hâlihazırda devletlerin kendi bağımsız mali kaynaklarını oluşturmak için sadece sınırlı olanakları olduğunu belirttim. Bu, Marksist argümanı destekliyor. Modern devlet sadece öyle olmasa da, kapitalist olarak belirginleşti.

Dış politika

Tablo 3.2'de beşinci ve altıncı satırlar diplomatik ve askeri kurumlarla ilgili. Daha önce polemiğini yaptığım üzere (Mann 1988'de tekrar basılan metinler, krş. Giddens, 1985) çoğu devlet kuramı diplomasi ve askeri iktidarı görmezden geldi. Ancak devletler savaş ve barış arasında salınan bir devletler dünyasında mesken tutarlar. Tarım devletleri gelirlerinin dörtte üçünü savaş yapmaya ayırdı ve askeri personelleri sivil memurlarını gölgede bıraktı. Devletler savaş yapma makineleri gibi göründüler. Ancak makineleri çalıştıran da onları kapatan da genellikle uzlaşma ve barışa yönelmiş diplomasiydi. Bu dış politikanın esas ikilemiydi.

Avrupalı diplomatlar "çok-iktidar-aktörlü uygarlıkta", (bazı realistlerin öngördüğü gibi) anarşik bir kara delikte değil, bazıları oldukça genel, diğerleri özel ulus-ötesi sınıflar ve dinler tarafından paylaşılan, bazıları barışçıl, diğerleri şiddetli; hepsi de paylaşılan normlar ve algıların biçimlendirdiği normatif bir toplulukta yaşadılar. Uluslararası mekânda işlev gören birçok iktidar ağı devletleri kullanmadı. 2. Bölüm bunun özellikle ideolojik ve ekonomik iktidar ağları için geçerli olduğunu belirtiyor. Devletler mesajlar, mallar ve personelin değişimini tamamen denetim altına alamadılar, özel mülkiyet hakları ya da ticaret ağlarına karışamadılar. Devlet adamlarının, özellikle, normları çıkar ve ahlak kavramlarını tanımlamaya yardımcı olan sınıfsal ve dinsel toplulukların nitelediği toplumsal kimlikleri vardı.

Bu nedenle diplomasi ve jeopolitik kurallar tarafından yönetilirdi. Bazı kurallar makul ulusal çıkarların ne olduğunu tanımladı ve uygarlık çapında devlet adamları tarafından paylaşıldı. Diğerleri akrabalıkla bağlı aristokratlar arasında, Katolikler arasında, "Avrupalılar", "Batılılar" arasında, hatta nadiren "insanlar" arasındaki normatif anlayışları buna eklediler. Savaş bile kurallar tarafından yönetildi, bazıları için "sınırlı", diğerleri için adilane bir şekilde vahşiceydi. Uygarlığın yüzyıllar boyu istikrarı bazı realistlerin, rasyonel biçimde "ulusal çıkar" hesabı yapmak için evrensel insan kabiliyeti olarak gördüğü şeye yardımcı oldu. Daha özelde, Avrupa diplomasisi iki özel jeopolitik durumun bin yıllık tecrübesine sahipti: İki ile altı arasında neredeyse eşit Büyük Gücün arasında bir güç dengesi ve diğerlerinin karşı koyduğu birisinin hegemonya girişimi. Bu genel anlayışlar bazen din savaşlarını sona erdiren 1648 Westphalia

Anlaşması'na atıfla "Westphalia sistemi" olarak adlandırılır (Rosecrance, 1986: 72-85). Ancak bunlar daha eski Avrupalı normları da barındırırlar.

Diplomasi *ittifak* diplomasisiydi. Neredeyse bütün savaşlar, bir öncü rakibini diplomatik olarak izole etmeyi başarana kadar, müttefik Güç grupları arasındaydı. Diplomasi dost edinmeyi ve düşmanları izole etmeyi amaçladı; savaşta bir Güç, dostlarını kullanmanın, ideal olarak düşmanı birden fazla cephede savaşmaya zorlamanın peşindeydi. Bunlar elbette oldukça realist taktikler. Ancak bazı ittifaklar ayrıca paylaşılan normlara; o güne kadar dinsel dayanışmaya, bu dönemde tepkisel monarkların ya da "Anglo-Sakson" topluluğun dayanışmasına ve liberal rejimlerin birbirleriyle savaşa girme konusunda artan isteksizliğine dayandı (bkz. 8. ve 21. Bölümler).

Ancak 17. ve 18. yüzyıllarda savaşın cazibesinin artışına şahit olundu. Avrupa doğuda Asya'ya, güneydoğuda Osmanlı topraklarına, güneyde Afrika'ya doğru ve deniz postası ve yerleşimci kolonileri aracılığıyla bütün kürede yayılıyordu. 1760 itibarıyla savaş maliyetleri (finansal açıdan ve ölüm açısından) yükseliyordu ancak faydalar da artıyordu. Sömürge savaşları Avrupa Güçleri açısından genellikle sıfır toplamlı değildi. Hepsi kazanabilirdi: Eğer Britanya ve Fransa Kuzey Amerika'da, ya da Rusya ve Avusturya Balkanlarda çatışırsa kazanan en kalburüstü ödülü alırdı, kaybedense daha az makbul olanı. Sömürgecilik alışılmışın ötesinde karlıydı ve Avrupalılar kendilerini Hıristiyan ya da Batılı ya da "beyaz" uygarlığı ve "gelişmeyi" vahşiler, yerliler ve çöken uygarlıklara götürdükleri için kutladılar.

Avrupa'da saldırganlık ayrıca daha büyük devletleri ödüllendirdi. 1500'de Avrupa'da iki yüz civarı bağımsız devlet vardı, 1900'deyse sadece yirmi civarı (Tilly, 1990: 45-46). Kazananlar ayrıca tarihi de temellük ettiler. Almanlar 1900'de kendi ulusal kimlikleri üzerine kafa yorarken çok azı kendilerini 1815'ten beri Prusya krallığı tarafından mağlup edilen otuz sekiz Alman devletinin eski vatandaşları olarak gördü. Onlar Alman kazananlardı, Sakson ya da Hessian kaybedenler değil. Kazananlar tarafından yazılan bir tarihte savaşkan saldırganlık gerçekte olduğundan daha iyi göründü. Savaş devletler arasında her zaman görülürdü. Uzun 19. yüzyıl boyunca bu çoğu Avrupalıya tamamen normal göründü.

Savaşın yaygınlığı ve saldırgan diplomasi bizzat maddi çıkar ve kapitalist kar anlayışını –bunlar "çok-iktidar-aktörlü uygarlık" tarafından desteklenen piyasa yönelimli çıkar ve kar kavramlarıyla bir arada var oldularsa da– bölgesel kimlik, topluluk ve ahlak kavramlarıyla birleştirdi. Böylece 2. Bölüm'de ayrıştırılan altı uluslararası siyasal iktisat yayıldı: *Bırakınız-yapsınlar*, korumacılık, merkantilizm ve ekonomik, sosyal ve jeopolitik emperyalizm. Hepsi "normal" stratejiler-kaymalardı.

Diplomatik kararlarda beş temel örgütlü aktör yer aldı:

1. *Sınıflar.* 2. Bölüm'de ayrıştırılan üç sınıf örgütlenmesi tipine geri dönüyorum. Çoğu erken dönem kuramcı modern kapitalist ya da sanayi toplumuna ulus-ötesi sınıflar ve ulusal sınırlara atıfta bulunmaksızın tanımlanan başka çıkar gruplarının hâkim olmasını beklediler. Saldırgan ulus-ötesi sınıflar zaman zaman var olmuşlardır – örneğin Orta Çağların Avrupalı savaşçı soyluları ya da devrimi ihraç etmeye çalışan devrimci Fransız burjuvazisi. Ancak bu dönemin çoğunda ulus-ötesi sınıflar uzmanlık ve çıkarları açısından esasen kozmopolit ve enternasyonalist, diplomasilerindeyse uzlaşmacı ve hatta barışçıydılar. Liberaller bunu kapitalist sınıftan, sosyalistler işçi sınıfından beklediler. Klasik Marksistler ve karşılıklı bağımlılık kuramcıları böyle barışçı ulusötesiciliği vurgularlar.

Sonra 1900 civarı dünya daha şiddetli bir yer olarak göründüğünde, kuramcılar tam tersini vurgulamaya başladılar: Başka devletlerde yaşayanlar karşısında tanımlanan "milliyetçi" sınıflar. Bunların ayrıca diplomaside maharet ve çıkarlarının olması bekleniyordu, ancak bu saldırgan, yayılmacı ve hatta militaristti. Bu perspektiften türeyen esas kuram ekonomik emperyalizmdir.

Ulus-ötesi ve milliyetçi diplomasi diplomatik maharet ve çıkarlara sahip sivil toplumda örgütlü aktörler tarafından denetlenir. Örneğin, büyük bir savaşın bitişi genellikle muzaffer Güçler arasında hâkim sınıfların çıkarlarında bir kabarmaya yol açar. 8. Bölüm 1815'in muzaffer Güçleri tarafından eski rejimin restore edilmesi girişimini anlatıyor. Domhoff (1990: 107-152) ve Maier (1981) Amerikan kapitalist sınıf fraksiyonları tarafından İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinde yeni bir dünya düzeninin uygulandığını öne sürdüler. Ancak ulusal sınıflar hâkim olursa diplomasi çok daha az maharet gereksinir. Sınıflar ve diğer çıkar grupları devlet sınırları tarafından büyük oranda kafeslenmişse, bunların diplomasiye pek ilgisi olmaz. Ulusal sınıflar iç siyaseti saplantı haline getirmişlerdir. Devlet adamlarının "yalıtımını" arttırarak diplomasiyi başkalarına bırakabilirler ya da sadece iç sorunlarını yerinden eden ve bu nedenle daha ziyade sığ, jeopolitik gerçeklikte kök salmamış ve oynak dış politikalar ifade edebilirler.

Bu cilt üç sınıf örgütlenmesi biçiminin hepsinin birbirine geçmiş gelişimini anlatıyor. Ancak bunun ortasında ulusal sınıflar, dış politikası daha güçlü dört başka örgütlü aktörü daha güçlü kılarak özelikle kuvvetli bir şekilde ortaya çıktılar. Biri esasen sivil toplumda yerleşmişti, ikisi devlette ve biri bu ikisi arasında aktif bir ilişkiyi barındırıyordu.

2. *Tikelci baskı grupları.* Sınıfların ve diğer temel iktidar aktörlerinin ulusal kayıtsızlığının ortasında dış politika etrafında daha özel tikelci partiler oluşabilir. Ekonomik sektörler, sanayiler, hatta bireysel şirketler genellikle belirli bölgeler ya da ülkelerde özgül çıkarlara sahip olabilirler. En genişi sınıf fraksiyonlarıdır – Domhoff'un büyük şirketler ve bankalarda konumlanmış, küresel çıkarlara sahip modern kapitalistler arasındaki uluslararası bir fraksiyonu

tanımlayışında olduğu gibi. 18. ve erken 19. yüzyıl "centilmen kapitalimi" Britanya dış siyasetini etkileyen, karşılaştırılabilir ölçüde geniş bir sınıf fraksiyonuyken (bkz. 8. Bölüm) 1890'lardan itibaren üç farklı Alman dış siyaseti (*Weltpolitik*, *Mitteleuropa* ve liberalizm) kısmen sınıf fraksiyonlarından türedi. Benzer bir şekilde Weber –"yağma kapitalizmi" olarak adlandırdığı– ekonomik emperyalizmin, bizim bugün "askeri-sınai kompleks" olarak adlandırdığımız, devlet iktidarında maddi çıkarları olan kapitalistler tarafından desteklendiğini öne sürdü. İktisadi olmayan baskı grupları da bol miktardaydı; özellikle başka ülkelere bağlı etnik, dinsel ya da dilsel gruplar.

Baskı grupları genellikle sınıflar ve diğer geniş iktidar aktörleri tarafından daha yakından denetlenen iç siyasettense dış siyasette daha belirleyici olabilirler. Aynı zamanda daha ziyade çok değişken bir şekilde harekete geçirilebilirler. Yakın dönem ABD dış siyasetinde, örneğin, maden şirketleri Şili'ye; siyahlar Güney Afrika'ya; Yahudiler Orta Doğu'ya vb. ilişkin politikaları etkilediler. Ancak baskı gruplarının dikkat odağı dardır: Yahudiler ve siyahlar A.B.D.'nin Şili'ye yönelik politikasına ilgisizdirler ve çoğu maden şirketinin Orta Doğu politikasında pek çıkarı yoktur. Baskı gruplarının hâkim olduğu dış politika bütüncül bir örüntü olmaksızın kısa, keskin ve hızlı belirginleşmelerden oluşabilir. Durkheim'ın belirttiği gibi "Çıkardan daha tutarsız bir şey yoktur".

3. *Devlet adamları*. Realizm profesyonel olarak diplomasi ile ilgilenen, devlet adına konuşan hatta (ünvanlarının önerdiği gibi) onu vücuda getiren devlet aktörlerine odaklanır. Devlet adamları esas yürütmenin etrafında toplaşır. Monarklar uzun süre savaş dâhil dış politikayı belirleme ayrıcalığına sahip oldular. Ulusal olarak sınırlanmış sınıfların büyümesi bu ayrıcalığın, yalıtım diğer iktidar aktörleri tarafından azaltılmış olsa da – demokratik döneme dahi uzanmasına izin verdi. Toplumsal baskılar genellikle devlet adamlarının kendi kimlikleri aracılığıyla kendilerini belli ettiler. Neredeyse hepsi eski rejim sınıfından çıkmıştı. Bu rejimin değerlerini, normlarını ve rasyonalitesini ve bazı ulusötesi dayanışmalarını ifade ettiler. Yine, iç politikada olduğu gibi, bütünüyle denetlenen ya da bütünüyle yalıtılmış devletten ziyade tikelci ittifak oluştu – ve yine bu esas yürütme ve eski rejim arasında gerçekleşti. Rutin diplomasiyi yürüttüler, ittifaklar yaptılar, ittifakları bozdular, savaş tehdidinde bulundular ve nadiren de olsa, diğer iktidar aktörlerine çok fazla danışmadan savaşa girdiler. Kozmopolit ve çok dil konuşabilen bilirkişiler oldukları için devlet adamları, teknokratik-bürokratik güçler kullanan, dış politikanın bütünü üzerinde en geniş dikkat kapsamına sahip "uzmanlardı". Farklı dış politikalar yalıtımlarının bozulmasındansa dorukta olduğu zamanlar ortaya çıktı.

Ancak eski rejim devlet adamları dahi ulus-devletin yükselişiyle değişime uğradılar. Weber'in gözlemlediği gibi devlet adamları devlet kadar *ulus*u da temsil etmeye başladı. Kendi siyasal iktidarları, burada belirtilen diğer iktidar aktörlerinin algıladığı üzere, Büyük Güç ilişkilerindeki başarılarına dayanma-

ya başladı (krş. Rosecrance, 1986: 86-88). Weber devlet adamlarının, kendi siyasal iktidarlarını ulus-devletlerinin vahşi gücüyle özdeşleştiren, askeri zaferin en büyük başarıları olacağı ancak aynı zamanda yenilginin onları yerlerinden edeceğinin farkındaki emperyalistler olarak daha aktif hale geldiğini vurguladı (Collins, 1986). Weber, bunun monarklar, onların atanmış önde gelen bakanları ve seçilmiş liderler için eşit ölçüde geçerli olduğunu öne sürdü. Bu ulusun oldukça karamsar bir görünümü: Bazı uluslar kendi dünya misyonlarına daha liberal ve barışçı bir bakış ortaya koydular ve bunların devlet adamları barışçı ulusal erdemlerin sembolleri konumunda bir izlenim bırakabilir, bu sayede prestij elde edebilir ve seçimleri kazanabilirdi. Weber bir Alman milliyetçisiydi, onun siyaseti ulusal siyasal prestij konusunda bütün algımızı şekillendirmemelidir.

4. *Askeriye.* Burada Tablo 3.2.'nin altıncı sırasına, örgütlü askeri gücün devlet tarafından tekel altına alınmasına geçiyorum – feodal asker toplama biçimi ve özel orduların sonu gelmişti. Ordu esas yürütme organının biçimsel denetimi altındaki yüksek bir kumandanın altında merkezileşmişti. Askeri personel için maaşlar, emeklilik ve emeklilik sonrası devlette istihdam aracılığıyla modern yalıtım teknikleri geliştirildi. Çoğu 18. ve erken 19. yüzyıl subay birliği ağırlıkla eski rejimlerden devşirilmişti (bkz. 12. Bölüm'deki veriler). Bunlar dış politikada güçlü bir duruşu desteklediler ancak rutin diplomasiye ilgiden yoksundular ve genellikle savaş gerçeği hakkında daha uyanık, savaş başlatma konusunda dikkatli ve onu kurallarla "sınırlamaya" istekliydiler.

19. yüzyılı üst düzey kumandanları devlet adamlarına her iki grup da çoğunlukla eski rejimlerden devşirildiği için yakındı. Bunlar ayrıca sanayi kapitalistleri ile İkinci Sanayi Devrimi'nin ürünlerinin temel müşterileri haline geldikçe daha yakın ilişkiler geliştirdiler. "Askeri-sınai kompleksler" A.B.D. Başkanı Dwight Eisenhower tarafından sadece adlandırıldı, ondan çok daha önce vardılar. Yine de ordular ayrıca devlet içinde yarı-kast denilebilecek bir yalıtım oluşturdu. Teknokratik bir özgüvene sahiptiler ve yetenekleri gündelik toplumsal pratikler ve denetimlerden uzaklaştı. Asker yığınları üzerinde katmanlı disiplin geliştirdiler, alt düzey kadrolar marjinal toplumsal kesimlerden devşirildi. Silahların öldürme oranları arttıkça toplum üzerindeki potansiyel etkileri de arttı. 19. yüzyıl stratejik düşüncesi sessizce saldırıyı savunmaya tercih etmeye başladı. Kötüleşen diplomatik durumlarda, 1914 Temmuz sonunda olduğu gibi, üst düzey kumandanlar harekete geçme ve ilk vuruşu yapmayı tavsiye ettiler. Yani ordular yürütmeye ve eski rejimlere ve kapitalizme yakın olsa da askerlik mesleği devlet içinde, normalde önemsiz nadiren yıkıcı olan kast özerkliğini destekledi. Askeri iktidar özerkliği devletin örgütlü şiddet tekelinden kurtuldu.

5. *Milliyetçi partiler.*[1] Güçlü maddi diplomatik çıkarları olan sınıfların yokluğunda önce Devrim ve Napolyon savaşları sonra geç 19. yüzyılda daha fazla siyasal olarak kök salmış bir milliyetçilik ortaya çıktı. Sınıflar ve diğer aktörler sivil ve siyasal yurttaşlık elde edince devlet "onların" ulus-devleti, sadakat geliştirdikleri bir "muhayyel cemaat" haline geldi. Gücü, şerefi, aşağılanmaları ve hatta maddi çıkarları onların kendilerininmiş gibi algılanmaya başlandı ve böyle duygular devlet adamları, baskı grupları ve ordular tarafından harekete geçirilebilirdi. Milliyetçi partiler ve baskı grupları bu duyguları devlet adamlarına baskı unsuru yaptı. Ancak bu dönemde saldırgan milliyetçilik genellikle sanıldığı kadar yaygın bir şekilde hiç popüler olmadı. Benim "devletçi milliyetçiler" olarak tanımladığım, doğrudan devlet kurumlarında müdahil olan –devlet istihdamında sayıları artan, devlet eğitim kurumlarında toplumsallaşan– özel temel taşıyıcıları vardı. Daha ılımlı milliyetçilik vatandaşlığın zevkini süren sınıflar ve ayrıca merkezileşen çıkar grupları –orta sınıf, hâkim dinsel, dilsel, etnik ve bölgesel topluluklar– arasında ortaya çıktı. 20. yüzyılda işçi sınıfı, kadınlar ve azınlıklar da vatandaşlığı elde ettiler, bu ılımlı milliyetçilik genişledi.

Ulusal kimliklerin ve devletçi milliyetçiliğin temel taşıyıcılarının artması bazen diplomasiye popüler, tutkulu, ulusal bir renk kattı. Ancak bu, sınıflar ya da tikelci baskı gruplarının aradığı kesin çıkarlar rasyonalitesi ve yalıtılmış eski rejim devlet adamlarının kesin, normatif biçimde yerleşmiş anlayışlarından yoksundu. Sınıf kuramları, çoğulcu ya da realist kuramların hepsi dış politikanın maddi kolektif çıkarlar tarafından belirlendiğini söyler. Ancak siyasal milliyetçilik maddi kolektif çıkar anlayışları tarafından belirlenmekten daha ziyade onları belirleyebilir. Başka bir Güç "ulusal şerefe" saldırır görünürse, saldırganlık ya da sıkı savunma popüler, sığ, oynak ancak yine de tutkulu milliyetçilik tarafından desteklenebilir. Aşırı örneği, muhtemelen, ulusun bütün dünya karşısında oldukça geniş bir kutsallaştırılan duruşla donatılmasıdır – Hristiyanlığı ya da Aryan ırkını savunmak, dünyaya özgürlük ve kardeşlik getirmek, ya da komünizmle mücadele etmek. Bu dönemde sadece Fransız Devrimi bu tarz aşırı duygular ortaya çıkardı.

Bu beş örgütlü aktör 19. yüzyıl boyunca, bugün de çoğunlukla yaptıkları gibi, birlikte dış politikayı belirlediler. Karşılıklı ilişkileri karmaşıktı. Çıkarlarının derecesi ve dikkatlerinin kapsamı değiştiği için aralarında sistemik uzlaşı ya da kafa kafaya gelme göreli olarak pek yoktu. Temel sınıf fraksiyonları ya da ahlaki ulusal kampanyalara müdahale edene kadar rutin dış politika, diğer örgütlü aktörlerin düzensiz, değişken bir şekilde ittifaklar, krizler ve savaşlara soktuğu devlet adamlarına bırakılabilirdi. Bu seçkincilik-realizm, Marksizm ve

---

1 Yine "parti" kelimesi burada Weber'in siyasal olarak örgütlenmiş grup anlayışı bağlamında kullanıldı. Milliyetçiler resmi siyasal partileri desteklemektense genellikle lobi grupları (donanma birlikleri, imparator birlikleri vb.) aracılığıyla baskı uygulamışlardır.

çoğulculuk tarafından benzer şekilde öne sürülen oldukça sistemli bir dış politikaya uygun görünmüyor.

İç ve dış politikada farklı örgütlü aktörleri tanımladım. İç politika kurumları genellikle dış politikadakilerden farklılaşmıştır, aynı kurumlar da her zaman farklı devletlerde bulunmamıştır – bu rejimlerin birbirlerini anlayabilmesi açısından zorluklar yaratabilirdi. Devlet çıkarlarının realist hesapları, özellikle değişebilen diplomatik krizlerde, birbirlerinin kesin algılarına gereksinim duyar. Özellikle 21. Bölüm'de Büyük Savaş'a doğru gidişatta göreceğimiz gibi bu genellikle söz konusu değildi. Açıkça ne devlet ne de sivil toplum özerk ya da tutunumlu varlıklardı. Despotik iktidarlar merkezi bir seçkin grubundan ziyade devletler, ulusal sivil toplumlar ve ulus-ötesi uygarlıktaki örgütlü aktörler arasındaki tikelci yarı yalıtılmış ittifaklardan türedi. Devlet personeli sadece kendilerinin sahip olduğu merkeziliğin meziyeti sayesinde özerk iktidar uygulayabilirler. Monarklar, bürokratlar, üst düzey kumandanlar, ve diğerleri dağıtımcı iktidar aktörleri olarak; ancak nadiren tekil, tutunumlu devlet seçkinleri şeklinde ortaya çıktılar. Ancak merkezi iktidar kurumlarının, sivil toplumda onlara maddi kaynak ve insan gücü sağlayan seçmenler tarafından geliştirilmedikçe sınırlı bir dağıtımcı iktidarları vardır. Tekil devlet seçkini, gerçek seçkinciliğin bu önemli kişileştirmesi bu ciltte pek ortaya çıkmayacak. Tekil ve merkezi olmanın çok ötesinde, modern devletler merkez ve bölgeler arasında uzayan çok-biçimli iktidar ağlarıdır.

İşlevsel Çözümleme: Çok-Biçimli Bir Belirginleşme Modeli

Kimyada bir polimorf iki ya da daha çok farklı, genellikle farklı sistemlere ait olan biçimlerde belirginleşen, bir maddedir. Terim devletlerin birkaç iktidar ağının merkezi –ancak her seferinde farklı bir merkez– olarak belirginleşme yolunu ifade eder. Devletlerin çok sayıda görev üstlenmiş, hem kendi bölgeleri aracılığıyla hem de jeopolitik olarak seçmenleri harekete geçiren çok sayıda kurumu vardır. Rosenau'nun (1966) gözlemlediği ve Laumann ve Knoke'nin (1987) biçimsel olarak kanıtladığı üzere, farklı "mesele alanları" ya da "siyaset alanları" farklı seçmenleri harekete geçirir. Devletler bu nedenle tamamen çok-biçimlilerdir (polimorf). Belki de Abrams'ın önerdiği gibi, herhangi bir belirli devleti tanımlarken "devlet" hakkında konuşmayı bırakmalıyız. Ancak kurumsal bir yaklaşımdan işlevsel olana kayarak belki belirli devletler tarafından girişilen altta yatan işlevler bağlamında çok sayıda kurumu basitleştirebiliriz. Bu işlevler çok sayıda kuruma ve seçmenlere, devletleri daha basit bütüncül belirginleşmeler içinde harekete geçirerek yayılabilirler.

Bu dönemde devletler kalıcı olarak ve ehemmiyetle "kapitalist", "hanedanlık", parti demokratik", "militarist", "konfederal", "Lutherci" vb. şeklinde belirginleştiler. Daha sonra bir devletteki en temel bir ya da daha fazla belirgin-

leşmeyi tanımlarken "üst düzey belirginleşmeler" terimini kullanıyorum. Marksizm, çoğulculuk ve realizm modern devletlerin nihai olarak sırasıyla kapitalist, parti demokratik ve güvenlik peşindeki devletler olarak belirginleştiklerini ileri sürer. Çok sayıda kurum arasında var olan kalıplaşmış, hiyerarşik ilişkiler görürler. Berbat etme – karmakarışık etme kuramı açıkça bunu reddeder, çoğulculuk ise parti demokrasisinin birçok başka belirginleşme arasında bir sistematik uzlaşının oluşmasını sağladığını ekler. Marksizm, realizm ve çoğulculuk nihai olarak belirginleşmeler arasında "son" kararları alan tekil tutunumlu bir devlet ima ederler. Bazı belirginleşmelerin ya da bunlar arasındaki uzlaşıların nihai olarak belirleyici olup olmadığına karar vermenin iki yöntemi vardır – "hiyerarşi" ve "nihai olma testleri". Bir yöntem doğrudan, diğeri ise dolaylıdır.

Doğrudan test devletin nihai olarak *y* şeklinde değil *x*, mesela proleter değil de kapitalist şeklinde belirginleşmesini doğrulayabilir. *X* ve *y* tamamen karşıt oldukları için bunlar kafa kafaya gelirler. Genelde *x* dediğimizin (kapitalizm) *y* üzerinde galebe çaldığını biliyoruz, değişmez bir şekilde değil ancak bir "son kerte" anlamında sistematik olarak proleter devrimini engelleyerek ve proleter partilerin yapabilecekleri önüne sınırlar koyarak. Böyle doğrudan bir test daha genel olarak uygulanabilir mi?

Steinmetz Emperyal Almanya'nın refah devleti politikalarına dair birbirine rakip sınıf kuramı ve ("gerçek") seçkinci kuramları böyle bir teste tabi tutmaya çalıştı. Söylediği, seçkin kuramını desteklemek için tanımlamamız gerekenin şu olduğudur:

> Hâkim sınıf çıkarlarıyla doğrudan çelişen siyasetler...[D]evlet-merkezli kuram nihai olarak, devlet görevlileri ve siyasa yapıcılarının doğrudan ekonomik olarak hâkim sınıfın çıkarlarına karşı geldiği kerteler anlamına gelen "*mütekabiliyetin olmaması*" durumlarını göstermeye dayanır [1990: 244].

Steinmetz seçkin kuramının Emperyal Almanya'da bu testi geçemediğini çünkü "mütekabiliyetin olmaması" durumunun söz konusu olmadığını öne sürer. Refah politikalarına aslında birçok kapitalist katılabilirdi ve kapitalist rasyonalitenin ilkeleri bunların içine işlemişti. Aslında kapitalizm ve refah arasında "mütekabiliyet" söz konusuydu. 14. Bölüm'de Steinmetz'in ampirik sonuçlarına büyük oranda katılıyorum. Ancak devletin "nihai" doğasını çözme yöntemine katılmıyorum. Sorun onun mütekabiliyetin olmaması testini, tam karşıdan meydan okuma, takip eden zafer-yenilgi-diyalektik sentez anlayışını bütün devlete uygulayıp uygulayamayacağımızdır. Bu, devlete bütünsel sınırlar koyan bir toplumsal sistem anlamına gelir. Marksist sınıf modeli, sınıf mücadelesini bütün toplum ve devleti sistematik olarak biçimlendiren diyalektik bir bütünlük olarak gördüğü için bunu tasavvur eder. Kuramsal tartış-

malar bu diyalektik terimler içinde kalırlarsa *eğer*, bunlar hakkında hüküm verebiliriz.

Kafa kafaya sınıf çatışması diyalektik bir bağlamda açıklanabilir. Devletler feodal ve kapitalist ya da kapitalist ve sosyalist ya da monarşik ve parti demokratik olamazlar. Ya biri ya da öbürü ya da ikisi arasında sistemik bir uzlaşı olmak zorundalar. Bu dönemde feodal ya da sosyalist değil, baskın biçimde kapitalist hale gelip öyle kaldılar. Ayrıca sistemik çatışmanın normalde kapitalizm tarafından böyle devletlere konulan "sınırları" ihlal ettiği koşulları belirleyebiliriz. Ruechemeyer ve Evans (1985: 64) bunları (sermayeye tehdit oluşturmalarına göre aşağıdan yukarıya) sermaye sınıfının bölünmesi, aşağıdan tehdidin kapitalist sınıfı iktidarı siyasal rejime devretmeye sevki (ve rejimin sınıf çatışmasını uzlaştırmak için özerk davranması) ve tabi sınıfların devleti bizzat ele geçirmek üzere sivil toplumda iktidarı almaları olarak sıralar. Sermaye-emek mücadelesi modern ülkelerde sistemik olmuştur. Bu ülkeler sadece sınıf mücadelesi üretirlerse etkin bir şekilde işleyebilirler ve etkin üretim sınıf mücadelesini çözmeyi ön varsayar. Devletler sermaye ve emek arasındaki mücadeleyi, öyle ya da böyle çözmek için gereksinir. Sermaye ve emek bütün devlet alanı üzerinde bir yüzyıldan fazla, sürekli mücadele ettiler. Bunların tekrarlanan kafa kafaya gelişlerini (x'e karşı y) ve "mütekabiliyet olmamasını" çözümleyebilir, kimin kazandığını anlayıp bir şekilde sistematik bir sonuca varabiliriz.

Bu Marksist çatışma modeli bütün siyasetin geneline ne kadar uygulanabilir? Sorun, kendi başına ele alındığında işlevin her belirginleşmesinin, kararlı bir şekilde kurumsallaştırılması anlamında, sistemik ve sınırlayıcı olmasıdır. Devletlerin kapitalist, sosyalist ya da bunlar arasında göreli olarak istikrarlı bir uzlaşı olmaları gerektiği gibi seküler, Katolik, Protestan, İslami vb. ya da kurumsallaşmış bir uzlaşı olmaları gerekmektedir. Devletler siyasal otoriteyi kararlı bir şekilde merkez ve yerellikler-bölgeler arasında bölmeli, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkileri kurumsallaştırmalı, adalet, yönetim, askeri savunma ve diplomatik güvenliğin etkinliğini sağlamalıdırlar. Bu belirginleşmelerin her biri içkin olarak sistemiktir ve çağdaş Batı ülkelerinin geniş ölçekte kurumsallaştırmayı başardığı kafa kafaya meydan okumalar ve mütekabiliyetin olmaması durumlarını kapsar.

Ancak işlevsel belirginleşmeler *arasındaki* ilişkiler sistemik değildir. Sınıfsal ve dini belirginleşmeler, örneğin, farklılaşır ve bazen birbirleriyle çatışır. Ancak çatışmaları nadiren sistemiktir, çarpışmaları nadiren bir kafa kafaya diyalektik oluşturur. Devletler genellikle bunlar arasında "nihai" tercihlerde bulunmaz. İtalya bugün, örneğin, bir parti demokrasisi, kapitalist ve Katoliktir, başka birçok belirginleşmeyle birlikte ataerkil olduğu gibi. Steinmetz refah politikalarında kapitalist rasyonalite bulabilir. Bu çok olasıdır, çünkü bunlar esasen sınıf çatışmasını azaltmayı amaçlayan ekonomik politika-

lardı (Steinmetz, bunların ataerkil olup olmadıklarını, öyle oldukları halde, ele almıyor olsa da).

Modern devlet kuramının bu eski tüfeğinden sonra Amerikan *New Deal* refah ve tarım politikaları üzerine tartışmalarda çoğu yazarın sınıf belirginleşmelerini vurgulaması da şaşırtıcı değil. Bu politikalar öncelikle ekonomiktir, çoğunlukla sınıflar ve ekonomik sektörler düşünülerek biçimlendirilmiştir. Yine de ABD refah politikaları ayrıca (nadiren açıkça da olsa) ataerkil ve genellikle ırkçı olmuştur. Refah politikası üzerine bu üç belirginleşme nasıl birbirlerine bağlanır? Amerikan sosyolojisi ve siyaset biliminin bazı en iyi örnekleri sınıf, cinsiyet ve ırkın birbirlerine geçmesiyle uğraşmış ve uzlaşılmış nihai bir sonuca varamamıştır.* Steinmetz ayrıca Emperyal Almanya'da siyasa alanları arasında –örneğin sınıf çıkarları, *Kulturkampf* ve Bismarck diplomasisi arasında– mütekabiliyet ya da mütekabiliyetin olmaması durumunu bulamaz. Bunlar ayrılardı, kafa kafaya çarpışma durumunda değillerdi ancak birbirlerine geçmişlerdi. Aynı şeyi Amerikan sınıfsal, federal ve diplomatik siyasa alanları için de söyleyebiliriz.

Kafa kafaya gelme olmaksızın da devletler belirginleşmeleri önem sırasına göre sıralayarak öncelikler tahsis edebilir: Dört devlet mekanizması öncelik tahsis eder:

1. *Yasal düzenlemeler ve anayasalar* hak ve görevleri belirler. Medeni kanun ve ceza yasası neyin yasaklandığı, hangi geniş sivil ve siyasal haklara izin verildiği konusunda kesindir. Ancak tam olarak iktidarın nasıl dağıtılacağını göstermezler. Anayasalar egemenliğin kaynağını belirlemekle görevlidir ancak önceliklerinin nasıl belirleneceğini göstermezler. Anderson ve Anderson'ın (1967: 26-82) gösterdiği üzere 18. ve 19. yüzyıl anayasaları aslında muğlaklardı çünkü yürütme güçlerine karşı henüz tamamlanmamış bir mücadeleyi barındırıyorlardı.

2. *Bütçeler* mali öncelikler tanır. Bütün devlet eylemleri maliyetlidir, bu nedenle bütçeler mutlak iktidarın ve sınırların nerede olduğunu ortaya koyabilir. Regresif [*miktar arttıkça oranı azalan* ç.n.] veya progresif [*miktarla birlikte oranı da artan* – ç.n.] vergi ya da "silahlara veya tüketim mallarına" harcama yapmak arasındaki seçim kafa kafaya çarpışmayı davet edebilir ve iktidarın sistemik dağılımını açığa çıkartabilir. Bu benim devlet maliyesi çözümlemelerimin işleyen varsayımı. Ancak maliyelerin ayrıca kendi özellikleri vardır. İşlevlerin maliyeti sadece önemleriyle denkleştirilemez. Diplomasi az paraya ihtiyaç duyar ancak sonuçları bağlamında yıkıcı olabilir. Her halükarda, bu dönemin çoğunda devletler bütünleşik bütçelere sahip değillerdi, ya da sahiplerse bazı kalemler anayasal olarak sağlamlaştırılmış, yeniden tahsise kapatılmıştı.

3. *Parti demokratik çoğunluklar* çoğulcuların ileri sürdüğü gibi iktidarın hiyerarşik dağılımını gösterebilir. Çoğunluk partilerinin politikaları mutlak öncelikleri gösterebilir. Ancak parti entrikası normalde kafa kafaya gelmeyi ve

mutlak karar vermeyi engeller. Yöneten partiler geçici uzlaşılar ve arka çıkmalarla, ilke tebliğleri aracılığıyla yol alır. Rejimler nadiren silahlar ve tüketim malları arasında bir seçim yaparlar; değişen karmaşık siyasal belirginleşmelere göre değişiklik gösteren birleşimlerde ikisinin de peşindedirler. Dahası, çoğunluklar bu dönem boyunca sadece mükemmel olmayan birer göstergeydiler. Hiçbir büyük devlet kadınlara oy hakkı tanımadı, birçoğu erkeklerin bir kısmına oy kullandırttı. Dışlananların hiç siyasal gücü yok muydu? Birçok ülkede monarka ulaşmak parlamenter çoğunluk kadar önemliydi. Devletin birçok bölümü bulunmaktaydı. Parlamentolar diplomasiyi ya da askeri pratikleri rutin bir şekilde denetlemiyor, sınıflar ve diğer çıkar grupları parlamento kadar maiyet, ordu ve idarelere lobi yapıyordu. Parlamentolar aslında, hatta bazen anayasal olarak egemen değildi.

4. *Monokratik bürokrasi* devlet idaresi içinde rasyonel biçimde öncelik tahsis edebilir. Weber bürokratların özerkliğini abartmış olsa da bunlar, esas yürütme tarafından otoriter bir şekilde konmuş önceliklerle, hiyerarşiye ve işleve göre düzenlenirler. Bu dönem boyunca muazzam devlet bürokratikleşmesi görüldü. Ancak 13. Bölüm'ün gösterdiği gibi özelikle devlet idaresinin üst noktalarında bu tamamlanmamış olarak kaldı. Otoriter monarşiler tutunumlu bürokrasiyi engellemek için bölerek yönettiler; parlamenter rejimler en yüksek idari mevkilere siyasal olarak sadık olanları getirme konusunda özenliydiler. Yönetimler tamamen yalıtılmamıştı, bunlar devletin geri kalanının temel belirginleşmelerini barındırdı.

Elbette bazı devletler diğerlerinden daha tutunumluydu. Böyle devletler mutlak karar almayı –kendi *egemenliklerini*– ne kadar açık konumlandırdıklarına göre ayrıştırılabilir. 18. yüzyıl'da Britanya ve Prusya'nın, Fransa ve Avusturya'ya nazaran egemenliği daha açık bir şekilde belirleyici ilişkiler toplamına yerleştirdiğini ve 1914 itibarıyla parti demokrasilerinin bunu otoriter monarşilere nazaran daha açık yaptığını göreceğiz. Bu karşılaştırmalarda ikinci örnekler ilk örneklerden daha fazla berbat etme-karmakarışık etme barındırdılar. Ancak, bütün olarak, modern devlet buraya kadar tartılan dört mekanizmanın hepsinde tahsis edici tutunumunu arttırmaya çalışsa da bu, aslında daha çeşitli işlevsel belirginleşmeler üstlenmeye cevaben gerçekleşti (14. Bölüm'de ileri sürüldüğü gibi). Bu nedenle bürokratikleşme tamamlanmamış olarak kaldı (ve hala öyle). Toplamda devlet tutunumunun muhtemelen dönem boyunca azalmakta olduğunu, böylece önceliklerin genellikle sistematik biçimde tahsis edilemediğini ileri sürüyorum.

Paranın ekonomik iktidar ya da yoğunlaşmış fiziksel kuvvetin askeri iktidar için olduğu gibi, bununla karşılaştırılabilir bir tek ve evrensel siyasal iktidar ölçüsü bulunmuyor. Mutlak devlet iktidarının kesin bir ölçüsü yok. Çünkü farklı belirginleşmelerin tekil sistemik devlette sonlanmaları sadece devlet memurlarının sıradışı örgütlenme yeteneklerini değil ayrıca sivil top-

lum aktörlerinin sıradışı siyasal ilgisini gereksiniyor. Neden kapitalist sınıf, işçi sınıfı ya da Katolik Kilisesi rutin diplomasi ile ilgilensin ki? Neden milliyetçi partiler ya da askeriye fabrikada güvenlik yasalarını umursasın? Devletler temel öncelikleri sınıf düzenlemesi, hükümet, merkezileşme ya da diplomasi gibi işlevler arasında rutin bir şekilde tahsis etmezler. Güçlü siyasal aktörler devletlerin çok sayıdaki işlevlerinin önemli kısmını, belirli gelenekler ve var olan baskılara göre, hepsini ilgilendiren krizlere pragmatik ve aceleci bir şekilde tepki vererek yararcı biçimde yerine getirir.

Bu nedenle siyasal belirginleşmeler nadiren birbirleriyle diyalektik olarak kafa kafaya karşılaşırlar. "Kim kazanır" doğrudan testini rutin bir şekilde uygulayamayız. Devletler nadiren *y'dense x'i* tercih eder. Benim odaklandığım devletler kapitalistti, ancak aynı zamanda ataerkildiler, Büyük Güçlerdi ve Avusturya hariç hepsi ulus-devletler haline geldiler (ve Katolik, federal, göreli olarak militarist vb. olabilirler). Kapitalizmin mantığı özel bir cinsiyete, Büyük Güce ya da ulusal mantığa gereksinim duymaz – bunun tersi de geçerlidir. Bu *x*'ler ve *y*'lerkafa kafaya çarpışmazlar. Birbirlerinin içine girer birbirlerinin etrafında dolanırlar, her birine dair krizlere getirilen çözümler diğerleri için, bazıları niyet edilmemiş sonuçlar doğurur. İlkesel olarak birbirlerine tamamen karşıt belirginleşmeler dahi genellikle pratikte, başka belirginleşmelerle birbirine geçtikleri için, böyle algılanmazlar. Rueschemeyer ve Evans'ın (daha önce belirtilen), sayelerinde emeğin sermaye üzerinde galebe çaldığı üç koşulunu çok sınırlayıcı buluyorum. Marks'ın karşıt sınıflarından ikisinin kafa kafaya geldiği zaman –bütün temel iktidar kaynaklarına (özellikle devlet ve orduya) sahip olan– hâkim sınıfın galip geldiğini düşünüyorum. Tabi sınıfların daha fazla olanağa sahip olduğu durumlar, tehditlerinin başka tehditlerle, diğer sınıflardan ancak daha önemlisi dini ya da askeri hiziplerden, siyasal âdem-i merkeziyetçilerden ya da dış Güçlerden gelenlerle birbirine geçtiği durumlardır. Bu koşullarda siyasal rejimler ve hâkim sınıflar potansiyel sınıf düşmanları üzerinde yoğunlaştırıcı güçlerini kaybedebilir ve çatlaklardaki oluşumlar tarafından alaşağı edilebilir. Bu, Fransız Devrimi'nde gerçekleşti (bkz. 6. Bölüm), *Çartism*'de olmadı (bkz. 15. Bölüm).

Elbette, farklı belirginleşmeler farklı devlet kurumlarına hâkim olabilirler. Rasyonel bir işbölümüne sahip tamamen bürokratik bir devlet tarafından buna düzen verilebilir. Ancak bu 19. yüzyılda gerçekleşmedi ve şimdi de söz konusu değil. Genelde olduğu gibi devletin sol eli sağ elin ne yapmakta olduğundan habersizdi. Amerikalı (aralıklarla baskı grupları tarafından sıkıştırılan) yalıtılmış diplomatlar Irak'la ilişkileri yürüttüler; aniden 1990 Ağustos'unda onların (ve yabancıların) eylemlerinin sonuçları başkanın bütün dikkatini celp edene kadar. Son yıllarda NATO'nun nükleer deniz altı komutanları karargâhla iletişimleri kesildiğinde açmak üzere kapalı emirler taşıdılar. Bu emirlerin "Füzelerinizi burada belirtilen düşman hedeflerine gönderin"

şeklinde olduğuna inanılıyor. Bu durumda devletlerin sağ (askeriye) elindeki küçük parmak devletleri, kapitalizmi ve muhtemelen dünyayı yok etmek üzere özerk davranabilir. Devlet üyelerinin ne yaptığının farkında değil.

Doğrudan test başarısızsa ikinci, dolaylı testi uygulayabilir miyiz? Devlet belirginleşmeleri genellikle diyalektik biçimde kafa kafaya çarpışmayabilirler, ancak bir ya da daha fazla belirginleşmenin etkileri bütünü, muhtemelen niyet edilmemiş güçlü sonuçları aracılığıyla, sınırlayıp damgalayacak kadar geri kalanlar için yıkıcı mıdır? En azından bir "üst-düzey belirginleşme" var mıydı?

Üst Düzey Devlet Belirginleşmeleri

Bu cilt henüz sorulmuş sorulara uygun bir şekilde hafifçe farklılaştırılmış cevaplar veriyor. Farklı devletler farklı bir şekilde belirginleştiler. Ancak ben ihtiyatlı bir şekilde evet yanıtı veriyorum. Bu dönemde Batı devletlerinin altı üst-düzey belirginleşmesini tanımlıyorum. İlk beşi kapitalist, ideolojik-ahlaki, militarist ve temsili bir süreklilik üzerinde (otokratik monarşiden parti demokrasisine) değişken konumlar ve "ulusal" bir süreklilik üzerinde merkezi ulus-devletten konfederal rejime şeklindeydi. Bazıları dini (örn. Katolik, Lutherci) diğerleri dini-seküler karışımı olan çeşitli ideolojik-ahlaki belirginleşmeler tanımlıyorum. Ancak bunlar nasılsa bu dönemde, dinler ve ideolojiler temsili ve ulusal meselelere (tamamen olmasa da) daha fazla indirgenebilir hale geldikçe önem yitirdiler. İdeolojik-ahlaki belirginleşme en çok, ne yazık ki bu ciltte sınırlı bir şekilde değineceğim, yoğun ve yaygın iktidar ilişkilerinin harekete geçirilmesinde önemli olduğunu göreceğimiz ataerkil devlet olan altıncı üst-düzey belirginleşme ile birbirine geçtiğinde en güçlü haliyle ortaya çıktı. Yaygın düzeyde genel olarak dört üst-düzey belirginleşmeyi vurguluyorum: Kapitalist, militarist, temsili ve ulusal.

Bu dört belirginleşmenin her biri, birleşim halinde dönemin esas siyasetini oluşturan, kendi tam karşıt diyalektik çatışmasını üretti. Doğru, bazı devletler aynı zamanda Katolik, diğerleri Protestan, diğerleri sekülerdi, deniz ya da kara Gücü, tek dilli ya da çok dilli, değişken eski rejim görünüşü ya da bürokratik görünüşlere sahiplerdi – hepsi ayrı belirginleşmeler ortaya koydular. Ancak bu farklılık aracılığıyla dört geniş hat ayırt ediyorum: Kapitalist ekonomik ilişkilerin olgunlaşmasına doğru, daha geniş temsiliyete doğru, ulusal merkezileşmeyi yoğunlaştırmaya doğru ve devlet militarizmini profesyonelleştirme ve bürokratikleştirmeye doğru. Modern Batı devletlerinin dinleri, dilleri vb. farklı olabilir, ancak ortak kapitalist ve (farklılıklara yer tanımakla birlikte) daha temsili ulusal ve militarist bir karakter toplumsal iktidarın kaynaklarının genel gelişimi aracılığıyla bunlara dayatılmış görünmektedir. Bu dördünü modernleştirmeyi başaramadılarsa hayatta da kalamadılar.

Devletlerin kapitalist hale geldiği üzerinde durulmayacak kadar açık. Bu dönem zarfında Batı devletleri sürekli olarak özel mülkiyet hakları ve sermaye birikimine ayrıcalık tanıdılar. Avrupa devletleri geleneksel olarak tebaalarının mülkiyeti üzerinde pek fazla iktidara sahip değildi. Kapitalist mülkiyet ve piyasa biçimleri tamamen kurumsallaştığında (Britanya'da 1760, Batıda neredeyse her yerde 1860 itibarıyla) neredeyse bütün siyasal aktörler bunların mantığını içselleştirmişti. Ülkeler, hepsi ticarileştikçe ve sanayileştikçe bu belirginleşme üzerinde birbirlerine daha benzer hale geldiler. Kapitalizmin sıfat gibi kullanılan nitelendirmelerini burada belirtmeliyim – liberal kapitalizm, sanayi kapitalizmi vb. Ulusal (ve bölgesel) ekonomiler de farklılaştı. Britanya dönemin tek gerçek sanayi toplumuydu; Almanya ve Avusturya ayırt edici bir şekilde geç gelişenlerdi. Kapitalist belirginleşmeler arasında, her ne kadar genellikle çoğu modern toplum bilimin ekonomist kuramlarının öne sürdüğünden daha az olduğunu göreceksek de, böyle farklılıklar önemli olacaktır. Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'da "Modern devletin yürütme aygıtı tüm burjuvazinin işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey değildir" (1968: 37) şeklinde yazdılar. Bu ifade "başka bir şey değildir" kısmı haricinde doğrudur. Batı devletleri göreli olarak tam karşıdan meydan okuma aracığıyla tehdit edilmeksizin bir belirginleşme şeklinde kapitalisttiler ve kapitalisttirler. Bu dönemde feodal hareketlerden kaynaklı kafa kafaya çatışmayı pek görmeyeceğiz. Aslında, feodalizm Marx'ın inanmış göründüğünden çok daha az çatışmayla kendini kapitalizme döndürme eğilimindeydi. 1914'ten önce bu kapitalizm için hayatını tehdit eden bir hal almamışsa da kapitalizme daha ziyade sosyalist muhalefet buluruz. Kapitalist belirginleşme bu dönemde dikkatimizi sınıf çatışmasına yöneltir ancak aynı zamanda kapitalist hegemonyaya da.

Batı devletleri *sadece* kapitalist değillerdi ve değillerdir. Çoğulcular birçok belirginleşme eklemek peşindedir. Sınıflara, bazısı ekonomik bazısı ekonomik olmayan katmanlı iktidar aktörlerini eklerler: Kırsal karşısında kentsel, bölgeler arası çatışmalar, Katolik karşısında Protestan karşısında seküler, dilsel ve etnik çatışmalar, siyasallaşmış cinsiyet çatışmaları – hepsi bazen sınıfları destekleyerek bazen onları boylu boyunca keserek partileri oluşturur. Ayrıca daha tikelci baskı grupları vardı. Bir sanayi, şirket, meslek, sekt, hatta entelektüel topluluk siyasal dengeyi tutan partiye hâkim olabilir ya da karar almaya erişim olanaklarından faydalanabilir – özellikle dış politikada. Her devlet, hatta her bölgesel ve yerel hükümet biricik olabilir. Ancak bu çoğulcu eklemeler sadece detay mı ekliyor yoksa siyasal iktidarın parametrelerini mi değiştiriyorlar? Dinsel cemaatler, bölgesel partiler hatta topluluklar bir fark yaratabilir, ancak bunlar esasen kapitalist devletler miydi?

Kesin cevaplar zamana ve mekâna göre değişecektir. Batıda bu dönemde iktidar ağları ayrıca üst-düzey meseleler etrafında belirginleşti. İkisi yurttaşlık

hakkındaydı: *Kim* bundan faydalanmalı ve bu *nereye* yerleştirilmeli; bu meseleleri "temsiliyet" meselesi ve "ulusal" mesele olarak adlandırıyorum.

Temsiliyet Dahl'ın iki demokratik ön koşuluna bağlıydı, rekabet ve katılım. Rekabet "içerisi" ve "dışarısı"nı, "maiyet" ve "taşra" partilerini oluşturan monarşik despotizme karşı mücadele şeklinde başladı. Rekabet, alternatif partiler,–ilkin ABD anayasasında garanti altına alınan, takip eden on yıllarda Britanya'da etkin bir şekilde yerleşen– serbest ve adil seçimi kazandıktan sonra egemen bir hükümet oluşturabilince tam olarak ortaya çıktı. Katılım hangi sınıflar ve hangi etnik, dinsel ya da dilsel topluluklara oy hakkı verilmesi gerektiği ve bunlardan hangilerinin kamu görevine getirilebileceği ve (sonra) devlet eğitim sertifikası alabileceği hakkındaydı. Dönemin en sonunda, ayrıca, kadınların oy hakkı ile ilgili hale geldi.

Bazı rejimler daha çok rekabete, diğerleri daha çok katılıma yol verdi. Uzun 19. yüzyıl boyunca rekabet çok daha önemli bir imtiyazdı. Muhalefet partisinin egemen hükümet haline gelebileceği bir rejim, partileri egemenlik iddiasında bulunamayacak erkeklerin genel oy hakkını inkâr eden bir açıklığa sahipti. Bu, parlamenter egemenliktense kendilerine kayda değer despotik güçler bırakan (bu 20. yüzyıl diktatörlük rejimleri için daha da fazla geçerli oldu) genel oy hakkını tanımaya çok daha istekli otoriter monarklar tarafından fark edilmişti. Bu nedenle Britanya Prusya-Almanya'dan dönemin ikinci yarısında çok daha sınırlı bir oy hakkına sahip olsa da, ben Britanya'yı parti demokratik olarak nitelendireceğim, Prusya-Almanya'yı değil. [Britanya'daki] Parlamento egemendi, Reichstag değil. Bunların siyaseti arasında temel bir fark göreceğiz. Britanya siyaseti partilerle ilgiliydi, Alman siyaseti partiler *ve* monarşiyle.

Temsiliyet bu nedenle bu dönemde, benim ülkelerimin üzerinde düzensiz bir şekilde hareket ettiği, despotik monarşiden tam parti demokrasisine uzanan bir süreklilik boyunca anlaşılabilir.[2] Fransa arkada zig zag çizerken önce Britanya, sonra Birleşik Devletler yolu açtı. 1880 itibarıyla üç "liberal" ülkenin hepsi (ABD'nin Güneyi dışında) kendi seçimlerinin adilliğini ve serbestliğini geliştirdi ve (her ne kadar kimin o hakkından faydalanacağı konusunda farklılaşsalar da) egemen yasama organlarına kavuştu. Temsiliyet dizisinde toplaştıkları için, bunları genellikle, parlamenter egemenliğe taviz vermeyen ve monarkların kendi bakanlarını oluşturduğu iki kalıcı monarşiyle, Avusturya ve Prusya-Almanya ile kıyaslıyorum. Ancak dönem içinde despotizm derecelerini ayırabiliriz: Rusya "otokrasisi" Avusturya "hanedancılığı"ndan daha fazla iktidara ve özerkliğe sahipti; Avusturya "hanedancılığı"

2 Bu dönemde tek bir boyut barındırır, çünkü bütün bu ülkeler birinden diğerine doğru geçtiler. İşler çoğu despotik rejimin monarşi değil de her biri monarşilerinkinden farklı "demokratik olmayan" özelliklere sahip parti diktatörlüğü ya da askeri rejim olduğu 20. yüzyılda daha karmaşıklaşır.

da Alman "yarı otoriter" monarşisinden daha fazla özerkliğe (daha fazla "üzerinde iktidara" değil) sahipti. Ancak bütün ülkelerde daha fazla parti demokrasisini savunanlar ve bunun karşıtları arasındaki çatışmalar dönemin siyasetinin çoğuna hâkim oldu.

Ancak birçok iç anlaşmazlık da *nerede* katılım gösterileceği konusundaydı. Devlet ne kadar merkezi, yeknesak ve "ulusal" olmalıydı? Konfederalizm karşında merkezileşme Birleşik Devletler'de iç savaşa, Almanya, İtalya ve Habsburg toprakları boyunca savaşlara yol açtı. Bu gündelik siyaseti sürekli biçimlendirdi. Konfederalizm Birleşik Devletler'de önemini korudu. Alman parti siyaseti karmaşıktı: Bazı partiler sınıf temelliydi, diğerleri açıkça dini (en göze çarpanı Katolik Merkezi); diğerleri üstü örtük bir şekilde diniydiler (Muhafazakarlar, Ulusal Liberaller ve görünürde seküler Sosyalistler gibi Protestan partiler); başkaları etnikti (Danlar, Lehler, Alsaslılar) ve yine başkaları bölgeseldi (Bavyeralı Köylü Halkın partisi, Hanoverli *Guelph*ler). Ancak bunun çoğu "ulusal" mesele etrafında döndü. Kuzeydeki Alman Protestan merkeziyetçilere karşı Katolikler, Güneydeki Almanlar ve etnik partiler âdem-i merkeziyetçiydi.

19. yüzyıl Avam Kamarası siyasal iktisat ya da sınıftan daha çok din tartışmaya vakit ayırdı. Din önemli olsa da, aynı zamanda Britanya'nın ne kadar yeknesak, merkezi ve ulusal olması gerektiği meselesini ifade etti. Anglikan kilisesi aynı zamanda Galler, İskoçya ve İrlanda'da "kurulmalı" mıydı? Eğitim ve toplumsal refah tek bir biçimde, devlet tarafından yönlendirilen ve dinsel mi olmalıydı, seküler mi? Bütün devletlerde en aktif Katolikler devlet merkezileşmesine karşı koydular. Kilise yerel-bölgesel örgütlenmesini güçlendirirken ulus-ötesi olarak kaldı.

Bütün devletler merkezi güçlerle yerel-bölgesel güçler arasındaki mücadele ile bölünmüşlerdi. Bunun nedeni despotizmle savaşmanın iki tarihsel yolunun olmasıydı: Demokratik temsiliyeti merkezileştirerek ya da bütün merkezi devlet güçlerini azaltarak ve çoğul yerel-bölgesel parti demokrasisini destekleyerek. Devletin altyapısal iktidarlarının 19. yüzyıldaki devasa büyümesi bunu özellikle sorunlu hale getirdi. Bunları nereye yerleştirmek gerekliydi? Dinsel, etnik, dilsel ve bölgesel azınlıklar, örneğin, mütemadiyen "ulusal karşıtı" âdem-i merkezileşmeyi desteklediler. Ancak, merkezi ve yerel yönetim arasındaki ilişkilerle ilgili bu hayati meseleler neredeyse bütün devlet kuramları tarafından görmezden gelinmiştir (Rokan tarafından olmasa da 1970: 72-144). Sınıf kuramcıları ve çoğulcu kuramcılar merkezi hükümet çözümlemek için kullandıkları modeli yerel için de kullanırlar; seçkin kuramcıları ve Weber nadiren yerel yönetimden bahseder. Ancak modern devlette siyaset esasen yönetim düzeyleri arasında iktidarın bölüştürülmesi ile ilgilidir. Tablo 3.3. temel seçenekleri sıralıyor.

Tablo 3. 3. Ulusal sorun: Yerel karşısında merkezi altyapısal iktidar

	Merkezi yönetim		
	Altyapısal iktidar	Düşük	Yüksek
Yerel Yönetim	Düşük	Premodern devlet)	Federal ulus-devlet
	Yüksek	Konfederal devlet	Merkezi ulus-devlet

Bütün 18. ve 19. yüzyıl devletleri altyapılarını genişlettiler, bu nedenle sol üst kutu boş. Çoğu genişleme, 19. yüzyılda Birleşik Devletler'de çoğu siyasal işlev Washington'dan ziyade eyalet yönetimleri ve yerel yönetimler tarafından üstlendiğinde olduğu gibi konfederal devleti geliştiren, yerel-bölgesel yönetime dair olabilir. Ya da genişleme Fransa'da Devrim sonrası olduğu gibi baskın biçimde merkezi ulus-devlete dairdir. Ya da, Emperyal Almanya veya 20. yüzyılda Birleşik Devletler'de olduğu gibi her iki düzeyde de oldukça düzensiz bir şekilde ortaya çıkabilir. 18. ve 19. yüzyıllar boyunca temsiliyet hareketlerinin Avusturya-Macaristan'daki (ve ilkin Birleşik Devletler'deki) düşmanının merkezileşme olduğuna inanılırdı; ancak Fransa'da demokrasi merkezileşme *idi.* Bu tartışmalarda sınıf ve ulus, her biri diğeri için niyet edilmemiş sonuçlar doğurarak, her biri diğerinin belirginleşme yoluna etkide bulunarak birbirinin içine geçti. Sınıflar ve uluslar "saf" değillerdi ancak karşılıklı olarak birbirine geçmeleriyle oluştular.

Dış politikada ulusal mesele diplomasinin ne kadar milliyetçi, ne kadar bölgesel, saldırgan *Geosiyasal* tarafından ne kadar hükmedilmiş olması gerektiğine odaklandı. 2. Bölüm'de tanımlanan altı uluslararası siyasal iktisat biçimini besledi ve dördüncü üst-düzey devlet belirginleşmesine, *militarizme,* bağlandı. Dönemin başında devletler gelirlerinin en azından dörtte üçünü askeriyeye harcıyorlardı, sonunda ise bu oran düştü ancak sadece % 40'a. Bu yüzden militarizm yine devletlerin, mali politikanın ve yurttaşlık üzerine ikili temsili-ulusal belirginleşmelerin içine işledi.

Militarizm, baskı bunlarla uğraşmanın açık bir yolu olduğundan, ayrıca iç temsili ve ulusal belirginleşmelerle ilişkilendi. Farklı ülkeler farklı dış ve iç baskı karışımlarına sahipti ve bu nedenle bunları tek bir militarist dizide (temsiliyet meselesinde yaptığım gibi) sıralamak mümkün değildir. Birleşik Devletler askeri jeopolitiğe en az bulaşmış ve en az tehdit alan konumundaydı, ancak kölelik kayda değer oranda yerel baskı gereksinirken ve Amerikan yaşamının her tarafına yayılmış şiddet söz konusuyken aynı zamanda dönem boyunca yerel Amerikalılara karşı içeride soykırım uyguluyordu. Bu nedenle içerideki Amerikan militarizmi muhtemelen benim beş ülkemin içinde en tepedeyken –kesinlikle en şiddetlisiyken– jeopolitik militarizmi düşüktü. Başka paradokslar da vardı: çağın en büyük Gücü Büyük Britanya içeride en barışçıl olandı ve Avusturya için içerideki militarizm ve jeopolitik militarizm,

rejim sınır ötesindeki milliyetçilik tarafından tehdit edilir hale gelince birbirleriyle kaynaştı. Militarist belirginleşmeler ikiliydi ve o zamanlar karmaşıktı.

Militarizm sadece askeriyeyi harekete geçirmedi. Dönemin ilk yarısında (özel olarak monarşiyle müttefik olan) askeri eski rejimler kapitalist çıkar kavramına ve ortaya çıkan ulus-devletlerin dış politikasına göreli olarak bölgesel bir tanımlama getirilmesine yardımcı oldu. 20. yüzyılın başında bunlar jeopolitik militarizmi savunan milliyetçi partiler ve içeride militarizmi savunan bazı kapitalist sınıflar tarafından desteklendi. Bütün militaristlere, nadiren tamamen barışçı olan, daha genelde baskıya, askeri bütçelere, askere almaya ve savaşlara sınırlamalar getirmeye çalışan barışçı liberaller ve sosyalistler karşı koydu. Batıda orduları yasaklamak zordu çünkü Güçlere çok kar getirmişlerdi, ancak belki siyasetin son çare araçları konumuna geriletilebilirlerdi. 1914 onları yanlışlasa da bu çoğu liberalin ve diplomatın benzer umuduydu.

Bu dört üst-düzey belirginleşme arasındaki "nihai" ilişkilerin genel bir kuramını geliştirmek güzel olurdu. Ancak dört tane engel var. Birincisi örneklerin sayısı sorunu. Dört temel belirginleşme tanımladım. Her biri bir ikilik olsa dahi on altı muhtemel birleşim ortaya çıkıyor. Kapitalizm, doğrudur göreli olarak az değişti ancak militarizm iki ayrılabilir boyut barındırdı (jeopolitik ve iç), aynı zamanda temsiliyet ve ulusal mesele çok sayıda biçimde belirginleşti. Değişkenlerin muhtemel birleşimlerinin sayısı çok fazla. Bu nedenle, bir kez daha makro-sosyoloji karşılaştırmalı yöntemin sınırlarını zorluyor. Her bir belirginleşmenin etkisini diğerlerini sabit tutarken ölçmeye yetecek kadar devlet yok.

İkincisi bu devletler tamamen özerk, benzer örnekler değillerdi. Dört iktidar kaynağının hepsi –ulus-ötesi ekonomi, Batı uygarlığı, askeri bir topluluk ve diplomasi– bunlar arasında hızlı bir şekilde yayıldı. Fransız Devrimi gibi tek bir tahrip edici olay ya da Prusya-Alman devleti gibi tek bir devletin yükselişi bütün devletler için muazzam sonuçlar doğurabilir. Tikeli kuramsallaştırmanın açıkça sınırları var.

Üçüncüsü, dört belirginleşmenin hepsi sonradan birbirlerinin gelişimine etki eden –"karşılıklı etkileşim sonuçları" daha da fazla "değişken" üreten– ani, beklenmeyen sonuçlar üretmek üzere birbirlerine geçtiler. Ulus-devletler kısmi, rekabet halindeki kapitalist, temsili ve militarist rasyonaliteleri içselleştirdikçe gelişti ve değişti. Kapitalist sınıflar kısmi ve rekabet halindeki temsili, ulusal ve saldırgan bölgesel çıkar kavramlarını içselleştirdikçe değişti. Ordular mülkiyeti, oy hakkı tanınan sınıfları ve ulusu korudukça değişti. Kapitalist devlet, parti demokrasisi, ulus-devlet ve askeri kast bu ciltte saf halleriyle görünmüyorlar. 19. yüzyıl devletleri diyalektik olmayan bir şekilde dördünün hepsi üzerinde birbirine geçen rekabetler aracılığıyla oluşturuldu.

Dördüncüsü, sınıfların, temsiliyetin, ulus-devletlerin ve asker-sivil ilişkilerinin saf olmayışı bunlar iç ve dış politikada yer aldıkça arttı. Dış politika

daha yalıtılmış ve tikelci biçimde, eski rejim devlet adamlarının, askeri kastların, oynak milliyetçi partilerin ve baskı gruplarının daha fazla hâkimiyetinde kaldı; iç politika daha ziyade kapitalizm, temsiliyet ve ulusal merkezileşmenin idaresi altındaydı. İç ve dış politika mücadeleleri nadiren kafa kafaya geldiler fakat birbirinin üzerine gelen, içine geçen, içinde her birinin bir diğerinin gelişmesini niyet edilmeyen yollardan etkilediği belirginleşmelerde bir araya geldiler. Buna dair vereceğim en tepedeki örnek, sonuçların herhangi bir tek aktörün – mutlak monarklar gibi "seçkinlerin" ya da bürokrasilerin, sınıfların, parlamentoların, üst düzey kumandanların, çoğul çıkar gruplarının denetiminden çıktığı Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri olacak. Modern devlet kimsenin niyet etmediği biçimlerde ortaya çıktı ve teker teker bunların bütün kimliklerini ve çıkarlarını dönüştürdü.

Bu dört engel beni yaygın olmaktan çok yoğun, çok sayıda ülke ve değişkeni kapsamaya kalkan daha yüzeysel bilgidense beş ülkenin göreli olarak ayrıntılı bilgisine dayanan bir yönteme itiyor. Beş örnek (bazen diğer birkaçının acele bir şekilde kapsanması aracılığıyla desteklenen) üzerinden dahi tek-etkenli kuramları reddedebilir ve genel örüntüler hakkında geniş önermelerde bulunabilirim. Ancak bu aynı zamanda belirli bir zaman ve mekânın tarihi ve bu tarihin ulaştığı tek son: Birinci Dünya Savaşı.

Sonuç

Bütün temel devlet kuramlarından kendi kısmen kurumsal, kısmen işlevsel çok-biçimli kuramımı oluşturmak için ödünç aldıklarım oldu. Sınıf kuramının modern devletlerin kapitalist olduğu ve siyasete genellikle sınıf mücadelesinin hâkim olduğu ısrarını kabul ediyorum. Modern devletin bir üst-düzey belirginleşmesi aslında kapitalist olmasıdır. Ancak kapitalist ya da başka bir sınıf olsun belirginleşmenin bir şekilde "nihai olarak belirleyici" olduğuna dair herhangi bir kavrayışı reddediyorum. Çoğulculuğun çok sayıda iktidar aktörü, devlet işlevi ve demokrasiye doğru (kısmi) bir ilerleme tanımlamasını kabul ediyorum. Bu monarşinin parti demokrasisine karşı artçı bir eyleme giriştiği (ilk belirginleşmenin sınıf mücadeleleriyle birbirine geçmiş) temsiliyet şeklinde ikinci bir üst düzey belirginleşmeye yol açtı. Çoğulculuğun aynı zamanda ulusal mesele üzerine olan üçüncü belirginleşmeyle da sorunu yok. Ancak çoğulculuğun nihai olarak kararlı demokrasi kavramını reddediyorum; oy verme ve paylaşılan normlardan daha fazla iktidar biçimleri sonuçlara karar verilmesine yardımcı olur. Gerçek seçkinciler gibi merkezi devlet personelinin özerk iktidar aktörleri olabileceğini kabul ediyorum. Ancak bu dönemde daha farklı iki devlet aktörü tanımladım. Monarşiler bazı ülkelerde parti demokrasisine direnerek ve ayrı temsili belirginleşmeler oluşturarak varlıklarını sürdürdüler. Ayrıca jeopolitik ve içteki baskı, genellikle sivil top-

lum aktörleriyle tikelci ittifaklar halinde olsa da, militarizm şeklinde dördüncü üst-düzey belirginleşmeyi oluşturdu. Ancak ilk güç kendi başına, sonraki daha düzensizken, genellikle zayıf kalır. Bulabileceğimiz gibi modern devletlerin böyle "nihai" olarak damgalanmasını sağlayan, bütün bu üst-düzey belirginleşmelerin (artı ahlaki-ideolojik ve ataerkil belirginleşmelerin katkılarının) birleşimleridir.

Ancak, berbat etme-karmakarışık etme kuramcıları gibi devletlerin her bir kuramın önerdiğinden daha savruk, daha az sistemik ve bütüncül olduklarına inanıyorum. Bu nedenle başka bir devlet kuramı tipinden ve Max Weber'den "kurumsal devletçilik" olarak adlandırdığım kuramı geliştirmek için ödünç aldıklarım oldu. Devletleri anlamak ve toplumlar üzerine etkilerini değerlendirmek için onların kurumsal özelliklerini ayırt etmeliyiz. Çünkü modern devlet, bütün belirginleşmelerin gücünü arttırarak kendi kurumsal altyapılarını muazzam şekilde genişletti. Benim Batı toplumu tarihim artan ölçüde, kapitalist, temsili, ulusal ve militarist devlet belirginleşmelerinin birbirine geçen, sistemik olmayan gelişimine odaklanacak.

Abrams, P. 1988. Notes on the difficulty of studying the state. *Journal of* A theory of the modern state 89

Albertini, L. 1952, 1956, 1957. *The Origins of the War of 1914*, 3 vols. Oxford: Oxford University Press.

Alford, R., and R. Friedland. 1985. *Powers of Theory: Capitalism, the State, and Democracy.* Cambridge: Cambridge University Press.

Althusser, L. 1971. *Lenin and Philosophy and Other Essays.* London: New Left Books.

Anderson, E. N., and P. R. Anderson. 1967. *Political Institutions and Social Change in Continental Europe in the Nineteenth Century.* Berkeley: University of California Press.

Beales, D. 1987. *Joseph II.* Vol. I: *In the Shadow of Maria Theresa, 1740-1780.* Cambridge: Cambridge University Press.

Beetham, D. 1985. *Max Weber and the Theory of Modern Politics.* Cambridge: Polity Press.

Bendix, R. 1978. *Kings or People: Power and the Mandate to Rule.* Berkeley: University of California Press.

Block, F. 1977. *The Origins of International Economic Disorder.* Berkeley: University of California Press.

Collins, R. 1986. Imperialism and legitimacy: Weber's theory of politics. In his *Weberian Sociological Theory.* Cambridge: Cambridge University Press.

Dahl, R. A. 1956. *A Preface to Democratic Theory.* Chicago: University of Chicago Press.

1961. *Who Governs? Democracy and Power in an American City.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

1977. *Polyarchy.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Domhoff, W. 1978. *The Powers That Be: Processes of Ruling Class Domination in America.* New York: Random House.

1990. *The Power Elite and the State.* New York: Aldine de Gruyter.

Easton, D. 1965. *A Framework for Political Analysis.* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.

Eisenstadt, S. N. 1969. *The Political Systems of Empires: The Rise and Fall of the Historical Bureaucratic Societies.* New York: Free Press.

Giddens, A. 1972. *Politics and Sociology in the Thought of Max Weber.* London: Macmillan.

1985. *The Nation-State and Violence.* Cambridge: Polity Press.

Habermas, J. 1976. *Legitimation Crisis.* London: Heinemann.

Huntington, S. 1968. *Political Order in Changing Societies.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Jessop, B. 1977. Recent theories of the capitalist state. *Cambridge Journal of Economics* 1.

1982. *The Capitalist State.* Oxford: Martin Robertson.

1990. *State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place.* University Park: Pennsylvania State University Press.

Keohane, R., and J. Nye. 1977. *Power and Interdependence.* Boston: Little, Brown.

Kiser, E., and M. Hechter. 1991. The role of general theory in comparativehistorical sociology. *American Journal of Sociology* 97.

Krasner, S. D. 1978. *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and U.S. Foreign Policy.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

1984. Approaches to the state: Alternative conceptions and historical dynamics. *Comparative Politics* 16.

1985. *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism.* Berkeley: University of California Press.

Laumann, E. O., and D. Knoke. 1987. *The Organizational State.* Madison: University of Wisconsin Press.

Levi, M. 1988. *Of Rule and Revenue.* Berkeley: University of California Press.

Lipset, S. M. 1959. *Political Man.* London: Mercury Books.

Lipson, C. 1985. *Standing Guard: Protecting Foreign Capital in the Nineteenth and Twentieth Centuries.* Berkeley: University of California Press.

Maclver, R. M. 1926. *The Modern State.* Oxford: Oxford University Press.

Maier, C. 1981. The two postwar eras and the conditions for stability in twentieth-century Western Europe. *American Historical Review* 86.

Mann, M. 1988. *States, War and Capitalism.* Oxford: Blackwell.

Marshall, T. H. 1963. *Sociology at the Crossroads and Other Essays.* London: Heinemann.

Marx, K., and F. Engels. 1968. *Selected Works.* Moscow: Progress Publishers.

Mayer, A. J. 1981. *The Persistence of the Old Regime.* London: Croom Helm.

Miliband, R. 1969. *The State in Capitalist Society.* New York: Basic Books.

Mills, C. W. 1956. *The Power Elite.* Oxford: Oxford University Press.

Mommsen, W. 1984. *The Age of Bureaucracy: Perspectives on the Political Sociology of Max Weber*. Oxford: Blackwell.

Morgenthau, H. 1978. *Politics Among Nations: The Struggle for War and Peace,* 5th ed. New York: Knopf.

Mosca, G. 1939. *The Ruling Class.* New York: McGraw-Hill.

O'Connor, J. 1973. *The Fiscal Crisis of the State.* New York: St. Martin's Press.

Offe, C. 1972. Political authority and class structure: An analysis of late capitalist societies. *International Journal of Sociology 2.*

191 A. Structural problems of the capitalist state. In *German Political Studies,* vol. 1, ed. K. Von Beyme. London: Sage.

Offe, C, and V. Ronge. 1982. Theses on the theory of the state. In *Classes, Power and Conflict,* ed. A. Giddens and D. Held. Berkeley: University of California Press.

Oppenheimer, F. 1975. *The State.* New York: Free Life Editions.

Padgett, J. F. 1981. Hierarchy and ecological control in federal budgetary decision making. *American Journal of Sociology* 87.

Poggi, G. 1990. *The State. Its Nature, Development and Prospectus.* Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Poulantzas, N. 1973. *Political Power and Social Classes.* London: New Left Books.

1978. *Political Power and Social Classes.* London: Verso.

Rokkan, S. 1970. *Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development*. Oslo: Universitetsforlaget.

Rosecrance, R. 1986. *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World.* New York: Basic Books.

Rosenau, J. 1966. Pre-theories and theories of foreign policy. In *Approaches to Comparative and International Politics,* ed. R. B. Farrell. Evanston, 111.: Northwestern University Press.

Rueschemeyer, D., and P. Evans. 1985. The state in economic transformation: Towards an analysis of the conditions underlying effective transformation. In *Bringing the State Back In,* ed. P. Evans, D.

Rueschemeyer, and T. Skocpol. Cambridge: Cambridge University Press.

Shaw, M. 1984. War, imperialism and the state-system: A critique of orthodox Marxism for the 1980s. In *War, State and Society,* ed. M. Shaw. Basingstoke: Macmillan.

1988. *Dialectics of War: An Essay on the Social Theory of War and Peace.* London: Pluto Press.

Skocpol, T. 1979. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China.* Cambridge: Cambridge University Press.

1985. Bringing the state back in: Strategies of analysis in current research. In *Bringing the State Back In,* ed. P. Evans, D. Rueschemeyer, and T.

Skocpol. Cambridge: Cambridge University Press.

Steinmetz, G. 1990. The myth and the reality of an autonomous state: Industrialists, Junkers and social policy in Imperial Germany. *Comparative Social Research* 12.

Tilly, C. 1975. *As Sociology Meets History.* New York: Academic Press. 1990. *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990.* Oxford: Blackwell.

Trimberger, E. K. 1978. *Revolution from Above: Military Bureaucrats and Development in Japan, Turkey, Egypt and Peru.* New Brunswick, N.J.: Transaction Books.

Weber, M. 1978. *Economy and Society, 2* vols. Berkeley: University of California Press.

Weir, M., and T. Skocpol. 1985. State structures and the possibilities for "Keynesian" responses to the Great Depression in Sweden, Britain and the United States. In *Bringing the State Back In,* ed. P. Evans, D.

Rueschemeyer, and T. Skocpol. Cambridge: Cambridge University Press.

Weir, M., et al. 1988. *The Politics of Social Policy in the United States.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Wolfe, A. 1977. *The Limits of Legitimacy: Political Contradictions of Contemporary Capitalism.* New York: Free Press.

Zeitlin, M. 1980. On classes, class conflict, and the state: An introductory note. In *Classes, Class Conflict and the State: Empirical Studies in Class Analysis,* ed. M. Zeitlin. Cambridge, Mass.: Winthrop.

1984. *The Civil Wars in Chile.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

4
Britanya'da Sanayi Devrimi ve Eski Rejim Liberalizmi, 1760-1880

Britanya'nın paradoksu 1. Bölüm'de sunulmuştu: Britanya Sanayi Devrimi'ne –kolektif iktidarda dünya tarihindeki en büyük dalgalanmaya– öncülük etti, ancak bölüşümcü iktidar ilişkileri bir devrim yaşamadı. Anakarada, İrlanda dışında, temsili reform ve ulusal bütünleşme peyderpeydi. Neden?

Revizyonist iktisat tarihçileri paradoksun en basit çözümünü sundular: "Sanayi Devrimi"nden "Devrim"i çıkardılar. İddialarına göre sanayileşme de, vasat yapısal dönüşüm gibi peyderpeydi. Bazı Marksistler de, erken proletarya hareketleri tarafından aksatılan, zirai-ticari kapitalizmden ticari-sınai kapitalizme geçişle sonlanmakta olan feodalizmden kapitalizme geçişe vurgu yaparak sanayileşmenin önemini yadırgamaktadır (E. P. Thompson, 1963). Whig'ler sanayi kapitalizminin, önceki sivil haklar ve anayasal devlet kazanımlarıyla etkileşim halinde tutarlı bir şekilde daha geniş tanımlanan bir yurttaşlığı ve demokrasiyi geliştireceğini düşünerek, daha yayılmış, evrimsel bir modernleşme öngörürler (Plumb, 1950: 140; Marshall, 1963). Moore, (1973: 1. Bölüm) Whig ve Marksist görüşleri birleştirir: Britanya, emek-baskılayıcı tarımla uğraşan toprak sahibi soyluların yokluğu ve geniş bir burjuvazinin varlığı sayesinde demokrasiye reformla evrildi. Marksistler ve Whig'ler, sanayi kapitalizminin devleti demokratik olmaya zorladığına inanmaktadırlar. Tory'ler buna katılmamaktadır: Eski rejim, 19. yüzyılın içlerine kadar devlete ve ideolojiye hükmetmeye ve itaat görmeye devam etti. Daha sonraki düşüşü, sanayi toplumunun baskılarından daha ziyade kendi hatalarından ve bölünmelerinden ileri geldi (Moore, 1976; Clark, 1985).

Bu görüşlerin hepsinden serbestçe ödünç alıp askeri ve jeopolitik iktidar ilişkileri üzerine kendi vurgumu ekliyorum. Sanayileşme gerçekten de daha eski bir piyasa kapitalizmi tarafından yapılandırılmıştı. Britanya devleti, daha önce sivil haklar ve temel bir parti demokrasisini kurumsallaştırmıştı. Ancak eski rejimle küçük burjuvazi arasında ("burjuvaziyle" olduğundan daha fazla) çatışma vardı; ancak kısmen ekonomik olmayan toplumsal iktidar kaynakları tarafından şekillendirilen bu sınıflar "katışıksız değildi". Farklı sınıf kimlikleri, savaş baskıları tarafından önce güçlendirilmiş sonra beraber modern bir ulus-devletin gelişmesini desteklemeleri sağlanarak zayıflatılmıştı. 1840'larla birlikte, bu iki sınıfın çekirdekleri, bugün hala yaşayan bir "eski rejim liberalizmini" oluşturan tek bir kapitalist yönetici sınıfı oluşturacak şekilde birleşiyorlardı.

Benim açıklamam, ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasi iktidar örgütlenmelerini birbirlerine geçiriyor. Kimi devlet kurumlarına özellikle önem veriyorum. Ne eski rejim liberalizmi, ne de reformun önde gelmesi sanayileşme ya da kapitalizme indirgenebilir. Toplumsal iktidarın dört kaynağının birbirlerine geçmiş gelişmesi, eski rejim ile küçük burjuvazinin uzlaşmasını, devletin modernleşmesini ve ulusu doğurdu.

Sanayi Devrimi

En basit veri hakkında en çok şeyi bildiğimiz için oradan başlıyorum – nüfusun büyüklüğünden. Bu birçok şeyi açığa çıkarıyor. Wrigley ve Schofield (1981: Tablo A3.3) ve Wrigley (1985), nüfus artışına 1520 ile 1700 arasında Londra'nın, 1700'den 1770'e kadar Norwich, York, Bristol ya da New Castle gibi tarihi bölgesel merkezleri ya da liman kentlerinin ve ancak 1770'ten sonra Manchester, Liverpool ve Birmingham gibi üretim ve Pazar kentlerinin egemen olduğunu gösteriyor. Üç dönem boyunca, 1520'den 1801'e kadar, tarımdaki nüfusun oranı % 76'dan % 36'ya düştükçe, kırsal bölgelerde (nüfusu 5.000'den az olan yerlerde) yaşayıp tarımda istihdam edilmeyenlerin ulusal nüfusa oranı % 18'den % 36'ya çıktı. 1801'e gelindiğinde, kırsal kesim, tarımla ne kadar meşgulse, hizmetler, ticaret ve "ilkel-sanayilerle" de o kadar meşguldü ve kentler hala nüfusun ancak % 28'ini barındırıyordu. Kapitalizm, kentsel olduğu kadar kırsal, endüstriyel olduğu kadar zirai ve ticariydi. Nüfusun kırsal Shire'lardan imalatçı Manchester'lara dünya-tarihsel yer değiştirmesi, imalat merkezli kentsel nüfus patlamasıyla sonlanmasının öncesinde, iki yüzyılı Londra egemenliğinde geçen, üç yüzyıllık ticari-kapitalist bir tarihöncesine sahipti. Bu, 1. Bölüm'de tartışılan ikilikçi kuramların ima ettiğinden daha karmaşık, daha az devrimci bir dönüşüm. Belki de, nihayet dağıtımcı iktidar kurumları Sanayi Devrimi'yle baş edebilecekti.

Gerçekten de, revizyonist iktisat tarihçileri Sanayi Devrimi'nden 'Devrimi' kısmen çıkarageldiler. Onlara göre 1760'tan sonraki yıllık ekonomik bü-

yüme, 1830'dan önce nüfus artış hızına yakın olan % 3'e ulaşmadı. Büyük ölçüde tek sektörün, pamuk sektörünün, yaptığı ihracat yavaştı. Bir "sıçrama" olduğu yoktu; fabrika ve buhar-gücü makineleşmesi, ürün artışı ve yapısal değişim sınırlıydı. 1841'e gelindiğinde makineleşme, çoğu tekstil sektöründe olmak üzere, işgücünün % 20'sinin oldukça altında bir kesimini "dönüştürmüştü" (Harle, 1982; Crafts, 1983, 1985: 7-8; Lee, 1986). Ne var ki, biraz daha geniş bir zaman dilimine bakıldığında, değişimler daha dramatikti. 1850'ye gelindiğinde emeğin ve yatırımın büyük bölümü kentlere, ticarete ve üretime doğru yer değiştirmişti. Bu denli uzun süren bir tarımsal gelişme önceki üç yüzyıl, ticaretin bu derece genişlemesi önceki iki yüzyıl boyunca, kentsel ve üretim merkezli bir ekonominin ortaya çıkması ise daha önce hiç görülmemiştBirinci Dünya-tarihsel açıdan eğer bu kombinasyon bir toplumsal devrim sayılmazsa, hiçbir şey sayılamaz. Devrimi tek yönlü ve tekil bir olay değil de devam eden çoklu süreçler olarak görmek şartıyla, bu olaylara devrim demek durumundayız.

Devrimin nedenleri hala tartışmalı. Tarihçilerin çoğu tarımdaki gelişmelere ve orta halli tarımsal hanelerin taleplerine işaret ediyor (Eversley, 1967; John, 1967; McKendrick, 1974, 1982:9-33; Pawson, 1979; daha Avrupalı bir görüş için bkz. Hagen, 1988). Diğerleri, tarımdaki gelişmenin 1710'dan sonra azaldığını ve 1760'tan itibaren tamamen durduğunu öne sürüyor. Bunlar uluslararası ticaret ve sınai üretkenliğin arz-yönlü itkilerini vurguluyorlar (Mokyr, 1977, 1985; McCloskey, 1985; O'brien, 1985). Devrimin en genel nedenini tartışmanın kendisi ortaya koyuyor: Her üç sektörde de arz ve talebin iyice bütünleştiği piyasa kapitalisti bir ekonominin ortaya çıkması. Klasik siyasal iktisat kanunları (arz ve talep, piyasa rekabeti, kar güdüsü, marjinal fayda ve benzeri) artık 18. yüzyıl sonlarının Britanya ekonomisini *tanımlayabilirdi.* Nüfusun çoğunluğu –büyük bir toplum için ilk kez– piyasa tarafından bütünleştirilmiş bir sivil toplum içerisinde metaların alıcı ve satıcıları olarak hareket etmekteydi. Pek az iktisatçı bu piyasa mekanizmalarının ne kadar hususi olduğunu teslim eder. Ancak bunlar daha önce toplumlara hemen hemen hiç egemen olmamıştılar.

1. Cilt, bu ekonomiyi uzun vadede mümkün kılan koşulları belirtmişti: Adem-i merkezi özel mülk hisselerinin ortaya çıkması, işçilerin toprakta mülksüzleşmesi, yerel köy-malikane ağlarının Hristiyanlığın normatif düzenlemeleri içinde entegrasyonu, Kıta'nın "yaygın ekonomik kaynak portföyü" (Jones, 1982), daha nemli toprakların avantajlı duruma gelmesi ve açık deniz denizciliği. Tüm bunlar bilhassa Kuzeybatı Avrupa'da, bilhassa da İngiltere'de kapitalist bir ekonomiyi geliştirdi.

Orta vadeli nedenler, ilkin 1710'dan önceki 150 yılda getirilerini ikiye katlayan ve böylelikle insanları kentlere ve ticarete salarak nüfus artışının belirginleştirdiği kırsal çeşitliliğe sebep olan tarımdan geldi. Tarım, ticaret ve ilkel-

sanayi sektörlerinin bütünleşen talepleri, kitlesel tüketim pazarları ve söylemsel okuryazarlık, yeni haberleşme ve ulaşım altyapılarını doğurdu (Albert, 1972; O'brien, 1985). Son olarak, Britanya uluslararası gemi taşımacılığı ve ticarete egemen olmaya başladı. Bunun jeopolitik ve askeri neden ve sonuçları da vardı (mesela ordu demir ve tekstil ürünlerinin en büyük tüketicisi haline geldi). 1770'e gelindiğinde, Adam Smith'in "görünmez eli" sivil topluma hükmediyordu. Klasik siyasal iktisat bunu tanımlamak için ortaya çıktı.

Yakın dönemli nedenler üç sanayi kolunda ortaya çıktı: Kömür, demir ve pamuk. Bunlar, şunlara odaklandılar:

> –hızlı, düzenli, kesin ve yorulmak bilmeyen– makinelerin insan becerileri ve emeğinin yerine geçmesi: Canlı yerine cansız güç kaynaklarının geçmesi, bilhassa ısıyı işe dönüştüren makinelerin ortaya çıkması ve böylelikle insana neredeyse sonsuz, yeni bir enerji kaynağının sunulması; yeni ve çok daha bol hammaddenin kullanılmaya başlanması; bilhassa, bitkisel ve hayvansal maddelerin yerine mineralin geçmesi. [Landes, 1969:41]

Bu buluşlar çok daha önceki teknolojik atılımlar üzerine marjinal ancak çok sayıda geliştirmeden ibaretti (Lille, 1973: 190-1; krş. benim 1. Cilt: 403-8). Buhar makinesi, askeriyenin son itici gücü sağladığı, çeşitli sanayileri bir araya getiren sürekli ve düzenli olarak artan yeniliklerin iyi bir örneğidir. Kömüre olan talep arttıkça madenlerde daha derin damarlara inildi, ancak buraları sel bastı. İlk buhar makinesi (Newcomen'in atmosferik motoru) buralardaki suyu dışarı pompalıyordu. Ancak kömür arzının artması, kömürün fırınlara taşınmasında tıkanıklığa sebep oldu. Newcomen-Watt pompa makineleri kömür taşımak için çekme motorlarına dönüştürüldü. Kömür fiyatlarının düşmesi, sürekli yüksek yanma sıcaklığına erişmek amacıyla, odun kömürünün yerine ham kömürden kok kömürü yapılıp kullanılmasını sağladı. Ancak bu daha iyi fırın tasarımı ve demir dökümü gerektiriyordu. Buhar makinesi ordu mühimmat fabrikalarında geliştirilen ileri döküm metotlarına adapte edildi. Piyasa baskıları baştanbaşa önemli hale geldi: Demir ve kömür tüketicilerinin (özllikle askeriyenin) ve bunların yan sanayilerinin (başta demiryollarının) birbirine bağlı talepleri. Arz yönündeki yenilikler hala gizemini koruyor. Buluşlar basitçe talepten kaynaklanmıyordu. Ancak Newcomen, Watt, Boulton, Arkwright, Wedgewood ve diğerlerinin buluşlarını nasıl yaptıklarını tam olarak anlayamıyoruz (Musson, 1972: 45, 56, 68; McCloskey, 1985).

Çok daha sonralarına kadar büyük sermaye ve karmaşık bilimin ancak sınırlı roller oynadıklarını biliyoruz. Devrim büyük ölçüde, diğer ülkelerdeki ardıllarından daha az sermayeleşmiş küçük girişimciler, bunların aileleri ve arkadaşları tarafından finanse edildi (Crafts, 1983; Mokyr, 1985: 33-8). Örgütlü bilim de başlarda pek fazla rol oynamadı (Musson ve Robinson, 1969; Musson, 1972). Deneylerin çoğu küçük bir atölyeyle, hatta tek bir çalışma tezgâhıyla sınırlıydı. Watt'ın meşhur kazanı aslında gerçekti: Bir deneydeki minyatür

buhar kazanı. Bilim kimya sanayisinde devamlı önemliydi, mühendislikte aralıklarla, tekstilde ise nadiren önem kazandı. Mucitlerin pek azı basitçe "alaylı tamirciydi" (Landes'in tarifi). Çoğu teknik bir meslekte eğitilmiş ancak Aydınlanma'nın doğa felsefesinin eğitimini epeyce almışlardı. 17. yüzyıl bilim devrimi ve 18. yüzyıl Aydınlanmasının başını çektiği (söylemsel okuryazarlığın genişleyen altyapısı tarafından yayılan) açık fikir pazarına erişim, örgütlü bilimden daha büyük önem taşıyordu.

Büyük bilim, karmaşık teknoloji ve yoğunlaşmış sermaye olmadan sınai işletmeler küçük kaldılar ve var olan ticari işletmeler tarafından şekillendirildiler. Girişimci ("*taker between*"), sıklıkla genel bir tüccar olarak ortaya çıktı. Girişimler ise sık sık kadınların başında olduğu ve tedarikçilerle kişisel bağlantıları sürdürdüğü aile bazlı işletmelerdi (Wilson, 1955; Pollard, 1965; Payne, 1974; Chandler, 1977; Davidoff, 1986). Buhar gücü, sık sık aileler arası bu amaçla kurulan ortaklıklar olan, az sayıda fabrikaya daha fazla üretim ve daha geniş bir işgücü sağladı (Sayıları 15. Bölüm'de veriyorum). Genel tüccarın işleri çoğu kez küçük ve özelleşmiş işletmeler şeklinde bölünmüştü. Bir girişimci, yetenekli bir zanaatkâr-mucitle işbirliği yapabilir, kendi işçilerini çalıştıran birkaç zanaatkârı idare edebilirdi. İşletmeler nadiren elli veya daha fazla kişiyi bir araya getirirdi. Satış ve dağıtım yurt içinde ve yurt dışındaki ayrı toptancılara bırakılırdı.

Bu dünyaya hükmedenler küçük aile sermayeleri ile kendi emeklerini birleştiren küçük ustalar, toptancılar, tüccarlar, mühendisler – yani klasik küçük burjuvalardı. Bu –belki de insanlık tarihinin en büyük başarısı olan– *onların* Sanayi Devrimi'ydi; oysa bir sınıf olarak örgütlenmemişlerdi. Kendi kapsamlı örgütlerine gereksinim duymadılar. İçerdiği "görünmez el", kimse tarafından tasarlanmadan kalkınmayı sağlayan bir sivil toplum, tarım ve ticarette zaten kurumsallaşmıştı. Kaynakları meta gibi kullanan, mutlak mülkiyeti savunan ve deniz aşırı kar peşindeki eski rejim, Fransa'nın aksine, Britanya'da, adamakıllı kapitalistti. Küçük burjuvazi, diğer sınıfların örgütlerini kullanarak para kazanıyordu.

18. Yüzyıl Sınıfları

Dolayısıyla Britanya'da kendinden menkul bir burjuvazi ya da kapitalist sınıf yoktu. Buna en yakın terim, ortaya çıkmakta olan ulusal devlette hissesi (başka bir deyişle mülkü) olanları ifade eden "ulus"tu. Ne var ki, oy hakkı tanınmayan ve resmi görevlerden dışlanan yeni küçük burjuvazinin çoğunluğu ulusun asil üyeleri değildi. Bunun da ötesinde, dönemin sınıf terimleri çeşitli ve çoğuldu. Bu ciltte beş geniş anlamda "kapitalist" sınıf aktörü tanımlıyorum.

1. Eski rejim, Britanya'nın 1760'taki yönetici sınıfı, kral ve maiyetini, müesses kiliseyi, aristokrasiyi, taşra ekâbirini ve ticaret oligarşilerini içeriyordu. Bunlar kapitalistçe kullandıkları azımsanamayacak kadar mülke sahiptiler. Devleti "aracı vekilleri" yardımıyla kontrol ediyorlardı. "Yeni" sermayenin

çoğu bu sınıfın dışında kalmışken, pek çok üst düzey görevli (yüksek rütbeli subaylar dâhil) ona dâhil ya da bağımlıydı. Kilisesi, gittikçe azalan bir yoğunlukta da olsa, toplumun her alanına nüfuz etmişti. Kendisine düşman olan çağdaşları ona "eski yozlaşma" diyorlardı. Daha sonra, "eski rejim" tabiri tüm Avrupa'da yankı buldu. Bu niteleme geniş bir türdeşliğe işaret etmek için kullanılmadı; eski rejimin siyaseti gruplara bölünmüştü.

2. *Küçük burjuvazi*, bağımsız zanaatkârlar dâhil, ticaret ve üretimle uğraşan küçük kapitalistleri kapsıyordu. Sayı, varlık, okuryazarlık ve kendilerine güvenleri artmaktaydı; ancak devletten dışlanmışlardı ve zaman zaman eski rejime muhalefet etmekteydiler. Gramsci'nin "organik entelektüeller" dediği liberal bir burjuva ideolojisini dillendiren küçük avukatlar, öğretmenler ve gazeteciler bunlara dâhildi. Fransa ve daha sınırlı bir şekilde Amerika'da bu entelektüeller bir devrime öncülük edebilirdi. O zaman Britanya'da en çok kullanılan tabir "orta sınıflardı"; ancak küçük ve kent-merkezli kapitalistleri çağrıştıran "küçük burjuvazi", daha isabetli. Buna rağmen ideal bir tabir de değil çünkü Britanya ve Amerika'da Kıta Avrupası'na göre daha az yaygın. Ancak (Neale 1983'ün bu insanlar için kullandığı) "orta sınıf" tabirini daha sonraki bir gelişmeye saklıyorum (bu listedeki 5. sınıf).

3. *Köylü çiftçiler* toprakta çoğunlukla aile emeği kullanan, belki az miktarda ücretli emekle desteklenen küçük mülkiyete sahiptiler ya da hükmediyorlardı. Kıta Avrupası'nda "köylü" demek yeterlidir; ancak Britanya ve Amerika'da bu sözcük biraz aşağılayıcıdır ve yerine "çiftçi" karşılayacak şekilde geçer. Britanyalı küçük çiftçilerin çoğu mülk sahibi değildi. Bir mülk sahibinden kiralıyorlardı; ancak tasarrufları bir miktar teminat atındaydı.

Her ülkenin kendine has özellikleri olsa da, bu üçü 18. yüzyılın temel kapitalist aktörleriydi. Köylü çiftçiler kendi sınıf kimliklerini korudular (bkz. 19. Bölüm). Ancak 1830 ile 1970 arasında, çoğu ülkede diğer mülk sahipleri iki yeni sınıf oluşturacak şekilde kendilerini yeniden konumlandırdılar.

4. Bir *kapitalist sınıf*, eski rejim ve üst düzey küçük burjuvaziyi, toprak, ticaret ve sanayi üzerinden birleştirdi. 1870 dolaylarına gelindiğinde, kapitalist sınıf Britanya'ya hükmediyordu ve "görünmez elin", saray erkânının, kilisenin, toprak aristokrasisinin, finansal kurumların, sanayi şirketlerinin ve ulusal devletin güçlerini büyük ölçüde elinde toplamıştı. Bu birleşme farklı ülkelerde farklı şekiller aldı. Britanya'daki şekline "eski rejim liberalizmi" diyorum.

5. Britanya'da Viktorya döneminin ortalarında bir *orta sınıf* meydana geldi (ancak çağdaşları tarafından "orta sınıflar" şeklinde çoğullaştırılıyordu). Bu sınıf ve üç fraksiyonu –küçük burjuvazi, profesyoneller ve meslek sahipleri– 16. Bölüm'de tartışılıyor. Başlangıçta küçük burjuvazinin parçası olan zanaatkârlar proleterleştiler.

Bu sınıflar ideal tiplerdir. 18. yüzyıl toplumu üzerinde kararlı bir şekilde dolaşmıyorlardı. Ancak salt kurmaca da değiller. Dönemlerinde yankı uyan-

dırdılar ve ilk üçü, Britanyalı üç erken sosyologun "siyasal aritmetiğinde" yer buldular. Gregory King (1688'de), Joseph Massie (1759), ve Patrick Colquhoun (1801-3) Britanya'nın başta gelen sınıfları dedikleri sınıfların sayılarını ve gelirlerini hesapladılar (Bkz. Tablo 4.1).

Benim "eski rejim"im üç sosyolog tarafından da tanımlandı. Hepsi de benzer alt kategorilere ayrılan "yüksek unvanlar ve meziyetler/meslekler" belirlediler: Seviyeler halinde soylular ve eşraf, din adamları, devlet görevlileri, avukatlar ve diğer meslekler. Onların sınıflandırmalarını, dışarıda bıraktıkları birkaç bin "büyük tüccarı" da ekleyerek ve eski rejimi biraz daha "sınıfa benzer", statü derecelerine biraz daha gevşekçe bağlı bir hale getirerek bir miktar düzelttim. Dolayısıyla biçilen üç değer de, eski rejimin ailelerin % 5'ini milli gelirin ise % 27-28'ini kapsayacağı şekilde, değişti. Unvanlılar ve eşraf nüfusun % 1'inin ancak biraz üstündeydi ancak milli gelirin % 15'ine karşılık geliyorlardı. Dönem boyunca hizmet mesleklerine sahip olanlar ikinci en zengin grup olarak kalsalar da "büyük tüccarlar" fazla gerilerinde değildi.

Toplumun tabanında, işçi sayısının azalması muhtemelen sınıflandırmaların farklılaşmasından kaynaklanıyor. Sayılar ayrıca bu dönemde yoksullarda gerçekleşen önemli bir dönüşümünü de maskeliyor: Tarım işçilerinin göreli olarak azalması. Bu sosyologlar "ayaktakımı" ile uğraşırken ekonomik sektörlere göre ayrışma konusuyla görece ilgisizdiler. Yalnızca Colquhoun bazı sanayi ve maden işçilerini farklı bir sektörel kategoriye koymaya çalıştı. Britanya ve Fransa'da liberal ve Whig yazarlar sıklıkla mülk sahibi ve eğitimli "halkı" alttaki "ayaktakımı"ndan ayırdılar. İşte filozof Holbach'ın konu hakkındaki kayda değer açıklığı:

> Halk kelimesiyle, aydınlanmadan ve aklıselimden yoksun olduğu için toplumu huzursuz etmek isteyen karışıklık peşindeki demagogların her an yandaşı ve maşası olabilecek ahmak ayaktakımını kastetmiyorum. Mülkiyetinin gelirleriyle saygıdeğer bir yaşam sürdürebilen her kişi ve toprak sahibi olan her aile reisi yurttaş sayılmalıdır. [*Systéme Sociale* 1773: Vol. II]

Sosyologlar, "orta" kesim içinde çiftçileri ayrı bir sınıf olarak tanımlamada güçlük çekmediler – gelirin % 25'iyle nüfusun yaklaşık % 15'i. Daha az başarılı bir şekilde, ticari orta sınıfları endüstriyel olanlardan ayırmaya çalıştılar. Dükkân sahiplerini King eksik Massie ise fazla saydı. Massie'nin esnaf dediklerinin çoğunu King "imalatçı esnaflar" Colquhoun ise "zanaatkârlar, elişçileri, tamirciler ve işçiler" olarak sınıflandırdı. Bunların sınıflandırmaları arasında bir orta yol bulmak gerekirse tüccarlar nüfusun % 9 ila 12'sini oluştururken milli servetin 20'sini temsil ediyorlardı. Sanayi ve inşaatta sosyologlar ustalarla bağımsız zanaatkârları ve bazen de zanaatkârlarla işçileri belirsizleştirdiler. Yalnızca King, endüstriyel ve inşaatla ilgili zanaatların çoğunu sıradan

işçilerin arasına koydu. Massie, imalatçıları aile gelirlerine göre ayırdı; Colquhoun ise sermaye sahibi olup olmamalarına göre. Beşte dördü sermayesiz olduğu için, bunları kocaman bir "işçi sınıfı" kategorisine yerleştirdi: "Zanaatkârlar, elişçileri, tamirciler ve üretim, inşaat ve her türden işte istihdam edilen işçiler."

Dolayısıyla çağın sosyologları yeni mesleki tabakaları nasıl ele alacaklarından, imalatçıların ve inşaatçıların tüccarlardan nasıl farklı olduğundan, emin değildiler ve zanaatkârlarla işçiler arasındaki farkı belirsizleştirdiler. "Halk"ın nerede bitip "ayaktakımı"nın nerede başladığından emin değildiler.

Sosyologların çıkmazı sahiciydi. Nüfusun büyük kısmının bilfiil çatışma halindeki ekonomik kimliklerini ayırt etmenin bir tek ve en iyi çözümü yoktur. Ben Tablo 4.1'de, ticari ve sınai kategorileri, nüfusun % 15 ila 19'unu gelirin ise % 23 ila 27'sini temsil eden genel bir "küçük burjuvazi" içinde toplayarak kısmi bir çözüm ürettim. İmalatçı ve inşaatçı zanaatkârlar arttıkça, muhtemelen bu sınıfın büyüklüğü ve zenginliği de arttı. Dönemin Whig dilinde, alttaki "ayaktakımı"ndan farklılaştırılarak, çiftçiler ve eski rejimle birlikte bu sınıfın mensuplarına "halk" deniyordu. Ancak bu küçük burjuvazi içinde potansiyel bir fay hattı bulunmaktaydı. Sayıları artan, sanayi ve inşaat sektörlerindekiler ticarettekiler kadar varlıklı değillerdi; gelirleri ulusal ortalama civarındaydı, onun iki katı değil. İmalatçı ve inşaatçıların dörtte üçü, tüm küçük burjuvazinin yarısı, muhtemelen zanaatkardı ve tabloda "marjinal" olarak adlandırdığım "küçük zanaatkarlardan" daha varlıklı ve güvenceliydiler; ancak pek çok yaşam deneyimini onlarla paylaşıyorlardı.

Bu "orta" gruplar potansiyel olarak temelde iki şekilde ayrıştırılabilirdi: Eski rejim ve çiftçilere karşı genişlemiş bir küçük burjuvazi-zanaatkâr hareketi ya da fay hattının daha aşağıda görülmesi durumunda, alttaki işçi sınıfı ya da ayaktakımıyla birlikte zanaatkarlar ve işçilere karşı konumlanan ticari küçük burjuvazi. "Sınıflar" daha sonraki bölümlerde gösterileceği gibi, kararsız ve zamanda ve farklı ülkeler arasında değişkendi. Mesele –Moore (1973) ve Rueschemeyer, Stephens ve Stephens'ın (1992) önerdiği gibi– sınıfların sadece güçlü ya da zayıf olmalarıyla değil tam da birer sınıf olarak varlıkları ve kimlikleri ile ilgiliydi. Bu bölümde ve 15. Bölüm'de Britanya'da kolektif aktörler olarak bir küçük burjuvazi sonra da bir işçi sınıfı görüyoruz ancak ikisinde de aynı meslekleri buluyoruz. Gelin (çağdaş kuramda bir miktar öneme sahip) bu örtük sınıfların nasıl duraklayarak ve kısmi olarak, yoğun ve siyasi bir varlık kazandıklarını görelim.

Gerçekten mülkiyetsiz olanlar önemsiz sayılıyordu. 1688'deki gibi çoğunluğunun kırsal ve tarımsal olması veya daha sonrasında olduğu gibi, aynı oranda kentsel, ticari veya üretime dair sektörlerinden olabilmeleri önemli görülmedi. Ancak "orta" kesimlerinkiyle denk olan sayıları toplam nüfusun çoğunluğu değil, % 40'ının ancak biraz fazlasıydı.

Tablo 4.1. 1688, 1759 ve 1801-3'te erkek hane reisinin toplumsal sınıfına göre Britanyalı aileler ve aile gelirleri yüzdeleri

Çağdaşların sınıfları			1688		1701		1801-3	
Whig Politikacılar	Sosyologlar	Benim sınıflarım	% Aileler	% Gelir	% Aileler	% Gelir	% Aileler	% Gelir
Halk	Yüksek unvanlar ve eşraf Meslek sahipleri,	Eski rejim	5	28	5	27	5	28
	Toprak sahipleri, çiftçiler	Çiftçiler	16	22	16	25	15	26
	Küçük tüccarlar, imalatçılar, büyük zanaatkarlar[2]	Küçük burjuvazi	15	26	19	27	16	23
(Marjinal)	Küçük zanaatkarlar[3]	(Marjinal)	12	8	17	9	21	36
Ayaktakımı	İşçiler, rençperler, yoksullar, evsizler	İşçiler	45	12	37	8	36	8
-	Askerler ve denizciler	-	7	4	6[4]	3	11	5

Kaynaklar: Gregory King (1688), Joseph Massie (1759) ve Patrick Colquhoun'un (1801-3) Lindert ve Williamson (1982) ve Crafts (1985) tarafından gözden geçirilmiş o dönemdeki tahminleri.

Ekonomide Sınıflar, 1760 – 1820

Ticari kapitalizm 18. yüzyıl Britanyası'na egemendi (Perkin, 1968; Abercrombie, Hill ve Turner, 1980: 104-19; Hill, 1980). Eski rejim, çiftçiler ve küçük burjuvazi pazarda mal satıyorlar ve çoğu özgür ücretli emek satın alıyorlardı. Özgür olmayan emek ise azalmaktaydı (Kussmaul, 1981: 4). Yüzyıllardır

1 1688 ve 1759'da yıllık ortalama en az 400 pound 1801-3'te ise en az 800 pound kazanan tüccar grupları.

2 1688 ve 1759'da yıllık 40 ila 399 pound 1801-3'te ise yıllık 80 ila 799 kazanan tüm gruplar. King yıllık ortalama geliri 38 pound olan "tüm imalatçı esnafları" bir arada gruplamış. Ben bunların sayılarını eşit olarak "büyük zanaatkârlar" (yıllık 50 pound varsayılan geliri olanlar) ve "küçük zanaatkârlar" (yıllık 25 pound varsayılan geliri olanlar) şeklinde ikiye böldüm.

3 Madenciler ve inşaatçı esnafları da içeriyor.

4 O yılın askeri yığılması düşünüldüğünde bariz şekilde eksik bir tahmin.

süren çitleme, ortak toprak üzerindeki hakları sona erdirdi; feodal imtiyazların ve satılabilirlik üzerindeki kısıtlamaların çoğu 1700'e gelindiğinde lağvedilmişti. Mutlak bireysel mülkiyet, varisi kardeşlerine bakmakla yükümlendirerek aileyi hukuki olarak koruyan "katı yerleşme" tarafından sınırlandırılmıştı (Bonfield, 1983). Ancak Britanya'da, eski rejim Fransa'sının aksine, kapitalist olmayan mülkiyeti muhafaza eden imtiyazlı "katmanlar" bulunmuyordu.

1760 ile 1820 arasında, burjuva değil ama eski rejim anlamında, kapitalist *bırakınız-yapsınlar* de zafer kazandı. Eski rejim yasamayı ziraiden daha ziyade sınai gelenekselciliği hedef alarak yaptı. Devletler ezelden beri ücretleri, çıraklığı ve fiyatları düzenlemekte, tekeller kurmakta ve büyük işletmelere lisans vermekteydi. Ancak 1820'ye gelindiğinde, ücret, çıraklık ve sendika üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış ve uluslararası ticaretin büyük bölümü tekellerden arındırılmıştı. Bunların yasaması, üyeleri tüccarlar, bankacılar, toprak sahipleri ve ticari veya bankacılık hisselerine sahip meslek sahipleri olan, ıslah edilmemiş bir parlamento tarafından yapılmıştı. Parlamento'da neredeyse hiç sanayici yoktu. 1804'te (İhtiyar) Peel, "çırakların sağlığını ve ahlakını" korumak için, lonca düzenlemesini lağveden kanunu ileri sürdüğünde belki de her iki Kamarada da çırak istihdam eden tek üyeydi. "Bırakınız-yapsınlar", donanması Gemicilik Yasaları* tarafından kanunlaştırılan deniz taşımacılığındaki neredeyse tekel boyutlarındaki korumacılığı amansızca dayatan bir devleti tanımlamak için doğru bir tabir olmayabilir. En burjuva devlet, yeni Amerikan devleti, uluslararası serbest ticarete değil, korumacı gümrük tarifelerine taraftardı. Wolfoe, bu Anglo-Amerikan devletlerini tanımlamak için daha uygun bir şekilde "birikimci devlet" tabirini kullanıyor (1977: 13-41). Kapitalist olduklarını söylemek daha basit.

Küçük burjuvazi ve eki rejim arasında temel, ekonomik bir zıtlaşma yoktu. Yasamaya dair gündelik ihtiyaçları, onları devletin ve onun sınırlandırılmış topraklarının, *kendilerine ait olan* sivil toplumun sınırlarını belirlediğini düşünmeye sevk etti. Devlet ve topraklar, büyük ölçüde bilinçsizce, doğallaşmaktaydı. İrlandalıların olmasa da "Kuzey Britanyalı" ve Gallilerin çoğu artık şüphesiz "Britanyalı"ydı. İngilizler, (o zamanan beri bizim de yaptığımız gibi) düşünmeden İngiliz'i Britanyalıyla aynı gören bir çağdaşın iddiasına göre, "Avrupa'daki en ulusal halk" haline gelmekteydi. Bu sınıfsal-ulusal kimlik, Fransız Devrimi'nin daha açıktan milliyetçiliğini önceledi (Colley, 1986: 97, 100; Newman, 1987). Mülk sahiplerinin ulus-devleti, kendisini oluşturanlardan habersiz ortaya çıkmaktaydı.

Ancak Britanya'nın da kendine has ekonomik çekişmeleri vardı. Pamuk sektörü serbest ticaret peşindeyken, kırsal çıkarlar ve sanayinin büyük bir kısmı korumacı gümrük tarifelerinden yanaydı. Pek çok sektör taraf değiştirdi

---

* Britanya ve kolonileri arasındaki deniz ticaretinde yabancı gemilerle taşımacılıkyapılmasını engelleyen 1651-1849 arasında yürürlükte olan kanunlar dizisi – ç.n.

ve çekişme 1840'larda Mısır Kanunları ile doruğa ulaştı. Yoksullar Yasası üzerine de güçlü ahlaki ve ideolojik tınılara sahip bir tartışma mevcuttu. Bırakınız-yapsınlar, piyasalara asgari müdahale ve sağlıklı yoksulları çalışmaya teşvike zorlarken, eski rejimin büyük kısmı, özellikle kilise, yerel paternalizmi savunmaktaydı. 1830'lar boyunca Yoksullar Yasası tartışmalı olmaya devam etti. Ancak her iki ihtilaf da küçük burjuvazi ve eski rejim arasında bir sınıf mücadelesi doğurmadı.

Bunlar arasında kayda değer bir ekonomik sınıf çatışması var mıydı? İddia edeceğim ki, ekonomik çatışma doğrudan değil, daha ziyade devletin siyasal iktisadı dolayımıyla gerçekleşmekteydi. Ancak, McKendrick, Brewer ve Plumb (1982) aynı fikirde değil. Onlar eski rejimin "himaye ekonomisi" ile küçük burjuvazinin, bir tüketici ekonomisi ve kitlesel okuryazarlık tarafından desteklenen, "serbest piyasa" ekonomisi arasında ortaya çıkan, dolaysız bir çatışma öngörüyor. 18. yüzyılda kılık-kıyafet, çanak-çömlek, kitaplar, bahçe tohumları, tıraş malzemeleri ve demir tabutlar gibi çeşitli malların tüketiminde bir artışı belgeliyorlar. "Ölülerin güvenliği... demir içinde defnedilme hakkı" mezar soyucusu korkusunu sömüren cenazecilerin sıkça kullandığı tipik bir pazarlama sloganıydı. Bu ekonomi, iddiaya göre, esnafın ve meslek sahiplerinin kişisel olarak soylulara tabi olduğu ve onları kredi vermeye zorlayamayacağı eski rejim klientalizmiyle çelişiyordu. Öyleyse, diyor Brewer (1982: 197-8), "Orta sınıf ya da burjuvazi," "taşınabilir mal sahipleri, meslek erbabı, tüccar ve esnaflar," eski rejimi "geniş tabanlı piyasa ve dayanağı daha adilane olan bir siyasetle" değiştirmek için galeyana gelmişti. Bu gizliden gizliye bir sınıf mücadelesi demekti.

Kitlesel tüketimcilik de, daha ince ve daha yaygın niceliksel servet ölçüleri getirerek eski rejim katmanları arasındaki niteliksel bölümlenmeleri altüst etmişti. Bir çağdaşın söylediği gibi:

İngiltere'de farklı mertebeler neredeyse fark edilmeden birbirinin içine geçmekte ve bir eşitlik ruhu bünyelerinin her parçasının içine işlemekte. Böylece, tüm farklı konum ve durumlarda birbirleriyle boy ölçüşmek için güçlü bir rekabet, alt kademedekilerde hemen üsttekilerin mertebesine yükselmek için daimi, duraksız bir hırs doğmakta. Böylesi bir durumda modanın kontrol edilemez bir hükmü olmalı. [McKendrick, 1982: 83, 11 tarafından alıntılanmış]

Plumb'ın ileri sürdüğüne göre "moda" bir "ilerleme" ideolojisini içinde barındırmaktaydı:

> "İlerleme" 18. yüzyıl İngilteresinde en çok aşırı-kullanılan kelimeydi – çevre düzenlemesi, bahçeler, tarım, bilim, imalat, müzik, güzel sanatlar, edebiyat, hem seküler hem dini eğitim, hep gelişmiş diye betimleniyordu... satıcıların "ilerleme"den sonra en çok kullandıkları kelime "yeni metot"tu, ondan sonra da "en son moda"... modernliğin ve ilmin kabul görmesinde pek mütevazi etkinlikler rol

oynadı: Auricula* ya da salatalık yetiştirmek, tazılarla buldogları melezlemek, bir çocuğa mikroskop ya da bir deste coğrafi oyun kağıdı vermek, İngiltere'de görülen ilk kanguruya bir göz atmak ya da göklerde yükselen bir balonu izlemek insanlık tarihindeki en büyük devrimlerden birini yaratmakta büyük rol oynadı. [1982: 332-3]

Fikir tarihçileri sıklıkla sorarlar: İskoçya veya Fransa'nın aksine, İngiltere'de bir Aydınlanma neden yok? İngiltere'nin, zaten modern olduğu için modernleştirici bir ideolojiye gereksinim duymadığı hükmüne varırlar. Ancak belki de İngiltere Aydınlanma hitabesini reklam sloganları şeklinde okuyordu. "İngiliz Aydınlanması" bir felsefe veya resmi ideolojiden daha çok tıraş olma, giyim ve ölünün yasını tutma gibi statü ve grup imtiyazlarından ziyade örtük bir şekilde liyakat, fayda ve aklı teşvik eden şeylerden ibaretti.

McKendrick ve çalışma arkadaşları cepheden bir sınıf saldırısı yerine küçük burjuva ekonomik yıkıcılığının mevcut olduğunu öne sürüyorlar. Ancak eski rejim kendi çıkarlarını denize atmadan bunu gemiye alabilir miydi? Söylemsel iletişimin altyapıları, tüketici ekonomisi için zaruriydi. Bunlar sınıf çıkarlarını nasıl dillendiriyorlardı?

İdeolojik İktidarda Bir Devrim

Batı'nın her tarafında, söylemsel okuryazarlık 2. Bölüm'de sıralanan dokuz altyapı sayesinde muazzam bir şekilde artmaktaydı. Başka yerlerde olduğu gibi, ilk ve en kalıcı destek kiliselerden geldi; daha sonra, Britanya'daki genişleme, "matbuat kapitalizminin" ticari kapitalist rotasını ekledi. Bu, McKendrick ve çalışma arkadaşlarının iddia ettiği gibi, farklı sınıf kimliklerini teşvik ederek küçük burjuvaziyi eski rejimden ayırdı mı; yoksa ikisini bütünleştirdi mi?

Okuryazarlığın en düşük seviyesi, evlilik kaydına imza atmak, 18. yüzyılda erkeklerde % 60, kadınlarda % 45'e yükseldi (Schofield, 1981; West, 1985). Okuryazarlık ticaret kentlerinde kırsal kesim ya da sanayi kentlerine göre, özellikle zanaatkârlar ve tüccarlar arasında çok daha yüksekti. Daha önemlisi, söylemsel okuryazarlığın yayılmasıydı. En fazla en çok satan kitap, vaazlardan çıkıyordu; daha sonra ahlak öğütleri veren romanlar özellikle kadınlar arasında yaygındı; erkekler kurgusal olmayan kitaplar, gazeteler, dergiler ve risaleler okuyordu. 1787'de Birmingham'lı bir kitapçı stoklarında 30.000 cilt olmasıyla ve Birmingham'da her ay 100.000 kitap ve risale –kent sakini başına iki adet- okunmasıyla övünmekteydi (Money, 1977: 121). Söylemsel metinlerin okunması ve mektup yazımı azalarak tarımla uğraşan ve küçük burjuva ailelerine daha sonra da hizmetkârlara kadar iniyordu. Piyasaya duyarlı yazar ve yayıncılar evrensel değerler içeren ve geniş bir toplumsal ilgiye

* Auricula: Çuha çiçeğinin bir türü – ç.n.

mazhar olan mesajlar için çabalıyorlardı (Cranfield, 1962, 1978; Watt, 1963; Wiles, 1968; Brewer, 1976: 139-53, 1982; Money, 1977; 52-79).

Gazeteler ve dergiler yüzyıl boyunca on kattan fazla büyüdü. Evvela eski rejim ve tüccarlara yöneliktiler (ticaret filolarının hareketleri gazetelerin başlıca konularındandı) daha sonra alt kesimlere yayılıyorlardı. 1760'lara gelindiğinde, elli beş taşra kentinde gazete mevcuttu. Londra'nın dört günlük gazetesi, 5 ya da 6 üç haftalık, daha da fazla iki haftalık ve haftalık yayını vardı. Günlük gazete satışları yılda 10 milyonu aşıyordu (Cranfield, 1962: 175-6). Okura seslenmeler "değerli Tüccar ve Yurttaş Camiası," "Beyefendiler, Meslek Erbabı ve diğerleri" ve "tüm Kesimlerden her Cinsten tüm kişiler" gibi geniş kesimlere hitap ediyordu. Taşra basını siyaset konusunda temkinliydi, 1790'lara kadar siyasi önderlere ait sütunlar içermediler ve hükümetin verdiği rüşvetler muhafazakâr görüşlerin geniş bir dolaşım olanağı bulmasını sağladı. Ancak dolaşımın çoğu "her bireyin devlet işleri konusunda bilgi sahibi olma hakkına sahip olduğu Radikal fikrini benimsemiş" bölgesel orta sınıf okuyucular arasındaydı (Cranfield, 1962: 184, 273). 1770'lere gelindiğinde kısa risaleler 500 ila 5.000 arasında satıyordu ve el ilanlarıyla karikatürler çok daha yüksek sayılara ulaştı. Tek bir gazete ya da risale yirmi ila 50 kişi tarafından okunup tartışılabilir.

1800'e gelindiğinde aralarında eşraf, meslek sahipleri, tüccarlar, imalatçılar ve hali vakti yerinde zanaatkârların bulunduğu belki 50.000 üyeye sahip 600 kütüphane ve okuma kulübü vardı. Üyeler içinde muhalifler fazla, okuma alışkanlıkları daha kişisel olan kadınlar az temsil ediliyordu. Gazete, dergi ve broşür biriktiren ve tartışma merkezleri olarak iş gören hanlar ve meyhaneler, kahvehaneler, kulüpler, berber ve peruk dükkânlarının ise sayıları çok daha fazlaydı. 1739'da Londra'da 551 kahvehane 654 han ve meyhane vardı (Money, 1977: 98-120; Brewer, 1982: 203-30). Çoğu, eşrafı, meslek sahiplerini, esnafları ve eğitimli zanaatkârları bir araya getirip aralarında kardeşlik adetleri geliştirerek farklı toplumsal mertebeler arasında köprü kurdukları iddiasındaydı (aralarında az sayıda kadın vardı). Kıta Avrupasından gelenler, bunların orta sınıflara kendi ülkelerindekilere kıyasla daha açık olmaları üzerine yorumlar yapmaktaydılar.

Yeni bir olgu ortaya çıkmıştı: Geç Roma İmparatorluğu'ndakine benzer, esnaf, imalatçı ve zanaatkâr merkezli, daha dengeli bir şekilde yayılmış söylemsel iletişim altyapısına sahip dolgusal bir iletişim ağı. Bu ideolojik iktidar ilişkilerinde bir devrim anlamına gelmekteydi: Yayılmış bir ağ etrafında haberleşmenin, otoriter bir rejim tarafından kontrol edilmesi doğası gereği zor olan etkili bir yolu. Rejimler sansür koyma ve ruhsatlandırmaya yeltendiler ve toplantı ve tartışmayı kısıtladılar. Ancak devletlerin vergi toplama dışındaki altyapıları kısıtlıydı. Kiliseler resmi ve gayri resmi sansürü daha etkili bir şekilde uygulayabiliyordu, ancak sansürün bütünü kısmi olarak kaldı. Bu altyapılar muhalif iktidar aktörlerinin erişimine açıktı.

McKendrick, Brewer ve Plumb (1982, özellikle Brewer) bu söylemsel iletişim altyapısının radikal küçük burjuva siyasetini teşvik ettiğine inanmaktalar – tıpkı benim Roma'daki ağların yıkıcı Hristiyanlığı etkinleştirmesini gösterdiğim gibi. Roma'da ortaya çıkan grupların, sadece imparatorlukta memuriyete değil, resmi kültür ve cemaat derneklerine de erişimleri engellenmekteydi. Dolayısıyla, imparatorluğun resmi ideolojisiyle zıtlaşan ideolojiler geliştirdiler. Ancak 18. yüzyıl İngilteresi'nde bu tür bir ayrımcılık yoktu. Küçük burjuvazi oy hakkından ve siyasi görevlerden (daha sonra görüleceği gibi) sürekli bir şekilde yoksun bırakılmamıştı. Aynı ekonomi ve kültürün parçası olup, aynı basılı belgeleri okumakta, benzer kulüplere katılmakta ve aynı fikirleri tartışmaktaydı.

Bu yeni iletişim altyapıları eski rejim ağlarının genişlemesiyle gelişti, tıpkı kitlesel tüketimin eski rejim tüketiminin genişlemesiyle gelişmesi gibi. Sık sık rejimin kaldırabileceğinden daha eşitlikçi doktrinleri tartıştıkları doğrudur. Ancak üç tip sınıf ilişkisinin ifadesini sunmaktaydılar: Modernleştirici eski rejim, burjuvazi ve küçük burjuvazi hizipleri arasındaki ulusal dayanışma; kimi yeni üretim merkezlerinde (Manchester gibi) rejim aleyhtarı, diğerlerinde işbirlikçi olan yerel-bölgesel, sınıfları çaprazlamasına kesen örgütlenme ve radikal zanaatkârlarla ittifak içindeki küçük burjuva sınıf örgütlenmesi.

Bu kombinasyon belirsiz ve "katışıksız olmayan" ideolojiler üretti. Bir uçta, küçük burjuvazinin küçük ölçekli radikal kesimleri, özellikle bağımsız zanaatkârlar arasında mücadeleci anlamda bir sınıf kimliği ve eski rejime muhalefet oluştu. Bunlar gazete ve broşürlerde kendilerini gururla "çalışkan sınıflar" olarak tanımladılar. Bu isimlendirme, "ulus" ve "halk" gibi, yalnızca varlık ve eğitim bakımından bağımsız olanları içeriyor, (geçimleri için başkalarına bağlı olan) işçileri dışarıda bırakıyordu. Sermayeyi pasif olarak kullanan, üretken olmadığı ve başkalarının sırtından geçindiği varsayılan rantiyeler, atanmış memurlar ya da Doğu Hindistan naboblarının* aksine, kendileri de usta ya da zanaatkâr olarak çalışan kapitalistleri kapsıyordu. "Eski yozlaşma" başkalarının özveri göstererek çalışmasını sömürüyor, bağımlılık ve klientalizmi teşvik ediyordu. Ticaret eğer piyasa ve çalışma yaşamına bırakılırsa serbest, tikelci klientalizmin hükmü altına girerse yozlaşmıştı. Radikal bir Birmingham gazetesi, bir seçimde karşılaşan iki adayı, gelişmekte olan bir tüketim sektörü olan at yarışlarından alınan metaforlarla betimlemişti. Yarış "Bay Kelly'nin Ticaret Serbestisi tarafından yetiştirilen atı Bağımsızlık ile Bay Rous'un omzu kanlı bir Arap'ın soyundan gelen, tiranlığın ve yozlaşmanın öz kardeşi olan ve Lord Jaghire ve diğer Asyalı sportmenlerce desteklenen atı Nabob" arasındaydı (Money, 1977: 105).

* Nabob: Dönemin Britanyasında, Doğu Hindistan'da zengin olup Britanya'ya döndüğünde yüksek statü sahibi olmaya heveslenen idareci ya da tüccarlar için kullanılan küçümseyici tabir – ç.n.

Bu kimi zaman alternatif bir toplumun "aşkın" bir imgesini bile sunan küçük burjuva ideolojisiydi. Newman (1987) bu sınıf ideolojisinin Fransa'yla girişilen jeopolitik rekabetin de teşvik ettiği Protestanlık ve milliyetçilikle birbirine geçtiğini gösteriyor. Eski rejim kültürünün gizliden gizliye kozmopolit ve Fransız unsurlar içermesi yüzünden, küçük burjuvazinin ona karşı beslediği hınç milli bir görünüş aldı. İngiliz samimiliği, açık sözlülüğü, çalışkanlığı ve Protestan sadeliği Fransız aristokratik, Katolik şatafatı, ahlaki çöküşü, kibri ve ataletiyle çelişmekteydi. İngiltere'nin erdemleri "halk"ında, öncelikle küçük burjuvazisindeydi.

Ancak eski rejimle uyumlu anlayışlarla bir arada bulunduklarından sınıf ideolojisinin bu tür etmenleri bir bütünlük oluşturamıyorlardı. İkisi de "Protestan anayasası"nın örtüşen versiyonlarını içermekteydiler. Ateşli bir araseçimden sonra Birminghamlı imalatçılarla esnaflar Warwick Kontluğu milletvekilliğini kontluk eşrafından almışlardı. Ancak kendi milletvekilleri

> yeniliğe karşı düzenbaz ve hayalperestlerin yeltendiği her türlü tecavüz ve hakareti... engelleyerek ve... bu geniş İmparatorluğun, bu Kontluğun da önemli bir hissesine sahip olduğu, ticari çıkarlarını gerçekleştirerek bu Ülkenin Kanunlarını ve Özgürlüklerini en mükemmel olan Anayasamızın somut ilkeleri üzerinden [Money, 1977: 211]

destekleyeceğini hemen taahhüt etmişti. Burada Birmingham ve küçük burjuvazinin çıkarları eski "ticari" rejim ve anayasa çerçevesinde gerçekleştirilebilir nitelikte görülüyor. Alternatif aşkın ideolojiler kolayca yeşerememekteydi. Daha sonraki bölümler, Amerika ve Fransa'da bunun daha az geçerli olduğunu gösterecek.

Kiliseler ve mezhepler de ilkeli, ahlaki-ideolojik ancak belirsiz mesajlar vermekteydi. Muhalifler nüfusun % onunu, düzenli olarak kiliseye gidenlerin ise % 20'sinden fazlasını oluşturuyordu (Curie vd., 1977: 25). Bunlara katılım, başlarda yoksul ve eğitimli olmayanlardan, daha sonra, küçük işadamları ve serbest çalışan zanaatkârların fazla temsil edileceği şekilde, küçük burjuvaziden geliyordu (Gilbert, 1976: 59-67). Ancak tarikatlar çeşitliydi ve bazılarının çoğunluğunu işçiler oluşturmaktaydı. Daha muteber bir "Rasyonel Muhalefet" hareketi en çok satılan risaleleri bastırıyor, ödünç kitap veren kütüphaneleri, edebi ve felsefi dernekleri, dispanserleri ve okulları destekliyordu (Seed, 1985). Bazı tarikatlar, çoğunlukla işçi sınıfınkiler, radikal siyaseti tercih etti. Daha genel olarak, pek çok Whig politikacı, seçilmek için radikal muhalefete bel bağlamıştı. Oysa ki Wesley (bir Tory) ve kilise önderlerinin çoğu cemaatlerini siyasetin dışına yönlendirmekteydi (Ward, 1973: 70-104). Muhalefet çeşitliydi, ulusal siyasetten daha çok yerel topluluk aktivizmiyle ilgiliydi ve hiç de (E. P. Thompson'un belirttiği gibi) ezilmişlerin "teselli dini" değildi.

Müesses kilise de çeşitlenmeye başlamıştı. Hiyerarşisinin çoğu "eski yozlaşma" olarak tanımlansa da, Evanjelikler insani meselelerde, zaman zaman da siyasi reform konusunda etkindiler. Genel itibariyle, daha etkin olan dini topluluklar ailevi ve yerel topluluğa dair konuları merkeze alıyorlardı. Bu, siyasal çeşitlilik ve sınıf ideolojisinden daha ziyade sınıfları çaprazlamasına kesen ve yerelci-bölgeselci ideolojiler doğurdu. Söylemsel altyapıların büyük bir kısmıyla birlikte kiliseler, çatışmadan daha çok sınıflar arası işbirliğini ve yerelci-bölgeselciliği besledi. Bu derecede çeşitlenmiş bir siyaset ne tür bir devlete yöneliyordu?

Siyasal Egemenlik ve Temsil

1700 civarında bütün Avrupa devletleri toprakları üzerinde temel bir egemenliği kurmuşlardı. Resmi fermanlar, vergi memurları ve askere alma subayları toprakları üzerinde iyice yayılmıştı. Bu devletlerin dış elçilikleri diğer egemen devletlerle müzakere edilmiş hususi "ülke-dışı" (*extraterritorial*) konumlardan faydalanıyordu; denizyolu sınırları ve deniz kıyıları konusunda anlaşmalar mevcuttu; generalleri askeri iktidarı, devlet adamları diplomasiyi tekelleştirmişti. Egemenlik, 3. Bölüm'de tartışılan devlet kuramının seçkinci okulunun vurguladığı gibi bir "devlet seçkini" olmaya yaklaşan kralın kendisi, ailesi ve himaye ettikleri etrafında bütünleşmişti. Egemen, egemenliğine ülke içinde ve jeopolitik olarak hâkimdi.

Ancak egemenliğin etkinlik kapsamı sınırlı kaldı. Devletlerin "özel" şeklinde isimlendirilen mülkiyet ilişkilerinde karışmaya neredeyse hiç hakkı yoktu ve nihai bilgi ve anlama sahip oldukları üzerine hiçbir iddiada bulunmuyorlardı – devletle sivil toplum arasındaki günümüzdeki ayrım bundan ötürüdür. Devletin altyapısal iktidarı çoğunlukla hukukun öngörülemeyecek bir şekilde infazı, asgari bir düzenin korunması, vergi toplanması ve asker ve denizci almaya yönelikti. Başka politika hedefleri sıklıkla öne sürülse de, bunları gerçekleştirmek için gerekli altyapılar kısıtlıydı. Hükümdar güncel politikayı uygulamak için maiyetindeki ve parlamentodaki yarı-özerk ileri gelenlerin oluşturduğu oldukça geniş bir siyasi gölgeyle işbirliği yapmak durumundaydı. Bunların devlet makamları üzerinde mülkiyet hakkı ve bölgesel idareler üzerinde egemenlikleri de vardı.

Dolayısıyla bu dönemde tekil, üniter bir devletle karşı karşıya değiliz. Devletin birliği ve bütünlüğü iki şekilde kısıtlanmıştı. İlk olarak, bütüncül anlamda devlet – saray erkânı, parlamento meclisleri ve çeşitli idari mertebeler – fiilen ikiliydi. Aslında iki devlet vardı; merkezde potansiyel olarak özerk monarşi *seçkinleri* ve adına Weber'i izleyerek *parti* dediğim merkezle sivil toplum arasında uzanan, merkezden yayılan ağlar. 18. yüzyıl partileri öncelikle egemen sınıfların birbirleriyle ve başkalarıyla, daha sonra kiliselerin birbirleriyle ve başkalarıyla ilişkilerini düzenliyordu. İkinci olarak, devlet kurumları-

nı etkilemek için seferber olan, onların hem içinde hem dışında bulunarak çoklu biçimde parti ağları olarak belirginleşen bu partiler, devlete çok-biçimli bir nitelik kazandırıyordu. Devlet işlevlerinin çeşitliliği ve kapsamı ne kadar fazlaysa o kadar fazla sayıda parti vardı ve devlet de o kadar çok-biçimli hale geliyordu. 18. yüzyılda devlet fonksiyonları ve partiler görece az sayıdaydı; yine de "içler" ve "dışlar", seçkinler ve partiler arasında ve bunların kendi içlerindeki rekabeti düzenleyen "saray" ve "taşra" partileri mevcuttu. Ulusötesi kiliseler uzun zamandır bölgelerin içine devletlerden daha yoğun bir şekilde işlediğinden, devletin dine müdahalesi 17. yüzyıl boyunca temsiliyetçi baskıları artırarak o zamana kadar en heyecanlı politizasyonu doğurmuştu. Şimdi ise Avrupa ve koloni toplumları oldukça apolitikti.

Asiller politize olmuştu. Despotik monarşilerde saray ve kraliyet bürokrasisi seçkinlerin ve partilerin karşılıklı etkileşimde bulunduğu tek siyasi kurumdu. Daha temsiliyetçi rejimlerde saray erkanı parlamento ileri gelenlerinin partilerine tabiydi. 18. yüzyıl boyunca, Britanya devleti embriyo halinde bir parti demokrasisi geliştirdi. Devletin despotik iktidarı en kayda değer derecede egemen sınıflar ve müesses kilisenin sahip olduğu hukuki, siyasi ve idari haklar tarafından dizginlenmişti. Kralın bakanlarının hala sıklıkla parlamento çoğunluğunu satın alabiliyor olmasına rağmen bu yasama açısından (daha az ölçüde idare açısından) egemenliğin sembolik olarak partilerin açikça rekabet ettiği "Parlamentodaki kral"da olduğu oldukça merkezileşmiş bir devletti. Sahiden muhalif olan bir parti ancak yüzyılın sonunda seçim kazanıp hükümet kurabildi.

Ülke topraklarına nüfuz ederek kaynakları seferber eden hakiki altyapısal devlet iktidarıyla anayasal prensiplere arka çıkan etkin egemenlik böylelikle devlet seçkileri ve parti ağları arasındaki koordinasyona dayanmaktaydı. Britanya devleti bunu başarmıştı; ancak, Tablo 4.2'nin gösterdiği gibi bunu tek başaran değildi.

Tablo4.2 18. yüzyılda Devletler, egemen sınıflar ve din adamları arasındaki ilişkiler

	Egemen sınıflar ve din adamlarıyla altyapısal ilişkiler	
Despotik iktidar	Merkezi	Adem-i merkezi
Çok	Prusya	Avusturya, Fransa
Az	Britanya	Amerikan kolonileri

Britanya ve (yakın geçmişte) Prusya devlet seçkinleri egemen sınıf ve din adamı partileriyle ilişkilerini, bunları devletin tam içine alarak merkezileştirdiler. Egemen sınıfların iktidar tabanı yerel olmaya devam etse de kolektif örgütlenmenin bir kısmı merkeziydi: Prusya'da kraliyet bürokrasisinde (ve git-

tikçe daha fazla, üniversitelerde) ve Britanya'da Parlamento içinde ve makama "sahip olma" yoluyla. Bunun aksine, Avusturyalı ileri gelenlerin ve kiliselerin iktidarları daha özerk bir şekilde çoğunlukla kraliyet bürokrasisinden bağımsız taşra meclisleri ve yerel idareler kanalıyla ifade bulmaktaydı; Fransa'da ise siyasi yükümlülüklerden muafiyet imtiyazına sahipti ve büyük ölçüde monarşi kurumlarının dışında örgütlenmişti. Bu merkezi devletler, devlet seçkinleriyle sınıf ve din adamları partilerinin birlikteliğinden daha ziyade hanedan niteliğinde "seçkinler" tarafından kontrol edilmekteydi.

Nitekim 18. yüzyıl devletlerinin altyapısal iktidarları hanedansı seçkinlerin despotizminden ziyade egemen sınıfları içeren parti ilişkilerini merkezi olarak koordine edebilme becerisiyle doğru orantılıydı. 11. Bölüm, 18. yüzyıl Britanya ve Prusya devletlerinin devlet harcamaları için milli gelirin daha büyük bir kısmını çekebildiğini gösteriyor. Prusya mutlakıyetçiydi; Britanya değildi. Bu ikisinin Avusturya ve Fransa'dan belirleyici farkı despotik iktidarlarının derecesinde değil, daha ziyade devletin egemen sınıfların kolektif örgütlenmesinin içine gömülmesinde yatıyordu. Bunların devlet seçkinleri fiilen daha az özerkti. Avusturya ve Fransa devlet seçkinleri daha özerkti; toplumlarından görece yalıtılmış bir şekilde tepede "askıda kalmış"lardı. Birbiriyle çatışan sahiden seçkinci ve sınıf kuramlarının savlarına rağmen devletler *aynı anda* hem merkezileşmiş aktörler hem de sivil toplum ilişkilerinin koordine edildiği alanlardır. Çoğu zaman ve çoğu mekânda olduğu gibi, 18. yüzyılda devlet özerkliği bir güçten daha çok zaafın ifadesiydi.

Bu ayrıca Avusturya ve Fransız devlet kurumlarının sivil toplumlarından gelen yeni baskılarla başa çıkma konusunda daha az yetenekli oldukları anlamına geliyordu. Britanya ve Prusya devletleri egemen sınıf ve kiliseleri doğrudan "temsil eden" sağlam kurumlara sahipti. Dolayısıyla, sivil toplum yeni ve daha geniş kapsamlı baskılar üretmeye başlarsa bunlar potansiyel olarak partiler kanalıyla doğrudan merkezi devlet kurumlarına taşınabilirdi. Prusya'da bu tür baskılar idari kurumlar kanalıyla taşınıyordu. Britanya'da çoğunlukla Parlamento ve embriyo halindeki parti demokrasisi yoluyla taşınıyordu. Parlamento kimi temsil etmekteydi?

Devletin temsili belirginleşmesi eski rejimi küçük burjuvaziden ayırıp sınıflar arası çatışmayı artırdı mı? Küçük burjuva erkeklerin çoğu oy verme hakkından ve resmi makamlardan dışlandı (kadınların hepsi gibi) ve 1832'deki Büyük Reform Yasası'na yol açan çatışmalar sık sık sınıf mücadelesi olarak resmedildi. Oysaki Britanya siyasi kurumları tikelciydi. 500.000 civarı mülk sahibi erkek (yetişkin erkeklerin % 15'i) oy verip memurluk yapabiliyordu. Oy hakkındaki eşitsizlikler sınıf ayrımcılığının yanında gelenek ve coğrafyada da temellenmişti. Seçim bölgelerindeki seçmen sayıları Westminster'da 12.000 vergi mükellefiyle, hamisi koltuğu istediğine verebilen Old Sarum'da sıfır seçmen arasında değişebiliyordu. 1830'a gelindiğinde, koltuklarına hami

veya grupların sahip olduğu elli altı seçim bölgesinde elli ya da daha az seçmen vardı. Oysa kırk üç seçim bölgesi 1000'in, yedi tanesi 5000'in üzerinde seçmene sahipti. Nüfusun eşitsiz büyümesi, kırk şilinlik mülk sahipleri çevrelerindeki seçim bölgelerinde oy kullanabilseler de, Birmingham, Manchester ve Leeds gibi daha yeni kentlerin eksik temsil edilmesine neden oldu. En kötü durumdaki bölge, sadece 4.500 seçmenle İskoçya'ydı; oysa Galler'de oy hakkı İngiltere'den daha genişti (Brock, 1973: 20, 312).

Dolayısıyla oy hakkı konusunda tam bir karmaşa mevcuttu. Küçük burjuvazinin daha fazla mülke sahip olan kesimleri oy hakkına değişen oranlarda kavuşmuştu; geriye kalanları yeni imalat kentlerinde, zanaatkârlar ise her yerde oy hakkından dışlânmıştı; daha eski liman kentleri, kontluk merkezleri ve küçük kentler daha çeşitliydi. Bütün olarak sadece bir azınlığın oy hakkı vardı ancak çok daha fazlası uzun zaman önce kurulmuş olan katmansal koruyucu-korunan ağlarının içinde yer aldıklarından "sanal olarak temsil ediliyordu". Bu ağların çoğu, Birmingham-Warwickshire'da gördüğümüz gibi var olan "partiler" kanalıyla rahatça işleyebiliyordu. Dolayısıyla küçük burjuvazi irtibat ağları kanalıyla akan bazı mesajlar Parlamento gündemine geliyordu. Bu ağlar dışlanmış sınıfların politize olmuş büyük ilkelerini kolayca temsil edemiyordu.

Böylelikle radikaller bile iki rakip siyasetin cazibesine kapılmaktaydı. İlki Parlamento, hukuk mahkemeleri ve Protestan muhalefetini (ilk ikisi rejimin içinde, diğeri saygın çeperinde) merkeze alan sivil yurttaşlık adına bir mücadele geleneğiydi. Radikaller parlamento "dışı" hiziplerle, avukatlarla ve popüler şovenizmle ittifak kurabilirdi. İngilizler, "köle" veya "papacı" değillerdi, ne de ayaklarında daha az özgür ülkelerin "takunyaları" vardı. Rejimin bile tanıdığı, özgür olmaya "doğuştan hakları" vardı. Hukukçu Blackstone, tebaanın özgürlüğünü sivil yurttaşlık bağlamında tanımlıyordu: İlk olarak hukuk mahkemelerinde daha sonra tahta ve Parlamentoya zararın karşılanması için dilekçe yazmak suretiyle krala, devlet büyüklerine, her kime olursa olsun dayatılabilen, şahsi ve özel mülkiyet özgürlüğü (Gash, 1986: 11). İkinci olarak, ilkinin yetersiz kaldığı durumda, küçük burjuva radikalleri "reform" –"halk" için siyasi yurttaşlık– talep edebilirlerdi. Pek azı tam "demokrasi" istiyordu. Oy hakkı için mülkiyet vasfından, tüm bağımsız erkeklere "ulus içinde bir pay" vermekten ve egemen ancak sınırlı bir parti demokrasisinden yanalardı.

Her iki retorik de yerellikler ve bölgeler boyunca, ortaya çıkmakta olan sınıfların ruhları için mücadele ederek eşitsizce yayıldı. Birmingham küçük burjuvazisi ikisi arasında bölünmüşken, reform Manchester ve Sheffield'ı daha çok cezbediyordu. Britanyalının "uzlaşma dehası" bu konuda pek geçerli değildi. Britanya'nın evrensel (büyük ölçüde sivil) asgari hakları tanıyan anayasal bir ülke olduğu doğruydu, ancak potansiyel olarak yıkıcı sınıf ideolojilerinin getirdiği bölünme ve bunların nihai uzlaşması, öncelikle Britanya'nın oy

hakkındaki karmaşanın istenmeyen bir sonucuydu. Sınıfsal kızgınlıklarda ekonomik sorunların acılığını henüz pek az gördük. Görünüşe göre küçük burjuva çıkarlarının çoğuna, belli derecede "temsili olmayan" bir devlet tarafından da olsa, zaten hizmet edilmekteydi. Yine de henüz devletin siyasal iktisadına dokunmadığım için bu görünüş yanıltıcı.

Eski rejim çok daha uzun süre dayanabilir miydi? Diğer ülkelerde katmansal klientalizm siyaseti uzun ömürlüydü. Mouzelis (1986) Latin Amerika ve Balkanlar'da ticarileşme ve kentleşmenin sanayileşme öncesinde epeyce uzun süre ayakta kalan parlamento benzeri kurumlar geliştirdiğini belirtiyor. Geleneksel oligarşiler devleti ele geçirecek kadar değil ama ona engel olacak kadar güçlü olan yükselen ticari sınıflarla karşılaşmıştı. Oligarşiler katmansal içerme için iki strateji geliştirmişti: Klientalizm ve popülizm. Klientalizmde, tikelcilik, yerel oligarşilerin daha popüler bir tabanda himaye edilenler "adına konuşabilmeleri" için genişletilmişti. Kitlesel olarak desteklenen popülist liderlerin ise iktidarın paylaşılmasına katılmalarına izin verilmişti. Mouzelis, yarı-gelişmiş ülkelerde bu tür bir siyasetin parlamenter rejimlere egemen olduğunu öne sürüyor. Ancak Britanya'da ticarileşme ve sanayileşmenin dengeli olmasının var olan rejime göre fazla güçlü bir sivil toplum, klientalizm için ise fazla güçlü sınıflar yarattığına inanıyor.

Britanya'da klientalizm gerçekten de azaldı (hiç yok olmasa da) ve popülizm hiç itibar kazanmadı. Katmansal örgütlenme küçülürken siyasal sınıf örgütlenmesinin yükselmesi köklü evrimsel ya da devrimsel süreçlerin kaçınılmaz bir sonucu muydu? Oldukça nitelikli bir cevap vereceğim. Siyaseti ekonomik ve sınıfsal gelişmeler açısından açıklayan evrimci (ya da devrimci) kuramların devletlerin tikelliğini göz ardı ettiğini kaydederek başlıyorum.

Avrupa devletleri uzun zamandır oldukça cılızdılar. 18. yüzyılda bile, kapsamları dar olarak kaldı; fazla işe yaramıyorlardı. Britanya'nın Parlamento'daki kralı, müesses kilisenin başındaydı; dış politikayı yürütüyor, ülkeyi savunuyor (özellikle İrlanda'da), kanun yapıyor, asgari bir kamu düzenini ve hayırseverliği sağlıyor ve vergi topluyordu. Kilise fiilen büyük ölçüde özerkti ve üst kademeleri uyuklama halindeydi. Dış politika, anakaradakileri nadiren ilgilendiriyordu. Ülke, 1745'ten beri tehdit edilmiyordu, İrlanda üzerine anakarada bir uzlaşı vardı; savunmanın önemli bir kısmı ülke dışında konumlandırılmış donanmaya emanetti; kamu düzeni ve hayırseverlik konusunda da büyük ölçüde seküler ve kutsal yerel otoriteler yetkilendirilmişti.

Dolayısıyla, yapılan pek çok kanun, 1763-4'te çıkarılanların gösterdiği gibi, tikelciydi. "Şahsi yasalar", örneğin, John Newport çıldırdığı zaman vasiyetini icra edenlere, mülkünü kiraya verme yetkisi vermiş ve John Weller'ın evliliğini sona erdirmişti. Ancak pek çok "kamu yasası" da çok daha kapsamlı değildi. Vergi kanunları, genel gümrük ve tüketim vergilerine ek olarak 2 penilik yerel vergiler veya Dunbar'da satılan yarım litre biraya konan 1/6 penilik

vergiyi de içermekteydi. Kamu düzeni İsyan Kanunu'nun yenilenmesi kadar Shillingford ile Reading arasındaki yolun yeniden yapılmasıyla da ilgiliydi. Bir oturumda çıkarılan 176 mevzuatın 145'i yerel ve kişisel konulara yönelikti (Gash 1986: 14). Mevzuatın pek azı merkezi bürokrasi tarafından, çok daha fazlası ise katmansal koruyucu-korunan ağlarını seferber eden, memuriyet yapan (çoğu zaman makamlarına sahip olan) yerel ileri gelenlerce uygulanmaktaydı. Devletin sınıf çıkarlarıyla ilişkisi sorunluydu. Devlet genel ekonomik kalkınma ya da sınıf mücadelesinin düzenlenmesi ile ilgilenmek için çok az altyapısal iktidara sahipti.

Neden dışlanmış kitleler bu tikelci devlette katılım istiyordu? Geçmişte nadiren buna sahip olmuşlardı (dini ideolojiler tarafından seferber edildikleri zamanlar hariç). Oluşmakta olan kapitalist sınıflar başta fazla ilgili göstermediler. Ama göstermeye başladıkları zaman, devlet ve sınıf mücadelesini birbirine bağlayan ortam, o zaman "ekonomik reform" olarak adlandırılan konuydu. Bu bizi 18. yüzyıl devlet kurumlarının tikelci kalbine, katışıksız ekonomik ya da sınıf çatışmasının kaçınılmaz olarak politize olacağı olgusunun oldukça uzağına getiriyor.

Devletin Siyasal İktisadı

Eski rejim devletleri sadece siyasi değil aynı zamanda ekonomiktiler: Ekonomik klientalizmi dağıtıyorlardı; vergilendiriyor ve borçlanıyorlardı. Hem gelir hem de giderler, devleti kontrol edenlere mali fayda, etmeyenlere ise maliyet getirdi. Makam sahibi olmanın ganimetlerine ve devlet bonolarının vadelerine erişim ve vergiden imtiyazlı muafiyet, siyasal eylemin en önemli gerekçeleriydi. Devlet harcamalarının arttığı bir dönemde bu faydalardan mahrum bırakılmak reform istencinin ve bunu talep etmek için söylemsel iletişim ağlarını etkinleştirmenin en büyük nedeni haline geliyordu.

Memuriyetlerin satışı, iltizam ve ekonomik imtiyazların bahşedilmesi Britanya'da Fransa'da olduğundan daha az görülmekteydi. Ne var ki, harcamalar tarafında, daha az ölçüde de olsa, benzer uygulamalar mevcuttu. 16.000 sivil memuriyetin belki yarısı klientalizm kanalıyla dağıtılmıştı. En yüksek kilise nafakaları siyasi hamilerin akrabalarına ve himaye ettiklerine gidiyordu. Ordu ve donanmada, güçlü bir hamisi olan bir subayın terfisi daha çabuk gerçekleşiyordu. Hükümet, kolonilerle ticaret konusunda imtiyazlar ve tekellikler dağıttı. Her iki kamaradaki üyelik de işe yarıyordu; kralın bakanlarını desteklemek daha da çok işe yarıyordu, çünkü Hanoverli krallar makam ve itibar kaynağıydı ve parlamento meclisleri tarafından kişisel olarak denetleniyorlardı.

Gelirler tarafında Britanya devleti fazla rüşvetçi değildi; ancak regresifti. Gelirlerin çeyreğine yakını (savaş sırasında daha fazlası) borç alınıyordu ve 1697'den beri İngiltere Bankası tarafından bir ulusal kredi sistemi olarak ör-

gütleniyordu. Geriye kalan geliri büyük ölçüde gümrük ve tüketim vergileri şeklinde ticarete binen ve arazi vergileriyle desteklenen vergiler oluşturuyordu. (Bkz. Tablo 11.6) Gelir memurlarının kendileri faydalansalar da vergiden muafiyet sınırlıydı. Ancak mülk sahiplerinin doğrudan aleyhine olan arazi vergileri, en görünür şekilde ticari çıkar grupları tarafından taşınan ancak regresif oldukları ve temel tüketim mallarına kondukları için kitleleri de etkileyen gümrük ve tüketim vergileri ve tasarruf yapamayan diğer kesimler pahasına yapabilen zenginlere fayda getiren borçlanma arasında siyasi tercihler mevcuttu. Regresiflik savaş zamanlarında arttı ancak en çok olduğu dönemler vergilerin bono sahiplerine geri ödeme yapıldığı için yüksek olmaya devam ettiği savaşın hemen sonrasındaki dönemlerdi. Bu tercihler ilkeli ve anayasal bir şekilde öz çıkarlarını savunan sınıf ve kesimleri bölmekteydi.

Başta mali konular embriyo halindeki parti demokrasisini muhalif sınıflar yoluyla değil, katmansal "iç" ve "dış" partiler yoluyla besledi. Partilerin hizip kavgaları daha önceleri ilkeli "saray" ve "kır" ideolojilerini doğurdu ancak bu ideolojiler 18. yüzyıl boyunca gerilemekteydi. Muhalifler ve Katolikler "dış" olmaya devam ettiler. Oy kullanmadaki kısıtlamalar azaltılmış olsa da, Katolikler yasama organından, her iki din birden ise resmi makamlar ve üniversitelerden (dolayısıyla hukuk ve tıptan da) dışlanmışlardı. Bu istisna dışında kral, onun Lordlar Kamarası'ndaki daimi çoğunluğu ve Avam Kamarası'ndaki hizbi ile Avam Kamarası'ndaki muhalefet arasındaki çatışma, ilkelerden çok klientalizm üzerineydi. İdeoloji zayıfladıkça, yerel-bölgesel klientalizm daha fazla seçim bölgesini bağlamaya başladı. Sonucuna itiraz edilen seçimlerin sayısı azaldı ve 1714 ile 1760 arasında seçimlere katılım düştü; sonra, ilerde irdeleyeceğim nedenlerle, yükseldi (Holmes, 1976; Speck, 1977: 146-7, 163; Clark, 1985: 15-26). 1760'lardan önce siyaset, daha ilkeli olan "dışlanmış" sınıflar ve dinler dışarıda pusuda bekliyor olsa da, katmansal partilerin ganimetler için çekişmesiyle ilgiliydi.

En büyük Avam partisi 200-250 "dış"tan, ulusal ölçekte ganimetlerden mahrum kalmış ancak sulh hakimi ya da vergi memuru makamına sahip bağımsız taşra eşrafından oluşmaktaydı. Düşük vergilerden yanalardı, hükümetteki yozlaşma ve "despotizm"e karşılardı. Yine de eski bir Tory hizbini içeriyorlardı ve "radikaller"e karşı kilise ve kraldan yanalardı. İkinci sırada saray ve hazine partisinin 100 civarı üyesi geliyordu: Devlet memurları, saray erkânı, tüccarlar, avukatlar ve terfi, zahmetsiz memuriyet ve itibar peşindeki subaylar. Bunların çoğu hükümete ve krala sadakatlerini sunmuşlardı. Son sırada ise 100-150 siyasal aktivist gelmekteydi: Toprak sahibi hizip liderleri ve himayelerindeki hatip ve bakan olan dönemin ünlü isimleri. Pek azının çektiği nutuklar Edmund Burke'ünküler gibi tutarlı prensipler içeriyordu. Çoğu, memuriyet, memuriyetten dışlanma ve gelirlere dair çıkarlarla ilgili sorunları-

nı genelleyerek ilkeli hale getirdiler. Yaklaşık 200 yönetici aileyi temsil etmekteydiler. Bağımsızlar 5.000 ile 7.000 arasında eşraf ailesini ve hazine partisiyle birlikte 3000 ila 4000 görece zengin tüccar, esnaf ve meslek sahibi ailesini temsil ediyorlardı. Toplamda partiler Britanyalı ailelerin belki % 1'inin maddi çıkarlarını temsil etmekteydi (Smith, 1972: 68-102).

Bu partiler o dönemde, bazen formalite gereği, oy hakkına sahip erkeklerin % 15'inin desteği için rekabet etmekteydiler. Katmansal himaye-edilenler ya da nüfuzu olmayanlar geriye kalan % 85'i, oluşturuyordu. Bu bir demokrasi değildi ancak siyasal rekabeti istikrarlı bir şekilde kurumsallaştırmıştı. Dahl'a (1971) göre bu azami derecede önemliydi çünkü dünyanın her yerinde demokrasinin elde edilmesine giden yolda atılan alışılagelmiş ilk adımdı. Britanya, parti demokrasisinin ilk aşamalarını barındırmaktaydı. Ancak oy hakkı tanınmamış % 85'in basitçe sınıf tarafından belirlenmediği önemli gerçeğini kaydetmeliyiz. Böylelikle kurumsallaşmış siyasi mücadele yükselen sınıflara tamamıyla kapatılmamıştı. Ancak henüz partiler ve yükselen sınıflar birbirleriyle fazla ilgilenmemekteydiler.

Hükümet partilerin 3. Bölüm'de "tikelci yerleşiklik" olarak terimleştirdiğim olgu üzerine verilen mücadelelerine dayanmaktaydı. Kralın bakanları saray ve hazine ganimetlerini muhafaza etmek, "iç" hiziplere rüşvet verirken "dış"ları ise düşük vergiler, ulusal zaferler ve Protestan anayasasına bağlılıkla hoş tutmak ve "dışlananlar" arasında fazla aleni hoşnutsuzluğu engellemek durumundaydı. Çoğu hükümet oldukça başarılı oldu ve tüm Avrupa'da istikrarlı, dengeli ve çağdaş olarak değerlendirilip takdir edildi. Ancak takdir edilen bu nitelikler rakip hizipler yozlaşmayı kurumsallaştırıp yerleştirdikçe ortaya çıktı. Bu eski *yozlaşmaydı.*

Eski rejim sadece iki tip sıkıntının bir araya gelmesi yüzünden bu şekilde itham edilmeye başlandı: Militarizmin yarattığı mali baskılar ve bunları siyasal dışlanmaya bağlayan ideolojilerin ortaya çıkması. 1760 ve 1832 arasında bu ideolojiler daha az katmansal hale gelen, ilkeli ideologların başını çektiği sınıf-benzeri partiler arasındaki siyasi mücadeleyi şiddetlendirerek ekonomik ve siyasi reformu kaynaştırdı. Mali-askeri baskılar üç dalga halinde geldi: Yedi Yıl Savaşları'nın akıbeti, Amerikan ve Fransız Devrimleri ve Napolyon Savaşları. Pek çok eski rejim mensubu bile bu savaşlar sonucunda daha modern bir devlet adına kulis yapmaya başladı. Bunların modernleştirici prensipleri jeopolitik baskılar altında büyük ölçüde dışlanmış küçük burjuvazinin, "kapısı olmayan ulusun" prensiplerine eklenmeye başladı.

Savaş ve Reform, 1760-1815

Yurtdışında Britanya devleti öz itibariyle militarist bir devlet olarak belirginleşti. Savaşlar Britanya'yı "Büyük" kıldı. Yedi Yıl Savaşları 1763'te şanlı bir

zafer ve muazzam bir imparatorlukla sona erdi. 1776-83 döneminde Amerikan kolonilerinin kaybedilmesi 1792'den 1815'e kadar süren Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'nda kazanılan nihai zaferle telafi edildi. Bu muazzam savaşlar devlet kasası üzerinde 1. Cilt'te belgelenen normal tarihsel etkilerini gerçekleştirdi; çünkü Britanya bütün bu tarihsel deneyim içinden gücünü arttırarak büyük bir emperyal Güç olarak çıktı. Savaşlar başladığında, ilk başta askeri harcamaların sonucu olarak giderler iki katından fazla arttı. Daha sonra borç ödemeleri ön plana çıktı ve barış zamanında da sürdü. Harcamalar savaş dönemlerindeki sıçramaların ardından yatıştı ancak her seferinde savaş öncesine göre daha yüksek değerlerde kaldı. Dönem boyunca devlet mali büyüklüğünü üçe katladı. Bu ulusal ekonomik büyümenin iki katından daha fazla demekti. Tablo 11.3'ün gösterdiği gibi Britanya merkezi devleti, milli gelirin barış zamanında yaklaşık % 11'ine, savaş zamanında en az % 22'sine, Napolyon Savaşlarında ise % 30'undan fazlasına el koydu. Dahası, devletin topladığı haracın büyük bölümü dolaylı vergiler ve borç alma yoluyla regresif ve ayrıştırıcıydı.

Devletin militarist olması nasıl oldu da toplumsal yaşamı etkilemedi? Ani sıçramalar, devlet için, Sanayi Devrimi'nin yavaş olmasının çıkarabileceğinden çok daha şiddetli siyasi sorunlar yarattı. Oysa devlet savaşları kazanmak için yeterli parayı toplayabildi ve Kuzey Amerika'daki yenilgi ülkede fazla probleme neden olmadı. Savaşlar, Amerikan kolonileri, Fransa ve bazı Avusturya vilayetlerinde olduğu gibi fiili rejim çöküşüne sebep olmadı. Karşılaştırmalı açıdan bakacak olursak, mali-askeri kriz Prusya'daki gibi ancak orta şiddetteydi. Bunun başlıca nedeni partilerin önceden devletin egemen karar alma yapılarının içinde kurumsallaşmış olmaları ve baskı altında devleti yıkmadan bükülüp genişleyebilmeleridir. Tam gelişmemiş olsa da egemen olan parti demokrasisi militarizmle başa çıkılabildi.

Ilımlı baskılar iki aşamada reform siyasetini geliştirdi. Rejimin kendisi masraflarla en çok bunların en fazla olduğu zaman, yani savaş sırasında ilgilendi. Daha sonra ise idari ve mali verimliliği artırmaya çalıştı. Başarılı olunan savaşlar sırasında vergi mükellefleri yakınsalar da ilave vergileri ödüyorlardı. Savaşın sona erdiği ancak mükelleflerin tahvil sahiplerinin mali destekçisi haline geldiği ikinci aşamada radikal reformcular ortaya çıktı. Gayri safi milli hâsıla içerisinde vergilerin oranı bu dönem boyunca önemli derecede yükselmedi (gelirler genel olarak yükseldi), ancak vergiler özellikle savaş sonrasında azalan oranlı olduğu için, ortalama ve daha yoksul kesimlerin ödediği kısmın oranı arttı. Bu halkta hoşnutsuzluğa sebep oldu.

Sınıflar arası ideolojik ağları çaprazlamasına kesen mesaj ve ilkeleri yayan ve eski rejimin hem "iç" hem "dış"larından hem de daha radikal "dışlanmışlar"dan oluşan reformcular, rejimin dış çeperi çevresinde bir ekonomik reform hareketi başlattılar. "İçler" masrafları azaltacak idari iyileştirmeler istiyorlardı; "dışlar" yolsuzluk ve tikelcilikten oldukça şikâyetçiydi; tepelerindeki hizipçi-

likten cesaretlenen "dışlanmışlar," maliye üzerinde yaygın denetim talep etmeye başladılar. 15. Bölüm'de gördüğümüz gibi "dışlanmışlar" vergiler daha regresif hale geldikçe çileden çıktılar. Devlet ve sınıf 18. yüzyıl ortalarında çoğu insan için fazla önemli değildi; 1815'e gelindiğinde ise devlet kayda değer oranda önem kazandı ve sınıfsal sömürüyü ulusal ölçekte örgütlüyordu. Askeri-mali vergilendirme siyasi ve ulusal bir sınıf mücadelesini ilerletti.

Savaşların gördükleri ilgi ve ideolojileri çeşitliydi. Yedi Yıl Savaşı hükümdarlar hanedanlara sahip Büyük Güçler arasındaydı. Dini niteliği zayıftı; çoğunlukla Protestanları Katoliklere karşı getirdi. Ancak daha sonraki savaşların aksine, ihtilaf çıkaran siyasi ideolojileri içermiyordu. Tarafların araçsal mantığı bu savaşı "kısmi savaş" kıldı (Mann 1988b). Britanya'da mülk sahibi "halk" genel olarak savaşı destekledi; "ayaktakımı" hala yerel örgütlenmeden fazlasına sahip değildi. Siyaset yalnızca strateji ve barışın peşine aceleci bir şekilde düşülüp düşülmediğiyle ilgiliydi ve savaşın getirdiği yükler sona ermesinden de sonrasına kadar gönülsüzce kabul edildi. Fakat 1760'ların ortalarında, savaş bitmişken, "dışlar" ve "dışlananlar" daha masrafsız hükümet istemekteydiler. Olmayınca, yolsuzluğu kınadılar. Bazıları oy hakkı konusunda reform da istemekteydi. Bakanlar, tırmanan klientalizm ve baskıyla karşılık verdiler. Despotizm nidaları da tepkiye eklendi.

Middlesex Kontluğu geniş bir oy hakkına ve milletvekili olarak John Wilkes'e sahipti. Wilkes, 1763'te kışkırtıcı ve karalayıcı yayınlar yapmaktan tutuklandı. Parlamenter imtiyazlarını öne sürerek "dış" hiziplerin desteğiyle tutuklamaya başarıyla karşı çıktı. Sonrasında hükümetin basını sürekli taciz etmesine karşı hukuki zaferler kazandı ve Avam Kamarası tartışmalarının yayınlanması için bastırdı. Daha çok sivil yurttaş haklarını merkeze alsa da, Wilkes, oy hakkında reform, daha kısa parlamento dönemi, atanmışların Avam Kamarasının dışına çıkarılması ve bakanlık otoritesinin frenlenmesi amaçlarının peşinde geniş kentli desteğe sahip ulusal bir örgütlenmeyi etkinleştirdi. Bu örgütlenme 1770'lerin başında, asi Amerikalıları destekledi. Londra'daki liderliğe,

> her birinin siyaset anlayışı siyasi seçkinlerinkinden esaslı bir şekilde farklı olan gazete sahibi, karikatür yayıncısı, yapma olan şeylerin üreticisi, biracı, han sahibi ve kent tüccarı örnek teşkil etmekteydi. Wilkes sayesinde, ... 1750'den önce az siyasi öneme sahip bu adamlar 1760'larda kendilerini göstermekteydi. [Brewer, 1976: 268; krş. Christie, 1962]

Telaşa kapılan hükümet memurları Wilkes'i "ciddi, sağduyulu usta esnaf ve sanatkarlar"ın desteklediğini bildiriyorlardı. Ne Wilkes'in ne de daha sonra Wyville'nin örgütü çok sayıda sıradan zanaatkâr ve emekçiyi içeriyordu. Wilkes'in örgütünün çekirdeği küçük burjuvaydı: Londra ve diğer ticari kent-

lerdeki küçük ve orta halli tüccar ve esnaflar ve kentsel ve kırsal merkezlerde daha küçük ölçekli serbest girişimciler. Ancak çalkantı zaman zaman aşağıya doğru yayılıyordu. Londra kalabalıklarından tutuklananların çoğu sık sık emek anlaşmazlıklarını da protesto eden zanaatkâr ve emekçilerdi (Rudé, 1962: 172-90, 220-3). Hem "halk" hem de "ayaktakımı" mobilize edilebiliyordu, ancak henüz birlikte değil.

Wilkes'in örgütü söylemsel okuryazarlığı, basılı el ilanları, risaleler ve dilekçeler dağıtmayı merkeze alıyordu. 1769'da 15 kontluk ve 12 seçim bölgesinin sakinleri arasından 55.000 kişi Wilkes'i hapisten kurtarmak için bir dilekçe imzalamıştı. Wilkes kentleri mobilize ediyordu; bir "dış" hizip olan Rockingham Whig'leri ise kontlukları. Rejim kendi yayın ve dilekçe girişimlerini genişleterek taklit etmek zorunda kaldı. Whig hizipleri ve bakanlıklar halk desteği için rekabet halindeydiler. Whigler ekonomik reform önererek dışlanmış radikallerle flört ediyordu. 1790'lara gelindiğinde, Manchester'da her iki taraf da kitle mobilizasyonu taktikleri kullanmaktaydı (Bohstedt 1983: 100-25). Geniş bir toplum boyunca yayılmış, tarihin ilk kitlesel kamuoyu Britanya'da (ve Amerika'da; bkz. 5. Bölüm) faaliyete geçmişti.

Wilkes'in kendisi karlı bir arpalık olan Londra Şehri defterdarlığını elde ederek "dış"lıktan "iç"liğe geçip 1779'da ortadan kayboldu. Örgütü, daha önce tanımlanan reform kanallarının her ikisini de –hukuk ve Parlamento ile birlikte popüler basın, dilekçe ve kalabalıklar– kullandığı kadarıyla muğlâktı. Parlamento sivil yurttaşlığı arttırabilirdi ancak kalabalıktan ve oy hakkının genişlemesinden korkmaktaydı. İngiliz avukatları, Fransa ve Amerika'daki bazılarının aksine, radikal değildi. Geleneği ve teamülü savunmaktaydılar. Kadim anayasa çerçevesinde hakları güvence altına alabilirlerdi, daha fazlasını yapamazlardı; bu o zamandan beri Britanya hukukunun oynadığı muhafazakâr rolün arkasında yatar. Wilkes'in hareketi böylelikle çelişkiliydi ve küçük burjuva radikaller "dış" sempatizanları ürkütüp kaçırıyordu. 1770'lerin ortalarında devlet harcamaları ve bununla beraber hoşnutsuzluk azaldı.

Amerikan savaşı başlangıçta hükümeti güçlendirdi. Ancak 1779'a gelindiğinde Britanya orduları çökmekteydi, Fransa Britanya'ya savaş açmıştı ve İrlanda Gönüllüler hareketi isyan tehdidinde bulunmaya başlamıştı. Savaş, yüksek regresif vergi ve ticaretin engellenmesini getirdi ve başarısızca idare ediliyor gibiydi (her ne kadar 3000 millik tedarik hattı günümüzdeki herhangi bir devlet için bile fazla zorlayıcı olsa da). Vergiler ekonomik reform taleplerini körükledi. Söylemsel ağlar tekrar etkinleşti. Birmingham'da bir han ve kahvehane işletmecisi hanındaki münazarayı vergi mükellefleriyle bono hamilleri arasındaki çatışmayı hissettiren dizeler kullanarak duyurdu. Vurgu yaptığı sözler savaş karşıtı bir Avam Kamarası önergesine aitti:

...bir dostu olarak vatanımın
Dilerim sonundayız bu savaşın,
İşin yarısı bitmeden gördüğümüzden ki vergiler,
Artageldi, artıyor ve *düşürülsünler*.
Ancak her sene borç paranın zevkini tadanlar
Şüphe yok ki aynı işle daha uğraşacaklar.
[Money, 1977: 104]

Ancak bu savaş, Yedi Yıl Savaşı'nın aksine, ilkeleri de gündeme getirdi. Amerika'daki asiler despotizme karşı geleneksel direnişle evrensel sözleşmeci hak taleplerini birbirine eklediler. Bu mülk sahiplerinin piyasa deneyimleri, ahlaki Protestanlık ve müesses sivil yurttaş haklarıyla uyum halindeydi. Koloniciler talep ediyorlardı ki "temsil yoksa vergi de yok". Rejim vergi mükelleflerinin "sanal olarak temsil edildiklerini" öne sürerek karşılık verdi: Milletvekilleri bağımsız erkekleri, yani dolaylı olarak tüm ulusu temsil etmekteydi (Brewer, 1976: 206-16). Rockginham ve Chatham Whig'leri ilke sahibi olmak için yetecek kadar uzun süre görev dışı bırakılmışlardı. Sarayın etkisini ekonomik ve oy hakkıyla ilgili reformları birlikte yaparak, hükümetle sözleşme yapanların Avam Kamarası'na katılmalarını engelleyerek ve gelir memurlarını oy haklarından mahrum bırakarak azaltmayı önermekteydiler.

İkinci radikal hareket, Peder Christopher Wyville'in önderlik ettiği Cemiyet hareketi, 1779-80'de ortaya çıktı (Christie, 1962). Neredeyse kırk kontluk ve seçim bölgesindeki yazışma komiteleri, kırsal kesimdeki "dış"ları örgütleyerek ve mülk sahiplerini dışlayarak ekonomik reform amacıyla dilekçeler örgütledi. Görünüşe göre Wyville dinsel radikallere Wilkes'ten daha fazla dayanmaktaydı ve Muhaliflerden fazlasıyla destek göreceğini ummaktaydı. Seçimlerin her yıl yapılması ve yüz tane kontluk düzeyinde yeni seçim bölgesi açılması için baskı oluşturmak amacıyla radikallerle ittifak kurdu. Ancak bu Rockingham Whig'i müttefiklerini ve kendi kontluğundaki bir takım dernekleri kaygılandırdı. Wyville'in zekice liderliği bile bu yarılmayı örtbas edemedi. "Dış"lar geri çekilerek idareyi radikal kentsel "dışlanmışlar"a bıraktı. Haziran 1780'deki Gordon isyanlarıyla (sözde, Protestan anayasasını Katoliklere karşı koruma amaçlı yakıp yağmalama) bunların işi bitirildi. Korku halinde bir araya gelen mülk sahipleri, küçük çapta ekonomik reform için ödün verdi ancak oy hakkında reformdan vazgeçti.

Fransız Devrimi, Anayasal Bilgi Derneği'nin kitlesel örgütlenmesinin simgelediği reform ve radikal söylemsel okuryazarlığı diriltti. 1791'de yayınlanan Tom Paine'nin *İnsan Hakları* olağanüstü bir şekilde 1793'e kadar 200.000 adet satıldı. Ancak Louis'nin idamı, terör ve devrim ordularının başarıları "dışlar"ı ve mülk sahibi "dışlananlar"ı soğuttu. Reform tekrar zanaatkâr yazışma derneklerine bırakılmak durumunda kaldı. Savaş zamanındaki vatan-

severlik reform ve radikal söylemsel okuryazarlığı önemsizliğe itti. Önlerindeki Fransa örneği dururken rejim partilerinin tartışmaları ilkeler etrafında dönemezdi. Fransız Devrimi'nin başarısının ta kendisi (zaten muhtemel olmayan) Britanyalı burjuva veya küçük burjuva devrimini imkânsız kıldı. Popüler risaleler Britanya'yı zenginlik ve özgürlüğü şiddet ve eşitlenme olmadan elde ettiği için kutluyordu. 1793'ün *Anti-Gallican Songster*'ının* vaaz ettiği gibi:

> Hep sahip olsun Kadim İngiltere neşe ve eğlenceye.
> Özgürlük ve servete ve eşitsizliğe.
> [Dinwiddy, 1988: 62]

Bonaparte'ın yükselişi devrim korkusunu azalttı ancak jeopolitik tehdidi arttırdı. Kitleler tarafından finanse edilen savaş, Fransa'da olduğu gibi neredeyse ulusal hale geldi. Yozlaşmış ve tikelci devlet idaresinden memnun olmayan bir milliyetçilik ortaya çıktı. Bakanlıklar tasarruf peşindeydi. Pitt'in peyderpey reformları "eski yozlaşmayı" savaşı idare eden bakanlıklardan yonttu. Klientalizm bir zaman devletin kalesindeyken şimdi hukuk mesleği, kilise, Hindistan Şirketi ve Cinque Ports'tan** Devlet Emeklileri Takımı'na kadar tüm arpalıklar gibi uzak köşelerinde var olmayı sürdürdü. Kalenin modernizasyonu devam ederken yozlaşmayı savunmak zordu. İleri gelen Muhafazakâr, Lord Eldon "Bir atomuna dokunmaya gör tamamı yok oluyor" diye yakınıyordu. Rejim bürokrasi, sorumluluk ve ulusal yeknesaklığı kabullenmeye başladı (Rubinstein, 1983). Ulus-devlet ulusal savaşın yapılmasına zorladığı ekonomik reform tarafından geliştirildi (İdari detaylar için bkz. 13. Bölüm).

Oysa ekonomik reform ve oy hakkı reformu arasındaki bağlantı Fransız heyulası tarafından koparılmıştı. Yirmi yıl boyunca iktidar dışında kalmış Fox*** yanlısı Whig partisi, ilkeli muhalefeti geliştirdi fakat yazışma dernekleri ve Jakoben Kulüpleri'nde örgütlenen "dışlanmış" radikallerle birleşmeye yanaşmıyordu. Parlamento'daki reform teşebbüsleri pek az sayıda oy topladı; kent yoksulları ve el dokumacılarının isyanları tecrit edilip bastırıldı.

Devrim Değil Reform, 1815-1832

Savaşın sona ermesi askeri-mali çevrimin ikinci aşamasında öncü konuma geçen reformu tekrar gündeme soktu. Doğrudan askeri harcamalar azaldı fakat barış zamanı borç ödemeleri hareketlendi. 1816'da Avam Kamarası tah-

---

* 1793'te On altışar sayfalık iki ayrı broşür şeklinde yayınlanan Britanya Krallığı'na sadakat yanlısı on sekiz şarkılık bir derleme – ç.n.

** İngiliz Kanalı'nın kıtaya en yakın doğu ucunda, Kent ve Sussex kontluklarının sınırları içindeki bir dizi sahil kentini içeren konfederasyon, ticaret ve askeri amaçlarla kurulmuştur. Günümüzde ise sembolik bir değere sahiptir – ç.n.

*** Charles James Fox, dönemin ünlü bir Whig politikacısı – ç.n.

vil sahiplerini finanse eden vergilerin regresif niteliğini artıracak şekilde, mülk sahiplerinden alınan bir vergi olan gelir vergisini kaldırdı. Savaş dönemi bütçe yapımındaki düzelmeler yer tutuculuğun (*placeholding*) maliyetini ifşa etti. Lord Liverpool'un savaş sonrası hükümeti maliyetleri azaltmak istiyordu ancak hükümet üyeleri "eski yozlaşma"dan çıkar sağlamaktaydı. Radikal risalelerin iddia ettiğine göre iki yüz Tory asilzade ve piskopos arpalıklardan, resmi maaşlardan, memuriyetlerden ve kilise geçimliklerinden Hindistan Şirketi getirileri sayılmadan bile 2 milyon sterlinin üzerinde –zirai rantlarından daha fazla– gelir elde ediyorlardı (Rubinstein, 1983: 76-7). Bu artık yaygın bir şekilde, bilhassa basında yolsuzluk olarak nitelendiriliyordu. 1820'de Peel şöyle yazıyordu:

> Kamuoyu kamusal kararlar üzerinde hiçbir zaman bu derece etkili olmadı ancak sahip olduğu paydan da bu derece memnuniyetsiz olmadı. O zamana kadar ifade bulduğu kanallara göre fazla genişledi... bu kanalları yapan mühendisler, şimdi bir çıkış yolu bulmaya uğraşan çeşitli akıntıların hayalini bile kurmamışlardı [Brock, 1973: 16]

Eğitimli kişiler arasında dolaşan saygın reformcu dergiler olan 1821'de kurulan *Manchester Guardian* ve *Westminster Reiew* (1824) Peel'ın gözlemlerini doğruluyorlardı. 1819 ile 1823 arasında Whig önderleri, her ne kadar küçük burjuva radikalleri hala ekonomik reforma öncelik veriyor olsa da, kendilerini oy hakkı reformuna adamışlardı. "Her birahanede okunan" Cobbett'in *Political Register*'ı şunu yazdıkça yazıyordu: Parlamento reformu bir amaca yönelik bir araçtı – yozlaşmış tahvil sahiplerini ve "vergi yiyicileri"ni ortadan kaldırmak. *Extraordinary Black Book*'un 1832'de yazdığı şekilde: "masrafsız hükümet –ucuz ekmek– ucuz adalet – ve serbest ve üretken sanayi, Reform Tasarısı zafer kazandığında emeklerimizin ödülü olacak" (Gash, 1986: 45-6). Lord John Russell ise 1823'te şöyle yazdı:

> 1793'ün birkaç hevesli Jakoben'i 1817'de ve takip eden yıllarda yüz binlerce hoşnutsuza dönüştürüldü. 60 milyon verginin baskısı Yurttaş Brissot'nun uzun ve sert nutuklarının yüz yılda yapabileceğinden daha fazla sağduyulu ve sadık adamı ülkelerinin anayasasından memnunsuz hale getirdi [Dinwiddy, 1988: 70].

Ancak savaş sonrası huzursuzluğu, çok sayıda reformcu "dış"ın desteklediği bir baskıyla karşılaştı. Reformcular arasında daha geniş bir birliğin nasıl sağlanabildiğini görmek için ilk olarak halk hareketlerindeki değişime dönüyorum.

Pek çok kırsal toplumda olduğu gibi, normal koşullarda kitleler kendilerine ait yaygın ya da siyasi örgütlerden yoksundu. Cahil ve oy hakkından yoksul bir topluluğun mağduriyetini güçlü bir şekilde dile getirmesi için en iyi yol isyana varan gösterilerden geçmekteydi. Bohstedt (1983) 1790 ile 1810 ara-

sında İngiltere ve Galler'deki isyanları saydı. % 39'la en yaygın tip, çoğu yüksek fiyatları protesto eden, yiyecek isyanlarıydı. % 22'si inzibat kuvvetleri ve benzeri askere alma metotları gibi askerlikle ilgili hedeflere sahipti. "Siyasi ve ideolojik" isyanlar (Whig, Tory, radikal ve "kral ve vatan" kalabalıkları) % 10'u oluşturuyordu, emekçi isyanlarından biraz daha fazla. Londra'daki örüntü farklıydı. Sevilmeyen ileri gelenlere karşı olan, mahkûmların kaçmalarına yardımcı olma amaçlı ve "alanlarda gerçekleşen" "muhtelif" isyanlar % 25'i oluşturuyordu. Bunların pek çoğu, Londra isyanlarındaki paylarını % 14'ten belki 25'e çıkaracak şekilde, siyasi ve ideolojik isyanlara eklenmeli. Sırada % 16 ile (çoğu İrlandalılarla İngilizler arasındaki) "kavgalar" gelmekteydi. Londra'da çok daha az sayıda yiyecek isyanı ve biraz daha fazla sayıda emekçi isyanı vardı.

Sıradan ayaktakımını mobilize eden yiyecek ve askerlikle ilgili isyanlar en aşağıdaki toplumsal tabana aitti. (Alışverişi yapan) kadınlar da yiyecek isyanlarında etkindi ve emekle ilgili olanlar (istihdam edilen zanaatkârlar ve işçiler) hariç tüm mücadelelere katıldılar. Londra'daki Siyasi ve ideolojik isyanlar ve "muhtelif" isyanlar küçük burjuva önderlerle ayaktakımından gelen bir alt kademeyi birleştiriyordu. İsyanlar aile, sokak ve mahalleyi yoğun bir şekilde mobilize etti. Diğer ülkelerde ve Britanya'daki Chartism'de göreceğimiz gibi bu yoğunluk halk protestolarına keskin bir ayaklanma niteliğini daha sonraki dönemlere göre daha fazla kazandırabiliyordu.

Ancak bu isyanlar nadiren kapsamlıydı. Sınıf farklılıkları bu isyanların altını oymaktaydı. "Ayaktakımı" en sık yiyecek ve askerlikle ilgili olarak ayaklanıyordu ancak bunlar "halk"ı daha az ilgilendirmekteydi. Yüksek fiyatlar çiftçilerin yararınaydı ve küçük burjuvazi bunları ödeyebiliyordu. Her ikisinin de zorla askere alınma olasılığı daha azdı. Emek çekişmeleri halkı ayaktakımından ayırıyordu çünkü birincisi ikincinin işvereniydi. Bu tür sınıf ayrılıkları yetkililerin katmansal örgütleri harekete geçirmesine ve isyancıları baskılamasına yardımcı oldu. İsyanların büyük çoğunluğu devleti hedef bile almıyordu. Gösterici işçiler sıklıkla yerel rejime, işverenleri aleyhine müdahale etmesini talep eden dilekçeler yazıyordu. Yiyecek isyanlarının çoğu apolitikti. 1766'nın ekmek isyanlarına tahıl aracılarını ihracata yönelten gümrük düzenlemeleri neden oldu. Bu düzenlemeler kentlerdeki ve kırsal alanda farklı ürünlerde uzmanlaşan kitle için ekmek fiyatlarını yükseltti. Ancak peşi sıra gelen isyanlar devleti değil değirmenciler ve tüccarlar gibi görünür piyasa şahsiyetlerini hedef alıyor ve bazen yerel rejimden bunlara karşı yardım talep ediyordu (Williams, 1984; krş. Stevenson, 1979: 91-112; Bohstedt, 1983: 211-2, 296). Kendilerine saldırılmayan yetkililer, kimi zaman isyancıların dileklerini paylaşıyordu.

Halk hareketleri içindeki bu sınıf ve hedef farklılıkları, Britanya'da siyasi devrim olmamasının belirleyici *örgütsel* nedeniydi. Oysa bunları görmezden gelen tarihçiler karakteristik kusurlarını işlemekteler: 20. yüzyıla ait siyasi varsayımları yazılarında zımnen korumak. Bu tarihçiler 18. yüzyılda ve 19.

yüzyıl başlarında, tıpkı 20. yüzyılda olduğu gibi, sınıf mücadelesinin siyaseti mutlaka içerdiğini varsayıyorlar. Bir yanda E. P. Thompson (1963) ve Foster (1974) gibi tarihçiler ayaktakımı içindeki radikalizmi abartıyor ya da bunun başarısızlığını Methodism gibi avutucu ideolojileri abartarak açıklıyorlar. Öbür yanda Clark (1985) ve Christie (1984) gibi muhafazakârlar devrimin olmamasının tam tersi nedenlerden kaynaklanması gerektiğini varsayıyorlar: Siyasi kanaatkârlık, hürmet ve maddi esenlik. Britanya'da neden devrim olmadığını açıkça ele alan Christie'nin kitabını değerlendirelim.

Christie, 20. yüzyıl deneyiminden alınan çeşitli muhafazakâr argümanları seferber ediyor. İddiasına göre devrim önlenmişti çünkü Britanya, niteliksel değil çoğul bir şekilde tabakalaşmıştı (20. yüzyıla ait "sınıfın düşüşü"); eşraf, kilise ve krala karşı hürmet ("riayetkâr Tory seçmeni"), artan zenginlik ("İkinci Dünya Savaşı sonrası refahı"), cömert bir Yoksul Yasası ("refah devleti") ve meşru bir çalışan kesim örgütlenmesine ("işçi-işveren çatışmasının kurumsallaşması") sahipti. Bunlar 20. yüzyılla ilgilidir çünkü hepsi gündelik hayat deneyimini devletle ilişkilendirir. Ulusal katmanlaşma yapıları, genel oy hakkı, ulusal siyasi partiler, devlet tarafından düzenlenen bir ekonomi, refah devleti ve kurumsallaşmış sendika-yönetim ilişkileri, bütün bunların hepsi ulusal siyaseti halkın gündelik deneyiminin içine yerleştirir.

Christie'nin bazı savları 18. yüzyıl için uygun olsalar da Britanya *devleti* için nadiren uygundurlar. Yoksul Yasası halkın ekonomik hayatı için önemliydi ancak ulusal değil yerel ölçekte belirdi. Piyasa tarafından yeniden üretilen zenginlikteki çoğul farklılaşmalar ve hukuki imtiyazların yokluğu, hukuki imtiyazların tüm ekonomiye yayıldığı Fransa'nın aksine, maddi konuların illede devletin ıslah edilmesini gerektirmemesi anlamına gelmekteydi. Christie'nin diğer savlarının 18. yüzyılla hemen hemen hiç ilgisi yok. Ayaktakımının büyük bir kısmına hemen hemen hiç uğramayan refahı abartıyor. Eğer zarlar böylesine muhafazakârlığın lehine geldiyse 1830'larda ve 1840'larda niçin bu denli tabandan gelen bir Çartist isyanı vardı? (bkz. 15. Bölüm.) Ve eğer maddi refah devrimi engellediyse, neden böyle bir devrim dünyadaki en müreffeh ülkede (Amerika'da) ve Avrupa'daki ikinci en müreffeh ülkede (Fransa) gerçekleşti? Ekonomideki ani düşüş dönemleri, kötü hasat ve şiddetli fiyat artışları üç ülkede de halkta huzursuzluğa yol açtı. Bu nedensel olarak sadece 1788-9'da Fransa kırsalında devrimle ilişkiliydi – Fransa'ya has siyasi bir nedenle. Fransız köylüleri hisselerini artırmak için lordlarının yasal imtiyazlarına saldırdı ve bu *devlet*e karşı cepheden bir saldırıyı içeriyordu.

Ancak Britanya ayaktakımının ekonomik durumu şu veya bu şekilde *siyasi* iktidar açısından büyük öneme sahip değildi. Ayaktakımı genellikle kanaatkâr ve hürmetkâr görünüyordu; fakat rejimin ayakta kalmasının sebebi bu değildi. Ayaktakımı diğer zamanlar hürmetsizlik ve isyana geçiş yapıyordu; ancak görmüş olduğumuz gibi, onun kolektif isyanı ve sınıf mağduriyeti nadi-

ren devlete yönelikti, nadiren sınıfının tümünü içeriyordu ve beraberinde nadiren mülk sahibi "halk"ın hoşnutsuz ve siyasi olarak dışlanmış kesimleriyle ittifak yapmasını doğurdu. Kanaatkârlığının konuyla pek ilgisi yoktu. Protestonun kapsamlı ve siyasi örgütlenmesinin söylemsel okuryazarlığın merkezinde toplanan büyük kısmı "halk"ın kontrolü altındaydı. "Ayaktakımı"nın hoşnutsuzluğu büyük ölçüde bu kanallar yoluyla ifade bulmaktaydı; henüz kendisi kapsamlı ve siyasi olarak örgütlenmemişti. Bu Çartism'den önce Britanya'da devrimci hareketlerin olmayışının yeterli bir nedeniydi.

Ne var ki, örgütsel değişimler gerçekleşmekteydi. Yiyecek isyanları azalmakta, emekle ilgili ve siyasi ihtilaflar artmaktaydı. İmalat bölgeleri, liderliği Londra ve ticari kentlerden almaktaydı. Yeni fabrika kentleri eski rejimin gözlemcilerini, bilhassa dindar olanları korkutmaktaydı. Bunların tasvirleri akıllarına gelen en kötü analojilere başvurmaktaydı. Fabrikalar çalışan melun erkekler, kadınlar ve çocukların yakıp büyüttüğü cehennem ateşlerine benziyordu. Bunun önceki cehennem tasvirlerinden tek farkı, küçük çocukların daha önce hiçbir zaman lanetliler arasında bulunmamış olmasıydı. Kentler sarhoş ve yozlaşmış hayatta kalanların serpiştirildiği savaş alanları gibi tütüyor ve kokuyordu. Hızlı nüfus artışı düzensizlik, dinsizlik ve "tehlikeli sınıflar"ı beraberinde getirmişti. Bu sınıflar tam da rejimin katmansal örgütlerinin dışında oldukları için "tehlikeli"lerdi. Sanayi bölgelerinde ordunun bile az sayıda mevzilenmiş askeri bulunmaktaydı ve bunlar daha da örgütlü protesto ve gösterilere karşı koymak durumundaydı.

İsyana dönüşen kitle gösterilerini açıklamalar ve dilekçeler sunan ajitatörlerin konuşma yaptığı bölgesel, hatta ulusal olarak koordine edilen kitlesel mitingler takip etti. Gazeteciler bunların platformlarına katılıp mağduriyetleri ve rejimin mezalimini duyurdu. Bir gazeteci, Manchester'ın St. Peter Meydanı'ndaki bir gösteriyi dağıtırken Britanya askerlerinin gösterdiği vahşetin bundan dört yıl önceki Waterloo zaferlerini nasıl alçalttığını ifade etmek için "Peterloo" sözcüğünü bulmuştu. Kitlesel gösteriler ve basın kampanyaları söylemsel altyapıları aşağı doğru ve boydan boya ulusa yaydı. Amerikan ve Fransız devrimleri basılı sözün ve sözlü meclisin çifte örgütlenmesini genişletti. (bkz. Takip eden iki bölüm.) Place, Hunt, Cobbett ve O'Connor gibi Britanyalı radikal önderler 1789-90'ın Fransız Devrimi dönemindekiler kadar radikal reform önerilerini dolaşıma soktular. "Namağlup ve potansiyel olarak baskıcı bir hükümete karşı koyarken verimsiz isyana tek alternatif, örgütlenmeydi" diyor Stevenson (1979: 317) – bir de ılımlı görünmek. Radikal önderler alternatif prensipleri kısıtladılar ve "tehditkâr bir dil"in desteğinde kısmi ekonomik ve siyasi reform talep ettiler. Eski rejim modernleştiricileri ve dikkate değer küçük burjuvazi, mülkiyet tam olarak temsil edilmeden yerel-bölgesel düzeni koruyamayacaklarını öne sürdüler. Saygıdeğer akılcı reform ve halk ayaklanması ayrı kalmaya devam etti ancak, her ikisi de daha ulusal ve sınıfsal, daha

az katmansal ve yerel-bölgesel örgütlenmeye sahip olarak, 1820'ler boyunca bir ortak yaşam geliştirdi.

Daha sonra ideolojik iktidarda bir atılım gerçekleşti. Amerika ve Fransa'yla savaşlarda düşman sekülerdi. Din artık jeopolitik bir tehdit değildi. Muhalifler ve Katolikler savaş zamanında sadıktılar ve bunlara yönelik kanunlar onlarca yıldır infaz edilmiyordu. Katoliklere karşı ayrımcılık yapmanın İrlanda'yı idare etmeyi zorlaştırdığı yaygın olarak kabul görüyordu ve müesses kilise hiyerarşisinin ahlaki çöküşü yaygın olarak duyulmuştu. Muhaliflere karşı olan Sınama ve Korporasyon Kanunları'nın (*Test and Corporation Acts*) iptali ve Katoliklerin özgürleşmesi için verilen önergeler başarıya daha fazla yaklaştı. O'Connell'ın 1828'deki Clare Kontluğu seçimindeki büyük zaferi kanunla alay eder nitelikteydi: Bir Katolik halk tarafından seçilebiliyor ancak koltuğuna oturamıyordu. Katolikler bir dahaki seçimde İrlanda vekilliklerini silip süpürebilirdi. Wellington'ın Tory dükü bu tür bir anayasal krizin önünü almak için harekete geçti. Dükün özgürleştirme önergesi 1829'da geçti. Eski rejim Protestan ruhundan ve ek olarak tebaasının ruhları üzerindeki katmansal denetiminden vazgeçti (Clark, 1985).

Whig modernleştiriciler yüreklendiler. Hükümet olduklarında 1830-1 devresinde bir reform önergesi sundular. Grey ve kabinesi kararlıydı ve halk hareketi zanaatkârların söylemsel ağları ve yardımlaşma dernekleri olarak güçlendi ve sendikalar genişledi (bkz. 15. Bölüm.) Whigler her iki kamaraya da baskı yapmak için kitlesel gösterileri kullandılar. Bir eski rejim hizbiyle "dışlanmış" bir halk hareketi arasında ilk kez gerçekten bir danışıklık mevcuttu. Ancak bu, pek çoğu mülk sahibi orta sınıflar oy hakkı kazanırsa kendi temsillerinin erteleneceğinden haklı olarak korkan zanaatkâr radikalleri böldü. Fakat önergeye karşı çıkmaları pek mümkün değildi. Muhafazakârlar önergenin ancak alternatif reform önerileriyle engellenebileceğinin farkında olsalar da bunların biçimi üzerinde hemfikir olamadılar. 1831'de ilk önergeyi yendiler; ancak hükümet yeni bir seçim çağrısında bulundu. Seçim gösteriler ve ayaklanmalar arasında yapıldı ve sonuçlar Muhafazakâr olduğunu açıkça beyan edenleri kırdı geçirdi. Bu pek çok kırsal üyeyi taraf değiştirip ikinci önergeyi desteklemeye ikna etti. Sokakların desteğiyle "eski yozlaşma"nın parlamentosu kendini ıslah etti. Öyle görünüyordu ki, Carlyle'ın dediği gibi, bu "yönetenlerin tahttan çekilmesi" idi (Perkin, 1969: 183-95).

Rejim tam bir demokrasiye dönüştürülmedi. Daha ziyade biri ilerici ve genellikle zımni diğeri gerici ve belirgin iki farklı tartışmanın etkisi altındaydı. Tikelciliği yolsuzlukla özdeşleştirerek modernleşme ve ilerlemenin reform fikrini zımnen kabul etti. Nüfusun dengesiz büyümesi, oy hakkının mevcut dağılımını siyasi yurttaşlığın herhangi bir genel ilkesinin temsilcisi olmaktan çıkardı. Dağılım ya irrasyoneldi ya da yozlaşmış. Mutlakıyetçiliği, daha sonra büyük hükümet bakanlıklarında tikelciliği, daha sonra da ruhbanlı kiliseyi

terk eden rejim ilkesiz kalmıştı. Küçük burjuvazinin Britanya'nın artan zenginliğine katkısını da tanımaya başlamıştı. Britanya artık ekonomik bir hükümetin desteklediği serbest ticaret yoluyla dünyaya egemen olabilirdi. Küçük burjuvazi ulus içinde mülkiyetten ibaret bir hisseye sahipti. Artık –"ayaktakımıyla" bağını kopardığı sürece– daha fazla dışlanmamalıydı. Dolayısıyla ikinci olarak ve açıktan açığa, yöneticiler küçük burjuvaziyi kalabalıklardan ayırmanın yollarını aradılar.

Mülkiyet –kaynağı soy ya da klientalizm, ne olursa olsun– ulusu yönetmeliydi. Araştırmaların açığa çıkardığına göre seçim bölgelerindeki oy hakkına koşulan 10 poundluk mülkiyet şartı küçük burjuvazinin büyük bir kısmını fakat istihdam edilen zanaatkârların (çoğunlukla iyi bir eğitimin "bağımsızlığı" teşvik ettiği Londra'da) ancak elli ila yüzünü içererek seçmen "bağımsızlığını" gözetecekti. Birkaç bin seçmeni oy hakkından mahrum kılan yeni mülkiyet vasfı koşulları yürürlükte olan birkaç tanesinden daha yüksekti fakat genel itibariyle 500.000 kişilik seçmen kitlesine 300.000 kişiyi daha eklemişti. 140 tane çürümüş taşra seçim bölgesinin ortadan kaldırılması Avam Kamarası üzerindeki kraliyet ve kilise himayesinin ölüm fermanıydı. (Simgesel olmasa da) siyasi açıdan Britanya artık bir monarşi değildi; Orta Avrupa'da gelişmekte olan katmansal bölme ve yönetme burada sona ermişti. Bozguna uğrayan Lordlar Kamarası da parti demokrasisinin önünde düşüşteydi. Ancak kontlukların "sanal temsiliyle" katmansal örgütlenmesi aynen korunurken parlamento koltuklarının kontluklar ve seçim bölgeleri arasındaki dağılımı da değişmedi. Kadrolar ve partilerde büyük çaplı değişiklik olmadı. Toprak sahibi eşraf Avam Kamarası'nda 1860'lara kadar çoğunluğa sahip oldu (Thomas, 1939: 4-5). Ancak devlet Parlamento'daki kralda cisimleşen tikelcilik ve katmansallıktan kapitalist sınıf-ulusta cisimleşen evrenselciliğe geçiş yaptı.

Eski Rejim Liberalizminin Zaferi, 1832-1880

Küçük burjuvazi muzaffer görünüyordu: Her şeyin serbest ticareti; klientalizmin kaldırılması; kamu memuriyetinin, yerel devletin, kilisenin, Oxford'un Cambridge'in ve kamu okullarının ıslah edilmesi; milletvekilliği için toprak sahibi olma gerekliliğinin, kentsel ortak alanların çitlenmesinin ve "bilgi üzerindeki vergilerin" kaldırılması; tüm bunlar 1760'ta devrimci görünmekteydi; oysa yüzyıl sonra elde edilmekteydiler. Devlet tikelci bir şekilde müdahale etmeyecek ancak yaygın piyasa güçleri için "dizginleri tutacaktı".

Ancak liberalizm eski rejim eşrafının egemen olduğu bir devlet tarafından kanunlaştırılmıştı. Bunların klientalizm ağları hala kontlukların çoğunu ve bazı kentleri kontrol etmekteydi. Eşraf, siyaset yapmak için yeterli boş zaman ve varlığa sahipti ve Londra'da egemendi. Thompson (1963: 298) küçük burjuva seçmen kitlesinin yönetime "Kamara'nın oluşumu [dolayımıyla] de-

ğil, yasama süreci içinde" sahip olduğunu öne sürüyor. Ancak bu pek de doğru sayılmaz çünkü rejimin kendisi ilkelerini yenileriyle değiştirmişti. Rejim yüzyıl ortası boyunca, belirli bir ahlaki eğilimi kaybetmeden, sekülerleştirici nitelikteydi; fakat Britanya belki de dünyanın en seküler ülkesi haline gelirken geriledi. Rejim esas itibarıyla burjuva olan "zenginliğin bir türünün, yani topraktaki üretken olmayan mülkiyetin, bir diğer türünden, yani sanayi ve ticaretteki üretken mülkiyetten, ücret toplamaya hakkı yoktur" görüşünü de kabullenir olmuştu (Perkin, 1969: 315-6). Fakat eski rejim geçirdiği dönüşüm yüzünden az şey yitirdi ve küçük burjuva Sanayi Devrimi'ni kendine özgü ticari-kapitalizme koşarak fayda elde etti (Ingham, 1984; ayrıca bkz. "The Decline of Great Britain" Mann 1988a içinde).

Britanya ekonomisi Viktorya'nın uzun hükümdarlığı boyunca (1837-1901) büyüdü. 1860'lara kadar, pek çok sanayileşen ülkede olduğu gibi, en çok zenginlerin durumu iyiydi ve eşitsizlikler arttı (Kuznets, 1955, 163; Lindert ve Williamsın, 1983). En çok zenginleşenler ise toprak sahipleriydi. Rubinstein'ın (1977a, 1977b) tahminlerine göre 1815'te 100.000 sterlin ve üstü servete sahip olanların % 88'i servetlerinin çoğunluğunu topraktan elde etmekteydiler. 1809-58 arasında ölen milyonerlerin % 95'i büyük toprak sahipleriydi. 1880'lere kadar bile milyonerlerin ve yarım milyonerlerin çoğu toprak· sahipleriydi. 1832'de toprak ve çiftliklerin toplam ulusal sermayeye katkısı % 63'tü (Deane ve Cole, 1967: 271). Endüstriyel büyüme için bu zenginlikten sebeplenmek gerekmekteydi. 18. yüzyılda ipotek kanunlarında ve faiz hadlerinde yapılan değişiklikler ve West End ve kırsal bankaların, sigorta şirketlerinin, kırsal ipotek piyasasının ve profesyonel emlak yönetiminin ortaya çıkması eski rejimin zirai gelirleri daha çeşitlenmiş bir kapitalizmle idare etmesini sağladı (Mingay, 1963: 32-37). Kentleşme toprağın fiyatını yükseltip toprak sahiplerinin kentsel ulaşım sektörüne girmelerini sağlarken, madenler birkaç toprak sahibini kömür ocağı sahibine dönüştürdü.

Daha sonra kanallar ve demiryolları yakınlarındaki toprak sahiplerine beklenmedik gelirler, kentlere dağıtım maliyetlerini büyük ölçüde indirerek artan zirai kar ve rant getirdi (F. M. L. Thompson, 1963: 256-68). Toprak sahiplerinin yatırımları sanayiden daha fazla özel bankalar ve aracılar yoluyla ticarete, City yoluyla da iç ve dış ticaretin yanında hükümet hisselerine yöneldi. 1905'e kadar City'nin bankacılık, sigortacılık ve taşımacılıktan elde ettiği "görünmez kazançlar" yabancı yatırımlardan gelen kazançları, bunlar ise yerli imalat sanayiinden gelen gelirleri oldukça geride bıraktı. Böylece Britanya'nın deniz hegemonyası sayesinde emniyette olan City, o döneme kadar rejimin daha eski kanadına yabancı olan serbest ticarete geçti. City ve hazine o zamandan beri Britanya siyasal iktisadına egemen olan ittifakın çimentosunu dökmeye başladı. Yatırımlar, kırsal ve kentsel bankalar, iskonto kuruluşları, kambiyo komisyoncuları ve genellikle kısa dönemde sanayiye ya da daha sıklıkla imalat-

çıların tüccar mal sağlayıcıları ve dağıtımcılarına kredi veren bankaların aracıları yoluyla yapılıyordu. Toprak kolayca ipotek edilebildiği için, toprak sahiplerinin borçlanmaları ters yönde akışları kanalize etti: Küçük burjuva yatırımları aracılar ve sigorta şirketleri yoluyla toprak sahiplerinin tüketim ve yatırımlarına gitti (Crouzet, 1972, 1982: 335-41; Cannadine, 1977: 636-7).

Ticarileşme yaygın, âdem-i merkezi sermaye döngüleri içine gömülü tüm mülk sahiplerini etkiledi. Tikelci ve doğuştan gelen soy ve statü kategorileri toplumsal farklılaşma konusunda daha az belirleyici hale gelmişti. Sermaye aile içinde de yayıldı. Patriarşik aile reisi topraklı malikâneden sorumluydu. Fakat kapitalist hissedarlık mülkiyetle idareyi birbirinden ayırır. Doğuştan gelen statülerden bağımsız olarak herkes hisse sahibi olabilir. Hissedar, mülkiyetin bir insan yaşamı ve nesiller boyu akışıyla ilgili tüm netameli meselelerle kolaylıkla baş edebilir. Küçük oğullar, erkek soyundan gelenler, yaşlılar ve hasta patriarklara, mülkün idare edilmesi açısından uzun vadeli sonuçlara yol açmaksızın hisse verilebilirdi. Kapitalist hissedarlığın daha bile mühim olan etkisi mülk sahibi ailelerin kadınları üzerindeydi. Evlenmemiş kız çocukları, bakire teyzeler ve dulların ihtiyaçları hesaplanabilir ve çeyizler temin edilebilirdi. Bireysel olarak kadınların mülkiyet sahibi olabilmeleri yüzyılın ortalarında gerçekleştirilen yasal değişiklikleri gerektiriyordu. Rejim daha çok girişimci birey ve daha az korporatif soydan oluşmaktaydı. Katmansal örgütler kanalıyla daha az sınıf ve piyasa kanalıyla daha çok yönetebilirdi.

Demiryolları ekonomik yoğunlaşma getirdi çünkü gelirlerin akmaya başlamasından önce tüm rayların ve demiryolu araçlarının yerine oturması gerekiyordu. 1847'ye gelindiğinde, demiryolu yatırım oluşumuna yapılan brüt harcama (arazi satın alınması hariç tutulsa bile) milli gelirin % 7'sini oluşturuyordu. Britanya'daki büyüme durduktan sonra, demiryolları dışarıya ihraç edilmeye başlandı. Yeni taşra borsaları ve anonim şirketler (başta sınırsız sorumlulukla) o zamana kadar hükümet hisseleriyle uğraşan Londra Borsası gibi demiryollarına geçiş yaptı. Hissedarlarının en kalabalık bölümü eşraf, meslek sahipleri, işadamları ve Londra ve endüstriyelden ziyade ticari bölgelerden gelen tacirlerden oluşuyordu. Sırada, her şirket hususi bir Parlamento kararıyla kurulduğundan Parlamento'yu etkileme konusunda etkili olan, büyük yerel toprak sahipleri geliyordu. Bir "yeni yozlaşma" ortaya çıktı: 1865'e gelindiğinde, 157 milletvekili ve 49 Lord demiryolu şirketi yöneticisiydi. Üçüncü yatırımcı grup yine sınaiden daha ziyade ticari bölgelerden olan mülk sahibi küçük burjuvazinin (genellikle 100 pound değerinde olan) en az bir hisse satın alabilecek kadar tasarrufa sahip mensuplarıydı (Pollins, 1952; Barker ve Savage, 1974: 77-9; Reed, 1975; Crouzet, 1982: 335-41). Rantiye sermaye zenginliği toprak ve ticaretten çağın başlıca sanayi girişimine taşıyarak sivil topluma yayılmıştı. Eski rejimin münferit çıkarları ticari kapitalizm tarafından kaynaştırılmıştı.

"Eski Yozlaşma" ortadan kaybolmamış, bugün hala var olmayı sürdürdüğü Şehir'e doğru kaymıştı. Vekiller, toprak sahiplerinin küçük oğulları devletle tikelci bağlantılarını gevşetip City ticaretine yöneldiler. 19. yüzyıl boyunca tarım dışı zenginler servetlerini imalattan ziyade ticaret, finans ve ulaştırma sektörlerinden, tüccar, banker, armatör, tüccar bankacı ve borsa ve sigorta simsarı olarak kazandılar. İmalat, bir zenginlik kaynağı olarak asla ticaretin önüne geçmedi (Rubinstein, 1977b: 102-3). Eski rejimin kolonilerde biriken servetleri ve denizaşırı ticaretinden elde edilen gelirler arsalı malikâneler, unvan ve hükümet senetleri satın almış, daha sonra da ipotek karşılığı borç verilmişti. Şimdi "Eski Yozlaşma"nın City'deki halefleri aynısını yapabilirdi. "Fabrikadan fazla Fonthill inşa ettiler" diyor Crouzet (1972: 176). Sanayiden çok toprağa iç güveyisi oldular (F. M. L. Thompson, 1963: 20-21). Aristokratlar ve toprak sahiplerinin City'deki yönetim kurullarına katılmaları imalatçı girişimlere katılmalarından çok daha muhtemeldi. İmalat yanlısı radikal milletvekili Rochdale John Bright'ın dediği gibi City "aristokrasi için bir karşılıksız sadaka sistemiydi."

Toprak, finans ve ticaretin kaynaşması, zirai gelirlerin ve toprağın sermaye değerinin 1870'lerin sonlarında başlayan düşüşünün etkilerini hafifletti. Etkinliklerini çeşitlendirenler zenginlik ve statü için toprağa daha az bel bağlıyordu; hisse senedi ve hükümet tahvillerine yatırım yapmak için diğerleri kentsel topraklarını sattılar. Her ne kadar küçük eşraf ve toprak sahibi sınıf reel anlamda bir düşüş yaşasa da, büyük aileler bunlardan ayrıldı. Tory partisi de öyle. 1895'e gelindiğinde, finans bu partinin milletvekillerinin ana ilgi alanı (business interest) olan toprağın yerine geçmişti (Thomas, 1939: 15). Topraktaki, ticaret ve finans sektörlerindeki kapitalistler ulusal ekonomik, ailesel, eğitimsel ("devlet" okulları) örgütleriyle bürokratik bir devlete ve Britanya'nın yarı hegemonyası altındaki serbest ticarete bağlı, yaygın bir siyasi sınıf olarak kaynaştılar.

İmalatçılar bu sınıfın içinde ancak sınırlarındaydılar. Pek azı Parlamento'daydı. Milletvekillerinin çoğu imalattan ziyade finans, ticaret ve demiryolu sektöründeydi – başlarda bu Tory'ler için Liberal partiden daha fazla böyleydi (Thomas, 1939: 13-20). Liberaller daha geniş bir mülkiyeti temsil ediyordu, Tory'ler ise toprak, ticaret ve finansı. Fakat partiler bölgesel ve dinsel olarak da bölünmüştü. Ne partiler ne de ekonomik sektörler ekonomi politikası konusunda fazla farklı konumlarda değildi. 1846'da Mısır Yasalarının iptali ile 1890'lardan itibaren gelişen Gümrük Tarifeleri Reformu Hareketi arasındaki dönemde Parlamento ekonomiyle hemen hemen hiç ilgilenmedi. 1914'e kadar önemini koruyan baskın konular din, eğitim, İrlanda (3. Bölüm'de vurgulanan "ulusal" devletin belirginleşmesinin Britanya versiyonu) ve işçi-sınıfının temsiliydi (kapitalist devletin belirginleşmesinin bir parçası). Gümrük tarifeleri reformu su yüzüne çıktıktan sonra bile sanayi City'deki serbest ticaret tanrıları ve altın standardına ciddi anlamda meydan okumadı.

"İlk endüstriyel ulus"un devleti hiçbir zaman esas rakipleri kadar sanayici olmadı. Britanya otoriter sınai organizasyon politikaları tasarlamakta geri

kaldı: Korporatizm, devlet tarafından sağlanan eğitim ve ileri teknoloji gerektiren sanayi için kamu fonu (Longsteth, 1983; Ingham, 1984; Mann, 1988a). Britanya'nın piyasaları muhafaza etmeyi taahhüt eden kapitalist organizasyonu alışılmadık ölçüde yayılmıştı. Piyasanın gücü Sanayi Devrimi'nin ilk bu adada gerçekleşmesinin temel nedeniydi. Britanya alışılagelmiş bir adım atarak ilk başta kendisini "Büyük" yapan yapıları kurumsallaştırdı. Değişmiş bir dünyada bu yapılar gerilemeye yardımcı oldu.

Böylece ne küçük burjuvazi ne de imalat sanayisi Viktorya Britanyası'nda örgütlü bir sınıf ya da sınıf fraksiyonunu teşkil etmekteydi. Bu ikisi, Viktorya'nın olgunluk döneminden beri esas itibariyle ticari olan ve katmansal örgütlenmeye önceki rejimlere göre daha az bel bağlayan eski rejim liberalizmi tarafından "sanal olarak temsil edildi". Mülk sahipleri liberal eski rejim ileri gelenleri tarafından kontrol edilen kitle partilerinde örgütlenen tek ve ulusal bir kapitalist sınıf olarak birleştiler.

Sonuç

Britanya Sanayi Devrimi'nin içinden burjuva devrimi yaşamadan geçti; Siyasi reform, eski rejimin yeni, liberal bir kılıf içinde hayatta kalmasına izin verdi. İlk sanayileşmiş ülke bu dönemde ulusal kapitalist liberalizmi eski bir renkle karışmış bir şekilde aşırı kargaşa yaşamadan kurumsallaştırdı. Ilımlı reform ve eskinin devamlılığı daha yakın tarihinin de ayırt edici bir özelliği olageldi. Bu evrimsel bir süreç gibi görünebilir; oysa 17. yüzyıl iç savaş, kralların idamı ve sürgünü ve dinsel hizipleşme içermişti. 1715 ve 1745'teki II. James yanlısı ayaklanmalar geçmişi hatırlatıyordu. 1830'lardan itibaren, tam da eski rejimle küçük burjuvazinin burada betimlenen ittifakı tarafından yenilgiye uğratılan Chartism de devrimci bir hareket olduğunu gösterdi. (bkz. 15. Bölüm.) Dolayısıyla o ittifakı yaratan 1750'lerden 1830'lara kadar süren dönem çağdaş Britanya tarihi açısından belirleyiciydi. Dahası liberalizm geçerli, küresel bir modernleşme stratejisi haline geldiğinden bu dünya tarihi açısından da bir dönüm noktasıydı.

Benim getirdiğim açıklama toplumsal iktidarın dört kaynağını da içerdi. Henüz göreli nedensel ağırlıklarını derecelendirmeye çalışmadım: 17. yüzyılın son dönemi ve 18. yüzyıl boyunca Britanya tarımı ticari piyasa kapitalizmini kurumsallaştırdı. Bu Sanayi Devrimi'nin orta vadede esas nedeniydi. Ekonomik örgütlenmenin otoriter olmaktan ziyade alışılmadık ölçüde yayılmış olmasını da sağladı: "Görünmez el" tüm iktidar aktörlerini sınırladı. Boy göstermekte olan bir sınıfı, küçük burjuva sınıfını ürettiği de doğrudur; fakat piyasa, eski rejim ve küçük burjuvazinin yarı örtük kalmalarını, birbirleriyle cepheden, diyalektik bir sınıf mücadelesine girişmemelerini de sağladı. Eski rejim küçük burjuvaziyi ekonomik menfaate giden anayoldan, piyasadan, dışlamadı ve küçük burjuvazi zenginleşti. 19. yüzyılın başlarında ikisinin piyasa menfaatleriyle paralel olarak uğraşması, gelişerek karşılıklılığa dönüştü.

Hem toprak hem sanayi, finans ve ticarete tabi hale geldi ve Britanya'nın kaynaşık kapitalist sınıfı, ayırt edici özelliği olan serbest ticaret ve altın standardı saplantısını, Britanya'nın eski rejim liberalizminin siyasal iktisadını geliştirdi.

Din ve daha sonra devlet genişlemesi ve bilhassa piyasa kapitalizmi burada tartışılan ikinci temel güç ağlarını doğurdu: Söylemsel iletişimin kitlesel ideolojik ağları. Bunlar zaman zaman küçük burjuvazi arasında ahlakçı sınıf ideolojilerinin iletimini üstlendi. Diğer ülkelerde, eski rejimlerin ahlaki bütünlüğünü yok etmeye yardımcı oldular, devrimci liderliği üstlenip toplumun yeniden örgütlenmesinin ilkelerini sundular. Ancak Britanya'daki ağlar eski rejim ve küçük burjuvazinin de aynı ölçüde katıldığı tüketici piyasaları tarafından idare ediliyordu. Fransa'dakinden çok daha ileri bir boyutta, burjuva bilinci ve eski rejim değerlerinin modernleşmesi, sınıfsal-katmansal karışık örgütlenme dolayımıyla yayılan, ortak, "yarı-ilkeli" bir uzlaşma ve reform hareketi doğuracak şekilde bir koalisyon oluşturmuştu. İdeolojik iktidar ilişkileri, büyük ölçüde kapitalist örgütler ve devlet örgütleri tarafından üretildikleri için belki de dördü içinde en az özerk olanıydı.

Üçüncü olarak, devletlerin kendilerine özgü yanları da, (3. Bölüm'de tartışılan) kurumsal devletçi kuramın da belirttiği gibi, "devrim değil reform" olmasına katkıda bulundular. Britanya devleti zaten devlet seçkinleri ve (öncelikle) egemen sınıflar arasında rekabetçi "parti" ilişkilerini kurumsallaştırmıştı. (İlk cildimin de fazla tartışmadığı) daha önceki bir tarihsel dönemde gerçekleştiği için bu erken, ilkel "parti demokrasisi"ni açıklamaya çalışmadım. Her ne kadar sınıf temelli nedenselliklerin hem askeri-mali baskılar hem de ideolojik-dinsel çatışmalarla birbirine geçmiş olduğuna inansam da, bu kurumların yükselişinin sınıf-indirgemeci bir kuramsallaştırması güçlü olabilir. Ancak bu erken sürecin siyasi *sonucu* kendi "gecikmiş" iktidar özerkliğini elde etti. Bu dönem devletin toplumsal yaşamla alakasını oldukça arttırdığından, mevcut devlet kurumlarının kendilerine has özellikleri Batı toplumunda kayda değer, belirleyici bir rol oynamıştır. Bu, bu dönemin genel bir özelliğiydi; sonraki bölümler aynı sürecin diğer ülkelerde gerçekleştiğini gösterecek.

Britanya'da, oy hakkı ve "sanal temsil" karmakarışıktı ve yükselen sınıflara tamamen kapalı değildi. 1832'den sonra, karmaşa mülkiyete göre oy hakkı ile biraz toparlandı ve kapanmayla sonuçlandı (Viktorya dönemi ortalarındaki büyüme daha çok işçiye mülkiyete dayalı oy hakkı tanıyana dek). 1832'den önce (ve 1860'lardan itibaren), devletin merkezindeki "partiler" tabandan baskı olduğu zaman bükülüp genişleyebiliyorlardı ve ortaya çıktı ki böylelikle Fransız, Avusturyalı ya da Britanya koloni devletlerinden daha kırılgandılar. Dahası, reformcu çalkalanmalar sınıfsal oy hakkından ziyade devlet kurumlarının –tüm geç 18. yüzyıl devletlerinde ortak olan– kendine has bir özelliğini, önemi tırmanışta olan siyasal iktisadını merkeze aldı. "Ekonomik reform" hareketleri vergilerin düşürülmesi amacıyla devlette yozlaşmanın azaltılmasını talep ettiler ve istemeden devletin merkezileşmesini ve "doğallaşmasını" ilerlettiler. Bu eski rejime karşı küçük burjuvazinin sınıfsal şikâ-

yetlerinin çekirdeği ve modernleştirici rejim partilerinin küçük burjuvazi ile ittifak yapmak için "eski yozlaşmayı" terk etmelerinin temel nedeniydi.

Ancak bu sürece yön veren, toplumsal iktidarın dördüncü kaynağının mantığıydı. Büyük Britanya'nın jeopolitik yükselişinin yarattığı militarist belirginleşme, mali ve siyasi baskılar yarattı. Devlet öncelikle daha çok savaş kazanmak amacıyla modernleştirildi ve ıslah edildi. Fransa'yla savaşlar olmasaydı, daha katmansal, daha az "ulusal" eski rejim fazla ıslah edilmeden endüstriyel bir toplum içinde hayatta kalmaya devam ederdi. Bireysel olarak sivil ve belki de kısmi siyasi yurttaşlığa sahip zenginleşmiş bir küçük burjuvazi, kendisinden önce küçük çiftçilerin yaptığı gibi, katmansal, anayasal-monarşik ancak demokratik olmayan bir rejimin himaye edilenleri olarak varlığını sürdürebilirdi. Prusya-Almanya gelişmesi benzer bir çığırın mümkün olduğunu gösterdi.

Eski rejimle küçük burjuvazi arasındaki yaygın sınıf mücadelesi yoğunlaştı, sonra da uzlaşmaya vardı. Ancak bu "katışıksız" değildi: İdeolojik, askeri ve siyasi iktidar ağları tarafından da şekillendirildi. Britanya modernleşmesi tek taraflı bir evrim değildi; Endüstriyel kapitalizm devlet yapılarını belirlemedi. Daha ziyade, Britanya devleti çok biçimliydi; Kalıcı bir şekilde kapitalist ve militarist olarak belirginleşmişti. Bunların birlikte etki etmeleri parti demokrasisine doğru temsili, daha merkezileşmiş bir ulus-devlete doğru "ulusal" belirginleşmesini geliştirdi.

Bu dönemde devlet ve toplumsal modernleşme esas olarak piyasa kapitalizmiyle jeopolitik rekabetin kavuşumuna bağlıydı. Her ikisi de birbirini güçlendirdi: Kapitalizm ve sanayicilik Krallık Donanması, kurnazca ittifaklar ve sofistike kamu maliyesinden büyük destek görürken, Büyük Britanya'nın bir jeopolitik yarı-hegemonya konumuna yükselişi kısmen öncü durumdaki piyasa kapitalizmi ve Sanayi Devrimi sayesindeydi. Ne var ki, Iron Duke'ın sözlerinde Britanya'nın jeopolitik başarısı "bayağı kıl payı kazanılan bir şeydi". 8. Bölüm'ün gösterdiği gibi, bu başarı ciddi şekilde Britanya'nın, Fransa'yı iki cephede savaşmaya zorlayacak şekilde ittifaklar kurmak için denizdeki ve diplomatik meziyetlerine dayanıyordu. Fransa ne zaman iki cephede savaştıysa kaybetti. Bir keresinde, Amerikan Devrimi sırasında, Britanya iki cephede savaştı; kaybetti. Eski rejim liberalizminin yaşayabilmesi ne evrimsel bir zorunluluk, ne de basitçe zirai ve endüstriyel devrimlerin ve sınıf güçlerinin dengesinin bir sonucuydu. Son kertede her birinin birbirlerinin katmansal ve yerel-bölgesel rakiplerinin azaltılmasını sağladığı –sınıflar ve devletler arasında– iki temel iktidar mücadelesinin olumsal kavuşumunun sonucu olarak ortaya çıktı.

Kaynakça

Abercrombie, N., S. Hill, and B. S. Turner. 1980. *The Dominant Ideology Thesis.* London: Allen & Unwin.

Albert, W. 1972. *The Turnpike Road System of England, 1763-1844.* Cambridge: Cambridge University Press.

Barker, T., and C. Savage. 1974. *An Economic History of Transport in Britain.* London: Hutchinson.

Bohstedt, J. 1983. *Riots and Community Politics in England and Wales, 1790-1810.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Bonfield, L. 1983. *Marriage Settlements, 1601-1740: The Adoption of the Strict Settlement.* Cambridge: Cambridge University Press.

Brewer, J. 1976. *Party Ideology and Party Politics at the Accession of George III.* Cambridge: Cambridge University Press.

1982. Commercialization and politics. In *The Birth of a Consumer Society: The Commercialization of Eighteenth Century England,* ed. N. McKendrick, J. Brewer, and J. H. Plumb. London: Europa Press.

Brock, M. 1973. *The Great Reform Act.* London: Hutchinson.

Cannadine, D. 1977. Aristocratic indebtedness in the nineteenth century: The case re-opened. *Economic History Review* 2nd ser., 30.

Chandler, A. D., Jr. 1977. *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Christie, I. R. 1962. *Wilkes, Wyville and Reform: The Parliamentary Reform Movement in British Politics, 1760-1785.* London: Macmillan.

1982. *Wars and Revolutions: Britain 1760-1815.* London: Arnold.

1984. *Stress and Stability in Late Eighteenth Century Britain.* Oxford: Clarendon Press.

Clark, J. C. D. 1985. *English Society, 1688-1832.* Cambridge: Cambridge University Press.

Colley, L. 1986. Whose nation? Class and national consciousness in Britain, 1750-1785. *Past and Present,* no. 113.

Crafts, N. 1983. British economic growth, 1700-1831: A review of the evidence. *Economic History Review* 36.

1985. *British Economic Growth During the Industrial Revolution.* Oxford: Clarendon Press.

Cranfield, G. A. 1962. *The Development of the Provincial Newspaper, 1700-1760.* Oxford: Clarendon Press.

1978. *The Press and Society: From Caxton to Northcliffe.* London: Longman Group.

Crouzet, F. 1972. Capital formation in Great Britain during the Industrial Revolution. In his *Capital Formation in the Industrial Revolution.* London: Methuen.

1982. *The Victorian Economy.* London: Methuen.

Currie, R., et al. 1977. *Churches and Churchgoers: Patterns of Church Growth in the British Isles Since 1700.* Oxford: Clarendon Press.

Dahl, R. 1971. *Polyarchy.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Davidoff, L. 1986. The role of gender in the "first industrial nation," agriculture in England 1780-1850. In *Gender and Stratification*, ed. R. Crompton and M. Mann. Oxford: Polity Press.

Deane, P., and W. Cole. 1967. *British Economic Growth, 1688-1959.* Cambridge: Cambridge University Press.

Dinwiddy, J. 1988. England. In *Nationalism in the Age of the French Revolution*, ed. O. Dann and J. Dinwiddy. London: Hambledon Press.

Eversley, D. 1967. The home market and economic growth in England, 1750-1880. In *Land, Labour and Population in the Industrial Revolution*, ed. E. Jones and G. Mingay. London: Arnold.

Foster, J. 1974. *Class Struggle and the Industrial Revolution.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Gash, N. 1986. *Pillars of Government and Other Essays on State and Society, cl770-cl880.* London: Arnold.

Gilbert, A. D. 1976. *Religion and Society in Industrial England: Church, Chapel and Social Change, 1740-1914.* London: Longman Group.

Hagen, W. 1988. Capitalism and the countryside in early modern Europe: Interpretations, models, debates. *Agricultural History* 62.

Harley, C. 1982. British industrialization before 1841: Evidence of slower growth during the Industrial Revolution. *Journal of Economic History* 42.

Holmes, G. 1976. The Electorate and the National Will in the First Age of Party. Inaugural lecture, University of Lancaster.

Houston, R. A. 1982a. The development of literacy: Northern England, 1640-1750. *Economic History Review, 2nd* ser., 35.

1982b. The literacy myth: Illiteracy in Scotland, 1630-1760. *Past and Present*, no. 96.

Ingham, G. 1984. *Capitalism Divided?: The City and Industry in British Social Development*. London: Macmillan.

John, A. H. 1967. Agricultural productivity and economic growth in England, 1700-1760. In *Agriculture and Economic Growth in England 1650-1815*, ed. E. L. Jones. London: Methuen.

Jones, E. 1981. *The European Miracle.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kaufman, P. 1967. The community library: A chapter in English social history. *Transactions of the American Philosophical Society* 57.

Kussmaul, A. 1981. *Servants in Husbandry in Early Modern England.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kuznets, S. 1955. Economic growth and income inequality. *American Economic Review* 49.

1963. Quantitative aspects of the economic growth of nations: VIII - distribution of income by size. *Economic Development and Cultural Change* 11.

Landes, D. 1969. *The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lee, C. H. 1986. *The British Economy Since 1700: A Macroeconomic Perspective.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lillee, S. 1973. Technological progress and the Industrial Revolution, 1700-1914. In *The Fontana Economic History of Europe.* Vol. 3: *The Industrial Revolution,* ed. C. M. Cipolla. London: Fontana.

Lindert, P. H., and J. G. Williamson. 1982. Revising England's social tables, 1688-1812. *Explorations in Economic History* 19.

1983. Reinterpreting Britain's social tables, 1688-1913. *Explorations in Economic History* 20.

Longstreth, F. 1983. State Economic Planning in a Capitalist Society: The Political Sociology of Economic Policy in Britain, 1940-1979. Ph.D. diss., London School of Economics.

McCloskey, D. 1985. The Industrial Revolution, 1780-1860: A survey. In *The Economics of the Industrial Revolution,* ed. J. Mokyr. London: Allen & Unwin.

McKendrick, N. 1974. Home demand and economic growth: A new view of the role of women and children in the Industrial Revolution. In his *Historical Perspectives. Studies in English Thought and Society.* London: Europa Press.

1982. Commercialization and the economy. In *The Birth of a Consumer Society,* ed. McKendrick, Brewer, and Plumb.

McKendrick, N., J. Brewer, and J. H. Plumb, eds. *The Birth of a Consumer Society: The Commercialization of Eighteenth Century England.* London: Europa Press.

Mann, M. 1988a. The decline of Great Britain and 1988b. The roots and contradictions of modern capitalism. Both in my *States, War and Capitalism.* Oxford: Blackwell.

Marshall, T. H. 1963. Citizenship and social class. In his *Sociology at the Crossroads.* London: Heinemann.

Mathias, P., and P. K. O'Brien. 1976. Taxation in Britain and France, 1715-1810. *Journal of European Economic History* 5.

Mingay, G. E. 1963. *English Landed Society of the Eighteenth Century.* London: Routledge & Kegan Paul.

Mokyr, J. 1977. Demand versus supply in the Industrial Revolution. *Journal of Economic History* 37.

1985. The Industrial Revolution and the new economic history. In *The Economics of the Industrial Revolution,* ed. J. Mokyr. London: Allen& Unwin.

Money, J. 1977. *Experience and Identity: Birmingham and the West Midlands, 1760-1800.* Manchester: Manchester University Press.

Moore, B., Jr. 1973. *Social Origins of Dictatorship and Democracy.* Harmondsworth: Penguin Books.

Moore, D. C. 1976. *The Politics of Deference.* Hassocks, Sussex: Harvester.

Mouzelis, N. 1986. *Politics in the Semi-Periphery.* Basingstoke: Macmillan.

Musson, A. E. 1972. Editor's introduction. In his *Science, Technology and Economic Growth in the Eighteenth Century.* London: Methuen.

Musson, A. E., and E. Robinson. 1969. *Science and Technology in the Industrial Revolution.* Manchester: Manchester University Press.

Neale, R. S. 1983. *History and Class: Essential Readings in Theory and Interpretation.* Oxford: Blackwell.

Newman, G. 1987. *The Rise of English Nationalism. A Cultural History, 1740-1830.* New York: St. Martin's Press.

O'Brien, P. K. 1985. Agriculture and the home market for English industry, 1660-1820. *English Historical Review* 100.

Pawson, E. 1979. *The Early Industrial Revolution.* New York: Harper & Row.

Payne, P. L. 1974. *British Entrepreneurs hip in the Nineteenth Century.* London: Macmillan.

Perkin, H. 1969. *The Origins of Modern English Society.* London: Routledge & Kegan Paul.

Phillips, J. A. 1982. *Electoral Behavior in Unreformed England: Plumpers, Splitters and Straights.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Platt, D. C. M. 1972. *Latin America and British Trade, 1806-1914.* London: Black.

Plumb, J. H. 1950. *England in the Eighteenth Century: 1714-1815.* Harmondsworth: Penguin Books.

1982. Commercialization and society. In *The Birth of a Consumer Society,* ed. McKendrick, Brewer, and Plumb.

Pollard, S. 1965. *The Genesis of Modern Management.* London: Arnold.

Pollins, H. 1952. The finances of the Liverpool and Manchester railway. *Economic History Review,* 2nd ser., 5.

Reed, M. C. 1975. *Investment in Railways in Britain, 1820-44.* London: Oxford University Press.

Rubinstein, W. D. 1977a. The Victorian middle classes: wealth, occupation and geography. *Economic History Review,* 2nd ser., 30.

1977b. Wealth, elites and the class structure of modern Britain. *Past and Present,* no. 76.

1983. The end of "old corruption" in Britain, 1780-1860. *Past and Present,* no. 101.

Rude, G. 1962. *Wilkes and Liberty*. Oxford: Clarendon Press.

Rueschemeyer, D.; E. Stephens, and J. Stephens. 1992. *Capitalist Development and Democracy*. Chicago: University of Chicago Press.

Schofield, M. 1981. Dimensions of literacy in England, 1750-1850. In *Literacy and Social Development in the West: A Reader*, ed. H. J. Graff. Cambridge: Cambridge University Press.

Seed, J. 1985. Gentlemen dissenters: The social and political meanings of rational dissent in the 1770s and 1780s. *The Historical Journal* 28.

Smith, R. A. 1972. *Eighteenth-Century English Politics: Patrons and Place-Hunters.* New York: Holt, Rinehart & Winston.

Speck, W. A. 1977. *Stability and Strife: England, 1714-1760.* London: Arnold.

Stevenson, J. 1979. *Popular Disturbances in England, 1700-1810.* London: Longman Group.

Thomas, J. A. 1939. *The House of Commons, 1832-1901: A Study of Its Economic and Functional Character.* Cardiff: University of Wales Press Board.

Thompson, E. P. 1963. *The Making of the English Working Class.* Harmondsworth: Penguin Books.

Thompson, F. M. L. 1963. *English Landed Society in the Nineteenth Century.* London: Routledge & Kegan Paul.

Ward, W. R. 1973. *Religion and Society in England, 1790-1850.* New York: Schocken Books.

Watt, I. 1963. *The Rise of the Novel.* Harmondsworth: Penguin Books.

West, E. G. 1985. Literacy and the Industrial Revolution. In *The Economics of the Industrial Revolution,* ed. I. Mokyr. London: Allen & Unwin.

Wiles, R. M. 1968. Middle class literacy in eighteenth century England: Fresh evidence. In *Studies in the Eighteenth Century,* ed. R. F. Brissenden. Canberra: Australian National University Press.

Williams, D. E. 1984. Morals, markets and the English crowd in 1766. *Past and Present,* no. 104.

Wilson, C. 1955. The entrepreneur in the Industrial Revolution in Britain. *Explorations in Entrepreneurial History* 3.

Wolfe, A. 1977. *The Limits of Legitimacy.* New York: Free Press.

Wrigley, E. A. 1985. Urban growth and agricultural change: England and the Continent in the early modern period. *Journal of Interdisciplinary History* 15.

Wrigley, E. A., and R. S. Schofield. 1981. *The Population History of England, 1541-1871.* London: Arnold.

5
Amerikan Devrimi ve Konfederatif Kapitalist Liberalizmin Kurumsallaşması

Britanya anakarasında savaş ve reform birbirinden ayrılmıştı – biri yurt dışında biri yurtiçindeydi. Oysa Britanya İrlandası dâhil, diğer ülkelerde silahlı mücadeleler ikisini kaynaştırdı. Fransa ve Amerika'da dönemin iki büyük devrimi gerçekleşti. Devrimin Amerika'daki sonucu Birleşik Devletler'in en az ulusal ve en fazla konfederatif devletle muhtemelen en fazla kapitalist olan ülke haline gelmesiydi. Yeni Amerikan devletini, jeopolitik değil daha ziyade içe dönük olarak belirgin bir militarizm ekleyerek, kapitalist-liberal, konfederatif ve parti-demokratik olarak belirginleşen bir devlet olarak nitelendiriyorum. Bu nitelikleri nasıl kazandığını açıklamayı amaçlıyorum.

Amerikan Kolonileri

1760'ta, Kuzey Amerika kolonilerinde, Britanya Krallığı'na tabi 2 milyon insan yaşıyor sayılıyordu. Amerikan yerlileri ("Kızılderililer") sayılmamıştı. (Sayıları kolonilerde 100.000'in üzerinde, batıda ise daha fazlaydı.) Sayılanların % 20'si Afrika asıllı kölelerdi. Beyazların yaklaşık % 75'i İngiltere veya İrlanda asıllıydı. Yani Amerikan yerlileri ve köleler dışında, koloni sakinlerinin büyük çoğunluğu Britanya yönetimine alışkındı. Amerika Britanyalıydı. İdeolojik ve ekonomik kurumları anavatandakilere benzerdi. Burası, kapitalizm ve 2. Bölüm'de tanıtılan kitlesel söylemsel okuryazarlığa çıkan ticari-kapitalist rotayı içeren yayılmış "sivil toplum"un ikinci vatanıydı. Askeri ve siyasi kurumları da Britanya'dakilere benzer olarak biçimlenmişti. 4. Bölüm'de betimlenen ılımlı şekilde merkezileşmiş eski rejim liberalizminin Amerikan versiyonunu görmeyi bekleyebilirdik. Ancak, mali-askeri baskılar, başlarda Amerika'nın

özgün niteliklerini güçlendiren, daha sonra nihayet bunları kapitalist ve konfederatif bir liberalizm yoluna geri sokan bir "devrim"in patlak vermesine yol açtı. Ancak Amerika'daki iktidara dair, daha ziyade Britanya'nın pek çok Avrupa ülkesinden farklılaşan taraflarının altını çizen beş husus krizden önce zaten ortaya çıkmıştı.

1. Koloniler anavatandan üç bin mil uzaktaydı ve kayda değer derecede lojistik özerkliğe ve dolayısıyla sivil ve demokratik özgürlüklere fiilen sahipti. 18. yüzyılın iletişim olanakları içinde, Amerika Londra'dan idare edilemezdi. Yerel koşullar o kadar farklıydı ki önemli kararların Londra'da alınması sürekli istişare gerektiriyordu. Oysa gemi ile gidip gelmek en az dört ay, neredeyse tam bir tarım ve askeri sefer mevsimi, sürüyordu. Zaten Londra, emperyal örgütlenmeden ziyade ticari kârla ilgilenmekteydi. Yabancı ya da "yerli" değil de sonuçta kolonici kuzenleri olan insanlara özerklik tanıyan ve "faydalı ihmal" olarak adlandırdığı politikayı benimsemişti. Despotik yönetim Britanya Krallığı'nda meşru bir biçimde var olmazdı; öte yandan Westminister'da temsilcilik yapacak kolonici milletvekillerinin seçilmesi ise (Fransız devrimcileri daha sonra tam da bu merkeziyetçi çözümü benimseyecek olsalar da) uygulanabilir görülmemişti. Amerikan kolonileri esas itibariyle özgürdü.

Özerklik çoğul, âdem-i merkezi özerklikler demekti; çünkü hiçbir zaman bir ana-koloni olmadı. Hatta Amerikan kolonileri, Kanada ve Britanya Karayipler'i arasında açık bir ayrım da hiçbir zaman olmadı. Dahası kıyı şeridi bin iki yüz mil uzunluğundaydı. Tablo 4.1'in gösterdiği gibi Amerika, âdem-i merkeziyetçi, anayasal bir devlete sahipti. Her koloni kendi içişlerini kendi seçilmiş meclisleri, polisi ve vergi otoriteleri yoluyla yürütmekteydi. Bu devletçiklerin rutin işleri –mali güç kaynakları, yargısal ve kanun yapma süreçleri– Amerika'da olup bitiyordu. Meclis yasalarının sadece % 5'i Britanya Parlamentosu tarafından reddedilmişti (Palmer, 1959: 190). Koloni meclislerinin birkaçı hala imtiyazlı şirket veya mülkiyet hakkı verilmiş kişilerin yönetiminde olsa da, çoğu resmi olarak krallığı temsil eden bir valiye tabi kılınmıştı. Valinin geniş resmi yetkileri vardı: Yasa önergelerini veto edebilir, meclisleri dağıtabilir ve bir üst meclisi ya da yasama konseyini yürütme organı olarak atayabilirdi. Fakat kararlarını ancak koloninin ileri gelenleri ile anlaşma sağlayarak uygulayabiliyordu. Britanya Parlamentosu, valilerin, bunların kadrolarının ve hâkimlerin maaş ödemelerinin kraliyet bütçesinden yapılmasını reddetmişti. Maaşların ne kadar olacağı, yerel yasama organlarında oylanıyordu. Dolayısıyla vali fiilen yerel parlamentolar tarafından yönetilen "yabancı bir ülkedeki oldukça güçlü bir arabulucu" haline gelmişti (Pole, 1966: 503). Westminster'daki sözde egemen devlet yerel yaşantıda fazla kurumsallaşmamıştı. Bu özerkliğin bağrında, yerel-bölgesel çeşitlilikler yeşerebiliyordu.

2. Koloni ekonomisi benzersizdi; esas itibariyle kırsal, hatta ilkel, ancak oldukça kapitalistti. Beyaz Amerikalıların % 90'ından fazlası gelirlerini Avrupa'da olduğundan daha az ehlileştirilmiş bir doğal çevreden elde eden çiftçi-

lerdi. İmalat sanayi önemsizdi. Yine de doğal bolluk ve nitelikli emek Beyaz Amerikalıları Avrupalılardan daha zengin kıldı. Amerika'dan askere alınanların Britanyalılardan ortalama iki inç daha uzun olması, daha üstün bir beslenme düzenine işaret ediyor (Sokoloff ve Villafor, 1982). Tarım, piyasa için daha büyük artı ürün meydana getiriyordu. Tarımın iki hâkim biçimi, küçük çiftçilik ve dünya pazarı için üretim yapan güneydeki pamuk ve tütün plantasyonları, Avrupa'da tam karşılıkları olmayan üç sınıf doğurdu: Plantasyon sahipleri, plantasyon köleleri ve oldukça özerk olan köylü çiftçiler. Britanya, Avrupa'daki en kapitalist ülkeydi; köylü çiftçiler dünya pazarı için üretim yapmaya başlayınca, Amerika ondan bile daha kapitalist hale geldi.

3. Koloniler ırkçılığı kurumsallaştırmış Birinci Dünya'nın her yerinde Avrupalılar diğer kıtaların halklarına karşı bariz iktidar üstünlüklerini ideolojik ırkçılık olarak kuramlaştırdılar. Ancak Amerikan deneyimi iki çok farklı ırktan insanlar arasında kitlesel Avrupalı yerleşimiyle ilgiliydi: Toprak üzerine kendileriyle şiddetli bir mücadeleye girişilen, genelde savaşçı "Kızılderili yerliler" ve emekleri sömürülen Afrikalı siyah köleler. Bunların üçlü ilişkisi Amerika kolonilerinde Orta ve Güney Amerika'da olduğundan daha uzun ömürlü oldu. İklim Avrupalılar için daha elverişli idi, yerliler daha dirençli bir askeri tehdit olmayı sürdürdüler ve köle emeği tütün ve pamuk yetiştirmek için daha kullanışlı olmaya devam etti. Yerli soykırımı ve Afrikalıların köleleştirilmesinin ikili dehşeti Kuzey Amerika toplumu için bu cildin kapsadığı dönem boyunca merkezi olmayı sürdürdü. Bunun Avrupalılar üzerindeki, iktidar ilişkilerinde yaygın bir şiddeti besleyen etkisi oldukça yoğundu. Bu şiddet yerlilerle başa çıkma konusunda apaçıktı; kölelik kurumlarında biraz örtüktü ve beyazların silah taşıması konusunda da rutinleşmişti. Şiddet, yurtiçi militarizmi ve ırk bazında tanımlanmış bir dayanışmayı ve ahlaki cemaati güçlendirdi. Toplumsal arka planlarının çeşitliliğine rağmen Amerika'daki beyazlar "yabancı ırkların" arasında 18. yüzyıl Avrupası'ndaki tüm ülkelerde olduğundan daha homojen bir topluluk oluşturdular.

4. Dinsel ortaklık ve göreli ekonomik eşitlik beyaz toplumunu güçlendiriyordu. Hemen hemen tüm beyazlar Protestan'dı. Çoğu mezhep, cemaatleri ibadet kurumları etrafında pekiştirecek ve kitlesel okuryazarlığı teşvik edecek biçimde birlikte yerleşmişti. 18. yüzyılın üç büyük ideolojik altyapısının ilki, din destekli okuryazarlık, burada en büyük ölçüde genişledi. 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde beyaz Amerikalılar çok daha kırsal bir toplumda yaşamalarına rağmen İngilizler kadar okuryazarlardı. Tüm erkeklerin yaklaşık üçte ikisi, kadınların ancak biraz daha azı ve Püriten New England'daki erkeklerin neredeyse tamamı okuryazardı (Lockridge, 1974: 72-101). Genişleyen (2. Bölüm'de tartışılan) ideolojik iktidar ağları, bir dini yeniden doğuş hareketi olan 18. yüzyıl ortası Büyük Uyanış'ında olduğu gibi, beyaz toplumun genelinde söylemsel ideolojileri yayabilirdi. Vaazlar ve risaleler kurtuluş alanındaki serbest piyasayı genişletti. Anglikan kilisesi burada da kurulmuş olmasına rağ-

men, hiyerarşisinin temelleri kilise bölünmelerini çaprazlamasına kesen bir dini kalkışma tarafından zayıflatılmış olduğu için az sayıda bölgeye egemendi. Mezhep farkı gözetmeyen Protestanlık potansiyel olarak koloni sakinlerinin ruhlarını yöneticilerinkilerden ayırabilirdi.

Göreli ekonomik eşitlik de beyazları birleştiriyordu. Doğru, koloniciler tablo 4.2.'de ayrıştırılan Britanya sınıflarının çoğunu içermekteydi. Eski rejimi, özellikle Virginia ve Carolina'larda (birkaç nesil boyunca servet ve konumlarını ellerinde tutabilen) aristokratlar ve ekâbir, deniz ötesi ticareti kontrol eden kıyılardaki tüccar oligarşileri ve idari pozisyonları tutan, resmi himaye peşindeki rahipler, hukukçular ve subaylar temsil ediyordu. Ancak sıradan mülk sahibi "halk" arasında Avrupa'ya nazaran daha fazla (beyazların % 40'ını ve tüm sayılan nüfusun üçte birini oluşturan) küçük bağımsız çiftçi, daha az küçük burjuva esnaf, zanaatkâr ve kentli işçi bulunmaktaydı. Böylelikle, yerliler, köleler ve ancak çok az sayıda beyaz geçici işçi ve ayaktakımına sahip olan Amerika, daha yoksul "avam" kesimi açısından farklıydı. 18. yüzyıl boyunca eşitsizlik artmış olsa da (Henretta, 1973: 102-12; Nash, 1975-6), toprağın bolluğu ve verimliliği ile birlikte emek darlığı, hemen hemen bütün beyazların geçimlerini garanti altına almaktaydı. Ne beyazların oluşturduğu dışlanmış büyük bir kesim ne de Britanya'da olduğu gibi mülk sahibi "halk"ın karşısına dikilebilecek açık seçik bir karşıt sınıf nosyonu bulunmaktaydı. Beyazlar sivil toplumun içindelerdi ve onun gündelik etkinliklerine, Britanya'dakinden bile fazla, katılıyorlardı. Siyahlar ve yerliler ise katılamıyordu.

5. Göç daha fazla beyazı katmansal iktidar örgütlerine tabi olmaktan kurtarmıştı. Yerel rejim gelenek ve itaat üzerine kurulu (özellikle güneydeki uzun süre önce yerleşilen bölgeler ve patriarkal Püriten New England kasabalarında bu unsurları yeşertmeye çalışsa da) bir "eski" rejim değildi. Rejim, "eski yozlaşma"nın kilise-devleti ve taşra ekâbiri ağlarından yoksundu. Britanya tarafından desteklenen Anglikan Kilisesi sadece güneyde kurulmuştu. Bireyin sivil yurttaşlığı erken 18. yüzyıl Amerikası'nda, Britanya'da olduğu gibi, tamamen gerçekleşmişken, oy hakkına sahip olanların sayısı daha fazla olduğu için siyasi yurttaşlık daha bile gelişmişti. Resmi himaye de kısıtlıydı. Ne var ki bunun yerine piyasaya yönelik bir yozlaşma söz konusuydu. Koloni idareleri, toprak hibeleri ve ticaret ve kölecilik imtiyazlarının ana kaynaklarıydı. Rejim eski İngiliz tarzından farklı olarak "yeni kapitalist yozlaşma"nın tecessümüydü.

Göç, özellikle çiftçileri özgürleştirmişti. Göçmenlerin % 20'ye varan kısmı İngiltere, İskoçya ve Ulster'da toprak sahipleri tarafından topraklarından atılan yoksul yarıcı çiftçilerdi. Şimdi çoğu, ormanlık ve uç kesimlerdeki küçük çiftliklerinde gerçekten özgür ve biraz daha zenginlerdi. Kentsel bölgelerden gelen yoksullaşmış esnaf ve zanaatkârlar daha büyük bir kesimi, Bailyn'in (1986) tahminine göre Britanyalı göçmenlerin yaklaşık yarısını, oluşturmaktaydı. Yolculukları karşılığında kendilerini sözleşmeli hizmetkârlar olarak kiralıyorlardı. Köleler gibi güvertelerde satılıyorlar ve genelde dört yıllığına

işverenlerinin kişisel hâkimiyetine katlanmak zorunda kalıyorlardı. Sürelerini doldurduktan sonra ise, çoğu zanaatlarını terk edip iç kesimlerde küçük çiftlikler satın aldılar. 1770'lere gelindiğinde, (İngiliz tarımında olduğu gibi) ücretli emek karşısında sözleşmeli hizmet azalmaktaydı.

Tüm bu değişimler, çağdaş sosyolojideki "toplumsal hareketliliğin" basitçe ifade ettiği mesleki geçişlerden çok daha önemli bir hareketliliğe işaret edecek biçimde (her ne kadar Main 1965 dikkate değer ölçüde mesleki hareketliliğin de gerçekleştiğini belirtse de) katmansal iktidar ilişkilerinden uzaklaşan hareketliliklerdi. Kuruluş dönemlerindeki diğer kolonilerde olduğu gibi, kişisel ilerleme için çeşitli fırsatlar ortaya çıkmaktaydı. Çok çalışma, yetenek, şans ve asgari miktarda kaynak, sanayileşmiş Avrupa'dan çok daha kolaylıkla bir satıcıyı dükkân sahibi, herhangi birini ise bağımsız çiftçi yapabilirdi. Aynı bileşim üst sınıflar arasında, saygın ama çok da zengin olmayan ailelerin genç, erkek fertlerine, tıpkı Kurucu Atalar'a olduğu gibi, geniş aile bağlarını kullanarak zenginlik ve mevki elde etme olanağını sağladı (Mann ve Stephens 1991). Amerika kırsal olsa da, Avrupa'nın görece kapalı aristokrasisinden yoksundu. Amerika'daki beyazlar için kırsal kesim istikrar ve itaati değil hareketlilik ve bağımsızlığı temsil ediyordu. 18. yüzyılın Avrupalı küçük çiftçileri – yani köylüler– kendilerine üstün olanlardan ekonomik olarak bağımsız olmakla birlikte siyasal olarak nadiren bağımsızdı. Amerika, kent ve kır siyasetini tersine çevirmişti. "Küçük burjuvazi" Amerikan kapitalizminin öncüsü olan, katmansal iktidar ilişkilerinin dışındaki, küçük, bağımsız çiftçileri nitelemek için fazla kentli bir kavram.

Bu beş farklılık, beyaz Amerikan kolonicilerin, her ne kadar Britanyalı olsalar da, bırakın Kıta Avrupa'sının büyük bir kısmını, anavatanlarındakinden bile daha bütünleşmiş, daha az katmanlara bölünmüş, daha bölgeselleşmiş ve daha akışkan bir sivil toplum meydana getirmesini sağladı. Özellikle orta eyaletlerde ve iç tarımda küçük kapitalistler sayıca daha fazla ve yerel olarak bağımsızlardı. Yoksulluk ve tahakküme karşı verilen mücadeleyle dolu yaşam hikâyelerinde bağımsızlık zor kazanılan bir durumdu. Ancak daha büyük mülkiyet yoğunlukları, siyasi klientalizm ve hukuki tahakküm de, kentler, limanlar ve güney tarımında neyin meta olacağı konusunda rol oynuyordu. Böylelikle, Amerikan kapitalizmi birbirinden farklı dört unsuru içermekteydi:

1. Weber'in Benjamin Franklin'in yazdıklarını kullanarak *Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu*'nda ün kazandırdığı ruha sahip olan, büyük ölçüde tarımsal, küçük meta kapitalizmi
2. Sahiplerinin genellikle tarımsal, ticari, finansal ve üretken çıkarların en az ikisini bir araya getirdikleri, özgür emek kullanan, daha büyük yoğunlukta özel mülkiyet yoğunlaşmaları
3. Güneyde dünya pazarı için temel mallar üreten baskıcı bir köle kapitalizmi
4. Başlarda çokça sözleşmeli hizmet işçisi içeren kapitalist etkinliklerin devlet ve "yarı eski rejim" tarafından himayesi.

Bütün bunların yereller ve bölgeler arasında, on üç koloni ve oldukça geniş bir coğrafyada farklılıklar göstermesi Amerika'nın bazı açılardan Britanya'ya nazaran ekonomik olarak daha değişken, siyasi olarak daha az merkezileşmiş ve daha az "ulusal" olmasını sağlıyordu. Devrim ile birlikte, koloniciler bu değişkenliği azaltmaya başladılar. Kabaca belirtmek gerekirse, Amerikan devrimi kapitalizmin birinci ve üçüncü biçimlerinin dördüncüye karşı zaferini sağladı. Kapitalizmin ikinci biçimi ikiye bölündü, ancak bunun devrimci hizbi yeni devlette iktidara tutunmayı başardı. Böylece devlet, konfederal ve âdem-i merkeziyetçi olarak kaldı. Daha sonra İç Savaş, kapitalizmin üçüncü, köleci biçimini yıktı. Birleşik Devletler, âdem-i merkeziyetçiliği ve büyük sermaye yoğunlaşmalarını bir araya getiren, paradoksal bir biçimde küçük burjuva kapitalizminin ruhuyla mülhem bir kapitalizme sahip olarak doğdu: Karakteristik olarak kapitalist-liberal hale geldi ve konfederal olarak kaldı.

Devrimden önce siyaset, kapitalizmin birinci biçimiyle (küçük ölçekli üretim) uğraşanları diğer üçüyle karşı karşıya getirme eğilimindeydi. Koloni meclisleri Britanya'nın mülkiyet kriterlerine göre seçiliyordu. Amerika'da çok daha fazla küçük toprak sahibi çiftçi olduğu için yetişkin erkeklerin % 40'ı ila % 80'i (koloniler arasında farklılıklar gösterip belki ortalama yaklaşık % 50'si) oy hakkına sahipti. Oy hakkı dünyanın herhangi başka bir yerinden daha genişti. (Britanyalılar yetişkin erkeklerin yaklaşık % 15'ine oy hakkı tanımıştı.) Tüm mülk sahipleri kent toplantılarına (bir Amerikan icadı) katılabiliyorlardı ve küçük çiftçilerle kentli küçük burjuvalar çoğunluğu oluşturuyordu. Ancak fertleri genellikle tüccar, toprak sahibi, kamu görevlisi ve hukukçu rollerini bir araya getiren (ve güneyde genellikle köle sahibi olan) soylu aileler, valilik yasama meclisleri ve idarelerindeki pozisyonlarını garanti altına almışlardı ve meclislerde ve kent toplantısı komitelerinde hizmet etmek için seçilmiş çoğunluğu oluşturuyorlardı. Hükümete fiilen, tıpkı bir İngiliz kontluğunda olduğu gibi, birbirleri arasında kız alıp veren birkaç geniş ailenin oluşturduğu küçük bir ağ hâkimdi.

En fazla çatışmaya büyük liman kentleri sahne oldu. Ara sıra meydana gelen şiddet olaylarının arasında muhafazakâr ve reformcu partiler sınıfsal olarak belirlenmiş kitlelere sesleniyordu. Ancak İngiliz radikalizminin durumundakine benzer karmaşık dinamikler ortadaydı: Ayaktakımı baş kaldırıyor ancak alternatif üretmek için organize olamıyordu ve "dışlanmış" ekâbirden oluşan reformcu liderler sınıf bilinçleri değişken ve (İngiltere'de olduğu gibi) kentler arasında farklılıklar gösteren küçük burjuva ve zanaatkâr aktivistlerle ancak nadiren işbirliği yapıyordu. Üç büyük liman kentinden Philadelphia 1770'lerin başlarında sola, Boston ise sağa kayıyordu ve New York'un yönelimi belirsizdi (Nash, 1986: 200-247).

Geriye kalan yerlerin çoğunda seçmen kitlesi siyasi güçsüzlüğünü kabul etmiş, sandık başına gidip oy kullanmamış ve kolonici soylular yönetiminin itaat ve himayeye dayalı ağlarını kabullenmişlerdi (Dinkin, 1977). O zamanı

yaşamış birinin sözlerinde bu "sessiz bir demokrasi karşısında konuşan bir aristokrasi" idi (Fischer, 1965: 4). Çoğu kolonici doğayı fethetmek, beyaz komşularıyla dayanışmak, geriye kalanları sömürmek ve yok etmekle meşguldü. Daha önce vurguladığım gibi 18. yüzyıl başlarında bir Batılı ülkede, siyaset ve devlet çoğu insan için yaşamsal öneme sahip meseleler değildi. Batı medeniyetinin bu en zengin, en az vergilendirilmiş, lojistik anlamda en izole ve en dağınık uzak üssünde yaşayan Amerikalılar için hem Britanya devleti hem de kolonilerinin hükümeti önemsizdi. Dolayısıyla, hükümetin gayrimeşru olmadığı varsayılabilirdi.

Kitlelerin siyasi kayıtsızlığının içinden katmansal eski rejimler yükseliyordu. Koloniler Büyük Britanya'nın hafif ve yozlaşmış yönetimine itaat ederek böylece varlıklarını sürdürebilirlerdi. İlk zamanlarında Amerika'nın, daha önce sıralanan özgünlüklere sahip olduğu doğruydu ama bu özgünlüklerden Amerikan kapitalist liberalizminin 19. yüzyıldaki yeşermesine doğru Hartz'ın (1955) iddia ettiği gibi istikrarlı bir evrim söz konusu değildi. Yerel-bölgesel koloni rejimleri kendilerini zengin ve yerleşmiş bir tarımsal toplum üzerinde kurumsallaştırmaya başlamışlardı. Rejimlerin eski olmak için zamana ve istikrara ihtiyaçları vardı ancak bu güneydeki soylular ve New England'daki Püriten patriarklar için gerçekleşmeye başlamıştı. Britanya'dakine göre biçimlendirilen daha âdem-i merkezileşmiş bir eski rejim liberalizmi, yerel-bölgesel farklılıklar göstererek gelişebilirdi.

Karşıolgusal (*counterfactual*) tartışmayı jeopolitik iktidarı da kapsayacak şekilde genişletebiliriz. Devrim olmasaydı, kolonilerin büyümeleri 19. yüzyılın ortalarında bir yerlerde Parlamento'daki kraliçenin kontrolünden çıkabilirdi. Bu ana geldiğinde, Britanya hükümetleri muhtemelen, gerçekte o zaman hala elinde olan beyaz sömürgelere bahşettiği gibi, daha gevşek siyasi birlik biçimlerine razı olmuş olabilirdi. Çağdaş siyasi ve jeopolitik iktidar çok farklı bir biçimde şekillenebilirdi: Uçsuz bucaksız, İngilizce konuşan bir uluslar topluluğunun kesintisiz olarak hâkim olduğu, merkezi Atlantik'in öte yakasına doğru yer değiştiren, belki de bunu yaparken Britanya'nın zayıflaması ve Amerikan hegemonyası arasındaki dünyayı terörize ederek değiştiren ve istikrarsızlık yaratan Büyük Güç çatışması dönemine meydan vermeyen bir biçimde.

İsyan

Buna karşın, jeopolitiğin hareket kazandırdığı askeri-mali el koyma çevrimi, iktidar ilişkilerini farklı yollara saptırmak üzere Büyük Britanya'dakinden bile daha fazla rol oynamaktaydı. Bu, Britanya hükümetini Amerika'nın özgünlüklerinin etkilerini arttıran politikaları benimsemeye zorladı. Bu da pek çok Amerikalıyı koloni devletini önce önemli daha sonra da gayrimeşru olarak değerlendirmeye itti. Ardından Amerikalılar bu devleti yıkıp yeni bir rejimi kurumsallaştırdılar.

1756-63 Yedi Yıl Savaşları (Amerika'da Fransız ve Kızılderili Savaşları olarak adlandırılan) sırasında, koloniciler, âdem-i merkezi siyasi özerkliklerini güçlendirecek biçimde yerel meclislerinin iktidarının artması karşılığında olağanüstü hal vergileri ödediler. Britanya'nın zaferi Kızılderililere yönelik Fransız ve İspanyol desteğine son verdi ve koloni sınırlarını kesinleştirdi. Kolonilere yönelik askeri tehdit neredeyse sona ermişti. Amerika'daki Britanyalıların bakış açısından, bu zafer bir felaketti. Kolonicilerin Britanya korumasına ve yönetimine artık çok az ihtiyaçları vardı; gerçekten, pek çoğu Britanya hükümetinin Kızılderili'lerin yerinden edilmesi ve batıya doğru genişleme süreçlerine gereksiz yere müdahale ettiğini düşünüyordu. Ancak savaş Britanya yönetiminin küresel bir imparatorluk ve serbest ticaret alanı ve Amerika'da yerleşik bir ordu elde etmesini sağladı. Britanya hükümeti, bu imparatorluğu uyumlu bir bütün haline getirmeye çalıştı. Kolonicilerin imparatorluğun masraflarından üzerlerine düşen payı karşılamaları arzusundaydı ve bu arzularının karşılanmasını dayatacak araçlara – yerleşik bir ordu – sahip olduğunu düşünüyordu.

Britanya hükümeti, Amerikalılardan asla Britanya'daki uyruklarının ödedikleri kadar yüksek vergiler talep etmedi. Karşılaştırmalı bir biçimde söylersek mali ızdırap, ele aldığım diğer ülke bağlamlarından, hatta (gelirlerin çoğunun kraliyet malikânelerinden geldiği) Prusya'dan bile daha azdı. Ancak Fransa bağlamında da göreceğimiz gibi, mali ızdırap, vergilerdeki artış ve devletlerin vergi toplama yöntemlerini kurumsallaştırma derecesinin bileşiminin bir sonucuydu. Koloniler ikincisine sahip değildi. Kurumsallaşmış bir ulusal borç olmadığı için kolonicilerden artan oranlarda vergi ödemeleri istendi. Ancak çoğu koloni sakini artık jeopolitik ve imparatorluk konusunda kayıtsızdı, yerel bir çıkar anlayışına sahipti ve uzun zamandır yerel mali kontrol uyguluyor ve gümrük vergilerini ödemekten kaytarıyordu. Amerika'nın lojistik özerkliği, kendi durumunda algıladığı bir jeopolitik zorunluluk doğrultusunda hareket eden bir rejimin saldırısı altındaydı. Mali-askeri baskı bir kez daha siyasi mücadeleyi ve hoşnutsuzluğun yoğunlaşmasını tırmandırdı.

1760'lar ve 70'ler boyunca bu doğrudan mali çıkarlara dayalı çatışma daha yaygın ve ilkeli bir hal aldı. Tıpkı (4. Bölüm'de tartışılan) Britanya'da ve Fransa'da (6. Bölüm) olduğu gibi, alternatif bir ideolojik iktidar ağını harekete geçirdi. Amerikalı yazar ve hatipler çıkarları ilkeler biçiminde genelleştirdiler. Daha önce tartışılan beş Amerikan özgünlüğünden yararlanabiliyorlardı. Çıkar ve ilkeler demokratik bir ruhla ve meclislerinin lojistik olarak fiilen özerk egemenlikleri çerçevesinde tartışılabilirdi. 17. yüzyılın yarı unutulmuş Püriten radikalizm geleneği, fiili ekonomik bağımsızlık ve küçük ölçekli üretime dayalı kapitalizm ile ahlaki Protestanlık arasında yankılanabilmesi için daha muteber Locke ve İskoç Aydınlanması geleneği ile harmanlanmıştı. Amerikan gelenekleri mali baskı altında Britanya'da da büyük destek toplayan "temsil yoksa vergi de yok" prensibini dile getirerek Britanya geleneklerini güçlendirdi.

Dindar, okuryazar ve oldukça eşitlikçi beyaz toplumunun homojenliği, Amerikan ideolojik ve siyasi iktidar ağlarının iki düzeyi boyunca ilkeli, ahlaki başkaldırıyı yaygınlaştırdı.

Başkaldırının halkın daha alt düzeylerinde gerçekleşeninin merkezinde küçük çiftçiler, alt kademe küçük burjuvalar ve zanaatkârlar vardı. Öncelikle, Fransız devrimci kalabalığı ve Britanya'daki Peterloo dönemi ayaklanmalarında olduğu gibi "halkla" "ayaktakımı" arasındaki mesafeyi kapatan söz meclisleri (kalabalıklar, gösteriler, katran ve kuştüyüne bulamalar ve kraliyet yetkililerine ve bunların himayesi altında olanlara gözdağı vermenin başka yolları) yoluyla seferber oldular. Amerika'da, bir dereceye kadar Britanya'da olduğu gibi, kulüpler ve meyhaneler ek olarak da bir Amerikan kurumu olan kent toplantıları küçük burjuva ve küçük çiftçiler için bir üst düzeydeki soylu ailelerin ağlarıyla can alıcı bağlantı noktalarıydı. Bu ağlar başlarda merkez olarak koloni meclislerini almışlardı, ancak bunlar tıkanmaya başlayınca soylular, geniş aile bağlantılarını, söylemsel okuryazarlık altyapılarını ve hukuk mesleğini kullanarak ağlarını koloniler arasında genişlettiler.

Söylemsel ideolojiler hızla gelişti. 1763 ile 1775 arasında gazetelerin sayısı ikiye katlandı (Davidson, 1941: 225). 1776'da, çoğu on ila elli sayfa arasında, çoğunlukla söylemsel, öncülleri sorgulayan, görüşlerin mantıksal çerçevelerini araştıran ve sonuçlarını değerlendiren, yaklaşık dört yüz broşür yayınlanmıştı. Yazılma tarzları okuryazar, mülk sahibi ve sofistike bir okur kitlesini varsayıyordu (Bailyn, 1967: 1-27). O yıl yayınlanan, Tom Paine'nin *Common Sense*'i 120.000 (Bu sayı, tüm koloni nüfusunun % 3'üne, Britanya'da *Rights of Man*'in daha sonraki satış oranıyla aynı orana denk geliyordu) sattı. Broşür yazarları ve gazeteciler nadiren profesyoneldi. Broşürler, hukukçu, papaz-öğretmen, tüccar ve plantasyon sahibi görevlerini yerine getirdikten sonra dahi boş zamanları kalan soylular tarafından yazılıyordu. Bu soylular, tam anlamıyla radikallerden ziyade koloninin hâkim rejimi içerisinde daha ilerici bir "parti" idiler. Fransız eski rejimi içerisindeki "aydınlanmış" benzerlerinde olduğu gibi "ulusal" muhalefetin içine ve alternatif söylemsel ideolojilere doğru hükümet baskısı tarafından itiliyorlardı.

Hukukçular muhalif oldular. 18. yüzyıl boyunca, Britanya'daki hukuk mesleği erbabının Britanya eski rejiminin hizmetinde olması gibi, kolonici rejimin faydalı bir tamamlayıcısı haline gelmişlerdi. Hukuk eğitimi almak kraliyet himayesi, siyaseten tercih edilme ve statüye doğru bir atlama tahtasıydı. Başlangıçta tüm hukukçular sadık Tory'lerdi. Ancak Britanya'nın koyduğu vergiler hukukçular açısından ideolojik güçlüklere yol açtı. Vergiler Britanya parlamentosunun egemenliği ile uyumlu fakat yerel siyasal ve hukuki işleyişle çelişkiliydi. Gelenek çiğneniyordu ve gelenek, İngiliz yasal haklar anlayışı için vazgeçilmezdi. Radikaller, anavatanda olduğu gibi, mevcut özgürlükleri "despotizm"e karşı savunmak için İngiliz hukuki çerçevesini kullandılar. Ancak meşru siyasi otorite, Parlamento'daki kral, sözü geçen özgür-

lükleri teslim etmediğinde bazı hukukçular geleneğin ötesine geçip özgürlüğe dair yeni prensipler geliştirmek zorunda kaldılar. Aslında ellerinde Locke ve İskoç Aydınlanması kaynaklı hazır kuramlar mevcuttu, ancak hukukçular bunları hür bireyler arasında yapılan, temel olarak ticari bir sözleşme anlayışına dayandırılmış biçimde anlaşılmasını sağladılar.

Hukukçular daha burjuva bir özgürlük anlayışının asıl pratiğe dönük kuramcıları, (Gramsci'nin terimini kullanarak) "organik entelektüelleri", oldular. Pek çok ünlü hukukçu uzmanlaşmış bir meslek sahibi değil önemli ve aktif birer mülk sahibiydi. Daha yaşlı hukukçuların çıkarları koloni rejimi ile birbirine geçmiş çoğunluğu Sadakat Yanlısı (*Loyalist*) olmuştu. Ancak daha genç olanlar, 1770'lerde eğitildikleri ve çıkarları henüz bu denli eski rejimle bütünleşmemiş olduğundan muhalefet liderleri ve daha sonra da asi yurtseverler oldular (McKirdy, 1972; Murrin, 1983). Fransa'da olduğu gibi, bu kişilerin "engellenen toplumsal hareketlilik"ten muzdarip olduklarına dair bir delil yoktur; çoğu gayet başarılı olmuş gibi görünmektedir. Bunlar, daha ziyade, gerçekten pratiğe dönük ideologlardı. Britanyalı General Cage'in Damga Vergisi Kanunu'ndan sonra üstlerine yakındığı gibi: "Hukukçular her vilayette yayılan yaygaranın kaynağıdır." Hukukçular, devrimci liderler arasında fazlasıyla temsilci bulacaklardı.

Britanya hâkimiyetinin istikrarı tahtla yerel-bölgesel ileri gelenler arasındaki ittifaka dayanıyordu. Ancak şimdi ileri gelenler Sadakat Yanlısı ve Yurtsever partileri olarak bölünmüşlerdi. Yurtseverler söylemsel okuryazarlık ağlarını ve hukuku seferber edip avama daha yakın olan söz meclisi ağlarıyla birlikte hareket ediyorlar, bazen de onları yönlendiriyorlardı. Yoksul "tehlikeli sınıflar" beyazlar arasında daha az bulunduğu için tabandan yükselecek bir "ayaktakımı" devriminin korkusu soylu Yurtseverleri Avrupa'daki benzerlerinin çoğundan daha az disiplinli kılıyordu.

İlk büyük örgütlü direniş 1766 başlarında Damga Vergisi'ne karşı gösterildi. *Sons of Liberty* gazete, broşür ve mülk sahibi erkekler (soylular, tapu sahipleri, zanaatkârlar, ustaları ve müstakil esnaflar) arasında kurulan yazışma ağları yoluyla koloniler arası bağlantılar oluşturdu. Ancak Britanya ordusuna karşı alt kesimdekilerin, kalabalığın desteğine ihtiyaçları vardı. Birlikte gerçekleştirdikleri başkaldırı işe yaradı. Kanun 1776'da yürürlükten kaldırıldı ve *Sons* dağıtıldı. Hükümet ertesi yıl tüketimi vergilendiren Townshend Kanunları'na geçiş yapınca, örgüt tekrar canlandırıldı. Vergiler tüm tüketicilerin üzerine bindiğinden kitlesel destek sağlamak kolaydı. Bu sefer Britanya mallarının boykotu ve boykotu kıranların disipline sokulması taktiğinin uygulanmasına geçildi. Oy hakkına sahip olanlar tarafından seçilen ve genellikle aynı zamanda hukukçu olan soyluların oluşturduğu mahkemeler, sürece hukuki bir hava katıyordu (Davidson, 1941: 63-82; Maier, 1973: 77-112, 280-7). Ortada bir isyan vardı ama kolonici rejim üyeleri tarafından yönetiliyordu ve kitle

desteği ve yeni ideolojik seferberlik yöntemleri ile farklı koloniler boyunca örgütlenmişti.

Fakat Britanya hükümeti onların prensiplerine boyun eğmeyecekti. Birch (1976) ve Pocock'a (1980) göre Britanyalı politikacıların da kendi ilkeleri vardı. Temsil ve egemenlik "Parlamento'daki kral" formülünde bölünmezdi. Koloni meclislerinin vergileri onamasına ya da veto etmesine izin verilirse, Britanya'nın merkezileşmiş özgürlük anlayışının dayanağı olan parlamento egemenliği bölünmüş olurdu. Ancak Devrim'e bir prensipler çatışmasının neden olduğu görüşüne karşı kuşkuluyum. Bu, normalde kendileri iktidar mücadeleleri tarafından yaratılan güçlü ideolojilere fazla statik bir bakış demektir. 4. Bölüm'de gördüğümüz gibi, Britanya eski rejimi büyük ölçüde ilkesizdi. İktidardan dışlanmalarının yarattığı kızgınlığı zamanla ilkelere dönüştüren – tıpkı Amerika'da olduğu gibi – onun rakipleriydi. Britanya hükümetinin olan bitene dair daha sinik iki görüşü vardı. İlk olarak Amerikan ilkelerinin imparatorluğun savunması için Amerika'nın üzerine düşen payı ödemekteki isteksizliğini maskelediğine inanıyordu ve vergi yükünü Britanya'da arttırmak konusunda isteksizdi. İkincisi, pragmatik olarak mali el koymanın en az acı veren yolunu arıyordu ancak şimdi elinde son çare olarak bunu dayatacak bir yerleşik ordu vardı. Topraktan gümrüğe, tüketim ve damga vergilerine uzanan bir vergi repertuarını uyguladı.

Britanya hükümeti ya Amerika'nın özgünlüklerini algılayamayarak bir hesap hatası yaptı, ya da başka seçeneği yoktu. Britanya'dakinden farklı olarak kolonilerde bu tür mali düzenekler hâlihazırda yerel soyluların katmansal örgütleri tarafından denetlenen vergi toplama altyapıları biçiminde kurumsallaşmamıştı. Dolayısıyla silahlı zorlama (Britanya'daki gibi) sadece yedekte tutulan bir tehdit unsuru değildi; vergileri toplamak için gerçekten kullanılmak durumundaydı. Bu uğurda başvurulan kestirme yol, askeri birliklerin her seferber edilişi incitici ve kırıcıydı; yerel özerklik ve özgürlük algısıyla çelişiyor, daha fazla direnişe, daha fazla Britanya baskısına ve daha sonra da daha fazla ilkeli muhalefete yol açıyordu. Amerikalılar şimdi iki şeyin farkına varmıştı: (1) küçük bir düzenli ordu bu denli büyük bir ülkede ve yaygın direniş ortamında vergileri toplamak için yeterli değildi ve (2) vergi talebi kötü niyetli bakanlar değil Parlamentodaki kraldan gelmekteydi. Direniş, Parlamento egemenliğine karşı ilkeli bir isyana dönüşmek durumundaydı.

1775 yazında Britanya geniş çaplı bir askeri bastırma harekâtına başvurdu. Ancak çok büyük bir askeri üstünlüğe sahip değildi. Amerikalılar gayet iyi donanımlıydı; çoğunluğu silah taşıyordu, pek çoğunun milis kuvvet deneyimi, birkaçının da hızlıca top, cephane, at, at arabası ve harita ele geçirmelerini sağlayacak milis kuvvet otoritesi vardı (üniforma ve talim kılavuzları sonradan gelebilirdi). 18. yüzyıl ordularının başka araçları yoktu. Britanya hücumlarını durdurup daha örgütlü bir isyan öncesinde zaman kazanmak için yeterince insan yeterince askeri araçla direniş gösterdi.

Silaha başvurma, kolonicileri böldü. Beyazların en az % 20'si Sadakat Yanlısı oldu. Bölünme basitçe sınıf, bölge ya da üretim sektörlerine dayalı değildi. Farklı yazarlar, Yurtseverlerin ve Sadakat Yanlılarının ekonomik sektörlere göre bölündüğünü, Britanya'nın izlediği siyasetten ötürü mağdur olan Yurtseverlerin maddi olarak batıya doğru genişlemeyle ilgilendiklerini öne sürmüşlerdir (örn. Egnal, 1988). Ancak bu yazarların kanıtları zayıf ve Stephens ve benim (1991) bulduğumuz, Yurtsever liderlerin ekonomik çıkarlarının birbirinden farklılaşması olgusuyla çelişiyor. Belki en açık seçik, ama hala kabataslak, bölünme iki kapitalist üretim tarzını bir üçüncüden ayırmaktaydı. Devletin siyasal iktisadını (koloni idaresi ve ticareti) yürüten ve bundan çıkar sağlayan "içerdekiler"in Sadakat Yanlısı olmaları daha olasıydı (Brown, 1965). Yönetim ve ticaretle pek az ilgili olan çoğu bağımsız çiftçi, kentli küçük burjuva ve köle sahibi Yurtseverdi. (Kölelik güneyde tahtın askeri desteğine ihtiyacı kalmayacak denli kurumsallaşmıştı.) En belirgin ayrışma muhtemelen katmansaldı – bir "içeridekiler" partisine karşı "dışarıdakiler" partisi. Başka yerlerde olduğu gibi "dışarıdakiler" evrensel prensipleri dillendiriyorlardı, "içeridekiler" ise tikelci bir geleneği. Ancak kimi zaman bu ayrışma bulanıktı: Birbirine bağlı bir soylu grubu bölgesini kendi pozisyonu etrafında örgütleyip muhalif çoğunluğu susturabilirdi.

Brown'un belirttiği gibi, kazananın kim olacağına dair beklentiler taraf seçimini etkiliyordu ve bu beklentiler de yerelde görünür olan korku dengesine göre değişmekteydi. Yurtseverler Virginia soyluları ve New England demokratlarından oluşan ilginç bir ittifakın merkezine yerleşmişler, Sadakat Yanlıları ise New York ve birçok iç koloni topluluğuna sahipti. Her iki tarafın da nereyse tüm önde gelen liderleri en zengin ve en ileri gelen ailelerden gelmekteydi. İsyan henüz bir devrim değildi. Bu ana kadar askeri ve mali baskılar Amerika'nın özgünlüklerini yeniden biçimlendirmemiş, savaşın içine doğru şiddetlendirmişti.

Savaş ve "Devrim"

Silahlı çatışma bir iç savaşa doğru tırmandı. Her aşamada taraflar karşı tarafın geri çekileceğine inanıyordu. Daha sonra her iki taraf da kazanacağına ve güçlerin birbirine yakın olduğuna inandığı kapsamlı bir savaş riskini göze aldı. Geleneksel tarihçilik Britanya'nın hatalarını ve asilerin üstün irade ve dayanma gücünün altını çizer. Yakın tarihli revizyonizm, daha kapsamlı jeopolitik durumu vurgulamıştır. Britanya hükümeti isyanın Britanya'nın kendisini tehlikeye sokacak Fransız entrikalarına kaynaklık edebilecek İrlanda'ya yayılmasından korkuyordu. Dolayısıyla Amerika'daki Britanyalı generallerin hizmetine sunulanlardan daha fazla asker İrlanda tehdidiyle başa çıkmak için konuşlandırıldı. Fransa ve İspanya savaşa girdiğinde denge sarsıldı. Bir Fransız ordusu taşıyan Fransız donanması, ablukayı yarıp geçerek General Cornwallis'in

1781'de Yorktown'da kesin olarak teslim olmasını sağladı. Fransızlar katılmasaydı savaş, belki nihai bir uzlaşmayla sonuçlanmak üzere sürerdi. Savaşın Amerika açısından önemli sonuçları oldu. Savaşın süreçleri ve sonucu büyük ölçüde askeri ve jeopolitik iktidar ilişkileri – son kertede savaş talihi – tarafından belirlendi. Bu erken Amerikan tarihindeki en önemli kesintiydi.

Savaş aynı zamanda asileri devrime yaklaştırdı. Bağımsızlık Savaşı'nın bir devrim olup olmadığı her zaman, haklı olarak, tartışma yaratan bir konu olmuştur. Sosyolojik olarak devrim egemen iktidar ilişkilerinin şiddet yoluyla dönüşümü olarak tanımlanabilir; ancak gerçek dünya devrimleri hakkında karar vermek bir derecelendirme meselesidir. Amerika'daki olaylar şüphesiz belirsizdi. Bunlara devrim demekteki isteksizliğin dört kaynağı vardır:

1. Bağımsızlık Savaşı birbirinden farklı üç mücadeleyi içeriyordu: Britanyalı eski rejimi yıkma, yeni bir siyasi anayasa yapma ve toplumsal sınıflar arasında yeni toplumsal ilişkiler inşa etme. Bu üçü tek bir şiddetli tufan biçiminde, Fransız ve Rus devrimleri olarak bildiğimiz olaylarda birleştikleri gibi, birleşseydi buna tereddüt etmeden "devrim" adını verebilirdik. Ancak pek birleşmediler.

2. Britanya'ya karşı girişilen mücadele şiddetle sona erdirilmiş olsa da, diğer iki mücadelede tavizler verilerek uzlaşıldı ve bu iki mücadele gelecek nesillerin çatışmaları yoluyla daha fazla kurumsallaştı. Bu "devrim" şiddetle başladı, sonra birkaç on yıl boyunca yarı çalkantılı bir biçimde tekledi. Sonunda siyasal ve ideolojik iktidar ilişkileri büyük ölçüde dönüşmekle birlikte sınıf ilişkilerindeki değişim çok daha azdı.

3. Her ne kadar bu dönüşümler esaslı olsalar da, derin evrimsel süreçlerin sonuçları olarak zaten gerçekleşiyor oldukları ve şiddetli çatışmanın bunlara belki bir yardımcı itki sağladığı iddia edilebilir.

4. Devrimin önderleri, Kurucu Atalar, sürecin başından sonuna kadar, büyük miktarda mülkiyet sahibi beyaz erkeklerdi. Staphens ve benim (1991) araştırmamız Kurucu Atalar'ın Beard (1913), Solberg (1958: 387ff) ve McDonald'ın (1958) daha önceki araştırmalarının gösterdiğinden daha bile üst sınıftan olduklarına ve bir üst sınıf olarak daha örgütlü olduklarına işaret ediyor.

Yüz yirmi dokuz Kurucu Ata 1776'da Bağımsızlık Bildirisi'ni ya da 1783'te Konfederasyon Maddeleri'ni imzaladı ya da 1787'deki Anayasa Konvansiyonu'na katıldı. Neredeyse tamamı en zengin ve en önde gelen kolonici ailelerinden geliyordu. Hiçbiri yoksul değildi, ya da ellerini kullanarak çalışmıyordu (doktorlar ve az sayıda orta halli çiftçi hariç). Sadece yirmisinin bir mesleği ya da modern anlamda mesleki kariyeri vardı. Geriye kalanlar soylu erkeklerin ekonomik aktivitelerini bir araya getiriyordu – plantasyon sahibi, hukukçu, tüccar, yatırımcı, sanayici, üst düzey memur ve diğer mesleki mevkilerden ortalama üçünü. Dahası yerel topluluklarında daima önde gelen zengin geniş ailelerin fertleriydiler ve bu bağlantılar yoluyla himaye ediniyor, evlilikler yapıyor ve varis oluyorlardı. Sadece iki Kurucu Ata gerçekten kendi

kendilerine bir yerlere gelmiş gibiydiler; toplumsal hiyerarşide yükselen ve meziyet sahibi olanların geriye kalanları geniş aile bağlarından faydalanan görece "yoksul akrabalar"dı. Eğitimleri neredeyse her zaman, kolonicilerin % birinden daha azına sunulan, en üst düzeydeydi ve kültürel ağları üst düzeyde, kapsamlı ve yoğundu. Her ne kadar Sadakat Yanlıları'ndan karşılaştırılabilir bir önder grubu belirlemek olanaksız olsa da, bu önderler zengin olmakla birlikte (Brown, 1965) daha fazla mülkiyete sahip olan ailelerden gelmiş olamazlardı. Bu basitçe kurulmakta olan bir eski rejim içindeki hizipleşme değil miydi? Ne de olsa, Burch (1981: C.1) Devrim'den çok sonraları bile aynı üst sınıfın Amerikan kabinelerine hâkim olmayı sürdürdüğünü göstermiştir.

Ancak bunları dengeleyici, potansiyel olarak "devrimci" dört güç de etkiliydi:

1. Savaş sırasında taraflar toplumsal ve siyasal, hedeflere yönelik aşırı şiddet uyguladılar. Savaş sadece Britanya ile Amerika arasında değildi; aynı zamanda topluluklar, komşular ve arkadaşlar arasındaydı ve ölümüne dövüşüldü. Muharebeleri saymazsak bile şiddetin miktarı genelde devrimci olduğu düşünülen olaylarla – örneğin Fransız ve Rus devrimleriyle- kıyaslandığında en az onlarınki kadar büyüktü. Sadakat Yanlıları'nın mülklerine el koyulması muhtemeldi ve sürgüne kaçmaları Fransız Devrimi dönemindeki Fransız Kraliyet Yanlıları'nın neredeyse beş katı kadar olasıydı (Palmer, 1959: I, 188, 202). Toprakların, genelde zengin Sadakat Yanlıları'ndan çiftçi ve küçük burjuvalara yeniden dağıtımı da ekonomik iktidarın en az Fransa'daki olaylarda olduğu kadar (ama Rusya'daki kadar değil) esaslı ve şiddetli bir müsaderesiydi.

2. Bu tür eylemler devrimci bir siyasi ideolojiye referansla meşrulaştırılmıştı. Yurtseverler "despotizm", "kölelik" (ama siyahlarınki değil), "imtiyaz", "yozlaşma" ve "fesat"a karşı –Fransa'daki kadar – "halk"ın ahlaki otoritesine başvurdu. Sadakat Yanlısı ve Britanyalı ilkeler sadece müesses otoriteyi savunmak içindi ve büyük ideolojik mücadelelere karşı ilgisizdi. Bu ideolojik asimetri de başka yerlerdeki devrimleri andırıyor.

3. Olaylar siyasi meşruiyet konusunda ani bir dönüşüme neden oldu. Britanyalıları ve Sadakat Yanlılarını devirmek devleti yeniden kurmayı, onu yazılı bir metinde "oluşturmayı" içeriyordu. İktidar "biz, halk"a ve onun halkoyuyla seçilen ve tercihlerinin bir devlet kurabilecek egemenliğe sahip olduğu ilan edilen meclislerine verilmişti. 1780'de Britanya'nın *ad hoc* bir siyasi yeniden örgütlenmenin ötesine geçmeye yanaşmayan uzlaşmazlığı tarafından hareketlendirilen Massachusetts'li asiler "anayasa"larını "Biz buyuran ve kuran halk" tabiriyle sundular. Bu Batı isyan geleneğinin muhafazakârlığından uzaklaşmak demekti. Avrupalılar uzun zamandır isyanı eski geleneklerin meşru kıldığı haklara atıf yaparak savunmuşlardı. Doğrusu, Amerikalılar da böyle başlamışlardı.

Bailyn'in (olayların devrimci olmayan, muhafazakâr bir tarzda açıklasa da) dediği gibi peşinde oldukları şey "mevcut toplumsal düzenin yıkılması ya hatta değiştirilmesi bile [değil] anayasanın bariz biçimde yozlaşması tarafın-

dan tehdit edilen siyasi özgürlüğün korunması ve özgürlüğün geçerli koşullarının prensipte oluşturulması"ydı (1967: 19). Gerçekten eğer kraliyet, yeni vergilendirme yöntemlerini uygulamayı bıraksaydı her şey eski haline dönebilirdi. Ancak taht ödün vermeyince siyasi düzen yeniden kurulamadı. Tüm iyi niyetlerine rağmen, asiler siyasi devrimciler oldular. Devletlerini kurarken "halk"ı geleneksel özgürlüklerin pasif bir tecessümü olarak değil de aktif bir siyasi güç olarak sunmaya zorlandılar. Bundan sonra, Fransız ve Rus devrimcileri gibi diğer ülkelerdeki asiler de bu Amerikan icadını bilinçli olarak taklit edip "kurucu meclisler" kurduklarında devrimci oldular.

4. "Halk"ı sahneye çıkarmak basit, sembolik bir meşrulaştırmanın daha fazlasıydı. Siyasal demokrasiye ve daha demokratik bir siyasal iktisada yol açtı. "Halk" adına isyanı dillendiren zengin soylular demokrat değillerdi. "Halk" ile kastettikleri İngilizlerin kastettiğiyle aynıydı – mülkiyet sahibi beyaz erkekler, "eğitimli ve servet sahibi erkekler". Ancak, askerlerinin çoğu üç bin mil uzakta olsa da, dünyanın en büyük gücüne karşı savaştaydılar. Bundan daha fazla insana ihtiyaçları vardı. Aslında, "halk"a ek olarak "ayaktakımı"na ihtiyaçları vardı. Amerika'da bunlar şiddete meyilli bir topluluktu – silah taşımaya alışık ve isyan açısından faydalıydı. Asilerin tarafında şimdi üst sınıf önderler ile aşağı tabaka milisler arasında bir tür sınıf mücadelesi vardı (Countryman, 1981, 1985; Nash, 1986; Rosswurm, 1987); açıktan açığa ve dikkate alınan ancak (sadece) daha tehlikeli bir düşmana karşı yapılan işbirliğinin gerektirdiği askeri disiplin tarafından frenlenen bir mücadele.

Savaş belli belirsiz "devrimci" sonuçlar hazırladıkça askeri iktidar ilişkilerinin örgütlenmesi şimdi tüm bu devrimci ve devrim-karşıtı güçlerle birbirine geçmişti. Bu savaş modern zamanların ilk kitle seferberliğine dayalı, ancak ayırt edici biçimde merkezsiz ve gerilla tarzı bir savaş haline geldi. Ana krizler sırasında asiler kontrollerinde olan bölgelerde milislik hizmetini herkese zorunlu kıldılar ve zamanla bunu kalıcı hale getirdiler. Milislerin oynadıkları asıl rol, (her ne kadar bazı birlikler düzenli Kıta Ordusu'na değerli bir siper sağlamış olsalar da) savaş kazanmak değil, ilgisiz çoğunluğu asgari askeri eylemlilik için zorla örgütlemekti. Britanya birliklerine ve Sadakat Yanlısı komşularına karşı yerel eşkıyalık hareketlerine girişmek için bir kere ikna edildiklerinde ya da mecbur kılındıklarında artık geri dönüş yoktu: Artık tahta karşı savaşan asiler olmuşlardı (Shy, 1973).

Kitle seferberliğine dayalı savaşın yurt içindeki iktidar yapısı üzerinde çeşitli etkileri oldu. Rejimin hiyerarşik komuta yapısı savaşı başarıyla yürütmüş olsaydı radikalleştirici sonuçları olmazdı. 12. Bölüm'de 1812-13'te Avusturya ve Prusya'nın kitle ordularını kontrol altında tuttuklarını ve hem Fransızları yenip hem de reforma direnebildiklerini göreceğiz. Ancak Amerikan savaşı daha değişken askeri örgütlenmeler yarattı. Çok daha merkezsizdi, on üç koloni içinde yapıldı, çok sayıda ve gevşek biçimde tanımlanan cephelere ve her iki tarafta da önemli gerilla unsurları barındıran çarpışmalara sahne

oldu. Asi Kıta Ordusu bile az çok merkezsizdi, bölgesel hiziplere parçalanmıştı ve yetersiz kaynaklar tarafından kendi kendine yeterli olmaya mecbur kılınmıştı. Ek olarak, orduya dehası bütünleşmiş bir askeri sefer stratejisinden ziyade askeri kurnazlığa dayanan bir general olan Washington komuta ediyordu. Dolayısıyla, "halk" savaştığında kısmen özerk yerel gruplar halinde, özgür erkekler (ve bazen kadınlar) olarak savaşıyor, daha önce itaat ettiği yerel soyluların peşine düşüyor, hatta onları öldürüyordu.

Dolayısıyla, Palmer'ın (1959) vurguladığı gibi, savaş yerel koloni himaye ağlarını çabucak sarstı ve yerel koloni iktidar ilişkilerinin alt sınıflara dayanan, demokratik biçimlerini güçlendirdi. Massachusetts'li hoşnutsuz bir asi soylunun yakındığı gibi "tencere kaynadığında, pislik yükselir"di (Handlin ve Handlin, 1969: 11). Orduya yazılan ve milis kuvvetlere alınan genç erkekler mülkiyet sahibi ve oy hakkı kazanmış seçmenler olma olasılıkları en düşük olanlardı. Siyasi yurttaşlık talepleri ortada ve bir süreliğine zor engellenecek cinstendi.

Askeri sefer lojistik ve stratejik olarak limanlara ve ulaşım yolları üzerindeki diğer kentlere de bağlıydı, ihtiyaçların karşılanması ve düşmanın etrafını çevrelemek için yapılan manevralar açısından da iç kesimlerdeki çiftçilere. Çoğu bölgede alt sınıfların sayısal örgütlenme üstünlüğünü soylular aleyhine arttırmaktaydı.

Koloni rejimi açısından marjinal iki grup asilerin başarısı için kilit rol oynamaya başladı. İlk olarak, kentli zanaatkârlar, tamirciler ve küçük esnaf (küçük burjuvazinin alt kesimleri), her yerel birimin kral ya da isyan yanlısı olduğunu açıkladığı bir durumda, kasaba toplantılarını baskı altında tutabiliyor ve Sadakat Yanlıları'na karşı şiddet eylemleri örgütleyebiliyordu. İkincisi, yeni yerleşime açılan batı bölgelerindeki henüz oy hakkına sahip olmayan ya da bu hakları kısıtlanan küçük çiftçiler özerk topluluklara ve meslek örgütlerine sahipti. Bunlar Kraliyet Yanlıları'nın kendi bölgelerindeki eylemlerini engelleyebiliyorlardı ve isyan kuvvetlerine katıldılar ve tedarikçilik yaptılar. Davayı, özellikle – benim "yeni kapitalist yozlaşma" olarak adlandırdığım – devlet kaynaklı imtiyazların ve tekellerin ortadan kaldırılmasını destekliyorlardı. Savaş zamanındaki durumda devrimci olan şey küçük burjuva ve çiftçilerin taleplerin bunların yerel siyasal ve askeri örgütleri tarafından uygulanabilmesiydi. Halka açık kent toplantıları kırsal topluluk örgütleri kurulmakta olan asi devletin ve milislerin yerel organları haline geldi. Kentte ve kırsal kesimde – gazetelerin, broşürlerin ve yazışma komitelerinin – matbu metinlerinin kısıtlı ağları toplumun alt kesimlerinin söz meclisleri tarafından geride bırakıldı. (Bkz. Henretta, 1973: 162-5; Young, 1976'daki makaleler ve Steffen, 1984)

Böylece, Yurtsever soylular savaşması için halka seslendiklerinde isyanı gitgide halka dayalı yönetim ilkeleri ile – bunun öneminin tam olarak farkına varmadan – meşrulaştırmaya başladılar. Retorikleri gitgide daha popülist bir tona ve daha demokratik bir içeriğe bürünüyordu. Yardım çağrısı içinde ideolojik prensipler genelleşmiş ve aşkın hale geldi. Bunu bir miktar resmi siyasi

onaylama takip etti. Çoğu eyalette oy hakkı için aranan mülkiyet kriterleri bir parça düşürüldü ve oy hakkına sahip yetişkin beyaz erkeklerin oranı % 50-80 aralığından yerel dini ihraçların ortadan kaldırılması ve hatta bir kısım siyaha ve kadına dahi seçme hakkının tanınmasıyla % 60-90'a yükseldi (Williamson, 1960; Dinkin, 1982: 27-43). Himaye ve itaat ağları yoluyla sağlanan yerel katmansal soylu kontrolü, 1780'ler boyunca seçime katılım oranlarının iki kattan daha fazla artması, (1760 ve 1770'lerin kent toplantılarında başlayan) temsilcilerin eylemlerine yetki verilmesinin yaygınlaşması ve kitlesel seçim kampanyalarıyla sarsılmaya başlamıştı.

Dahl'ın "yarışma", benim "parti demokrasisi" dediğim şey kurumsallaşmıştı. Önder kadrosunun sınıf yapısında sadece biraz aşağıya indiği ve hala "daha iyi olanlar"ın hâkimiyetinde olduğu doğruydu, ama bunların seçmenlerle girdiği örgütlü ilişki, Cook'un New England için açıkladığı gibi değişmişti: "Devrim toplumsal düzeneklerin hiyerarşik temellerini yıkınca, itaate dayalı siyaset yok olmaya başladı. Siyasi liderlerin toplumsal olarak daha üstün oldukları algısı sona erdi ve bunlar açıkça halkın hizmetkârları haline geldiler" (1976: 192).

Küçük mülkiyet sahipleri yasama meclislerindeki sayılarını arttırdılar. 1765'te, Massachusetts'teki meclis üyelerinin % ellisinden fazlası, $ 2.000'dan daha fazla servete sahipti; 1784'e gelindiğinde bu oran sadece % 22'ydi. 1750-75 döneminde koloni meclisi delegelerinin % 20'sinden daha azı zanaatkâr ve küçük çiftçilerdi. 1784'e gelindiğinde tüm parlamenterlerin % 40'ını oluşturuyorlardı, ancak çoğu kuzeydeydi (Main, 1966: 406-7; Henretta, 1973: 168). Siyasi iktidar hala yereldi ancak küçük burjuvazi ve küçük çiftçilere geçiyordu. Kurumları temelde Britanyalı olan kırsal bir ülkede bu kısmen evrimsel bir süreçti. Ancak engellenebilir ve sonuçları konjonktürel ve tartışmalı olan bir savaşın sonucu olarak bu süreç eski rejim ile gelişen küçük burjuvazi arasındaki Britanya tarzı bir uzlaşmanın ötesine geçecek biçimde hızlanmıştı.

Bu süreç ekonomik reformlar ile güçlendirilmişti. Despotizme karşı mücadele eden asiler, ekonomik özgürlüğü tercih ettiler. Devlet merkantilizmini azalttılar, itibari kiralar ve ilk evlat hakkını* kaldırdılar, seçilmiş kamu görevlilerinin sayısını arttırdılar ve toprak hibelerini klientalizmden kurtarmaya çalıştılar. Etkiler daha fazla soylunun Sadakat Yanlısı olduğu iç eyaletlerde en fazla görüldü. Bu soyluların toprakları ve görevleri ellerinden alındı ve yerel iktidar küçük burjuvazi ile küçük çiftçilere geçti. Weber'in " (küçük meta) kapitalizmin ruhu" kuzey ve batıda egemendi; güneyi ise köle kapitalizmi ile paylaşıyordu. Değişim, savaşla ilgisi olmayan bir Avrupa trendi tarafından güçlendirildi. Av-

* İlk evlat hakkı: Geleneksel olarak ya da hukuken, babanın mirasının, ilk doğan erkek çocuğa (kız çocuklar dışarıda bırakılmaktadır) kalması hakkıdır. Bu miras mülklerin yanı sıra monarşik yönetim altındaki idari görevleri ya da unvanları da kapsayabilir – ç.n.

rupa'daki nüfus artışı, tarımının kapasitesini geride bıraktı. Çoğu küçük çiftçi olan Amerikalı hububat üreticileri karlı biçimde ihracat yapabilirdi. 1790'lara gelindiğinde kuzey eyaletleri kişi başına düşen zenginlik ve ihracatta güney eyaletlerini geçti (Appleby, 1984). Büyüme yine iç eyaletlerde, özellikle Pennsylvania'da en fazlaydı. Ekonomileri küçük tarımsal sermayenin egemenliğine girdi. Yeni seçim sistemi bunu siyasi iktidar olarak yansıtabilirdi.

Ancak, sola kaymalar savaşın ileriki aşamalarında askeri seferlerin daha bütüncül hale gelmesi ve merkezlerinin daha muhafazakâr güneye kayması sonucu askeri iktidar ilişkilerinin merkezileşmesi ile tersine döndü. Askeri ve siyasi karargâhları ellerinde tutan üst-sınıf Kurucu Atalar şimdi toplumsal muhafazakârlıklarına güneydeki plantasyon sahiplerinin katmansal örgütlerinde arasında daha fazla yerel destek buldular. Kıta Ordusunun artmakta olan askeri disiplini de iktidarlarını güçlendirdi. Radikal mülk sahipleri başka yerlerde yerel meclislere hâkim olabilirdi ama daha sonraki Yurtsever taarruz hareketinin merkezileşmiş üst kademelerine değil.

Anayasal Uzlaşma

Savaş 1783'te bitti. Britanyalılar ve Sadakat Yanlıları sürüldü ve halk milisleri dağıtıldı. Radikaller teker teker eyaletlerde etkili olmayı sürdürdülerse de önderlik üzerindeki etkilerini yitirdiler. Bazı eyalet meclisleri şimdi radikal siyasal iktisada, (çoğu yoksul çiftçilerin olan) borçların feshedilmesine ve artan oranlı vergilere ve toprak hibelerine doğru adımlar attı. 1783'teki Konfederasyon Maddeleri'nin temsil ettiği geçici anayasa zayıf bir merkezi devleti içeriyordu. Yerel sınıf radikalizminin tehdit ettiği soylular devleti güçlendirmek üzere örgütlendiler.

1787'deki Philadelphia Konvansiyonu'nda yapılan Anayasa soyluların verdiği asıl karşılıktı. Devletin (beyaz erkekler için) temsili bir nitelik taşıması, ideolojik olarak tek bir dini yerleştirmemesi ve beyaz erkek yurttaşları üzerinde pek az (beyaz olmayanlar üzerinde ise zorlamaya yetecek kadar) askeri iktidara sahip olması konularında geniş bir uzlaşma mevcuttu. Devletin patriarkal doğası ise elbette sorgulanmadı. Tartışma devletin geriye kalan, 3. Bölüm'ün adlandırmasıyla, "üst-düzey belirginleşmeler"i, kapitalist ve ulus devlet olmasını merkeze aldı.

İlk tartışma kapitalizm ile karşısındaki başka bir üretim tarzı arasında değil alternatif kapitalist siyasal iktisatlar etrafında döndü: Devlet küçük mülkiyet sahiplerinin ekonomik kalkınma modelini mi yoksa büyük mülkiyet sahiplerininkini mi desteklemeliydi (köle sahipleri meseleyi karmaşıklaştırıyordu)? Bu devlette kimin temsil edileceği ve devletin hangi ekonomik yetkilere sahip olacağı sorusunu kapsıyordu. Bu da devletin diğer problematik belirginleşmesiyle, ne kadar merkezi ve "ulusal" olacağıyla yakından ilgiliydi.

Bütün taraflar daha yeni despotizme karşı savaştıkları için daha sonra Fransız devrimcilerinin takdim edeceği devlet kadar, hatta Britanya devleti kadar bile merkeziyetçi bir devletten kaçınacaklardı. Çoğu soylu, kıta düzeyinde kontrole sahip olduklarından, radikallerin istediğinden daha merkeziyetçi bir devletten yanaydı. Ancak köle sahipleri ve küçük eyaletlerden gelen bazı soylular aynı fikirde değildi. Her iki belirginleşme birbirine geçmiş olduğu için, kafa kafaya bir sınıf mücadelesi yoktu.

Anayasa Konvansiyonu dönemin kapalı kapılar ardında gerçekleşen, halkın baskısının olmadığı ve fikrinin alınmadığı tek büyük karar alma süreciydi (net bir açıklama için bkz. Collier ve Collier, 1986). İki haftalık yoğun bir tartışmanın ardından katılan elli beş delege eyaletler tarafından onaylanmak üzere yeni bir anayasa ortaya çıkardı. Delegelerin tümü büyük mülkiyet sahibi, Kurucu Ataların üç kesiminin en zengin ve en soylularıydı. Hepsi, yerel yasama meclislerinin gösterdiği "anarşist" eğilimleri zapt edecek iktidara sahip olmak istiyorlardı. Vergi ve borçlara karşı büyük ölçüde bir sınıf ayaklanması olan Massachusetts'teki Shays İsyanı gibi örnekleri olan tehlikeli senaryolar ortaya çıkmaya başlamıştı. Ancak delegelerin tartışmaları, hakkında dillendirilmeyen ortak varsayımlara sahip oldukları sınıf meselelerine yoğunlaşmadı. Din üzerinde de fazla durmadılar. Farklı mezheplerden olsalar da sekter değillerdi ve çok mezhepli devlet delegasyonlarının üyeleriydiler. Devletin laik olması gerektiği konusunda çabucak uzlaştılar.

Bunların yerine delegeler kendilerini bölen "ulusal" merkezileşme meselesini tartıştılar. Küçük eyaletlerden gelen, büyük eyaletlerin seçmenlerinin "tiranlığına" karşı temkinli olan ve özellikle güçlü bir merkezi devletin kölelik aleyhine karar alabileceğine inanan güney eyaletlerinden gelen delegeler görece merkezileşmiş bir devletten çekiniyorlardı. Üzerinde uzlaşılmış bir anayasaya ulaşmak ve bu yolla radikallerin önlerini kesmek için devletin hakları konusunda ödün vermeleri gerekiyordu. Bunu, (özellikle gelecekteki eyaletlerin anayasaları konusunda) yasal boşluklar bırakarak ve dolayısıyla devletin hakları konusunun –ve bunun güneydeki ve yeni batı eyaletlerindeki kölelikle bağlantısının- sorunlu bir konu olarak kalmasını sağlayarak pragmatik bir biçimde yaptılar. Ancak tüm delegeler, toplumsal sınıfların karşı karşıya gelmesini, kısmen tasarlanmış haliyle kısmen de planlanmayan biçimlerde, engelleyecek bir anayasanın arkasında neredeyse oybirliği ile durdular.

Tam anlamıyla planlanmış olan, hem despotizmi hem de halk iradesinin ani dile gelmelerini engelleyerek hem radikal âdem-i merkeziyetçilere hem de muhafazakârlara seslenmek amacıyla tasarlanmış, bölünmüş bir merkezi devlet ortaya çıkaran güçler ayrılığı ilkesiydi. Kamunun güçleri en az beş seçilmiş organ (başkanlık, Kongre'nin iki kamarası, on üç eyalet ve yerel yönetimler) arasında paylaştırılmıştı. Paylaştırma organlar arasında hiyerarşiye meydan verebilecek tutarlı prensiplere göre yapılmamıştı. Günümüzde devletin yasa-

ma organlarında olan ekonomik yetkiler farklı kurumlar arasında paylaştırılmıştı. Senato ve Temsilciler Meclisi'nin seçimleri birbiriyle çakışmıyordu ve seçimlerinde oy hakkına sahip olanlar farklıydı; Meclis, bütçeleri ortaya çıkarıyordu; başkanın atamaları ve uluslararası antlaşmalar üzerinde Senato'nun daha fazla gücü vardı ama seçimlerinde oy hakkı daha kısıtlıydı; başkan mülkiyeti daha iyi temsil edeceği düşünülen bir seçmenler kurulu tarafından dolaylı olarak seçiliyordu; başkan yasamayı yönetemezdi ama (her iki kamaranın da üçte iki çoğunlukla geçirmediği durumlarda) kongrenin yaptığı yasaları veto edebilirdi. Hiçbir seçimde geçerli olan oy hakkı (dinsel engellemelerin ortadan kaldırılması hariç) önemli derecede genişletilmemişti. Seçim bölgeleri farklı sınıfları içerip ayaktakımının kontrolünden azade olacakları varsayılarak kasten büyütüldü.

Son güçler ayrılığı Yüksek Mahkeme'yi oluşturdu. Bu dâhiyane bir hareketti ancak bilinçli bir stratejiden ziyade hakların doğası üzerine, çok büyük amaçlanmamış sonuçlar doğuracak, bir uzlaşmanın sonucuydu. Bu aynı anda mülkiyet sahibi ve hukukçu olan soyluların devrimin yapılması ve bizzat Anayasanın hazırlanmasında ağır basmalarından kaynaklanıyordu – elli beş delegenin en az otuz üçü hukukla uğraşıyordu ancak bunların sadece dördü *sadece* hukukçuydu (Mann ve Stephens, 1991). İsyan Parlamento'daki kralın egemen despotizmine karşı çıkmıştı; bunu yerel yasama meclislerinin mülkiyet hukukuna aykırı davrandıkları bir dönem izlemişti. Dolayısıyla delegeler Anayasa'larını bir Yüksek Mahkeme tarafından – (bunun sonuçları muhalefetçe teşhis edilememiş gibi görünse de) gerekirse hem yürütme hem de yasama organlarına karşı – denetlenen hukuk devleti olarak "sağlama almanın" sağduyulu bir hareket olacağını düşündüler.

Toplumsal iktidar dönüştükçe Anayasa da değişecekti, ancak değişiklikler bu mülkiyet sahibi Kurucu Atalar'ın belirlediği ilkelerle genel anlamda uyumlu olmak zorundaydı. Anayasa değişiklik için öyle esaslı çoğunluklar gerektiriyordu ki bu gerçekten sınıflar (ve eyaletler) arası hatırı sayılır bir oydaşma gerektiriyordu. Yüksek Mahkeme hâkimlerini başkan atıyordu, ancak ömür boyu görev yaptıklarından genelde kendilerini atayanlardan daha uzun süre görevde kalıyorlardı. Yasaları ve hükümetin eylemlerini veto edebiliyor ve hükümet ya da özel bir kuruluşun eylemlerinin Anayasa'nın ruhuyla uyumlu olduğuna karar verebiliyorlardı. Daha alt mahkemeler daha küçük kuruluşlar hakkında benzer düzenleyici kararlar alabiliyorlardı.

Dolayısıyla, Yüksek Mahkeme de dâhil, hukukçular, özel ve tüzel kuruluşlar ve hükümet birimlerinin – daha merkezileşmiş bir kamu idaresinin yerine geçen – fiili düzenleyicileri, haline geldi (Skowronek'in gözlemlediği gibi [1982: 24-30]). Yargı organlarının üstünlüklerini tam anlamıyla elde etmeleri birkaç on yıl sürdü. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde hukuk siyasetin ve dolayısıyla, nihayetinde, bazı açılardan, parti demokrasisinin üzerindeydi.

Amerika hem sivil hem siyasi yurttaşlığı erkenden kurumsallaştırmış gibi görünebilir (T. H. Marshall böyle olduğuna inanıyordu). Ancak buradaki sivil yurttaşlık oldukça bireyci ve kapitalist halde kaldı ve hatta egemen siyasi yurttaşlığa karşı sağlama alındı. Appelby (1987: 804) "halka dayalı çoğunluklar... ilelebet kısıtlanacaktı" sonucuna varıyor.

Amerikan demokrasisi hakkındaki gözlemlerine dair meşhur sözlerinde Tocqueville, "kürsü ve baro"nun "Amerikan aristokrasisi" olduğunu ilan ederek hukukçuların iktidarını vurgulamıştı. Ancak bu pek isabetli sayılmazdı çünkü Amerikan hukuku o zaman da şimdi olduğu gibi kapitalist mülkiyetten ayrılamazdı. Bu mülkiyet sahibi hukukçular haklara dair belirgin bir anlayışa sahipti. MacPherson'un (1962) adına "sahiplenici bireycilik" dediği insanın kişisel özgürlüğü ile bireysel mülkiyet haklarının aynılığı olgusunun etkisinde yetişmişlerdi. Her ne kadar MacPherson onu fazla erken bir döneme, Hobbes ve Locke'un görüşlerini çarpıtarak, 17. yüzyıla yerleştirse de bu ideoloji Kurucu Ataların düşüncelerine egemendi. Özel mülkiyet gerçekten kutsal, benzer şekilde anarşizm ve devletten azade hale geldi. Hukuk devletinin sağlamlaştırılması bu bağlamda kişi özgürlüğünü ve mülkiyetini koruyordu. Ana radikal muhalefet küçük burjuvazi ve küçük çiftçiler arasında konumlanmıştı. Onlar da bireysel mülkiyet sahipleriydiler dolayısıyla bu prensibe karşı çıkmadılar. Bu yaşamsal konuda sınıf mücadelesinin kafa kafaya, diyalektik, Marksgil biçimi söz konusu değildi. Zamanla (finansal ve sanayi mülkiyeti yoğunlaşmaya ve küçük çiftçiler tekrar borçlanmaya başlayınca) büyük mülkiyet taraftarı olduğu ortaya çıkan çözüm, büyük ölçüde fark edilmeden devrim sonrası çatışmaların arasından sıyrıldı.

Sömürülen toplumsal gruplar (alt sınıflar, kadınlar, siyahlar, belki zamanla, hayatta kalan birkaç Amerikan yerlisi) bir kere bireysel sivil ve siyasi yurttaşlık statüsüne alındıklarında hiçbir rejim bunların bireysel mülkiyet hak ve özgürlüklerini güçlendirmekte Amerikan rejimi kadar aktif bir rol almazdı. Ancak kolektif haklar, işçi sendikalarının (18. Bölüm), radikal çiftçiler (19. Bölüm) ve daha toplumsal bir yurttaşlık anlayışının 20. yüzyıldaki savunucularının çıkarları aleyhine fark ettikleri gibi, daima bireysel haklara tabi kılınacaktı. Kolektif hakları değil korkunç bir askeri-hukuki baskıyı deneyimleyeceklerdi. Marshall'ın yurttaşlığın yayılmasına dair evrimci kuramının aksine, emek ve çiftçi hareketlerinin kolektif iktidarı sağlamlaştırılmış bireysel sivil yurttaşlık tarafından incelediğim bütün ülkelerden daha uzun süre sakat bırakılmışken, Amerika hiçbir zaman önemli bir toplumsal yurttaşlık anlayışı geliştirmedi. Eyalet meclisleri anayasal olarak ne borçları feshedebilir ne de (20. yüzyılın başlarını geride bırakana kadar) grevleri ve işverenlerin mülkiyet sahibi olma özgürlüklerine karşı başka "komplo"ları yasallaştıracak kanunlar çıkarabilirdi. Büyük kapitalist mülkiyet, 18. ve 19. bölümlerin göstereceği gibi, 19. yüzyılın temel işçi ve çiftçi şikâyetlerine karşı sağlama alınmış oldu.

Hukukçular tarafından yorumlandığı gibi sağlama alınmış Anayasa kapitalist mülkiyet iktidarının mümkün olan en iyi garantisi haline geldi (Hatz, 1955: 103'in de gözlemlediği gibi). Hukukçular bu dönemde kapitalizmin "organik entelektüelleri" haline geldiler ve bu zamana kadar da öyle kaldılar. Bu onları kırk yıl içinde devrimci kamptan muhafazakâr kampa geçirdi – ve bu büyük ölçüde küçük burjuva radikallerinin muhalefeti olmadan gerçekleşti.

Anayasa her ne kadar Philadelphia'nın yalıtılmış ortamında yapılmış olsa da halkın alt kesimlerinin baskıları görmezden gelinemezdi. Delegeler yeni Anayasa'nın teker teker eyaletler tarafından onaylanmasını güçlükle ve bazen hatırı sayılır muhalefete karşı sağladılar. Bireysel hakları yeni kurulan devlete karşı savunmak için de ödünler vermek zorunda kaldılar. Bunu birlikte "Haklar Bildirgesi" olarak da bilinen ilk anayasa değişikliklerinde yaptılar. Ancak Anayasa'nın hiçbir bölümü radikallerin siyasal iktisatla ilgili amaçlarını doğrudan yasaklar görünmediği buna için olabildiklerince enerjik bir biçimde karşı çıkmadılar.

1780'ler boyunca meclislerdeki temsilcilerin yaklaşık dörtte üçünü oluşturan kabaca eşit iki "parti" ortaya çıktı. Main (1973: 2. Bölüm) bunları "ticari-kozmopolitanlar" ve "tarımsal-yerelciler" olarak adlandırıyor. Kozmopolitanlar çoğunlukla plantasyon sahipleri ve kentlere yakın toprak sahipleri tarafından desteklenen kentsel tüccarlar ve meslek sahipleriydi – fiiliyatta 1776'dan önceki yerel koloni rejimlerini andıran bir eski rejim. Yerelciler çoğunlukla iç bölgelerdeki küçük kapitalist çiftçileri temsil eden yeni siyasetçilerdi. Zanaatkârlar, küçük üreticiler ve küçük esnaflar (küçük burjuvazinin alt kesimleri) bu iki hizip arasında bölünmüşlerdi. Sınıfsal konumları onları yerelcilere kentsel çıkarları ise kozmopolitanlara yaklaştırıyordu. 1790'lar boyunca bunlar iki gevşek siyasi partiye; pek çok kozmopolitan federalistlere, pek çok yerelci (güneyli plantasyon sahipleriyle birleşip) ilk federalizm karşıtlarına, daha sonra da Jeffersoncı Cumhuriyetçilere ve Demokratlara dönüştüler. Amerikan siyaseti, üçüncü olarak, başka her yerden önce, az çok tamamlanmış bir parti demokrasisi biçiminde belirginleşti.

Sorunlu belirginleşmeler (Kapitalizmin biçimi neydi ve hükümet ne kadar "ulusal" olmalıydı?) partileri hala bölüyordu. Federalistler ekonomik kalkınma ve mülkiyet haklarını sağlama almak amacıyla güçlü bir merkezi hükümet ve kısıtlı oy hakkından yanaydı; rakipleri tersinden. Çatışmaları paradoksaldı. Federalistler arzuladıkları amaçlarının çoğunu elde ettiler ancak seçtikleri araçların hiçbiriyle değil.

Merkezileşmiş bir despotizmin dirileceği korkusu bütün sınıflar ve bölgeler tarafından büyük ölçüde paylaşılıyordu. Dolayısıyla devlet büyük ölçüde âdem-i merkezi olarak kaldı. Çoğu devlet altyapısı ve işlevi (eğitim, sağlık, aile, hukuk, çoğu kamu hizmeti, polis, yoksullara yardım) Anayasa tarafından bireysel eyalet idarelerine devredilmişti (Bkz. devletin her üç düzeyinin yetki-

lerine dair Lowi'nin 1984 tarihli özeti). Gerçekten de Anayasa bu konularla ilgili "artık" (başka yerde belirtilmeyen) yetkileri eyaletlere devretmektedir. Avrupa, hatta Britanya standartlarıyla kıyaslandığında Amerikan devleti doğuştan cılızdı. 11. Bölüm tartıştığımız dönem boyunca Avrupalı benzerlerinden daha zayıf kaldığını gösteriyor.

Yine de Federalistler, amaçlarına ulaşmak açısından belirleyici olan, daha dar iki cepheden zaferle çıktılar. İlk olarak, güvene alınmış bireysel mülkiyet haklarını cisimleştiren yasa, daha önce betimlendiği gibi, sağlama alındı. Bu pek merkezileşme gibi görünmüyordu ve potansiyel sınıfsal muhalefet karşısında direnmedi. İkincisi, Federalistler (özellikle Hamilton) "geç kalkınma" kuramlarını ortaya çıkardılar. Britanya'nın geleceğin ekonomisi modelini sunduğuna inanarak, devletin finansal yoğunlaşma ve imalat sanayini teşvik etmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Merkezileştirici hücumlarını oldukça dar bir biçimde, büyük ölçekli ekonomik faaliyetler için gerekli federal devlet altyapılarını sağlamaya, özellikle ulusal bir bankacılık, para ve kredi yapısı elde etme konusunda ancak aynı zamanda imalat sanayi için korumacı bir gümrük sistemi de isteyerek, yoğunlaştırmışlardı (Ferguson, 1964; McGuire ve Ohsfeldt, 1984). Daha az tartışma yaratan durumlarda, genişlemiş bir posta hizmeti, gümrük ve arsa büroları, ek olarak gemi taşımacılığını koruyacąk küçük bir donanma, Kızılderilileri öldürmek ve inşaat mühendisliği işlerini üstlenmesi için küçük bir ordudan yanaydılar. Bu daha dar anlamdaki "modernleştirici" merkeziyetçilik pek çok mühtedi kazandırmıştı. Sözde siyasi hasımları olan Tom Paine, kırsal, demokratik müttefiklerini yerelci ve ulusun ekonomik ihtiyaçlarına karşı duyarsız bulmaya başladı (Foner, 1976). Teker teker eyaletler 19. yüzyılın ilk yarısında yolların ve kanalların etkin finansörleri ve ayrıcalıklı şirketlerin işverenleri (ancak diğer yerlere kıyasla güneyde daha az) haline geldiler (Pisani, 1987; eyaletlerin harcama grafikleri Holt, 1977'de mevcuttur). Federalistler, umdukları gibi merkezi bir ulus devlet değil büyük ölçüde *konfederal* bir devlet aracılığıyla –mahkemeler ve federal ve eyalet hükümetleri arasındaki bir işbölümü yoluyla – mülkiyet hakları ve altyapısal gelişme elde ettiler.

Oy hakkı konusuna gelince Federalistler seçimler üzerindeki katmansal iktidarlarını gözlerinde büyüttüler. Himaye ağları oluşmakta olan kitlesel seçmenler topluluğunu kontrol etmekte zorlanıyordu. İdeolojik iktidar ağları, kısmen Federalistlerin izledikleri politikalar yüzünden genişledi: 1790'lar boyunca postanelerin sayısı on iki kat gazetelerinki iki buçuk kat arttı. Cumhuriyetçi ve Demokrat yazışma camiaları ve seçim kampanyası mitingleri yaygınlaştı. Çiftçiler, küçük burjuvalar ve makine çalıştıranlar alternatif örgütlere sahiptiler. Soylular da bölgelere bölünmüşlerdi. Güneyli plantasyon sahipleri sınıfsal nedenlerle Federalistleri desteklediler ancak merkezileşmenin köleliğe yönelttiği ağır basan tehdit onları Demokratların kampına yaklaştırdı. Mülkiyet sahibi sınıfların ve (19. yüzyıl Britanya'sına egemen olan gibi) bunların

himayesinde olanların seçim ittifakı hiçbir zaman gerçekleşmedi. Bu kafa kafaya, siyasal sınıf mücadelesini azalttı. Aynı anda Federalistleri seçimler konusunda sıkıntıya soktu. Jeopolitik bu durumu daha da kötüleştirdi. Federalistler meşru vergilendirme ve güçlü devlet müdahalesi yeteneğine sahip, anayasal ancak demokratik olmayan Britanya'yı kapitalist gelişme konusunda kendilerine model aldılar. Ancak Britanya'yla düşmanlıkları henüz yeniydi; Britanya devrimci halefleri olan Fransa'nın hala düşmanıydı ve Britanya şimdi asıl ticari rakipleriydi. Federalistlerin dış politikaları Amerikalılığa aykırı şeklinde karalanabilirdi.

Jeffersoncı Demokratlar 1800 yılındaki seçimde ezici bir zafer kazandılar. Appleby "Bir ulusal seçimde gerçekten iktidar arayan hiçbir grup bir daha asla hiyerarşi yanlısı değerler ya da itaate dayalı siyasal eylemin savunuculuğunu yapmayacaktı" sonucunu çıkarıyor (1984: 3). Partiler arası yoğun rekabet 1810 öncesindeki seçimlere beyaz yetişkin erkeklerin yarısından fazlasının (koloni dönemindekinden çok daha büyük bir oran) tutarlı katılımı ile sonuçlandı (Fischer 1965: 182-92). Küçük çiftçilere ve kentsel küçük burjuvalara önderlik eden Jacksoncı demokratlar 1830'larda oy hakkı reformunu genişletmek için uğraştılar. Jeffersoncılar ve Jacksoncılar kimi zaman "üreticiler" ve "ziraatçılar" ile asalak "kapitalist"ler arasındaki farkı vurgulayarak popülist ve anti-kapitalist bir ideolojiyi dillendirebiliyorlardı (Hartz, 1955: 120-5). Amerikan partileri zaman zaman Britanyalı radikaller ve Fransız baldırı çıplaklarını oldukça andırabiliyordu. Ancak oy hakkı hedefleri şiddete daha az başvurarak ve koloni dönemi Amerika'sının, büyük ölçüde savaşın güçlendirdiği ve anayasanın kurumsallaştırdığı, kurumları içinde elde edilebildi. Anayasa mülkiyet hakkını sağlamlaştırıp devletin güçlerini kesin olarak böldüğünden, Federalistler ve soyluların oy hakkı reformundan korkacakları fazla bir şeyleri yoktu. 1840'a gelindiğinde tüm yetişkin beyaz erkekler oy hakkına sahipti ve ilk modern iki partili demokrasi kurulmuştu. Katmansal "ganimetler" sistemi mevkileri partiler arasında dağıttı (Bkz. 13. Bölüm). Parti demokrasisi ve katmansal klientalizmin çaprazlamasına kestiği sınıf mücadelesi mülkiyet hâkimiyetini tehdit etmiyordu.

1840'a gelindiğinde, bu oldukça bütüncül bir rejim stratejisine ekleniyordu. Amerikan rejimi, Güney hariç, "eski" olamazdı. Yöneticilerin doğum, din, geleneksel klientalizm ve saygınlığa göre belirlenmesi bir koloni savaşı ve ardından gelen küçük kapitalist seçim taarruzu tarafından yıkılmıştı. Benzersiz bir biçimde küçük çiftçilerin önderlik ettiği küçük burjuvazi dünyadaki başka her yerden daha önce kitle demokrasisini elde etti. Bunun potansiyel olarak radikal daha başka sonuçları da oldu. Ancak radikalizm antikapitalist değildi. Gerçek bir güçler ayrılığına dayanan devlet, muhafazakâr oldu. Bölünmüş altyapıları sessizce büyük ölçekli kapitalizmin projelerine yöneldi. Hukuk devleti de kapitalist özel mülkiyet anlayışlarını sağlama aldı. Bu bile-

şim Güney dışındaki her yerde kapitalist liberalizmin hegemonyası anlamına gelmekteydi. (Başka yerlerde olduğu gibi devlet ya da egemen parlamento olarak değil) hukuk devleti olarak Anayasa 19. yüzyılın sonlarında ulusun sembolik ve kutsal sayılan kalbi haline geldi.

Eyaletlerin haklarıyla ilgili ulusal mesele konusunda ne Anayasa ne de devlet fazla yardımcı olamadı. Kölelik gitgide kuzey kapitalizmiyle çelişmeye başladı, ancak bu zayıf federal devlet bu çatışmayı çözecek ne de hatta batı eyaletlerine otoriter bir biçimde (kölelik içeren y da içermeyen) anayasalar tayin edecek kaynaklara sahipti. İttifak devletin merkeziliğini ancak geçici olarak arttıran bir iç savaşın içine çekildi. Amerikan jeopolitiği diğer Büyük Güçler'e güçlük yaratacak unsurlara sahip değildi ve 20. yüzyıla kadar çok az ulusal seferberlik ve yüksek teknolojili militarizm gerektirdi. Dolayısıyla ulus-devlet oluşumu geri kaldı. Devlet ve yerel yönetim altyapıları 19. yüzyıl boyunca güçlendikçe Amerikan devletinin biçimi, Tablo 3.3.'te belirttiğim biçimlerde, konfederalden federale doğru dönüştü. Federal kurumları İkinci Endüstri Devrimini –ve huzursuz çiftçiler, işçiler ve diğerlerinin çıkardıkları zorlukları – belirgin bir yurtiçi militarizminin desteklediği tutarlı bir kapitalist-liberal ve parti demokratik bir rejim stratejisiyle karşıladı. Bu güçlükler ve onlara verilen cevaplar 18. ve 19. Bölümler'de tartışılacak.

Amerikan Sonucu

Amerikan Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki üç soruna işaret ettim: Kurulmakta olan rejimi nasıl nitelendirmeli, yükselişi nasıl açıklamalı ve Cumhuriyet gerçekten devrimci midir?

Amerikan rejimini konfederal, kapitalist-liberal bir parti demokrasisi olarak isimlendirirken geleneksel değerlendirmeleri kabul etmenin ötesine çok az geçtim. İlerleyen bölümlerin göstereceği gibi, kapitalist liberal strateji sanayi toplumunun (ve kitlesel etnik göçün) kendisine yönelttiği her darbeye başarıyla dayandı. Birleşik Devletler sonunda hegemonik Batı Gücü haline geldiği için onun kapitalist liberalizmi yerkürenin büyük bir kısmını etkiledi. Partileri, hukuk mahkemelerinde kutsanmış kapitalist liberalizm ve konfederalizmi, her ne kadar konfederalizm Yeni Düzen ve (ABD militarizminin eşitsizliğine son veren) süper güç statüsünün elde edilmesi ile değişikliğe uğrasa da, İkinci Endüstri Devrimi'nin çoğuna dayandı.

Amerikan Cumhuriyeti'nin yükselişini açıklarken, tarihçiler arasındaki bir tartışmada kapitalist liberalizmi Kurucu Atalar üzerinden erken koloni yerleşimi dönemine ve "feodalizm"in Yeni Dünya'daki varsayılan yokluğuna kadar götüren Boorstin (1959), Degler (1959), Hartz (1955) ve Lipset'in (1964) evrimciliğine karşı Bailyn (1967) ve Appleby'nin (1984) tarafını tuttum. İlk gruptaki tarihçilerin karşısında Bağımsızlık Savaşı ve onu takip eden siyasi

mücadelelerin belirgin bir biçimde "eski" hale gelmeye başlayan yaşayan yerel-bölgesel rejimleri yok etmek üzere devreye girdiğini iddia ettim. Bu müdahale olmadan, bu rejimler Britanya kontrolünde olsalar da olmasalar da tıpkı Britanya'daki benzerleri gibi gelişebilirlerdi. Kolonilerin güçlendirildiklerinde daha katıksız bir kapitalizm yoluna sebep olabilecek alternatif iktidar örgütlenmeleri içerdikleri doğru ancak bu güçlenme ilaveten üç olumsal süreç yoluyla gerçekleşti:

1. Britanya İmparatorluğu üzerinde etkili olan jeopolitik ve askeri-mali baskılar ona bağımlı olan Amerikalıları hiziplere böldü ve savaştaki Fransız askeri gücü tarafından şiddetlendirilip, Britanyalıları kolonileri (kıl payı) savunamayacak duruma getirdi.

2. Yarı-gerilla savaşının askeri baskıları ılımlı reformları demokrasiye yol açacak biçimde çoğalttı. Asi soylular bir kere Britanya'ya ve Sadakat Yanlıları'yla silahlı mücadelede "halk"tan (20. yüzyılın başlarındaki anlamıyla kitlelerden) yardım istemek zorunda kaldıktan sonra eski rejim basitçe yerel Amerikan kontrolüne geçemezdi. Güney dışında yerel, katmansal örgütlerden ziyade sınıf tarafından zapt edilmişti. Ancak savaşı kazanmak için, soylu ve alt sınıf iktidar aktörleri uzlaşmak zorundaydı.

3. Savaşın sonunda birbirine geçmiş ulusal ve sınıfsal güçler arasındaki aşağı yukarı denk ancak karmaşık siyasi güç dengesi, kazananların birbirlerine düşmemelerini sağladı. Bunun yerine, aralarındaki iktidar ilişkileri ve çatışmaları kapitalizmi demokrasiyle birleştiren savaş sonrası uzlaşmaları yoluyla kapitalist-liberal bir rejim stratejisi biçiminde kurumsallaştı. Soylular başlangıçtaki anayasa yapma alanına sahip oldular. Maksat, yanlış hesap ve beklenmeyen sonuçların bir karışımı sonucu güçler ayrılığı ilkesinin muhafazakâr sonuçlar doğuracağı bir anayasa tasarladılar. Devletin hakları konusunda ödünler vererek sınıf mücadelesini çaprazlamasına kesen ve zayıflatan Kuzey-Güney (ve diğer bölgesel) siyasi belirginleşmeleri kurumsallaştırdılar. Federalistler ve soylular bir de mülkiyet ve merkezileşme yanlısı hücumlarını iki alana indirgeyerek mülkiyet hukukunu Anayasa'da sağlama aldılar ve (o zaman beklenmedik bir biçimde eyaletler tarafından desteklenen) büyük ölçekli kapitalizmin gelişmesi için devlet altyapıları sağladılar. Ancak seçimleri katmansal olarak kontrollerinde tutma kapasitelerini yanlış hesapladılar ve (beyaz erkek) kitleler iki-partili bir demokrasi elde etti. Bunun karmaşık sonucu Güney dışında hegemonik, kapitalist liberal, parti-demokratik ve konfederal bir rejimin pekişmesi oldu. İktidar mücadeleleri benzeşmeyen unsurların birbiriyle birbirine geçmesini sağladığı için sınıf mücadelesi hiçbir zaman "katışıksız" ya da apaçık olmadı. Soylular ve kitleler birbirleriyle hiçbir zaman kafa kafaya, diyalektik sınıfsal düşmanlar biçiminde karşı karşıya gelmediler. İlk önce savaşta müttefik oldular, daha sonra enerjilerini farklı ama birbirine

geçmiş siyasi belirginleşmeler ve siyasi iktidar ağları üzerine yoğunlaştırarak birbirlerine ilişmeden varlıklarını sürdürdüler.

Daha genel anlamda, toplumsal iktidarın dört kaynağı arasındaki öncelik ilişkilerinde bir dönüşümün izini sürdüm. İdeolojik iktidar ilişkilerinin, toplam iktidar ilişkilerinin bütününün yapılandırılmasında önemi azalan bir rolü vardı. İlk sonuçlar –olayların isyana doğru gitgide kötüleşmesi, soylu ve aşağı tabaka isyancılar arasındaki değişen savaş zamanı güç dengesi ve savaşın kendisinin askeri sonucu, ağırlıklı olarak ekonomik ve askeri iktidar ilişkilerinin birbirine geçmesi tarafından belirlenmişti. Oldukça karmaşık bir biçimde – ve ekonomik ilişkilerin sınıf yanında güçlü katmansal, bölgesel ve ulusal öğeleri olduğunu hatırda tutarak – bunlar yeni Cumhuriyet'in kurumlarını birlikte biçimlendirdiler. Ancak bundan sonra (kurumsal devletçiliğin önerebileceği gibi) Cumhuriyet'in siyasi kurumları Amerikan gelişmesini önemli ölçüde kısıtlayan kendi iktidar özerkliklerine sahiptiler. Diğer Büyük Güçler tarafından tehdit edilmeyen bir ülkede jeopolitik militarizm, yurt içi militarizm için bu geçerli olmasa da, 19. yüzyıl boyunca iktidar açısından daha az öneme sahip oldu. Artık Amerika'nın gelişmesi ağırlıklı olarak kapitalist gelişmeydi, ancak kurumsallaşmış konfederal, parti-demokratik ve yurtiçi askeri devlet örgütlenmesi tarafından kısıtlanmış olarak. Bu, çok kabataslak bir "nihai" ikili belirlenim içinde – ekonomik-askeri'den ekonomik-siyasal iktidar ilişkilerine – 1. Bölüm'de kaydedilen dönemle ilgili olarak genel dönüşümün Amerikan versiyonuydu.

Son olarak, bu bir devrim miydi? Amerika'nın kapitalist liberalizme geçişinin topyekûnluğu –gündelik kullanımdaki anlamıyla "devrimciliği", iktidar ilişkilerinin şiddetli bir dönüşümü olarak sosyolojik anlamda devrimin yokluğu sayesindeydi. Karşıt sınıf güçleri Fransa'da olduğu gibi doğrudan birbirleriyle karşı karşıya kalıp savaşmadı. Dahası, kapitalist liberalizm kısa sürede muhafazakârlaştı. Aşağı yukarı kırk yıl sonra diğer tüm rejimlerden daha adamakıllı kurumsallaşmış ve değişime daha dirençliydi. Sınıf mücadelesinden nasıl kaçınacağını, (elbette tamamen değil ancak tekil, kapsamlı ve kafa kafaya siyasi mücadeleden nasıl kaçınacağını) keşfetmişti. Başka yerlerdeki kadar, tarımın ticarileşmesi kargaşaya yol açıcı, küçük çiftçiler hoşnutsuz, Sanayi Devrimi acımasız ve proletarya memnuniyetsizdi. Ancak çiftçilerin ve proleterlerin arzuları siyasi ve askeri kurumlar tarafından başka yerlerde olduğundan çok daha fazla sınıf-dışı örgütlere kanalize ediliyordu. Bir koloni devriminin erken kurumsallaşması kendisinden sonraki Amerikan iktidar yapısını kesin bir biçimde yapılandırdı.

Kaynakça

Appleby, J. A. 1984. *Capitalism and a New Social Order: The Republican Vision of the 1790s.* New York: New York University Press.

1987. The American heritage: The heirs and the disinherited. *Journal of American History 1A.*

Bailyn, B. 1962. Political experience and enlightenment ideas in eighteenthcentury America. *American Historical Review* 67.

1967. *The Ideological Origins of the American Revolution.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

1986. *Voyagers to the West: A Passage in the Peopling of America on the Eve of the Revolution.* New York: Knopf.

Beard, C. 1913. *An Economic Interpretation of the Constitution.* New York: Macmillan.

Birch, R. C. 1976. *1776: The American Challenge.* London: Longman Group.

Boorstin, D. 1959. *The Americans: The Colonial Experience.* New York: Random House.

Brown, W. 1965. *The King's Friends.* Providence, R.I.: Brown University Press.

Burch, P. H., Jr. 1981. *Elites in American History.* Vol. I: *The Federalist Years to the Civil War.* New York: Holmes & Meier.

Collier, C, and J. L. Collier. 1986. *Decisions in Philadelphia.* New York: Ballantine Books.

Cook, E. M., Jr. 1976. *The Fathers of the Towns: Leadership and Community Structure in Eighteenth-Century New England.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Countryman, E. 1981. *A People in Revolution: The American Revolution and Political Society in New York.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

1985. *The American Revolution.* New York: Hill & Wang.

Davidson, P. 1941. *Propaganda and the American Revolution, 1763-1783.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Degler, C. N. 1959. *Out of Our Past: The Forces That Shaped Modern America.* New York: Harper.

Dinkin, R. J. 1977. *Voting in Provincial America: A Study of Elections in the Thirteen Colonies, 1689-1776.* Westport, Conn.: Greenwood Press.

1982. *Voting in Revolutionary America: A Study of Elections in the Original Thirteen States, 1776-1789.* Westport, Conn.: Greenwood Press.

Egnal, M. 1988. *A Mighty Empire: The Origins of the American Revolution.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Ferguson, E. J. 1964. *The Power of the Purse: A History of American Public Finance, 1776-1790.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Fischer, D. H. 1965. *The Revolution of American Conservatism. The Federalist Party in the Era of Jeffersonian Democracy*. New York: Harper & Row.

Foner, E. 1976. *Tom Paine and Revolutionary America*. New York: Oxford University Press.

Handlin, O., and M. F. Handlin. 1969. *Commonwealth: A Study of the Role of Government in the American Economy: Massachusetts, 1774-1861*, 2nd ed. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Hartz, L. 1955. *The Liberal Tradition in America*. New York: Harcourt, Brace & World.

Henretta, J. A. 1973. *The Evolution of American Society, 1700-1815*. Lexington, Mass.: D. C. Heath.

Holt, C. F. 1977. *The Role of State Government in the Nineteenth-Century American Economy, 1840-1902*. New York: Arno Press.

Lipset, S. M. 1964. *The First New Nation*. London: Heinemann.

Lockridge, K. A. 1974. *Literacy in Colonial New England*. New York: Norton.

Lowi, T. J. 1984. Why is there no socialism in the United States? A federal analysis. In *The Costs of Federalism*, ed. R. T. Golombiewski and A. Wildavsky. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.

McDonald, F. 1958. *We, the People*. Chicago: University of Chicago Press.

McGuire, R., and R. Ohsfeldt. 1984. Economic interests and the American Constitution: A quantitative rehabilitation of Charles A. Beard. *Journal of Economic History* 44.

McKirdy, C. R. 1972. A bar divided: The lawyers of Massachusetts and the American Revolution. *American Journal of Legal Library* 16.

MacPherson, C. B. 1962. *The Political Theory of Possessive Individualism*. Oxford: Clarendon Press.

Maier, P. 1973. *From Resistance to Revolution: Colonial Radicalism and the Development of American Opposition to Britain*. London: Routledge & Kegan Paul.

Main, J. T. 1965. *The Social Structures of Revolutionary America*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

1966. Government by the people: The American Revolution and the democratization of the legislatures. *William and Mary Quarterly* 23.

1973. *Political Parties Before the Constitution*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Mann, M., and M. Stephens. 1991. American revolutionaries: Social class and the Founding Fathers. Unpublished paper, Department of Sociology, University of California, Los Angeles.

Murrin, J. M. 1983. The legal transformation: The bench and bar of eighteenthcentury Massachusetts. In *Colonial America: Essays in Politics*

and Social Development, ed. S. N. Katz and J. M. Murrin. New York: Knopf.

Nash, G. 1973. The transformation of American politics, 1700-1765. *Journal of American History* 60.

1975-6. Urban wealth and poverty in pre-revolutionary America. *Journal of Interdisciplinary History* 6.

1986. *The Urban Crucible: The Northern Seaports and the Origins of the American Revolution.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Palmer, R. 1959. *The Age of the Democratic Revolutions*, 2 vols. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Pisani, D. 1987. Promotion and regulation: Constitutionalism and the American economy. *Journal of American History* 74.

Pocock, J. G. A. 1980. 1776: The revolution against Parliament. In his *Three British Revolutions: 1641, 1688, 1776.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Pole, J. R. 1966. *Political Representation in England and the Origins of the American Republic.* London: Macmillan.

Rosswurm, S. 1987. *Arms, Country and Class: The Philadelphia Militia and the "Lower Sort" During the American Revolution.* New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

Shy, J. 1973. The American Revolution: The military conflict considered as a revolutionary war. In *Essays on the American Revolution*, ed. S. G. Kurtz and J. H. Hutson. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Skowronek, S. 1982. *Building a New American State: The Expansion of National Administrative Capacities, 1877-1920.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sokoloff, K., and G. Villaflor. 1982. The early achievement of modern stature in America. *Social Science History* 6.

Solberg, W. 1958. *The Federal Convention and the Formation of the Union of the American States.* New York: Liberal Arts Press.

Steffen, C. G. 1984. *The Mechanics of Baltimore: Workers and Politics in the Age of Revolution, 1763-1812.* Urbana: University of Illinois Press.

Williamson, C. 1960. *American Suffrage: From Property to Democracy, 1760-1860.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Young, A. F. (ed.). 1976. *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism.* DeKalb: Northern Illinois University Press.

6
Fransız Devrimi ve Burjuva Ulus

Fransız Devrimi'ni analiz ederken temel mesele geleneksel bir şekilde bunun bir sınıf devrimi olup olmadığıdır. Jaurès'ten Lefebvre'e tarihçiler, Devrim'i feodal eski rejimle kapitalist burjuvazi arasında bir sınıf mücadelesi olarak çözümleyerek evet dediler. Ancak üç adet revizyon buna itiraz etti. Cobban'dan (1964) bu yana ampirik çalışmalar Devrim'in eski rejim içinde hizipsel bir kavga olarak başladığını ve burjuva olmayan bir liderlik altında devam ettiğini gösterdi. Behrens (1967) ve Skocpol (1979) merkezli ikinci revizyon Devrim'i Büyük Güç rekabetinin yol açtığı mali bir kriz tarafından tetiklenmiş olarak gördü. Sadece bu mali kriz aracılığıyla, sınıf mücadelesi ortaya çıktı. Ozouf (1976), Furet (1978), Agulhon (1981), Hunt (1984) ve Sewell (1985) tarafından önerilen üçüncü revizyon Devrim'i esasen, fikirler, duygular ve kültürel biçimlerin yönlendirdiği, sınıfların maddi olmaktan ziyade sembolik olarak harekete geçirildiği düşüncesiyle ideolojik bir şey olarak görmektedir. Bu yeni geleneksel bilgi haline geldi: Fransa tarihçileri arasında kodlar sınıfların yerini aldı. Aydınlar kendi içlerine döndüler.

Bu argümanların bazılarını kabul ediyorum. Genelde olduğu gibi açıklamam ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal iktidar ağlarını birbirine geçiriyor. Devrim köylüleri dışarıda bırakırsak bir sınıf mücadelesi olarak başlamadı ancak bir ulusal mücadele haline geldiği anda bir sınıf mücadelesi haline de geldi. Sınıflar "katışıksız" değillerdi, ayrıca ideolojik, askeri ve siyasal güçler tarafından tanımlanmışlardı. Devrim, feodal üretim tarzından kapitalist olana doğru gelişme mantığından çok (mali sıkıntılar yaratan) devlet militarizmi, savaşan seçkinler ve partiler arasındaki ilişkileri kurumsallaştırmadaki başarısızlığı ve ilkesel alternatifler barındıran söylemsel ideolojik altyapıların genişlemesi nedeniyle burjuva ve ulusal hale geldi. Ayrıca bu ciltte öne sürülen

sınıf mücadelesi hakkındaki genel bir argümanı desteklemek için kanıt da sunuyorum: Sınıf çatışmasının göreli olarak "katışıksız" olduğu yerlerde – sınıfların daha doğrudan bir şekilde birbirlerinin tam karşısında yer almak üzere üretim tarzlarından neşet ettiği yerlerde – sınıflar birbirlerini daha net bir şekilde algılarlar. Devletin denetimini elinde bulunduran hâkim sınıfın örgütsel avantajları bu sınıfın baskı ya da birleştirici politika uygulamasına ve bu sayede devrimden sakınmasına olanak tanır. Sınıf çatışmasının akıl karıştırıcı bir şekilde diğer çatışmalarla birbirine geçtiği yerlerde hâkim sınıflar kendi sınıf çıkarları üzerine olan dikkatlerini yitirirler. Sonrasında halk arasındaki hoşnutsuzluk dengeyi kaybetmelerine, hata yapmalarına neden olabilir ve Fransa'da olduğu gibi devrimci bir durumu körükleyebilir. Bu hatalara kısaca döneceğim.

Behrens ve Skocpol'ün mali-askeri revizyonizmini büyük ölçüde kabul ediyorum; aslında bu cilt bunu dönemin bütün ülkelerine genelliyor. Ancak aynı zamanda Goldstone'un (1991: 172-174) Skocpol eleştirilerine dayanıyorum. Çünkü o zaman Skocpol'ün gerçek seçkinci bir devlet kuramı vardı ve mali krizi tekil bir devlet seçkinleri grubunun karşılaştığı "nesnel" bir şey olarak gördü. Fransız maliyesi berbattı ve – bütün eski rejimi yıkarak – sadece Fransız devletinin iki ana unsuru olan monarşik devlet seçkinleri ve Fransız toplumunda derin bir şekilde yerleşmiş ayrıcalıklılar partisi arasında ve bunların içinde kötüleşen hizipsel ilişkiler nedeniyle çöktü. Fransız devleti hizipsel tartışmaları uzlaştıracak egemen temsili mekanizmaları kurumsallaştırmadığından başka devletlerin çözdüğü mali tartışmalar onun çöküşünü getirdi. Skocpol'ün gerçek seçkinciliği Devrimden ziyade kendi kurumsal devletçiliğini açıklıyor.

Sınıf revizyonizmiyle üç noktada anlaşmazlığım var. Cobban'ın düşüşteki bir eski rejim fraksiyonu olarak devrimci liderlik görüşü ve Goldstone'un devrimcilerin "engellenmiş hareketlilik"ten muzdarip oldukları görüşüne katılmıyorum. Ayrıca Skocpol'ün ve Goldstone'un tuhaf "tek sınıf" modeline de katılmıyorum: Doğru bir şekilde köylülüğü vurguluyor ancak burjuvaziyi ve küçük burjuvaziyi büyük oranda görmezden geliyorlar. Devrim'in temel yönelimini kazandığı kentlerde ve Paris'te, bu (sınıf kuramları gibi) aşağıdan yukarı değil yukarıdan aşağı bir devrim kuramı haline geliyor. Ancak seçkin-parti mücadelelerini kurumsallaştırmadaki başarısızlık dışlanmış sınıfları, köylüleri ve küçük burjuvaziyi içeri kattı. Hem kentlerde hem de taşrada Devrim yukarıdan aşağı olmaktan aşağıdan yukarıya olma durumuna doğru kaydı. Üçüncüsü burjuva ve küçük burjuva partilerin yükselişi süreklilik arz ediyordu; Furet ve Richet'nin (1970, krş. Furet, 1981) ileri sürdüğü gibi 1791 sonrasında değil öncesinde Devrim'in amaçlarını desteklemeyi istiyorlardı ve bu yükseliş 1789 olaylarıyla bağlantısız, 1791 sonrasında başlayan bir "yol dışında patinaj" değildi.

Artık hâkim olan ideolojik okulun ampirik argümanlarının bazılarını kabul ediyorum. İdeolojik iktidar Devrim'de (Britanya ve Amerika'daki olaylardan daha fazla) önemli bir rol oynadığı için şimdi kısaca kültürel okulun argümanlarını ele almak istiyorum. Sorun bu okulun idealist olmasıdır. İdealistler ideolojik kurumların, sembolik pratikler ve ritüellerin ve ideolojilerin içeriğini rolünü vurgulayan kullanışlı, test edilebilir, nedensel argümanlar oluşturabilirler. Ancak, böyle bir analizi nadiren yapmışlardır çünkü nedensel argümanları genellikle nedensel analizden çekinen ve bunun yerine bütün toplumsal süreçleri kültürel bağlamda yeniden tanımlayan daha bütünleştirici bir idealizmin içine yerleştirilmiştir. Bu çağdaş toplumsal bilimlere söylem analizi ve Foucault ve Geertz gibi yazarlar tarafından taşınmış Hegel ve Alman idealizmi mirasıdır.

Bu nedenle Lynn Hunt Devrim'i "metin" olarak, "içsel örüntüleri ve siyasal kültürün diğer unsurlarıyla olan ilişkileri bağlamında" analiz eder. Çalışmasının önemi devrimcilerin sembolik kültür ve ahlaka büyük ilgi gösterdiklerini açıklamasında yatar. Bunu ciddiye almalıyız. Ancak nedenleri aramak için "kelimelerin altına ya da dışına bakmayı" reddeder. Bu nedenle vardığı devrimin kökenlerinin "siyasal kültürde aranması gerektiği" şeklindeki sonuç nedensel bir argümandan ziyade bir totolojidir. Kültür ile başka bir şey arasında hiçbir nedensel ilişki kurmamıştır (1984: 24-25, 324). Kültürün önemini göstermek için devrimci metinler ve kelimelerin dışına bunların nereden geldiğini anlamak üzere bakmamız gerekir. Sadece ekonomik, askeri ve siyasal iktidar ilişkilerini eklemlemişler midir? Ya da özel olarak ideolojik kurumların ihtiyaçlarını mı ifade etmişlerdir? Bu tarz nedensel meseleler Hunt'ın gündeminde değildir.

Furet de Devrim'i kültürel-sembolik bir süreç olarak yeniden tanımlar, ancak nedensel argümanlar ekler. Örneğin, kraliyet iktidarı Devrim'in başlangıcında çöktüğünde yerini *la parole,* konuşulan kelimeler almıştır. Ulus adına başarılı bir şekilde konuştuğunu iddia eden her kimse genel irade adına konuşmuş ve iktidarı ele geçirebilmiştir. Bundan sonra Devrim, ona göre, gerçek anlamda bir kelimeler savaşına dönmüştür (1978: 83).

Bu, faydalı bir şekilde, dikkatimizi metinler ve sembolik söylemlerden oluşan bir toplama değil diğer toplumsal iktidar kaynaklarıyla karşılıklı olarak etkileşen belirli iletişim araçları ve mesajlara yönlendirir. Eğer insanlar kültürel mesajlar aracılığıyla harekete geçirilecekse önce onlara ulaşılması gerekir. Aynı kültürü paylaştıklarını varsayamayız. Sayısız sosyoloji, tarihsel ve antropolojik çalışmadan (ve normatif işlevselci kurama rağmen) geniş toplumların neredeyse hiçbir zaman tek bir kültüre sahip olmadığını biliyoruz. İletişim altyapıları, ideolojik iktidar (ya da kültür, eğer tercih edilen terim buysa) analizimizin nesnesi olmalıdır. Bu nedenle (Eisenstein'ın 1986 tarihli çalışmasına

dayanarak) benim analizim altyapıların 18. yüzyıldaki yayılması, "kamuoyunun" yaratılması ve mutlakıyetçi denetimden kaçışı ile başlıyor.

Hem Furet hem de Hunt doğru bir şekilde Devrim'in pragmatik uzlaşıdan ziyade ilke siyasetini ön plana çıkardığını vurgular. Kriz derinleştikçe ve pratik siyaset bununla başa çıkamadıkça iktidar aktörleri ilkesel çözümlere yöneldiler. "İlke",bir genel ve ahlaki yönetim şeklinde ikili bir anlam barındırıyordu, çünkü devrimciler "erdem" ve "saflık" ile olduğu kadar rasyonel yeniden inşa şemaları, "otantik duygular siyaseti" (Hunt'ın ifadesi) kadar ideolojiler ile takıntılı hale gelmişlerdi. İlkeler harekete geçirildiğinde aslında ideolojik kurumlar ve seçkinlerin bir miktar iktidar kullanmakta olduklarından şüphelenebiliriz. Pratik ekonomik, askeri ve siyasal aktörlerden farklı olarak bunlar genel, geçişli, ilkeli bilgi peşindedirler.

Bu şüpheyi test etmek için iki soruya cevap vermemiz gerekli. Birincisi şu: İlkelerin içeriği sadece pratik iktidar aktörlerinin ideologlar tarafından genelleştirilen deneyimlerinden mi oluşuyor? Ya da ideologlar tarafından kendi ayrı deneyimleri üzerinden mi oluşturuluyor? İkinci olarak, ideologlar pratik aktörler üzerinde hangi ilkelerin harekete geçirileceği ve uygulanacağını etkileyecek kadar kolektif ya da dağıtımcı iktidar tekniklerine sahipler mi? İdeolojik altyapıları inceleyerek ve bu iki soruya cevap vererek ideolojik iktidarın nedensel önemini değerlendireceğim. Bu işe bu bölümde başlıyor ve işi 7. Bölüm'de tamamlıyorum.

Son olarak hatalara değineceğim. Fransız Devrimi biricik bir dünya-tarihsel olaydı. İlk ve gerçekte tek başarılı burjuva devrimiydi. İktidar aktörleri herhangi bir ülkedeki takip eden iktidar aktörlerinden farklı olarak "bilinçsizdi". Başlangıçta bir devrimin içinde yer aldıklarını bilmiyorlardı. Bu yüzden sonradan bakılarak korkunç yanlış hesaplamalar olarak resmedilebilecek şeyler yaptılar – özellikle kral ve ayrıcalıklı tabakalar. Yanlış hesapları pratik siyasetin tükenişine ve devrimin ideolojik ilkelerine başvurulmasına katkıda bulundu. Kral ve ayrıcalıklı tabakalar pusuya yatmış olanı bilselerdi, diğer ülkelerdeki muadillerinin (önlerinde Fransız Devrimi örneğiyle) daha sonra yaptıkları gibi farklı davranırlardı. Derin kök salmış –sınıfsal, jeopolitik ve ideolojik– iktidar süreçleri söz konusuydu ve bunları açıklamaya çalışıyorum. Ancak, bunlar farklı kararlar alan iktidar aktörleri tarafından durdurulabilir ya da yeniden yönlendirilebilirdi. Bunu sosyolojinin evrensel ilkesi olarak değil iktidar aktörlerinin katmanlar arası iktidar ağlarının ortaya çıkışından habersiz olduğu ve böylece iktidar olasılıklarını yanlış hesaplamaya eğilimli oldukları yapısal bir durumun özel bir tipine uygulanabilir olarak görüyorum. Devrimler, rejimler kendi çıkarlarına yoğunlaşma güçlerini kaybettiğinde oluştuğundan, hatalar devrimler için elzemdir.

Devrim (Skocpol'ün belirttiği üzere) geri kalmış ya da geç gelişen ya da eşitsiz gelişen bir ülkede olmadı. 1789 itibarıyla Fransa dünyada bir yüzyıldır en büyük Güç ve en müreffeh ülkelerden birisiydi. Ancak Fransa'nın bir "geri kalmışlığı" var görünüyordu: Büyük Güç olarak rakibi Britanya'nın gerisinde kalıyordu. 1780'lerde kimyacı Lavoisier İngiliz topraklarının üretkenliğinin Fransızlarınkinden 2,7 kat daha fazla olduğunu tahmin etmekteydi. Gerçekten bazı tarihçiler Britanya ekonomisini daha gelişmiş olarak görürler (Crouzet, 1966, 1970; Kindleberger, 1984). Diğerleri iki ülkeyi yaklaşık olarak eşit kabul edip buna katılmaz (O'Brien ve Keyder, 1978).

Goldstone'un ekonomik hesaplamaları en ikna edici olarak görünmektedir (1991:176-192; ancak bkz. Vovelle ve Roche, 1965; Crouzet, 1970; Léon, 1970; Chaussinand-Nogaret, 1985: 90-106; Dewald, 1987). Goldstone Fransız ekonomisinin reel olarak 1700-1789 arası % 36 büyüdüğünü tahmin etmektedir ancak bu sektörel olarak eşitsiz bir şekilde dağılmıştır – ticaret ikiye katlanmış, sanayi % 80, tarım ise sadece % 25 büyümüştür. Her bir sektörün büyüme oranı Britanya'dakilere benzerdir, bu nedenle özel olarak herhangi bir sektör (önceki veriler Britanya'da daha fazla tarımsal büyüme bulmuş olsa da) geri kalmış değildir. Ancak Britanya nüfusunun sadece üçte biri, Fransızlarınsa beşte dördü yavaş büyüyen tarımdaydı. Fransız ekonomisi tarımın büyüklüğü nedeniyle geri kaldı. Dolayısıyla Britanya'nınkinden daha az olan % 30'luk mütevazı nüfus artışı kişi başı tarımsal ürünün 1700-1789 arası % 4,3 düşmesine neden olarak bu tarımsal nüfusa ağır yük bindirdi. İktisadi sorun düşük ya da geri kalan gayrisafi milli hâsıla değil külfetli sektörel eşitsizliklerdi. Ancak bu "sorun" neredeyse her Avrupa ülkesinde daha ciddiydi – ve devrime yol açmadı. Fransız Devrimi'ni ekonominin genel durumuyla açıklayamayız. Daha önemli olan ve Devrim'in bütün nedenlerinin doğrudan altında yatan, devlet maliyesiydi.

Fransız jeopolitik militarizmi mali zorluklara yol açtı. 18. yüzyıl boyunca Britanya ve Fransa küresel üstünlük için mücadele etiler. Britanya sadece isyankâr Amerikan kolonicileri tarafından da kendisine karşı konulduğunda kaybederek dört savaşın üçünden muzaffer çıktı. O savaşta dahi Fransa ödediği yüksel bedel karşısında hiçbir kazanç elde etmedi. Britanya küresel bir imparatorluk kazandı; Fransa ise borç biriktirdi. Şans ve jeopolitik (8. Bölüm'de tartışılan) sonuca katkıda bulunmuş da olsa Britanya devleti mali verimliliğe odaklanmış altyapısal iktidara daha fazla sahipti. Fransız devleti ulusal gelirin çok daha ufak bir kısmını vergi olarak toplayabiliyordu (Mathias ve O'Brien, 1976; Morinau, 1980). Fransa bir o kadar vergi koymasına karşın, vergi toplayıcılara ve alacaklılara çok daha fazla harcayarak daha az gelir elde etti.

Anglo-Fransız rekabeti yoğunlaştıkça, Britanya devleti maliyesi gelişti ve Fransızlarınki görünür bir şekilde kötüleşti (Behrens, 1967: 138-162; Riley, 1987). Çoğu yorumcu Britanyalılara parlamenter rejimin yardımcı olduğu sonucunu çıkardı. Britanya mülk sahipleri dolaylı gümrükler ve Bank of England tarafından düzenlenen satış vergileri ve ikrazlara razı oldu. Jeopolitik başarı, sonrasında askeri-mali kaynakların toplanmasını daha az sıkıntılı hale getirdi. Ancak Tablo 4.1'de gösterildiği gibi başka egemen "temsil" biçimleri de bir o kadar etkili olabilirdi. Prusya'da parlamento yoktu ancak hâkim sınıflar merkezi kraliyet idaresinde etkin bir şekilde "temsil" ediliyorlardı. Monarşizm ve parti demokrasisi alternatif "temsiliyet" belirginleşmeleri sundu. Her ikisi de seçkin-parti ilişkilerini, Prusya ve Britanya'nın gösterdiği gibi istikrarlı bir şekilde kurumsallaştırabildi. Ancak bu, Fransa için geçerli değildi.

Maliye Fransız devletinin sinirlerini oluşturduğundan, mali kriz devletin bütün kurumlarını etkiledi. Fransa daha büyük ve kaybeden bir krallığa dönüştü. Monarşi *Ile de France*'ın dışına genişledikçe yerel-bölgesel iktidar ağlarıyla daha âdem-i merkezi bir "katmanlar" ve "kurumlar" mutlakıyetçiliği yaratarak çıkarcı anlaşmalar kotardı. Bölgelerin, üç tabakanın (ruhban, soyluluk ve avam) ve kentli ve profesyonel toplulukların (özellikle *parlement* olarak bilinen hukukçu meclisleri) rızası "ayrıcalıklar", köylüler üzerinde haklar ve yurttaşlık görevlerinden, özellikle vergiden muafiyetle satın alındı. Britanya ve Prusya'dan farklı olarak rıza merkezi devlete katılım değil ondan dışlanmaya dayanıyordu. Mutlakıyetçilik ve idari memurlara (bölgeleri yöneten kraliyet memurları) rağmen Tocqueville'in Fransız devletinin Devrim'den önce hâlihazırda oldukça merkezileşmiş olduğuna dair ünlü argümanını (1955) reddediyorum. Kurumsal olarak devlet ikili bir görünüm arz ediyordu: Merkezileşmiş monarşik devlet seçkinleri ve ayrıcalıklı, âdem-i merkezi eşraf partileri. Her ikisi de 18. yüzyıl boyunca daha az uyumlu hale geldiler.

Çoğu vergi, toprak sahipleri, muafiyet ve kendilerinde kıymet biçecek gücü elde ettikçe daha az gelir getiren doğrudan toprak vergisiydi. Goldstone'un gözlemlediği gibi (1961: 196-218) Fransa'nın mali sorunu refah eksikliği değil, ödemeye en az muktedir hale gelmekte olana, yani köylülere en ağır yükü getiren bir vergi sistemiydi. Kurtuluş, kısmen İngiltere'de olduğu gibi ticaret üzerindeki dolaylı vergilerde bulunabilirdi ancak ticari ve kentli birliklerin de ayrıcalıkları vardı. Kraliyet'in tepkisi devletin çıkarcı, birlikler içindeki yerleşikliğini güçlendirdi. Kraliyet kendi ofislerini para karşılığında sattı, kraliyete önceden ödeme yapan herkese vergi toplama hakkını bahşetti. Bank of England'ın en yakın muadili zengin adamların özerk bir birliği olan ve yabancı bankerlerle devletin kredilerini arttırmaları için müzakere eden Genel Toplayıcılar (yani mültezimler) Kumpanyası idi.

Ofislerin satışı ve iltizam XIV. Louis ve ardıllarının savaş masraflarını karşıladı (Chaussinand-Nogaret 1970; Bien, 1987) ancak sınıf yapısına etkide

bulundu. 200000'i aşkın satılık kamu görevi olduğunu tahmin ediyorum (bkz. 11. Bölüm). Ofis edinme ve iltizam gerçekte bütün zengin aileleri, bunları devlet modernleşmesini engelleyen devasa bir "ayrıcalıklılar partisi" haline getirerek kapsadı (Matthews, 1958: 249; Durand, 1971: 282-362; Doyle, 1980: 120). Maliye büroları idari ve yargısal ofislerden çıkıp mülk sahiplerinden kraliyet'e borç verme kurumlarına dönüştü (Bossenga 1986). Bu mutlakıyetçilik Prusya ve hatta Avusturya mutlakıyetçiliğinden farklıydı. Hazine'de sadece 264 çalışan vardı; bakanlıklar ve devlet bankasındaki Avusturyalı muadillerinin sayısı binlerle ifade ediliyordu (Dickso, 1987: I, 306-310). Fransız devlet seçkinleri, bir monark, bir maiyet, az sayıda ruhban ve merkezinde küçük bir idarenin bulunduğu ayrıcalıklı eşrafın dağınık parti ağlarından oluşuyordu (en iyi açıklama Beik, 1985'te yer alan Languedoc kısmına dairdir). Soylular ve burjuvazi çoğu kapitalist olmayan, gelirinin büyük kısmını feodal harçlar, kiralar, ofisler ve ödeneklerden elde eden bir "mülk sahibi sınıf" biçiminde birleşti. Satışa çıkarma, ofisler pazarlanabilir metalar haline geldiğinden "modern" para ekonomisini bile destekledi (Taylor, 1967; Beik, 1985: 13).

Ayrıcalıkları paylaştıklarından tüccarlar ve imalatçılar soyluluğa karşı ya da alternatif "kapitalist" değerlere bağlılıktan yana pek ses çıkarmadılar. Soylulaşmak istiyorlardı ve çeyiz sistemi zengin burjuvalar ile yoksul soylular arasındaki evlilikleri teşvik etti (Barber, 1955; Lucas, 1973: 91). Devrim öncesinde feodal eski rejim karşısında burjuvaziden pek eser yoktu, açık burjuva sınıf kimliği ya da muhalefeti söz konusu değildi, ayrıcalıklı ve yukarı doğru hareketli aileler arasında (Goldstone'un önerdiği üzere, 191: 237) orduda olanlar (ordunun daha karmaşık hizipselciliği daha sonra tartışılıyor) dışında "keskin çatışmalar" yoktu. Darnton, Montpellier'nin çağdaş bir açıklamasının sınıfsal gerilimleri açığa çıkardığı iddiasındadır. Burjuva yazarı, zenginliğin onurdan daha önemli olduğunu belirtir ve soylu ayrıcalıkları yumuşak bir şekilde eleştirir. Ancak "doğal olarak kötü, şehvet düşkünü ve ayaklanma ve yağmaya eğilimli" (1984: 128-130) avam halktan daha fazla korkmaktadır. Burjuvazi "manipülatif hürmet" sergileyerek, ayrıcalıkları satın alıp maddi avantaj arayarak katmanlı rejim örgütlenmelerine sızmaktaydı. Gap'lı tüccar bir aileyle ilgili olarak Favier "soyluluk arayışı burjuva yatırım perspektifinin bir parçasıydı" sonucuna varır (1987:51; krş. Bonnin, 1987). Ayrıcalık arayışı sınıf ve ulus gibi evrensel kimlikleri bastırmıştır.

Soylulara gelince, bunlar kendilerini köylülerden ayırarak kentlileştiler. Bazıları rantiye sanayiciler haline geldiler. Madenler ve demir ocaklarının yarısından fazlasına (bunları nadiren yöneten) aristokratlar sahipti. Bu artık doğuştan olduğu kadar zenginlik yoluyla da oluşmuş bir aristokrasiydi. Chaussinand-Nogaret (1985: 23-34) "bir soylu, bunu başarmış avam dışında bir şey değildi" şeklinde ekleyerek, 1789'daki soylu ailelerin dörtte birinin 1700'den itibaren ve muhtemelen üçte ikisinin 1600'den itibaren soylulaştırıl-

dığını hesaplamaktadır. Darnton (1984: 136-140) moda ve mutfak daha sade hale geldikçe bu ailelerin bir miktar burjuvalaştığını ileri sürmektedir. Ancak "burjuva" terimi kiralar, ödenekler ve ofisler yoluyla "soylu bir şekilde yaşayan" insanlar kadar tacirler, esnaflar ve imalatçılara da atıfta bulunuyordu. Taylor (1967) ticaret kenti Bordeaux'da dahi üçüncü tabakanın 700 kadar çoğu soylulaştırılmış tüccar karşısında 1100 kadar soylu olmayan mülk sahibi ve profesyonel barındırdığını hesaplamaktadır. Kentli mülk sahibi sınıflar çatışmıyor, kaynaşıyorlardı.

Kırsal yaşam daha fazla uyumsuzluk barındırıyordu. Eski rejim Fransa'sında üç tür sömürü mevcuttu. En eskisi feodal üretim tarzından kaynaklanıyordu: Toprak sahipleri kiralar ve harçlar aracılığıyla soy ve ayrıcalık hiyerarşisi ortamında köylüleri sömürdüler. Siyasi olarak belirlenen ikincisi geç mutlakıyetçiliğin mali ihtiyaçlarından kaynaklanıyordu ve ayrıcalıklar ve kurumlar tarafından örgütlenmişti. Feodal olarak ele aldığımız şeyin çoğu devlet tarafından üretilmiş ve sürdürülmüştü (Bien, 1987: 111). "Feodalizm" kelimesi artık (diğer ülkelere de yayılarak) bu feodal ve mutlakıyetçi sömürünün birleşimini karşılayan kötüye kullanmayı ifade ediyordu. Üçüncüsü çoğunlukla üretim ve pazarı hâkimiyeti altına almış ancak ilk ikisine siyasal ve sosyal olarak tabi olan kapitalist küçük meta üretimiydi (Dewald, 1987). Az sayıda büyük ölçekli kapitalist üretim vardı, bu nedenle az sayıda çiftçi başkalarının emek gücünü denetliyordu (Cominel, 1987). Toprak ve ürün, nadiren de emek birer metaydı. Köylüler ve lordlar ve hatta çoğu tüccar, imalatçı, zanaatkâr ve işçi emeğin geleneksel düzenlenmesine bağlanmıştı.

Kırsal kapitalizm artık diğer iki sömürü biçimiyle çatışma içine girdi. Artan nüfus ve yükselen fiyatların baskısıyla köylüler feodal-mutlakıyetçi sömürüye kızgınlık besliyorlardı. Eski feodal harçları artık daha ziyade emek olarak değil nakit ya da ayni ödüyor ve nefret edilen derebeylik tekeli olan *banalité*lere – derebeyinin değirmeni, fırını ya da presini kullanma zorunluluğu – uyuyorlardı. Kötü hasat köylüleri 1787 ve 1788'de olduğu gibi hayatta kalma sınırına itene kadar yük çok ağır değildi. Ancak Fransa Doğu Avrupa gibi değildi. Serflik, malikâne toprakları ve angarya emek büyük oranda ortadan yok olmuştu. Neredeyse bütün köylüler kişisel olarak özgürlerdi ve ürünlerini lordlarından bağımsız olarak ekmekte ve satmaktaydılar. Bu küçük meta üreticileri daha sonra ne üretimde ne de yerel topluluk ilişkilerinde kök salmış derebeylik ayrıcalıklarına tabi kılındılar. En büyük toprak sahibi olan ve her köyde yerleşmiş kilise hariç köylüler üzerinde sınıfsal eylemi kısıtlayacak çok az doğrudan katmansal iktidar uygulanmaktaydı. Barrington Moore'un (1973: 73) gözlemlediği gibi hoşnutsuzluğun kaynağı "yarı yolda kalmaları" idi: "Toprağa, onu gerçek anlamda elde etmeden sahiplerdi".

Kırsal sınıf çatışması bu nedenle geleneksel örtük düzeyinden dışarı kayıyordu. Eski rejimin mülk sahiplerinin ayrıcalıklarının sınıfsal belirginleşmesini korumak giderek dışarıdan takviyeye, siyasal olarak mutlakıyetçi, militarist ve ideolojik olarak Katolik şeklindeki diğer üç belirginleşmeye dayanıyordu. Eski rejim kendi siyasal topluluğu, sağ kolu ve ruhunu bir arada tuttukça köylüler sadece yerel örgütlenme ile pek bir şey başaramazlardı. Ancak monarşik seçkinler, mülk sahibi sınıf, memurlar ve ruhban sınıfının ağız kavgasına tutuşmaları için tehlikeli bir zamandı.

Eski Rejimde İdeolojik ve Askeri İktidar

İdeolojik iktidar devrime dört aşamada katkıda bulundu. İlkin, rejim 18. yüzyılın ikinci yarısı boyunca kendi söylemsel okuryazarlık ağlarının çoğu üzerindeki geçerli denetimini yitirdi. İkincisi, 1780'lerde hukuk mesleği ve Aydınlanma devlet seçkinlerininkilerdense alternatif ideolojik ve siyasal ilkeleri benimsemek konusunda birleşti. Üçüncüsü daha popüler ideolojik ağlar bu birliği 1789'dan itibaren ani bir şekilde, Amerikan Devrimi'nde ortaya çıktığını gördüğümüz basılı kelime ve sözel topluluğun ikili örgütlenmesini geliştirerek Sola doğru ittirdi. Dördüncüsü, bütün bu ağların meslekten siyasetçilerin çözemediği bir krizin ortasında birbirine geçmesi, devlet ve toplumun, sayesinde yeniden örgütlenebileceği aşkın ideolojilere başvurmayı doğurdu. İdeologların rolü bu dört aşama boyunca arttı.

Başka gelişmiş 18. yüzyıl toplumlarında olduğu gibi temel ad-soyad okuryazarlığı, % 70'ten 1750'de % 80'e ulaştı. Söylemsel okuryazarlık daha hızlı arttı. Bu artışın çoğu eğitmenler istihdam eden ve kitlelerin kiliseye devamlılığını arttıran kilise sayesinde oldu. Avrupa kiliseleri devletler üzerinde etkilerini yitirirken dahi yerel-bölgesel bir canlanma yaşadılar. Ama bu tek yönlü bir endoktrinasyon değildi. Rahipler ve eğitmenler "çocuklar ve ailelere öğrettikleri ahlakı kademeli olarak sekülerleştirmeye meylettiler" (Furet ve Ozouf, 1982: 80). Popüler okuryazarlık doğrudan yıkıcı değildi, çünkü mesajları esasen dini ve pratikti. Ancak daha az sağlam bir yetkin denetim altındaydı.

2. Bölüm söylemsel okuryazarlığın gelişiminde daha sonraya ait iki baskın rota tanımladı. Fransa ticari bir ekonomiye, büyük bir devlet ve orduya sahip olduğundan hem ticari kapitalist hem de askeri devletçi rotayı birleştirdi. Ticaret ve devletin büyümesi – subay birlikleri, sivil memurlar, yarı resmi yasal kurumlar – orta dereceli eğitimi, kitapları, süreli yayıncılığı, abone olunan kütüphaneleri ve akademileri (edebi kulüpleri) hızlı bir şekilde yaydı. Mutlakıyetçilikte medya ve mesajlar anayasal rejimlerden farklılık gösterdi. Ticaret ve hukuk maliklerin eski rejimiyle daha fazla bütünleşmişti, okullaşma rejimle birbirine geçmiş Katolik Kilisesi'nin tekelindeydi. Bu etkin ve geçerli

bir denetim olarak görünebilir ancak aynı zamanda rejimin kendisine ideolojik sorunlar doğurmaktaydı.

Aydınlanma muhafazakârlar tarafından uzun bir süre Devrim'in atası olmakla suçlandı. Victor Hugo *Sefiller*'de bunları alaya alır:

Yere düştüm,
Voltaire'in suçuydu,
Burnum çamura girdi,
Rousseau'nun suçuydu.

Ama eğer filozoflar ittiyse, rejim çekti. Aydınlanma kısmen rejimin içindeydi. Neredeyse bütün filozoflar soylu olarak doğmuşlar ya da kendilerine unvan satın almışlardı (Rousseau bir istisnaydı). Fikirlerinin çoğu – feodalizmin, boş inancın, metafiziğin ve Skolastisizm'in lanetlenmesi ve akla övgü – eğitimli insanlarda bulunuyordu. Son on sekiz maliye bakanının yedisi Aydınlanma taraftarı olduklarını açıkladılar (Behrens, 1967: 136). Filozoflar baskı görüp sansüre uğrasalar da bunu tersine çevirmeye muktedirlerdi. 1750-1763 arasında Malesherbes sansürden sorumluydu ve Fransız Akademisi 1760-1772 arasında onların elindeydi (Gay, 1967: I, 22-23, 76). Malesherbes (başka birçok ilim adamı gibi): "Roma ve Atina'da hatipler *bir araya gelmiş* insanların arasında ne iseler, ilim adamları *dağılmış* insanlar arasında odur" demiştir (Eisenstein, 1986: 200; krş. Starobinski, 1987). Filozoflar kralın kuzeni olan Orléans dükününki de dâhil olmak üzere aristokratik salonlarda caka sattılar. Kraliçe Marie Antoinette'in nedimesi Madame de la Tour du Pin prensesler ve düşeslerin kendilerini, "özgür düşünür" anlamına geldiğini belirttiği, filozoflar gibi gösterdiklerini kaydetmektedir (1985: 81). Versay kültürel üstünlüğünü Paris salonları karşısında kaybetti (Lough, 1960: 8. Bölüm). Salonların ilkeleri ve maiyetin çıkarcılığı, "lüksü" ve varsayılan "ahlaki gevşekliği" arasında gerilim arttı. Maiyet ve kralın konseyi rejim siyasetini yönetirken, salonlar ve akademiler bunun kuramını ve ahlakını yönettiler. Aydınlanma rejimin kalbi değilse de vicdanı haline geliyordu. Modernleşme öğretilebiliyor ve ona değer atfediliyordu; bu daha az kolaylıkla gerçekleşiyordu.

Encyclopédie Aydınlanma'nın manifestosuydu. Maddeleri her yerde insan aklının, "örgütlü bir eleştiri alışkanlığının" boş inançları, çıkarcılık ve ayrıcalıkları yeneceğini ileri sürmekte, her bilgi dalını kapsamaktaydı. Eğitimin beslediği akıl rasyonel, evrensel ilkeler tarafından liyakate göre yönetilen bir toplum oluşturabilirdi. Darnton'un araştırmasının gösterdiği üzere (1979: özellikle 273-299) bu tür yıkıcı fikirler eski rejime nüfuz ettiler. 1789 itibarıyla *parlement*leri barındıran eski idari kentlerde limanlar ya da sanayi kentlerinden, soylularla ruhbanlar arasında tüccar ve imalatçılardan daha büyük rakamlara ulaşarak on beş bin kopya satılmıştı. Kopyalar daha sonra aşağı doğ-

ru – satışların yarısını oluşturan kitap kulüpleri aracılığıyla –avukatlara, ruhban sınıfı mensuplarına, memurlara ve ticaret ve imalatla uğraşmaktan çok rejime hizmet eden yerel eşrafa yayıldı.

Roche'un bölgesel edebi akademiler üzerine olan çalışması benzer bir örüntüyü göstermektedir. Bu akademilerdekilerin % 20'si ilk tabakadan (ruhban sınıfı), % 37'si ikinci tabakadan (soylular) ve % 43'ü üçüncü tabakayı oluşturan halktan (*commoner*) gelmekteydi. Bu tabakanın % 4'ü ticaret ve imalatla uğraşıyordu, % 29'u avukat ya da memur (soylularınsa % 35'i memurdu), % 23'ü aşağı kademe din görevlisi, % 26'sı doktor ve cerrah ve % 18'i kendi geçimini sağlayan kimselerdi. Kadınlar salonlarda aktif olsalar da, kulüpler, akademiler ve Masonik Localar erkek egemendi. Bu nedenle aydınlar "kutsanmış toplumsal hiyerarşi tarafından her yerde asimile edilmiş bir hizmet burjuvazisi" oluşturuyordu (Roche, 1978: I, 4. Bölüm, 245'ten alıntı). Baskın bir şekilde tartışma merkezleri olan genişleyen Masonik Localar ılımlı bir ruhban karşıtlığı nedeniyle daha az rahip barındırmak dışında benzer bir kompozisyona sahipti (Le Bihan, 1973: 473-480). Dergilerin sayısı durmadan arttı (Censer ve Popkin, 1987: 18), ancak 1780'lerin sonuna kadar daha geniş ve küçük burjuva olan İngiliz ve Amerikan muadillerinden farklı olarak kentli bir soylular dünyası resmettiler (Botein vd. 1981). Orta öğretim farklılaştı. Palmer'a göre (1985: 23): "Soyluların ve tüccarların oğulları aynı sınıfta buluştular". Buradan sonra farklı kültürel ağlara dâhil oldular. Ancak Devrim'de tekrar buluşacaklardı.

Bu araçlar 2. Bölüm'de ele alınan biri devlet öncülüğünde diğeri sivil topluma daha yerleşik iki modernleşme rotasını da destekledi. Bazı filozoflar "hayırsever mutlakıyetçilik" barındıran monarklara methiyeler düzdüler. D'Alembert, kendisi Fransa kraliyet maaşı alsa da, Voltaire'in pohpohladığı *Büyük Peter*'ın kendisinde kusma isteği yarattığını söylemiştir. Yasa koyucu sivil hakları yasalaştırmalı, eğitim ve toplumsal refahı himaye etmeli ve çıkarcı kurum ve ayrıcalıkları ortadan kaldırmalıdır. "Mutlak yönetim" eğer yasaya saygı gösterirse iyidir. Bu nedenle Voltaire ayrıcalıklar karşısında monarşiyi savunmuş ve *parlement*leri (hukukçu meclislerini) etkin yönetimin önünde arkaik, bencil engeller olarak eleştirmiştir (Gay, 1967: II, 676, 474). Ancak filozoflar bu programı, haklarında pek bir şey bilmedikleri (Rusya, Avusturya gibi) devletlere uygulamayı kendi yoz maiyet ve yönetimlerine uygulamaktan daha kolay bulmuşlardır. Fransız devleti hayırsever mutlakıyetçi hale gelmek için esaslı bir onarıma ihtiyaç duymaktaydı.

İkinci Aydınlanma programı aklı sivil topluma yayılmış olarak gördü. Eğitim erkekleri (ve hatta kadınları) doğalarında olan aklı besleyerek aydınlatabilirdi. Kişisel özerklik teşvik edilmeli, yetenek ödüllendirilmeli ve ekonomik, politik, dini ve cinsel özgürlükler dikkatli bir şekilde arttırılmalıydı. Çoğu filozof halkı aydınlanmaya doğru kademeli olarak yönlendirmek isteyen

paternalistlerdi. Hiçbiri demokrasiye inanmadı. Çoğu Anglo-Amerikan anayasacılığını savundu. Bütün yetişkinler ortak bir insaniyete sahip olduklarından eşit, sivil ya da "pasif" vatandaşlığa sahip olmalılardı. Okuryazar, mülk sahibi ve "bağımsızlık" elde etmiş hane reisleri artık siyasal ya da "aktif" vatandaşlığa kavuşmalıydılar. Hakları "rasyonel" ilkelere dayandırmak gerçekte katmanlar ve ayrıcalıklarla örülü toplumla çelişmekteydi: Herkes kanun önünde eşit olmalıydı; herkes kendini geliştirme sayesinde nihai olarak siyasal katılıma kadirdi. Amerikan Devrimi'nin başarısı böylece reforma yönelen sivil toplum patikasını teşvik etti.

Monarşik seçkinler rejim içindeki ideolojik mayaya kör kalmadılar. Bu mayayı sansürlediler. 1600-1756 arasında sekiz yüzden fazla yazar, matbaacı ve kitapçıyı Bastille'e hapsettiler (Eisenstein, 1986: 201). Bu seçkinler en örtük biçimde alternatif ideolojileri kitlelerden uzak tutma konusunda uzlaştılar. Becker'in (1932: 31) belirttiği gibi: "Cesaretli bir şekilde ateizmi tartıştılar ancak uşakların önünde değil". Mutlakıyetçilik her daim gizli karar almayı temel bir imtiyaz olarak gördü. Ancak "kamuoyu" teriminin ortaya çıkışı Baker'in (1987: 246) iyimser bir şekilde "ulusal uzlaşı siyaseti" olarak adlandırdığı şey tarafından sınırlandırılmış bir yönetim ihtimalini haber veriyordu (krş. Ozouf, 1987). Ancak bir uzlaşı yoktu. Rejim artık neye inanacağını bilmiyordu.

Bu özellikle kilisede geçerliydi. Hiyerarşi Aydınlanma'nın, kendisinin zenginlik, çürüme ve boş inancın manipülasyonuna yönelen saldırısına karşı koydu. Çoğu filozof Hume'un dini, sağlıklı aydınlanmış insanların bir kenara bırakabileceği "hasta adamın rüyası" olarak tanımlamasını paylaştı. Kilisenin çoğu maiyetin sekülerleşmesi, gevşek sansür ve Protestanların hoş görülmesine kızgındı. Örtük bir şekilde kraliyet otoritesinden kutsamasını geri çekti (Julia, 1987). Ancak akıl aynı zamanda kiliseye de nüfuz etti. Jansenci-Cizvit mücadeleleri, İncil'in kelimesi kelimesine doğruluğuna karşı koyarak ve inancın gerekçelendirilmesine bilimi dâhil ederek doktrini görelileştirdiler (Cassirer, 1951: 140-184). Mülk sahibi sınıf içinde kiliseye devamlılık yüzyılın ortasından sonra düştü (Vovella, 1984: 70-71). Çoğu yüksek rütbeli din adamı aristokrat olduğundan devamsızlığın talihsiz etkileri vardı. Birçok başpiskopos (1780'lerde devletin iki önemli bakanı da dâhil) artık Tanrı'ya inanmıyordu. Alt kademedeki rahipler (curés) ve öğretmenler hakiki bir dini donanıma sahip olmadan dinsizliğe ve aristokratik üstlerinin ayrıcalıklarına karşı çıktılar (McManners, 1969: 5-18). Kilisedeki hoşnutsuzluk, köylüler üzerindeki yerel katmanlı denetim büyük oranda kiliseye dayandığı için tehlikeliydi. Seküler modernleşme ve Aydınlanma, rejim ve devlete içkin maneviyatı zayıflatarak monarşi ve kiliseyi bölüyordu. Bunların ideolojik iktidarı sallantıdaydı.

Askeri iktidarları da öyle. Bütün devletler için zaruri olan ordu modernleşmesi çatışmalar üretti. Avrupa rejimleri mali modernleşme üzerine atışsalar da ordularını çabucak onardılar. Yedi Yıl Savaşı'nın felaketleri sonrası Fransız

ordusunun taktikleri ve teknikleri yeniden biçimlendirildi, astsubaylar ve alt kademe subaylar profesyonel hale geldi, askere alınanlar artık büyük ölçüde okuryazar, vasıflı kentli, küçük burjuvaziden geliyordu (bkz. 12. Bölüm). Ancak ofisler satılık kalmaya devam etti, birlikler soylu hamiler tarafından denetlenip uygulamada bağımsız kaldılar ve çok sayıda yetersiz yüksek rütbeli subay ordu içinde bulunmaya devam etti. Bazı generallerden yardım alan savaş bakanlıkları yolsuzlukları ortadan kaldırmaya ve profesyonelliği teşvik etmeye çalıştılar.

Reform bölücü bir nitelik taşıyordu (Corvisier, 1964; Bien, 1974, 1979; Scott, 1978: 4-45). Rejimin üç hizbi askeri ayrıcalıklara sahipti. Maiyette yer alan büyük soylular en yüksek kademelerde yer alıyorlardı; zengin ve yakın zamanda soylulaştırılmış olanlar rütbe satın alabiliyorlardı ve askeri hizmet geleneğine sahip eski, çoğunlukla yoksul soylu aileler bağlantılarını ve deneyimlerini kullanarak terfi peşindeydiler. Herhangi bir eski rejimde atama ve terfilerin doğrudan deneyim ya da liyakat kriterine göre yapılabilmesi gibi bir olasılık pek yoktu. Ancak üçüncü hizbin askeri deneyimi yetkinliğe yakınsıyordu. Bu nedenle reform (modern gözlere şaşırtıcı gelecek bir şekilde) doğrudan subay birliklerine giriş için dört nesildir soylu olma koşulu koyarak (az sayıda *officier de fortune* için alt kademeden terfi olanağı bırakıldı) satışa çıkarmanın kaldırılması ile 1781 Ségur Kararı'nı birleştirdi. Bu profesyonelliği arttırdı ancak subaylarla diğer kademedekiler arasındaki uçurumu yoğunlaştırdı, bunu "soy" ve "liyakat" arasında yarı sınıfsal bir çatışmaya dönüştürdü ve hem zenginler hem de halk arasında düşmanlar yarattı. Subaylar ve astsubaylar okuryazar olduklarından bu çatışmalar broşürler, kitaplar ve akademilerde yankılandı. Rejimin sağ kolu 1789'da çelimsizliğini gösterdi.

Mali Kriz ve İlkeli Direnişin Büyümesi

Ordu ve kilise 1788 ve 1789 mücadelelerine neden olmadı. Tüm yaptıkları rejimin zayıf tepkisine katkıda bulunmaktı. Neden, açık bir şekilde kraliyetin mali sorunlarını çözme yetersizliğindeydi. 1730'lar civarında gelirler bir kırılma noktasına ulaştı. Artık vergi toplama, mültezim ve finansörlerden alınan borçların geri ödemeleri ve ayrıcalık olarak tanınan muafiyetler ortamında vergi koymanın maliyetleri ciddi bir yük haline geldi. Yedi Yıl Savaşları (1757-1763), bu ağır yenilgi, krizi getirdi. Evrensel vergilendirmeden yoksun hükümet yüksek maliyetlerle ve faiz oranlarıyla tikelci bir şekilde borçlandı. Borç servisi savaş öncesi toplam gelirin % 30'undan savaş sonrasında % 60'tan daha fazla bir rakama yükseldi (Riley, 1986: 231). Mevcut durumda, hükümet daha fazla borçlanarak sadece normal harcamaları karşılayabildiği için borç kendini sürdürüyordu. Amerikan Devrimi'nin maliyetleri durumu daha kötüleştirdiyse de esas sorun buydu. 1776 ve 1787 arasında doğrudan ve dolaylı vergilerin

sadece % 24'ü hazineye ulaştı. Geri kalanı, birikmiş borcu, temelde vergi toplayıcıların komisyonlarını ödemek için kullanıldı.

Bakanlar artık köylülerin tehlikeli bir şekilde geçim sınırına itildiğini fark ettiler. Geç 1760'lardan Devrim'e kadar bakanlar reform şemaları önerdiler. 1774-1776 arasında genel kontrolör olan Turgot ve 1777-1781 arasında genel kontrolör olan Necker satılık olan ofisleri ve vergi ofislerini azalttılar, ulaşımı ve tahıl ticaretini mültezim denetiminden kurtarmaya çalıştılar ve GCF'nin (esas iltizam kurumu) özerkliğini sınırladılar (Bosher, 1970: 90, 145-162). Maliye Bakanı Calonne'un 1787'de Seçkinler Meclisi'nde açıkladığı üzere ayrıcalıklar esas sorunu oluşturuyordu:

> Bu geniş krallıkta farklı kanunlar, birbirleriyle çelişen gelenekler, ayrıcalıklar, muafiyetlere rastlamadan adım atmak imkânsızdır... ve bu genel uyumsuzluk idareyi karmaşıklaştırmakta, ona müdahale etmekte, köstek olmakta ve maliyet ve düzensizliği her yerde arttırmaktadır [Vovelle, 1984: 76].

Yarım yüzyıl boyunca devlet seçkinleri düzensiz bir şekilde parti ve onun geleneksel dayanağı olan ayrıcalıklılar sınıfına saldırdı. Feodalizmin ve mutlakıyetçiliğin ve de mülk sahipliğine dayalı ve mutlakıyetçi devlet belirginleşmelerinin siyasal birliği, kendi ideolojik ve askeri desteklerine de etkide bulunarak zayıfladılar. Reform bakanları *parlement*leri ve maiyeti denetleyen ayrıcalıklı mülk sahiplerinin muhalefetiyle karşılaştı. Kral – bu Devrim'in gerekli bir nedeni olarak varsayılmalıdır – kararsızdı; bir mutlakıyetçi, ancak mülkiyet haklarının koruyucusu olarak seçkinler ve parti çıkarları arasında kaldı. Her krizde önce reformu destekleyecek *parlement*lere karşı gelecek, sonra maiyet entrikalarına boyun eğecek, reformcu bakanı görevden alacak ve reform planını rafa kaldıracaktı.

İdam edilen diğer monarklar gibi, Louis çok eleştiri aldı. Bu 1789'dan sonra müstahaktı ancak öncesinde, ele aldığım beş devlet içinde biricik olan, devletin ciddi bir kurumsal sorunuyla baş etmek zorunda kaldı. Bütün devletlerde birbirleriyle savaşan seçkinler ve partiler vardır. Sorun bunları uzlaştırabilecek araçlara sahip olup olmadıklarıdır. Sıradışı bir üst yönetici – bu dönemde bir Frederick William, bir Bonaparte ya da bir Bismarck – başarılı olabilirdi. Louis açıkça bu sınıfta yer almıyordu, ancak bu sınıfa dâhil pek fazla üst yönetici de yoktu. Çoğu devlet daha kurumsal çözümler bulur. "Egemenliği" belirli devlet kurumlarına yerleştirirler, böylece devlet içinde bir yerde alınan kararlar geçerli olabilir. Britanya'daki parlamenter egemenlik bunun açık bir örneğidir. Birleşik Devletler karşılıklı ilişkileri Anayasa ve Yüksek Mahkeme tarafından belirlenmiş, karmaşık, özelleşmiş egemenlikler geliştirdi. Dış politikanın bu tarz anayasal devletlerde egemenliğin Aşil topuğu olduğunu göreceğiz.

Ancak aynı zamanda egemenliğin mutlakıyetçi bir versiyonu vardı. 18. yüzyıl Prusya kralları egemenliği kral ve bakanları arasındaki, (yanlış olsa da) sıklıkla "bürokratik" olarak adlandırılan ilişkiler içine yerleştirdi (bkz. 13. Bölüm). Bunu yapabildiler çünkü bakanlar gerçekten bütün soylu sınıfın "parti temsilcileri" idiler. Prusya kralı bakanları böldü ve onların arasında yönetti ve maiyet entrikaları ilişkilerini dokuduysa da bu kurumlarda alınan kararların çoğu uygulandı. Kurumlar devlet işlevlerinin büyük oranda genişlediği geç 19. yüzyıla kadar sendelemedi. Avusturya kurumları dahi kraliyet ve bölgesel olmak üzere iki düzey egemenlik arasında yeterince açık bir bölünme sayesinde bir tutarlılığa sahipti. Maria Theresa ve II. Joseph kendi kurumlarının hangileri olduğunu biliyorlardı. Ancak Louis, hizipçiliği neredeyse bütün devlet kurumlarına yayılmış mülk sahibi sınıfla birlikte kurumsal bir tutarsızlıkla karşılaştı. Bakanları kendi departmanlarını denetlemiyordu (bkz. 13. Bölüm), adli memurları özerk kurumsal meclislerdeydi ve kilise ve ordu bölünmüştü. Louis'in kararsızlıkları anlaşılabilirdi, çünkü seçkinler ve partilerin çatışmasını kurumsallaştırma konusundaki başarısızlığa tekabül etmekteydi.

Bunun bir sonucu, 1750'lerden itibaren Louis'in bakanlarının açıkladıkları reform programlarından vazgeçmeleri, açığın kötüleşmesi ve yetersizliklerinin artan oranda ifşa edilmesidir. Monarşi mükerreren ayrıcalıkları kaldırma amacını ilan etmiş ancak bunu yapamamıştır. Prusya rotası, "tepeden muhafazakâr modernleşme" kurumsal tutarsızlık tarafından içeriden engellendi (Moore, 193: 109). Bu nedenle eski rejim ilk "devletçi" Aydınlanma programını uygulayamadı ve üyelerinin daha fazla bir kısmı ikinci, sivil toplum programına ve temsiliyete yöneldi.

Bu nedenle seçkin-parti çatışması ilkeli ve merkezi hale geldi. Turgot, önde gelen bir filozof, Necker'in evi bir Aydınlanma salonuydu. Rejim taraftarı rakipleri de ilkeli hale geldiler. Özel mülkiyet, ofis elde etme, iltizam ve ayrıcalık birbirine geçti. Birisine kraliyetten gelecek saldırı hepsini kapsıyordu. *Bureaux de finances* reforma öfkeyle yanıt verdi: Kraliyet, temel mülkiyet hakları ve despotizme karşı yerel garantilere müdahale ediyordu. Dilleri tikel ayrıcalıkları savunmaktan temel kanunlar ve geleneklere başvurmaya ve böylece despotizme karşı "geri alınamaz" mülk edinme haklarını telaffuz etmeye döndü (Bossenga, 1986). *Parlement*ler savunmalarını kadim ayrıcalıklardan 1780'lerde kısa bir süre popülerlik kazanan "özgürlükler"e, tek bir evrensel "özgürlük"e kaydırdı. Hukuk artık ufak bir kurum değildi. 18. yüzyıl boyunca meslek icracılarının sayısı, meslek ofis edinmenin hâkim rotası haline geldikçe ve yasal eğitim genişledikçe ikiye katlandı. Daha genç avukatlar Aydınlanma'nın söylemsel ağlarına katıldılar.

Daha sonra devrimci liderler haline gelen hukukçular, meyveleriyle yaşamlarını sürdürecekleri ilk ofislerini satın alarak, hâlihazırda eski rejim kariyerlerine başlamışlardı. Ancak Robespierre, Bailly, Brissot ve Barère de haki-

katin doğası, adalet ve özgürlük üzerine yerel akademilerinde yarışma metinleri yazıyorlardı. Thompson (1936: 40) hukuk mesleğinin Robespierre'in ait olduğu *gens de lettres* ve davaların pratik kazananları arasında ikiye bölündüğünü ileri sürdü. Ancak hukuk mesleği ve toplumsal, felsefi ve estetik ilkeler birbirlerine karıştılar. Mükemmel bir eğitim sonrası Robespierre, yoksulları savunan davaları aldı. Bu siyasal kuramlar yanında gelişen bir toplumsal vicdanı gösteriyordu ve avukat-devrimciler arasında yaygındı.

Bu nereden kaynaklandı? Genç avukatlar ayrıcalıklı ailelerden geldikleri, görünürde başarılı kariyerlerinin ilk aşamalarını sürdürdükleri için bir sınıf çıkarı olamazdı. Başarısız oldukları için gücendikleri ve radikal olduklarına yönelik bir kanıt yoktur (Goldstone, 1991'in önerdiği gibi). Daha ziyade siyasetleri meslekleri ve ilkeleri arasında karşılıklı etkileşimden ortaya çıktı. Meslekleri Fransa ticari ve müreffeh hale geldikçe dava takibindeki köylüler ve kentli sınıfları kapsayarak yayıldı (Kagan, 1975: 54, 68). İlkeleri, kilisede oluşan ve artık Aydınlanma'nın söylemsel altyapıları tarafından taşınan paternalist ahlaktan etkilenmişti.

Bu nedenle, mesleğini icra ederken, Robespierre aynı zamanda felsefe, estetik ve siyasal reform tartışan bir Arras salonuna katıldı. Bir Arras avukatının evinin üzerine paratoner yerleştiren bir adamı boş inançlar karşısında savunmasına yardım ettikten sonra kendisini bir yazar olarak görmeye başladı. Dilekçesi bir dergide yayımlandı (bir kopyayı Benjamin Franklin'e gönderdi) ve bir edebi kulübe ve ödüller kazandığı ve nihai olarak yönetici seçildiği Arras Akademisi'ne katıldı (Matrat, 1971, 11-35). Suçun hicabı üzerine dinç bir metni Aydınlanma etkisini ve Cumhuriyetçi inancının kökenlerini açığa vurur:

> Bir cumhuriyette enerjinin kaynağı [Montesquieu] tarafından gösterildiği gibi *vertu*, yani bir kişinin ülkesi ve yasalarına olan sevgisi anlamında gelen siyasal erdemdir... ilkeli bir adam Devlet için zenginliğini, yaşamını, bizzat kendisini – onuru haricinde her şeyi – feda etmeye hazır olacaktır.

Robespierre "Erdem Cumhuriyeti" için hazırdı ancak inandırıcı olmayan bir şekilde, Aydınlanma idealizmine dayanırken erdemli insanların nasıl yaratılacağı konusunda bu kadar açık değildi: "Akıl ve belagat – önyargıya... saldırırken kullanılacak silahlar bunlardır" (Thompson, 1936: 23-24).

Daha az âlicenap bir güdü, Devrim'in Genel Güvenlik Komitesi'nin polis şefi olacak Vadier'indir (Lyons, 1977; Tournier, tarihsiz). Vaider'in siyaseti kısmen yerel toprak sahibi avukat eşrafın hizipsel mücadelesi üzerinden gelişmiştir. Pirene eteklerinde küçük Pamiers kasabasında Vadierler "modası geçmiş" ve Darmaignler "moda" idiler. Bu nedenle, demektedir Lyons, Vadier Darmaignleri giyotine göndermek için (bunu yaptı) bir devrimci oldu. Ancak bu oldukça gülünç olurdu. Bölgesel dini ve hukukla ilgili eğitim sonrasında

Vadier'in entelektüel ufku ordudaki görevi sırasında genişledi. Pamiers'e döndü, Voltaire, Hume ve *Encyclopédie*'yi okudu ve yoksulları savunduğu yerel hastaneyle ilgili bir davayı üstlendikten sonra yerel ölçüde tanınır oldu. Yerel bir yargıçken liberal olarak görülüyordu. Pek fazla kelime ve konuşma insanı olmasa da Vadier az bir farkla Sınıflar Meclisi'ne seçimini sağlayarak bir siyasal vicdan gösterdi. Tenis Kortu Yemini'ni imzaladı ve isteyerek ailesinin ayrıcalıklarından vazgeçti. Darmaignler Sağcı olduklarında Sola kaydı. Devrim boyunca yerel "modası geçmiş" ve "moda" terimleriyle ifade edilen hizipsel siyaset İngiltere'den çok daha fazla ve Amerika'dan daha fazla ilkeli hale geldi.

Robespierre gibi aydınlanmış avukatlar ve Vadier gibi hafif şikâyetçi avukatlar henüz devrimci gibi düşünmüyorlardı. Ancak monarşinin beceriksiz saldırısı avukatları ilkelerin beyanına doğru yavaşça iterek Paris'ten Pamiers'e eski rejim gerilimlerini belirginleştiriyordu. Benzer bir şekilde filozoflar monarşiden uzaklaşıyordu. Diderot ilkin *parlement* ayrıcalıklarına saldırıyı destekledi, sonra bunun özgürlüğe karşı bir tehdit olduğuna inandı (Gay, 1967: II, 474). Reformcular modernleşmenin devletçi rotasından sivil toplum rotasına geçtiler. Aydınlanma ve hukuk, temsiliyet isteyen "halk" adına konuşma iddiasındaki artan oranda ilkeli eski rejim hareketine önderlik etmek için güçlerini birleştirdikçe monarşi yalıtılmış hale geldi. Kenarlarda Marat ve Brissot gibi eski rejimin yerine ilkeli tasarılar geçirmeye hazır radikal gazeteciler ve avukatlar vardı. 1780'de Brissot değişimin mevcut pratikler üzerine inşa edilmesi uyarısında bulunan arkadaşına şöyle yanıt verdi: "Çok iyi bildiğim mevcut pratiği kabul etmeyi tercih edeceğimi düşünüyorsan kararım hakkında yetersiz bir fikrin var demektir. Yeni kuramlar ne kadar canavarca olurlarsa olsunlar vahşilik ve absürtlük konusunda mevcut pratiğe asla denk olamazlar" (Palmer, 1959: I, 261). O zamanlar Brissot'yu az kişi dinledi. Sonra ise dinleyeceklerdi.

1787'de umutsuz bir maliye bakanı olan Calonne geçici bir Seçkinler Meclisi topladı. Dört yıldır süren bir barış vardı ve selefi Necker (rejimin kredi derecesini korumak için) iyimser mali hesaplar yayımladı. Bu nedenle meclis açığın boyutları karşısında büyük bir şaşkınlık yaşadı. Üyeler defterleri görmek istedi, bunlara inanmayı reddetti ve maiyet entrikaları ile Calonne'un azli için uğraştılar. Halefi, imansız Başpiskopos Lomenie de Brienne bütçe kısıtları baskısı altındaydı. Temsiliyet meselesinin rüzgârından faydalanmak istedi. Fransa'nın bildiği tek temsili meclis olan antik États Généraux'yu (Sınıflar Meclisi) toplayarak büyük ayrıcalıklara sahip Seçkinlerin ötesine başvurdu. Kraliyet mutlakıyetçi böl-ve-yönet taktiklerini temsili yönetimin keşfedilmemiş sularında uygulamak peşindeydi. Her yerel topluluk eski gelenekte olduğu gibi Paris'e yazılı şikâyetlerini göndermeye davet edildi. Her iki taktiğin de niyet edilmemiş sonuçları oldu. Rejim bunları önceden fark etseydi, farklı bir

yöntem izlerdi. Fransız monarşisi, Prusya monarşisi gibi idareyi daha evrenselci ilkeler uyarınca yeniden düzenleyerek varlığını sürdürebilirdi.

Şikâyetler her bir tabakanın yerel temsilcileri tarafından düzenlenen *cahiers de doléance*, "şikâyet defterleri" içinde basıldı (Taylor, 1972; Chartier, 1981; Chaussinand-Nogaret, 1985: 139-165; ve köylüler üzerine Gauthier, 1977: 131-144). Bazıları "ilk" toplantıda yazıldı, diğerleri bölgesel, *bailliage* toplantılarında tartışılmak üzere aktarıldı; bunlar ayrıca Sınıflar Meclisi için temsilciler seçtiler. Bu beklenmedik bir şekilde kendi dinamiğini haiz "ulusal" siyasal bir süreç başlattı. Bu durum, ideolojik ilkenin açıklanması ve nihai olarak ideolojik devrimci seçkinler oluşturan üç iletişimsel altyapının – rejim aydınlanması, siyasal hak savunucusu avukatlar ve küçük burjuvazi, aşağı kademe ruhban sınıfı ve üst kademe köylüler arasında yayılan okuma yazma – birbirine geçmesini hızlandırdı. Üçüncü tabaka meclisleri burjuvazi ve üst kademe köylüleri bir araya getirdi ancak tanzim işi büyük oranda avukatlar ve kraliyet memurları tarafından görüldü. Ortada rejimi endişelendirecek pek bir şey görünmüyordu – şikâyetler kendi memurlarının elinde olacaktı. *Cahiers* dolaşımı için sansür kaldırıldı. Dergi ve gazeteler hızla çoğaldı. İdeolojik altyapılar sağlam bir denetimin ötesine ulaşıyordu.

Cahiers'in çoğu bugüne kaldı. İçerikleri rejim için çok kötü bir haber teşkil eder görünmemektedir. Çoğu krala bağlılık sergilemiş ve genel ilkelere atıfta bulunmadan yerel adaletsizlikler hakkında şikâyet etmiştir. Köylüler lordların ve kilisenin ayrıcalıklarından ve vergilerden şikâyetçiydiler. Soylu ve üçüncü tabaka *cahier*'leri kraliyetin keyfiliğinden şikâyet ettiler. Ancak *bailliage* belgelerinin yaklaşık yarısı, Paris ve büyük kentlerde daha fazlası, genel olarak Sınıflar Meclisi'nin düzenli toplantıları ve bazen yazılı bir anayasa, basın özgürlüğü ve vergilerin eşit dağılımı talebiyle daha ilkeli bir programa atıfta bulundular. Demokrasi ya da devrimin ipucu burada yoktur ve dilleri daha ziyade eski rejim avukatları ve filozoflarınınkini andırmaktadır.

Yine de *bailliage* toplantılarından sonra kaleme alınan *cahier*'lerin çoğu siyasal söylemin evrenselleşmesini ve kapitalizm ve ulusun yeraltındaki büyümesini ortaya koymaktadır. Köylüler ayrıcalık ve feodalizmin barbar bir geçmişin kalıntıları, doğal eşitlik ve ekonomik gelişmeye karşı bir saldırı olduğunu belirttiler. Çoğu *cahier* Fransa'yı vergilendirmeye rıza dâhil doğal haklarına saygı gösterilmesi gereken tek bir ülke ve halk ya da "ulus" olarak kabul etti. "Ulus" kelimesi karşılaştırılabilir mali siyasetin İngiltere, Hollanda ve Macaristan'ı işleyişine benzer bir dönüşüm geçirdi. Orijinal olarak aynı kökene sahip – bölgesel ya da siyasal bağlarla olmasa da kan bağıyla birleşen – insanlar anlamına gelirken, artık kadim anayasalara dayanan "ulusal özgürlükler"den bahseden memnuniyetsiz, ayrıcalıklı vergi mükellefleri tarafından dillendiriliyordu (Dann, 1988: 4-7).

Esas reform aracı güya, çok eski ancak pek de geleneksel olmayan Sınıflar Meclisi idi. 1614'ten beri toplanmadığından kimse nasıl denetleneceğini bilmiyordu. Antika kuralları iki "kurumsal devletçi" niyet edilmemiş sonuca yol açtı. İlkin, herkes meclisin üç tabakaya sahip olduğunu biliyordu ancak kimler seçilebilirdi ve nasıl oy vereceklerdi? Birçokları kralın keyfi kurallar koymasından çekindi ve böylece Paris Parlement'i 1614 kurallarına desteğini ilan etti. Bu, sonuçlarının farkına varılmadan kabul edildi. Ancak 1614 kuralları soylu ikinci tabaka mensupluğunu eski "kılıç soyluluğu" ile sınırlıyordu. Fransa 1789'da 1614'ten çok daha gelişmişti. Çoğu varlıklı mülk sahibi [buna göre] soylu değildi ve 18. yüzyılda soylulaştırılmış çoğu kişi ikinci tabakaya dâhil edilmiyordu. Eski rejimin mülk sahipleri arasında, sadece bir azınlığın seçilebilir olduğu görülünce, beklenmedik siyasal bir bölünme ortaya çıktı (Lucas, 1973: 120-121; hizip çatışmasının daha erken başladığını ileri sürse de Goldstone, 1991: 243-247). Aristokrasi ve ruhban sınıfına ortak siyasal güçler bahşedilmişti. Birden feodalizm karşısında burjuvazi Versay'da merkezileşmiş bir siyasal gerçeklik haline geldi.

Bazı eleştiriler daha fazla üçüncü tabaka temsilcisi talep ettiler; diğerleri tabakaların tek bir meclis halinde birleştirilmesini. Bu oldukça radikaldi ancak (tekrar gözde olan) Necker, kralı, mülk sahiplerini daha iyi temsil etmesi ve ilk iki tabakaya karşı, eğer kral bölmek ve yönetmek isterse, bir ağırlık oluşturması için üçüncü tabakayı genişletme konusunda ikna etti. Bu nedenle her üçü de ayrı ayrı toplansa da, üçüncü tabaka temsilcilerinin sayıları ilk ikisininkilerin toplamını geçti. Bu makul bir uzlaşı olarak göründü ancak aniden sağlamlaştırılan ayrıcalıkları protesto eden üçüncü tabakanın sesinin yükselmesine de neden oldu.

İkincisi açık seçimlerin etkilerini kimse öngörmedi. İlk tabakada alt kademe rahipler yüksek rütbeli papazları geçtiler ve birçok hoşnutsuzu da barındıran temsilcilerin çoğunu kendi saflarından gönderdiler. İkinci tabaka seçimler ise, burada konuşkan, kentli, Aydınlanmış soyluları üçte bir oranında bırakarak beklenmedik bir şekilde muhafazakârların hâkimiyeti altına alındı. Bu iki tabaka hizipleşti ve ikinci tabaka soylularla bunların üçüncü tabakadaki mülk sahibi ortakları arasındaki uçurum büyüdü. Hizipselciliklerinin altında, kralın mutlakıyetçi böl-ve-yönet katmansal taktiklerini keşfedilmemiş temsiliyet alanına taşıma girişimleri yatmaktaydı. *Parlement*ler ve aristokrasi tikelciliğe direndi. Bu artık potansiyel olarak "burjuva" olan, "dışlanmış" üçüncü tabakaya dayatılan evrenselcilikle açık bir çatışmaya girdi. Bu çatışma eski rejim partileri tarafından üretilmiş olsa da biraz daha sınıf mücadelesi gibi görünüyordu.

Tablo 6.1. Fransız Devrimcilerinin 1789 öncesi mesleklerinin dağılımı

	Kraliyet Görevlileri	Bağımsız avukatlar	Diğer meslekler	İş dünyası, ticaret, tarım	Özel tasarruf ya da bilinmiyor	Toplam (%)	Sayı
1. Ulusal Meclis, 1789	49	23	7	20	-	100	648
2. Kurucu Meclis aktivistleri, 1789	44	33	16	6	-	100	62
3. Kurucu Meclis'in sarsılmaz devrimcileri, 1789-1791	23	26	18	20	12	100	287
4. Ulusal Konvansiyon, 1792-1794	27	27	24	15	7	100	749
5. Ulusal Konvansiyon aktivistleri, 1792-1794							
5 (a) Kuscinski'de önde gelenler	23	27	43	6	3	100	162
5 (b) KSK üyeleri, GGK çekirdek üyeleri, ya da idam edilenler, 1792-1794	25	26	38	7	4	100	80

Not: "Ulusal Meclis" ve "Kurucu Meclis", 1789 Haziran'ından itibaren toplanan, Ekim 1790'da Yasama Meclisine dönüşen Eylül 1792'de Ulusal Konvansiyon'un yerini aldığı temelde aynı kuruma atıfta bulunur. Konvansiyon nihai olarak 1795'te dağıtılmıştır.

Kaynaklar: 1, 2: Özel tasarrufları da muhtemelen "tarım" içinde sayan Lemay (1977).

3: 1792 tarihli *Le Véritable Protrait de nos Législateurs* adlı belgede 1789-1791 dönemi için "değişmeyen vatanseverler" olarak adlandırılanlar. Veriler spekülatif bir şekilde mebus Alquier'e atfeden Dawson'da (1972: 238-239) bulunmaktadır. Ancak vatansever mebus Prieur de la Marne'ın hatıraları bunu Dubois-Crancé'ye atfeder.

4: Kuscinski'nin biyografyalarını kullanan Patrick (1972: 260).

5a: Kuscinski tarafından biyografyalarına iki veya daha fazla sütun ayrılan *convetionnels* (artı Kuscinski'nin dahil etmediği Robespierre).

5b: Kamu Selameti Komitesi'nin (KSK) 23 üyesinin hepsi, Genel Güvenlik Komitesi'nin (GGK) en uzun sure görev yapan 36 üyesi (bkz. Patrick, 1972: 374-375) ve 1792-1794 arasında giyotine gönderilen ya da öldürülen *conventionnels* (önde gelen Dantoncular ve Jirondenler, ayrıca eski Orléans dükü Philippe Egalité).

Ancak üçüncü tabaka henüz pek bir sınıf ya da tehdit gibi görünmüyordu. Oluşmakta olan burjuvazi bağımsız bilim ya da örgütlenme geliştiremeyecek kadar eski rejimle birbirine geçmişti ve bu nedenle seçimler bir burjuva muhalefet üretmediler. Bu Devrim'in seçilmiş temsilcilerinin arka planlarında açık bir şekilde görülmektedir. Tablo 6.1. devrimci meclislerde yer alanların 1789 öncesi mesleklerini çözümlemektedir. İlk sıra (kendilerini Haziran 1789 sonunda Ulusal Meclis'e dönüştürdükten sonra) üçüncü tabaka mebuslarının arka planlarını kategorize ediyor.

Mebusların yarısı normalde yerel *bailliage*ların yasal görevlileri olan kraliyet memurlarıydı. Dörtte biri mesleğini bağımsız olarak icra eden avukatlardı. En azından % 72'si hukuk eğitimi almıştı. İş dünyasında yer alan ya da ticaretle uğraşan % 14 iken sadece (hepsi de büyük çiftçi olan) % 6'sı Fransız nüfusunun dörtte üçünü temsil eden tarımla uğraşıyordu. "Diğer meslekler"den olan % 7, doktorlar, subaylar, akademisyenler ve filozoflar gibi farklı mesleklerin toplamıydı. Cobban (1964: 59-61) bu rakamları sınıf kuramlarını tepetaklak etmek için kullandı: Devrim burjuvazi tarafından değil toplumsal ve ekonomik statülerindeki düşüşten rahatsız memurlar ve avukatlar tarafından yapıldı. Goldstone (1991: 247-249) farklı biçimde Devrim'i, "itimat kazanma isteği" "engellenmiş hareketliliğe" neden olan genç seçkinlere bağladı. Ancak kanıtlar her iki önermeyi de desteklemiyor. Üçüncü tabaka mebusları genellikle çatışma olmaksızın bütün mülk sahibi sınıf tarafından özgürce seçildiler. Mebuslar arasında Fransa'nın en ünlü hukuk ailelerinin mensupları vardı. Devrim'e katılan avukatlar yaş, aile bağları ve refah konusunda katılmayanlardan önemli oranda farklılık göstermiyorlardı (Seligman, 1913: I. 118-186; Berlanstein, 1976: 177-182; Fitzsimmons, 1987: 34-38).

Daha önce seçim deneyimi olmayan oy verenler kendilerini temsil etmesi için kimi seçeceklerdi? Yeterince makul bir şekilde ilgili vasıfları taşıyan yerel olarak önde gelenlerin peşinden gittiler. İlkin kamu görevi ifa eden avukatları, kamu görevinde en fazla deneyimi olan ve mutlakıyetçilik altında siyasetçilere en fazla benzeyen insanları seçtiler. Bunlar en iyi yapabildikleri şey konusunda, şikâyet dilekçesi (*cahiers*) yazmakta daha yeni usta hale gelmişlerdi. Henüz radikal bir hatip olmayan ancak akademilerde ve edebi salonlarda, bunların retorik teknikleriyle yetişen ve tanınan bir reformcu olan Robespierre örneğinde görüldüğü üzere, bir ideolog olarak ikinci bir değerli vasıf da ortaya çıkmaktaydı. Seçmen, *cahiers* toplantıları tabakaların nasıl toplanması gerektiği konusunda tartışmalar tarafından takip edildiğinden hâlihazırda ilkesel meseleleri ele alıyordu. Neredeyse bütün mebuslar Paris'e reformları destekleyerek alternatif siyasal ilkelerden etkilenmiş bir şekilde vardılar. Kim –Robespierre

gibi– saygın ailelerden gelen ödüllü metin yarışmacılarından daha iyi bir şekilde ilkeleri müzakere edebilirdi ki?

Doyle'un ; (1980: 155) "ticari olmayan profesyonel ve mülk sahibi burjuvazi için muazzam bir zafer" olarak nitelediği şey gerçekleşti. Cobban haklıydı: Marksistlerce tanımlandığı şekliyle bir burjuvazi Devrim'e öncülük etmedi. 1794'e kadar Sağdan Sola (terimler Ulusal Meclis'in oturma planından oluşturuldu) Sağda anayasal monarşistler ve Termidorculardan, Ortadaki Brissotinler ve Jirondenler boyunca Solcu Jakobenler ve *enragé*lara liderler burjuvazi, küçük burjuvazi ya da herhangi bir sınıf fraksiyonunun temsilci kesiti değillerdi. Tablo 6.1.'de dördüncü sıra doğrudan üretken ya da ticari sınıfların 1792 Ulusal Konvansiyonu'nda seçilmiş mebusların % 15'ini –daha ziyade iş adamları ve az sayıda çiftçi –oluşturduğunu gösteriyor. Devrim'in vurucu birliklerini oluşturmalarına karşın sadece bir avuç zanaatkâr ve küçük burjuva Kurucu Meclis'e girdi. Bu sınıflar Tablo 6.1.'in 2. ve 4. sıralarında görüldüğü gibi daha da az lider çıkardılar. Altmış iki Ulusal Meclis mebusu Lemay tarafından aktivist olarak tanımlandı (Lemay aktivizmi nasıl ölçtüğünü açıklamamaktadır). Çiftçiler ve tüccarlar bunların sadece % 6'sını oluşturdular. Bunların devrimci mebus Dubois-Crancé'nin Devrim'e olan destekleri 1789-1791 arasında "değişmeyen vatanseverler" listesinin % 20'sini oluşturduğunu tahmin ediyorum. Belki de burada devrimci bir burjuva-köylü hareketinin çekirdeği bulunmaktaydı. Ancak Ulusal Konvansiyon'da bunlar 5 (a) ve 5 (b) de kullanılan ölçülerle aktivistlerin % 3'ü ile 4'ü arasında bir orana gerilediler.

O zaman devrimci liderler çoğunlukla kimlerdi? Devrime ayakları dolanan avukatlar ve memurlar Tablo 6.1., bunların toplam ağırlıklarının Ulusal Konvansiyon'da % 72'den % 54'e gerilediğini gösterse de önemlerini korudular. Devrim-öncesi memurlar (neredeyse bütün yasal görevliler) en fazla kayba uğrayarak % 49'dan % 27'ye geriledi. Tablo, bazı yeni liderler Devrimci görevler sonrasında Ulusal Konvansiyon'a girmeyi başardıklarından, sadece 1789 öncesi meslekleri çözümleyerek bu kaymayı abartabilir. 1789 sonrası meslekleri eklersek görevlilerin yüzdesi 27'den 43'e yükselirken bağımsız avukatlarınki % 5'in altına iner (tahminler Ted Margadant'ın süregiden araştırmasından alınmıştır).

Avukatlara, artık Ulusal Konvansiyon'un % 24'lük kesimine katkıda bulunarak ve 1789 sonrası az sayıda memuru kapsayan bir şekilde başka eğitim gerektiren meslekler eklenmişti. Bunlar arasında 55 din görevlisi, 46 doktor, 41 akademik ve edebi figür ve 36 subay bulunuyordu. Bağımsız savunucular ve başka eğitim gerektiren mesleklerden gelenler aktivistlere daha da fazla katkıda bulundu. Ulusal Meclis'te üyelerin sadece % 30'unu oluştursalar da Ulusal Konvansiyon'da her iki kritere göre üçte iki oranına çıkarak, (Lemay'in sınıflandırmasına göre) aktivistlerin yarısını teşkil ettiler. Diğer eğitim gerektiren mesleklerden gelenler artık kendi başlarına aktivistlerin yaklaşık % 40'ını oluşturuyordu. Bunlar arasında yazarlar ve din görevlileri hukuk ve askeriye gibi

daha teknik mesleklere karşı galebe çalıyordu. Bu eğilimler özellikle Paris'ten gelen ve *département*ları çevreleyen *conventionnels* arasında belirgindir. Liderlik yasal görevliler azaldıkça ve ideologlar arttıkça el değiştirmiştir. Retorik ikna, memurlar arasındaki hizipsel kavganın yerini aldıkça "konferans odasının insanları" yerlerini "podyum adamları"na bırakmıştır (Dawson, 1972: 125).

Bunlardan kaçı matbu kelimelerin söylemsel Aydınlanma ağları içinde yer almıştır? Aşağıdaki rakamlar çoğu bugüne kalmamış eser ve eylemlerin sayısının daha altında olmaya mahkûmdur. Masonik üyelik listeleri liderler arasında baskın olmasa da kayda değer bir Mason mevcudiyeti olduğunu göstermektedir. Sınıflar Meclisi'nde bunlar üçüncü tabakanın % 17 ile 19'u ve birinci tabakanın sadece % 6'lık kısmına karşın (Masonluk din görevlilerine karşıydı) soylulardan meydana gelen ikinci tabakanın % 28'ini oluşturdular. Bunlar Lamarque'ın (1981) sayılarıdır. Ulusal Konvansiyon için sistematik veri toplamamış ancak geçici olarak Masonların üyelerin % 15'ini oluşturduğunu kaydetmiştir. Bense Masonların aktivist *conventionnels*'in belirttiğim her iki grubunda da en azından % 20'yi oluşturduğunu buldum.

Ayrıca Kuscinski'nin Ulusal Konvansiyon üyelerinin bilinen yayımlanmış eserlerinin çoğunu listeleyen muazzam eseri *Dictionnaire des Conventionnels*'den (1916) başlayarak *conventionnels* yayınlarını inceledim. Kuscinski'yi devrimcilerin çeşitli otobiyografi ve biyografileriyle tamamladım. Darnton (1987) iki *conventionnel* olan Rivard ve Fabre d'Eglantine'in siyasal yayınlarının pratik siyasetle ilgilenmekten çok edebi türlerin ve mutlak değerler kültünün örneklerini oluşturduğunu ileri sürse de, sadece güncel meseleler üzerine siyasal yorumlar olan yayımlanmış çalışmaları ve hatıraları ele almadım. Yayınları 1789 öncesiyle sınırlamadım. Kaç tane *conventionnel* herhangi bir zamanda Aydınlanma'nın kaygılarına genişlik açısından benzer entelektüel ilgiler gösteren bilimsel, kültürel ya da toplumsal çalışma yayımlamıştır? Sonuçlar Tablo 6.2.'de 1. Satırda. Yine, bu rakamlar gerçek rakamların oldukça altında tahminlerdir.

Tablo 6.2. Kültürel, toplumsal ya da bilimsel eser yayımladığı bilinen conventionnellerin yüzdesi

Yayın	%	Toplam
1. Ulusal Konvansiyon , 1792-1794	23	892
2. Ulusal Konvansiyon aktivistleri (Kuscinski)	56	162
3. Ulusal Konvansiyon aktivistleri (KSK, GGK, idam edilenler)*	58	80

* Bkz. Tablo 6.1.'de not 5b

Kaynak: Kuscinski (1916) ve çeşitli hatıralar ve biyografiler

Ulusal Konvansiyon mebuslarının en azından dörtte biri geniş entelektüel ilgiler sergileyen çalışmalar yayımladı. Bazıları profesyonel bir öğrenim sonucudur. Arbogast'n *Diferansiyel Denklemlerin Yeni İlkeleri üzerine Deneme* ve Barailon'un *Bir Epilepsi Çeşidi üzerine Gözlemler* adlı çalışmaları bir matematikçi ve doktorun çalışmalarıdır. Ancak yine de neden bu tarz çalışmaların bir görev için yeterliliğe tekabül eder göründüğünü sorabiliriz. Hacimleri Birleşik Devletler Kongresi ya da Britanya Avam Kamarası benzeri modern meclislerin üyelerinin benzer çalışmalarından çok daha fazlaydı. Başka çalışmalar çok daha geneldi. Bazıları Bonet de Treyches'nin *Doğa Yasaları üzerine Kurulmuş Uluslararasında Daimi Barış*'ı ya da Bonnemain'in *Cumhuriyet Kurumları* ya da *İnsanın Doğal Sivil ve Siyasal Yeteneklerinin Analitik Gelişimi*'nde olduğu gibi neredeyse güneşin atındaki her şey hakkında yazdı. Bresson'un *Anayasanın Temelleri üzerine Düşünceler*'indeki gibi diğerleri siyasetten yola çıkarak genele uzandılar ya da önceki felsefeciler hakkında –Deleyre'in Bacon ve Montesquieu üzerine yazması gibi– yazdılar. Bazıları Eschasseriaux'nun *Drama Sanatının Teşviki ve Tiyatrolar Üzerine Mütalaa*'sında ya da Bouquier'in *Kralın Ressamı M. Vernet'ye Mektup*'unda olduğu gibi sanat üzerine yazdılar. Bazıları Himbert'in trajedisi *Henry Guise'in Ölümü* ya da Deville'in *Fabllar*'ı gibi kurgusal eserler yazdı. Bu *conventionnel*ler Aydınlanma'nın yardımcı emekçileriydi.

Bu mebusların hepsi siyasetleri Brissot ya da Robespierre gibi mebuslar tarafından gölgede bırakılan ve eserleri filozof Condorcet ya da ressam David gibi mebuslar tarafından gölgede bırakılan "arka sıralardakiler"di. Ancak ön planda olmak entelektüel ilgilerin genişliğine mi bağlıydı? Aktivistler daha mı fazla eser yayımladılar? Evet, öyle yaptılar. Tablo 6.2.'de 2. ve 3. sıralar aktivistlerin yarısından fazlasının, arka plandakilerin arasındaki oranın iki katından daha fazlasının siyasi olmayan eserler yayımladığını gösteriyor. Ancak liderlerin başarılarını bulmak arka sıralardakilerinkinden daha kolaydır. Merlin de Thionville'e ait, bir hatıradan başka yayımlanmış eser bulamadım. Ancak o bir Latince profesörüydü, felsefeyle uğraştı ve bir Mason haline geldi. Gerçekten de hiç kültürel bir şey yazmamış olabilir mi? Pinet ya da Petit ya da kitaplığında 1500 kitabı olan (ve biyografisini yazan Homan, 1971'in bu konuda sessiz kaldığı) Reubell de mi? Belki hepsi dergilere makaleler gönderdiler ya da kendi hesaplarına şiirler yayımladılar. Ancak Londra ve Los Angeles kütüphanelerinde hiçbir şey bulamadım (Fransa'da geniş bir araştırma aksini gösterebilir) ve bu nedenle bu adamları yayın yapmayanlardan saydım. En fazla şeyi en önde gelen liderler ve Fransa'yı 1793'ten 1794'e yöneten Kamu Selameti Komitesi'nin çekirdek üyeleri olan "baştaki on iki" hakkında biliyoruz. Tablo 6.3. bunların kısa özgeçmişini sunuyor.

12'den en az 11'i –Lindet bir istisna– siyasi olmayan meselelerde yayın yapmak için yazdılar. Komite'nin idari beygirleri –Couthon, Prieurler ve "zaferin örgütleyicisi" Carnot– dahi geniş bir alana yayılan kültürel ilgileri olan

akademisyenlerdi. 1789'da sadece yirmi iki yaşında olan en gençleri Saint-Just dahi Aydınlanma yayını konusunda aceleciydi. Bu on iki, iyi bir "Batı Uygarlığı Bölümü"ne denk gelir! Yazarları dünya-tarihsel teröristlere dönüşmeseler, modern bir bölümün üyeleri gibi kimse iki yüzyıl sonra herhangi bir çalışmalarını okumazdı. 1789 itibarıyla sadece Saint-André (başarısız bir şekilde) ticarete atılmış ve hiçbiri üretimle uğraşmamıştı. Rahat bir şekilde kiralar, aylıklar ve – eski rejimin orta düzey üyeleri olarak – görevlerinden geçiniyorlardı. Diğer bir ortak özellikleri "on ikiden her birinin 18. yüzyıl felsefesinde demlenmiş... entelektüeller" (Palmer, 1941: 18) olmasıydı.

Ya ifade edilen eğilim gerçek –lider daha ön planda oldukça görev için vasıfları arasında Aydınlanma entelektüeli olmak daha fazla yer aldı– ya da bu eğilim yapay ve daha eksiksiz araştırma neredeyse bütün *conventionnel*lerin Aydınlanma aktivistleri olduğunu gösterecektir. Az sayıda tüccar ve imalatçı içinde dahi matbaacılıktan ya da tesisleri devrimci tartışma merkezleri olan ya da kalabalıkların bir araya gelebileceği tüketim endüstrilerinden gelen "kültürel kapitalistler" bulunmaktaydı – en önde gelenleri biracı Santerre ve kasap Legendre'dir. Neredeyse bütün *conventionnel*ler satılık ofisler dâhil mülklerinden gelir sahibiydiler. Modern anlamda tam zamanlı çalışmıyorlardı ve broşürler ya da denemeler yazacak ve meclislerde söylev verecek zamanları vardı.

Tablo 6.3. "Baştaki on iki" kişinin kültürel faaliyetleri (aksi belirtilmedikçe 1789 öncesi)

Robespierre	Bağımsız avukat. Arras Akademisi Başkanı, akademi ödülleri için en az üç tane metin (bir ikincilik ödülü kazandı) ve güzellik üzerine yayımlanmamış bir şiir yazdı.
Saint-Just	Hukuk öğrencisi. Uzun, hicivci, seksi, destansı bir şiir olan *Organt*'ı yayımladı.
Barère	Avukat, sonra yargıç. Toulouse'da *Académie des Jeux floraux*'nun önde gelen üyesi; hukuk ve ceza reformu ve Rousseau üzerine (biri *La Nouvelle Héloise*'ı Richardson'ın *Clarissa*'sıyla karşılaştıran) sayısız metin kaleme aldı; akademi ödülü kazandı. Mason.
Carnot	Orduda subay. Arras Akademisi'nde aktif. Şarkılar, şiirler, *Makineler Üzerine Deneme, Vauban'a Övgü* ve ordunun yeniden örgütlenmesi için bir şemayı yayımladı.
Billaud-Varenne	Profesör. Akademilerde aktif, sayısız oyun (örn. *Kadınlar, Artık O Olmadığından*) ve kiliseye karşı bir polemik (*Önyargı ve Boş İnanca Son Darbe*) yayımladı. *Toplumsal Sistemin Yenileyici İlkeleri*'ni (1795) yayımladı.

Hérault de Séchelles	Soylu ve yargıç. Edebi salonlar ve akademilerde aktif. *Hitabet Üzerine Düşünceler, Bir Hırs Kuramı,* gezi kitapları ve jeolog Buffon üzerine bir kitap yayımladı.
Collot d'Herbois	Aktör-yönetmen-menajer. Birçok oyun yayımladı (örn. *Lucy, Düşüncesiz Ebeveyinler, Köylü Hâkim, İyi Angevin*)
Jeanbon Saint-André	Kaptan, sonra Protestan rahip. Vaazlar ve *Protestan Kiliselerin Sivil Örgütlenmesi Üzerine Mülahazalar*'ı yayımladı. Montauban Akademisi üyesi. Mason.
Couthon	Bağımsız avukat. Clermont-Ferrand Akademisi'nde aktif, ödüllü yarışmalara katıldı, övgü toplayan "Sabır üzerine Söylev" onundur. İki sahneli bir siyasal komedi olan *Aristokratik Dönme*'yi yayımladı. Mason.
Prieur de la Cote-d'or	Orduda subay. Dijon Akademisi ve Paris Doğal Tarih Topluluğu üyesi. *Kimya Yıllıkları* ve *Journal de l'Ecole Polytechnique*'de makaleler yayımladı. Daha sonra askeri strateji üzerine ve *Işığın En Temel Unsurlarına Ayrıştırılması*'nı yazdı.
Prieur de la Marne	Bağımsız avukat. Akademi üyesi. Mason. Daha sonra sür günde *Flamanca Üzerine Çalışma,* bir masonluk tarihçesi, *Hukuk Sözlüğü* ve sayısız şiir yazdı.
Lindet	Savcı. 1789 öncesinde reformu savunan bir konuşmanın ye rel basımı dışında bilinen kültürel faaliyeti yok. Daha sonra *Hatıralar* ve *Kamu Kredisi ve Geçinme Üzerine Deneme*'yi yayımladı.

Her koşulda devrimci liderler, iki ana 18. yüzyıl ideolojik iktidar ağı olan hukuk mesleği ve söylemsel matbu kelimenin dolaşımının hücum kıtaları görevini üstelenen ideolojik seçkinleri oluşturdular. Devrim ilerledikçe Aydınlanma ilkeleri hukukun "yarı ilkeleri"nin (7. Bölüm'de açıklanan bir ayırım) üzerinde galip gelmeye başladı. Seçkinler ayrı (Weber'in terimlerini kullanacak olursak) "ideal çıkarlar"a sahiplerdi. Avukatlar yasal kaideleri siyasal ilkelere genelleyerek krala karşı hale geldiler, yazın adamları aklın devlet ve toplumu yeniden inşa edebileceğine inandılar. Eski rejimin sıkıcı tarzında Aydınlanma fikirleri tedarik ettiler. Devrimci meclislerdeki konuşmalar zamanından önce yazıldı, Quintilian'ın tartışma kuralları ve klasik retorik teknikleri, paradigmaları ve örnekleri tarafından takip edildi (Hut, 1984: 33). Aydınlanmış liderler *vertu,* siyasal erdem konusunda takıntılılardı. Hayatlarını ekonomik meselelerden ziyade siyasal meselelerde riske attılar. Kral ve tikelci

ayrıcalık karşısına "insan ve vatandaşın hakları", "adalet", "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" ve "halk" ve "ulus" için vatandaşlığı koydular. Avrupa boyunca olan söylemsel okuryazarlık ağları "ulus"un potansiyel kapsamını ayrıcalıklı olanlardan mülk sahibi ve eğitimli herkese doğru genişletiyordu. Ayrıcalık karşısındaki kavgada üçüncü tabaka liderleri bunu daha da aşağı genişlettiler. Halk ve ulus, Rousseau'nun benzersiz bir şekilde ileri sürdüğü gibi tekti. Eski rejimin "*Un roi, une foi, une loi*" (Tek kral, tek inanç, tek kanun) mottosunun yerini sadece Ulusun baş harfi büyük olmak üzere "*La Nation, la loi, le roi*" aldı (Godechot, 1973, 1988).

Liderler, değerler ve normları –Hunt'ın "otantik duygular siyaseti" dediği şekilde– gerçekle karıştırdılar. Jakobenler Brinton'ın (1930) belirttiği gibi "idealin dolaysızlığının ateşli hissi"ni dışa vurdular. Robespierre ve Saint-Just erdem ve saflığı siyasal ve ekonomik felsefeleri olarak ilan ettiler. Erdem ve Terör nihai olarak birbirine girdi. Saint-Just görünürde Terör'den şikâyetçi olan ılımlıların mali ve cinsel açıdan yozlaşmış olduğuna inandı: "Kendi vicdanı ve yasaların esnek olmamasından korkan her birinin kendisine şöyle dediği düşünülebilir: Bu derece kötü olacak kadar erdemli değiliz; filozof yasa koyucular, zayıflığıma acıyın; yozlaşmış olduğu size söylemeye cesaretim yok; size söylemeyi tercih ettiğim şey, zalim olduğunuz!" (Curtis, 1973: 189).

Saint-Just ahlak dersi veren söylevlerine inandı. Barère gibi bir çıkarcı muhtemelen böyle değildi ancak Kamu Selameti Komitesi'nden Ulusal Konvansiyon'a bu minvalde düzenli raporlar iletti: "Komite, sonucu Cumhuriyet'ten ahlaksızlığı ve önyargıyı, batıl inancı ve ateizmi def edecek büyük bir yenilenme planıyla meşgul... Cumhuriyet'i ilkeler ve ahlak üzerine kurmalıyız. Eğer buna desteğinizi sunarsanız kendisini büyük tasarıma adayacak" (Gershoy 1962: 226).

Bazı devrimciler "Erdem Cumhuriyeti"ne inandılar, diğerleri inanmayı faydalı buldu. Ahlaki ilkelerin yüceltilmesi her devrimde bulunmaz. Bolşevikler bilimsel kanunlar öne sürdüler ancak ahlak ilkeleri (özellikle yoldaşlık) doğrudan "bilimsel" sınıf mücadelesi kuramlarından gelmekteydi. Fransız devimcileri farklıydı: Aydınlanma'dan din, bilim, felsefe ve sanatların birbirine geçmesi şeklinde çıkageldiler. Robespierre, Saint-Just, Collot d'Herbois ve diğerlerinin şiirlerinin ve denemelerinin önemi budur. Kiliseden Aydınlanma akademilerine, oradan "Erdem Cumhuriyeti"ne ideolojik nedensel bir zincir vardı. Kral maiyetinin meslekten siyasetçileri, mahkemeler, sokaklar bunun gücüyle ondan ahlaken ilham alma ve onu bastırmak üzere karşı karşıya geldiler.

İdeolojik seçkinler aynı zamanda burjuvaziyi de temsil etti mi? Hikâyeci anlatılar 1789-1792 arasındaki liderleri sürekli "burjuvazi" ya da burjuva sınıf fraksiyonlarının temsilcileri olarak tanımlarlar (Furet ve Richet, 1970; Boiloiseau, 1983; Vovelle, 1984) aslında, bölgesel devrimci kadrolar burjuvalaşıyordu. 1789'da kraliyetin belediye idaresinin yerini tüccar ve avukatların

hâkimiyetinde bu işe mahsus kalıcı komiteler aldı. Daha sonra avukatların yerini daha küçük tüccarlar ve dükkân sahipleri, zanaatkâr ustaları ve öğretmenler ve tabipler gibi alt kademe profesyonellerin aldığı ikinci dalga geldi. 1791 itibarıyla çoğu kent konseyi yerel ekonomiyi götürenler ve okumuş profesyonellerin hâkimiyetindeydi; kırsal kasabalarsa bu kişiler küçük çiftçiler, zanaatkârlar, dükkân sahipleri ve artan oranda öğretmenlerdi (Hunt, 1984: 149-179). Bölgesel siyaset sınıf yapısını ulusal siyasete nazaran daha doğrudan yansıtıyordu. Ulusal liderler dahi sıklıkla burjuva sloganları dillendiriyorlardı. Ayrıcalık karşısında yetenek ve çalışmayı, tikelcilik karşısında evrenselciliği, merkantilizm ve tekel karşısında bırakınız-yapsınlar'ı destekliyorlardı. Her şeyin üstünde mutlak özel mülkiyetin ayrıcalıklılar ve mülksüzlere karşı benzer bir şekilde savunulması gerektiğine inanmaktaydılar.

Ancak uzun bir zaman için seçkinler, etraflarında ve kendi iktidarlarıyla oluşan sınıfsal güçlerden bihaberdiler. Bu muhtemelen böyle mülk sahibi adamların yine de hakiki bir devrime öncülük etmesinin temel nedenidir. Yarı-sınıfsal aktörleri tanımaya başladılar: Maiyet ve aristokrasi, burjuva önde gelenler ve "halk" (küçük burjuvazi ve kalabalıkların bir birleşimi). Ancak açık sınıf ittifakı oluşturmadılar. Ferrières, Malouet ve Mirabeau gibi Sağcılar halk karşısında maiyet ve eşraftan bir "düzen partisi" oluşturmak için ılımlı reform peşinden gitmediler. Barnave ve Robespierre gibi Solcular dahi bu aşamada bütün burjuvaziyle hem maiyet hem de ayaktakımı karşısında ittifak kurmak için daha fazla radikal reform istediler. Sağ ve Sol maiyet ve sokaklardan gelecek tehdit değerlendirmelerinde farklılaştı. Fransa için benzersiz bir şekilde devrimci olan şey 1789'dan 1794'e kadar çoğu siyasal liderin maiyetten çok sokaklardan korkmasıdır. Kurucu Meclisin mekânının seçimi dahi bunu ortaya koymaktadır: Paris galerilerinin gürültüsü Versay Sarayı'nın entrikalarına tercih edilmiştir. Britanya'dakinden farklı olarak eski rejim – burjuva düzen partisi galip gelmedi.

İdeolojik ilkeler ve sınıf meslek olarak siyasetin aşağı yönlü spiralinin sonucu olarak güçlendiler. Kralın ve aristokrasinin etkisiz düşmanlığı ahlaki ilkeleri ve sınıf ideolojisini yükseltti. Ortaya çıkmakta olan burjuvazi eski rejim uzlaşmazlığı tarafından itildi ve feodalizme karşı kapitalizmi savunma doğrultusunda ideolojik seçkinler burjuvaziye öncülük etti. Bu iki siyasal ve ideolojik iktidar süreci olmaksızın Fransız burjuvazisi katmansal eski rejim örgütlenmesiyle sarılmış örtük bir sınıf olmaya devam edebilirdi. Lucas (1973126) "Devrim burjuvazi tarafından yapılmadıysa dahi burjuvaziyi yarattı" demiştir. Daha net bir şekilde söylersek siyasal bir rakip ve ideolojik önderlik devrimi ve burjuvaziyi yaptılar.

Sınıflar Meclisi 1789 Mayıs'ında Paris'te toplanır toplanmaz kralın bakanları reformcuları hayal kırıklığına uğrattılar. Krizin mali olduğunu ve tabakaların kendi ayrı meclislerinde sadece bunu tartışması gerektiğini ileri sürdüler.

Kraliyet bu andan düşüşüne kadar hiç reform planı üretmedi. Kral anayasal monarşistlerin "kendinizi genel iradenin başına geçirin" şeklinde ulusal bir düzen partisinin başına geçmesi taleplerini duymazlıktan geldi. Başarısızlığı monarşistlerin ve kendisinin sonunu getirdi.

İlk çatışma tabakaların birlikte mi ayrı ayrı mı toplanması gerektiği üzerineydi. Kendilerine Britanya modelindeki Avam Kamarası tarzını uygu gören bir grup avukat ve yazın adamı ulus bölünmez olduğu için tabakaların birleştirilmesini savundu. Oylar soyluların birleşmeye üçe bir oranında karşı çıktığını ve kralın etrafında toplandıklarını gösterdi. Ruhban sınıfı zayıf halkaydı. Alt kademe din görevlilerinin çoğu hiyerarşidense cemaat mensuplarına yakındı. Bir broşürün öne sürdüğü üzere:

> Ruhban sınıfına birleşmiş bir *esprit de corps* atfetmek hatadır... Neden üç farklı vatandaşlıktan söz ediyoruz ki? İki yeterlidir... [H]erkes soyluluk ya da halk başlığı altında sıralanır. Fransızları bölen parolalar sadece [bunlar]dır. Ülkenin kendisi gibi ruhban sınıfı da bölünmüştür... Alt kademe din görevlileri halk adamlarıdır. [McManners1969: 18]

13 Haziran'dan sonra din görevlileri kendisini 17 Haziran'da Ulusal Meclis olarak yeniden adlandıran üçüncü tabakaya doğru kaydılar. 19 Haziran'da din görevlileri az bir farkla Ulusal Meclis'e katılma yönünde oy verdiler. Kral isyankâr bir ordunun "Toplanmış Ulus" denilen bir organı bastırıp bastırmayacağını sordu. Generalleri dikkatli olmasını tavsiye ettiler. Aydınlanmış soylular da yer değiştirince Louis bütün soylular ve din görevlilerine Ulusal Meclis'e katılmalarını tavsiye ederek pes etmiş göründü. Eski rejim devrimciler gerçekten saldırmadan ve burjuvazi bilinçli hale gelmeden önce teslim olmuştu.

Ancak kral ve maiyeti samimi değillerdi. Haziran'ın ilk günlerinde Paris civarında yirmi bin asker toplandı (Scott, 1978: 46-80). Ancak askerler ve astsubaylar kendi soylu subaylarından çok sivillerle muhatap oldular. Subayların yarısı 1789'da adet olduğu üzere ve 1790'da inanılmaz bir oranla izinliydi. Çoğu asker okuryazardı ve Paris broşürlerini okuyorlardı. Subaylar Fransız birliklerini Paris'ten *uzağa* taşımayı tavsiye ettiler! Yabancı birlikler sadık göründü. Ancak 14 Temmuz (Bastil baskını) sonrasında kalabalıklar ve yeni Paris belediye yönetimi silahlandı ve ordudan kaçanlar tarafından desteklendi. Yabancı birlikleri Paris sokaklarında yurttaş milislerine karşı kullanmak siyasal olarak (kral uzlaşmaya hazır olmasaydı bu tek alternatif olarak kalacaktıysa da) riskli göründü. Rejimin askeri gücü eridi ve siyasal ve ideolojik gücü birincil kalabilirdi.

4 Ağustos 1789'da Ulusal Meclis neredeyse oybirliğiyle "feodal rejimi bütünüyle yok etmek" doğrultusunda oy kullandı. Büyük coşkunun ortasında, feodal harçlar ve ayrıcalıkların kaldırılmasını önermek için soylular sıraya

girdi. Bu sahne tarihçileri büyülemiştir. Sewell (1985) bunun bir kez önerildi mi pratik siyaseti, Haklar Beyannamesi'nde kabul edildiği gibi, metafizik "doğal, devredilemez ve kutsal insan hakları" ile uyumlu olma konusunda sınırlayan ani bir duygusal ilke beyanı olduğu ileri sürdü. Sinikler soyluların kendi komşularının ayrıcalıklarının kaldırılmasını önerdiğini kaydeder. Duygular gerçek ve şaşırtıcı olabilir ancak sahne aynı zamanda (daha sonra tartışılan) kentli ayaktakımı ve köylü isyanının baskısı altındaki Aydınlanmış soylularla dolap çeviren üçüncü tabakadan "vatanseverler" tarafından hazırlanmıştı. Reform anarşiyi önlemek için gerekliydi. Sınıf düşmanlığının ulusun birliğini bozmaması için konuşmaları soyluların yapması konusunda anlaşmışlardı.

Beklentilerinin fazlasıyla ötesine geçilmişti. İdeolojik seçkinler temel iktidar tekniklerini keşfettiler: İlkenin görkemli deklarasyonunu çağırmak için sonrasında baskıcı ve kendi kendini gerçekleştiren bir hale bürünen ahlaki ikna. Halk baskısı daha sonra "ihanet" etmenin onur, konum ve hatta yaşamı riske atacağını garantiledi. Liderler bir stratejinin ne kadar başarılı olabileceğini görmemişlerdi. Vazgeçmek pratik siyaset demekti – mali kriz ve köylü ayaklanmasına bir çözüm getirmek. Ancak bunun içeriği doğrudan Aydınlanma'dan çıkageldi: Feodalizmin sonu, *nation une et indivisible* önündeki engeller olan ayrıcalık ve yerelciliğin kaldırılması. "Ulus" ve "feodalizm" hayal gücü geniş bir şekilde yaratılmıştı, ilki ahlaki ve birleştirici, ikincisi gayriahlaki ve bölücüydü. Pragmatik ittifakların sınırları artık yeniden çizildi. (Kralla) Mülksüzlere karşı doğal müttefik olan üç tabakanın hepsinin yerine sınırlar ayrıcalıklılar karşısında – alt sınırı belirsiz – ulus şeklinde bölündü. İlkeli ulus katmanlar arasındaki çatlaklardan ortaya çıktı.

Fitzsimmon'ın (187: 41) belirttiği gibi ilke kendi momentumuna sahipti: Baro görünürde düzene hiçbir düşmanlığı yokken kaldırıldı. Bu ilkenin iki anlamda yeni bir ahlaki ve toplumsal düzen çağıran beyanıydı. Duygular sadece meclis konuşmacılarından değil ancak kelimeleri, yeni oluşan (kulüpler, broşürler ve gazetelerde odaklanmış) söylemsel ağların sloganları ve dışarıda kalabalıklar tarafından atılan sloganların dinamik bir şekilde karşılıklı etkileşiminden gelmekteydi. Ulusal Meclis Ekim ayında Versay'dan Paris'e taşındığında bu etkileşim yoğunlaştı. Galeriler – kısmen şakşakçılar, kısmen dışarıdaki halk güçlerini temsil edenler – tartışmalara müdahil oldular. Kısmen kazayla, devrimci liderler ilkesel sloganların birbirlerinden ayrı iktidar aktörleri arasında duygusal bağlar kurabileceğini keşfettiler. Ancak bunları beyan edenler geri dönülmez noktaların ötesine geçmeye – ve ayrıcalık sahibi olanlar siyasi olarak unutulmaya – zorlandılar. İdeolojik iktidar teknikleri aşkın bir moment sundu. İlke, devrimci siyasetin yeni ortaya çıkan özelliği, eylemin niyet edilmemiş bir sonucuydu.

Louis "*Benim* din adamlarım ve *benim* soylularımın varlıklarını kaybetmelerine asla izin vermeyeceğim" diyerek ortaya atıldı. Louis ne olduğu konu-

sunda analizinde haklıydı, bunu durdurabileceğine olan inancı konusunda ise yanılıyordu. Din görevlileri hızlı bir şekilde bunları kaybetmişti. Ekim itibarıyla kilise mülkünün satışı zengin köylüler dâhil çoğu müreffeh aileyi devrime bağlıyordu. Ancak vatanseverler Kasım 1790'da din adamlarını kilise ya da papanın üstünde ulusa sadakat yemini etmeye zorlayarak Aydınlanma sekülerizmini akılsızca açığa vurdular. Yarısı (meclisteki din adamlarının üçte ikisi) yemin etmeyi reddetti. Kilise ikiye bölündü – Devrim'in "anayasal kilise"sine karşı "ant içmeyen" karşı-devrimci kilise. Çoğu yerel din adamı kendilerini köylülerden ayıran ayrıcalıklar olmaksızın daha etkin bir şekilde karşı devrime kaydı. Soylular bu kadar hızlı bir şekilde varlıklarını kaybetmediler ancak iktidarları azalmıştı. Ayrıcalıklarını kaybetmeleri karşısında tazminat almaları gerekiyordu ancak taşradaki köylü denetimi bunu kadük kıldı. Muhafazakâr soylular kendi mülklerine çekildiler ya da karşı-devrimi örgütlemek üzere göç ettiler. Liberal soylular Kurucu Meclis'te daha az göze çarpan bir konuma geçtiler ve 1791 Ekim'inde seçilen Meclis'te ayrı bir rolleri yoktu.

Devrim Sınıf Mücadelesine Dönüşüyor

1790 sonrasındaki devrimci sürecin anahtarı beş iktidar aktörünün karşılıklı etkileşimindedir. Hepsi ayrı siyasal süreçlerden kaynaklansa da dördü sınıflara yaklaşmaya başlamıştı – maiyetteki çekirdeğiyle eski rejim, büyük burjuvazi; baldırı çıplak çekirdeğiyle küçük burjuvazi ve köylülük. Çatışmaları beşinci iktidar aktörü olan ilk başta Devrim'e öncülük eden ideolojik seçkinlerin Sağ ve Sol hiziplere bölünmesine neden oldu. Eski rejimle başlıyorum.

1790'ların ortası itibarıyla ikili devlet kurumları bulunuyordu. Monark, aristokrasi ve din adamları hiyerarşisi yeni kurumlar olan seçimler, meclisler ve kulüplerin denetimini yitirmişti. Geleneksel kurumlarına, maiyet entrikalarına geri çekildiler. Kral ve ailesi Devrim'e tabi numarası yapıyor ve gizlice Mirabeau ve LaFayette'den Brissot takipçilerine ve Danton'a kadar ılımlılarla müzakerelerde bulunuyor ve bunları finanse ediyordu. Kral gerçekte dışarıdan silahlı müdahaleyi kurtuluşu olarak gördüğü ve aristokratik elçilerle bölgesel ve yabancı orduları toplamak için dolaplar çevirdiğinden bunların hiçbiri samimi değildi. Bir maiyet hizbi olan kraliçe etrafındaki Avusturya komitesinin özellikle uzlaşmacı olmadığına inanılıyordu. Birçok komplo açığa çıkarıldı, daha fazlasından şüphe duyuldu. Furet (1978) komplonun Devrim'in merkezi miti haline geldiğini ileri sürer, ancak bu yanıltıcıdır – ve ideolojik olarak hiç de masum değildir. Komplo icat edilmemişti. Devrimciler kendilerini bölmek, bölgelerde ayaklanma başlatmak ve Avrupa'nın prenslerinin silahlı müdahalesini sağlamak için maiyetin bulunduğu gerçek girişimlerle baş etmek zorunda kaldılar.

Bu komplolar aynı zamanda (Fransa boyunca meclislerde ve kulüplerde taklit edilen) mecliste ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü gibi Devrim'in ken-

di altyapılarının hakiki açıklık ve "ahlaklılık"ına ters düşüyordu. Bu altyapılar avam takımını kucaklamak üzere mülk sahiplerinin ötesine geçerek gerçekten "halk"ı kapsadı. Kralın ve aristokrasinin entrikaları gerçek olan bir şeyi gösteriyordu: Kendilerinin "halk"a karşı olduklarını, entrika kurarak ve rüşvet yedirerek gayri-ahlaki davrandıklarını. Kralın yargılanması sırasında Saint-Just'un ithamları Fransa boyunca yankılandı: "Kimse masum bir şekilde yönetemez: Aptallık apaçık ortadadır. Her kral bir zorba ve gaspçıdır" (Curtis 1973: 39). Aristokratik komplo ve devrimci açık iletişim arasındaki tezat "halk"ı kutsallaştırdı, komplocuları da şeytanileştirdi. 1791 itibarıyla Robespierre bütün zenginleri komplocu olarak görüyordu: Erdem bütün ayaktakımı anlamına gelen halktaydı.

Bu tezat daha açık hale geldikçe iki devlet kurumu kümesini birbirlerine bağlamak isteyen pragmatist politikacıların altını oydu. Ferrières (1822) ve Malouet (1874)'in yazdıkları uzun dövünmelerdir. Anayasal monarşist partileri sürekli olarak maiyet entrikası ve Louis'nin samimiyetsizliği ile hüsrana uğrar. Yabancı işgalin takip ettiği Kral'ın başarısız yurtdışına kaçma girişimi Merkezcilere eski rejimden ne bekleyebileceklerini gösterdi. Çoğu, daha önce uygulanamaz gördükleri genel ilkelere inanarak ya da bunları papağan gibi tekrarlayarak Sola kaydı. Halen Kral'la müzakere edenler açığa çıkarlarsa en kötüsünü bekleyebilirlerdi. Bunlar "ulus"a ihanet edenlerdi. Nihai olarak kral ve ailesi kendi kafalarının kopmasına neden oldular. Uzlaşmazlıkları mülk sahiplerinin düzen partisini parçaladı, siyasal ve ideolojik altyapıları kutupsallaştırdı, düşmanlarını kutsal olanların ilkeli temsilcilerine, kendi partilerini şeytani öznelere dönüştürdü. Eski rejim 1791 itibarıyla sona erdi.

Artık üç örgütlü sınıf kalmıştı. Büyüklük ve erken dönemdeki etkisi açısından ilk başta köylülük vardı (bkz. Lefebvre, 1924, 1954, 1963: 4. Bölüm, 1973; Moore, 1973: 70-101; Skocpol, 118-128; Goldstone, 1991: 252-268). Artan demografik baskı ve fiyatların desteklediği 1787 ve 1788'deki kötü hasatlar ile sert 1788 kışı kırsaldaki şikâyetleri ve işsizliği arttırmıştı. Ancak neden bu, *devrimci* bir köylü hareketine dönüşecekti? 4. Bölüm'de gösterildiği gibi İngiltere'de ekmek ayaklanmalarının hedefi devlet değil piyasayı yönettiği varsayılan sınıflardı. Fransız mutlakıyetçiliği ekmeği *siyasal* bir mesele haline getirerek ekmek arzında sorumluluk almıştı. Bu yüzden "ayrıcalıklar", feodal harçlar ve vergiler hasat kötüyken ağır bir yük bindirdi. Ancak çoğu soylunun eksikliği ve kilise ve ordudaki – köylerde hepsi önemliydi – bölünmelerle birlikte katmansal denetimler zayıftı. Köylüler sınıf kimliklerini ve muhalefeti keşfetme konusunda daha serbesttiler. Köylü *cahier*leri çoğu devlete yönelmiş önemli bir hoşnutsuzluğu sergiler. Köylüler kral ve soylulara karşı üçüncü tabakayı desteklediler. 1789 yazı aynı zamanda, *la grande peur* olarak bilinen dağınık kırsal ayaklanmalara şahit oldu. Fransa boyunca, köylü mülkiyetini yağmalayan aristokratların öncülük ettiği eşkıya çetelerinin söylentileri yayıl-

dı. Köylüler silahlandı ancak eşkıya bulamayınca şatoları yaktılar ve feodal yükümlülüklerini gösteren malikâne kayıtlarını ortadan kaldırdılar.

Kentli güçler rejimi hareketsizleştiriyordu, köylüler zayıflamış bir katmansal denetimle karşılaştılar. Alışık olunmayan bir biçimde bir köylü isyanı başarıyla sonuçlanabilirdi. Köylüler taşranın denetimini ele geçirdiler ve eski rejim kendi kırsal iktidar tabanından mahrum kaldı. Kentsel Devrim devam edebilirdi. Moore'un (1973) yazdığı gibi "Köylülük Devrim'in esas sürükleyici gücü olmasa da belirleyiciydi", militan çekirdeği artık sınıf bilinci taşıyordu.

Köylüler ayrıcalıklardan ve [ayrıcalıklıların, ç.n.] mutlak mülkiyet haklarından kurtulmak istiyorlardı. İdeolojik seçkinler de öyle. İlkesel olarak feodal harçları kaldırdılar – köylüler bunu pratikte uyguladılar – ve kilise ve göçmüş soyluların topraklarını oldukça küçük arsalar şeklinde uygun fiyatlara sattılar. 1791'e kadar Devrim örgütlenmeye muktedir köylüler arasında popülerdi (diğerlerinin ne düşündüğünü bilmiyoruz). Kentli ve kırsal hareketler arasındaki bu "kapitalist bağlantı" olmaksızın Devrim ileri doğru hareketine devam edemezdi. Kentsel devrim, aksi takdirde Orta Avrupa'nın çoğu bölgesinde olduğu gibi örtük kalacak olan feodalizm ve ticari ve küçük meta kapitalizmi arasındaki bir çatışmayı taşrada siyasal ve ideolojik olarak aktif hale getirdi.

Bundan sonra kırsal hayal kırıklığı ve ayrışmalar ortaya çıktı. Feodalizmin çöküşü çoğu köylüye fazla bir kazanç getirmedi. Toprak satışları bunu karşılayabilecek olanların işine geldi. Satışlar toprağı alan daha zengin köylüler ve burjuvaziden oluşan yeni bir sömürücü sınıf yarattı. Kentteki devrimciler şimdi ortak toprakların çitlenmesi üzerine olan, pek de anlamadıkları çatışmayı çözüme kavuşturmak zorundaydılar. Ayrıca umutsuz bir şekilde ordu ve kentler için ekmeğe ihtiyaçları vardı. Burjuvazi serbest pazar arzını destekledi; baldırı çıplaklar baskı ile desteklenen fiyat ve miktar kontrollerini savundular. Hem zengin hem de fakir çiftçiler fiyatları yüksek tutacak bir pazarı desteklediler. Devrim 1792 ve 1793'te Sola kaydıkça denetimlere doğru yöneldi ve köylüleri yabancılaştırdı. Terör döneminde el konulan malları ve toprakları fakirlere dağıtmaya kalkıştı ancak bunu uygulayacak altyapılardan yoksundu. Soylular ve daha zengin köylülere karşı kolektivizmi destekleyen Solcu köylü seçeneği başarısız oldu. Taşra Sağa doğru kaydı ve daha yoğun yerel-bölgesel örgütlere sahip din görevlileri karşı-devrime öncülük etti. Baldırıçıplaklar kentlerde yalıtıldı. Çoğu örgütlü köylü Termidorcu Sağcı Ağustos 1974 darbesini iyi karşıladı ancak kent-kır gerilimleri 1790'lar boyunca devam etti. Köylü gücü erken devrimin gerekli bir koşuluydu; artık çöküşünün gerekli bir koşulu haline geldi. Başlangıçtan sona kadar kırsal devrim tarımsal küçük kapitalizmi destekledi. Mülk sahibi köylüler toprağı ve denetimini ele geçirdiler. Ancak 19. Bölüm'de görüldüğü gibi farklı yerel-bölgesel siyasetlere sadık kaldılar.

1790'dan itibaren Devrim geri kalan üç iktidar aktörü üzerinde odaklandı. Büyük burjuvazi ve küçük burjuvazinin desteğiyle ideolojik seçkinler tara-

fından öncülük ediliyordu. Yeni meşrulaştırıcı ilke "halk" ya da "ulus"tu. Ancak Britanya ve Amerika'da olduğu gibi halkın kimliği büyük mülk sahiplerinden bütün erkek nüfusa kadar değiştiğinden belirsizdi. Büyük mülk sahipleri Devrim'e öncülük ettiler ancak kalabalıklara düşmanca bir maiyete karşı destek için ihtiyaç duydular. Beş ana siyasal örgütlenme aracılığıyla karşılıklı etkileşimde bulundular: Kulüpler, basın, meclisler, ulusal muhafızlar ve kentli kalabalıklar. Kalabalıklar hariç hepsi ilk olarak ideolojik seçkinler tarafından denetlendi ancak daha sonra ideolojik seçkinleri bölen ve büyük ve küçük burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesini yoğunlaştıran özerk bir baldırı çıplak hareketi yaratarak küçük burjuvazi ve zanaatkârlar arasında aşağı doğru yayıldı.

Kentli kalabalıklar Devrim için büyük önem taşıyordu çünkü sadece onlar Kral'a baskı uygulayabilirdi. Ayaktakımı için en önemli şey ekmekti. 18. yüzyıl boyunca bütün ülkelerde (4. Bölüm'de İngiltere'de gördüğümüz gibi) gıda isyanları halk ayaklanmalarında ön plandaydı. Parisli zanaatkâr maaşın yarısını ekmeğe harcıyordu; fiyatı yükselirse açlıkla yüzleşebilirdi. Ekmek isyanları özellikle kadın militanları saflara katan devrimci *journées*'in birçoğunun kıvılcımını çaktı. Üretimden ziyade tüketim, halkın cemaat-merkezli hareketliliğini sağladı. Bu dönemde halk hareketlerinin yoğunluğu esasen sınıfın aile ve cemaat tarafından desteklenmesinden türedi (15. Bölüm bu argümanı daha ileri götürüyor). İsyancılar ilk olarak ideologların ayrıcalık ve yozlaşma karşısındaki "özgürlük" sloganlarını çığırdılar. Eski rejimin "çıkarlar"ı – soyluların ve kilisenin ayrıcalıkları, zengin tüccar ve burjuva tekelci– adil gıda dağıtımını engelliyordu. Ayaktakımı "Cherchons le boulanger, la boulangère et le petit mitron" ("Fırıncıyı, fırıncının karısını ve fırıncının çocuğunu alalım") şeklinde şarkı söyleyerek Versay'a yürüdü. 1790'ın iyi hasadı sonrası pazar işledi ve ideolojik seçkinler ve küçük burjuvazi müttefik olarak kavga ettiler. Ancak 1791'in kötü hasadı, karşı-devrimciler ve paranın istikrarsızlığı gıda sıkıntılarına yol açtı. İsyancılar ideolojik seçkinlerin çoğunun nefret ettiği hükümet müdahalesi talebinde bulundular. Kim kazanacaktı?

Kulüpler Devrim'in örgütlü çekirdeğiydi. 1790'da Confédération des Amis de la Verité 3000 ile 6000 arasında üyeye sahipti. Önde gelen 121 üyesinden en az 100'ünün iyi eğitim almış gazeteci, siyaseti ve yazar; Aydınlanma'nın özellikle de söylemsel okuryazarlığı öven Rousseau'nun meftun ettikleri olduğu bilinmektedir: "İnsanlığın büyük kürsüsü bulundu: Basın", "dergi ve gazeteler olmaksızın Amerikan Devrimi hiçbir zaman gerçekleşmezdi" (Brissot); "büyük bir bölgede seyrek nüfuslu bir halk artık küçük bir kentin sakinleri kadar özgür olabilirler... sadece basım süreci sayesinde çok sayıda insan arasında tartışma gerçekten olabilir" (Rousseau'nun bir kent devletinden daha büyük bir yerde demokrasinin nasıl tesis edileceği problemini çözen Condorcet) (Kates, 1985: 83-85, 177,180; Eisenstein, 1986: 191). Brissot'yu takip edenler ve Jirondenler basım

evlerine odaklandılar. Daha sonra Jakobenler hepsini gölgede bıraktı – Şubat 1790'da 24 kulüpten Aralık 1790'da 200'ün üzerine, Mart 1791'de 426'ya ve köylere ulaşarak 1794'te 6000'in üzerine. Daha büyük kulüplerin okuma odaları ve baskı aletleri vardı ve buluşmaları önemli süreli yayınların gelişine göre ayarlanmıştı. Önergeler bir haberleşme ağıyla bölgesel merkezlere ve Paris'e iletiliyordu. Kulüpler matbuatı tartışan sözlü meclislerdi.

Çoğu erken dönem Jakoben mülk sahibiydi, daha sonra üyelik genişledi. Az sayıda soylu bulunuyordu ve neredeyse hiç köylü, emekçi ya da hizmetli yoktu. 1789-1791 boyunca on üç kulübün üyelerinin % 16'sı memur ya da maaşlı çalışan, % 16'sı büyük burjuva (toptan tüccarlar, yatırımcılar, imalatçılar ve rantieciler), % 14'ü zanaat ustaları ve esnaf, % 13'ü liberal profesyoneller (çoğunlukla avukatlar), % 7'si rahipler ve % 5'i subay ve astsubaylardan oluşuyordu. % 24'lük bir kısım aralarında küçük ustaların da bulunduğu alt kademe zanaatkârlardan oluşuyordu (Kennedy, 1982: 73-87 ve ek F). Bu yüzden Jakobenler, özellikle kulüpler üyeliklerini 1791'in sonlarında "pasif" vatandaşlara açtıktan sonra burjuvazi ve küçük burjuvazinin bütün kesimlerinden gelmekteydi. Liderlerin çoğu büyük burjuva olarak kaldı ancak galerilerin baskısıyla demokrasiyi desteklemeye doğru kaydılar.

Ulusal muhafız birimleri ve yerel yönetim şube komiteleri küçük burjuvaydı. Paris şubelerinde (Soboul, 1964: 38-54) ve kalabalıklarda çoğu aktivist ve Provence'deki şubeler (Vovelle, 176) usta zanaatkâr, vasıflı işçi ve mahallelerine üretim yapıp satan küçük dükkân sahipleriydi. Liderleri küçük imalatçılar ve alt kademe profesyoneller ve idarecilerdi (Andrews, 1985). Bunlar, tutuklanma kayıtları çoğunlukla atölye ustaları, zanaatkâr, dükkân sahibi ve küçük tüccar, yani mülk ve emeği karıştıran orta düzey bir gelir sahibi insanlar olduklarını gösteren yerel kalabalıkları harekete geçirdiler. Ücret kazananlar daha az temsil ediliyorlardı ve isyanlar endüstriyel alanlarda değil küçük burjuva mahallelerde yoğunlaşmıştı (Rudé, 1959). İdeolojileri kendi yoğun çalışmaları ve kararlı bağımsızlıklarını zenginlerin boş asalaklığı ile tezat şeklinde gösteriyordu. Militanlar kendilerine üretken işçilerin gururunu gösteren *sans-culottes* (baldırı çıplaklar) –dizin üstünde biten kısa pantolonu [ve baldırı kapatan çorapları – ç.n.] olmayanlar (bunun yerine uzun pantolon giyenler)– ismini vermişti. Bu mahalle siyaseti ve ideolojileri erkekler kadar kadınları da kapsıyordu. Ancak Paris'te dehşetli ve büyük burjuvaziye saldırılarında gaddar olsalar da bu *enragé*lar tutarlı bir ulusal örgütlenmeden yoksunlardı. "Halk" olsalar da ulusu örgütleyemediler.

Devrimciler ikili kurumlar arasında bölündü. Büyük oranda büyük burjuvaziden gelen ideolojik seçkinler ulusal söylemsel altyapıları kulüplerde ve Ulusal Meclis/Konvansiyon'da denetlediler. Ancak idareyi ve orduyu güvenilmez bir kralla paylaştılar. Krala baskı uygulamak için halk şiddetine ihtiyaç duydular ancak bu, kışkırtıcı basını şubelere, yarı disipline edilmiş ulusal mu-

hafız birimlerine ve ayaktakımına bağlayan azgın küçük burjuva kurumlar tarafından kullanıldı. Bu iki örgütlü sınıf iktidarı temeli arasındaki ayrılık, sadece, Paris'teki ve ulusal örgütlenmesi her iki sınıfın da bazı özlemlerini destekleyen, Jakoben Sol tarafından ortadan kaldırılabilirdi. 1792 sonlarından itibaren Jakoben başarıları ve nihai çöküş Devrim'in kendisinin başarı ve çöküşü haline geldi.

Devrim Ulusal Mücadele Haline Geliyor

Ancak o zaman dahi sınıf mücadelesi "katışıksız" bir nitelik taşımıyordu. Oy hakkı konusu başarılı bir şekilde uzlaşmaya kavuştu; çatışma seçkinlerin piyasa "özgürlüğü"nü korumasına olanak veren ulusal bir küçük burjuva örgütlemenin yokluğu ile kısıtlandı ve karşı-devrimcilere karşı birlik gerekiyordu. Ancak askeri ve jeopolitik iktidar ilişkilerinin ikinci bir aşaması sınıf ve ulusu yoğunlaştırmak ve merkezileştirmek üzere sürece müdahil oldu.

İdeolojik seçkinler arasında iktidar 1971 sonlarında anayasal monarşistlerden Jakobenlere geçti. Aristokratik komplolara "halk" ve "ulus" sloganlarını Sola çekerek yanıt verdiler. Ulus, soylular, din görevlileri ve muhtemelen kralın dışlanması gereken özgür, bağımsız vatandaşlar topluluğuydu. Göçenlerin (émigrés) mülklerine el kondu. "Ulus" Alman soylularının Fransa'da mülklerini kamulaştırdığından bu, Fransa'nın kenarlarında çatışmayı ulusal ve jeopolitik hale getirdi. Alsacelılar Fransız olmak *istediler* ancak bu devrimci gönüllü yurttaşlık ilkesi mülkiyet ve eski sözleşme haklarını ortadan kaldırıyordu. Avusturya ve Prusya monarkları kendi davalarının Louis, dışarı göçenler (émigrés) ve Alman soylularının da davası olduğuna (kendi daha iyi yargılarına karşın) ikna edildiler. Bu evrensel ulus karşısında hanedan çıkarcılığıydı.

Émigré lider Brunswick dükü dikkatli olmaktan vazgeçti. Manifestosu, eğer direnirse Paris'e karşı herhangi bir acıma göstermeyeceğini vaat ederek, Devrim'e karşı genel bir kalkışmayı talep etti. Bu Parisli devrimcilerin birliğini pekiştirdi, émigré ordusu yenildiğinde kralın ölüm çanını çaldı ve burjuva muhafazakârları zayıflattı. Küçük burjuva örgütlenmeler ulusu savunmak için harekete geçtiler. Ulusal muhafızlar ve Paris şube militanları 10 Ağustos 1792'de Tuileries baskınını gerçekleştirdiler. Kral alındı; cumhuriyet ilan edildi ve bütün yetişkin erkeklere oy hakkı tanındı. Mülkiyeti savunan ideolojik bir seçkin grubunun öncülük ettiği konvansiyon yanında bir küçük burjuva komünü oluştu. Ilımlı Brissot taraftarları şimdi kendi liderlikleri altında ulusal birliği pekiştireceğine ve popüler ajitasyonu dış tehdide yönelteceğine ve ordunun prestijini arttıracağına inanarak savaş peşine düştüler. Bunlar ve maiyet birbirlerine bakıp savaş umut ediyordu.

20 Eylül 1792'de işgalci Prusya ve émigré ordusu (Avusturyalılar işi ertelediler) Marne bölgesinin kuzeyinde bir köy olan Valmy'ye vardı. Burada

Devrim'in temsilcisi her türden insandan oluşturulmuş bir Fransız ordusu buldular. Eski kraliyet ordusunun bir kısmını teşkil eden burjuva-subaylı topçu birliği büyük ölçüde yerindeydi. Muhariplerin eski alayları ve devrimci gönüllü birliklerinden toplanmış taburlar tarafından destekleniyordu. Devrim'e sadık muharip subaylar büyük ölçüde özellikle mesleklerden ve kentlerden toplanan burjuvalardı. Soylu ayrıcalıkların kaybolmasıyla yetenek ve savaş tecrübelerine dayanarak terfi bekleyebilirlerdi. Çoğu, Devrim'den önce pek sık rastlanmayan, yeni terfi etmiş astsubay statüsündeydi. Çoğu gönüllü Paris ve diğer kentlerden dükkân sahipleri, zanaatkârlar ve liberal profesyonellerdi. "Silahlı ulus" burjuva ve küçük burjuvaydı ve iyi eğitim görmüştü (Scott, 1978).

Ulus için şanslı bir şekilde, Fransa'nın işine yarayan bir topçu savaşı gerçekleşti. On iki saat boyunca toplar Valmy yel değirmeni etrafında birbirlerini dövdüler. Fransızlar yerlerinde kaldılar, *Vive la Nation* diye bağırdılar. Günün sonunda isteksiz savaşçılar olan Prusyalılar iyi durumda Fransa'dan çekildiler. Devrim ve ulus kurtuldu; Louis'nin kaderi çizildi. O ve ailesi Ocak 1793'te idam edildi. Kralı öldürenler için geri dönüş söz konusu olamazdı. Artık ne olduysa olsun eski rejim geride kalmıştı. "Valmy topçu ateşi" ufak bir askeri girişimdi ancak modern tarihin dönüm noktalarından birisidir. Goethe bir görgü tanığıydı. Günün sonunda bir kamp ateşi etrafında kederli Prusya askerleri ortasında oturuyordu. Şunları söyleyerek onları neşelendirmek istedi: "Buradan ve bu günden itibaren dünya tarihinde yeni bir dönem başlıyor ve siz ben oradaydım diyebileceksiniz" (Bertaud, 1970; Best, 1982: 81).

Valmy'nin önemi Devrim'den daha uzun süre yaşadı. Devlet tarafından harekete geçirilen bir ulusun vatandaşları savaşta galip geldi. Bir yıl sonra Avusturyalıların sırası geldiğinde zaferlerini tekrarladılar. Avusturyalılar *levée en masse,* 300.000 ile 400.000 arasında askerin kitlesel seferberliği sayesinde püskürtüldü. 1799'da silahlı ulus, işgalleri üçüncü sefer def etti. On beş yıl boyunca bu ordu sadece Fransızlardan (ve "kardeş uluslar"dan gelen "vatansever lejyonlar") oluştu ve Avrupa'daki tek ulusal orduydu. Krizler arasında dahi, ordu küçük ve profesyonelken broşürler ve kulüplerin etkisi altında *la grande nation*a adanmış durumda kaldı. Buna 8 Bölüm'de döneceğim.

Savaş ve *levée en masse*la birlikte devrimciler yine ideolojik deneyimlerini baskıcı ve kendini gerçekleştiren aşkın bir ilke oluşturmak için kullandılar. Brissot meclisin, kulüplerin, şubelerin ve ulusal muhafızların desteğini pragmatik argümanlarla kazanmadı. Savaşa karşı duran Robespierre bu argümanların ne kadar zayıf, sadakatleri şüpheli generallere dayanmanın ne kadar tehlikeli olduğunu ve yenilginin nasıl Devrim'in sonunu getireceği gösterdi. Evrensel uygulamanın kelimelerini kullanarak Robespierre şunu ileri sürdü:

> Aklın yayılmasının yavaşça ilerlemesi şeylerin doğasındadır. En kötü hükümet insanlarının önyargıları, alışkanlıkları ve eğitimleri ile güçlü bir şekilde desteklenir... Bir politikacının kafasında oluşabilecek en vahşi düşünce tek bir ülkenin halkının başka bir ülkenin halkını, kendi yasalarını ve anayasasını benimsemek doğrultusunda teşvik için onları silahlı bir işgale tabi kılmasıdır. Kimse silahlı misyonerlerden hoşlanmaz [Gauthier, 1988: 31].

Ancak meclis, kavgacılığı birbirinden farklı iktidar hiziplerini birleştirmek ve mülkiyeti savunmak için yoğun bir duygusal ilke beyanı olarak benimsedi. Tutanaklara göre meclis, bir Jironden mebus ulusun kendi anayasası için ölmeye hazır olduğunu bağırdığında ayaklandı:

Aynı duygudan ilham alan bütün Meclis üyeleri kalktı ve bağırdı: *Evet, yemin ediyoruz!* Bu coşku patlaması kalplerini tutuşturarak mevcut herkese kendini hissettirdi. Adalet ve dış işleri bakanları, teşrifatçılar, Meclis'te olan kadın ve erkek vatandaşlar mebuslara katıldılar, ayağa kalktılar, şapkalarını salladılar, kollarını Başkan'ın masasına uzattılar ve aynı yemini tekrarladılar. Çığlık şuydu: *Özgür yaşayacağız ya da öleceğiz. Anayasa ya da ölüm,* ve alkışlar odada yankılandı [Emsley, 1988: 42; vurgu orijinalinde].

Coşku aslında ilkeyle hesapları birleştirdi. Çoğu ılımlı, savaşı bir Aydınlanma ilkesini aktif hale getirmek olarak görüyordu. Pocck'un (1975) gösterdiği gibi idealiz edilmiş bir mülk sahibi yurttaş askerleri cumhuriyeti kavrayışı Avrupa entelektüelleri arasında çoktandır dolaşıyordu. Mülk sahibi yurttaş milisleri monarşi ve ayak takımına karşı merkezi tutabilirdi. Ancak küçük burjuva kesimler ve ulusal muhafızlar da harekete geçmeyi Devrim'de *kendi* rollerinin artması olarak gördüler. Burjuvazi ve küçük burjuvazi arasındaki çatlakları sıvayan Jakoben ideolojik önderlik yeni ve güçlü bir hücum silahı yarattı: Her yerde eski rejimlere karşı silahlı ulus. Yaratıcı ilke daha önce feodal ayrıcalıkların kaldırılmasında olduğu gibi kendi tetikleyicilerinin altını oydu. Brissotçu beklentilere karşı savaş liderliği Sola kaydırdı ve küçük burjuva ulusal muhafızlar ve şube komitelerini devlete getirdi. "Ulus" artık (erkek) kentli ayaktakımını kapsayacak şekilde sınıf kompozisyonunu değiştirmişti. Yeni bir kolektif aktör eylemleri onu yaratan çoğu iktidar aktörünü şaşırtarak, katmanlar arasında oluştu.

Artık Sağ ve Sol, Jakoben hizipleri, Jirondenler ve Dağlılar (Montagnard) arasında bir mücadele gelişiyordu. Bu, dönemin diğer esas siyasal meselesiyle – devlet ne kadar merkezi ya da yerel-bölgesel olmalıydı – birbirine geçmiş ve ona odaklanmışsa da bir ölçüde sınıf çatışmasıydı. Paris kalabalığı ve şubeler Devrimin Solcu kavranışı için önemliydi. Bu nedenle Sağ devleti âdem-i merkezileştirerek ayaktakımıyla mücadele etmeye çalıştı. Bu tekil devletlerde ayak takımının yönetimine karşı cevabın siyasal iktidarı merkezileştirmek olduğu Birleşik Devletler'deki devrim sonrası muhafazakâr stratejinin tam tersidir. Bu

nedenle her iki ülkede muhafazakâr olan federalizm, ilkin Birleşik Devletler'de merkezileşme ve Fransa'da âdem-i merkezileşme anlamına gelmiştir. Jirondenler federal, mülkiyeti daha iyi koruyabilecek âdem-i merkezi bir devlet peşindeydiler.

Jirondenler siyasetin 1789'dan bu yana artan merkezileşmesi ve düşmanın can damarı olan Paris'te mücadele etmek zorunda kalmaları nedeniyle dezavantajlılardı. Ancak 1789 öncesi Fransız devleti mutlak monarşi merkezileşmişken idarenin çoğunun ve mahkemelerin yerel-bölgesel olması gibi ikili bir yapı gösterdi. Meclis bunun çoğunu ortadan kaldırdıysa da tek bir darbede yerelciliği yok edemedi. Mücadele eşitsiz bir şekilde eşlenmişti ancak savaş dengeleri değiştirdi. Parisli Dağlı kurumları ve merkeziyetçilerin mantığını güçlendirdi. Broşürcüler federal Birleşik Devletler ve İsviçre'nin hayran olunası yerel özgürlüklere sahip olduğu yazdılar ancak jeopolitik olarak zayıflardı. İşgale direnmek "bölünemez ulus" (Odechot, 1956, 1988: 17-18) gerektiriyordu. Bazıları düşmanla müzakere eden Brissot taraftarı müttefiklerinin savaş kovuşturmasındaki salınımları, Jirondenlerin çıkmazını kötüleştirdi. Komplo suçlamaları Jirondenlere, büyük burjuvaziye ve aristokrasiye yöneltilmiş Terör'e yol açtı. Jirondenler kaybetmişlerdi.

Fransa, savaş hükümetin ekonomik müdahalesini arttırdığı için daha da merkezileşti. Orduların, kendi ana toplanma alanları ve kentlerinki gibi tedarike ihtiyaçları vardı. Geride kalan ideolojik seçkinler hala mülkiyeti ve serbest piyasaları koruma arzusundaydılar ancak halkın gazabını engellemek için ekmek sağlamak zorundaydılar. Robespierre'in öncülük ettiği Kamu Selameti Komitesi hala sınıf bölünmelerinden kaçınırken ekonomik müdahaleyi ve Terör'ü örgütledi. Robespierre "Devlet her ne araçla olursa olsun kurtarılmalıdır ve mahvına yol açacak şeyler dışında hiçbir şey anayasaya aykırı değildir" beyanında bulundu (Boiloiseau, 1983: 9). "Erdem Cumhuriyeti", "saflık"ı övdü ve "yozluk"u temizledi ancak siyasa alanı daha az ilkeliydi. Robespierre burjuva mülkiyet özgürlükleri ve küçük burjuva radikalizmi arasında gidip geldi. Radikal Jakoben mebuslar ve silahlı baldırı çıplak müfrezeleri ikmal mallarının varlığını güvence altına almak, aktivistleri örgütlemek ve muhaliflerden kurtulmak için bölgeleri dolaştı. Yeterince başarılı oldular ancak değişik taktiklerle; yerel koşullara ve onların tercihlerine göre bir yerde Terör, başka bir yerde uzlaşıyla. Komite kâh burjuva arabulucuları kâh şubeleri, *enragé*ları ve teröristleri temizleyerek, bir yerde tahıl kotası ve tavan fiyat uygulayarak (çiftçiler ve tüccarlara zarar vererek) başka bir yerde ücret tavanı uygulayarak (işçiler ve zanaatkârlara zarar vererek) mevcut tehdit olarak görünen ne varsa takip etti. Orduların tedarikini sağladılarsa da kentler acı çekti.

Aktivist desteği uzaklaştı ve baldırı çıplaklar Termidor'u - Robespierre'i deviren ve ideolojik seçkinleri ölümcül bir şekilde zayıflatan oldukça karmaşık 1794 darbesini – durdurmak için pek bir şey yapmadılar. Devrim'i sona erdiren

bir burjuva rejimi geldi. Devrim'in sınıfsal belirsizlikleri, sınıf bilincine sahip, ayrıcalıklara olan bağlantısından yoksun ve bir zamanlar düşmanların yaptığı gibi merkezi ulus-devletin güçlerini kullanan bir burjuvazi öncesinde çöktü.

Savaş devam etti. Furet "Terörü sürdüren ve devrimci meşruiyetin son sığınağını oluşturan şey savaştı" şeklinde yazmaktadır (1978: 128). Ancak savaş aynı zamanda, daha güçlü daha merkezi bir ulus-devlete dayanan devrimci meşruiyeti değiştirdi. Bonaparte döneminde askeri disiplin buna otoriter bir renk kattı. Termidor sonrasında merkezileşmiş idaresi ayrıca burjuva liberalizmini Britanya'ya nazaran daha doğrudan destekledi. 1815 sonrasında bunun sadece bir derece farkı olduğu görüldü ancak bu kapitalist devletler arasında kalıcı bir bölünmenin kaynağını oluşturdu: Bir yanda merkez olarak Anglo-sakson devlet modeli ve kapitalist sivil toplum ve ulusun bölgesel konumu; öte yanda daha kapitalist normları merkezi olarak koyan ve destekleyen daha merkezi olarak örgütlenmiş, açıkça milliyetçi ve biraz daha despotik devlet (Birnbaum, 1982). Yine de onarılan monarşi ve yeniden canlanan kilise, bu merkezi Cumhuriyetçi ulus-devlete karşı onun nihai zaferi öncesi daha çok savaş verecekti.

Fransız Sonuçları

Kökenlerinde Fransız Devrimi ne burjuva ne de ulusaldı, ne de sınıfların hâkimiyeti altındaydı. Devlet militarizmi, devlet seçkinleri ve ayrıcalıklı partiler arasındaki normal hizipselciliği kurumsallaştırmadaki başarısızlığın bütün eski rejimi hareketsizleştirdiği bir mali kriz ürettiği için başladı. Bu durum kilise ve ordudaki çözümlenmeyen hizipselcilik tarafından desteklendi. 1789 itibarıyla siyasal muhalefet, kent isyanları ve köylü ayaklanmaları karşısındaki alışılagelen katmansal savunmalar çöktü. Kafa kafaya sınıf karşılaşması katmanlar arasında ortaya çıkıyordu. Köylüler kendi sınıf devrimlerini erkenden gerçekleştirdiler ve kazanımlarını bırakmadılar. Kentlerde iktidar kısmen burjuva kısmen eski rejim modernleştirmecilerinden oluşan ancak herhangi bir sınıfın ana akımından olmayan ve ahlaki ilkelerle farklı bir Aydınlanma uğraşı içindeki ideolojik seçkinlerin eline geçti.

Sonraki beş yıl boyunca bu ideolojik devlet seçkinleri, yabancı ordular tarafından biraz isteksizce desteklenen kral ve maiyetin etkisiz uzlaşmazlıkları nedeniyle Sağ ve kimlik ve muhalefet konusunda artan bir güce karşın siyasal bütünlük ve alternatifler konusunda zayıf bir küçük burjuva sınıfı nedeniyle Sol tarafından hırpalandı. Bu gerilim altında ideolojik seçkinler aşkın, ilkeli ideolojiler ve bunları uygulamak için iktidar teknikleri geliştirerek yaratıcı iktidar keşiflerinde bulundular (bunları 7. Bölüm'de daha uzun tartışıyorum). Seçkinlerin sınıflarla karşılıklı etkileşimi ikinci bir katmanlar arası iktidar aktörü olan burjuva ve küçük burjuva ulus gerçeğini yoğunlaştırdı. Bu, monarşi-

yi devirdi ve kiliseyi yerel-bölgesel ve katmansal bir örgütlenmeye geri dönmeye zorladı. Süreç zarfında ideolojik seçkinlerin birliği ortadan kalksa da liderliği ilk olarak daha ziyade burjuva sınıf kimliğine doğru itildi.

Bu nedenle çatışma katmanlar arasında ortaya çıkan, ideolojik, askeri ve siyasal iktidar ilişkileriyle birbirine geçmiş sınıf ve ulusun her ikisi tarafından tanımlanır *hale geldi.* Büyük burjuvazi ve küçük burjuva sınıf fraksiyonları arasındaki son mücadele ideolojik seçkinleri yerinden etti ve ulusal burjuvazinin zaferi ve Devrim'in sonunu getirdi. Anayasası birbiri ardına Cumhuriyetçi, emperyal ya da monarşik hale gelse de – kapitalist ve ulus-devlet olarak devlet belirginleşmesi anlamında – Fransa bir burjuva ulustu ve öyle kaldı.

Aynı sürecin parçası olarak Fransız devleti ve hatta Fransız kimliği değişti. Eski rejim ve devrim sonrası burjuvazi arasındaki bağı ideolojik seçkinler sağladı. Bu bağ güçlendi ve daha sonra eski rejimlerin jeopolitik baskıları altında burjuva hale geldi. Bu dolayımlar mutlakıyetçi unsurların despotik bir ulus-devlet biçiminde burjuva çağında dönüşümünü güvence altına aldı. Savaş Jironden federal alternatifi yenilgiye uğrattıktan sonra siyasal yurttaşlık merkezileşmiş bir şekilde – Amerikan çözümünün zıddı – kavrandı. Bu nedenle Fransız devleti ulusal duyguları dünyada daha önce bilinmeyen bir ölçüde harekete geçirebildi (7. Bölüm'de göreceğimiz gibi). Fransa artık monarşi ve kilise tarafından kullanılan, tikelci, yetkili kurumların bir toplamı değildi. Britanya gibi kapitalist bir sivil toplumdu ancak sivil toplum ulus-devlete daha fazla bağımlıydı. Avrupa artık birden fazla modernleşme modeline sahipti.

Agulhon, M. 1981. *Marianne in Combat: Imagery and Republican Symbols from 1789 to 1880.* Cambridge: Cambridge University Press.

Andrews, R. M. 1985. Social structures, political elites and ideology in revolutionary Paris, 1792-94. *Journal of Social History* 19.

Baker, K. M. 1987. Politics and public opinion under the old regime: Some reflections. In *Press and Politics in Pre-Revolutionary France,* ed. J. R. Censer and J. D. Popkin. Berkeley: University of California Press.

Barber, E. G. 1955. *The Bourgeoisie in Eighteenth-Century France.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Becker, C. L. 1932. *The Heavenly City of the Eighteenth-Century Philosophers.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Behrens, C. B. A. 1967. *The Ancien Regime.* London: Thames & Hudson. 1985. *Society, Government and the Enlightenment: The Experiences of Eighteenth-Century France and Prussia.* London: Thames & Hudson.

Beik, W. 1985. *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France.* Cambridge: Cambridge University Press.

Berlanstein, L. 1976. *The Barristers of Toulouse, 1740-1783.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Bertaud, J. P. 1970. *Valmy.* Paris: Julliard. 1979. *La Revolution Armee.* Paris: Laffont.

Best, G. 1982. *War and Society in Revolutionary Europe: 1770-1870.* Leicester: Leicester University Press.

Bien, D. D. 1974. La reaction aristocratique avant 1789: L'exemple de l'armee. *Annales E.S.C.* 29.

1979. The army in the French Enlightenment: Reform, reaction and revolution. *Past and Present,* no. 88.

1987. Offices, corps and a system of state credit: The uses of privilege under the *Ancien Regime.* In *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture.* Vol. I: *The Political Culture of the Old Regime,* ed. K. M. Baker. Oxford: Pergamon Press.

Birnbaum, P. 1982. *La Logique de VEtat.* Paris: Fayard.

Boiloiseau, M. 1983. *The Jacobin Republic, 1792-94.* Cambridge: Cambridge University Press.

Bois, P. 1960. *Pay sans de Uouest. Des structures economiques et sociales aux options politiques depuis Vepoque revolutionnaire dans la Sarthe.* Paris: Vilaire.

Bonnin, B. 1987. Un bourgeois en quete de titres et de domaines seigneuriaux: Claude Perier dans les dernieres annees de 1'Ancien Regime. In *Bourgeoisies de Province et Revolution,* ed. M. Vovelle. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.

Bosher, J. F. 1970. *French Finances, 1770-1795.* Cambridge: Cambridge University Press.

Bossenga, G. 1986. From corps to citizenship: The Bureaux des Finances before the French Revolution. *Journal of Modern History* 58.

Botein, S., et al. 1981. The periodical press in eighteenth-century English and French society: A cross-cultural approach. *Comparative Studies in Society and History* 23.

Brinton, C. 1930. *The Jacobins: An Essay in the New History.* New York: Russell & Russell.

Cassirer, E. 1951. *The Philosophy of the Enlightenment.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Censer, J. R., and J. D. Popkin. 1987. Historians and the press. In *Press and Politics in Pre-Revolutionary France,* ed. J. R. Censer and J. D. Popkin. Berkeley: University of California Press.

Chartier, R. 1981. Cultures, lumieres, doleances: Les cahiers de 1789. *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine* 24.

Chaussinand-Nogaret, G. 1970. Capital et structure sociale sous l'ancien regime. *Annales E.S.C.* 25.

1985. *The French Nobility in the Eighteenth Century.* Cambridge: Cambridge University Press.

Cobban, A. 1964. *The Social Interpretation of the French Revolution.* Cambridge: Cambridge University Press.

Cominel, G. 1987. *Rethinking the French Revolution: Marxism and the Revisionist Challenge.* London: Verso

Corvisier, A. 1964. *UArmee francaise de la fin du XVHe siecle au ministere de Choiseul: Le Soldat,* 2 vols. Paris: Presses Universitaires de France.

Crouzet, F. 1966. Angleterre et France en XVIIIe siecle: Essai d'analyse comparee de deux croissances economiques. *Annales E.S.C.* 21.

1970. An annual index of French industrial production in the 19th century. In *Essays in French Economic History,* ed. R. Cameron. Home wood, 111.: Irwin.

Curtis, E. N. 1973. *Saint-Just, Colleague of Robespierre.* New York: Octagon Books.

Dann, O. 1988. Introduction. In *Nationalism in the Age of the French Revolution,* ed. O. Dann and J. Dinwiddy. London: Hambledon Press.

Darnton, R. 1979. *The Business of Enlightenment: A Publishing History of the Encyclopedie, 1775-1800.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

1984. A bourgeois puts his world in order: The city as a text. In his *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History.* New York: Basic Books.

1987. The facts of literary life in eighteenth-century France. In *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture.* Vol. I: *The Political Culture of the Old Regime,* K. M. Baker, ed. Oxford: Pergamon Press.

Dawson, P. 1972. *Provincial Magistrates and Revolutionary Politics in France, 1789-1795.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Dewald, J. 1987. *Pont-St. -Pierre, 1398-1789.* Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Dickson, P. G. M. 1987. *Finance and Government Under Maria Theresa, 1740-1780,* 2 vols. Oxford: Clarendon Press.

Doyle, W. 1980. *The Origins of the French Revolution.* Oxford: Clarendon Press.

Durand, Y. 1971. *Les fermiers-generaux au XVHIeme siecle.* Paris: Presses Universitaires de France.

Eisenstein, E. 1986. On revolution and the printed word. In *Revolution in History,* ed. R. Porter and M. Teich. Cambridge: Cambridge University Press.

Emsley, C. 1988. Nationalist rhetoric and nationalist sentiment in revolutionary France. In *Nationalism in the Age of the French Revolution,* ed. O. Dann and J. Dinwiddy. London: Hambledon Press.

Favier, R. 1987. Un grand bourgeois a Gap a la fin de l'Ancien Regime: Pierre-Daniel Pinet. In *Bourgeoisies de Province et Revolution,* ed. M. Vovelle. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.

Ferrieres, Marquis de. 1822. *Memoires,* 2nd ed. Paris: Baudouin Freres.

Fitzsimmons, M. P. 1987. *The Parisian Order of Barristers and the French Revolution.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Furet, F. 1978. *Penser la Revolution Frangaise.* Paris: Gallimard. Translated as:

1981. *Interpreting the French Revolution.* Cambridge: Cambridge University Press.

Furet, F., and J. Ozouf. 1982. *Reading and Writing: Literacy in France from Calvin to Jules Ferry.* Cambridge: Cambridge University Press.

Furet, F., and D. Richet. 1970. *French Revolution.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Gauthier, F. 1977. *La voie paysanne dans la revolution francaise: Vexemple picard.* Paris: Maspero.

1988. Universal rights and the national interest in the French Revolution. In *Nationalism in the Age of the French Revolution,* ed. O. Dann and J. Dinwiddy. London: Hanbledon Press.

Gay, P. 1967. *The Enlightenment: An Interpretation,* 2 vols. London: Weidenfeld & Nicolson.

Gershoy, L. 1962. *Bertrand Barere: Reluctant Terrorist.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Godechot, J. 1956. *La grande nation.* Paris: Aubier. 1973. Nation, patrie, nationalisme et patriotisme en France au XVIIIe siecle. *Actes du colloque Patriotisme et nationalisme en Europe a Vepoque de la Revolution frangaise et de Napoleon.*

1988. The new concept of the Nation and its diffusion in Europe. In *Nationalism in the Age of the French Revolution,* ed. O. Dann and J. Dinwiddy. London: Hambledon Press.

Goldstone, J. 1991. *Revolution and Rebellion in the Early Modern World.* Berkeley: University of California Press.

Homan, G. 1971. *Jean-Franqois Reubell.* The Hague: Nijhoff.

Hunt, L. 1984. *Politics, Culture and Class in the French Revolution.* Berkeley: University of California Press.

Julia, D. 1987. The two powers: Chronicle of a disestablishment. In *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture.* Vol. I: *The Political Culture of the Old Regime,* ed. K. M. Baker. Oxford: Pergamon Press.

Kagan, R. L. 1975. Law students and legal careers in eighteenth-century France. *Past and Present,* no. 68.

Kates, G. 1985. *The Cercle Social, the Girondins and the French Revolution.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Kennedy, M. L. 1982. *The Jacobin Clubs in the French Revolution: The First Years.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Kindleberger, C. 1984. Financial institutions and economic development: A comparison of Great Britain and France in the eighteenth and nineteenth centuries. *Explorations in Economic History* 21.

Kuscinski, A. 1916. *Dictionnaire des conventionnels.* Paris: Societe de l'histoire de la Revolution francaise.

Lamarque, P. 1981. *Les francs-maqons aux etats-generaux de 1789 et a Vassemblee nationale.* Paris: EDIMAF.

La Tour du Pin, Madame de. 1985. *Memoirs.* London: Century.

Le Bihan, A. 1973. *Francs-maqons et ateliers parisiens de la Grande Loge de France au XVIIIe siecle.* Paris: Bibliotheque Nationale.

Lefebvre, G. 1924. *Les Pay sans du Nord pendant la Revolution Franqaise.* Lille: Librairie Papeterie.

1954. *Questions Agraires au Temps de la Terreur.* La Roche-sur-Yon: Henri Potier.

1963. *Etudes sur la Revolution Francaise.* Paris: Presses Universitaires de France.

1973. *The Great Fear of 1789: Rural Panic in Revolutionary France.* New York: Pantheon.

Lemay, E. 1977. La composition de l'Assemblee Nationale Constituante: Les hommes de la continuity? *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 24.

Leon, P. 1970. L'elan industrial et commercial. In *Histoire economique et sociale de la France,* ed. F. Brandel and E. Labrousse. Paris: Presses Universitaires de France.

Lough, J. 1960. *An Introduction to Eighteenth-Century France.* London: Longman Group.

Lucas, C. 1973. Nobles, bourgeois and the origins of the French Revolution. *Past and Present,* no. 60.

Lyons, M. 1977. M.-G.-A. Vadier (1736-1828): The formation of the Jacobin mentality. *French Historical Studies* 10.

McManners, J. 1969. *The French Revolution and the Church.* London: SPCK.

Malouet, P. V. 1874. *Memoires.* Paris: Plon.

Mathias, P., and P. O'Brien. 1976. Taxation in England and France, 1715-1810. *Journal of European Economic History* 5.

Matrat, J. 1971. *Robespierre, or the Tyranny of the Majority.* Paris: Hachette.

Matthews, G. 1958. *The Royal General Farms in Eighteenth-Century France.* New York: Columbia University Press.

Moore, B., Jr. 1973. *Social Origins of Dictatorship and Democracy.* Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.

Morineau, M. 1980. Budgets de l'etat et gestation des finances royales en France au dix-huitieme siecle. *Revue historique* 264.

O'Brien, P., and C. Keyder. 1978. *Economic Growth in Britain and France, 1780-1914.* London: Allen & Unwin.

Ozouf, M. 1976. *La Fete revolutionnaire, 1789-1799.* Paris: Gallimard.

1987. Public opinion. In *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture.* Vol. I: *The Political Culture of the Old Regime,* ed. K. M. Baker. Oxford: Pergamon Press.

Palmer, R. R. 1941. *Twelve Who Ruled: The Committee of Public Safety During the Terror.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

1959. *The Age of the Democratic Revolutions,* vol. I. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

1985. *The Improvement of Humanity: Education and the French Revolution.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Patrick, A. 1972. *The Men of the First French Revolution: Political Alignments in the National Convention of 1792.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Pocock, J. G. A. 1975. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republic Tradition.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Riley, J. C. 1986. *The Seven Years War and the Old Regime in France.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Roche, D. 1978. *La Siecle des lumieres en province: Academies et academiciens provinciaux, 1680-1789,* 2 vols. Paris: Mouton.

Rude, G. 1959. *The Crowd in the French Revolution.* Oxford: Clarendon Press.

Scott, S. F. 1978. *The Response of the Royal Army to the French Revolution.* Oxford: Clarendon Press.

Seligman, E. 1913. *La justice en France pendant la Revolution, 2* vols. Paris: Plon.

Sewell, W. H. Jr. 1985. Ideologies and social revolutions: Reflections on the French Revolution. *Journal of Modern History* 57.

Skocpol, T. 1979. *States and Social Revolutions.* Cambridge: Cambridge University Press.

Soboul, A. 1964. *The Parisian Sans-Culottes and the French Revolution, 1793-4.* Oxford: Clarendon Press.

Starobinsky, J. 1987. Eloquence ancient and modern: Aspects of an Old Regime commonplace. In *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture.* Vol. I: *The Political Culture of the Old Regime,* ed. K. M. Baker. Oxford: Pergamon Press.

Taylor, G. V. 1967. Non-capitalist wealth and the origins of the French Revolution. *American Historical Review* 72.

1972. Revolutionary and nonrevolutionary content in the *cahiers* of 1789: An interim report. *French Historical Studies* 7.

Thompson, J. M. 1936. *Robespierre,* 2 vols. New York: Appleton-Century.

Tocqueville, A. de. 1955. *The Old Regime and the French Revolution.* New York: Doubleday.

Tournier, A. n.d. *Vadier Sous le Terreur.* Paris: Flammarion.

Vovelle, M. 1976. *Les Metamorphoses de la fete en Provence, 1750-1830.* Paris: Flammarion.

1984. *The Fall of the French Monarchy, 1787-1792.* Cambridge: Cambridge University Press.

Vovelle, M., and D. Roche. 1965. Bourgeoisie, rentiers and property owners: Elements for defining social categories at the end of the eighteenth century. In *New Perspectives on the French Revolution: Readings in Historical Sociology,* ed. J. Kaplow. New York: Wiley.

7
Önceki Üç Bölüme Sonuç: Sınıfların ve Ulusların Ortaya Çıkışı

Birçok kişi 1770'ten itibaren yarım yüzyıllık süreyi hem Avrupa hem de Amerika kıtalarında devrimci bir dönem olarak selamlamıştır. Bazıları bunu, sınıf ve demokrasiyle –Palmer'ın (1959) ifadesiyle "demokratik devrimler çağı"– başkaları her iki kıta boyunca ulusların devrimci yükselişiyle (Anderson, 1983) özdeşleştirmektedir. Bazı ülkeler milliyetçilik ve demokrasiye doğru harekete geçmişlerdir, ancak çoğu devrim başarısız olmuştur; Fransız Devrimi tamamlanmamış, Amerikan devrimi ancak muğlâk bir şekilde devrimci olmuştur. Dahası, bu olaylar başka rejimlere, yükselen sınıf ve uluslara taviz vererek devrimleri engelleme konusunda esin kaynağı olmuşlardır. Bu tavizler kalıcı biçimlerde kurumsallaştırıldıkları için dünya-tarihsel öneme sahiptirler. Bu bölüm modern Batı tarihinin esas yaratıcı dönemi olarak kendini göstermiş dönemi özetlemektedir. En önemli dört modern devlet belirginleşmesi – kapitalizm, militarizm, temsiliyet ve ulusal sorun – birlikte kurumsallaşmıştır. Birbirlerine karşıt olmak şöyle dursun, sınıflar ve uluslar birlikte yükselmiş, dört toplumsal iktidar kaynağının her biri tarafından yapılandırılmış ve kendilerine rakip katmanlı ve yerel-bölgesel örgütler ortadan kalktıysa da varlıklarını devam ettirmişler, dönüşmüşlerdir.

Bütün bunları açıklamak için dönemin üç iktidar devriminden başlıyorum. İlkin, ekonomik devrim sanayicilikten ziyade kapitalizme dönüşmüştür. Sadece Britanya'da (ve Avrupa'nın az sayıdaki bölgesinde) bu dönemde sanayileşme gerçekleşmiş, ancak buradaki dağıtımcı iktidar değişiklikleri başka yerlerden daha büyük bir önem arz etmemişlerdir. 4. Bölüm, Britanya sanayiciliğinin nasıl hâlihazırda kurumsallaşmış bir ticari kapitalizm tarafından şekillendirildiğini gösteriyor. Bu dönemde sanayileşme kolektif ve jeopolitik

iktidarı sadece Britanya'da büyük ölçüde arttırmıştır. Dağıtımcı iktidar üzerindeki etkisi başka her yerde sınırlıdır: İmalatçı kapitalistler ve işçiler benim anlatımda nadiren görünmüşlerdir. Daha genel olarak yayılmış tarımsal, sanayileşme öncesi ve ticari bir kapitalizm, daha yoğun örgütlenme ağları kadar, eski rejimle karşılaşmaları dönemin içerideki temel iktidar mücadelesini oluşturan yeni burjuva ve küçük burjuva sınıflar üretmiştir.

İkincisi, yoğunlaşan jeopolitik militarizm devletin aşırı büyümesini ve modernleşmeyi teşvik etmiştir. Daha önceki yüzyıllarda devlet harcamaları gayrisafi milli hâsılanın barış döneminde % 3'ünden daha azını, savaş zamanı muhtemelen % 5'ini oluştururdu. 1760'lar itibariyle bu rakam barış dönemi % 10'a ve savaş zamanı % 20'ye (Prusya'da % 30'a) yükseldi ve Napolyon Savaşları sırasında oran sırasıyla % 30'a ve % 40'a ulaştı (bkz. Tablo 11.3). Neredeyse bütün artış, barış ve savaş dönemi fark etmeksizin silahlı kuvvetler içindi. Askeri insan gücü yüzyılın ortasında iki katına çıktı ve Napolyon Savaşları döneminde tekrar ikiye katlanarak toplam nüfusun % 5'ine ulaştı (bkz. Tablo 11.6). Herhangi bir Batılı devletinkinden çok daha yüksek olan bu talep 1990'ların en fazla askerileşmiş toplumlarının – harcamalar bakımından Irak, insan gücü bakımından İsrail – rakamlarıyla aynıdır. Bu askeri adanmışlığın Irak[1] ve İsrail'e getirdiği dönüşümü ele alırsak bunun 18. yüzyıl Avrupa'sı üzerindeki etkisini anlayabiliriz: Devletler tebaaları için çok daha önemli hale geldiler; rejimler harcamalarını aşırı dikkatli yaptılar ve modernleştiler; siyasi protesto, katmanlı örgütlenmeleri yerinden ederek yaygın ve siyasi sınıf mücadelesine ve de yerel-bölgesel örgütlenmeleri yerinden ederek ulusal mücadeleye doğru genişledi. Temsiliyet ve ulusal sorun artan devlet militarizminin ürünü olarak Batının gündemine tamamen yerleşti.

Üçüncüsü, kapitalizm ve devletlerin birbirine geçmiş büyümesi, kiliseler tarafından zaten başlatılmış olan ideolojik iktidarda bir devrime yol açtı. Kiliselerin ortak talepleri daha sonra özerk iktidarlar geliştiren söylemsel okuryazarlık – basmakalıp olmayan metinleri yazma ve okuma – ağlarını genişletti ve dönüştürdü. Kilise öncülüğündeki dönemden sonra söylemsel okuryazarlık iki yönde gelişti. Britanya ve onun Amerikan kolonilerinde hâkim olan birincisi, daha çok ticari kapitalizm tarafından teşvik edildi. Avusturya ve Prusya'da hâkim olan ötekisi daha çok orduların ve devlet yönetimlerinin büyümesi tarafından teşvik edildi. Fransa bu ikisini karıştırdı. Söylemsel okuryazarlığa uzanan bu kapitalist ve devletçi rotalar sınıf ve ulusun yaygın cemaatler olarak gelişmesinin önkoşuluydu.

Sınıflar ve uluslar bağlamında "eskilcilik" (perennialism) ya da "ilkçilik"ten (primordialism) ziyade "modernizm"e katılıyorum (milliyetçilik literatüründeki bu ayrımlar için bkz. Smith, 1971; 1979: 1-14). Bir ulus kendi ayrı

---

1 Bu kısım sonrasında Irak'ın askeri açıdan başka biçimlerde dönüşüme uğradığı 1990-91 Körfez Savaşı öncesinde yazılmıştır.

etnik kimlik ve tarihini olumlayan ve kendi devleti iddiasında bulunan, sınıfları kesen yaygın bir cemaattir. Uluslar kendilerini ayrı erdemlere sahipmiş gibi algılar ve birçoğu bir adım öteye giderek öteki "aşağıdaki" uluslarla daimi saldırgan bir çatışmaya tutuşmuştur. Saldırgan olsun ya da olmasın uluslar birçok yazarın katıldığı üzere önce 18. yüzyıl Avrupa'sı ve Amerika'sında ve çok daha sonra başka yerlerde ortaya çıkmışlardır (örn. Kohn, 1944; Anderson, 1983; Gellner, 1983; Hroch, 1985; Chatterjee, 1986; Hobsbawm, 1990). Öncesinde hâkim sınıflar ve ancak nadiren tabi sınıflar yaygın ve siyasal bir şekilde örgütlenebilmişlerdir. Hâkim sınıf kültürü köylü kitlelerin kültüründen büyük ölçüde yalıtıldıkça daha az sayıda siyasi birim, uluslarda olduğu gibi, ortak kültür üzerinden tanımlanmıştır (bkz. bu çalışmanın 1. Cildi, ss. 527-530; ayrıca bkz. Gellner, 1983, 1. Bölüm; Hall, 1985; Crone, 1989, 5. Bölüm). Yaygın ve hâkim bir siyasi sınıfın ardında, yapı taşları sınıflar değil yerellikler ve bölgeler olan tikel ve katmanlı ağlar düşüş göstermiştir.

Bu genel iddialar vasıflandırılmaya muhtaçtır. 1. Ciltte gördüğümüz gibi sınıf mücadelesi klasik Yunan ya da Cumhuriyetçi Roma'da olduğu gibi sıra dışı toplumlarda gelişebilmiş, başka yerlerde ağırlıklı olarak dini cemaatler tarafından yapılandırılmışsa ortaya çıkabilmiştir. Smith'in belirttiği gibi bir topluluğun ortak kimlik ve (genellikle mitik olan) tarih paylaştığı hissiyatı, yani "etnik bilinç" özellikle paylaşılan bir dil, din ve siyasi birlik sayesinde daha önceki dönemlerde de görülüyordu. Böylece (her üçüne de sahip İngiltere'de olduğu gibi) yayılmış bir "milliyet" algısı ortaya çıkabilirdi. Ancak bu yerel, bölgesel, mesleki ve sınıfsal kimlikler tarafından kayda değer şekilde zayıflatılmış birçok "özelleşmiş" kimlikten sadece bir tanesiydi.

Fransız Devrimi öncesinde "ulus" terimi genellikle ortak kan bağına sahip akraba topluluğu anlamına geliyordu. 18. yüzyıl Britanya'sında bulunan "siyasi ulus" gibi bir terim (kan bağları ve mülkiyet nedeniyle bahşedilen) oy ve görevde bulunma hakkına sahip olanlar atıfta bulunuyordu. Uluslar hala büyük oranda hâkim sınıflarla sınırlandırılmış (Smith'in terimiyle) "yatay" konumdaydılar. Smith ayrıca tarım toplumlarında yaygın olduğunu iddia ettiği ve böylece "eskilci" kuramla uzlaşı geliştirdiği (Armstrong, 1982 gibi), "dikey" (yani sınıfları kesen) etnik topluluklar tanımlar. Böyle bir eskilciliğe 1. Ciltte genel olarak itirazda bulundum ve aslında Smith de bunu kabul etmektedir: "Milliyetçilik hem ideoloji hem de hareket olarak bütünüyle modern bir olgudur" (1986: 18, 76-79).

Ancak ulusun "pre-modern" tarihine bir ölçüde katılıyorum. Benim dönemim başlamadan önce hâlihazırda ortaya çıkmakta olan ulusların gelişiminde iki "ön-ulusal" (*protonational*) evre tanımlıyorum. Bunları dinsel ve ticari-devletçi evreler olarak adlandırıyorum. Sonra "uzun 19. yüzyıl"ın ön-ulusları erişkin uluslara militarist ve endüstriyel kapitalist evreler olmak üzere iki ayrı evrede dönüştürdüğünü ileri sürüyorum. Bu bölümde militarist evreyi 1792 öncesi ve sonrası şeklinde iki alt evreye ayırarak tamamen tartışıyorum.

Dördüncü evre olan endüstriyel kapitalist evre ileriki bölümlerde ele alınacak, tarihi ise 20. Bölüm'de özetleniyor.

İlk evre olan 16. yüzyılda başlayan dini evrede Protestanlık ve Katolik Karşı-Reformasyon iki potansiyel ön-ulus yarattı. İlkin Hristiyan kiliseler söylemsel okuryazarlık ağlarını yatay olarak ana bölgesel diller boyunca ve (daha değişken bir şekilde) aşağıya doğru orta sınıf mensuplarına yaydı. Chaucer ve çağdaşları üç dilde yazarken (İngilizce, Anglo-Norman Fransızcası ve Latince) Shakespeare ve çağdaşları sadece, yazılı biçimi 17. yüzyıl sonunda tamamen standartlaştırılmış bir dil olan İngilizce yazdılar. Çoğu ülkede rejim ve kilisenin yazı dili başka diyalektler ve diller pahasına, temelde Tanrı'nın dili olduğu için, kademeli olarak ana bölgelerden yayıldı. Galce ve Provans dili gibi yerel ve sınırdaki diller çeperdeki alt sınıflara bırakıldı. Galebe çalan dilin kabaca devlet bölgeleriyle örtüştüğü durumlarda, okuryazar tebaada, bu bir şekilde paylaşılan topluluk algısını arttırdı. İkincisi farklı kiliselerin farklı devletler ve bölgeleri örgütlediği yerlerde, Din Savaşları'nda olduğu gibi, bunların çatışmaları daha popüler bir ön-ulusal güç kazanabildi. Ancak her iki "tebaalaştırmacı" eğilim de; devlet, dil ve kilise bağları bazen örtüşürken çoğu kilise (ve bütün Katolik Kilisesi) esasen ulus-ötesi olduğundan oldukça değişkendi.

Eğer Batı tarihine, geçmişten günümüze, teleolojik bir şekilde bakarsak o zaman ulus inşasının bu dini evresi dünyaya şiddetli bir ideolojik iktidar dayatması olarak görünür. Ancak kendi içinde bu sadece güdük kalmış ön-uluslar üretti. Devlet, dil ve kilisenin muhtemelen başka her yerden daha çok örtüştüğü İngiltere'de dahi 17. ya da erken 18. yüzyılda "İngiliz" olma algısı sınıf tarafından bir şekilde sınırlandırılmış ve Protestanlık ve hizipleri bu algının içine işlemişti. Devlet henüz böyle bir ön-ulusal kimlikle yoğrulacak ve bu kimliği güçlendirecek kadar yeterince bütün toplumsal yaşamla ilgili değildi. Ancak bu evrenin en önemli mirası muhtemelen benim "yoğun iktidar" demeyi tercih ettiğim şeyin harekete geçirilmesi alanındaydı. Kiliseler uzun bir zaman önce özellikle köylerde aile yaşamı ve cemaatin mevsimsel döngüsünün ritüellerine derin bir şekilde yerleşmişti. Okuryazarlığı teşvik ederek kiliseler, toplumsal yaşamın mahrem ve ahlaki alanını daha geniş ve seküler toplumsal pratiklerle bağlantılandırmaya başlıyorlardı. Bu harekete geçirmenin, en geniş "aile" birimi sonunda ulus haline geldiğinden, artan önemini aktaracağım.

İkinci olan ve 1700 civarında başlayan ticari-devletçi evrede, bu sınırlı ortak topluluk algısı, her biri farklı ülkelerde hâkim olan ticari kapitalizm ve askeri devlet modernleşmesi okuryazarlığın genişlemesinin çoğunu kendine mal ettikçe daha da sekülerleşti. Sözleşmeler, hükümet kayıtları, ordu eğitim kılavuzları, kahvehanede iş tartışmaları, kayda değer görevlilerin akademileri – bütün bu kurumlar hâkim sınıfların paylaştığı okuryazar kültürünü (daha önceki bölümlerin ayrıntılı bir şekilde gösterdiği gibi) sekülerleştirip hafifçe aşağı doğru yaydı. Bütün devletler hukukla yönetildiği için temel ve paylaşılan bir "sivil vatandaşlık" devlet bölgeleri boyunca daha da yayıldı ve paylaşı-

lan dinler değişken bir şekilde daha evrensel dayanışmayı yaydılar. Ancak kapitalizmde hâkim sınıfların ve kiliselerin söylemsel okuryazarlığı bir ölçüde ulus-ötesi; "tebaalaştırma" da sınırlı kaldı. Anderson'ın "matbuat kapitalizmi" bir uluslar topluluğu kadar kolayca ulus-ötesi bir Batı ortaya çıkartabilirdi. Ulus hala toplumu harekete geçirmemişti.

Bu ön-ulusların sınıfları kesen, devletle bağlantılı ve son olarak saldırgan cemaatlere dönüşümü bu bölümde ele alınan üçüncü evrede baş gösterdi. 1840 itibarıyla bütün önemli Güçler üç çeşitten yarı ulusları barındırmaktaydı. Anakara Britanya ve Fransız ulusları var olan devletlerini güçlendirdiler; bunlar devlet-destekleyen ulus örnekleridir. Prusya-Almanya'da ulus, var olan herhangi bir devletten daha büyüktü ve asiyasal bir rolden devlet-yaratan (ya da pan-devlet) bir role geçmekteydi. Avusturya topraklarında uluslar devlet sınırlarından daha küçüklerdi ve devlet-yıkıcı hale geldiler. Neden uluslar bu değişik biçimlerde geliştiler? Benim cevabım bu üçüncü evrenin artan militarizminin farklı ekonomik, ideolojik ve siyasal iktidar ilişkilerine geçişine odaklanıyor.

Sınıflar için esas drama Fransız Devrimi'ydi. 6. Bölüm bunun ilk başta sınıf mücadelesi olmadığını ancak Marks'ın anlattığı – yaygın, simetrik ve siyasal – sınıf mücadelesinin ana örneği haline geldiğini gösteriyor. Ancak bu, döneminin tek bu tarz olayıydı, esas öykünmecisi Haiti'deki köle isyanı oldu. Amerika'da kapitalist liberalizm yükseldi ancak oradaki devrim daha az sınıf temelli ve toplumsal olarak daha az devrimciydi. Fransız Devrimi büyük ölçüde kendi meziyetleri üzerinden başarıya ulaşan tek burjuva devrimiydi. Diğerleri Fransız orduları tarafından desteklendi ve onlar terk ettiğinde söndüler (benzer bir sırayı 1945'ten 1989'a Doğu Avrupa'da gördük). Britanya ve Amerika'da daha ılımlı reform sonuçlarını çözümledikten sonra ve daha sonraki daha muhafazakâr Almanya ve Avusturya tartışmamı öngörerek Marks'ın feodalizm ve kapitalizm ile eski rejim ve yükselen burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesi vizyonunu karşılaştırmalı bir perspektiften ele alıyorum. Nasıl Fransa'da bir burjuva devrimi görünürde mümkünken başka bir yerde böyle değildi? Bu tarz değişik sınıfsal ve ulusal sonuçların birbirlerine geçtiğini iddia ediyorum. Ortak bir şekilde ortaya çıkışlarını önce daha ziyade sınıflara, sonra uluslara odaklanarak dört aşamada açıklıyorum.

1. Feodalizmden Kapitalizme

Marks'ın belirttiği gibi kapitalizm devrimciydi, üretici güçleri ilkin tarımda ve ticarette sonra sanayide hızlandırmakta ve daha serbest piyasa ilişkilerini ve mutlak özel mülkiyetin üretim ilişkilerini daha evrensel bir şekilde sivil toplum boyunca yaymaktaydı. Kapitalizm ayrıca söylemsel okuryazarlığın (matbuat kapitalizminin) ve ortak ideolojik mesajlarının daha geniş bir şekilde yayılmasına yardımcı oldu. Kolektif iktidarlar oldukça benzer bir şekilde dönüştürüldü. Kapitalizmin ortaya çıkan sınıfları tarafından kullanılan dağıtımcı

iktidarına ayak uydurmadan herhangi bir rejimin varlığını sürdürmesi mümkün değildi; bu sınıflar arasındaki mücadele temsil siyasetinin çoğunu da kapsayarak dönemin dramasını oluşturdu. Bu argümanlar üzerinde durulmayacak kadar tanıdık.

Ancak Marx feodalizmden kapitalizme geçişin dağıtımcı iktidarı "feodal lordlar" ve "kapitalist burjuvazi" arasında yaygın ve siyasal bir sınıf mücadelesine yol açacak şekilde dönüştürdüğünü ileri sürerken hatalıydı. Almanya'da (daha sonra Japonya'da olduğu gibi) ve bir ölçüde Britanya'da böyle lordlar aslında toplumsal kalkışma olmaksızın iktidar dayanaklarını değiştirerek tarım ve ticaret daha sonra da sanayi alanındaki kapitalistler *haline geldiler*. Sınıf gerilimleri gizli bazen de yıkıcı ancak yerel ve asiyasal olarak kaldı. Lordların kapitalizmi reddettikleri yerlerde dahi çatışma şaşırtıcı bir şekilde durgundu. 18. yüzyıl Fransası'nda, daha sonra Avusturya-Macaristan ve Rusya'da olduğu gibi burjuva kapitalistler eski asillere tabiydiler ancak sınıf düşmanlığından çok katmanlı örgütlerde manipüle edici bir hürmetle tepki verdiler. Doğrudur, eski rejimle kısmen her ikisi de aşağıdaki "halk" ve "avam takımı"ndan korktukları için anlaşmaya vardılar. Ancak bu 1848'de olacağı gibi öncelikli kaygı değildi. Böyle bir korkunun ve geniş bir "düzen partisi"nin yokluğu Fransız Devrimi'nin mümkün kıldı. Kendi yaygın örgütlenmelerinin yokluğunda burjuva kapitalistler kendi amaçlarını kullanmak için eski rejimin örgütlenmelerini kullandılar. Ekonomik pratiklerini, oğullarını ve kızlarını hamilik, makamlar, unvanlar ve asil eşler alarak eski rejime yanaştırdılar. Statü için refahtan vazgeçmiyorlar ancak devlet makamlarının meyveleri ile piyasa belirsizliklerine karşı ayrıcalıkları güvence altına almak için rejime dâhil oluyorlardı.

Bu nokta genişletilebilir. Kapitalist üretim tarzı sadece özel mülkiyete ve piyasa rekabetine ihtiyaç duyar. Mahkemeler ve piyasa dışında çok az yaygın örgütlenmesi vardır ve başka dağıtımcı iktidar örgütlenmelerini dönüştürmektense onlara uyum sağlama eğilimindedir. Örneğin etnik farklılıklar *apartheid* [ırk ayrımcığı] şeklinde kurumsallaşmışsa ya da ataerkillik hâlihazırda kurumsallaşmışsa kapitalistler bunları piyasa hesaplamalarına katarlar. Alternatif olarak başka koşullarda etnik ve cinsi eşitlik varsayımları üzerinden hesap yaparlar. Manipülasyonları eski rejimleri, *apartheid* ya da ataerkilliği destekleyebilir ancak kapitalistler bunlardan sorumlu değildir. Bu dağıtımcı iktidar örgütlenmeleri parçalanmaya başlarsa uyanık kapitalistler manipüle edici stratejilerini bunlar olmadan kar elde etmek üzere değiştirirler. Kapitalizm, Marks'ın düşündüğü gibi dağıtımcı iktidar ilişkilerinin güçlü bir dönüştürücüsü değildi – herhangi bir ekonomik üretim tarzı da değildir.

Bu dönemde hiçbir yerde esasen burjuvazi kendisini küçük burjuvazi ile birlikte burjuvazinin eski feodal rejime karşı sınıf mücadelesindeymiş gibi algılamadı. Marks'ın klasik tanımında "büyük" ve "küçük" fraksiyonları birleştiren burjuvazi – tam da öyle olması gereken dönemde – önemli bir iktidar

aktörü değildi. Her ne kadar az sayıda önemli burjuva feodalizmi keskin şekilde eleştirdiyse de bunu (iktisadi olmayan iktidar ilişkileri müdahale edene kadar) küçük burjuvaziden ziyade modernleştirici bir eski rejim hizbiyle ittifak halinde yaptılar. Bu sınıf bilincinin değil sınıf örgütlenmesinin başarısızlığıydı. Kapitalistler eski rejimin siyasal iktisadına ticari tekel ve ayrıcalıklar kazanmak için mevki ya da parlamenter etki satın alarak, iltizam ve hükümet makamları edinerek ve koruyucu-korunan ağlarına girmek için evlilikleri kullanarak dâhil olmuşlardı. Bu "yoz" pratiklerin zaman içinde azaldığı doğrudur ancak bu bağımsız bir burjuvaziden ziyade kapitalistleşen eski rejim modernleştirmecilerinden gelen baskıyla gerçekleşti. Yeni imalat kapitalizmi yayılmış bir piyasa aracılığıyla birbirlerine bağlanan küçük girişimlerin bolluğuna dayanmaktaydı. İmalatçı burjuvazi sağlam bir örgütlenmeden yoksundu. Burjuvazi sadece bir "gizli sınıf" konumundaydı. Bu sınıfa ait olabilecekler amaçlarını gerçekleştirmek için sınıfa ya da kendi devletlerine ihtiyaç duymadılar.

Küçük burjuva kapitalistler daha fazla sınıf aidiyeti ve örgütlenmesi sergilediler. McKendrick, Brewer ve Plumb'ın İngiltere, Soboul'un Fransa ve Nash'in Amerikan kolonileri için ileri sürdüğü gibi küçük dükkân sahipleri, tacirler ve zanaat ustalarının içi, eski rejimin yolsuzluk ve asalaklığının kendi emeklerini ve ürünlerini sattıkları pazarı nasıl ayrıcalıklara tabi kıldığına yanmaktaydı. Krizlerde bu üretim-pazar temelli sınıf kimliği ve muhalefet "eski yolsuzluk" ve "aristokratik tertipler"in siyasal olarak itham edilmesine dökülebilirdi. Ancak doğrudan ekonomik sömürü algıları üretim ilişkilerinden çok piyasa aracılığıyla ortaya çıktı. Küçük burjuva patlamalara özellikle alttan avam takımı tarafından destekleniyorsa çoğunlukla ekmek ayaklanmaları tarafından zemin hazırlandı. Bunlar piyasa merkezli, yerel topluluklara küçük burjuvazinin yoğun nüfuzu tarafından harekete geçirilmiş, ilan, broşür ve başka basılı malzemeler aracılığıyla söylemsel iletişim ağlarından yardım gören patlamalardı. İçlerinde istihdamdan ziyade sokak ve mahalleler üzerinden yerel olarak örgütlenmiş aileler, erkekler yanı sıra kadınlar vardı. Aile içerisinin yaygın siyasetle bütünleşmesi (askere alınma karşısındaki ayaklanmalarda görüldüğü gibi) bu tarz hareketlere kayda değer bir ahlaki güç sağladı.

Ancak bu sınıfsal patlamaların sınırlı amaçları vardı: Eski rejime karşı hoşnutsuzluk göstermek ve devrim bir kenara, yeni temsiliyet yapıları değil pragmatik tavizler peşinde olmak. Başkentte ayaklanmak isyanı merkezi devlete yöneltse ve ekmeği dağıtan ya da fiyatlayan devlet olunca isyan daha siyasal olsa da bunlar yerel olarak örgütlenmişlerdi. Ekmek isyanları eski rejimleri kaygılandırabilir hatta istikrarsızlaştırabilir, ancak burjuva rejimler meydana getirmezdi. Eğer politikleşirlerse çoğu (daha sonra tartışılan) söylemsel okuryazarlık aktarımına odaklanmış sınıfları kesen iktidar örgütlerinin denetimi altına girerdi. Ancak bu [denetim ç.n.] yaygın ve siyasal protestoya destek olmakla birlikte aynı zamanda ahlaki yırtıcılığını da evcilleştirdi, yo-

ğunluğunu azalttı ve özellikle kadınları dışlayarak tabanını daralttı (bu argümanı 15. ve 17. Bölümlerde daha ileriye götürüyorum).

Böylece üretim ve piyasanın ekonomik örgütlenmelerini birleştirmek gizli sınıf çatışması ile rejimin taviz vermesine yol açabilecek yoğun yerel protestoları açıklayabilir. Ancak yaygın fakat daha az siyasal sınıfları ya da yapısal demokratik reform veya devrimi açıklayamaz. Küçük burjuvalar geniş parametreleri öncülleri tarafından dağınık bir şekilde oluşturulmuş dağınık pazarlarda sadece sınırlı devlet yardımıyla faaliyet gösteriyorlardı. Zaman zaman gösterdikleri kızgınlık daha ötedeki bütün sınıf çatışmasının gerekli bir koşuluydu ancak doğrudan dönemin yaygın ve siyasal sınıf çatışmasını "saf bir şekilde" üretmedi. Devletler ekonomik yaşamada merkezi önemde olmadıkları için kapitalist devrim "ulusları" yardım almaksızın ileri doğru itmedi. Hoşnutsuz küçük burjuvalar eski rejime karşı ve yurttaşlık uğruna mücadele ettiler ve mücadeleleri "ulusal" bilinç yarattı. Ancak bunlar militarizm ve ideolojiler müdahale ettiğinde harekete geçtiler.

2. 1792 Öncesi Militarizm

Neden bir sınıf yaygın ve siyasal olarak örgütlen*meli*dir? Marx cevabın açık olduğunu düşünüyordu: Sınıf örgütlenmesi doğrudan üretim ilişkilerinde ortaya çıkmıştı. Marx yanılmıştı. Gördüğümüz gibi burjuvazi sınıf örgütlenmesinden ziyade katmanlı bir örgütlenmeyi tercih etmeye eğilimliydi. Sonraki bölümler daha fazla proleter sınıf örgütlenmesi ele alacak ancak her daim kısmi-katmanlı ya da yerel-bölgesel örgütlenmelerle rekabet halinde. Ancak sınıfların siyasal örgütlenmesinin devletlerin kurumsal tikelliklerini kapsayan özgül siyasal nedenlerinin de olması kimseyi şaşırtmamalıdır.

Bu kurumsal tikellikler artık devlet militarizmine odaklanmıştı. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'na gelmeden 1792 öncesi dönemi tartışıyorum. Tilly (1975, 1990) ve ben (1. Cilt'te) siyasal mücadelelerin yüzyıllar boyunca savaşmanın yol açtığı mali krizler tarafından yapılandırıldığını gösterdik. Benzer bir şekilde bu dönemde küçük burjuvalar, Büyük Güç rekabetinin insan gücü ve mali ihtiyaçları tarafından sıkıştırılan devletler kurumsallaşmış araçlar kullanarak kaynakları elde etmeyi başaramayıp yeni vergiler, ikrazlar koyma ve askere alma peşine düştüğünde yaygın ve siyasal olarak örgütlendiler. Devletin el koyması arttıkça ve giderek azalan oranlı hale geldikçe toplumsal gerilimler "ulusal" siyasal düzeye yansıdı. Hoşnutsuzluk devlet maliyetleri (vergiler ve askeri hizmet) ve faydalara (karlı makam sahipliği, ekonomik tekeller, tahvil sahipliği ve vergi ve askerlikten muafiyet) odaklandı. Kapitalizmin üretim ve piyasa ilişkileri değil, bunlar dönemin en çekişmeli siyasal iktisadını oluşturdu. Bir noktayı tamamen açıklığa kavuşturayım: Bu hoşnutsuzlukların doğrudan ekonomik sömürüye karşı yükseltilen hoşnutsuzluk-

tan daha büyük olduğunu iddia etmiyorum; aslında bunlar çoğu insanın yaşamında daha az önem taşımaktaydılar. Ancak bu tarz bir hoşnutsuzluğun daha tutarlı bir şekilde *politikayı* harekete geçirdiğini iddia ediyorum.

Ayrıca militarizm monarşik devlet seçkinlerinin yönetimi rasyonalize etmesi ve o zamana kadar dayandıkları maliyetli tikel ayrıcalıklara saldırmalarını teşvik etti. Bu nedenle siyasal mücadeleler eski rejimler içinde yarı-ilkeli seçkinler ve parti çatışması ile başladı. Daha fazla mali ve askere alma sıkıntısı ve kavga eden rejim hizbinin sunduğu fırsat daha sonra daha geniş vergi ödeyen sınıfları, tarihsel ve siyasal kayıtsızlıklarından sıyrılarak devlet meşruiyetini sorgulamaya itti. Devlet kurumları seçkin-parti hizip mücadelesini çözemediğinde rejim modernleştiricilerinin iki talebini yaygınlaştıran küçük burjuva ideologlar ve örgütler ortaya çıktı. Bunlar siyasal iktisadı serbestçe protesto etmek üzere sivil yurttaşlık ve protestonun etkisiz olduğu durumda da siyasal yurttaşlık talep ettiler.

Sadece bu rota potansiyel olarak devrime gidebilirdi çünkü sadece bu avam takımını –kent ve kır emekçilerini ve küçük köylüleri– mülk sahibi olanların talepleri arkasında harekete geçirebilirdi. Ne Fransız ne de Amerikan Devrimleri avam takımının desteği olmaksızın başarılı olurdu. 1789 Fransız köylü isyanı rejim modernleştiricilerini sola doğru yapısal reforma itti; kentli baldırı çıplaklar baskıyı sürdürdüler. Amerika'da kentli avam takımı ve küçük çiftçiler savaşı kazanmak için gerekli birlikleri ve malzemeleri sağladılar ve isyancı eşrafı 1780'ler boyunca sola doğru ittiler. Ana hedefleri siyasal iktisadi bir nitelik taşıyordu – vergilendirme, tahvil sahipliği ve ekonomik ayrıcalıklar, borç kanunları, ve devlet tarafından ihsan edilmiş tekeller ve fiyatlar. Küçük burjuvazi, köylü çiftçiler ve bazen de kent yoksullarının sınıfsal ittifakı devletin kurumsal tikellikleri tarafından siyasallaştırıldı.

Mali krizlerin iki bileşeni vardı. İlkin vergilerdeki artışın hoşnutsuzluk yaratacak kadar önemli olması gerekliydi. Ancak verili oranlar aynı siyasal tepkiyi üretmiyordu. Britanya en yüksek vergi alınan ülkeydi, Prusya en fazla askere alan. Fransa ve Avusturya onu takip ediyordu, Amerikan kolonileri ise en az verginin toplandığı ya da en az sayıda kişinin silah altına alındığı yerlerdi. Vergi toplama üzerinden yapılan bu sıralama siyasal öfke düzeyiyle doğru orantılı değildir. Vergi oranları daha ziyade durağan olduğundan bu dönemde isyan ya da devrimlerin bilhassa zayıf öngörücüleridir. Artan harcamaların çoğunluğu borçlarla finanse edilmiştir.

Bu nedenle ikinci olarak bir devletin seçkin-parti çatışmasını kurumsallaştırma derecesi de krizin ciddiyetini açıklamaktadır. Tablo 4.1.'de belirtilen ayrımlar bağlamında devlet seçkinleri ve hâkim sınıfların partileri arasındaki altyapısal koordinasyonu merkezileştiren bu rejimler –Britanya ve Prusya– eski rejimin hizipsel tartışmalarını azaltarak bu kurumlar aracılığıyla daha fazla gelir elde edebildiler. Britanya'da Parlamento vergileri oylamaya ve ban-

ka da borçları arttırmaya – biri diğerini karşılayacak şekilde – devam etti. Her ikisi üzerindeki müzakereler, nihai egemenlik devlet seçkinlerinin, "içerideki" partilerin ve "dışarıdaki" partilerin karşılıklı olarak etkileşimde bulunduğu Parlamento'da olmak üzere, kurumsallaştı. Prusya'da egemenlik kral ve asiller arasındaki, devletin bütün düzeylerinde kurumsallaştırılmış ilişkilerde yatıyordu. Kral ve asiller geri kalanlardan ortak bir şekilde vergi toplama konusunda anlaştılar. Kral ayrıca kendi bölgesinin kurumsallaşmış yönetiminden kayda değer oranda kaynak toplayabilirdi.

Ancak Fransa ve Amerikan kolonilerinde egemen olduğu varsayılan devlet kurumları yerel eşrafın içine daha az kök salmış konumdaydı. Ilımlı (Fransa) hatta yumuşak (Amerika) artışlara kalkışmak "dışarıdan" önemli partilere ayrıcalıklarını sonlandırmak ya da üzerlerine yeni vergiler koymak şeklinde dokunuyordu. Avusturya ortada yer alıyordu. Merkezi devleti yerel eşraf içinde zayıf bir şekilde kök salmış olsa da bölgesel eşrafla, belirli bir noktaya kadar da olsa savaş zamanı vergileri ve askere almayı arttırabilecek tikelci sözleşmeleri kurumsallaştırmıştı.

Büyük bir oranda alındığında borçlar hususi hakkaniyet sorunları yarattı. Müreffeh tahvil sahiplerine, vergi ödeyenler kitlesi aktarımda bulunduğu için ikrazlar azalan oranlı vergi gibiydiler. Bu durum savaşın ötesinde de devam etti ve meşrulaştırmak daha da zor hale geldi. Britanya ve Fransa diğerlerinden daha fazla borç aldı ve bu bağlamda daha fazla barış dönemi huzursuzluğunu davet etti.

Bu nedenle vergi toplama krizleri devletler arasında farklılık gösterdi. Prusya'daki toplama var olan mali kurumlar aracılığıyla yönetildi. Prusya ayrıca bu ülkeler arasında dinde hoşnutsuzluğa pek ahlaki fırsat vermeyen, en devletçi kiliseye sahipti. Protesto büyük oranda devlet "içinde" bir idari reform hareketi biçiminde ifade edildi ve iki Protestan kilisesinin tek bir devlet kilisesinde birleşmesiyle sonuçlandı. Bu idari makamlara (ve ayrıca yerel temsili meclislere) erişim için yeni kuralları güvenceye aldı, devlet seçkinleriyle mülk sahibi sınıfları birbirine geçirdi ve bu sınıfların siyaset ve ahlaklarını daha geniş ölçüdeki sınıfsal hoşnutsuzluktan korudu. Prusya devleti az borç aldığı için vergi ödeyenler tahvil sahiplerini sübvanse etmediler. Britanya'da önemli vergiler devlet seçkinleri ve "içerideki" partiler tarafından getirildi ancak azalan oranlı vergi anlamına gelen borçlanma* ve dolaylı vergiler "dışarıdaki" ve "dışlanmış" partilerde hoşnutsuzluk yarattı. Bunlar artık kolektif örgütlenme kapasitesi olan yeni ortaya çıkan büyük sınıfları, özellikle ideolo-

---

* Mann'ın kullandığı terim "regressive borrowing". Bunun doğru çevirisi azalan oranlı borçlanma olmalı, ancak belirli bir büyüklüğe (örneğin hasıla) oranla azalan borçlanmadan değil azalan oranlı vergi görevi gören bir borçlanma durumundan ve borç miktarından söz edildiği için böyle bir çeviri tercih edildi – ç.n.

jik olarak, gündelik dini ritüeller tarafından desteklenen "Protestan anayasası" kavramına dayanan küçük burjuvaziyi harekete geçirebilirlerdi. Ancak bu sınıf örgütlenmesi, eski rejim modernleştirmecileri ve dışlanmış avam takımından oluşan "dışarıdaki" ve hatta "içerideki" partiler arasında bölünmüş kalarak, hiçbir zaman çok özerk bir hal almadı. Dini örgütlenmesi de muğlâk ahlaki mesajlar üretti. Demokratik reform genellikle düzensiz ancak devrimci olmayan bir şekilde gerçekleşti.

Avusturya'daki vergi toplama nihai olarak kurumsallaşmış bölgesel düzenlemelerin kapasitesini aştı. Kriz tekil ve merkezi olmaktan ziyade çoğul bölgesel mücadeleler şeklini aldı. Hoşnutsuzluk sınıflardan çok (yakında göreceğimiz gibi) bölgesel-uluslar tarafından dillendirildi. Ancak Amerikan kolonilerinde ve Fransa'da eski rejimler kurumsallaşmamış, "gayrı meşru" mali önlemler ve reformlar karşısında, ahlaki olarak alt-düzey kilise hoşnutsuzluğu (Fransa) ve Protestan tarikatlara (Amerikan kolonileri) dayanan protestolar altında çözülmeye başladı. Dışlanmış küçük burjuvazi ve köylü çiftçiler önce eski rejim modernleşmecileri tarafından teşvik edilerek, daha sonra özerk bir şekilde sahneye çıktılar.

Mali-askeri kriz olmaksızın devlet ve "ulusal" siyaset, halkın deneyimi bakımından, temsiliyetin üstünde bir sınıf mücadelesini tahrik edecek şekilde yeterince görünür değildi. Böyle bir siyasallaşma olmadan kapitalistler özerk sınıf örgütlenmesini zayıflatarak, kendilerini eski rejim ekonomilerine katmansal bir biçimde yanaştırabilirlerdi. Birçok insan devleti görmezden gelmeyi tercih ederdi. Şimdi, isteksiz bir şekilde devletin mali haraçları tarafından "kafese alınmış", siyasallaştırılmış ve "tebaalaştırılmış"lardı.

Karşılaştırmalı makro sosyolojide çoğunlukla olduğu gibi böyle aşırı genellemeleri temellendirmek için çok fazla örnek bulunmamaktadır. Ancak erken 20. yüzyıldaki karşılaştırılabilir varyasyonlar beni cesaretlendiriyor. O zamanlar, bu mali-askeri baskılar artık sınıfların siyasallaştığı esas mekanizma değillerdi. Ancak askeri jeopolitik mantığı devletin [kaynaklara] el koymasını insan gücünün kitlesel olarak harekete geçirilmesine doğru kaydırdıkça benzer bir mekanizma gelişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu sefer proletaryanın kışkırttığı devrimci çalkantının derecesi kitlesel seferberliğe dayalı savaşta rejim çöküşünün ciddiyeti ile doğrudan ilişkili bir şekilde değişim gösterdi. Batı tarihindeki bu iki ana devrimci evre arasında Paris Komünü ve 1905 Rus Devrimi birbirine yakın baskılar sonucu ortaya çıktı. Fransa'da ve Aşağı Ülkelerde 1830 Devrimi ve 1848'in başarısız devrimleri[2] istisna olmak üzere bütün Batı devrimleri benzer bir tetikleyici mekanizmaya sahipti: Askeri jeopolitiğin – önce mali sonra

---

[2] 1848 Fransız Devrimi böyle oluşmadı, Almanya'daki rahatsızlıklar da; ancak Avusturya topraklarındaki en ciddi rahatsızlıklar esas olarak mali-anayasal bir kriz teşkil ediyordu (bkz. 10. Bölüm) ve Britanya'da Chartism kısmen bu şekilde oluştu (bkz. 15. Bölüm).

insan gücüne ilişkin – sınıfsal baskıları devlet kurumlarına dayatması. Tarihin kaprisleri ve örneklerin biricikliği göz önünde bulundurulduğunda bu durum makro sosyolojide bulduğumuz bir ilişki kadar tutarlıdır.

Bu süreçlerin büyük bir kısmı ayrıca ilk *ulusları* sınıfları kesen bir öz bilince doğru ön-ulusal düzeyin ötesine itti. Devletin vergi toplamasına direnebilenler mülk sahipleriydi; ancak sayıları herhangi bir koşulda taleplerine çabucak cevap vermeyen geleneksel tikelci katmanlı siyasetin kapasitesini aşıyordu. Bunlar "halk" ya da "ulus" gibi evrensel sloganlara yüzlerini döndüler. Eğer Prusya'da olduğu gibi mali kriz önlenseydi bu pek ortaya çıkmazdı. Britanya'da olduğu gibi mali bir uzlaşının ortaya çıktığı yerlerde bunun radikal muhtevası zayıflatılabilirdi. Ancak Amerika'da ve daha ziyade Fransa'da mali krizler "halk" ve "ulus"u siyasallaştırdı. Hem Britanya hem de Fransa'da ulus bu nedenle devlet-destekleyiciydi. "Ulus" anlamını kan bağından vatandaşlığa doğru genişletti. Ancak aile metaforlarını korudu – ulus, diğer ulusal aileler gibi, tek bir ulusal ailede birleşmiş herkes için "anavatan" ya da "yurt" (*fatherland*) haline geldi. Kan bağına dayalı aileyi sembolize eden krallar, soylular ve ruhban sınıfı Fransız Devrimi'nde vatandaşlar ailesinden resmen dışlandı. Başrahip Volfius'un beyanıyla "Gerçek *vatan* aynı kanunlarla korunan, aynı çıkarların birleştirdiği bütün vatandaşların, insanın doğuştan gelen haklarına sahip olduğu ve ortak bir davaya katıldığı siyasi topluluktur" (Kohn, 1967: 43).

Mali krizler "yükselen sınıf-uluslar" olarak adlandırılabilecek olan şeyi öne çıkarmıştır. Öz bilinç sahibi uluslar bu nedenle esasen temsili yönetim mücadelesinden doğmuşlardır. Ulus adına sonradan hangi mezalim uygulanmış olsa da ulusun ortaya çıkışının bugün çok değer verdiğimiz dönemin demokratik ideallerinde yattığını unutmamalıyız.

Ancak ulusun karanlık tarafı tam da demokratik idealler savaşla ortaya çıktığı için güçlendi. Askere alma, savaş vergileri ve azalan oranlı vergi anlamına gelen borçların baskısı olmaksızın "halk" devleti görmezden gelmeye razı biçimde asiyasal olarak kalırdı. Şimdi sınırlı bir "halk", devleti kısmi olarak denetliyordu – ancak devletin esas işlevi savaşmaktı. Bu nedenle ulus biraz daha saldırgan hale geldi. Dış politika elbette sınırlanmış, hanedana ait ve özel kalamazdı. Devletin topladıkları savaşa karşı popüler muhalefeti getirdiyse de Britanya ve Fransa arasındaki 18. yüzyıl mücadelesi rejim dışı baskı grupları ve vatanperver gösteriler tarafından desteklenir hale geldi. Söylemsel okuryazarlık ağları ulusal erdemler ve düşmanın ulusal ahlaksızlıklarına ilişkin (4. Bölüm'de atıfta bulunulan Newman ve Colley tarafından gösterildiği gibi) kalıp yargılar üretti. Uluslar yakından tanınan bireylerin özelliklerine sahiplerdi, seviliyor ve nefret ediliyorlardı. Saldırgan milliyetçilik 1792 itibarıyla bu ülkelerde dahi çok yol almamıştı ancak artık ortaya çıkmıştı.

Ancak 1792 öncesi militarist evre esaslı ve kalıcı bir yan etki da üretmeye başladı. Siyasal yurttaşlık doğrultusundaki itki ulusları devlet-destekleyici ve devlet-yıkıcı olmak üzere ikiye ayırarak hem temsili hem de "ulusal" bir sorun yarattı. Anakara Britanya ve Fransa ilkine örnektiler, Avusturya ise sonrakine örnek teşkil emekteydi. Avusturya mali krizi ölçek bakımından değil ama örgütsel sonuçları açısından ayırt edilebilirdi. Askeri harcamanın çoğu tarihsel bölgeler olarak isimlendirilen yerlerin "askeri katkılar"ı olarak bilinen vergilerden kaynaklanıyordu; geri kalanın çoğu ise borçlanarak karşılanıyordu (Dickson, 1987). Ancak katkıların (genellikle oluşturulacak birliklerin sayısını sabitleyen) formülleri yetersiz kaldı ve monarşinin güvenilirliği zayıftı (1811'de iflas ilan etti). Daha fazla vergi ve asker toplama bölgesel meclis ve yönetimlerin oluşturduğu hantal konfederal yapıda müzakere edilmek zorunda kaldı. Böylece Avusturyalı muhalifler bölgelere göre örgütlendiler.

"Temsil olmadan vergi yok" sloganları bölgesel meclislerde ve yönetimlerde tahkim olmuş eşraftan geldi. Aslında 1780'lerde II. Joseph Avrupa'daki ilk iki "vatansever" hareketi tahrik etti – biri ekonomik olarak en fazla gelişmiş Avusturya Hollandası bölgesinde, diğeri en geri kalmış Macaristan'da. Ortak noktaları güçlü bölgesel siyasal örgütlenmeydi; Hollanda'da bütün mülk sahibi sınıflar arasında, Macaristan'da soylularla sınırlanmış bir şekilde. Henüz sadece sözde tarihi (siyasal özerkliği) olan uluslar muhalefeti örgütlemişlerdi. Bu kadar çeşitli bölgesel aktörlerden ilk devlet-yıkıcı uluslar ortaya çıkabilirdi.

Öz bilinç sahibi ulusların ortaya çıktığı bu erken dönem militarist evre iki tane ön-ulusal evreye dayanıyordu. Örneğin, Avusturya'daki bölgesel hareketler hiç yoktan ortaya çıkmadılar – kadim Macar, Bohemyalı, Moravyalı ve benzer soyluların ve kiliselerinin (Avusturya Hollandası'nda kasaba sakinleri ve başka yerlerde aralıklarla daha zengin köylüler ve orta katmanlarda) ortasında yankılandılar. Ancak bu dönemin ayırt edici tarafı (burada Anthony Smith'in "eskilci" milliyetçilik kuramından ayrılıyorum) sınıfsal çizgiler boyunca var olan dikey ulusun katlanarak büyümesiydi. Sınıfları kesen uluslar devletlerin kapitalist olmaktan ziyade askeri belirginleşmeleriyle daha da ileri sürüldüler. Mali-askeri baskılar devletleri ticari ya da endüstriyel kapitalizminkinden daha doğrudan ve daha tekdüze biçimde vurduğu için uluslar sadece ekonomik olarak gelişmiş yerlerde değil bütün devletlerde bölgesel siyasal kurumlarla ortaya çıktı. Uluslar devlet kurumları farklılaştığı için farklı biçimler aldılar: Britanya'daki gibi devlet-destekleyici ya da Avusturya'daki gibi devlet-yıkıcı. Ancak ortaya çıkmakta olan uluslar sınıflarla bunun ötesinde, yeni ortaya çıkmakta olan bir ortaklığa sahiptiler: Alışılmadık şekilde coşkulu ideolojileri harekete geçirdiler. Bu değişken bir şekilde de olsa kayda değer biçimde 1792 sonrası militarizme etkide bulunduğu için ideolojik iktidarı tartışmak üzere burada duruyorum.

Militarizmin mali ve askere alma ile ilgili sonuçları tarafından tahrik edildiğinde dahi küçük burjuvazi ve "halk" daha fazla örgütsel kaynağa ihtiyaç duymaktaydı. Bir sınıf ya da ulus olarak başarılı bir şekilde mücadele vermek nihai değerler, normlar ve ritüel ve estetik pratikler barındıran bir anlam sistemine ihtiyaç duyar. Ahlakı birisinin kolektif kimliği kılmak, bunu muarızdan esirgemek, mücadeleyi toplulaştırmak ve mücadele etmeye değer bir alternatif toplum tahayyül etmek amacıyla içkin bir kolektif maneviyat ve aşkın bir mesaj şeklinde iki anlamıyla da ideolojiye ihtiyaç duyar. Aslında sınıfların ve özellikle ulusların ahlaki gücü çok açıktır. "Çıkar-yönelimli" toplum kuramları –örneğin Marksizm ya da neo-klasik iktisat ya da rasyonel seçim kuramı– sınıflar ya da uluslar gibi kolektif örgütlerin üyelerinin neden yoğun kolektif duygulara kapıldığını, işkence, öldürme hatta soykırım gibi güçlü tabuları yıktığını ve barikatlarda ya da siperlerde hayatlarını feda ettiğini açıklayamaz. Milliyetçiliğin duygusal gücünü açıklama yönündeki tek ciddi girişim "ilkselci" ve "eskilci" okullardan gelmiştir – milliyetçilik çok eski ve derin köklere sahip olduğundan bu derece güçlüdür (Armstrong, 1982; Smith, 1986). Ancak ben bunun doğru olduğuna inanmıyorum.

Biraz daha iyisini yapma iddiasındayım. "Biraz daha iyisi" diyorum çünkü tam bir açıklama toplumsal yaşamın mahrem alanının benim burada yaptığımdan daha incelikli bir çözümlemesini gereksinir. Bu ciltte, yaygın sınıflar ve ulusların kendi üyelerinin daha *yoğun* ağlarını harekete geçirebildiklerinde de daha fazla ahlaki şevk ve tutkuya sahip olduğunu görüyoruz. Kökenleri aile ve yerel cemaatten istihdam ilişkilerine kaydıkça proleter sınıf şevkinde bir düşüşün izlerini görebilirim. Bu erken dönemde gördüğümüz gibi (ve 15. Bölüm'de göreceğimiz gibi) alt ve orta sınıf protestosu, sömürü aileye dair, kadınları ve erkekleri birlikte içerir ve protestonun örgütlenmesinin temelinde sokak, köy ve mahalle olduğunda en tutkulu ve isyankâr biçimini aldı. Protesto ekmek fiyatlarının, azalan oranlı satış ve toprak vergileri ve de askere almanın adaletsizliği sadece bireyi değil aynı zamanda yürekten sevilenleri de ilgilendirdiğinde daha tutkuluydu. Aile, temel ahlaki ve duygusal özneydi çünkü aşk ve nefretin deneyimlenmesi ve toplumsal olarak yönlendirilmesini de kapsayan toplumsallaşmanın en çok yaşandığı yerdi. Milliyetçilik ayrıca her yerde hayali bir aile yarattı: Ulus yanlış bir şekilde soyun cemaati olarak sayıldı, aynı zamanda sembolik anne ya da babamızdı. Milliyetçiliğin ahlaki şevkinin aile, yerel cemaat ve geniş ulusal düzlemi birbirlerine bağlamasından kaynaklandığını düşünüyorum.

Yoğun aile ve cemaat örgütlenmesi güçlü duygular, belki de yakıp yıkma ya da isyan etmeyi doğurabilir ancak sınıf ve ulus boyunca yaygın dayanışmaya yol açamaz. Bu yoğunluk daha yaygın iktidar örgütleri tarafından harekete geçi-

rilmelidir. Bu nokta ilk iki ön-ulusal evrenin önemini gösterdiği yerdir. Kiliseler aile, mahalle ve yaygı iktidar alanı arasındaki bağlara uzunca bir süre hâkim oldular. Biçimsel toplumsal ahlak uzunca bir süre tekellerindeydi; ritüelleri birey ve aile yaşamı döngüsünün aşamalarına (baptizm, evlilik, ölüm) odaklandı; "sınıf" ve bölgesel hoşnutsuzluk Albigensçilik'ten İngiliz İç Savaşı'na sapkın ve hizipçi hareketlenmeler aracılığıyla ifade edildi. Daha yakın zamanda kiliseler kitlesel okuryazarlığı teşvik ederek toplumsal olarak yararlı bilginin temel öğretmenleri oldular. Bu öğretim aynı zamanda ahlakiydi çünkü esas aracı olan kitaplar daha ziyade İncil, hitabeler ve vaazlardan müteşekkildi.

Kilise hiyerarşileri doğrudan sınıfsal ya da ulusal kimlikleri yüreklendiremeyecek kadar eski rejimlerle yakın ilişki içindeydi ancak VIII. Henry'den Napolyon'a rejimler kilise mülklerine el koyup dini hukuku kraliyetinkiyle değiştirdiler. Şimdi kilise eğitime de el atıyorlardı. En yaygın ön-ulusal iktidar ilişkileri sekülerleştiriliyordu. Geç 18. yüzyıl Fransız ve İngiliz piskoposlarında olduğu gibi devlet katında etkili kilise mensupları, daha ziyade ruhban sınıfındaki altları ya da cemaat üyeleri tarafından giderek seküler ve gayriahlaki olarak görülüyorlardı. 18. yüzyıl dinsel yenilikçileri ve muhalif mezhepler kilisenin doktrin açısından dönüşümüne daha az ilgili, önceki muadillerinden daha fazla yerel toplumsal gelişmeyle alakalıydılar (Janşencilik buna istisna teşkil eder). Büyük Uyanış, Metodizm, dışlanmış Fransız köy papazları – hepsi, kendilerini aile ve cemaat döngülerine yerleştiren ritüelleri dini bir şekilde yerine getirirken, ahlaki kaygılarını popüler toplumsal pratiklere bağlıyorlardı. Din daha sonraki bölümlerde çizdiğim yerel-bölgesel iktidar ilişkilerine geri çekilmeye başladı, ancak geride aile, yerellik ve daha geniş iktidar ilişkileri arasında büyük bir ahlaki iletişim mirası bırakıyordu.

İlk-ulusal evrelerin ikincisinde ticari kapitalizm ve askeri devletler mesajların yoğun ve en yaygın iktidar düzeyleri arasındaki esas iletici olarak kiliseleri yerinden ettiler. Ancak her ikisinin kendi sağlam örgütlenmesi de bu görev için uygun değildi. Ticari kapitalizm sadece yayılmış, ahlaki olamayan bir piyasa aracılığıyla birbirine bağlanmış, küçük üretken örgütler sundu. Askeri devletin artan otoriter örgütlenmesi sömürücü ve ahlak dışı olarak görüldü. Bu nedenle hem kapitalizm hem de devlet daha az doğrudan bir şekilde ve temelde yarattıkları genişleyen söylemsel okuryazarlık ağları aracılığıyla [kitleleri, ç.n.] harekete geçirdiler. Yazmak, okumak ve sözlü toplanma ağları, yaygın ve yoğun düzeyler arasında, seküler araçsal ve kutsal ahlaki olanlar arasında temel bağlantılar haline geldi; çünkü kiliseler ve dindarlık etkisini korudu, bu ağlar içinde dini ve seküler ahlak arasında ideolojik bir rekabet baş gösterdi. Tartışmacı bir aydınlar kesimi, sınıfsal ve ulusal gelişme için ideolojik iktidar kaynakları sağlayarak ortaya çıktı. Gördüğümüz gibi ideolojileri bilimsel ilkeler kadar gelişmiş değildi, fevkalade ahlakileştiriciydi.

Önceki bölümler yükselen sınıfsal ve ulusal hareketlerin ideoloji ve liderliğinin çoğunun, özellikle radikal oldukları yerlerde, küçük burjuvazinin dışından geldiğini gösteriyor. Radikallerin toplumsal arka planını inceledim. Brüksel polisinin 1780'lerde ele geçirdiği Vonckist (Avusturya Hollandası'nda radikal vatanseverler) bir hücrenin meslekler listesi bu arka planı tipik olarak gösteriyor: 8 avukat, 4 doktor ya da eczacı, bir mimar, 3 tacir, 3 rantiyeci, 3 peruk yapıcı, 3 kahve dükkânı sahibi, 2 matbaacı ve 3 rahip (Palmer, 1959: I, 353). Sadece tacirler ve rantiyeciler ana toplumsal sınıfların merkezinde görünüyorlar ve bunlar da burjuvazi ve eski rejim arasında eşit bir şekilde dağılmışlardı. Bu gerçekten de yükselmekte olan burjuvazi olabilir mi? Diğer bütün vatanseverlerin hepsi en azından yarı profesyonel ideologlardı. İşleri söylemsel okuryazarlık ve öğrenmeyi gereksiniyordu, açıklamaları iletişim ağları açısından hayatiydi. Peruk yapıcılar (birçok ülkede aktif radikallerdi) dükkânlarının (kahve dükkânları ve meyhaneler gibi) uzun peruk uydurma sürecinde okunmak ve tartışılmak üzere dergi ve broşürleri topladığını fark edene kadar aklımı karıştırdı. 5. ve 6. Bölümler Fransa ve Amerika'daki devrimci liderlerin sıra dışı bir şekilde iyi eğitim aldıklarını gösteriyor. Birçok Fransız devrimci siyasi olmayan metinler ve edebi eserler yazdılar. Çoğu siyasi örgüt "edebi" bir nitelik sergiliyordu – broşürler, toplu dilekçeler ve mektup yazma ağları, mektuplaşma toplulukları, devrimcilerin sözlü araçları. Bu radikaller burjuvadan ziyade okuryazar, farklı bir ahlaki entelektüeller tabakası anlamında aydınlar olarak görünmekteler.

İdeolojik bir öncü burjuvazi ve bazı uluslara liderlik etti – oldukça Leninist bir senaryo. İşçi sınıfı üzerine Lenin'in (18. Bölüm'de tartışılan) yazdıklarına atıfla söylersek kendi haline bırakılırsa burjuvazi sadece – 18. yüzyılın katmanlı manipülatif hürmet gösterisinde olduğu gibi – ekonomizm yapabilirdi. Devrimci bilinç, demişti Lenin, sınıfın dışında öncü entelektüellerin liderliğine gereksinim duyar. Bunların nereden geldiğini açıklamadı. Marksist Lucien Goldman (1964) bunu yapmaya çalıştı. Her ne kadar üretim tarzları arasındaki çelişki toplumsal krizlerin altında yatıyorsa da, Goldman bu çelişkinin yükselen sınıf tarafından değil maruz bırakıldıkları ve profesyonel ideolojik rolleri nedeniyle "mümkün olan en fazla bilinci" edinmiş entelektüeller tarafından eklemlendiğine inanıyordu. Ancak yükselen sınıfın bu fikirleri daha sonra sahiplendiğini ve kullandığını söylüyordu. Bu argümanın genişletilmesi gerekiyor çünkü çelişkiler sadece ekonomik değildi. İdeolojik bir öncü başka iktidar aktörlerinin (ekonomik, askeri ve politik) deneyim ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde eklemleyebilirdi ancak ideolojisi daha sonra bunlar tarafından sahiplenilirdi. Alternatif bir şekilde öncüye özerk bir iktidar atfedebiliriz: Fikirleri ve çözümleri sınıfların ya da devletlerin çelişkilerinden değil kendi söylemsel ağları içinden eklemleniyor ve dayatılıyordu.

Her iki rakip argümanı en eksiksiz biçimiyle Fransız Devrimi'ni tartışırken ele aldım. Her ikisi de ülkelere göre değişen açıklayıcı güce sahipler. İdeologların sloganları ve ilkeleri ekonomik, askeri ve siyasal iktidar aktörlerinin gerçek sorunlarına uygulanabilir çözümler olarak benimsendi. Ancak ideolojiye başvurmak aynı zamanda, genişlemekte olan söylemsel okuryazarlık ağları tarafından bahşedilen ve yeni ortaya çıkan iki iktidarı barındırıyordu.

1. İdeologların ilkeleri geçişkendi, eski rejimlerin esasen tikelci ve katmanlı doğasını ihlal ediyordu. Bilgi evrenseldi: Aynı ilkeler bütün insanlık deneyimini kapsar şekilde felsefi, ahlaki, estetik, bilimsel, sosyolojik ya da siyasal sorunlara uygulanabilirdi. Söylemsel ağlar sadece rasyonel değil aynı zamanda ahlaki yeniden inşayı da yaygınlaştırdı. Eski rejimler tehlikenin farkındaydı ve her türlü altyapıyı yalıtmak ve geçişkenliği engellemek amacıyla sansür, lisanslama ve koruyuculuğa başvurdular. Eski rejim; avukatlar kendilerini mahkemelerle sınırlandırsa, köylü ve küçük burjuva okuryazarlığı daha iyi hesaplar ve sözleşmeler anlamına gelse, kilise eğitimi hitabelerin okunmasını arttırsa, gazeteler sevkiyatların teslimini ve resmi tebliğleri yayımlasa güvenli bir şekilde modernleştirilebilirdi. Tikelci korumacılık, yolsuzluk ve baskı her bir katmanlı altyapıyı disipline edebilirdi. Ancak yalıtım başarılı olmadı; 18. yüzyıl altyapıları üç geçişkenlik barındırıyordu.

a. Özelleşmiş bilgi genelleşmiş ahlakileştirici bilgi haline geldi. Hitabeler ve vaazlar sadece dogma değil aynı zamanda toplumsal ahlak ile ilgiliydi. Hitabeler, vaazlar, romanlar, toplumsal denemeler, her şey üzerine broşürler – hepsi kitlesel satışlara ulaşıyordu. Anlam ve toplumsal ahlak soruları teoloji, felsefe, ölçüsü ana konuşma diline uyumlulaştırılmış şiir, *Candide* gibi geniş ölçüde dolaşımdaki hiciv öyküleri ve Hogarth'ınkiler gibi yeni baskı teknikleriyle yeniden üretilen hiciv resimlerinin içine geçmişti. Hukuk eğitimi bir beyefendinin insani eğitimiyle birbirine geçmişti, yasal terimler de evrensel haklar haline geldiler. Gazeteler her şeyi tartışıyor, her şeyin duyurusunu yapıyordu.

b. Söylemsel okuryazarlık eski rejim boyunca ve oradan aşağıya doğru yayıldı. Rejim modernleştiricileri reform ideolojilerini maiyette, mahkemelerde, parlamentolarda, devlet yönetiminde, akademilerde, salonlarda, subay birliklerinde ve kiliselerde muhafazakâr hiziplerle olan tartışmalarında eklemlediler. Hizipsel tartışmaları kurumsallaştırılamadıysa destek için aşağıdakilere başvurdular. Dini mezhepler, kahve dükkânları, meyhaneler, bazı akademiler ve gazeteler ve beş bine ulaşan broşür sayıları orta sınıf çiftçileri, zanaat ustalarını, tacirleri, öğretmenleri, rahipleri, memurları, subayları ve kadınları harekete geçirdi.

c. Söylemsel okuryazarlık ağları toplumsal pratikleri görelileştirerek karşılaştırmalı referans noktaları kullandı. Dini ağlar, özellikle Protestan ve Püriten olanlar mensuplarını erken dönem Hıristiyan cemaatlerin basit ve göste-

rişsiz hayatını yaşamaya teşvik ettiler. Seküler Aydınlanma, Avrupa'yı sömürgelerini ve bağlantılarını diğer kültürlerle karşılaştırarak kültürel antropoloji çalıştı. İngilizlerin, Fransızların, Amerikalıların, Farsların (Montesquieu'nun *Fars Mektupları*) hatta Huron Kızılderililerinin (Voltarie'in *Ingénue*'su) nasıl davrandıkları bizim nasıl davranmamız gerektiğine ilişkin olarak ele alındı. Aslında bu gerçeklere dayalı olduğu varsayılan anlatılar ahlaki ve siyasal incelemelerdi. Huronlar o kadar açık yürekli ya da doğal olarak erdem sahibi değillerdi. Voltaire'in anlatmak istediği *bizim* lüksten, dolandırıcılık ve yolsuzluktan vazgeçmemiz gerektiğiydi. Bu nedenle okuryazarlık ağları Bendix'in (1978) alternatif bir şekilde "atıf toplumları" olarak adlandırdıklarını tartıştı. Amerikan ve Fransız Devrimleri, bu bağlamda siyasal modernleşme için özellikle çekici ya da itici (bakış açısına göre değişir) atıf toplumları örneği sundu.

Ancak geçişkenlik ideolojik altyapılar arasında ve mali-askeri krizin yoğunluğuna göre değişiklik gösterdi. Dini altyapıların geçişliliği, siyasal yansımaları olsa da, açık sınıfsal ya da ulusal siyasetin dışında kaldı. Gallican Kilisesi'nin okuryazarlık itkisi, Amerikan kolonilerinde Büyük Uyanış ve İngiliz Metodizminin büyümesi hep birlikte, nihai bilgiyi bireye ve nihai ahlakı gelişmiş aile ve yerel cemaate bırakarak ve eski rejim hiyerarşilerini kutsallıktan arındırarak dini, örtük bir şekilde demokratikleştirdi. Her halükarda devletin ikincil eğitime uzanması ve aile hukuku ve kilise mülkiyetine el konulması da hiyerarşiyi kutsallıktan arındırdı. Katolik Kilisesi yoğun bir şekilde aile ve cemaat yaşamına yerleşmiş, aile yaşam döngüsünün ritüellerini ve kırsal cemaatin mevsimsel döngüsüne hâkim olmuş ve temel eğitimin çoğunu denetleyen yerel-bölgesel iktidar ağlarının ulus-ötesi bir konfederasyonu olmaya doğru yol aldı. Azınlık Protestan kiliseleri, kurumsallaşmış Protestan kiliseleri daha fazla devletçilik barındırmaya devam etse de çoğunlukla benzer şekilde davrandılar. Popüler ideolojiler, bu yüzden dini etkiye Aydınlanma entelektüellerinin fark ettiğinden daha fazla açıktılar. Ancak bu etki sadece eski rejimleri desteklemek anlamına gelmiyordu.

Avusturya ve Prusya'nın devletçi altyapıları, kiliselerin, aristokrasilerin ve ayrıcalıklı şirketlerin tikelciliğine saldırarak ancak mutlakıyetçilik tarafından sınırlanmış bir şekilde kameralizm ve "aydınlanmış mutlakıyetçilik" gibi ideolojiler üretti. Aydınlar bazen radikal reformlara karşı koydular ancak nadiren bunları potansiyel sınıf hareketlerine açık etiler. Bunlar popüler ya da "ulusal" hale gelmediler. Bu yüzden devletçi geçişkenlik sınırlıydı.

Devletçi ve ticari kapitalist rotalar hukuk mesleğinde kesiştiler. Hukuk mesleği kraliyet denetiminden ortaya çıkarak artan oranda sivil sözleşmeleri ilgilendirir hale geldi ve retorik bunu genelleştirdi. Haklar ve özgürlükler kurum ve toplukların tikelci geleneklerinden çok bireyin evrensel hakları ve mülkiyet hakkına dayandı. Avusturya ve özelikle Prusya devletçiliğine dâhil

olmuşsalar da avukatlar ılımlı reform açısından önemliydiler: İngiliz reformunun ve Fransız Devrimi'nin erken dönemlerinde ve Amerikan Devrimi'nde. Amerikan, Britanyalı ve Fransız avukatlar mesleklerinde eski ve yeni üretim tarzları arasındaki çatışmayı (nadiren bu şekilde konumlandırmış olsalar da) hissettiler. Bir tür "yarı-ideoloji" – yarı-muhalif, yarı-ilkeli – oluşturdular. Ancak rejimler kapitalizmle baş etmeyi öğrendikçe bunu Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi, Napolyon'un Medeni Kanunu ya da Prusya'nın *Rechtstaat*'ı gibi devlet kurumlarının pratiklerine dâhil ettiler. 1840'lar itibarıyla hukuk istikrarsızlaştırıcı, yarı-ideolojik rolünü yitirdi ve yeni rejimleri destekledi.

Ticari kapitalizm birçok başka söylemsel okuryazarlık altyapısının – tartışma ağları (akademiler, okuma çevreleri, meyhaneler ve kahve dükkânları), gazeteler, broşürler ve dergiler ve yazılı medya – ana üreticisiydi. Britanya'da özellikler dinsel ahlakileştirme tarafından desteklendiğinde bu ağlar sınıfları kesen reformizmi ve kişisel başarı ve toplumsal ve siyasal reformun pragmatik bir programı olarak "iyileştirme" düşüncesini yaydılar. Ticari kapitalizmin askeri mutlakıyetçilikle birbirine geçtiği yerlerde, kıta Avrupası'nın batısı boyunca açık bir Aydınlanma programı –daha iyi bir toplum biçimi için ilkeli toplumsal değişimleri haklı gösteren mücadele metaforları– ortaya çıktı. Mottoları bilginin geçişkenliği, Kant'ın *Sapere aude*'si (bilmeye cesaret et), Voltaire'in *Ecrasez l'infame*'ı (Ezin rezili, yani, boş inancı) şeklindeydi. İşlenmiş, ahlakileştirici aklın aşağı doğru yayılmasını desteklerken, karşılaştırmalı siyaset, sosyoloji ve etiği birleştirdi. Açık sınıfsal mesajlar taşımıyordu ve radikalizmi mutlakıyetçilik tarafından sınırlandırılmıştı; ancak mali krizin, Fransa'da olduğu gibi, meslekten seçkinler ve parti politikacılarının kurumsallaşmış denetimi dışında derinleştiği yerlerde Aydınlanma profesyonel aydınlar tarafından benimsenen alternatif, ilkesel ideolojiler üretti.

Söylemsel okuryazarlık ilkin kiliseler sonra devletler ve kapitalizm tarafından oluşturuldu ancak yeni ortaya çıkan bir iktidar geçişkenliği geliştirdi. Bu olmaksızın modernleştirici kilise, ekonomi, askeriye ve devletin ayrı gerilimleri, birbirlerinden yalıtılmış olarak katmanlı bir şekilde kalabilirdi. Ekonomik ayrıcalıklar karşısında homurdanan burjuvalar manipülatif hürmet gösterilerine alternatifin olmadığına inanabilir, liberal aristokratlar kendi mülklerini (*estate*) geliştirmek için geri çekilebilir, ruhban sınıfının araştırmacı üyeleri Jansenist inziva ve meditasyonu benimseyebilirlerdi. Aydınlanma metinlerini okuyup siyasete kayan ve sonunda Devrim'in polis şefi haline gelen, hoşnutsuz küçük kasaba eşrafından avukat-asker Valdier'i hatırlayın. Geçişkenlik güçlü bir ideolojik silah haline geldi. İdeologlar eski rejimlerin etrafından dolanmak için müttefikler bulabiliyor, rejimlerin tikelci yolsuzluklarını ahlaki ilkelere maruz bıraktırıyor, demokratik duyguları harekete geçirebiliyor ve kutsal gelenekleri göreliliştirebiliyorlardı.

Ortaya çıkmakta olan sınıflar ve uluslar aslında oldukça farklılardı. Küçük burjuva hareket küçük tüccarları, dükkân sahiplerini ve küçük tacirler ve aracıları, alt kademe profesyonelleri, küçük imalatçıları, zanaat ustalarını ve zanaatkârları kapsıyordu. Üretim ilişkileri farklı ve bölümlenmişti. Çoğu, az miktarda emek istihdam eden bağımsız girişimcilerdi, ancak çok sayıda alt kademe profesyonel (öğretmenler, gazeteciler, hukuk görevlileri, broşürcüler) istihdam ediliyorlardı ve çoğu zanaatkâr başka zanaatkârlar tarafından istihdam edilmekteydi. Kısmi ve katmanlı kimlikler yanında üretim araçlarıyla kurulan böyle ilişkilerden sadece sınırlı sınıfsal kimlik türeyebilirdi. Daha fazla sınıfsal kimlik mali kriz tarafından üretilmişti. Ancak ideolojik altyapıların geçişkenliği eski ve yeni toplumlar arasında; tikelcilik, bağımlılık, karmaşıklık, boşluk ve feodalizmin yolsuzluğu ile çalışan sınıflar ve ulusun azimli bağımsızlığı, dürüstlüğü ve sıkı çalışması arasında ahlaki ve ilkesel olarak sistemik çatışma duygularını destekledi. Çağdaşlar genellikle burjuvaziyi çalışan ya da aracı sınıflara ayırmışlardır; ancak yükselen sınıfların mali siyasal kriz ve ideolojik altyapılarla birbirlerinin içine geçişi bunları zaman zaman tek bir topluluk, tek bir sınıf, tek bir ulus kılmıştır.

Sınıflar, kapitalizm tarafından ortaya çıkartıldıkları durumda dahi "katışıksız" bir nitelik göstermezler. Bu dönemin sınıf aktörleri sadece ekonomik olarak ortaya çıkmamışlardı ancak buna eklenen birbirine geçmiş ideolojik, askeri ve siyasal iktidar ilişkileri tarafından sınıf, mali-askeri kriz ve ideolojik ilkeler arasından bir tür "trialectic" [üçlü karşılıklı etkileşim] biçimde yaratıldılar. İdeologlar "ortadaki" ailelerin farklı deneyimlerini tutarlı bir küçük burjuvaziye bütünleştirmeye yardımcı oldular. Yeni ve eski toplum biçimleri arasındaki savaşa öncelikle ekonomik değil ideolojik örgütler katıldı ve ideolojik iktidarın ilk ortaya çıkan özerkliği Goldman'ın indirgemeci "olası en fazla bilinçlilik" anlayışının ötesine gidiyordu. Aydınlar yalnızca var olan bir sınıf ya da ulusa, kendilerine içkin bir ahlak geliştirmeleri için yardımcı olmadılar. Aynı zamanda bu sınıf ve ulusun tahayyül edilmesine ve böylece yaratılmasına katkıda bulundular.

2. Sadece, pratik siyasetin başarısız olduğu, nadir devrimci krizlerde ikinci ve yeni ortaya çıkan bir ideolojik iktidar – başka iktidar aktörlerinin ötesinde güce sahip ideolojik öncü – görülebildi. İdeologlar üstün, ilkesel bilgi ve ahlaka güven duydular. Ahlak, bilim ve tarih kendi taraflarındaydı; pragmatistleri, dalkavukları küçümsediler. Meslekten siyasetçiler ilkelerin değil tavizlerin, yolsuzluk ve baskının dünyayı yönettiğini biliyorlardı. Ancak mali-askeri kriz kötüleştikçe ve rejim kımıldamayı reddedince pratik-kurumsallaştırıcı yetenekleri ilkelere ve bunları kullananlara başvurmayı hızlandırarak kayboldu. Böyle olması gerektiği ifade edilerek ayrıcalık ortadan kaldırıl*abilir*, ulus silah altına alın*abilir*, boş inançlar yok edil*ebilirdi*. Barnave, Brissot, Danton ve Robespierre'in retoriklerin çoğu zaman hesaplı olduğu

doğrudur. Ancak mesleki siyasetin askıda kalmasıyla bunlar ayrıt edici bir ideolojik güç – kriz tarafından yaratılan sözlü ve yazılı altyapılar arasında akan ilkeler ve duyguları teşvik ederek halkı kendi kendini yerine getiren eylemler doğrultusunda harekete geçirme yeteneği – kazandılar.

Ayaktakımı, broşür ve kompozisyon ve retoriğin klasik kuralları konuşmalar, önergeler ve seyirciler yoğun duyguların ortasında etkileşime girdikçe Fransız Devrimi meclislerinde bir araya geldi. Burada ilkenin dillendirilmesi devrimci olmayan durumlarda dalga geçilecek duygusal, ritüele dair ve etik bir içerik kazandı. Bu Fransa'da dahi çok aşırıya kaçtı. Robespierre ve Saint-Just için "erdem" ve "saflık" iktidardan düşüşlerine katkıda bulunacak takıntı haline geldi. Genellikle pratik bir tavizi reddederek diktatörlük hazırladıklarından şüphelenildi ancak Termidor darbesi kendilerine karşı geliştiğinde ilginç bir şekilde pasif kaldılar.

Bu nedenle Fransa'da ve bazen Amerika'da ikinci ideolojik iktidar düzeyi halkı kendi kendini yerine getiren ilkelerle harekete geçirme kapasitesine dayandı. İdeologlar takipçilerini manipüle ettiler ve onları cesurca beyan edici ve başlatıcı adımlara, geri dönüşü güç noktaları aşmaya ahlaken mecbur ettiler. Bir kez ayrıcalığın ortadan kaldırıldığı ilan edilince, Devrim'de yer alan hiçbir politikacı ayrıcalıkları destekler görünemedi. Pratik politikacılar ayrıcalıkları kaldırma ilkesi üzerinde değil ancak ayrıntılarda fikir değiştirebildiler. Fransa sürekli değişime uğradı. Aristokrat ve mülk sahibi komşular ulusa ya da davaya ihanet eder ilan edildikten sonra katmanlı hürmet ağlarını yıkan bir şekilde idam arabalarına çekilebildiler, mülklerine el konulabildi. Louis, böylece Avrupa'yı iki silahlı kampa bölen Ulusal Meclis tarafından ulusa ihanetle suçlandı, idam edildi. Ulus silahlı olarak tanımlandı ve küresel sonuçları olacak şekilde silahlandı. En önemli ilkeleri, bütün insanların temel haklarını barındıran anayasalar yazıldı. Amerikan Anayasası hala pratik siyaseti sınırlandırır. 19. yüzyıl Fransız sınıf mücadeleleri rakip anayasalara yol açtı.

Bu "uğraklarda" ideolojik iktidar seçkinleri kısmen daha önceki söylemsel okuryazarlık ağlarındaki deneyimlerinden türettikleri ilkesel mesajlara vardılar. Amerikalılar baskın bir şekilde yasal ve Protestan ilkelere, Fransızlar Aydınlanma'nın ahlaki ilkelerine döndüler. Elbette aynı zamanda "kendinden menkul" hakların, ayrıcalıkların olmadığı bir ulusun, silah altındaki bir ulusun esasen ekonomik-siyasal içerikleri vardı. Bunlar vergi ödeyen sınıflar kendi hoşnutsuzluklarını genelleştirdiğinde oluştu. Ancak genelleştirme ideolojik öncünün yazı ve konuşmaları halk meclislerinin, broşürlerin ve kalabalıkların sloganlarıyla etkileşime girdiğinde ortaya çıktı. Bu yazılı ve sözlü iletişimin dinamik karşılıklı etkileşiminde ideologlar, basit formüllere ve popüler duygulara rastladılar ve bunları ideolojik ilkeleri uygulamak için bir iktidar tekniği tasarlayarak kullandılar. İktidar örgütlenmesinin "aşkın" ilkelerini keşfettiler.

Doğal olarak devrimciler kendi iktidarlarının kurumsallaştırmak için ekonomik, askeri ve siyasal örgütlenmelere bağımlıydılar. Ancak aynı zamanda ideolojileri bunları değiştirdi. Fransız ve daha az bir oranda Amerikan aşkınlığı ekonomik ve siyasal iktidarı birbirine geçirerek sınıf ve ulusu, bilhassa modern devrimlerin genelinde olduğu gibi ordularda harekete geçiren daha aktif bir vatandaşlığa dönüştürdü. Bu ulus-devlet eski rejimlerin ortaya koyabileceğinden daha fazla bir kolektif iktidar harekete geçirdi. Bu rejimler kendilerini savunmak için reform geçirmek zorunda kaldılar. İdeolojik iktidar devrimci momentleri ancak dalgalandırabildi ancak bunlar dünya-tarihsel momentler olduklarını gösterdiler.

Ancak Orta Avrupa daha ziyade devletçi kanallardan yayılan daha muhafazakâr ideolojiler geliştirdi. Kuzey Almanya'da geleneksel olarak devlet-destekleyici olan Luthercilik bunu doğruladı; çoğu kilise devletlerle pek de kolay olmayan bir şekilde işbirliğine girdiler ve daha alt kademelerde artan oranda bölündüler. Yönetimler, kilise okulları, ordular ve başkentler ticari kapitalizmden daha hızlı büyüdüler. Söylemsel okuryazarlık eski rejimlerce himaye edilenler ve daha az bir oranda küçük burjuvazi arasında yayıldı. Akademiler, kulüpler ve gazeteler memurlar, subaylar, öğretmenler ve ruhban sınıfının hâkimiyetindeydi (Blanning, 1974). Radikal ideolojiler, işçilere ve çoğu eğitim ve ayrıcalıklar arasında bir çatışmaya atıfta bulunsalar ve kendilerine değişken bir şekilde *Mittelstand* ya da *Bildungstand* –"orta tabaka" ya da "eğitimli tabaka"– (Segeburg, 1988: 139-142) ismini verseler de mutlakıyetçi rejim tarafından himaye edilenlere sınırlı bir şekilde hitap ediyorlardı. Mali hoşnutsuzluk çoğu Alman devletinde (Avusturya'da öyle olmasa da) pek yoktu çünkü gelirlerinin daha büyük bir kısmı Kral'ın hakları ve kraliyet topraklarından geliyordu (bkz. 11. Bölüm). Böylece, her tarafta olduğu gibi mali konular ve askere alma meseleleriyle harekete geçen Alman siyasi reformcular başka yerlere nazaran daha az öfkeliydiler.

Yine de söylemsel okuryazarlık ağları Orta Avrupa'da başka bir anlamda devlet denetimi dışındaydı. Britanya ve Fransa'dakinden farklı olarak devlet sınırları ve dilsel cemaatler mülk sahibi sınıflar arasında kabaca birbirine tekabül etmiyordu. Avusturya devleti bütün dilsel topluluklardan daha büyüktü; Alman devletleri ise çok daha küçük. Avusturya dokuz ana artı birçok ufak dil grubunu yönetiyordu. Almanya'da 1789'da 300 devlet ve bunlara ek olarak 1500 ufak prenslik mevcuttu; 1815'te sadece 39'u ayaktaydı. Her iki ülke de en azından iki ana dini cemaati barındırıyordu; Protestanlar ve Katolikler (Avusturya'da ayrıca Doğu Ortodoks kiliseleri vardı). Bu nedenle (ilkin) Avusturya'da ve Almanya'da, Britanya ve Fransa'dan farklı olarak söylemsel okuryazarlık bir anlamda apolitikti, olumlu ya da olumsuz bir şekilde devlete yönelmemişti, daha küçük bir aydınlar grubu arasında, genellikle daha az dünyevi, daha dar bir şekilde "kültürel" ulusal maya olarak tanımlanan bir şey üretiyordu.

Alman ve Orta Avrupa Romantik hareketlerinde aydınlar akıl ve siyasetten ziyade duygular ve ruhu incelediler. Schiller Alman "büyüklüğünü" siyasetten daha çok "ruhsal dünyayı aramaktan" türer şekilde tanımladı. Merkezi devletin yokluğu aydınları bir "dünya ruhu" icat etmeye uygun bir şekilde bıraktı: Jeopolitik değil *Bildung* (formel eğitim ve ahlaki gelişimi birleştirerek) galebe çalacaktı. "Rahibe Germanya" Hölderlin'e göre "halklara ve prenslere" kılavuzluk edecekti. Almanya askeri ya da siyasal değil – bir kozmopolit ideal olan – ideolojik iktidarı kullanacaktı. Schiller ve Goethe ortak bir şekilde "Almanlar *ulus* olma umutlarınızı unutun. Bunun yerine kendinizi... insan olmak için eğitin" (aktaran Segeburg, 1988: 152) yazmışlardı.

Alman aydınlar tarih, edebiyat, felsefe ve bizzat iletişimin aracını, dili çalıştılar. Almanca dilbilgisi kurallarını oluşturdular, bunu sistemleştirdiler ve Orta Avrupa boyunca, Lehçe, Macarca ve sonrasında Çek, Slovak ve Slav dillerini düzenleyen başkaları tarafından taklit edildiler. İşlerinin malzemesi elbette var olan dilsel topluluklarda bulunuyordu. Farklı bölgelerden ve sınıflardan Çekler, kendilerine bir nevi ortak topluluk algısı veren, karşılıklı olarak anlaşılabilen bir dilin diyalektlerini konuşmaktaydılar, ancak genel olarak, Cohen'in (1981) gösterdiği gibi az sayıda Çekçe konuşan bunu toplam "ulusal" bir kimlik olarak düşünmekteydi. Çekçe, hane halkı ve yerel topluluktan, Almanca ise kapitalizmin kamusal sektörlerinden ve devletten ortaya çıkan özelleşmiş kimliklerin diliydi. İkinciyi kullananlar Çekçe soyada sahip olsalar da kendilerini genellikle "Almanlar" olarak sınıflandırıyorlardı. Yoğun ve yaygın kimlikler tek değildi. Filologlar ve ön-ulusalcı aydınlar devletleri tehdit eder görünmüyorlardı. Aslında devletler, kiliseler ve hatta bazı eski rejim soyluları dilsel standartlaşmayı kendi iktidarlarını düşünerek destekliyorlardı. Ancak bu gizlice devlet iktidarlarını çökertti çünkü devlet sınırlarını yıkan ya da bunları kesen topluluk kimliklerini teşvik etti.

Bu ideologların "ulusal" kimlikleri görünüşte apolitikti ancak bu kimliklerin çeşitli siyasal yansımaları vardı. Bunlar Aydınlanma'nın akıl, eğitim ve okuryazarlık savunusunu genellikle liberal siyasal yansımalarıyla modernleştirmek için özümsemişlerdi. Ancak başka ideolojik akımların muhafazakâr yansımaları bulunuyordu (Droz, 1966). Alman Romantikleri gelişmenin bireyden ziyade topluluk, *Volk,* tarafından gerçekleştirildiğini düşündüler. Herder halk şarkıları ve anadilin diyalektlerinde ifade edilen bir *Volkgeist* keşfetti ve bunu tarihe geri yansıttı. Alman ulusunu yarattığını değil canlandırdığını düşünüyordu. Başka bir siyasal bağlamda bu sınırlı bir demokrasi için radikal-burjuva talepleri teşvik edebilirdi ancak Alman devletçiliği, ruhbancılık ve düşük düzeyde mali hoşnutsuzluk ortasında sıklıkla geçmiş bir düzeni romantikleştirdi: Mutlak yönetici, yöneten, kadim topluluk ve din arasında ruhsal bir birlik sağladı. Avusturya ve Katolik Romantikleri imparator, kilise ve katmanları barındıran Kutsal Roma İmparatorluğu topluluğunu idealize ettiler.

Bütün bunların çok önemi olmayabilirdi. Orta Avrupa ön-ulusalcılığı çoğunlukla kendi yöneticilerine sadık ve kendilerini anlaşılmaz bilgi biçimleriyle meşgul eden küçük aydın gruplarıyla ilgiliydi. Hroch (1985: 23) buna "A evresindeki milliyetçilik" (araştırmacı ilgi dönemi) adını verir. Bu daha sonra "B evresine" (vatansever ajitasyon dönemi) sonra da "C evresine" (kitlesel bir ulusal hareketin yükselişi) doğru gelişir. İktisadi ve sınıfsal açıklamaları, bunların birkaç temel sonuç ürettiğini teslim ederek incelikli bir şekilde ele alır. Ne yazık ki çoğu siyasal ve jeopolitik nedeni görmezden gelir. Sonuncu özellikle ilginçtir çünkü araştırmacılar ilk kez Fransız devrimci militarizmi Avrupa boyunca sınıfsal ve ulusal kimlikleri yoğunlaştırdığında dramatik bir etkide bulundular.

4. 1792 Sonrası Militarizm

Britanya, sonrasında kısa bir süre Amerika, Bendix'in modernleştiriciler için "atıf toplumları" adını verdikleri toplumlar oldular ancak 1789 sonrasında Fransız etkisi bunları geride bıraktı. Devrim modernleştiricileri kendine çekti ancak şiddetlendiğinde ve dışarıdaki eski rejimlere saldırdığında, Fransa radikaller dışındakiler için korkunç bir örnek haline geldi. Bundan sonra eski rejimler ve büyük burjuvaziler hizipsel kavgalarının kendilerini dipsiz bir kuyuya itebileceğini fark ettiler. Bu daha fazla "ulusal" devlet idaresi ve ordu harekete geçirerek taviz vermelerine neden oldu. Fransa yenildi ancak yarıuluslar tarafından.

Fransa çabucak ulus-devlet haline geldi sonra yavaşladı. Katışıksız bir burjuva karşı devrim Amerikan stratejisini benimseyebilir ve Fransa'yı gelecekteki "ayak takımlarına" karşı âdem-i merkezi hale getirebilirdi. Ancak Napolyon burjuvaziyi değil kendini temsil ediyordu. Heybetli bir orduya ve merkezi devlete dayanan bir general ve diktatördü. Direktuvar'ın yasal reformları bütünlüklü bir mevzuat olan Napolyon Yasaları haline geldi; devrimcilerin yönetimi merkezileştirme girişimleri kısmen uygulandı (14. Bölüm); eğitim merkezileşti ve kilise ve devlet hiyerarşileri uzlaştırıldı. Napolyon siyasal vatandaşlığı iğdiş ederken ulus-devleti kurumsallaştırdı. Onun düşüşünden sonra ulus-devlet, 1848'e kadar monarşizm ve daha uzun dayanacak şekilde, yerel-bölgesel düzeye çekilmeye zorlanmış bir ruhbancılık tarafından zayıflatıldı. 1870'lerden itibaren Cumhuriyetçi ulus-devlet nihai zaferine yol aldı.

Britanya ve Rusya toplumsal yapıları Fransız ordusundan en az doğrudan etkilenen yapılardı. İkisi de sıradan bir işgal yaşamadılar, askeri olarak aşağılanmadılar. Geleneksel askeri formasyonları yeterliliklerini gösterdi – Britanya donanması artı karadaki mücadele için ödeme yapılan Avrupalılar; "General Kış" tarafından yardım gören, anavatan savunusundaki soylular ve köylülere önderlik eden Rus otokrasisi. Terör ve Bonaparte yerel reformu yavaşlatarak Fransa'yı olumsuz bir "atıf toplumu" kıldı. Otokrasi, Aleksandr'a

ciddi bir hoşnutsuzluğa yol açmadan ya da Rus ulusunu teşvik etmeksizin reformdan reaksiyona geçme olanağı tanıdı.

Savaşlar boyunca Britanya küçük burjuvazisi bölündü ve radikaller bastırıldı. Ancak mali baskılar nihai olarak ekonomik ve siyasal reformu zorladı. Küçük burjuvazi ve eski rejim uzlaştı ve mülk sahiplerine siyasal yurttaşlık verildi. Yeni "yönetici sınıf" kendisini benzersiz bir şekilde uzlaşı ve kademeli evrime muktedir, kendi egemenliği altındaki uygar olmayan "renkli" halklardan oluşan küresel imparatorluğu yönetmeye ahlaki olarak yeterli gördü. Bırakınız-yapsınlar kurumsallaştıkça Britanya ulusu pasif göründü; hâlihazırda küresel bir iktidarın tadını sürerken saldırganlığa daha az ihtiyaç duyuyordu. Milliyetçiliği kendini beğenmiş ve başarılmıştı, sadece çok uzak sömürgelerde çirkinleşiyordu. Ulusaldan tam ulus-devlete Britanya'nın geçişi göreli olarak sorunsuz ilerledi (Bkz. 16. Bölüm).

Kıta üzerinde Fransız etkisi çok daha fazlaydı. Fransa düşünce, basın ve örgütlenme özgürlüğü, kanun önünde eşitlik, ayrıcalıklara son verilmesi, kilise mülkiyetine el konulması, ibadet özgürlüğü, lonca ve başka kurumsal yapılardan ekonomik olarak özgürleşme ve mülk sahibi erkekler için siyasal yurttaşlık propagandası yapıyordu. Bonaparte sivil vatandaşlığı değil ama siyasal vatandaşlığı feshetti. 1808'de kardeşi, Westphalia'nın yeni yaratılmış kralı Jerome'a şunları yazdı:

> Almanya'da, Fransa, İtalya ve İspanya'da olduğu gibi insanlar eşitlik ve liberalizmin özlemini çekiyorlar. Napolyon Yasalarının faydaları, açık mahkemede hukuki prosedür, jüri, bunlar monarşinizin diğerlerinden sayesinde ayrılması gereken noktalar... İnsanlarınız özgürlüğün, Almanya'nın geri kalanında bilinmeyen eşitliğin tadını çıkarmalı [Markham, 1954: 115].

Avrupa'nın çoğu, soğuk hanedanlar tarafından yönetiliyordu. Hoşnutsuzluk güçlü yerel-bölgesel aristokrasiler ve kentli oligarşiler arasında ve yerel kilisenin hanedanınkinden olmadığı yerlerde için için yanıyordu. Burada yoğun yerel-bölgesel iktidar ilişkileri yaygın bir devleti güçlendirmedi. İtalya, Avusturya Hollandası, Polonya ve İrlanda'nın çoğu yerinde soylular ve büyük burjuvaziler – köy düzeyinde ruhbanlara dayanarak – Fransızları "ulusal" kurtarıcılar olarak selamlamak için yerel güçleri harekete geçirdiler. "Ulus" dedikleri genellikle geleneksel, katmanlı ve tikelciydi: Ortak bölgesel yerleşim ve kan bağlarının birleştirdiği eşraf kendini yönetmeliydi. Ancak ekonomik olarak gelişmiş alanlarda – Hollanda, İsviçre'nin parçaları ve bazı İtalyan kasabaları – burjuva ve küçük burjuva gruplar daha seküler ve demokratik Jakobenizmi benimsediler. Ulus bütün erkekler ya da bütün mülk sahibi erkekler için sivil ve siyasal vatandaşlığı kapsamalıydı. 1790'lar itibarıyla bu alanların

dahi azı sanayileşmişti ancak bunlar ticarileşmiş ve kentleşmiş alanlardı. Radikalleri iktidarın hanedanlıklardan, aristokrasilerden ve çıkarcı bir şekilde himaye edilenlerden evrensel mülk sahibi "halka" geçmesi gerektiğine inandı.

Muhafazakâr ruhban sınıfından ve radikal "vatanseverler" arasında benzer bir şekilde sınıf hareketlerinde olduğu gibi liderler orantısız bir şekilde, genellikle hücum kıtasını öğrenciler ve ilahiyatçıların oluşturduğu ideolojik mesleklerden – rahipler, avukatlar, profesörler, matbaacılar ve gazeteciler – gelmekteydi. İrlanda'nın geri kalmış bölgelerinde bu, Protestan bir avukat ve seküler Aydınlanma savunucusu Wolfe Tone'un Britanyalılara karşı bir köylü-ruhban isyanına öncülük eden tuhaf gösterisinde görülebilir. Neredeyse hiçbir yerde vatansever hareketlerde "yükselen burjuvazi" yani imalatçı burjuvazi yeterince temsil edilmiyordu. Almanlar da öyle. Yüzlerce Alman devletinden hiçbiri (zayıf olanlar da dâhil) vatanseverler tarafından devrilmedi, ancak Fransız orduları bu işi gördü. Almanya'da söylemsel ideolojilere giden baskın bir şekilde devletçi, Lutherci rota az sayıda vatansever yarattı (Blanning, 1974: 305-334).

Başka yerlerde vatanseverler yerel olarak yoğunlaşmış ulus-ötesi söylemsel okuryazarlık ağlarının federasyonlarını harekete geçirdiler. Fransız ordusu yaklaştıkça, Masonik localarn ağları, illuminati kulüpleri, Jakobenler ve gizli topluluklar patlama yaptı. Küçük ve temsil gücünden yoksun olsalar da (sadece Avusturya Hollandası'nda geniş bir halk partisi olan Vonckistleri örgütlediler) yükselişleri yerel devletleri rahatsız etti. Daha sonra yedek milisler ve himaye edilen idareler oluşturdular. Fransız sınırı yakınlarında vatanseverler Fransız silahları ile korunan "kardeş cumhuriyetleri" doldurdular.

Bir ikinci yoğun dilsel canlanma buna eklendi. Yerel destek için aşağıya çağrıda bulunurken vatanseverler taleplerini daha ziyade yöneten hanedanın olmayan, yerel yazılı dilde ifade ettiler. Bu birçok diyalekti genellikle karşılıklı olarak anlaşılabilir olan, toplumun çoğunun konuştuğu dil de değildi. Vatansever çağrının oldukça kısıtlanmış olması bunları daha fazla dilsel etkinliğe itti. Fransız devrimciler Fransız dilini aşağı yönlü genişletmenin peşine düştüler. Başrahip (*abbé*) Grégoire'nin 1790 tarihli dilsel araştırması nüfusun dörtte üçünün biraz Fransızca bildiğini fakat sadece % 10'unun dili düzgün konuşabildiğini gösterdi. Kamu Selameti Komitesi'nin 1794'te bildirdiği üzere

> Monarşinin Babil Kulesi'ne benzemek için iyi sebepleri vardı, ancak bir demokraside vatandaşları ulusal dil konusunda cahil ve hükümeti denetlemek konusunda yetersiz bırakmak vatana ihanet anlamına gelir. Bu, matbaanın nimetlerini fark etmek konusunda başarısız olmak demektir, oysa her matbaa dilin ve yasamanın öğretmenidir... Özgür insanlar arasında dil herkes için bir ve aynı olmalıdır [Kohn, 1967: 92].

İtalya, Aşağı Ülkeler ve Polonya'da bu, dilsel topluluğun, hala eğitimin çoğunu üstlenmiş rahiplerin ve anlaşılmaz filologların siyasi önemini arttırdı.

Milliyetçilik terimi ilk olarak 1774'te Almanya'da ve 1798'de Fransa'da kullanılmış görünmektedir. Henüz geniş ölçekte kullanılmıyordu. 1787'den itibaren *le grande nation* olarak tanımlanan Fransa'nın liderleri kendilerini diğer uluslara karşı olarak görmüyorlardı; uluslar evrensel özgürlük ve barışı tesis için mücadelede gerici hanedanlara karşı ittifak halindeydiler (Godechot, 1956; Mommsen, 1990). Ancak savaşlar kitle hareketliliğini yoğunlaştırdıkça iki gelişme ortaya çıktı. Birincisi mali ihtiyaçlar ve insan gücü ihtiyacı sınırlı ekonomik ve siyasal reformları zorladı. Bu devletleri giderek gayri ahlaki "yozlaşma" olarak görülen katmanlı tikelcilikten daha evrensel idare, askeri hizmet ve ahlak ilkelerine doğru ittirdi. İkincisi savaş seferberliğinin ölçeği – toplam nüfusların % beşi silah altına alınmış, tarımsal ve imalat artığının belki yarısı savaş makinelerine akmıştı – bir bütün olarak "halkların" birbirleriyle savaşmak için örgütlendiği anlamına geliyordu. En ileri düzey muharipler olan Britanya ve Fransa'da bu yaklaşık olarak 1802 sonrasında – Britanya Jakobenizmi ve Fransız karşı devrimi iki devletin ölüme kadar savaşacağı ortaya çıkıp sönmeye yüz tuttuğunda – popüler saldırgan milliyetçiliği besledi. Düşmanın olumsuz ulusal stereo tipleri daha fazla paylaşılır hale geldi. Yerel efsaneye göre bir geminin bitkin düşmüş maymununu üniformalar içinde bulan West Hartlepool sakinleri onu bir Fransız olarak kabul edip idam ettiler.

Milliyetçiliğin Kıta'daki büyümesi çok daha karmaşıktı.[3] İlkin çoğu topluluk özellikle daha gelişmiş alanlarda bölünmüştü. Çoğu Fransız reformu özellikle medeni kanun popülerdi. Napolyon'un Rhine Konfederasyonu (Baden, Württemberg ve Bavyera) Avusturya iktidarına karşı bir ağırlık oluşturan orta büyüklükteki devletlerin modernleşmesi ve küçük devletleri silip süpürmesine olanak tanıdı. Sanayi Fransızların üniformalar, silahlar ve gıdaya olan ihtiyacından faydalandı. Ancak "kurtuluş", emperyalizme dönüşürken Fransızlar yerel milliyetçilikleri destekledi. İki taraflı ticaret anlaşmaları Fransa'nın işine yaradı. Refah, icatlar ve vasıflı işçiler genellikle açık bir şekilde Fransa'ya taşındı. 1799 itibarıyla Fransızlara karşı isyanlar yayılmıştı. Bazıları eski rejimlerin ve dinlerin muhafazakâr bayrakları altında bazıları da radikal bir şekilde ilan edilmiş ulusal kendi kaderini belirleme hakkı altında saldırdı. İngiltere'de olduğu gibi bireysel karaktere dayanan, "ulusal karakterlerin" birbirlerine zıt stereo tipleri ortaya çıktı. Almanlar kendilerini açık, dürüst ve Tanrı'dan kor-

---

[3] Hobsbawm (1962: 101-16) bu milliyetçiliklerin iyi ve kısa bir değerlendirmesini sunar. Palmer (1959) iyi ve uzun olanını. Godechot (1956) 1799'a gelene kadar iyidir, sonraında daha ayrıntılı örnekler için bkz. Dunan (1956), Conelly (1965), Devleeshovwer vd. (1968) ve Dovie ve Pallez-Guillard (1972). Fransa'ya sadık Rhine bölgesine dair tezat sunan bir çalışma için bkz. Diefendorf (1980).

kan; Fransızlarsa sinsi, uçarı ve güvenilmez olarak tanımlıyorlardı. Ulus ve *la grande nation* artık bir değildi.

Bonaparte çelişkiyi kötüleştirdi. Kendi kariyeri Avrupa boyunca radikal vatanseverlere ilham kaynağı oldu, burjuva soy ve yeteneğin yönetebileceğinin kanıtı. Ancak milliyetçiliğe karşı çıktı ve vatansever hareketlere ancak kendi çıkarlarına uydukları zaman yardımcı oldu (Godechot, 1988: 23-26). Egemen ulusal devletlerin konfederasyonunu değil hanedana dayalı bir imparatorluğu destekledi. Kendi ailesi ve mareşallerini krallar olarak atadı, onları Avrupa'nın kraliyet ailelerinden olanlarla evlendirdi ve Josephine'i Avusturya Kralı Francis'in en büyük kızıyla 1810'da evlenmek için boşadı. Viyana manisinde ifade edildiği gibi:

> Louise'in etekleri ve Napolyon'un pantolonları
> Şimdi birleştiriyor Avusturya ve Fransa'yı [Langsam, 1930: 142]

İmparatorluk yönetimi ayaklanma ve baskı döngüsüne düştükçe kendi himaye ettiği krallar dahi vatanseverlere tavizler verdiler. Ancak Bonaparte sadece kendi despotizmini sağlamlaştırdı. Eğer bu barış ve refaha yol açsaydı, pek bir önemi olmayabilirdi, ama savaşlar vergileri, askere almayı ve Britanya kuşatmasını getirdi. 1808 itibarıyla bütün vatanseverler Fransızlara karşı dönmeye başlıyordu, 1812'den sonra aktif işbirlikçiler dahi kaybedilen bir davayı terk ediyorlardı.

Ancak yüzlerini kime dönebilirlerdi? Muhafazakâr vatanseverler –köylüleri harekete geçiren soylular ve rahipler– İspanya'nın geri kalmış bölgelerinde ve İsviçre'nin dağlık bölgelerinde ve Tirol'de katmanlı, yoğun, yerel-bölgesel gerilla savaşı yürütebildiler. Başka yerlerde Fransızları def etmek için büyük ordulara ihtiyaç vardı. Devrimde ve yüzyılın sonraki bölümünde olduğu gibi büyük ordular arası savaşlar "tek ve bölünemez" devletin işini kolaylaştırdı. Milanolu bir vatansever İtalyan federalizminin askeri zayıflığını şöyle algılıyordu:

> İtalya'nın işgal edilebilme kolaylığı ... aslında konfedere cumhuriyetler arasında ortaya çıkan ulusal kıskançlıklar, federasyonların işleyişindeki yavaşlık beni federalist planı reddetmeye götürüyor. [İtalya'ya] işgale karşı en güçlü direnişi sergileyebilecek bir yönetim biçimi verilmelidir; ve böyle bir yönetim sadece *tek ve bölünemez cumhuriyet*tir [Godechot, 1988: 23].

1793 Fransa – işgale karşı en başarılı şekilde direnmiş devlet – Anayasasını örnek alan bir İtalyan Anayasası öneriyordu.

İtalya'da ütopik olan, Orta Avrupa'da güçlü devletler olan Prusya ve Avusturya altında gerçekliğe dönüşebilirdi. Alman vatanseverler gerçekçi bir

şekilde ya Fransız yönetimini tercih etmek ya da bu mutlakıyetçi devletleri desteklemek zorunda kalacaklardı. Himaye Bonaparte'a destekleri ile karşı tarafta görünen, onun düşüşüyle zayıflamış daha küçük Alman devletleri ya da radikal vatanseverler için iyi bir şey değildi. Liberalizm daha küçük devletlerin tikelciliği ve askeri başarısızlığı ile ittifak halinde görünüyordu. Liberalizm ve radikal milliyetçilik daha yeni yola koyulmuşlardı, 1815 itibarıyla kötü bir şekilde sendeliyorlardı.

Sırasıyla Ulm ve Austerlitz'de ve Jena ve Auerstadt'taki kesin Fransız zaferleri Avusturya ve Prusya'yı 1805-1806'da yıkıma uğrattı. Ancak her iki monarşi de sona ermedi. Yenilgiyle şoka uğrayıp, bir parça milliyetçiliğin gücünü mutlakıyetçilik için kullanmayı öğrenerek reform tasavvuruna giriştiler. Orta Avrupa'da Fransızlar nadiren soylu ayrıcalıkları ortadan kaldırdılar (soyluların desteğine ihtiyaçları vardı). Ancak Medeni Kanun ve ortak arazilerin ya da kilise topraklarının satışı soylular ve burjuvaziler için daha fazla kapitalist bir ortam yarattı. Fransa'da Devrim kapitalizmi, buna ek olarak yasal ve siyasal liberalizmi teşvik etti. Dikkatli rejim yönetimiyle Alman modernleşmesi daha fazla özgürlük değil ancak daha fazla kapitalizm ve bürokrasiyi güvence altına alabilirdi. Parlamenter değil idari temsil yeterli olabilirdi.

Çoğu üniversite eğitimli memurlar olan, Jena'dan sonra ilerleme kaydeden Prusyalı reformcular böylece uzlaşmak zorunda kaldı (Gray, 1986; daha fazla ayrıntı için bkz. 13. Bölüm). Bütün mülk sahiplerine oy hakkı verme planı ulusal mecliste reddedildi ancak belediye düzeyinde kısmen uygulandı. Merkezi yönetim rasyonalize edildi, hukuka tabi hale geldi ve eğitimli burjuvaziye açıldı. Kamusal eğitim genişletildi ve Alman söylemsel okuryazarlık Lutherci ve Prusyalı liderlik altında aşağı kademelere doğru yayıldı. Serfler (ve Yahudiler) serbest bırakıldı ve köle emeği ortadan kaldırıldı. Buna karşılık köylüler topraklarının üçte birini soylulara devretti. Soyluların şimdi serfleri değil topraksız emekçileri vardı. Tarımsal kapitalizm gelişti. Orduda mecburi askeri hizmet getirildi, meritokratik yükselme kuralları ve harp akademileri oluşturuldu. Bütün tebaaya ilk kez ulusal bir kokart olarak Prusya renklerini kullanma izni verildi. Fransız yurttaş ordusunun soluk bir taklidi olarak Landwehr milisi yaratıldı (Bkz. 12. Bölüm). 1813'de kral "kendi halkına" – "kendi" (benim) ve "halk" bir şekilde çelişkili de olsa– çağrıda bulunarak Fransa'ya karşı savaş ilan etti. 1813-1815 seferleri boyunca Landwehr'in coşkusu liberal umutları arttırdı. 1806'ya kadar Bonaparte'ın destekçisi olan Hegel artık Prusya bürokrasisini insan ruhunun potansiyelini gerçekleştiren "evrensel sınıf" olarak görüyordu. Bize tuhaf görünse de çoğu Alman liberal milliyetçi Prusya'ya umutla bakıyordu.

1815 sonrasında biraz tepki oluştu. Avusturya'da olduğu gibi monark ve maiyet ayaktakımını silahlandırmaktan korkuyordu. Muhafız birliklerinin

kumandanı ve polis bakanı uyarmaktaydı: "ulusu silahlandırmak sakinliğe karşı ayaklanmayı örgütlemek ve kolaylaştırmak anlamına gelir" (Ritter, 1969: I, 103). Ancak çoğu profesyonel memur değişimi savundu, bu sayede Landwehr yerini korudu ancak sürekli bir kuvvet olarak değil yedek bir güç şeklinde. Burada dini ve ulusal duyguları güçlü bir devlete sadakate bağlayan Lutherci bir Prusyalı-Alman ulusal kimliği gelişti. Habsburgların farklı seçenekleri vardı. İmparator Francis'e Avusturya'ya sadık birisi (bir vatansever) önerildiğinde Francis'in cevabı "Avusturya'ya sadık olabilir, ancak sorun bana sadık olup olmadığı" şeklindeydi (Kohn, 1967: 162). Habsburglar bir ulusal devleti yönetemezdi. Çok dilli, çok bölgeli bir imparatorluğu yöneten, bazı bölgelerde Katolik Kilisesi'nden yardım gören hükümdarlardı. Avusturya çekirdeği Germen olsa da nüfusun çoğu başka diller konuşuyordu. Ancak hanedanlık Kutsal Roma (Germen) İmparatorluğu'nun başı olma unvanına dört yüzyıldan fazla bir süre sahip oldu ve Avusturyalılar alternatif bir Alman milliyetçiliği ortaya koyabildiler. İşte, daha sonra Fransızlara karşı ayaklanmaların lideri olan arşidük John'un bir sırdaşının eylemleri hakkında bir Fransız raporu:

> Baron Hormayr... *Coğrafya, Tarih, Siyaset ve Askeri Bilim Arşivleri* isminde bir derginin editörlüğünü üstlendi. Bu kulağa masum gelen başlığın altında devrimci doktrin vaazı vermek konusunda Thomas Paine'i taklit etmeye devam ediyor. Bu doktrinler, ona göre, Almanya'nın yeniden oluşumunu ve bu geniş ülkenin yeni bir anayasa altında yeniden birleşmesi sonucunu getirmeli. M. de Hormayr'ın kendisi nadiren konuşuyor. Bunun yerine devrim dışında başka bir şey düşünmeyen, çoğu herkesçe saygı duyulan Alman yazarlardan zeki bir şekilde alıntılar yapıyor. Luther dahi bu katkının altına yerleştiriliyor... Bu alıntıların gözde teması Almanya'nın *birlik* ve *bölünemezliği, ahlak*ının, kullanımları ve dilinin korunması. Bir tarihçi ve arşivci olarak M. de Hormayr bizim tamamen görmezden geldiğimiz, Almanya'nın eski birliğine dair birçok detaya erişebiliyor [Langsam, 1930: 49].

Dolayısıyla bir arşivci bir işgal ordusunu endişelendirebiliyordu – ancak aynı zamanda kendi imparatorunu da endişelendirmekteydi.

Francis Fransızlardan kurtulmak istedi ancak popüler terimlerle değil. Orduyu reformdan geçirerek, Avusturya ve Bohemya'da bir Landwehr oluşturarak, (hiçbir zaman uygulamadığı) genel bir reform vaat ederek ve 1809'da Fransızlara karşı bir isyan başlatıp "Alman ulusuna" Habsburgların ve Avusturya'nın "müttefikleri" ve "kardeşleri" şeklinde seslenerek taviz verdi. Arşidük Charles, Aspern'de Napolyon'a ilk büyük savaş yenilgisini, yenilmezlik mitini ortadan kaldıran bir yenilgiyi tattırdı. Napolyon Avusturya generallerini barış talep edecek kadar sıkıştırarak toparlandı. Ancak Avusturya en büyük ordularıyla ve Arşidük Charles'ı Napolyon'un son seferinde müttefiklerin başkumandanı olarak atayabilecek şekilde Alman direnişinin lideri olarak

kaldı. Habsburg askeri gücü geri geldikçe "Alman kartına" direniş sergilendi. Francis Alman imparatorluk tacını reddetti. Memurlara sadece Avusturya vatanseverliğinden bahsetmeleri –ve hatta Napolyon hakkında "ne de olsa hükümdarımızın damadı" (Langsam, 1930: 160) olduğundan saygılı konuşmaları– salık verildi. Katmanlı hanedancılık eski gücüne kavuşmuştu.

Ancak savaşlar Avusturya'nın bölgesel-ulusal problemlerini kötüleştirdi. Habsburglar en fazla Hollanda, Polonya ve İtalya'daki Jakoben vatanseverlerden çektiler. Napolyon'un gidişi sıkıntıyı kısa bir süre için hafifletti ancak muhalifler Napolyon dönemi boyunca teşvik edilmişlerdi ve mağduriyetleri giderilmedi. İktidarlarının bir sonraki (ve son) yüzyılı boyunca Habsburglar, etnik-dilsel kültür ile tanımlanan ancak yabancılar tarafından yönetilen bir halkın kendi devletine sahip olması gerektiğini iddia eden milliyetçilerin saldırısına uğradılar. En sonunda bu devlet-yıkıcı uluslar galebe çaldı.

Avusturya topraklarındaki bu hareketler (Marksistler tarafından ve Gellner, 1983: 2. Bölüm'de ileri sürüldüğü gibi) doğrudan kapitalizmin ya da endüstriyalizmin gelişmesinden kaynaklanmıyordu çünkü farklı ekonomiler ve sınıflarda ortaya çıktılar. Milliyetçilik Avrupa boyunca farklı kapitalist ve endüstriyel gelişme düzeylerinde yükseldi (Mann, 1991) – ve bu milliyetçiliğin (Nairn, 1977 tarafından savunulduğu gibi) "eşitsiz gelişmeden" kaynaklandığını öne süren revizyonist Marksist kavrayıştan edinebildiğim tek çarpıtılmış anlam. Milliyetçiler gerçekte sınıflar ya da kapitalizm ya da endüstriyalizm hakkında (çok daha sonra kitlesel köylü milliyetçilikleri ortaya çıkana kadar) hiçbir şey söylemediler. O zaman neden bu güçlere indirgenebilir olduklarına inanalım?

Hroch (1985) ekonomilerin ve sınıfların en dikkatli analizini esasen Avrupa boyunca sekiz devlet-yıkıcı küçük ulustaki (iki Avusturya azınlığı, Çekler ve Slovaklar dâhil) milliyetçi toplulukların yandaşlarının oluşturduğu örneklere dayanarak vermektedir. Önemli vatansever hareketler popüler ajitasyona başladığında ancak kitlesel takipçileri olmadan önceki B evresi milliyetçiliği, kabaca çoğu Avusturya bölgesinde 19. yüzyılın ilk yarısına tekabül etmektedir. Hroch bazı genellemeleri sürdürür. Birçok örnek hala aydınları (artık ruhban kanadı genellikle düşüştedir) ve en orantısız bir şekilde dâhil olmuş okuryazar kentli meslek mensuplarını muhtemelen ezilen azınlığın ulaşabileceği en yüksek düzeylerde barındırır. Doğrudan üretken burjuvazi neredeyse bütün imalat sektörlerinde olduğu gibi eksik temsil edilmektedir. Ancak milliyetçiler genellikle piyasaların en çok geliştiği yerlerde daha aktiftirler.

Ancak Hroch'un ülkeleri Avusturya topraklarında, Avusturya Hollandası'nda ve kuzey İtalya'daki en gelişmiş ve devlet-yıkıcı bölgeleri içermez. Bu bölgeler ilk vatansever maya zamanında ticarileşmiş ve kentleşmişlerdir (maya onlara ulaştığında Çekler de öyledir). Ancak Polonya, Macaristan, Slovakya ve Balkanlar milliyetçi hareketlere henüz daha tarımsal ve

geri konumdayken ev sahipliği yapmıştır. Muhtemelen –Hroch'un sonunda bitirir görünürken belirttiği– piyasa-destekli okuryazarlık ve iletişimin, vatanseverlerin onun ötesinde güvenilir bir şekilde örgütlenebildiği bir eşik seviyesi vardı. Ancak bu hareketlilik seviyesinin ötesinde ekonomik ve sınıfsal çeşitlilik vardı. Aslında, Hroch'un milliyetçi toplulukları her zaman en önemli aktörler değildi. 1848 Devrimi'nde bölgesel "ulusal" hareketlerin çoğu lideri sadece kendileri için temsiliyet arayan soylulardı (Sked, 1989: 41-88). Macar soylular denetimi ellerinde tuttular ancak çoğu soyluluk için bu geçerli değildi. Hroch'un gözlemlediği gibi kitlesel devlet-yıkıcı milliyetçilik (daha ziyade geç 19. yüzyılda ortaya çıkan C evresi) bir köylü tabanı edindi. Hangi ortak sınıfsal motivasyon hepsini kendilerini milliyetçiler olarak ilan etmeye yönlendirmiş olabilir (krş. Sugar, 1969)?

Benim açıklamam daha önce tartışılan militarizm ve ideolojilerin siyasal etkisine odaklanıyor. Çoğu mağduriyet devletin siyasal iktisadıyla ilgiliydi: Devletin artan mali ve insan gücü toplama ihtiyaçları ve görev ganimetleri – maliyetler ve faydalar. Ancak mali hoşnutsuzluk burada daha ziyade toprağa bağlı olarak, bölge aracılığıyla ifade edildi. Bunun devletin "ulusal" belirginleşmesi için olumsuz sonuçları oldu. Britanya'da mali ya da insan gücüne dair hoşnutsuzluk yerel soylular ve küçük çiftçilerin kullanabileceği sınıf ayaklanmaları üretebilirdi. Ancak bölgesel temelli hoşnutsuzluk, milisler, bazen de düzenli birlikler kullanan bölge eşrafının, ilk başta düşük düzeyli ruhbandan sempatiyle ve aile ve yuvaların yabancılar tarafından gerçekleştirilen saldırı altında olduğuna dair yoğun duyguları harekete geçiren ayaklanmalarına yol açtı. Siyasi temsil yerel cemaat ve bölge tarafından olduğu kadar sınıf tarafından da biçimlendirildi – vatandaşlığın *nereye* yerleştirileceği *kimin* onu elde edeceği kadar önemliydi.

Avusturya, Birleşik Devletler de bölgesel-ulusal mücadelelerle parçalandığından biricik değildi. 19. yüzyıl ortası boyunca Birleşik Devletler'de eyaletlerin hakları yoğun yerel tutkuları harekete geçirdi, siyasete hâkim oldu ve iç savaşla sonuçlandı. Avusturya toprakları boyunca, 19. yüzyılda genellikle dış Güçler tarafından kışkırtılan toplumsal olaylar patlak verdi – 1821, 1830, 1848-9,1859, 1866 ve 1908. Merkezileşen devlete yerel-bölgesel direniş sadece ikisinde iç savaşa yol açtıysa da beş ülkenin hepsinde görüldü.

Ancak Avusturya bölgesel milliyetçiliği aynı zamanda (beş ülke arasında) biricik bir şekilde, özellikle görev ganimetleri aracılığıyla dilsel meseleleri de barındırıyordu. İki mesele öne çıktı: Kamusal alanın, özellikle yönetimin dili ne olmalı ve kamu okullarında hangi diller öğretilmeli? Gellner'in (1983) belirttiği gibi okuryazarlık orduda, sivil yönetimde, mahkemelerde ve kapitalist ekonomide istihdamda kullanılabilecek bir kültürel sermayeydi. Kapitalizm ve devletler genişledikçe Almanca konuşmayan daha fazla insan görev aldı.

Daha fazla soylu, burjuva ve küçük burjuvanın yerel dilin devletin dili olmasında yerleşik çıkarı oluştu. Habsburglar orduda iki dilliliği teşvik ederken buna soğuk yaklaşmadılar. Ancak vergi toplamak için kendilerini esasen Avusturyalı-Alman subay birliklerine ve merkezi idareye bağımlı kılarak, aralıklarla baskı uygulamaya yöneldiler. Diğer dilsel topluluklar idare ve mahkemelerden uzaklaştırıldı, bu nedenle 1848 devrimcileri bunu protesto ettiler (Sked, 1989: 41-88).

Ancak dilsel milliyetçilik sadece (Gellner'in modelinde olduğu gibi) araçsal bir talep değildi. Rahipler ve filologlar standartlaşmış yerel ana diller üretmek için uğraştıkça, bu diller kamusal yerel-bölgesel karşılıklı etkileşim ağlarının çimentosu haline geldiler, temel eğitimde, kiliselerde ve piyasa mübadelelerinde yeniden üretildiler. Dil kademeli olarak, anlaşılır konuşan "biz" ve "yabancı" anlaşılmaz işgalciler arasındaki tezadı işaret ederek, yerelde kök salmış sınıfları kesen bir topluluğun birleştirici ideolojisi haline geldi. Hareketler kendilerini (Macaristan'da olduğu gibi) sadece soyluluğun siyasal vatandaşlığına izin verilen yerlerde dahi, (Slovakya'da olduğu gibi) "ulusun" bir avuç aydın tarafından icat edildiği yerlerde dahi, "ulus" bağlamında meşrulaştırdılar. Bölgesel ve dilsel kimliklerin birbirine geçişi Habsburgların sınıflardan ziyade tutkulu devlet-yıkıcı "uluslar" tarafından saldırıya uğradığı anlamına geldi.

Militarist evrenin bu 1792 sonrası kısmında devrimciler ve Bonaparte olduklarından daha büyük göründüler. 20. yüzyıldan teleolojik olarak bakıldığında ulusun yükselişi engellenemez görünse de bu dönemde, temel saldırgan Gücün liderlerinin kararları devasa jeopolitik yansımalara sahip olduğundan, ulus rastgele yol aldı. XVI. Louis taviz verseydi, Brissotinler savaşın kendilerini yok edeceğini görselerdi, Valmy'deki Fransız birlikleri (beklendiği gibi) kaçsaydı, Direktuvar duygusuz bir fatih olduğunu gösteren ve Rusya'yı işgal etmek gibi tek bir felaket karar alan eksiksiz bir general üretmeseydi... bunlar ve başka "*olabilirdi*ler" ulusal dalgayı kırabilirdi.

1815'deki olaylar her hâlükârda dalgayı tersine çevirmiş göründüler. Fransa'nın yenilgisi ile uzlaşılmış siyasal kararlar milliyetçiliği engellemek için uğraştılar. Güçler Uyumu ve hükümdarların Kutsal İttifakı radikal vatanseverlere karşı kararlı bir şekilde harekete geçti (bkz. 8. Bölüm). Britanya bir ulus-devlet haline geliyorduysa da Avrupa için ulusal yönetim ilkelerini savunmadı. Prusya rejimi Avusturya ile olan rekabetinde Alman kartını oynamaya meyledebilirdi, ancak o zaman, halk korkusu devleti katmanlı hanedanlığa sadık bıraktı. Habsburg gücü kendinden bilinçli olarak hanedanlıktı; Rusya sadece hanedanlığı biliyordu. Birleşik Devletler, artık demokratik mikroplarla Avrupa'yı hasta etmiyordu ve bir okyanus uzaklıktaydı. Birinci Dünya, iki trans-milliyetçilik,

eski rejim hanedanlık ağları ve küresel, liberal Britanya ekonomisi tarafından yönetilen tedbirli bir modernleşmeye girişmiş görünüyordu.

Ancak milliyetçilikten neden vazgeçilmeyeceğinin üç nedeni vardı. Birincisi bu kısa alt evrenin birçok rastlantısallığı iktidar örgütlerini dönüştürdü. Britanya, Fransa ve Birleşik Devletler artık ulusal devletlerdi ve tikelci eski rejim hallerine geri dönemezlerdi. Birleşik Devletler bölgesel olarak konfederal bir şekilde kaldıysa da, Britanya ve Fransa artan oranda merkezileşti. Avusturya ve Prusya durumları daha açık uçlu olsa da, içlerindeki uluslar da güçlendirildi. İkincisi kapitalizm ve devlet modernleşmesi durdurulamazdı, maddi ve ahlaki "gelişme" ile özdeşleştirilmişti, devletleri savaş yapmakta daha iyi hale getiriyordu. Bunların birleşmesi sınıflar ve ulusların yaygın ve siyasal bir örgütlenme geliştirmeye devam edecekleri anlamına geldi. Demokratik ulus-devletlerin hâkimiyeti, daha devletçi Prusya ve daha konfederal Avusturya uzun süre ayakta kaldığından kaçınılmaz değildi. Ancak eski tikelci, katmanlı düzen büyük oranda güç kaybetti. Üçüncüsü, endüstriyel kapitalizm toplumsal karşılıklı etkileşimin yoğunluğunu arttıracak ve devlet işlevlerini dönüştürecekti. Bu birbirine geçmenin niyet edilmemiş sonuçları daha sonraki bölümlerde anlatılan gelişmenin dördüncü evresinde mükellef ulus-devletler üretti.

Sonuç

Bu dönem sınıfların ve ulusların yükselişini gördü. Marks'ın algıladığı gibi 18. yüzyıl kapitalizmi artık feodalizm denilen şeyi (kabaca) yerinden etti ve eski rejim ve burjuva unsurlar arasında yaygın ve siyasal bir sınıf mücadelesi söz konusuydu. Ancak bu neredeyse her zaman bir bütün olarak burjuvaziyi değil küçük burjuvaziyi kapsadı. Marx'ın tarihsel paradigmatik sınıf yükselişi örneği olan burjuvazi makro tarihsel kayıtlarda pek görünmüyordu. Ayrıca Marx'ın diğer yükselen sınıf olan proletaryanın güçlerini de abarttığını göreceğiz. Kapitalist üretim tarzında dahi sınıflar, Marx ve diğerlerinin ileri sürdüğünden çok daha az yayılmış ve politiktiler.

Eski rejim – küçük burjuva çatışmasının çok az bir kısmı doğrudan ekonomik diyalektikten ortaya çıktı. Militarist devlet belirginleşmeleri mali krizler ve devlet seçkinleri, "içerideki" ve "dışarıdaki" partiler, "halk" ve "avam" arasında ciddi çatışma üreterek müdahalede bulundu. Doğrudan ekonomik üretim ilişkileri daha çok tikelci, çeşitli ve katmanlı ve kısmi uzlaşılara uyumluydu. Küçük burjuvazi ve eski rejim arasındaki çatışmanın çoğu devletin siyasal iktisadından türedi. Genişleyen söylemsel okuryazarlık ağları, sonrasında, bazı rejim modernleştiricilerine ve oluşmaktaki küçük burjuvalara çatışmalarını aşmaları ve devleti modernleştirme konusunda yardımcı oldu. Seçkin-parti çatışmasının kurumsallaşmadığı yerlerde mali kriz sınıf yapıları-

nın içine işleyerek ve sınıfsal düşmanlıklar üreterek derinleşti. İdeolojik güçleri kullanan devrimciler böylece yönetimi ele geçirebilir ve toplumsal yapıyı dönüştürebilirlerdi. Fransız devrimciler daha donra bütün eski rejimlerin üzerine yürüdüler. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları militarizmi yoğunlaştırdı ve baş döndürücü, karmaşık mayayı koyulaştırdı.

Hiçbir devrim tamama ermedi, çoğu sınıf çatışması yumuşatıldı ve kısmi kaldı ve uluslar yarım yamalak ortaya çıktı. Parti demokrasisi yeni ortaya çıkan sınıflar ve uluslar eski rejimle uzlaştıkça kararsız ve eşitsiz bir şekilde sendeledi. Rejimler, sınıflar kendi katmanlı ve yerel-bölgesel örgütlenmelerine kısmen dâhil edildikçe daha kapitalist hale geldiler. Devletler ve ordular modernleşti, profesyonelleşti, profesyonellerin iyi eğitimli çocuklarını bünyesine kattı ve daha az tikelci ve yoz hale geldi. Eski rejim, büyük burjuvazi ve profesyoneller arasındaki evlilik sağlamlaştı. Britanya kapitalizmi eski rejimin ticari renklerini korudu, Alman kapitalizmi devletçi renkler edindi. 19. yüzyılın bütün ülkelerdeki yeni zenginleri hem ulusal rejimlere hem de yerel-bölgesel ve katmanlı iktidar ağlarına dâhil oldular.

Küçük burjuvazinin (ve daha sonra orta sınıfın, bkz. 16. Bölüm) dâhil edilmesi daha sorunlu görünüyordu. Sayıları çok daha fazlaydı ve yurttaşlık talepleri daha radikaldi. Rejim kendi oğullarını *bunların* kızlarıyla evlendirmek istemiyordu. Ancak sadakatleri dahi tam bireysel sivil yurttaşlık ve kısmi siyasal yurttaşlık ile sağlanabilirdi. Rejimler, örgütlenme ya da basın özgürlüğü gibi daha kolektif haklar konusundaki tavizlerde değişkenlik sergileseler de (hiçbiri işçilere serbest örgütlenme hakkı vermedi), yasal düzenlemeler kişisel özgürlükler ve mülkiyet hakkını birleştiren "mülkiyetçi bireyciliği" kutsal addettiler. Küçük burjuvaziye sınırlı ve değişen ölçülerde parti demokrasisi bahşedildi.

Artık rüşvet, himaye, statü hürmeti ve ortadaki sınıfları kendi iyilikleri doğrultusunda oy kullanmalarına ikna için yumuşak baskı (çoğunlukla oy verme gizli değildi) kullanan dikkate değer mülk sahiplerince, baskın bir şekilde katmanlı olarak denetlenen "soylu" siyasal partilerin dönemi başladı. Birleşik Devletler'de Güney dışında yetişkin erkeklere oy hakkı tanındı ancak bölge, din ve etnisite sınıfları boylu boyunca kesti ve partileri katmanlı ve göze çarpacak şekilde bıraktı. Britanya'da iki dikkate değer parti birbirlerini "bitirmek" için oy verme hakkını genişlettiler. Avusturya ve Prusya geride kaldı ancak sonunda bazı yerel bölgelerde ve sonra merkezi olarak temsiliyeti kabul ettiler. İki önemli anti-demokrat, Bismarck ve III. Napolyon yetişkin erkeklere genel oy hakkını (sınırlanmış egemenlik sahibi meclisler için dahi olsa) ilk getirenler oldular. Önemli partiler katmanlı bir şekilde küçük burjuvazinin çoğunu (Avusturya bölgelerinde bunlar çoğunlukla rejim karşıtı olsalar da) kendilerine dâhil ettiler. Toplumsal yoğunlukta devasa artış, sınıfların ve ulusların ortaya çıkması daha fazla kolektif ve dağıtımcı iktidarın harekete

geçirilmesi anlamına geldi. "Halk" ve "avam takımı" eski rejimlerle daha doğrudan ilişkilere sahipti. Ancak bunlar Marx ya da 1. Bölüm'de atıfta bulunulan ikilik kuramcılarının düşündüğünden daha işbirlikçi ve daha çeşitli olarak kaldılar.

Dünya tarihinde ulusun ortaya çıkışının ağırlıklı olarak modernist bir kuramını sundum. Uluslar, birlikte yükseldikleri, her ikisi de (değişik derecelerde) modernleştirici kiliselerin, ticari kapitalizmin ve modern devletin yükselişinin ürünü oldukları için sınıfların karşıtı değildir. Bu nedenle kuramım dört toplumsal iktidar kaynağını da birleştirdi. İdeolojik iktidar, kitlesel olarak söylemsel okuryazarlık sponsorlukları aracılığıyla kiliseler daha geniş toplumsal kimlikler yaydıkları için ön-ulusal evreye hâkim olmuştu. İkinci ön-ulusal evrede ticari kapitalizmin ve modernleştirici devletlerin değişik kombinasyonları, tikelci ekonomik roller, yerellikler ve bölgeleri paketleyen daha evrensel ön-ulusal (ve sınıfsal) kimlikler yaymaya devam ettiler. Üçüncü ve kati olan militarist evrede 18. ve erken 19. yüzyıl jeopolitiğinin artan maliyetleri, tam da bu kimlikler sınıfsal ve bölgesel mağduriyetleri siyasallaştırdığında, ulusal devlete doğru daha geniş kimlikler öne sürdü. Yoğunlaşan jeopolitik rekabetler ulusal kimliklere birbirlerine karşı ilk saldırgan duyguları verdi. Bu nedenle ön-uluslar bilinçli, sınıfları kesen ve bir şekilde saldırgan uluslar haline geldiler. Ancak ortaya çıkan uluslar (ve sınıflar) ideolojik iktidar ilişkileri, yoğun ailevi ve yerel topluluk ağlarını kapitalizm ve askeri devlet tarafından yaygın olarak sömürülme algılarına bağladıkça ayırt edici bir ahlaki tutkuyu da harekete geçirdiler. Yaygın ve siyasal sınıfsal ve ulusal hoşnutsuzluk büyük oranda seküler ve dini aydınların doldurduğu söylemsel okuryazarlık ağları tarafından örgütleniyordu.

Ortaya çıkmakta olan sınıflar ve uluslar artık devlet kurumlarını etkiliyor ve onlardan etkileniyorlardı. Militarizm tarafından coşturulan, duyguları ideolojiler tarafından yoğunlaştırılan sınıflar ve uluslar daha fazla temsil gücü olan bir yönetim talep etti ve demokrasiyi hedefledi. Bu nedenle uluslar esasen demokrasi hareketleri olarak ortaya çıktılar. Ancak bu noktada bir seçimle karşılaştılar: Merkezi bir devleti demokratikleştirmek ya da merkezi bir devletin gücünü azaltmak ve yönetimin yerel-bölgesel parçalarını demokratikleştirmek. Seçimleri, büyük oranda siyasal ve ideolojik iktidar ilişkileri birbirlerine geçerken belirlendi.

Siyasal olarak seçimler devlet kurumlarının hâlihazırda yeterince merkezileşmiş olup olmadığına bağlıydı. Britanya'daki kurumlar öyleydi, Avusturya ve Amerikan kolonilerinde durum farklıydı. Sonuncusunda temsil savunucuları herhangi bir merkezi devletten daha fazla denetlenebilir gördükleri yerel-bölgesel kurumlara başvurabilirlerdi. İdeolojik olarak ilk iki ön-ulusal evrenin mirası şimdi şiddetli bir şekilde hissediliyordu çünkü siyasal bölgeler değişken bir şekilde her ikisi de yaygın amaçlar doğrultusunda yerel yoğun-

luğu harekete geçirebilecek dini ve dilsel topluluklarla ilişkiliydi. Dil sorunu da kamusal eğitim ve kamu görevi için niteliklere dair bir siyaset üretti. Bu siyasal ve ideolojik iktidar ilişkileri bütün (ya da çekirdek) devlet bölgelerini merkezileştirseydi, anakara Britanya'da ve (devrimci değişimler sonrası) Fransa'da olduğu gibi devlet-destekleyici milliyetçilikte sonuçlanabilirdi. Âdem-i merkezileştirme olduğundaysa Avusturya'daki gibi devlet-yıkıcı milliyetçilik görüldü. Birleşik Devletler ve Almanya ortada görünen örneklerdir. Birleşik Devletler fazla ideolojik destek olmaksızın siyasal âdem-i merkezileşme yaşadı, dolayısıyla "ulus" algısı muğlâk bir şekilde ikisinin arasında yer aldı. Almanya daha farklı bir şekilde ortada görünen örnektir çünkü siyasal âdem-i merkezileşme daha geniş bir ideolojik topluluk içinde yer aldı. Ulus olma durumu da kısa süre içinde üçüncü devlet-yaratan hatta doğru kaymış olsa da muğlâk kaldı.

Çoğu kuram milliyetçiliği ya ekonomik ya da siyasal iktidar ilişkileri ya da her ikisi bağlamında açıkladı. Ancak uluslar dört toplumsal iktidar kaynağı birbirlerinin içine geçtikçe ortaya çıktılar. Bu kaynaklar arasındaki ilişkiler dönem boyunca değiştiler. Bu dönemden önce ve dönemin başlangıcında jeopolitik, sınıfsal ilişkileri siyasallaştıran ve "doğallaştıran", tekrar eden mali devlet krizlerine neden olan bir askeri devrime yol açtı. En son ve en derin kriz 18. yüzyılın sonunda geldi. Daha önceki devletler, genellikle hâkim sınıflardan dahi oldukça özerk olsalar da içeride cılız konumdaydılar, sınıflar üzerinde iktidarlarını pek kullanmazlardı. Devlet seçkinlerinin ya da devlet kurumlarının doğası toplum için pek önem taşımıyordu. Şimdiyse oldukça önemliydiler. Vatandaşlığın yükselişi geleneksel olarak modern sınıfların siyasal iktidarı elde etmesi olarak anlatılır. Ancak sınıflar "doğal olarak" siyasal bir özellik göstermezler. Tarih boyunca tabi sınıflar devletlere büyük ölçüde kayıtsız kalmışlar ya da devletlerden kaçınmaya bakmışlardır. Şimdi iki esas bakıcı, vergi toplayıcılar ve askere alma görevlileri, tarafından ulusal bir örgütlenmeye, siyasete kafeslenmiş durumdaydılar.

Aynı dönem boyunca ve ötesinde sınıf ilişkileri aynı zamanda ticari ve sonra endüstriyel kapitalizm tarafından devrimcileştirildi. Kapitalizm ve militarist devletler sınıflar ve uluslar etrafındaki ideolojiyi biçimlendirmeye başladılar. O zamana kadar yoğun iktidarın ahlaki-dini harekete geçirilişinden oldukça etkilenmişlerdi ancak dönemin başında "nihai olarak öncül" anlamında iki toplumsal iktidar kaynağını, ekonomik ve askeri iktidarı, yalıtmak mümkün görünmektedir.

Ancak birbiri içine geçmiş askeri ve ekonomik devrimler, yeni ortaya çıkmakta olan iktidar özelliklerine sahip olduklarını gösteren modern devletleri oluşturdu. Temsiliyet sorununda devletler daha otoriter monarşi ve embriyo halindeki parti demokrasisi (buna ek olarak kolonyal yerleşimcilerin varyantları) arasında farklı konumlarda belirginleştiler. Ulusal sorunda ulus-

devlet ve konfederalizm arasında belirginleştiler. Mali-askeri krizin son evresi devletlerin ölçeğini büyük oranda arttırdı ve sınıfları siyasallaştırdı ve doğallaştırdı. Bu devlet seçkinlerinin dağıtımcı iktidarını değil ancak, benim kurumsal devletçi kuram dediğim şeyin uygunluğunu geliştirecek şekilde devlet kurumlarının kolektif yapılandırma iktidarını arttırdı. Bu nedenle nihai olarak öncüllük ekonomik ve siyasal iktidarın bir kombinasyonuna doğru kaymış olabilir. Sonraki bölümler kapitalizm ekonomik yaşamı devrimcileştirmeye devam ederken siyasal kurumların muhafazakâr etkilerde bulunduğunu gösteriyor. Erken dönem sınıf temsilinin ve ulusal çatışmaların çözümlendiği kurumlar – Amerikan Anayasası, tartışmalı Fransız anayasası, Britanya'daki eski rejim liberalizmi – varlıklarını sürdürdüler. Kapitalistler ve işçiler arasında bir sonraki sınıf mücadelesi evresinin sonuçlarını belirlemek üzere İkinci Sanayi Devrimi'yle karşılıklı olarak etkileşime girdiler.

Son olarak modern toplumların özgürlüğün gerçekleşmesi yolunda genel bir insan evriminin parçası olarak demokratik ve ulusal vatandaşlığa doğru bir çaba sarf etmediğini gösterdim. Daha ziyade modern toplumlar demokrasiyi, eski Yunanlıların yaptığı gibi yeniden keşfettiler çünkü devletleri ortaçağ devleti gibi bundan kaçırılamadı. "Demokrasi" dediğimiz şey basitçe özgürlük değildir çünkü toplumsal kapatmadan kaynaklanmaktadır. Giddens modern devleti "iktidar kalıbı" olarak tanımlar. Ben daha yüklü bir kelime olan "kafesi" tercih ediyorum. Erken modern dönemde insanlar ulusal kafeslere kapatıldılar ve böylece bu kafeslerdeki koşulları değiştirmenin peşine düştüler.

Bu aynı zamanda, I. Cilt'te tanımlanan, daha önceki iki devletin büyümesi evresinde de gerçekleşti. Birinci Dünya'nın "eski uygarlıklarında" ilk kalıcı devletler alüvyonlu ve sulama yapılan nehir vadilerinde ekip biçme sayesinde kafesleme sonucu ortaya çıktı. Bu ilk devletler daha sonra savaş, ticari yoğunlaşma ve özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla yıkılan temsili kurumlara sahip görünmekteler. İkinci bir evre olan Yunan demokrasisi de kısmen ekonomik, kısmen donanımlı savaşlar sayesinde gerçekleşen kafeslemenin ürünüydü. 1. Ciltte Yunanlıların, büyük düşmanları Perslilerden siyasal anlamda daha özgür olmak durumunda olmadıklarını ileri sürdüm. Büyük Pers Kralı'nın despotizmi Yunan kent devletlerindeki despotizmden daha önemsizdi çünkü Persli tebaalar devletleriyle Yunanlılarınkinden daha zayıf bir ilişkiye sahiplerdi. Her üç örnekte de –eski uygarlıklar, Yunanistan ve geç 18. yüzyıl– kafes daraldı. Böyle oldukça popüler tepkiler ortaya çıktı. Kafeslenenler kendi kafeslerindeki koşullarla, kafeslerin kendilerinden daha fazla ilgilendiler.

Anderson, B. 1983. *Imagined Communities.* London: Verso.
Armstrong, J. 1982. *Nations Before Nationalism.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.
Bendix, R. 1978. *Kings or People: Power and the Mandate to Rule.* Berkeley: University of California Press.
Blanning, T. C. W. 1974. *Reform and Revolution in Mainz, 1743-1803.* London: Cambridge University Press.
Chatterjee, P. 1986. *Nationalist Thought and the Colonial World.* Totowa, N.J.: Zed Books for the United Nations University.
Cohen, G. 1981. *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861-1914.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.
Connelly, O. 1965. *Napoleon's Satellite Kingdoms.* New York: Free Press.
Crone, P. 1989. *Pre-lndustrial Societies.* Oxford: Blackwell.
Devleeshovwer, R., et al. 1968. *Les pays sous domination francaise (1799- 1814).* Paris: CDU.
Dickson, P. G. M. 1987. *Finance and Government Under Maria Theresa, 1740-1780,* 2 vols. Oxford: Clarendon Press.
Diefendorf, J. M. 1980. *Businessmen and Politics in the Rhineland, 1789-1834.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.
Dovie, J., and A. Pallez-Guillard. 1972. *Uepisode napoleonien. Aspects exterieurs.* Paris: Presses Universitaires de France.
Droz, J. 1966. *he Romantisme allemand et VEtat: Resistance et collaboration dans VAllemagne napoleonienne.* Paris: Payot.
Dunan, M. 1956. *UAllemagne de la Revolution et de VEmpire,* 2 vols. Paris: Centre de Documentation Universitaire.
Gellner, E. 1983. *Nations and Nationalism.* Oxford: Blackwell.
Godechot, J. 1956. *La Grande Nation. Expansion revolutionnaire de la France dans le monde de 1789 a 1799,* 2 vols. Paris: Aubier.
1988. The new concept of the nation and its diffusion in Europe. In *Nationalism in the Age of the French Revolution,* ed. O. Dann and J. Dinwiddy. London: Hambledon Press.
Goldman, L. 1964. *The Hidden God.* New York: Humanities Press.
Gray, M. 1986. Prussia in transition: Society and politics under the Stein reform ministry of 1808. *Transactions of the American Philosophical Society.* 76.
Hall, J. A. 1985. *Powers and Libcrtics.* Harmonsworth: Blackwell.
Hobsbawm, E. J. 1962. *The Age of Revolution, 1789-1848.* New York: Weidenfeld & Nicolson.

1990. *Nations and Nationalism Since 1780.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hroch, M. 1985. *Social Preconditions of National Revival in Europe.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kohn, H. 1944. *The Idea of Nationalism.* New York: Collier.

1967. *Prelude to Nation-States: The French and German Experience, 1789-1815.* Princeton N.J.: Van Nostrand.

Langsam, W. C. 1930. *The Napoleonic Wars and German Nationalism in Austria.* New York: Columbia University Press.

Mann, M. 1991. The emergence of modern European nationalism. In *Power, Wealth and Belief: Essays for Ernest Gellner,* ed. J. Hall and I. C. Jarvie. Cambridge: Cambridge University Press.

Markham, F. 1954. *Napoleon and the Awakening of Europe.* London: English Universities Press.

Mommsen, W. J. 1990. The varieties of the nation state in modern history: Liberal, imperialist, fascist and contemporary notions of nation and nationality. In *The Rise and Decline of the Nation State,* ed.

M. Mann. Oxford: Blackwell.

Nairn, T. 1977. *The Break-up of Britain.* London: Verso.

Palmer, R. 1959. *The Age of the Democratic Revolution,* 2 vols. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Ritter, G. 1969. *The Sword and the Scepter: The Problem of Militarism in Germany.* Vol. I: *The Prussian Tradition, 1740-1890.* Coral Gables, Fla.: University of Miami Press.

Segeburg, H. 1988. Germany. In *Nationalism in the Age of the French Revolution,* ed. O. Dann and J. Dinwiddy. London: Hambledon Press.

Sked, A. 1989. *The Decline and Fall of the Habsburg Empire, 1815-1918.* London: Arnold.

Smith, A. D. 1971. *Theories of Nationalism.* London: Duckworth.

1979. *Nationalism in the Twentieth Century.* Oxford: Martin Robertson.

1986. *The Ethnic Origins of Nations.* Oxford: Blackwell.

Sugar, P. F. 1969. External and domestic roots of Eastern European nationalism. In *Nationalism in Eastern Europe,* ed. P. F. Sugar and I. J. Lederer. Seattle: University of Washington Press.

Tilly, C. 1975. Introduction. In his *The Formation of National States in Western Europe.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

1990. *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990.* Oxford: Blackwell.

8
Jeopolitik ve Uluslararası Kapitalizm

Kuramsal Perspektifler

Bu bölüm kapitalizm ve jeopolitik arasındaki "uzun 19. yüzyıl" boyunca var olan tüm ilişkileri bir açıklama denemesidir. Ancak denkleme bir üçüncü terim daha ekliyor: (Batı haline gelen) Avrupa Medeniyeti. Avrupa uzun zamandır özünde olan bir çelişkiyi içeren çok-iktidar-aktörlü bir medeniyet olageldi: Jeopolitik anlamda savaş konusunda oldukça rekabetçi, ancak ortak normlarla düzenlenmişti. 18. yüzyılda savaş daha yıkıcı ve maliyetli, ancak Büyük Güçler için daha karlı ve ek olarak ulus-ötesi kuruluşlar ve çok devletli diplomasi tarafından kısmen düzenlenir hale gelmişti. Toplumun iki düzeyi vardı, devlet ve Avrupa düzeyi. Kolektif iktidarda kapitalizm ve sanayileşmenin doğurduğu muazzam artış, aniden bu çelişkili ulus-ötesi, ulusal ve ulusalcı sonuçlara gebe, yarı-düzenlenmiş, iki düzeyli dünyaya yol açtı.

1. İdeolojik ve ekonomik iktidar ilişkilerindeki devrimler kısmen ulus-ötesi bir sivil toplumu güçlendirdi (2. Bölüm'ün belirttiği gibi). Söylemsel ve ahlakçı okuryazarlık devlet sınırlarını aştı; özel mülkiyet hakları büyük ölçüde devletlerden özerk olarak Avrupa çapında kurumsallaştı. Böylelikle kapitalist genişleme devletlerarasındaki rekabeti patlatabilirdi. 19. yüzyıl yazarlarının çoğunun beklediği gibi Avrupa küresel toplum ve ekonominin çekirdeği haline gelecek şekilde ulus-ötesi düzeyde sanayileşebilirdi.

Bu kuramın "güçlü" ve "zayıf" versiyonlarını birbirinden ayırabiliriz. Güçlü versiyon devletlerin yok olmak üzere olacağını öngörürdü. Ulus-ötesi toplumsal sınıflar uzlaştırıcı olacaktı. Kant'tan John Stuart Mill'e liberaller evrensel barışın bunu takip edebileceğini umdular. Devlet altyapıları kapitalizmin gelişmesine yardımcı olmak üzere yerlerinde kalabilecekler ancak eski

askeri devletler ortadan kalkacaktı. Bırakınız-yapsınlar çıkar anlayışları merkantilist ve emperyalist olanların yerine geçecekti – belki zaman zaman küçük çapta seçici korumacılığa başvurarak. "Zayıf" ulus-ötesicilik çerçevesinde devletler kendi özel dış politikalarını sürdürmeye devam edebilir, hatta savaş yapabilirlerdi ancak ekonomi ve toplum için büyük sonuçlar doğurmadan. İktidar yapısı ikili olacaktı: Ulus-ötesi bir kapitalist ekonomi ve devletler arası kısıtlı rekabetler.

2. Ancak kapitalist sanayileşme, devlet modernleşmesiyle birbirine geçtiğinde, ulusal örgütlenmeyi de güçlendirdi. 19. yüzyılda devlet altyapılarının istenmeden genişlemesi ekonomik aktörleri "doğallaştırdı" (Bunu 14. Bölüm'de açıklıyorum). Ancak kapitalizm yurttaşlık talep eden yaygın toplumsal sınıflar fışkırttı. Eski rejimler bu sınıfları otoriter monarşinin katmansal örgütleri içine dâhil ederek karşılık verdi. Hem sınıf talepleri hem de rejimlerin bunlara verdikleri cevaplar Avrupa'yı 7. Bölüm'de ayrıştırılan üç yolla ulus devletlere götürdü. Britanya ve Fransa gibi ülkelerde kültürel ve dilsel olarak homojen bir "yönetici sınıf ulus" tarafından kontrol edilen devlet kapsamı genişletilerek devlet-destekleyici ulusa dönüştü. İkinci olarak, Almanya ve İtalya gibi ülkelerde kültür ve dil tarafından bütünleştirilen ancak pek çok devlete bölünmüş bir ideolojik cemaat siyasi olarak bütünleşerek devlet-yaratan ulusu oluşturdu. Üçüncüsü, Avusturya ve Osmanlı İmparatorlukları gibi büyük konfederal devletler bölgesel ulusalcılıklar, daha sonra kendi ulus-devletlerini oluşturan devlet-yıkan uluslar tarafından parçalandı. 1918'e gelindiğinde ulus devletler neredeyse bütün Batı'ya hâkim olmuştu. Sınıflar daha fazla ulusal olarak sınırlanmış hale gelerek devletleri geleneksel özerkliklerinden, toplumu ulus-ötesiciliğinden uzaklaştırdı.

3. Kapitalizm ve sanayileşme de milliyetçi örgütlenmeye yol açtı. Kapitalizm agresif jeopolitik ile birbirine geçmiş biçimde gelişti. Harekete geçirici güçleri topraksal egemenliğe dayalı (*territorial*) çıkar anlayışlarını güçlendirebilir ve Uluslararasındaki rekabeti arttırabilirdi. Merkantilizm, şimdi gerçekten Colbert'in tabiriyle "*un combat perpetuel*"* haline gelebilirdi. Avrupa savaş yoluyla gitgide daha az sayıda ve daha büyük devlete doğru pekişiyordu ve karlı sömürgecilik militarizmi güçlendirdi. Birinci Dünya sistemleri kuramcılarının (Wallerstein, 1974; Chase-Dunn, 1989: 201-55) gösterdiği gibi, "kapitalist dünya sistemi" ikili bir hal aldı – Batı'daki merkezinde serbest piyasalar ve serbest emek, çevresinde eşitsiz mübadele ve baskılanan emek. Bu Batı üzerine geri tesir edebilir, onun agresif, ulusalcı örgütlenmesini güçlendirebilirdi.

Bu nedenle kapitalizm ve sanayileşme üç-boyutluydu. Piyasa rekabeti özü itibarıyla, mülk sahiplerine siyasi sınırlardan etkilenmeksizin metaların üretip değişilebildiği her yerde yaygın kar olanakları sunduğundan, ulus-ötesiydi.

* "Daimi savaş" – ç.n.

İkincisi, politize olmuş toplumsal sınıflar buyurucu, toprağa dayalı devlet düzeyinde örgütlenmişlerdi. Burada ne kadar ajite olurlarsa o kadar toprağa dayalı hale geldiler ve "doğallaştılar". Üçüncüsü, kapitalizm devlet sınırlarıyla kafeslendikçe sömürgeci ve Avrupa'nın topraksal egemenlik rekabetlerini devşirdi. Kapitalizm ve sanayileşme daima ve aynı anda ulus-ötesi, ulusal ve ulusalcı olmasıyla karmaşık ve değişken iktidar ilişkileri doğuruyordu.

Oysa birinci ve üçüncü kuramların "güçlü" versiyonları aralarında ara sıra uzlaşmalar gerçekleşen rakipler olarak çoğunlukla sosyal kurama egemen oldu. Vico'dan Aydınlanma yoluyla Saint-Simon, Comte, Spencer ve Marx'a varan kuramcılar, güçlü ulus-ötesiciliğin zafer kazanacağı beklentisindeydi. 20. yüzyılın başlangıcında bu liberal-Marksgil görüşün çarpıcı biçimde yanlış olduğu görülüyordu; bu durumda ulusalcılar ulusalcılığın, yani bir ulusun bir diğerine karşı "üst-tabakalaşmasının" (*superstratification*) (ve sıklıkla radikalizmin) zaferini ilan ederken liberal ve Marksistler bundan hayıflanıyorlardı. Faşizm ve Nazizm bunu uç noktalara taşıdılar. Liberal-Marksgil müttefiklerin İkinci Dünya Savaşı'ndaki zaferiyle aleni ulusalcılık gözden düştü, ancak etkileri devam etmekte. Tarihin büyük bir kısmı birbirine rakip ulus devletlerin tarihi olarak yazılmaktadır. Realizm de diplomatik tarihi uluslararası anarşinin içinde konumlanmış egemen devletin iktidarı olarak kuramlaştırır. Giddens (1985) da buna uygun bir devlet kuramı sundu: Ulus devletler, "büyük iktidar sandıkları", toplumsal yaşamın "disiplincileri", "gözetimcileri" toplum üzerindeki domestik ve jeopolitik kontrollerini daima güçlendirdi. Ancak liberal-Marksgil ulus-ötesicilik de 1945 sonrası dünyada karşılıklı bağımlılık ve dünya sistemleri kuramları biçiminde bir geri dönüş yaptı. Ve bir liberal-Marksgil-realist uzlaşı ortaya çıktı: Küresel karşılıklı bağımlılık tek ve iyicil bir hegemonik gücün varlığına bağlıdır.

Marksgil-liberal kuramın egemenliği yüzünden yakın tarihli jeopolitik kuramlarının çoğu görünüş itibariyle ekonomikçi, "iktidar"ı ekonomik iktidara indirgeyen kuramlar olageldiler. Askeri ve ekonomik istatistikleri sıraya koyan Kennedy şu sonuca varıyor:

Dünyanın askeri-iktidar dengelerindeki bütün büyük değişiklikler üretim dengelerindeki değişimleri izleyegelmiştir; ve ... çeşitli imparatorluk ve devletlerin yükseliş ve düşüşleri zaferin daima daha fazla maddi kaynağa sahip olan tarafa ait olduğu Büyük Güçler'in savaşlarının sonuçları tarafından doğrulanmıştır.

Savaşlar sadece, jeopolitiği belirleyen, üretici güçlerdeki değişimleri "doğrular". Ancak aslında, Kennedy'nin kuramı nihai olarak ikilidir. Büyük Güçler rekabetini ve savaşı toplumsal gelişmede sabit olarak aldığı için, ekonomik iktidar sadece bunlar tarafından tanımlanan amaçları takip etmekte kullanılacak araçları sağlar. Kennedy, bu ikisi arasındaki ilişkiyi kuramlaştırmaya çalışmaz, nasıl oluyor da bazen karışıklık ve savaştan ziyade düzen ve barışın uluslararası ilişkileri nitelendirdiğini de tartışmaz.

Bu son meseleye 19. ve 20. yüzyılda savaş ve barış arasındaki nöbet değişimlerini hegemonya ve hegemonik istikrarla açıklayan, realizm ve Marksizm tarafından işaret edilmiştir. Hegemonik devletler, ya da hegemonlar, uluslararası arenanın genelinde normlar belirleyip hükmetme işlevi yerine getirebilen devletlerdir. Bu kuramı, 1930'ların krizini Birleşik Devletler'in Britanya'nın miadını doldurmuş hegemonyasının yerini almakta başarısız olmasıyla açıklayarak Kindleberger (1973) ortaya çıkardı. Birleşik Devletler o zaman uluslararası normları belirleyebilirdi ancak bunu reddetti ve hegemonik rolünü ancak 1945'ten sonra kabullendi. "Britanya yapamıyor, Birleşik Devletler yapmıyordu." Uluslararası kapitalizm rekabetçi devalüasyonları, gümrük savaşlarını ve hatta gerçek savaşları engelleyecek bir hegemona gereksinim duymaktaydı.

Realistler bu argümanı devasa hale gelen bir literatür içinde geliştirdiler (Sadece *International Organization* dergisinde yirmi makale var). Çoğu yazar, küresel serbest ticaret normlarını belirleyen ve ekonomik istikrarsızlıkla büyük savaşları engelleyen iki hegemon tanımlıyor: 19. yüzyılın büyük bir kısmında Büyük Britanya ve 1945'ten beri Birleşik Devletler. Britanya'nın durumu hegemonun en büyük değil daha ziyade en gelişmiş, yeni ekonomik normları ve kurumları ortaya çıkarabilecek, ekonomiye sahip olması gerektiğini gösteriyor. Britanya sterlini dünyanın rezerv parası, Londra'nın City'sini finans merkezi ve gemi taşımacılığını birincil taşıyıcısı olarak yerleştirdi. Tersinden söylersek, çok sayıda gücün rekabeti yaygın olduğunda kapitalist gelişme istikrarsızdı ve bu savaşları doğurdu – 18. yüzyılda, Birinci Dünya Savaşı'na yol açan İngiltere-Almanya mücadelesi sırasında ve iki dünya savaşı arasındaki dönemde (Calleo ve Rowland, 1973; Gilpin, 1975: 80-5, 1989; Krasner, 1976; Keohane, 1980). Ancak pek çok yazar sonradan şüpheci oldular (Örn., Keohane, 1980; Rosecrance, 1986: 55-9, 99-101; Nye, 1990: 49-68; Walter, 1991) – ve ben onların şüpheciliklerini ödünç alıyorum.

Marksgil dünya sistemi kuramcıları, kuramsal ikiciliğine son vermek amacıyla, hegemonyayı bir adım öteye taşıyorlar. Büyük Güçler arasındaki rekabeti "kapitalist dünya ekonomisinin tekil mantığıyla" açıklıyorlar (Wallerstein, 1974, 1984, 1989; Chase-Dunn, 1989: 131-42, 154, 166-98; Arrighi, 1990, ikiciliği daha fazla sürdürüyor.) Ve başka bir hegemon ekliyorlar, para birimi, finans kurumları ve taşımacılığı döneminin kapitalizmine hâkim olan geç 17. yüzyıl Hollanda cumhuriyetini. Hollanda, Britanya ve Amerika hegemonları için deniz gücü ekonomik ve askeri hegemonya arasındaki esas bağlantıyı oluşturuyor (Modelski, 1978; 1987; Modelski ve Thompson, 1988). En ileri kapitalist ulusal ekonomi, daha sonradan uluslararası ekonomide jeopolitik düzeni sağlayan devletine güç, özellikle deniz gücü kazandırıyor. Wallerstein, Kennedy'le aynı koşullarda, şu sonuca ulaşıyor:

> Yarışı kazanan siyasi ve askeri olarak atılım yapan değil fakat uzun vadedeki rekabetçiliğini santim santim geliştirerek ağır ağır ilerleyen devlettir. ... Savaşlar, hegemonik gücün en azından zaferini perçinlemek için kaynaklarını yatırdığı, zirveye ulaştırıcı Dünya Savaşı'na kadar, diğerlerine bırakılabilir. [1984: 45-6; krş. Goldstein, 1988 ve Modelski, 1987]

Bunlar Hobbes esinli büyük-adam merkezli tarih kuramlarının devletlere uyarlanan biçimleridir. Ulusal anlamda kendi kendilerine hizmet ederler. Neredeyse tüm kuramcılar Birleşik Devletler'in dünya-tarihsel önemini ve iyicil yönetimini kutlamaktan memnun Amerikalılardır. Britanyalılar kendi tarihlerinin çok önemli ve iyicil olduğu düşünüldüğü için katılırlar. Ancak kuram nihayetinde karamsardır: Realistler Güçler'in, içlerinden birisi dünya devletini kuracak kadar hegemonik olmadığı sürece, sonsuza kadar kıyasıya rekabet etmeye devam edeceklerini varsayarlar. İkilikçidirler: Anarşik Büyük Güçler mücadelesi insani iktidar ilişkilerinin neredeyse ilelebet sürecek belirleyicisidir; rekabetin sonuçları ve düzendeki yarılmalar, ekonomik iktidar ilişkileri tarafından belirlenir. Dünya Sistemi kuramcıları, Marksistlere yakışacağı gibi, kapitalist ekonomi dünya devrimine ve dünya devletine elverecek biçimde sonunda tüm dünyaya eşit bir biçimde nüfuz ettiği zaman gerçekleşecek ütopyacı ve ekonomikçi bir son öngörüyorlar.

Bu ekonomikçi ve ikilikçi kuramlar, en azından tarihin burada tartışılan kısmı hakkında yanılıyorlar. Jeopolitik ve uluslararası siyasal iktisat daha değişkendi, daha karmaşıktı ve aralıklarla ümit vaat ediyordu ve dinamik olarak toplumsal iktidarın tüm kaynakları tarafından belirlendi. Kapitalizm, devletler, askeri iktidar ve ideolojiler toplumsal örgütlenmenin çelişkili, birbirine geçmiş ilkelerini içermekteydi. Bunların birlikte jeopolitik iktidarı nasıl belirlediğini görelim.

İktidarın Belirleyenleri

Jeopolitik iktidarın beş ana belirleyenini tanımlıyorum: Benim dört kaynağım ve ek olarak bunların ikisinin askeri ve diplomatik liderlikteki belirgin bir bileşimi. (Bu bölüm Knorr, 1956 ve Morgenthau, 1978: 117-70'den çokça faydalanıyor.)

1. *Ekonomik iktidar.* Kayda değer büyüklükte iktidar gerçekten bir devletin ekonomisinin büyüklüğü ve modernliğinin çeşitli bileşimleri tarafından sunuluyordu. Hakikaten yoksul ve geri Güçler çok nadiren –ve ancak diğer iktidar kaynakları açığı telafi edecek kadar lehte olduğu zaman – Büyük Güç haline gelebildiler. Ancak jeopolitik içinde, jeoekonomi de –bir ekonominin bölgesel ve küresel coğrafyaya nasıl yerleştiği– ekonominin büyüklüğünü ve modernliğini etkiler ve belki bunların jeopolitik açısından önemlerini arttırır. Britanya denizcilik devrimine kadar yüzyıllarca "bekledi" ve Yeni Dünyanın "keşfe-

dilmesi" zenginlik ve iktidarı açık-deniz jeoekonomisinin sunabileceğini gösterdi. Ekonomik iktidar, bütün iktidar kaynaklarında göreceğimiz gibi, ancak jeopolitik olarak anlam kazandığında iktidara dönüşür.

2. *İdeolojik iktidar.* İktidar girişimlerinde bulunan aktörler jeopolitik ile ilgili ideolojik kaynaklarla desteklenebilirler: Güçlü bir kolektif kimlik algısı – verili moral – ve saldırganlığı meşrulaştıran aşkın ahlaki inançlar. Zengin bir kapitalist sınıf ulusal kimliğe sahip değilse, sahip olduğu kaynaklar bir Büyük Güç projesi açısından daha az seferber edilebilir; büyük ve iyi donanımlı bir ordu yüksek morale sahip değilse, kırılgan olacaktır.

3. *Askeri iktidar.* Saldırgan bir jeopolitik atmosfer içinde etkili askeri iktidarlara sahip olmayan zengin ülkeler yenilip askeri anlamda daha etkili devletler tarafından yutulacaktır. Bazı ordular dolaysız iktidar projeleri için özellikle etkilidir, 18. yüzyıl Britanyası ve o dönemin Prusyası ve sonranın Almanyası gibi. Bazıları etkili değildir, 19. yüzyıl sonlarında Rusya'nın olduğu gibi. Askeri iktidarın kendine has bir mantığı vardır: Örgütlenmesi kaynakları "zor yoluyla yoğunlaştırır". Ekonomik iktidar, ne kadar büyük olursa olsun, zor yoluyla disiplin altına alınan ve daha sonra düşmana karşı yetkin bir zorlama unsuru olarak yoğunlaştırılan insan gücü, silah ve diğer kaynaklar biçiminde seferber edilmelidir. Bu yalnızca gayrisafi milli hâsıla değil bunu eğitim ve savaş alanında yoğunlaştırabilen bir ordu gerektirir. 1760'ta Prusya'nın ekonomik kaynakları Avusturya'dan daha azdı ancak bunlar kesinleşmiş askeri projelere daha iyi uygulandığı için Prusya daha büyük bir Güç haline gelip daha sonra üzerinde esaslı ekonomik gelişmenin gerçekleşeceği topraklar elde etti. Bu iki Güç 1866'da son savaşlarını yaparken Prusya ekonomisi Avusturya'nınkine ancak biraz üstündü. Ancak Prusya'nın bu ekonomide sağladığı askeri (ve siyasi) seferberlik kesin olarak daha üstündü. Askeri iktidar kaynakları eldeki jeopolitik amaca da uygun olmalı – savaş gemisi diplomasisi için savaş gemilerine ihtiyaç vardır, yığınla top bataryasına (ya da nükleer silahlara) değil.

4. *Siyasi iktidar.* Modern devletler ekonomik ve ideolojik kaynakları, gayrisafi milli hâsılayı ve morali askeri güce dönüştürürler – devletlerin daha çok ya da az etkin olabilecekleri bir amaç. Organski ve Kugler (1980: 64-103) 1945'ten beri yapılan savaşlarda ekonomik kaynakların sonuçları belirlemediğini gösteriyor. Adına üstün askeri örgütlenme dedikleri (her ne kadar bu ideolojik, askeri ve siyasi iktidarın bir bileşimi olsa da) şey, İsrail'in Arap devletlerine, Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam ve Birleşik Devletler'e karşı kazandığı zaferlerde olduğu gibi, belirleyiciydi. Rejim ve devlet idaresi eldeki jeopolitik amaca uygun olan kaynakları etkin bir biçimde sağlamalıdır. Bu genelde daha bütünleşmiş, belirginleşmeleri ve siyasi hizip çekişmeleri daha kurumsallaşmış siyasi rejimleri avantajlı kıldı.

Bu özellikle devlet diplomasisi konusuyla ilgilidir. Ekonomik indirgemeci kuramcılar bütün modern büyük savaşların ittifaklar arasında yapıldığını unutuyorlar. Kennedy –tuhaf bir biçimde, zira kendisi diplomasi tarihçisi – Napolyon yönetimindeki Fransa'nın diğer bütün önemli Güçleri; Avusturya'nın 1866'da, müttefiki olmadan, hem Prusya'yı hem İtalya'yı; Avusturya ve Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Britanya, Fransa ve Rusya'yı (daha sonra İtalya ve Birleşik Devletler'i de) karşılarına aldığı gerçeğini veri alıyor. Bunların ekonomik güçlerini toplayarak kimin kazanacağını isabetli bir biçimde öngörüyor. Ancak ittifaklar kazandı. Bu bir açıklama gerektiriyor, ama açıklanmıyor. Yalnızca sunmadıkları böyle bir açıklamanın ardından, hegemonya kuramcıları, Fransa ya da Almanya'yı sahiden hegemon değil "başarısız olmuş bir hegemonik meydan okuyucu" olarak tanımlayabilir. Kaybedenler kendilerine müzakereyle daha güçlü müttefikler bulmuş olsalardı kazananlar, hegemonya için makul adaylar olabilirlerdi.

Göreceğimiz gibi, bunlar diplomaside biri siyasal diğeri ideolojik iki nedenle başarısız oldular. Birincisi devletleri tutarsızdı; hizip çekişmesini çözecek egemen kurumların olmadığı durumda, farklı siyasi belirginleşmeler onları çelişkili diplomatik yönlere çekiyordu. İkincisi, kendilerine özgü ulusalcı ideolojiler bunları içe dönük, "yabancıların" ittifaklarda kullanışlı olabileceği konusunda umursamaz, yaptı. Diplomasi barışı belirleme konusunda da etkili olur. 19. yüzyıl barışı Britanya hegemonyasından daha ziyade Büyük Güçler arasındaki diplomasiden kaynaklanmış, Britanya'nın düşüşünden ziyade diplomasinin değişmesi yüzünden tökezlemiş olabilir.

5. *Liderlik.* Karmaşık nedensellik, kısa dönemli ve olumsal olanı işin içine katar. Krizlerde diplomatik ve askeri kararlar kritik önem kazanır. Bu zamanlarda uluslararası arena realizmin tercih ettiği kuralsız "anarşi" durumunu andırır. Diplomatlar o zaman devletlerinin çıkarlarına dair birbirlerinden bağımsız kendi anlayışları doğrultusunda kararlar alır. Sonuçları kolayca öngöremezler çünkü her kararın diğerleri açısından beklenmeyen sonuçları olur. (21. Bölüm bunu Birinci Dünya Savaşı'na doğru kayma bağlamında daha fazla tartışıyor.) Askeri seferlerin belirsizliği daha bile fazladır. *Savaş ve Barış*'ta Tolstoy Austerlitz ve Borodino savaşlarının, Rusya'nın Türk savaşlarındaki bir topçu subayı olarak kişisel anılarından derlediği, hatırlanmaya değer anlatılarını bıraktı. Toplar ateşlenince savaş alanı yoğun dumanla kaplanır. Komutanlar, yerinde taktiksel kararlar vermek şöyle dursun, neler olduğunu göremezler bile. Bazen doğru olanı yaparlar, daha sıksa (tüm savaş alanını görebilen koltuklarında oturan savaş tarihçilerine göre) yanlış.

Olumsal küçük-grupsal ya da bireysel karar alma bağlamında bazı sonuçlar şans ve kaza sonucu gerçekleşmiş gibi görünür – tam anlamıyla rastlantısal değil ancak birbirleriyle zayıf biçimde ilişkilenmiş neden-sonuç zincirlerinden kaynaklanan (her iki taraftaki birkaç komutanın kararları, askerlerin morali, silahlarının kalitesi, değişen hava koşulları, değişken arazi ve benzeri). Bu

olağandışı askeri ve diplomatik meziyetler gerektirir. Objektif ve kapsayıcı bilgiye sahip olmaksızın kimisi felakete yol açar ve beceriksizce alınmış gibi görünen kararlar verir. (Tolstoy'un Austrelitz ve devamındaki "*le malheureux* Mack"ından ve Arşidük Charles hariç) zavallı bir grup Avusturyalı generalin yenilgileri sıklıkla yaptıkları hatalara bağlanır. Diğer devlet adamları ve generalleri bir çeşit diplomasi veya savaş vizyonu, neyin işe yarayacağı, neyin askerlere ilham vereceği konusunda, tam anlamıyla telaffuz etmedikleri ama aslında işe yarayan bir çeşit sezi geliştirir. Tolstoy, General Kutuzov'u Büyük Napolyon'u deviren uyuşukluk, ilerlemiş yaş ve kıvrak zekânın kayda değer bir bileşimine sahip olmasıyla övüyor.

Geleneksel olarak bu "deha"yı şahsına münhasır kişilik özelliklerine atfederiz (Rosenau 1966) her ne kadar toplumsal olarak saptanan liderlik rollerinde yeşerse de. Görü ve deha bir iktidar örgütlenmesi içinde var olabilir, mucitler ve başarılı girişimciler bunlara sahip olabilir. Ancak ekonomik iktidar ağlarında rekabet, taklit ve uyarlama daha düzenli, mükerrer ve daha düşük tempoludur. Görüş, piyasa güçleri tarafından alıkonup kısıtlanabilir. Generallerin ve diplomatların birkaç saatte (hatta birkaç dakikada) verdikleri kararlar dünyayı değiştirebilir – Bonaparte'ın kusurlu askeri dehasında ve Bismarck'ın diplomatik dehasında olduğu gibi.

Böylelikle Büyük Güçlerin yükseliş ve düşüşleri birbirine geçmiş beş iktidar süreci tarafından birlikte belirlenmişti. Ekonomik iktidar hegemonya kuramları için çok önemli ve istatistiksel olarak ölçülebilir olduğu için buradan başlıyorum. Daha sonra hepsini birleştiren bir anlatıya geçeceğim.

Ekonomik İktidar ve Hegemonya, 1760-1914

Güçlerin ekonomik güçlerini Paul Bairosch'un kahramanca derlediği istatistiklerin yardımıyla değerlendiriyorum. Verilerdeki kusurlar göz önünde bulundurulduğunda rakamlar ancak kabataslak göstergeler olabilir ve bazıları tartışmalıdır. (Fransa ile ilgili rakamlar yazarlar için bir savaş alanı ve Üçüncü Dünya rakamları büyük ölçüde tahmin ürünü.) Gayrisafi milli hâsıla rakamları birbirinden açık ara farklı gelişme düzeylerindeki ülkeleri kıyaslarken güvenilir olmadığından, sektörel istatistiklere odaklanıyorum. Ekonomik iktidar, iktidarın kimde olduğunun belirlenmesine yardımcı olur. Bu, elimizdeki dönemde büyük imalat sanayileri ve verimli bir tarım anlamına geliyor. Hangi Güçler bunlara sahipti?

Tablo 8.1 ve 8.4'teki en çarpıcı bulgu Batı'nın ekonomik gücünün küresel genişlemesi. Tablo 8.2 Batı'nın toplam sanayi üretiminin 1800 sonrasına kadar Çin'inkinden daha az olduğunu gösteriyor. Bu tarihten sonra Avrupa ve Kuzey Amerika dünyanın geri kalanını yakalayıp onunla hızla arasını açtı. 1860'a gelindiğinde küresel sanayi üretiminin üçte ikisini 1913'e gelindiğinde ise onda dokuzunu karşılıyorlardı. Bu rakamlar değişimi abartıyor olabilir çünkü

muhtemelen geçimlik ekonomilerin (artı ürünün çoğunu piyasalara ulaşmadan ya da ölçülmeden tüketilen) ürün miktarlarını olduğundan az varsayıyorlar. Ancak atılan fark tartışma götürmez. Rakamlar jeopolitik iktidarı ekonomik iktidarı gösterdiklerinden daha iyi gösteriyor da olabilirler, çünkü devletler ve ordular piyasaya sürülebilir ve ölçülebilir artı ürünlere dayanırlar. Bairoch, Batı kapitalizminin, Tablo 8.4'ün gösterdiği gibi, Üçüncü Dünya'yı sanayisizleştirdiğini ileri sürüyor.

Tablo 8.1.Güçlerin toplam Avrupa gayrisafi milli hasılasındaki ulusal payları, 1830, 1913

	1830		1913	
	GSMH %	Sıra	GSMH %	Sıra
Rusya	18,1	1	20,4	1
Fransa	14,8	2	10,7	4
Birleşik Krallık	14,2	3	17,2	3
Almanya	12,5	4	19,4	2
Avusturya- Macaristan	12,4	5	10,1	5
İtalya	9,6	6	6,1	6
İspanya	6,2	7	2,9	7

***Kaynak*:** Bairoch, 1976a: 282.

Tablo 8.2. Gayrisafi ulusal sanayi üretimi hacmi 1750-1914, (Birleşik Krallık 1900 değeri = 100)

	1750	1800	1830	1860	1880	1900	1913
Tüm gelişmiş ülkeler	34	47	73	143	223	481	863
Avusturya-Macaristan	4	5	6	10	14	26	41
Fransa	5	6	10	18	25	37	57
Almanya	4	5	7	11	27	71	138
Rusya	6	8	10	16	25	48	77
Birleşik Krallık	2	6	18	45	73	100	127
Birleşik Devletler		1	5	16	47	128	298
Japonya	5	5	5	6	8	13	25
Üçüncü Dünya	93	99	112	83	67	60	70
Çin	42	49	55	44	40	34	33
Dünya	127	147	184	226	320	541	933

***Kaynak*:** Bairoch, 1982: Tablo 8.

Çin ve Hindistan ucuz Batı malları tarafından istila edilmişti ve hammadde ihraç etmeye zorlanıyorlardı. Jeoekonomik iktidardaki bu daha önce görülmemiş değişim 19. yüzyıl Batı'sını küresel anlamda belirleyici, iktidarın üstün hâkimi ve hegemonik bir medeniyet kıldı.

Avrupa'da dönem boyunca genel kaynaklar anlamında, bunu nüfusunun büyüklüğü ve tamamen geri olmayan ekonomisine borçlu olan, Rusya üstündü. Tablo 8.1. Rusya'nın gayrisafi milli hâsılası 1830'da açık bir biçimde en yüksek değere sahip ve 1913'te hala az farkla önde olduğunu belirtiyor. Tablo 8.2. Rusya sanayisinin gayrisafi hacminin Britanya ve Almanya'nın gerisine düştüğünü ancak hala büyük güce ait olarak kaldığını gösteriyor. Tersine, Tablo 8.3. ve 8.4. Rusya'nın kişi başına düşen tarım ve sanayi üretimi düzeylerinin diğer güçlerin çok altına düştüğünü gösteriyor. Modernleşmenin örgütlenme kapasitesini büyük oranda genişlettiği bir yüzyılda bunun maliyeti yüksek oldu. Rusya'nın askeri seferberliği hacimli olmayı sürdürdü ancak verimliliği geride kaldı.

Tablo 8.3.Kişi başına düşen tarımsal üretimin gelişme düzeyi, 1840 – 1910 (100 = erkek tarım işçisi başına yıllık safi 10 milyon kalorilik üretim)

	1840	1860	1880	1900	1910
Avusturya-Macaristan	75	85	100	110	-
Fransa	115	145	140	155	170
Almanya	75	105	145	220	250
Rusya	70	75	70	90	110
Birleşik Krallık	175	200	235	225	235
Birleşik Devletler	215	225	290	310	420
Japonya	-	-	16	20	26

***Kaynak*:** Bairoch 1965: Tablo 1. Avusturya rakamları Bairoch,1973: Tablo 2'den.

Tablo 8.4.Kişi başına sanayileşme, 1750-1913, (Birleşik Krallık 1900 değeri = 100)

	1750	1800	1830	1860	1880	1900	1913
Tüm gelişmiş ülkeler	8	8	11	16	24	35	55
Avusturya-Macaristan	7	7	8	11	15	23	32
Fransa	9	9	12	20	28	39	59
Almanya	8	8	9	15	25	52	85
Rusya	6	6	7	8	10	15	20
Birleşik Krallık	10	16	25	64	87	100	115
Birleşik Devletler	4	9	14	21	38	69	126
Japonya	7	7	7	7	9	12	20
Üçüncü Dünya	7	6	6	4	3	2	2
Çin	8	6	6	4	4	3	3
Dünya	7	6	7	7	9	14	21

***Kaynak*:** Bairoch, 1982: Tablo 9.

1760 civarında Rusya toplam ekonomik kaynaklarda birbirine yakın iki Güç tarafından izleniyordu, Britanya ve Fransa. Ancak 19. yüzyıl Fransa'sı Britanya, Almanya ve Birleşik Devletler tarafından geçilip lider grubun dışına kaydı. Britanya 1830'dan 1880'e kadar önemli bir sanayi üstünlüğüne ve 1900'e kadar (Birleşik Devletler ile birlikte) en verimli tarıma sahip olarak (Bkz. Tablo 8.3.) kesin ekonomik liderlik elde eden ilk Güç oldu. Birleşik Devletler bir okyanus uzaklıktaydı ve 1815'ten sonra Avrupa jeopolitiğiyle pek ilgilenmiyordu. Ancak tablolar ekonomik iktidarında olağanüstü bir büyüme olduğunu gösteriyor. 1913'e gelindiğinde sanayileşmiş ekonomisi diğer en büyük gücün iki katıydı – dev, ama hala uyuyan bir Güç. Üçüncü başarı hikâyesi Avrupalı rakibi Avusturya'dan sıyrılıp 1913'e gelindiğinde Avrupa'da gayrisafi endüstriyel ve tarımsal üretimde lider olan Almanya'ydı (kişi başına düşen sanayide hala Britanya'nın gerisinde olsa da). Avusturya dönem boyunca dördüncü sıradaki Avrupalı güç olmayı sürdürdü, hatta sanayisi Fransa'nınkine yaklaştı. Ancak Tablo 8.3.'ün gösterdiği gibi, Avusturya tarımı geri kaldı. Bu ve (10. Bölüm'de tartışılan) siyasi zayıflık Avusturya'yı şiddetli biçimde zayıflattı.

Bu tablolarda açığa çıkan tartışmasız hegemon geleneksel anlamda tek bir devlet ya da güç değil ama dünyayı kendi terimleri çerçevesinde "pasifleştirmeye" kadir olan Batı medeniyetinin bütünüydü. Hintlilerin ya da Afrikalıların bakış açısından tüccarları-işverenleri-koloni yöneticilerinin Britanyalı, Fransız ya da hatta Danimarkalı olmasının çok az önemi vardı. Esas olarak benzer iktidar kurumları içeren hâkimiyet Batılı, Hıristiyan ve beyazdı. Küresel bir bakış açısından Fransa, Britanya ve Almanya arasındaki mücadeleler ikincil önemde (*epiphenomenal*) görünüyor olabilirdi. Kim kazanırsa kazansın dünyaya oldukça benzer yollarla Avrupalılar (ya da kolonici kuzenleri) hükmediyordu. Bu çok-iktidar-aktörlü medeniyetin hegemonyasının büyük bir kısmı tekil devletlerden türemiyordu.

Ancak tablolar Batı'da bir de potansiyel ikinci derece hegemon olduğunu gösteriyor. Her ne kadar Büyük Britanya, Batı'nın küresel anlamda elde ettiği tartışmasız ekonomik hâkimiyeti Batı'da yakalayamamışsa da 19. yüzyılın tartışmasız ekonomik lideriydi. Bu hegemonyaya varıyor muydu? Bu "hegemonya"yı nasıl tanımladığımıza bağlı. Başlangıçta az çok keyfi bir ölçü benimsiyorum. 1817'den 1890'lara değin Britanya hükümetleri Castlereagh'in "iki-iktidar kuralı"nı sağlayabilmek için kendisine en yakın iki donanmanın birlikte sahip olduğundan daha fazla ana muharebe gemisine sahip olan Kraliyet Donanması'na gereksinim duydu (genelde kendisinden sonra gelen üç ya da dördünden daha fazlasına sahipti). Bu tartışmasız deniz kuvvetleri üstünlüğüydü – ve 1900 sonrasına kadar kimse de tartışmadı. Britanya'nın ekonomisi kuralı sağlıyor muydu? Ekonomisi kendisine en yakın iki Güç'ün toplamından daha büyük ya da gelişmiş miydi?

Britanya'nın genel gayrisafi milli hâsılası iki-iktidar kuralını sağlamıyor. Hiçbir zaman Batı ekonomilerinin en büyüğü bile olamadı (bu konum Rusya'dan Birleşik Devletler'e geçti). Ancak Britanya'nın ekonomik modernliği, kuralı sağlıyordu. Tablo 8.2. Britanya'nın 1860-1880 arasındaki sınai üretimi hacminin kendisine en yakın iki Güç'ün toplamından daha fazla olduğunu gösteriyor. Ancak 1900'e gelindiğinde Britanya sanayisi birinci sırada bile değildi ve 1913'te bu endüstriyel iki-iktidar kuralını sağlama, ona elli yıl boyunca sahip olan Birleşik Devletler'e geçti. Britanya'nın, ekonomik modernliğin daha iyi bir ölçüsü olan kişi başına düşen endüstriyel iki-iktidar kuralını sağlaması, 1830'lardan 1880'lere kadar olacak şekilde daha uzun sürdü. 1913'te Birleşik Devletlerin hemen gerisine düşen Britanya 1900'de hala birinci sıradaydı. (Bkz. Tablo 8.4.) En modern sanayilerde Britanya'nın 1860 civarındaki hâkimiyeti daha bile çarpıcıydı, dünyadaki demir, kömür ve linyitinin yarısını üretiyor, ham pamuk arzının yarısını üretiyordu. Dolayısıyla Britanya'nın hegemonya istatistiksel yeterlilikleri ekonominin büyüklüğü ile modernliği arasındaki bir orta yoldan ibaretti.

Bu sınırda, kısa süreli bir genel Britanya hegemonyasına benim yakın hegemonya dediğim bir şeye işaret ediyor. Ancak bu dünya sistemleri kuramının önceki hegemon olduğunu önerdiği 17. yüzyıl Hollanda Cumhuriyeti'nin ekonomik hâkimiyetini çok aşmış olmalıydı. Hollandalılar dönemin en modern kapitalist ekonomisine sahip olmuş olsalar da toplam ekonomik iktidarları ve karadaki askeri iktidarları İspanya'nınkilerden fazla değildi. Hollanda ekonomisi benim iki-iktidar kuralımı sağlayamazdı, her ne kadar donanması sağlasa da. Daha bile önce, Portekizliler, küçük bir ekonomik kara Gücü iken diğer bütün donanmaları gölgede bırakıyordu. Daha sonraki Amerikan başarıları ne olursa olsun, Roma İmparatorluğu'ndan bu yana hiçbir Batı Güç'ü genel-geçer ekonomik ve askeri hegemonyaya sahip olamadı. Bu bölümde tekrar göreceğimiz gibi, Avrupalıların kadim bir genel-geçer hegemonyayı engelleme deneyimleri oldu.

Ancak özelleşmiş Britanya hegemonyaları vardı. İlk olarak, hegemonya, Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği'nin yakın zamanda yerkürenin kendilerine ait olan kesimlerine egemen olmaları konusunda anlaştıkları gibi, diğer güçlerle diplomatik anlaşma içinde bölgesel olarak özelleşmişti. Bu dönemde Britanya karşılığında küresel deniz egemenliğini elde ederek Kıtasal egemenlikten vazgeçtiği diplomatik anlaşmalara girdi. İkincisi hegemonya, hegemonya kuramcılarının kendilerinin belirttiği gibi, sektörel olarak özelleşmişti. İmalat sanayinde Britanya büyük ama kısa süren bir tarihi liderlik elde etti; diğerleri taklit edip yakaladılar. Ancak diğer Britanya özelleşmeleri daha uzun süreliydi, bazıları 1914 sonrasında var olmaya devam etti. Çoğu metaların dolaşımıyla, Ingham'ın (1984) "ticari kapitalizm" dediği şeyle ilgiliydi: Finansal araçlar, gemi taşımacılığı ve dağıtım ve rezerv parası olarak sterlin. Bunlar

kapitalizmin ayırt edici biçimde ulus-ötesi araçlarıydı. Böylece paradoks ortaya çıktı: Ulus-ötesi kapitalizm ayırt edici anlamda Britanyalıydı.

Öyleyse, ekonomi konusunda, bu yalnızca Britanya'nın "özelleşmiş yakın hegemonyasıydı". Özelleşmiş ama mutlak bir askeri hegemonyayı öngerektiriyordu – iki-iktidar deniz gücü kuralı. Sterlinin rezerv rolü büyük ölçüde, avantajlı bir ticaret dengesi ve önemli miktarda altın rezervi kazandıran Hindistan'ın fethedilmesinden kaynaklanırken, askeri hegemonya Britanya taşımacılığını ve uluslararası finansal işlemleri garanti altına alıyordu. Hegemonyanın siyasi önkoşulları da vardı: City'nin iktidarı hazine ve Bank of England'da sağlamlaşmıştı (Ingham, 1984). Yurtdışında da kabul edilmişti. Başkaları hegemonyanın çok az zorlamaya ihtiyacı olduğunu belirtti – hegemonun normları görünürde herkesin çıkarına, iyicil hatta "doğal"dır (Keohane 1984; Gilpin, 1987: 72-3; Arrighi, 1990). Ancak mevcut durumun "hegemonya"dan daha az bir şeye tekabül ettiğini öne sürdüm: Britanya sadece ulus-ötesi kuralları diğer Güçlerle *müzakere ederek* sabitleştiren lider Güç'tü. Britanya hegemonya kuramcılarının iddia ettiği kadar güçlü değildi. Batı, dünya çapında hegemonikti ama hala çok-iktidar-aktörlü bir medeniyetti. Diplomasisi, ulus-ötesi normları kapitalizmin yapılandırılmasını sağladı. Daha önceki yoğun rekabet döneminde bu nasıl işledi?

Anglo-Fransız Rekabeti

18. yüzyıl

1760 civarında üç Güç –Britanya, Fransa ve Rusya – diğerlerinin üzerinde yer alıyordu. Doğuda geniş topraklar ve büyük nüfus Rusya'yı savunmacı anlamda yenilmez ve Osmanlı Türkleri ve Orta Asya devletleri zayıfladıkça güneye doğru genişleyebilir kıldı. Rusya batıyı İngiliz Fransız rekabetine terk edecek şekilde jeopolitik ve jeoekonomik olarak az çok ayrı, yarısı Asya'da, duruyordu. Bu üçünün ardından, Orta Avrupa üzerine mücadelelerini 9. ve 10. Bölümler'de tartıştığım Avusturya ve Prusya geliyordu. Bu beşinin mücadeleleri ve ittifakları Batı'nın jeopolitik merkezini oluşturuyordu. Bunların ardından çevresel kendi kıtasının dışında ancak kesintili olan jeopolitik rolüyle Birleşik Devletler ve –bu ciltte sadece figüran rolü oynayan– Güçler, İspanya, Hollanda, İsveç ve bir sürü daha küçük devlet geliyordu.

Britanya ve Fransa, neredeyse tüm 18. yüzyıl boyunca genelde Avrupa kara savaşlarına girişen diğer Güç koalisyonlarına önderlik ederek Batı Avrupa ve sömürge liderliği için çekiştiler. Holsti'nin (1991: 89) 1715 ile 1814 arasındaki savaşları saymasına göre, % 36'yla ticari ve denizcilikle ilgili nedenlerin önünde, topraksal büyüme savaşların % 67'sinde önemli bir etkendi. Ardından % 22'yle, daha küçük nedenlerin peşinden geldiği, hanedansal-taht devralmayla ilgili nedenler geliyordu. Toprağın ticaretin önünde, ama her

ikisinin de önemli olduğu durumda kar anlayışları önemli ölçüde topraksal tercihlerle karışmıştı. Çekişmeler 3. Bölüm'de tanımlanan altı uluslararası siyasal iktisattan beşinden alınan unsurları bir araya getiriyordu. Avrupa'da topraksal hâkimiyet kesintilerle Fransa ve diğer Güçler, dünyanın geri kalanında ise ekonomik ve jeopolitik emperyalizmin yönlendirdiği Britanya ve Fransa tarafından elde edilmeye çalışıldı (rejimler henüz popüler toplumsal emperyalizmi seferber etmeye kalkışmamıştı). Burke'ün açıkça gözlemlediği gibi "Krallık'ın ticareti savaş yoluyla canlandırılageldi". Avrupa donanmaları görece az maliyetli askeri ve ticari ara duraklardan Avrupalı olmayanlarla ticaret hadlerini dayattı. Hindistan ve Kuzey Amerika'da bilhassa karlı iki koloni vardı. Fransız ve Britanyalı ticaret şirketleri Moğol İmparatorluğu zayıfladıkça Hindistan'a tecavüz etmeye başladı. Devletler askeri iktidarı tekelleştirdikçe Fransız ve Britanya devletleri bunu devraldı. Hint ticareti ve serveti son derece karlıydı. Kimisi köle emeği sömüren Avrupalı yerleşimcilerin Kuzey Amerika'ya akışı burada da karlı ticarete yol açtı. Modern emperyalizmin ekonomik cazibesi esas olarak bu iki karlı üste bulunuyordu.

Ancak Güçler her zaman savaşta değillerdi. Barış zamanında merkantilizmin 18. yüzyılda ortaya çıkan daha ılımlı bir biçimini benimsediler: Devlet artık rakiplerine karşı korsanlığı fiilen teşvik etmezken "iktidarı" etkin biçimde kullanıp hepsi, diplomatik tavırlar ve ara sıra yabancı gemilere yapılan abordalarla desteklenen gümrük vergisi, kota ve ticaret ve taşımacılık ambargoları yollarıyla ihracatı teşvik edip ithalattan caydırarak "bolluğu" elde etmeliydi. Bu politika benimsenmemiş olsa mevcut ekonomi devlet sınırlarının fazla öneme sahip olmayacağı çoklu yerel-bölgesel ve ulus-ötesi piyasalardan müteşekkil olacağından merkantilizm apaçık bir anlama sahip değildi. Oysa devletler hala cılızdı. Özel mülkiyet haklarını zar zor kısıtlayabilirlerdi ve kısıtlı altyapısal icra yetkesine sahiptiler. Kaçakçılık büyük olasılıkla daima kayıtlı ticaretten fazlaydı; ve ulus-ötesi ideolojiler sansürü atlatıyordu. Devletler iki ya da daha fazla piyasaya dönük siyasal iktisat geliştirdiler – ılımlı ulusal korumacılık ve bırakınız-yapsınlar. Yüzyılın sonuna doğru, birkaç çift taraflı anlaşma bazı gümrük vergilerini indirdi, yalnız ekonomik olmaktan ziyade jeopolitik saiklarla.

Böylelikle 18. yüzyıl uluslararası siyasal iktisat kayda değer miktarda salınımlıydı ancak sömürgeci genişleme kolaydı: İslam âleminin ve İspanya'nın gerilemesi iktidar boşlukları sağlıyordu büyükler hala küçük devletleri silip süpürüyordu. Üç Güç (Britanya, Fransa ve İspanya) sömürge savaşlarının çoğunu ortaya çıkardı; geriye kalanlar Avrupa kara savaşlarında özelleşiyordu. Her ne kadar savaş, Holsti'nin yorumuyla, hala "kısıtlı" ve yöntemlerinde "centilmence" olsa da, şimdi Güçler birbirlerini toptan parçalamaya çalıştıklarından, kara savaşı amaçlar konusunda kısıtlı değildi. Saldırganlığın cazibesi arttı ve savaşlar şiddetlendi. Sadece ittifakın caydırıcılığı, savaşın maliyeti ve belki barı-

şın özünde savaşa yeğlenebilir olduğuna dair dağınık, medeniyetsel bir duygu Güçlerin daimi savaştan sakınmasını sağlıyordu (Holsti 1991: 87-95, 105-8).

Kim kazanacaktı? Fransa öncelikle en büyük, daha fazla nüfuslu ve genel anlamda kaynaklar açısından daha zengindi. Fransız devleti bu kaynakları etkin bir ordu biçiminde seferber ederek yalnızca Hollanda ve Britanya'nın topladığı büyük ittifaklar tarafından durdurulabilen geç 17. yüzyıl ve erken 18. yüzyılın lider Güç'ü haline geldi. Sonra Britanya tehdit etmeye başladı. Tarımı daha verimli hale geldi ve deniz ticareti deniz gücü hâkimiyetini kolaylaştırdı. (Yetenekli denizciler barış zamanında ticaret filosunda eğitilebiliyordu.) Her ne kadar tarım ve hizmetler her yerde sanayiye ağır basıyor olsa da imalathaneleri yüzyılın ortalarından sonra öne geçti. Britanya'nın ekonomik ilerlemesi Fransa'ya meydan okumayı sürdürmesi için gerekli ama yeterli değildi.

İkincisi, Britanya devleti (4. Bölüm'ün önerdiği gibi) Fransız devletinden daha bütünleşmişti. Fransız toprakları iki yöne bakıyordu, Avrupa içlerine ve Atlantik'in öte yakasına. Fransa'nın bu her iki yüzü de Fransız devleti içinde hizipler belirginleştiriyordu ve bunların baskısı Fransa'yı hem bir Avrupa kara Güç'ü hem de bahri sömürgeci bir Güç haline getirdi. Britanya'nın yükselişiyle Fransa bu iki tutkusu arasında gerildi. Çelişkili politikalar konusunda karar verecek egemen siyasi kurumlardan yoksundu. Britanya daha az geriliyordu ve egemen bir "parlamentodaki krala" sahipti. Hanover'i (hanedan evi) elinde tutmanın yanında karasal Avrupa heveslerini Atlantik ötesinde bahri-ticari genişleme lehine terk etmişti ve ek olarak Avrupa sınırları etrafında diğer Güçlerin zayıfladığı yerlerde deniz üsleri elde ediyordu. Bu strateji o dönemde "mavideniz politikası" olarak isimlendirildi (Brewer 1989). Kara ordusu küçüktü; rejim hiçbir düşmanın Britanya topraklarına çıkamaması için donanmasına daha çok odaklanıyordu. Kraliyet donanmasının prestiji, kaynakları ve verimliliği arttı. "Hâkim sınıf-ulus" sorunlarını tartışıyor ancak bunları parlamento çoğunluklarıyla çözüyordu. Bir jeopolitik hedef ve askeri aygıt oluşmuştu.

Üçüncüsü, bu konuda Britanya kapitalizminin yapısı da faydalı olmuştu. Daha fazla ticaretle Britanya Bank of England, City ve hazine yoluyla tarımsal ve ticari serveti deniz gücüne koşulmayan finansal kurumlar geliştirdi (4. Bölüm'de gördüğümüz gibi). Cain ve Hopkins'in (1986, 1987) "centilmen kapitalizminin" "toprak sahibi çıkarı" aşaması olarak adlandırdıkları evrede eski rejim, ordu ve kapitalist devlet belirginleşmeleri birbirine geçti. Vergi ve kredilerin denizdeki genişlemeyi finanse etmesini kabul ettiler. Hızla yükselen savaş maliyetleri likit servete (ticaret) daha büyük erişimi olan devletlerin serveti topraklara bağlı olan bir devletten daha fazla askeri kaynak çekebileceği anlamına gelebiliyordu. Bu Britanya'ya Fransa karşısında avantaj sağlıyordu, tıpkı Hollanda'ya İspanya karşısında sağladığı gibi. Hiçbir savaş kendi kendini finanse etmese de yerküre çapında başarılı deniz savaşı Avrupa karası üzerinde savaşmaktan daha fazla ticari getiri sağlıyordu. 18. yüzyıl savaşları tüm

Güçleri geriyordu ancak Britanya'yı harcanan miktar başına diğer tüm Güçlerden daha az geriyordu.

18. yüzyıl ortaları boyunca akılcı yönetim kesin zaferler sağlamaları için bu üç avantajı birleştirdi. Kraliyet Donanması Fransız İmparatorluğunu vurup, Fransız limanlarını ablukaya alıp böylece Fransa'yı likit ticari servetiyle kendi müttefiklerine ödeme yapmak zorunda bırakırken Britanya hükümetleri likit ticari sermayelerini (ilk Hanover'in savunması için elde ettikleri) Kıta'daki müttefiklerini sübvanse etmek için kullanarak, Avrupa'daki Fransız kaynaklarını kilitledi. Pitt doğru olarak "Kanada Silezya'da kazanılacak" demişti; ki burada Prusyalı müttefikleri savaşmaktaydı. Plassey Savaşı'ndan sonra ele geçirilen Hint serveti Britanya'nın Hollanda'dan ulusal borcunu geri satın almasını sağlamıştı (Davis 1979: 55; Wallerstein 1989: 85, 139-40, 181). Dahası yenilgiyle yüz yüze gelen Prusya beklenmedik bir biçimde zafere ulaştı. Fransa ve müttefikleri düşerken, Britanya ve Prusya savaştan müttefikler olarak galip çıktı. Britanyalılar geleneksel teşekkür oyuyla karşılık verdiler ve Londra barlarına "The King of Prussia" ve "The Princess of Prussia" isimleri verdiler.

18. yüzyılda Britanya, Fransa'nın iki cepheli, kara ordusu ve donanma savaşı kapanına sıkıştığı üç savaşı da kazandı; Fransa'nın Amerikalı ve İrlandalı asileri finanse ederek durumu tersine çevirdiği tek savaşı kaybetti. Britanya, ordusunu Amerika ve İrlanda arasında, donanmasını da tüm dünya çapında yaydı. Bir Fransız filosu General Cornwallis'in kendisine Yorktown'da teslim olduğu ordusunu direnişle karşılaşmadan karaya çıkarıverdi. Ancak 1756-1763'teki Yedi Yıl Savaşları Britanya'nın Kuzey Amerika, Batı Hint Adaları ve Hindistan hâkimiyetini sağlama aldı, Fransız limanlarının ekonomilerine zarar verdi ve Fransız kamu maliyesini yerle bir etti. Amerikan kolonilerinin kaybedilmesi felaketle sonuçlanmadı çünkü Amerika ve Britanya arasındaki ticaret akışını sürdürdü. Britanya 18. yüzyılın en karlı iki gelir kaynağını kontrol ediyordu: Hindistan ve Kuzey Amerika'yla ticaret.

Britanya'nın yükselişinin bu kısaltılmış özeti iktidarının beş belirleyenini de içeriyor. Jeoekonomik olarak bahri-ticari genişlemeyle bağlantılandırılmış Britanya ekonomisi büyüdü ve modernleşti. Bu devlet elitleri ve hâkim sınıfın ideolojik bütünlüğünü güçlendirdi ve devletin servet ve ideolojiyi deniz gücüne dönüştürmesi konusundaki etkinliğini arttırdı. Diplomatları likit ticari varlıkları ikinci bir cephedeki askeri olarak etkili bir müttefike yönlendirme konusundaki yeteneklerini geliştirdi. Kennedy'nin vurguladığı gibi jeopolitik iktidar diğer iktidarlara oranlıdır. Britanya'nın iktidarı Fransa'yla olan rekabetinin özgül tarafları söz konusu olduğunda baskın çıktı.

1780'lere gelindiğinde Fransa kıta Avrupa'sında hala liderdi ancak Britanya ve donanması deniz yollarına ve genişleyen imparatorluklara hâkimdi. İkisinin de gücünü abartmamalıyız. Britanya pamuk, demir ve maden sanayileri devrimlerini başlatıyorlardı. Ancak iktidarlarının çoğu devlet iktidarı ka-

nalıyla değil ulus-ötesi biçimde ifade ediliyordu; ve Fransız hükümeti henüz (belki yanlış bir biçimde) kendine iki ülke arasındaki merkantilizmi ve gümrük vergilerini azaltan 1786 Anglo-Fransız ticaret anlaşmasını imzalayacak kadar güveniyordu. Bu iki ekonomi ya da güçten biri hegemonik değildi. Fransızlar diplomasi derslerini almış ve Kıta'da düşük bir profil çizerek Britanya tehdidine odaklanmışlardı. (Yeterince paraları da yoktu.)

Britanya ordusu Fransız ordusunu yenemediği ve Fransız ordusu kanalı geçemediği için her iki Güç de birbirinin ülkelerine zarar veremedi. Kennedy'nin 1800 civarındaki benzer bir pata durumunu tanımladığı gibi: "Balina ve fil gibi, her biri kendi alanındaki açık ara en büyük hayvandı" (1988: 124). Kraliyet Donanması balinası heybetli görünüyor olabilirdi ancak kapsaması gereken çok okyanus vardı. Lojistik zorluklar muazzamdı. Savaş gemileri ufacık, üç bin tonun altındaydı ve filolar otuzdan az gemiden oluşuyordu. Teleskop menzilinde flama bayrakla haberleşiyorlardı. Donanmalar uçsuz bucaksız okyanuslarda, belirleyici çarpışmalara girmek şöyle dursun, birbirlerini ancak nadiren bulabiliyorlardı. Fransızlar çarpışmadan kaçınıyordu, Britanyalılar ise çarpışma peşindeydi ama ona nadiren ulaşıyordu. Britanya Fransa'ya denk bir mertebeye yükseldi.

Avrupa'nın eski rejim diplomatları iyi normatif anlayışlara sahipti: Muhtemel bir hegemon karşı güç dengesini koru. Savaşın artan maliyeti ve daha az küresel kazancın mevcut olması daha fazla militarizmi engellerken jeopolitik bu noktada bir süre dinlenebilirdi.

Bu karşı-olgusal spekülasyonlara yol açar. Ya Fransız Devrimi işin içine girmeseydi? Daha fazla savaş olmasaydı Sanayi Devrimi, kapitalizmin ulus-ötesi aygıtları ve küresel imparatorluklar bu kadar Britanyalı olur muydu? Britanya hegemonyasından söz edilebilir miydi? Emin olamayız. Wallerstein (1989) daha önce yazdıklarının ekonomizminden yüz seksen derece döndüğü bir noktada Britanya hegemonyasının, ekonomikçi bir biçimde açıklanamayacağını söylediği iki jeopolitik zaferin sonucu olduğunu öne sürüyor. İlk zaferi az önce belirttim; Napolyon'u ilgilendiren ikincisine az sonra geleceğim. Fransız imalat sanayisine dair Wallerstein'inkinden daha az iyimser bir görüşe meyilliyim ve imalat sanayisini ticari-bahri öncülüğünden ayırıyorum. Sanayi Devrimi jeopolitik tarafından Britanya'da desteklendi ve Fransa'da zarara uğratıldı, fakat Britanya'nın imalat sanayisindeki öncülüğü zaten gerçekleşecekti çünkü bu, ikisinin farklı yurtiçi ekonomilerinden ve Britanya devletinin daha sempatik olan tutumundan kaynaklanıyordu. Ancak ticari-sömürgeci savaş kazançları olmadan Britanyalılar 19. yüzyıl gemi taşımacılığına, uluslararası ticarete ve uluslararası krediye bu denli hâkim olamazlardı ve Britanya normları uluslararası ekonomide daha az önem taşırdı. Daha fazla düzensizlik olabilirdi (realistlerin iddia ettiği gibi) ya da (daha muhtemelen) ulus-ötesicilik

ve toplumsal kimlik ve normlarını paylaşan Güçler arası müzakereler tarafından daha fazla düzenleme.

Bonaparte'ın Başarısız Hegemonyası

Fransız Devrimi beklenmedik bir biçimde araya girdi. 6. Bölüm'de gördüğümüz gibi savaş ve fethe doğru yön değiştirmesinin geleneksel diplomasi ve realist iktidar mücadelelerinden oldukça farklı nedenleri vardı. Din Savaşları'ndan beri ilk kez büyük – kardan ziyade – değer amaçlı savaşları getirdi. Modern çağa son siyasal iktisat rejimini de sundu: Toplumsal emperyalizm. Eski rejimlere yönelttiği sınıfsal, seküler ve ulusal tehditler şiddetli sınıf cepheleşmesine ve eski rejimleri ve diplomasilerini ortadan kaldırma peşinde olan Fransız devrimci ordusuna yol açtı. Savaş artık daha az kısıtlı, daha az profesyonel ve yükselen kapitalizmin piyasalar ve sınıflarından daha az ayrıktı. Başta, cepheleşme devrimci Fransa ve "yurtsever" müttefiklerini eski rejim Avusturya ve Prusya'sı ve daha küçük saltanatlı ve dinsel devletlerle karşı karşıya getirdi. Ancak Devrim hızını kaybettiğinde subay-kurtarıcısının bir muhtemel hegemon olduğu ortaya çıktı. Diğer Avrupa rejimleri geleneksel olarak ancak sınıf çıkarları ile güçlendirilmiş bir realizmle yanıt verdiler.

Napolyon Bonaparte benim beşinci iktidar belirleyenime, liderlik dehasına, bir örnek teşkil ediyor. Monarşik meşruiyetten yoksun ama mutlak, sadece ağır dezavantajlar karşısında yenilen sıra dışı bir general, tüm rakiplerine kişisel olarak hükmederken devrimi kurumsallaştırabilen bir politikacı olarak benzersiz biçimde yönetti. Napolyon'un nitelikleri dünya tarihi açısından belki de bu cildin kapsadığı dönem boyunca yaşayan herkesinkinden daha fazla öneme sahipti. Güdülerini, başarılarını ve hatalarını incelememiz gerekiyor.

Bonaparte küresel hegemonyaya 1799 gibi erken bir zamanda gerçekten niyetlenmiş gibi görünüyor; Britanyalılar kendilerininkini kısmen planlamış, kısmen de ona doğru sürüklenmişti. Jeopolitik emperyalizm peşindeydi. "İktidar"ın Fransa'ya "bolluk" getireceğinin farkında olsa da bunu çok az düşündü ve kesin ekonomik kâr hedefleri seçmedi. İfadesi açıktı: "İktidarım şöhretime şöhretim de kazandığım zaferlere dayanıyor. İktidarım eğer onu yeni şöhretler ve yeni zaferlerle beslemezsem düşecektir. Beni fetih ben yaptı ve yalnızca fetih pozisyonumu korumamı sağlayabilir." Daha sonra Fransız medeni hukuku, bir Fransız ortak pazarı (Kıta Sistemi) ve Fransız muadillerinden modellenen devlet kurumları ile hegemonyayı kurumsallaştıracaktır. Tepedeki bütünleşme hanedansaldı –generalleri ve ailesi mahmisi olan devletlerin atanmış yöneticileriydi – ancak daha aşağıda kaygı veren sınıfsal ve ulusal kimlikleri seferber etti.

Bonaparte'ın ekonomik gücü sadece Devrim'den önce Bourbonlara sunulan kadardı. Fransa zengindi – başarısı için gerekli bir koşul – ama Fransa'nın kaynakları ancak Britanya'nınkine denk, müttefik olarak birleşmiş Britanya,

Prusya ve Avusturya'nınkinden – aralıklarla düşmanı olan Rusya olmadan bile – ise çok daha azdı. Bonaparte'ın kıtasal hegemonyası asıl olarak kaynakları yoğunlaşmış zor olarak, *askeri* iktidar olarak seferber etmekteki sıra dışı yeteneğine dayanıyordu. Devrimci orduların üstünlüğünü ve ideolojik hevesini düzen sorununa etki eden üç yolla genişletti:

1. Kendilerine kariyer, otonomi ve inisiyatif vererek Fransa'daki ve bağımlı "kardeş cumhuriyetler"deki yurttaş-subayların ulusal ideallerinden faydalandı. Aşağı yukarı 1807'den sonra, erleri, diğer ordulardan farklı olmayan bir biçimde, askere alınanlar ve paralı askerlerden, oluşuyordu –ancak yine de "onların" imparatorunun görünürdeki saygınlığına dayanan kendine özgü bir morale sahiptiler. Ancak subay takımı, modern değerlere bağlı ve kendilerine liyakate dayalı kariyerler garanti edilmiş profesyoneller, diğer pek çok ordudaki subaylardan, özellikle çoğunun ıslah edilmemiş rejimlerinin hayatta kalmak için yeterince "modern" olduğundan kuşku duyduğu Orta Avrupa'dakilerden, daha fazla siyasi bağlılık gösterdiler. Bonaparte, ideolojik iktidarı askeri iktidara koşarak yurttaş askerlerin, özellikle düşük rütbeli subaylar ve astsubaylar arasında olanların, "içkin moralini" yükseltti. Bu eski rejimden olan düşmanlarını daha fazla yabancılaştırdı. Sadece realist bir dış düşman değildi; kendi ülkelerinde sınıfsal ve ulusal ayaklanmalar kışkırtır gibi de görünüyordu. Bu savaş ideoloji ve yeni bir toplumsal düzenin hayaletini beraberinde getirdi.

2. Avrupa'daki tarım devrimi tarafından bahşedilen ekonomik iktidarı askeri bir biçimde seferber etti ve bunu subayların morali ile birbirine bağladı. I. Ciltte, Şekil 12.2'deki kuzeybatı ve Doğu Avrupa'da nüfusun 18. yüzyıl boyunca, büyük ölçüde ekinlerin ürün verme oranlarındaki, aynı ciltteki Tablo 12.1'de gösterilen, benzer bir artış sayesinde, neredeyse % 50 arttığını gösteriyor. Nüfus yoğunluğu ve artı ürün miktarı arttıkça, bunlar tarihi savaşların önündeki büyük bir lojistik kısıtı –erzakları elli milden fazla hareket ettirmenin zorluklarını– ortadan kaldırdı. Büyük ordular hala yalnızca bahar sonlarından güz ortasına kadar süren sefer mevsiminde özgürce hareket edebiliyordu. Ancak bu dönemde insan ve at kaynakları Avrupa çapında yerel olarak bulunabilmekteydi. Bonaparte'ın tümensel taktikleri bundan faydalandı. 18. yüzyıl orduları daha gevşek bir tümensel yapıya doğru ilerliyordu, ancak o bunu çok daha ileri götürdü. Taktiksel inisiyatifi korumak amacıyla bir *manevra* savaşına bel bağladı. Müstakil orduları ancak genel emirlerle dağıtıp daha sonra geniş bir cephe ve pek çok ulaşım yolu boyunca benzer otonomilere sahip kıtalara ve tümenlere böldü. Subaylar kaleleri göz ardı edip kırsal bölgelerden beslenmek için kendi inisiyatiflerini kullanacaklardı (hareketsiz durmak yerel erzak kaynaklarını tüketiyordu). 25.000-30.000 kişilik bir müfrezenin eğer savaştan kaçınırsa süresiz, kendisinden daha üstün bir gücün saldırısına uğrarsa bir günün çoğu boyunca kendi haline bırakılabileceğini hesapla-

mıştı. Tüm bunlar seferber edilmiş orduların ve ekonomilerin boyutlarını muazzam miktarda arttırdı. Her ne kadar potansiyel olarak ekonomiye 18. yüzyıl savaşlarından daha fazla yeniden-düzen getirebilecek olsaydı da bu savaş daha fazla ekonomik kargaşaya sebep oldu.

3. Daha sonra subayların moralini, tarımsal kaynakları ve tümensel taktikleri ve hareket kabiliyetini kendine özgü bir sefer stratejisine bağladı. Birkaç ordu kıtası düşmanı çevrelemek ve başkentini ve sarayını tehdit ederek (başkentler artık kaleler biçiminde savunulmak için fazla büyüktü) savaşmaya zorlamak amacıyla birbirlerinden ayrık olarak geniş bir cephe boyunca gönderilecekti. Düşman savaşmaya hazırlanırken Napolyon ordusunu çabucak düşman hatlarının bir kesimine karşı, ona karşı orada sayıca üstünlük kurmak, hattını bozmak ve onu genel bir kaçışa zorlamak üzere, yoğunlaştırıyordu. Zaferden sonra, Fransızlar yenilen düşmandan besleniyordu. Batı ve Orta Avrupa'da bu işe yaradı, özellikle ittifak yapmış gevşek olarak koordine edilen ordular karşısında. Fransızlar, müttefikler güçlerini birleştirmeden saldırdı. Bir rakip her geri çekildiğinde, Fransızlar onun üzerine yürümek için gerekli kaynakları buldular. Hükümdar başkentini kaybettiğinde ya da topraklarını tükendiğinde, anlaşma talep ediyordu (Lojistikle ilgili bkz. van Creveld, 1977: 34-35, 40-74; taktiklerle ilgili bkz. Chandler, 1967: 133-201; ve Strachan, 1973: 25-37.) Bu daha küçük Güçlerin ve Orta Avrupa'nın iki büyük Güç'ünün, Avusturya ve Prusya'nın başına geldi. Devasa Rus ordusu bile bozguna uğramış, çarı anlaşma talep etmek zorunda bırakmıştı. Bonaparte, askeri iktidarın daha üstün yoğunlaşma ve hareketliliği sayesinde daha büyük ekonomik iktidarı ve askeri iktidarları yenmişti. Toplumsal iktidarın bütün kaynaklarını seferber etmesi devletlerin 18. yüzyıl savaşlarında olduğundan daha kolay istila edilebileceğini, yenilebileceğini ve sonra imparatorluğa katılıp yeniden yapılandırılabileceğini göstermişti.

Karada, Napolyon kendi imparatorluk düzenini dayattı. Ancak iddiaları denizde battı. 1789'dan sonra, Fransız donanması durakladı çünkü Devrim'i savunamadı. Napolyon donanmayı yeniden yapsa da, deniz deneyimi ve görüsüne sahip değildi. Orta Doğu ve Baltık iddiaları Nelson'un gemileri tarafından Nil ve Kopenhag savaşlarında batırılmıştı. Daha sonra (sonra Hitler'in yaptığı gibi) Britanya İmparatorluğu'nu ele geçirmenin en kolay yolunun Britanya'yı işgal etmek olduğuna karar verdi. Kanalın karşı yakasında Britanya'lılar *Grande Armée*'ye rakip olamazlardı (Glover, 1973). Ancak Kraliyet Donanması kanala hâkimdi ve kendi sularından saldırma ya da cezp etme yoluyla uzaklaştırılması gerekliydi. Müttefik Fransız, Hollanda ve İspanya filoları Britanya'nınkilere sayıca üstündü ama Britanyalılara denizcilik ve savaş deneyimi konusunda rakip değildi – amirallerinin pısırıklığı onların da böyle düşündüğünü gösteriyordu. Napolyon'un baskısıyla ana Fransız ve İspanyol savaş filoları Trafalgar Burnu yakınlarında aniden hücuma geçti.

Her savaş gibi, Trafalgar talih unsurlarına sahipti ve başka türlü gidebilirdi, ama sonucu savaşanlara, bize olduğu gibi, muhtemel görünüyordu. Bir kere Britanya'nın üstün manevra kabiliyeti Nelson'un Fransız ve İspanyol muharebe hattının tam içine doğru yelken açma taktiğinden faydalandıktan sonra uzun süredir şüphe götürmüyordu. Altı saat sonra Fransız ve İspanyol gemilerinin yarısından fazlası büyük can kaybıyla yok edilmiş ya da ele geçirilmişti (canlı bir anlatım için bkz. Keegan, 1988). 21 Ekim 1805 günü akşam saat 6'da, Nelson ölmüştü ancak bir Fransız hegemonyası olmayacaktı, bir Avrupa imparatorluğu ya da hâkimiyeti olmayacaktı. Deniz havası hala insanı– çok-iktidar-aktörlü bir medeniyetin yarı-kafesinde – özgür kılıyordu.

Britanya deniz gücü muzaffer olmuştu. Britanya ekonomik ablukası şimdi deniz hâkimiyeti yoluyla dayatılabilirdi ve Kıtasal Sistem kaçakçılık tarafından zayıflatılmıştı. Rusya onu, çarın rüzgârın nerden estiğini sezdiğini gösterir biçimde, 1810'da terk etti. Fransız uluslararası ticareti yok edildi (1793'te Britanya Amerika'lardaki büyük Fransız limanı Santa Domingo'yu aldığında başlayan bir süreç). Britanyalılar Londra'nın City'sinin ana finansal rakibi Amsterdam'ı ablukaya aldı. Britanya ihracatı 1815'ten önce ikiye katlandı. Korumacılık ortamında bir kısım Fransız sanayisi büyüdü ancak teknikler Britanyalıların gerisine düştü ve küresel piyasalar ve krediye erişim azaldı. Karayipler, Hint Okyanusu ve Pasifik'teki çoğu Fransız varlığı silip süpürüldü. Britanya'nın bahri-ticari hegemonyası güvenceye alınmış ve imalat sanayisindeki liderliği ilerletilmişti – zor yoluyla. Britanya'nın zaferleri sanayi liderliği ile ticari hâkimiyet arasındaki bağlantıyı mühürlüyor, genel yakın-hegemonyayı garanti ediyordu.

Akdeniz, Baltık ve Atlantik kapalıyken, Napolyon denizde şansını tekrar deneyebilir ya da kıta Avrupa'sında hegemonya kurma girişiminde bulunabilirdi. (Yine Hitler gibi) ikincisini tercih etti. 1807'den sonra sadece İspanya ve Rusya, en büyük ve en geri kalmış iki ülke, direniyordu. İspanya özel bir problemdi çünkü Britanya deniz gücü buradaki ayaklanmalara tedarikçilik edebiliyor ve karaya takviye çıkarabiliyordu. Bonaparte İspanya'yı fethetmiş ve kardeşi Joseph'i tahta çıkarmıştı. Ancak Joseph deniz yoluyla sağlanan, Wellington komutasındaki Britanya birlikleri tarafından desteklenen halk ayaklanmasıyla başa çıkmakta zorlanıyordu. Gerillalar ve Wellington'un vur kaç taktikleri 270.000 Fransız askerini bağlamışken, Bonaparte Rusya'yı işgal etti.

Bu kesin bir hataydı, gelecek 130 yıl boyunca Orta Avrupa tahakküm imparatorluğu adayları tarafından yapılan çarpıcı biçimde benzer üç hatadan ilkiydi. Bonaparte'ın aynı anda Doğu ve Batı'da savaşma kararı Alman genelkurmayının 1914'teki ve Hitler'in 1941'deki kararlarını andırıyordu. Bir ani başarılar zincirinden kaynaklanan özgüvene dayanarak sahip oldukları ortak strateji, hafife aldıkları bir düşmana karşı çabuk ve kesin bir zafer kazanıp sonra daha inatçı olan düşmana dönmekti. Ancak çabuk zafer gerçekleşmedi.

Bir yıpratma savaşında büyük taburların kazanmaları muhtemeldir (Kennedy'nin iddia ettiği gibi). 1914'te Alman genelkurmayı Batı'daki düşmanlarını hafife aldı (Fransız ordusunun gücünü ve Britanya'nın diplomatik bağlılığını yanlış değerlendirerek). 1812 ve 1941'de hata diğer karşılaşılanlardan önemli ölçüde farklı Rusya rejimini yanlış anlamaktı. Rusya geriydi. Rus otokrasisi ve asil subay takımı modernleşme siyaseti tarafından bölünmemişti ve çiftçilerini tam olarak kontrol ediyorlardı.

Haziran 1812'de Napolyon (yarısı Fransız, yarısı müttefik) 450.000 askerle Rusya sınırını geçti, diğer bir 150.000'ini de kanatlarını ve arkasını kollamak için bıraktı –o zaman Batı tarihindeki, belki dünya tarihindeki bilinen en büyük orduydu. ("Milyonlardan" oluşan Çin ordularının tek bir seferde bu sayıda askeri seferber edebileceğinden kuşkuluyum.) Yirmi dört gün için tedariklilerdi (ancak yeterince hayvan yemi yoktu) –yirmi gün boyunca yük arabaları, dört gün boyunca askerler taşıyacak ve kırsal kesimden beslenmeyle takviye yapılacaktı. Rus generalleri taktikler konusunda bölünmüşlerdi, ancak (belki de istenmeyen) sonuç Wellington'un İspanya taktiğini kopya etmek ve savaştan kaçınmak oldu. Uzayan haberleşme hatları, lojistik zorluklar ve Rus tacizleri Napolyon'un asıl kara ordusunu yonttu. Sekseninci günde, Moskova önlerine geldiğinde 130.000 askeri kalmıştı. Sarayın baskısı altında, Kutuzov birliklerini isteksizce Borodino ovasına yığdı. Her zaman olduğu gibi Rus subayları ve askerleri kaçmadı ve Fransızlara ağır kayıplar verdirerek dik durup öldüler. Korkunç miktardaki zayiat karşısında dehşete düşen Kuzutov, nihayet geri çekildi. Fransız ordusu bir başka başkenti daha işgal etmişti.

Ancak Rus rejimi, Bonaparte için beklenmedik bir biçimde, teslim olmadı; Kutuzov birliklerini dağıtıp kış başlangıcında doğuya doğru hareket etti. Rusya'nın ekonomik, jeoekonomik ve siyasi avantajları –büyüklüğü, kış koşulları ve ekonomik ve siyasi geri kalmışlığı, şimdi daha anlamlı hale gelmişti. 1941'de olduğu gibi, Rusya rejimi otokratik ve sivil toplumda diğer tüm Avrupa rejimlerinden daha az yerleşikti. Bonaparte'ın riğer rakiplerine kıyasla topraklarını daha kolay terk edebilir, tebaasının evlerini ve kentlerini daha kolay yakabilir ve çiftçilerinin ekinlerini daha kolay yok edebilirdi. Çar ve maiyeti, Berlin ve Viyana'daki kuzenlerinden farklı olarak, uzlaşmayı ciddi ciddi düşünmedi.

İlk defa Napolyon düşmanını takip edemedi. Rusya ordusunun yaktığı bir Moskova'da kışı da geçiremezdi. Ekim ayında, şimdi 100.000 kişi gücündeki kara ordusuna geri çekilme emri verdi. Hızını alınca, geri çekilme *Grande Armée*'nin gerisini de çekti. Az levazımatı ve kırdan beslenme ihtimali kalmıştı. Rus "General Kış"ın iki taktiği vardır. Başlangıcında ve sonunda yağmur ve karın erimesi silahları, nakliye araçlarını ve levazımatı hareketsiz kılan ve orduyu aç ve malzemesiz bırakan çamura yol açar. Ortasında kar ve buz onu ölümüne dondurur. Her ikisi de Fransızları mahvetti. "General Kış" savaştan

kaçınan ve yürüyüş hattı civarındaki kırsal kesimi (ve çiftçileri) tahrip eden dağınık Rus müfrezelerinden yardım alıyordu. Napolyon ve kurmayları adamlarını, adamları hantal toplarını ve ulaşım araçlarını, zinde olan zayıf olanı geride bıraktıkça, süvariler atlarını yedikçe *Grande Armée* dağılıp biçimsiz, sendeleyen bir insan yığınına dönüştü.

Marshal Ney karısına, komuta ettiği geri muhafız alayının acısıyla yazıyordu: "Amaçsız, açlıktan ölen, ateşlenmiş bir kalabalık... General Kıtlık ve General Kış *la Grande Armée*'yi yendi" (Markham 1963: 184-5). Kelimenin tam anlamıyla kıyıma uğramıştı: 40.000'den azı Almanya'ya topallayarak geri döndü. Bu M.S. 9'da Varus'un lejyonlarının Alman ormanlarında yok olmasından beri en kesin kayıptı.

Rusya seferi kaybedildiğinde hegemonik olma fırsatı da kaybedilmişti. Napolyon kadar kendi yurtseverlerinden de korkan krallar eski rejim "denge"sini geri istiyorlardı, Bonaparte'lı da olsa. Koşullar önerdiler, ancak Napolyon imparatorluğunu kaybetmeyi kabullenmedi. Yeni ordular kurdu, ancak düşmanları şimdi onu taklit ediyorlardı. 7. Bölüm'de gördüğümüz gibi yurtsever seferberliğe zorlanıyorlardı. Napolyon'un biricik avantajları yok olmaktaydı. Avusturya ve Prusya Rus ve Britanya ordularının (ve Britanya'nın desteklediklerinin) doğu ve güneyden Fransa'ya yönelen zaferlerinden özgüven kazandılar. Dördü birden ve ek olarak İsveç Napolyon'a karşı birlik oldular. 1812 ve 1815 arasında bir Güçler ittifakı çok-iktidar-aktörlü Avrupa medeniyetini restore etti. Müttefikler Leipzig'den ("Uluslar Savaşı") (Wellington'un askerlerinin Prusyalılar gelene kadar Fransızlara karşı direndiği) Waterloo'ya savaş alanlarında bir araya geldiler. Eski rejim müttefikleri daha sonra Versay'ın diplomasi salonlarında dengeyi kurumsallaştırdılar.

Bir kez daha karşı-olgusal biçimde spekülasyon yapayım. Geriye bakarak Bonaparte'ın liderlik yeteneklerinin başarısız olduğunu görebiliriz. Yanlış diplomasiyi seçmişti. Daha yavaş olmalı, ilkin, diğer düşmanı yatıştırarak, ya İspanyol-Portekiz ya da Rus cephesine odaklanmalıydı. Daha sonra diğerine dönebilirdi. Ana ordusu Wellington'u geri çekilmeye zorlayabilirdi; yeniden yapılan bir donanma kıyılarını koruyabilirdi. Belki de yine de Britanya ve Rusya'yı fethedemezdi, ancak savaşları kazanma ve Avrupa Rusya'sını fethetmek Britanya'yı temkinli kılardı ve çarı mahmisi yapardı. Bu Britanya'nın deniz ötesi hegemonyasına karşı bir kıtasal Fransa hegemonyası dönemi başlatabilirdi – yakın dönemindekilerle kıyaslanabilir bir iki-Süper güç karşılaşması. Britanya ve Fransa bir soğuk savaş modus vivendi'sini kabullenebilirlerdi. Değilse, ablukalar sürerdi; Fransa devasa bir filo yapmak veya Britanya Kıtasal sorumluluklarını yükseltmek zorunda kalırdı. Mahmi devletler aranacaktı; birlikler deniz ötesi seferlere sevk edilecekti; ve ablukalar Kıtasal Sistem'e karşı yükseltilecekti. Ulus-ötesicilik iki devletin yurt içi ve jeopolitik müdaha-

leleriyle zayıflatılacaktı. Sınai kalkınma baskın anlamda ulus-ötesi olan kaderinden saptırılacaktı.

Fransız Kıtasal hegemonyası muhtemelen uzun süre yaşamayacaktı. Yenilen büyük devletler – Avusturya, Prusya ve Rusya – Britanya desteğiyle, tıpkı ilk ikisinin Rusya desteğiyle gerçekte yaptığı gibi, ayağa kalkacaktı. Varsayımsal sonuçlar hakkında emin olamayız. Bir tek şey açık: Esas itibariyle çok devletli olan bir sistemde hegemonya kurmaya kalkışanların diplomatik ve askeri stratejisi neredeyse kusursuz olmak zorunda. Bonaparte'ınki değildi. Orta Çağ'da papalık fazla güçlü hükümdarları aforoz ediyordu; bu diğer Güçlerin atılmak için bekledikleri diplomatik sinyaldi. Şimdi, Britanya ve Rusya'nın seküler diplomasisi aynı atlamanın sinyalini 1812'de, Bonaparte ölümcül hatasını yaptığında verdiler. Jeopolitik iktidar ekonomik kaynakların askeri iktidar olarak seferber edilmesi kadar diplomasiyi de içerir. Pareto'nun belirttiği gibi, tilki ve aslanın nitelikleri nadiren aynı insanda bir araya gelir – ya da Büyük Güç'te. Napolyon aslanvari bir militarizm yoluyla yükseldi, diplomatik tilkilerihor görüyordu. Hegemonya bu aslan Fransız'ın stratejisiydi ama o Anglo-Rus tilkileri tarafından devrildi. Diplomatik kurnazlık Batı iktidar ilişkileri açısından temeldi.

Napolyon'un yenilgisi ekonomik iktidardan kaynaklanmadı. Almanlar için 20. yüzyılda olduğu gibi avantajlar ancak bu denli çok müttefik düşman edindikten sonra kendi aleyhine döndü. Bir yıpratma savaşında tek bir Güç'ün ekonomisi, ordusu ne denli etkili olursa olsun, birkaç Güç'le girilen bir çekişmede fazla gerilecektir. Ancak ne yazık ki Bonaparte, kayzer ve Hitler gibi, yıldırım savaşını yıpratma savaşına kendisi dönüştürdü. Üç Alman'ınkine benzer bir hegemonya arayışına girişti: Orta çağdan İmparator IV. Henry, Kayzer Wilhelm ve Hitler. Belki, Wellington'un kendi zaferlerine dair meşhur sözünde belirttiği gibi her biri "lanet derecede kıl payıydılar" ancak başarısızlığın coğrafi benzerliği çarpıcı.

Merkezi olarak Avrupa'da yer alan bir Güç, asıl rakipleri iki kanadındayken, kayda değer ekonomik kaynağı sıra dışı ölçüde etkili askeri iktidar biçiminde seferber etti; ancak bu rakipler arasında her iki cephede de savaş açabilen bir ittifakı kışkırttı. İki cepheli müttefikler taktikleri kolayca koordine edemezler; 19. yüzyılın lojistik olanakları düşünüldüğünde, tehlikeyi bertaraf etmek için birbirlerinin cephelerine zamanında birlik ve levazımat nakletmeleri bile (Birinci Dünya Savaşı zamanında olduğu gibi) mümkün değildi. Ancak düşmanı yıpratmak için kaynakları cephesel olarak oyuna sokabilir ve onu (iç ulaşım hatlarının sağladığı avantajla) birliklerini nakletmekten alıkoyabilirler. Eğer genel anlamda ekonomik ve askeri kaynaklar konusunda açık ara üstünlerse, bu yıpratma savaşı normalde zafer getirecektir. Bonaparte ve Hitler'in bütün sıra dışı meziyetleri, Fransız ve Alman ordularının bütün savaşma güçleri bu önemli, askeriye dönüştürülmüş diplomatik dezavantaja karşı mücade-

le etti. Sadece Henry, bu dezavantajı doğuyu ve batıyı aynı anda vurarak şiddetlendirdi. Sadece teslim olan, papanın karşısında diz çöken Henry bir tilkiydi. Diğerleri aslanlar gibi dövüşüp her şeyi kaybettiler.

Bu hegemonyayı kıl payı kaçırış ideolojik, ekonomik, askeri, siyasi ve diplomatik iktidar ilişkileri tarafından belirlenip, kriz durumlarındaki liderlik tarafından –bu durumda, hatalı bir deha tarafından – şiddetlendirildi. Kritik hatası yakın hegemonya ödülünü düşmanına verdi. Prusyalı General Gneisenau'nun alaycı bir şekilde değerlendirdiği gibi:

Büyük Britanya'nın kimseye bu hödükten daha fazla borcu yoktur. Çünkü sebep olduğu olaylar sayesinde İngiltere'nin azameti, refahı ve zenginliği arttı. O, denizlerin efendisi ve şimdi ne bu müstemlekede ne de dünya ticaretinde korkacak bir rakibi var. [Kennedy 1988: 139]

Uyum ve Güç Dengesi, 1815-1880

1815-1914 dönemi pek de "barış yüzyılı" değildi. Holsti (1991: 142) savaşın uluslararası sistem çapında bir önceki yüzyıla göre sadece % 13 daha az olası olduğunu gösteriyor. Ancak barış Avrupa'nın merkezinde hâkimdi (çevresinde olmasa da). Büyük Güçler birbirlerine karşı temkinli olmayı öğrenmişlerdi. Merkez 1848 ile 1871 arasında savaşlar görmüşse de bunlar kısa, keskin ve kesin sonuçlara ulaşan savaşlardı. Uluslararası gerilim sonra yükseldi ve 1914'teki büyük felaketle zirveye ulaştı. Değişkenlikler 19. yüzyılı içinde uluslararası barış ve düzenin nedenlerinin araştırılacağı ilginç bir yüzyıl kılıyor. Pek çok yazar merkezdeki 1815 sonrası barış ve düzeni ulus-ötesi sanayi kapitalizminin Britanya hegemonyası altında gelişmesine, gerilimin 1880 sonrasındaki yükselişini de Britanya'nın hegemonyasını yitirmesine atfediyor. Ancak bu çok ekonomikçi ve Britanya'nın iktidarıyla fazla ilgilidir. 19. yüzyıl dünya düzeni aslında birbirine geçmiş üç iktidar ağına dayanmaktaydı: Diplomatik olarak müzakere edilen (restore edilen eski rejimlerin normatif bir dayanışmasıyla desteklenen) bir "Avrupa Uyumu", Britanya İmparatorluğu'nun özelleşmiş yakın-hegemonyası ve yaygın bir kapitalist ulus-ötesicilik. 1880 sonrası gerilimlere üçünün de birbirine geçmiş gerilemeleri neden oldu.

Çoğu liberale göre göreli barış dönemi yeni bir dünya düzeninin haberciliğini yapıyordu – 19. yüzyıl sosyal kuramının 2. Bölüm'de tartışılan pasifizmi bundan kaynaklanıyordu. 1914 ve 1939'a doğru bir geri bakış bu tarz endişesiz bir iyimserliğin yersiz olduğunu gösteriyor. Ancak bu kendi döneminde ne derece akılcıydı? Viktorya döneminin ortalarında ulus-ötesi pasifizm Batı'yı neredeyse fethetti mi?

12. Bölüm'de göreceğiz gibi, bu dönemin devlet adamları büyük ölçüde eski rejim sınıfından geliyordu. Ortak toplumsal kimlikleri güç dengesi realizmini güçlendirdi. Yıkıcı savaş ve devrimci sındısal ve ulusal hareketlenme-

nin oluşturduğu korku verici kavuşumun tekrar gerçekleşmesini engellemek için detaylı bir ittifak sistemi inşa ettiler. Fransa devlet adamlarının savaşa, uluslararası siyasal iktisada ve sınıf ilişkilerine karşı olan tutumlarını dönüştürmüştü. Üçü düzen bozucu bir biçimde, 18. yüzyılda olmadığı gibi birbirine bağlanmıştı. Savaş toplumsal felaket getirmişti. Avrupa ve hatta (bir dereceye kadar) koloni topraklarını istikrara kavuşturmaya ve sınıf ilişkilerini baskıcı bir biçimde kontrol altında tutmaya, ancak bu sefer ekonomiye (bir miktar pragmatik korumacılıkla) piyasaların hâkim olmasına karar vermişlerdi. Rusya Avrupa dışında, büyük ölçüde kendi etki alanındaki genişlemesini sınırlandırdı. Prusya ve Avusturya Büyük değil daha ziyade küçük Güçlere karşı örtük bir genişlemenin peşine düştü. Avrupalı Güçlerin normatif dayanışması, ortak sınıfsal ve jeopolitik çıkarlara kök salmış biçimde güçlendi. Aralarındaki güç dengesi dolayısıyla hem – Güçler arasında – jeopolitik hem de –eski rejimler, burjuvaziler ve küçük burjuvaziler arasında – sınıf-bağımlıydı.

Emekleri çarpıcı biçimde başarıya ulaştı.[1] Merkezde Uyum ve Britanya, Rusya, Avusturya ve Prusya arasındaki Güçler dengesi otuz yıllık bir barış ve yurt içi istikrar dönemini açtı. Anayasacılık içeri süzüldü ama taç giymiş başlar bedenlerine ve iktidarlarının çoğuna, kiliseler ise ruhlara bağlı kaldı. Uyuma katılan rejimlerin olağandışı biçimde bilinçli stratejileri Avrupa'ya kapitalist ve endüstriyel karmaşaya rağmen sınıfsal istikrar, Güçlerin yükseliş ve düşüşüne rağmen uluslararası barış kazandırdı. Fransa, egemenliği Büyük Güçler'in garantörlüğünde olan devletler tarafından çevrelenmişti – Hollanda ve Sardinya-Piyemonte, restore edilmiş bir Bourbon İspanyası ve Prusya'ya verilmiş Rhineland. Aşağıdan ve dışarıdan devrim, yukarıdan ılımlı reformla karıştırılmış baskıyla ikame edilmişti. Yüzyılın ortasına gelindiğinde başarısız devrimler bastırılmış ve evcilleştirilmiş bir Fransa uyuma kabul edilmişti.

Uyum Güçlerinin nasıl mertebelendirileceği konusu açık değil ancak hiçbirisi jeopolitik hegemonyaya yaklaşmıyordu. 1815 olayları sırasında iktidarın kimde olduğuna dair bir şüphe olamazdı: Wellington'un ordusu yakınlardayken ve Britanya savaş gemileri Fransız kıyılarını sarmışken 200.000 Rus askeri çarlarıyla birlikte Paris'in içinden yürüdü (başka bir yerde seferber edilmiş 600.000 tane daha vardı). Ancak Rus ordusu evine geri döndü, Çar Aleksandr rüyaları tarafından kuşatıldı ve yüzyıl ortası boyunca Rus askeri iktidarı azaldı. Versay'daki iki hâkim figür statükoyu en çok tercih eden iki Güç'ün temsil-

---

[1] Bu yargı uluslararası düzen açısından daha büyük beklentileri olan, diplomasiden onun kesin olarak sunabileceğinden daha fazla ideal bekleyen pek çok uluslararası ilişkiler uzmanı tarafından paylaşılmıyor. Morgenthau (1978: 448-57) uyum konusunda özellikle hayal kırıklığına uğramıştı ancak onun kısıtladığı güney ya da Orta Avrupalı liberallerden ziyade pek fazla kısıtlamadığı Britanya ve Rusya'ya odaklanmıştı. Holsti (1991: 114-37) Çar Aleksandır'ın gençliğe özgü Kantçı ideallerine kendi verilerinden daha fazla yer ayırıyor: Güçler birbirleriyle savaşmadılar ve düzensizlikleri savaş tehdidi doğuran bölgeleri birlikte düzenlediler.

cileriydi – Avusturyalı bakan Prens Metternich ve Britanya dışişleri bakanı Castlereagh. Metternich'in kıtadaki hâkimiyeti iki on yıl sürdü. Avusturya'nın temelleri iç karışıklıklar tarafından dinamitlendi ve Orta Avrupa uzlaşmasının Prusya'yı Avusturya'dan daha fazla kayırdığı ortaya çıktı. Ancak, 1850 kadar geç bir zamanda bile, Prusya geri çekildi ve "Olmutz'un küçük düşmesi" olarak bilinen olayda Avusturya'yla savaş riskine girmek yerine ordusunu dağıttı. Kıtadaki güçler birbirlerine kabaca denkti. Birleşik Devletler, her ne kadar istikrarlı bir biçimde iktidarını arttırıyorsa da, sadece zaman zaman, uzak çıkarlarına uygun olduğu zaman, uyuma katkıda bulundu.

Boştaki liderlik pozisyonu Kıtasal meselelerin çoğundan elini eteğini çeken Britanya tarafından doldurulmadı. Dışişleri bakanı Canning (Castlereagh'ın halefi) uyumu terk etti çünkü ona Rusya'nın hâkim olacağını düşünüyordu. Britanya Avrupa üzerinde hiçbir zaman, Bonaparte'ın hedeflediği ve Birleşik Devletler'in daha sonra elde ettiği anlamda hegemonik olmadı. Uyumun Arrighi'nin (1990) yaptığı gibi "başından itibaren öncelikli olarak Britanya'nın egemenlik aygıtıydı" olduğunu iddia etmek yanlıştır. Britanya hala Kıta'ya yapılacak müdahalelerin maliyetlerini hesaplıyordu ve Akdeniz'deki daha az maliyetli bahri varlığı ve başka yerlerdeki bahri egemenliğiyle mutluydu. Kıtasal Güçlerin finansal olarak daha darboğazda ve Britanyalı tahvil sahiplerine borçlu oldukları doğruydu. Canning Britanya'nın finansal gücünü Güçlere şantaj yapmakta kullanmayı düşündü. Ancak, önemli bir şekilde, bunun güç dengesini sarsabileceğinden korkarak geri adım attı.

Britanya iktidarı başka yerlerde daha az kısıtlandığını hissetti. Sömürgeci ve bahri rakibi kalmamıştı. Fransız, İspanyol, Portekiz ve Hollanda imparatorlukları çok zayıflamıştı. Britanya İmparatorluğu o zaman devasa biçimde büyüdü (Shaw 1970: 2). Uzak sınırlarında, doğu Akdeniz'de esas rakip Rusya gibi görünüyordu – Küresel Britanya'nın erişiminin ne hale geldiğinin bir göstergesi. Britanya özelleşmiş bahri-ticari, kıtalar arası ve sömürgeci bir hegemonya elde etmişti. "Şu hödük" Bonaparte'a teşekkür etmek için nedeni vardı. Ancak Britanya jeopolitik düzeni eşit Avrupa hanedanları arasındaki bir uyumla müzakere edilmiş bir işbölümü ile *müşterek olarak* yönetti.

Uyum sadece statükoyu korumak amaçlı genel bir girişim olarak değil, bir detaylı anlaşmalar ve müşterek operasyonlar dizisi olarak varlığını sürdürdü. 1815 Viyana Konferansı'nı 1817'de Aix-la-Chapelle'deki bir başkası izledi. Kutsal İttifak'ta, Ortodoks Rusya, Katolik Avusturya ve Protestan Prusya yurtiçinde veya dışında liberal, seküler veya milliyetçi hareketlere karşı "Kutsal Kitap'a uygun" müdahale etme haklarını ilan ettiler. Krallar ittifakın yüksek ideallerini değil (bunlar sadece çarı yatıştırmak için ilan edilmişti) gerici güdülerinin gereğini uygulamaya koydu. Metternich'in, liberal hareketleri yasaklayan 1819 Karlsbald kararları bütün Alman devletlerine dayatılmış-

tı. Kongre Avusturya kuvvetlerinin Napoli'de 1821'de, Piyemonte'de 1823'teki ayaklanmaları ezmesine ve birleşik Fransız-İspanyol Bourbon kuvvetlerinin 1823'te İspanya'daki ayaklanmayı ezmelerine izin vermişti. 1823'te Britanya donanmasının İspanya'nın yeni dünyadaki kolonilerindeki ayaklanmaları bastırmak üzere yola çıkan her Fransız-İspanyol seferini durduracağını ilan ederek uyumun Avrupa'yla sınırlı olduğunu gösterdi. Atlantik, Britanyalıydı.

Güçler bölgesel olup "ulusal" hale gelen üç ana istikrarsızlıkla başa çıktı. Genellikle anlaşamadılar, ama böylesi anlaşmazlıkların kendilerini önlemek istedikleri bir savaşa götüreceğinin farkındaydılar. Aşağı Ülke* hükümetleri meşruiyetten yoksundu, küçük devletler tüm Almanya ve İtalya boyunca, daha büyük, avcı olanların arasında varlıklarını sürdürdü ve Balkanlar'da Osmanlı gerilemesi devam etmekteydi. 1820'ler ve 1830'lar boyunca Güçler, Fransa'nın Aşağı Ülkeler'le ilgili ihtiraslarını engellediler. Prusya ve Avusturya Orta Avrupa'da düşük profil çizdi. Britanya, Fransa ve Rusya Türkiye'ye karşı, 1829'da Prusya arabuluculuğuyla sağlanan Yunanistan'ın bağımsızlığını destekledi. Ancak artık bölünmeler baş göstermeye başladı. Uyum zayıflayarak esas olarak realist bir güç dengesi haline geldi. Avusturya ve Rusya'nın çıkarları Balkanlar'da ayrılıyordu ve liberal Britanya ve (Bourbon hâkimiyetinin 1830'da yıkılmasından sonra) Fransa üç gerici kralla anlaşmazlık içine düştüler. Ancak buna rağmen 1830'da "sonsuz tarafsızlığını" garantileyerek (1815'te İsviçre'de yapmış oldukları gibi) bir Belçika devletinin kurulması düzenlemesini yapmayı başardılar ve Aşağı Ülke sınırlarını 1839'da nihayet karara bağladılar. Üç kral sıklıkla anlaşamıyorlardı ancak birlikte hareket etmeyi sürdürdüler. 1846'da Polonya ayaklanmalarını birlikte bastırdılar ve Avusturya'nın bağımsız kent Krakow'u ilhak etmesini kabul ettiler. Avusturya, Rus birliklerini 1848 Devrim'ini (Paris Komün'ü hariç 19. yüzyıl Avrupa'sının son devrim denemesini) ezmek için Macaristan'a çağırdı. 1878'de bile diğer Güçler basit bir diplomatik deklarasyonla Rusya'yı yeni fethettiği Osmanlı topraklarını teslim etmeye zorladılar. Bir kısmı bağımsız devletler ilan edildi ve diğerleri Balkan güç dengesini korumak amacıyla Avusturya'ya verildi.

Bütün bu anlaşmaların iki amacı vardı: Herhangi bir Güç'ün Avrupa'nın herhangi bir bölgesinde tek başına hegemonik olmasını engellemek ve düzeni korumak. "Düzen" hem uluslararası hem yurtiçi anlaşmazlıkları düzenlemek anlamına geliyordu – gerici krallar için bu reformu bastırmak, liberal Güçler için burjuva ve "ulusal" kendi kaderini tayine izin vererek devrimi engellemek anlamına geliyordu. Diplomasi bilinçli bir şekilde hegemonik istikrar kuramının tam tersi istikamete yönlendirilmişti: Hegemonyayı *engelleyerek* barış ve –gerici sınıf ve piyasa düzeni dâhil– düzeni koru. Aslında diplomatlar

---

* *Low Country*: Hollanda, Belçika, Lüksemburg – ç.n.

19. yüzyıl boyunca fazla mesai yapmak zorunda kaldılar. Potansiyel olarak yıkıcı bir etkiye sahip olan yeni bir meseleyle uğraşmak zorundaydılar: Var olan pek çok devletle çelişen ulusun yükselişiyle. Holsti (1991: 143-5) 1815 ile 1914 arasındaki savaşların yarıdan fazlasının –kıyaslandığında, önceki yüz yılda gerçekleşen savaşların sadece % 8'inin– yeni devlet oluşumu sorunlarıyla ilgili olduğunu hesaplıyor. Böylesi meseleler 18. yüzyıl savaşlarına hâkim olan topraksal büyüme ve ticari nedenlerin çok ötesine geçmişti. Aşağı Ülkeler'de, Balkanlar'da ve İtalya'da devlet ve ulusun birbirine geçmesi neredeyse daimi silahlı mücadeleye neden oldu. Bunun Büyük Güçler arasında ciddi savaşlara neden olamaması onların asıl, müzakere edilmiş başarısı sayılabilir. Gerçekten de uyumun diplomasisi bir Güç, Rusya, bir ikincisi, Prusya, heveslerini Orta Avrupa'da "ulusal" olanlara dönüştürürken Doğu ulusalcılıklarını sömürmekte fayda gördüğü anda ve bu ikisinin heveslerinin bir üçüncü, çokuluslu Avusturya'yı istikrarsızlaştırdığında tökezlemeye başladı. Düzen ve bölgesel ve "ulusal" hegemonya jeopolitikte 19. yüzyıl boyunca birbiriyle ters orantılıydı.

Devletler uluslararası siyasal iktisatlarını daha piyasa merkezli, barışçı tercihlere yönelttiler. Yakın zamanda görülmüş olduğu gibi Büyük Güç'ler arasında savaş eski rejimler için çok tehlikeliydi. Üçüncü Dünya yerlileri terörize ve kolonize edilebilirdi ama Güçler adımlarını dikkatli atıyorlar ve birbirlerinin sömürgeci yollarını kestikleri zaman, bir üçüncü Güç'ün arabuluculuğunu kabulleniyorlardı. Toprak merkezli çıkar anlayışları bitmemişti ama müşterek müzakerelerle istikrarlı hale getirilmişti. 1814 ile 1827 arasında bir ticari anlaşma yapma patlaması yaşandı: Britanya Arjantin, Danimarka, Fransa (iki), Hollanda, Norveç (iki), İspanya (iki), İsveç (iki), Birleşik Devletler (üç) ve Venezüella ile ticari anlaşmalar müzakere etti. 1850 sonrasına kadar (Venezüella ve Çin hariç) başka ticari anlaşma yapılmadığı kadarıyla, bu patlama Britanya'nın uluslararası ticaret koşullarını oluşturdu (Foreign Office 1931). Hiçbir müzakere salt ticari değildi; her iki taraf için de jeopolitik ittifakla ilgili çıkarlar ile ticari çıkarlar birbirine geçmişti.

Ulus-Ötesi Kapitalizm, 1815-1880

Uyum ve denge sanayi kapitalizminden de ulus-ötesi ve yaygın destek aldı. Napolyon Savaşları uluslararası ticareti azalttı ve yaklaşık 1830'a kadar Avrupa'da üretim düzeyleri uluslararası ticaretten daha hızlı yükseldi. Bu fazda, Sanayi Devrimi'nin ilk fazında, ekonomilerin doğallaşması aslında arttı. Sonra, Britanya ve Fransa'da, Tablo 8.5.'in gösterdiği gibi hâsılaya oranla uluslararası ticaret yükseldi, özellikle yüzyıl ortasından sonra. 1880'lerde sabitlendi.

Tablo 8.5. Gayri safi milli hâsılaya oranla dış meta ticareti, 1825-1910, Britanya, Fransa, Almanya ve Birleşik Devletler'de

	Büyük Britanya	Fransa	Almanya	Birleşik Devletler
1825	23 (27)	10	-	-
1850	27 (33)	13	-	12 (13)
1880	41 (49)	30	35	13 (14)
1910	43 (51)	33	36	11 (12)

Notlar: 1. Kuznets aynı yıllarda tüm ülkelerin rakamlarını vermiyor. Benim rakamlarım ya belirtilen yıl ya ardışık yıllar, ya da kapsayıcı bir dönemin rakamları ve gerekli yerlerde altta yatan eğilimlere göre uyarlandı. Dolayısıyla gerçeğe yakın tahminler (bütün milli hesap istatistiklerinin olduğu gibi).
2. Parantez içindeki Britanya rakamları hizmet sektörünü ekliyor; parantez içindeki A.B.D. rakamları hizmet sektörünün çoğunu ekliyor.
3. Fransız hesapları safi milli hâsıla üzerinden hesaplanmış. Dolayısıyla kaynakta verilenden biraz düşürerek uyarladım
Kaynak: Kuznets 1967: Ek tablolar 1.1, 1.2, 1.3, 1.10, geçerli fiyat hacimleri.

Britanya'nın uluslararası ticareti gayrisafi milli hâsılasının çeyreğinden yarısına yükseldi. 1880'de zirve yapan ithalat, denge yeniden ihracat ve yurtdışında yapılan yatırımlardan gelen kazançlarla sağlanırken, ihracattan daha hızlı ve daha uzun süre yükseldi. Diğer ülkelerle ilgili iyi verilere sahip olmasak da toplam uluslararası ticaret, dengeye oturduğu 1880 civarına kadar muhtemelen üretimden çok daha hızlı arttı. Kuznets dış ticaretin dünya üretiminin 1880'de yalnızca % 3'ünden 1913'te % 33'üne yükseldiğini, artışa en büyük katkıyı Avrupa ülkelerinin yaptığını belirterek tahmin ediyor. Dış ticaretinde aynı oranda bir artış olmadan kendi kıtasına hala nüfuz eden Birleşik Devletler sıra dışıydı. Ticaret genişledikçe, daha az anlamaya gereksinim duyup daha fazla ulus-ötesi bağımlılık yaratarak daha az çift taraflı hale geldi. İki Güç arasındaki ticaret dengeden daha çok saptı, böylece para birimleri ve kredi anlaşma yöntemleri olarak daha önemli hale geldi. Britanya'nın 1821'de başlattığı, Almanya'nın 1873'te sürdürdüğü ve Rusya'nın 1897'de sonlandırdığı altın standardının genel olarak benimsenmesiyle, para birimleri tam olarak konvertibl hale geldi. Rezerv parası sterlinken parasal istikrar Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdü. Kayda değer dış ticareti olan tüm ülkeler 1850'den sonra bankacılık ve kredi pratiklerini bütünleştirdi.

Ticaretin genişlemesi Britanya'nın ekonomik yakın hegemonyasıyla eşzamanlıydı ve sıklıkla ona atfedilir – şüphesiz, bir neden ancak başkalarıyla birlikte. 1815'ten itibaren, Batı sanayileşmesi içkin olarak ulus-üstüydü. Bölgeler arası meta değişiminin bu denli büyük oranda artması o dönem devletlerinin çelimsiz altyapılarınca kontrol edilemezdi. Büyük bölümü oldukça serbest

piyasalar yoluyla devlet yönetimine çatlaklar arasından giren ekonomik büyümeye devletler değil özel mülkiyet sahipleri önayak oldu. Elbette askeri güç yoluyla ele geçirilip elde tutulan sömürgeler farklıydı. Ancak Britanya ihracatı ve ithalat ihtiyacı o zaman devletlerden ziyade Avrupa ve Amerika piyasaları boyunca iş yapan özel mülkiyet sahipleri, mucitler ve nitelikli işçiler için birer fırsat olarak yayıldı.

Sanayileşme esas itibariyle ulus-ötesi piyasaların üç niteliğine cevap olarak yaygınlaştı. İlk olarak, bir bölgenin sanayi ve tarımının mevcut düzeyi öneme sahipti. Britanya ile karşı bir şekilde ticaret yapmak gelişmiş toplumsal örgütlenme gerektiriyordu. Britanya mallarıyla rekabet etmek için Britanya'nınkilerin ancak biraz gerisinde olan kapitalist kurumlara ihtiyaç vardı. İkincisi, sanayileşme buhar gücünün dayandığı kömür ve daha sonra demire de erişime dayalıydı. Üçüncüsü, Britanya ile ve daha sonra diğer sanayileşmiş bölgelerle ulaşımın kolay olması işlem maliyetlerini düşürüyordu. Böylelikle sanayileşme ilk önce kömüre sahip ve orijinal kapitalist merkeze yakın göreli olarak gelişmiş bölgelere nüfuz etti.

Nüfuz etme ulusaldan ziyade bölgeseldi; sınırların içinden geçti. Tek bir devletin topraklarına değil Aşağı Ülkeler'e –Flaman ve Avusturya Hollanda'sının bazı kısımları (ikincisi 1830'da Belçika oldu) ve kuzey Fransa– doğru yayıldı; ve daha sonra büyük devletlerin merkez topraklarına değil Rhineland, Saar nehri ve İsviçre'nin bazı kısımlarına, yine sınır-ötesi bölgelere. Silezya, Saksonya ve Çekoslovakya'da sanayileşme Prusya, Avusturya ve küçük devletlerin sınırlarını geçti; Kuzey İtalya tartışmalı bir bölgeydi; İspanya krallığıyla tam olarak bütünleşik olmayan Katalonya bir sınır bölgesiydi. Erken sanayileşme çoğunlukla devletin altyapısal nüfuzunun merkez bölgelerinin dışında gerçekleşti. Pollard'ın (1981) vurguladığı gibi bu dönemde ekonomik mekanizmalar ulusal ve uluslararası olmaktan ziyade bölgesel ve bölgeler-arasıydı. Kapitalizm hem çatlaklar arasında hem de ulus-üstü bir biçimde yayılıyordu.

Diğer yerlere göre daha piyasa merkezli koşullar Britanya'da kurulmuştu çünkü endüstriyel metalar ve ticari sermaye orantısız olarak Britanya'da ortaya çıkmış veya onun üzerinden geçmişti. Bu anlamda çoğu norm "Britanyalıydı". Ancak bu, sadece tek bir ortaya çıkış noktası olmayan ve mutlak özel mülkiyete ve neredeyse tüm Batı'da biçimsel olarak özgür emeğe dayanan normların kolay bir ifade biçimi. Ticari kapitalizmin ulus-ötesi araçları haline gelen şeyler en gelişmiş biçimleriyle Britanya'da gelişti ancak münhasıran Britanyalı değildi. McKeown (1983) Britanya'nın diğer ülkelerin gümrük vergisi ve ithalat kotası politikaları üzerinde büyük bir etkisi olmadığını göstermiştir – Britanya'nın hegemonik istikrar dayattığı nosyonunun önemli bir yıkımı. Palmerston'un belirttiği gibi, "İngiliz hükümetinin bağımsız devletleri kendi çıkarlarını karşılayacak en iyi biçimde planlanmış bu tür karşılıklı tica-

ret anlaşmalarına girmekten alıkoyacak ne gücü ne de kuvveti var" (O'Brien ve Pigman, 1991: 95).

Oysa Britanya "kuvvet" kullanmadı. "Onun" ekonomisinin dünya için faydalı olduğu geniş ölçüde varsayılıyordu (Arrighi, 1990'da gözlemlendiği gibi). Açık ve liberaldi. Britanya dış politikası diğer Batı Güçlerinin topraklarına tecavüz etmiyordu. Britanya'nın imparatorluğu ve Akdeniz nüfuzu yerli yerindeydi; sadece savunma gerektiriyorlardı. Artık Britanya'nın istediği büyük yeni topraklar değil Aden, Singapur ve Hong Kong gibi, dağınık stratejik limanlar ve (daha sonra demir gemiler için kömür ikmali istasyonları olan) ara duraklardı. Gallagher ve Robinson'ın (1953) iddiasına göre her ne kadar Britanya "gayri resmi İmparatorluk"u tercih etmiş olsa da gerektiğinde resmi siyasi kontrole başvuruyordu. Ancak bu diğer Batı Güçlerine karşı hiçbir zaman gerekmedi. Britanya'nın deniz gücü Britanya malları lehine bir ayrımcılığı ya da kendi topraklarını kontrol edip serbest ticareti garanti altına alan Üçüncü Dünya ülkelerine müdahaleyi değil özgür ve eşit ticareti sağlıyordu (Platt 1968a, 1968b; Semmel 1970; Cain ve Hopkins 1980: 479-81).

Diğer güçler için ticaretin "Britanyalı" koşulları sadece teknik gibi görünüyordu. Kraliyet donanması ticaret yollarını sakinleştiriyor ve söz dinlemeyen Batılı olmayan devletleri eziyordu. Britanya taklit edilecek –kimi zaman kaçınılacak – bir endüstriyel kapitalist gelecek modeli sunuyordu. Uluslararası alışverişler kolaylıkla altın konvertibilitesi garantisiyle desteklenen ve dünyanın başlıca takas dairesi Londra City'si tarafından kullanılan sterlin cinsinden yapılabiliyordu. Britanya teknikleri, nitelikli işçileri, yöneticileri ve sermayesi diğer devletler tarafından kendilerine çekiliyor ve taklit ediliyordu.

Niye çoğu yabancı ülke başka türlüsünü isteseydi ki? Kurulu yabancı sanayiler –örneğin çoğu gelişmiş ülkede tekstil ya da Fransız demir sanayisi- (sıklıkla devletlerinin ılımlı korumacılığından faydalanarak) yerel uzmanlık ve bölgelerindeki daha düşük taşımacılık maliyetlerinin yardımıyla Britanya'nınkilerle rekabet edebilirdi. Zenginlik ve özelleşmiş tüketim malları için olan talep Batı kentlerinin zanaat ve elişi sanayilerini için ekonomik canlanma koşulları yaratıyordu. Çoğu ülke kendi altyapılarını ve imalatını geliştirmek için Britanya sermayesi kullanabilirdi. İskandinavya, Baltık kıyıları, Portekiz ve Amerika uzun zamandır Britanyalı imalatçılar ve tüketicilere temel mal arzı sağlıyordu. Sanayileşme Belçika, Hollanda, İsviçre ve Rhine ve Saar boyunca daha küçük devletlere yayıldı. Kuzeybatı Avrupa boyunca Belçika ve İsviçre gibi erkencilerin ürünlerinin Britanya mallarıyla rekabet edebileceği ve Danimarka ve İsveç'teki temel mal üreticilerinin zenginleşebileceği bir ekonomik kuşak uzanıyordu. Bunlar ulus-üstü ekonomiyi onun Britanyalı olup olmadığını fazla düşünmeden kabullendiler.

Niye yabancı *devletler* başka türlüsünü isteseydi ki? Küçük devletler toprak bütünlüklerini garanti altına alacaklarını iddia eden Büyük Güç'lerin lider-

liğini kabul ettiler. Bütün devletlerin ticaretten çıkarı öncelikli olarak maliydi. Artan ulusal ve uluslararası ticaretten faydalanarak onu gelir elde etmek için sağdılar (Hobson, 1991). Gayrisafi ticaret akışı üzerinden alınan genel gümrük vergileri ve dolaylı vergiler karşılığında karmaşık tekel lisansları vermekten memnundular. Ticaret arttıkça devletlerin gümrük vergilerini yüksek tutmaktan sağladıkları çıkarlar azaldı. Bunalım dönemlerinde ve dolayısıyla ticaret ve gümrük gelirlerinin düştüğü dönemlerde hükümetler gümrük vergilerini arttırdı (McKeown, 1983). 11. Bölüm'de göreceğimiz gibi devletler üzerindeki mali baskı 19. yüzyıl ortasında yüzyıllardan beri en düşük düzeydeydi.

Dolayısıyla jeopolitik, ekonomik ve mali dürtüler yüzyıl ortası boyunca Batı siyasal iktisadını 'korumacılıktan *bırakınız-yapsınlar*'a doğru kaydırmak üzere çakışıyordu. 1842 ile 1846 arasında, Britanya Mısır Yasaları'nı yürürlükten kaldırdı ve her malda serbest ticaret ilan etti. Devletler jeopolitik ittifak güdülerinin ticari-mali olanlara ikincil olduğu 1850 ve 1860'lardaki bir dizi çift taraflı ticaret anlaşmasıyla gümrük vergilerini düşürdüler. Müzakereler bunun yanında patentleri, birbirlerinin anonim şirketlerini tanımayı, uluslararası nehirler ve boğazlarla ilgili kanunları ve uluslararası ticaretle uğraşan kişileri de kapsıyordu –bu 1850'lerden 1880'lere dek süren ikinci bir ticari antlaşma yapma patlamasıydı (Dışişleri Bürosu, 1931). Ekonomik ulus-ötesicilik de Güçler arasında müzakere edildi.

Yani ekonominin barışçıl ve ulus-ötesi sonuçlarına dair iyimserlik yersiz değildi. Britanya başlıca hanedansal monarşiler ve yanı sıra çoğu küçük Güç gibi ulus-ötesicilikten yanaydı ve bu aynı zamanda kapitalizmin kendisinin ana eğilimiydi. Güçlü ulus-ötecilik –devletin ulus-ötesi toplum içinde gerilemesi– olası değildi. Ancak neden zayıf ulus-ötesicilik olmasın, diplomasiye ve hatta ararlıklarla görülen ama kısıtlı savaşlara girişen, ama sivil toplumun fazla gözüne çarpmayan görece özel devletler? Savaşlar az sayıdaydı ve askeri harcamalar durgun kaldı ya da büyük ekonomik büyüme ortasında mutlak anlamda azaldı. (Bkz. 11. Bölüm) Gerçekten de bu savaşların ilki "zayıf ulus-ötesiciliği" tam anlamıyla içeriyordu çünkü hükümetler askeri ve sivil alanlar arasında açıkça bir ayrım yapıyordu. Britanyalı ve Fransız askerler Kırım'da Ruslara karşı savaşırken Britanyalılar Rus hükümetinin Londra Borsa'sında borç toplamasına izin verdi ve Fransızlar Rus hükümetini bir uluslararası sanayi ve zanaatlar fuarına katılması için davet etti. Britanya dışişleri bakanı "İş yaşamının gündelik gidişatına" karışılmaması gerektiğini ilan etti (Imlah, 1958: 10; Pearton, 1984: 28). Kısıtlı savaş yapma geri dönmüştü, popüler ulusalcı seferberlik düşüşte gibi görünüyordu. Almanların "*Manchestertum*" dediği bırakınız-yapsınlar siyasal iktisat dünyanın her yerinden modernleştiricilere ekonominin doğal yasalarını oluşturuyormuş gibi görünüyordu ve çoğu rejim onu yıkıcı olarak görmüyordu.

Ancak Manchester'ın yasalar, her ekonomik yasa için olduğu gibi, toplumsal iktidar üzerinde yatıyordu: Kapitalist sınıfın ulus-ötesi biçimde ve jeopolitik normlar üzerinde yayılan mülksüzleştirici iktidarı. Ulus-ötesicilik "doğal," özel mülkiyet, meta, piyasa ve işbölümünün etkileşiminin bir sonucu, değildi. Endüstriyel kapitalizm uluslararası alan üzerinde iki ana diplomatik mekanizma tarafından sağlanan zorlayıcı ve normatif düzenlenme gerektiriyordu. Güçler Uyumu ve güç dengesi her cinsten uluslararası ilişkiyi düzenliyordu ve küresel ticaret yolları, para ve kredi Büyük Britanya'nın özelleşmiş yakın hegemonyası tarafından düzenleniyordu. Her ikisi de tökezlediğinde, ulus-ötesi kapitalizm de tökezledi.

Jeopolitik ve Kapitalist Tökezleme, 1880-1914

Siyasal iktisat hiçbir zaman tam anlamıyla bırakınız-yapsınlar olmadı: Merkantilizm seçici ulusal korumacılık biçiminde ılımlılaştı; gümrük vergileri ve ithalat kotaları hiçbir zaman yok olmadı; yabancı iktisatçılar yurt içinde üretilen ürünlerin Britanya mallarına karşı korunmasını savundular; sanayiciler seçici koruma istiyorlardı. Ancak 1840'larda, ulus-ötesi ekonomi vites değiştirdi. Demiryolları ağır yatırım malları talebini yerel sanayinin arz edebileceğinden daha fazla miktarda arttırdı. Britanya sanayisi ihraç edip karşılığında el işleri ve gıda satın aldı. Yabancı imalatçılara yönelik potansiyel tehdit Viktorya döneminin ortalarındaki ekonomik canlanma 1873 civarında sona erince gerçekleşti. Tarım Kuzey Amerikan ve Rus tahılını taşıyan buharlı gemiler ve demiryolları tarafından vuruldu. En büyük rekabet tarımdaydı (Bairoch, 1976b) oysa tarımcılar Avrupalı tüketicilerin % 60'ından fazlasını meydana getiriyordu dolayısıyla sanayi mallarına olan talep azaldı. Daha yüksek verimlilik Britanyalılara daha düşük fiyat imkânı sundu ve Kıta imalatçıları korumacılık talep etmek üzere tarımcılara katıldı. Devlet elitlerinin korumacılıkta kendi çıkarları vardı: Daha yüksek gümrük vergileri ekonomik bunalım tarafından tehdit edilen gelirleri yüksek tutacaktı.

Diplomasi de güç dengesi tökezledikçe yön değiştirdi. Bu Britanya'nın deniz aşırı ve ticari hegemonyasıyla çok az, Kıta'daki dengeyle yakından ilgiliydi. Osmanlı'nın gücünün azalması, Avusturya'nın iç güçlükleri ve Prusya'nın büyümesi diplomasinin istikrarını bozdu ve iki bölgesel hegemonya, doğu ve güneydoğuda Rusya ve Orta Avrupa'da Prusya'ya, yönelik korkuya yol açtı. Her iki genişleme de Britanya'yı hedeflemiyordu ve hiçbirisi kapitalist liderlik sorunuyla bağlantılı değildi. Prusya küçük devletleri silip süpürüyor ve Avusturya ve Fransa'yı tehdit ediyordu. Rusya kapitalist-öncesi bir Güç'ün zayıflamasından faydalanıyordu. İkincisi Britanya'nın jeopolitik çıkarlarını ilgilendiriyordu. 1852-54'te, Britanya ve Fransa müttefik olarak Rusya'yı Akdeniz'e ulaşmaktan alıkoymak için Kırım'da savaştı. Deniz gücü, başarılı ol-

malarını sağladı. Ancak kıta Avrupa'sında, önce Fransa ardından da Prusya 1859 ve 1866'da Avusturya'yı yenmek için İtalyan isyanlarından faydalanırken; Prusya ve Avusturya 1865'te Danimarka topraklarına el koyarken (Palmerston aslında buna karışmaya kalkıştıysa da büyük sonuç alamadı); ve Prusya 1870'te Fransa'yı yenerken (Britanyalılar Prusya'dan ancak Belçika'nın tarafsızlığına saygı duyacağına dair bir söz koparabildiler) –sadece küçük bir orduyla da olsa varsayılan ekonomik ve bahri hegemonyasının zirvesinde olan– Britanya ancak pasifçe izleyebildi.

Bu planlanmış jeopolitik emperyalizm patlaması boyunca Bismarck, bozulmakta olan dengeyi parçalamamak amacıyla kısıtlı amaçlar belirledi. Ancak Prusya-Alman iktidarı Kıta'ya hâkim olmaya başlıyordu. Rusya da Karpatlar üzerinden ve Asya boyunca genişleyerek Britanya donanmasını konu dışı bırakmakta dikkatli davranıyordu. Demiryolları kara güçlerinin lojistik zafiyetlerini sona erdirdi. Kırım'da, Britanya ve Fransa ordularını bin millik bir deniz mesafesinden, Rusya'nın kendi illerinde yapabildiğinden daha kolay beslemişlerdi. Ancak Mackinder gibi jeopolitik uzmanlarının farkına vardığı gibi o günlerin sonu gelmekteydi. Britanya dalgalara hala hükmediyordu ancak Avrasya kara kütlesine, hegemon olarak ya da kolektif uyum veya denge biçiminde kimse hâkim değildi. Yükselen Güçlerin saldırganlığı iyi kullandıklarından ne denge ne de uyum sorun yaratacak gibi görünüyordu. Almanya devleti içinde başarısının üç ana koşulundan ikisini kurumsallaştırıyordu: Bismarkçı diplomatik özeni unutarak militarizmi ve katmansal bir böl ve yönet stratejisini korudu. Büyük Güçler'in kendilerini en başta büyük yapan şeyleri kurumsallaştırma eğilimleri hem barış hem de realizm açısından kötü haberdi (Bkz. 9 ve 21. Bölümler).

Uyumun bozulması Güçleri savunmacı ittifaklara girmeye ve askeri harcamaları arttırmaya itti. Demiryolları, toplar ve demir gemiler savaşın sanayileşmesine yol açtı. 1880'den sonra maliyetler arttı ve sivil harcamalar da öyle (Bkz. 11. Bölüm). Devletler daha fazla gelire ihtiyaç duydu – gümrük vergileri işe yarayacaktı. Mali ve ekonomik dürtüler birlikte siyasal iktisadın yönünü daha fazla bölgesel egemenliğe, ancak sadece başlarda korumacılığa doğru değiştirdi. (Bunu 9. Bölüm'de Almanya örneğinde inceliyorum.) Gümrük vergileri 1877 ile 1892 arasında neredeyse bütün ülkeler tarafından yükseltildi. 1900'e gelindiğinde düzeyler oldukça yüksekti ancak engelleyici değildi. Sadece Britanya, Belçika, Hollanda ve İsviçre *bırakınız-yapsınlar*'a bağlı kaldı. Tablo 8.5.'in gösterdiği gibi, Uluslararası ticaret şimdi dünya üretiminin bir oranı olarak sabitleşmişti. Sanayi kapitalizminin ulus-ötesi yükselişinin ilk elli yılı sona ermişti.

Bu pek çok iktisat tarihçisi ve siyaset bilimcinin Avrupa'nın 1914' doğru inen kaygan yamaca nasıl girdiğini açıklamak için sunduğu geleneksel anlatımdır. Ancak aslında bunu açıklamıyor. *Bırakınız-yapsınlar*'dan uzaklaşma

merkantilizmin çok gerisinde – ve ekonomik emperyalizmden çok uzakta durdu. Dahası dış ticaret büyümeye devam ediyordu, 1879'tan sonraki korumacı fazda önceki serbest ticaret dönemine göre daha hızlı bir biçimde (Bairoch, 1976b). Kıta Avrupası'ndaki büyüme şimdi canlıydı ve yüzyıl ortası civarında oluşturulan uluslararası kurumlar hala genişlemekteydi. Gümrük vergileri seçici, pragmatik ve temkinliydi. Ne her ulusal ekonomiyi kafesliyor ne de ciddi ekonomik ulusalcılık doğuruyorlardı. Ekonomi ulusal ekonomilerden ziyade Büyük Güçlerin çıkar alanlarına bölünmüştü. Bunlar değişen düzeylerde bölgesel egemenliğe vücut veriyordu.

En büyük, en piyasaya dönük ekonomi Anglo-Amerikan ekonomisiydi. Britanya ve Amerikan ekonomileri, yüksek Amerikan gümrük vergilerine rağmen, daima sıkıca bütünleşik olagelmişti. İki ülke bir dili ve bir kültürün çoğunu paylaşıyordu. Yüzyıl ortası boyunca jeopolitik bir işbölümü yapma konusunda uzlaştılar. Britanya Amerika'larda Birleşik Devletlere uydu, ikisi Pasifik'te dostane bir biçimde müzakerelere girdi ve geriye kalan yerlerde Birleşik Devletler Britanya'ya uydu. Tablo 8.6. Britanya ve Birleşik Devletler'in 20. yüzyıl içlerine kadar birbirlerinin başlıca ticaret ortağı olarak kaldığını gösteriyor. Dış yatırımları birbirlerinin ülkelerinde, Latin Amerika'da ve Kanada'da birbirine geçti. Britanya bir de kendisini Avrupa'dan ziyade imparatorluğuna bağladı.

1860 ile 1913 arasında imparatorluğa giden Britanya ihracatı % 27'den % 39'a yükseldi (Woodruff, 1966: 314-7). Jenks (1963: 413) 1854'te Britanya'nın deniz aşırı yatırımlarının % 55'inin Avrupa'da, % 25'inin Birleşik Devletler'de ve % 20'sinin Latin Amerika ve imparatorlukta olduğunu tahmin etmiştir. 1913'e gelindiğinde Avrupa'daki yatırım çarpıcı biçimde % 6'ya düştü, Birleşik Devletler'deki düzey sabit kaldı ve imparatorluktaki yatırım % 47'ye yükseldi. (Farklı yazarlar biraz farklı rakamlar veriyor: Bkz. Woodruff, 1966: 154; Simon, 1968; Thomas, 1968: 13; Born, 1983: 115-19; Davis ve Huttenback, 1986.) Britanya şirketlerinin yabancı iştiraklerdeki doğrudan yatırımlarının çoğu da imparatorluğa gitti (Barratt-Brown, 1989). Britanya ve Amerikan yatırım kurumları devletten bağımsız olduğundan bırakınız-yapsınlar ulus-ötesicilik, kendi iki fay hattı, ABD'nin seçici korumacılığı ve Britanya İmparatorluğu tarafından ılımlaştırılmış biçimde, Anglo-Amerikan bölgeye hâkimdi (Feis, 1964: 83-117).

Gerçekten mülkiyetsiz olanlar önemsiz sayılıyordu. 1688'deki gibi çoğunluğunun kırsal ve tarımsal olması veya daha sonrasında olduğu gibi, aynı oranda kentsel, ticari veya üretime dair sektörlerinden olabilmeleri önemli görülmedi. Ancak "orta" kesimlerinkiyle denk olan sayıları toplam nüfusun çoğunluğu değil, % 40'ının ancak biraz fazlasıydı.

Tablo 8.6. Bir devletin toplam ticaretinin yüzdesi olarak diğer büyük devletlerle yaptığı ticaret, 1910

	Bu devletlerle ticaret yapıyor								
Devlet	Avusturya-Macaristan	Belçika	Fransa	Almanya	Rusya	B.K	B.D	Diğer tüm ülkeler	Toplam %
Avusturya-Macaristan	-	-3	-3	42	5	14	6	33	100
Belçika	-3	-	18	19	6	14	5	38	100
Fransa	-3	11	-	12	-3	16	8	52	100
Almanya	10	4	6	-	12	11	11	46	100
Rusya	3	-3	6	33	-	15	-3	43	100
Birleşik Krallık	-3	-3	6	8	5	-	12	69	100
Birleşik Devletler	-3	-3	7	12	-3	23	-	58	100

Kaynak: Mitchell, 1975, 1983: Tablolar F1, F2.

Britanya liderken, Anglo-Amerikan alandan dışarıya, özellikle Üçüncü Dünya'ya ve daha küçük, serbest ticaret yapan Avrupa ülkelerine doğru küresel dokunaçlar yayıldı. 1914'te, Britanya tek başına dünyadaki yąbancı yatırımın % 44'ünü (19. yüzyıl normu civarında), Fransa % 20'sini, Almanya % 13'ünü, Belçika-Hollanda-İsviçre birlikte % 12'sini ve Birleşik Devletler % 8'ini sağlıyordu (Woodruff, 1966: 155; Bairoch, 1976b: 101-4). Britanya ve Amerikan ticareti, Tablo 8.6.'daki "diğer tüm" sütununun gösterdiği gibi, en küresel yönelimli olanlardı. Bunların ulus-ötesiciliği yerküre boyunca yayılmıştı.

İkinci en büyük alan Fransız olanıydı. Başlarda oldukça piyasa güdümlüydü. Fransız sanayisi Britanya veya Alman sanayilerine göre daha az ulusal olarak örgütlenmişti. Trebilcock'un dediği gibi "uluslararası sanayi devrimi Fransa'dan, güçlü yurt içi imalat alanları bırakarak ancak insanlar ve parayı daha geniş, kıtalar arası bir iş için seferber ederek geçti" (1981: 198). Tablo 8.6.'daki Fransız dışarıya ticaret alanındaki yönelimi Britanya ve Birleşik Devletler'inkinin ardından üçüncü sırada bulunuyor ancak yatırım alanında daha fazla. 1911'de Fransa'da satılan hisselerin, Almanya'da sadece % 11 olan orana kıyasla, % 77'si dış girişimler içindi (Calleo, 1978: 64). Fransız dış yatırımları diplomatik olarak denetleniyordu. Fransız askeri gücü azaldıkça Fransız Dışişleri Bakanlığı sermayeyi Prusya bölüklerine ve Britanya filolarına karşı gizli silahı olarak görmeye başladı. Paris borsasında yüzdürülen her yabancı krediyi onaylaması gerekiyordu. Fransız yatırımları için yapılan düzenlemeler 1894 Fransız-Rus İkili İttifak'ında büyük anlam kazandı. 1902'ye gelindiğinde Fransız denizaşırı yatırımları diplomatik ittifaklarını yansıtıyordu. Kayda değer miktarda yatırım müttefiklere ve bağımlılara gitti – % 28'i Rusya'ya, % 9'u Türkiye'ye, % 6'sı İtalya'ya ve % 6'sı Mısır'a yöneldi. Britanya'yla yapılan 1904

antantının ardından Anglo-Amerikan bölgesiyle yapılan ticaret % 30'u Güney Amerika'ya yönelerek, arttı (Trebilcock, 1981: 178-84; ayrıca bkz. Feis, 1964: 33-59, 118-59; Born, 1983: 119-23). Jeopolitik, Fransız ve Anglo-Amerikan bölgelerini birbirine yaklaştırıyordu.

Üçüncü bölge Alman'dı. Bölgesel olarak en sınırlara bölünmüş olan oydu. Alman dış yatırımı düşüktü ve başbakanın yönettiği Reichsbank tarafından denetleniyordu. Yatırım Alman diplomasisi tarafından idare ediliyordu. 1913'e gelindiğinde, her ne kadar Rusya ve Latin Amerika'ya doğru da genişlese de, çoğunluğu bitişik bağımlı ve tampon devletlere gidiyordu – Avusturya-Macaristan ve Balkanlar (Feis, 1964: 60-80, 160-88; Born, 1983: 123-34). Almanya, 20. yüzyıl başladığında hem dış ticareti hem dış yatırımları gayrisafi milli hâsılasına göre azalan tek Büyük Güç'tü. Tablo 8.6. Almanya'nın ticaretinin, Anglosakson ülkeler ile Doğu Avrupa arasında eşit olarak bölünmüş biçimde, dış yatırımlarından daha fazla olduğunu gösteriyor. Ancak Doğu Avrupa (Tablo 8.6.'da Avusturya-Macaristan ve Rusya) Almanya'ya bağımlıydı. Almanya'nın ihracatı yaklaşık 1904'ten itibaren mamul mallarda sübvanse edilmiş indirim içeriyordu. En büyük üç ekonomiden biri yabancı Güçlerin "sahte" ulus-ötesiciliği olarak gördüğü şeye karşı örgütleniyordu. Almanya'nın siyasal iktisadı, 9. Bölüm'de daha fazla inceleyeceğim gibi, başlıca iki Batılı rakibininkinden daha fazla bölgesel hale geldi.

Ancak Büyük Güç'ler arasındaki bu farklılıklar sadece derece farklılıklarıdır. Ticaret ve yatırım örüntüleri ancak zayıf biçimde ayrışıyordu; ve dünyanın her yerindeki özel kapitalistler birbirleriyle ve ortak üçüncü ülkelerle özgürce ticaret ve karşılıklı yatırım yapıyorlardı. Tablo 8.6., Britanya, Amerikan, Fransız ve Alman ticaretinin yerküreye yayıldığını gösteriyor. Bu, finansal kurumları gerektiriyordu. Dolayısıyla Britanya yakın hegemonyası sona ererken rakipleri "Britanya" mali ulus-ötesiciliğini korumak istediler. Sterlin aslında hiçbir zaman Amerikan dolarının 1945 sonrasında olduğu kadar güvenli ya da altına aynı denli güçlü biçimde dayalı olmadı. Daha ziyade uluslararası "güven"e dayanıyordu. Altın standardı diğer hükümetlerin, özellikle finansal kurumlar üzerinde *bırakınız-yapsınlar* Britanya'dan daha fazla kontrole sahip olanların yardımını gerektiriyordu (Walter, 1991). 1890 ve 1907 finansal krizlerinde, Bank of England uluslararası güveni muhafaza edecek kadar rezerve sahip değildi. Dolayısıyla Bank of France ve Rus hükümeti ona borç altın verdi ve piyasadan sterlin senetleri satın aldı. 1907'de Bank of France Britanya altın standardını savunmak için bilhassa müdahale etti. Eichengreen (1990) yorumluyor: "Altın standardının istikrarı ... bir sanayileşmiş ülkeler merkezinin etkin uluslararası işbirliğine dayanıyordu." Ulus-ötesi ya da hegemonik gibi gözükebilen şey çok taraflı diplomasi gerektiriyordu. Bu tür düzenlemeler, eğer "şu hödük" Bonaparte "Britanya ulus-ötesiciliğini" bu denli yükseltmeseydi, 19. yüzyıla hâkim olabilirdi.

Finansal sermaye en ulus-ötesi biçimde organize olan sermayeydi. Fertlerini mahsus her büyük ülkeye yerleştiren Rothschild'lar, Warburg'lar, Baring'ler ve Lazard'lar neredeyse devletsizdi. Finansçılar ulus-ötesi bir barış lobisiydi (Polanyi, 1957: 5-19). Savaşın her bir ulusal ekonomiye büyük zarar vereceğini savunuyorlardı. Gerçekten de savaş tehditleri borsalarda neredeyse istisnasız borsa paniğine yol açıyordu ve her ülkedeki borsalar ve iş döngüleri birbirine yakından bağlıydı – Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha da fazla (Morgenstern, 1959: 40-53, 545-51). Ulus-ötesicilik canlıydı ve çalışıyordu.

Oysa dönem ulus-ötesiciliğin felakete yol açan başarısızlığıyla kapandı. Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerine burada girmeden (21. Bölüm'de tartışılacak) ulus-ötesi finansın iki zayıflığa sebep olduğunu söylemek yeterlidir. İlk olarak, deniz aşırı yatırımların çoğu "pasifti" – bir, hisse senedi, devlet tahvili ya da tek bir yabancı şirket (genelde bir demiryolu şirketi) portfolyosuna yatırılmıştı. Yatırımcılar yurtdışındaki şirketleri ancak nadiren kontrol ediyordu. Bir şirket tarafından yapılan doğrudan yabancı yatırım, savaşın hemen öncesinde artıyorduysa da, olağandışıydı (Barratt-Brown, 1989). Bu uluslararası rantiye ekonomisinde az sayıda kapitalist, bugün çokuluslu şirketlerin yaptığı gibi, diğer Batı ülkelerindeki kaynakları kontrol ediyordu. Fransız ve Alman devletleri yurtdışındaki bazı yatırımları daha doğrudan kontrol ediyordu. Ancak bu Britanya ulus-ötesiciliği tarafından niceliksel olarak gölgede bırakılmıştı. Britanya daha önce olduğu yeniden yapılandırıcı güçten daha ziyade uluslararası kapitalizmin pasif rantiyesi haline geldi. İkincisi, sermaye genel jeopolitik korumacılığa bağımlıydı. Gönderen ya da alan ülkenin devleti tarafından korunan çoğu dost devletlerin topraklarına akıyordu. Britanya sermayesi imparatorluğuna, Birleşik Devletler'e ve bağımlı Üçüncü Dünya devletlerine, Fransız ve Alman sermayesi kendi alanlarındaki müttefik ve bağımlı devletlere doğru kaydı.

Böylece devlet sınırlarının ekonomik önemi arttıkça kapitalist ekonomi biraz daha az ulus-ötesi hale gelmekteydi. Batı ekonomisi ulusal ve uluslararası ağlar arasında belirsiz bir karmaşık birlikte var olma aşamasına ulaşmıştı. 1910'a gelindiğinde, Avrupa Birinci Dünya Savaşı'nı açıklamaya yetecek kadar topraksal, ulusalcı bir ekonomik rekabet düzeyine ulaşmamıştı. Savaş esas olarak uluslararası kapitalizmden muhtemelen kaynaklanmadı (21. Bölüm bu şüpheyi doğruluyor). Ancak jeopolitik üzerinden ayrıştırma yapmak zorundayız. Britanya ve Birleşik Devletler tarafından hükmedilen bir dünya ekonomisi Fransa'nın, bu da Almanya'nın yönettiği bir dünya ekonomisinden daha ulus-ötesi olurdu. Almanya meydan okuma amacıyla yükselirken, yükselişinin ve görece topraksal egemenliğe dayalı olan siyasal iktisadı ve ulusalcı politikasının nedenleri can alıcı hale geldi. Buna şimdi dönüyorum. Yükselişini bu bölümün şemalaştırdığı ekonomik ve jeopolitik düzenin çöküşünü açıklayabilmem için daha tartışılacak çok şey var.

Anlatımım her ne kadar bir belirsizlik notuyla sonlansa da, içerdiği tema açık: Jeopolitiğin tarihi ekonomikçi, ikilikçi ve hegemonyacı kuramların önerdiğinden daha karmaşık ritimlere uygun biçimde ilerliyor. 18. yüzyıl savaşlarının artan yoğunluğu, hem kolonilerde hem Avrupa'da, bir hegemonun eksikliğinden ziyade olağan dışı karlılıklarından kaynaklanıyordu. Ancak uluslararası normsuzluğa işaret etmiyorlardı. Savaş düzenlenmişti ve diğer düzen kaynaklarıyla birlikte görülüyordu. Napolyon'un hegemonya girişimine seferber edici sınıfsal-ulusal ideolojilerin devrim ve ahlaki yönelimli savaş içinde beklenmedik ortaya çıkışı eşlik etti. Bu eski rejim düzenini tehdit etti ancak başarısız oldu, çünkü Güçler, o düzeni korumak için birleşti, çünkü ellerinde köklü ittifak normları mevcuttu ve çünkü Bonaparte diplomatik hatalar yaptı. Takip eden dönemi sadece Büyük Britanya'nın "özelleşmiş yakın hegemonyası"nı yaşayan bir dönem olarak tanımladım. Bu ancak eski rejimlerin düzenlenmiş diplomasisinden kaynaklanan normlar ve kapitalist ulus-ötesicilik sayesinde düzen ve barışı sağladı. Barış ve düzen, yüzyılın sonlarında bu üç önkoşul da, her biri daha fazla analiz gerektiren kendine özgü nedenlerle olmakla birlikte, tökezleyince tökezledi.

Dünya ikili değildi. Ne kapitalizm ne de egemen devlet farklı kuramsal okulların önerdiği kadar güçlü bir biçimde ortaya çıkar. Her ikisi de toplumsal iktidarın dört kaynağı ile birden birbirine geçmiş ve kısmen onlar tarafından biçimlendirilmiştir. Bilhassa, 19. yüzyıl Britanyası'nın ve 20. yüzyıl Amerikası'nın sadece kendilerine faydası dokunan emperyal ideolojilerini reddettim. Barış ve düzen bunların iyicil hegemonyasına dayanmıyordu; ne de daha karmaşık biçimde yaratılan "düzen" zorunlu olarak iyicildi. Tarih nasıl Hobbes'un yurtiçinde barışın ve düzenin tek ve güçlü bir egemeni gerektirdiğine dair inancını yanlışladıysa, uluslararası barış ve iyicil düzenin emperyal bir hegemon gerektirdiği görüşünü de öyle yanlışlıyor. Daha ziyade bu ortak normlar ve dikkatli, çok devletli bir diplomasi gerektirir.

Arrighi, G. 1990. Three hegemonies of historical capitalism. Paper presented at the ESRC Conference on States and International Markets, Cambridge, September 5-7.

Bairoch, P. 1965. Niveaux de developpement economique de 1810-1910. *Annales ESC* 20.

1973. Agriculture and the Industrial Revolution, 1700-1914. *The Fontana Economic History of Europe.* Vol. 3: *The Industrial Revolution,* ed. C. Cipolla. Glasgow: Fontana.

1976a. Europe'ş gross national product, 1800-1975. *Journal of European Economic History* 5.

1976b. *Commerce exterieur et developpement economique de VEurope au XIXe siecle.* The Hague: Mouton.

1982. International industrialization levels from 1750 to 1980. *Journal of European Economic History* 11.

Barratt-Brown, M. 1989. Imperialism in theory and practice. Paper presented at the Center for Social Theory and Comparative History, University of California, Los Angeles, March 13.

Born, K. E. 1983. *International Banking in the Nineteenth and Twentieth Centuries.* New York: St. Martin's Press.

Brewer, J. 1989. *The Sinews of Power: War, Money and the English State, 1688-1783.* New York: Knopf.

Cain, P., and A. Hopkins. 1980. The political economy of British expansion overseas, 1750-1914. *Economic History Review* 33.

1986. Gentlemanly capitalism and British expansion overseas. I: The old colonial system, 1688-1850. *Economic History Review,* 39.

1987. Gentlemanly capitalism and British expansion overseas. II: New imperialism, 1850-1945. *Economic History Review* 40.

Calleo, D. 1978. *The German Problem Reconsidered: Germany and the World Order, 1870 to the Present.* Cambridge: Cambridge University Press.

Calleo, D. and B. Rowland. 1973. *America and the World Political Economy.* Bloomington: Indiana University Press.

Chandler, D. 1967. *The Campaigns of Napoleon.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Chase-Dunn, C. 1989. *Global Formation: Structures of the World Economy.* Oxford: Blackwell.

Creveld, M. van. 1977. *Supplying War: Logistics from Wallenstein to Patton.* Cambridge: Cambridge University Press.

Davis, L., and R. Huttenback. 1986. *Mammon and the Pursuit of Empire.* Cambridge: Cambridge University Press.

Davis, R. 1979. *The Industrial Revolution and British Overseas Trade.* Leicester: Leicester University Press.

Eichengreen, B. 1990. Phases in the development of the international monetary system. Paper presented at the ESRC Conference on States and International Markets, Cambridge, September 5-7.

Feis, H. 1964. *Europe: The World's Banker, 1870-1914.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Foreign Office, U.K. 1931. *Handbook of Commercial Treaties etc. with Foreign Powers,* 4th ed. London: H.M.S.O.

Gallagher, J., and R. Robinson. 1953. The imperialism of free trade. *Economic History Review,* 2nd ser., 6.

Giddens, A. 1985. *The Nation-State and Violence.* Cambridge: Polity Press.

Gilpin, R. 1975. *U.S. Power and the Multinational Corporation.* New York: Basic Books.

1987. *The Political Economy of International Relations.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

1989. *The Economic Dimension of International Security.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Glover, R. A. 1973. *Britain at Bay: Defence Against Bonaparte, 1803-1814.* London: Allen & Unwin.

Goldstein, J. 1988. *Long Cycles, Prosperity and War in the Modern Age.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Hobson, J. 1991. The Tax-Seeking State. Ph.D. diss., London School of Economics and Political Science.

Holsti K. 1991. *Peace and War: Armed Conflicts and International Order, 1648-1989.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hopkins, T., and I. Wallerstein. 1979. *Processes of the World System.* Beverly Hills, Calif.: Sage.

Imlah, A. H. 1958. *Economic Elements in the "Pax Britannica."* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Ingham, G. 1984. *Capitalism Divided?* London: Macmillan.

Jenks, L. H. 1963. *The Migration of British Capital to 1875.* London: Nelson.

Keegan, J. 1988. *The Price of Admiralty.* London: Hutchinson.

Kennedy, P. 1988. *The Rise and Fall of the Great Powers.* London: Unwin Hyman.

Keohane, R. 1980. The theory of hegemonic stability and changes in international economic regimes, 1967-1977. In *Change in the International System,* ed. O. R. Holsti et al. Boulder, Colo.: Westview Press.

1984. *After Hegemony.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Kindleberger, C. P. 1973. *The World in Depression, 1929-1939.* Berkeley: University of California Press.

Knorr, K. 1956. *The War Potential of Nations.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Krasner, S. 1976. State power and the structure of international trade. *World Politics* 28.

Kutznets, S. 1967. Quantitative aspects of the economic growth of nations. X: Level and structure of foreign trade: Long-term trends. *Economic Development and Cultural Change* 15.

McKeown, T. 1983. Hegemonic stability theory and nineteenth-century tarif levels in Europe. *International Organization* 37.

Markham, F. 1963. *Napoleon.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Mitchell, B. R. 1975. *European Historical Statistics, 1750-1970.* New York: Columbia University Press.

1983. *International Historical Statistics: The Americas and Australasia.* Detroit: Gale Research.

Modelski, G. 1978. The long cycle of global politics and the nation-state. *Comparative Studies in Society and History* 20. (ed.) 1987. *Exploring Long Cycles.* Boulder, Colo.: Rienner.

Modelski, G., and W. R. Thompson. 1988. *Seapower in Global Politics, 1494-1933.* Seattle: University of Washington Press.

Morgenstern, O. 1959. *International Financial Transactions and Business Cycles.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Morgenthau, H. 1978. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace,* 5th ed. New York: Knopf.

O'Brien, P. K., and G. Pigman. 1991. Free trade, British hegemony and the international economic order in the nineteenth century. Paper presented at the ESRC Conference on States and International Markets, Cambridge, September 5-7.

Organski, A. F. K., and J. Kugler. 1980. *The War Ledger.* Chicago: University of Chicago Press.

Pearton, M. 1984. *Diplomacy, War and Technology Since 1830.* Lawrence: University of Kansas Press.

Platt, D. C. M. 1968a. *Finance, Trade and Politics in British Foreign Policy, 1815-1914.* Oxford: Clarendon Press.

1968b. Economic factors in British policy during the new imperialism. *Past and Present,* no. 39.

Polanyi, K. 1957. *The Great Transformation.* Boston: Beacon Press.

Pollard, S. 1981. *Peaceful Conquest: The Industrialization of Europe, 1760-1970.* Oxford: Oxford University Press.

Rosecrance, R. 1986. *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World.* New York: Basic Books.

Rosenau, J. 1966. Pre-theories and theories of foreign policy. In *Approaches to Comparative and International Politics,* ed. R. B. Farrell. Evanston, 111.: Northwestern University Press.

Semmel, B. 1970. *The Rise of Free Trade Imperialism.* Cambridge: Cambridge University Press.

Shaw, A. G. L. (ed.). 1970. *Great Britain and the Colonies, 1815-1865.* London: Methuen.

Simon, M. 1968. The pattern of new British portfolio foreign investment, 1865-1914. In *The Export of Capital from Britain,* ed. A. R. Hall. London: Methuen.

Strachan, H. 1973. *European Armies and the Conduct of War.* London: Allen & Unwin.

Thomas, B. 1968. The historical record of international capital movement to 1913. In *The Export of Capital from Britain,* ed. A. R. Hall. London: Methuen & Co.

Trebilcock, C. 1981. *The Industrialization of the Continental Powers, 1780-1914.* London: Longman Group.

Wallerstein, I. 1974. *The Modern World System.* New York: Academic Press.

1984. *The Politics of the World Economy.* Cambridge: Cambridge University Press.

1989. *The Modern World System. III.* San Diego, Calif.: Academic Press.

Walter, A. 1991. *World Power and World Money: The Role of Hegemony and International Monetary Order.* Hassocks, Sussex: Harvester.

Woodruff, W. 1966. *Impact of Western Man: A Study of Europe in the World Economy, 1750-1970.* London: Macmillan.

Woytinski, W. S., and E. S. Woytinski. 1955. *World Commerce and Governments: Trends and Outlooks.* New York: Twentieth Century Fund.

9
Almanya Üzerindeki Mücadele
I. Prusya ve Otoriter Ulusal Kapitalizm

Üç Rakip, Üç Kuramsal Mesele

1900'lü yıllara girmeden hemen önce, devlet altyapılarının sivil toplumu "yerleştirmeye" çalıştığı sırada, İkinci Sanayi Devrimi beraberinde ekonomik yığılmayı, şirket oluşumlarını ve kartelleri getirmişti (14. Bölüm'e bkz.). Hatta çok ulusluluğun kaynağı olan Britanya bile daha merkezi ve bölgelendirilmiş bir yapıya dönüşmüştü. Fakat Almanya, Avrupa'nın en büyük gücü olarak daha ileriye gitmişti. 1914'te Alman Krallığı yarı-otoriter monarşiyi, örgütlü kapitalizmi ve ulus-devleti harmanlamış "baskıcı ulusal kapitalizm"in öncül temsilcisi haline gelmişti. Gücün başı çeken çizgisi Orta Avrupa'ya kaymıştır. Neden? Bu güç yapısının doğası ve sonuçları neler olmuştu?[1]

Eğer 1800'lere dönecek olursak, açıklanması gereken çok şey bulunmaktadır. Alman Krallığı'nı ele geçiren devlet, kuzey Almanya'nın çoğunlukla geri kalmış üçte ikilik bir bölümüne hükmeden, ikincil güçteki Prusya krallığı olmuştu. Bölgesi, nüfusu ve ekonomik kaynaklarına göre güç iddiası çok büyüktü. Alman hâkimiyetini sağlamaktan çok uzaktı. Ayrıca yoluna çıkan iki rakibi vardı: Avusturya ve Birleşik Almanya. 1815'te Almanya, bünyesinde Avusturya (yönetici), Prusya ve otuz yedi küçük devleri barındıran, bağları sağlam olmayan bir konfederasyondu. Büyük kısmı önemsiz devletler, küçük prens-

[1] 19. yüzyıl Almanyası için kullanılan kaynaklar: Hamerow (1958), Taylor (1961a), Henderson (1975), Berchardt (1976), Geiss (1976), Milward ve Saul (1977; bölüm 1), Böhme (1978), Kitchen (1978) ve Snyder (1978; özellikle bölüm 3).

likler, şehirler, tüccar halklar ve genel sivil topluluklardan oluşmaktaydı; fakat Büyük Güçler'den olan komşu devletlerce ve konfederasyonun din özgürlüğünün koruyucusu olduğuna inanan Almanlarca korunmaktaydı (Lutherci Prusya[2] ve Katolik Avusturya'nın devlet kiliseleri vardı). Örneğin, pek çok devlet sınırına rağmen sansür uygulaması yetersizdi, tüm Almanya'da uygunsuz yazınlar dolanmaktaydı. 1800'de Avusturya, Prusya topraklarının ve nüfusunun iki katı bir hâkimiyetle Büyük Güç'tü. Fakat ekonomisi zayıftı ve bölgelerinde göz ardı edilemez bir özerklik söz konusuydu. Bunun sonucu olarak, Avusturya kaynakları devlet yönetimi tarafından kullanamamıştır. İki rakip güç tam olarak denk düşmekteydi.

19. yüzyılda Prusya, hem Avusturya'yı hem de Alman konfederasyonunu önce dikkat çekmeden, daha sonra saldırgan bir tutumla alt etmişti. Tablo 8.1 ila 8.4 ekonomik ilerlemeyi göstermektedir. 1850 ya da 1860'tan önce tarım ve sanayi kaynakları bakımından Avusturya ve Prusya arasında çok az bir fark vardı. Fakat 1890'larda, Prusya Almanyası, Avusturya'nın tarım verimliliğini, gayri safi ve kişi başına düşen sanayi hacmini ikiye katlamış ve bu büyüme artarak devam etmişti. 1866-67 ve 1870-71 savaşlarında, Prusya; Avusturya ve Fransa'yı mağlup edip, daha küçük devletlere ise ağır yenilgiler yaşatarak Alman Krallığı'nı kurmuştur. 1914'te Prusya Almanyası, Avrupa kıtasını yönetmiş, Avusturya ise ona bağımlı bir ülke konumuna geçmişti. Bu, aynı zamanda, sanayi kapitalizmiyle bağı artmış daha otoriter, bir merkezi ulus-devlet için bir zafer olmuştur. Prusya Almanyası, "otoriter kaynaşma" stratejisini sanayi kapitalizmi ve ulus-devlet kavramlarıyla harmanlamıştı. Avusturya'da ise şimdi daha güçlü konfederal eğilimleri olan eyalet milliyetçiliği anlayışı vardı. Merkezi "ulusal" Prusya, konfederal Almanya ve çok-uluslu Avusturya karşısında bir zafer kazanmıştı.

Otoriter ulusal kapitalizmin başarısı emniyette ve neredeyse kaçınılmaz mı, yoksa istikrarsız ve rastlantısal mıydı? Sadece biri başarıya ulaşmış üç güç gelişim modeli uzun vadede ne kadar uygulanabilir olacaktı? Bu soru, burada ele alınan sorunlar kümesinin ilkidir.

İkinci küme, Alman ekonomisinin ulusalcılığı giderek artan organizasyonundan doğmuştu. Aslında bu sorun üçüncü bölümde anlatılan pazar kavramından bölgesel çıkar kavramına kadar siyasi ekonomik süreklilik içinde iki kez kendini göstermişti. Çoğu Alman eyaletinde önce korumacı, sonra serbest bir yapı hâkim olmuştu. Fakat daha sonra korumacı yapı baskın hale geldi ve seçiciliği azalmıştı. 1990'lara doğru neredeyse merkantilist bir karaktere bürünmüştü. Sonunda; ekonomik, sosyal ve jeopolitik olmak üzere üç alanda

---

2 Aslında, Almanya ve Prusya'daki Protestanlık'ta iki temel kilise vardı: Lutherci ve Kalvinist. 1817'de Prusya'da (ve daha sonra diğer alman eyaletlerinde) bir tek Evanjelik Kilisesi kabul edildi. Daha yaygın bir terim olduğundan ve kilisenin genel yapısını betimlediğinden bu kiliseden Lutherci olarak bahsedeceğim.

emperyalist öğeleri, toprak mücadelesi savunuculuğuyla birbirine geçmiş bir ekonomik durum olarak ele almıştı. Akım, sınıf organizasyonunu da değişikliğe uğratmıştı. Yaygın uluslar-üstü kimlikten (eyalet sınırlarını göz ardı etmeden) baskın olarak ulusalcı (sınırlar içinde kalarak) ve son olarak da ulusalcı kimliğe (bir eyaletteki vatandaşlar, bir diğer eyalete karşı tutum takınarak) girmişlerdi. İstikrarsız, tartışmaya açık ve kısmi özellikteki bu geçişler, ulusal-bölgesel çıkar anlayışının son gösterisine zemin hazırlamıştı: Almanya 1914'te hızla savaşa girmişti. Bu bölümde, pazar kavramından bölgesel strateji kavramına ve uluslar-üstü sınıflardan ulusalcı sınıflara geçişler açıklanmaya başlamaktadır (21. Bölüm bu açıklamayı tamamlamaktadır.)

"Strateji" ve "geçiş" kavramları arasında bir karışıklık söz konusudur. *Strateji*, ekonomik kazancı arttırmak gibi bir hedefe yönelik yollar arasından belirlenen uygun seçimleri gösterir. *Geçiş* ise bu seçimlerin, ekonomiyle ilgili olmayan güç süreçleri tarafından hissedilmeden ve incelikle değişime uğramasıdır. Bu durum, pek çok neo-klasik ve rasyonel seçim ekonomizmi eğilimi gösteren Marksist ekonomi geleneklerinden farklılık göstermektedir – "ekonomik çıkar" kalkınmayı açıklamaktadır. Ekonomik anlamda rasyonel 'gecikmiş kalkınma' stratejisini otoriter kapitalist organizasyon, devlet planlaması ve korumacılığı beraberinde getiren bir kavram olarak görmektedir (14. Bölüm'de daha kapsamlı ele alınmıştır.) Bu kuramın temeli Alman Friedrich List tarafından atıldıysa da modern haline Gershenkon (1962) ile ulaşmıştır. Senghaas (1985) "birliksel" olarak tanımladığı Britanya *bırakınız-yapsınlar*'ının pek çok ülke için "ayırıcı" korumacı yapıdan ekonomi olarak daha az rasyonel olduğunu dile getirerek List'in teorisini canlandırmıştır. Almanlar'ın bu ikinci görüşü benimsemelerinin sebebi olarak bunu göstermiştir.

Benim iki farklı düşüncem var:

1. Bana göre, "biz" fikrinin ortak bir ekonomik çıkar paylaşımına denk geldiği ekonomik kimlik kavramı sorunludur ve bağdaşık toplumsal iktidar kaynaklarından oluşmuştur. "Ulusal" ekonomik çıkar denilebilecek öne çıkan Alman "biz" fikri, yalnızca ekonomik olmayıp ideolojik, askeri, siyasal ve jeopolitik iktidar ilişkileriyle de şekillenmektedir.

2. Son dönem gelişim kuramcıları, korumacılıktan merkantilizme, emperyalizmden savaşa Alman politika sürecinin sonraki geçişlerini açıklamamaktadır. Bunun ekonomik bir problem değil, ekonomik rasyonalizmle yapılmış bir dış müdahale olduğuna inanmaktadırlar. Bense, aksine, daha bölgesel odaklı çıkar özelliği gösteren genel 19. yüzyıl geçişini ele almaktayım. Ekonomik belirsizlikler, siyasi ekonomi ve sınıf çatışması; ulusal belirsizlikle birleşerek ideolojik, askeri, siyasi ve jeopolitik iktidar ilişkilerini doğurdu. Güç aktörleri genelde bu iki kavramın beraber olduğu durumlarla karşılaşmışlardır. Herhangi bir güç aktörü için beklenmedik şekilde bir araya gelmiş bu iki mücadele geçişe sebep olmuştur.

Yalnızca bir ekonomi kuramı, pazar kavramından bölgeselliğe geçişi açıklamaya yetmemektedir. Yüzyılın ortalarında, ekonomi tanımı uluslar-üstü bir anlayıştan ulusalcı bir anlayışa kaymıştı. İngiliz iktisatçılar pazarı ve iş dağılımını uluslar-üstü ve soyut olarak nitelendirmişlerdi. Adam Smith, ünlü çalışması *The Wealth of Nations*'ın başlığında "uluslar" kelimesini ("nation" ulus demektir) kullanmıştı. Fakat burada bahsedilen "uluslar" yalnızca coğrafi sınırları anlatmakta, yazarın teorisi içinde herhangi bir rol oynamamaktaydı. Smith, "İskoçya" ve "İngiltere" (ulusal bölgeler) yerine bazı durumlarda "Büyük Britanya" (ulusal devlet) demeyi tercih ederek fikirlerini desteklemişti (pek çok İngiliz'in yaptığı gibi). Teorisinde kamu hizmetini azami seviyeye çıkartan bireyleri ve pazar ve iş dağılımı gibi uluslar-üstü yapılar ve üretim faktörleri etrafında şekillenen sınıfları ele almıştı.

Bu aslında Alman teorisi için geçerli değildir. Kameralistler (bkz. 13. bölüm) devletin ekonomik müdahalesini desteklemişler, Alexander Hamilton'dan alıntılar yaparak Amerikan tarifelerinin başarısına dikkat çekmişlerdi. Fiedrich List göre Smith; ulusal toplum gerçeğini reddeden bir anlayışla 'siyasi ekonomi'yi değil, bireyleri genelleyip tüm insanlığı temsil eden bir 'kozmosiyasal ekonomi'yi ortaya koymuştu. Serbest ekonomi gerçekte Britanya'nın arkasına saklanıp dünyayı yönettiği bir paravan olmuştur. Almanya farklı sektörlerin ve bölgelerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek seçici tarifelerle karşılık vermelidir. Büyüme arttıkça, seçici korumacılık daha rahat hale gelebilirdi. (1885; Snyder 1978: 1-34)

Listian görüşleri, Kuzey Almanya'daki Lutherci istatistik ideolojisinde, uluslar-üstü Katolik güneydekinden daha çok yankı uyandırmıştı. Fakat Almanlar 'ulusal ekonomi'nin ihtiyaçları hakkında tartışırken, asıl noktayı gözden kaçırmaktaydılar. Sorun, "ekonomi" odağından çıkarılıp "*Alman (veya Fransız, Rus vb.)* ekonomisi" olarak ele alınırsa uluslar-üstü değil ulusal bir çözüm elde edilebilirdi. Fakat "Almanya" henüz siyasi veya kültürel bir oluşum değildi (en azından kitleler için). Goethe ve Schiller şunu sormuştur: "Almanya mı? Peki, ama orası neresi? Böyle bir ülkeyi nasıl bulacağımı bilmiyorum" (Sheehan, 1981). Almanya'yı kim yarattı? Cevap, dört toplumsal iktidar kaynağını da içinde barındırmaktadır.

Üçüncü küme, modern devletin yapısından ileri gelmektedir. 1900'lerde, Britanya'yı bastıran ekonomisi ve hızla gelişen sermaye organizasyonu, teknolojisi ve beşeri sermayesiyle "modern"di. Yine de militarist ve yarı-otoriter yapısını korumuştu. Bu Almanlara özgü *Sonderweg* (özel yol) miydi? Ne tür bir devlet yapısı vardı? Marx'a göre sınırlı iktidar özerkliği yaşanan "Bonapartist" bir yapı vardı ve Max Weber özellikle çoklu güç özerklikleri üzerinde durmaktaydı. Bana göre, özerkliği üniter değil; seçkin zümreye odaklıydı. Merkezi bir yapı olmasına rağmen, merkezi kurumlar alışılmadık şekilde çok-biçimli bir özellikteydi (3. Bölüm'de tanımlanmıştır). Sonuç olarak;

21. Bölüm'de de gösterildiği gibi, hâkim karar verme kurumlarının eksikliği Almanya'nın sonunu getirmişti. 1924 felaketi, çok-biçimli *Kaiserreich* içinde kurumsallaşmış kasıtsız sonuçların zaferidir.

"Alman" Gelişimi

1815'te "Almanya"daki siyasi yaşamın yarısı dayanıksız bir konfederasyon, yarısı tarihi Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu efsanesi içindeydi. (...)

Uygunsuz yazın ağları arasındaki yaşam daha canlıydı. Bu yazınlar yönetici burjuva sınıfını ve fikir adamlarını kapsayan kitlelere değinmekteydi. 7. Bölüm'de de göründüğü üzere, bu küçük "Alman ulusu" siyasi birlik ve entegre bir ekonomiden önce ideolojik olarak ortaya çıkmıştı. Fakat Bonaparte ile olan mücadele, bu küçük Almanya'yı Habsburg ve Hohenzollern hanedanlıklarının istenmeyen kollarına sürmüştü. Alman ulus-devleti bu şekilde, karışık bir yolla doğmuştu.

Hem Avusturya hem de Prusya zengin sınıflardan oluşmalarına rağmen, popüler milliyetçilikle ilgisi olmayan hanedanlık monarşisiydi. Orta Avrupa'yı sınırlarına kattıktan sonra bu iki ülke komşu olmuştu. Birbirlerinin çıkarını düşünmeden rahat bir yayılmacı harekete giremezlerdi. Devletlerarası ilişkilere yön veren coğrafi özellikler bağlamında jeopolitik şartlar onları farklı tasarılara itmişti. Güneyde ve doğuda Büyük Güçler'den olan Avusturya ve Rusya ile komşuydu. Sınırları, Almanca konuşan küçük batı ve güneybatı ülkelerine doğru genişletmek daha kolaydı. Jeopolitik şartların sebep olduğu bir hanedanlık kazası "Alman" yayılmacılığını daha cazip hale getirmişti. Hohenzollernler, zarar görmüş fakat zengin Rhineland bölgesini evlilik yoluyla ele geçirmişti. Fransız hâkimiyetine karşı tasarlanan 1815 anlaşması bu bölgeleri bir tek bloğa dönüştürmüştü. Prusya bölgeleri kuzey Almanya'ya kadar yayılmış fakat henüz komşu olmamıştı. Bu sınır ortaklığı Prusya'nın hedefiydi. Tam anlamıyla Avusturya hâkimiyeti altında yaşayan milyonlarca Alman'ı yok sayan bir *Kleindeutsch* (küçük Almanya) stratejiydi.

Olası bir *Grossdeutsch* ("Büyük Almanya") ulusal birliğinin başında Avusturya olacaktı. Çünkü dönemin konfederasyon başkanıydı ve Kutsal Roma/Germen İmparatorluğu hükümdarlarının ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Fakat konfederasyon çoğulcu ve yasalara saygılıydı; Avusturya hâkimiyeti için bir araç sayılmazdı (Austensen 1980). Avusturya'nın güneydoğuya doğru yayılması daha akılcı olurdu. Çünkü Balkanlar'daki Osmanlı gücü zayıflamış ve Avusturya İtalyan toprakları karşılığında Flanders'ı elden çıkarmıştı. Avusturya, Alman toprakları arasında yayılmamıştı. Hatta yapısındaki çok ulusluluk artmıştı. Prusya, Alman kartını oynamada Avusturya'dan daha istekli dahi olmuştu. Avrupa, hala hanedanlık ve ekonomik uluslar-üstü anlayışın

egemenliği altındaydı – ekonomik uluslar-üstü anlayışın sonuçları istemsiz şekilde hanedanlığı etkilemekteydi.

Tablo 8.1 ila 8.4'te de görüldüğü gibi Alman ekonomisi 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında hızlı bir büyüme göstermiştir. Ayrıca, 1850'lerde İngiliz yeniliklerini Orta Avrupa'ya transfer etmeyi bırakıp kendi sanayisini oluşturmaya başladığında ani bir çıkış yapmıştı. Pamuk ipliğinin iç talep oranı 1835'te % 25'ten (İngiliz ithalatına bağlı olarak), 1853'te % 44'e (serbestlik) ve 1874'te % 88'e ulaşmıştı (hâkimiyet sağlanmıştır). (Tipton 1974; Tilly 1978; Trebilcock 1981: 22-111; Perkins 1984). Böylesi bir büyümenin Avrupa'da başka bir örneği daha yoktu. Bu durum bir dereceye kadar şaşırtıcıydı. Batı Almanya uzun süredir zenginleşmekteydi ve Ruhr ile Saar'daki demir yatakları benzer şekilde sanayi gelişimi sağlamıştı. Fakat gelişim nispeten "devletçi" ve "ulusçu"ydı. Üç temel ekonomik alt yapı Prusya tarafından finanse edilmiş ve bir *Kleindeustch* ulusunun entegrasyonuyla sağlanmıştı: Zollverein, demiryolları (List'in bahsettiği Almanya'daki gelişimin "Siyam ikizleri") ve eğitim.

1. Zollverein: 1815'lerde Almanya'daki güç aktörleri sanayileşmenin makul olduğunu kabul etmiş; uluslararası siyasal iktisat üzerine anlaşmazlık yaşamışlardı. Britanya öncülüğündeki serbest ticaret, ekonomik gelişmelerle ortaklık sağlamıştı; fakat merkantilizmin korumacı doğasıyla ve ülkelerin mali çıkarlarıyla ters düşmüştü – vergilerin büyük kısmını gümrük bedelleri oluşturmaktaydı. Fakat otuz dokuz gümrük tarife ve vergi paketi fazla bulunmuştu ve Uluslararası pazarda hırslı Kuzey Almanya, Avusturya ve bazı güney ülkelerininkinden daha düşük dış gümrük vergisi istemişti. Çünkü Prusya toprakları Kuzey Almanya içine yayılmıştı, Prusya komşularıyla ekonomik düzenlemelerde anlaşmalıydı; Avusturya ve bağımsız bölgelerdeki komşularının böyle bir zorunluluğu yoktu. Ayrıca Kuzey ülkeleri, Almanya'nın en gelişmiş Avrupa pazarlarına açılan temel nehir ve yol çıkışlarının kontrollerini ellerinde bulundurmaktaydı. Prusya, gümrük reformunu teknik bir mesele olarak sunup Alman ekonomisinin başına geçmek için bir düşük vergili kuzey koalisyonu oluşturabilirdi.

Prusya, önceki kazançlarının garantisini vererek, iç gümrük vergilerini kaldırmak için komşularıyla anlaşmıştı. 1834'te, yerel anlaşmalar Zollverein'e kadar gelerek kuzey ve batı Almanya'nın büyük bölümünü içine alan on sekiz ülkenin onayladığı bir gümrük birliğine dönüşmüştü. Devletler, Prusya'nın düşük dış gümrük vergisini ve yabancı Güçlerle müzakere edebilmeleri için Prusya'nın aracılığını kabul etmişlerdi. Ortak bir yönetim vergileri toplayarak ülkelerin nüfus yoğunluğuna göre paylaştırmıştı. İdari tasarruf yadsınamayacak ölçüdeydi, dış ticaret patlamıştı ve devletler önemli kazançlar sağlamıştı. Zollverein, Prusya'ya liderliği getiren bir başarı örneğiydi (Henderson 1959, 1975). Ulusal ekonomi başlangıcını ve gerçek bir ulusal ekonomik yönetim

oluşturmuştu. Bu bağdaşan ekonomik çıkarların, birleşik devletlerin finansal-siyasi stratejileri ve Prusya jeopolitiğinin beklenmeyen sonucuydu.

Herhangi bir Alman gümrük birliğine giremeyen, bazılarına daha etkili korunma imtiyazı verdiği doğu ve Alman olmayan topraklarını da birlikten hariç tutan Avusturya Zollverein'e katılmamıştı. 1850'de Avusturya kendi gümrük birliğini topraklarının yarısını içine alacak şekilde Macaristan'a kadar genişletmişti. Fakat güney Alman ülkeleri kuzeybatıyla Avusturya'yla olduğundan daha kolay iletişim kurabilmekteydi ve kademeli bir şekilde Prusya'nın düşük vergili gümrük birliğine dâhil olmuşlardı. Daha sonra, Avusturya Prusya'nın yabancı gümrük vergisindeki uzlaşma yeteneğinin gölgesinde soyutlanmıştı.

Prusya ve Fransa arasındaki gümrük anlaşması 1865'te Zollverein tarafından onaylandığında, hala konfederasyon başkanı olan Avusturya'nın fikri alınmamıştı. Avusturya ekonomisi artık ne Alman ne de Prusyalıydı.

Bu durum çok önemli miydi? Aslında, Zollverein merkantilizmi bastıran, dönemin serbest ekonomi basamaklarıyla vergileri düşürmüştü. Vergiler seçici ve pragmatikti, pazarları saran engeller ise azalmıştı. Her yerde temel sanayi bölgeleri sınırlarda kalmıştı. Rhineland-Westphalia, Saxony, Bohemia ve aşağı Avusturya'da fabrikalar, Britanya'dan iplik, dökme demir ve makine ithal etmekteydi. Tekstil ürünleri imal ediliyor, yerel pazarlarda ve daha doğuda yiyecek karşılığında satmak üzere demiri işliyorlardı. En önemli hammadde kömürdü ve 7. Bölüm'de de ifade edildiği gibi kömür madenleri genelde sınırlarda veya sınırlara yakın alanlarda bulunmaktaydı.

Bu uluslararasından çok bölgelerarası bir özellik gösteren, kalkınmaya hızlı bir etkisi olan ekonomiye karşı Zollverein'in tutumu son derece tahrip ediciydi (Trebilcock 1981: 37-41). Avusturya'da tersi bir durum vardı ve konfederasyon Prusya'nın ekonomik liderliğini kabul etti; fakat iki ülke de istikrarlı değildi. Zollverein, hiçbir Alman devleti için düşünülmemiş yararlı bir mali teknikti. Gerçekten de Alman devletleri 1867'de savaşa girdiğinde, gümrük görevlileri vergileri toplamaya devam etmişti – yalnızca % 10'luk bir savaş kesintisi yapılmıştı. Bu tarz olaylar beraberinde zayıf uluslar-üstülüğü getirmişti: Jeopolitik engeller ve savaşlar önemsiz bir sosyal ağırlıkla devam edebilirdi. Daha etkili bir ağırlık getirecek Prusya'ya jeoekonomik geçiş için, diğer güçler uluslar-üstü kapitalizmin çöküşüne yardım etmeliydiler.

2.*Demiryolları:* Her yerde olduğu gibi demiryolları kömür, demir-çelik ve metal imalatını canlandırmakta ve pazar fiyatlarını azaltarak tarımı ticarileştirmekteydi. Alman demiryolları, nakliye masraflarını % 5'lik azalmayla gayri safi milli hâsılanın % 10'una denk gelecek bir orana düşürmüştü; bu küçümsenemeyecek bir tasarruftu. Batı Almanya'da, özellikle Prusya toprağı olan Rhineland'de, Britanya-Belçika-Kuzey Fransa madenlerine yakınlığının avantajını kullanan ve yerel kömür ve demir desteği gören sanayi 1840'lardan iti-

baren hızla gelişmişti. Demiryolları pazarları güçlendirmişti, bölgesel entegrasyonu sağlamlaştırmış ve tarımı bırakarak demir-çeliğe odaklanmıştı. Prusya tahılları batıya nakledilmekteydi. Batıdan gelen imalatının yarısı yapılmış ürünler Almanya'da tamamlanarak teknolojik üstünlükle ve batıya uygulanandan daha düşük nakliye ücretleriyle doğuya taşınmaktaydı. Demiryolları daha entegre ekonomiye teşvik etmişti. Fremdling'e göre onlar "Alman sanayi devriminin kahramanları"ydı (1983).

Demiryolları, devlet destekliydi ve genelde devlet tarafından finanse edilip devlet tekelindeydi. Britanya'nın tersine Almanya'nın genelinde sanayileşmeden önce ortaya çıkmıştı; bu sebeple devlet demiryolu planlaması çoğunlukla önem sırasında pazar güçlerinin önüne geçmekteydi. Üç devlet yapısı duruma dâhil olmuştu: Kapitalist, monarşik ve militarist. Demiryolları gelirleri monarşiye katkıda bulunmuştu: 1910'larda parlamenter yönetimde seçkin sınıfın hâkimiyetini arttırarak Prusya devlet gelirinin % 44'ünü sağlar duruma gelmişti. Diğer devletler gibi Prusya da askeri lojistik, orduların sevki, sınırlara malzeme temini, büyük ölçekli saldırı veya savunma için bölgelerin korunması gibi konularda demiryollarının önemini görmüştü. Monarşik, militarist ve kapitalist fikirler arasında ufak bir çatışma yaşanmıştı. Devlet, maden ürünlerinin, demir ve çelik imalathanelerinin, metal fabrikalarının ve tekstil atölyelerinin etkili şekilde dağılımının da askeri malzeme, jeopolitik güç ve hâkim mali kaynaklar sağladığını fark etmişti. Nüfus şehirlere kaydıkça, mal, yolcu, ordu ya da askeri malzemenin nakliye lojistiği neredeyse aynı olmuştu. Eski rejimin çekirdeği derebeylik arazilerinde varlığını sürdürmekteydi. Demiryolları, onların gelişen şehirlere yiyecek sağlamasını mümkün kılmıştı. Daha bölgesel merkezli bir ekonomi ve daha düzenli bir tarım-sanayi-asker yönetici sınıfı doğmaktaydı.

Demiryolları, eyalet ekonomilerini güçlendirerek, uluslar-üstülüğü zayıflatmıştı. Demiryolları örümcek ağlarına benzemekteydi. Her bir demiryolu kıvrımı eyalet topraklarından geçip sadece birkaç yolla ulusal ağa bağlanmıştı. Bu bir tesadüf değildi. Prusya hattı neredeyse tüm Sakson sınırı boyunca ilerlemekteydi ve Prusya'ya birçok, Saksonya'ya tek geri dönüş yoluna sahipti. Askeri ve ulusal ekonomik kaygılar hesaba katılmıştı. Saksonya bölgesi, komşusu Prusya'dan daha gelişmişti, fakat demiryolu güzergâhı onun Prusya pazarına erişimini engellemekteydi, bu da Prusya'nın kendi demiryolu ağı içinde ucuz malların olduğu her yere ulaşabilmesine olanak vermişti. Ve savaş sırasında Prusya ordusu 1866'da da olduğu gibi Sakson sınırına yığılabildi. Demiryolları ekonomiyi yerelleştirip daha devletçi bir yapıya sokmuştu.

3. *Eğitim:* Aynı sav, kanallar, yollar, telgraf hatları ve özellikle aydınlanmacı mutlakıyetten miras kalan eğitim altyapısı için de ortaya atılabilir. 13. Bölüm'de Prusya monarşisi uzlaşma çabalarını seçkinler ve üniversitelerdeki

fikir adamları ile *Bildungsbeamten* (eğitimli yöneticiler) üzerine yoğunlaştırmıştı. Burjuvazi kültürel milliyetçiliğin büyük kısmı devlet içlerine kaymıştı. Daha sonra Prusya'nın zorunlu ilköğrenimi teşvik eden ve geniş bir öğretmen kadrosu olan ilk ülke olmasıyla daha aşağılara ve dış kesimlere yayılmıştı (1848'e doğru 29.000 öğretmen). Yüzyılın ortalarına doğru okur-yazarlık oranı % 85'e ulaşmıştı. Fransa'da sadece okuyabilen kesim % 61, İngiltere'de hem okuyup hem yazabilen kesim ise % 52'ydi (Barkin 1983). Eğitim 1853'ten sonra daha muhafazakâr bir kimliğe bürünmüştü; fakat hala İkinci Sanayi Devrimi'ne uygun teknik eğitim verilmekteydi. Bismarck, "Bir ulusun okulları varsa, geleceği var demektir" demişti. 'Ulus" derken asıl kastettiği ise 'devlet'ti.

1872'den sonra, *Kaiserreich* eğitim için olduğu kadar askeriye için de yatırımlar yapmaya başlamıştı. Hem sosyal, hem askeri ihtiyaçları önemsemişti. Alman askerleri içindeki okur-yazarlık oranının Avrupa'daki en yüksek düzeyde olması gurur kaynağı olmuştu. (bkz. 14. Bölüm) Fakat bu günümüz anlayışındaki evrensel eğitim değildi. 1882'de Prusya okullarındaki bir sınıfta ortalama 66 öğrenci vardı, 1911'de bu sayı 51'e düştü (Hohorst bkz. 1975: 157), daha sonra diğer ülkeler de bu sayıyı yakalamaya başlamıştı. Prusya'daki eğitim, kuzeydeki Lutherci (Evanjelik) Kilise'nin dini eğitim anlayışıyla desteklenen devletçi bir yapıdaydı. Buna rağmen, rejim 'ulusçu' soylulardan kasıt gütmeden faydalanmıştı.

Bu altyapılar sadece ekonomik kalkınmaya yarar getirmemişti. Yerlileştirmeyi ve temelinde çok-uluslu bu devletin devletçi yapısını destekleyerek, tamamen isteyerek olmaksızın altyapıların Prusya'ya sağladığı büyüme, ekonomiyi ve mülk sahiplerini yöreselleştirmişti. Aynı okullara ve üniversitelere gidip ortak bir dili giderek artan oranlarda öğrenen Prusyalı derebeyleri, Rhineland sanayicileri, tüccarları, tacirleri, fikir adamları ve tüm Almanya'daki memurlar (*Kleindeutsch)* temelleri Prusya'ya ait bir sivil toplum oluşturmuştu.

Devletçiliğin hem güçlü hem zayıf türleri vardır. Pek çok ekonomist tarafından açıklanan zayıf tür "isteğe bağlı olmaktan çok teşvik edici" olan devlet politikasıdır (Trebilcock 1981: 78; bkz. Bohme 1978): Devlet altyapıları, kapitalist piyasanın "görünmez eli"nin uzanmasını engelleyen "köstekleri kaldırmıştır" (Schumpeter'in ifadesi, 1939: 280). Aslında, ekonomiye yapılan temel devlet müdahalesi koruma özelliğini *kaybetmekteydi* ve merkantilizm geri çekilmişti (Pounds 1959). Diğerleri benim de hemfikir olduğum daha kuvvetli fikirler öne sürmüşlerdir. Kindleberger (1978: 7. Bölüm; bkz. Epstein 1967: 109) müdahalenin ekonomik entegrasyonu daha ulusal hale getirdiğini ve dolayısıyla kalkınmayı arttırdığını öne sürmüştür. Fakat bu istem dışı ve çatlaklar oluşturan özellikte olduğu için, kurumlaşmış siyasi ve jeopolitik iktidar ilişkilerinin üstesinden gelme zorunluluğu devam etmişti.

1865 ve 1871 yılları arasında, Prusya konfederasyonun başına geçmişti ve Avusturya'yı Almanya'dan (*Kleindeutsch)* ayırarak İkinci Reich'ı kurmuştu. Bu yeni devletin doğasında sosyolojik teori meselelerini tetikleyen iki büyük sorun bulunmaktaydı: *Sonderweg* ve devletin "hâkimiyeti". Sırasıyla bu meseleleri ele alacağım.

Pek çok liberal tarihçi ve sosyalist, Anglo-Sakson ve Fransız liberalizmine normal kapitalizm süreci olarak bakarken *Kaiserreich* için gelişimsel anormallik olarak değerlendirmiştir. Alman *Sonderweg* için partili demokrasi değil yarı-otoriter, "kendine has" gelişim yolu olan bir ülke olarak tanımını kullanmışlardır. Buna sebep olarak da varlıklı sınıfların ve gerici seçkinlerin baskın olduğu bir toplumdaki hızlı sanayileşmeyi göstermişlerdir. Oluşmaya başlayan burjuva sınıfı siyasi olarak parti kuramayacak kadar zayıftı. Max Weber bu görüşe klasik halini vermişti (Beetham 1985: 6. Bölüm) ve daha sonra defalarca tekrar edilmişti (Dahrendof 1968; Bohme 1978; Kitchen 1978; Wehler 1985 revizyonist bir şekil vermiştir). Fikir, geleneksel karşılaştırmalı sosyoloji fikrine uygun olarak burjuvaların normalde demokrasi yanlısı olduğunu öne sürmektedir (Moore 1973; Lipset 1980).

Marksist yazarlar Sonderweg'in bu liberal fikrine karşı çıkmışlardır. Blackbourne ve Eley (1984) kapitalizm ve demokrasi arasında herhangi bir bağlantının gerekliliğini reddeden bir çalışmalardan yararlanmışlardı (Poulantzas, 1973; Jessop, 1978). Onların iddialarına göre Alman burjuvazisi; siyasi vatandaşlığı kısıtlayıp kolektif çalışma haklarını reddederken kapitalist gelişimi ve asgari sivil vatandaşlığı teşvik eden yarı-otoriter bir rejimle bütünleşmiş liberalizmi asla gerçekten istememişti. Rueschemeyer, Stephens ve Stephens (1992) bu kuramı genişlettiler. Çok sayıda tarihi ve güncel çalışmalardan alıntılar yaparak burjuva sınıfının nadiren demokrasi talebinde bulunduğunu göstermişlerdir. Eğer işçi kesim ve köylülerden baskı gelirse, burjuvazinin demokrasiyi desteklediği söylenebilir. Böyle bir baskı olmaksızın, desteğin olduğu da söylenemez. Toprak sahibi güçlü asil sınıf ile askeri devlet arasında olduğu sürece, burjuva sınıfı *Kaiserreich*'ta olduğu gibi otoriter yönetimi kolaylıkla benimsemektedir. Artık Alman *Sonderweg* yoktu, burjuva otoriteryenizm liberalizm kadar 'normal'di.

Fakat farklılıklarına rağmen, liberaller ve karşıt fikirdekiler aynı temele dayanan alternatifler sunmaktadır. İki grup da yarı-otoriter *Kaiserreich*'ı iki güç aktörü arasındaki uzlaşım olarak görmektedir: Eski rejim ve yükselen burjuvazi. Liberaller eski rejimi burjuvaları anlaşmaya zorlayan baskın bir yapı olarak görmektedirler. Liberalizmi eleştirenlerse eski rejimi ve burjuvazinin kontrol paylaşımında hemfikir olduğunu öne sürmektedirler: Eski rejim siyaseti, burjuva sınıfı ise ekonomiyi yönetecektir. Liberaller eski rejimde olduğu

gibi orduyu istikrarsız, seçim şansı olmayan ve modern kapitalizme göre liberal olarak tanımlamaktadırlar. Diğerleri içinse ordu birleşme noktasıdır. Buna göre eski rejim savaş yanlısıyken, burjuva sınıfı işçi tabakasını baskı altına almayı uygun görüyordu. Yakın dönemdeki Marksizm'in karamsarlığını paylaşan Blackbourne ve Eley "Kapitalist üretim ilişkilerinin sistemli genişleyişi, saf temsili demokrasi bakımından büyük oranda yetersiz kalan bir ülke yapısında garanti altına alınabilirdi" diyerek bunu kapitalist gelişimin uygulanabilir bir yöntemi olarak görmüşlerdir. Bu "tepeden inen bir burjuva devrimi"ydi, Moore'un sözünü ettiği "tepeden inme muhafazakâr modernleşme" burada, Japonya'da Meiji'de ve İtalya'da Risorgimento'da karşımıza çıkıyordu. (Blackbourne ve Eley 1984: 84,90; Eley 1988). Bu iki ortak kusuru düzelten bu görüşlerden faydalanacağım.

1. Ulusal meseleyi yok sayarak sınıf ilişkileri ile fazla ilgilenmektedirler. Toplum kimliğini masaya yatırmamaktadırlar. Belli bir devlet-toplumdaki, yani Almanya'daki rejim ve burjuvazi arasındaki ilişkiler üzerine fikir ayrılıklarına düşmektedirler (Bu eleştiriyi Evans da dile getirmiştir 1987: 114). Fakat 'Almanya' neredeydi? Her neredeyse hem kapitalizmin hem de rejimin kimliğini etkilemişti. Aslında iki siyasi dönüşüm ufuktaydı: Burjuva sınıfının otoriter devlete geçişi ve Prusya'yla Avusturya'yı içine alan, otuz dokuz eyaletli, konfederal jeopolitik tek bir federal Almanya'ya geçiş. Bu yazarların çoğu, özellikle Blackbourne ve Eley bunun farkındaydı. Fakat kuramlarında görmezden geldiler. Eski rejim-burjuvazi birleşimi diğer ülkelerde de olduğu gibi ulusal belirginleşmenin de üzerindeydi. Bu dönemde Alman *Sonderweg* sadece detaylarda kalmıştı. Marksistlerin ifade ettiği gibi pek çok ülke bir şekilde otoriter kalmıştı. Rokkan'ın gözlemlerine göre, benim de bu bölümde belirttiğim gibi, *hasta* devletler bölgesel özelliklere, dine vb. farklılık gösteren ulusal bir çatışmayla kırılmışlardı. Bizim belirtmemiz noktalar bunlardır.

2. Özellikle birbirleriyle sınır komşusu olan sınıf aktörlerine odaklandığı için, bu düşünceler kasıtlı, rasyonel kolektif stratejilerin ve çıkarların üstünde fazla durmuştur. Rejimin ve bürokrasinin ne istediğini, ne için mücadele ettiğini veya neyi kazanıp, neyi kaybettiğini bildiğini farz etmişlerdi. Ama durum bu değildi. Sınıf ve ulus meseleleri bir araya geldiğinde, kolektif kimlikler aşırı derecede karışık bir hal almaktaydı ve her bir karışıklığın sonucu diğerini istemeden etkilemekteydi. Otoriter ulusal kapitalizm (sonuç) dâhilindeki birleşme ne kasıtlıydı ne de tamamen *herhangi* bir güç aktörünün aleyhineydi. İlişkileri kontrol edilemeyecek güçlü olan birbirine geçmiş ve kesişen birçok güç ağının ürünüydü.

1848 Devrimi, sınıfsal ve ulusal birleşmenin güzel bir örneğidir. 1848'de Orta Avrupa'da yapılan devrimler pek çok açıdan Fransız Devrimi'nin son halleri gibiydi ve Paris'teki bir başka devrim girişimiyle başlamıştı. Ama tarih tekerrür ederse, çok uluslu bir medeniyette bu farkındalığı yüksek bir şuur

içinde olur. 1848'deki üç temel sınıf aktörü –eski rejim, büyük burjuvazi, küçük burjuvazi/topluluk (zanaatkârlar ve işçiler de dâhil)– Fransız devrim dönemindekilerle benzerlik göstermekteydi (fakat bu kez daha geniş bir zanaatkâr ve işçi katılımı vardı, 15. ve18. Bölümlerde ele alınmıştır). Özellikle Almanya'da uygunsuz yazın ağları 1848'den önce geniş alanlara yayılmıştı. Fakat temel bir farklılık vardı: 1848'in aktörlerinde daha önceki Batı tecrübelerinden kaynaklanan erken gelişmiş bir sınıf bilinci oluşmuştu. Radikaller hemen sivil ve siyasi yurttaşlık talebinde bulunmuşlardı. Rejimler Fransız akrabalarıyla aynı kaderi paylaşmaktan kaçınmaları gerektiğine inanmaktaydılar. Sivil düzensizlik patlak verdiğinde, eski rejimler ve burjuva sınıfı kendi kimlikleri ve çıkarları ile ilgili daha az "hata" yapmaya başlamışlardı. Gerçek tehdidin birbirlerinden değil, alt tabakadan geldiğini fark etmişlerdi. 1776 veya 1789 yıllarının aksine "düzen partisi" 1848 yılında toplanmıştı. Pek çok güçlü burjuva, bazı fikir adamları, hükümet görevlileri ve küçük burjuvalar devrimleri terk etmişlerdi. Desteklerini aldıkları radikalleri, onların sayıları birkaç bini bulan küçük burjuvalarını, zanaatkârları ve öğrencileri bu yolda yalnız bırakmışlardı (Stearns 1974; Price 1989). Blackbourne ve Eley'e göre, "liberaller" *Kaiserreich* sırasında erkeklerin evrensel oy verme hakkını kitle korkusundan (Sheehan 1978) desteklememişlerdi.

Bu sınıf keşfi süreci beraberinde ulusal bir keşif daha getirmişti: Varlıklı Alman ulusu en iyi hizmeti muhafazakâr Prusya'dan almaktaydı. Kuzeyli Lutherci "ulusal liberalleri" özgürlükleri ve ilerlemeyi gelişen Prusya yaratmanın adımları olarak görmüşlerdi. Çoğu Katolik olan Güney Almanya'daki 'konfederal liberaller' içinse özgürlük devletler için bir çatlaktı ve konfederasyon reformu için çabalamışlardı. Sınıf değil birleşme üzerine olan bu ayrım, 1848'de Frankfurt Meclisi'ndeki muhtemel devrimcilerin temel tartışmalarını da kilitlemiş, akılcı bir reformun da önüne geçmiştir. Pek çok burjuva lideri bu tıkanmada anarşi hissedip Prusya ordusundan yardım istemişti. Bu durum devrimin yolunu kesmiş ve Alman prenslerini iktidarları için Prusya'ya bağlı hale getirmişti. Konfederasyon yandaşları, mevcut tikelci durumu savunanlarla Frankfurt'ta egemen bir meclis isteyenler arasında bölünmüşlerdi (Hope 1973).

Prusya, reform için umutsuz bir vaka değildi. *Bildungdsbeamten* öğretmenleri ve devlet memurları 1848'de etkin rol oynamışlardı ve reform için beraber hareket etmişlerdi. Rejim, uzlaşmacı bir anayasayı kabul etmişti. Daha radikal teşebbüslerin bastırılacağı anlayışıyla zayıf bir meclis sistemi oluşturulmuştu. Kral bakanları, memurları, hâkimleri ve ayan meclisi üyelerini özgürce atayabilmekte ve orduyu yönetmekteydi. Avam meclisi, Landtag, fikir beyan edebilmekte, gayri resmi olarak yasamaya katılabilmekte ve bütçeyi reddedip onaylayabilmekteydi (fakat bütçe her zaman bu kararlara göre yönlendirilmemişti). Seçim, yirmi beş yaşını geçmiş erkeklerin katılımıyla fakat eşit olmayan oy değerleriyle yapılmıştır. Üç "sınıf" aynı sayıda oy oranına sahipti: Oranlar, büyük

mülk sahiplerinin % 4'ü, küçük mülk sahiplerinin % 16'sı ve kalan erkek nüfusunun % 80'i şeklinde belirlenmişti. Bazı reformcular bunu kabul etmiş, diğerleri daha yüksek oranlar talep etmişlerdir. Prusya Landtag içindeki çoğunluğu oluşturan liberaller 1859'dan itibaren ordu bütçesini reddetmeye başlamışlardı. Anayasada belirsizlikler vardı. 1862'den beri Prusya başbakanı olan Bismarck, "devlet çıkarının" esas olduğunu dile getirmişti. Gelirler keyfi olarak yükseltilmişti. Yine de bir çözüme ihtiyaç vardı.

Bismarck yüzünü jeopolitiğe çevirmişti. Hohenzollernler o güne dek Avusturya, Fransa ve Danimarka'yı Alman işlerinden kademeli olarak çıkarmak için Alman devletlerinin onayını istemişti. Fakat 1860'larda, Bismarck saldırgan bir tutum takınmaya başlamıştı. Danimarka sınır kentlerinde Almanların kötü muamelede bulunduğu söylentileriyle yükselen öfke, 1864'te Prusya'ya Avusturya'yla birlikte işgal sebebi vermişti. Schleswig'in kontrolünü, Almanya, Holstein'ın kontrolünü Avusturya almıştı (bu şüpheli bir ödüldü, çünkü Holstein diğer Avusturya topraklarından çok uzaktaydı). 1866'da cesaretlenen Bismarck hayatındaki en büyük riski almıştı. Avusturya'yı karşı çift cepheli bir savaşa zorlamak için İtalya'yla gizli bir anlaşma imzalayarak Avusturya'yı ve Alman müttefiklerini işgal etmek için kralı ikna etmişti. Daha iyi demiryolları Prusya'ya seferberlik sırasında yardım etmişti. Avusturya'nın iki cepheye de savaş açmasıyla karışıklık büyümüştü. Durum böyle olmasına rağmen, Fransa, Berlin menkul kıymetler borsası ve Friedrich Engels dâhil Avrupa'nın büyük kısmı Avusturya'nın zaferine hazırlanmıştı. Avusturya İtalya'yı yenmişti; fakat Koniggratz-Sadowa'da Prusya tarafından ağır bir yenilgiye uğramıştı (Craig 1964; Rothenberg 1976: 67-73; McNeill 1983: 249-50).

Bu bir son sayılmazdı. Avusturya'ya kadar Prusya orduları demiryolu avantajına sahip değildi. At arabalarından, vahşilerden, insanlardan, çamurlu köy yollarına saplanmış silahlardan oluşmuş karışık bir tablo sergilemekteydiler. Zaman zaman yiyecek ve cephane sıkıntısı çekmişler, büyük kampanya stratejisince talep edilen konuma asla gelememişlerdi. Avusturya savaşa devam etseydi, Avrupalı genelkurmaylar yeni bir Amerikan oluşumuna maruz kalacaklardı: Amerikan İç Savaşı'ndaki kuzeyin acımasızca yürüttüğü sanayi toplumu yıpratma mücadelesi. Bismarck, güneydoğuda karışıklarla uğraşan Avusturya'nın mali krizde olduğunu bilmekteydi fakat Fransız müdahalesinden de korkmuştu. Hiç bir Avusturya toprağında hak iddia etmeden barış istemişti. Fakat istediğine de belli ölçüde kavuşmuştu. Alman müttefiklerine Avusturya'nın zayıflığını göstermişti. Çoğu Prusya yönetimindeki Kuzey Almanya Konfederasyonu tarafından bastırılmayı kabul etmişti.

Tetikte ama dışlanmış Fransa'ya ilişkiler kötüleşmişti. 1870'de ne demoralize olmuş Avusturya'nın ne de "açık deniz" Britanya'nın müdahale etmediğini gören Bismarck, Fransa'ya karşı harekete geçmişti. Savaşlarla bilenen Prusya ordusu sanayi savaşının dehşetini hala önemsemeyen Avrupa'ya

karşı gereğinden de fazla bir kolaylıkla bir zafer elde etmişti. Son Alman devletlerini kırmış ve Alsace-Lorraine'i Fransa'dan düşünmeden almıştı.

Bismarck'ın önce rıza, sonra çıkarcı diplomasi ve son olarak "kan ve silah" basamaklarından oluşan stratejisi Almanya için olası konfederal ve Avusturya alternatiflerini yok etmişti. Rejimi, kanunları, iletişim ağları ve Prusya baskısı altındaki yapısıyla İkinci Reich oluşmuştu. Prusya monarşisinin ve ordusunun birliği sağlamakla perçinleşmiş otoriter gücü ulusa öncülük etmekteydi.

Bu çarpıcı olaylar 8. Bölüm'de bahsedilen Güçler'in yükselişine ya da düşüşüne sebep olan beş sebepten dördünü birleştirmişti. Prusya ordusunun zaferlerle yükselen moraline rağmen ideolojik farklılıklar önemsiz görünmektedir. Prusya'nın ilk başarısı olan ekonomik modernizasyon, demiryolları ve hızlı doldurulan iğne ateşlemeli silahlarla savaş alanında kendini hissettirmiştir. İkinci olarak, ordunun güç dengesi Prusya'ya doğru eğimleşmişti, çünkü Moltke ve ekibi tüm sanayileşme savaşına uygun taktik ve eğitim geliştirmede rakiplerinden öndeydi. Üçüncüsü, Prusya eyaletleri çok sıkı bağlarla bağlanmıştı ve sanayi militarizmine düşmanlarından çok daha sıcak bakmıştı. Fakat kararlı siyasi avantajı diplomasiden gelmekteydi. Bismarck savaş ve barış zamanlarını büyük dikkatle seçmişti. İlk iki savaşta müttefiklerinin desteğini almış, üç savaşta da diğer olası rakiplerini saf dışı bırakmış ve komutanlarını tek bir amaç üzerinde yoğunlaştırmıştı. Avusturya ve Fransa ise tam aksine komutanlarına karışık hedefler koymuşlardı. Son olarak, karar verme yetisi ve şahsi otorite –Moltke, özellikle Bismarck– çapraşık ve değişken krizlerde fark yaratmıştır. Bismarck'ın siyasi üstünlüğü olmadan, o dönemde risk alınmazdı ve Almanya'nın diğer üç seçeneği uygulamada kalabilirdi (Pflanze 1976). Dünya tarihinde büyük güçlerin kurumsallaşmış pozisyonlarında bireyin rolü vardır. Yine, Britanya'nın Fransa'ya karşı kazandığı önceki zaferlerde olduğu gibi, bu belli durumlardaki, bütünlüğü gerçekliğe dönüşmüş belli düşmanlara karşı bir avantajlar demetiydi. Ve yine, üstün diplomasi bu hareketlenme için çok önemli olmuştu.

Prusya başarılarının Almanya ve dünyanın geri kalanı için büyük sonuçları olmuştu. Birleşme sağlanmış, konfederasyon güç kullanarak bitirilmişti. Militarizm artık çok geçerliydi ve uluslar-üstülük zayıflamıştı. Ulusçu burjuvalar ve modernizasyoncular Prusya'ya gelmişlerdi. Prusya'nın gücünü, sanayiyi, bilimi, eğitimi ve kapitalizmi kucaklayan yapısına bağlamışlardı. Marksizm'in aksine, emeği baskı altında tutan yalnızca ortak bir çıkarın ürünü değildi. İç içe geçmiş sınıflara ve ulusal çatışmalar için sunulan çözümlerin beklenmeyen bir sonucuydu.

O andan itibaren, Bismarck'ın söylediği gibi Prusya "Almanya'ya kanun getirecek ve bu kanunları da başka yerden almayacaktır. Eğer bir devrim olacaksa, devrimci taraf olmayı devrime uyan taraf olmaya yeğleriz" (Gall 1986: I, 62, 278). Onun bu sözleri "tepeden inme devrim" ifadesini siyasi literatüre

kazandırmıştı. Liberaller, iç işlerinde "tedbirli ve seçkin muhalefetin görevlerini" de takip ederken, iç ve dış işlerinde Bismarck'la koşulsuz işbirliği yapan uysal Ulusçu çoğunluk ile itaatsiz İlerici azınlıkla arasında bölünmüşlerdi. Anahtar karar, hükümetin askeri tahsisat bütçesini desteklemek yani; 'bölücü' olmamaktı. İmparatorluk şansölyesinin anayasal liderliğini sağlamak, medeni kanun oluşturmak ve *Reichsbank'ı* kurmak gibi yerel öncelikleri liberal anlayıştakinden daha merkeziyetçiydi. Dernek kurma ve düşünce özgürlüğünde bazı kısıtlamalarla Prusya hâkimiyetinde, meclisten çok kanunlarla idare edilen ve sivil yurttaşlığın siyasal yurttaşlığın önüne geçtiği *Rechstaat* kurulmuştu.

Prusya siyasi yapısı 1867'de Kuzey Almanya Konfederasyonu'na ve 1871'de Alman Reich'a kadar uzanmıştı. Güvenlik, adalet, eğitim gibi temel konuları içeren yönetimleri birbirinden bağımsız eyaletlerin oluşturduğu federal bir yapıdaydı. Artan hazine prenslikler ve eyalet temsilcileri arasında paylaştırılmaktaydı. Belediyeler özerkti. Sınıfsal oy hakkı Reichstag'a bırakılmıştı fakat büyük pay hala Prusya meclisindeydi. Seçim bölgelerinin dağılımı kırsal kesimi düşünerek ayarlanmıştı. Kentlere göç oranı göz önüne alındığında, bu durum büyük ölçüde işçilerin oy oranını düşürmekteydi. Geniş bir oy hakkı mevcuttu; fakat meclis egemenliği yoktu. Reichstag bakanları atayamıyor ve dış siyaset üzerine söz söyleme hakkı yoktu. Ordu Reichstag içindeki bir bakana değil, imparatora karşı sorumluydu. Hohenzollernler hareket serbestîsini ellerinde bulundurmaktaydılar, burjuva sınıfına ise *Rechstaat* verilmişti (örnek: Marshall'ın sivil vatandaşlığı). Fakat bu çok sert şekilde sınırlandırılmış parti demokrasisiydi. Devletin temsiliyet özelliği yarı-otoriterdi.

Yeni rejimin aleyhtarları meclisi "gümrük, posta, telgraf " gibi yakıştırmalarla küçümseyebilirlerdi (Eley 1983: 282). Bunlar Reich düzeyinde uygulanan sivil devlet hizmetleriydi. Fakat bu yönetim konfederal ve radikal muhaliflerine karşı seçimi kazanmıştı. Liberalizmi Britanya ve Fransa'dakinden farklıydı. Modern devlet sınırları içinde otoriter hatta askeri yaptırımlar ve daha bölgesel çıkar anlayışı için daha büyük roller üstlenmişti. Rejim güçlenmişti. Burjuva bunun arkasına sığınmıştı ve federalizmi gerici olmakla suçlamaktaydı. Modernleşme ideolojilerinin, yerel "milliyetçiler"tarafından merkezi liberallerden koparıldığı Avusturya'daysa tam tersi bir durum yaşanmaktaydı.

Konfederallar yok olmamışlardı. Kendilerini merkezi devlete karşı *içerden* savunmaya geçmişlerdi. Alsaslar, Danimarkalılar ve Polonyalılar, Reichstag'ta aykırı bölgesel partiler kuran gönülsüz öznelerdi. Bazı liberaller Reich merkeziyetçiliğine karşı özellikle güney özerk bölgelerini savunmuşlardı. Katolikler, Prusya Lutherci merkeziyetçiliğine direnmişlerdi. Sınıf ve ulus mücadeleleri şimdi bir tek çatı altında bütünleşmişti. Prusya fetihler yapmıştı; fakat imdi daha çok-biçimli yapıdaydı.

Ayrıca, eski rejim burjuvazisinin önünde hala Uluslararası siyasi ekonomi üzerine çıkan anlaşmazlıklardan doğan engeller vardı. Ağır sanayi Britanya ile

yarışacak düzeye geldiğinden, seçici korumacılığı desteklemişti. Küçük sanayiyi gelişme sürecinde korumak ve varsa pazarlarına destek çıkmak için bir görüş oluşturulmuştu (bu görüş günümüze kadar uzanmaktadır). 1850'den sonra List yeniden keşfedilmişti. Fakat koruma, lobi faaliyetleri ya da List'in öngördüğü kadar gerekli miydi? Almanların özerk sanayiye geçişi yüzyılın ortalarındaki serbest ticaret koşulları içinde ortaya çıkmıştı. Tartışma, modernleşen milliyetçiliğin beklenmeyen sonuçlarından da etkilenmişti. Faizler, Alman *faizleri* olarak telaffuz edilmeye başlanmıştı. Sanayiciler Prusya-Alman devletlerinde toplandıklarından, kendilerini ve ekonomilerini uluslar-üstü değil ulusal olarak tanımlamaktaydılar. Genelde Lutherciydiler. Çoğu devlet yardımı almaktaydı ve giderek muhafazakârlaşan eğitim sistemine tabiydi. Pek çoğu Zolleverein'i destekleyen bu sanayiciler kredi kurumları ve iletişim altyapıları gibi konularda devlet tavsiyesine başvurmaktaydı; ve çoğu çalışan sanayi ve sivil hizmet arasında gidip gelmekteydi (Kocka 1981). Sanayiciler ve devlet yöneticileri yabancı çekişme için "yerel" özümler üretmişti.

Schmoller'in gözlemlerine göre koruma;

> aynı anda hem devlet hem de ulusal ekonomi çıkarına hizmet etmekteydi. Sistemin temeli para programlarında, ticaret dengesinde veya deniz hukukunda değil daha derinlerde yatmaktaydı. Ulus-devlet anlayışının etkisiyle yerel ve bölgesel ekonomi politikasıyla yer değiştiren devletin ve kurumun yanı sıra toplumun ve toplum organizasyonunun dönüşümündeydi. [Ashley 1970: 55]

Fakat en başta derebeyleri buna katılmamıştı. Çiftlik ürünlerdi ithal etmekteydiler. Sanayi ürünleri için uygulanan fiyat koruması yabancıların tepkisini çekebilirdi. Daha sonra sahneye Yeni Dünya çıkmıştı. Tablo 8.4 Amerikan tarımının Almanya'nınkinden çok daha verimli olduğunu göstermektedir. 1870'lerde buharlı gemiler, transatlantik nakliyenin maliyetini düşürmüştü. Limandan limana ucuz demiryolu taşımacılığı sayesinde Amerikan tahılları ve diğer temel ürünler yerel pazarlardakinden daha ucuz fiyatlarla Avrupa'ya girmişti. Amerikalılar Prusya çavdarından daha yumuşak bir tahıl da üretmişti. 1870'lerin sonlarında derebeyleri ve köylü üreticiler ekonomik temeller üzerinde seçici korumacılığa geçmişti.

Fakat vergi kesintileri bu durumdan daha büyük önem teşkil etmekteydi. Beklenmedik şekilde daha az vergi ödeme istekleri de devletin daha fazla bütçeye ihtiyaç duyduğu bir döneme rastlamıştı. Basit bir sektörel "ekonomik" çıkar, ulus, sınıf ve ordu gibi çok daha karmaşık devlet oluşumlarıyla birleşmişti. Güç dengesinin kararsızlığına ek olarak teknolojik silah yarışı bütçenin düştüğü bir dönemde askeri harcamaları arttırmıştı. Serbest ticaret gümrük gelirlerini azaltmış, Fransa'nın tazminat ödemesi 1875'te sona ermiş ve kriz ödemelerini olumsuz yönde etkilemişti. Federal hükümet mali bir kriz için-

deydi. Temel vergi kaynakları her bir eyaletten alınan "üyelik katkıları"ydı. Bu vergiler derebeyleri ve köylü mülk sahipleri başta olmak üzere Bismarck'ı destekleyen grupları sarsmıştı. Ayrıca eyaletlere daha büyük söz hakkı sağlayarak merkeziyetçi yapıyı da bozmuştu. Dolaylı gümrük vergisinin de olumsuz bir yönü vardı: İhtiyaçları yalnızca federal devlet konseyinden ve Reichstag'tan çıkacak asgari düzeyde bir destekti ve bu durum tüketicileri üreticilerden daha çok sıkıntıya sokmuştu. Bismarck bu siyasi gelişmelere dayanarak korumacılığa geçmişti.

Çoğunluğunu serbest ticaretle uğraşanların ve vekillerin oluşturduğu Ulusal Liberaller ve İlericiler Bismarck'ın planına karşı olan en önemli gruptu. Fakat bu kez şans Bismarck'tan yana olmuştu. 1878'de sol kesim imparatora iki suikast girişiminde bulunmuştu. İlki anti-sosyalist kanunları doğurmuştu. Bismarck ikinci girişimi öğrendiğinde "Şimdi elimdeler" demiş, "Sosyal Demokratlar mı?" diye sormuştu. Cevap "Hayır, Ulusal Liberaller!" olacaktı (Sheehan 1978: 183). Bismarck Reichstag'ı dağıtmıştı. Sosyalistlere ve liberallere karşı korku saçan bir seçim düzenlemişti ve başarılı olmuştu. Askeri bütçeyi oluşturmak için Merkez Katolik ve tarımla uğraşan muhafazakârlardan oluşan yeni çoğunluğun mali desteğiyle vergileri arttırmıştı. Reich hükümeti konfederal devletler üzerindeki mali özerkliğini genişletmişti (Reichstag için daha az bir oranda) ve daha çok karşılıklı anlaşmaya dayalı ve vergi tarifesine dönüştürülmüş tarımsal faiz anlayışındaki siyasi ekonomiden umulmadık bir fayda sağlamıştı (vergi tarifleriyle ilgili açıklamalarımda kullandığım kaynak; Hobson 1991: 2. Bölüm). Çok sayıda batılı köylü çiftçiyi de içine almasına rağmen bir "çavdar ve demir" ortaklığı oluşturulmuştu. Alman vergileri 1885, 1887, 1902 ve 1906 yıllarında arttırılmıştı.

Fakat bu vergi tarifleri diğer ülkelerinkinden veya daha önceki Alman tarifelerinden daha yüksek değildi (Barkin 1987). Bu tarifelerin önemi ileriki zamanlarda sebep olacaklarında yatmaktadır. Seçici korumacılık üzerinde sağlanan birlik; ulusal burjuvazi, eski rejim ve bazı köylüleri yakınlaştırmıştı. Daha çok sayıda sanayici, bankacı ve tüccar seçkin sınıfa dâhil olmuş, köy evleri satın almış ve oğullarını askere göndermişti. Güçlü burjuva sınıfı 18. yüzyılda Fransa'da olduğu gibi yanıltıcı bir saygı sergileyerek eski rejime sızmaya başlamıştı (bkz. 6. Bölüm). "Bir araya toplama politikası" içinde, derebeyleri ve sanayiciler mal değiş-tokuşu yapmışlardı. Kızlarını ve oğullarını evlendirmişlerdi. Siyasal iktisatta işbirliği yapmış, köylülerle uzlaşmış ve işçileri baskı altında tutmuşlardı. Özellikle vergi konusunda çatışmalar yaşıyorlardı; fakat muhalifler arasındaki ayrılık daha belirgindi.

1880'lerde, otoriter ulusal kapitalizm kurumsallaşmıştı. Düşey konumda büyük şirketler ve yatay konumda karteller içinde organize olmuş, bankalarla yakın işbirliği içindeki sanayi tarımla uğraşan seçkinlerce oluşturulmuş otokrat bir monarşiyi tetiklemişti. Bu başarının arkasından İngiliz, Amerikan ve Fransız

emsallerinin bulunduğu bazı siyasi katılımlardan yoksun kalan bir orta sınıf doğmuştu. Fakat *Beamten*'deki gibi kamu idaresi ve yönetimi, uzmanlıklar ve güçlü başarılı bir ulus-devlet temelindeki büyüyen ulusal topluluk anlayışı başlıklarında kariyer planları oluşturmak için ortak bir ekonomik başarıyı ve eğitim fırsatını paylaşmışlardı. Son dönemde kazanılan başarılar şu gruplar arasında popüler bir iki yönlü militarizmin ürünüydü: Askeri yurtdışı deneyimi ve çalışan yerel kesimin baskısı. Otoriter birleşme eski rejimi, yeni kapitalizmi ve modern sanayi toplumundaki orta sınıfı birbirleriyle kaynaştırmıştı.

Fakat Alman başarısı aynı zamanda ilişkilerdeki istikrarı bozarak önemli sınıf değişimlerine sebep olmuştu. Tarımın gayrı safi milli hâsılaya olan katkısı 1850'de % 47'den, 1909'da yarı yarıya azalarak % 25'e düşmüştü. Doğuda derebeyleri yüzlerini içişlerine, yerel ekonomilerine dönmüşlerdi. Aynı dönemde derebeyi yönetimindeki siyasi ekonomiden, vergilerden ve jeopolitikten huzursuz olan sanayiciler ve yatırımcılar eyaletlerde toplanmışlardı. Tarımsal ticaret hem bir yerel işçi hem de daha bağımsız bir köylü çiftçi sınıfı oluşturarak batı sınıflarını çeşitlendirmişti. (bkz. 19. Bölüm) Fikir adamlarını, özel sanayideki meslek sahiplerini ve devlet bürokrasisini içeren orta sınıf küçük burjuvazinin gücü artmaktaydı. Başta soyluların parçalı partileriyle yönetiliyorken, 1900'lere gelindiğinde proletarya karşıtı ulusçu kitle partilerine karşılık vermeye başlamıştı. (bkz. 16. Bölüm) Sanayi işçilerinin de gücü artmıştı. Siyasi güçten tamamen soyutlandırıldıklarından, sınıf organizasyonunda ve Marksist sosyalizmde bir araya gelmişlerdi. (bkz. 18. Bölüm) Bu, rejimin böl ve yönet fikrini kısıtlamıştı.

1900'lerde başlayan sınıfsal oy oranı tarımsal kesim için üçte bir, orta sınıf için üçte bir (bağımsız zanaatkârlar dâhil) ve sanayi işçileri için üçte bir olarak belirlenmişti. Fakat sınıflar ve oylama arasındaki eşlemenin yapısı kusurluydu. Başta partiler olmak üzere tüm sınıflar özellikle kilise tarafından vurgulanan ulusal ve bölgesel güç olmak üzere iki karşıt gruba bölünmüşken parçalı kontrol hala, bu kez sanayicileri de içine alarak, seçkin kesimdeydi. Sınıfsal, dini ve bölgesel kimlikler arasında bir yarış vardı. Hem rejim hem de Sosyal Demokrat Parti, ulusal devletçi-merkeziyetçi ve aynı zamanda Kuzeyli ve Lutherciydi. Sosyal demokratlar ısrarla devletçi sosyalizmi işaret etmekteydiler. Bazı bölücü ekonomist veya anarşist etkilerle devletçi sosyal demokrasiyi ve Marksizm'i birleştirmişleri.

Ne rejim ne de Sosyal Demokratlar coşkun bir bölgesel ya da Katolik destek görmemişlerdi. *Kulturkampf*'ın izlediği Lutherci Prusya ve Katolik Avusturya arasındaki çatışma bir Katolik Merkez Partisi'ni güçlendirmişti. Katolik Kilisesi yüzyılın başında geniş mülklerinden ve Alman devletlerindeki dünyevi iktidarından yoksun kalmıştı. O zamandan beri geçen sürede devletçi yapısı ağır basan Luthercilerden daha etkili şekilde 19. yüzyıl sekülerizmine karşı koyarak ağırlığını yerel halk seviyesinde tutmaktaydı. *Kulturkampf* rahip-

leri ve gönüllü Katolik birlikleri özellikle kırsal kesimde olmak üzere Katolik sanayi işçileri arasında dâhil yerel hakları savunmak için daha yakın temas içinde olmuşlardı (Evans 1987: 142-50). Tüm Avrupa'da Katolik Kilisesi ateist fakat aynı zamanda devletçi doktrin yapıdaki Marksizm'e karşı savaşmaktaydı. Merkez, ulusal merkeziyetçiliğe ve devletçi sosyalizme karşıydı; ruhani anlamda muhafazakârdı fakat kendi sosyal programı vardı. Sınıf ve ulus pek çok kişinin kimliğinde ve tüm parti programlarında birbirine geçmişti.

Bu yarı-otoriter rejimde bir yasanın kabulü için Reichstag çoğunluğuna ihtiyaç vardı. Rejim parçasal olarak işlemiş, seçici anlamda baskınlık kurmuştu fakat hala ana Reichstag partileri arasında temel iç siyaseti yönlendirmek zorundaydı. Lutherci işçilerinin Sosyal Demokrat yönetimi altında olmasından ve etnik azınlık partilerinin sağlam yapısından dolayı, rejim orta sınıf, köylü ve Katolik gruplardan en az ikisiyle birleşmek zorundaydı. Seçenekleri yapısındaki kapitalizm, monarşizm ve militarizm yüzünden kısıtlanmıştı. Bu sebeple, ılımlı işçiler ile rejim, orta sınıf, köylüler ve Katolikler arasında merkezi bir müttefikliği teşvik ederek Sosyal Demokratlar'ın önünü kesmeye çalışmamıştı. Rejim muhaliflerine karşı böyle bir ortaklık oluşturulamazdı. Blackbourne'ün (1980) belirttiği gibi, 1890'lardan başlayarak Sosyal Demokratlar, Merkez Katolikler ve İlerici Burjuvalar arasında bir işbirliği kalıcı bir Reichstag oluşturmaya yardımcı olabilirdi. Fakat Merkez, sınıfsal ve bölgesel bir düşmanlıkla baş kaldırmaktansa rejimle ittifak kurmayı seçmişti. 19. Bölüm'de de görüldüğü üzere rejimin önemli ölçüde kırsal eğilimi vardı. Lutherci köylüler sadık kalmışlardı ya da sağ kesim tarafından baskıya uğramışlardı; Katolik köylülerse faydacı bir yaklaşımla uzlaşmaya varmak istemekteydi. Rejim merkezden kontrol edilmelerine karşılığında bazı bölgesel-yerel özerkliklere izin vermişti.

Çalışan Lutherci kesim hariç tutulmuştu. Askeri temeli, görünüşte devrimci devletçi sosyalizme bağlıydı. Fakat Sosyal Demokratlar bu kesimi daha kapalı bir tecrit durumuna itmişti. 1900'lerden sonra, İlericiler Sosyal Demokratlar'a teklifte bulunmuşlar fakat geri çevrilmişlerdi. 19. Bölüm Marksist prodüktivist Ortodoksluğa bağlı Sosyal Demokratlar'ın tarıma karşı körlüğünü gözler önüne sermektedir. İstedikleri şehirli sanayi çalışanlarının zaferiydi. Aynı sayıdaki tarım işçileri ve köylüler alternatif siyasi anlaşmalar yapmaya terk edilmişti. Muhafazakâr partilerin, bölgesel köylü partilerin ve genellikle de Merkez Katolik'in kapısını çalmışlardı. Sınıf siyaseti, Lutherci işçiler ile diğerleri arasında kutuplaşmaya yol açmıştı. Orta sınıfın büyük çoğunluğu Britanya ve Fransa'da şekillenen liberalizmden vazgeçirilmişti; Katolikler sınıf meselesinde muhafazakâr, ulusal meselede "sadık muhalefet" konumunda kalmışlardı. Böylece rejimin üzerindeki daha önce kısaca kapitalist, yarı-otoriter, monarşik ve militarist olarak tanımladığım tabakaları seyreltme bas-

kısı azalmıştı. Sadece Lutherciliği azalmıştı. Parçaclı böl ve yönet taktiği daralmasına karşın, "ilave" katmanlar değişmeden kalmıştı.

Rejimin iki iç önceliği vardı: Yıllık bütçe planı hazırlamak, yedi yıllık (daha sonra beş yıllık) askeri ödenek planlarını Reichstag ve Federal Konsey'den geçirmek ve işçi kesimi ve etnik azınlığı baskı altında tutarken modernleşme ve sanayileşme hareketlerini düzenlemek ve uygun sosyal reformlar yapmak. Merkezde, sağda ve ılımlı bölgecilerde belirsizler vardı. Muhafazakârlar rejimin arkasında fakat modernizasyonun karşısındaydı. Derebeyleri sanayi gelişimi ve vergi reformu için tanınan ayrıcalıklara karşı çıkmıştı. Sanayi tüm bunlar için tahammülsüzdü. Merkez Katolik ve Güney Alman devletleri devler modernizasyonunu merkeziyetçi olarak algılayarak destek vermemişti. Rejimin en büyük korkusu bir kriz durumunda parti "haricilerinin" ve geçici olarak uzaklaştırılmış "dâhilîlerin" *Reichsfeinde* adındaki "Reich düşmanlarına" katılarak bütçe ve askeri ödenekleri için aleyhtar yönde oy kullanması olmuştu.

Ama korkusu gerçekleşmemişti. Rejim hareket özgürlüğünü de sağlayarak temel amaçlarını gerçekleştirmişti. Bakanlıklar düşmüş, meclis çoğunluğu yok olmuş ve politikacıların sakinleştirme çabalarıyla aşağılanmaya maruz kalan imparator yıpranmıştı. Fakat ödenekler kabul edilmiş ve demokrasiye başka müdahale yapılmamıştı. O dönemde Avrupa'nın en büyük sanayi toplumunda otoriter birlik sağlanmış gibi görünmekteydi. Çalışan kesim devrime karşı bir tehdide dönüşebilirdi; fakat Sosyal Demokrat parti kentlerde, Protestan işçiler arasında büyüdükçe daha fazla burjuva, köylü, Katolik ve âdem-i merkeziyetçi rejime bel bağlamıştı. 1912 seçiminde Sosyal Demokratlar çoğunluğun oyunu almıştı fakat sağı ve merkezi rejime doğru itmişti. Bu da bakanların uzun süredir istenen vergi reformunu yapabilmesine olanak sağlamıştı. Rejim içerde güvenli görünmekteydi. Yapısındaki *Sonderweg* 'özel' olma niteliğini kaybetmişti. Avusturya'dan Japonya'ya diğer pek çok otoriter rejim başarılı kurumlarında bunu kullanmıştı.

Kaiserreich ve Devlet özerkliği

Bu devletteki özerk gücün boyutları neydi? En önemli iki cevap Marksistlerden ve Max Weber'den gelmişti. Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* (Marx ve Engels 1968: 96-179) isimli çalışmada seçkin sınıfın özerkliğini "sınırlı" olarak nitelendirmişti. Üç özerk siyasi aktörden bahsetmişti: "Resmi cumhuriyetçi muhalefet", devlet görevlileri ve bir tek üretim tarzının ya da sınıfın egemen olamayacağı durumlarda sınıfları ve sınıf fraksiyonlarını birbirine düşürmedeki yeteneğini özellikle vurguladığı Louis Bonaparte. Marksistler bu analizi Bismarck ve *Kaiserreich* dâhil daha birçok kişi ve olguya uyarlamışlardı (Poulantzas 1973: 258-62; Draper 1977: 311-590; Blackbourne ve Eley 1984; bkz. Wehler 1985: 55-62). Fakat onlar Bismarck'ın ve Bonaparte'ın tetiklediği sınıf

çatışmasını, yükselen kapitalist sınıfın etkisiyle yapısal olarak sınırlı bulmuştu. Bonaparte'ın varlığını sürdürebilmesinin sebebi, bir ayaklanma durumunda varlıklı kesime sosyal düzen garantisi vermiş olmasıydı. Bismarck, 'kapitalist sosyal gelişimin siyasi dinamiği tarafından dayatılan sınırlar içinde devlet idaresinin yapıcı özgürlüğü' kavramını oluşturmuştu (Blackbourne ve Eley 1984: 150). Bu tarz devletler liberal veya otoriter yapıda olabilir, fakat kapitalizm, bu yapıların özerkliklerinin en uç sınırlarını gerektirir.

Weber *Kaiserreich*'ı (Weber bu yönetim altında yaşamıştı) daha özerk olarak ele almış; fakat aynı zamanda daha çok sayıda özeklik dayanağı da tanımlamıştı. Bunların ilki bürokrasiydi. Bürokratlarla ilgili söylediği modern devletin "üstünlük sağlayan" siyasi yöneticileri ifadesi 3. Bölüm'de geçmektedir. Weber'e göre:

> Modern bir devlette gerçek hükümdar, bir gereklilik ve kaçınılmaz olarak bürokrasidir. Çünkü güç, meclis konuşmalarıyla ya da monarşik ifadelerle değil idari yollarla uygulamaya konulabilir. (...) Prens Bismarck görevden çekildiğinden beri, Almanya "bürokratlarca" yönetilmekteydi. [1978, II: 1393, 1400, 1404]

Fakat biz Weber dönemindeki devletleri bu tarz vurucu ifadelerle bahsedilen güçlerle değerlendirmemeliyiz. 13. Bölüm'de görüldüğü gibi, devletin bölgelerde etkili bir yapısal ilerleme sağlayabilmesi için bürokrat sayısı yeterli değildi. Bismarck alternatif iktidar örgütlenmelerini yok etmek için iki kez girişimde bulunmuştu. Fakat Katolik Kilisesi'ne karşı *Kulturkampf* ve Sosyal Demokratlar'a karşı Anti-sosyalist Yasalar başarılı olamamış, sadece rakiplerini güçlendirmekle kalmışlardı. Bürokrasi küçüktü ve yasamayı yürütecek yeterlilikte siyasi güvenilirliği yoktu (Ross 1984).

Gerçekten de Weber, bürokratik güce yüklenen anlamı kendisi küçültmüştür. Bürokratların hedef belirlemede, onları gerçekleştirmede olduğu gibi başarılı olmadıklarını vurgulamıştır. Almanya'da iki temel politika üreticisi tanımlaması yapmıştır: Başkan –ya da meclis kararına göre imparator ve şansölyeden oluşan çift başkan– ve partiler. Şansölyelik pozisyonu için Bismarck'a bakınız. Weber'in inancına göre Bismarck Alman siyasetini "*kendine ait siyasi iradesi olmayan* bir ulus" bırakarak yönetmişti. Fakat daha sonra imparatorun ve çevresindekilerin akılsızlığı yüzünden, bakanlar veya egemen bir meclis tarafından kontrolden çıkarılmıştı ve daha sonra da dış siyaseti olumsuz yönde etkilenmişti (1978: II, 1385, 1392, 1431-8; bir özet için ayrıca bkz. Mommsen 1984: 141-55). Fakat bürokratlar *ve* iki siyasi idareci muhafazakâr 'parti' ve derebeyleri için de yararlı olmuştu. Kral derebeylerinden oluşan bir akrabalık ağının başı olarak hüküm sürmekteydi, onlarla aynı hayat tarzını ve varsayımları paylaşmakta, yargı memurlarını ve üst düzey bürokratlarını onlardan ya da onlara bağlı ülkelerden seçmekteydi:

Bütün gücün bürokraside toplanması hiçbir *parti* yönetimi yok demek değildir. Prusya'da muhafazakâr hükümetlerden başka bir yönetim mümkün değildi ve Alman imzalı Parlamentarizm... aksiyoma dayalıydı: Prusya burjuvazisine ve merkez partiye tanınan ayrıcalıklı haklar hariç her hükümet ve temsilcinin 'muhafazakâr' olma zorunluluğu vardı. Sadece bu durum bürokratik yönetimin 'iktidar parti' özelliği çerçevesinde dile getirilmişti. İktidardaki muhafazakâr memur sınıfı partisinin ve onlarla ilişkisi olan grupların çıkarları sadece olayların yönünü belirler (...) Ne zaman maddi çıkarlar veya iktidar partinin arkasındaki sosyal sınıfın güç çıkarları tehlikeye girse, kral güçsüz kalır. [Bettham 1985:165, 179]

Böylece Weber aynı zamanda bürokraside seçkinlerin özerkliğine ve başkanlara sınırlar çekmişti. Reddedemeyecekleri kapitalizm değil muhafazakâr partiydi.

Bu parti sosyal sınıflardan bir devlet seçkinleri özerkliği değildi (seçkinleri savunan kuramcıların yapıtındaki gibi). Derebeyleri o döneme dek egemen bir *sınıftı*; fakat gücünü yitirmeye başlamıştı. Fakat Almanya'da hala gücü ellerinde bulundurmaktaydılar, çünkü geçmiş ekonomik hâkimiyetleri kurumsallaşmıştı. Diğer taraftan, Alman ekonomisini ele geçiren kapitalist burjuvazi siyasi olarak zayıftı. Daha önceki hâkim sınıf devlet kurumlarını kontrol altına alarak baştaki mevcut sınıfa karşı gücünü koruyabilir. Bu tarz "partiler" sivil toplum ve devlet *arasındaki* bağdır (3. Bölüm'de de bahsettiğim gibi). 4. Bölüm'de eski İngiliz rejiminin, Britanya sanayisinin ihtiyaç duyduğundan daha geniş bir serbestîlik sunan eski rejim liberalizmiyle gücünü muhafaza ettiği belirtiliyor (ayrıca bkz. Mann 1988: 210-37). Onlarda "parti" gücü vardı. Weir ve Skocpol (1985) (Weber'le bağları olduğunu iddia etmişlerdi) , Britanya'nın 20. yüzyılda Keynesçi birliği uygulamasındaki başarısızlığının özerk bir devlet bürokrasisi gücünden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Hangisinin doğru olduğu deneysel bir mevzudur ve cevap önemli olan tek konudur – kimin daha Weber taraftarı olduğu ise nettir: Ben. Almanya'daki devlet özerkliği çoğulcuydu, seçkin kavramındaki iki bağımsız elementten oluşmuştu: Bürokrasi ve çift başkanlık ile kurumsallaşmış bir egemen parti.

Aslında Weber'in öne sürdüğü üç siyasi aktör azımsanmıştır. Eğer kurumsal devletçilik teorisini incelersek, *Kaiserreich* içinde en az on bir tane önemli siyasi kurum görebiliriz. İlk ikisi Weber'in sözünü ettiği başkanlardı:

1. Güçleri devredilebilir (ve başkalarınca el konulabilir) *imparator*,
2. Krallık *şansölyesi* ve altındaki *bakanlar* – bu bakanlar imparatorlarca atanırdı, imparatora karşı sorumlu olur ve görevlerine imparator son verirdi, fakat imparator bu yetkisini düzen içinde kullanmazdı. Derebeylerinden veya batı aristokrasisinden seçilirlerdi. Çoğunlukla Lutherciydiler.

Daha sonra Weber anlayışı çerçevesinde merkez-bölge 'parti' ilişkilerini de belirleyerek Reich idari kurumlarını da ben ekledim.

3. *Meclis* - tek bir idari yapıda olmayan meclis, özellikle kişisel akıl hocalarından oluşan *Kabinetten* kanalıyla ve bazı çatışma ve gruplaşmalarla imparatora yakındı. Meclis doğrudan soyluluk unvanı almış veya etkili sanayicilerin, bankacıların, *Bildungsbeamten* ve daha sonra Katoliklerin etkisiyle Lutherci Derebeylerini ve aristokratları temsil etmekteydi.
4. *Ordu*, özellikle Prusya ordusu (Bavyera, Saksonya ve Wurttemberg'in kendi askeri birlikleri vardı), başkomutan sıfatıyla imparatora karşı sorumlu, meclise bağlı ve benzer sınıflardan çıkmaktaydı. Deniz ve kara kuvvetleri bağımsız emir-komuta zincirine tabidiler, iki ordu arasında resmi bir ilişki yoktu. Her biri aristokratik sıralamada en üstte ve *Immediatstellung*'ta (kıdemli subayların imparatorla dolaysız olarak görüşebilmesi) kesişmekteydi. (bkz. 13. Bölüm)
5. *Bürokrasi*, en tutarlı kurumdu. Kolektif yasal hakları ve kast sistemini hatırlata birlikleriyle kısmen bakanlara karşı sorumlulardı. Eski rejim ve profesyonel burjuvazi arasında üniversiteler yoluyla birleşen bir sınıfı temsil etmekteydiler. 19. yüzyılın sonlarındaki bakanlıklar daha sonra bazı Katolikleri bünyelerine alarak dini farklılıklar arasında uzlaşma sağlamıştı. En üst basamakta, bürokrasi *Immediatstellung* ile, her basamağında da federalizmle kesişmişti. Pek çok sivil oluşum bağımsız eyaletlerce; ordu, dış politika ve maddi iletişim altyapısı Reich tarafından yönetilmekteydi. Fakat Prusya hâkimiyeti, Kurum 10, bu ayrımın etkisini azaltmıştı.

Daha sonra sivil toplumdaki aday ve oy verenleri temsil ederek meclis kurumlarını da ekledim: Reichstag ve resmi siyasi partiler. Hâkim olan Reichstag değildi. Gücü sınırlı ve belirsizdi; Fakat bütçeyi veto etme hakkı, partilerin elinde tuttukları güçlerden daha etkiliydi. Rejime gösterilen saygı çoğu partiyi merkezileştirmiş ve oligarşik bir yapıya sokmuştu. Pek çok parti toplu seçimlere bağlı değil parçalı bir seçkin yapıda kalmıştı. Bu da 18. yüzyılda Britanya (bkz. 4. Bölüm) için kullanılan üç parçalı modeli yeniden gündeme getirmiştir.

6. İmparator, şansölye ve bakanlar, seçkinlerin *"iç" partilerine* danışırdı. Lutherci toprak sahiplerini ve onlara bağlı kimseleri temsil eden Muhafazakâr partiler ve genelde Lutherci kent burjuvazisini temsil eden Ulusal Liberaller bakanları oluştururdu. İki grup da devletçiydi.
7. *"Dış" partiler*, çok ayrıcalıklar veren bir rejim olmaksızın istikrarlı bir Reichstag çoğunluğu sağlamaya yardımcı olurdu; fakat bu partilere danışılmazdı. Bünyesinde daha çok devletçilik karşıtı İlericililer, orta sınıf ulusçular, Merkez Katolik ve köylü partileri vardı. Bu partiler zamanla seçkinlerin kontrolünden çıkıp, toplu seçimlerin idaresine girmişti.

8. Rejim tarafından *Reichsfinde* adı verilen*"hariç tutulmuş" partiler*, Reich'ın düşmanlarıydı. Hiçbir koşul altında destekleri beklenmezdi. Sosyal Demokrat parti, etnik azınlıklar ve bölücü partilerden oluşmuştu.

Daha sonra federal kurumları ekledim. Federalizm, kısmen resmi olmasına ve bağımsız eyaletlere çok az siyasal girişim alanı bırakmasına rağmen, üç bölgesel güç kurumu şu şekilde özetlenebilirdi:

9. *Federal Konsey* (Bundesrat)- yirmi beş konfederal devletin temsilcilerinin oluşturduğu avam meclisiydi. Yasa çıkarırken (imparatorun da onayıyla), savaş ilan ederken ve sıkıyönetim kararlarında ortak imza yetkileri bulunmaktaydı. Başkanlığını imparator yapardı; fakat Prusyalı temsilcilerin ortak veto hakkı vardı. Asıl gücünü vergilerden kazanılan bütçenin paylaşılması için düzenlenen karışık anlaşmalardan almaktaydı.
10. *Prusya devleti*- bu 'bölgesel hükümet aslında Reich hükümetinden büyüktü ve rejimin merkezini oluşturmuştu. Reich yönetiminin yapısını belirleyerek rejime anayasanın gösterdiğinden daha büyük etkileri olmuştu. Ayrıca, ordunun üzerinde oluşan böyle bir sivil kontrol Prusya Savaş Bakanlığı yoluyla sağlanmaktaydı
11. *Yerel yönetim*- kentlerin kendine anayasalarını oluşturabilme, ek vergi toplama ve tekelleri arttırma konusunda büyük ölçüde özerklikleri vardı (Kocka 1986). Almanya genelinde değişiklik gösteren bu yönetimler daha sonra 'iç', 'dış' ve 'hariç tutulmuş' olarak ayrılmıştı. Örneğin, Bavyera'da Katolik Kilisesi ve ona bağlı partiler 'iç' parti sınıfındaydı. Bazı kentlerde Sosyal Demokrat parti bile bu sınıfa dâhildi.

Bu devlet katmanları çok-biçimli kurumlar arasında oluşan çok tabakalı bir yapıdaydı. Sadece imparatora karşı sorumlu çok-biçimli kurumlarla yarı-temsilci bir çizgide yapılan modernizasyon sonucunda devlet, 18. yüzyıldaki Prusya örneği kadar üniter ve birlik içinde değildi. Daha sonra hâkimiyet, kral ve üst düzey görevliler arasıdaki ilişkilere yerleşmişti ve artık daha parçalı bir yapıdaydı. Anayasa güçleri bölmüştü; fakat Amerikan Anayasası'nın aksine, güçleri açık bir şekilde dağıtamamıştı. Politika uygulaması monarşik hareket özgürlüğünü korumak için pek çok 19. yüzyıl monarşisinde olduğu gibi anayasal gücü kasten belirsiz bırakılmış kurumlar gerektirmişti. Bu durum gücün gayri resmi geçitlerine ve kral ile şansölye merkeziyetine ayrıcalık kazandırmıştı. Yukarı odaklı parçalı gruplaşma sermayeyi yönetmekteydi. Bakanlıklardaki ve ordudaki rasyonel bürokrasiyi altüst eden tüm komplo ve oyunlar imparatorun dikkatini çekmek için izlediği temel siyasi yoldu.

Merkezdeki parçalı iktidar ilişkileri, aynı zamanda, birleşik baskı gruplarını da cesaretlendirmişti. Güç aktörleri, diğer ülkelerdeki emsallerine göre ekonomik pazara ve toplu seçime daha az güvenmekteydi. Kurumsal organizasyonlar, saray mensuplarını rahatsız etmek ve bakanlık koridorlarında,

Reichstag odalarında gizlice barınmak için nakitte zenginleşmişlerdi. Diefendorf (1980) 'kurumsal organizasyonların' iş adamları ve Rhineland'teki Alman devletleri arasındaki ilişkiyi zamanından önce şekillendirdiğini ileri sürmüştür. 19. yüzyıl boyunca Denizcilik Ligi veya Doğu Yürüyüşü Topluluğu gibi baskı gruplarının yardımıyla işveren grupları ve kartellerden çok büyük sayılardaki toplumsal örgütlenmelerine kadar her seviyede büyümüşlerdi. Almanya tüm toplum tabakalarında otoriter bir organizasyon sağlamada liberal ülkelerin ilerisindeydi. Birleşik Devletler'de kapitalist şirketler yoğun bir lobileşme faaliyeti içindeydi; fakat hükümet çok daha küçüktü. 1920'lerde Alman bir Marksist olan Hilferding, bu dönemde başladığına inandığı "örgütlü kapitalizm" tarifini literatüre sokmuştu. Fakat Almanya için bu terim yetersizdi. Wehler bu rejim için daha uygun olan "çok sorumluluklu fakat koordinasyonsuz otoriterlik" tanımını yapmıştı (1985:62). Britanya veya Fransa gibi bağımsız karar verme organları olan liberal devletlere göre daha merkezi yapıdaydı. Hareket tarzı kaynağını, amaçların nadiren istenen şekilde sonuçlandığı karışık parçalı oyunlardan almaktaydı.

Ama çok-biçimli gruplaşma kaosla aynı anlama gelmemekteydi. Devletin resmi karar verme yetkilileri –kral, şansölye, bakanlar– işlerin yönünü tayin etmek için belli ölçüde uyumlu parçalı güç taktikleri oluşturmuşlardı. Vergi tarifesi veya reformu ya da denizcilik programı, bir *Kulturkampf*, toplumsal yasalar gibi temel politika girişimleri itibari güç kullanımını gerektirmekteydi. Reichstag dağılmıştı; bakanlar atılmıştı; rakipler güçlenmişti. Seçici baskı, teşvikler ve partiler arasındaki böl ve yönet politikası, yeteneksiz ya da çok ideolojik düşünen bakanların başa çıkamayacağı fakat Bismarck'ın ustalıkla kullanabileceği taktiklerdi. Bismarck ulus ve sınıfı, iç ve dış işleri birleştirmişti. Bu taktik, rakipleri "dış" ve "hariç tutulmuşlar" birleşimleri, liberal burjuvaları, köylüleri, işçileri, Katolikleri, güneyli dindarları ve etnik azınlıkları arasında gidip gelen bir Reich için uygundu. Hepsini baskı altında tutmak mümkün değildi, parçalı böl ve yönet taktiği daha uygun düşmüştü. Politika istikrarsız görünmekteydi çünkü kimsenin tam yetkiye sahip olmadığı değişken durumlarla şekillenmekteydi. Bismarck kendisini baş stratejist olarak değil genel ilişkilerle akımları *hissedebilen* biri olarak isimlendirmişti. Sıklıkla kullandığı bir benzetmede kendisi için ormanda yürürken yolunu hisleriyle bulan bir adam demişti.

Fakat Bismarck olmadan bile siyaset geniş hedeflerin peşinde olmuştu. On bir başlık dörde düşürülebilir. 3. Bölüm'de bahsettiğim her biri farklı bir toplumsal iktidar kaynağına bağlı "üst düzey katmanlar" olarak sözünü ettiğim uygulamada uygun hedefleri ve siyasi kurumları üst üste koyarak dört bölüme indirgenmiştir. Onların geniş alanları kapsayabilen uyumluluğu rejim içindeki grupları bir araya getirmiş, fakat sonunda yok etmiştir.

1. *Kapitalizm* devletin ekonomik katmanıydı. Önemli addedilen kimseler tüm ticari üretim elementlerini kullanan toprak, sanayi ya da ticari mal sahibi olanlardı. Özel mülk bulundurmak tıpkı özel geliri ve devlet bütçesini arttırmak için tarımı ve sanayiyi modernleştirmek gibi şüphesiz siyasal amaçlıydı.

2. *Militarizm*'in Alman ulus-devletini yarattığı söylenebilir. Meclistekiler ve imparatora yakın kimseler üniformalarla, madalyalarla ve kılıçlarla donanmıştı. Bürokrasi rütbelere ve üniformalara ayrılmıştı. Kapitalistler yedek subay olmuştu ve oğulları üniformalı derneklere katılmış, üniversitelerde düello yaraları almışlardı. Bu devlet ateşli savaş yanlısı gericilerden oluşmamıştı. Ordu mensupları çeşitlilik göstermekteydi; pek çok subay son derece kültürlüydü, bazıları liberaldi. Örneğin, Caprivi Prusyalı bir general ve şansölyeydi. Fakat güney ve batı ülkelerinden önce Alman devletlerinde hem dış hem de iç meselelerde askeri çözüm yollarına gidilmişti. Alman kapitalizminin "feodalleştiğini" söyleyen Weber, Hintze ve diğer gözlemciler yanlış kelime seçmişlerdir. "Askerileşmiş" sözcüğü daha uygun bir tercih olacaktı. 'Feodalleşmiş' kelimesi kapitalizme *değil,* "feodaliteye" vurgu yapmaktadır ve bunlar birbirinin yerine geçebilen üretim şekilleri gibi görünmektedir. Almanya feodal değil kapitalistti. "Askerileşmiş" kelimesi ise hem orduyu *hem de* kapitalizmi vurgulamaktadır; yani bunlar birbirinin alternatifi değildir. Burjuvazi rejimle birleştiğinden, çoğu hem iç hem de dış politikada daha askeri özellikte çıkar anlayışları içinde kamuya karışmıştı. Otoriter, bölgesel ve baskıcı stratejiler arasında geçişler yaşamışlardı. "Emir", yalnızca mülk korumacılığından daha karışıktı ve rejim tarafından gururla kutsal olarak bahsedilmişti. Yabancı gezginlerinse eleştirilerine maruz kalmıştı.

3. *Yarı-otoriter monarşi* "görünüşte" çift yönlüydü. Bir taraftan imparator üzerine kurulmuş güçlü bir monarşiydi. Siyasi aktörler imparator merkezli yukarı odaklı ve monarşik tuzaklarla örülü ağlarla faaliyet göstermekteydi. İstikrarlı bir kral önemli bir güç aktörü olabilirdi. Weber'e göre fevriliğiyle tanınan İmparator II. Wilhelm değişken ve zaman zaman da tehlikeli biri olmuştu. İmparatorun tercihleri önemsenmek ve uygulanmak zorundaydı; fakat Alman krallığı, Avusturya ve Rusya'ya göre daha çok kurumsallaşmış ve daha az hanedana bağlı yapıdaydı. Aynı zamanda anayasası meclise bağlıydı. Tek başına hâkim güç olmayan Reichstag'a danışma ve kararına şartsız uyma zorunluluğu vardı. Bu durum monarşistlerin askeri darbe hayallerinin de sebebiydi. Böylesi bir ikililik devlet yapısında egemenliğin yerini sorgulayan belirsizlikten ileri gelmişti.

Bu üst düzey üç tabaka ideolojileri oluştururken, rejim de şu iki özerk ideolojinin üzerinde başarıyla durmuştur:

4a. *Luthercilik*: Alman Lutherciliği devleti kutsallaştırmıştı[3]. Bu anlayış, rejimin Katoliklerle uzlaşma yoluna girdiği ve rakip bir devletçi ideoloji olan Marksist sosyalizmin Lutherci işçiler arasında yaygınlaşmaya başladığı bir dönemde *Kulturkampf*'ın başarısızlığından sonra belli ölçüde azalmıştı. Meşrulaştırma güdümündeki bir devlet ideolojisi olarak Luthercilik, 1880'lerden sonra yerini şu ideolojiye bırakmıştı.

4b. *Devletçi milliyetçilik:* Yurttaşlık yaygınlaştığından ve partiler toplu seçimle iş başına geldiğinden devletçi milliyetçilik, sınıflar ve bölgeler arasında kök salarak, devletin toplumsal iktidarı içerde *Reichsfinde* ve dışarıda Büyük Güçler aleyhine harekete geçirmiştir. Devletçi milliyetçilik, başlarda kapitalizmi, monarşiyi ve militarizmi desteklemesine rağmen 1900'den sonra bu ideolojiler üzerlerinde beklenmedik 'genel' bir bağımsız baskı kurmuştur. (bkz. 16. ve 21. Bölüm)

Alman devleti belli ölçüde özerkti – birbirine bağlı bir seçkinler sınıfı olan bu devlette özerklik, uyumlu fakat bağımsız üst düzey tabakalaşmaya sahip çok-biçimli bir seçkinler ve parti dizisine göre daha geri planda kalmıştı. Tutarsız ve değişken ulusallık konusuyla ilgili beşinci bir tabaka daha eklemek istiyorum. Luthercilik ve devletçi milliyetçilikten destek alan monarşi, anayasanın izin verdiğinden daha merkeziyetçi bir ulusallık arayışına girmiştir.

Bu tabakaları 3. Bölüm'de belirttiğim sınırlar içinde sayıca azaltmaya devam etmem mümkün müdür? Bu tabakalardan biri "nihai" merci sıfatıyla diğerleri üzerinde hâkimiyet kurabilir mi? *Kaiserreich*'ta ücretler, rejimi aralarından birini seçmek zorunda bırakarak düşmüşler miydi? Marksistler bu soruya olumlu yanıt vermişlerdi. Sınıfsal sermaye çıkarlarının üst "sınırları" belirlediğini ileri sürmüşlerdi. Gerçekten de diğer bütün Avrupa devletleri gibi bu devlet de kapitalistti. 1848 yılı boyunca bu kanıtlanmıştı. Alman devleti bir karışıklık durumunda işçi eylemlerini ve demokratik hareketleri bastırarak mal sahiplerinden yana olarak buna 1914 ve sonrasında da devam etmişti. Eğer zor bir durumda kalmış olsaydı, 1917 öncesindeki tüm rejimler böyle sınırlamalara gereksinim duyardı.

Fakat devletler *sadece* kapitalist değildi ve bu tabakalaşma her zaman fikir ve hislerin ön ayağı olmuyordu. Kaiserreich işçilere ve köylülere sürekli olarak korku vermemekteydi. Marksizm'in aynı dönemdeki diğer ideolojilerden daha net gördüğü bir şey vardı: Sosyalizmin kapitalizme alternatif bir üretim tarzıydı. Mülk "doğaldı", sonsuz ihtiyata gereksinimi yoktu. "Emir" 1848'te öncelikliydi; fakat daha sonra alt tabakadan ciddi sayılabilecek bir "itaatsizlik" baş göstermişti. Ordular, bu dönemde Birleşik Devletler'de olduğu kadar sık

---

3 Böylelikle sonraki devletçi-milliyetçi parti olan Naziler de Katoliklerin desteğinden daha fazlasını Luthercilerden görmüşlerdi.

oluşturulmamaktaydı ve Almanya'da askerlik nizami ve törensel olduğu için çok daha az şiddet ve ölüm yaşanmıştı. (bkz. 18. Bölüm) Bismarck'ın Anti-sosyalist Kanunları ve refah devleti yasası, yarı-temsilci tabakalaşmadan doğan teşvik ve seçici baskıcı normal parçalı böl ve yönet stratejisine göre daha az korkutucu bir sosyalizm hamlesiydi. Refah programı Sosyal Demokrat liderliğini rütbe ve sıralamadan; yetenekli ve yeteneksiz işçiyi birbirinden ayırmak için kullanılırken, kanunlar burjuva partileri bölmeye yönelikti (Taylor 1961b; Gall 1986: II, 93-103, 128-9).

Blackbourne ve Eley'in Marksizm çalışmasının en zayıf tarafı, burjuvazinin kitle korkusuyla eski rejimle ittifak kurması konusunun ele alındığı bölümdür. 18. bölüm gösteriyor ki, durum tam tersidir. Kitlesel Marksist sosyalizmi bu ittifak *sebebiyle* doğmuştur, çünkü işçi dernekleri ve siyasi birlikler Britanya ve Fransa'da olduğundan daha az liberal müttefik bulmuştu. Baskı gerçekten gerekli değildi, arabuluculuk da sonuç verebilirdi. Fakat bu militarist, yarı-otoriter, kapitalist ve Lutherci devletçi-milliyetçi rejim baskıyı uygun görmüştü. Daha sonra bu durum kendini gerçekleştiren bir yapıya girmiş ve bunun sonucunda temel Lutherci işçi sınıfı artık gerekli görünen daha büyük bir baskıyı sebep olan devrimci Marksizm ile karşılaşmıştı.

Bu tarz bir politika kapitalizm ve son olarak onun varsayılan "sınırları" için beklenmedik sonuçlar doğurmuştu. Devlet sadece kapitalist değildi. Bu tabakalaşmalar aynı olmamakla beraber benzerlik göstermekteydi. Sadece farklılardı. Aralarından "nihai" bir karara vermek gerekmemekteydi ve belirsiz egemenlik de bir tercih de bulunmamıştı. Rejim içlerinden birini seçerken, asla tercihlere doğrudan karşı çıkmamıştı. Sadece Lutherciliğe gösterilen önemi azaltıp yerine devletçi milliyetçiliği bırakmıştı. Rejim ilaveli bir stratejiye yönelmişti: Kapitalist *ve* yarı-otoriter *ve* askeri *ve* devletçi-milliyetçi. Önceliklerini belirlemediği için, bünyesindeki kurumlar çok-biçimli hale gelmişti. Fakat daha otoriter, merkezi, bölgesel ve yoğun bir kapitalist kimliğe girmişti. *Kaiserreich* varsayılan kapitalist "sınırları" aşmıştı.

Bu iddiama sunduğum kanıt birkaç bölümü işgal edecektir. Bu bölümle başlamaktayım. 14. Bölüm'de konunun ekonomik gelişme ve sosyal refah, 16. Bölüm'de burjuva milliyetçiliği ve 18. Bölüm'de işçi sınıfı ile olan ilişkisini anlatacağım. Bu bölümlerde ilave geçişin yerel gücünden bahsedilmiştir: Dört tabakayı tek bir istikrarlı otoriter ulusal kapitalizm potasında eritmiştir. 21. Bölüm ise ilave geçişin dış siyasetteki zayıflığını göstermektedir. Çünkü rejim, alternatif politikalardan birini seçmede başarısız olmuş ve ilave tabakalar yabancı düşmanlarının sayısını arttırmıştır. Sonunu getiren bir savaşa sürüklenmiştir. Daha sonra (bu bölümün konusu dışında) savaş Almanya'da faşizmi ve diğer bölgelerde kapitalist üretim tarzının "sınırlarını" bozan ya da kaldıran Bolşevizm'i doğurmuştur.

Almanya'nın yükselişini, "dikey" sınıf ilişkileri ve "yatay" parçalı iktidar ilişkilerinin birleşmesiyle oluşmuş sanayi toplumuna otoriter bir birlik uygulaması olarak anlattım. Endüstriyel ve ticari sermaye ile orta sınıfın büyük kısmı rejim sınırlarında veya çevresinde bir araya gelmişti. Dini ve bölgesel dağılım parçalı böl ve yönet girişimiyle engellenmişti. İşçi sınıfı ve etnik azınlıklar dışlanmış, izole edilmiş ve bastırılmıştı. Modernize edilip düzenlenen ve karışık sınıf ve ulus çatışmaları arasında zorlu yollardan geçen eski rejim beklenmedik şekilde, yeni bir modern toplum formu olan otoriter ulusal kapitalizmi yaratmıştı. Kapitalist *ve* askeriydi. *Ayrıca* üst düzey siyasi tabakalar arasında "nihai" bir tercih yapmaktan kaçınan yarı-otoriter bir yapıdaydı. Yalnızca ideolojik tabakalaşması Lutherci anlayıştan devletçi-milliyetçi yapıya dönüşmüştü. Parçalı otoriter güçler bunda önemli rol oynamıştı. Ordu içeride, işçi ve etnik azınlıklara ve daha seçici olarak diğer gruplara; jeopolitik olarak rakip Büyük Güçler'e ve yabancı kapitalistlere karşı asker almaktaydı. Ulusalcılık bu yoldaki ekonomik çıkar kavramlarını birleştirerek rejimin liberal muhafazakârlıktan yabancı düşmanı bir topluma geçişi hızlandırmıştır. Kapitalizm, yabancı emsallerine göre belli ölçüde baskıcı, bölgesel ve ulusalcı olmuştur. Kendi ordusu tarafından düşürülmedikçe Almanya'da ayakta kalmaya devam edecekti.

Yükselişi kabullenilmiş ya da kaçınılmaz; zaferiyse tamamlanmış değildi. Ben Almanya'yı yalnızca otoriter veya askeri ya da Britanya'yı liberal ya da uluslar-üstü olarak tanımlamıyorum. Dereceli bir değişim göstermişlerdi. Hatta Almanya'nın liberal muhafazakârlıktan ve uluslar-üstücülükten dönüşü yavaş ve birçok bağdaşık güç kaynağına bağlıydı. Prusya'nın elde ettiği kazançlar başta neredeyse kaza eseriydi. Daha sonra askeri, siyasi ve diplomatik yetenekle ve özellikle Bismarck sayesinde perçinleşmişti. Yüzyılın ortasında ekonomik gelişimin güçlü ve özerk bir yapısı vardı; fakat daha sonra aynı kuvvetler tarafından şekillenmeye başlamıştı. Devletçilik, milliyetçilik ve modernizasyon bileşiği, eski Prusya rejimi, kapitalist sınıflar veya âdem-i merkeziyetçiler gibi büyük siyasi oluşumlarca uygulanmamıştı. Fakat kimliklerini değiştirmişti. Bu bileşik başarısını Almanya'nın güçlü ve bayındır bir ülke olmasıyla kanıtlamıştır. Daha sonra birbirine geçmiş sınıf ve ulus çatışmaları ve Büyük Güç düşmanlığı ile gücüne güç katmıştır (21. Bölüm'de belirtilmiştir). Liberalizmin ve devrimciliğin sunduğu alternatif yöntemlerin yanı sıra ileri sanayicilik içerde kurumsallaştırılmıştı. Fakat bu kurumlar tam bir bağlantı içinde değildi. Bu henüz gün yüzü görmemiş bir zaaftı.

19. yüzyıl Alman gelişimini için başka bir metodolojik açıklama sunulabilir. Pek çok konuda birbirine zıt iki büyük Alman devleti vardı. Alman tarihini Avusturya olmadan anlatmak, *Hamlet'i* kararsız, dikkatsiz ve kaderine mahkûm görünen prensi olmadan anlatmak gibidir.

Ashley, P. 1970. *Modern Tariff History: Germany - United States - France.* New York: Howard Fertig; reprint of 3d, 1920, ed.

Austensen, S. 1980. Austria and the struggle for supremacy in Germany: 1848-1864. *Journal of Modern History* 52.

Barkin, K. D. 1983. Social control and the *Volksschule* in *Vormdrz* Prussia. *Central European History* 16.

1987. The second founding of the Reich, a perspective. *German Studies Review* 10.

Beetham, D. 1985. *Max Weber and the Theory of Modern Politics.* Cambridge: Polity Press.

Berchardt, K. 1976. Germany, 1700-1914. In *The Fontana Economic History of Europe.* Vol. 4: *The Emergence of Industrial Societies,* Pt. I, ed. C. M. Cipolla. Brighton: Harvester.

Berghahn, V. 1973. *Germany and the Approach of War in 1914.* London: St. Martin's Press.

Blackbourne, D. 1980. *Class, Religion and Local Politics in Wilhelmine Germany.* Wiesbaden: Steiner.

Blackbourne, D., and G. Eley. 1984. *The Peculiarities of German History.* Oxford: Oxford University Press.

Bohme, H. 1978. *Introduction to the Social and Economic History of Germany.* Oxford: Blackwell.

Born, K. E. 1976. Structural changes in German social and economic development at the end of the nineteenth century. In *Imperial Germany,* ed. J. J. Sheehan. New York: Franklin Watts.

Calleo, D. 1978. *The German Problem Reconsidered.* Cambridge: Cambridge University Press.

Craig, G. 1964. *The Battle of Koniggrdtz.* Philadelphia: Lippincott. Dahrendorf, R. 1968. *Society and Democracy in Germany.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Diefendorf, J. 1980. *Businessmen and Politics in the Rhineland, 1789-1834.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Draper, H. 1977. *Karl Marx's Theory of Revolution: State and Bureaucracy.* New York: Monthly Review Press.

Eley, G. 1980. *Reshaping the German Right.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

1983. State formation, nationalism and political culture in nineteenth-century Germany. In *Culture, Ideology and Politics,* ed. R. Samuel and G. Stedman Jones. London: Routledge & Kegan Paul.

1988. In search of the bourgeois revolution: The particularities of German history. Paper presented at the Center for the Study of Social Theory and Comparative History, University of California, Los Angeles.

Epstein, K. 1967. The socio-economic history of the second German Empire. *Review of Politics* 29.

Evans, R. (ed.). 1978. *Society and Politics in Wilhelmine Germany.* London: Croom Helm.

1987. *Rethinking German History.* London: Unwin Hyman.

Fremdling, R. 1983. Germany. In *Railways and the Economic Development of Europe, 1830-1914,* ed. P. O'Brien. London: Macmillan.

Gall, L. 1986. *Bismarck: The White Revolutionary, 2* vols. London: Allen & Unwin.

Geiss, J. 1976. *German Foreign Policy, 1871-1914.* London: Routledge & Kegan Paul.

Gerschenkron, A. 1962. *Economic Backwardness in Historical Perspective.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Hamerow, T. S. 1958. *Restoration, Revolution, Reaction: Economics and Politics in Germany, 1815-71.* London: Oxford University Press.

Henderson, W. 1959. *The Zollverein.* Chicago: Quadrangle Books.

1975. *The Rise of German Industrial Power, 1834-1914.* London: Temple & Smith.

Hobson, J. 1991. The Tax-Seeking State: Protectionism, Taxation and State Structures in Germany, Russia, Britain and America, 1870-1914. Ph.D. diss., London School of Economics and Political Science.

Hohorst, G. von, et al. 1975. *Sozialgeschichtliches Arbeitsbuch: Materialien zur Statistik des Kaiserreichs, 1870-1914.* Munich: Beck.

Hope, N. M. 1973. *The Alternative to German Unification: The Anti-Prussian Party, Frankfurt, Nassau and the Two Hessen, 1859-1867.* Wiesbaden: Steiner.

Howard, M. 1965. *The Theory and Practice of War.* London: Cassell.

Jessop, B. 1978. *The Capitalist State.* Oxford: Martin Robertson. Kindleberger, C. 1978. *Economic Response: Comparative Studies in Trade, Finance and Growth.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Kitchen, M. 1978. *The Political Economy of Germany, 1815-1914.* London: Croom Helm.

Kocka, J. 1981. Capitalism and bureaucracy in German industrialization before 1914. *Economic History Review,* 2nd ser., 34.

1986. La bourgeoisie dans l'histoire moderne et contemporaire de l'Allemagne. *Mouvement Social* 136.

Krasner, S. 1984. Approaches to the state: Alternative conceptions and historical dynamics. *Comparative Politics* 16.

Lipset, S. M. 1980. *Political Man: The Social Bases of Politics.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

List, F. 1885. *The National System of Political Economy.* London: Longman Group.

McNeill, W. H. 1983. *The Pursuit of Power.* Oxford: Blackwell.

Mann, M. 1988. The decline of Great Britain. In my *States, War and Capitalism.* Oxford: Blackwell.

Marx, K., and F. Engels. 1968. *Selected Writings.* London: Lawrence & Wishart.

Milward, A., and S. B. Saul. 1977. *The Development of the Economies of Continental Europe, 1850-1914.* London: Allen & Unwin.

Mommsen, W. J. 1976. Domestic factors in German foreign policy before 1914. In *Imperial Germany,* ed. J. J. Sheehan. New York: Franklin Watts.

1984. *Max Weber and German Politics.* Chicago: University of Chicago Press.

Moore, B., Jr. 1973. *Social Origins of Dictatorship and Democracy.* Harmondsworth: Penguin Books.

Perkins, J. 1984. The agricultural revolution in Germany, 1850-1914. *Journal of European Economic History* 10.

Pflanze, O. 1976. Bismarck's *Realpolitik.* In *Imperial Germany,* ed. J. J. Sheehan. New York: Franklin Watts.

Poulantzas, N. 1973. *Political Power and Social Classes.* London: New Left Books.

Pounds, N. 1959. Economic growth in Germany. In *The State and Economic Growth,* ed. H. G. Aitken. New York: Social Science Research Council.

Price, R. 1989. *The Revolutions of 1848.* Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press International.

Ross, R. J. 1984. Enforcing the Kulturkampf in the Bismarckian state and the limits of coercion in imperial Germany. *Journal of Modern History* 56.

Rothenberg, G. 1976. *The Army of Francis Joseph.* West Lafayette, Ind.: Purdue University Press.

Rueschemeyer, D., E. Stephens, and J. Stephens. 1992. *Capitalist Development and Democracy.* Chicago: University of Chicago Press.

Schumpeter, J. 1939. *Business Cycles,* Vol. I. New York: McGraw-Hill.

Senghaas, D. 1985. *The European Experience: A Historical Critique of Development Theory.* Leamington Spa: Berg.

Sheehan, J. L. 1978. *German Liberalism in the Nineteenth Century.* Chicago: University of Chicago Press.

1981. What is German history?: Reflections on the role of the nation in German history and historiography. *Journal of Modern History* 53.

Snyder, L. 1978. *Roots of German Nationalism.* Bloomington: Indiana University Press.

Stearns, P. 1974. *The Revolutions of 1848.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Taylor, A. J. P. 1961a. *The Course of German History.* London: Methuen.

1961b. *Bismarck: The Man and the Statesman.* London: Arrow Books.

Tilly, R. 1978. Capital formation in Germany in the nineteenth century. In *Cambridge Economic History of Europe.* Vol. 7: *The Industrial Economies: Capital, Labour and Enterprise,* Pt. I, ed. P. Mathiason and M. Postan. Cambridge: Cambridge University Press.

Tipton, F. B. 1974. National consensus in German economic history. *Central European History 1.*

Trebilcock, C. 1981. *The Industrialization of the Great Powers, 1780-1914.* London: Longman Group.

Weber, M. 1978. *Economy and Society, 2* vols. Berkeley: University of California Press.

Wehler, H.-U. 1976. Bismarck's imperialism, 1862-1890. In *Imperial Germany,* ed. J. J. Sheehan. New York: Franklin Watts.

1985. *The German Empire, 1871-1918.* Leamington Spa: Berg.

10
Almanya Üzerindeki Mücadele: II. Avusturya ve Konfederal Temsilcilik

Bunu Nasıl İsimlendirebiliriz?

Üzerinde konuştuğumuz siyasi birleşmenin[1] uzun ve güçlü bir geçmişi vardı; fakat belirli bir ismi yoktu. Geçirdiği en uzun dönem için yapılabilecek en uygun tanımlama hanedanlık demek en uygunu olacaktır: 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Habsburg ailesi tarafından yönetilmişti. Bu süre boyunca Habsburglar o dönemde Avusturya'da veraset sistemiyle kalan topraklarda hüküm sürmüştü. Başkentleri Viyana olmuştu. Yani "Avusturya" bu devlet için uygun bir steno isimdi. Fakat oldukça büyük bir hanedanlık ve feodal yayılmacılığıyla Büyük Güç olmuşlardı. 1438'den itibaren, Habsburglar onlara Alman liderliği sorumluluğunu yükleyen Kutsal Roma (yani Alman) imparatoru olarak seçilmeye başlamışlardı. Şanslı ölümlerle ek olarak evlilikle gelen ortaklıklar akıllara durgunluk veren iki büyümenin yolunu açmıştı. Batıda Burgonya, Flandre ve İspanya, doğuda Bohemya, Macaristan ve Hırvatistan krallıkları Habsburgların eline geçmişti. Batı'nın büyük kısmı kaybedilmişti; fakat 1526-1527'de doğuda alınan topraklar hanedanlığın sonuna kadar muhafaza edilmişti.

1760'da Habsburglar bu ganimetlere ek olarak (Prusya tarafından alınan Silezya hariç) Belçika Flandre ve İtalya'nın kuzey bölgeleri ellerinde tutmuşlardı. Ayrıca Polonya parçalanmasından ve Osmanlı düşüşünden faydalanmıştı. İmparatorluğun artık Alman çoğunluk yoktu ve 1806'da I. Francis, Alman imparatorluğu unvanını bırakarak Avusturya'da krallığını ilan etmişti

[1] Bu bölüm için kullanılan kaynaklar: Kann (1964, 1974), Sugar ve Lederer (1969), Macartney (1971), Bridge (1972), Gordon ve Gordon (1974), Katzenstein (1976) ve özellikle Sked (1989)

(Alman imparatorluğu unvanını Bonaparte kaybetmişti). Fakat Macaristan ve Bohem kendi anayasaları ve kurultay adı verilen kendi meclisleri vardı. 1867'de Avusturya, Macaristan'a daha fazla özerklik tanıması ve kendini yenilemesi için baskı görmeye başlamıştı. Kısalan unvanı artık iki krallığı temsil etmekteydi: Avusturya-Macaristan (gerçek ünvan satırları kaplayacak kadar uzundu). Macar *Reicshalf*'ı Hırvatistan, Slovenya ve Romanya'yı kapsamaktaydı. Avusturya *Reichshalf*'ı sınırları ise Ukrayna'daki Bukovinya'dan başlayıp Galiçya (güney Polonya), Bohemya (Çekoslovakya) ve Avusturya'dan geçerek Adriyatik kıyısına ulaşan geniş bir yay çizmekteydi (fakat İtalya'nın büyük kısmı ve Belçika elden çıkmıştı). İmparatorluğun bu yarısında uygulanan tek formül bölgesel değil anayasaldı: "Krallıklar ve Topraklar Reichstag içinde temsil edilir" (Macaristan'ın kendi kurultayı vardı). 1917'de I. Charles kendi yönettiği yarıyı da Avusturya olarak ilan etmişti. Bir sonraki sene tahttan çekilmiş ve devleti yok olmuştu.

Nomenklatür bu devletin karakterini dışa vurmuştur. Benzer şekilde Burgonya dükü başlarda nomenklatür sorunu yaşamıştı. (bkz. Cilt 1: 438-9) Bu Britanya, Fransa ya da Almanya gibi ulus devlet değildi. Tek bir anayasası yoktu. Habsburglar ayrı bölgelerde farklı taç giyme yeminleriyle kraliyet tahtına geçmişlerdi. II. Joseph Macaristan'da bunu yapmayı reddetmişti, fakat başarısızlığı (bkz. 13. bölüm) onu haleflerini izlemeye itmişti. Böylece 1760'larda devletinde dört tabaka şekillenmişti.

1. "Ulusallık" konusunda aşırı *konfederal* bir özellik sergilemişti. (Tablo 3.3'te görüldüğü gibi). Habsburglar her eyaleti korumaya ve geleneklerine, kanunlarına, haklarına ve dinlerine saygılı olacaklarına yemin etmişlerdi. Tablo 3.1'de belirtilen dönemlerde bildirilerini uygulamaya sokmak için gerekli altyapısal gücü zayıf ve tikelciydi; her eyaletin baskın sınıf ve kilise partileriyle yapılan anlaşmalara bel bağlamıştı.

2. "Temsiliyet" konusunda *hanedanlık monarşisi* benimsenmişti. Habsburg kralları bir sonraki paragrafta belirtilmiş olan kanunlar çerçevesinde istediklerini yapma yetkisine sahip mutlak hâkimlerdi. Baskıcı güçleri de neredeyse mutlakıyetçi yapıdaydı, *Hausmacht* yönetim saraylarıydı. Kral, meclis üyeleri, bakanlar ve üst düzey komutanlar son derece özerk ve baskıcı güç kullanan izole bir seçkin sınıfı oluşturmuşlardı. Fakat bu hanedanlık halka göre çok yüksekteydi, örneğin Prusya Hohenzollerlerine göre sivil topluma daha az yerleşmişti. Bu da altyapısal güç uygulamasını azaltmaktaydı. Eyaletler Habsburg hâkimiyetini kabul etmişlerdi. Çünkü diğer seçenekler daha tehlikeli Büyük Güçler (Rusya, Osmanlı Türkleri, Prusya) veya bir tek "ulusal" soylu sınıfı temsil eden küçük devletlerdi (Çekler, Macarlar, Sırplar). Büyük Güçler ile çok farklı güçlerdeki karşıt "ulusları" kapsamak arasında kalmak süregelen bir Doğu Avrupa sorunudur. Habsburg koruması altına girmek yararlıydı; günümüzde bunun bölgesel tehditlere karşı en iyimser çözüm olduğu ortaya çıkmıştır.

3. Tüm bunlarla beraber, jeopolitik savunma ve küçük toplulukları büyük "uluslara" karşı korumak için *askeri* bir yapısı da vardı. 19. yüzyıldaki gözlemciler tarafından "hanedanlık koruması" ve "sadakat okulu" olarak tanımlanan ordu, Habsburg altyapısının anahtarı olmuştur.

4. Ekonomik anlamda bu devlet, *feodal* yapıdan *kapitalist* yapıya geçerken nispeten verimliliği düşük topraklarda hüküm sürmüştü. Çünkü toprak sahipleri ve kentlerdeki tüccarlar ekonomik kaynaklara ticari mal olarak bakmaya başlamıştı. Habsburg hanedanlığı Fransız mutlakıyetine göre feodal ayrıcalıklardan çok daha uzak olduğundan, feodalizm ve kapitalizm arasında büyük siyasi çatışmalar yaşanmamıştı.

İdeolojik olarak, Habsburg yapılanması zayıf ve kararsızdı. Bazı eyaletlerde sekülerizm politikasıyla saldırdıkları Katoliklerden destek görmüşlerdi, diğer kiliselerle de dikkatli ilişkiler içindeydiler. Ulusçuluk fikrini yayamamışlardı, "gerici" faaliyetleri çoğunlukla hanedan etkisinde ortaya çıkmıştı.

19. yüzyıl boyunca, Habsburglar militarizmi muhafaza etmiş ve kapitalizme karşı hiçbir zorlukla karşılaşmaksızın yönelmişlerdi. Sorunlar, ulusal ve temsil konuları arasından çıkmaktaydı. Baskı altında eyaletlerin'ulusal' haklarını ve özgürlüklerini yine merkezi monarşiye bağlı kalma şartıyla kabul ederek, istemeden daha temsili bir konfederalizme geçmişlerdi. Fakât bu ideoloji tamamlanamadan rejim çökmüş, 1918 yılında parçalanarak, bugün Sovyetler Birliği'nde yeniden ortaya çıkan çok sayıda ulus-devlete ayrılmıştı.

Bu, genel sorunları tetiklemişti. Konfederal devletler, ulusal güçle karşılaştığında mı sona ermişti? Ya da Habsburglar, hanedanlık monarşisi özelliğindeki konfederal yapıları sınıflardan ve uluslardan yükselen temsiliyet baskısına yanıt veremediği için tarih sayfasından silinmişti? Habsburglar gelişmiş bir sanayi toplumu için uygun bir konfederal yapı öne sürmüşler miydi?

Bu konular hakkında objektif bir bakış açısı yakalamak kolay değildir. Eski Viyana'nın görkem ve güzelliğinin nostaljisi ve Doğu Avrupa'nın Faşist ya da Komünist hâkimiyetindense Habsburgları seçmenin kendileri için daha uygun olacağına dair haklı inancı önümüzde durmaktadır. Diğer tarafta ise dini eğilimler yer almaktadır. Habsburglar başarısızlığa uğramış gericiler olduklarından, II. Joseph'in aydın reformlar yaptığı 1790 yılı ile Franz Joseph'in hanedanlığının sonunu getiren Büyük Savaş'a katıldığı 1914 yılları arasındaki bazı tarihi dönüm noktalarından yok olmaya başlamışlardır. (bkz. Sked 1981) Çünkü Viyana; valsın ve beyaz üniformanın olduğu kadar Freud'un, Ayrılıkçı ressamların, Musil ve Kafka'nın (Kafka aslında bir eyalet başkenti olan Prag-lıydı.) Viyanası'ydı. Bu yüzden de tarihteki kimi ünlü yazarların görkem, içsel karmaşa, akıl dışılık ve çöküş mecazlarının konusu olmuştur.

Benim iddiam bu düşüncelerin arasında yer almaktadır. Habsburglar modern sanayi toplumu gelişimiyle sonlanmamıştı. Aslında kapitalizme son derece uyum sağlamıştı. Militarizmi diğer Büyük Güçler'e göre düşmüştü. Bu

mali düşüş 1918 felaketinin sebebi olmuştu. Bölgesel milliyetçiliğin güç dağılımı da artmıştı. Bu Habsburgların yaşadığı sorunların sebebinden çok sonucu olmuştu. Eski bir iddiaya göre ise Habsburgların başarısızlığının sebebi askeri hanedanlıktı. Modern topluma uygun vatandaşlığa geçememişlerdi. Anlaşmayla ya da zorla getirilmiş liberal veya yarı-otoriter, konfederal ya da federal yapıda olabilirdi. Bu dönemde Prusya ve Birleşik Devletler bu tarz karışıklıkların sebep olduğu benzer sınıfsal ve ulusal sorunları çözmüştü. Fakat Habsburglar sınıfsal ve ulusal sorunlar için sadece bağımsız ve tutarsız çözümler bulmuşlardı. Bu da önce bir savaşla, daha sonra beklenmeyen bir savaş neticesiyle onların sonunu getirmişti. Savaş, militarist hükümdarların kendi seçimi olduğundan bir kader değil, gurur ve kibirdi örneğiydi.

Habsburg Kapitalizmi

19. yüzyıl ekonomik başarısızlığının ağır siyasi ve askeri bedelleri olmuştu. Avrupa bir ideoloji birliği olduğundan, diğer Güçlerle ilgili başarısızlık daha netti ve sanayi ve tarım kaynaklarının büyük önem arz ettiği savaş alanında cezasız kalmamıştı. Ekonomik hata Habsburgların düşüşünün ve çöküşünün nedeni miydi? Büyük ekonomik tarihçisi böyle düşünmüştü. *An Economic Spurt That Failed* (1977) başlıklı kitabında gecikmiş bir gelişmenin gönülsüz tarafı olan Avusturya'nın "yükselişe geçmeyi" başaramadığını belirtmiştir. Bu diğer ekonomi tarihçileri arasında da yaygın bir düşünceydi, fakat modern araştırmalar bunun aksini kanıtlamıştır.

İlk olarak Rostow, Gerschenkow ve Kondratieff'in sanayileşen ekonomilerin "yükselişe geçtiğini" (Rostow) ya da yaygınlaşan "uzun dalga aşamasına" (Kondratieff) "ani geçiş" yaptığını (Gerschenkron) öne süren teorisine bağlı kalmıştır. Bu teori, Britanya, Almanya ve Birleşik Devletler'e uygulandığında ne kadar faydalı olursa olsun –ki teoriden şüphe edenler artmaktadır (bkz. Tipton 1974, Almanya hakkında)– Fransa'ya uygulanamaz (uzun süre önce anlaşıldığı üzere) ve Avusturya'ya ise uygulanmazdı. Avusturya yüzyıl boyunca kararlı bir büyüme göstermiş, daha sonra 1860'ların başında ve 1873-79 yıllarındaki resesyonlarla sarsılmıştı. (Rudolph 1972, 1975, 1976; Good 1974, 1978, 1984; Gross 1976; Ashworth 1977; Huesrtas 1977; Bairoch 1982; Komlos 1983; özellikle iğneleyici C bölümü). İkinci olarak, bu başarısızlık bedelinin boyutu rakibi Prusya Almanyası'yla kıyaslandığında Avusturya'nın aleyhine olmuştur. Gerçekten de Avusturya'nın büyümesi 1850'lerden itibaren Almanya'nın gerisinde kalmıştır. Fakat daha sonra bu durum neredeyse bütün ülkelerde görülmüştü. Alman büyüme oranları emsalsizdi. Diğer kıyas noktalarında Avrupa başarılı görünmekteydi. Tablo 8.1.'de de görüldüğü gibi Avrupa'daki en büyük beşinci gayri safi milli hasılaya sahipti. Good'un iddiasına göre (1984: 240), % 1.3'lük yıllık

büyüme oranı 1870'ten 1914'e kadar sadece Almanya, İsviçre ve Danimarka'ya denkti. Habsburg ekonomisi bir kapitalizm başarısıydı.

Fakat iki önemli ekonomik başarısızlık bedelinden daha bahsetmek mümkündür. İlki malidir. 1860'ların başında mali kökenli resesyonu 1866-67 yılında Prusya'ya karşı mağlubiyete de sebep olan jeopolitik sonuçlar doğurmuştur. Kişi başına düşen asli değerdeki durgunluktan kaynaklanan resesyon, çoğunlukla askeri borç yükümlülüğünden doğan sanayi üretimine eklenmişti. Prusya 1815-1864 yılları arasında barış dönemindeydi. Fakat Avusturya vergi ve insan güzünü zorlayan küçük ayaklanmaların yaşandığı İtalya'da bozguna uğramıştı ve devlet tahvilleri ekonomik kalkınmadan tamamen çekilmişti. Mali kriz, Prusya'nın Almanya üzerindeki ekonomik hâkimiyetiyle baş edebilmek için 1848'de para biriminin gümüş pariteye dönüştürülmesiyle büyümüştü. Alman özel yatırımı gelişime açık sorunsuz bir yol izlerken, Avusturya'da borç meseleleri özel yatırıma yer bırakmamıştı. (Huertas 1977: 36-48).

Mali başarısızlık için ödenen bedel henüz bitmemişti. Avusturya askeri harcamaları Prusya'nınkinden ya da diğer Güçler'inkinden fazla değildi (bkz. 11. Bölüm) ve bahsi geçen ekonomiyi tehlikeye atacak büyüklükte değildi. Aksine, mali sistem orduya bütçe ayırmakta yetersiz kalmıştı. Eyalet kurultaylarıyla kararlaştırılmış eski askeri katkı payı, 1815'e kadar geçen süre içinde artan savaş giderlerini karşılayamayacak kadar küçüktü (bkz. 11. Bölüm). Habsburglar diğer Güçler'de görülmeyen miktarlarda borç almak zorunda kalmıştı ve 1811 yılında iflasını ilan etmişti. 1815'ten sonra Avusturya için askeri baskı diğer Güçler'den daha fazla kendini hissettirmişti. 1840larda ve 1850'lerde baş gösteren iflas tehlikesinin 1859'da güçlükle önüne geçilmişti.

Avusturya maliyesi Fransa'nın eski rejim dönemindekine benzemekteydi. Tam olarak aynı seviyede olmasa da, belli güç gruplarıyla yapılan, sonu 'adaletsiz' vergi kesintileriyle biten çatışmalar, mali-siyasi krizler ve aşırı borçlanmalar benzerdi. Kurultay ve meclisler ayrıcalıklarını korumak için yeni vergileri onaylama sürecini yavaşlatmaktaydı ve monarşinin bu vergileri onaysız olarak uygulamaya koymak için gerekli yerel altyapısı yoktu. Kurultaylar belli orandaki asker sayısını arttırmayı kabul etmişlerdi. Fakat bu sayı jeopolitik ve ulusal bir baskı durumunda asla yeterli olmamıştı. Bu sebeple hükümet yatırım kaynaklarını sonuna kadar kullanarak yeniden borçlanmıştı (Huertas'ın iddiası). Mali gerilim, esasında, ekonomik değil bir temsiliyet sorunuydu. Bu konuya daha sonra devam edeceğim.

Bir diğer ekonomik hata ise eyaletler arasındaki önemli orandaki eşitsizlikti. 1914'te yalnızca Çekoslovakya'nın Avusturya-Macaristan sanayi gelirine katkısı % 56 olmuştu. Endüstriyel gücü Fransa'nınkinin çok üzerindeydi. Avusturya'nın iç bölgelerindeki tasarruf mevduatları Galiçya'nın on katı, kişi başına düşen milli gelir üç katı, okuryazarlık oranı iki katıydı (Good 1984: 150 56). Kennedy (1988: 216) Büyük Güçler arasındaki rekabeti ele aldığı kendi

ekonomi teorisinden yola çıkarak bölgesel eşitsizlikleri Avusturya gücündeki "en temel hata" olarak tanımlamıştır. Üç muhtemel olumsuz sonucundan söz edilebilir: Avusturya ve Çek merkezleri sömürüye başlayıp geri kalmış bölgeleri canlandırabilirdi; geri kalmış bölgelerin zayıflığı merkezleri geriye itebilirdi; veya uyumsuzluklar toplam ekonomik entegrasyonu azaltabilirdi. Yalnızca üçüncü ihtimalde gerçeklik payı vardı.

İlk iki adım (yaşadıkları yerlere göre) ulusçulardan gelmişti; fakat büyük olasıkla bunlar yanlış adımlardı. 1850'den itibaren, Avusturya gelişimi yirmi ila otuz yıl geriden Alman modelini takip etmekteydi (Pollard 1981: 222-9). Çek toprakları ve Avusturya'nın iç kesimleri gelişmiş Avrupa'dan yarı-imal mallar ve makine ihraç edip imalatı tamamlanan ürünleri güneydoğuya gönderen bir aracı özelliği göstermekteydi. Daha sonra güneydoğuya demiryolu, makine ve yüksek teknoloji temin ederek endüstriyel özerkliklerini kazanmışlardı. Alman tarzı banka kartelleri ve devlet kredi uygulaması yatırımı güneydoğuya özellikle demiryollarına kanalize etmekteydi. Sanayi en son gelişim stratejilerinden faydalanmıştı (ulusal demiryolları, gümrük vergisi tarifleri ve kredi bankaları). "Gerici" Habsburglar bile sanayi kapitalizminin kendilerine sağladığı yararı kabul etmişti. Macaristan örneğini ele alalım: Başta, Avusturya'yla ticari mal karşılığında tarım ürünleri takası yapmış, tarımsal alanda ilerleyerek uluslararası pazara girmişti. Daha sonra 1900'den itibaren elektrik sayesinde ham enerji kaynaklarına yakınlık ihtiyacı duymadan, Habsburg finans uzmanlığını ve ihracat için iletişim altyapısını kullanarak hafif sanayiye geçmişti (Komlos 1983). Good'un (1981, 1984: 245-50) 1867-1913 yılları için kronolojik bölgesel verileri bölgeler arasında ortak faydalanmanın daha yaygın hale geldiğini göstermektedir. Bölgesel uyumsuzluklar azalmıştı (o dönemde bu bütün ülkeler için geçerliydi). 1900'lerde bu uyumsuzluklar Amerika'da yaşananlara benzemişti, İtalya ve İsviçre'dekilere göre daha hafiflerdi. Bu dönemde Birleşik Devletler kapitalist bir başarısızlık mıydı?

Fakat böylesi bir kapitalizm başarısı bekleyen bir sonuç doğurmuştu: Habsburg eyalet ekonomilerini entegre etme mecburiyeti yoktu. Hatta ekonomi doğrudan Avrupa üstü ekonomiye entegre olarak daha *uluslar-üstü* bir kimliğe girmişti. Çek ve acar sanayileri diğer Habsburg bölgelerine olduğu gibi sınır dışına da bağlı hale gelmişti. Ekonomik büyüme monarşinin dil çatışmalarını da alevlendirmişti. Çünkü Almanca konuşmayan bir kesim sivil toplum alanına girmişti (bu konuya daha sonra devam edilecektir). Avusturya'da biri uluslar-üstü, diğeri 'Habsburg' kapitalizmi ('ulusal' kelimesi uygun olmayacaktır) olan iki ekonomi vardı. İlki hanedanlığa sadakat kaygısı gütmeden özselciliğe ve List'in Alman haleflerinin (Roscher, Knies, Schmoller) milliyetçiliğine saldırarak Avusturya ekonomi okulunun (Menger, von Mieses, Hayek) otomatikleşmiş serbest ekonomi teorisine yönlenmişti. (Bostaph 1978). Sosyologlar rejim benzerliklerine ayna tutarken –Prusyalı Gumplowicz ve Avusturyalı Ratzenhofer özellikle gücün askeri temelini vurgulamıştı– eko-

nomistler ise ekonomik farklılıkları dile getirmişti. Habsburgların ülkelerinde kapitalist ekonominin başarısına katkısı olmuştu; fakat Hohenzollernlerin aksine ekonomik entegrasyona pek etki edememişlerdi. Bunun küçük bir siyasi sebebi olduğu da söylenebilirdi. Bölgesellik, Habsburg merkeziyetçiliğini tehdit etmişse, başka yerlerden gelecek yardımlara büyük ihtiyaç duyabilirdi.

Ulusçuluk ve Temsiliyet, 1815-1867

Habsburg siyasi krizleri nihayet "ulusal" hale gelmişti. Macarlar, Slovaklar, Slovenler (sadece bazen sınıf, ekonomik kesim, din gibi konulara göre değerlendirilmişlerdi) gibi aktörler pek çok tarih kitabının sayfalarında bir diğeriyle ya da Habsburg devletiyle savaşırken ve nihayetinde devleti yıkarken karşımıza çıkar. Bu "uluslar" neredeyse her zaman dil, bazen de din birlikleri olmuşlardı. Fakat aynı zamanda bölgesel siyasi kurumlara bağlılardı. Benim dönemimin başlarında uluslar 'hayali topluluklar' olarak nitelenen nadir karşılaşılan bir olguydu. Fakat sonlara doğru büyük bir ortak güçle gerçek topluluklara dönüşmüşlerdi. Neden? Çünkü dört toplumsal güç kaynağının gelişimi, onları birbirine harmanlayıp 'ulusa' dönüştürerek hem dil birliklerine (bazen dini birliklere) hem de bölgesel siyasi kurumlara sosyal önem yüklemişti.

Şu anda bahsi geçen dönemde imparatorlukta pek çok dil konuşulmaktaydı. 1780'de 24 milyon olan nüfusun % 24'ü Almanca, % 14'ü Macarca, % 11'i Çekçe, % 8'i Flemenkçe ya da Walloon Fransızcası, % 7'si İtalyanca, % 7'si Ruthene Ukraynacası, % 7'si Romence, % 5'i Sırpça veya Hırvatça, % 4'ü Slovence, % 6'sı ise Polonca ve bazı küçük dil gruplarını konuşmaktaydı. Flamanlar, Fransızlar ve daha sonra çoğu İtalyan yok olduğundan, Slavlar sayıca üstündü. 1910'da 51 milyonluk nüfusun % 23'ü Almanca, % 20'si Macarca, % 13'ü Çekçe, % 9'u Polonca, Sırpça ya da Hırvatça, % 8'i Ruthene dili, % 4'ü Romence ve % 7'si ise Slovakça ve diğer küçük dilleri konuşmaktaydı. Başka hiçbir devlette benzer genişlikte bir dil yelpazesi yoktu. Hatta verilen rakamlar gerçeğinden düşüktür. Bu 'diller' en başta üniter değildi. Nüfusun büyük kısmını okuma yazma bilmeyenler oluşturmuştu. Lehçeler büyük farklılıklar göstermekte, hatta bazıları anlaşılamamaktaydı. Bazı yazın dilleri bir standarda henüz yeni kavuşmuş ve gramere uygun hale getirilmişti. 7. Bölüm'ün de gösterdiği üzere, 1815'e doğru pek çok eyaletteki baskın sınıfların kendi içlerinde paylaştıkları ortak bir yazı ve konuşma dili oluşmuştu. Kimi aydınlar kendi 'etnik-dilsel' toplulukları için kolektif siyasi hak iddia etmekteydi.

Fakat bu muhalifler çok önem arz etmemekteydi. 1848'den önce 'ulusçular' sayıca çok azlardı. Çoğu, aydınlardan veya profesörlerden oluşan, toplumdaki 'ulusal kayıtsızlıktan' şikayet eden küçük gruplardı. Bu dönemde yaşanan her ciddi 'ulusal' fikir ayrılığı ya eyaletteki eski rejiminin sınıf bağıntısıyla desteklenmiş (Macar soylularında olduğu gibi), ya da sivil toplum içine zayıf bağlarla yerleşmiş son Habsburg yönetimince sone erdirilmişti (İtalya'da

olduğu gibi). Örneğin, Bohem'de Çek veya Alman etnik kimlik anlayışı çok azdı. Almanca halk arasında ve ekonomik fırsat –yönetim, hukuk, eğitim ve ticaret–, Çekçe ise genelde ailelerin günlük konuşma diliydi. Habsburg nüfus sayımı kategorileri o dönemdeki bütün etnik kimlikleri kapsamamaktaydı. Çek soyadı taşıyan pek çok kimse kendilerini Almanca konuşmaktaydı, çünkü Almanca fırsat diliydi (Cohen 1981: Bölüm 1). 1867'den sonra Macar *Reichshalf*'ının büyük kısmı benzer bir çıkarcı zihniyetle Macarca konuşmaya başlamıştı. Macarca konuşanların sayısındaki büyük artış önceki verilerde gösterilmiştir.

Bu "milliyetçilik" aktörleri konusunu tamamlanmış sayamayız, ortaya çıkışlarını ele almamız gerekmektedir. Tüm Avrupa'daki çeşitli modernizasyon süreçleri –kapitalizmin yayılması, devlet modernizasyonu, temsiliyet mücadelesi, iletişim altyapılarının gelişmesi ve kitlesel refah seferberliği– tetiklerden biri olmuştur. Avusturya'da sınıfsal olduğu kadar *bölgesel* bir temele dayanan yurttaşlık çatışması milliyetçiliğin ortaya çıkışına önemli katkıda bulunmuştur.

18. yüzyılın sonu ila 19. yüzyılın başlarında siyaset vergilendirme sistemini ve hükümet makamlarını –hükümet gelir ve giderleri– içine almıştı. Avusturya'da bu politika bölgesel ve konfederal bazda olmuştu. Eyaletlerin tarihi kökenleri olan meclisleri veya kurultayları ya da olmuştu. Macar kurultayı haklarını etkin şekilde koruyabilmişti, diğerleri mali krizler yüzünden uzun ömürlü olamamıştı. Bu 'parlamenter' kurumlar sınırlı yapısına, kalıtsal anlayışa ve belli bir zümreye bırakılmış kollarına rağmen Avusturya'yı Prusya veya 18. yüzyıl Fransası'nın aksine, Anglo-Amerikan dünyasıyla kıyaslanabilecek hale getirmişti. Habsburglar geri kalmış eyaletlerdeki gerici soyluların ve gelişmiş bölgelerdeki zengin ve soylu burjuvazi müttefiklerinden yükselen 'temsil hakkı olmadan vergi yok' sloganlarıyla karşılaşmışlardı. Her yerde olduğu gibi temsiliyet meclis ve hükümet makamlarında sınırlı olmaktan öteye gitmemişti (bkz. 13. Bölüm). 1848'e kadar "liberaller" sadece vergiler için kurultay veto hakkı ve hükümet ganimetinden pay istemişti. Fakat konfederal bir devlette bu açık bir tehditti. Çünkü bölgesel memnuniyetsizlik, sınıfsal memnuniyetsizliğin aksine, eyalet soyluları tarafından paramiliter güçleri hatta bazen düzenli orduyu kullanarak dile getirilebilirdi. Habsburglar gerçek iç savaşlarla karşı karşıya kalmışlardı. Bunları bastırabilmek için isyana karışmayan eyaletlerden daha fazla vergi ve insan gücü toplamışlardı. Fakat bu eyaletler güvenilir değildi (yakın zamanda onlar da isyana katılabilirlerdi). Emre itaatte yavaşlardı. Rejimi borç alması, sınırlı sayıda askerle yetinmesi veya belli haklarını eyaletlere bırakması için zorlamışlardı.

Rejim uzun ve zorlu stratejiler düşünmüştü. Alman rejimiyle ilgili yaşananlar hariç son dönemde yaşanan başarısızlıklar bilinç veya çaba eksikliğinden kaynaklanmamıştı. Çözüm yöntemlerinden biri anayasal bir düzen sağlanana kadar tasarruf yaparak jeopolitik militarizmi azaltmaktı. Bu fikri, 1815-1848 yıl arasında uzun yıllar içişlerinden sorumlu devlet bakanlığı ve maliye

bakanlığı yapan Kolowrat başta olmak üzere maliye bakanları sunmuştu. Makul bir öneriydi; fakat şunun da önemle altını çizmek gerekir ki Habsburglar henüz bir Büyük Güç olarak davranmamalıydı. Bazı isyancı etnik-dilsel topluluklar Habsburg sınırlarını aşarak komşu Güçlerden yardım almıştı. 18. yüzyılın sonlarında Macarlar Prusya'yla anlaşma yoluna giderken, Flandre bölgesindeki Fransız ve Flaman isyancılar Fransız devrimcilerce desteklenmişlerdi. 19. yüzyılın ortalarında İtalyan isyancılara Piedmont ve Fransa, 20. yüzyılın başlarında Güneyli Slavlara Rusya yardım eli uzatmıştı. Ulusal ve askeri tabakalar hem jeopolitik hem yereldi. 1815'ten sonra dış işlerinin başında olan Metternich'in belirttiği gibi yatıştırıcı bir jeopolitik profil iç karışıklıkları tetikleyebilirdi. Krallar ekonomik ve askeri kontrol ihtiyacını anladıklarında, güçlü diplomatik duruşlarını kaybettiklerini üzüntüyle görmüşlerdi. Bu çelişki içinden çıkamamış olmaları çeşitli devlet birimlerine de zarar vermişti.

Üç muhtemel anayasal strateji, temsiliyet ve milliyetçilik meselesini birleştirmişti:

1. *Hanedan merkeziyetçiliği:* Modernizasyon hareketiyle gelen altyapısal güçteki hanedan mutlakıyetini sağmalaştırmıştı. Seçkin sınıf merkeziyetçiliği orduyu ve sivil idareyi kullanarak sağlayacaktı. Fakat bu iki kurum çoğunlukla Avusturya Almanlarından idare edilmişti. Bu Almancayı devletin resmi dili haline de getirecekti. Avusturya Almanları arasında yaygın 'yerleşme' kuralı ve ekonomik gelişmeyle ortaya çıkan dil toplulukları arasındaki yetkisel ve mali memnuniyetsizliği körükleyerek konfederalizmi ve hanedan tarafsızlığını yaralamıştı. Sivil toplum ve devlet karşıt gruplar haline gelmişti.

2. *Konfederal parti demokrasisi*: Eyalet kurultaylarıyla yapılan kapsamlı anlaşmalarla büyük ölçüde demokratik olabilmişti. Ayrıcalıklar ile mali ve idari haklar evrensel olarak açıklanacaktı, bu da önemli bir eyalet özekliği anlamına gelmekteydi.

3. *Federal yarı-otoriterlik*: 1. ve 2. maddeyi birleştirmişti. Alman modelinde yarı demokratik bir anayasayı kabul etmişlerdi; federalizm Amerika kaynaklı fakat daha otoriter merkezli bir yapıya girmişti.

Metternich ve kralların gerekli onayları aldığı varsayılan bir anayasaya gerek duymaksızın hanedan merkeziyetçiliğini genişleterek çözüm olarak üniterliğin üzerinde durduğu 1848'e kadar, rejim bu yapıya kavuşamamıştı. Metternich federalizme olan güvensizliğini dolaylı yoldan "Yalnızca çeşitli otorite kollarını bir araya getirerek bir birlik ve dolayısıyla bir güç sağlamak mümkündür. Dağılmış bir güç artık güç değildir" sözleriyle dile getirmişti (Sked 1981: 188). 1815 barışı jeopolitik baskıyı ve iç karışıklığı azaltarak hanedana zaman kazandırmıştı. Bazı tasarruf tedbirleriyle, Macaristan sınırları dışında kurultaya ayrıcalıkların verilen bölgelerde bu strateji işe yaramıştı. Fakat devletin konfederal yapısı için önemli olan bazı anlaşmaları bozmuştu. 1848 yılı büyük direnç getirmişti.

1848 devrimi, siyasi ve sivil yurttaşlık için, oluşmaya başlayan siyasi yurttaşlık çizgisinin hemen altındaki sosyal sınıflar tarafından idare edilen bir Avrupa ortak hareketiydi. İşçilerin ve kötü mahsulden, yükselen fiyatlardan, hareketlilikteki ve istihdam düşüşünden muzdarip olan köylülerin ekonomik sıkıntıları da bu hareketi desteklemişti. Fransa'da ve İngiliz Çartizmi'nde benzer kaynaşmalar sınıf çatışmasını da beraberinde getirmişti. Fakat daha konfederal rejimlerde, böyle bir duruma Almanya örneğindeki gibi, "milliyetçilik" meselesi eşlik etmişti. Devrim Avusturya'ya sıçradığında devlete daha bölgesel, eyaletsel ve 'ulusal' organizasyon kazandırmıştı; aynı zamanda 1848'deki en ciddi savaşa da sebebiyet vermişti. 100.000'den fazla insan Avusturya devrimleri boyunca hayatını kaybetmişti[2].

İtalyan eyaletleri (dış İtalyan devletlerinden yardım gören) ve Macaristan kendilerine ait bir meclis talep etmiş ve imparatorluk askerlerinden ve bölgesel milislerden oluşan isyancı ordular kurmuşlardı. Viyana ve Prag da 1848'de, büyük burjuvazinin "düzen partisi"ni desteklemeden önce kararsızlık yaşadığı dönemde, küçük burjuvazi, zanaatkarlar ve sosyal reform ve parti demokrasisi talebinde bulunan radikal işçiler arasındaki sınıf çatışmalarına şahit olmuştu. Çünkü Prag radikalizmi sınıf çatışmasına dil sorununu da eklemişti. Almanlar ve Çekler bölünmüştü. Tamamen Almanlaşmış olan Viyana radikalizmi (Almanya'daki emsalleri gibi) iki Alman demokrasi seçeneği arasında ayrılmıştı. Biri *Grossdeutch*'tu ve tüm Almanlar için yurttaşlık sağlaması için Frankfurt meclisine güvenmekteydi. Diğeri Viyana'da meşruti monarşi çabasındaki Avusturya ve Habsburg'tu. "Yönetici" ulus Almanlar olduğundan, iki seçenekte de eyalet özerklikleri desteklenmemişti. Diğer eyaletlerdeki devrimcilerden küçük yardımlar almışlardı.

Devrim sınıf ve eyalet "milliyetçiliği" olarak ikiye ayrılmıştı. Çoğu eyalet ayaklanması onları idareye ve yasama meclisine dâhil etmeyen merkeziyetçiliğe karşı soylular tarafından başlatılmıştı. Fakat halka ekonomik ayrıcalıklar tanımaksızın daha çok destek görebilmek için ulusal sloganlar kullanmışlardı. Özellikle, idari yetki ve kanun koyma hakkı arayan Almanca konuşmayan kesim için son derece önemli olan dil konusunu kullanmışlardı. Bu kesim "imparatorluk dilleri"nin yanı sıra yerel dillerin de okullarda öğretilmesi talebinde bulunmuşlardı. Küçük aydın kesimin kültürel milliyetçiliği böylelikle eyaletlerdeki sınıflar arasında toplum vurgusu yaparak evrenselleşen bir ideoloji haline gelmişti.

Çok sınıflı, çok uluslu bir birleşim ihtilalci tartışmalardan doğmuştu. Sınırlı oy hakkı olan federal meclisleri de beraberinde getirmişti. Fakat iç savaşlar tartışmaları beklemez. Rejim uygun bir program geliştirmeye ve askeri birliği sağlamaya çalışırken dört düşmanla karşı karşıya kalmıştı: İtalyanlar,

---

2 Avusturya topraklarındaki devrim için kullandığım temel kaynaklar: Rath (1957), Pech (1969), Deak 1979) ve Sked (1979, 1989: 41-88)

Macarlar, Viyana ve Prag radikalleri. Ordunun büyük kısmı hanedana sadık kalmıştı. Subay birlikleri yanlarına en şikâyetçi alayları almışlardı; İtalya'da görevli İtalyan alayının yarısı dahi emirlere uymuştu. Radetsky tarafından ustalıkla idare edilen imparatorluk orduları isyancı İtalyanları yenmişti. (İtalyan burjuvaları büyük bir hata yaparak köylüleri kendilerinden uzaklaştırmışlardı). Macaristan'ın büyük kısmını ellerinde tutan ve sınır komşusu Viyana'yı tehdit eden Macar isyancılar en sorunlu topluluktu. Fakat bu gruplar Viyana ve Prag radikallerinden küçük ölçüde destek alan soylu gericiler tarafından yönetilmekteydi.

Bu sırada Viyana'daki olaylar Paris, Berlin ya da Frankfurt'taki gibi göz önünde yaşanmaya başlamıştı. Burjuvazi soyluları, küçük burjuvazi ve işçiler sokaklarda rejim ve birbirleriyle çatışmış, hızlı milis kuvvetleri ve merkezi komiteler oluşturmuştu. Şaşkın fakat onları ayırma amacına güdümlenmiş rejim, meclis talebini kabul etmişti (Macarlar ve İtalyanlar bu meclise dahil değildi). Mecliste varlıklı köylüler (feodal borçların kaldırılmasıyla rüşvetleri ödenmiş) ve soylu Slavlar, Alman radikallerden daha fazla oy hakkı almıştı. Gerçek hâkimiyet artık Reichstag, komiteler ve milisler arasında bölünmüştü. Krallık saha sonra Viyana garnizonunun yarısının müzisyenlerden oluştuğunu fark etmişti. Yoğun sokak çatışmalarından sonra ordular şehri terk etmeye başlamıştı. Rejim, Viyana üzerine yürüyen Macar ordusu imparatorluk ve Hırvat güçlerince engellenene kadar zaman kazanmaya çalışmıştı (Hırvatlar, bölgelerindeki baskıcı Macarlara karşı düşmanca bir tavır içinde olmuşlardı). Daha sonra rejim, Macaristan'ı yıkmak için gerekli olmadığı halde Rus ordusunu yardıma çağırmıştı. Viyana fırtınalı bir dönemden geçmekteydi, radikaller şiddetle baskı altına alınmıştı. Devrim, sınıfsal ve ulusal isyancıların uzlaşma başarısızlığı ve ordunun sadakati sebepleriyle sona ermişti. Prusya'da olduğu gibi, zafer kazanan hanedanlık reform sözü vermişti. İmparator Ferdinand'ın on sekiz yaşındaki yeğenine tahtını bırakması reformun sembolü olmuştu. Rakip kurumlar ile ilgili yapılan tartışmalar ise devam etmekteydi. Liberal "Kremsier Anayasası" konfederal yarı-demokrasi önerisinde bulunmuştu. Buna göre kralın sorumluluğuna dış işleri ve savaş halleri bırakılmıştı, fakat iç işlerinde yetkisi kısıtlanmıştı. Bakanlar meclise karşı sorumluydu. Kral yasamayı geciktirebilir; fakat veto edemezdi. Okullarda, yönetimde ve günlük hayatta tek bir imparatorluğa tam itaat şartıyla dil eşitliği sağlanmıştı: 'Tüm imparatorluk halkı eşittir. Her bireyin genel olarak ulusunu, özellikle dilini koruyup geliştirme hakkı vardır." Kremsier Anayasası kendi kurumlarını kuran Macaristan ve İtalya dışındaki tüm devletlere uygulanacaktı.

Daha muhafazakâr bir karşı teklif olan "Stadion Anayasası" meclisi kabul etmiş fakat krala veto hakkı vermişti. Hükümet hiyerarşik bir düzende oluşturulmuştu. Çift meclisli parlamento ve bakanlıklar eyalet kurumlarıydı, bunların altında ise yerel meclis ve yönetimler vardı. Macaristan'ı dâhil etmiş ve İtalyan eyaletlerinin katılımını da gelecek bir tarih için öngörmüştü. Alman

yarı-otoriter yapısının gerçek federalizme daha yakın türüydü. Birçok bakan desteğini almıştı. Muhafazakârlara geçmiş güç dengesi, fakat netleşmemiş reform beklentileriyle Stadion Anayasası yürütülebilirdi.

Fakat genç Franz Joseph ayrıcalıklara karşıydı. Hanedan merkeziyetçiliğini savunmaktaydı. Etkili bir hükümdar olarak daima kendine bir bakanlar sınıfı oluşturabilmişti ve ordularının başarısı ona ezici bir güç kazandırmıştı. Generaller eyalet başkanları olarak atanmışlardı ve Avusturya Almanları merkezi ve eyalet idari birimlerinin başına geçmişlerdi. Bu oluşumlar yalnızca bakanlardan oluşan "kraliyet konseyine" ve imparator tarafından seçilmiş danışmanlara –danışmanlık idari bir yapılanma değil, değişken bir üyelik ve anayasal durumu olan bir organdı– karşı sorumluydu.

Fakat 1859 ve 1866 savaş yenilgileri mali krize ve eyalet soyluları ile Alman liberallerin daha fazla reform baskısına yok açmıştı. Krallık, Almanya gibi *Rechtsaat*'ı kabul etmişti. Bireylerin sivil haklarını muhafaza etmiş, fakat kolektif sivil vatandaşlığa kısıtlamalar getirmişti. Bütün derneklere polis kaydı bulundurma zorunluluğu getirilmişti, izinsiz gösteri ve toplantı düzenlemek yasaklanmıştı. 1908'e kadar Almanya'da olduğu gibi polis birlikleri protesto toplantılarına katılmış, bir 'saldırı' tehdidi fark ettiklerinde toplantıyı dağıtma yetkisine sahip olmuştu. 1860'da Franz Joseph genel ve yerel meclisler ile konseyleri düzenlemiş, sınırlı oy hakkı ve hâkimiyeti olan tüm kurultayları yenilemişti. Sonraki sene yeni bir düzenlemeyle kurultay yetkileri azaltılmıştı. Anayasa etkisini korumuştu; fakat Franz Ferdinand'ın çıkarıyla çatışan herhangi bir yasa değiştirilmişti. Krallık keskin hatlı bir siyasi anayasadan yoksundu.

Franz Joseph tahtta geçirdiği dönem boyunca (1848-1916) aktif bir böl ve yönet politikası izlemişti. Bir haftada yüzden fazla insanı bağışlamış, istediği an da hayatlarına son vermişti. Her gün on saatlik çalışma süresi boyunca şevkle yüzlerce iz yazışma okumuştu. Bürokratik süreçlerde kullanmak üzere *Protektion* adı verilen bazı ayrıcalıklar kullanmış, bakanların ve meclis üyelerinin de kullanmasına izin vermişti. Gizliliği benimsemişti (anılarının yazılmasını yasaklamıştı). Sürekli olarak özerk sayılan Viyana kent yönetimine müdahalede bulunmuştu. Eleştiride bulunan bakanların görevlerine kesin olarak son vermişti (Johnston 1972: 30-44. 63; Deak 1990: 60). Franz Joseph ayrımcılık oyunlarını Hohenzollernler gibi kurumlara taşımamıştı; bunun yerine karakterine yansıtmıştı. Anayasa ve kurumlara olan nefreti onu dahi bir kral haline getirmişti. Habsburg devlet kurumlarını, Hohenzollernler'de yaptığım gibi sıralamam mümkün değildir. Devlet son derece çok-biçimli yapıdaydı; fakat tabakaları Almanya'yla kıyaslandığında kurumsallaşmamıştı. Çok uluslu tabakaları sürekli bir değişim içindeyken devlet, hanedan, askeri ve kapitalist özelliklerini muhafaza etmişti. Yine de tüm tabakalar bakanlıklarda, mecliste ve kurultaylarda olduğu gibi Franz Joseph'in etrafında çarpışmaktaydı.

Daha sonraki tecrübelerde bu seviyedeki bir hanedan iradesi daha olarak görünmektedir- elli yıl sonra yaşlı Franz Joseph bunu değiştirmeye çalışmıştı.

Hata ve suç ona aittir. Fakat hanedan merkeziyetçiliği de bu durumun iki altyapısına dayanmaktaydı: Ordu ve idare. 11. ve 12.Bölümlerde genel hatlarıyla belirttiğim güçleri ve sınırları vardı. Kendi içinde farklılıklar gösteren bu imparatorluğu şaşırtıcı şekilde düzenli tutmuş ve iyi bir şekilde idare etmişlerdi; fakat iki anahtar girişimi başaramamışlardı: Daha yüksek vergiler elde etmek için devlet maliyesi ile savaş sanayisi ve Büyük Güçlerle rekabet edebilmek için gereken askeri modernizasyon reformları yapılamamıştı. Macarlara, Galiçya'daki Polonyalılara ve Yahudilere (siyasi ulus kimliklerinin eksikliği sadık olmalarını sağlamıştı) tanıdığı gibi ayrıcalıklar da tam yurttaş bağlılığını sağlaması için yeterli olmamıştı. Bu gruplar diğer "ulusların" baskı altında tutulması hareketini bölmüştü.

Eğer hanedan merkeziyetçiliği sonuç verseydi, Franz Joseph yatıştırıcı bir jeopolitik profille zaman kazanmış olacaktı. Otoriteryenizmi kurumsallaştırdığı sırada askeri bütçe tasarrufu eyalet soylularından ve kurultaydan yükselen karşıt seslerin önünü kesmiş olacaktı. Fakat o bu tasarrufu yapmamıştı (Katzenstrin 1976: 87-8). Kırım Savaşı sırasında Avusturya, Balkanlar'da muhtemel ayaklanmalara mahal vermemek için askeri olarak tarafsız kalmıştı. Bir ayaklanma görülmemişti; fakat Rusya uzaklaştırılmıştı. Rejim seferberlik harcamalarını karşılayabilmek için devlet demiryollarının büyük kısmını satmıştı. Bu durum sonraki dönemlerde gelirlerin azalmasına sebep olmuştu. Herold Macmillan'ıın bu politikayla ilgili yakın zamanda verdiği (Thatcherite) örnekte de olduğu gibi "aile yadigârını satmak" bir ekonomik strateji sayılamaz. Piedmont'la sinirler gerilince, Avusturya da barışçıl ruhunu kaybetmişti. Savaş 1859'da başlamıştı. Başta Piedmont aleyhine bir tablo vardı. Fakat daha sonra beklenmedik şekilde Fransa'nın savaşa girmesiyle Solferino'da kazanılan büyük bir zaferle İtalya pek çok eyaletini kaybetmişti. Savaş devleti iflasa sürüklemişti. Daha yüksek vergilerin yolunu açabilmek için rüşvet sayılabilecek bir dizi küçük reform yapılmıştı. Franz Joseph artık tasarruf yapmak *zorundaydı.* Fakat Bismarck beklediği konuma gelmişti ve Avusturya onunla uzlaşamazdı. Prusya ve Piedmont 1866'da istila edilmişti. Yenilgi mali çöküş ve Macar soylularına temel ayrıcalıklar getirmişti. Büyük Güçler tarafından desteklenen eyalet yönetimi ve yoğun askeri gayret, hanedan merkeziyetçiliğinin sonunu getirmişti.

1867 "birleşiminde", Macar soylu sınıfı Reichshalf'taki kurultay ve sivil idaresi, dış işlerinde söz sahipliği, kendi ihtiyat teşkilatı Honved'i kurma hakkı karşılığında ortak bütçenin (ortak ordu Franz Joseph yönetimindeydi) % 30'unu temin etmeyi kabul etmişti. Macarlar artık kendi azınlıkları üzerine baskı kurmakta serbest olmuşlardı. Birleşme üç yapıyı kapsamıştı: İki *Reichshalfe* bakanlığı ve krallık. Eğer bakanlıklar ortak bir konu hakkında uzlaşma sağlayamazsa, Franz Ferdinand'a başvurulmaktaydı. Dış politika ve ordu üzerindeki geniş kontrolü değişmemişti. Bu sebeple iç ve dış işlerini birbirinden ayırarak ele alacağım.

Franz Joseph'in iç politikadaki konumu temelde değişmişti. Artık *Reichshalfe*'nin altında olduğu için Macaristan içinde etkin rol oynaması için gerekli merkezi altyapılarından yoksundu. Her on yılda bir ortak bütçeye Macaristan ile yapacağı katkı ile ilgili olarak yeniden müzakere etmek zorundaydı. Fakat hala böl-ve-yönet politikasını izlemekteydi. Belli ödül ve cezalar ortaya koyarak bir eyaleti ve bir ulusu birbirine karşı kışkırtmaktaydı.

Avusturya- Macaristan imparatorluğu olarak adlandırılan büyük ve çok çeşitli oluşumda devletler, eyaletler, uluslar, unvanlar, sosyal sınıflar, siyasi ve sosyal hayattaki tüm çıkar grupları meclisin yüceliğine olan sadakatlerini açık arttırmaya çıkarmıştır. [Moscar, Jaszi'de 1961: 135]

Fakat böl-ve-yönet politikası artık sınıfları ve ulusları kapsamak zorundaydı. Diğer 19. yüzyıl yarı-otoriter rejimlerinden olduğu gibi yerel-bölgesel meclisler merkezi olanlardan daha fazla ayrıcalığa kavuşmuştu. Yerel konularda daha geniş bir hâkimiyet alanı ve ayrıcalıkları olmuştu. Fakat Avusturya'da bu durum beklenmedik sonuçlar vermişti. Yerel yönetime katılım yelpazesi Almanlar ve onlara bağlı seçkinleri aşmıştı. Özellikle Çek topraklarında, ticaret ve sanayi ekonomik gücü de genişletmişti. Eyalet dilleri, orta sınıftan olduğu kadar, ailelerden ve gayri resmi umumi çevrelerden tüm toplum çevrelere yayılmıştı. Ulusal kimlik bir birleşme hareketi olabilirdi ve dil mevzusu da bu hareketi tetikleyebilirdi. Çekçe konuşanlar sınıfı büyümüş, Almanca konuşanlar azalmıştı. Çek topraklarındaki Alman soylular, özellikle liberal partiler güç kaybetmişti (Cohen 1981).

Bu durum kralın parçalı böl-ve-yönet güç taktiğini değiştirmişti. Eğer Avusturya Almanlarına güvenmeye devam etseydi, o dönemde yerel-bölgesel ekonomiyi ve siyasi gücü birleştiren azınlıkları, özellikle Macaristan kadar temsil hakkı elde edemediği için kızgın olan Çekleri, dışlamış olacaktı. Bu sebeple Franz Joseph'in Avusturya Almanı olan seçkin sınıfla arasındaki bağ zayıflamıştı. 1867'den sonra, Slavlar *Reichshalf* sınırlarındaki Macar hâkimiyetinden memnun olmamaya başlamıştı. 1880'lerde Macarlar ve Avusturya Almanları diğerlerinin siyasi arzularını Franz Joseph'in isteğinden çok daha fazla boyutta bastırmışlardı.

1879-1880 yıllarında, Avusturya Almanlarının 'liberal' partileriyle bağlarını koparmıştı (artık liberal yapıda oldukları söylenemezdi) ve Count Taaffe'ye Polonyalıların ve Çeklerin desteğini alabilecekleri bir "muhafazakâr-milliyetçi" bakanlık oluşturmayı teklif etmişti. 1882'de bakanlık yerel oy haklarını büyük ölçüde genişletmişti. Çünkü (eyalete göre), köylüler ve küçük burjuvazi topluluklarının üzerindeki parçalı hâkim gücün burjuvazi ileri gelen liberallerinde değil, soyluların ve ulusçuların ellerinde olduğunu anlamıştı. Kısa sürede kişilerin atamasını yapmış ve eyalet ve yerel yönetimlerin kontrol etmişti. Her yerde olduğu gibi (bkz. 16. Bölüm), milliyetçiliğin baş temsilcileri

işçiler olmuştu. Tüm eyalet isyanları, yalnızca soyluların olduğu Macaristan'da veya "ulus" ve ulusal dilin küçük bir aydın takımı tarafından oluşturulduğu Slovakya'da bile, ulus başlığı altında haklı gösterilmeye çalışılmaktaydı. Uluslar, dil (bazen de din) birlikleri tarafından desteklenen konfederal temsil tartışmalarının baş göstermesiyle *gerçek* topluluklar gibi varlık göstermişlerdi. Urusçuluk artık kimi zaman kraliyetle ittifak içinde, kimi zaman onu parçalamaya çalışan çelişkili bir hal almıştı.

Franz Joseph harap edilmiş hanedan merkeziyetçiliği ile federal yarı-otoriteryenizmi benimsemeye başlamıştı. Avusturya oy hakkı 1897'de genişletilmişti. Fakat bu hak, 9. Bölüm'de belirtilen Prusya modelinden örnek alınarak sınıfa göre dağılım gösteren bir yapıda hazırlanmıştı. 1905'te Franz Joseph'ten beklenen açıklama gelmişti: "Krallığın iki yarısı için de genel oy hakkı yasasını ilan ediyorum." 1907 yılında da bu söylediğini Avusturya *Reichshalf*'ında dediğini gerçekleştirmişti. Franz Joseph devleti Alman Reich Anayasası'nın daha konfederal bir versiyonuna doğru yönlendirmişti. Fakat çok daha farklı seçeneklerle karşı karşıya kalmıştı. Muhafazakâr ana muhalefet partisi konumları sabitlenmiş Macar soyluları ve Alman burjuvazisinden oluştuğundan, Franz Joseph'in belli konulardaki müttefikleri baskı altındaki sınıf ve uluslardı. Ayrıca, baskın ulusal sınıfların giderek artan desteğini alan yetenekli bir gerici olarak, rejiminin kapitalist yapısını zayıflatacak paternalist sosyal yasamaya karşı değildi. Fakat mali kısıtlamalar bu fikrin tam olarak uygulamaya konmasına engel olmuştu ve hanedanlık meclis egemenliğini ve kolektif işçi haklarını elinde tutmaktaydı.

Bununla beraber, hanedanlık, sınıf ve ulus sarmalı liberalizmi zor duruma sokmuştu. Mutlakıyetçiliğe karşı yapılanan Alman direnişinin merkezindeki liberal partiler ulusal kimliklerine ayrıcalık tanıyan durumları savunmaya başlamışlardı. Böylece küçük burjuvaziyi, işçileri ve köylüleri temsil eden sınıfsal partiler hem liberalizme hem de monarşiye karşı hale gelmişlerdi. Sömürüye uğramış sınıf ve ulusları ayrı "toplumsal" partilerde birleştirmişlerdi. Yarı Yahudi karşıtı Hristiyan Sosyalizmi'nden (Boyer 1981), köylü ve Slav topluluklarına (19. Bölüm'de belirtilmiştir), Pan-Germenizm ve Siyonizm'den Marksist sosyalizme kadar (Schorke 1981: 116-80) çeşitli ideolojiler oluşmuştu. Bu oluşumlar içinden en ilginç tutum Marsist Avusturya Sosyalist Partisi'nde görülmüştü. Marksizm proletaryası uluslar-üstüdür. 1899'dan itibaren sosyalistler, Renner ve Bauer koruması altında, Alman ve Macar milliyetçiliğine burjuvazi gözüyle bakmışlardı. Sömürülmüş diğer uluslar yalnızca geçici dönemler için proletaryaya benzemişti. Bunun bir sonucu olarak sosyalistler ulusçuluğa karşı çıkıp konfederal demokrasiyi savunmaya başlamışlardı. Sosyalistler, muhtemel bir anayasal monarşi olarak gördükleri Habsburgların varlıklılarına devam edebilmesi için dolaylı yoldan yardım etmekteydiler.

Anayasalar bazı eyaletlerde başarıyla işlemişti; fakat Macar kurultayı ayrıcalıkları genişletmeyi reddetmişti. Avusturya ile Bohem'de artan ayrıcalıklar Reichstag'ta ve Bohem kurultayında kaosa sebep olmuştu. Bu sırada Almanlar ve Çekler de dil ve idari kazanç konularında anlaşmaya varamamıştı. Artık engel, baskın Macar ve Alman sınıfların iki kez sağlamlaştırılmış sömürüne göre muhafazakârlığını kaybetmiş bir hanedanlıktı. Çünkü her biri yalnızca % 20 ila 25 arasında değişen *Reichshalf* nüfusuna sahipti ve ikisi de erkekler için evrensel oy hakkından yana değildi. Fakat her merkezi idare kontrolünü ellerinde bulundurmaktaydılar. Birleşim artık yalnızca daha fazla ayrıcalığın önünü kesmek için yapılmış tikelci bir anlaşmaydı. Bu sıfatla gösterdiği büyük başarı tam demokrasinin de önünü kesmişti. Yerleşik uluslar özellikle Çekler, Romanyalılar, Hırvatlar ve Sırplar'a ayrıcalıklar tanımadıkça devlet *içinde* demokrasi engellenmiş olacaktı. Ülke artık hanedanlık, askeri, kapitalist ve çok eyaletli kimliklerinden çıkmıştı. Artık uluslar tarafından çevrelenmiş bir ülke değildi. Yeni yapısı askeri, kapitalist ve içeride gruplaşmış bir hanedanlık ulus devletiydi. Çok-biçimli yapısı devam etmekteydi; fakat artık gruplaşmayı ortadan kaldıramamıştı.

Hanedanlık böl-ve-yönet politikasına devam etmekteydi; fakat bu uygulamayı dengeli bir biçimde kurumsallaştıramamıştı. Bana göre Franz Joseph hala yarı-otoriter bir strateji istemekteydi. Elli yıl boyunca tahtta kalarak, gururla "Ben bir Alman prensiyim" demişti (yalnızca % 3 Alman olduğu hesaplanmasına rağmen). Baskıya uğrayan uluslara içten bir yakınlık göstermemişti. Sonunda 1913 ve 1914 yıllarında Reichstag ve kurultayı dağıtarak hanedanlık gücünü kullanmaya kaldığı yerden devam etmişti. Görünürde bir çözüm görünmemekteydi. İki mirasçı da (Franz Ferdinand 1914'te idam edilmişti, yerine 1917'de Charles geçmişti) Macarların birleşmesini istemişti. Alman-Çek çatışmasındaki görüşleri ise net değildi. Fakat onları zorlayacak altyapısal güçleri olacak mıydı? Habsburglar üç strateji için de şanslarını yüksek olasılıkla yitirmişlerdi. Macarlar daha önce hanedan merkeziyetçiliğini engellemişti, şimdi de demokratik stratejilerin önünde birçok ulus vardı.

Fakat daha ılımlı bir düzeyde siyasi varlık Habsburglar için hala mümkün gözükmekteydi. 1879'dan 1893'e kadar başbakanlık yapan Taaffe siyasi başarıyı "krallıktaki tüm ulusları dengeli ve iyi ayarlanmış bir hoşnutsuzluk içinde tutmak" olarak betimlemiştir (Macartney 1971: 615). Devlet izleyeceği yolu –Victor Adler'in "karışıklıklarla etkisi azaltılmış mutlakıyet" adını verdiği– ulusların genelde yararlı bulduğu yerel ve jeopolitik iki işlevi sağlayarak oluşturabilirdi.

İçerde, monarşi daha baskıcı olması muhtemel 'ulusal' yönetimler arasında dengeyi sağlamıştı. Macarlar, Almanlar, Çekler ve Polonyalılar yerel-bölgesel sivil haklarını kullanmada ve yönetim birimlerini yürütmede daha etkili olabilirlerdi. Eğer güçlerini tam olarak kullanmış olsalardı, bölgesel azınlıklar -1867'den sonra Macaristan'da daha çok baskıya maruz kalacaklardı.

Ayrıca bazı sınıflar şunu fark etmişti: Çek işçiler, Rutenyalı köylülerin Polonyalı toprak sahiplerine karşı yaptığı gibi, Alman kapitalizmine karşı bir koruyucu aramıştı. Sınıfların ve dillerin böylesine karışık bir coğrafya da dengesiz şekilde yayılmış olması ilkeli çözümlerin getirilmesini zorlaştırmıştı. Fakat "etkisi azalmış" parçalı yönetim sürmüştü. Merkezi yönetimi ekonomisini güçlendirmişti ve sivil yönetimler 20. yüzyılın başlarında hızla gelişmişti (Bkz. Tablo 11.1-5 ve Ek Tablo A.1.) Dil konusu hariç, gelişimi büyük oranda karşılıklı anlaşmaya dayanmaktaydı (aynı dönemdeki diğer devletler gibi, bkz. 14. Bölüm). Bireylere "dengeli ve iyi ayarlanmış bir hoşnutsuzluk içinde" yararlı sivil olanaklar sunmuştu.

Fakat Habsburg devletinin temel işlevi jeopolitik militarizmdi. Her ulus yalnızca küçük bir devlet meydana getirebilirdi. Eğer Habsburg hâkimiyeti altında olmasalardı, bir başkası yönetimi ele alacaktı. Habsburgların yıllardır süregelen misyonu, Türklere karşı bölgesel Hıristiyan savunmasını planlamak olmuştu. Fakat artık tehdit Almanya ve Rusya'dan gelmekteydi (Taylor 1967: 132). Yeni katılmış ve bağlılıkları şüpheli Güney Slavları bile gerici Rusya'dan korkmaktaydı. Hırvat-Sırp Koalisyon partisinin çoğunluğu Güney Slavlar mevzusuna çift krallığın bir iç sorunu olarak yaklaşmıştı. Yalnızca 1914'ten sonra konu ayrılmış ve bölücüler ortaya çıkmaya başlamıştı. 1873'ten sonra yerel özerklik kazanan Polonyalılar, Avusturya'nın yumuşak yönetimine bağlılıklarını ilan etmişlerdi. Bu bağlılık kendi devletlerini rehabilite edecek duruma gelene kadar sürecekti. Bunun gerçekleşmesinin yolu hem Rusya'yı hem Almanya'yı yenmekten geçtiğinden, kolay olmayacaktı. Çekler, Slovaklar ve Rutenler de Rusya ve Almanya'dan korkmuşlardı. Pek çoğu, bir Orta Avrupa ülkeleri konfederasyonu olarak tek ihtiyacı üstün bir ordu, diplomatik otorite ve mali güce sahip bir merkez devlet olan Habsburg monarşisini desteklemekteydi. Bu sayılanlar güçlü bir ekonomi politikasıyla beraber onların sahip olduğu şeylerdi.

Bu devleti temsilci ve sorumlu yapmak için gerekli anayasa üzerinde anlaşma sağlayamadıklar takdirde, tam sivil itaati de sağlamış olmayacaklardı. Fakat bu çok önemli sayılmayabilirdi. Avusturya-Macaristan'a modern ulus-devlet perspektifinden bakacak olursak, Almanların, Çeklerin ve diğer vekillerin meclisleri önce bir karışıklık silsilesine çevirip daha sonra meclislerden ani bir kararla tamamen çekilmeleri kadar şaşırtıcı bir şey yoktur. Fakat ana çıkarları yerel-bölgesel yönetim ve kapitalizm aracılığıyla etki edebilecekleri Habsburg mutlakıyeti tarafından korunma altındaydı. Rejimi tehdit eden tüm meclis çatışmaları ve Avusturya ile Macaristan yönetimi arasındaki çekişmeler 1867 ve 1914 yılları arasında *azalmıştı* (Sked 1989: 231). Sosyalistler iki sanayi bölgesinde de işçi sınıfı üzerinde giderek artan bir hâkimiyet kurmuşlardı; fakat bu bölgeler Almanya'daki gibi gettolaştırılmıştı. İşçi sınıfı çatışmaları 1880'lerden itibaren azalmıştı. 1848 ve 1867'nin aksine, hiç bir eyalet özerklik mücadelesi vermemiş, hiç bir köklü toprakta isyan görülmemişti (yeni Balkan

eyaletlerinde daha çok sorun yaşanmaktaydı). Macaristan ile yaşanan on yıllık "anayasal kriz" Macar bütçesinin % 30'dan % 36'ya yükseldiği 1908 yılında bitmişti. Eyalet ulusları ve sınıfları Habsburg yönetimi için yerleşik düzene geçmişlerdi - fakat aksi takdirde idare jeopolitiğin elinde olacaktı.

Son Kibirli Tutum: Askeri jeopolitik, 1867-1918

1867 birleşiminden sonra Franz Ferdinand, ordudan tek başına, dış işlerinden büyük ölçüde sorumlu olmuştu. Aynı askeri çelişki peşini bırakmamıştı. Anayasanın belirlediği mali formüller hala Büyük Güç stratejisine uygun sayıda asker ve askeri malzeme teminine izin vermemekteydi. (Bkz. Tablo 11.6; ayrıca bkz. Deak 1990: 64) Macaristan'ın ortak orduya güveni yoktu ve ordunun mali ayağına destek olmamaktaydı. Bu da ekipman, ağır silah ve lojistik destek konularında rakiplerinden belli ölçüde geri kalmasına sebep olmuştu. Üst rütbeli komutanların modern taktiklerin uygulanmasını da engellemişti. Fakat birleşme Franz Joseph'i tasarruf yapmaya itmemişti. Almanya'daki jeopolitik hak taleplerinin 1867'de sonar ermesi önceliği güneydoğuya bırakmıştı. Osmanlı düşüşü Avusturya ve Rusya'nın Balkanlar'da önünü açmıştı. Rejim Güney Slavları iç meselesinin çözümünün daha fazla Güney Slavını ülkeye kabul etmek olduğuna inanmıştı. Bazılarına göre bu çözüm rejimin gerici ve hanedan doğasını göstermekteydi. Sked "Her hanedanlığın amacı toprak kazanmak değil midir?" diye sorar (1989: 265). Fakat benim fikrime göre 20. yüzyıl başlarında hiçbir devlet böyle bir toprak kazancını reddetmezdi. Buna örnek olarak Afrika üzerine çekişme ve Birleşik Devletler Pasifik yayılmacılığını gösterebiliriz. Bölgesel gelişme, 21. Bölüm'de de anlatıldığı üzere, doğrudan jeopolitikle beraber anılmaktaydı.

Fakat bu durum ekonomiye katkı sağlamamıştı veya yatıştırıcı diplomasiye sebep olmamıştı. Eğer bağlı devletler arasında Balkanlar'ı paylaşmak için Rusya'yla işbirliği getirmiş olsaydı, anlayış gösterilebilir bir durum haline gelebilirdi. Fakat Avusturya karşı ittifak yapısına dâhil olmuştu. 1867'den sonra, Avusturya ve Almanya müttefik olmuşlar, tartışmaları bitirmişler, kültürel ve ekonomik bağlar ile benzer siyasi rejimleri paylaşmaya başlamışlardı. Bu bir Anglo-Amerikan birleşmesi kadar doğal gözükmekteydi. Fakat Rusya'ya karşı farklı tutumları olan iki Güç için bu durum jeopolitik anlamda bir değer arz etmemişti. Almanya, Rusya ve Fransa arasındaki ittifaktan ve hızla gelişen ekonomik ve askeri modernizasyondan korku duymaya başlamıştı. Alman milliyetçiliği geliştikçe bu korku neredeyse ırkçı bir hale gelmişti: Cermenler ve Slavlar Orta Avrupa için savaşacaklardı. Bu sebeple Alman rejimleri Slavların üzerindeki Avusturya-Almanya-Macaristan baskısına destek vermişti. Bu Habsburglar'ın çıkarıyla uyuşmamaktaydı ve Rusya'yı daha fazla kışkırtmıştı. Avusturya bir Rus saldırısına dayanacak güçte değildi. Fakat Avusturya diplomasi Slav karşıtı bir kimliğe girmişti. Bazı kesimleri bunu dış siya-

sette büyüyen Macar etkisine atfetmiştir. Fakat hatanın bir kısmı Rusya'yı "doğal düşmanı" ilan eden ve şahsen Slav karşıtı olan Franz Joseph'e aitti. Avusturya diplomasisi yalnızca tasarruf tedbirlerinde başarısızlığa uğramakla kalmamış, güçlü bir düşman da edinmişti.

Olaylar hızlı gelişmişti. 1912-1923 yıllarında Balkanlar'daki Türk hakimiyeti sona ermişti. Rusya, Avusturya topraklarında yapılanan Sırbistan başta olmak üzere ortaya çıkan Slav devletlerini desteklemişti. Sırp yurtseverler, veliaht Arşidük Franz Ferdinand'a suikast düzenlemişlerdi. Bu durum Ferdinand'ın askeri diplomasiye tam destek vermeyen ve Güney Slavlarının haklarını savunan biri olduğu düşünüldüğünde ironiktir. Krallık misilleme yapma veya muhalif ultısçuları dindirme arasında tercih yapma zorunluluğu hissetmişti. Rusya'nın karşılığı korkutucu olacaktı; fakat Alman ittifakının Avusturya'yı desteklediği bir yerde olması muhtemeldi. 21. Bölüm'de de görüldüğü gibi, Avusturya'nın saldırı kararı Almanya'nınkiyle aynı zaman denk gelmişti. Bu yüzden Rusya'nın askeri modernizasyonunun tamamlanmasını beklemeden saldırıya geçmek mantıklı gözükmekteydi. İki Merkezi Güç birbirini kışkırtarak ve sonuna kadar vazgeçmeksizin Birinci Dünya Savaşı'na girmişti. Franz Joseph ve kabinesi kasti olarak büyük bir savaşa dâhil olmuşlardı. Büyük ihtimalle hata yapmışlardı: Savaştan kaçınma sürecinde, daha akıllıca yürütülen diplomasi güç gösterebilirdi. Belki de Ruslar Avusturya'nın zayıflığını Slavlara göstermekte başka bir fırsat görmüşlerdi.

21. Bölüm'de tüm otokratik ve yarı-otoriter rejimlerde karar alma organlarındaki ayrımcı tutumu anlatarak Birinci Dünya Savaşı'na geçişi ele aldım. Fakat en azından Almanya zafere çok yaklaşan güçlü bir savaş silahıyla savaşa girmişti. Büyük Güçler arasındaki en kötü ekipman ve ordu Avusturya'daydı. Ordu, diplomatlardan aslında kime karşı savaştıkları yönünde aldığı talimatlarla iki safa bölünmüştü (Sıplar mı, yoksa Ruslar mı?). Anayasal bir düzen sağlamada gösterilen sürekli başarısızlık, sorunları aşmaya uygun, kriz diplomasisi ve savaş konusunda zayıf tikelci bir çok-biçimli devlet anlamına gelmekteydi. Bu da hızlı bir karar alma organı ve bu kararları uygulamak için gerekli altyapının hazırlanması demektir. 18. yüzyılda Avusturya'nın savaş ihtiyaçları modern devlet yönetim sistemlerinin ilklerinden birini ortaya çıkarmıştı (bkz. 13. Bölüm). Fakat 1914'te devam eden anayasal krizi bu sistemi çökerttiğinden, savaştan çekilemediği gibi etkili şekilde devam da edememişti.

Fakat savaş hızlı bir çöküşü değil, yurtsever bir dalgayı tetiklemişti. Sigmund Freud kendi hislerini "Bütün libidom Krallık'a bağlıdır" diyerek dile getirmiştir (Gerschenkon 1977: 64). Avusturyalı askerler yetersiz silah desteğiyle Rus saflarına yapılan öncül saldırılarda daima üstlerini takip etmişlerdi (ağır silahlar modernizasyon fonlarından yoksun kalmıştı). İlk yıl asker sayısı, eğitimli ve kadrosuz subayların içinde olduğu yarıyı kaybetmişti, bu şaşırtıcı ve dengesiz bir kayıp oranıydı. Daha sonra, Prusyalı ve gayri resmi subayların

katılımıyla güçlenen Avusturya askerleri 1918 yazında üç cephedeki (Rus, Sırp, İtalyan) ağır saldırılara karşı şaşırtıcı mücadeleler vermişlerdi. Ruslara göre daha az firar ve isyan olayıyla karşılaşmışlardı. Savaşın devam ettiği sırada, bazı grupların bağlılığı sarsılmıştı. Çek ve Romanyalı firari askerler Habsburglara karşı savaşmak için küçük ordular oluşturmuşlardı. Muhtemel Çek ve Macar hükümdarlardan daha çok korkan Slovak ve Hırvatlar'ın büyük kısmı itaat göstermişlerdi. Sonunda Avusturya orduları teslim oldukları yabancı topraklarda kalmışlardı. Savaşın ilk yılından sonra şevklerini kaybetmişlerdi. İtilaf devleleri ordularının aksine, daha iyi bir toplum vaadi almamışlardı, fakat bir yurttaş ordusundan ziyade eski rejimi çağrıştıran Habsburg askeri geleneği profesyonelliğiyle çarpışmışlardı (Zeman 1961; Luvaas 1977; Plaschka 1977; Rothenberg 1977; Deak 1990: 190-204).

Eğer Merkezi Güçler kazanmış olsaydı, Avusturya hayatta kalabilirdi; fakat yanlış tarafı seçmişti. Avusturya'nın en yüksek ahlaki değerleri taşıyan düşmanları onu parçalamıştı. 1917'den itibaren çok uluslu otokratik Rusya'yı kapsamayan Batı ittifakı zaferini demokrasi ve ulusal iradeyle dengelemişti. Başkan Wilson'ın Ocak 1918'de yayınlanan On Dört İlke'sinde "Avusturya-Macaristan halkına özerk gelişim için fırsat" vaadinde bulunmuştu. Fakat bu tasarı hala bir Avusturya-Macaristan konfederal anayasası içinde olarak düşünülmekteydi. Yaza doğru İtilaf Devletleri sürgündeki ulusal komiteleri tanımaya başlamıştı ve bu komitelerin büyük kısmı İtilaf Devletleri'nin kendilerini Almanya ve Rusya'dan koruyabileceğini düşünerek bağımsızlık istemişlerdi. Sosyal Demokratlar barış çerçevesinde ayrılıktan yanaydılar (Zeman 1961; Valiani 1973; Mametey 1977). Teslim olduktan sonra imparator Charles tahttan çekilmeye zorlanmıştı. Her bir ana ulusçu grup kendi devletini kurmuştu. Her yerde ulus-devlet kazanmıştı.

1900'lerde rejimin potansiyel zayıflığı, çoğu ulusun jeopolitik bağlılığının hesaba dayalı ve şartlı oluşuydu. 1914'e kadar ulus mücadeleleri Avusturya'nın varlığını koruyacağı varsayımı üzerine yaşanmıştı. Bu yüzden ulusal sınıflar Avusturya sınırları içinde bir yer bulabilmek için hile yapmışlardı. 1914'te Avusturya askeri koruma sorumluluğunu alamayarak Almanya'ya bağlı bir devlet olmuştu. Savaşın beklenmedik bir sona ulaşmasıyla –Rusya ve Almanya'nın çöküşü, galip devletlerin tasarladığı yeni Avrupa düzeni– süregelen belirsizlikleri ortadan kaldırmıştı. Bütün uluslar zaman kaybetmeden Habsburglar olmaksızın şanslarını denemeye karar vermişlerdi. Rejim sınıf ve uluslarla temsili veya yarı temsili bir anayasa konusunda anlaşmamaya varamamıştı. Bu da yurttaşlık bağlılığının oluşmasını engellemişti. Barış dönemi politikası için bu gerekli değil, aksine bölücüydü. Toplu seferberlik zamanlarında kati olmamakla beraber bir dezavantaj olduğu ortaya çıkmıştı (Avusturya iyi bir mücadele vermişti). Yenilgi halinde ise yeni Avrupa düzeni içinde ani bir sona sebep olmuştu.

Avusturya beklenmedik sonuçlardan kurtulamamıştı. Yaşama yeteneğini daha genel olarak belirleyebilmemiz için, karşı-olgusal tarihinin aldatıcı bölümlerine girmemiz gerekmektedir. Avusturya'nın kurtulma ihtimali var mıydı? Kurtulmuş olsa nasıl şekillenecekti? Ya da daha gelişmiş bir kapitalizmin ve modernizasyonun daha canlı bir ulus-devlet gerektirdiği bir dünyada böyle bir konfederal devlet yalnızca bir tarih yanılgısından mı ibaretti? Avusturya'nın izleyebileceği iki yol bulunmaktadır: Bahsettiğim üç ideal anayasa yapısından birini uygulamak ya da önceki gibi zorlukla başarıya ulaşmak.

Anayasal başarı her zaman zordu ve artık daha zor hale gelmişti. Monarşinin tercihi hanedan merkeziyetçiliğinden yanaydı; fakat bu "ulusal tarafsızlık" engelini aşamayacaktı. Monarşi, Avusturya-Almanya merkeziyetçiliğine karşı önyargılarla bölgesel-ulusal muhalefeti yaratmıştı ve yatıştırıcı diplomasi ve askeri ekonomiyi kullanarak zaman kazanmada başarısız olmuştu. Düşüşe geçen diğer Büyük Güçler'in de yaptığı gibi askeri gücüne fazla güvenmişti. 1848 ile 1866 yılları arasında rakip anayasaları birleştirmek için doğan şanslar rejimin uyguladığı diplomasiyle tamamen sona ermişti. Rejim, Macar seçkin sınıfıyla başta olmak üzere yalnızca tikelci birleşmelere itilmişti. Bu durum da rejimi konfederasyon prensibinden çıkararak iki yöneticin ulusun ellerine bırakmıştı. Benzer fırsatların doğduğu noktalarda, hanedanlık, Stadion Anayasası'nın bir türü olan federal yarı-otoriter yapıyı benimsemiş olsaydı, şüphesiz ki kendini koruyabilecekti.

Bir anlamda herhangi bir anayasal birlik başarıya ulaşabilirdi. Anayasa, hâkimiyetin paylaştırılması için otoriter bir temel teşkil etmektedir. Tam otorite kullanması gerekmemektedir. Alman Reich'ın sınırları içindeki başarısının nedeni ana yapısı gereği rejime dayalı yolları tercih etmesiydi. Fakat Habsburglular sahip olduklarından daha fazla siyasi anayasaya ihtiyaç duymuştu. 1870'lerden itibaren, yükselen sanayiyle beraber dil milliyetçiliğinin, bölgesel oy hakkının ve eyalet yönetiminin kapsamının yayılması rejimin sağlayabildiğinden daha fazla özerklik gerektirmişti. Çok-uluslu temsiliyet Habsburg hâkimiyeti kapsamında olabilirdi. Fakat tikelci rejim taktikleri, Uluslararası*nda* çıkan çatışmalar durumu kötüleştirmeye başladığında ortaya tatmin edici bir anayasa çıkaramamıştı. Böylece Franz Joseph, inanmadığı fakat mantıken onayladığı bir fikirle karşı karşıya kalmıştı: Anayasa bir çözümdü. Fakat çok-biçimli tikelcilik devlet içinde muhalefetin konumunu sağlamlaştırmıştı. Habsburglar, militarizm kökenli diplomatik hatalarına yenik düştüklerinde, akıllarında bu sorun yer almaktaydı.

Dolayısıyla, Avusturya gelişmiş kapitalizm ve modernizasyon "iç" mantığından dolayı yok olmamıştı. Yani Avusturya'nın doğal sebeplerden değil, suikast sonucu öldüğünü söyleyebiliriz – 1914'te veliaht, 1918'te tüm rejim tarih sahnesinden silinmişti. Aslında varlığını sürdürebilmek için ulusçu is-

yancılara bile siyasi ve askeri yetkiler sağlayarak zorlu bir mücadele vermişlerdi. Ayrıca mücadele çizgisini burjuva milliyetçiliği ile proletarya ve sınıf çatışması döneminden geçirerek daha yüksek bir başarı seviyesine ulaşabilirlerdi: 20. yüzyıl başlarında konfederal yarı-temsili bir devlet ile yeniden doğmak. Avusturya toplumda yüksek bir bağlılık seviyesi sağlamada ve merkezi ulus-devletlerin yaptığı gibi fedakârlık hissi uyandırmada başarılı sayılmazdı. Fakat bu barış değil savaş zamanında ortaya çıkan bir olgudur. Habsburgların kaderi bize pek çok rejim türünün modernizasyonla aynı çatı altında barınabileceğini ve sonlarının genelde jeopolitik veya savaşla bağlantılı olduğunu göstermiştir.

Fakat Avusturya rejiminin sonunu da hazırlayan asıl zayıflığı kendi kendini tetikleyen bir yapıda olmasıydı. Franz Joseph fırsatlar döneminde başta olan, tikelci anayasa mücadelesinin ve Avusturya diplomasinin ölümcül militarizminden sorumlu aktif bir hanedan olarak haleflerinin tahttan çekilmesinin en büyük sorumlusu olmuştur. Sınır-ötesi ulusları kontrol etmek altında tutma politikasıyla açıkladığı Büyük Güç militarizmi yeterli ekipmanı olmayan ve bu ekipmanı zıt siyasi stratejiler arasında düzensizce kullanan bir rejim için bedeli ağır sonuçlara yol açmıştı. Kusurlu olan aslında konfederalizm değil çok-uluslu temsiliyeti zamanında makul seviyede sağlayamayan Habsburg hanedanlığı ve askeri konfederalizmdi. Hanedanlık neredeyse mutlak yapıdaydı. Sınıf ve uluslar karşılaştığında yönetime sadece eski tikelci yoldan büyük zorlukla devam edebilmekteydi.

Modernizasyon baskıları, uluslarla ve sınıflarla daha evrensel bir anayasa düzenini gerektirmişti. Anayasa, Britanya, Fransa ve Birleşik Devletler'de olduğu gibi partili demokrasi ya da Alman Reich'ta olduğu gibi yarı-otoriter olabilirdi. Britanya veya Fransa'daki gibi merkeziyetçi, Birleşik Devletler'deki gibi federal olabilirdi. Fakat hanedanlık evrensel haklar ve modern toplumdaki sosyal gücün dört kaynağına –bürokratik devlet, kapitalist sanayi ekonomisi, silahlı ordu ve ideolojik ortak yurttaşlık hayali toplumu– uygun sorumluluklar oluşturamazdı. Baskı, barış zamanında kabul edilemez bir kavramdı. Fakat savaş ittifak diplomasisiyle harekete geçen önemli bir test aracıdır. Habsburglar askeri ve diplomatik testler için çok isteklilerdi ve kusurlu bulunmuşlardı. Bu devletin, Alman devletinin aksine, çok-biçimli tabakalaşması kafa kafaya bir çarpışma örneğiydi. Hanedanlık ve militarizm konfederal temsiliyet ile çarpışmıştı. Monarşi bu çatışmanın farkına varmış fakat üstesinden gelememişti. Habsburglar istikrarlı bir rejim stratejisi geliştirememişlerdi – geçişleri bir felakete dönüşmüştü. Grillparzer yirmi yıl öncesinden bu olayları şu mısralarla öngörmüş gibidir:

> Bu bizim soylu Meclisimizin lanetidir,
> Yarım başarılar için, yarım yollarda mücadele etmek,
> Yarım araçlarla, yarıda kalmak…

Bu bölüm ve 9. Bölüm'de Alman Orta Avrupa'da yayılan üç alternatif modernizasyon yolunu ele aldık. Bu yolların hepsi kapitalistti; fakat aynı zamanda zamanla kapitalist yapıya dönen diğer siyasi oluşumların içinde de yer almıştı. Rejim stratejisi olan yarı-otoriter birleşmeyi izleyen biri, diğer iki yapı başarısızlığa düşerken –demokratik ve hanedan konfederalizmi– bir kazanmış olacaktı. Böylece Alman kapitalizmi daha otoriter, bölgesel ve yayılımcı, pazar anlayışında ve uluslar-üstü –bu diğer iki rejim anlayışının başarısını tersine çevirebilecek bir akımdı– değil ulusal olmuştu.

Bu bir tek olay değildir. Aslında 1848'i izleyen o yirmi beş yıl içinde, son derece şaşırtıcı olan, kıyaslanabilir alternatifler arasında denge sağlamış diğer ülkelerin otoriter, bölgesel ve ulusal eğilimler göstermiş olmaya başlamasıydı. Yerel ayaklanmaların yaşandığı Birleşik Devletler ulusçu merkezle (hala kısmen federal sayılırdı) bir iç savaşa itilmişti. İtalya birleşmiş ve yeni rejim ulus-devlet yapısı için mücadele vermişti. Japonya 1867'de başlayan Meiji Restorasyonu sırasında Alman modelinden örnek alınan bir yarı-otoriter birleşme türüyle dağılmış bir feodalizmden ortaya çıkmıştı. Meksika ve Arjantin'de de konfederalizm başarısızlığa uğramıştı. Demokratik Britanya ve Fransa'da ise, aksine 1880'lerde başlayarak gideren hafifleyen bir merkeziyetçilik baş göstermişti. Böylece Almanya'da başlayan akım modernizasyonun bir parçası gibi, –üniter ulus-devletin evrensel gelişimi– görünmeye başlamıştır. Bu, Giddens tarafından da dile getirilmiştir (1985).

Duruma dâhil olan birçok etkenden dolayı, konuyu prensipte değiştirilebilir; fakat bu dönemde uygulamaya sokulmuş evrensel bir akım olarak ele aldım. Bu akım, güç süreçleri zaten birbirine geçmiş olan iki bölgenin birleşmesi ile işlemeye başlamıştır:

1. Kapitalist ticarileşme ve sanayileşme devletin modernizasyonuyla birleştiğinde, toplumu kendi altyapılarıyla "yerlileştirerek" ve vergi ve idari yönetim konusunda tartışmalar çıkaran sınıflar üreterek ulus-devlete yönelmiştir. Parti demokrasisi talepleri (meclisler ve yönetim hakkı) genellikle sınırlı bir ulusal yurttaşlık anlayışı yaratmak için rejimin bizzat ihtiyaç duyduğu devlet modernizasyonuyla karşılaşmıştır. Yarı-demokratik veya hanedanlık olan konfederal rejimler iç isyancılar tarafından son derece "modern" olduğu düşünülen sınıf ve ulus birleşimiyle yan yana barınmakta güçlük çekmişlerdi. Fakat Avusturya mücadelesi, güçlü bir merkeziyetçiliğe sahip yarı-otoriter bir devlet olarak Prusya'nın liberalizmin büyük kısmından burjuvaziyi çekerek yalnızca başarılı bir konfederal rejimin sınıf-ulus oluşumuna karşı varlığını koruyabileceğini göstermiştir. Sadece daha zayıf kaynaklara sahip olan Habsburglar gidişatın seyrini sekteye uğratan milliyetçiliği retorik ve idare edilebilir siyasi boşluklara hapsetmeyi başarmış gözükmekteydiler.

2. Bu noktada ikinci bir güç araya girmişti. Devletler tüm güç kaynaklarının seferber edilmesini gerektiren jeopolitik militarizme dâhil olmuşlardı. Kapitalist sanayi ve ulusal yurttaşlık düzenlemesini yapan ulus-devlet, yalnızca geleneksel tikelci uygulamalara uygun materyalist veya ideolojik anlaşmaları çıkaran bölgesel güç ağlarıyla sağlam bağlar kuramayan Avusturya veya Japonya Tokugawa gibi konfederal devletlere karşı lojistik üstünlük elde etmişti. Komodor Perry'nin Kanagawa'dan açılan siyah gemilerinin, Prusya demiryollarının ve Koniggratz'taki iğle ateşlemeli silahların gücü devrimciler için ulusal modernizasyonun ve seferberliğin bir sonucuydu. Ayrıca tüm galip devletlere ulus-devletin "modern" olduğu fikri dayatılmıştı. Büyük Güç olabilmek –ve Orta Avrupa ile Japonya'da hayatta kalabilmek– için konfederal rejimlerin bir araya getirebileceğinden daha kapsamlı altyapısal bölge koordinasyonu kullanan bir merkezi hükümete sahip olmak gerekmekteydi. Kendi kendini şekillendiren "modernizasyoncular" her yerde temel şart olarak bunu koşmuşlardı. Kafat, ne Almanya, Ne Japonya ne de uluslar-üstü hanedanlıklar için bu kolay değildi. Savaştan veya beklenen bir savaştan, kurtulabilme ihtimalleri tehlikedeydi ve böylece yıkılmışlardı. Tilly Avrupa ulus-devletin zafer sürecini bu şekilde özetlemiştir: Savaş; merkezi, başkalaşmış ve özerk devletler gerektirir ve yaratır, alternatif yapılardaki ise devletleri yok eder (1990: 183, 190-1). Bahsi geçen olaylardaki en büyük ironi Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştı. Savaşa zayıf bir konfederalizmi (ve köleliği) savunmak için girmişlerdi. Fakat üstün bir düşmanla çarpışarak, bu düşmandan daha merkezi, tehditkâr ve mücadeleci bir yapıya girmişlerdi (Bensel 1990). Güney ise bölgesel-milliyetçilikten doğan yaygın bir ideolojiyle desteklenmişti: Yalnızca beyazlar için muhtemel bir ulus devlet.

Jeopolitik militarizmi modern toplum gelişimi içinde gördük. Aynı zamanda *dört* toplumsal iktidar kaynağının etkilerini tarafların nadiren fark edebildikleri açılardan ele aldık. Tabii ki sonuçlar olaylara dâhil olan ana güç aktörlerinin beklediği veya istediği şekilde vuku bulmamıştı. Ulus ve sınıfın yurttaşlık başlığında birleştirilmesi, demokratik ve yarı-otoriter birleşik rejim stratejileri, konfederal rejimlerin uyarlanabilir ardışık stratejileri bulanık modernizasyon akıntısı içindeki netlik ve kesinlik anlarıydı. Özellikle belirsizlik diplomasi ve savaşın bir etkisiydi. Burada "strateji" yalnızca sınıfların ve yerel halkın çatışan talepleriyle baş edebilmek için gerekli kurumları sağlamaya dayanmamaktaydı. Aynı zamanda öncelikle ortak anlayışın asgari düzeyde olduğu diğer Güçler'in diplomasisini; ikinci olarak ise değişen askeri koşullar altında mücadele veren müttefikler savaşının sonucunu tahmin edebilmek gerekmekteydi. Tüm bu durumlarla karşı karşıya kalan Franz Joseph'in doğru kararı (20. yüzyıl başkanlığından bakıldığında net olarak görülen) verme aşamasında yaşadığı zorlukları gözden geçirdik. 21. Bölüm'de konuyu daha kapsamlı olarak ele alacağım.

Ashworth, W. 1977. Typologies and evidence: Has nineteenth century Europe a guide to economic growth? *Economic History Review* 30.

Austensen, R. 1980. Austria and the struggle for supremacy in Germany: 1848-1864. *Journal of Modern History* 52.

Bairoch, P. 1982. International industrialization levels from 1750 to 1980. *Journal of European Economic History* 11.

Bensel, R. 1990. *Yankee Leviathan: The Origins of Central State Authority in America, 1859—1877.* Cambridge: Cambridge University Press.

Bostaph, S. 1978. The methodological debate between Carl Menger and the German historicists. *Atlantic Economic Journal* 6.

Boyer, J. 1981. *Political Radicalism in Late Imperial Vienna.* Chicago: University of Chicago Press.

Bridge, F. R. 1972. *From Sadowa to Sarajevo: The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914.* London: Routledge & Kegan Paul.

Cohen, G. 1981. *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861-1914.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Deak, I. 1979. *The Lawful Revolution: Louis Kossuth and the Hungarians, 1848-49.* New York: Columbia University Press.

1990. *Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918.* Oxford: Oxford University Press.

Gerschenkron, A. 1977. *An Economic Spurt That Failed.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Giddens, A. 1985. *The Nation-State and Violence.* Cambridge: Polity Press.

Good, D. F. 1974. Stagnation and "take-off" in Austria, 1873-1913. *Economic History Review* 27.

1977. Financial integration in late nineteenth-century Austria. *Journal of European Economic History Review* 37.

1978. The Great Depression and Austrian growth after 1783. *Economic History Review* 31.

1981. Economic integration and regional development in Austria-Hungary, 1867-1913. In *Disparities in Economic Development Since the Industrial Revolution,* ed. P. Bairoch and M. Levy-Leboyer. London: Macmillan.

1984. *The Economic Rise of the Habsburg Empire, 1750-1914.* Berkeley: University of California Press.

Gordon, H. J., and N. M. Gordon. 1974. *The Austrian Empire: Abortive Federation?* Lexington, Mass.: D. C. Heath.

Gross, N. T. 1976. The Industrial Revolution in the Habsburg monarchy, 1750-1914. In *The Fontana Economic History of Europe.* Vol. 4: *The Emergence of Industrial Societies,* Pt. I, ed. C. Cipolla. Brighton: Harvester.

Huertas, T. 1977. *Economic Growth and Economic Policy in a Multi-National Setting: The Habsburg Monarchy, 1841-1865.* New York: Arno Press. (Reprinted in *Journal of Economic History* 38, 1978.)

Jaszi, O. 1961. *The Dissolution of the Habsburg Monarchy.* Chicago: University of Chicago Press.

Johnston, W. 1972. *The Austrian Mind: An Intellectual and Social History, 1848-1938.* Berkeley: University of California Press.

Kann, R. A. 1964. *The Multinational Empire,* 2 vols. New York: Octagon Books.

1974. *A History of the Habsburg Empire, 1576-1918.* Berkeley: University of California Press.

Katzenstein, P. 1976. *Disjointed Partners: Austria and Germany Since 1815.* Berkeley: University of California Press.

Kennedy, P. 1988. *The Rise and Fall of the Great Powers.* London: Unwin Hyman.

Komlos, J. 1983. *The Habsburg Monarchy as Customs Union: Economic Development in Austria-Hungary in the Nineteenth Century.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Luvaas, J. 1977. A unique army: The common experience. In *The Habsburg Empire in World War I,* ed. R. A. Kann et al. New York: Columbia University Press.

Macartney, C. 1971. *The Habsburg Empire, 1790-1918.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Mametey, V. S. 1977. The union of Czech political parties in the *Reichsrat,* 1916-1918. In *The Habsburg Empire in World War I,* ed. R. A. Kann et al. New York: Columbia University Press.

O'Brien, P. K. 1986. Do we have a typology for the study of European industrialization in the nineteenth century? *Journal of European Economic History* 15.

Pech, Z. 1969. *The Czech Revolution of 1848.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Plaschka, R. 1977. Contradicting ideologies: The pressure of ideological conflicts in the Austro-Hungarian army of World War I. In *The Habsburg Empire in World War I,* ed. R. A. Kann et al. New York: Columbia University Press.

Pollard, S. 1981. *Peaceful Conquest: The Industrialization of Europe, 1760-1970.* Oxford: Oxford University Press.

Rath, R. J. 1957. *The Viennese Revolution of 1848.* Austin: University of Texas Press.

Rothenberg, G. 1977. The Habsburg army in the First World War: 1914-1918. In *The Habsburg Empire in World War I*, ed. R. A. Kann et al. New York: Columbia University Press.

Rudolph, R. L. 1972. Austria, 1800-1914. In *Banking in the Early Stages of Industrialization*, ed. R. E. Cameron. London: Oxford University Press.

1975. The pattern of Austrian industrial growth from the eighteenth to the early twentieth century. *Austrian History Yearbook*, 11.

1976. *Banking and Industrialization in Austria-Hungary.* Cambridge: Cambridge University Press.

Schorske, C. 1981. *Fin-de-Siecle Vienna. Politics and Culture.* New York: Vintage.

Sked, A. 1979. *The Survival of the Habsburg Empire: Radetsky, the Imperial Army and the Class War, 1848.* London: Longman Group.

1981. Historians, the nationality question, and the downfall of the Habsburg Empire. *Translations of the Royal Historical Society* 31.

1989. *The Decline and Fall of the Habsburg Empire, 1815-1918.* London: Arnold.

Sugar, P. F., and I. J. Lederer, (eds.). 1969. *Nationalism in Eastern Europe.* Seattle: University of Washington Press.

Taylor, A. J. P. 1967. The failure of the Habsburg monarchy. In his *Europe: Grandeur and Decline.* Harmondsworth: Penguin Books.

Tilly, C. 1990. *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990.* Oxford: Blackwell Publisher.

Valiani, L. 1973. *The End of Austria-Hungary.* London: Seeker & Warburg.

Wangermann, E. 1969. *From Joseph II to the Jacobin Trials.* London: Oxford University Press.

Zeman, A. 1961. *The Break-up of the Habsburg Empire.* London: Oxford University Press.

11
Modern Devletin Yükselişi: I. Nicel Bilgi

Modern devletin yükselişi, sosyolojik ve tarihi belgelerde sıkça ele alınan bir konu olmasına rağmen henüz kapsamlı bir analize tabi tutulmamıştır. Devlet modernizasyonuyla kastedilen kavram dört büyüme basamağında oluşmuştur: Devletin *büyüklüğü*, fonksiyonlarının *faaliyet alanı*, idari *bürokrasi* ve siyasi temsiliyet. Modernizasyon mücadelesi genelde bir araya geldiğinde uzun ya da kısa zaman dilimlerinde faaliyet gösteren tek bir genel modernizasyon sürecini oluşturan üç yönetim aşamasından ayrılmıştır (örn. Beer 1973: 54-70; Eckstein 1982). 1863'te Adolf Wagner giderek artan bir hızla yayılan modern devlet için kendi "yasasını" formüle etmişti ve bu formül hala devlet bütçesindeki büyük meblağlar üzerine düşünen istatistikçileri etkilemektedir (örn: Andic ve Veverka 1963-4). Modern devlet gelişimi "ileri-yukarı" bir evrim süreci olarak tanımlanmıştır.

Siyaset bilimcileri ve ekonomistler mevcut 20. yüzyıl finansal istatistikleri üzerinde durmuşlardır. Gelişimi işlevsel ve çoğulcu terimlerle açıklamışlardır. Higgs (1987) teorilerini dört kola ayırmıştır: *Modernizasyon teorisi* (devletler daha büyük sosyal karışıklığı ve farklılaşmayı koordine edebilmek için büyür), ulusal savunma merkezli *kamu çıkarları teorisi* (kamu çıkarları herhangi birinin kişisel kazancına yönelik olmadığından devlet tarafından sağlanmaktadır, fakat ortaklık söz konusu olduğundan, bir kişinin hak sahibi olması diğerlerinin erişim hakkını azaltmamaktadır), *refah devleti teorisi* (karmaşık toplumlarda Piyasa, özel hayır kurumlarının ve devlet teşebbüslerinin önünü kesmektedir), *siyasi yeniden dağılım teorisi* (ayrıcalıklar çoğulların azlardan almasına sebep olmuştur). Higgs, Birleşik Devletler'in 20. yüzyıldaki büyümesinin bu dört teorinin ortaya koyduğu savlardan daha istikrarsız olduğunu göstermiştir. Aksine gelişim, üç büyük krizin yarattığı çarklı etkisiyle itici güç

bulmuştur. Bu krizler siyasi ideolojilere devlet müdahalesi getirmişti (Peacock ve Wiseman 1961 Britanya için aynı noktayı vurgular) ve yerleşmiş bürokratik çıkarlarla birleşen bu durum, hükümetin alt seviyeler için bir geri dönüşümü engellemiştir.

Savaşın yayılması devletlerdeki etkisi eski bir mevzudur, fakat bu konuyu 'genel' kriz kavramı başlığında ele almak itiraza açık bir durumdur (Rasler ve Thompson 1985 aynı konuya değinir). Büyük olasılıkla savaş haricinde görülen sosyal ve ekonomik krizler 1850'den önce patlak vermişti. Fakat bunlar devletin büyümesine destek vermemişti. Bunu gerçekleştiren 1850 öncesinde savaş olmuştu. Büyük Buhran'a karşılık olarak yapılan müdahale özel görünmektedir, genel durumun bir parçası olmamıştır. Tarihte ilk kez alt toplumsal sınıflar Marshall'ın "sosyal yurttaşlık" adını verdiği kavram için talepte bulunmuşlardı. Savaş haricinde 19. yüzyıl devlet büyümesi krize karşı bir cevap olmamıştı. Higgs şu sonuca varmıştır: "Büyük Devlet oluşumu bir mantık sorunu değildir, karışık ve çok boyutlu bir tarih sorunudur. (...) Gerçek siyasi ve sosyoekonomik dinamikler "karmakarışıktır". Dış etkilere veya şoklara kuramcıların tahminlerinin ötesinde açıktır, bunların sonuçlarında ise yeterince kararlı değildir." Higgs'e hak vermemek imkânsız gözükmektedir. Sunduğu dört devlet gelişimi teorisi, tüm çoğulcu devlet teorileriyle aynı kusurları paylaşmaktadır. Devletler sistematik olarak yalnızca halkları yansıtmamaktadır. Basit bir şekilde temel modernizasyon, kamu çıkarları, refah veya kriz fonksiyonu göstermemektedir. Ya da diyalektik bir sınıf mücadelesini, seçkin sınıfın çıkarlarını da ifade etmemektedir. Dikkatli bir analiz gerektiren kurumsal ve fonksiyonel karışıklık içinde tüm bunları ve daha fazlasını yapmaktadır.

Weber'in de devlet büyümesi üzerine sistematik bir teorisi vardı: Bu, yüzyıllar boyunca Batı'da süregelen "rasyonellik süreci"nin bir parçasıydı. Artan genişliği ve faaliyet alanıyla bürokratik devletin "üstünlük sağlayan" etkisinden korkmuştu ve bu devlet büyümesinin üç belirgin sebebinden kısaca söz etmişti: Düzenli ordun, yeknesak kanun ve vergi sisteminin bağlantılı ihtiyaçları; genel teknik ve öngörülebilir hizmetler için kapitalist girişimlerin ihtiyaçları ve muamele eşitliği için yurttaşlık baskısı. Bu bir öngörüydü fakat Webber analizini temelde bir ileri-yukarı anlayışına yaslamıştı (sonuçlarından memnun olduğu da söylenemezdi).

Gerçek seçkinci devlet teorisi (bkz. 3. Bölüm) de gelişim için ileri-yukarı masalını anlatmaktadır. Poggi için (1990), bu durum sınıf ve çoğulcu mekanizmalar arasında hareket ederek bazı beklenmedik durumların da eklenmesi ve devletin kendi 'yayılmacı' eğilimiyle güçlendirilmişti. Skocpol (1979) daha kesintili bir gerçek seçkincilik teorisi sunmuştur. Teorisinde 1789'dan itibaren görülen devrimleri genişleyen devlet sınırları, faaliyet alanı ve bürokrasiyi birlikte ele alır (Higgs'in kriz teorisinin bir başka versiyonudur.) (Onun bu açıklaması üzerindeki şüphemi 13. Bölüm'de dile getirmiştim.) Giddens Weber ve Foucault'u (1975) birleştirerek modern dünyanın en büyük "iktidar sahibi'"

olduğuna inandığı tam güçlü, tam denetimci, tam disiplinli ulus devleti tarif etmiştir. Bu gücün toplumu *kapsadığını*, hatta *bizzat* toplum olduğunu söylemiştir (1985: 21-2, 172). Fakat Leviathan'ın nerede ve ne zaman oluştuğunu tam olarak belirtmemiştir. Ne Giddens ne de Foucault bu Leviathan'ın kim olduğunu açıkça ortaya koymamıştır: Kontrolü kimdedir? Kim kime ne yapmaktadır? Aslında yönetimde bir elit devlet var mıdır?

Marksistler kapitalizm gelişimi çerçevesi içinde bir ileri-yukarı açıklaması ortaya koymuşlardır. "Üstünlük sağlayan devlet" yapısına değil, giderek yayılan kapitalizme vurgu yapmışlardır. Marx ciddiyetle devletleri analiz etmemiş, "şişirilmiş bürokrasi"ye karşı Viktorya dönemi eleştirileriyle Alman ve Fransız devlet tanımlarını harmanlamıştır. Fransız devletini 'Fransız halkını tuzağa düşüren ve tüm gözeneklerini tıkayan korkunç derecede asalak bir oluşum' olarak tarif etmiştir (1968: 169). Bu bölümdeki tablolar göstermektedir ki Fransız devleti bu dönemdeki diğer Avrupa devletlerinden daha geniş değildir. Daha sonraki Marksistler yazılarında sürekli olarak "kapitalist devlet" üzerinde durmuşlardır. Miliband (1969) kitabının açılışını şu cümlelerle yapar: "Devlet iktidarının ve gelişmiş kapitalist toplumlardaki hareketliliğin muazzam patlaması, siyasi analiz çalışmalarının en az tekrarlanan konularından biri olmuştur." *The Capitalist State* başlığı bu patlama için yaptığı açıklamayı gözler önüne sermektedir. Wolfe'un kapitalist devlet tarihi gelişim ve bürokrasi sürecini, tahmin edilebilir, akla yatkın kamu çıkarları ile sınıf çatışmalarını bastırabilmek ve refah reformlarıyla yumuşatabilmek için yoğunlaştırılmış, merkezileştirilmiş sermaye ihtiyacına atfetmiştir (1977: 59-79, 263). Bu tarih açıklaması, tüm diğer Marksist açıklamalar gibi, devletin askeri faaliyetlerinden çok az bahsetmektedir.

Böyle ileri-yukarı açıklamaları devletin bu dönemde önemli bir büyüme gösterdiği inancını taşımaktadır. Kimi dağınık sayılar genelde destekle düzene sokulmuştur (örn. Poggi 1990: 109-11). Bazıları Flora'nın (1983) tarihsel istihdam istatistiği derlemesinden yola çıkarak devlet görevlilerinin artan sayılarına değinmiştir (örn. Anderson ve Anderson 1967). Bruce Mitchell'in (1975, 1983; Mitchell ve Deane 1980) paha biçilemez mali derlemelerinden de alıntılar yapılmıştır. Bu kişiler Batı ülkelerinin çoğunda bahsi geçen dönemde yaşanan nakit harcamaları göstermektedir. Maliye tarihçisi Gabriel Ardant, 19. yüzyıl boyunca devlet harcamalarının, gayrı safi milli hâsılanın gelişim göstermesine rağmen, kısmen büyüdüğünü eklemiştir (1975: 221). Kısaca iki istatistik türünü açıklayıp, 19. yüzyıl büyümesinin istikrarsızlığını da ekledikten sonra, Grew (1984) temel soruya ulaşır: Neden 19. yüzyılda böylesi bir devlet yayılmacılığı yaşanmıştır ve neden bu yayılmacılık farklı devletlerde görülmesine rağmen çarpıcı benzerlikler sergilemiştir? Grew devletlerin büyümeye devam edeceğinden emin görünmektedir.

Fakat durum gerçekten bu mudur? Bu bölümde, devlet maliyesi ve istihdamı, büyüklük, faaliyet alanı ve bürokrasiyi dikkatle ayırarak hangisinin ne zaman ve nerede arttığını gösteren sistematik nicel bilgiler sunmaktayım. Mo-

dern devletin yükselişi, farklılıklaşmış, karışık ve düzensiz bir süreçtir. Oldukça şaşırtıcı olan ise devletin sivil toplumla olan ilişkisini "uzun 19. yüzyıl" boyunca geliştirememiş olmasıdır. Fakat bu genel yönelim eksikliği üç süreci karıştırmıştı: Düşüşe geçmiş fakat giderek izole olan bir ordu, bürokraside bir artış, sivil faaliyet alanında önemli bir yükseliş.

Beş ülke için, merkez veya federal düzeyin altındaki tüm yönetim basamaklarında hem merkezi hem de yerel hükümetler için büyüklük, faaliyet alanı ve bürokrasi başlıklarında sistematik bilgiler elde ettim. 1867'den önce Avusturya'da 'merkezi hükümet' yalnızca Viyana'daki hükümeti kapsamaktadır. 1867'den sonra Viyana ve Budapeşte'de bulunan çift krallık bu kavrama dâhil olmuştur. I. Cilt'in metodolojisini devletlerin, oluşturdukları istatistikî bilgiler çerçevesinde tartışma zeminini hazırlamak için genişlettim. Gelir ve harcama bilgileri I. Cilt'teki gibi analiz edilmiştir. Gelir, sivil toplum güç ağları içinde devletin konumunu göstererek, sivil toplumdaki güç aktörleriyle olan ilişkilerini anlayabilmemiz için ipuçları sunmaktadır (Bu kavramlar 3. Bölüm'de incelenmiştir.) Harcamalar devletin faaliyetlerini göstermektedir. Toplam devlet büyüklüğü ve fonksiyonlarının göreceli önemi hakkında mali bir katalog oluşturmaktadır. Bu enflasyon ve nüfus artışı verilerini ekledim ve bunları gayri safi milli hâsıla (GSMH) ile oranlayarak devlet ekonomisinin boyutlarını ölçtüm.

Günümüzde bu verilere istihdam oranını eklemek de mümkündür. Devlet görevlilerinin sayısı bir ülkenin büyüklük ölçümünde bir kıstas sunmaktadır, aynı zamanda nüfus artışı için denetlenebilir özelliktedir. Fakat personel sayısının son derece güvenilmez bir hal alacak; bize büyüklükten çok bürokratik yeterlilik hakkında bilgi verecektir. 13. Bölüm'de, elit veya bürokratik, toplum içinde izole veya yerleşik alternatif özelliklerinden hangilerini taşıdığını ortaya çıkarak; devlet görevlilerinin istihdam durumlarını, faaliyetlerini, organizasyon ağlarını ve sosyal altyapılarını gösteren personel bilgilerini sundum. Biz bu rakamsal değerlere "istatistik" diyoruz. Bu sözcüğün akrabaları hiçbir kronoloji hatası olmaksızın 1800'lerden hemen önce İngilizce ve tüm diğer Avrupa dillerinde devletle ilgili bilgiler anlamıyla ortaya çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda modernizasyon sürecinin başlamak üzere olduğunu da göstermektedir.

Bu ciltte modern devlet gelişiminin çelişkili öyküsü ele alınacaktır. Bir tarafta 19. yüzyıl devletin yükselişinun modern terimiyle anlamlandırıldığına şahit olmuştu – devlet, sivil toplumla olan ilişkilerini geliştirmeden fakat daha fazla yarı temsili sivil faaliyet sunarak, artan bir merkezi, bürokratik ve meritokratik yapıyla tüm bölgelerde etkili bir altyapı idaresi sağlamıştı. Diğer tarafta bu modernizasyon üniter değil, her tabakası ayrı siyasi katmanlara yanıt veren çok-biçimli bir yapıdaydı. Sonuç olarak bazı açılardan seleflerine göre daha tutarsız ve altyapısal olarak güçlü bir devlet ortaya çıkmıştı.

Harcama yönelimleri ifadesini ilk olarak genel devlet büyümesinin bir işareti olarak kullanıyorum. Devletler her zamankinden yüklü miktarlarda para harcama anlamında mı büyümekteydiler?

Tablo 11.1, harcama meblağlarının 19. yüzyıl ortalarında kullanılan ulusal para birimleriyle belirtilen verilerini içermektedir (bu dönemde pek çok ülke para birimini değiştirmişti). Avusturya, Britanya, Fransa ve Prusya-Almanya merkezi devletleri için belirtilen rakamlar, sürecin neredeyse başından itibaren mevcut bulunmaktadır. Birleşik Devletler federal hükümetinin verileri 1790'dan itibaren, kuruluşundan hemen sonra, elimize geçmeye başlamıştır. Avusturya ile ilgili verilen bilgilere dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü bazen tüm Habsburg toprakları, bazen de yalnızca batı bölgesi (toplam nüfusun % 60'ından fazlasını içeren Avusturya *Reichshalf*'ı) incelenmiştir. Yerel-bölgesel yönetimlerin belgelendirilmesi daha basit olmuştur. İngiliz yerel yönetimleri, Fransız birimleri ile halkı, Alman *Lander* ve *Gemeinde* için belirtilen rakamlar ve Amerikan devlet ile yerel yönetimleri konusunda yapılan tahminler 19. yüzyıl ortaları boyunca çeşitli noktalardan itibaren mevcuttur. Bazı Avusturya yerel verileri yüzyılın sonuna doğru ele geçmeye başlamıştır; fakat onların yapılarını kavrayamadığım için bu bölümden çıkardığımı söylemek istiyorum.

Bu bölümde verilen tüm veriler gibi, harcama meblağları da tam olarak kesin değildir. Sonraki rakamlar ve merkezi hükümetle ilgili sunulan veriler yerel-bölgesel olanlara göre daha güvenilirdir. Genelde günümüze ulaşan bilgilerin doğruluğu ve açıklaması konusunda uzman tarihçilerin rehberliğine başvurdum. Bu bilgilerin doğruluğu konusunda iddialı olamayacağım. Fakat şunu iç rahatlığıyla söyleyebilirim ki; bu veriler o dönemde toplanmış en kapsamlı olanlardır.

Tüm merkezi devletler parasal anlamda müthiş bir büyüme göstermişti. 1760'larda İngiliz merkez devleti 18 milyon pound, 1911'de ise yaklaşık 160 milyon pound harcamıştı. Bu sekiz katı artış Fransa'da da görülmüştü. Diğer devletlerdeki büyüme daha büyüktü: Avusturya ve Prusya-Almanya yaklaşık kırk kat (1870'lerden itibaren Tablo 11.1'deki Avusturya verilerinin sadece Avusturya *Reichshalf*'ına ait olduğu hesaba katılarak); Birleşik Devletler ise iki yüz kat gibi devasa bir oranda (çok az bir miktarla başlayarak) büyüme göstermiştir.

Yerel-bölgesel yönetimlerin eklenmesi büyümeyi sorunlu bir şekilde arttırmaktadır. Dönemin başlarında ne merkezi hükümetin ne de bizim boyutunu veya masrafını bilemediğimiz özerk yerel yönetimler vardı (önemli bir bulgudan saha sonra bahsedilecektir). Merkezi devletin bildiği ve belli oranda hesabı tutulabilen yerel hükümetler küçük bütçelerle başlamış, daha sonra hükümetten daha hızlı bir büyüme göstermiştir. Dönemin başlarında yerel hükümetlerin masrafları düşmüş gibi görünmemektedir, yani tüm yönetimler (merkezi ve yerel-bölgesel) Tablo 11.1'in öne sürdüğünden daha fazla yükselmiş demektir.

Tablo 11.1. Merkezi devletlerin ve her seviyeden hükümetin toplam harcamaları, 1760-1910, güncel rakamlar.

Yıl	Avusturya Merkez (Milyon Florin)	Prusya-Almanya Merkez	Prusya-Almanya Tamamı (Milyon Mark)	Fransa Merkez	Fransa Tamamı (Milyon Frank)	Büyük Britanya Merkez	Büyük Britanya Tamamı (Milyon Pound)	ABD Merkez	ABD Tamamı (Milyon Dolar)
1760	58	61		506		18.0			
1770		51		333		10.5			
1780	65	64		411+		22.6			
1790	113	90		633+		16.8	23.0	4.3	
1800	167	106		726		51.0	67.0	11.0	
1810	216			934		81.5	94.0	8.7	
1820	160	201		907		57.5	70.0	19.3	27.7
1830	138	219		1,095		53.7	65.0	17.0	33.1
1840	165	204	234	1,363		53.4	64.0	28.9	67.6
1850	269	252	334	1,473		55.5	66.0	44.8	89.2
1860	367	323	496	2,084		69.6	87.0	71.7	171.7
1870	332	1,380	2,360	2,482	3,348	67.1	92.0	328.5	611.7
1880	432	519	1,851	3,141	4,180	81.5	112.0	301.0	621.1
1890	560	1,044	2,690	3,154	4,289	90.6	123.0	378.9	854.1
1900	803	1,494	4,005	3,557	4,932	143.7	265.0	607.1	1,702.1
1910	1,451	2,673	6,529	3,878	5,614	156.9	258.0	977.0	3,234.0

Notlar: ABD için bütün tablolarda "Tamamı= federal hükümetler+devlet+yerel hükümetler"; burada 1900 aslında 1902 yılını, 1910 ise 1913 yılını gösteriyor.

Kaynaklar:

Avusturya: Merkezi hükümetin net ve olağandışı giderleri.

1760 Janetschek 1959: 188.

1780-1860 Czoernig 1861: 123-7 (Bu ve müteakip tablolarda 1780 aslında1781'i ve 1860 ise aslında 1858'i gösteriyor). Rakamlar bütün Avusturya İmparatorluğu'na atıfta bulunmaktadır.

1870-1910 Wysocki 1975: 109; Avusturya *Reichshalf*'ı (Avusturya-Macaristan ikili monarşisinin mali gelirlerinin yaklaşık % 70'i dağıtılmaktadır). Macaristan rakamlarına ulaşılamamaktadır.

1858 yılında, eski 100 Florin 105 yeni Florin olarak değerlendi. Buna uygun düzeltmeyi bu ve müteakip tablolarda yaptım.

Prusya-Almanya: İzleyen yıllar da bu diğer müteakip tablolarda kullanılmıştır: 1821, 1829, 1852, 1862, 1872,1881, 1892.

1760-1860 Prusya merkezi hükümet rakamları ve 1870-1910 bütün Alman hükümeti rakamları: Riedel 1866: Tablolar XV-XX; Leineweber 1988: 311-21; ve Weitzel 1967: Tablo la Andic ve Veverka 1963-4, yerel hükümetler için Leineweber ve Weitzel'in verdiğinden daha yüksek rakamlar vermektedir.

1870-1910 Alman merkezi hükümet rakamları: Andic ve Veverka 1963-4.

Fransa

1760-70 Riley 1986: 56-7, 138-48, 1761 ila 1765 yılları için.

1780-90 Morineau 1980: 315 – sadece 1775 ve 1788 yıllarının olağan giderleri için; böylece (bu yıllarda savaş olmaması nedeniyle) toplam giderler biraz daha az görünmektedir.

1800-10	Riley 1986: 56-7, 138-48, 1761 ila 1765 yılları için.
	Marion 1927: IV, 112-3, 325; 1799-1800 yılları (Devrim takvimiyle *L'an* VII) ve 1811.
1820	Block 1875:1, 495-512.
1830-60	*Annuaire statistique de la France* 1913, "Resume retrospectif," 134.
1870-1910	Delorme ve Andre 1983: 722; 1870, 1900 ve 1910 yılları aslında 1872, 1902 ve 1909 yıllarını gösteriyor.
Büyük Britanya	
1760-1910	Merkezi Hükümet: Mitchell ve Deane 1980: Kamu maliyesi tabloları; 1800 yılına kadar net gider, sonrasında brüt gider.
1790-1910	Bütün hükümetler: Veverka 1963: 114, İrlanda dahil olmak üzere Birleşik Krallık. Veverka bu kaynağı teyit etmek üzere hiçbir referans vermemektedir. Nüfus rakamları da kesin değildir. Bütün tablolarda 1800 yılı rakamları aslında 1801'e aittir.
Amerika Birleşik Devletleri	
1790-1910	Merkezi (federal) hükümet, 1790-1910, ve bütün hükümetler, 1900 ve 1910: ABD Nüfus Dairesi 1975: Tablolar Y350-6. Bu standart kaynak yalnızca posta hizmeti gelirlerini içermektedir; ben bunları çıkardım ve ABD Hazine Departmanı'nın toplam posta hizmeti gelirlerini ekledim 1947: 419-22.
1820-90	Devlet yönetimi, 1820-90: Veriler için, Holt 1977. Holt'un devletlere dair eksik verileri kişi başına rakamlara dönüştürüldü, sonrasında ABD toplam nüfusuna eklendi.
1820-90	Yerel hükümet, 1820-90: Legler ve diğerleri. 1988: Tablo 4, ve Legler ve diğerleri, 1990: Tablo 3. (a) toplam gider değil, toplam gelir rakamlarıdır; (b) 1820-40 rakamlarını, kişi başına geliri bütün yerel hükümetler için, 1820'de kentlerin kişi başına gelirinin % 8'i, 1830'da % 9'u ve 1840'ta % 10'u olarak varsayarak hesapladım (1850'de bu oran % 12, 1860'ta % 16, 1870'te % 21 ve sonrasında yavaşça artmaktadır).
	Bu rakamlar böylece yalnızca kaba tahminler olarak görülmelidir.

Bu tarz rakamlar ileri-yukarı hikâyeleri için sağlam bir kanıt oluşturmaktadır. Ne var ki anlamlı değillerdir. Bu dönemde tüm para birimlerinin değerlerine zarar veren enflasyonu, bölgesel yayılma ve toplu göç sonucunda özellikle Birleşik Devletler ve Prusya-Almanya başta olmak üzere her yerde görülen nüfus artışını incelemeliyiz. Eğer nüfus, giderlerden hızlı büyüseydi, devletlerin halkların hayatlarını idame ettirebilme yeteneği düşmüş olabilirdi. Tablo 11.2'de hem enflasyon hem de nüfus artışını 1911'deki mevcut fiyatlar üzerinden kişi başına düşen harcama oranını yüzdesel ifadelerle ele aldım.

Bu iki inceleme ülke ve hükümet düzeyine göre farklılık gösteren derecelerle devlet büyümesinin çoğunluğunu saf dışı bırakmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirde büyüme oranları arasında belirgin bir fark bulunmayan Fransa haricindeki yerel-bölgesel hükümetler merkezi hükümetten daha geç ve daha fazla bir büyüme göstermişlerdir. Fransa ve Avusturya'da büyüme yadsınamayacak ölçüde ve istikrarlıydı. Britanya ve Prusya merkezi hükümetleri bu dönemde belirgin bir büyüme yaşayamamış, yüzyılın ortalarından sonra düşüşe geçmişlerdi. Fakat bu ülkelerdeki yerel yönetimler önemli ve düzenli bir büyüme sergilemişti. İç Savaş'ın sayılar üzerindeki patlama etkisiyle büyümüş, yukarı odaklı, uzun vadeli ve yumuşak iki Amerikan akımı vardı. Bunları daha sonra açıklayacağım. Şu an üzerinde durmak istediğim nokta, devlet büyümesinin aslında gerçek fakat çeşitli olduğu konusudur.

Yüzyıl boyunca devletler harcamaları baz alındığında nefes kesici boyutlarda olmasa bile ciddi bir büyüme göstermiş, yerel-bölgesel yönetimler ise büyüme oranlarında merkezi yönetimleri geride bırakmıştır.

Tablo 11.2. Kişi başına düşen devlet harcamaları, güncel rakamlarla, 1780-1910, merkezi devletler ve bütün hükümetler için (1910 = 100)

	Fransa		Büyük Britanya		ABD		Prusya-Almanya		Avusturya
Yıl	Merkez	Tamamı	Merkez	Tamamı	Merkez	Tamamı	Merkez	Tamamı	Merkez
1780			70						
1790			45	32	12		63		
1800			74	51	14		86		21
1810			96	61	9				19
1820	27		77	50	18	8	94		19
1830	31		76	48	14	8	80		14
1840	35		68	42	16	13	68	32	19
1850	43		87	53	22	14	82	46	25
1860	50		86	57	23	18	69	44	25
1870	67	63	69	50	57	35	118	83	35
1880	85	81	71	67	56	37	32	48	41
1890	92	89	75	63	68	51	63	66	54
1900	99	96	103	118	91	80	78	86	72
1910	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Tablo 11.1'deki gider kaynakları ve notları. Güncel rakamlar için kaynaklar:
Fransa: Levy-Leboyer 1975: 64. Rakamlar 1908-12'ye güncellenmişti.
Prusya/Almanya: 1790-1860, Prusya; 1870-1910, Almanya. 1790 yılı aslında 1786 yılını gösteriyor; 1800 rakamları 1804 fiyatlarıyla hesaplandı. 1820 yılı aslında 1821'i gösteriyor.
1790-1800 Weitzel 1967: Tablo la.
1820-1910 Fischer ve diğerleri, 1982: 155-7. Rakamlar 1913'e güncellenmişti.
Büyük Britanya: 1780-1840, Lindert ve Williamson 1983: 41 – bunların "kuzey kentlerine ilişkin en iyi tahmin" fiyat endeksi, Deane 1968, 1850-1910 rakamlarıyla birleştirildi. Bu iki endeks 1830-50 dönemine ilişkin rakamlarda biraz farklılaşmaktadır.
ABD: ABD Nüfus Bürosu, 1975: Tablo E52-89. Warren, Pearson 1790-1890 fiyat endeksi, 1890-1910 Emek İstatistikleri Bürosu Endeksi'yle birleştirildi.
Avusturya: Miihlpeck ve diğerleri, 1979: 676-9. Rakamlar 1914'e güncellenmişti.

Fakat üçüncü bir inceleme konusu daha eklemek istiyorum. Bu dönemde bahsi geçen beş ülkenin önderliğindeki birinci ve ikinci sanayi devrimlerini içeren devasa bir ekonomik büyüme görülmüştür. Bu sebeple ekonomileri diğer devletlerinkinden daha hızlı bir büyüme sergileyebilirdi; bu da aslında devlet ekonomisinin önem kaybetmesi anlamına gelebilirdi. Tablo 11.3., devlet harcamalarını ulusal ekonomiye göre –milli gelir, gayri safi milli hâsıla veya toplam ticari mal üretimi– yüzdelik oranlar vererek bu ihtimal üzerine gitmektedir.

Tablo 11.3. Ulusal gelir ya da ulusal ürün yüzdesi olarak hükümet giderleri, 1760-1910

Yıl	Prusya-Almanya UG		Büyük Britanya UG				Büyük Britanya GSMH		Avusturya GSMH	ABD GSMH		Fransa GSMH		Fransa MÇ
	Merkez	Tümü	Merkez		Tümü		Merkez	Tümü	Merkez	Merkez	Tümü	Merkez	Tümü	Merkez
			a	b	a	b								
1760	35			22								12		16
1770	23			11								7		9
1780	22			22					17			8		
1790	24			12		16			27	2.3		12		13
1800	23		19	27	29	36				2.4		9		12
1810			27	37	31	43				1.5		10		14
1820	19		20	23	24	28				2.9	4.2	7		14
1830	17		16	19	19	23	12	15	9	1.8	3.5	7		12
1840	12	14	12		14		11	13	9	1.7	4.0	8		12
1850	9	12	10		13		10	12	11	1.7	3.4	9		13
1860	8	12	11		13		9	10	11	1.9	4.5	9		13
1870	15	18	7		10		6	9	11	4.5	8.3	10	13	14
1880	4	13	8		11		6	9	12	2.9	5.9	13	16	18
1890	5	13	7		10		7	9	13	2.9	6.5	14	18	19
1900	5	14	9		16		8	14	15	2.8	7.9	12	16	19
1910	6	16					7	12	17	2.5	8.2	11	15	15

Notlar: 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılda, GSMH, ulusal geliri % 15 ve mal çıktısını % 25 aşmıştı.
UG = ulusal gelir; GSMH = gayri resmi milli hasıla; CO = mal çıktısı.
Kaynak: Tablo 11.1'deki gider kaynakları ve notları.

Gayri resmi milli hasıla, Ulusal gelir ve Mal çıktısı.

Prusya-Almanya

1760-1800 Weitzel, 1967: Tablo la, kayıp yıllar için önerdiği tahminleri kullanmaktadır.

1820-1910 Leineweber 1988: 311-21 – faktör maliyetinde ulusal gelir.

ABD: Bütün yıllar için: Mitchell 1983: 886-9 (GSMH).

Avusturya:

1780-90 Ulusal gelir: Dickson 1987:1, 136-7 – 1780 yılında ulusal gelir 357 milyon florin, 1790'da 410 milyon florin olarak tahmin edilmektedir (tahminlerinin ortalaması). Dickson'ın kendi yüzde tahminlerini kullanmadım. Fiili harcamalardan daha düşük olan sıradan barış zamanı gelirlerini hesaba katmaktadırlar.

1830-1910 Avusturya *Reichshalf*'ının GSMH'si: Kausel 1979: 1830-1910 arasında Czoernig'in harcamalarının % 70'i 692.1 olarak hesaplandı.1867'de imparatorluğun masraf paylaşımında, Avusturya ortak bütçenin % 70'ini, Macaristan ise % 30'unu karşılıyordu (1908'de, Macaristan'ın katkısı % 36.4'e yükselmişti, ancak ben 1910 rakamlarımı buna uyarlamadım).

Büyük Britanya: Ulusal gelir tahminleri: (a) Deane ve Cole 1962: 166; (b) Crafts 1983 - 1770, 1790, 1810, 1820, 1830-1910 yılları tahminleri.

GSMH: Deane 1968: 104-5.

Fransa: GSMH 1760-90: Goldstone 1991: 202. GSMH 1800-10 (1781-90 ve 1803-12 rakamlarından hesaplanmıştır): Markovitch 1965: 192.

1788 yılı giderleri için, Morineau 1980: 315; 1820-1910 için, Levy-Leboyer 1975: 64. Mal çıktısı = tarımsal ve endüstriyel ürünlerin (örn. Hizmet sektörü hariç) piyasa değerleri. 1740-67: Riley 1986: 146 (1770 yılı rakamları aslında 1765'i gösteriyor). 1790-1910: Marczewski 1965: LXX.

Bu noktada bir uyarıda bulunmak istiyorum: Ulusal ekonominin boyutuyla ilgili tahminler harcama miktarlarına göre daha hatalıdır. Ekonomistler en iyi ölçütler üzerinde karara varamamış ve bazen ülkeden ülkeye farklılık gösteren ilkel kaynaklarla çalışmışlardır. Ortaya koydukları rakamlar tüm ekonomik sektörler içinde bazı sanayi kuruluşlarının, alanlarının veya meslek dallarının üretim, satış veya gelir verilerini bir araya getirmektedir. Bazı ekonomi tarihçileri üretim alanında (GSMH), bazıları gelir alanında (milli gelir) tahminler yürüterek bu sorunla karşılaşmışlardır ve yine bazıları tüm hizmetleri hariç tutmuşlardır (mal çıktısı). Bu sebeple farklılıklar büyük olmadığı sürece ülkeler arası karşılaştırmalar tehlikelidir. Ayrıca genelde farklı metotlara dayandıklarından tahminler arasında karşılaştırma yaparken dikkatli davranmaktayım. Böylelikle bu rakamların kötü niyetli amaçlar için kullanılmasının önüne geçilebilir. Tüm akımın hatlarının kesin olması ise bir şanstır.

Akım çarpıcı ve şaşırtıcıdır. Son derece emin olduğum bir konu ise, çoğu okuyucunun beklentisinin aksine devlet faaliyetleri ulusal ekonomik faaliyetlere göre oranlandığında 18. yüzyılın ortaları ile 20. yüzyılın başları arasında düşüş yaşamıştır. Bilgiler tamamlanmış veya birbiriyle uyum içinde olmasa da pek çok konuda aynı doğrultudadır.

Britanya'ya ait veriler neredeyse tamdır. Bu rakamlar 18. yüzyılda yüksek ve ortalama seviyeler arasında gezinmiş, 19. yüzyılın başlarında ise en yüksek seviyeye ulaşıp devamlı bir şekilde düşüşe geçmiştir. Fakat bu sütundaki Tablo 11.3'deki verilen Craft'ın (1983) Sanayi Devrimi dönemi milli gelir tahmini konusunda şüphelerim var. Deane ve Cole'un (1962) aşağı odaklı tahminleri uyarlayan Craft, 1811 (bu tarih için elimizdeki veriler doğrudur) hükümet harcamalarının milli gelirin % 43'üne denk geldiğini ortaya koymuştur. 1811 bir savaş yılı olsa da, 20. yüzyıldan önce herhangi bir hükümetin bu oranda bir milli gelir istimlâkı için gerekli altyapısal gücü bulabildiğinden şüpheliyim. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz hükümeti toptan ekonomi seferberliği ve nispeten daha geniş olan silahlı kuvvetleriyle bile yalnızca % 52'lik bir oran istimlâk etmiştir. Bazı noktalarda ekonomi tarihçilerinin rakamlara olan düşkünlükleri sosyolojik olasılıklar karşısında boyun eğmek zorundadır. Bütün bunlara rağmen İngiliz hükümet faaliyetlerinin tam miktarı ne olursa olsun, 19. yüzyıl boyunca düşüşe geçtiği yadsınamaz bir gerçektir.

Akım Prusya-Almanya için daha belirgindi. İlk merkezi hükümet, sonraki Alman İmparatorluğu'nun her düzeydeki hükümetiyle karşılaştırıldığında daha fazla gayri safi milli hâsıla harcamıştı. Avusturya'ya ait en yüksek veri; erken bir tarihe, 1790'a aittir (fakat 1800 ile 1810 yılları arasındaki bilgilere ulaşabilseydik, şüphesiz ki bu verilerin daha yüksek olduğu görülecekti). İleriki bölümlerde mevcut rakamların Devrim ve Napolyon savaşları dönemindeki hükümet faaliyetlerini yansıtmakta yetersiz kaldığını ifade edecek olma-

ma rağmen, ayrıntılı bir Fransız akımı söz konusu değildir. İç Savaş'ın 1870 rakamlarına yansıyan etkisi hariç, Birleşik Devletler belirgin bir büyüme yaşayamamıştı. Birleşik Devletler ile ilgili çarpıcı olan nokta ise güvenilir sayılabilecek kadar büyük tek bir göreceli farklılıktır: Avrupa devletleriyle kıyaslanan her seviye küçük ölçekli Amerikan hükümeti. Sağduyu, Birleşik Devletler'in Avrupa'ya göre çok daha az hükümeti vardı – bu 5. Bölüm'de bahsettiğimiz kapitalist-liberal rejimden beklenen bir durumdur.

Savaşlarla geçen 20. yüzyıldan önce dünyanın şahit olduğu en yüksek mali çekiliş oranı muhtemelen 18. yüzyıl sonu devletlerine aittir. Daha önceki dönemlere ait doğru gayri safi milli hâsıla tahminleri yapmamız olası gözükmemektedir; fakat tahminler 17. yüzyıldan önce Avrupa harcamalarının milli gelirin % 5'inden az bir orana denk geldiği yönündedir (Bean 1973: 212; Goldsmith 1987: 189). Tehlikeye atabileceğimiz ilk hesap, Gregory King'in İngiltere ve Galler için tahminlerde bulunduğu 1688 yılına aittir. Öne sürdüğü rakamlar daha sonra Lindert ve Williamson tarafından yeniden ele alınmıştır (1982: 393). Ben onların tahminini genişleterek önce bütün Britanya'yı ele aldım; daha sonra bunları 1688-1692 yılları (bu yıllar için doğru veri elde etmek mümkün olmuştur, bkz. Mitchell ve Deane 1980: 390) arasında görülen ortalama devlet harcamalarına göre ayırdım. Bu da İngiliz devletlerinin % 5.5'lik bir gayri safi milli hâsıla elde ettiğini göstermiştir. Rasler ve Thompson (1985) da benzer bir hesap yapmış olabilirler; fakat ne yazık ki kullandıkları metodlara dair ayrıntı vermemişlerdir. 1700'de harcamaların gayri safi milli hâsılanın % 5'i olduğunu öne sürmüşlerdir.

King, aynı zamanda, 1965 yılına ait Almanya gayri safi milli hâsılasını ve geliri konusunda da fikir beyan etmiştir. Fakat GSMH tahminin çok düşük, gelir tahminin ise çok yüksek olduğu varsayılmıştır. Hükümet geliri için GSMH'nın % 25'i demiştir (Goldsmith 1987: 226 bunu nominal değer olarak kabul eder); fakat bu çok yüksek bir miktardır. Hollanda eyaleti için büyüyen kişi başı milli gelir rakamları (Riley 1980: 275) ve Alman GSMH'sını ilgilendiren iki düşünce okulu hakkındaki agnostik yapı, gelir miktarını GSMH'nın % 8'i olarak düşünülen bir orandan % 15'e çıkarmıştır. Ben, şahsen King'e yakın duranlardan ziyade (örn. Riley 1984) yüksek-GSMH okullarından (Maddison 1983; de Vries 1984) daha çok etkilendim. Son olarak ise vergi oranlarının çok yüksek olduğu düşünülen bir ülke için % 10 oranında karar kılmış bulunmaktayım. Yani 17. yüzyıl ülkeleri muhtemelen 18. yüzyılın başlarına kadar % 5 ila 10 arasında değişen miktarlarda GSMH harcamışlardır. Rasler ve Thompson 1720 yılındaki İngiliz harcamalarının GSMH'nın % 9'una ulaştığı iddiasında bulunmuş, fakat yine açıklama metotlarını beyan etmemişlerdir. Biz de Fransız harcamalarının 1726 yılında GSMH'nın % 6.5'ine denk geldiğini öne sürebiliriz (Morineau harcamaları 1980: 315; Goldstone'un ardından GSMH 1991:

202). Daha sonra ise bir artmış görülmüştür: Riley (1986: 146) 1744-1765 yılları arasındaki barış dönemi boyunca bu oranın % 8 ila 10, savaş yıllarında ise % 13 ila 17 arasında olduğu tahmininde bulunmuştur.

Tablolarda gösterilen yükselişteki 18. yüzyıl akımının başlangıcı daha önceki tarihlere dayanmaktadır. Varılan sonuç mevcut bilgi kaynaklarının izin verdiği ölçüde nettir. Finansal açıdan düşünüldüğünde devletler; 1815'ten önce, Birinci Dünya Savaşı'na kadar en önemli rolleri üstlendikleri 18. yüzyıl boyunca gelişme göstermiş; 19. yüzyılda düşüşe geçmişlerdir. *Devlet hayatındaki en köklü değişim –devletin sınırları düşünüldüğünde– 18. yüzyılda yaşanmıştır.* III. Cilt'te de bahsedileceği üzere, devlet büyüklüğünde artışın yaşandığı başlangıcı Birinci Dünya Savaşı'na uzanan bir diğer evre ise 19. yüzyılın ortalarında görülmüştür. Böylelikle Weber'in endişe duyduğu "üstünlük sağlayan" devlet onun döneminde hayata geçmemiştir. Birinci Dünya Savaşı'na karşılık vermişti ya da önemli ölçüde ileri görüşlüydü (1920 yılında vefat etmişti). Benzer şekilde sanayi kapitalizmi dönemi boyunca giderek büyüyen ve halkın üzerinde baskısı artan bir devlete ilişkin bu "ileri ve yukarı" hikâyesi de yanlıştır. Devletlerin piyasa fiyatları bazındaki tam finansal hacim büyümesine ve kişi başına düşen gelirdeki gelişime rağmen, sivil toplumla kıyaslandığında devlet finansal hacmi artık ya durağandı ya da düşüşteydi.

Bu o kadar önemli ve sezgilere aykırı bir bulgudur ki, daha çok zaman, kaynak araştırması ve metot güvenilirliği kontrolü gerekmektedir. Fakat ben bunu yapmayacağım. Aşağı odaklı akım, yoruma açık ve diğer akımlarla uyum içinde olduğundan neredeyse gerçektir. Bizim inceleyeceğimiz iki zıt 19. yüzyıl akımı birbirlerini çürütmemektedir: Sivil devlet faaliyetlerindeki büyük artış pek çok ülkede askeriyedeki daha büyük düşüşlerle dengelenmiştir.

Neden 18. yüzyılda patlama yaşayan geleneksel askeri yapılanma düşüş yaşamıştı? Genel aşağı odaklı akımı ve Tablo 11.3'teki istisnaları açıklayan üç sebep bulunmaktadır. İlk olarak devlet harcamaları, bin yılda olduğu gibi, devletin savaş ya da barış durumuna göre değişiklik göstermekteydi; savaş daima harcamayı arttıran bir unsur olmuştu. Avusturya ve Birleşik Devletler hükümet maliyelerindeki savaşın rolünü belirsizleştiren Tablo 11.3'te bu durum kısmen açıklanmıştır. Flandre ve Macaristan'daki savaş isyanları sebebiyle Avusturya'ya ait en yüksek harcama miktarı 1790'dadır. Fakat Napolyon ile mücadele edilen sonraki yirmi yıl daha yüksek rakamlar görülmüştür. Birleşik Devletler tabloda belirtilen yıllarda savaş dönemindedir. Eğer İç Savaş dönemini harcamalara ekleyecek olursak, 1860'taki ile aynı büyük yükselişi görmemiz mümkün olur. Tablo 11.1'e göre Birleşik Devletler federal harcaması 72 milyon dolardı. 1864-1865 yıllarında iki muhalif grup arasında yaşananlar harcamaları otuz kat arttırarak 1.8 milyon dolara çıkarmıştı. 1865'te Birlik'in harcamaları % 90'ını askeri harcamaların oluşturduğu 1.3 milyon dolara denk

gelmekteydi (Birleşik Devletler Nüfus Memurluğu 1961: 71), 1864'te Konfederasyon ise 500 milyon dolara yakın harcamıştı (Todd 1954: 115, 53). Bu toplam, Birinci Dünya Savaşı döneminde, 1917 yılına kadar bütün senelerde federal harcamaların üstünde olmuştur (büyüyen nüfus ve artan zenginliğe rağmen). Daha sonra GSMH'nın % 28'ine gerilemiştir. Tablo 11.3'te görüldüğü üzere bu rakamlar büyük savaşlarda bulunmuş ülkeler için normaldir. Savaş Amerikan devletini zayıflatmış; savaşlar devleri aniden uyandırmıştı.

Tablo 11.3 aynı zamanda savaşın diğer devletler üzerindeki etkisini de göstermektedir. Prusya-Almanya için en yüksek değerler Yedi Yıl Savaşı'nın da yaşandığı 1760 yılına aittir. 1870 yılındaki yükseliş Tablo 11.2.'de gösterilen en yüksek kişi başı harcama miktarının görüldüğü Fransa-Prusya savaşından ileri gelmiştir. Britanya'nın 18. yüzyıldaki en yüksek değerleri gördüğü 1760 ve 1780 yılları Yedi Yıl Savaşı ve Amerikan Devrimi'ni içine almaktadır, 1800 ve 1811 yıllarına ait rakamlar ise Napolyon Savaşları'nın ağırlığını göler önüne sermektedir. Fransa ise en yüksek harcama oranına 1760'da ulaşmıştır, fakat Devrim ve Napolyon Savaları'nın etkileri 1800 ve 1811 yıllarına ait rakamlara yansımamıştır. Çünkü Fransa işgal ettiği ülkelerden parasal yardım almıştır. 1740 ile 1815 yıllarının üçte ikilik kısmı pek çok devlet için daha çok insan gücü, vergi, sanayi ve tarımsal üretim gerektiren büyük savaşların yaşandığı bir dönem olmuştu. Onlara bağlı eyaletler silahlanmıştı. Prusya'nın tamamen gelenekçi olduğu söylenebilir. Brewer (1989) bunu meşruti Britanya için söylemişti. Fakat *tüm* 18. yüzyıl devletleri için geçerli olacak genel bir ifadeye ihtiyaç vardır. Devletler talim çavuşları, askere alma subayları, haciz ekipleri ve vergi memurlarından oluşan kapsamlı ağlarla modernizasyon sürecine girmişti.

19. yüzyılda benzer devlet faaliyetleri devam etmişti. Bahsettiğim dönemin hemen ardından Birinci Dünya Savaşı'nın etkileri normale dönmüştü. 1918'de toplam İngiliz hükümet harcamaları GSMH'nın % 52'sine ulaşmıştı. Harcamaların % 90'ından fazlasını askeri giderler ve savaş borçları oluşturmuştu (Peacock ve Wiseman 1961: 153, 164, 186). Savaş dönemindeki Fransız GSMH'nı hesaplamak ise kolay değildir; fakat savaş borçları patlama yaşayan devlet bütçesine % 90'lık bir katkıda bulunmuştu (*Annuaire Statistique de la France* 1932, 490-1.) Benzer artışlar Almanya ve Avusturya'da da (Avusturya'ya ait rakamlar savaşın yalnızca ilk yılı boyunca kendini koruyabilmişti, bkz. *Osterreiches Statistiches Handbuch* 1918: 313) Yalnızca Birleşik Devletler Birinci Dünya Savaşı'nın etkilerinden uzak kalabilmişti. Merkezi hükümetin GSMH payı üçe katlanmıştı; fakat 1914 ve 1919 yılları arasında % 2'den yalnızca % 6'ya yükselmişti.

19. yüzyıldaki düşüşün temel sebebi için şöyle diyebiliriz: 18. yüzyılda Avrupa'da sık ve uzun süren savaşlar yaşanmış, 1815 ve 1914 yılları arasında bu savaşlar azalmaya başlamıştı. Daha sonra Avrupa'daki hiçbir şey Fransız

Devrimi ve Napolyon Savaşları'nın etkileriyle paralellik göstermemeye başlamıştı. Hatta hiçbir şey 18. yüzyıl ortalarında yaşanan karışıklıklarla - Avusturya Hanedanlık Savaşı ve Yedi Yıl Savaşı- paralellik göstermemişti. Avusturya-Prusya ve Fransa-Prusya savaşlarında kısa dönemler için büyük ordular yer almıştı. Kırım Savaşı Fransa ve Britanya'ya veya imparatorluklarındaki uzun süreli kampanyalarına ciddi zararlar vermemişti (fakat ilgili yıllarda harcama hesapları savaştan etkilenmişti). Yalnızca Birleşik Devletler kayda değer bir iç savaş yaşamıştı. Bu, Avusturya, Britanya ve Prusya-Almanya'nın düşen, Birleşik Devletler'in ise artan masraflarının da sebebidir.

Tablo 11.3'te gösterilen akımların ikinci sebebi ise askeri taktiklerdeki gelişmelerin, organizasyon ve teknolojinin 19. yüzyılda barış ordusunun masraflarını azaltmış olmasıdır. Bonaparte'ın düşmanla girilen silahlı çatışmalarda nispeten eğitimsiz kimseleri kullanması ordunun da kalitesini düşürmüştü. Daha az sayıda profesyonel asker gereksinimi duyulmaktaydı. Barış dönemi kalıcı ordusu daimi profesyonellere ek olarak genç askerlerden oluşan rotasyon müfrezeleri ve ihtiyat personellerinden oluşmaktaydı. Bu kadro savaş durumunda hızla genişlemekteydi. Prusya, Avusturya ve Fransa orduları 18. yüzyıl ortalarında savaşların başlamasından yalnızca birkaç ay sonra iki katı; Napolyon, Avusturya-Prusya ve Fransa-Prusya savaşlarında dört veya beş katı bir sayıya ulaşmış; Birinci Dünya Savaşı'nda da bu artış eğilimi devam ederek, savaşın ikinci yılında ordu sekiz katlık bir büyüme göstermiştir. Profesyonelliklerini koruyan deniz kuvvetleri için böyle bir büyüme söz konusu olmamıştır. Böylece deniz kuvvetleri daha hâkim olan Britanya'nın barış dönemi birikimi daha az olmuştur. 12. Bölüm'de değişen devlet militarizminin doğasını ele alıyorum.

Akımların üçüncü sebebi ise gelenekseldi. Geçen bin yılda da görüldüğü gibi savaş harcamaları barış döneminde de devam etmişti. Devletler savaş zamanında yüksek borçlar alır ve savaş bittiğinde geri ödeme yapmak zorunda kalmaktadır. Napolyon Savaşları'ndan sonra Britanya ordusunun askeri masrafları azalmıştı; fakat sonraki elli yıl bütçenin büyük kısmı savaş borçlarının ödemesi için ayrılmıştı. Tablo 11.3.'te de görüldüğü gibi, Britanya hükümeti harcamaları milli gelir ve GSMH ile karşılaştırıldığında düşüşe geçmişti, fakat 1870'e kadar sona ermemişti. Eğer savaşlar 1740 ve 1815 yılları arasında veya 19. yüzyılda Avusturya'da olduğu gibi sık yaşanmaya devam etseydi, borç zaman içinde yeni bir savaş için sona ermiş olacaktı.

Tablo 11.4. ***Sivil ve askeri harcamalara ayrılan bütün hükümet bütçelerinin yüzdeleri, 1760-1910***

	Avusturya		Prusya-Almanya			Fransa			Büyük Britanya			ABD		
	Merkez		Merkez		Tümü	Merkez		Tümü	Merkez		Tümü	Merkez		Tümü
Yıl	Sivil	Askeri	Sivil	Askeri	Sivil	Sivil	Askeri	Sivil	Sivil	Askeri	Sivil	Sivil	Askeri	Sivil
1760			9	86		14	50		6	75				
1770			9	90					15	39				
1780	28	51	8	84		24	33		7	66				
1790	21	62	25	75		21	27		13	31	36	26	19	
1800	14	61	22	74		24	64		5	31	36	12	56	
1810	15	57				9	75		11	59		16	49	
1820	33	35	45	38		48	25		17	29	31	16	56	60
1830	35	33	50	34		47	30		18	28	31	34	65	66
1840	35	33	53	35		49	34		19	26	31	34	65	72
1850	34	47	48	37		29	35		22	27	35	42	49	75
1860	39	51	49	36		17	39		34	25	41	49	46	79
1870	46	24	22	40	35	32	26	49	28	32	50	24	35	81
1880	45	19	15	82	63	39	30	54	35	53	61	24	41	80
1890	39	19	25	78	65	32	34	50	37	36	59	34	55	75
1900	47	17	35	59	64	36	38	54	36	48	65	28	64	74
1910	60	16	40	52	67	40	37	59	47	40	68	29	68	79

Not: Sivil harcamalar+Askeri harcamalar+Alacak karşılıkları (buraya dâhil edilmemiştir) = % 100.

Kaynak: Bkz. Tablo 11.1.

Avusturya

1780-1860 Czoernig 1861: 123-7.

1870-1910 Wysocki 1975: 109-13; Wagner 1987: 300, 590-1; Mischler ve Ulbrich 1905: II, 95 (Sadece Avusturya *Reichshalf*'ı). Bu, kaynak rakamlarını yeniden hesaplarken zaman zaman dâhil edilmiştir. 1870 ve 1910 rakamlarının ve toplam giderlerinin tamamı için Bkz. Wysocki; askeri harcamalar için

Wagner, Macaristan'ın ortak orduya ve Honved yedek kuvvetlerine askeri katkısı dışarıda bırakılarak yeniden hesaplanmıştır. 1880-1900 borç rakamları için Bkz. Mischler and Ulbrich. Sivil harcamalar = Artanlar. Bu nedenle, Avusturya rakamları ihtiyatla ele alınmalıdır.

Prusya-Almanya 1820-70 = Prusya; 1880-1910 = Almanya.

1760-1860 Riedel 1866: Tablolar XV, XVI, XVIII, XX.

1820-1910 Andic ve Veverka 1963-4: 262; Leineweber 1988: 312-6.1 1820-70 rakamları, "sivil borç maliyetleri"ni sivil harcamalardan ayırmak üzere (Alman rakamlarını diğer ülkelerinkilerle karşılaştırabilmek için) ayarlandı.

Fransa

1760 Riley 1986: 56-7,138-48 (1761 yılı).

1780-90 Morineau 1980: 315, 1775 ve 1788 yıllarının sabit giderleri (muhtemelen buradaki sivil harcamalar % 30 civarında fazla söylenmektedir).

1800-20 Marion 1927: IV, 234, 238, 241-2, 325,1928: V, 14,19; Block 1875:1, 495-512. 1800, 1801, 1802 ve 1803'ün % 23-25'inin tamamı sivil harcamalara ayrılmış ortalama bütçeleri. 1810 yılı aslında 181 1'i göstermektedir; 1820 yılı ise aslında, rakamlarına ulaşılabilen ve yalnızca tahmini olan 1821 ve 1822 bütçelerinin verilerinin bir araya getirilmiş halidir.

1830-60 *Annuaire statistique de la France* 1913; Block 1875:1, 491-3.

1870-1910 Delorme ve Andre 1983: 722, 727.

Büyük Britanya: Merkezi hükümet kaynakları Tablo 11.1'deyle aynıdır. Mitchell ve Deane, yalnızca bütçenin "asli bileşenlerini" vermektedir. 1860'ta bu bileşenler toplam bütçenin % 12'si, diğer yıllarda ise daha azı oranındaydı. Yerel hükümeti 1790 Birleşik Krallık rakamları Veverka 1963: 119'dan; diğer yerel hükümet rakamları ise Mitchell ve Deane 1980'dendir: Kamu Maliyesi Tabloları. Verilerin tamamına 1880'den (aslında 1884) ulaşılabilir. Önceki yıllar (1820-60) için tahmini prosedürler: İngiltere ve Galler'e Yoksul Yasası'nın maliyeti + İngiltere ve Galler ülke giderleri + % 12.5 İskoç ek harcaması. Veverka 1963: 119 ise Birleşik Krallık harcamalarını 1840'ta % 37 ve 1890'da % 47 olarak tahmin etmiştir.

ABD: Bkz. Tablo 11.1. Emekli askerlerin maaşları da askeri harcamalara dâhil edilmiştir. Ben yerel hükümetlerin hiçbir askeri harcama yapmadığını varsaydım (ulusal muhafızları devlet yönetimleri finanse ediyordu).

Bu üç askeri sebep bir araya gelerek Tablo 11.3'teki belirtilen temel akımların sebebini oluşturmaktadır. Aslında açıklayıcı güçleri devlet harcamalarının neden daha büyük oranlarda düşmediği sorusunu gündeme getirmiştir. Cevap devletlerin sivil roller için yaptıkları giderek artan harcamalarda gizlidir (bkz. Grew 1984). Tablo 11.4 merkezi hükümetin sivil ve askeri ile tüm hükümetlerin (hem merkezi hem yerel-bölgesel) sivil faaliyetler için (yerel hükümetlerin askeri masrafı daha azdı) yaptıkları harcamaları detaylı bilgiler vermektedir. Tabloda belirtilmeyen ise borç ödemeleridir. Borçlar askeri ve sivil harcamalar arasındaki farkı da belli ölçüde belirsizleştirmektedir. Çünkü 19. yüzyılda alınan borçlar savaşları finanse etmek için değil, demiryolları veya okul gibi kapsamlı toplum projeleri için kullanılmıştır. Almanya örneğinde istatistik kaynaklar her borcun gerçek amacını ortaya koyarak bizi doğrulamaktadır. Bu doğrulama olmaksızın dahi tabloda açık ve uzun vadeli akım açıkça gözler önüne serilmektedir.

Tüm bilgiler dönem boyunca sivil harcamaların nispeten arttığını göstermektedir. 1911'e doğru devletin yaptığı harcamanın % 60 ila 80 arasında değişen kadarı sivil faaliyetler için kullanılmıştı (Leineweber 1988: 312-6). Yani sivil harcamaların tüm harcamalar içinde % 70'ten % 85'e varan bir oranı vardır. Yerel-bölgesel hükümet verilerindeki eksiklikler dönemin başlangıcı için net bir rakam vermemize engel olmaktadır. Fakat mevcut bilgilerin ışığında, 18. yüzyıl ortalarındaki değişim aralığının –% 15 ila 35 arası– tabloda verilen merkezi devlet rakamlarından daha yüksek olduğunu söylememiz mümkündür. *Sivil harcamalardaki % artışı - 1760'larda % 25'ten 1900'lerde % 75'e- modern devlet anlayışındaki köklü bir değişimin göstergesidir.* Bu büyüme 19. yüzyılın ortalarından itibaren süreklilik göstermeye başlamıştı. Ekonomik döngüden fazla etkilenmemişti: 1873'te başlayan büyük tarımsal sıkıntının önemli bir etkisi olmamıştı (Higgs'in teorisinden de anlaşılabileceği gibi). Aynı zamanda, görüldüğü üzere, refah harcamaları gibi krize cevap niteliğindeki en yüksek harcama da değildi.

Avusturya hariç, en büyük sivil gelişim, yerel-bölgesel hükümet düzeyinde yaşanmıştı. İşbölümü gelişmişti: Yeni sivil faaliyetlerin büyük kısmı merkez hükümetin geleneksel askeri anlayışının gölgesinde yerel-bölgesel hükümetlere verilmişti. Daha küçük merkezi devletlerin askeri yapısı daha ağır basmaktaydı. En aşırı örnek, 1911 yılında bile militarist özellik gösteren küçük, federal Birleşik Devletler'in İç Savaş sonrasındaki halidir. Ortalama büyüklükteki Britanya, Fransa ve Almanya dengeli bir şekilde askeri ve sivil faaliyetler arasında ayrılmıştı. 10. Bölüm'de de görüldüğü gibi Avusturya topraklarındaki eyaletlerde anayasal düzen oluşturma çabasının başarısızlığa uğraması, merkezi Habsburg hükümetinin gücün ve yeni sivil faaliyetlerin

çoğunu (1867'den sonra Budapeşte'deki Macaristan merkezi hükümetiyle beraber) elinde tutmasından kaynaklanmıştı.

Yerel ve merkezi hükümetler arasındaki faaliyet bölümü ülkeden ülkeye farklılık göstermekteydi. En başından itibaren Amerikan federal hükümeti, yerel ve eyalet yönetimleriyle kıyaslandığında daha az harcama yapmıştır. Alman Reich'ta yerel-bölgesel hükümetler merkezi hükümetlerin hızla önüne geçmişti; fakat bunun belirgin bir önemi vardır. En büyük bölgesel *Lander* ve bir anlamda "Alman" devleti de Prusya, merkez Reich hükümetinden daha fazla para harcamıştı. İkinci Dünya Savaşı'na girene kadar iki ülkede de ihtilaflar dinmemişti. Avusturya, Britanya ve Fransa merkezi hükümetleri tüm bu dönem boyunca yerel-bölgesel harcamaları aşmıştı. Koordinasyon da değişime uğramıştı. Merkezi devletler olan Britanya ve Fransa'da 19. yüzyılın sonlarında her düzeydeki hükümet kendi aktivitesini koordine etmeye başlamıştı ve yerel-bölgesel mali hesaplar ulusal hükümete bağlanmıştı. Yarı federal Almanya'da koordinasyon ve hesap oluşturma uygulamaları geç görülmüştü. Konfederal Avusturya'da ise eyalet ve *Reichshalf*'a göre çeşitlilik gösteren daha özellikli bir yapı gelişmişti. Birleşik Devletler'de federal hükümetin yerel-bölgesel yönetimlerle olan bağlantısı çok zayıftı ve bu yönetimlerin mali hesaplarına dair bilgisi bulunmamaktaydı. Koordinasyon özgürlüklerin ihlali olarak sayılmış ve Yüce Divan tarafından engellenmişti. Devletler, benim "ulusal" terimini uygun gördüğüm tabaka içinde merkezi veya konfederal olmalarına göre çeşitlenmişlerdi.

Bu çeşitlilik genel olarak akımların içindeki benzerlikleri daha belirgin hale getirmektedir. Grew (1984), değişik anayasalara ve ekonomik güçlere sahip Avrupa ülkelerinde genişleyen bir faaliyet alanı gözlemlemiştir. 19. yüzyıl askeri olmayan hükümet harcamalarını getirmişti. Daha önceki yüzyılların aksine, sivil harcamalar geçmişte olduğu gibi savaşın bir yan ürünü olmaktan ziyade, barış süresi boyunca artış göstermişti. 1846 yılında Britanya merkez devletinin sivil harcamaları 1820 ve aralardaki yılların rakamlara yakındı. Fakat 1847'den itibaren savaş veya barış dönemi olmasına göre fark etmeksizin neredeyse her yıl artış yaşanmaya başlamıştı. Veriler mevcut ulusal istatistik belgelerinde doğrulamıştır. Savaş artık devlet büyümesinin tek çarklısı değildi.

Merkezi devlette yaşanan geçiş için sembolik tarihler üretebiliriz: Borç ödemelerini kontrol ederek sivil masrafların askeri olanları geçtiği ilk tarihe ulaşmak mümkündür. Bu da Prusya'da 1820 gibi erken bir tarihe işaret etmektedir. Fakat ordu temel idarede kullanıldığı ve kısmen buradan finanse edildiği için bu bilgi yanlış yönlendirmektedir. Britanya ise bu konuma 1881'de gerçekten ulaşmıştır – belki de tüm organize devletler tarihinde ilk kez dönemin en büyük gücü, merkez hükümet maliyesinin büyük kısmını savaş değil barış

için harcamıştı. Merkez hükümet bir savaş makinesi olarak kalmaya devam etmişti; fakat aynı zamanda yarı-sivil bir kimliğe de girmişti. Bu devlete yarı askeri, yarı sivil ve "iki-biçimli" etiketlerini verdikten sonra modern devletin çok-biçimli modele doğru olan yolculuğuna başlayabiliriz (3. Bölüm'de belirttiğimiz gibi). Bu, başarılı ana ülkeler tarihi içinde alışılmamış bir durumdur. I. Cilt'te böyle bir ülkeyle karşılaşmamıştık. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında böyle bir devlet, daha önce Saksonya veya Polonya'nın yaptığı gibi orduyu terhis ederek kurtuluşunu riske atan tek devlet değildir. Tüm diğer büyük Güçler bunu yapmışlardır. Belçika, Norveç ve İsviçre gibi küçük devletlerde de bu durum görülmüştür. (*Annuaire Statistique de la Belgique* 1895: Woytinsky ve Woytinsky; *Norges Offisielle Statitikk* 1969: Tablo 234; Therborn 1978: 114-6).

Benzerlik çarpıcıdır. İkincil Güçler'in askeri yapısı Büyük Güçler'e göre daha zayıftır. Diğer yandan Avrupa Büyük Güçleri içinde tüm Birleşik Devletler hükümeti daha az, merkez hükümet daha askeri özellikteydi. Fakat tek önemli fark da bu niteliklerdir. Tam bu noktada veya daha sonra sıkça belirtildiği gibi Avusturya, Alman ve Fransız eyaletleri çok genişti ve bu durumun bir örneği daha bulunmamaktaydı. Marx'ın Fransa ile ilgili tespitine daha önce yer vermiştim. Kennedy (1988: 217) 19. yüzyıl Avusturya'sını ve Bruford (1965: 98-9) ile Blanning (1974: 11-15) ise 18. yüzyıl Alman eyaletlerini ele almışlardır. Ne mali ne de personel verileri bu tarz klişeleri nezaketle ele almamışlardır.

Ayrıca daha sonra O'Brien (1988) tarafından da dile getirilen Davis ve Huttenback (1986)'in 19. yüzyılda öne sundukları fikirleri de değerlendirdim. İngiliz askeri bağlılığı alışılmadık bir şekilde parçalanmaktaydı. Kişi başına düşen harcama oranı en yüksek seviyedeydi; fakat büyük kısmını sivil devlet harcamaları oluşturmaktaydı. Kennedy'nin (1989) de belirttiği gibi en zengin Avrupa ülkesi olan Britanya iki harcama türünü de karşılayabilmekteydi. GSMH içindeki oranına göre ele alındığında, askeri ya da sivil harcamalarının diğer Avrupa Büyük Güçleri'nden farkı yoktu. 1910'a doğru askeri harcamaların GSMH 'ya göre olan oranı Fransa'da % 4.1, Almanya'da yaklaşık % 2.9, Britanya'da % 2.8, Avusturya'da 2.7, Birleşik Devletler'de ise % 1.2 civarındaydı[1]. Fransa (Rusya gibi) bütün ekonomik kaynaklarını Büyük Güç konumunu muhafaza etmek için kullanmaktaydı, diğer yandan yarıküresel izolasyon Amerika üzerindeki baskıyı azaltmıştı. Büyük Güç norm sapmalarının bunlar dışında başka örneği yoktur.

---

[1] Bu rakamlar Hobson'un milli gelire göre oranladığı askeri harcama tahminlerinden farklı değildir: Fransa %. 4, Almanya % 3.3, Britanya % 3, Birleşik Devletler % 1.1 ve Rusya % 3.5 ila 3.8.

Modern devlet yaşamındaki iki köklü değişimi görmüş bulunmaktayız. 18. yüzyılda devasa bir militarist devlet anlayışı gün yüzüne çıkmış, 19. yüzyılın sonralarına doğru iki-biçimli sivil-askeri devlete dönüşmüştü. 18. yüzyıl devletleri askere alma subayları, vergi memurları ve toplayıcılarından oluşan ağlarla bölgelerini ilerleten ilk devletler olmuşlardır. Bu konumlarını muhafaza etmiş olmalarına rağmen, artık yalnızca "devlet" olmaktan çıkmış, sivil memurların görevli olduğu ortak devlet kurumları topluluğuna dönüşmüştür.

Devletin Faaliyet Alanı

Harcamaların (ve personelin) askeriden sivil faaliyetlere geçişi, beklenmedik şekilde büyüyen bir devlet faaliyet alanı gibi görünmektedir (Grew'un 1984 vurguladığı üzere). Hangi sivil fonksiyonlar gelişme göstermekteydi? Mevcut seviyede elimizdeki bilgi bir karşılaştırma yapabilmemiz için elverişli değildir. Yalnızca 1870-1911 dönemi için yarı sistematik bir yol izleyebileceğim. Bu dönemde sivil büyümenin neredeyse tamamlanmış olması ise bir sevindiricidir.

Geleneksel savaş ağırlıklı devlet aynı zamanda üç temel sivil fonksiyonu da yerine getirmişti. (4. Bölüm, çoğulcu yerel yasamayı da oluşturduğunu göstermektedir.) Temelinde saray ve kraliyet meclisi, ona bağlı güçler, askeri aktiviteleri için gerekli mali destek, bu mali faaliyetlerin yöneticisi, yasa ve düzen idaresi bulunmaktaydı. 18. yüzyılın ortalarında bu üçlü Avusturya, Fransa ve Britanya eyaletleri küçük sivil harcamalarının % 75'inden fazlasını oluşturmaktaydı. (Bu bilgilerde Prusya'nın çöküşü bulunmamaktadır ve Birleşik Devletler henüz oluşmamıştır.) Fakat Tablo 11.5 göstermektedir ki 1910 yıllarında bu devletler sivil harcamalarda % 5 ila % 20 arasında düşüş yaşamışlardır, bu önemli bir değişimdir. 1870'den sonra parasal anlamda bir büyüme olmuştu (fakat Fransa bu duruma dâhil değildi); fakat bu büyüme gerçek ya da oransal bir büyüme değildi. Aslında, 1911 yılında 1760'dakine göre daha az vergi toplayıcısı bulunmaktaydı, saray birimleri ve meclisler de küçülmüş, hatta Birleşik Devletler ve Fransa'da tamamen kaldırılmışlardı. Fakat sivil polis kuvvetleri atık önemli oranlarda artmaktaydı, resmi memurlar için aynısını söylemek mümkün değildi.

Tablo 11.5 bu geleneksel devlet fonksiyonları, her yerde iki temel gelişim alanın –eğitim ve ulaşım–, daha sonra posta ve telgraf servislerinin ve "diğer ekonomik servislerin" –temelde çevresel, tarımsal ve sanayi para yardımları– gölgesinde kalmıştı. Bu durum tüm ülkelerde belirgin bir benzerlik göstermekteydi. Fakat merkez ve yerel-bölgesel hükümetler arasındaki faaliyet bölümü önemli ölçüde farklıydı.

Tablo 11.5. Sivil maliyet kalemlerinde ortalama artış, 1870-1910, ve bu kalemlerin toplam devlet bütçesine katkı yüzdeleri, 1910

	Avusturya Merkez		Fransa Merkez		Almanya Tamamı		Büyük Britanya Tamamı		ABD Tamamı	ABD Tamamı
	Artış	Katkı	Artış	Katkı	Artış	Katkı	Artış	Katkı	Katkı	Artış
Yönetim / Kanun-Nizam	11	6	(33)	14	42	21	21	6	11	183
Eğitim	67	3	429	9	248	19	531	19	18	400
Diğer yardımlar			70	3	151	10	152	8	5	432
Ulaşım	398	29	34	9	89	11	338	12	17	238
Diğer ekonomik hizmetler	14	2	83	2	188	2	385	14	13	
Posta ve telgraf	74	6					259	8	8	
Diğer		14		1		4		0	8	

Not: Parantez içine alınmış rakamlar düşüşü göstermektedir.

Kaynak: Bkz. Tablo 11.1.

Avusturya: Wysocki 1975: 230-41. Avusturya *Reichshalf*'ının rakamları. Geniş "diğer" kategorisi Wysocki'nin sunduklarının eksik olmasından kaynaklanmaktadır. Maliye Bakanlığı tarafından diğer departmanlara aktarılan "diğer harcamalar"dan kuşkuluyum.

Büyük Britanya: 1880-1910 dönemini kapsamaktadır. Rakamlar sadece 1880'den (bazı kalemler için 1884'ten) 1910'a kadar ulaşılabilir durumdadır ve Birleşik Krallık merkezi hükümeti ile İngiltere ve Galler'in yerel hükümetlerini içermektedir. Bu sebeple bu rakamlar, merkezi hükümet tarafından sağlanan başlıca kalemlerin (örn. Posta hizmetleri) katkı yüzdesini biraz az göstermektedir. Rakamlar aynı zamanda, yerel hükümetlerinkini ayrıca vermemeleri nedeniyle yönetsel maliyetleri de az göstermektedir.

ABD: 1913 yılı federal hükümet, devlet yönetimi ve yerel hükümet harcamalarına katkı; ABD 1976: Tablo Y533-66. Yalnızca 1870-1900 yıllarında devlet yönetimi seviyesindeki artışa ilişkin rakamlar ulaşılabilir durumdadır – Holt 1977 tarafından hesaplanmıştır.

Artan İngiliz merkezi harcamaları temelde, kapsamlı yazın ağları gelişimine –eğitim, posta servisi ve telgraf– yardımcı olmuştu. 1901'de toplam sivil harcamaya % 70'lik bir katkı sağlamıştı. Yerel-bölgesel harcamalar hem sembolik hem de maddi iletişim, eğitim ve karayolları tarafından yönlendirilmekteydi. Fransız bütçesinde eğitim, posta ve telgraf hizmetleri ile yollar, köprüler ve limanlar baskındı. Amerikan bütçesinde eğitim, karayolları ve posta hizmetleri öne çıkmaktaydı. Yalnızca posta hizmeti federal sorumluluk altındaydı. Amerikan eyaletleri birbirlerinden bağımsız olarak ele alındıklarında, eğitim harcamalarının tüm harcamaların önüne geçtiği görülmektedir (Holt 1977).

Almanya'da da eğitim en geniş büyüme alanına sahipti, devlet yardımı ve demiryolları dâhil değişik alanlardan girişimciler tarafından desteklenmekteydi. Ülke içindeki en büyük hükümet olan Prusya'da demiryollarının rolü büyüktü, toplam harcamanın yarıya yakınını oluşturmaktaydı (daha sonra göreceğimiz gibi gelirin de büyük kısmını) Demiryolları (Almanya'da olduğu gibi) diğer devlet ve özel teşebbüslerden destek alan Avusturya sivil bütçesinde de en büyük orana sahipti. Benzer bir durum küçük güçler arasında da görülmüştü: Norveç ve Belçika'da, demiryolları, diğer devlet yönetimindeki teşebbüsler ve eğitim başı çekmekteydi. Bunların *gayri safi* harcamalar olduğunu unutmayınız. Ulusallaştırılmış sanayiler gelire katkıda bulunmuş, kimi zaman kar sağlamıştır. Bunu daha sonra ele alacağım.

Bu bütçeler büyümenin üç formunu göstermektedir: İlki evrenseldir, diğer ikisi çeşitlilik göstermektedir – Grew'ün (1984) belirttiğinden çeşitlidir:

1. Temel büyüme benim *altyapısal* devlet faaliyetleri olarak nitelendirdiğim alanda görülmüştür (aynı yorumu Wysocki 1975 Avusturya için yapmıştır). Altyapılar devletin, tüm bölgelerinde maddi ve sembolik iletişim ağlarını gelişmesine olanak vermiştir. Mali anlamda bu dönemde görülen en büyük ve en evrensel devlet faaliyeti genişlemesi için iletişim ağlarını öne sürmek uygun bir seçim olacaktır.

2. Fakat devletler maddi altyapı ve kaynaklarını, özellikle demiryollarını *ulusallaştırdıkları* ölçüde çeşitlilik göstermekteydi. Britanya, Birleşik Devletler ve Fransa için bu durum söz konusu değildi, böyle bir düzenlemeleri ve bu faaliyetler için ayırdıkları düzenli bir bütçe bulunmamaktaydı. Fakat Fransa'nın demir yolu ağı mevcuttu, taşıtları ise yoktu. Diğer ülkeler ise demiryollarını işletmekteydi, bazıları baka diğer teşebbüslerin de idaresini yürütmekteydi.

3. Tablo 11.5 aynı zamanda *refah devletinin* pek çok ülkede, özellikle Almanya'da ortaya çıkışını ele almaktadır. Yerel hükümet uzun süredir tam bir güven havası sağlayamamıştı (genel durumu yetersiz bilgi kayıtlarından dolayı belirsizdi). Bazı merkez hükümetler savaş gazileri için kolaylıklar sağlamaktaydı (genel durumu benim sunumum yüzünden netliğini kaybetmiştir). Artık merkezi devletler sosyal yurttaşlık için gerekli ilk hakları sağlamaya başlamışlardı.

14. Bölüm sivil faaliyet alanındaki üç artışı incelemekte ve açıklamaktadır. Başlangıç noktası şudur: En azından tarihi devlet sivil fonksiyonlarıyla

karşılaştırıldığında, bu dönemdeki siyasi güç aktörleri arasında ortak faaliyet alanı genişlemesi son derece yaygındı. Eski devlet fonksiyonlarından olan ordu, yasa ve düzen önemli ölçüde militarizm içermekteydi. Kara ve deniz kuvvetleri aynı zamanda imparatorun ve eski rejimlerin şahsi zaferleri için yurtdışında kullanılmıştı. Meclis harcamaları da şahsi tüketimlerine hizmet etmekteydi. Fakat yeni altyapısal harcamaların ekonomi ve askeri gelişim için yararlı olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan refah harcamaları tüm toplumun çıkarınaydı. Modern devletin genişleyen faaliyet alanı geleneksel devletin dar faaliyet alanına göre daha çok kişinin ihtiyacına seslenmekteydi. Bu iddiayı 14. Bölüm'de ele almaktayım.

Gelir ve Temsiliyet

Hükümet gelirlerine, I. Cilt'te olduğu gibi, siyasi mücadele ile ilgili yazılarımda değinmiştim[2]. Gelirleri arttırma veya rasyonelleştirme girişimleri Fransa ve Amerika'da devrimle, Avusturya'da isyanla, Britanya'da reformla sonuçlanmıştı. Prusya'nın geleneksel gelir anlayışıyla uyumlu olması ise bu bölgede reform ve devrim hareketlerini en aza indirgemiştir. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında yüzyıllardır süregeldiği gibi siyaset bir mali mücadele *idi.*

Bu yoğun mali-siyasi ilişki 19. yüzyılda büyük oranda zayıflamıştı. Az önce de belirtildiği üzere, önemli derecede barışçıl yüzyıla ek olarak büyüyen kapitalist ekonomi mali gerginliği azaltmıştı. Devletlerin oransal olarak öncekinden daha az gelire ihtiyacı vardı (Weber ve Wildawsky'nin de [1980: 207] belirttiği gibi). Bu durumun dile getirilmesi genelde prensipli ve zararsız bir protestoya sebep olmuştu (sorunlu Avusturya hariç). Çünkü sorunlar giderilmiş ve daha önceki devrimciler ile gericileri şaşırtan bir şey gerçekleşmişti. Parti demokrasileri bu düşük gelir aktarımı için monarşilere göre daha uygundu. Meclisler sunulan anayasaya göre hesapları belirleyebilir, ihtiyaç durulan miktarları belirleyebilir, alternatifler sunabilir ve geliri oylayabilirdi. Temsiliyet ılımlı gelir aktarımını ortak çıkarlar için daha uygun hale getirmişti. Krallar gelenekselleşmiş vergileri ve siyasi müttefikleri için vergi ayrıcalıklarını kabul ederek daha tikelci kısıtlamalar altında yaşamak zorunda kalmışlardı. Teoride vergilendirmeyi istedikleri gibi yapabilirlerdi; fakat teoride, daha önce belirttiğim gibi, krallık dâhilinde süregelen bir gruplaşma anlaşması vardı. Krallıklar mali kriz siyaseti içinde parti demokrasisine göre daha çok tuzağa düşürülmüş sayılabilirdi. Fakat çözüm şaşırtıcı bir kaynaktan gelmişti.

---

2 En iyi genel devlet gelirleri tarihi Webber ve Wildavsky tarafından hazırlanmıştır (1986). 6. ve 7. Bölümler bu dönemi ele almaktadır. Ayrıca bkz. Ardant (1975) ve Woytinsky ve Woytinsky (1955: 713-33) Fakat verdikleri rakamlar bu kitaptakilere kıyasla hatalı ve dar çerçevelidir. Hobson (1991) 1870-1914 dönemi döneme ait en iyi karşılaştırmalı analizi yapmıştır.

Tablo 11.6. Doğrudan ve dolaylı devlet mülklerinden gelen devlet gelirlerinin yüzdesi, 1760-1910

Yıl	Avusturya			Büyük Britanya			Fransa			Prusya			ABD		
	Doğrudan	Dolaylı	Devlet Mülkleri	Doğrudan	Dolaylı	Devlet Mülkleri	Doğrudan	Dolaylı	Devlet Mülkleri	Doğrudan	Dolaylı	Devlet Mülkleri	Doğrudan	Dolaylı	Devlet Mülkleri
1760	53	35	12	26	69	4	48	45	7						
1770	48	33	19	16	70	4									
1780	41	37	23	20	71	5	41	49	10						
1790	27	36		18	66	9	35	47	18						
1800	29	45		27	52	12									
1810	30	42		30	57	11									
1820	44	50	6+	14	68	16				36	33	30	10	62	26
1830	39	45	16	10	73	17	40	22	38				5	71	21
1840	25	49	29	8	73	19	c30			24	34	41	18	42	37
1850	29	44	22	18	65	16	c28			22	32	46	23	58	20
1860	27	42	35	18	64	16	c23						26	54	18
1870	35	30	26	26	59	12	26	31	44	20	24	55	26	58	16
1880	32	31	37	25	61	16	21	38	41	17	25	58	15	67	17
1890			26	50	18	18	36	42	8	30	62	16	64	20	
1900	28	20	42	27	47	22	21	36	43	7	28	65	16	58	26
1910	28	29	43	(44)	(36)	(17)	22	33	45	9	22	69			

Notlar: Avusturya, Britanya ve Fransız rakamları yalnızca merkezi hükümet için geçerlidir. Prusya ve ABD rakamları, metnin içinde ve Ek Tablo A.6 ile A.12'de açıklandığı üzere, merkezi ve bölgesel hükümet rakamlarını bir araya getirmektedir. ABD eyaletleri açısından, işletme vergileri, doğrudan vergilere dâhil edilmiştir. 1910 yılı Britanya rakamları aslında 1911 yılı içindir. 1910 rakamları aynı zamanda Ek Tablo A.7'de de verilmiştir.
Kaynaklar: Bkz. Ek tablo a.6 ile A.12'deki tek tek ülke tabloları.

Tablo 11.6 merkezi devletler tarafından aktarılan normal gayri safi gelir kaynakları içindeki genel eğilimi göstermektedir. Üç noktaya dikkat edilmesi gerekmektedir:

1. "Gayri safi", mümkün olan her yerde bir gelir kaynağının (net gelir) getirdiği kazanca masraflar bütününün eklenmesi demektir. Bu da sık kullanılmış istatistikî verilerden sapmam anlamına gelmektedir. Yalnızca Birleşik Devletler gelir istatistiği için kullanılan kaynaklarda bahsi geçen kazanca Birleşik Devletler Posta Servisi harcamalarını eklemek bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

2. "Genel" dediğimde sonuca bakarak ulaştığım bütün borçları (ve önceki yıllardan eklenen borçlar) ele almaktayım. Borçlarla ilgili olarak yapılan çıkarımlar uygun değildir, fakat borç bilgileri üzerine pek çok ülkede farklı kaynaklar bulunmaktadır ve çoğu tamamlanmamıştır. Elimizdeki borç bilgileri ise bir akımı ortaya çıkarmıştır: Dönemim başlarında borç alımları çok yaygındı, çünkü sık sık savaşlar yaşanmaktaydı. Yüzyılın ortalarındaki demiryolu yükselişi sırasında yeniden gündeme gelen borçlar, daha sonra yalnızca kriz sırasında ortaya çıkmaya başlayarak düşüşe geçmişlerdi (Bu krizler en çok Avusturya'da görünmekteydi). Borç alma ve para basma –yaygın olarak kağıt para– enflasyonist genişleme yoluyla borçları finanse etmek için yapabilecek sistematik ve bilinçli hamlelere göre faizciler, varlıklı yabancı müttefikler ve madeni paranın değer kaybetmesine karşı daha geçici çözümlerdi. Politika, sınırlı bir ekonomik 'sistem' oluşumu ve (vergi politikasıyla beraber) asgari düzeyde bir devlet ekonomi sorumluluğu ruhu ortaya koymuştu. Ekonomi büyüdükçe bu politika uygun miktarlarda paranın sağlanması konusunda başarılı olmuştu. Bu yüzden tablo 11.6 bir diğer küçük ama yararlı bir mali çözümü içermemektedir.

3. Avusturya, Fransa ve Britanya'ya ait bilgiler net olmasına rağmen, Birleşik Devletler ve Prusya-Almanya'ya ait bilgilerde sorunlar görülmektedir. Birleşik Devletler ve Almanya'da (1871'den sonra) belirli gelirlerin –tüm belirtilen gümrük ve tüketim vergileri– anayasal olarak merkez hükümete aktarıldığı federal rejimler vardı. Fakat bölgesel hükümetleri, diğer ülkelerdeki her düzeyden hükümet kaynağından para aktarımı yapabilmekteydi. Bundan

Dolayı, Almanya ve Birleşik Devletler'in merkez hükümet gelir kaynaklarını diğer ülkelerdekiyle kıyaslamak tamamen yapay sonuçlar verecektir. Ayrıca yerel-bölgesel hükümetleri de ele almamız gerekmektedir. Almanya için konuyla ilgili olarak tablo 11.6.'da sunduğum çözüm, 1871 sonrası Prusya gelir bilgilerini incelemeye devam ederek bu tahmini Prusya katkısını federal Reich devletinin geliri üzerine eklemek olmuştur. Bu iki miktar ek tablo A.9.'da birbirinden ayrılmaktadır. 1871'den önce Prusya hala sahnedeydi ve Almanya'nın yaklaşık üçte ikisini içine almaktaydı. Birleşik Devletler içinde Prusya kadar baskın bir eyalet hükümeti bulunmamaktaydı. Bu sebeple gelir-

leri bilinen devletler için kişi başına düşen rakamları hesapladım ve bunları federal hükümetlerinkine ekledim. Bazı tahmini toplamlara burada değinilmiştir; fakat dönemin başında tüm ülkeler hesap kayıtları tutmamışlardı. Detaylar ek tablolar A.11. ve A.12.'de verilmiştir. Prusya-Almanya'daki bu iki hükümet düzeyi ve Birleşik Devletler diğer devletlerin merkez hükümetlerine kabaca karşılık vermiştir.

Her ülkenin kendine özgü gelir kombinasyonları vardı. Farklar için bir tek genel açıklama yapmak ise mümkün değildir. Ekonomik kalkınma düzeyleri gelir kaynakları hakkında bilgi vermemektedir. Temsilci devlet yapılanması gelir türlerinden birinin açıklanmasında yardımcı olabilir: Krallıklar 'devlet malı' anlayışını benimsemişlerdi – fakat sanayileşen rejimlerin alternatifleri ve içlerine giren farklı etkileri vardı. En yaygın durum, Birleşik Devletler'in de yönlendirmesiyle, verginin artan devlet zenginliği karşısında düşüşe geçmiş olmasıdır. Avusturya, Fransa ve Prusya'da doğrudan vergiler önemli ölçüde, dolaylı vergiler ise nispeten daha az bir oranla düşmüştü. Britanya ve Birleşik Devletler'de doğrudan vergiler ılımlı oranlarda dalgalanmalar göstermekteydi ve dolaylı vergiler düşük oranda azalmıştı (Birleşik Devletler'de azalma yok denecek kadar azdı). Üç gelir türünü sırayla ele alacağım:

1. *Doğrudan vergi* toprak vergisi, varlık vergisi ve (bahsi geçen dönemden sonra) gelir vergisi olmak üzere üç modern süreçten geçmiştir. Toprak vergileri arazinin genişliği ve değerine göre belirlenen başlıca doğrudan vergiydi. Toprak sahibi soylular kendileri ve bölgelerindeki köylüler için vergileri belirlemişlerdi. Daha ticari anlayışta olan Britanya ve Birleşik Devletler'de büyüyen toprak pazarı, değer biçme işleminin daha doğru şekilde belirlenebileceği anlamına da gelmekteydi. Tüm devlet seçkinleri ait oldukları toprak sahibi sınıf içinde yerleşmişlerdi ve ekonomik çıkarlarını etkileyen bir konuda kolaylıkla istedikleri gibi hareket edememekteydiler. Sanayileşme ile toprak sahipleri arasındaki dayanışma ve köylülerin itaati sarsılmıştı. Devlet bütçesine katkıda bulunan tarıma karşı bunun bir haksızlık olduğu fikriyle karşı çıkmaya başladılar. Seçkin partileri kaygıyla bir köylü ayaklanması uyarısında bulunmuşlardı. Bu uyarı dikkate alınmıştı. Britanya toprak vergisi 1816 yılında kaldırılmıştı. Daha az gelişmiş ekonomiler azaltılmış miktarlarla toprak vergisi toplamaya devam etmişlerdi – Avusturya'nın temel toprak vergisi ordu için kullanılmaktaydı. Artık devletler ana gelir kaynakları için her yöne dönmek zorundaydı.

Vergileri evler veya sanayi binaları gibi dış zenginlik göstergelerine yöneltmişlerdi. 18. yüzyıl sonlarında at arabası ve hizmetçiler için vergi uygulaması denenmişti; fakat yüksek değerlendirme masrafları karşısında kayda değer bir getiri sağlanamamıştı. Fransız devrimciler radikal bir kararla 1799'dan Birinci Dünya Savaşı'na kadar değişmeden kalan varlık vergilerini adı daha sonra *les quatres vielles* olacak olan bir alana doğru genişletmişlerdi. "Dört eskiler" gayri-

menkuller, iskânların kira değeri, ticari ve profesyonel lisans ücretleri ile gayrimenkullerdeki kapı ve pencere sayısı başlıkları altında toplanan vergilerdi. Diğer devletler bu modeller üzerinde şekillenmeye başlamışlardı; fakat bir devrim etkisi olmaksızın bu modelleri benimsemiş devletler kadar çıkarım sağlayamamışlardır. 1900'lerde Britanya, Fransa ve Almanya vasiyetname geçerlik belgelerinin de yardımıyla miras vergisi toplamaya başlamıştı. Birleşik Devletler özellikle demiryolları ve sigorta gibi devlet mevzuatından yararlanan kuruluşlar için kurum vergisini geliştirmişti. Fransa'da varlık vergileri gelirin % 20'sini oluşturmaktaydı. Diğer ülkelerde bu oran çok daha düşüktü. Bu vergi ihtiyaçlarına cevap verebilecek temel çözüm olmamıştı.

Pek çok vergi tarihçisinin aksine (örn. Webber ve Wildawsy 1986: 6. Bölüm), ben gelir vergisi üzerinde durmamayı tercih ettim, Çünkü toplam gelire katkısı çok düşüktü. Amerika İç Savaş siyasetçilerinin bu vergiden yüksek beklentileri vardı; fakat önce bu verginin toplanması azaltılmış, daha sonra da kaldırılmıştır. Yalnızca 1911'den sonra kalıcı bir canlanma görülmeye başlanmıştı. İngiliz hükümetleri Pitt'in 1799 şemasından bu yana gelir vergisi şemalarıyla dolmuştu (Levi 1988: 6. Bölüm). Napolyon Savaşları'nın yükselişiyle beraber toplam gelirin yaklaşık % 20'sini sağlamaktaydı. 1816'da kaldırılmış, 1842'de Peel tarafından yeniden canlandırılarak aralıklarla yayılmaya başlamıştı. Daha sonra tüm İskandinavya ve Almanya'da taklit edilmişti.

Fakat gelir vergileri varlık vergisinin gerçekten zayıf bir parçası olarak az miktarda getiri sağlamıştı. Yalnızca bazı gelir kaynakları ve ortalamayı çok aşan gelirlere ve düşük oranlarla konmuştu. Gelir vergisi miktarları kişiye bağlıydı; vergi mükellefleri yerel görevlilere yemin altında vergi beyanında bulunmaktaydı. Varlıklı kesimlerin kendi "ulusları" için mücadele ettiklerini hissettikleri Napolyon Savaşları sırasında bu uygulama devam etmişti; fakat barış zamanında bu durum geçerliliğini kaybetmişti. Gelir vergisini belirlemek de zor bir süreçti. Ücretli ve maaşlı kesim resmi olarak baskın hale gelene kadar hükümet görevlileri hariç "kaynakta" stopaj yapılamamaktaydı. Çoğu kimse vergiden muaftı, çünkü düzenli ve resmi olarak kayıtlı bir gelirleri bulunmamaktaydı. Gelir vergileri Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar neredeyse her ülkede (Danimarka hariç) çok küçük kesimlerce verilmekteydi (Kraus 1981: 190-3).

Tablo 11.6 bu dönemin büyük kısmında Britanya ve Birleşik Devletler'in doğrudan vergi konusunda belli bir düzeye eriştiklerini göstermektedir. Fakat oldukça düşük seviyelerle başlamışlardı. Diğer devletlere ait seviyeler düştükçe, Prusya hariç hepsi toplam gelirin % 16 ila 28'i arasında değişen benzer değerlere kavuşmuşlardı. Eğer bir yıl sonrasına, 1911'e, göz atacak olursak, İngiliz doğrudan vergilerinin aniden % 27'den % 44'e yükseldiğini görebiliriz. Bu ani yükseliş Llyod George'un zenginleri sömürmek için bilinçli bir hamle olarak ilk adımını Fransız Devrimi sırasında attığı gelir ve miras vergisi geniş-

lemesinin bir sonucuydu. Liberal Parti, yeniden paylaştırılabilen siyasi hakları destekleyen ve artan harcamaları gümrük tarifelerinden veya gider vergisinden gelen azalan oranlı dolaylı vergilerle değil, artan oranlı doğrudan vergi sistemiyle finanse eden karışık bir sınıfsal-dini-bölgesel yapılanmayı desteklemekteydi (Hobson 1991). Amerikan İlericiler benzer reformların peşindeydi, fakat bir başarı elde edememişlerdi.

Devrimci rejim stratejisi, parti demokrasisinin bir ürünüydü. Toplanma süreci hem bürokratik hem de yasal olan gelir vergisi, devlet hazinesinin yanı sıra toplumsal bölüşümün de güçlü bir formu haline gelmişti. Bu durum Birinci Dünya Savaşı süresince ve sonrasında, devlet altyapısal güçlerinde önemli bir büyümeyi göstermekteydi.

Fakat bu istisna ile beraber, doğrudan vergiler 19. yüzyıl ülkeleri arasında yaygın değildi. Toplum tarım toplumu olmaktan çıkmış; fakat tam anlamıyla sanayi toplumu da olmamıştı. Tarıma konulan doğrudan verginin basit formları az getiri sağlamaktaydı ve sanayiden de büyük verim alınamamıştı; çünkü henüz yeterli ücretli ve maaşlı işçi yoktu. Ayrıca sanayileşme süresince doğrudan verginin zenginlerden alınması teknik açıdan daha kolaydı; fakat zenginler ülke yönetimini ellerinde bulundurmaktaydılar ve vergi mükellefi olmaya gönüllü oldukları söylenemezdi.

2. Rejimler alıştıkları vergi düzeninin engellerini aşıp tarımsal devletlerin temel dayanak noktası olan geleneksel ve azalan oranlı *dolaylı vergiye* geçebilecek miydi? Gümrük ile tüketim ve satış vergileri görünür geçişlerde, sınırlarda, limanlarda ve tarımsal toplumların bile altyapısal güç ölçütünün olduğu pazar alanlarındaki mallara uygulanmaktaydı. Fakat buralarda bile vergilendirme yöntemleri basit ve tikelciydi. Süreç boyunca dolaylı vergilerin en azından yarısı tuz, şeker, tütün ve alkol gibi birkaç üründen elde edilmişti. Bunlardan tütün ve alkol ahlaki olarak uygunsuz olarak kabul edilmiştir, dolayısıyla vergiye tabi tutulmaları daha kolay olmuştur. Bu türdeki vergiler genellikle ithal gıda malzemeleri gibi daha yaygın gümrük gelirleri tarafından takviye edilmekteydi. Bu da temel tüketim malzemelerinde orantısız ve alkol, tütün gibi ürünlerde makul oranda dolaylı vergi düşüşüne sebep olmuştu. Bunlar, özellikle kentlerde yaşayan yoksul kesimi zorlayan azalan oranlı vergilerdi. Özellikle gelirinin % 70'ini dolaylı vergilerden elde eden Hollanda ve Britanya gibi hareketli 18. yüzyıl ülkeleri mali olarak gericilerdi (Mathias ve O'Brien 1976). Fakat devrim dönemleri, varlıklı "bireylere" temel tüketim malzemelerine konulan yüksek fiyatlar aleyhinde ayaklanan "kişilere" karşı bir korku geliştirmişti. Bu durum, Napolyon Savaşları sırasında gelir vergisi artışını da tetiklemişti. 1848'de yönetici sınıf ticari malların önündeki engeli kaldırmıştı. Dolaylı vergi tüm dünyada düşüşe geçmişti.

Yani, devletler yıllardır süregelen mali ikilemlerinin –varlıklı destekçilerinden mi yoksa dışanmış kesimden mi uzaklaşacaktı, içerde bir ayaklanma mı

yoksa alt tabakalardan yükselen bir devrim riskini mi göze alacaktı– daha yoğun haliyle mi karşı karşıyaydılar? Fakat mevcut iki çözümün olması bir şanstı: Toplam harcamaların nispeten azalması ve üçüncü tip gelirin büyümesi.

3. *Kamu mülkiyeti* soylu ya da ulusal mülklerden veya hükümet ayrıcalıklarının ve tekellerinin satılması ile oluşturulmuştu. Bu mülkiyet türü içinde yasal ödemeler ve ayrıcalıkların satışıyla desteklenmiş soylu topraklarının oranı genellikle büyük olmuştu. Daha sonra Birleşik Devletler federal hükümeti, 19. yüzyıl ortalarında "bakir" topraklar adı verilen kaynakların satışındaki benzersiz yeteneğinden oldukça fayda sağlamasına rağmen –yerliler kesinlikle toprak sahibi olarak sayılmamıştı– bahsi geçen bu kaynaklar göreceli (bazen de genel) olarak düşmüştü.

Fakat kraliyetin mali hakları modernize edilerek genişletilebilirdi. Ücretlendirme yapılabilir, tekeller ve ayrıcalıklar onaylanabilir ve bankacılıktan sigortacılığa, nakliyeden tıbba, mimariden yasal hizmetlere kadar çok geniş bir yelpazede "düzenlenebilirdi". Devlet kesintisi bir dizi onay ve mühürle resmen hayata geçirilmişti. Bu gelirler bazı dönemlerde kurumlara konulan doğrudan vergilerle çakışmıştı (bu durum da bir gelir kaynağını doğrudan mı yoksa dolaylı vergi başlığı altında listeleme konusundaki tercihimi kimi zaman keyfi kılmıştır). Diğer kamu mülkü türlerini belirlemek daha kolaydır. Devlet posta tekeli bir gelir sağlamaktaydı. Özel mülkiyetin 'yeryüzündeki' tek yönetim alanı olan süregelmiş özelliğini de eklememiz gerekmektedir. Kralın mali hakları içinde maden ve liman gelirlerinden pay bulunmaktaydı. Madenciliğin ve denizciliğin büyümesi kamu mülkiyeti olsun ya da olmasın artan bir geliri beraberinde getirmişti. Caddeler, kanallar ve özellikle demiryolları da geçiş ve yol ücretleri yaratmıştı. Kanallar 19. yüzyılın başlarında Birleşik Devletler eyaletlerinin bazılarında baskın gelir kaynağı haline gelmişti; demiryolları ise her yerde büyük önem taşımaktaydı. Bu yeni ya da genişletilmiş devlet faaliyetleri genelde yararlı, tartışmaya kapalı hatta yaygın hizmetlerdi. Kazanç boyutundan bakıldığında kendi masraflarını karşılamakla kalmayıp gelir de sağlama avantajları bulunmaktaydı.

Bütün devletler kendi mülklerinden farklı oranlarda gelir sağlamıştı. En çok yarar sağlayanlar demiryollarına ve diğer sanayi kollarına (genelde mayın ve iletişim sanayi) sahip olan devletlerdi. Demiryolları en büyük gelir kaynağıydı; 1800'lerin başından beri neredeyse tüm özel demiryollarını elinde bulunduran Prusya ise bu kaynağın başlıca kullanıcısıydı. 1911'de Prusya kendi gelir hesabının en az % 58'ini ve toplam gelirin (Reich bütçesine olan katkısı da dâhil olmak üzere) % 47'sini demiryollarından sağlamaktaydı. Fremdling (1980: 38) gözlemlerinde Prusya'nın dünyadaki en büyük girişimci olduğunu; yine de devletçi bir "kazanç" anlayışı olduğunu belirtmiştir. Yük ve yolcu oranları, özellikle Prusya ya da Reich yasama organlarıyla anlaşmayı gerekti-

recek dolaylı veya doğrudan vergilerden kaçınmayı sağlayan mali-siyasi hedeflerin etkisi altındaydı.

Birleşik Devletler ve Britanya kamu mülkiyetine en az bel bağlayan ülkelerdi. Bu belirlemeyi yaparken serbest ekonomi anlayışlarının mı, yoksa parti demokrasilerinin mi ele alındığını söylemek zordur. Bahsettiğimiz ikinci alternatif gelir kaynakları arasında herhangi bir siyasi tercihin olmadığını göstermekteydi, çünkü kamu ·mülkiyetinden alınanlar dâhil tüm vergi toplama işlemleri meclis onayı gerektirmekteydi. Bu durum iki krallıkta ve (daha düşük oranda) daha devletçi yapıdaki Fransa'da tam tersiydi. Prusya'da, gelir tercihi her zaman siyasi olduğu kadar teknik bir meseleydi. Richard Tilly'nin de (1966) belirttiği gibi doğrudan ve dolaylı vergiler ile borç konuları için sivil toplumdaki bazı örgütlüyapıların onayına ihtiyaç vardı; bu da devletlerin uygulamaktan kaçındıkları bir durumdu. Kamu mülkiyeti "izole" mali kaynakları öne sürmüştü. Fakat 1850'lerin sonlarında demiryolu ağının önemli bir kısmını nakit para için satmak zorunda kalan Avusturya rejimi bu konuda başarısız olmuştu. Otokratik Rusya ise muazzam bir devlet geliri standardı tutturdu: 1910'larda gelirin üçte birini demiryolları, üçte birini ise tekelinde bulundurduğu likör satışı oluşturmuştu (Hobson 1991).

Kamu mülkiyetinin krallıklarda büyük ilgi görmüştü. Devlet seçkinlerine özerk mali kaynaklar sunmaktaydı, siyasi partiler için ise vergilere göre daha rahat bir mali kaynaktı. Bu noktada temsilci tabakaların öngörülerinden bahsetmemiz mümkündür: Parti demokrasilerinin belirli bir gelir türü için yaptıkları siyasi bir tercih bulunmamaktadır. Diğer rejimler kamu mülkiyetini tercih etmiş ve bazen uygulamaya koymuştur. Çünkü kamu mülkiyeti sivil toplumdan izole edilmiş bir güç sunmaktaydı. Krallık vergi konusunda rahatlamıştı.

Bu dönemde devletlerde yüzyıllardır temsiliyet tartışmalarını tetikleyen mali krizler görülmemişti. Patlama yaşanmış ekonomileriyle para birimlerini yükseltebilen barış dönemindeki devletlerden hükümete masrafı olmayacak ve bazen de büyük gelirler getiren yeni faaliyetler talep edilmişti. Temsiliyet için başlatılan hareket ise henüz sona ermemişti. Geniş sınıflar yaratan ticari ve sanayi kapitalizmi ile bu nasıl mümkün olabilirdi? Fakat uzun süredir sahip olduğu mali silahlarını kaybetmişti. Yeni silahlar bulacaktı ama o esnada 19. yüzyıl sonları dünyayı etkileyecek tarihi bir vergi ferahlığı getirmiş olacaktı.

Sivil ve Askeri Personel ile Bürokrasi

İleri-yukarı odaklı öykülerde kullanılan diğer devlet büyüklüğü ölçütü personel sayısıdır; fakat bu ifade bizim –veya dönem devletlerinin– onları sayabildiğimizi varsaymaktadır. Devletlerin sayım yapabilmesi önemlidir: Eğer bir devlet çalışanlarını sayamıyorsa, o devletin bürokratik olduğunu söylememiz mümkün değildir. Tablo 11.7 ortaya çıkardığım bu personel sayılarına yer

vermektedir. Özellikle sivil istihdamda yetersiz olmasına rağmen, bu veriler daha önce sunulanlarla kıyaslandığında daha güvenilir sonuçlar vermektedir.

Devletlerin büyüklüğü konusunda en az bilgiye sahip oldukları kurum ordulardır. Elimizde üç tür rakam bulunmaktadır: En düşük rakamlar sahra orduları ve harekat donanmalarına; en yüksek rakamlar "kağıt üzerindeki güçlere", bir başka deyişle soyut olarak silah altına alınabileceklere; ortalama rakamlar ise her türlü askeri amaç için kullanılabileceklere aittir (örn. yalnızca çatışma birlikleri değil). Bu ortalama rakamlarla ilgili olarak bir tahminde bulunmaya çalıştım: Herhangi bir zaman diliminde askeri disiplin altında bulunan güçler –sahra orduları, garnizonlar, üsler, ikmal personelleri, ihtiyat birlikleri ve seferberlik halinde milisler– ve seyir halindeki veya limandaki donanma personeli ile ikmal tesisleri.

"Kağıt üzerindeki güçler" ifadesini ve öne sürdüğüm tahminleri meclisten ödenek sağlama amaçları için kullanmadım. *Grundbuchstand*'ın kağıt üzerindeki gücü, Avusturya ordusu ile ilgili önemli derecede yüksek tahminlere sebep olmuştur. Britanya üzerine yapılan tahminlerde ise yalnızca küçük sapmalar görülmüştür (Örneğin, bu tahminler Flora 1983 tarafından ve 1820'ye kadar ise Modelski ve Thompson 1988 tarafından donanma için kullanılmıştır). Milisleri ve sancak altına alınmamış yedekleri bu sayılara dâhil etmedim. Fakat hükümet tarafından finanse edilen ve sayıları belirlenmiş Avrupalı paralı askerlerin yanı sıra kolonilerdekiler de dâhil yurtdışında görev alan uyrukları ele aldım. Bu durum, güçlü Hesse ve Hanover birlikleri ile bazı dönemlerde göz ardı edilen 18. yüzyıl Britanyası için önem teşkil etmektedir. Fakat ben koloniler tarafından düzenlenen birlikleri hariç tutmaktayım. Bu sebeple, örneğin Britanya İmparatorluğu'nun silahlı kuvvetler sayısı benim ortaya koyduğum değerlerden fazla; fakat toplam imparatorluk nüfusu içindeki oranı ise az görünmektedir. Bu örnekte 200 milyonluk bir nüfusa sahip olan Hindistan'ı kontrol altında tutmak için gerekli küçük ordu düşünüldüğünde, diğer Batı devletlerine oranla Britanya ordusunun asker sayısı ile ilgili olarak ciddi bir eksiklik görülmüş olacaktır. Mevcut askeri bilginin güvenilirliği ve geçerliliği, karşılaştırmalar yapılmasına olanak sağlayacak yeterliliktedir.

Bu durum sivil personel için tam tersidir. Tablo 11.7'de belirtilen en önemli araştırma bulgusu 19. yüzyılın sonlarına kadar hiçbir devletin kamu çalışanı sayısını bilmiyor olmasıdır. Kapsamlı bir arşiv taraması elimizdekilerle karşılaştırabileceğimiz rakamlar ortaya çıkarabilir; fakat bunlar yine de *toplam* kamu çalışanı sayısını vermeyecektir. Fransa'ya ait olanlar hariç sunduğum ilk rakamlar yalnızca merkez hükümet tarafından sayılan toplam çalışan sayısını yansıtmaktadır. Bu rakamlardan kabul edilemez derecede düşük olanları ele almadım. Johnson (1975: Ek 1) Prusya hükümetinin 1747-8 ve 1753-4 yıllarına ait kayıtlarından yola çıkarak, kral ve bakanların kendilerine karşı sorumlu olduklarını düşündükleri yaklaşık 3000 kişilik bir toplama ulaşmıştır. Bu sayı Prusya "sivil hizmetinin" bir ölçütü değil, Prusya'da sivil faaliyet gös-

termiş kesimin küçük bir bölümüdür. Ayrıca 1804 yılında Prusya soylu mülklerinde hizmet vermiş kişi sayısı 27.800'ün çok altında kalmaktadır (Gray: 1986: 21). Prusya'da sivil devlet, merkezden idare edilen ve küçük; merkezden bağımsız, soyluların hâkim olduğu ve kontrolsüz, bilinmeyen fakat geniş ve yarı belirgin olmak üzere üç yönetim katmanından oluşmaktadır. İlk iki katmanın sivil toplumdan izole edilmiş olduğunu söylemek mümkündür (farklı şekillerde), sonuncusu ise sivil toplum içine yerleşmiştir. Bu yüzden, pek çok tarihçinin yaptığı gibi, Prusya için "bürokratik" ifadesini kullanmak son derece hatalı olacaktır. (Bu konuya 12. Bölüm'de devam edeceğim.)

Avusturya (İsviçre'nin yanı sıra) 18. yüzyılda memurların da dâhil olduğu ilk mesleki sayımı 'yapmıştı. Daha sonra 1800'lerde Birleşik Devletler ve Britanya merkezi devlet çalışanlarını saymıştı. Sayımlar belli bir düzeyin üzerindeki tam zamanlı çalışanları kapsamaktaydı. Tablodaki Fransa'ya ait veriler değişiklik göstermektedir. Bunlar günümüz tarihçilerinin toplum faaliyetlerini idame ettiren kişilerin toplam sayılarına göre öne sürdükleri tahminlerdir ve tüm dönem ülkeleri için oldukça yüksektir. Eğer diğer ülkeler için benzer tahminler yapacak olursak, biz de olması gerekenden daha yüksek sayılara ulaşırız. Örneğin, tablo 11.7.'de gösterilen 1840'lara kadar belirtilmiş olan Britanya verileri yerel vergi memurlarını kapsamamaktadır. Bunun sebebi ise son derece makuldür: Kimse gerçek sayıyı bilmemektedir. Sayılan sivil hizmet personelinden daha fazla ve 20.000 ile 30.000 arasında oldukları tahmin edilmektedir (Parris 1969: 22). Fransız maliye bakanı Necker, gelir toplanmasına yardımcı olan 250.000 kişinin olduğunu söylemiştir; fakat –güvenilir bir kaynak olmadığını da itiraf ederek– yalnızca 35.000 kişinin bu işte tam zamanlı olarak çalıştığı tahmininde bulunmuştur (1748: 194-7). 19. yüzyıl ortalarında görülen bürokrasisi ile (daha sonra bahsedilecektir) en kapsamlı toplum görevlisi sayımı yapılmıştır.

Kamu istihdam ve dolayısıyla bürokrasi anlayışları 19. yüzyıldan önce uygulanmaya yatkın değildi. Devlet "içindeki" kimdi? Devlet seçkinleri içinde üst düzey bakanlıklarda, departmanlarda, başkentlerdeki meclislerde çalışanlar ile birkaç önemli bölge yetkilisi bulunmaktaydı. Saray mensupları da devletin kalbinde bulunmaktaydı; çünkü saray pek çok başkentteki merkez siyasi kurumdu. Fakat saray mensupları için devlet çalışanı demek uygun olmazdı. Bu kimseler genelde miras aldıkları haklarla mevcut bulundukları konuma yerleşmiş ayrıcalıklı soylular ve onlara bağlı kişilerdi. Bizim "yerel devlet seçkinleri" adını verdiğimiz grup ise her düzeyden bazı maaşlı çalışanları kapsamaktaydı. Bunlar *Landrate, maires* gibi sulh hâkimi olarak yarı zamanlı görev yapan yerel soylular olabilirlerdi. Devletin 'içindeler' miydi? Fransız meclisindeki hâkimler gibi yarı özerk birleşik organizasyonların üyeleri de devlet "içinde" miydi? Bu noktadaki evrensel belirsizlik, bölgesel ve yerel düzeyde temel sivil faaliyetleri idame eden yerel soyluların gerçekten ve tam anlamıyla devlet "içinde" olup olmadığı sorusuydu. Genelde yarı zamanlılardı; fakat

faaliyetleri devlet mevcudiyeti için hayati önem taşımaktaydı. Cevap açıkça şudur ki; idari birimler sivil toplum içinde çok yerleşik bir konumda bulunursa, bir "devlet" fikrinden bahsetmek yalnızca kısıtlı bir anlam ifade edecektir. 'Devlet' sivil toplumdan uzak kendi içinde uyumlu seçkinler topluluğu değildir. 'Devlet' oluşmamıştır.

'Kamu istihdamına' ulaşmak da alt seviyelerde belirsizleşmişti ve bu durum daha uzun sürmüştü. Rutin bedensel işler ve yazı işleri ilk başlarda resmi kayıtlarda bulunmayan günlük çalışanlar tarafından tam zamanlı olarak yürütülmekteydi. 18. yüzyılda en iyi organize edilmiş hükümet ofisi yüksek olasılıkla İngiliz Vergi Dairesi idi. 1779 yılında dairenin merkez bürosuna yaklaşık 300 tam zamanlı çalışan alınmıştı. Fakat aynı yıl bir belge 1200 tane günlük yazı işleri memurunun da çalıştığını tesadüfen ortaya çıkarmıştır (Brewer 1989: 69). Thuillier (1976: 11-15), 1899 yılında Maliye Bakanlığı'nda çalışan günlük *auxiliares* sayısının *employés* kadar fazla olduğunu belirtmiştir. O yıldan itibaren Fransız sayımlarında (ayrıca Tablo 11.7'de) görülmelerine rağmen, resmi istatistiklerine giriş tarihleri belirsizliğini korumaktadır. Van Riper ve Scheiber (1959: 56-9) Amerikan personel sayısının 1816 yılına kadar olması gerekenden % 50, dönemin kalanı için % 25 daha az görüldüğünü öne sürmektedir.

Bu yanlış sayımlar bayan istihdam yükselişi oranını da belirsizliğe düşürmüştü. Yüzyılın sonunda günlük çalışanların çoğu bayandı, fakat yükseliş hala netlik kazanamamıştır. 1910'larda kadınlar işçi sınıfının Britanya ve Birleşik Devletler'de yarısını; fakat Fransa ve Avusturya'da yalnızca çeyreğini oluşturmaktaydı. Bu farklılıklar gerçek miydi? Fransa'da bu dönemde yapılan en kapsamlı sayımlar güven vermemektedir. Buna örnek olarak kadın istihdamındaki ani süreksizliği gösterebiliriz. 1891'de hızla 333.000'e yükselen sayı, 1901'deki yeni sayımda 140.000 olarak belirlenmiştir, daha sonra yine bir yükseliş gözlenmiştir. Bu durum muhtemelen yapaydır; yarı zamanlı çalışanların ve öğretmenlerin aniden sayımlardan çıkarılmasının bir sonucudur. Bu dönemde yapılmış kadın istihdam sayım tahminleri genelde güvenilmezdir. Bose (1987) 1900 yılına ait Birleşik Devletler sayım taslaklarını yeniden analiz etmiştir, çünkü sayımlarda % 20 olarak belirlenen çalışan kadın oranının aslında iki katı olduğunu düşünmüştür. Bazı sayım prosedürleri, iş organizasyonları ve her ülkedeki toplumsal cinsiyet üzerine yapılmış başka araştırma verileri olmaksızın genel akımları belirleyememekteyiz.

Daha önce belirttiğim sayıları devlet hiyerarşisi ile resmi olarak göreve alınmış yarı profesyonel erkek çalışanların (*Beamten* dâhilinde sayılan bağımsız profesyoneller hariç) durumunu inceleyen sınırlı sayım çalışmalarından – bu çalışmalara iki Alman devleti *Beamten,* Fransız devleti ise *fonctionnaires* adını vermiştir– elde ettim. Daha sonra yüzyılın ortalarına doğru sayım becerisi yerel-bölgesel hükümetler arasında yayılarak bedensel işlerde çalışanları ve yazı işleri memurlarını da içine alır hale gelmişti. 1890 yılına doğru, resmi kamu faaliyetleri veren neredeyse herkes –kadın çalışanlar ve en alt düzeydeki

çakışık kategorilerde bazı *istisnalarla*– sayılmıştı. Tablo 11.7'de bu sayımlara ait bilgiler bulunmaktadır. Bu durumu izleyen sivil büyümenin ise gerçekliğini savunmamız mümkündür.

Dolayısıyla yükselişe geçen sivil istihdam akımını görünür olan yoldan açıklayamayız (Anderson ve Anderson 1967: 167; Flora 1984; Grew 1984 olarak örneklendirebileceğimiz yazarlar gibi). Kesin ve orantılı akımlar göz ardı edilemez şekilde yukarı odaklı görünmekteydiler. Fakat sayım becerisi de yükselişteydi. Yalnızca 1870'ten sonra büyüme tam anlamıyla gerçek olabildi. Bu büyüme özellikle yerel-bölgesel hükümetlerde hızlı olmuştu. Bu duru harcamalarla ilgili olarak varılan sonucu da desteklemekteydi. 19. yüzyıl sonu devletlerine ait sivil faaliyetler önemli ölçüde artmıştı. Daha önce memur sayım becerisinde görülen büyüme, gerçek boyuttaki büyümeden daha fazlaydı. Yine de bu beceri tam zamanlı istihdamda görülen gerçek bir büyümeyi yansıtarak kendi çapında önem teşkil etmekteydi. Devletler artık bölgelerindeki hanelerin % 5 ila 10'u arasında değişen oranlarda memur sayısına sahipti. Bu memurlar yerel, bölgesel ve merkez hükümetteki üstlerine karşı (ve onlar tarafından sayımları yapılmaktaydı) sorumluydular. Birleşik Devletler'in, bazen Avusturya'nın, dışında bu düzeyler arasında önemli bir de koordinasyon bulunmaktaydı. Devletler, farklı siyasetlerini 16. Bölüm'de ele aldığım geniş bir 'seçkinler' sarmalı arasında kök salmaya başlamıştı.

Askeri akımlar çok daha belirgindi. Birleşik Devletler hariç en donanımlı silahlı kuvvetler, kesinlikle ve nüfusa göre oranlandığında, Napolyon Savaşları veya Yedi Yıl Savaşı döneminde ortaya çıkmıştı. İç Savaş sırasında Amerikan askeri bağlılığı son derece zayıftı. Daha sonra bu dönemdeki diğer ülkelerde de görüldüğü gibi yüksek bir orana ulaşmıştı: Kuzey nüfusunun % 4.3'üne, Konfederasyon'un % 3.7'sine ve köleler hariç tutulduğunda Konfederasyon'un % 7.1'ine denk gelmekteydi. (Konfederasyon silahlı kuvvetlerinde neredeyse hiç köle bulunmamaktaydı[3].) Bu büyüme sivil devlet istihdamıyla paralellik göstermişti. 1860'da 37.000 memur sayılmıştı. 1861-1862 yıllarında iki muhalif devlette bu sayı yaklaşık 170.000'di (Van Riper ve Scheiber 1959: 450). Bu açıdan bakıldığında Amerikan İç Savaşı'nın, daha önceki Avrupa Savaşları'ndan (bir sivil personel patlamasına yol açmayan) daha çok Birinci Dünya Savaşı'na benzediği söylenebilir.

---

[3] İç Savaş'a ait sayılar Coulter (1950: 68-nüfus); Kreidberg ve Henry (1955: 95 -1865'te Birlik askeri hizmetleri) ve Livemore (1900: 47- 1864'te Konfederasyon askeri hizmetleri, Birlik kuvvetlerinde olduğu gibi kayıt olanların % 80'i silah altına girmişti). Bu değerler herhangi bir zamanda kayıt olan kimseleri kapsamaktadır. Verilen oranın İç Savaş dönemine ait olduğu nettir. Savaş dönemine ait değerler çok daha yüksektir.

Tablo 11.7. Avusturya-Macaristan, Fransa, Büyük Britanya, Prusya-Almanya ve ABD'nin devlet istihdamı, 1760-1910 (toplam nüfusa oranları)

	Sivil Personel														
	Merkezi Devlet					Bütün düzeyler					Askeri personel				
Yıl	Avusturya-Macaristan	Fransa	Büyük Britanya	Prusya-Almanya	ABD	Avusturya Macaristan	Fransa	Büyük Britanya	Prusya-Almanya	ABD	Avusturya Macaristan	Fransa	Büyük Britanya	Prusya-Almanya	ABD
1760	0.06		0.26			0.17					1.66	1.78	2.36	4.14	
1770											1.17	0.82	0.58		
1780	0.05						1.29				1.41	0.89	2.76	3.76	
1790					0.02		1.01				1.52	0.85	0.97	3.42	0.02
1800			0.18	0.37	0.04		0.91				1.35	2.93	4.91	3.73	0.12
1810			0.24		0.05	0.12					2.38	3.66	5.30	3.88	0.16
1820			0.22		0.07								1.02	1.33	0.16
1830	0.35		0.17		0.09	0.37					1.38	1.23	1.01	1.15	0.09
1840	0.37	0.26		0.11+	0.11	0.41		0.29			1.56	1.02	1.10	1.05	0.13
1850	0.40	0.41	0.24	0.20+	0.11	0.45	0.84	0.41	0.33		1.56	1.09	1.20	1.04	0.09
1860					0.12	0.57		0.41	0.47		1.60	1.23	1.74	0.82	0.09
1870		0.60		0.55	0.13	0.50	1.11	0.53	1.15		0.86	1.66	1.14	0.98	0.13
1880		0.87			0.19	0.53	1.53	0.46	1.56		0.73	1.40	0.96	0.96	0.07
1890	1.06	0.91	0.32		0.25	2.92	1.83	0.99	1.70		0.79	1.47	0.96	1.07	0.06
1900	1.14	1.10	0.40		0.31	3.30	1.80	1.66		1.36	0.88	1.59	1.51	1.12	0.17
1910	1.17	1.40	0.64		0.42	3.15	2.14	2.60	1.57	1.68	0.86	1.65	1.04	1.05	0.15

Kaynaklar ve son notlar için Bkz. Tek tek ülkelerin bilgisini içeren Ek Tablo A .1 - A .5.

Askeri verilerin güvenilirliği devletler arasında karşılaştırma yapmamıza olanak sağlamaktadır ve birbirlerinden büyük farklılıklar göstermektedirler. Prusya döneme en geniş askeri seferberlikle başlamış, sonraki Alman Reich içinde yeniden canlanmadan önce düşüşe geçmişti. Yaygın liberal klişelerin aksine, Büyük Britanya o dönemde Napolyon Savaşları sırasında Avrupa'daki en büyük askeri seferberliği gerçekleştirmişti. Daha sonra Fransa nispeten en geniş silahlı kuvvetlere sahip olmuştu, Avrupalı Güçler arasında en küçük ordu ise Avusturya'ya aitti. Bir Büyük Güç olarak Avusturya'nın düşüşü, aynı dönemdeki rakiplerinin bulunduğu seferberlik faaliyetlerinde geride kalmasıyla kendini göstermişti.

Bu veriler ortaya iki sonuç çıkarmıştır. İlk olarak, hatalı sayılar olmasına rağmen, mali akımları kabul etmişlerdi. Sivil istihdamın doğasından emin olmamamıza rağmen, devlet istihdamındaki genel büyüme, iç yapısındaki değişikliklerle kıyaslandığında daha belirsizdi. Askeri istihdam (Birleşik Devletler hariç) büyük oranda düşmüştü. Sivil istihdam dönemin ilk ve son yılları boyunca yükselmişti. Bu bilgi harcama verileriyle sabittir. İkinci olarak ise asgari bürokrasi düzeyinde personel sayımı 1760'ta ordu için yapılabilmekteydi; fakat sivil devlet için yapılması en az bir yüzyıl gerektirmiştir.

Geçici Sonuçlar

Modern devlet yaşamındaki iki köklü değişimi açıkladım. 18. yüzyıl devletleri aniden sivil toplumlarıyla geniş bir ilişki içine girmişlerdi. 19. yüzyıl devletlerinin "büyümekte" olduğunu söylemek kullanılan ölçütlere bağlıdır. Masraflar parasal anlamda çok yüksek, enflasyon ve nüfus ile oranlandığında ise makul seviyede artış göstermişti. Fakat bu dönemdeki sivil toplum büyümesine bakıldığında, pek çok devletin düşüş yaşadığı görülmektedir. Uzun 19. yüzyıl devlet büyümelerinden çok özel ekonomik gelişmenin –savaş faktörü aksi yönde bir etkide bulunmadığı sürece– etkisi altında kalmıştı. Fakat bu durum ikinci köklü değişikliği –19. yüzyılda devlet yapılarında görülen iki büyük geçiş– gizlemektedir:

1. Devlet faaliyetleri, dar ve geleneksel askeri yapılanmadan üç geniş sivil role geçmişti. En büyük ve genel rol yeni maddi ve sembolik iletişim altyapısı getirmişti. Özellikle krallıklar ve geç kalan sanayiciler arasında görülen ikinci rol devletin ekonomiye müdahalesini arttırmıştı. En gelişmiş bazı ekonomilerde dönemin sonunda görülen üçüncü ve sonuncusu rol ise modern sosyal reform türlerini doğurmuştu. Bu üçü birden, yarı askeri yarı sivil yapıdaki yeni bir ikibiçimli devlet geçişini açıkça gösteren sivil rolleri genişletmişti.
2. Yalnızca geçici olarak ikinci bir geçişi daha öne sürdüm. Devletler bu dönemde büyük oranda bürokratikleşmişti; fakat bu durum önce orduda, daha sonra sivil idarede yaşanmıştı. Bürokratikleşme doğrudan ofis yerleşikli-

ğini de azaltmıştı. Yerine daha dolaylı ve demokratik bir yerleşim mi gelmişti? Ya da bürokratikleşme devlete sadık geniş bir kesimin sivil toplumdan izolasyonuna mı sebep olmuştu? Aynı modeller sivil ve askeri devlet kurumları için de söz konusu muydu?

Modern devlet gelişimi ileri ve yukarı odaklı kuramın ileri sürdüğünden daha karışık ve farklılaşmış bir süreçti. Mali olarak daha serbest ve daha ortak çıkara yönelik tutum sergileyen bir devlet ortaya çıkmıştı. Fakat bu genel akım üç adımda oluşmuştu: Nispeten düşüşe geçen; fakat askeri ve bürokratik özelliği artmış ve sivil toplumdan uzaklaşma potansiyeli olan bir ordu; önce askeri daha sonra sivil alanda artan bürokrasi ve ortak çıkarlar doğrultusunda faaliyet alanını genişleten bir sivil devlet. Bunlar sırası ile gelecek üç bölümün konularıdır.

Kaynakça

This bibliography includes references cited in the appendix tables. It excludes official statistical sources adequately described in notes to the tables in this chapter or in Appendix A.

Abramovitz, M., and V. Eliasberg. 1957. *The Growth of Public Employment in Great Britain.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Addington, L. 1984. *The Pattern of War Since the Eighteenth Century.* Bloomington: Indiana University Press.

Albrow, M. 1970. *Bureaucracy.* London: Pall Mall Press.

Anderson, E., and P. R: Anderson. 1967. *Political Institutions and Social Change in Continental Europe in the Nineteenth Century.* Berkeley: University of California Press.

Andic, S., and J. Veverka. 1963-4. The growth of government expenditure in Germany since the unification. *Finanzarchiv,* N.F. 23, 2.

Ardant, G. 1975. Financial policy and economic infrastructures of modern states and nations. In *The Formation of National States in Western Europe,* ed. C. Tilly. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Bean, R. 1973. War and the birth of the nation-state. *Journal of Ecǫnomic History* 33.

Beer, A. de. 1871. *Die Finanzen Osterreiches*. Prague: N.p.

Beer, S. 1973. Modern political development. In his *Patterns of Government: The Major Political Systems of Europe.* New York: McGraw-Hill.

Blanning, T. C. W. 1974. *Reform and Revolution in Mainz, 1743-1803.* London: Cambridge University Press.

Block, M. 1875. *Statistique de la France Comparee avec les Divers Pays de VEurope,* 2nd ed., 2 vols. Paris: Guillaumin.

Bolognese-Leuctenmuller, B. 1978. *Bevolkerungsentwicklung und Berufsstruktur, Gesundheits - und Fursorgewesen in Osterreich, 1750-1918.* Munich: Oldenbourg.

Bose, C. E. 1987. Devaluing women's work: The undercount in employment in 1900 and 1980. In *The Hidden Aspects of Women's Work,* ed. C. E. Bose et al. New York: Praeger.

Brandt, H.-H. 1978. *Die Osterreichische Neoabsolutismus und Politik, 1848-1860.* Gottingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

Brewer, J. 1989. *The Sinews of Power.* London: Unwin Hyman.

Bruford, W. H. 1965. *Germany in the Eighteenth Century: The Social Background of the Literary Revival.* Cambridge: Cambridge University Press.

Bulow-Cummerow, E. 1842. *Preussen, seine Verfassung, seine Verwaltung, sein Verhaltnis zu Deutschland.* Berlin: N.p.

Chandler, D. G. 1966. *The Campaigns of Napoleon.* New York: Macmillan.

Church, C. H. 1981. *Revolution and Red Tape: The French Ministerial Bureaucracy, 1770-1850.* Oxford: Clarendon Press.

Corvisier, A. 1979. *Armies and Societies in Europe, 1494-1789.* Bloomington: University of Indiana Press.

Coulter, E. M. 1950. *The Confederate States of America, 1861-1865.* Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Crafts, N. F. R. 1983. *British Economic Growth During the Industrial Revolution.* Oxford: Oxford University Press.

Czoernig, C, Freiherrn von. 1861. *Statistisches Handbuchlein fur die Oesterreichische Monarchie.* Vienna: K. K. Hof- und Staatsdruckerei.

Davis, L. E., and R. Huttenback. 1986. *Mammon and the Pursuit of Empire.* Cambridge: Cambridge University Press.

Davis, L. E., and J. Legler. 1966. The government in the American economy, 1815-1902: A quantitative study. *Journal of Economic History* 26.

Deane, P. 1968. New estimates of gross national product for the United Kingdom, 1830-1914. *Review of Income and Wealth* 3.

Deane, P., and W. A. Cole. 1962. *British Economic Growth, 1688-1959.* Cambridge: Cambridge University Press.

Delorme, R., and C. Andre. 1983. *UEtat et L'economie: Un essai d'explication de revolution des depenses publiques en France (1870-1980).* Paris: Editions du Seuil.

Dickson, P. G. M. 1987. *Finance and Government Under Maria Theresa, 1740-1780,* 2 vols. Oxford: Clarendon Press.

Dull, J. R. 1975. *The French Navy and American Independence: A Study of Arms and Diplomacy, 1774-1787.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Dupeux, G. 1976. *French Society, 1789-1970.* London: Methuen & Co.

Eckstein, H. 1982. The idea of political development: From dignity to efficiency. *World Politics* 35.

Fabricant, S. 1952. *The Trend in Government Activity Since 1900.* New York: National Bureau of Economic Research.

Finer, H. 1949. *The Theory and Practice of Modern Government,* 2nd ed. New York: Holt.

Fischer, F. W., et al. 1982. *Sozialgeschictliches Arbeitsbuch.* Vol. I: *Materialien zur Statistik des Deutschen Bundes, 1815-1870.* Munich: Beck.

Flora, P. 1983. *State, Economy and Society in Western Europe, 1815-1975,* 2 vols. Chicago: St. James Press.

Fortescue, J. W. 1915. *A History of the British Army,* 13 vols. London: Macmillan.

Foucault, M. 1975. *Discipline and Punish.* London: Lane.

Fremdling, R. 1980. Freight rates and state budget: The role of the national Prussian railways, 1880-1913. *Journal of European Economic History 9.*

Giddens, A. 1985. *The Nation-State and Violence.* Cambridge: Polity Press.

Goldsmith, R. W. 1987. *Premodern Financial Systems: A Historical Comparative Study.* Cambridge: Cambridge University Press.

Goldstone, J. 1991. *Revolutions and Rebellions in the Early Modern World.* Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Gratz, A. 1949. Die osterreichische Finanzsiyasal von 1848-1948. In *Hundert Jahre o Wirtschaftsentwicklung, 1848-1948,* ed. H. Mayer. Vienna: Springer Verlag.

Gray, M. 1986. Prussia in transition: Society and politics under the Stein reform ministry of 1808. *Transactions of the American Philosophical Society* 76.

Grew, R. 1984. The nineteenth-century European state. In *Statemaking and Social Movements,* ed. C. Bright and S. Harding. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Hampson, N. 1959. *La Marine de Van II: Mobilisation de la flotte de VOcean, 1793-1794.* Paris: M. Riviere.

Hansemann, D. J. L. 1834. *Preussen und Frankreich: Staatswirthschaftl. u. polit., unter vorzuegl. Beruecks. d. Rheinprovinz.* Leipzig: N.p.

Heitz, W. (ed.). 1980. *Quellen zur Deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte im 18 Jahrhundert bis zur Reichsgrundung.* Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft.

Higgs, R. 1987. *Crisis and Leviathan. Critical Episodes in the Growth of American Government.* New York: Oxford University Press.

Hobson, J. 1991. The Tax-seeking State. Ph.D. diss., London School of Economics and Political Science.

Hohorst, G., et al. 1975. *Sozialgeschichtliches Arbeitsbuch. Materialien zur Statistik des Kaiserreichs, 1870-1914.* Munich: Beck.

Holt, C. F. 1977. *The Role of State Government in the Nineteenth-Century American Economy, 1840-1902.* New York: Arno Press.

Janetschek, K. 1959. Die Fiananzierung des Siebenjahrigen Krieges. Ein Beitrag zur Finanzgeschichte des 18. Jahrhunderts. Ph.D. diss., University of Vienna.

Jany, C. 1967. *Geschichte den Preussischen Armee,* 4 vols. Osnabruck: Biblio Verlag.

Johnson, H. C. 1975. *Frederick the Great and His Officials.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Julien-Lafferriere, F. 1970. *Les deputes fonctionnaires de France.* Paris: Presses Universitaires de France.

Kausel, A. 1979. Osterreichs Volkseinkommen 1830 bis 1913. In *Geschichte und Ergebnisse der ZentralenAmtlichenStatistik in Osterrich 1829-1979. Beitrage zur Osterreichischen Statistik,* Vol. 550.

Kennedy, P. 1988. *The Rise and Fall of the Great Powers.* London: Unwin Hyman. 1989. Debate: The costs and benefits of British imperialism, 1846-1914. *Past and Present,* no. 125.

Kennett, L. 1967. *The French Armies in the Seven Years' War.* Durham, N.C.: Duke University Press.

Kraus, A. 1980. *Quellen Zur Bevolkerungsstatistik Deutschlands, 1815-1875.* Boppard am Rhein: Harold Boldt.

Kraus, F. 1981. The historical development of income inequality in Western Europe and the United States. In *The Development of Welfare States in Europe and America,* ed. P. Flora and A. J. Heidenheimer. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.

Kreidberg, M., and M. Henry. 1955. *History of Military Mobilization in the United States.* Washington, D.C.: U.S. Department of the Army.

Kunz, A. 1990. The state as employer in Germany, 1880-1918: From paternalism to public policy. In *The State and Social Change in Germany, 1880-1980,* ed. W. R. Lee and E. Rosenhaft. New York: Berg.

Legler, J. B., et al. 1988. U.S. city finances and the growth of government, 1850-1902. *Journal of Economic History* 48.

1990. Growth and trends in U.S. city revenues, 1820-1902. Unpublished paper, Department of Economics, University of Georgia.

Leineweber, N. 1988. *Das sdkulare Wachstum der Staatsausgaben.* Gottingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

Levi, M. 1988. *Of Rule and Revenue.* Berkeley: University of California Press.

Levy-Leboyer, M. 1975. Histoire economique et histoire de l'administration. *Histoire de L Administration Frangaise Depuis 1800* 23.

Lindert, D. H., and J. G. Williamson. 1982. Revising England's social tables, 1688-1812. *Explorations in Economic History* 19.

1983. English workers' living standards during the Industrial Revolution: A new look. *Economic History Review* 36.

Livermore, T. L. 1900. *Numbers and Losses in the Civil War in America, 1861-65.* Boston: Houghton Mifflin.

Lynn, J. A. 1984. *The Bayonets of the Republic: Motivation and Tactics in the Army of Revolutionary France, 1791-94.* Urbana: University of Illinois Press.

Macartney, C. A. 1971. *The Habsburg Empire, 1790-1918.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Maddison, A. 1983. Measuring long term growth and productivity change on a macro-economic level. In *Productivity in the Economies of Europe,* ed. R. Fremdling and P. K. O'Brien. Munich: Klett-Cotta.

Marczewski, J. 1965. Le produit physique de l'economie franchise de 1789 a 1913. *Cahiers de Institut de Science Economique Appliquees* I, no. 163.

Marion, M. 1927. *Histoire Financiere de la France Depuis 1715,* 6 vols. Paris: Rousseau.

Markovitch, T. 1965. *Uindustrie frangaise de 1789 a 1964.* Paris: Institut de science economique applique.

Marx, K. 1968. The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte. In *Selected Works,* K. Marx and F. Engels. London: Lawrence & Wishart.

Masson, P. 1968. *Napoleon et la Marine.* Paris: Peyronnet.

Mathias, P., and P. O'Brien. 1976. Taxation in England and France. *Journal of European Economic History* 5.

Miliband, R. 1969. *The Capitalist State.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Mischler, E., and J. Ulbrich. 1905. *Osterreichisches Staatsworterbuch,* 2nd ed., 5 vols. Vienna: Holder.

Mitchell, B. R. 1975. *European Historical Statistics, 1750-1970.* New York: Columbia University Press.

1983. *International Historical Statistics. The Americas and Australasia.* Detroit: Gale Research.

Mitchell, B. R., and P. Deane. 1980. *Abstract of British Historical Statistics,* 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.

Modelski, G., and W. R. Thompson. 1988. *Seapower in Global Politics, 1494-1993.* Seattle: University of Washington Press.

Morineau, M. 1980. Budgets de l'etat et gestion des finances royales en France au dix-huitieme siecle. *Revue Historique* 263.

Miihlpeck, V., et al. 1979. Index der Verbraucherpreise 1800 bis 1914. In *Geschichte und Ergebnisse der Zentralen Amlichen Statistik in Osterreich 1829-1979. Beitrage zur Osterreichischen Statistik* 550.

Necker, J. 1784. *De LAdministration des Finances de France,* 3 vols. Paris: N.p.

O'Brien, P. K. 1988. The costs and benefits of British imperialism, 1846-1914. *Past and Present,* no. 120.

Parris, H. 1969. *Constitutional Bureaucracy: The Development of British Central Administration Since the Eighteenth Century.* London: Allen 6 Unwin.

Peacock, A. T., and J. Wiseman. 1961. *The Growth of Public Expènditure in the United Kingdom.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Poggi, G. 1990. *The State: Its Nature, Development and Prospects.* Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Prochnow, P.-M. 1977. Staat im Wachstum Versuch einer finanzwirtschaftlichen Analyse der preussischen Haushaltsrechnungen, 1871-1913. Ph.D. diss., University of Munster.

Rasler, K., and W. Thompson. 1985. War making and state making: Governmental expenditures, tax revenues, and global wars. *American Political Science Review* 79.

Riedel, A. F. 1866. *Der Brandenburgisch-Preussische Staatshaushalt in den likten beiden Jahrhunderten.* Berlin: N.p.

Riley, J. C. 1980. *International Government Finance and the Amsterdam Capital Market.* Cambridge: Cambridge University Press.

1984. The Dutch economy after 1650: Decline or growth? *Journal of European Economic History* 13.

1986. *The Seven Years' War and the Old Regime in France.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Rothenberg, G. E. 1978. *The Art of Warfare in the Age of Napoleon.* Bloomington: Indiana University Press.

Scott, S. 1978. *The Response of the Royal Army to the French Revolution.* Oxford: Clarendon Press.

Skocpol, T. 1979. *States and Social Revolutions.* Cambridge: Cambridge University Press.

Tegeborski, M. L., de. 1843. *Des Finances et du Credit Public de VAutriche, de sa dette, de ses ressources financieres et de son systeme d'imposition, avec quelques rapprochements entre ce pays, la Prusse et la France,* 2 vols. Paris: Jules Renouard.

Therborn, G. 1978. *What Does the Ruling Class Do When It Rulesl* London: New Left Books.

Thuillier, G. 1976. *Bureaucratie et bureaucrates en France au XIXe siecle.* Geneva: Droz.

Tilly, R. 1966. The political economy of public finance and the industrialization of Prussia, 1815-1866, *Journal of Economic History* 26.

Todd, R. C. 1954. *Confederate Finance.* Athens: University of Georgia Press.

Turner, R. S. 1980. The *Bildungsburgertum* and the learned professions in

Prussia, 1770-1830: The origins of a class. *Histoire Sociale-Social History* 13. U.S. Bureau of the Census. 1975. *Historical Statistics of the United States, Colonial Times to 1970,* Bicentennial Ed., Pt. 2. Washington, D.C.

U.S. Department of the Treasury. 1947. *Annual Report.* Washington, D.C: U.S. Government Printing Office.

Van Riper, P. P., and H. N. Scheiber. 1959. The Confederate civil service. *Journal of Southern History* 25.

Veverka, J. 1963. The growth of government expenditure in the United Kingdom since 1790. *Scottish Journal of Political Economy* 10.

Vivien, A. F. A. 1859. *Etudes administratives,* 3rd ed. Paris: Guillaumin.

Vries. J. de. 1984. The decline and rise of the Dutch economy, 1675-1900. *Research in Economic History,* supplement 3.

Wagner, W. 1987. Armee-Gliederung und Aufgabenstellung, 1848-1866. In *Die Habsburgermonarchie, 1848-1918.* Vol. 5: *Die Bewaffnete Macht,* ed. A. Wandruszka and P. Urbanitsch. Vienna: Verlag de Osterreichischer Academie der Wissenschafter.

Webber, C, and A. Wildavsky. 1986. *A History of Taxation and Expenditure in the Western World.* New York: Simon & Schuster.

Weitzel, O. 1967. Die Entwicklung der Staatsaugaben in Deutschland. Ph.D. diss., University of Erlangen-Nurnberg.

Wolfe, A. 1977. *The Limits of Legitimacy: Political Contradictions of Contemporary Capitalism.* New York: Free Press.

Woytinsky, W. S., and E. S. Woytinsky. 1955. *World Commerce and Governments: Trends and Outlook.* New York: Twentieth Century Fund.

Wrigley, E. A., and R. Schofield. 1981. *The Population History of England, 1541-1871: A Reconstruction.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Wysocki, J. 1975. *Infrastructur und wachsende Staatsaufgaben. Das Fallbespiel Osterreich, 1868-1913.* Stuttgart: Fischer.

12
Modern Devletin Yükselişi: II. Askeri İktidarın Özerkliği

11. Bölüm, askeri faaliyetlerin 1760 yılında devlet görevlerine hâkim olduğunu ve 1910'da hala devlet kaynaklarının yarısını işgal etmiş olduğunu göstermektedir. Askeri zihniyet 1914 yılı boyunca –aslında 20. yüzyıla kadar– modern devlete yakın durmuştu. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Batı'ya hâkim olan jeopolitik ve toplumsal barışın olağanüstü dönemi, modern toplum için askeri gücün sosyoloji tarafından göz ardı edilmesine neden olmuştu. Bu bölüm askeri gücün üç anahtar konusunun genel ilişkisini gösterir: Askeriyeyi kim kontrol etmişti, nasıl içten organize edilmişti ve askeriye hangi görevlerde hizmet vermişti[1].

1.*Kontrol* konusu, 3.bölümde tartışılmış olan devletin ana teorilerinden gelen terimlerle yaratılmış olabilir. Silahlı kuvvetler baskın sınıflar tarafından mı, çoğulcu parti demokrasisiyle mi yoksa özerk bir resmi seçkin tabaka tarafından mı kontrol edilmişti? Bunun dışında, silahlı kuvvetler "askeri sınıf sistemi" gibi tüm dış güçlerden kurumsal olarak özerk miydiler? Tek bir cevap burayı kaplamış olan birçok zaman, mekân ve rejim için yeterli olmayabilir.

2.Askeri *organizasyon*, iki hiyerarşinin etkileşimini oluşturdu: Subayların ve erkeklerin toplumsal sınıflarla ve bürokratikleşme ile profesyonelleşme gibi iki yenileştirme süreciyle olan dış bağlantıları. "yurttaş orduları"nın yükselişinin iki hiyerarşiyi zayıflattığı iddia edilmiştir (örn. Best 1982). Ama esasen askeri kuruluş "güçlü-zorlayıcıdır." Askerler kendi hayatlarını tehlikeye atmak ve savaşta düşmanlarının canını almak için sert disipline ihtiyaç duymuş-

[1] Bu bölüm için ana kaynaklar: Vagts(1959), Janowitz (1960), Gooch (1980), Best (1982), McNeil (1983), Strachan (1983), Bond (1984), Anderson (1988) ve Dandeker (1989).

lardır. Birçok silahlı kuvvetler disiplinli hiyerarşilerdir. Bu dönemde birçok ordu düzenli oluşumlarda ve mücadelelerde dövüştükleri için askeri hiyerarşi olağandışı bir şekilde vurgulanmıştı. Askeriyeler sınıf ve vatandaşlığın popüler kavramlarını küçümseyen ve çoğunlukla bastıran kısmi güç kuruluşlarıydı. Ama askeri kuruluş değiştirilmişti. Kurumsal özerkliğine son veremedi fakat askeri organizasyonlar bürokratik olarak devletin içine yedirilmişti. Ayrıca sınıflarla ve resmi bürokrasiyle dolaşık kalırken, profesyonelleştirmişti.

3.Bir zamanlar devlet tarafından tekelleştirilen askeri görevleri ben devletin "askeri belirginleştirmesi" olarak adlandırdım. Bu durum hem jeopolitik olarak dış savaşı yürüten hem de hoşnutsuzluğu bastıran içsel olarak ikiliydi. Her ikisi de kalmışlardı fakat değiştirilmişlerdi. Genelde ben çelişkili görünen bir yönü izlerim: Askeri güç, devletle resmi birleşmesine, geniş ulusal vatandaşlığın büyümesine, askeri sınıfın özerkliğine ve dönem boyunca artan katmanlı gücüne rağmen Batı toplumuna bazı tehlikeler getirmişti. Eleştirmenler siyasal ve askeri gücü niye ayırıyorsun diye bana sormuşlardır (örn. bazı arkadaşça tartışmalarımızda, Runciman 1987 ve Eric Wright). Cevabım şudur: Onlar yıkıcı sonuçlarla bizim kendi çağımızda ayrılmışlardı ve özerktiler. Bu bölüm, Batı askeriyelerinin yukarıya güç gösterisinin bir "Dünya-tarihsel uğrak" için kendilerini donattığı gibi bitmiştir.

İşlevler: I.Yurtiçi Militarizm

Ordular ve nadiren donanmalar iç güvenliği sağlamak için önemliydiler ama dönem boyunca rolleri değişmiştir[2]. Yurtiçi baskıyı dört düzeye ayırırım. İlki devletin kamusal düzeni yatıştırmayla, hakem yoluyla, uzlaşarak ve tek başına iknayla herhangi bir baskı olmaksızın çözdüğüdür. Açıkçası şimdiye kadar hiçbir devlet tamamen barışçıl olmamıştır ve bu yüzden tüm devletler bazen veya rutin olarak baskıyla yönetilmişlerdir.

İkinci düzey, modern anlamda kontrol etme, bir diğer deyişle Jandarmalıktır ki bu durum askeri kuvvetin bir göstergesine yardım dilemeden sadece basit silahlara sahip olan disiplinli güçler tarafından suç ve düzensizlikle savaşmadır. Bu çok nadiren ordunun görevi olmuştur. 18. yüzyılda asayişin büyük kısmı atanan polis memurlarınca sağlanmış ve yerel ileri gelen kişiler tarafından kontrol edilmişti. Avrupa'nın en büyük şehri Londra bile birçok polis memuru tarafından korunmuştu. Ama eğer sıkıntı ayaklanmanın üçüncü düzeyine yayılmışsa, polis memurlarının ötesinde, düzenli ordu, milis ve diğer önemli paramiliter oluşumlar güç gösterisi yapmaları için çağırılmışlardı. Daha güçlü gösterilerle karşılaşılırsa isyancılar genellikle dağıtılmışlardı. Otoriteler bunlardan sonra çareler düşünebilmişlerdi. Bu genellikle şiddetin ritüel

---

2 Bu bölümde geniş ölçüde Emsley'in (1983) polislik hakkındaki karşılaştırmalı çalışmasına güvendim.

değişimiydi. Eğer bu da işe yaramamışsa genellikle muvazzaf birlikler tarafından büyük bir askeri baskıyla gerçek savaşma ve vurma, dördüncü düzey olarak devreye girmişti. Ne rejimler ne de ordular bu durumu hoş karşılamamışlardı çünkü bu onların rutin düzeni sağlamadaki başarısızlıklarını göstermişti. Askerler silahlarını bir kez ateşleyince, atlara yüklenilince ve süvari kılıçları dövülünce, büyük ihtimalle dar sokaklardaki isyancıların hareketleri kolayca tahmin edilememişti. Bu daha düzensiz sonuçlara neden olmuştu ve rejimler sıklıkla suçu bunu emreden polislere atmışlardı.

1600 ve 1800 yılları arasında ordu yerel ileri gelen kişilerden ve onların tutucularından görevi devraldıkları için merkezi devletler üçüncü ve dördüncü düzeydeki baskıları kazanmışlardı. 18. yüzyıl mutlakıyetçi rejimleri daha sonra kendi başkentlerine ara sıra ve ulusal olan yarı askeri polis örgütlerini eklemiştiler. 3000'den fazla adamın savaş bakanından sorumlu olduğu Fransız Marechaussee bunların en önemli olanıydı. 1780lerde, 300'den fazla adamdan oluşan askeri polis koruması Viyana'da düzeni korumuştu. Bu paramiliter birliklerin varlığı aslında bir güç gösterisi olmuş; genel nezareti arttırmayı, suçu ve kargaşayı caydırmayı tasarlamışlardı (Anxmann 1991). Duran ordulardan sakınan anayasal rejimler, orduyla gevşekçe koordine olan yerel yüksek tabaka tarafından korunan milisleri geliştirmişlerdi.

19. yüzyılın en önemli gelişmesi sayıca ve mühimmat olarak az veya dördüncü düzey olası şiddete başvuramamaları rağmen orduyla paralellik gösteren örgütsel yetenekleri olan kentsel, bölgesel ve ulusal polis güçlerinin ortaya çıkmasıdır. Onlar ordu veya bölgeye değil daha geniş sivil otoritelere karşı sorumluydular. İngiliz polis kuvvetleri birinde uç noktadaydı: Silahsızdı ve yerel-bölgesel olarak kent ve ülke tarafından kontrol edilmişti ama acil durumlarda Londra ile koordine olmuştu. Başka yerler sivil ve yarı askeri örgütleri birbirleriyle birlikte geliştirmişlerdi. Fransa'da başlangıçta Parisli ve İç İşleri Bakanlığı'na sorumlu olan *Surete Nationale,* kentsel polis kuvvetlerini içine çekmişti ve Marchausse'den geliştirilen Jandarma, silahlı ve Savaş Bakanlığı'na karşı sorumluydu. Prusya polisi resmen ordudan ayrılmasına ve 1900'lerde artan sivil kontrollere rağmen en askeri oluşum olarak devam etmişti. Amerikan ordusu, ulusal muhafız olan resmi milislerle ve yerel emniyet amirlikleriyle işbirliği yapmışlardı. Bu çeşitli politika kuvvetleri ve yarı askeri oluşumlar yaptırımlarım üçüncü düzeyinden orduları çıkarmaya yönelmişlerdi. Dördüncü düzeyde uzmanlaşan ordular, kendilerini organize şiddetin ciddi patlaklarından sınırlamış diğer otoritelerle yakın işbirliği yapmışlardı.

Çağdaş sosyologlar bu gelişmelerin, modern zamanın iki baskın ve göreli olarak barışçı teorileri olan liberalizm ve Marksizm'in etkisi altında olduklarını yorumlamışlardır. Onları, özellikle de rutin korumanın büyümesi, daha derin ve aslında yayılan sosyal dönüşüm hakkında yanlış yorumlamışlardı. Bu dönüşüm sivil toplumun kendini rutin olarak koruyarak ve "iç disiplin" ile

kendisiyle "barışması"ydı. Faucault (1979) toplumda cezanın otoriter, açık, cezalandırıcı, olağanüstü ve yaygın şiddetten; saklı, rutin, disiplinli, içsele dönüştüğünü tartışmıştı. Geniş toplumlara şüpheli yaklaşımında onun kanıtı sadece hapishaneler ve akıl hastaneleriyle ilgilenmiş olmasıydı. Ama Giddens (1985: 181-92) ve Dandeker (1989) daha geniş "disiplinli güç"ün rutinleştirme boyunca, halk ve özel idarelerin fabrika üretimi, ofis ve muhasebe işleri, zaman çizelgelerinin her yerde olması, akılcı yazılı kanunlar, ekonomik piyasaların kısıtlamaları (özellikle de özgür emek sözleşmeleri) ve de okul öğretiminin denetimli rutinleri gibi kayıtlarından, zaman çizelgelerinden sağlanan "izleme" sonucunda geldiğini tartışarak onun iddialarını uzatmışlardır. Şiddete püskürebilmeden önce itaatsizlik, ilk gerginlik noktasında içselleştirilmiş uyum içine disipline edilmişti.

Giddens, Marx'ın endüstriyel kapitalizmin sınıf ilişkilerine "durgun ekonomik baskılar" getirdiği yorumundan alıntı yaparak işyerinin üzerinde durur. Bu Anderson ve Brenner gibi Marksistlerin üretimin tarihi biçimleri şiddetin yardımıyla fazla emeği çıkarırken, kapitalizm bunu ekonomik süreç boyunca kendi yapar düşüncesiyle iyi uymuştur. Elias'ın (1983) Batı "uygarlık süreci" gelişimi raporunda da vurgulanan bir nokta şiddetin sınıf ilişkilerinden çekilmesidir. Şiddet modern toplumda saklıdır, kurumsallaşmıştır (her ne kadar feministler aile şiddetinin olduğunu ısrar etseler de). Biz artık vücutları saymıyor, kurbanlara psikanaliz yapıyoruz. Ne Elias ne de Marksistler bunun askeriye için sonuçlarına ilgi duymamıştı ama Giddens ve Dandeker duymuştu. Giddens "Bu durum savaşın gerilemesini değil, ulusal devletler sisteminde diğer devletlere karşı "dışarıyı gösteren" askeri gücün yoğunlaşmasını içerir" diye söylemişti (1985: 192). Tilly (1990: 125) bunu desteklemiştir ama böyle bir geçişin 20. yüzyıl Üçüncü Dünya ülkelerinde meydana gelmediğini de eklemiştir. Bunun silahlı kuvvetleri, onların kendi içlerine doğru muazzam askeri ateş gücünü birkaç tarihi Batı rejiminin çekingenliğiyle gösterir. Tilly'nin de kabul ettiği gibi bu durum, askeri gücün askeriyeleri sınıf çatışmalarından ayıran ikili görevlerden (savaş/bastırma) tekil görevlere (savaş) kadar büyük bir dönüşüme tanıklık eden Batı tarihiyle farklılık göstermiştir.

Bu doğru mu? Büyük ölçüde evet ama bu dönem boyunca veya öncelikle Foucault, Giddens, Dandeker ve Elias'tan alıntılanan nedenler için doğru değil. Onlar –Amerika'nın iç şehirleri dışında– modern Batı toplumunun sosyal düzeninin diğer birçok tarihi topluluklardan çok daha az baskı aldığı konusunda haklıydılar ve bu askeriyeyi çoğunlukla dışarıyı gösterir hale getirmişti. Fakat siyasal ve sosyal yurttaşlık ve iş ilişkilerinin kurumsal uzlaşması gibi iki güç başarıları sayesinde bu durum çoğunlukla 20. yüzyılda başarılmıştır özel-

likle de 20. yüzyılın ikinci yarısında.[3] Birçok Üçüncü Dünya ülkesinde siyasal ve sosyal yurttaşlık kazanılmadığı için, bu askeriye orada hala içeriye nasıl karışır bunu açıklar. Kanıtlar ne disiplinin ne de askeriyenin içsel baskıdan çekilmesinin 1914'e kadar olmadığını göstermiştir.

Açık şiddette bir gerileme kurmak için Dandeker ve Giddens kanıtın iki kaynağına güvenmişlerdir: 18. yüzyılın önemsiz hırsızlıklar, kaba kuvvet ve güvensiz anayollara karakterize olmuş modern tanımlamalarıyla, 19. yüzyılda Gurr ve arkadaşları tarafından şiddetin yaygın suçlardaki kanıtlanmış düşüşü (1977). Suç verileri adı çıkmış bir şekilde güvenilmez olmaların rağmen, gerileme muhtemelen gerçektir (mal varlıklarına karşı yumuşak suçlardaki olası bir artışın dengeli olmasına rağmen; Emsley 1983: 115-31). Dandeker, Foucault ve Giddens'ın tartıştığı gibi (Elias çok daha önce başladığını söylemiştir.), ileri kapitalist toplumlar genellikle insanlar arası ilişkilerde ve günlük rutinlerde tarihi toplumlardan daha barışçıldılar ve bu dönüşümün ilk adımı 18. yüzyılda başlamış, 19. yüzyıl boyunca devam etmişti. Fakat yaygın suçlar (benim ikinci koruma düzeyim), Avrupa'nın organize haydutları olan geri alanları dışında 18. yüzyıl ordusunun ilgisi değildi. Hırsızlık ve kaba kuvvet, polis memurları, sulh yargıçları ya da yerel ileri gelen kişiler tarafınca bastırılmış ya da toplumun normal durumu olarak göz ardı edilmişlerdi. Ordular ve milisler şiddet üçüncü düzeye, yani çoğunlukla yiyecek ayaklanmaları, kaçakçılık rahatsızlıkları, işçi-işveren uyuşmazlıkları ve askeri baskıya karşı ayaklanmalar gibi güç gösterisi gereken isyanlara yayılırsa çağrılırlardı.

Tilly (1986), Fransa olayında daha sonra olanlar için en iyi kanıtı sağlamıştır. O toplu protestonun gerilemesini değil, ekmek kargaşasından iş grevine, yerelden ulusal organizasyonlara ikili dönüşümü anlatır – ki bu da kapitalizmin ve ulusal devletin gelişmesinin yanıtıdır. 1950lerde doruğa çıkan sendika ve siyasal parti çalkantıları, düzenli ordu tarafından bastırılmayı gerektirmesin diye 20. yüzyılda kurumlaştırılmıştı. Ama 1914'ten önce durum farklıydı. Grevciler ve siyasi protestocular, daha önce ekmek ayaklanmacılarının tecrübe ettiği kadar sıklıkla asker tarafından bastırılmışlardı. 1000'den fazla protestocu 1830, 1848 ve 1871 yıllarında askerle dövüşürken öldürülmüştü.

Daha sonraki hiçbir "devrim"in sonraki olaylarla uyuşmamasına rağmen, Tilly'nin söylediğine göre düzinelerce olayda, yüzlerce kişi kamusal alanlarda tutulmuş ve onlar bölüklere karşı bir günden daha fazla tutulmuşlardır. En büyüklerinden biri dönemin sonuna doğru, 1905-7'deki işçi ve çiftçi huzursuzluklarında meydana gelmiştir. Aynı zamanda 1851'de ve 1889'da (başarısız olunan) darbeler yapılmıştır.

---

3 Dünya ülkelerindeki iş ilişkilerinin kurumsallaşmasının toplumun askeri güçten arındırılmasına daha az fayla sağlaması, burada sanayileşmenin Batı'ya göre daha dar alanda olması yüzündendir. Latin Amerika'nın ülkelerindeki gibi endüstriyel işçi sınıfı oranı, bu ülkelerin Batılı tarihi benzerlerinden çok daha küçüktür.

Tilly 19. yüzyılı "isyancı bir yüzyıl" olarak adlandırmaktadır (1986: 308-9, 358-66, 383-4). Fransız askeri güçleri, 1789'dan önceki yüzyılda olduğu gibi, 19. yüzyıldaki baskı konusunda da aktif bir rol oynamıştır. Diğer yandan devletin farklı bölümleri, karşı fikirde yani arabuluculukta yer almıştır. 18. Bölüm'de gördüğümüz gibi, Fransız polis şefleri ve astları, yüzyılın sonlarında Çalışma Bakanlığı'ndan da yardım alarak, şiddete dönüşmeden önce işçi tartışmalarını yatıştırmaya çalışmıştır. Fransız yurtiçi militarizmi değişiklik göstermiştir.

Fransız tarihi istisnaidir, ama şiddeti değil. Birleşik Devletler'de 1860'a kadar ordunun en önemli görevi Kızılderilileri öldürmekti; ardından, geniş ve yeniden oluşturulmuş ulusal muhafızlar bir yandan Kızılderilileri ve köleleri bastırmayı bırakarak Güney'i işgal etmeye ve sonrasında da grev ve kentsel ayaklanmaları dağıtmaya yönelirken diğer yandan da içten içe yanan bir iç savaşa girişecekti (Hill 1964: 4. Bölüm; Dupuy 1971, özellikle 76). Goldstein (1978: 1=102, 548), Amerikan iş gücünün 1870'ten 1930'lara kadar süren "geniş çaplı ve devamlı" buhranını, nerede gerekliyse ordunun desteklediği ulusal korumanın devamlı konuşlanması da dâhil olmak üzere, belgelemiştir. 1880'lerde bu biraz zayıflamış, 1890'larda biraz düşmüştür. Bunun nedeni rejim ve işverenin işler konusunda planlanmış ikili bir planı olmasıydı; geniş ve sosyalist protestoyu bastır, yetenekli işçilerin kısmi protestosunu yatıştır (bkz. 18. bölüm). Amerika'nın yerel bastırması daha seçici olmakla beraber askeri ve yardımcı askeri olarak kalmıştır. Ancak 20. yüzyılın başlarında diğer devlet daireleri işçi arabuluculuğuna başlamıştır.

Avusturya şiddeti hemen hemen hiç değişmeden devam etti. Ordu, garnizonları bütün büyük kentlerin içine konuşlandı ve her on yıllık süreçte ulusal karışıklığı engelledi. 1848-9 Devrimi tekrarlanmamış olsa da, protesto ve baskı azalmadı, ve rejim gittikçe artarak az güvenilir dar görüşlü paramiliterlere göre düzenli müşterek orduya daha fazla güvendi. Avusturya ya da Prusyalı-Alman devletleri tarafından gerçek işçi sınıfı tahkimi azdı. Ayrıca, onların askerleri sivil meselelere de müdahale edebiliyorlardı. 20. yüzyıla doğru Alman garnizonları ve kale şehirleri isyanın başlıca önleyicileriydiler.1820'den sonra, yerel Alman ordu komutanlarının sivil makamlar tarafından sorulmadan keyfi seçimlere müdahale etme hakları vardı (ikisinin normalde bir arada hareket etmesine rağmen). Bu, 1913'ün kötülüğü ile ün salan Zabern olayı ile sonuçlandı, orada yerel albay isteksizce göstericileri dağıtmış ve liderlerini tutuklamıştı. Bu halkı sarsmıştı ve albay askeri mahkemede yargılandı; ama aklandı ve gönülsüzce de olsa askeri güçler tarafından desteklendi. Alman askeri işgalinde herhangi bir azalma yoktu. 1909'da makineli tüfek, atış mühimmat ve sabit süngülü askerler hala ayaklanan güçsüzleri sindiriyordu. Fakat o zamanlarda Alman askerinin sık sık şiddet kullanmasına gerek yoktu. Çoğunlukla rutin bir şekilde milis kuvvetlerin gösterilmesi yeterliydi. (R. Tilly 1971; Ludtke 1989: özellikle 180-98; ayrıca 18. Bölüm).

Birçok ülkede askeri baskı devam etti fakat yeni polis ve milis otoritelerin gelişimiyle birlikte. Parti-Demokratik ülkelerde de bunların yanı sıra devlet sınıf çatışmalarını uzlaştırmaya çalıştı. Böylece ordular rutin olarak orta düzey sorunlarla karşılaşmadılar. Ayaklanmalar 18. yy kadar yaygındı fakat rejimler tehdit derecesine uygun daha çok sayıda baskı çeşidi buldular. Toplulukları cezalandırmayı ya da onlara ateş etmeyi seven çok az sayıda rejim ya da ordu komandosu vardı. Rusya bunu düzenli olarak yapmıştır. Bireysel ve yerel şiddet geleneği olan Amerika'da rutin olarak bu riske girmiştir (bkz. 18. Bölüm). Baskıcı askeri siyaset 3 geleneksel şekilde varlığını sürdürdü – öncelikle bir *var oluş,* ikinci olarak bir *gösteri* ve nadiren de gerçek *şiddet,* fakat artık daha geniş bir dağarcığı vardı.

Aslında, İngilizlerin deneyimi en farklı olanıydı ve askeri baskının azılışının açık örneğiydi. 18. yüzyıl boyunca, 10.000-15.000 güçlü askerden oluşan barış ordusu ayaklanmalar için kullanıldı. Gordon ayaklanması bu ayaklanmalardan en sonuncusuydu ve 285 kişinin ölümüyle sonuçlandı. Ordu, Fransız savaşları boyunca bir baskı unsuru olarak hazırda bekletildi. Kışlalar artık kaçakçılık bölgelerinde değildi ve Fransız ve yerli radikal güçlere karşı kullanılıyorlardı. Ordu iki seçkin milis gücünün birleşiminden oluşuyordu; Gönüllüler ve Gönüllü Süvariler (Yeomenry). İsyancılar 1816, 1821, 1830-32 yıllarında ve reformcular (Chartisler) 1839 ve 1848 yılarında askerler tarafından bastırıldılar. İrlanda'nın tamamı işgal ordulu asi bir koloniydi. Bundan dolayı İrlanda'da kısmı bir barış ortamı vardı, ta ki 1889 ve 1912 yılları arasındaki ayaklanmalara kadar. Fakat bu ayaklanmalarla farklı biçimlerde başa çıkılmıştı.

1840'lardan sonra, İngiliz otoriteleri de ilçe ya da ülke polis güçleri sistemine geçebilirdi. Eğer büyük Manchester gücü (1849 da, her 633 kişi için 1 polis memuru) yerel ayaklanmalarla baş edemezse, Londra Metropol ve Home Office bir günde polislerin sayısının on katı kadar polis gönderebilirdi. 1869 ve 1910 arasında (Emsley 1983: 178), askeriye en az yirmi dört kere belki de daha fazla kullanılmasına rağmen, çoğu göstericilere mavililer (polis) tarafından karşı koyuldu, kırmızılılar (şimdi haki ile süslüler) tarafından değil. Askeri baskı hala vardı fakat 1848 beri oldukça azalmıştı.

Aslında devlet askeri baskıyı güçlü ülke ajanslarıyla işçi tartışmalarında ciddi bir biçimde kullanmıştı. (bkz. 17. Bölüm). Neden İngiltere'de askeriyeden polisliğe (artı parti-demokrat ülkeler için ortak uzlaşma) doğru özel bir değişim oldu ve bu değişim ne tür bir pasifize etmeyi temsil ediyordu? Üç ana neden vardı:

1. Kapitalist kentleşme yerli halkını geleneksel parçalı koruma gücüyle kontrol edemeyen mal sahibi sınıfların korkularını arttırdı. Merkezileşmiş "despot" polis gücü korkularını bastırmak zorundaydılar ve bunu diğer ülkelerden daha önce yaptılar çünkü kentselliğin bozuluşu, endüstrisel kapitalizm, Fransız savaşlarının siyasal ayaklanmaları ve Çartizm reform süreci birbiriye aynı za-

mana rast geldi (bkz. 4. ve 15. Bölüm). Dahası 18 yüzyıl İrlandası'nda zaten ciddi bir tehdit oluştu. Protestan kökenliler İngiliz ana toprağında model olan polis güçlerini kurmak için merkezileşme korkularını yendiler (Axtmann 1991).

2. Askeriyenin kendisi de birliklerin ahlakını bozulduğu ve İngiltere'nin emperyalist taahhütlerine müdahale ettiği düşüncesiyle yaptıkları baskıyı durdurmak istiyordu. İngiltere oransal olarak en küçük ve profesyonel ülke içi askere sahipti. Hiçbir sınır alayı ya da ayaklanmaları bastıran birliklere dönüşebilecek düşük oranda bastırma konusunda uzmanlaşmış birliği yoktu

3. 1848-9 da Çartizm'in yıkılışı radikal protestocuların moralini bozdu ve ayaklanma kontrolü için görevlendirilmeden önce yeni polis güçlerine en düşük tehdit altında kendilerini suçlarla baş edebilmek için etkili bir biçimde yapılandırmaya zaman verdi. Yeni sistem işe yaradı. (McNeill 1983:187-8) Şimdi devlet askere ülkeyi korumasına izin vererek, dışa vurulmuş şiddetin istikrar bozucu ve gayri meşrulaştırıcı etkisini görmezlikten gelebilirdi. 1889'daki Londra Tersanesi grevine kadar, polis kafa kafaya bir mücadele çıkmadan, bağırmayı ve yürümeyi mümkün kılan "lütfen devam edin" taktikleri geliştirdi.

Yeni polis sistemi toplumu etkisi altına alan ve yaygın bir biçimde içselleştirilen "disiplin"den dolayı mı işe yaradı? Giddens 19. yüzyıl yönetim ve iletişim gücündeki gelişme kapasitelerine doğru bir biçimde vurgu yapıyor. Fakat bu yaygınlıktan daha otoriterdi ve *iki* taraf tarafından da kullanılabilirdi. Kendiliğinden oluşan yerel şiddet azalırken, organize olan sınıf savaşları artabilirdi, tıpkı Çartist döneminde olduğu gibi. Bundan dolayı, otoriter kuruluşlar Çartist döneminin kalıntılarından doğan bölümsel ticaret sendikacılığından yararlandılar. Polisler de orta seviyedeki ayaklanmalara hızla ve değişen sayılarla karşılık vererek otoriter güçler kazanmışlardır. Tüfek ve süvari cezalarına ferahlıkla son verilmiştir.

Potansiyel İsyancıların Fourcault-Giddens yönetimiyle edilebileceğine ve Marx yöntemi kullanılarak ancak ekonomik araçlarla onlardan istifade edildiğine dair birkaç işaret vardı. Çartistler fiziksel ve örgütsel yenilgiye uğradı (15. Bölüm bunu açıklıyor); çiftlik çalışanları azalan sayılarla ve yerel bölgelere sürülerek zorla gönderiliyordu, gizli protestolar yapılıyordu (Tilly 1982);kapitalizm şehirler için yeterli yiyeceği sağlıyor ve ekmek isyanlarını azaltıyordu; ve yetenekli işçiler bölgesel,sorumlu protestolara başladılar (bkz. 15. Bölüm).Bunların sebebi otoriter organize gücün dengesiydi,dağılmış "disiplin" değil. Diğer yönetimler, yerli rakipleri karşısında böyle bir örgütsel üstünlük sağlayamadığından yeni oluşan idarelerini korumak için daha fazla askeri kuvvete ihtiyaç duyuyorlardı

Baskıya tarihsel açıdan ve kademe kademe bakmak, Foucault, Giddens ve Marksistler tarafından ortaya sürülen tek dünya-tarihsel dönüşümden daha karışık oluşumların ortaya çıkmasına neden oluyordu. Ayrıca onların hesapla-

rında, yönetim stratejilerinin, polis teşkilatının ve askeriyenin kendine has karakterlerinin göz ardı edildiğini de eklemeliyiz. Aslında, önceki dönemde, 1600den 1800'e kadar devletin kontrol ettiği orduların, baskının üçüncü kademesinden sonra ikincisinde de sorumlu olmasıyla daha büyük bir dönüşüm yaşandı. Fakat daha sonradan ordular, şehirde ve silah teknolojisi kendini çok fazla gösteremediğinde ve toplu ölümlere neden olduğunda, uygunsuz araçlar olarak hatırlandı. İleri bölümlerde savaşın profesyonelleştiğini, yoğun ateş gücüyle daha alakalıyken, kılıçlarla pek de öyle olmadığını göreceğiz.

Savaş iç baskıdan daha *farklı* bir hale geliyordu. Yönetimler iki askeri işlevin, taktikte, silahta, kışlalarda ve disiplinde birbirinden ayrıldığını gördü. Bu, ordu etkinliğini şu ana kadar onun en büyük görevi olan şey açısından tehdit ediyordu. Böylece yarı askeri ulusal denetimi kurumsallaştırmak için, askeriyeye daha yakın, büyük bir yayılmış disiplinle hareket etmeyen, mutlakıyetçi yönetimler ortaya çıktı ve denetimi büyük şehirlere taşıdılar. (13.Bölüm'de öncelikli olarak daha bürokratik bir yönetim olmaya yaklaştıkları görülüyor). İngiltere hem İrlanda tecrübesinden hem de ordusu iki görevle çok meşgul olduğundan, polis güçlerine ayrıldı.

1800'de yeni bir dönüşüm başladı, çünkü askeri araçların uygunsuzluğu, devrim döneminin ve sanayileşmenin tahrikleri yüzünden açığâ vurulmuştu. Polis, paramiliter ve düzenli ordular düzene karşı artan tehlikelerle mücadele ettiği sırada, işçi sınıfı üçe bölündü (hâlâ da öyle). İki "uzlaştırma" bu dönüşümü daha da büyüttü. Yeni polis kuvvetlerinin otoriter etkinliğe ve belki biraz da Giddens-Foucault-Marksist tipinin toplumsal ve disiplin açışından ilerlemesine bağlı olarak en düşük tabakanın tehdidi olan sıradan suçlar da azalmaya başladı. Sonrasında yurttaşlık ve işçi sınıfına yalpan ödemeler geliştikçe yüksek askeri güce duyulan ihtiyaç azaldı fakat bu yönetimler arasında değişen bir durumdu. Goldstein (1983),1900'den savaş askeriyenin mevcudiyetinin her yerde devam ettiğini fakat daha anayasal ve parti-demokrasisi sahibi kuzeybatı Avrupa yönetimlerinde müdahalelerin azaldığını gösteriyor.

Goldstein, yokluğunda işlerin daha kötü gideceği "güvenlik kapağı"nın hususi etkisine dikkat çekiyor: 1850 ve 1914 yılları arasında, 40 milyon genç, güçlü ve belki de memnuniyetsiz Avrupalı Yeni Dünya'ya gitmişti. Fakat baskıcı dönemdeki bu azalmanın asıl nedeninin politika olduğu görüşünde. Yönetimler sanayileşmeyi, okur-yazarlığı ve şehirleşmeyi teşvik etmişti fakat bir yandan da muhalif ufak bir burjuva sınıfı ve işçi sınıfı yaratmıştı. Sonunda, 50 yıllık bir kargaşa ve baskı sonucunda, yönetimler yollarını değiştirdi ve seçici ve birleşmiş orta sınıfın ve işçi sınıfının isteklerini yerine getirerek uzlaşma sağlamaya başladı. Askeri baskı artık gerçek aşırılıklar için kullanılacaktı – bu işçi sınıfı hareketleri için derin içerimleri olan seçici bir politikaydı (18. Bölüm'de açıklanmıştır). Üç parti-demokrasisi yönetiminde, siyasal yurttaşlığı ve işçi sınıfı ilişkileri kurumsallaştırıldığında, bazı düşüşler meydana geldi. Bu

yüzyılın yarısında İngiliz orta sınıfları birleşmişti; Fransız cumhuriyeti ve Amerikan birliği daha sonra yerleşti. İngiltere'nin sanayi ilişkileri en çok kurumlaşmış olandı, Fransa ikinci sıradaydı, fakat savaştan sonra büyük değişiklikler meydana geldi (bkz. 17. ve 18. Bölüm). Almanya ve Avusturya temsilcilerini, Avusturya ulusal belirginleşmesini belirlememişti ve orduları önceki gibi gerekliydi.

Kendi devlet örneklerimin önyargılı doğasına da dikkat çekmek istiyorum. Hepsi de Alt Güçler'den daha fazla askeri güce sahip olan Büyük Güçler'di. Batı'nın alt Güçleri'nin çoğu benzer özellikleri paylaşıyorlardı – baskı uygulamak için bir aşağı yönetim kapasitesi, gerçek baskının aşağı seviyeleri, tam temsilci demokrasiye erken geçiş (ilk kadın sorunları), işçi sınıfı ilişkilerinin kurumlaştırılması ve refah devletlerine dönüşümleri. Avusturya, Yeni Zelanda, İskandinavya'nın ve (1830'dan sonra) Gelişmemiş Devletler'in halklarının Almanlardan ve Amerikalılardan daha iyi bir modern toplum "zorunlu disiplini" içselleştirmiş olduğuna inanmak zor. Çok fazla askeri baskı görmedikleri için yurttaşlık haklarını geliştirmiş olmaları muhtemel (Stephen'ın söylediği gibi 1989).

Birçok Büyük Güç ordusu dışarı olduğu kadar içeri de dönüktü, fakat artık polis teşkilatı, paramiliter örgütler ve barış gücü'nden de katkı alıyordu. Toplum biraz da olsa disipline oluyorduysa da, bu disiplinin çoğu hala otoriter bir biçimde hiyerarşik zorlayıcı kurumlar tarafından empoze ediliyordu, yurttaşlar bunu kendileri benimsememişti. Uzun dönemde, modern devletin gelişimi devletinkinden çok vatandaşlığın gelişimiydi, iç ordulaşmayı düşük seviyeler indirmeye çalışıyorlardı. Kadrosunun çoğu " geleneksel giyimli, askeri olmayan bir biçimde çalışan geleneksel insanlardı" ve kaba kuvveti arka plana itmişlerdi (Poggi 1990: 73-4). Ama bu dönemde, sivil memurlar bu zalimlere, özelleştirilmiş bir "yarı-zalim" polis ve (bazı durumlarda) "sivil" arabulucu roller yüklemiş ve onları özel görevlere yönlendirmişlerdi. Bu durum 1945 sonrasında birçok ülkede böyle kaldı. Milli askeri belirginleşme daha düşük seviyelere indirildi fakat milli askeriye ayakta kaldı.

Eğer bazı ülkelerdeki bazı toplumsal gruplar daha aktif ve daha istekli itaat etselerdi, bu, bilinçsiz rotalaştırmaya değil modern sosyal hayatin itibarlı insani haklarına ulaşmalarıyla sonuçlanırdı. Çünkü yetkili güçler ve elde edilen insan hakları değiştikçe, askeri baskı seviyesi ve çeşitleri de aynı zamanda değişir. Onların bolumu için rejimler, muhaliflerden daha az düzen eksikliğiyle karşı karşıya gelmemişlerdir fakat baskıcı kaynaklar daha büyük duyarlılıkla kılıç ve silahlardan almışlardır. Bu, çoğu askeriyenin karşılıklı rollerini sonlandırmaktan çok değişiklik yaparak, daha çok dış savaşlar üzerine konsantre olabilmelerini sağlamıştır. Yerel askeri baskı, daha geniş yurttaşlık hakları için, çeşitli sınıfsal ve etnik belirginleşmelere, bölgesel ve dinsel azınlık kavgalarına karşı değişmeden kalmıştır. Böylece askeri katmanın iki hiyerarşisi-sınıf kom-

pozisyonları ve memur-adam ilişkileri- yerel baskıdaki işlevlerine göre değişmeden kalmışlardır. Jeopolitik militarizmin, askeriyenin içerisinde kast sistemine eğilimlere sebep olduğunu fakat bunun yerel baskı içerisindeki tutucu ve varlıklı sınıflarla olan yakın ilişkiler aracılığıyla bastırıldığını daha ileride göstereceğim.

İşlevler: II. Jeopolitik Militarizm

Savaş ve savaş hazırlıkları uzun bir süre devletin ağır basan işlevlerinden olmuştur. 11. Bölüm gösteriyor ki; bu durum 19. yüzyılın yarısına kadar bu şekilde devam etmiştir. 18. yüzyılda askeri güç kullanımı ve tehlikesi dış politikanın sorgulanmayan bir parçası olmuştur. Savaş, dış siyasetin gündelik bir uğraşı değildir ve diplomatlar sık sık bundan yakınmaktadırlar. Fakat 18. yüzyılda Büyük Güçler, yılların % 78'inde ve 19. yüzyılda ise % 40'ında savaşın içindeydiler. (Tilly 1990:72). Çünkü savaş belki de insanlık için bilinen en insafsız yarıştır, devam eden bir öğrenme sureci vardır- savaşta olmak ya da birini yakından izlemek, derslerini öğrenmek, askeriyeyi modernize etmek, tehlikeyle yüzleşmek, savaşa gitmek veya yakından dikkatlice gözlemlemek vs. Askeriyesine yakın ilgi göstermeyen ve onu modernize etmeyen bir rejim uzun sure yaşayamazdı. Militarizm ayni zamanda ittifak, kraliyet evlilikleri ve ticari antlaşmalar üzerinde pazarlık görüşmeleri yaparak daha barışçıl bir diplomasiye yayılmıştır. Gerçekteyse hiçbir diplomatik görüşme, kendi devletinin güvenliğini ve gücün askeri dengesini düşünmeksizin yapılmamıştır. Savaş ve askeriye hükümet liderliklerinin ve dış politikanın merkeziydi. Bütün hükümetler askeri olarak belirginleşmişlerdir – tıpkı çoğunun bugün yaptığı gibi.

Onların jeopolitik militarizmini, savaş ve barış hakkında karar almalarını kim kontrol etmiştir? 18. yy. sonlarındaki mutlak rejimlere kadar süregelen geleneksel uygulamalar çok acıktı. Savaşı da kapsayan dış politika, monarşinin kendi özel yetkisiydi. Prusya'nın II. Frederick'i, 1740'ta nasıl Silezya'yı – dünyanın kritik bölgesi– kazanmaya geldiğini ve Prusya'nın tarihi yükselişini şöyle anlatıyor:

> Babam öldüğünde bütün Avrupa'yı barış içinde buldum. Genç Çar İvan'ın azınlığı beni, Rusya'yı *Pragmatik Yaptırım*'ı* (Maria Theresa adındaki bir kadının Avusturya tahtına oturmasını kabul eden antlaşma) garanti altına almaktan çok kendi

* Orijinali *Pragmatic Sanction*. Avrupa tarihinde, bir iktidar krizini çözebilmek üzere mevcut teamüllerin dışında bir çözüm bulabilmek adına yapılan düzenlemelerdir. Roma İmparatorluğu'nda imparatorun emriyle yürürlüğe girerdi. Roma İmparatorluğu'ndan sonra da pek çok Avrupa krallığı tarafından kullanılmıştır. Bu örnekte olduğu gibi, krallığın hiçbir erkek varisi olmadığında, kadınların tahta çıkabilmesini sağlayan düzenlemeler için de kullanılmıştır – ç.n.

> iç meselelerinin daha çok endişelendirdiğini söyleyerek umutlandırdı. Ayrıca kendimi, yüklü bir devlet hazinesiyle birlikte emrimdeki yüksek eğitimli güçlerle birlikte buldum. Ve ben de hayat dolu bir mizaca sahiptim. İste bütün bunlar beni Avusturya'nın Theresa'sına, Bohemya'nın kraliçesine ve Macaristan'a karşı savaşı sürdürmekte ikna eden sebeplerdi... Hırs, avantaj, kendim için isim yapma hayali – bunlar beni etkiledi ve savaş kararı verildi. (Ritter 1969 : I, 19)

Frederick'in beyanından abartıları çıkarttığımızda bile hala savaşları yürütmedeki ürkütücü kişisel yargıları kalmaktadır. O ayrıca düşmanlarını kişisel olarak adlandırmaktadır. Bu da bir başka hanedanlık vasfıdır.

Bu yapısal yetki bir ikincisi tarafından da desteklenmiştir. Kraliyet, silahlı kuvvetlerin başkumandanı olmuştur. Maria Theresa (1740-83) hükümetin son noktasını da ele geçiren ilk Avusturya hükümdarı olmuştur: Avusturyalı askerler artık kendi bireysel kumandanları yerine ona sadakat yeminleri etmektedirler. Askerlerini savaşa sokmamıştır, Fransız ve İngiliz kralları da artık vazgeçmişlerdir ve Prusyalı krallar da buna son vermişlerdir. (İleride açıklanacaktır.)

Peki, monarşik ayrıcalıklara karşı 19. yüzyıldaki bu demokratikleşme fiili kraliyet çevrelerince nasıl karşılanmıştır? Tek kelimeyle – Kötü. Hükümdarlar yabancı ve askeri iktidara karşı başarıyla direnmişlerdir. 10. Bölüm'ün de göstermiş olduğu gibi, Habsburglular önemli özerkliği Macar *Reichshalf*'ına 1867'de kabul ettiklerinde, dış politika hala Franz Joseph'in hâkimiyetini ve askeriyeyi onunmuş gibi büyük ölçüde muhafaza etmekteydi. Ekonomik antlaşmalara başvurması gerekmekteydi fakat o kendisiyle ayni fikirde olmayan yabancı vekillerin islerine son vererek paçayı kurtarmıştır. Ordunun durumu ve bütçesi, uzun hükümdarlık suresi boyunca onun kendi kontrolü altındaydı ve ülkenin iç meseleleri yerine orduyu ilk sıraya koymuştur. Tabii ki de Avusturya, kendi insanlarını etraftaki daha büyük güçlere karşı korumak için, Habsburgluların askeri güçlerinin ve keyfi hanedanlıklarının üzerinde merkezlendiği geniş ve önemli bir bölgeydi. Fakat Habsburg güçleri tipik güçlerdendi. Alman Reich'ında Prusya kralı başkumandanlığını sürdürmekteydi. Reichstag'a dış politika ve savaş konusunda danışmak zorunda değildi. Reichsrat'taki diğer Alman hükümdarlarının da rızası gerekliydi fakat o sadece kendi hükümdarlığını tanımaktaydı. Bu ülkelerde (ve Rusya'da), güçlü kraliyet dış politikayı kontrol edebilirdi ya da buna güvendiği bakanları ve yabancı vekilleri atayabilirdi.

Rejimlerin demokratikleşmesi gibi bazı şeylerin değiştiğini farz edebiliriz ancak aslında öyle değildir. İlk olarak, Avrupa'daki en demokratik kraliyetlerden birini düşünelim: 1905'teki bağımsızlığından sonraki Norveç. Devlet tipik olarak, kraliyet hâkimiyeti için; ekonomiyi seferber etme, savaş ilan etme, barış yapma, birliğe girip bozma ve fatura alıp gönderme gibi durumlara karşı yönetime ait acil güçleri korumuştur. Resmi olarak her bakımdan parlamento-

ya danışılmak zorundaydı fakat uygulamada parlamento önemsiz görünmekteydi. Riste'nin çıkarttığı sonuca göre; "demokratik bir toplumda dış politikada, Dışişleri Bakanlığı ve halk birlikte hareket eder" ilkesi çok az hissedilmekteydi (1965: 46). Norveçli sınıflar ve diğer çıkar grupları da önemsizler de çünkü milletçe örgütlenmişlerdi ve zihinleri (bugün de hala görebildiğimiz gibi) 19. yüzyıl kurallarıyla meşguldü.

Ulus devletler ortaya çıktığında; sınıflar ve diğer çıkar grupları dış siyaset idaresini, bu konuda eski mutla krallara benzeyen 'güya demokratik' bas idarecilere terk etmişlerdir ve milli özgürlükleri kısıtlanmıştır. Genellikle, demokratik İtalya'da kral, iç güçlerini 1900' e doğru kaybetmiştir, fakat diplomasi üzerinde kontrolünü kaybetmemiştir. Bosworth diyor ki (1983: 97); "Dış politika Kral ve onun en yakın danışmanları için bir sorundu. Milliyetçi 'halk düşüncesi', organize edilip yönetildiğinde olumlu erdemlere sahip olabilecek olsa bile yorucuydu. Fakat o asla karar vermemiştir."

Britanya dönemin en büyük demokratik birliği olduğu için, onun aldığı kararlar daha özel bir öneme sahipti. Onun dış politikadaki artısı olan "hükümet, komuta ve askeri düzeni", kraliyet hâkimiyetinden kalmıştı. Tıpkı meşruti monarşide alışılmış olduğu gibi. Fakat 1688'den o yana askeri uygulama şiddetli bir biçimde kısıtlanmıştı. Parlamento ordu ve donanmayı, fon teminini ve iç düzenlemeyi tespit etti. İngiltere'ye yabancı birlikler getirebilmek ve düzenli ordudaki sulh dönemini sürdürebilmek için parlamentonun onayı gerekmekteydi (Brewer 1989: 43-4). Dış politikadaki "son" karar resmi olarak parlamentoya aitti.

Rutin dış politika, devletin kanunlarına karşı gelmedikçe ve yeni ekonomik borçlara maruz kalmadıkça, parlamentonun onayını gerektirmemekteydi (Robins 1977). 1914 yılında, Parlamento savaş bildirisini kabul etmek zorunda kaldı (Fransa'da olduğu gibi, fakat diğer muhariplerde durum böyle değildi), fakat Temmuz-Ağustos krizi surecindeki gündelik dış politika büyük ölçüde devam etmekteydi. Dışişleri Bakanı, başbakandan daha düşük bir mertebeye sahipti. Parlamento ona çok fazla karışmamaktaydı. Normalde bir asilzadeydi (yani Avam Kamarası'ndan değil Lordlar Kamarası'ndandı). Bu da onun halk tartışmalarından uzak durmasına yardım eden en etkili araçtı. Dışişleri Bakanı düzenli olarak başbakana danışırdı. Uygun gördüğü aralıklarla da ilgili kabine arkadaşlarına ve tecrübeli devlet adamlarına danışırdı. Nadiren tüm kabineye danışırdı. Lord Rosebery gibi bir komutan figürü, kendi dış politikasını yürütmekteydi (Marte 1985). Sir Edward Grey gibi biraz tembel olanıysa genelde yapılanı yapmakta ve "yabancılara" danışmakta hiç tereddüt etmemekteydi. Birbirilerini "devlet adamı" olarak isimlendiren bazı insanlar; kır evleri ve soylu erkekler cemiyetleri arasında gönderilen mektuplar aracılığıyla haberleşmekteydiler. Liberal demokraside, Divan'ın yerini Avam Kamarası değil Lordlar Kamarası almıştır (Belgeler; Steiner 1969; Steiner ve Cromwell 1972;

Robbins 1977a; Kennedy 1985: 59-65). Birbirine sıkı sıkıya bağlı olan bu özel grubun aksine, halkın düşünceleri kopuk, şekilsiz ve belli konuları uygulatmaya elverişsizdi (Steiner 1969: 172-200; Robins 1977b). Çalışan inzibatlar Avam Kamarası'na doluşurlarken bile, asil eski rejim yönetimi, dış politikadan ayrı tutularak devam etti. İngiliz sınıfları ulusça endişeliydi. Rutin dış politikayı uzmanlara bıraktılar.

En gelişmiş parti demokrasisi olan Birleşmiş Milletler'de, belki bazı şeylerin farklı olmasını bekleyebilirdik. Neticede, Devrim, doğrudan bu gibi uygulamalara karsı hedeflenmişti. Özellikle de dış politikadaki izinsiz idari vergilerde. Aslında, Anayasa açıkça yöneticinin elinden vergilendirme yetkisini, kazanılan savaşları ve Meclis'le antlaşma yapma yetkisini almaktaydı. Fakat Anayasa'nın 2. maddesi, diğer maddelerde açıkça sınırlandırılmayan bütün idari yetkileri başkana vermekteydi. Bu arta kalan yetkiler, rutin dış politikanın yürütülmesi üzerinde yoğunlaşmak amacıyla 19. yy. Yüce Divanı tarafından kabul edildi ve onaylandı. Gerçekteyse, bu; devlet başkanının, savaş ilan etmediği, antlaşmalar yapmadığı ya da yönetimin verdiği fonlar dışında paraya ihtiyaç duymadığı sürece kendine özgü dış politikasını yürütebileceği anlamına gelmekteydi. Durum –ki Ocak 1990'dan Körfez Savaşı'na kadarki süreçte bütün taraflar tarafından kabul edilmişti– hala tartışmalara yol açsa da böyleydi (*The New York Review of Books,* Mart 1 ve Mart 17, 1990, ta ki, Theodore Draper ve Başkan Bush arasındaki yasal danışman değiş-tokuşuna bakınız).

Çoğu yabancı ve askeri konuların –İngiltere, Fransa, İspanya, Meksika ve Hintlerle olan ilişkiler– doğrudan Kuzey Amerika bölgesini ve Amerikalı göçmenlerin ve çıkar gruplarının hayatlarını tehdit etmesi yüzünden, 19. yüzyılın başındaki devlet başkanları kısıtlanmışlardır. Fakat kıta dolduruldukça, dış politika –Amerikalıların ulusal (ya da kıtasal) sıkıntılarından uzakta– daha da fazla emperyalizme dondu. Yönetim özerkliği arttı. 1900'den sonra, devlet başkanları McKinley ve Theodore Roosevelt, Meclis'i ve kamuoyunu, kendi çıkarları doğrultusunda, idari faaliyetler tarafından yapılan dış politikalara yönlendirmekteydi. 1908'de, Woodrow Wilson emperyalizmin anayasal uygulamaları değiştirdiğini ileri sürmüştür. "Devlet başkanının hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan sahip olduğu dışişlerindeki teşebbüsler aslında tam anlamıyla kontrol yetkisi içindir" (LaFeber 1987: 708). Burada, en anayasal devlette bile, sınıflar ve diğer çıkar grupları ulusça organize olduklarında, Anayasal bir onayla tamamen korunmuş bir devlet idaresi dış politikaya hâkim olabilirdi. Kamuoyu ve siyasi partiler, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce açık ve kesin bir biçimde dış politikayı belirtmekte çok küçük bir rol oynamışlardır (Hildebrand 1981). Dış politika, saygın kişilerden oluşan küçük bir grup ve devlet adamı olmayı arzu eden bazı politikacılara akil veren özel çıkar grupları üzerindeki hâkimiyetini sürdürüyordu (İlerideki 16. ve 20. Bölümlerde de-

ğinilecektir). Devlet eliti, yarı-otoriter kraliyetlerde olduğu gibi parti demokrasisindeki rutin diplomatik özerkliğini korumuştur.

Eğer kriz ortaya çıkarsa, is değişirdi. Birleşmiş Milletler'de, savaş ve yeni vergilerle ilgili önemli kararlar meclise giderdi (hala da böyledir). İngiltere'de ise, bütün kabineye giderdi (hala da böyledir) ve partinin, parlamentonun toplantı dönemlerinde tartışılırdı. Ya da kamuoyuna sunulurdu. Ve eğer ufukta savaş görünüyorsa, bütün rejimlerin hareket özgürlüğüne – para – temel baskı uygulaması ortaya çıkardı. Bir mutlakıyetçi bile pahalıya mal olacak bir diş politika teklif ettiğinde, o zaman vergileri ve borçları temin edenler onaylamak zorundaydı. Diğer güç aktörleri üzerindeki kamuoyu artık önem kazanmaya başlamıştı.

Fakat sadece krizlerde ve savaşlarda kontrol kısıtlıdır. Diplomasi, iç politikaya göre daha düzensizdir ve tahmin edilebilirliği daha azdır. Çok devletli diplomasi sadece limitli normal bağları olan özerk devletleri içerir ve bu devletler sürekli olarak jeopolitik seçenekleri tekrardan hesaplar. Bunlardan birinin icraatları –kılıçlarını şakırdatmak, yeni bir ittifaka katılmak, orduyla gösteri yapmak veya donanma talimleri, ekonomik yaptırımlar politikasını güçlendirmenin ve sadece bölge korumasının ötesinde birlik sayılarını arttırmak, ve baskısı tüccar veya beyaz göçmen gruplarına gizlice destek teklif etmek gibi– diğer Güçler'e provokatif görünebilir. Karşıt güçleri onlara zayıflık getirebilir. Her iki türlüsü de Güçler arasında öngörülmesi zor dalgalanma reaksiyonlarına neden olabilir. Yönetimler keşfetti ki, rutin diplomasi bunları, beliren krizlerde bir köşede toplar ve istenmeyen düşmanlarla, müttefiklerle veya Hobson'ın seçimi olan geri çekilme ve saldırgan hareketlerle karşı karşıya getirmiştir. Bundan başka, gizli diplomasi, seçenekleri kısıtlar.

Sonrasında birden, krizler, parlamentoları, baskın veya vergi ödeyen sınıfları, ve kamuoyunu hasar verme potansiyeli olan fakat sınırlı siyasal seçimlerle yüz yüze getirir. 21. Bölüm'de göreceğimiz gibi, 1914'te, hükümetler parlamentolara ve kamuoyuna genellikle iki alternatif sunmuşlardı – artık alıştığımız paket seçim olan (son dönemde Körfez Savaşı'nda hem Birleşmiş Devletler hem de Irak için yıkıcı olan) savaşa gitmek veya geri çekilip aşağılanmak. Bu da yönetimlerin savaşta neden desteklendiğini açıklıyor. Rutin diplomasi ve askeri mevzilenme üzerindeki devlet elit kontrolü böylece demokratik kontrollere karşı üstünlük sağlar. Aslında, tıpkı Avusturyalı ve Prusyalı hükümdarların karar verdiği gibi, Amerika, İngiltere ve Fransa diplomasisinden uluslar veya sınıflar değil baş yöneticiler sorumlu kaldı. Anayasalar ve temsilci belirginleşme, yurtdışında, iç politika kadar önemli değildi. Yurttaşlık sonunda ulusla sınırlı ve dar görüşlü bir hale geldi. Hâlâ da öyledir.

Fakat krallar ve idareciler rutin dış politikaya kendi başlarına karar vermemişti. Profesyonel diplomatlardan öğüt almışlardı. Bu diplomatlar dar bir sosyal temelden, çoğunlukla da eski yönetimden gelmişlerdi: Kralların arka-

daşları, aristokrat, üst tabaka üyesi ve kapitalisttiler (genel bir tartışma için; Palmer 1983). Eski yönetimin en iyi şekilde ayakta kaldığı Avusturya ve Almanya'da, 20. yüzyıla doğru, diplomatik hizmetlerde aristokratlar ağır basmaya başladı. Preradovich (1955) iki ülkenin 1804'ten 1918'e kadarki standart karşılaştırmasını yapma girişiminde bulundu. Gördü ki, Prusyalı "yüksek diplomatlardaki soyluların oranı sadece % 68 ve % 79 arasında inip çıkmıştı (dönemi % 71 ile kapattı). Avusturya'da % 63 ile % 84 arasında inip çıkmıştı (% 63 ile kapadı).Gidişat eski soylular için de aynıydı (Bu diplomatlara hizmet için soylu unvanı verilmiş olma ihtimalini de denetliyor). 1914'te, Alman elçi birlikleri, sekiz prens, yirmi dokuz kont, yirmi baron, elli dört unvansız soylu ve sadece on bir Avama Kamarası üyesinden oluşuyordu. Alt kıdemli konsolosluk hizmeti tamamen halktan insanlarla doldurulmuştu ama genelde zengin ve doğru üniversitelerden veya öğrenci birliklerindendiler. Fakat tam 548 dışişleri bakanlığı memurundan % 69'u soyluluk unvanına sahipti ve daha yüksek kademeleri tek ellerine almıştılar. 1871 ve 1914 arasında yaşanan tek farklı değişiklik derebeylerinin sayısındaki ve 1800'lerden önce verilmiş olan ve zamane soylularının ve daha batılı olanların karşısındaki soyluluk unvanlarındaki azalmaydı. İki eğilim de, yeni bir servis açma girişimi olmayınca, servis genişledikçe Prusyalıların ve eski soyluların sayısının azalmasıyla sonuçlandı. Grup birliği, arkadaşlık ilişkileri, muhafazakar öğrenci birliklerine olan üyelikler, Protestan çoğunluğu ve Yahudi yokluğuyla geliştiriliyordu (Rohl 1967: 106-8 ; Cecil 1976: 66-8, 76, 79-86, 174-6).

Fransa'da eski rejim devrimlerden darbe yemesine rağmen, diplomatlar ayakta kaldı. 1815 ve 1885 arasındaki elçilerden % 73'ünün aristokrat soy isimleri vardı. İkinci İmparatorluk boyunca (1851-71), dışişleri bakanlığının özgeçmişi bilinen kıdemli memurlarının % 71'i arazi sahibi, bankada parası olan ya da yüksek görevlilerin çevresinden gelmişti (Wright 1972; Charle 1980a: 154, 172). Sonrasında nihayet bir düşüş meydana gelmişti: 1871-78 arasında itibarlı elçilerin % 89'u aristokratken, 1903-14 yıllarında bu oran yalnızca % 7'ydi ki bu çok dikkat çekici bir değişiklikti. Maalesef bu topluluk hakkında hiçbir bilgi verilmiyor. Eski paranın, aristokrasinin cumhuriyetçi eşitliğini savunduklarına fakat ellerinde hiçbir kanıt olmadığına dair iddiaya girebilirim (Cecil'in 1976: 67 bahsettiği yayınlanmamış çalışma bunu düşünmenize neden olabilir). Dönem boyunca, İngiliz dışişleri bakanlığı ve diplomatik servisi eski yönetimin elindeydi. Aristokratların, zengin derebeylerinin en iyi halk okullarında (özellikle Eton) ve genelde Oxbridge'de eğitim görmüş olan ikinci oğulları burada işe girmişti (Cromwell ve Steiner).

Devrimde aristokrasisini kaybetmiş olmasına ve diğer tüm devletlerden daha az prestijli bir dışişleri servisi olmasına rağmen, Birleşik Devletler'de de durum pek farklı değildi. Diplomatları ve dışişleri bakanlığı Amerikan eski parasını, Doğulu Düzen'i –belki de onun daha fazla kültürlü, daha az dinamik

dalını– temsil ediyordu (o dönemde en yetenekli çocukların bankacılık işine girdiği iddia ediliyordu). 20. yüzyılda bile, diplomatik birliklere girmek özel bir gelirin olmasını gerektiriyordu, bunun göstermelik nedeni de maaşın düşük oluşuydu. Ilchman (1961) bu dönemde birliklerin köklü zengin ailelerin çocuklarıyla doldurulduğunu söylüyor. Kişisel atama hakkı yerini niteleme sınavlarına bırakmış olsa da, "iyi görgü" hala gerekli görülüyordu: 1888 ve 1906 arasında en az % 60'ı Harvard, Yale ya da Princeton'a katılmıştı ve % 64'ü Northeast'tendi (o vakitte Birleşik Devletler nüfusunun yalnızca % 28'ini oluşturuyorlardı).

Bütün ülkelerdeki bu sınıfsal dengesizlikler sözde teknik altyapılara dayanılarak savunuluyordu: Eski yönetim mensupları yabancı dil biliyordu, yurtdışında çokça seyahat etmişlerdi, yabancı eşlerle evlenmişlerdi ve kültürel olarak kozmopolitlerdi. Birbirlerini anlıyorlardı. Buna karşı çok fazla itiraz yoktu. Bu, modern devletin tuhaf bir özelliğiydi – hala da öyledir. Devletin iç faaliyetleri ikincil sınıfın ve diğerlerinin saldırısı altındayken ve içişleri bakanlığının ve parlamento meclislerinin burjuva ve profesyonel sınıfların daha geniş bir kesitinden insanlarla doldurulduğu bir zamanda (bkz. 13. Bölüm), dış siyaset çok az bir oranda incelenmiş ve yetersiz sayılarda çalışan alınmıştı. Çok özel ve izole kaldı, devlet yönetiminden bir elit ve ekonomik gücü düşüşte olan bir eski rejim partisi arasındaki bağımsız bir ittifak tarafından yönetildi.

Böylece askeriyenin birincil jeopolitik işlevi, dış siyaseti, ikincil iç işlevine yönelik hafifçe itmişti. Askeriyenin dış siyaset için önemi, onu devletin eski yönetim çekirdeğiyle yakın ilişkiler kurmaya zorlarken, baskı da onu varlıklı sınıfların ilgi alanı içerisine sokuyordu, özellikle de modern endüstriyel ve toprak sahibi kapitalistlerin ilgisini hoşnutsuz işçi sınıfına karşı koruyarak. Askeriye önceki ve şimdiki bu baskın gruplar arasında önemli bir bağ kuruyor olabilir. Şimdi de askeriyenin kendisini incelemeye başlayalım.

Askeriye: Sınıf, Bürokratikleşme ve Profesyonelleşme, 1760-1815

Öncelikle 18. yüzyıl subay kollarının toplumsal kompozisyonunu inceleyeceğim. Bu basit bir yapıydı: Yüksek subayların neredeyse hepsi soyluydu; donanma, topçu sınıfı ve Britanya (en az soylu sayısıyla) dışında alt kademelerdeki subayların büyük bir kısmı da soyluydu. Sadece, Fransız ordusundaki subayların % 5 ila % 10'u soylu değildi. Fakat, Prusya dışında (hayatlarının bir döneminde), en soylular subaylar değildi. Başka bir yerde subay kolları özelleştirilmiş soylu bir ağ haline gelmişlerdi, fakat sosyal açıdan en güçlüsü oldukları söylenemezdi. 6. Bölüm'de görüldüğü gibi, Fransa'da bu tartışmalı bir gelişme olmuştu ve eskilere, çoğunlukla daha fakir olan *noblesse de l'épée'ye* imtiyazlar tanınarak çözülmüştü. Avusturya'da, Maria Theresa özellikle daha az varlıklı soylu kesimlerden gelmiş subayların aristokrat unvanlarını geliş-

tirmek için girişimlerde bulunmuşsa da çok başarılı olamamıştı. Savaş artık soyluların merkezi görevi değildi. Askeriye çekirdeğinde, hala büyük çoğunlukla eski rejim yanlısı olsa da, artık rejimin merkezine o kadar yakın değildi.

Görünürde en az askerileştirilmiş eski yönetim Britanya'nınkiydi. Bununla beraber ana ordunun subay birliklerinin neredeyse hepsi eski rejimdendi: En yüksek kademelerinde çoğunlukla aristokratlar vardı, daha alt kademelerdeyse ülkenin derebeyleri (Razzel 1963). Görev alabilmek ve askeri bir hayatı karşılayabilmek için para gerekliydi. Subayların çoğu tacirlerden ve profesyonel sınıftan oluşan ikincil önemdeki Hindistan ordusunda yaşam daha ucuz fakat daha nahoştu. Subayları derebeylikten, tüccarlıktan, profesyonellikten ve (Fransız donanmasındaki gibi) kıyı bölgelerindeki denizci gruplarından gelen donanma daha açıktı. Donanma için evvelden bir gelirinizin olması gerekmiyordu. Subaylar maaşlarıyla ve farklı primleriyle – ödül olarak verilen paralarıyla– geçimlerini sağlayabiliyorlardı. Çoğu saygın fakat zengin olmayan ailelerin çocuklarıydı. Tüm subaylar iki yıl denizci er olarak hizmet etmek zorundaydı, fakat deniz asteğmeni ve usta yamağı gibi farklı rütbeleri vardı. Subayların % 10'u "saygın olmayan " ailelerden geliyordu ve bir rençperin oğlu olan Kaptan James Cook da bunlara dâhildi (Rodger 1986: 252- 72). Eğer orduda olsaydı – belki de herhangi bir ülkenin silahlı kuvvetlerinde– bu hareket kabiliyetine sahip olması mümkün olmayacaktı.

Bütün ordularda ve donanmalarda hala uluslararası "hizmet" paralı asker soyluların unsurları vardı – göçmen ailelerden ve İskoçya, İrlanda veya küçük Alman eyaletleri gibi sınırdaki alanlardan. Bu askerler sıkça gezerlerdi – Frederick von Schomberg beş yabancı orduda hizmet etti (Brewer 1989: 55-6). 1760'ta bile, subay kolları farklı bir sosyal grup olmanın belirtilerini göstermekteydi, eski yönetim içindeki bir kast değil, uygulamaları yüksek tabakaya ait olmayan profesyonelleşen birliklerdi.

Subaylar ve vatandaşlar arasında büyük bir uçurum vardı. Sıradan askerler ve denizciler tahsilli çağdaşları tarafından toplumun döküntüleri, "ayaktakımı", olarak tanımlanıyordu (Brodsky 1988). Bugün bu etiket bilim adamlarının da diline pelesenk olmuş durumdadır (Jany 1967: 619 ff. ; Rothenberg1978: 12; Dandeker 1989: 79 Holsti 1991: 102, 104; Berryman 1978 Birleşmiş Devletler için buna karşı çıkıyor), ama doğruluğu sorgulanır. Çağın eğitimli insanları önyargılıydı. Henüz gördüğümüz gibi, subaylar nadiren soylu tabakandan geliyordu. Bu tahsilli insanlar için sıradan insanlar "ayaktakımı" gibi görünüyordu, özellikle de kafes hayvanları gibi zorla yakalanıp askere alınan ve baskı yapılan insanlar. Siviller de çoğunlukla kamulaştırma ve yerleşme tehdidi altındayken askeriyeyle ilişki kuruyordu, yani onlar da düşmandı. Askerlerin üçte biri vatandaşla aynı değerleri paylaşmayan yabancı paralı askerlerdi. Normal olarak, siviller toplumdan bir şekilde ayrı duran askerlerden ve denizcilerden nefret ediyordu.

Elimizde 18. yüzyılın ikinci yarısındaki Fransız ve Britanya orduları hakkında oldukça fazla bilgi var. Fransız ordusu üzerindeki çalışmalar gösterdi ki askerler ayaktakımı değil; şehirli, zanaatkâr, okur-yazar ve gerektiği gibi temsil edilmeyen köylü ve çiftlik işçileriydi. 1789'da, kaydedilmiş işlerde çalışanların % 63'ü zanaatkar ve tüccardı (Corvisier 1964: I, 472- 519; Scott 1978: 14-19; Lynn 1984: 46-7). Şehirler genç adamlarını, muhtemelen babalarının işlerinde eğitilmiş olan ikinci çocukları, orduya verirdi, ordu da eğitimli, okur-yazar gençleri bünyesine almaktan memnundu. İngiliz ordusu askerlerini çoğunlukla üretim ve işçi sınıflarından alır. Bu askerler daha az şehirli, daha fazla İskoç ve İngiliz nüfusunun tümünden daha az okur-yazardı. Bu onları işçi sınıfı yapmıştı ama ayaktakımı değillerdi (bilgiler için bkz. Floud 1990: 84-118 ve diğerleri) yazarın ifadesine göre, orduda işe alınanların görünürdeki düşük seviyeli okur-yazarlığı yapay bir olgu olabilir – özel subaylar bu askerlerin okur-yazarlık değerlendirmesini kendileri yapıyordu, ama muhtemelen imzalama yeteneğinden çok daha fazlasını arıyordu). Merkezi Avrupa orduları, asker alma sistemleri genellikle yetenekli tüccarları muaf tuttuğu için (ve Avusturya ilk başta köylü mal sahiplerini muaf tuttuğu için) ve bedelini ödeyerek görevden kurtulma imkânı verdiklerinden toplumsal sınıfları birbirine düşürdüğü için, Fransız ve İngiliz ordusundan daha yeteneksizdiler ve okur-yazar oranları daha azdı. Buna rağmen, küçük Alman eyaletlerindeki belli başlı bazı asker alım bölgelerinde okur-yazarlık oranları yüksekti. İngiliz ve Fransız sulh dönemi donanmalarında, savaş dönemi kamulaştırmaları birçok kara adamı getirmiş olsa da, büyük bir kesim gemi tüccarıydı (Hampson 1959; Rodger 1986). Fransız ve İngiliz silahlı kuvvetleri diğerlerinden daha soyluydular belki de, ama sanırım subaylar, adamlarından daha çok, uç toplumsal arka planlara sahiplerdi.

Toplumun bu uçtaki bileşenleri arasındaki önemli ara bağlantı, genelde orta sınıftan gelen ve her zaman okur-yazar olan, resmi görevli olmayan subaylardı. Astsubaylar yüksek sınıflardan geliyordu ve asker sınıfının yüksek sınıfını oluşturmuşlardı, subay birliklerinin alt kademelerine terfi verilmesi bile nadir bir olaydı. Sulh döneminde, subayların alaylarında çok fazla görevi yoktu: Fransız subaylar iki yılda bir yedi buçuk aylık izin süresi alıyordu: İngilizlerin izin süreleri çok uzundu ve kötüye kullanılıyordu. Astsubaylar askerlerle yakın ilişkiler içerisindeydi ama ordu subayları değildi. Donanmalar daha farklıydı, denizdeyken, subaylar ve adamları yakın bir yaşama ve çalışma ilişkisi içerisindeydiler. Rodger'ın (1986) tarifine göre İngiliz gemilerinde gevşek bir disiplin vardı; subaylar adamlarına emretmek yerine onları ikna ediyorlardı ve profesyonel yetenekler de rütbe kadar önemliydi. Bunların her ikisi de romantik birer görüş ya da o yılki donanma isyanları yüksek derecede cezalandırıcı olan disipline karşı düşmanlık gösterdiği içini koşullar 1797'de değişmişti.

Toplumsal bir uzaklık ve sınırlı bir iletişim içerisinde olunduğundan, tüm devletler ve subay kolları, disiplinin cezalandırıcı olması gerektiğine inanıyordu. 18. yüzyıl taktiklerine göre askerlerin uzun süre ateş altında kalmasına izin veriliyordu, bu doğru değildi fakat değişken ve artan bir şekilde öldürücüydü. Donanma çarpışmalarında denizciler kısa menzilli ölümcül patlamalara maruz kalıyordu. Ama en azından ateş altındayken meşguldüler. Askerler genelde pasif duruyor, bekliyor ya da yavaşça ileri yürüyordu. Anlaşılabilir korkuyla aklın sınırını zorlamak için sürekli tekrarlanan askeri talim benzer tehlikelerle karşılaşan tüm silahlı kuvvetler için gerekli olabilir. Böyle bir eğitim 18. yüzyıl orduları için önemliydi. Öyle olsa bile, "disiplin" tam olarak benimsenmemişti. Askerler topluca firar ediyorlardı; savaş zamanında değil, bu çok dikkat çekici ve tehlikeliydi, barış zamanında. Prusya ordusunun üçte birinin –oldukça etkili bir bölümünün– bir diğer üçte bir firar (bir üçte biri de savaş için hazır bırakarak) ederken, bunu telafi etmek üzere işe alındığı söyleniyordu. 18. yüzyıl subaylarına karşı; askeri eğitime zorbalık ekleme, keyfi işkence ve çok az insaniyetle davranılıyordu, tıpkı denizdeki otoriteleri çok keyfi olan bahriyeli komutanların yaptığı gibi. Scott (1978: 35) birçok Fransız askerin subaylarıyla ilk görüşmelerini, onlardan disiplin cezası alırken yaptığını söylüyor.

Askeri toplum böyle farklı bir biçimde zalimce hiyerarşik, iki sınıflı, rastgele birleştirilmiş, cezalandırıcı bir güçtü. Bu bağlamda, dışarıdaki (kendisinden) daha karmaşık (yapılı) sivil toplumu artık yansıtmayan, tecrit edilmiş bir kurumdu. Bu farklı hiyerarşik toplum sonrasında, değişimin üç süreciyle karşı karşıya gelmişti; bürokratikleşme, profesyonelleşme ve demokratikleşme. İlk ikisi doğrudan ve sürekli bir biçimde bu dönemde darbe vurmuşken, sonuncusu Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları sırasında aniden etkisini göstermiştir ve iddia edildiğine göre sonradan Endüstriyel toplumun 19. yüzyılda kalkınmasıyla birlikte daha da güçlenmişti (Huntington 1957 ve Janowitz 1960 klasik hesapları oluşturur; Dandeker 1989 ise en günceli).

13. Bölüm'ün başında kendi bürokrasi modelimi sunuyorum. Bürokrasi beş unsurdan oluşmaktadır; ikisi personelle, ikisi büro düzeniyle, biri de genel yapıyla alakalıdır. Bürokrat personeller, idarelerinde aidiyet veya tahsis hakkı olmaksızın ücretlerini alır ve yeterliliğin gayri şahsi ölçülerine göre atanır, terfi edilir veya işine son verilir. Bürokratik bölümler dâhilindeki *bürolar*, işlev ve hiyerarşi tarafından mantık çerçevesinde düzenlenmektedir; ve bölümler de benzer şekilde tek, merkezi yönetime bağlanmaktadır. Son olarak tüm bunlar, en üs kademenin aldığı siyasal direktifler haricinde, sivil toplumun siyasal mücadelelerinden izole edilmektedir. Askeri bürokrasi en başından beri devlet tarafından yönetilmişti.

Profesyonelleşme modernleşmenin genel bir niteliğidir, silahlı kuvvetlerle sınırlandırılmaz. Fakat Teitler (1977: 6-7) iki genel faktöre askeriyenin üçün-

cü ve profesyonel bir tane eklemiş olduğunu gözlemler. Diğer profesyoneller gibi, askerlerin ve denizcilerin de elde ettikleri şey: Özel yeteneklerin tekeli ve onlardan olmayanların kabiliyetsiz amatörler seviyesine indirilmesiydi. İkinci olarak da bu özel yapı, bir onur anlayışı ve geleneğine bağlanmış bir birlik ruhuna sahip olmuştu. Ama en nihayetinde askeri idareler özel bir biçimde devlete bağlanmıştı. Profesyonelleşme de bürokratikleşme gibi devlet sınırları içerisinde gelişmişti.

Sosyologlar bürokrasinin ve profesyonelliğin çok yakından fakat çelişkili bir biçimde birbiriyle bağlantılı olduğunu gözlemlemişti (örn. Parsons 1964). Bürokrasiler, özellikle, toplumdan izole edildikçe, profesyonel bir takım ruhu ve farklı ahlaki yapılar geliştirmektedirler. Bu durum bürokrasinin resmi mantığıyla çelişebilir. Söz konusu modern ordu olduğunda bu birbirine geçmiş bürokratik-profesyonel ahlaki değerler ayrıca belirgin bir sınıf dayanışmasını da içermişti. Bu üçünün gelişimi farklı bir memur sınıfının oluşumunu teşvik etmişti.

Esas tarihi benim şimdiki dönemimde yaşanmış olsa da, bürokratikleşme çok eskidir. Bürokratikleşme kaynağını çoğunlukla devletin dışında bulmuştu, ilk önce kilisede, sonra da özel Hindistan şirketlerinde ki bunların ilki Sevilla'da bulunan İspanya'nın tekelindeki *Casa de Contratacion de las Indias*'tı[4]. Şirketin düzenli muhasebe sistemleri komuta zincirini kesin olarak tayin etmişti ve ücretleri ödenen siviller ve resmi görevliler çok büyük coğrafik alana yayılmış geniş kapsamlı görevlerle uğraşan orta dereceli idarelerin zorluklarına karşılıktı. Belki de, büyüklüğün uyguladığı bir basınç ve sınır seviyesinin ötesinde daha modern ayarlar olmadığı için zorlaşan bir yönetim kontrolü vardı. Ama, işçi sayıları 65'ten 3.096'ya değişen 10 modern kuruluşun incelendiği bir araştırmada, Hall (1963-4) büyüklükleri ve bürokratlaşmanın benimkilere çok fazla benzeyen altı ölçütü arasında önemli bir bağlantı bulamadı. Benzer olarak, modern dönemin öncesinde, bürokratikleşmeye uygulanan esas işlevsel basınç, geniş alana yayılmış olan farklı işlevleri düzenleme sorunundan daha küçüktü.

1500-1610'in askeri devrimi devlete bürokratikleşmeyi getirmişti. 1760'ta ordular ve donanmalar, özel işlevlere ve tek tipi boyutlara göre ünitelere ayrılmıştı, birbirlerine ve karargâhlara komuta zinciriyle bağlıydılar. 18. yüzyılda oraya çıkan ilki modern iş kurumlarının başta gelenlerindendi ve personel kadrosu ile üretim hattı arasındaki departmandı. Diğeriyse genel subaylar, albaylar, belediye başkanları, yüzbaşılar ve komutanlardan resmi görevli olmayan subaylara ve sıradan askerlere kadar, standart kademeleriyle, karma bir hiyerarşiydi. İki komuta zinciri departman (tek bir komutana bağlı bir kad-

---

4 17. yüzyıl İspanyası'nın 18. yüzyıl devletleri üzerinde garip bir biçimde çok küçük etkisi olsa da, onlara bağladığım gelişmeler üzerinde hak iddia etmiş olabilir. Bu bölümde olduğu gibi birkaç ülke meselesi üzerine yoğunlaşmak, onların ortak önemini olduğundan daha büyük gösterme tehlikesini de yanında getirmektedir.

ro tarafından düzenlenen ve tüm uzmanlıkları içeren bir ordu ünitesi) tarafından birleştirilmişti ve "genel" bir subayın emrinde çalışan "genel" bir kadro tarafından koordine edilmekteydi. Donanmalar ayrıca geniş okyanuslardaki gemilerin dağılmasının neden olduğu zorluklarla mücadele etmek için koordinasyonu pekiştirmişti. Sinyal teknikleri ile kullanım kılavuzları geliştikçe, özelleşmiş standart malzeme, toplar ve deniz kuvvetleri de gelişmişti ve hepsi resmi bir "emir, kontrol, iletişim ve istihbarat" sistemine tamamlanmıştı Dandeker 1989: 77). Kral ve parlamento bütün işlevsel egemenliği tek bir genel ofise emanet etmeye isteksiz olsa da, ofisler bürokratik bir şekilde düzenlenmişti. Sınıflandırarak yönetmeyi tercih etmişlerdi. Ordu girişimciler (donanmada genellikle olmazdı) varlıklarını sürdürmüştü; zengin soylular kendi alaylarını finanse edip yönettiler. Ama 18. yüzyılın ortalarında Avusturya, Britanya, Fransa ve Prusya'daki krallar ve harbiye nazırları bu alaylara karşı merkezileştirici yasalar çıkardı. Maria Theresa, 1766'da, ordudaki atamaların kontrolünü ele geçirdiğinde geçmişten kalan mülk sahiplerini yok etti, belki de bunu yapan son batılı kraliçeydi (Kann 1979: 118-9; bkz. Scott 1978: 26-32; Brewer 1989: 57-8).

Askeri yönetim artık nispeten merkezi, düzenli, disiplinli, homojen ve bürokratikti – 18. yüzyılın en "modern" yönetim kurumuydu (Dandeker 1989: 3. Bölüm). Bu özellikler doğrudan doğruya askeri gücün ustalık mantığından ve işlevsel açıdan çeşitli ve coğrafik olarak dağınık silahlı kuvvetler arasındaki savaşın gereklerinden doğmuştu. Askeri devrim kesinlik, piyade sınıfı-süvari sınıfı-topçu sınıfı arasında biçimlendirilmiş bölümler ile bunların mühendislik ve araç gereç daireleri üzerine yoğunlaştığı için, büyüklük, yine, işlevsel ve coğrafik faaliyet alanı kadar önemli değildi. Uzmanlaşma (=ihtisas), özellikle de donanmalar için, daha uzak mesafelerin koordinatlarını gerektiriyordu. Daha güçlü bir ordunun ve donanmanın büyüklüğü nedenden çok sonuçla alakalıydı; Bürokratikleşme orduların büyümesini sağlamıştı. Sonunda Bürokratikleşme, gayrı resmi şekilde, galip çıkmıştı; dağınık askeri kurumlar savaş alanında yok olmuştu.

Personel idaresi daha az bürokratikti. Aslında, ücretler normal hale gelmişti. Denizcilere ve askerlere "çalışanlar"mış gibi maaş veriliyordu ve komutan zincirinde çalışan bir subayın bir alt kademesindeydiler. Subayların statüleri hala çok çeşitliydi. Çoğu sabit maaş alan devlet memurlarıydı ama önceki komisyonlarını ve sonraki terfilerini de almaktaydılar. Prusyalı subaylar hala kendi emirleri doğrultusunda akışı sağlanan ve kendilerine mahsus mali kaynaklar üzerinde yetkiye sahipti. Ama bu gibi hileler safha safha bitirilmekteydi.

Bürokratikleşme ikinci personel ölçütünde –rekabet standartlarında– geri kalmıştı. Okur-yazarlık gerekiyordu fakat topçular ve bahriyeliler dışında, diğer resmi özellikler ve geniş çaplı eğitim yaygın değildi. İlk genel harp akademisi kurulmaktaydı – 1748'de Maria Theresa Askeri Akademisi, 1751'de

Ecole Askeri Okulu (1776'da 12 Fransız eyaletinde de aynısından yapılmıştı) ve 1802'de Sandhurst'ün İngiliz altyapısını getirmesiyle birlikte açılan birçok Prusya harp akademisi. Ama personel alımı için esas kriter adayların sosyal çevresiydi. Aristokrat ve soylu tabakada yetişmiş olmanın beraberinde subay olma potansiyeli de getirdiği düşünülmekteydi; fiziksel uğraşlardaki tecrübe (özellikle sürücülük), cesaret, saygınlık, aşağı tabakaya emretmeye alışkın olmak ve bir onur algısı. Bir keresinde Avusturyalı bir mareşal, savaştaki cesaretleri açısından burjuva subayları seçerek diğerlerinden ayırmıştı. Soylu subayları övmeyi reddetmişti çünkü söylediğine göre soylu bir adam zaten cesur olmalıydı (Kann 1979: 124). Subayların çoğu eğitimlerini burgu kitaplar ve basit kılavuzların yardımıyla işte öğrenmişlerdi ve henüz genç ve tecrübesizken savaşın içine itilmişlerdi. Terfi'ye ise (rütbenin getirdiği refah açısından ayarlanmış) bağlantılar bütünü ve savaşta gösterilen performans sayesinde karar veriliyordu.

Savaşın artan yoğunluğu, savaşa dayanıklı birliklerin sayısını çoğalttı. Deneyimleri yeni bir profesyonelleşmenin çekirdeğiydi. Amatör savaşçılar ortadan kalkıyor ve hor görülüyordu; sadece profesyoneller savaşın ne olduğunu biliyordu. Hala soylu fakat daha az bağımsız ve daha az kalıtsal, farklı bir profesyonel değerler sistemi ortaya çıkıyordu.

Devrim ve Napolyon Savaşları güçlenen bürokrasiyi, uzmanlığı ve hem soyluların egemenliğini hem de cezalandırıcı disiplini tehdit ediyor gibi görünen kısıtlı demokrasinin başlamasını ağır biçimde yaraladı. Savaşın yoğunluğu arttıkça tecrübeli profesyonelleşme de arttı. Kitaplardan çalışmak ve okula gitmek çok az yol kat etmişken, amatörler Bonaparte'ın birliklerinden daha erken yok oldu. Bağlantılar hala önemliydi fakat birkaç amatör sanat meraklısı ve yeteneksiz veya savaş entelektüeli terfi almıştı. Herhangi bir askeri otobiyografi okuyucusunun aşina olduğu, kimin kime emir verdiği ve kimin terfi aldığı meseleleri yüzünden çıkan subay birliklerinin rekabeti ve kıskançlıkları, resmi özelliklerde değil ama daha çok iş performansında, aile bağlarına daha az yönelmekteydi.

En çok etkilenen doğal olarak Fransız devrim ordusuydu. Devrim aklanmış olanlara soylu göçü uygun görmüştü. Astsubaylar, önceden terfi almış "kaderin subayları" , ve hatta sıradan askerler için bile terfi fırsatları genişlemişti. 1793'te subayların % 70'i, 1789'daki % 10'a oranla, bir süre gönüllü asker olarak hizmet verdiler ki çoğu alt kademelerde çalışan subaylardı. Üst kademelerde hala eski soylular vardı; komutanların ve üsteğmenlerin % 10 ila % 20'sini oluştururken, sınırdaki orduda albayların ver yarbayların % 40 ila % 50'sini oluşturmaktaydılar. Fakat rütbelerini yüksek kademenin % 40'ını ve düşük kademenin % 30'unu kapsayan orta sınıf personeller, memurlar, iş adamları ve burjuvalarla paylaşmaktaydılar. Geri kalanı, % 5 ila % 30 olmak üzere, zanaatkârlar, esnaf, işçiler ve köylülerden oluşuyordu. Askerler arasın-

daki burjuvaların, orta sınıf mensuplarının ve zanaatkarların sayısı azaldı ve köylülerin sayısı arttı fakat hala temsil edilmiyorlardı (Scott 1978: 186-206; Lynn 1984: 68-77).

Bu ordu birden, eski toplumun bir karikatürü olmak yerine, yenisine benzemişti. Disiplin sistemleştirilmişti ve bütün kademeler için geçerliydi: Fransız subaylar artık kendi adamlarından önce merasim mangasının önünde gidiyorlardı. Bu durum cezalandırılmayı ve hevesi dengelemişti. Savaş performansına yönelik yüksek standart kişiselleştirilmiş ve bir kısmı içselleştirilmişti. Lynn'in çıkardığı sonuca göre (1984-118), rütbeye ve sıraya "devletin kontrol ettiği insanlar gibi değil, vatandaşlar gibi davranıldı." Ordular hakkındaki tüm bu ifadelerin bir miktar abartılmış olduğunu düşünüyorum. Belirgin bir ölüm ihtimaliyle karşı karşıya olan birlikler disiplini hiçbir zaman kolay kolay içselleştiremezler; bu, onları kaçmak ya da saklanmak yerine ateş altında kalmaya *zorlayan* katı baskı usulleri tarafından tamamlanmak zorundadır[5]. Fakat bir eğilim ifadesi olarak, 18. yüzyıldan devrim ordularına kadar, Lynn'in beyanı yeterli olacaktır.

Takip eden 20 yılda, kademeler arasındaki hareketlilik arttıkça, subay kolları daha da burjuvalaşmıştı. 1804'te, Napolyon'un on sekiz mareşalinden sadece üçü eski soylulardandı ve subayların yarısı yüksek mertebedendi (Chandler 1966: 335-8; Lefebvre 1969:219). Napolyon'un düşüşünden sonraki rejimler arasında sosyal altyapı çeşitlendi. 1815'te yenilenen Bourbon Monarşisi üst kademelerdeki soyluların sayısını arttırdı fakat burjuva ordusunu Cumhuriyet sempatizanlarından baştan sona arındıramadı. Sorunlu geçen yirmi yıldan sonra bazı çareler bulundu. Cumhuriyetçi toplulukların ordu baskısı üç mükâfatla ödüllendirildi: Cezayir işgali sayesinde sağlanan terfi fırsatları, ordu maaşlarında artış, bakanların subayları işten çıkarma haklarının ortadan kaldırılması. Fransız ordusu bölünmüştü, ne 1848'deki devrime ne de 1851'de Louis Bonaparte'a karşı çıkabildi, fakat radikal "vatandaş" kimliği daha da eksilmişti (Porch 1979: özellikle 115-7, 138-9). Devrim savaşları diğer orduları da değiştirecek miydi?

Askeri Bir Kasta Doğru

Devrim savaşları alt tabaka üzerindeki kontrolü değiştirdi ve subaylar kolunu bütünleştirip modernleştirdi. Fakat bunun "ulusal yurttaşlık"a yönetim ve komutanların korktuğundan daha az imtiyaz tanındığı anlaşıldı.

Subaylar ve halk arasındaki ilişki de gitgide değişmişti. Silahlandırılmış bir ahlakın ve daha az zalim bir disiplinin etkisi görmezden gelinemeyecek kadar çarpıcıydı; aslında tüm subay kollarındaki "entelektüel" gruplaşma

---

5 Birinci Dünya Savaşı askerlerinin ahlakıyla ilgili yapılan bu harika çalışmayı sunarken, III. Cilt'te bu tür zorlayıcı teknikleri daha ayrıntılı inceleyeceğim.

inancını desteklemişti. Bahri ve sömürgeci kampanyalar da sık sık göstermişti ki subaylar ve halk büyük güçlükleri paylaştıklarında daha iyi savaşıyordu. Jena'da küçük düşürülüşünden üç yıl sonra, Prusya ordusu keyfi işkenceyi bir yana bıraktı, kanunnamesini genişletti ve ona daha insancıl kararlar ekledi. 1818'de ilk kez, özel askerin "onur" anlayışına uygun bir disiplinin düzenlenmesi gerekliliğinden bahsettiler ki bu aslında radikal bir fikirdi (Craig 1955: 48; Demeter 1965: 178-80).

Maria Theresa'nın yönetiminde, 1759'un başlarında topçu sınıfında entelektüel bir yönetmelik uygulandı. İnsanların "zalimlik, yersiz saldırı ve dayak yerine iyi muamele ve onur aşkıyla" teşvik edilmesi gerektiği ileri sürülmekteydi. Fakat yönetmelik 1807'ye kadar piyade güruhuna erişememişti ve 19. yüzyılın sonlarına kadar da sert muameleyi engelleyecek çoğunlukta uygulanmamıştı (Rothenberg 1982: 117-8; Deak 1990: 106-7). Disiplin hala – bugünkü gibi– zorlayıcıydı fakat artık daha mantığa yatkın ve kurallara dayalıydı. Askerler ve halk arasında artık bir ayrım yoktu; tek kaynaklı askeri kastın mantığına bağlılardı.

1805-7 ve 1813-14 boyunca. Avustuya ve Prusya bu konuda çok daha ileri gidebileceklerini göstererek, vatansever istekliliği harekete geçirdiler ve halk ile asker arasındaki ilişkiyi özgür kılarak "ordu ulusları" oldular. Orduların bir anlamda "ulusal" olabilmesi için paralı yabancı askerlerin alımı durdurulmuştu. Her iki rejim de, Landwehr'in, yedek kuvvetlerin oluşturulmasına ön ayak olmuştu. Fakat 1815'ten sonra, orduların serbest insanların eline geçmesi korkusuyla, bütün rejimler yurttaş ordularında uzaklaştı. Avusturyalı büyük general arşidük Charles alçakgönüllülükle ordu hizmetini sekiz yıla indirip (çoğu ülkede bu servis ömür boyu sürüyordu) acemi er havuzunu genişletmeyi önerdi. Tasarısı, kovulan askerlerin ayaklanmalara önderlik edebileceği düşüncesiyle reddedildi. Collerodo Kontu mahkemedeki bu tartışmayı kökünden bitirdi: " Her zaman galip gelen bir düşmanı bir vilayetle besleyebilirim fakat insanları sınıflandırmak tahtın elden gitmesi demektir." (Langsam 1930: 52; Rothenberg 1982: 72). 1831'de Avusturya Landwehr'i terk edildi. Prusyalılar kendi Landwehr'lerini devam ettirdiler fakat bir disiplin içerisinde. 19. yüzyıl boyunca, Prusyalılar ve diğer Almanlar profesyonel orduların "vatandaş" orduları karşısındaki değerini tartıştı. Bu üç durum söz konusu olduğunda tartışmayı hep profesyoneller kazandı.

Kendisinden ödün veren "askeri vatandaşlık" fikri yine de gelişme kaydetti. Almanya'da orduya olan katkılarının karşılığında erkeklere evrensel oy hakkının (kontrollü koşullar altında) verilmesinde etkili olmuştur (Craig 1955; Ritler 1969: I, 93-119). Fransızların "kan vergisi" olarak adlandırdıkları yurttaşlık tanımları Avrupa ve Amerika'da yankı yapmıştı. Hiçbir ülke, Prusya'yı Valmy'de mahveden popüler yurttaş ordularını devam ettirmedi (bkz. 6. Bölüm). Bunun yerine, hüküm süren rejimler tarafından tanımlanan ve mantıklı bir askeri hiye-

rarşinin düzene oturttuğu büyük ordular tertip edildi. Göreceğiniz gibi, silah altında "vatandaş" değil "ulus-devlet'in sadık kulları"ydılar.

19. yüzyılda askeri hiyerarşinin içindeki profesyonel subaylar şüphesiz ki adamlarını atalarının eğittiğinden daha iyi eğitmişlerdi. Değişim iki aşamada gerçekleşmişti; 1815'te ordunun boyutu küçülmüştü ve yüzyılın ortasından sonra da tekrar büyümüştü. İlk aşamada bütçesel sınırlamalar azaltılmıştı. Resmi görevli olmayan memurların ve subayların sadakatini satın almak için kullanılan yardım fonları yaygın hale gelmişti ki buna maaşlar ve emekli askerlere sivil olarak çalışabilecekleri devlet memuriyetleri teklif etmek de dâhildi (14. Bölüm'de daha ayrıntılı açıklanmıştır). Ücretler çoğunlukla, askerlerin ve işten atılış subayların (Avusturyalı subaylar bu gruba dâhil olmayabilir) üstlendiği sivil işlerin karşılığını veriyordu. Askeri kuvvetler ayrıca çoğunu uzun dönem hizmete geçirerek daha güvenli bir memuriyet öneriyordu (Porch 1974,1981: 89; Berryman 1988: 26-7; Deak 1990: 105-6, 114-25).

İkinci yayılmacı aşama hamlesi olarak da, devletler yedek kuvvetleri genişleterek başarılı oldu. Uzun süreli hizmetlerde çalışan profesyoneller, kısa dönem askerliğini bitirmiş (Prusya'da 3 yıl) ve daha sonra yedekliğe ve düzenli ordu denetimindeki bölgesel teşkilatlara geçiş yapmış yedek askerleri eğiten ve onlara liderlik eden bir kadro oluşturmuştu. Silah altına alınan yedek askerler artık savaş tehlikesi esnasında orduların esas kısmı sayılıyordu. 19. yüzyılın ortalarına doğru, ordular askerlerini yetenekli şehirli tüccarlara ve sanayi tüccarlarına muafiyet vererek, kırsal nüfustan seçiyordu. Kıta Avrupası'nda zorunlu kısadönem hizmeti genişledikçe, bu önyargı kırıldı. Yine de, asıl savaşta işçi sınıfının örgütlü çekirdeğini kullanma eğilimi yoktu. Birinci Dünya Savaşı'nda, metal imalinde, taşımacılıkta ve madencilikte yetenekli işçilerden oluşan işçi sınıfı "öncü kol"un savaşması değil üretmesi gerekiyordu. Sadece donanmalar bu sınıftan asker alımı yapıyordu. Böylece askerler, özellikle yüksek kapasiteli ön cephe askerleri, kırsal alanlardan, küçük kasabalardan veya sanayici kimliği zayıf bölgelerden seçiliyordu. İşçi sınıfın sadakatsizliği Engels'in ve birçok muhafazakâr yorumcunun beklediğinden çok daha az etkiledi.

Giddens (1985:230) tam da bu sırada subayların seçilmiş uzmanlar, askerlerin de yurttaş olduklarını öne sürüyor. Fakat olmamışlardı. Aslında komutanlar askerleri üzerindeki askeri nizamı *sıkılaştırılmış* ve böylece onların kendilerini yurttaş olarak veya herhangi bir sınıfın üyesi olarak tanımlama olasılıklarını da ortadan kaldırmıştı. Bu yüzyıldan alınan ders (8. Bölüm'de gördüğümüz gibi Bonaparte'ın geliştirdiği) özenli planlama, harita ve program koordinasyonuyla yapılan serbest tümen koordinasyonunun demode olduğuydu. Prusya teşkilatı, 1870'te, Fransız birliğini bozguna uğratmıştı. Bu da generallerin, 18. yüzyıldaki atalarından daha az talim yapan askerleri üzerindeki disiplini sıkıştırmasını sağladı. Kısıtlı talim yapanların yerini daha otoriter kurumlar aldı. Tren yolları, telgraf (sonradan kablosuz telgraf) ve personel sistemleri komutanların her biri

bir askerin uzak görüşünü simgeleyen birçok üniteyi yönetmesi sağlanmıştı. Birçok ünite bölgesel olarak işe alınıyordu ve birlik ahlakları yerel-bölgesel dayanışma ve yoldaşlık üzerine kurulmuştu.

Yerel birlik gücünü Amerikan İç Savaşı'nda gösterdi. Güney'in ve Birlik'in (ve bağlı oldukları değerlerin) geniş yapılanması aksine bölgesel asker alımı, askerlerin kendi evlerinin, memleketlerinin bütünlüğü uğruna savaştıklarını ve öldüklerini düşünmelerini sağlamıştı. 600.000 ölü ve düşük firar oranı bu disiplinin hayret verici gücünü, çok z eğitimle öne itilen askerler üzerinde bile, kanıtlamıştır.

Fakat Amerikan İç Savaşı'ndaki büyük seferberlikten ve İngilizlerin kuvvetlenen kent endüstrisinden farklı olarak bölgesel asker alımı ayrıca en gerideki ve tutucu kırsal kesimi de lehte etkilemişti ve fazladan iş gücü ile yukarıdan katmanlı disiplin sağlıyordu. Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra, Fransa'da Cumhuriyetçilerin bölgesel asker alım sistemini değiştirmek istemesi üzerin, siyasal bir savaş başladı. Fakat muhafazakârların birleşmiş kuvveti ve ordunun yüksek komutasına karşı kaybettiler. Ordular bölgesel ve eskiden oluğu gibi kaldı.

Bu yeterli olmazsa diye, komuta yapıları muhafazakârlığı destekledi. Yerel-bölgesel ünite kuruluşları aynı bölgeden işe alınan resmi görevli olmayan subaylarla dolduruldu. Yerel birlik yoldaşlığını hiyerarşik disiplinle birleştirdiler. Böylece resmi görevli olan ve olmayan subaylar arasında, genişleyen "sınıf" ve "ulusal" olduğu varsayılan yurttaş ordusunun içerisinde gayet başarılı katmanlı ve yerel-bölgesel ilişkiler geliştirilmişti. Subaylarla doğrudan ilişkileri dışında askerler teşkilatlı bir şekilde üstünlük sağlamıştı. Birlikleri ve gemileri daha yüksek hat ve onlardan saklı tutulan geniş çaplı personel komutası tarafından yer değiştirilmişti. Askerler artık kendi üniteleri ve gemileri dışında sınırlı bir kolektif hareket özgürlüğüne sahipti. 3. Cilt'te göreceğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın korkunç koşulları altında dahi acemice yönetilseler bile (eğer subayları sadakatsiz değilse) boyun eğmek dışında pek de bir örgütsel alternatifleri yoktu. Düzenli ve yedek kuvvetlerin ikisi de bu dönem boyunca, savaşta çok sadıklardı.

McNeill (1983: 260) sanayileşen bir toplumun aynı zamanda "esas komutanın üstüklük"ünü de kutsal kabul etmekteydi. Söz konusu sivil toplumsa bu fazlaca genelleştirilmiş bir tanımlama olur, fakat onun genişleyen silahlı kuvvetlerini tanımlamada kesinlikle kusursuz. Bunlar sadece sözde "yurttaş", "ulusal" veya "sınıf" ordularıydı. Gerçekte, bu ordular sosyal muhafazakârlar tarafından disipline edilen katmanlı gün kurumlarıydı. 1910'da, birçok ülkedeki yetişkin erkeklerin belki de % 20'si bu şekilde disipline edilmişti. Bu sayı, Birinci Dünya Savaşı'nda daha da artacaktı. Modern devletler, ordularında (sivil kuruluşlarında olduğu gibi; bkz. 13.-16. Bölüm) birçok sadık asker yetiştiriyordu. 1848 ve 1917 arasında, neredeyse hiçbir silahlı güç katmanlı sadaka-

tinde tereddüde düşmedi. Bu da, 20. yüzyıl boyunca, kati bir suretle öncelikli askeri vazifelerde-savaşta-baskıda önemini korudu.

Ayrıca subay kolları arasında, tecrübeli rekabet fikri gelişmeye devam ettikçe süregelen bir değişim vardı. Becerinin eğitsel kısmı gitgide gelişmişti. 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan haritacılık, lojistik, kıyaslamalı ve tarihsel taktik çalışmaları askeri öğrencilerin ve genel personelin eğitiminin bir parçası olmuştu. Sonrasında, savaş sanayisi sayesinde gerçekleşen ateş gücündeki inanılmaz yükseliş, genel mühendislik topçuluk kolunun ötesinde gelişmesi gerektirdi. Prusya'nın zafer kazanmasını sağlayan teknokratik dersler Fransızlarca hemen öğrenildi. 1870'ten sonra, askeri kolej çıkışlı olmak askeriyeye giriş için gerekli olmuştu. Dosyalar düzenli olarak hizmet sicil kaydı ve tavsifinde tutuluyordu ve Uluslararası teknokratik kriterler dikkate alınarak siyasi atamalar azaltıldı.

İngiltere ve Avusturya ise bazı nedenlerden ötürü duraklamıştı. Yakında göreceğimiz gibi, İngiliz subay kollarının toplumsal oluşumu kırsal ve muhafazakâr kalmıştı ve bu durum, dünyadaki tek sanayi toplumu olması nedeniyle de hoş karşılanmıyordu. Kırım ve Boer savaşlarındaki facialar tembel askerlerin artık profesyonelleşmesi gerektiğini gösterene kadar İngiliz ordusu harp okullarını ve reformcuların çabalarını reddetmiş ve muhafazakâr kalmıştı (Bond 1972; Harries-Jenkies 1977; Strachan 1984; Brodsky 1988: 72-82). Avusturya siyasal kargaşa nedeniyle geri kalmıştı. Asıl görevi dâhili güvenlikti ve muhafazakârdı, profesyonelleşmenin "liberal" olduğunu düşünüyordu (Rothenberg 1976), fakat 1870'ten sonra o da ilerleme kaydetti. 1900'de elit askeri okullar ve mezunlar için eğitim kursları ve uzun vadeli terfi fırsatları çoğalmıştı (Deak 1990: 187-9).

En sonunda, muhafazakârların korkacak pek fazla şeyi kalmamıştı. Eğitim, eski soylu kriterleri değiştirmemiş ve askeri politikayı radikalleştirmemişti. Onların içine kaynaşmıştı. 20. yüzyıl hareketlilik eğiliminin daha genel olacağı beklentisi içerisinde, eğitim artan hareketliliğin öncelikli yolu oldu ve ordudan direk terfi azaldı. Fransız ordusunda, 1870'te generallerin ordudan geldikleri birliklerin oranı % 14 iken, 1901'de bu oran % 3'ten azdı (Serman 1978: 1325; Charle 1980b). Soyluların, başka bir sebepten ötürü, geri çekilmekten başka şansları kalmamıştı – ordular 19. yüzyılın sonlarında genişlemeye başladığında, etrafta yeterince soylu yoktu. Hal böyleyken, güçlüklere iyi dayanmışlardı. Cumhuriyetçi Fransa'da bile yüksek tabaka hala çok aristokrattı. 1870'te, birlik generallerinin % 39'u soylu nesildendi; 1901'de bu oran hala % 20'ydi. Aşağı indikçe, gerekli olarak daha burjuvalaşıyordu ve devlet okulları yerine Roma Katolik Okulu'ndan asker alımı sıklaşıyordu.

Fakat bir orduda, doğal olarak, hiç soylu yoktu. Birlemiş Devletler'in kendine özgü bir başka özelliği daha vardı: Büyük bir iç savaş iki tarafın da subay kollarını varlıklarının temsilcisi ve eğitimli beyaz erkekler olarak genişletmişti. Fakat barış dönemindeki küçük oluşumlarda, Amerikan subaylar o

kadar da temsilci sayılmazlardı. Donanma subaylarının çoğu modern kentin üst sınıflarından yani Kuzeydoğu'nun kapitalist ve profesyonel orta sınıflarındandı. Oranlı olmayan sayılarla, (aşağıya iniş sırasına göre) askeri memurlarını bankacıların, avukatların, yargıçların, fabrikatörlerin, resmi görevlilerin, "bilimsel" uzmanların (hekimlerin, eczacıların, mühendislerin) ve tüccarların çocuklarıydılar (Karsten 1972: Tablo 1-2).

Aksine, ordu memurları göze çarpan şekilde –Amerikan İç Savaşı'nın sonucu nedeniyle– güneyli ve kırsal alandandı, belki de çöken eski rejimdendi. 1910'da, 14 yüksek kademeli memurdan 13'ü güneyliydi ve çoğu kırsal alandandı. Genel bilgi çok az olmasına rağmen, subayların çoğunun çiftçilerin ya da küçük (veya büyük) kasabalardaki avukatların, doktorların, öğretmenlerin, memurların ve vekillerin çocukları olduğu anlaşılıyordu. Janowitz ordudaki subay kollarını "eski tip aileler, Anglosaksonlar, Protestanlar, kırsal, üst orta sınıf" ve Birleşik Devletler'in sağladığı eski rejime alışkın insanlar olarak özetliyor. Fakat böyle bir sınıf artık (Güney'in dışında) Amerika'ya hükmetmediği için, bir şekilde tecrit edilmişti. 1890'daki bir kuzey kaydına göre ordu "kendi alanında bağımsız, kendine özgü alışkanlıklarıyla özelleşmiş; geleneklerin halesi ve seçilmiş bir aristokrasiydi" (Janowitz'den alıntılar 1960: 90.100; özl. Huntington 1957: 227; Karsten 1980; Skelton 1980).

Bu kast bezeri gruplar ayrıca adamlarını farklı bir şekilde kontrol ediyordu. Askerlerdi fakat profesyonel görevliler değillerdi ve genelde İrlanda ve Almanya'dan gelen göçmenlerdi (önceki paralı askerlerin soyundan geliyorlardı belki de) ve fakat siyahîlerdi. Ordu onlara (beyaz) Amerikan toplumuna güvenli giriş sağladığı için memnunlardı (Berryman 1988: 2. Bölüm). 18. Bölüm'de göreceğimiz gibi, çok sayıda veya etkili olmamalarına rağmen, Birleşmiş Devletler Ordusu muhafazakâr patronlarına sadıktı.

Başka yerlerdeyse soylular ve muhafazakârlar hala etkiliydi. İngiltere ve Prusya bunun en büyük örnekleriydi ve başlarda Avusturya da onlara benziyordu. Razzel (1963) İngiliz subayların sosyal durumunun ne kadar az değiştiğini gösteriyor. 1780'de ülke içinde üstü olan ordunun subaylarının % 40'ı aristokrat ve toprak ağasıydı (ki nüfusun % 1'inden daha azdılar), 1912'de bu oran % 41'di. Yüksek kademelerde (tümgeneraller ve üstü) egemenlikleri hafifi de olsa azaldı; 1830'da % 84 olan oran 1912'de % 64'e düştü. Fakat bu durum, seçkin birlikler oluşum olarak eski rejime daha fazla yaklaştıkça ve sosyal açıdan muhafazakârlaştıkça, birlikler arasında artan tabakalaşma nedeniyle son buldu. Prusya ordularının yüksek kademelerinde de hala soylular vardı. Preradovich'in (1955), 1897'den 1918'e kadar olan zaman dilimindeki, Prusya ve Avusturya genelkurmay sınıfını karşılaştırmasında, 1804'ten 1859'a kadar soylular Avusturyalı generallerin % 95'i soyluydu, sonrasında bu oran 1908'de % 41'e düştü. Fakat Prusya'da bu oran 1897'ye kadar % 90 civarındayken 1908'de sadece % 71'e düşmüştü. (Birinci Dünya Savaşı boyunca iki ülkede de genişletilmiş genelkurmay sınıflarındaki sayılar düştü.). Hiyerarşi

azaldıkça soyluların egemenliği de azalmıştı ve 1900'lerde daha da azaldı, ki sabit soylu sayılarına bakıldığında bu gayet normaldi. Generallerin ve albayların 1860'ta % 86'sı, 1913'te ise % 52'si soyluydu. 1860'ta daha burjuva Landwehr yedek kuvvetlerinin entegrasyonu düşük subay sınıflarında büyük bir değişiklik meydana getirmişti. 1873'te, üsteğmenlerden sadece % 38'i soyluydu ve 913'te % 25'e düştü ki bunlar sadece eksiksiz sayılardı. Tüm subaylar arasında soyluların oranı % 65'ten % 52'ye düşmüştü (Demeter 1965: 28-9).

Subay sayısı arttıkça soylu-toprak ağası sayısı aynı kaldı ve egemenlikleri zorunlu bir şekilde düşüşe geçti, böylece Alman ve İngiliz modelleri gecikmişti; eski soylu tabakanın en üstünde hala bir hiyerarşi vardı fakat fabrikasyon ve ticaret kapitalistlerinden neredeyse hiç kimse yoktu. Baskın ekonomik sınıf orduyu eski rejime bırakmıştı. Ordu (diplomasiyle beraber) eski rejime, Alman devletinin çekirdeğine uzanan bir köprübaşı vermişti ve dış politikada ve sınıf ilişkilerinde askeriyenin daha etkin olacağını tahmin etmişti.

Fakat "soyluluk"un anlamı da, daha farklı bir etiğin içine kaynaşıp daha az çıkarcı bir hale gelerek, değişmişti ve subaylar arasında ortak bir biçimde kullanılıyordu. 18. yüzyılda Alman soyluları arasındaki sınıflar önemini yitirmişti ve Gneisenau, Scharnhost ve Clausewitz gibi daha yoksul ve daha az soylu olanlar da daha yüksek mertebelere çıkabilmişti. 19. yüzyılın ilk sıralarında yapılan reformlar ve askeri eğitimin güçlendirilmesi birlikler içerisindeki profesyonel eşitliği kurumsallaştırdı. Erkek talebe kuruluşlarıyla çekişen üniversiteli öğrenci birliklerindeki askeri okullardaki eğitim etiği güçlendirdi. *Bildung* kelimesi artık sadece "eğitim" değil, geliştirme anlamına da geliyordu, ordudaysa onurun geliştirilmesi anlamına geliyordu ve subaylara mal edilen özel bir nitelikti.

Sonuçlar, görünürde en burjuva askeri kol olan, hızlı gelişen Alman donanmasında görülebilir. Donanma çoğunlukla şehir limanlarından asker alıyordu ve donanmada olmak geniş teknik eğitim gerektiriyordu. Son sıralarda geleneğe bağlı olmayışı ve statü sağlamayışı nedeniyle soyluların ilgisini çekmiyordu. 1890 ve 1914 yılları arasında, deniz harp okulu yönetici sınıfındaki öğrencilerin % 15'i soylu ailelerdendi ki bu oran yine de sanayi ve ticaret altyapısından gelenlerden daha fazlaydı. 1907'nin kayıtları detaylı tutulmuş sınıfında profesyonel altyapılardan gelenler çoğunluktaydı: % 45'i akademisyenlerin, % 26'sı soylu olmayan ordu ve donanma subaylarının çocuklarıydı. Donanma hala "iyi aileler"den gelen iyi eğitimli gençleri istiyordu ve iyi ailelerin başvurmasına engel olacağı gerekçesiyle düşük sosyal sınıflardan adayları kabul etmiyordu. Fakat hizmet deneyimi burjuva değildi. Soyluluğa zenginlikten daha fazla değer veriliyordu. Başarılı yönetici subaylar soylular sınıfına alınmaktaydı. Subaylar denizcilere olan davranışlarını kibirli Prusya tarzına göre düzenlemişti – fakat bu durum onlara Birinci Dünya Savaşı sonundaki isyanlarda pahalıya patladı. Mühendis-Subay öğrenciler daha alt tabakalardan, genelde alt veya orta sınıf toplum hizmetinden gelmişti. "Gerçek" perso-

nel muamelesi görüyorlardı ve "emir" görevlerine uygun olmadıkları düşünülüyordu. Orduda olduğu gibi, (vaftiz edilmemişlerse) Yahudilerden ve Sosyalistlerden nefret ediliyordu. Ordu ve donanma etiği kimlikle alakalı olmasa da –donanma siyaseti daha anti-İngiliz ve emperyalistti– "donanmanın yüksek burjuvaları feodalleştirme eğilimi vardı" (Herwig 1973: 39-45, 57-60, 76-8, 92, 103-4, 132). Muhafazakâr soyluların ağır bastığı silahlı kuvvetlerde burjuva bölümleri bile onları taklit etmişti. Almanya'nın endüstriyel kapitalizme liderlik ettiği bir dönemde, sanayi ve ticaret kapitalistleri sakınıyorlardı ve silahlı kuvvetler de onlardan sakınıyordu.

Birinci Dünya Savaşı göstermişti ki Almanya dünyanın en iyi ordusuna sahipti; gerçi bu muhtemelen 1866 ve 1870'te çoktan belli olmuştu. Ayrıca donanması da teknik açıdan mükemmeldi. Ama kendisinden istenen görev için küçüktü. Fakat çelişki, böyle sıra dışı bir profesyonel modernliğin aslında eski rejim kökenli olmasıydı. Subaylar için konulan yüksek standartlı kalite kurallarıyla kesinlikle teknikti ve zamanın istatistiklerine göre her ordunun Uluslararası diliydi (Annuaire Statitique de la France, 1913: 181). Personeli, demiryolu lojistiğinin en iyi şekilde kullanımı da dâhil, çok gelişmiş bir savaş sanayisi anlayışına sahipti. Subaylar ve astsubayları sosyal açıdan uyumlu olduklarından, inisiyatiflerine güvenilirdi, dahası, subaylar mücadeleden yıpranmış Fransız ordusunda görev aldılar. Bu ayrılık 1870-1 kampanyalarında apaçık ortadaydı (Gooch 1980: 107). Orta dil "Prusyalı etkinliği" ibaresindeki paradoksa alışıktı çünkü bu subay kolları teknik açıdan gelişmiş ve sosyal açıdan muhafazakârdı. Bu kombinasyon çok gelişmiş bir kombinasyon etiğiydi ve dünyadaki astsubay öğrencilerine ve parçasal olarak ve yavaşça aşağıdaki değerler öğretiliyordu. Fakat bu daha genel bir paradoksun çok uç bir örneğiydi: Bu sosyal muhafazakâr subay kolları, en gelişmiş teknokratik becerileri kullanarak, endüstriyel kapitalizmin en gelişmiş araçlarını tedavüle sokuyorlardı.

Avusturyalı subay birlikleri toplumsal açıdan muhafazakârdı, ama devletin belirginleştirilmesinden kaynaklanan özel nitelikleri de vardı (10. Bölüm'de tartışılmıştır). Ülke hala hanedan soyuna aitti ve (eşit olmayan oranlarda) çok ulusluydu. 1859'da, subayların çoğu yurtdışından, özellikle Almanya'dan, işe alınmıştı fakat azımsanamayacak sayıda İngiliz birliği de vardı. Ayrıca hanedan da Roma Katolikti ve çoğu 1910'da kadrolu subayların % 79'unu ve nüfusun sadece % 23'ünü oluşturan Avusturya-Almanlarıydı. Diğer tüm uluslar yetersiz seviyede temsil edilmekteydi. Soylular birliklerde hakimiyet kurmuşlardı fakat sonradan sayıları azaldı, çünkü Prusya-Almanyası'nda birliklere yayılmaya yetecek kadar Alman soylusu yoktu. 1870'te, profesyonel teğmenlerin sadece % 20'si soyluydu, ki zaten bunların çoğu da kamu hizmeti için sonradan soylu unvanı verilmiş ailelerdendi. Aşağıda kanıtladığımız ve beklediğimiz gibi, soylu generallerin sayısının azalması daha sonra gerçekleşti. 1867'den sonra Macarlara bazı ayrıcalıklar tanınmıştı: *Reichshalf*larının Honved

yedek kuvvetlerinde üstünlük sağladılar ve düzenli birlik ordusundaki birkaç Macar subay, bu olumlu ayrımcılıktan yararlanarak terfi etti.

1870'ten sonra, Avusturya da yedek güçlerini fazlasıyla genişletmişti ve baştan sona burjuvalaştırmıştı ve asıl özellikleri eğitimli olmalarıydı. Roma Katoliklerinin gereğinden fazla temsil edilişine bir son verilince, Alman baskınlığı (% 60'a kadar) düştü, Çekler ve Macarlar hak etmiş oldukları sayılara çıktı, Lutherciler fazlaca temsil edilmeye, (yedek kuvvetlerin % 17-18'ini ve nüfusun sadece % 4 ila % 5'ini oluşturan) Yahudiler ise çok daha fazlaca temsil edilmeye başlanmıştı. Diğer uluslar ve dinler hala gereği kadar temsil edilmiyordu (Rothenberg 1976: 42, 128, 151; Deak 1900: 156-89).

Bunlar, yüksek eğitimli, burjuva ve özle subay kollarıydı, ama esasen hanedana sadakatleri bağımsız ulusak ve dini kimlikleri sayesinde sağlanıyordu. Ordu, memleketin baskın sınıflarından çok çift yönlü monarşisine bağlıydı, "ulus"luğunaysa pek bağlı sayılmazdı. Toplumsal izolasyonu ve kullanışsız ritüelleri (saf-beyaz üniformaları gibi) sınıfsal ayrımını ve yalnızlığını arttırmıştı. Avusturyalı subaylar, sınıfları ve statüleri ne olursa olsun, birbirlerine yabancı bile olsalar, birbirlerine hitap ederken daha resmi bir hitap şekli olan ve Alman toplumunun diğer çevrelerinde kullanılan "Sie (Siz)" yerine başka yerlerde sadece arkadaşlar ve köleler için kullanılan "Du (Sen)" kelimesini kullanıyor ve topluluklarını bu şekilde belli etmiş oluyorlardı. Bu durum sonradan, Birinci Dünya Savaşı'nda Alman subayların Avusturyalı müttefikleri tarafından hakarete uğradıklarını ve küçük görüldüklerini düşünmeleriyle kötü hadiselere sebep oldu!

Avusturyalı subayların toplumdan izolasyonu emsali olmayan bir durum değildi. Rus ordusunda, kalan soylular büyük Rus aristokrasisine bağlı değilken, soylu olmayan subayların oranı 1895'te % 26'yken 1911'de % 47'ye kadar arttı. 1903'te bunların ez az tümgeneral kademesindeki % 91'inin toprağı, mülkiyeti, hatta şehirde bir evleri bile yoktu (Wildman 1980: 23-4). Bu subay kolları ayrıca sınıf yapısından uzaklaştırılmaktaydı.

Fakat Avusturyalı subaylar adamlarından daha uzaktı. Çünkü askerler nispeten ve bölgesel olarak bütün uluslardan geliyordu, monarşi türdeş ulusal alaylara karşı temkinliydi ve subaylar ile adamları genelde aynı dili konuşmuyordu. Böylece ordunun komuta yapısı, sınıf yapısıyla sağlanan soysa hiyerarşilerde ve yerel-bölgesel dilbilimi topluluklarında biraz takviye aldı. Sosyalist lider Otto Bauer inandığı şeyin kendi subaylık eğitimindeki burjuvalaşmanın etkileri olarak tanımlıyor (ulusallıktan değil, tüm Alman askeri alaylarında bahsettiği anlaşılıyor). Ordunun profesyonel etiği, subayların özel birinci sınıfa saygılı davranmasını gerektiriyor. Fakat,

> sınıf hiyerarşisi (...) beyefendiler sınıfı ve işçi ve köylü sınıfı arasındaki farklar.... Eski ordunun bütün yapısı beyefendiler sınıfı ve işçi sınıfı arasındaki keskin ayrımı çizmekti ve bu ayrım o kadar belirgindi ki bazen sınıf ayrımı değil de kast

ayrımı gibi görünüyordu. [Fakat asilzade bir subayla karşı karşıya gelen Prusyalı askerlerden farklı olarak] Avusturyalı köylü kılıçlı bir aşağı burjuva çocuğunu asil bir düzenin insanıymış gibi görmek zorundaydı. Yedek subaylarla olan ilişkide (...) bu özellikle manasızdı. [Kann 1979: 122-3]

Mantıksız olsun ya da olmasın, çağdaşları tarafından Büyük Güçler içindeki en zayıf halka olarak görülse de Avusturya askeri hiyerarşisi korkun bir şekilde işliyordu. Hiçbir şey kast benzeri profesyonelliği, burjuvalaşmış hanedan subay kollarının katmanlı inzibati güçlerini ve istemci resmim görevli olmayan subayları, Büyük Savaş'ın ilk yılında Avusturya ordusun yarısını yok eden Rus topçu mevzilerindeki intihar piyadelerine yönelik suçlamalarda köylüleri yönetme kabiliyeti kadar iyi kanıtlayamaz.

Askeri eski rejimler, bu Devrim ve Sanayi çağının onlara yönelttiklerini gayet başarılı bir şekilde özümsüyordu ve demokratik vatandaşlığa pek de teslim olduğu söylenemezdi. Burjuva çocuklarının subay olabilmek için tavırlarını düzeltmeleri gerekmişti; yetenekli aşağı burjuvaların, köylülerin ve işçilerin resmi görevlilerin imtiyazlarına ihtiyaçları vardı; diğer sınıfların keyfi düzen yerine kurala dayalı düzene ihtiyaçları vardı. Peki, bunların hepsi çok fazla ödün vermek miydi? Modernleşen ülkelerdeki sivil iktidar ağlarında verilen ödünlerden çok daha önemsizlerdi. Bu farklılık belirli ayrıma ve 19. yüzyılın silahlı kuvvetlerinin büyüyen katmanlı gücünü daha da arttırmıştı. Bir subay kastı, görevli olmayan subaylara ve uzun süreli kadro da katmanlı düzenli yurttaş topluluklarına kadar uzanmıştı ve onları devletin sadık kullarına dönüştürmüştü. "Yurttaşlık" Mareşal'in evrensel haklarının kaybı sayılmazdı; ya da pasifik enternasyonalizmini başlatmamıştı. Askeri kuvvetin bağlantılarıyla birbirine geçmişti. "Ulus" kısmen örgütlü, devletçi ve sertti.

Özerk Askeri İktidara Doğru

Belki de bu çeşitteki, özel askeri kasta yaklaşan, iyi bir kadroya ve adamları üstünde kontrole sahip bir profesyonel özerklik önemli değil. Tarihteki birçok toplum gibi günümüzde de bazı toplumlar (Britanya gibi) önemli bir toplumsal zarara yol açmayan profesyonel bir askeri kasta sahip. Aslında, bir savaş çıktığı takdirde toplum üzerindeki güçleri büyük olabilir fakat sulh döneminde sivil toplumdan özerk olabilirler ama onun üzerinde fazla iktidarları yoktur. Fakat 19. yüzyılda, sulh döneminde bile, bu özerkliğe sahip olmak aynı zamanda toplum üzerindeki o güce de sahip olmak anlamına geliyordu. Öncesinde, diplomasinin biraz da sivil toplum tarafından kontrol edildiğini görmüştük. Bu durum, benzer eski rejim tarafından subay birlikleri olarak yönetilen devlet idarecileri için oldukça özel biri durumdu. Bu kesin bir felaket değildi. Komutanlar genelde jeopolitiklerinde dikkatli, savaşın getirdiği yıkım ve kaos hakkında bilgili ve ölüm korkusunda tecrübelilerdi. Subay kolları çoğu kez, albayların gerçek savaş oyunları oynamasını ve terfi fırsatları yaratmasını

onaylıyordu. Fakat Büyük Güçler arasındaki savaş konusunda temkinliydiler. Savaşın sanayileştirilmesi temkinli olmak için başka bir sebepti çünkü az eğitimli askerlere verilen gelişmiş ateş gücü silahlandırılabilir orduların büyüklüğünü arttırmıştı. Bu, köylülerin ve sınırlardaki alanlarda işçi sınıfının silahlandırılmasından öteye geçmek demekti, tehlikeli bir rotaydı – muhafazakâr subay birlikleri (genelde gereksiz yere) böyle düşünüyordu.

Bununla beraber, sanayileşme askerinin tehlikesini ve *teknokratik* güçlerini arttırmıştı. Bu iki şekilde oldu. Önce, subay kolları kapitalizmin en gelişmiş ürünlerini ve örgüt çeşitlerini kullanarak ve pozitivist iyimserliğini paylaşarak 19. yüzyıldaki bilimsel ve endüstriyel gelişimin önüne geçti. Askeriye özenli planlama ile koordinasyonun kesin sonuçlar ve hesaplanabilir durumlarda zafer getirebileceğine inanmaya başlamıştı. Modernizasyon ordulara yarar sağlamış olsa da, kendine güvenlerini azaltabilirdi. Belki de savaştan alınan ders, çıkması olası bir sonraki savaşın tahmini, tahmin edilemez oluşudur. Silahlar ve taktikler savaştan savaşa değiştiği için ve savaşlar kesinlikle bir öncekiyle aynı yerde ve (istisnalar dışında) yapılmadığı için gelecek savaşların kaderi belli değildir. Yıkıcı bir savaşın belli bir siyasal amaca ulaşıp ulaşamayacağıyla ilgili endişeleri olan duyarlı bir ordu sadece düşman üzerinde gözler görülür derecede bir üstünlük sağlanacaksa savaşa girmeyi düşünürdü. Bu tür bir üstünlük genelde, güçlü müttefiklere boyun eğdiren veya düşmanı müttefiklerinden mahrum bırakan bir diplomasi tarafından sağlanır. Fakat en "modern", en teknokratik, en bencil ordular yabancı müttefiklerini en çok aşağılayan ve kendi iç kaynaklarına en çok güvenenlerdi. Diplomatlar ve komutanlar aynı sınıflardan gelmiş olsalar da, eğitimleri ve profesyonel tecrübeleri birbirine aykırıydı. Diplomatlar yeni teknokratik savaş sanatı hakkında çok az şey biliyordu, generallerse gerçekte, müttefik edinmek hakkında hiçbir şey bilmiyordu. 19. yüzyılın sonunda en modern, teknokratik, kendine güvenen ve siyasal açıdan çıkarcı ordu Almanya ordusuydu. Bismarck'ın diplomasisinin kendi iktidarına olduğu kadar 1865-7 ve 1870-1 zaferlerine de katkı sağladığını unutmuştu (bkz. 9. Bölüm), ve tam teknokratik olmayan ülkelerdeki son gelişmeleri, özellikle de Fransız cumhuriyetinin sağlamlaştırılması ve yeni askeri disiplinini, görmezden gelmişti. Bencilliği, bu ordunun kibriydi.

İkincisi, 19. yüzyılın sonlarında, askeri teknokrasi savunmadan daha çok saldırıya ayrıcalık verdi. "Savaşa gitmek" geleneksel olarak üç aşamadan oluşuyordu: Askeri güçleri silahlandırmak, onları hareket düzenine yoğunlaştırmak ve asıl savaşa göndermek. Ama sanayileşme, topçuluk ve demiryolları büyük bir sanayi büyük bir sanayi gücünü ve birçok adamı cepheye taşıdı. Bu gelişmiş seri saldırıyı demir yolları üzerinden yönetmişti. İlk saldıran daha konsantre ateş gücü elde edebilirdi ama saldıranlara ateş açabilmek için de savunma hızlı ve koordine olmalıydı. Genel personel planları karmaşık ve saldırgan bir hale ve acil durumlarda üç hareketi öncelikli kıldı: Yedek askerleri harekete geçirmek, demiryolu ağının kontrolünü devralmak ve bazen kara ve deniz sınırını dü-

şünmeksizin öndeki kara ve deniz alanlarını kullanmak. Komşu devletlerinin ilerideki demiryollarının kontrolünü ele geçirmek en provokatif olanıydı çünkü savaş ilan edilmese bile gerçek bir işgal söz konusuydu. Rus General Obruchev silahlanmayı savaşa eş buluyordu. 1892'deki ünlü notasında, modern savaşta zaferin ez hızlı savaş düzenini alana. "düşmanını yumruklayana" gittiğini yazmıştı. "Silahlanma artık barışçıl bir hareket olarak düşünülemez, aksine en kesin savaşın habercisidir." diyerek sonlandırmıştı.

Savunma biçimindeki savaş hazırlığı ve saldırı arasındaki çizgiyi belirsizleştirmek diplomasiyi de etkisiz kılmıştı. 1894'teki Fransız-Rusya ittifakı yüksek yönetimlere bağımsız güçler vermişti. Avusturya, Almanya veya İtalya onlardan birine karşı seferberlik ilan etseydi, iki devlet de hemen harekete geçecekti 1900de bu antlaşma Almanya'nın silahlanma ihtimali nedeniyle kısıtlanmıştı ve 1914'te uygulanmıştı. Savaş olmayan fakat savaşa neden olması olası önemli saldırı adımları artık sivil politikacıların ve diplomatların kontrolünden çıkmıştı (Kenan 1984: 248-53; Obruchev'in notasını yeniden oluşturuyor, s. 264). Benzer olarak, 1909'daki (Almanya'dan) General Moltke ve (Avusturya'dan) Conrad arasındaki serbest tartışmalar Bismarck'ın saldırı sırasında birbirlerine yardım edecek olan ülkeler arasındaki savunma ittifakı fikrini değiştirmeye yönelik birer tehditti (Albertini 1952: 1, 73-7, 268-73). Anglo-Fransız antantı iki güç arasında askeri anlaşmalar yapılmasına ön ayak olmuştu ve bu uzun bir süre boyunca iki ülkenin kabinelerinden gizli tutuldu. (bkz. 21. Bölüm)

Teknokratik güvenin ve yüksek yönetimin planlarının devlet adamlarını ele geçirip geçirememesi sorumluluk yönlerine bağlıydı. 21. Bölüm'de göreceğimiz gibi parti demokrasilerinin kurumları, ordularından, monarşilerin olduğundan çok daha fazla sorumluydu. Temmuz 1914te, Avusturya, Rusya ve Almanya'nın öncelikli seferberliklerinin birbirini izlemesi önce kendi rejimlerini sonra da Avrupa'yı bir yenilgiye uğratmıştı. Bağımsız, birlemişmiş askeri kastların toplum üzerinde belirleyici güçlere sahip olduğu sonradan ortaya çıktı. Fransız Devrimi'ndeki İdeoloji gibi bu da gücün "tarihi anı"ydı. Fakat eski dünyayı bir enkaz haline getirmişti.

Sonuç

19. yüzyıl boyunca gerçekleşmiş askeri iktidar ilişkilerinin gelişiminin izini sürdüm. Birçok içsel gelişme askeri kast teorisini –silahlı kuvvetlerin sivil kontrolden ve devlet kontrolünden bağımsız kurumlaşmasını– destekledi. Ordu ve donanma müesseseleri ciddileşti ve sivil toplum ile devletten daha da fazla ayrıldı. Asker alımında, eğitiminde ve takım ruhunda kendi içine döndü. Eski rejimi ve burjuva çocuklarını özel bir şekilde bir önceki ideolojinin hâkimiyeti altında birbiriyle kaynaştırması, gelişmiş sanayi toplumundaki hiçbir büyük sınıfa benzemeyen bir subay kolunun oluşumuyla sonuçlandı. İç bü-

rokrasinin genişlemesi, iş kollarının ve teknokrasi faaliyetlerinin gizliliğini arttırmıştı. Uzun dönem hizmetteki subaylar ve resmi görevli olmayan subaylar kadrosu ve bireysel yerel-bölgesel askeri birlikleri koordine eden sıkı komuta yapısı, birçok asker ve denizci üzerinde vatandaşlara, uluslara ve sınıflara verilen büyük ayrıcalıklar olmadan etkili bir kontrol edinmeyi garantilemişti. Devletler, askeri altyapı tesisleri, dokunaçları inşa etmeyi, onların bölgelerinin ve nüfuslarının bölümlerini benimseyerek sadakatlerini yöneterek başarmıştı. Kendine özgü, ayrı ve uyumlu silahlı kuvvetler sanayileşen modern toplumun içinde kast benzeri bir oluşum gerçekleştirdi ve bu durum modern devlet ve sivil toplum içerisinde büyük ölçüde bağımsız bir savaşçı siyasetin meydana çıkmasına sebep oldu.

Fakat şunun hakkını vermeliyim. Faaliyetleri askeriye ile toplum ve devlet arasında bir bağ kurmuştu ve kast bağımsızlığını birkaç şekilde azaltmış ve onunla çelişmişti. Sivil toplumun içine en kalıcı yerleşimi, ikinci işlevleri olan yurtiçi baskıdan geldi. Bu, subay kollarını daha geniş bir siyasal iktidar ağına ve daha baskın ekonomik sınıflara yerleştirdi. Çünkü subaylara muhafazakâr eski rejimin değerleri aşılanıyordu, genellikle eski rejimi ve kapitalist düşmanlığını kent ayaklanmaları ve işçi kargaşasıyla paylaşıyorlardı. Ancak, kentli muhafazakârlar gibi, subaylar da sadece acemi modern endüstriyelkapitalistleri değillerdi. Uzmanlıkları onları ayrıca, en yüksek düzeyli görev gruplarını dikkatle düzenlenmiş bir gövde gösterisinin ötesinde gerçek silah ve kılıç kullanımında çalıştırmada isteksiz kılmıştı. Bu isteksizlik genişleyen polis teşkilatıyla ve devletin yarı askeri kurumlarıyla işbirliği yapmalarına neden oldu. Profesyonel tedbirleri çoğu zaman kentsel sınıflar arasındaki uzlaşmayı desteklemelerini sağladı. Bu pragmatik, ılımlı baskı neredeyse her zaman askerlerin sadık kalmasını sağlamıştı. Bu baskın özellikleriyle askeriye, eski ve yeni egemen sınıfların bütünleşmesini temsil ediyordu. 1900'de askeri iktidar ağı, eski rejim ve kapitalistler gibi, devlet tarafından belirginleştirilmiş iki sınıfın bütünleştirilmesine yardım ve arabuluculuk etmişti. Kast benzeri uyumları ve adamları üzerindeki katmanlı kontrolleri baskın sınıfları daha güvenli hale getirmişti.

Askeriye, eski rejim ve sermaye arasındaki bu sıkı ilişkiler, öncelikli faaliyetleri olan savaşı da bir ölçüye kadar yaymıştı. Başkanla ve onun büyük siyasi partilerden ve kamuoyundan tamamen bağımsız ve esasen eski rejimden olan diplomatlar ve devlet adamlarıyla dış politika konusunda iş birliği yapmışlardı (bu konu hakkında 16. ve 21. Bölümlerde daha fazla belge sunuyorum). Ayrıca ürünleri silahları,iletişim malzemeleri ve araç gereçleri olan endüstriyel kapitalistlerle de işbirliğinde bulunmuşlardı (14. Bölüm'de tartışılmıştır). Bu "askeri-endüstriyel kompleks" bazen devletle ve büyük orta sınıfın "devletçi" baskı gruplarıyla daha geniş ilişkiler içinde de bulunuyordu (21. Bölüm'de tartışılmıştır). Fakat diğer savaş-çıkaran açılarda askeriye gizli dav-

ranıyordu. Askeri teknokrasi kast gizliliğini destekliyor ve kendine güvenini ayrı tutuyordu. Ayrıca kendi gizli zaman bombasına –saldırıyı savunmadan üstün tutan taktiklerin içi gelişimine, özellikle arttırılmış silahlanmaya– katkıda bulunuyordu.

Bu birbirine geçmeler askeri belirginleşmeyi –kapitalizm ve eski rejimin savunmasıyla birlikte kast bağımsızlığı– ikilikle kaynaştırdı. Bu özerklik 1914'te artık sorun olacaktı. Bürokratikleşmenin, profesyonelleşmenin ve askeri kararların tecridinin kombinasyonu, devletle resmi birleşmesinin çok fazla gizlenmediği bir askeri iktidar özerkliğini baştan yaratmıştı. Bu belirginleşme, askeri politika gibi önemli ölçüde özgürdü ve diğer bütün devlet belirginleşmelerinin üstünde güç sahibiydi. Fakat Birinci Dünya Savaşı'ndaki anlamsız katliamın ortasında bile, askeri kastın katmanlı gücü bozulmamıştı. Sadece Rus Orduları devrimi körüklemek için dağılmıştı. Diğer bütün olaylarda katmanlı askeriye ayakta kalmıştı: Faşizm yüzünden sosyal muhafazakârlığı destekleyen galip birliklerde, Sağ'ın radikal otoriterliğini destekleye mağlup kesim de. Avrupa'daki harp sonrası sınıf çatışması, askeriyeye sadık olanlar ve ondan şikâyetçi olanlar arasındaki çatışmayla karışmıştı. Şikâyetçi olanlar geçen sene boyunca gevşek bir disiplin içerisinde olan pasif denizciler ve yedek birliklerken, sadık olanlarsa ön cephedeki kadro birlikleriydi. Eğitim ahlakındaki bu farklılık otoriter ve faşist Sağ'ın squadristi'sine ve *Freikorps*'una kesin bir sınır koymak üzereydi. 20. yüzyıl sosyolojisi tarafından görmezden gelinse de, askeri iktidar 20. yüzyıl toplumu üzerinde büyük ve öldürücü bir etkisi olduğunu kanıtlamıştı. 1914'teki tarihi uğrak, aslında daha uzun sürecekti.

Albertini, L. 1952. *The Origins of the War of 1914,* Vol. I. Oxford: Oxford University Press.

Anderson, M. 1988. *War and Society in the Europe of the Old Regime.* London: Fontana. *Annuaire Statistique de la France.* 1913.

Axtmann, R. 1991. Geopolitics and Internal Power Structures: The State, Police and Public Order in Austria and Ireland in the Late Eighteenth

Century. Ph.D. diss., London School of Economics and Political Science.

Berryman, S. 1988. *Who Serves? The Persistent Myth of the Underclass Army.* Boulder, Colo.: Westview Press.

Best, G. 1982. *War and Society in Revolutionary Europe: 1770-1870.* Leicester: Leicester University Press.

Bond, B. 1972. *The Victorian Army and the Staff College, 1854-1914.* London: Eyre & Methuen.

1984. *War and Society in Europe, 1870-1970.* London: Fontana.

Bosworth, R. 1983. *Italy and the Approach of War.* London: Macmillan.

Brewer, J. 1989. *The Sinews of Power.* London: Unwin Hyman.

Brodsky, G. W. S. 1988. *Gentlemen of the Blade: A Social and Literary History of the British Army Since 1660.* New York: Greenwood Press.

Cecil, L. 1976. *The German Diplomatic Service, 1871-1914.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Chandler, D. 1966. *The Campaigns of Napoleon.* New York: Macmillan. Charle, C. 1980a. *Les hauts fonctionnaires en France au xiXlime siecle.* Paris: Gallimard.

1980b. Le recrutement des hauts fonctionnaires en 1901. *Annales, Economies, Societes, Civilisations,* no. 2.

Corvisier, A. 1964. *L'armee francaise de la fin du XVHlime siecle au ministere de Choiseul: Le soldat.* 2 vols. Paris: Presses Universitaires de France.

Craig, G. 1955. *The Politics of the Prussian Army, 1640-1945.* Oxford: Clarendon Press.

Dandeker, C. 1989. *Surveillance, Power and Modernity.* Oxford: Polity Press.

Deak, I. 1990. *Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918.* New York: Oxford University Press.

Demeter, K. 1965. *The German Officer Corps in Society and State, 1650-1945.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Dupuy, R. E. 1971. *The National Guard: A Compact History.* New York: Hawthorn Books.

Elias, N. 1983. *The Court Society.* New York: Pantheon Books.

Emsley, C. 1983. *Policing and Its Context, 1750-1870.* London: Macmillan.

Floud, R., et al. 1990. *Height, Health and History.* Cambridge: Cambridge University Press.

Foucault, M. 1979. *Discipline and Punish.* Harmondsworth: Penguin Books.

Giddens, A. 1985. *The Nation-State and Violence.* Cambridge: Polity Press.

Girardet, R. 1953. *La societe militaire dans la France contemporaine, 1815-1939.* Paris: Plon.

Goldstein, R. J. 1978. *Political Repression in Modern America.* Cambridge, Mass.: Schenkman.

1983. *Political Repression in Nineteenth Century Europe.* London: Croom Helm.

Gooch, J. 1980. *Armies in Europe.* London: Routledge & Kegan Paul.

Gurr, T. R., et al. 1977. *The Politics of Crime and Conflict: A Comparative History of Four Cities.* Beverly Hills, Calif.: Sage Publications.

Hall, R. H. 1963-4. The concept of bureaucracy: An empirical assessment. *American Journal of Sociology* 69.

Hampson, N. 1959. *La Marine de Van II: Mobilisation de laflotte de VOcean, 1793-4.* Paris: M. Riviere.

Harries-Jenkins, G. 1977. *The Army in Victorian Society* London: Routledge & Kegan Paul.

Herwig, H. 1973. *The German Naval Officer Corps.* Oxford: Clarendon Press.

Hilderbrand, R. C. 1981. *Power and the People: Executive Management of Public Opinion in Foreign Affairs, 1897-1921.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Hill, J. D. 1964. *The Minute Man in Peace and War. A History of the National Guard.* Harrisburg, Pa.: Stackpole.

Holsti, K. 1991. *Peace and War: Armed Conflicts and International Order, 1648-1989.* Cambridge: Cambridge University Press.

Huntington, S. 1957. *The Soldier and the State.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Ilchman, W. 1961. *Professional Diplomacy in the United States.* Chicago: University of Chicago Press.

Janowitz, M. 1960. *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait.* New York: Free Press.

Jany, C. 1967. *Geschichte den Preussischen Armee,* 4 vols. Osnabruck: Biblio Verlag.

Kann, R. 1979. The social prestige of the officer corps in the Habsburg Empire from the eighteenth century to 1918. In *War and Society and East Central Europe,* Vol. I, ed. B. Kiraly and G. Rothenberg. New York: Brooklyn College Press.

Karsten, P. 1972. *Naval Aristocracy: The Golden Age of Annapolis and the Emergence of Modern American Navalism.* New York: Free Press.

1980. Father's occupation of West Point cadets and Annapolis midshipmen. In *The Military in America: From the Colonial Era to the Present,* ed. P. Karsten. New York: Free Press.

Kennan, G. 1984. *The Fateful Alliance: France, Russia and the Coming of the First World War.* Manchester: Manchester University Press.

Kennedy, P. 1985. *The Realities Behind Diplomacy.* London: Font ana. LaFeber, W. 1987. The Constitution and United States foreign policy: An interpretation. *Journal of American History* 74.

Langsam, W. C. 1930. *The Napoleonic Wars and German Nationalism in Austria.* New York: Columbia University Press.

Lefebvre, G. 1969. *Napoleon: From 18 Brumaire to Tilsit, 1799-1807.* New York: Columbia University Press.

Ludtke, A. 1989. *Police and State in Prussia, 1815-1850.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lynn, J. 1984. *The Bayonets of the Republic.* Urbana: University of Illinois Press.

Macartney, C. A. 1971. *The Habsburg Empire, 1790-1918.* London: Weidenfeld & Nicolson.

McNeill, W. 1983. *The Pursuit of Power.* Oxford: Blackwell.

Martel, G. 1985. *Imperial Diplomacy. Rosebery and the Failure of Foreign Policy.* Montreal: McGill-Queen's University Press.

Palmer, A. 1983. *The Chancelleries of Europe.* London: Allen & Unwin.

Parsons, T. 1964. The professions and social structure. In his *Essays in Sociological Theory,* rev. ed. Glencoe, 111.: Free Press.

Poggi, G. 1990. *The State. Its Nature, Development and Prospects.* Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Porch, D. 1974. *Army and Revolution. France, 1815-1848.* London: Routledge & Kegan Paul.

1981. *The March to the Marne: The French Army, 1871-1914.* Cambridge: Cambridge University Press.

Preradovich, N. von. 1955. *Die Fuhrungsschichten in Osterreich und Preussen, 1804-1918.* Wiesbaden: Steiner.

Razzell, P. E. 1963. Social origins of officers in the Indian and British home army: 1758-1962. *British Journal of Sociology* 14.

Riste, O. 1965. *The Neutral Ally: Norway's Relations with Belligerent Powers in the First World War.* London: Allen & Unwin.

Ritter, G. 1969. *The Sword and the Sceptre.* Vol. I: *The Prussian Tradition, 1740-1890.* Coral Gables, Fla.: University of Miami Press.

Robbins, K. G. 1977a. The foreign secretary, the cabinet, parliament and the parties, and

1977b. Public opinion, the press and pressure groups. Both in *British Foreign Policy Under Sir Edward Grey,* ed. F. H. Hinsley. Cambridge: Cambridge University Press.

Rodger, N. 1986. *The Wooden World,* London: Collins.

Rohl, J. 1967. Higher civil servants in Germany, 1890-1900. *Journal of Contemporary History 2.*

Rothenberg, G. 1976. *The Army of Francis Joseph.* West Lafayette, Ind.: Purdue University Press.

1978. *The Art of Warfare in the Age of Napoleon.* Bloomington: Indiana University Press.

1982. *Napoleon's Great Adversaries: The Archduke Charles and the Austrian Army, 1792-1814.* London: Batsford.

Runciman, W. G. 1987. The Old Question. *London Review of Books,* February 19.

Scott, S. 1978. *The Response of the Royal Army to the French Revolution.* Oxford: Clarendon Press.

Serman, S. 1978. Le corps des officiers francais sous la Deuxieme Republique et la Second Empire. Thesis, University of Lille III.

Skelton, W. 1980. Officers and politicians: The origins of army politics in the United States before the Civil War. In *The Military in America: From the Colonial Era to the Present,* ed. P. Karsten. New York: Free Press.

Steiner, Z. 1969. *The Foreign Office and Foreign Policy, 1898-1914.* Cambridge: Cambridge University Press.

Steiner, Z., and V. Cromwell. 1972. The Foreign Office before 1914: A study in resistance. In *Studies in the Growth of Nineteenth Century Government,* ed. G. Sutherland. London: Routledge & Kegan Paul.

Stephens, J. 1989. Democratic transition and breakdown in Western Europe, 1870-1939. *American Journal of Sociology* 94.

Strachan, H. 1983. *European Armies and the Conduct of War.* London: Allen & Unwin.

1984. *Wellington's Legacy: The Reform of the British Army, 1830-54.* Manchester: Manchester University Press.

Teitler, G. 1977. *The Genesis of the Professional Officers Corps.* Beverly Hills, Calif.: Sage Publications.

Tilly, C. 1982. Proletarianization and rural collective action in East Anglia and elsewhere, 1500-1900. *Peasant Studies* 10.

1986. *The Contentious French.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

1990. *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990.* Oxford: Blackwell.

Tilly, R. 1971. Popular disorders in nineteenth-century Germany: A preliminary survey. *Journal of Social History* 4.

Vagts, A. 1959. *A History of Militarism.* Glencoe, 111.: Free Press.

Wildman, A. 1980. *The End of the Imperial Russian Army.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Wright, V. 1972. *Le conseil d'etat sous le Second Empire.* Paris: Colin.

13
Modern Devletin Yükselişi: III. Bürokratikleşme

"Bürokrasi", modern devletin ortaya çıkışına ilişkin çalışmalar tarihinde yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Ancak bu terim nadiren tanımlanmış ve sıklıkla da hatalı kullanılmıştır. Weber'e kadar, sosyologların genellikle bu terimi açıkça kullanmış olmaları şanssızlıktır. Weber (1978:I, 220-1) bürokrasinin on kurucu unsurunu tanımlamıştır:

1. Resmi görevliler özgürdür, sadece resmi görevleri açısından otoriteye tabidirler.
2. Resmi görevliler, görevlerinin açıkça tanımlanmış olduğu bir hiyerarşi içinde örgütlenmişlerdir.
3. Her görevin açıkça tanımlanmış bir yetki alanı vardır.
4. Resmi görevler özgür anlaşmalar yoluyla verilirler.
5. Resmi görevlere aday olanlar niteliklerine, genellikle sınavlara ve teknik eğitimlere göre seçilirler.
6. Resmi görevliler maaşlıdırlar ve aylık alırlar.
7. Resmi görev, yükümlünün tek ve ana görevidir.
8. Resmi görev kıdem ya da başarıya göre terfi etmeyi kapsayan bir kariyer tesis eder.
9. Resmi görevli, yönetim araçları üzerindeki tasarruf yetkisinden ayrı tutulmuştur.
10. Resmi görevli, resmi idarenin sistematik disiplin ve denetimine tabidir.

Buradaki açıklamaların ihtiyaç duyduğumuzdan daha detaylı olduğu şüphesiz- modern idarelerle ilgili çalışmalar bunların çoğunun birbirleriyle

yakından ilişkili olduğunu gösteriyor (Hall1963–4). Daha makro tarihi bir genelleştirme maksadıyla Weber'in onlusunu; ikisi çalışanlar, ikisi görevler ve biri bunların toplumla ilişkisini belirten olmak üzere beş anahtar bürokrasi özelliği şeklinde sadeleştirdim:

Bürokratlar (1) istihdam edilen, maaşlı statüleri ile idari tasarruf yetkisinden ayrılan ve (2) yeterliliklerine ilişkin şahsi olmayan kıstaslara göre atanan, terfi eden ve görevden alınan resmi görevlilerdir.

Bürokratik görevler (3) her biri merkezde toplanan ve işin fonksiyonel kısımlarını oluşturan bölümler halinde örgütlenmiş; (4) bölümler, işin fonksiyonel kısımlarını ve merkezi bir hiyerarşiyi oluşturmalarının yanında tek genel idareye bağlanmıştır.

Son olarak, bürokrasi (5) toplumun değerler üzerine mücadelesinden yalıtımı gerektirir. Weber bürokrasiyi toplumun politika ve değerlerinde gömülü bulunan "maddi" gerçeklikten izole ederek, "biçimsel" ve "araçsal" gerçekliğin hâkimiyetinde görmüştür. Bürokrasiler, maddi hedefler dizisini kendi idarelerinden dışarıya doğru uygulamada etkindir. Eğer bir idare, toplum içinde gömülü bulunan maddi ya da değer gerçekliğini ve parti mücadelelerini içeri aktarırsa biçimsel gerçekliğini azaltır. Bürokrasi, yönetimin politikadan yalıtımını gerektirir.

Bu beş unsur değişken derecelerde mevcut olabilirler ve her biri diğerleri olmadan da var olabilir- buna rağmen 1. unsur olmadan 2. olmaz ve 5. unsurun diğerlerini gerektirmesi muhtemeldir. İdareler daha fazla ya da daha az bürokratik olabilirse de, gerçek bir bürokrasi bunların beşini de zorunlu kılar. Bu aynı zamanda evrensel, ulusal olarak değişmeyen bir sivil idare çeşididir. Bürokratikleşme ulusal devletlerin gelişimine eşlik etmiş ve bu gelişimi teşvik etmiştir.

Şu anda Batılı devletlerin çoğunun büyük ölçüde bürokratik olduğunu farz edersek, bu bölümde iki basit ampirik soru sorulmaktadır: Ne zaman böyle oldular ve neden? Bu sorulara tümüyle orijinal cevaplar vereceğimi iddia etmiyorum, daha ziyade literatürde mevcut olan araştırmaları sentezleyeceğim. Bilindiği gibi devletler çoğunlukla bu süreçte bürokratikleşti, fakat bahsedeceğim beş devletin her biri, sosyal iktidarın kaynakları sarmalına tepki verme açısından bir noktada öncü olmuşlardır. Yine de bürokratikleşme tamamlanmamıştı (bugün hâlâ olduğu gibi), özellikle de tepe idarelerinde. Ordularda olduğu gibi, devlet yönetimi içinde ikili bir belirginleşme üretmek için bürokratikleşme ve resmi görevlilerin sosyal kimlikleri birbirlerini sınırladı. Bir "elit" için bu biraz teknokratik-bürokratikti; bir "grup" için büyük ölçüde egemen sınıfların politikasını yansıttı. Devletler hâlâ üniter değildi.

12. Bölüm'de görüldüğü gibi bürokrasi devletlere, esas olarak sivil yönetimlerden daha önce bürokratikleşmiş olan silahlı kuvvetleri yoluyla girdi. 1760 itibariyle askeri reformlar sivil yönetim üzerinde özellikle deniz kuvvetlerinin tedarik bölümlerinde ve mali bölümlerde etkiliydi. Ancak yine de bu durum çok ileriye gitmemişti. 18. yüzyılda, sivil yönetimin kavram olarak esas "vazife"si belirsizdi. Beş devlet memurluğu statüsü ve dört ödeme çeşidi vardı.

Resmi Görevler

1. En üst kademelerdeki resmi görevlerde kalıtsal mülkiyet hâkimdi – tabii ki monarkın kendi pozisyonunda da. Yüksek görevler doğrudan erkek varislere geçirilebilirdi. Bu dönemde kraliyet ailesi ve kraliçenin nedimeleri dışında, yüksek makamları elinde bulunduran kadın yoktu.
2. Resmi görevliler, genellikle unvan sahipleri tarafından ömür boyu ya da belli bir vadede hizmet etmek için seçilebilirdi.
3. Resmi görevler satın alınabilirdi. Katı kurallara göre nadiren varislere geçirilebilirlerdi, fakat uygulamada 1. statüye benzer şekilde genellikle kalıtsal hale geldiler.
4. Resmi görevler daha üst düzey bir görevlinin ataması yoluyla, genellikle rüşvetle cazip hale getirilerek elde edilirdi. Mülkiyet hakları, haminin isteğiyle görevine son verilebilecek görevlinin değil haminin elinde bulunurdu.
5. Bir görev hiç kimsenin sahibi olmadığı durumlarda, yetenek ya da tecrübe gibi kişisel olmayan kıstaslara bakılarak modern biçimde elde edilebilir ya da sonlandırılabilirdi.

Hizmet Karşılığı Ödeme

1. Görevlilerin çoğuna resmi bir ödeme yapılmadı, fakat sosyal tabakalarının sağladığı saygın görevler icra ettiler.
2. Görevliler, hizmetin bu yolla kendilerine tahsis edilen ücret ve yan ödeme gibi sonuçlarından memnundu.
3. Maaş, hizmeti veren kişiye (modern anlamda olduğu gibi) değil, hizmet görmeden maaş alan ve işi yapmak üzere bir vekil istihdam ederek ona ödeme yapan hamiye ödenirdi.
4. Modern şekilde, çalışan görevliye bir maaş ödenirdi.

Resmi görevlerin statülerine ve yapılan ödemelere dair pek çok kombinasyon bulunmaktadır ancak bu kombinasyonların pek azı kullanılmaktadır. Potansiyel bürokratlar için sadece bir kombinasyon –mülkiyete dayanmayan, maaşlı, istihdam eden görevliler– kabul edilebildiği için 18. yüzyıl ortalarındaki devlet görevlileri içinde küçük bir azınlıktılar. Diğerleri bağımsız, âdem-i merkeziyetçi ve parçalı yönetsel denetim biçimleri içine yerleştirilmişti.

Weber'in belirttiği gibi bürokrasi resmi görevliyi, kendisinin yönetim vasıtalarından (Marx'ın proletarya tanımından yararlanıyordu) ayırır. İdareye göre bürokratik olmak için görevli; kendi kararlarından hiçbir çıkar sağlamamalı, idari hiyerarşi tarafından denetlenebilir olmalı ve eğer kişisel olmayan yönetim kurallarına uymazsa uzaklaştırılabilir olmalıdır. 18. yüzyılda bu koşullarla karşılaşılmıyordu çünkü görevliler ya da onların resmi görevlere sahip olan hamileri bunlardan çıkar elde edebiliyordu. İyelerin ya da hamilerin mülkiyet hakları; merkezileşmeyi, rasyonelleşmeyi ve devlet yönetiminin yalıtımını engellemiştir.

Bu kişilerin haklarının "yozlaştığı" görülüyor – sonunda fazla oldukları anlaşılmış ve yürürlükten kaldırılmışlardır. Fakat 18. yüzyılda bu gibi haklar, devlet yönetiminin kontrolünü paylaşmak isteyen egemen sınıfların yerel-bölgesel partilerine imkân vererek, kraliyet despotizmini kısıtlayıcı cinsten bir "yönetsel temsil" tesis etmiştir. İngiltere ve Hollanda'daki erken devre parti demokrasisi sadece meclisleri ifade etmemektedir; mutlakıyetçi Avusturya, Prusya ve Fransa'da devlet otonomisini azaltan resmi hizmet sahipliği, merkezi despotizm karşısındaki en temel sınırlayıcı olmuştur. Aslına bakılırsa bu durum, "devlet"ten bir aktör olarak söz etmeyi güçleştirir. Eski siyasal sistemdeki resmi görevliler sivil halkın içine oldukça yerleşmiştir.

Daha sonra reform konusunda, resmi görev sahipliğinden demokrasiye doğru iki girişim ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki mutlak idareden geldi. İkincisi ise temsilin devrimci ve reformist bir yeniden tanımıydı.

Birinci Aşama: Hanedanlık Monarşisi ve Savaş, 1700–1780

İlk modern bürokratik hat döşeyiciler, askeri ve toplumsal iktidarlarıyla resmen yerel-bölgesel topluluğun üzerinde olan hanedanlık monarklarıydı. Kraliyet ailesinin ve özel alanların yönetimi monarka aitken, şimdi monark silahlı kuvvetlerin de tartışmasız başkomutanıydı. Maiyetin önemli kişileri, arkadaşlar, akrabalar ve monarkın hizmetçileri içinde devlet elitinin bir "şahsiyet", bir aktör olarak potansiyel bir varlığı vardı. Bu "şahsiyet" devletin tümünü değil, monarşik merkezin sadece küçük bir kısmını içine alıyordu. Dışarıda ise kendi yönetim alanlarında etkin bir özerklik gösteren asil gruplar, üst düzey ruhban sınıfı üyeleri ve yerel eşraf vardı. Asıl despotik güç, kendi görevlerinin maliki olan, yerel-bölgesel –ve bazen merkezi de olan– resmi görevlilerin simgelediği cılız altyapısal güçlerce sınırlandırılmıştı. Hanedanlık monarşisi ikili şekilde açığa çıkmıştı: Merkezileştiren hükümdarlar ve âdem-i merkeziyetçi eski siyasal yönetimler ki; bunun sonunda hizipleşme ve hükümdarlık ile yönetimde entrikalar vardı.

Biraz farklı sebeplerle, Prusya ve Avusturya'nın iki küçük temsili yönetimi Hohenzollern ve Habsburg hanedanları bürokratik bir 18. yüzyıl saldırısı

başlattılar. Diğer Alman devletleri, İsveç ve sonrasında Rusya da buna katıldı. Devletin reforme edilmesine dair ilk önemli ideolojik hareket olan kameralizm, ağırlıklı olarak Lutherci Kuzey Almanya ve Katolik Avusturya'nın üniversitelerinde görüldü (Johnson 1969; Raeff 1975; Krygier 1979; Tribe 1984, 1988). Kameralistler 18. yüzyıl boyunca, devlet dairelerinin (Kammer) merkezileşmesi, rasyonelleşmesi, toplanan sistematik istatistiklerle bilgilendirilmesi ve evrensel olan yönetsel ve mali kurallara tabi olması gerektiğini ileri süren bir "yönetim bilimi" geliştirdiler. Bunun üç politika hedefine ulaşması gerekiyordu: İyi bir düzen sağlanması, buradaki öznelerin (yurttaşların değil) ekonomik faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve bunların servetlerinin kâr şeklinde düzenli olarak artırılması. En sevdikleri metafor bir makineydi.

> Adamakıllı oluşturulmuş bir devlet tam olarak, bütün dişlilerin ve takımların birbirleriyle bütünüyle uyumlu olduğu bir makineye benzemelidir; idareci ise her şeyin hareketini ayarlayan ustabaşı, ana güç ya da ruh... olmalıdır [Justi, bir kameralist, Krygier 1979: 17'den aktarılan].

18. yüzyılın başlarındaki kameralistler; monarkları özel çıkarlara hizmet etmeyi terk etmeye teşvik eden hukukçular, üniversite profesörleri, önde gelen resmi görevliler veya bunların danışmanlarıydı. Bu "itaatkâr bürokratlar" (Johnson'ın terimi) daha sonra devletin toptan reformu için baskı yapan Merkez Avrupa aydın despotizmine kaydılar. Kilise aleyhtarlığı da Avusturya kameralizminin simgesi olmuştu. 1790 itibariyle Almanya ve Avusturya üniversitelerinde otuzdan fazla kameralizm profesörü ve bu konuda basılmış altmış civarında ders kitabı vardı. Kameralizm Fransız fizyokratların ve İngiliz siyasi ekonomistlerinin etkisinden önce zayıfladı (Tribe 1988). İngiliz kapitalist evresinden önce zemin hazırlığı yapan "modernleşme" kuramlaştırmasının devletçi Merkez Avrupa evresidir.

Habsburg Devleti'nde hanedanlık daha güçlüydü ve Batıdaki herhangi bir devlete göre sivil toplumdan çok daha fazla izoleydi. Habsburg, merkezi kraliyet hükümeti ve ordusunun, asillerin egemenliğindeki araziler ve çoğu eyalet ile tarihi krallıkların lordluk yönetimleri dışında ayrı bir tabaka oluşturduğu devasa bir birleşik devletti. Onuncu bölümün gösterdiği üzere Habsburg devletleri bir koruma şantajı görevi gördü: Eyaletler, diğerlerinin ya da birinin diğerleri üzerindeki muhtemel despotizminin daha kötü sonuçlarından korunmak için Habsburg despotik yönetimini kabul ettiler. Kraliyet merkezi yönetimi, devlet idaresinden görece bağımsız, tarafsız bir "şahsiyet"ti- bu Katolik ülkede resmi görevlilerin ve yetkililerin çoğu "tarafsız" yabancılar ve Protestanlardı; daha sonraları ise çoğu Musevi'ydi.

Asıl reform, çevre güçlerin Maria Theresa'nın elindeki Habsburg topraklarını parçalamak için ortaya koyduğu anlaşmalı bir girişimdi ve Avusturya

Veraset Savaşı'na (1740–1748) cevaben patlak verdi. Bertaraf edilmeyle karşı karşıya kalan ve merkez kraliyet topraklarına çekilen çalışkan kraliçe, kameralizm ve Prusya askeri yönetiminin sağladığı ortak modellerle mali kaynakları idareli kullandı ve çoğalttı. Kraliçenin yüksek rütbeli görevlileri, 1740'dan önce bir Avusturya eyaletiyken bizzat yönettikleri Silesya'nın gelirini ikiye katlamaya Prusya Ordusu nazarında özellikle teşvik ediliyordu (Axtmann 1991). Avusturya Ordusu sonunda monarşiye tabi hale gelmiş ve profesyonelleşmişti. Yüksek rütbeli kraliyet görevlilerinin çoğu maaşlı hale geldi ve her yerden önce burada, maaşları örgütlü tek bir emeklilik fonuna dönüştürüldü. 1776 itibariyle yüksek rütbeli görevlilerin kameralizm tahsili gördüklerine dair kanıt göstermeleri gerekiyordu; üniversiteler ile basın ise özgürleştirilmiş ve sekülerleştirilmişti. Merkezi devlet dairelerinin çoğu – özellikle Viyana Şehir Bankası (fiilen hazine), madenler ve madeni para dairesi ve Camerale (ana bakanlıklar)– artık bürokratik olarak örgütlü hale gelmişlerdi. Bunların tümü Tablo 11.7'de gösterilen Avusturya erken dönem sayım istatistiklerinde belirtilmişti.

Avusturya bürokratikleşmesinin yine de iki sınırı vardı. İlk olarak bireysel daireler tek bir fonksiyonel ve hiyerarşik yapıda bütünleştirilmiş değildi. Viyana'da merkezi mecliste olan eski devlet kurumlarıyla bir arada varlıklarını sürdürdüler. Devamlı tek bir bakanlar kurulu ya da etkin bir başbakandan ziyade monarka ulaşmak ve onu mecliste etkilemek için yarışan birden fazla konsey ve bakan vardı. Monarşi, meclis, kilise, yüksek rütbeli askeri görevliler ve yöneticiler arasındaki sosyal bağlar öylesine kuvvetliydi ki; onları devlet eliti, hatta birleşmiş olarak tanımlamamız mümkündür. Fakat Avusturya devleti sadece bir bürokrasi değildi. Hedefleri, partilerin içine sızdığı yönetimlere nüfuz etme yoluyla uygulanan bir monarşiydi.

İkinci olarak bu parçalı bürokratikleşme hükümetin sadece, esasen Viyana'da olan –Avusturya, Bohemya, Macaristan vb. yerel-bölgesel yönetimlerin üzerinde bulunan– ve görevlerin sınıflara göre seçildiği ya da yerel ileri gelenlere ve kilise ruhani liderlerine verildiği merkezi asil tabakasını karakterize etti. Tablo 4.2'nin belirttiği gibi kraliyet yönetimi taşrada, resmi görevlilerinin daha içe yerleşik olduğu devletlerden daha az altyapısal güce sahipti. Maria Theresa ve oğlu II. Joseph Avrupa'nın en büyük imparatorluğunda ihtiraslı "entelektüel" projeler hayata geçiriyorlardı fakat bunları burada kurumsallaştıramadılar. II. Joseph bölgesel tikelciliğe karşı sıkı ve bilinçli bir şekilde mücadele etse de bu mücadeleyi kaybetti. Macar asiller, Low Country [1] asilleri ile tüccarlar ve rahipler tikelci özgürlükleri ve temsili ayrıcalıkları için isyan ettiler. Joseph onları uzaklaştırınca her ikisi de Prusya ile (rakip bir koruma şantajı için) görüşmeye başladılar. Joseph'in halefi Leopold özgürlüklerini ve görev-

[1] Belçika, Lüksemburg, Hollanda'yı kapsayan bölge

lerini iade etti. Aydınlanma despotizmi kendi sermayesine gömüldü (Macartney 1969; Beales 1987; Dickson 1987; Axtmann 1991). Özerk, protobürokratik 18. yüzyıl devleti, altyapısal olarak zayıf bir devletti. Avusturya devleti bürokratikleşmede ve bu temelde daha ilerisinde modernleşmede başarısız oldu.

Ampirik araştırmalarına güvendiğim tarihçilerce Prusya yönetimi neredeyse istisnasız biçimde (ama faydalı değil) "bürokrasi" olarak adlandırılmıştır (Rosenberg 1958; Fischer ve Lundgreen 1975: 509–27; Gray 1986; ancak bundan farklı olarak Johnson 1975). Merkezi kraliyet devletinin bürokratik personele doğru ilerleyişi de erken ortaya çıkmıştır - yine savaşın baskısıyla. Burada öncü olan doğrudan kameralizmden ziyade ordudur. Prusya tecrübe etmekte olduğu yüzyıl ortası savaşlarında zafer kazanırken, genişleyen askeri-mali bir yönetim, kraliyet topraklarını, kraliyete ait hakları (para basma ve madenler), arazileri ve kasabaları kuşattı. I. Frederick William'a bağlı dört bakandan oluşan bir genel yönetim, vergi komiserlerini ve vilayet delegelerini denetleyerek savaşın ve arazilerin il kurullarını idare etti. Bir bakanın ünlü açıklamasına göre: "Prusya ordusu olan bir ülke değil, karargâh ve gıda deposu olarak işlev gören bir ülkeye sahip olan bir orduydu" (Rosenberg 1958: 40).

Bu nedenle 1750'den sonra çok az resmi görev vardı. Merkezi ve yüksek düzeydeki yerel-bölgesel resmi görevliler ücret ve maaş aldılar, monark tarafından atandılar ve görevden alındılar. Kameralist etki ile 1730'larda hâkimlerin eğitildiği ve sınav yapıldığı görüldü. 1780 itibariyle hâkimlerin üniversite hukuk derecesine sahip olmaları ve bir sınavı geçmeleri gerekiyordu (Weill 1961; Johnson 1975: 106–33). Giriş sınavlarına katılma gerekliliği, 1770 ve 1800 arasında üst yönetim genelinde yayıldı. Görevlilere "ulusal" kültürel bir bağlılık veren bir üniversite derecesi normal yeterlik haline geldi-üniversiteler "Alman" kimliğinin asli aktarıcısıydılar. 1794 yasası tüm bunları kuvvetlendirdi ve memurlara görevlerini yerine getirme yeterliliklerine göre yasal görev süresi verdi. Artık kraliyet hizmetlileri olarak değil "profesyonel devlet görevlileri" (*Beamten des Staats*) olarak isimlendiriliyorlardı. Artık gerçekten ve belki de o zaman dünyadaki tek bürokratlardı. Prusya Avusturya'dan bürokratik hat döşeyiciliğin öncülüğünü devralmıştı. "Ulusal" bürokrasi açısından Prusya çok öndeydi.

Buna rağmen Prusya bürokrasinin de sınırları vardı. Ordu, önce gelenlerdekine benzer olarak, *eski siyasal sistem*deki gibi belirginleşmişti çünkü asillerle, özellikle Junker ailesiyle (Prusya'da aristokrat bir aile) varılmış bir uzlaşma söz konusuydu. Tablo 4.2'nin belirttiği gibi Prusya devleti altyapısal olarak etkindi çünkü devlet, elitini, baskın sınıftan sağlanan partilerle merkezi şekilde koordine etti. Ardından devlet modernleşmesi ile burjuvazi genişlemesi arasında gerilimler başladı. 1820'lere kadar asillerin pek azı üniversitelere gitmişti ve özel olarak eğitilmiş, "becerikli" saygın görevliler ile üniversite

eğitimi almış varlıklı kentliler (asil olmayanlar) ve "ulusal" görevliler arasındaki çelişki alenen kabul edilmişti. Monarklar hem asillerin aşırı denetimine hem de bürokratik sınıflaşma tehdidine karşı temkinli olarak iki tarafı idare etti. Prusya'da (daha sonra Rusya'da), devlet yönetimi içinde eski siyasal sistem ile güçlü burjuvazi arasında mücadeleler ortaya çıktı.

Prusya mücadeleleri başarılı şekilde uzlaştırıldı. Burjuva profesyoneller kabul edildi ve asiller eğitimli hale geldi. Asillerin yeterli oğullarının olmaması sonucunda, 1900'dan hemen önceki ordu, donanma ve sivil yönetimde yaşanan önemli genişlemede en yüksek sivil ve ordu görevlileri asil olarak kaldılar (Bonin 1966; Koselleck 1967: 435; Gillis 1971: 30; 12. Bölüm'de sunulan ordu verileri). Gerçekten Junkerlar'ın ekonomik güçlerini kaybetmeye başladıkları bu günlerde sivil mesleklere daha çok bel bağlamaya başladılar (Muncie, 1944). Sınavlar rekabetçi olmalarından ziyade niteleyiciydiler. Üst görevliler sınavı geçmeleri şartıyla adaylar arasından beğendiklerini seçebiliyorlardı. Böylece kendi adaylarını seçtiler ve yönetim eski rejimin içinde yerleşik olarak kaldı. Böylece tahta hizmet eden görevliler, kendi sınıfları tarafından bahşedilen özgürlüğün de tadını çıkardılar. Diğer Alman devletlerinin görevlileri gibi onlar da sıklıkla hoşlanmadıkları talimatları yerine getirmemeyi seçtiler (Blanning 1974: 191).

Prusya sivil yönetimi de militarist biçimde belirginleşmişti. Yöneticilere üniforma giydirilmiş ve resmi rütbe verilmişti. Militarizm aynı zamanda orta ve düşük seviyelere doğru da yayılmıştı (Fischer ve Lundgreen 1975: 520- 1). Ordu seferberliği geniş bir eğitimli yedekler havuzuna, özellikle resmi olmayan görevlilere dayanıyordu. Savaşın sonunda bu eski askerleri ne yapmak gerekiyordu ve bir dahaki savaşa kadar onları nasıl motive etmeliydi? Hohenzollernlar, 18. yüzyılda bile eski askerlere devlette iş bulmak için vekillere baskı yaptılar. Şehir kapılarında denetçi, imalathane müfettişi, polis, ilkokul öğretmeni, rahip ve demiryolu çalışanı olarak eski askerler tercih edildi. 1820'den itibaren dokuz yıllık hizmeti olan, resmi olmayan tüm görevliler, eğitimli ve güvenilir olmak şartıyla yönetimin büro ve muhasebe işlerine atanmayı talep edebiliyorlardı. Avusturya bunu daha sonra on iki yıllık resmi olmayan görevliler için teminat altına alırken, Fransa 1872'de benzer uygulamaları yasal olarak yürürlüğe koydu. 20. yüzyıl Alman kamu hizmeti kurallarının çoğu disiplin ve cezalarla alakadar olsa da, mevzuat, kamu düzeninin diğer amaçlar üzerindeki üstünlüğü ile ordunun bunu yerine getirmedeki üstünlüğünü saygın bir yere koydu. Prusya-Alman yönetiminden arda kalan askeri yasanın dirençli sürekliliğiydi (Ludtke 1989).

Eski rejim ve militarist olmak üzere ortaya çıkan bu iki belirginleşme, yönetime göze çarpar şekilde "Prusyalı" bir tarz verdi. Bunların ikisi de, Weber'in rasyonel hesaplama ilkelerinden ziyade, etkin bir askeri aristokrasinin ayırıcı özelliği olan birlik ruhu ve disipline edilmiş korkunun kombinas-

yonu sayesinde yönetim içinde ve yönetimden aşağı doğru kontrolü güçlendirdi. Bu modern yönetime, geleneksel sınıflarla askeri iktidar ilişkileri nüfuz etmişti.

Prusya bürokrasisi üzerindeki üçüncü kısıtlama ters yönde, devlet türdeşliğini azaltma yönünde etki etti. Prusya, Avusturya'da olduğu gibi farklı yönetimsel bölgeleri bütünleştirmede başarısız oldu. Bölgeler arasında hiyerarşi, kumanda ve kariyer yapıları ortaya çıktı. Ancak bölgeler arasındaki ilişkiler karmaşıklığını sürdürdü. Genel yönetim bir savaş zamanı krizinden, istiladan doğmuştu. Vekillerinin bazılarının bölgesel, bazılarının işlevsel yetki alanları vardı. Başlangıçta topluca asil danışma meclisindeydiler ancak bu oluşum Büyük Frederick zamanında tedavülden kaldırıldı – iktidarın vekiller yerine kendi merkezinde olmasını istiyordu. Frederick'in parçalı böl ve yönet politikası bürokratikleşmeyi azalttı ve iktidara rakip olabilecek herhangi bir başvekili devre dışı bıraktı (Anderson ve Anderson 1967: 37) . Sözde kabine, vekillerin değil, vekillerle bağımsızca ilişki kuran saltanat danışmanlarının meclisiydi. Prusya genişledikçe eski vekilliklerin yanında yeni temsilciler de çoğaldı:

> Başlıca beş bürokrasi, birbirine ters olan çelişkili amaçlar doğrultusunda işledi ve sadece kralı ortak bir efendi olarak tanıdı... 1740'dan sonra tek bir bürokrasi hiç ortaya çıkmadı ve görevler bürokratik hiyerarşide yer alan kişilere akla uygun şekilde paylaştırılarak verilmedi. Prusya yönetimi gittikçe daha az merkezi hale geldi... birbirine karşılıklı olarak düşman olan parçalara bölündü (Johnson 1975: 274).

Görevliler birliğince eşit oranda sorumlulukla karar verme yetkisi ve "tek adam ilkesi" olmak üzere iki sorumluluk ilkesini karıştıran yönetim, ıslahatçıların çoğu tarafından tercih edildi. Prusya yönetimi tek ve merkezi değildi. Yönetimin en üst kademeleri, kendi alanlarını tutmayı terk etmeye gönüllü olmayan monarkın etrafında dönen aristokratları besledi. Vekiller ve hatta bu makamın gelişmesinden sonra başvekiller, nüfuz kullanmak için resmi yönetim pozisyonlarındakilerle birlikte saray oyunlarına bel bağladılar. Amaç monarka doğrudan erişimi güvence altına almaktı. Mutlakıyetin sahip olduğu sadece monarkın kurgusal birliğiydi. Devlet, görevlilerinin istihdam durumu ne olursa olsun, bürokratik olamazdı.

Yine de Avusturya ve Prusya 18. yüzyılın en bürokratik devletleriydi. Avusturya hanedanlık konfederalizminden ve Prusya militarizminden ortaya çıkan ileri bir özeklik ile ikisi de hanedanlık monarşisini güçlendirdi. Resmen mutlakıyetçi olmasına rağmen Fransa'nın böyle bir yalıtımı yoktu. Taşralı soyluların ve birleşik grupların imtiyazlarına uyum sağlamakla geçirilen yüzyıllar, sivil halkın en üst kademelerinin içine dahi ancak alışılmışın dışında bir yozlaşma ve "temsil"in tikelci bir biçimi şeklinde tarif edilebilecek şekilde

iyice yerleşti (Bosher 1970; Mousnier 1970: 17 ve devamı, Fischer ve Lundgreen 1975: 490-509; Church 1981).

Fransa devletinin iki temel istihdam mevkii vardı. Görevlilerin çoğu, genellikle satın alma yoluyla memuriyet sahibi olan ve mülkiyet hakları tüzel kişilerce korunan *memurlar* olarak adlandırılıyorlardı. Temsilci (Komiser) olarak adlandırılan, maaşlı çalışan bir azınlık da vardı. Bu iki grup arasındaki sınır, komiserlerin mülkiyet arayışı ve kralın rüşveti azaltma mücadelesi sürerken değişmeye devam etti. 1770'ler itibariyle, ağırlıklı olarak vekâletlerde, sınır idarelerinde ve posta merkezlerinde azami 50.000 maaşlı, çıkarılabilir görevli vardı. Bunlar memurlara tabiydiler ve büyümeleri memurlar tarafından önlendi. Necker'ın tahmini (1784) sadece mahkemeler, belediyeler ve defterdarlıklarda rüşvetle alınan görevlerde 51.000 kişi olduğuydu. Bunlara kraliyet evlerindeki işlerde, mültezimliklerde, devletin kullandığı mali ortaklıklar ile lonca denetçileri, denetçiler ve ustalarca –ve hatta peruk yapımcılarınca– yapılan işlerde rüşvetle alınan görevleri de eklemeliyiz. Taylor (1967: 477) ve Doyle (1984: 833) bu görevlilerin tümünün yetişkin erkek nüfusunun % 2'si ila 3'ü arasında olduğunu tahmin etmiştir – yaklaşık 200.000 kişi. Belki Necker'ın tahminine göre 215.000 kişi olan yarı zamanlı vergi toplayıcıların 100.000'ini de bunlara eklemeliyiz (çünkü diğerleri zaten yukarıdaki rüşvetle alınan görevler içinde sayılmış olabilir). Bunları bazıları rüşvetli, bazıları maaşlıydı. Görevlilerin azami % 20'sinin maaşlı komiserler olduğu tahmininde bulunuyorum. Ancak bu sadece kimsenin kesin olduğunu söyleyemeyeceği bir tahmin - aslında bu (11. Bölüm'de daha genel olarak ifade ettiğim gibi) en önemli bulgu.

Herhangi bir dairede atanmanın veya terfinin kişisel olmayan kuralları yoktu. Üst düzey görevlilerin çoğunun, teknik yönetim eğitiminden (Prusya'da bir dereceye kadar olan) ziyade önceden alınmış uygun bir eğitimi vardı fakat bu kültürlü adamlar için normaldi. Personele ilişkin iki Weber göstergesine göre, Fransız görevlilerin % 5'i belki bürokrat olarak adlandırılabilir. Devlet, sivil halkın içine derinlemesine işlemiş kişiye özel ve toplu mülkiyet hakları ile doluydu.

Dairelerin hiçbirinde, bölümler içinde ya da bölümler arasında pek de bürokratik bir organizasyon yoktu. Kilit bakanlıklarda 1770'lerden itibaren maaş farklarını ve kariyer çizgisini de içeren bir hiyerarşi gelişti. Fakat oralarda bile ve hatta yaygın olarak her yerde, mülkiyet hakları, bölümler arasında olduğu gibi, hiyerarşik ve işlevsel bilgi ve denetim akışının önüne geçmişti. Fransız yönetimi eşit sorumlulukta karar verme yetkisine dayanan kurallar ve tek adam kurallarını birleştirmiş ve sonra ikisini de yarıda bırakmıştı. Eski devlet konseyi (*conseil d'état*) çeşitli konseyler şeklinde ayrılmış, saray bazılarını kendi içine çekmişti. Pek çok ülkede olduğu gibi maliye bakanı kilit görevli olarak ortaya çıkmıştı. Ancak ne konseylerde ne de sarayda özel bir statüsü

yoktu ve hatta genişleyen mali yönetim üzerinde bile çok az otoritesi vardı. Taşrada çoğu, bireysel idareciler ve onların küçük ekiplerine saldırdılar fakat yörenin tikelci imtiyazlarla dolu ileri gelenleri ile dostça işbirliğinde bulunmaya ihtiyaçları vardı.

Reformcular, kameralizmden yararlanan Fransız Aydınlanması (daha tartışmalı siyasi talepleri olmasına rağmen) dolayısıyla rasyonel, modern bir yönetimin neye benzemesi gerektiğini biliyorlardı. Bakanların içinde, Necker'e benzer şekilde, sayıları ve maliyetleri sayan, elinden geldiğince rüşveti bertaraf etmeye çalışan ve geniş yönetim çevresini yeniden organize etme (kimsenin idrak edemediği, sadece, bütünde reform) çabasında olan hamiler vardı. Ancak Necker'ın da kabul ettiği gibi ilerlemeleri sınırlıydı:

> Alt delegeler, *seçim* görevlileri, yöneticiler, *vingtiemes* verenler ve denetçileri, *taille* komiserleri ve toplayıcıları, *gabelles* görevlileri, müfettişler, tebliğ memurları, *angarya* patronları, *sosyal yardım* aracıları, *denetçiler*, mahfuz gümrük vergilerini toplayanlar; devlet hazinesinde çalışan bu adamların her biri kendi karakterine göre, aldatılıp aldatılmadığını bilmeyen ancak sürekli olarak bundan şüphelenen ve korkan cahil vergi mükellefini kendi küçük otoritesine boyun eğdirir ve mali hüneri ile sarmalardı [Harris 1979: 97'den alınmıştır].

20. yüzyılın başlıca bilim insanlarından birinin kabul ettiği gibi: "Eski rejimin hiçbir zaman belirli bir zaman dilimi için gelirler ve giderleri öngören ve bunlara izin veren bir bütçesi ya da yasama işlemi olmamıştı... Tek bilinen parçalı ve yetersiz devletlerdi" (Marion 1927: I, 448).

Dolayısıyla bazı tarihçilerin bu devleti tanımlamak için "bürokrasi" kelimesinden etkilenmesini tuhaf buluyorum. Örneğin Harris; Kraliyet Umum Toprakları –görev edinmenin özel mülkiyet ve kâr şeklindeki eseri– hakkında "bu muazzam bürokratik aygıt" der. Fransa eski rejiminde bürokrasiye dair çok az iz vardır.

Hanedanlık tipi yönetim biraz bürokratik modernizasyon görmüştür ancak yönetim Prusya ve özellikle Avusturya'da sadece kraliyetin en üst seviyesinde sınıflardan izole edilmişti. Topluca bakıldığında bu, aynı anda hem sınıfları politize etmiş hem de görevlilerin içine işlemiş olan bir eski rejimin parti egemenliğinden daha az önemli görünmektedir. Bu durum özellikle Fransa'da belirgindi. Britanya ve Amerika'daki kolonilerinde de eski rejimlerin bir hayli içe işlediğini görüyoruz – fakat parlamenter parti gruplaşmalarının yanında yozlaşmış memurları da içeren ilkel bir parti demokrasisi içinde. Bu düzen Prusya'nınki kadar birbirine bağlı ancak bir adım öteye giderek daha az bürokratikleşmiş bir Britanyalı yönetim ortaya çıkardı. (Britanya-Prusya karşılaştırması için bkz. Mueller 1984.)

Britanya'da yaklaşık 1800'e kadar aylıklı çalışan üst düzey görevlilerin sayıca oldukça fazlası, görevlerinden maaş ve kâr alan, asıl işi yapmak üzere delege istihdam eden hizmetsiz maaşlı memurlardı. Hemen hemen üç yüz hazine görevi delegelerce işgal ediliyordu (Binney 1958: 232-3). Haznedar, Deniz Kuvvetleri'ne kendi veznedarını tayin etti ve işini yapması için ona ödeme yaptı ve iki avans denetçisi tüm kurumsal giderleri ödedikten sonra bile hayli fazla olan maaşlarının (16,000 pound'dan fazla ve yıllık 10,000 pound) çoğunu almaya devam ettiler. 1780 yılında, otuz yıldan fazla süredir hiçbirinin kendi kurumunun işlerine aslında karışmadığı alenen ortaya çıkmıştı. Dışişleri Bakanı'nın ofisindeki temizlikçi bile yerine bir başkasını çalıştırıyordu (Cohen 1941: 24-6). Görevler için hiçbir standart nitelik ya da sınav olmadığı gibi, yükselmede de Gümrük ve Tekel Bakanlığı ve Deniz Kuvvetleri'nin teknik bölümleri hariç biçimsel hiçbir kıstas yoktu. Hatta kayırma, yazılı tavsiye kararlarında az çok biçimlendirilmişti (Aylmer 1979: 94-5).

Bölümlerin arasında ve hatta içinde merkezileşmiş bir emir komuta zinciri olamazdı. Göreve tanınan özerk mülkiyet hakları, emir komuta zincirine her aşamada ket vurmuştu. Fakat 18. yüzyılda bazı değişiklikler ortaya çıktı. Hazinenin Birinci Lordu tedricen, Lordlar Kamarası'nda Monark'ı Parlamento'da temsil eden "Baş" bakan oluyordu. Onun altında devletin iki ana bakanı ve belirli bölümleri yürüten ast bakanlar ve kurullar bulunuyordu. Yine de Monark'ın da, iki kamaranın üyelerinin de bağımsız etki kanalları ve bölümler içinde himayesi vardı.

> Kamu işleri, ne çalışma yöntemleri ne de harcama ayrıntılarına göre denetime tabi olmayan, daha çok ya da daha az bağımsız belli sayıda ofisçe yürütülüyordu... Hazine'nin Birinci Lordu herhangi bir yıl için hükümetin harcamalarına ilişkin kabul edilebilir bir tahminde bulunamazdı. [Cohen 1941: 34]

1797 yılına kadar görevlileri saymak için bir girişimde bulunulmadı.

Fransa'da olduğu gibi "rüşvet" kuvvetli bir şekilde savunulmuş, fakat Britanya'da merkezileşmiş, asıl kaynağı egemenler ve Parlamento'daki bakanları olduğu için ulusallaşmıştı. Bu, mal sahiplerine ve hamilere mükâfat getirdi ama aynı zamanda kraliyet yönetiminin sadece varlıklı sınıfların "protoulusal" partileri aracılığıyla işleyebileceğini kesinleştirdi. Yönetim siyasetten ya da sınıflardan izole değildi. Yoz, tikelci "temsil" Britanya ve Fransa gibi geç tarımsal toplumlara uygundu. Bir taraftan daha sonraları endüstriyel kapitalizmde parlamenter temsili sağlamlatırmış olan iletişim ve parti disiplinlerinden yoksunlardı; diğer taraftan nüfusları ve kapitalizmleri

Kraliyet Konseyi ya da Parlamento merkezlerinden aşağı doğru yayılan tikelci soy ağlarınca yönetilmeyecek kadar büyüyordu. Fransa'da idari temsil etkin olmayan bir yönetim doğurdu fakat Britanya'da oldukça etkindi. Bu

durum sivil halkın olağan dışı dönüşümüne rağmen 1780'lere kadar neredeyse değişmeden sürdü.

Ancak devlet militarizmi mali baskıları kızıştırınca Britanya bürokrasisi karıştı- önce donanmanın teknik kollarında (daha aristokratik olan orduyu değil), daha sonra da gümrük ve tekel vergi dairelerinde. Brewer (1989), Vergi Vekâleti'nin üst düzey devlet memurlarınca doğrudan kontrol altına alınan ilk sivil yönetim olduğunu gösterir. Çoğu maaşlı olan 4.800 kişi, işlevsel ve hiyerarşik biçimsel iletişim ve denetim kanallarını düzenleyen, düzenli yazılı raporlar arz eden, bilfiil öngörülebilir gelirleri sağlayan (18. yüzyılda alışılmamıştı) bir "proto-örgüt çizelgesi" (bu simgesel aygıt henüz icat edilmemiş olsa da) içine alındı. Bu, kendini korumak için özenle görev yapan mülk sahiplerine yüklenen yozlaşmış evladiyelik toprak vergisi uygulamasının tam zıddıydı. Tüketim vergisi fevkalade tesirli despotik bir bildirimle başlatıldı; *Cromwell's Commonwealth*. Bu verginin alınması, anayasal olarak ihtilaflı olmasına rağmen, eski rejim için çok da eziyete yol açmadı. Tüccarların aşırı kârları ve güçsüz yoksulların tüketimleri üzerinden alınan bir vergiydi – ve kazançlı küresel genişlemeyi finanse etti. Yine de Vergi Vekâleti potansiyel bir Truva atıydı. Bürokratik modeli, 1780'lerde parlamenter komisyonları inceleme yapmaya zorlayan reformcular tarafından alkışlanmıştı.

Şimdi aynı zamanda bürokratik bir yönetime ve daha değişken olarak ulusal bir yönetime karşı da dış baskılar vardı. 4. Bölüm, israfı ve rüşveti tenkit eden ulusal "ekonomik reform" hareketinin büyümesini göstermektedir. Bu hareketin iki ilham kaynağı vardır. İlk olarak, her yerde olduğu gibi modern savaşın mali baskısı gelmektedir. Hareket, Yedi Yıl Savaşı tarafından ortaya çıkarılmış, ilk fiili reformları da Amerikan Devrimi'nin baskısıyla olmuştur. İkinci olarak, eski yönetimden "dışarı çıkarılanlar" ve yeni oluşan "dışlanmış" küçük burjuvanın ulusal ittifakı içinde ideolojik olarak yankılanmıştır. Bu ittifak aynı zamanda ticari kapitalizmin, sonra da endüstriyel kapitalizmin yayılmasına çok şey borçludur. İttifakın etkin yönetim teorisi için de aynı şey geçerlidir. Faydacılık, kameralizmden farklılık göstermiştir: Rasyonalitesi biçimsel, sistemli ve merkezsizdir, sivil toplumun temelinde yatan ilişkilerin ilkeleri tarafından yönetilir, otoriter devlet yönlendirmesine daha az ihtiyaç duyar. Burada dünyanın en kapitalist ekonomisinin "görünmez el"inin etkisini fark ediyorum.

Devlet modernizasyonunun ve bürokratikleşmesinin ilk aşamasının bir taslağını çıkardım. Bu taslak sayılabilir, çalışan, maaşlı, nitelikli memurlar ve münferit bölümlerin işlevsel ve hiyerarşik rasyonalizasyonu hakkındaydı. Buraya kadar bürokrasinin dördüncü ve beşinci kıstaslarına ilişkin küçük bir değişiklik vardı, farklı bölümlerin bütünleştirilmesi ve cemiyet siyaseti ile yönetimin birbirinden ayrılması. Esas reformlar pek "modern" görünmeyen iktidar ilişkilerinden ortaya çıktı. Erken hareketler "temsil"iyetin en az olduğu monarşilere, ticaret, endüstri ve kentleşmenin yetersiz kaldığı mutlak hane-

danlıklara, Avusturya ve Prusya'ya ulaştı (Alymer'a göre 1979: 103 ve notları). Hanedanlık, yönetime ilişkin bilinçli bir yöntem yardımıyla, "kendi"ni yeniden organize edebilme becerisine sahip yalıtılmış merkezi bir aktör, bir "özne" olabilirdi. Avusturya ve Prusya hanedanlıkları, konfederal ve militarist belirginleşme tarafından kuvvetlendirildi. Aksine, (ilkel) parti demokrasisine sahip Britanya'da yönetim asil *ve* içe yerleşikti – merkezileşmiş ve daha az merkezileşmiş; saray ve ülke partileri, atanmış kamu görevlileri ve taşra orta tabakaları arasında ayrılmış olan Parlamento'da da durum aynıydı. Herhangi bir reformun her iki tarafça kabul edilmesi gerekiyordu. Ancak rüşvet de bunların tarihsel uzlaşmasıyla, hükümdarın nüfuzunu ve ileri gelenlerin özgürlüğünü despotizmden satın almak suretiyle kurumsallaşmıştı. Bu açıdan Fransız rejimi, biçimsel olarak hanedanlıktı, fakat Britanya'ya benzer şekilde içe yerleşik ve neredeyse tepesine kadar "ahlaksızca temsili"ydi. Ancak Prusya ve Avusturya monarklarının modernleştirecek kendilerine ait daha üstün bir yönetimleri vardı. Kameralizm Britanya'da değil, burada düşünülmüş olabilir. Gerçekten hükümdarlar, bölgelerine ancak yerel-bölgesel yönetimlere yerleşmiş olan asiller ve kilise ile uzlaşmak yoluyla nüfuz edebiliyorlardı. Fakat Britanya'dakinden (ya da Amerika'daki kolonilerinden) farklı olarak, hiç kimse monarkın kendisini yönetme hakkını sorgulamadı.

En çok Orta Avrupa'da şiddetli olan arazi savaşları da hükümdarları reforma doğru teşvik etti. Devlet modernizasyonunun ritmini, militarizmin mali yapısı ve işgücü yapısı sağlıyordu; ilk rasyonalize olanlar askeri-mali yönetimlerdi (bariz bir istisna olan Prusya hâkimleri ile askeri yönetim arasında çok yakın bir bağ vardı); ve özellikle Prusya'da örgütsel modelleri ordu sağladı. Baskı Fransa'da da hissediliyordu ancak yönetim, askeri reformları mali bölümlere taşıyamadı. Napolyon Savaşları, sonunda Britanya'ya kıyaslanabilir askeri-mali yükler getirmeye başladığında, reformun da, daireler açısından benzer bir güzergâhla birlikte gelmesi gerekiyordu.

Dolayısıyla bürokratikleşmenin ilk aşaması "modern" kapitalist bir sivil toplumdan ziyade, en fazla en az temsili olan monarşilerde tecrübe edilen, devletlerin geleneksel askeri belirginleşmelerinden kaynaklanıyordu. Bunun bir istisnası vardı: İngiliz burjuvazisi ve küçük burjuva reformcuların uyguladıkları baskılar bu dönemde başarısızdı. Bürokratikleşme esas olarak yeni sivil toplumdan değil, eski monarşik ve askeri devletten geliyor, sınırları esas olarak bu devletin çelişkilerince belirleniyordu: Rasyonel yönetim, parçalı bölünme ile asillerden gelen –asillere bağlı olunmasına rağmen– yönetime ve özerkliğe karşıydı.

İkinci aşama: Devrim, Reform ve Temsil, 1780-1850

Bu dönemde devlet modernizasyonu, esasen devrimcilerin öndelik ettiği siyasi temsil ve ulusal yurttaşlık mücadelesince tanımlanan bir yörüngeye geçti.

Amerikan Devrimi'nin tarihsel önceliği vardır.[2] Bağımsızlığın elde edilmesiyle, "eski yozlaşma"ya dönecek hiçbir Amerikalı olamazdı. Devleti küçülterek ve seçilmiş gruplara cevap verebilir hale getirerek despotizmden kaçınılabilirdi. Prensipte, devlet rasyonalizasyonu, ilk kez, siyasi olarak kabul edilebilirdi. Federalistler de kameralist, Aydınlanmacı ve faydacı düşüncelerde derinleştiler. Alexander Hamilton, hevesli bir Jacques Necker okuyucusuydu (McDonald 1982: 84-5, 135-6, 160-1, 234, 382-3). Avrupa ideolojik topluluğu Atlantik'i geçti.

Anayasa, benim bürokratikleşme göstergelerimin beşinden dördü üzerinde, yalnızca federal düzeyde olsa da, ciddi bir gelişmeye sebep oldu. *Tüm* federal görevliler, 1780'lerin sonundan günümüze kadar maaşlıdır. Her daire, hiyerarşi ve işleve göre rasyonel olarak örgütlü olmak zorundaydı. Otorite, Hamilton tarafından yönlendirilen tek adam ilkesine verilmişti. Hiyerarşi üç bakanlık (hazine, devlet ve savunma) oraya çıkardı, daha sonra bunlara posta idaresi ve donanma yöneticileri ile adalet bakanı da katıldı. Bu bakanlıklar finansal olarak hazineye karşı sorumluydu, kabinede icra başkanının, yani devlet başkanının altında toplanırlardı. Kongre'ye ve Devlet Başkanı'na yazılı raporlar ibraz etmek zorundaydılar ve alt bölümlere de benzer raporlar verirlerdi. Kuvvetlerin resmi bir şekilde ayrılması, baş yöneticinin aynı zamanda siyasetin de başı olması haricinde yönetimle siyaseti birbirinden ayırdı. Bunun aksine, eyalet yönetimleri ve yerel yönetimler çok daha bütünleşik yönetimler tasarladılar. Ancak Amerikan devlet daireleri federal düzeyde, dünyada en azından bir elli yıl için daha tek olmak üzere, tam donanımlı bir bürokrasi olarak tasarlanmıştı. Uluslararası aydınlanmacı ve faydacı topluluk bu düzeni ideallerindeki gibi doldurdu. Bürokratik hat döşeyicilik Atlantik'i geçmişti.

Uygulama ile teori birbirine çok da uymadı. White'ın çalışmaları ilk yönetimin hami-alıcı örgüsü kadar resmi hiyerarşilere de dayandığını gösterir. Reformcular bunu finansal işlevleri, sözleşme ihalelerini ve toprak tahsislerini düzenleyen kurallarla biraz azalttılar. 1822'de Kongre, dairelerin başkanlarından tüm çalışanların verimlilikleriyle ilgili bildirimde bulunmalarını istedi. Savunma Bakanı, kendininkileri bildirdi ve şunları ekledi:

> Bölümdeki en verimsiz yazman, 1775 yılından bu yana görev yapmakta olan 74 yaşındaki Albay Henley'dir. Yaşı sebebiyle bir yazmanın görevlerini yerine getirme becerisine sahip değildir ancak devrimsel olaylara ilişkin hafızası sebebiyle, devrime ilişkin davaların, kararların incelenmesinde faydalıdır. [Amerikan Devlet Belgeleri 1834: Vol.38, 983]

Albay Henley belki de gerçekten Bakanın amcasıydı ya da dairedekiler gerçekten ondan Devrim hikâyeleri dinlemekten hoşlanıyorlardı. Ancak Ba-

---

2 Amerikan yönetimine ilişkin temel kaynaklarım Fish (1920), White (1951, 1954, 1958, 1965), Van Riper (1958), Keller (1977), Shefter (1978) ve Skowroneck (1982)'ydi.

kanın, Albay hakkında belki de daha önce hiçbir ülkede hiçbir daire başkanının henüz vermemiş olduğu bir şekilde hesap vermesi gerekiyordu.

Fakat personel o kadar bürokratikleşmemişti ve neredeyse 19. yüzyıl boyunca gözle görülür derecede azaldılar. Maaşlı olmalarına rağmen, atama, terfi ve işten çıkarılma kıstasları belirsizdi. Washington, memuriyet için "ailevi ilişkiler, tembellik ve içki" karşıtı olanlar dışında bir kural koymamıştı. Bu ilerlemeydi. Finer'ın (1952: 332) ironik olarak gözlemlediği üzere: Britanya'da yukarıdaki son iki kriter (tembellik ve içki) kamu hizmetinin önünde engel değildi ve birincisi (ailevi ilişkiler) ise olumlu bir referanstı. Ancak işe girmek için gereken biçimsel nitelikler sürüncemedeydi. Nitelikler ve sınavlar, orduya 1818 yılında, kamu hizmetine (birkaç muhasebeci dışında) 1853 yılında girdi. 1873 yılına kadar bunların bir standardı yoktu ve 1883'e kadar da genel geçer olmadılar. İyi davranışlar sergilendiği sürece kadrolu olmak esas kuraldı ancak meşhur parti gelişmiş olan sistemi berbat ettikçe bu kural bozuldu.

Tüm başkanlar siyaseten yakın oldukları arkadaşlarına görev verdiler. Amerika demokratikleştikçe, görevlerin partilerce kontrol edilmesi sebebiyle saygın kurallar yıkıldı. 1828-9 yılında Jackson'ın başkan seçilmesiyle başlayan temizlikte, tüm federal görevlilerin % 10 ila 20'si ve üst düzey görevlilerin % 40'ı işten çıkarıldı ve yerlerine Jackson'a sadık Cumhuriyetçiler getirildi. Parti temizlikleri yüzyılın ortasına kadar sürdü, kayırma genel ve yerel yönetimlere hâkim oldu. İktidar partisi bir kez bürokrasinin düzenini bozabilir hale gelince, Kongre ve Yargı da olaya müdahil oldu. Federal daireler, hazinenin merkezi denetimi zayıflatılarak, bütçelerini Kongre'nin tahsis komitelerine sunmaya mecbur edilmişti. Partiler ve yönetimler arasında rekabeti düzenlemek, daha bürokratikleşmiş bir yönetimin yöntemsel vekilleri haline gelen mahkemelere düştü. (Skowronek 1982: 24-30) Britanya reformu durmadan ilerlerken, özellikle demiryollarında görev bürokrasisi tarafından bastırılan Birleşik Devletler hükümet bürokrasisi geriledi (Finer 1952; Yeager, 1988).

Federal hükümetin gerilemesinin üç sebebi vardı. İlk olarak Birleşik Devletler dış savaşlara görece olarak dâhil olmamıştı ve çok küçük bir askeri bütçesi vardı. Ancak askeri-mali baskılar bütçenin ölçüsünü büyütmeye devam etti ve merkezi devlet yönetiminin yapısını rasyonelleştirdi. Birleşik Devletler'de 1812 Savaşı askeri ve finansal dairelerin yeniden düzenlenmesini mecbur kıldı, fakat bu küçücük devletin 20. yüzyıla doğru gidilirken hiçbir kıtasal rakibi yoktu. İç Savaş, sadece geçici olarak da olsa devletin ve eyaletlerin bütçesini aşırı derecede büyüttü, bunun sonucunda Birlik itiraz kabul etmez şekilde kaldı. İkinci olarak umulmayan bir özellik gelir. Anayasal olarak gümrük gelirlerini genişletmekle görevlendirilen bu devlet, Kongre'nin teoride talep ettiği "etkin ya da ekonomik organizasyonun" çok azına ihtiyaç duyarak ve genellikle artan miktarla ödüllendirilerek varlıklı olduğunu sürpriz bir şekilde ortaya koydu. Bu devlet, başka yerde bürokratikleşme konusunda baskı yapan jeopolitik militarizmin çok azını hissetti.

Üçüncü olarak, Anayasa, iki belirgin siyasi belirginleşmeyi çözmemişti - temsil ve ulusallık meselesi- ve bu da potansiyel olarak despotik görülen bir bürokrasinin önüne geçti. Anayasa, bu dönemin çağdaşlarının, endüstriyel bir toplumun ortaya çıkışından çok önce bürokrasinin teknik faydasının farkına vardıklarını gösterir. Fakat istemedikleri için bu durum tersyüz oldu. Erişkin ve beyaz Amerikalı erkekler, hükümetin, özellikle merkezi hükümetin, ne yapması gerektiği konusunda hemfikir değillerdi. Siyasi güç ağları, karmaşık siyasi gruplar ile sınıf, din, ekonomik kesimi temsil eden partiler, bölgesel ekonomiler ve münferit eyaletler içinde belirginleşti. Aslında belki de Birleşik Devletler, bu tip çoğulcu çıkar gruplarındaki en büyük çoğalmayı yaşadı. Partiler ve gruplar hükümetin kendilerini gerçekten temsil ettiğinden emin olmak için merkezi devlet gücünü sınırlandırdılar ve kendilerini federal düzeyde, eyalet düzeyinde ve yerel düzeyde dairelere ve çoklu meclislere yerleştirdiler.

Devleti kontrol edecek tek bir güçlü partinin yokluğu hali için "konfederal" çözüm tercih edilmişti. Amerikan yönetimi büyürken, yönetimin her düzeyinde kurumsallaşmış partiler tarafından hizipleştirildi. Daha sonra, İç Savaş'ın neticesi yavaş ve kısmi yeniden merkezileşmeyi üretmeye başladı (yine federal bir anayasanın sınırları dâhilinde). Birbirinin içine geçmiş sınıf ve kesim-bölge siyaseti (aynı zamanda kölelik ve ırk ayrımı, din vs.) .devletin bu süreç boyunca cılız, bölünmüş ve sadece zayıf bir şekilde bürokratikleşmiş kalmasına sebep oldu.

Fransa ikinci ve daha ihtiraslı bir devrimin eviydi. Fransız devrimciler 4 Ağustos 1789'da memuriyette rüşvet almayı "feodalizm" ile birlikte ortadan kaldırdılar. Resmi görevlerin sayısını küçük maaşlı bir merkeze indirmeyi ve kamu görevlerinin çoğunu ücret almayan, kendini bu işe adamış vatandaşlara devretmeyi amaçlamışlardı. Bu ancak yeni vatandaşın ahlâkını ve değerlerini de bünyesinde barındırırsa resmi olduğu kadar gerçek olabilirdi. Ancak ne idealizm ne de ekonomi devrime ilişkin savaş ve terörden sağ kurtulamadı. Orduları ve şehirleri besleme, devrim karşıtlarını arayıp bulma (avlama) ve yeni yasaları uygulama ihtiyacı eski devlet rejiminin hantal cüssesini yeniden yarattı. Şimdi artık maaşlı, rüşvete dayanmayan, hiyerarşinin ve görevin rasyonel ilkelerine bağlı ve görünüşte merkeziydi. Bunlar önemli modernizasyonlardı. Ancak kendi namında hedeflerinde ve modern savlarında yetersiz kaldı.

"Taşkın alabildiğine yayılırken, su daha sığ ve daha kirli hale gelir. Böylece devrim buharlaşır ve ardında yeni bir bürokrasinin balçığını bırakır. İşkence edilmiş insanoğlunun zincirleri, aşırı bürokrasiden yapılmıştır." Kafka'nın Bolşevik Devrimi'ne ilişkin acı ithamı (Janouch 1953: 71) devrimin mirasıyla ilgili 20. yüzyıl kötümserliğinin tipik bir örneğidir – özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin değil, devlet bürokrasisi ve despotizmin zaferi. O'Brien (1990), Fransız Devrimi'nin özgür bağımsızlığa değil saldırgan milliyetçiliğe ve devletçi komünizme yol açtığını söyler. Skocpol'a göre Fransız, Rus ve Çin Devrimlerinin hepsi devlet gücünü, özellikle devlet merkezileşmesini ve rasyonel-

leşmesini artırmıştır. Devrim Fransa'da, yalnızca âdem-i merkeziyetçi kapitalist ekonomi tarafından sınırlandırılmış, "toplumda cüsseli bir mevcudiyet ... yeknesak ve merkezi yönetimsel bir çatı şeklinde" var olan "profesyonel-bürokratik" bir devlet üretti (1979: 161-2). Tilly (1990: 107-14), Fransız Devrimi'nin merkezi "dolaysız" yönetim doğrultusunda "en heyecan verici hareketi" sağladığını iddia eder. Devrim orduları bunu diğer ülkelere daha sonra (bölgesel çeşitliliklerle) zorla kabul ettirdiler.

Ancak Skocpol'ün 20. yüzyıl devrimlerine ilişkin karşılaştırması aldatıcıdır. On birinci bölümde gördüğümüz gibi, devletin altyapısal güçleri ancak 19. yüzyılın sonunda bu kadar gelişmişti. Bunlar rekabetçi partiler, rakip devlet belirginleşmeleri ve piyasa kapitalizmi tarafından da sınırlandırılıyordu (Skocpol bu son sınırlandırmayı kabul eder). Eğer devrimciler bir 20. yüzyıl devletini ele geçirmiş, sermaye ve rekabetçi parti güçlerini atlatmış ya da ilga etmişlerse (Bolşeviklerin ve Faşistlerin yaptığı gibi), bu geniş altyapıları, devletin despotik güçlerini aşırı derecede artırmak için kullanmış olmalıdırlar. Fakat 18. yüzyıldaki –ve 19. yüzyıl başındaki– devrimciler devleti ele geçirseler bile hazırda böyle bir güç potansiyeline sahip değillerdi.

Fransız devrimciler ilk olarak, 6. Bölüm'de tanımlanan müstakil ideolojik güce sahip oldu. Devlet önderliğinde sosyal yenilenmeye ilişkin en iddialı programları *ilan ettiler* ve kendilerine gereken siyasi desteği seferber edebildiler. Amerikalılar gibi onlar da –kameralist mekanik yönetim modellerini ödünç alan– bürokratik bir devletin neye benzediğini önceden biliyorlardı (Bosher 1970: 296-7). Hararetli devrim ikliminde –görev sahipleri ile tikelci bölgesel yönetimleri bir hamlede lağvederek ve bunları maaşlı çalışanlar ve *dairelerle* (départements) değiştirerek– geçmişe bir sünger çektiler. Bu önemliydi. Tilly'nin belirttiği gibi, bu durum Fransız kasabalarını eşit düzeye getirmiştir; ticaret yapan burjuva kasabaları artık eski yönetimin kasabalarına bağlı değildir. İkinci olarak, devrimciler siyasi temsili merkezileştirdiler ki böylece meclisteki baskın gruplar ve iki büyük komite tüm Fransa için yasa yapabilecekti. Bu güçlerle, devlet yönetimini eski rejim kapasitesinin ötesinde modernleştirdikleri ve bürokratikleştirdikleri şüphe götürmez. Dolaylı değil, doğrudan yönetimi arzu etmişlerdi – ve belirli konularda buna ulaşmışlardı.

Yine de bu, genel yönetimin çapını ya da kapsamını genişletmedi. Skocpol (1979: 199) böyle bir genişlemeyi tahmin etmek için maaşlı çalışanların artışına ilişkin Kilise'nin rakamlarını kullanır. Fakat Tablo 11.7 ve Ek Tablo A.3, 1850'den sonrasına kadar *toplam* görev miktarının muhtemelen eski yönetimdeki düzeylere yükselmediğini gösterir. Çekirdek yönetim kadrosu 1791 ve devamında hızlı bir şekilde artış göstermiş ve kongre ile Kamu Güvenliği Komitesi maaş oranları ve görev rasyonalizasyonunu başlatmıştır. Anahtar mali daireler görev ve hiyerarşiye göre birleştirilmiştir (Bosher 1970 bunu, 1794 itibariyle açıkça bir "bürokrasi" olarak adlandırır). Yine de bürokratik kıstaslar partilerinkilerle karıştırılmıştı. Komite görev niteliklerini düzenlediğinde,

Devrime olan bağlılığa ilişkin kanıtlar içeren bir özgeçmişin ibraz edilmesinde ısrarcı olunmuştur.

Üstelik devrimci devletin, askeri alanın ve gezici Terörün dışındaki *performansı* asgariydi. Margadant (1988), devletin vergi toplama konusundaki başarısızlığının hazin olduğunu gösterir. Talep ettiği vergilerin sadece % 10'unu toplayabilen bir mali yönetim bürokratik olarak adlandırılabilir mi? 6. Bölüm'de gördüğümüz gibi –Kamu Selamet Komitesi adı altındaki sözde merkezileşmesinin zirvesinde yer alan– devrimci devlet, silahlı topluluklara önderlik etmesi için siyaseten güvenilir olan *temsilciler heyetini (députés en mission)* yollamak zorunda kalmış ve temel geçim ihtiyaçlarını alabilmek için onlara taktiksel olarak bir hayli takdir yetkisi vermişti. Madame de la Tour de Pin'in anılarında (1985: 202) devrimin delici gücünü açıkça görüyoruz. Tour de Pin, Fransa'nın her yerine yayılmış olan devrim karşıtı çevresini tarif ettikten sonra, birbirleriyle yazışmalarının engellenmemesinin ne kadar tuhaf olduğuna dikkat çeker. Mahzenlerde ve terk edilmiş çiftliklerde yaşıyor, geceleri kılık değiştirerek gizlice köyün posta kutusuna gidiyorlardı ve sonrasını devrimcilerin –eski rejimden kalan- posta ofisi hallediyordu. Terörün sol eli, posta hizmetinin sağ elinin ne yaptığından haberdar değildi.

Skocpol, Yönetim Kurulu ve Bonaparte'ın altında siyasi uzlaşma ve pekiştirme mümkün hale gelince devletin bazı güçlerinin gerçeklik kazandığını vurgular. Fransa'yı Bonaparte'ın medeni yasasının şahsi olmayan kurallarına göre bakanlıklar, valilikler ve maaşlı memurlar yönetmiştir (Richardson, 1966; Church 1981). Woolf (1984: 168), Fransa'nın Napolyon yönetiminde resmi istatistiklerde "şüphesiz bir önderliğe" ulaştığını iddia eder (buna rağmen toplanan verilerin Avusturya istatistiklerinin ilerisinde olduğundan şüpheliyim). Yine de yönetim bürokratik özelliklerden yoksundur: İşe girişte şahsi olmayan nitelikler, sınavlar yoktu, farklı bakanlıklar arasında bütünleşme azdı. Bakanlar yönetim sorumluluğu olmayan Devlet Konseyi'ne –sadık muteberlerden oluşan bir zümre– ya da Bonaparte'ın kendisine rapor verirlerdi. Bonaparte, monarkların birleşik bir bürokrasinin önüne geçmeye çalışan parçalı böl-ve-yönet stratejilerine başvurmuştu. Aynı zamanda özel sermayedarlarla birlikte eski rejimi anımsatan iltizam usulü vergi düzenlemelerine başvurmuştu (Bosher 1970: 315-7). Bakanlıkların parçalanması daha sonra Bonaparte'ı kurtardı. Charle (1980: 14), 19. yüzyıl Fransa'sının tek bir yönetimden değil ama pek çok bakanlıktan oluştuğunu söyler. 1848 devriminden sonrasına kadar bakanlar kendi dairelerinde, kendi atanma, yükselme ve işten çıkarma kıstaslarını uygulamışlardır.

Tüm bunların arasında en yaygın olan, yönetimin parti siyasetine ilişmesi şeklindeki Fransız uygulamasıydı: Görevliler, yüzyıl boyunca *çalışanlar (employés)* ve *memurlar (fonctionnaires)* arasında bölünmüş olarak kaldılar (Charle, 1980). *Çalışanlar (employés)* yani az da olsa aşağılayıcı olan modern kullanımıyla "bürokratlar", üstlerindeki *memurların (fonctionnaires)* yani dev-

rim sonrası vatandaş-görevlilerle (mecazi olarak) evlenen eski rejimin soyundan gelen *memurların (officier)* koyduğu şahsi olmayan kuralları uygulayan, eski rejim *komiserlerinin (commissaires)* soyundan gelen orta/alt düzeydeki görevlilerdi. *Memurlar (fonctionnaires) topluluk* halinde örgütlenip, üst yönetimde kadrolaştılar. Askeri görevliler gibi onlar da ortak ideallere parti bağlılığı göstermek zorundaydılar. Bonaparte bunu garantiye almak için, hizmet içi eğitim vererek sadece önemli muteberlerin ailelerinden gelen gençleri işe alma çabasındaydı. Varisleri ise özellikle *grandes écoles*'den alınan elit, kapsamlı bir eğitimi ve 1872'den itibaren hâlâ "Siyasal Bilimler Fakültesi" (Sciences Po) olarak bilinen akademiden alınan eğitimi tercih ederek yönetime sadık kimseleri de göreve almışlardır (Osborne 1983). Eşit oranda yetkiye sahip *topluluk,* resmi bürokrasiyi azaltarak, somut parti rasyonalitesini getirmiştir.

19. yüzyılda hiçbir Fransız rejimi yirmi yıldan fazla sürmezken, idari partiler bakanlıklarda, kaymakamlıklarda, yargıda baş personel olarak yer almaya devam etti, ordu temizlendi. Amerikan seçimlerinde olduğu gibi, bu da bir parti ganimeti sistemine neden oldu. Monarşi yanlısı muteberler *vekillerle-memurlarla* (députés-fonctionnaires) yer değiştirdi (Julien-Laferriere, 1970). Yerel yönetimde daha da kemikleşmiş olarak kalan Cumhuriyetçilik, yüzyılın ortasında merkezi bakanlıklar ve bölgesel komünler ile genellikle uzlaştırıcı rol oynayan valiler arasında ihtilafa sebep oldu (Ashford 1984: 49-68). Ancak Cumhuriyetçiliğe doğru seküler kayış yavaş yavaş bürokratikleşmeyi getirdi. Cumhuriyetçi yönetimler kurumsallaşırken, meritokrasiyi (liyakate dayanan yönetim biçimi) tercih ettiler, siyaset ve yönetimi birbirinden ayırdılar. 1848 yılından sonra yarışmaya dayalı sınavlar, enformel iş başında eğitimle sahneyi paylaşarak ve Louis Bonaparte yönetimi altındaki nihai kuvvete karşı koyarak yayıldı (Thuillier 1976: 105-15; 1980: 334-62). Cumhuriyetçiler sonunda, 1880'lerde kamu hizmetini ele geçirdiler. Artık Fransız yönetimi ağırlıklı olarak bürokratikti ancak yine de eşit yetkiye sahip parti *topluluğu* tarafından yönetiliyordu.

Yani Fransız Devrimi de Amerikan Devrimi gibi sahip olduğundan daha fazla bürokrasi sözü vermişti. Sebep aynıydı: Parti siyaseti, yönetimden ayrı tutulamamıştı. Sınıf siyaseti ve ulusal siyaset henüz oturmamıştı. Parti demokrasileri çok biçimliydi, birbirine bağlı ve değişken siyasi-idari biçimlere göre belirginleşiyordu. Ancak bu karmaşık idari gelişmeler belki de yarı dolu bir bardak gibiydi. Su dolu kısmın da hava dolu kısmın da altını çizebiliriz. Skocpol ve Tilly bürokratikleşme ve devlet gücü üzerinde dururlar; bense bunların sınırları üzerinde duruyorum. Karşılaştırmalı olsa daha iyi bir ölçüm olur. Fransa diğer ülkelere göre daha fazla bürokrasiye mi itilmişti-devrim, yönetim ya da Bonaparte tarafından? Yine de soru bu kadar basit şekilde sorulamaz. Tilly'nin belirttiği gibi devrim ve ortaya çıkardığı savaşlar, onları da bürokratikleştirerek diğer ülkeleri de etkilemiştir. Devletler sadece bağımsız karşılaştırılabilir örnekler değil, jeopolitik, ekonomik ve ideolojik bir Avrupa

topluluğunun birbirine bağımlı birimleriydi. Örneklerle devam edeceğim ve bağımsızlıklara sonra geri döneceğim.

4. Bölüm Britanya'nın siyasi temsil konusundaki mücadelesinin idari ekonomik reformla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Jeopolitik militarizm mali baskılar getirirken, ekonomik reform, kuyruğunda oy verme reformunu da getirerek hızlandı. Savaş zamanının varlıklı vergi mükellefleri "eski irtikap"ın çok pahalı olduğuna karar verdiler. Eski rejim, aşağıdan gelen sınıf baskısıyla kendini reforme etti. 1780 sonrasında Parlamento delegeleri rüşvet karşıtı açıklamalarda bulundular, Parlamento 1780'lerin sonundan itibaren yasama faaliyetinde bulundu ve reform yapan bakanlar 1790'lar sonrasında azaltıldılar. Evden çalışan en tepedeki yirmi memurun maaşlarından gelen kazançlarının oranı 1784 yılında % 56'dan, 1795 yılında % 95'e yükseldi (Nelson 1969: 174-5). 1832 yılı itibariyle maaşlar normaldi, görev sahipliği adeta ortadan kalkmıştı. Hizmet vermeyen maaşlı memurların ortadan kaldırılması, pek çok dairede işlevsel ve hiyerarşik bir yeniden örgütlenmeyi mümkün kıldı. Yasama, görevli atanmasının önüne geçti ve Parlamento üyelerinin görev sahibi olmasını yasakladı. Savaşlar, Parlamento'ya karşı sorumlu olan bir başbakan emrinde olacak fiili bir kabine getirdi. Bakanlar, dairelerini kalıcı, maaşlı katiplerin kontrolüne bırakmak suretiyle Parlamento'da daha fazla zaman geçirdiler. 1787'de çıkarılan bir yasa, şimdiye dek tahsis edilmiş ayrı fonlardan ödeme yapılan dairelerin finansmanını bileştirdi. 1828 itibariyle tüm gelir ve tüm fiili giderler, muhasebesi Parlamento'ya sunulan tek bir fonda toplandı (ödemelerin hazine tarafından düzenlenmemesine ve siyasi kalmasına rağmen). 1832'ya gelindiğinde yönetim dönüşüme uğramıştı (Cohen 1941; Finer 1952; Parris 1969).

Bürokrasi kıstaslarına göre Britanya geride kaldı: Yüzyılın ortalarından sonrasına kadar istihdam edilme ya da yükselme yeterliliklerine ilişkin hiçbir standart uygulamaya konmadı- hatta reform bile asgari düzeydeydi. Faydacı ve radikal reformcular sınav ve teknik eğitim talep etmelerine rağmen, ikisini de alamadılar. Eski rejim kendini reforme ederken, işe alma ve atama hakkının birazını elinde tutmaya çalıştı. İtici güç, yönetimi kısmak ve para tasarrufuydu. Tablo 11.7. bu konudaki başarıyı gösterir. Kamu hizmetindekiler, 1797 ve 1830 arasında nüfustan daha az yükseldi. Delegeler Parlamento'ya "eski irtikap"ın ortadan kalktığını ve biraz daha tasarruf yapılabileceğini rapor ettiler. Reform hareketi, yüzyıl ortasından sonrasına kadar daha fazla bürokratikleşme ortaya çıkarmayarak duruldu. Uzlaşma devam etti.

Bu ikinci aşamada Britanya bürokrasisinin iki temel meselesi olmuştur. İlk olarak, jeopolitik militarizmin geleneksel mali baskıları, eski rejimi vergileri yükseltmeye, maliyetleri düşürmeye, rasyonalize olmaya, merkezileşmeye ve ideolojik ilkelerini unutmaya zorlamıştır. İkincisi, gelişmekte olan burjuvazi sınıfları, siyasi yurttaşlık ve faydacı yönetim için göze çarpan modern bir kapitalist baskı uygulamışlardır. Bu iki sebep birbirini desteklemiştir: En gelişmiş

kapitalist devlet, jeopolitik yaşamı için mücadele ediyordu. Çözüm eski rejimin daha sağlam şekilde yerleşmesiydi – Fransa'da gelişen sınıf çatışmalarından daha sağlam ve Birleşik Devletler'de olduğundan daha merkezi bir yerleşme. Üçüncü aşamanın (yakında tartışılacak olan) baskıları da eklenince, bu durum Britanya'yı başka herhangi bir yerdeki bürokrasi sınırlarının ötesine taşıdı. Bürokratik hat döşeyici, artık Avrupa kıyılarından uzaktaydı.

Prusya hanedanlığı, umut verici bir başlangıçtan sonra 19. yüzyılda sadece kısıtlı bir modernizasyonu başarabildi. 1800 yılı itibariyle parti uyuşmazlıkları ile parçalanmıştı. Pek çoğu asil olan reformcular, bir miktar burjuva profesyonele rağmen idari rasyonalizasyon arayışındaydı. Ayrı kalmış asiller olarak yerel yönetimdeki ve seçkinlerin kontrolündeki, devletin üst düzeylerindeki ve yargıdaki engelleri görmüşlerdi. İhtiyatlı ve dikkatli bir biçimde temsilci meclisleri ve daha açık bir yönetimi önerdiler. Savaş ekmeklerine yağ sürmüş gibi görünüyordu. Napolyon 1805-6 yıllarında Jena ve Auerstadt'ta Prusya ordusunu yerle bir ettikten sonra monarşi, etkinliği artırmak, henüz yeni Fransız derebeyine karşı çıkmayan halkın toplumsal çalkantısından kaçınmak için reform arayışına girdi. Reformcular sınırlandırılmış meclisler ve köylerde yüksek rütbeli bir memurdan aşağıya doğru akacak tek bir yönetim olması konusunda ısrarcı oldular. Kısa bir süreliğine üstünlük elde ettiler fakat 1808 itibariyle aristokrasiyi ve Fransızları kızdırdılar. Geri kalmış Prusya'da burjuvazi ve küçük burjuvazi, doğru dürüst popüler bir baskı yapabilmek için çok küçüktü. Bu mutlakıyetçi modernleştiriciler monarkları olmadan pek bir şey yapamazdı. Monarkları, Fransızların gönlünü almak için onları yüz üstü bıraktı.

Napolyon'un galibiyetinden sonra bir uzlaşmaya varıldı (Mueller 1984: 126-66; Gray 1986). Yerel-bölgesel düzeylerde küçük değişiklikler oldu. Junker ve kilise kurumları 1848 Devrimi'ne kadar sağlam kaldı. Merkezi yönetimde akademik yeterlilikler ve sınavlar güçlendirildi ve üniversiteler yeniden düzenlendi. Asiller üniversiteye gitmeye başladı, eski parti hizipleşmesini gittikçe azaltıldı ve resmi görevlilerin ulusal kültürel bütünleşmesini kuvvetlendirildi. Loncalar, tek-adam yönetimi karşısında zayıfladı. Hayata döndürülmüş Devlet Konseyi'nde artık bakanlar ve saray mensupları bir arada, üstünlüğü ele geçiren daha ihtisaslı bakanlarla birlikte oturuyorlardı. III. Frederick William'ın zayıf yönetimi altında (1797-1840) iktidar, Hintze'nin tarifiyle; Prusya asillerinin aydınlanmasını sağlarken kendi burjuva üyelerini "feodalleştiren" (Muncie 1944), "asil-burjuva hizmet aristokrasisi"nden daha az rasyonelleşmiş bir bürokrasi olarak *profesyonel devlet görevlilerine* (*Beamten*) geçti. Ancak mutlakıyetçilikle birlikte *partikülarizm* (belli bir topluluğa bağlılık) de dirildi. "Kabineler" hayata döndü ve *bir komutanın kralla tek başına görüşme hakkı –Immediatstellung–* kamu görevlilerine de verildi. Bürokrasi monarkın güvenmeyi tercih ettiği kimselere bağımlı kaldı – profesyonel bakanlar ya da asil dostlar. Parti çatışmaları bürokratik birliği azalttı ve 1848 yılında parçaladı

– kamu görevlileri ve öğretmenler bu prematüre devrimin iki tarafındaki aktivistlerdi (Gillis 1971).

Devlet içindeki düzenbazlık sürdü, partileri ise sivil halkın içine yerleşti. Burjuvazinin, küçük burjuvazinin ve 19. yüzyılın sonunda Katoliklerin de eklenmesiyle yine doğru dürüst sınıf temsili ve ulusal temsile dönülmediği için devlet, 9. ve 21. Bölümlerde açıklanan yarı-otoriteryanizme doğru modernleşti. Prusya, bürokrasinin gelişmesine öncülük etti ama devlet, yüzyılın çoğunda "evrensel bürokrasi" açısından Alman gerçekliğinde değil, Hegelci ideolojideydi.

İlk bürokratik hat döşeyici olan Avusturya daha çabuk ve iyiden iyiye bocaladı. Taşradaki asillerin gücü içine çok yerleşememiş olan Avusturya hanedanlık yönetimi, Fransız Devrimi ve temsile ilişkin akımlar dolayısıyla oldukça panikledi. II. Joseph'in halefleri de karşı kuvvete dâhil oldular – artık polis yönetiminde temel bürokratikleşme ortaya çıkıyordu (Wangerman 1969; Axtmann 1991). Bonaparte tarafından bozguna uğratılmış ama küçük düşürülmemiş olan Avusturyalılar, reformu orduyla sınırlandırdılar ve Katolik Kilisesi'ni Fransızlara karşı destek sağlamaya zorladılar. 1815 itibariyle Avusturya rejimi, Avrupa'da oluşan reformun balyozu olmuştu. 7. ve 10. bölümler bölgesel parçalanma akımları karşısında hanedanlığın bu çok-bölgeli mücadelesini göstermiştir. 1867 yılında saltanat hükümeti bile ikiye bölünmüştü.

Bu dönem devletin biyografisinde, ağırlıklı olarak askeri olmaktan iki biçimli asker-sivil devlet olmaya doğru bir geçiş dönemiydi. Bürokratik hat ayrımları, monarşi ve jeopolitik militarizmden temsili, ulusal vatandaşlığa doğru değişiyordu. Militarizm bürokratik etkinliğe baskı yapmaya devam etti ancak 1810 civarında hanedanlık kendi bürokratik limitlerine ulaşmış ve monarşik despotizm ile bürokratik merkezileşme arasındaki çelişkiler ve yurttaşlık konusundaki sınıf baskılarının zayıflığı tarafından bloke edilmişti. Bunun aksine, kapsamlı, siyasi sınıfları içeren ve daha ticarileşmiş sivil toplumlarda yaşamakta olan Fransız ve "Anglo-Sakson" rejimler; eski rejim, burjuvazi ve küçük burjuvazi arasında daha etkin parti demokrasisine olanak veren uzlaşmaları ve böylece yönetimde daha bürokratik bir hesap verebilirliği kurumsallaştırdılar. Ama yine burada bile parti demokrasisi ve bürokrasi arasında mükemmel bir uyum yoktu. Siyasi partiler genellikle elit teknokratik bürokrasi ile çarpıştı. Devletler çok biçimliliğini sürdürdü. Partilerin çoğu eski rejime bağlılığa karşı olsa da, devlet etkinliğinden de sakınıyorlardı. Neden devlete daha etkin, birleşik ve bürokratik altyapılar veriliyordu? Bu durum devlet elitinin despotik stratejilerine ya da rakip partilere yarayabilirdi. Amerikan partileri devletin daha yerleşik ve daha az bürokratik hale gelmesini garanti etmek için strateji değiştirdiler. İngiliz partileri uzlaştılar. Fransız partileri cumhuriyetin kurtarılmasından sonra uzlaştılar.

Şimdi gelelim Kafka-Skocpol ve Tilly'nin devrimin devlet gücünü genişlettiği iddiasının ne olduğuna. Ben de bir miktar destek veriyorum. Fransa

devrim vesilesiyle Avusturya ve Prusya bürokrasisine yetişmiştir. Devrim olmasaydı Fransa, şu an Avusturya'nın olduğundan daha yavaş ilerleyen bir devlet haline gelirdi. Fransa devleti dönüşüm geçirmişti- belki de öncesinde çok ağır ve bezgin olduğu için. Ancak Fransız modernleşmesi, Amerika'nınkinden daha az ötede ve Britanya'nınkinden daha az derinlemesineydi. Amerika'nın devrimci bir enerjisi olduğu kolaylıkla söylenebilir (Skocpol başka bir yerde bunu reddetse de). Ancak Britanya'nın bir devrimi yoktu ve Avusturya ile Prusya da devrimden yoksun oldukları için geride kalmış değillerdi. Nihayetinde devlet modernleşmesi için devrimin gerekli olduğunu ya da devrimin devlet güçlerine eşsiz bir destek sağladığını söylemiyorum (Bunu Skocpol ve Tilly söylüyorlar). Ancak, reform ya da devrim vesilesiyle ortaya çıkan parti demokrasisi yönündeki hareket, bu aşamada (ancak daha önceki aşamada değil) devlet bürokrasisini geliştirmiştir. Bolşevik Devrimi'nden farklı olarak, Fransız Devrimi'nin bürokratikleşmeyi teşvik eden tarafı, olumsuz, diktatörce tarafı değil; bu olumlu, demokratik tarafıdır. Parti demokrasileri, kontrol edebileceklerini düşündükleri için bürokrasiye daha çok güvenmişlerdir. Hem temsili hem de ulusal sürtüşmeleri yatıştıran yönetimler, bürokrasiye en çok güvenenlerdir.

Kıyaslama yapılırken, Fransız Devrimi'nin nedensel, askeri anlamlılığını artıran birbirine bağımlılık noktasını da eklemek istiyorum. Bu, sosyal gelişimde militarizmin etkisini vurgulayan Skocpol ve Tilly'nin kuramsal modelleri içine çok iyi oturur. Savaşlar devletleri büyütmeye ve modernleştirmeye devam etti. Ancak bu savaşların baş aktörü olan Fransız Ordusu askeri seleflerinden farklıydı. Siyasi ve halka özgü olan Fransız Ordusu tüm eski rejimleri tehdit etti. Etkiler Britanya ve Kıta Avrupa arasında farklılık gösterdi. Askeri olarak Britanya, eski rejimlerini modernize ederken Avusturya ve Prusya'nın 18. yüzyılın ortalarında geçirdiği toplam savaşların yarısını deneyimledi. Britanya üzerindeki siyasi etkileri değerlendirmek daha zor ama 4. Bölüm'de Devrim ve Fransız Savaşları'nın, temsiliyeti sınırlı olan hükümetin kurumsallaşmasına (halka daha yakın, daha demokratik bir hükümetten kaçınarak) olanak veren, eski rejim-burjuvazi birleşmesine yardım ettiği tartışılmaktadır. Bu da dolayısıyla aşamalı bürokratik bir modernleşmeye imkân vermiştir. Böylece Fransız Devrimi belki de İngiliz devlet modernleşmesini hızlandırmıştır. Fakat aynı güçler Merkez Avrupa'daki devlet modernleşmesini yavaşlatmış olabilir. Bu Fransız baskıları orduları devletten daha fazla modernleştirdi, ılımlı reformcular ile zayıf olan burjuvalar ve küçük burjuvaları Jakobenizm'le yozlaştırarak siyasi temsil ve dolayısıyla bürokratikleşmeyi geciktirdi. Rejimler gerici hale geldi. Kafka, Skocpol ve Tilly'nin söylediklerine rağmen Fransız Devrimi devlet gelişimine kesinlikle karışık bir miras bırakmıştır.

Üçüncü Aşama: Devlet Altyapıları ve Endüstriyel Kapitalizm 1850-1914

On birinci ünitede gösterilmektedir ki, 19. yüzyılın sonlarına doğru bütün devletler sivil çalışma alanlarını ve çalışanlarını özellikle düşük ve orta ve yerel-bölgesel seviyelerde büyük ölçüde artırmıştır. Bürokratikleşme 1880'lerden itibaren gelişirken, bu yayılmaya ayak uydurmaya çalışmıştır. 1910 itibariyle Britanya ve Fransa, hiç olmadıkları kadar bürokratik hale gelmiş ve Birleşik Devletler 1920'de sonuç verecek olan reformlara başlarken, iki monarşi olabilecekleri en yüksek düzeyde bürokratik olmuştur. Bu aşamada bürokratikleşmenin birbiriyle bağlantılı iki nedeni vardı. Devletler (değişen derecelerde olmakla beraber) vatandaşlığı kurumsallaştırmışlar ve kapitalist endüstrileşme kendi altyapısal güçlerini, ulusal ekonomik entegrasyonunu ve bürokrasinin kurumsal iş modellerini itelemiştir. Her iki neden de, devletin rolü ve idari etkinliğin yararlılığına ilişkin tartışmayı (tamamen ortadan kaldırmamakla birlikte) azaltmıştır. Bürokratikleşme doğrudan karşı çıkış olmaksızın büyümüştür.

Ama karşı karşıya kalınan mesele göz korkutucu bürokratlardı. Acaba sayıları önemli oranda artan devlet çalışanları hiyerarşiye sadık olacaklar mıydı? Yoksa kendi özel çıkarlarını, kendi ait oldukları sınıfları, din veya dil topluluklarını mı temsil edeceklerdi? Acaba merkezi koordinasyon, genişlemenin büyük bir kısmı yerel hükümet düzeyinde olduğundan düşecek miydi? Ve acaba politikalar, hiçbir devlet tümüyle parti demokrasisine sahip olmadığı için, akademisyenlerin tikelci grupları, teknokratlar ve resmi devlet kurumlarından hak tırpanlayan reform baskı grupları tarafından mı belirlenecekti?

Vatandaşlık, birbirleriyle ilişkileri ülkeye özgü olarak değişen, temsil ve ulus meselelerini içermekteydi. 1850 itibariyle Birleşik Devletler, beyaz erkekler için iki partili demokrasiyi hayata geçirirken; ulusal mücadeleleri de en acı aşamasına girmiştir. Temel tartışmalar federal ve ulusal hükümetlerin güçleri arasında hararetlenirken, yönetim politikalardan ayrılamamıştır. Etkin hükümet koordinasyonu üç seviyenin her birinde bürokrasiye olduğu kadar parti sadakatine bağlı olmuştur. Lincoln yönetimi altında getiri sistemi en yüksek seviyesine çıkmıştır: Başkanlık otoritesi altındaki memurların % 88'ini uzaklaştırmıştır (Fish 1920:170). Ulusal mesele, sivil savaşta şiddet yoluyla ve daha sonra 1877 uzlaşması yoluyla sonuçlandırılmıştır. Bu durum taraflı federal bir yönetime duyulan siyasi ihtiyacını azalttı ancak parti politikaları kısa dönemde devlet düzeyinde ve yerel düzeyde zayıflamaya yüz tutmuştur. Britanya ve Fransa tam tersi yönde politikaları tecrübe etmiştir: Ulus devleti kollayan daha fazla fikir birliği, daha az üst (sınıf) temsili. Fakat Britanya'daki 1867 ve 1884 reform anlaşmaları ve 1880'lerdeki Fransız cumhuriyetçi birleşmesinin ardından, bu engeller ortadan kaldırılmıştır. Bütün üç parti demokrasisi de şimdi

artık ulusal egemenliği daha kesin bir biçimde yerleştirebilir ve sonrasında kısmen bürokratikleştirebilmiştir.

Bu iki yarı-otoriter monarşi vatandaşlığa daha az yaklaşmışlardır. Prusya, temsil ve ulus meselelerinin ikisiyle de yüzyılın ortasında karşılaşmıştır. 1880'de, 9. Bölüm'de gösterildiği gibi, her ikisi de yarı-kurumsallaşmıştır. Avusturya'da, birbirine dolanmış olan temsili ve bölgesel-ulusal tehditler, yönetimi siyasileştirmeye devam etmiştir. Yine de muhalif uluslar, Habsburg Boğazı'nda, her birinden daha fazlaydı (bkz. 10. Bölüm). Genel geçer bir uzlaşma ortaya çıkmıştır: Olağan Habsburg merkezi yönetiminin otonom çalışmasına izin verilirken, yönetimdeki siyasi yurttaşlık ve dil meselelerinin ısrarla üzerine giden türbülans devam etmiştir.

Devletin altyapısal büyümesi, daha sonra monarşik yavaşlığın dahi acısını çıkararak tüm ülkelerdeki daha çok mutabakata dayalı bu amaçları bir şekilde güçlendirmiştir. Posta ofisleri ve telgraf, kanallar ve tren yolları anlaşmazlığa neden olmuyordu. Okullar ise, genellikle yerel-bölgesel kiliselere (Avusturya'daki dil sorunuyla beraber) karşı olan görece seküler merkezi devlet ile ilişkili olduklarından ihtilaflıydı. 1900'lü yıllardan hemen sonra bunlar genel olarak merkezi devlet lehine karara bağlanmıştır. Yarı-otoriter monarşiler, geç kalkınmalarını desteklemek ve başlıca güç aktörlerinin genel olarak tatminini sağlamak için devlet altyapılarını özellikle kullanmışlardır (bkz. 14. Bölüm). Sınıflar ve yerel-bölgesel çıkar grupları ise genellikle, düşük seviyedeki ve teknik dallardaki yönetimlerini genişletmek için, bürokratik etkinlikten faydalanmıştır (bkz. 11. Bölüm). Bir kere maaşlar veya sınavların yayılmaları, bazı departmanlarda norm olarak kabul edildikleri andan itibaren tartışmasızdır.

Ayrıca İkinci Sanayi Devrimi'ndeki demiryolu patlaması yoluyla, devlet ve geniş kapitalist işletmeler ulusal ekonomiler ve bürokratik örgütlenmeyle bir noktada birleşmiştir. Ulusal ekonomi (17. Bölüm'de Britanya için tarif edilen), yerel- bölgesel farklılıkları azaltmanın da ötesine geçerek, nüfusu "vatandaşlığa almıştır". Kurumsal örgütlenme çizelgesi, çok bölümlü şirketler ve standardize olmuş satış katalogları, devlet istatistiklerine benzerlik göstermiştir, çizgi-çalışan ayrımları ve bütçe kontrolü: Özellikle fonksiyonel ve coğrafi kapsamda artan organizasyon denetimlerine bürokratik yanıtlardı (Yeager 1980). Temsili ve ulusal mücadelelerin kurumsallaşması, çoğu devlet fonksiyonuna ilişkin mutabakat ve ayrıca endüstriyel kapitalizmi sağlayan modellerle birlikte, ulusal egemenlik ve bürokratikleşme genişlemiştir.

Bu aşamada bürokratikleşme yerel ve bölgesel hükümetleri daha çok bile etkilemiştir: İngiliz köy ve kentleri, Amerikan devlet ve bölgesel yönetimleri, Avusturyalı ve Alman Länder ve Gemeinde, Fransız *départemen*t ve *commune*leri. Çoğu, makam sahipleri ve ileri gelen saygın kimseler tarafından kontrol edilmeye devam etmiştir. Fakat altyapısal ve refah devleti fonksiyonları, kar getirmeyen sevimsiz yerel yönetim rutinlerini meydana getirmiştir.

Federal Birleşik Devletlerde olmamasına rağmen, gelir paylaşımı arttıkça, merkezi yönetimlerle birlikte bir işbölümü gelişmiştir.

Bürokratikleşme, özellikle Avusturya ve Prusya'da, merkezi karar alıcıların en üst seviyelerinde güçsüz olarak kalmaya devam etmiştir. Yarı-otoriter monarşi, parçalı böl-ve-yönet parti taktiklerini sürdürmüş ve bütünleşmiş kabine hükümetlerini bloke etmiştir. Baskı gruplarının politikaları hızla çoğalmıştır çünkü bakanlıklar, mahkeme ve parlamenterlerin tümü otonom politika yapıcıları olarak kalmıştır. Reich ve Prusyalı sivil hizmetlerinin birbirinin içine geçmesiyle, önemli akademik ve teknokratik reform kurumları büyümüştür ki bazıları bunu "kürsünün sosyalistleri" olarak adlandırmıştır (Rosenhaft ve Lee 1990). Dağılmayı önleme, bürokrasiye olduğu kadar bu *eğitici memurların* (*bildungsbeamten)* sosyal dayanışmasına da bağlı olmuştur. 1900'ler gibi, bürokratik sivil hizmetlerin bir kısmı saldırgan ulusalcı baskı grupları tarafından "koloni" haline getirilmiştir (bkz. 16. Bölüm). Devletin dış politikasının parçalanması gerçekten dünya için felaket doğuracak sonuçlarla birlikte başlamıştır (21. Bölüm'de tartışıldı).

Fakat bürokrasi ayrıca parti demokrasilerinde tamamlanmadan kalmıştır. Artık Britanya Devleti görünürde meritokrasi haline gelmiştir. Sivil hizmet reformları 1850'den itibaren başlatılmıştır- genellikle atama hakkının hâlâ önemsendiği Parlamentoya danışmadan bakanlık etkinliğine yardımcı olmak için. Modeller genellikle Britanyalı sömürgeci uygulamalardan yararlanılarak geliştirilmiştir. İçsel denetim geliştirilmiştir. Giriş ve liyakat terfisi 1853'te kurumsallaşmış, 1879'da patlamış ve 1885'te çoğunluk haline gelmiştir (Cohen 1941). Meritokratik reformlarla birlikte, devlet okulları, Oxford, Cambridge ve kilise işe alınmadaki bu atama hakkını ortadan kaldırmıştır. Sivil hizmetteki en "entelektüel dereceler" meritokratikti, fakat yinede kısıtlayıcı olarak kalmış, nerdeyse tüm işe alımlar devlet ve orta düzey okullarından ve iki eski üniversite tarafından gelmiştir. Prusya'nın aksine bu akademiler, reformların yapıldığı dönemde hâlihazırda seçkin ve üst düzey mesleklerden ailelerin hâkimiyeti altındaydı. Bu yüzden yüksek sivil hizmetlerin sınıf kompozisyonu ve ulusal dayanışması onaylanmıştır (Mueller 1984: 108-25, 191-223). 1904 ile 1914 arasında % 80'i Oxford veya Cambridgeliydi.

Alt düzey "mekanik/teknik derecelerin" terfileri nadir hale gelmiştir: 1902 ile 1911 arasındaki dönemde, yıllık terfi şansı % 0.12'dir ve gümrük gibi en aşağı düzeydeki prestije sahip departmanlarda yoğunlaşmıştır. Savaş veya sömürge bürosunda hiç kimse terfi ettirilmemiştir. (Kelsall 1955:440-41, 139, 162-3). Rasyonel ve çıkarsız bir kamu hizmeti ideolojisi bu insanları sarmıştır. Devlet artık daha fazla "yolsuz" atama hakkı tarafından doldurulmuş, patriarkal hane halkı otoritesinin bir aracı olmaktan çıkmıştır. Onun sivil hizmetkârları açıkça tarafsız ve sivil toplumun başlıca çıkarları tarafından güvence altına alınmıştır. Hegel'in kendi zamanına ve ülkesine uygulanmış, her zaman merak uyandıran evrensel bürokratlar sınıfı kavramı, 19. yüzyılın sonlarındaki

Britanya sivil hizmetinde daha akla yatkın, ancak yine de ideolojik şekilde kendini göstermiştir – İngiliz egemen sınıfı içinde sınırlanmıştır.

11. Bölüm, Amerikan hükümetinin yüzyılın çoğunda (İç Savaş hariç) küçük, ucuz ve kolay finanse edilebilir olduğunu gösterir. Onun hızlı büyümesi, yüzyılın sonlarında cismen meydana gelen ani artış, özellikle yerel hükümet düzeyinde getiri sistemini ve yolsuzluğu genişletmiştir. Bürokratik kontrollerin yokluğunda, hükümetler işlerin yapılması için rüşvet ve avantalara bel bağlamıştır (Keller 1977:245). Fakat sonuç itibariyle Britanya'dan çok daha geç olmakla beraber, ekonomik ve etkinlik için talep ortaya çıkmıştır (Skowronek 1982). Amerikan icadı olan, firma etkinliğin bürokratik modelinin çoktan mevcut olduğu anlamına gelmektedir (Yeager 1980). 1882'deki Pendleton Anlaşması bazı federal sivil hizmetleri "sınıflandırmış", onları siyasi tasfiyeden korumuş ve rekabet incelemesi ile ayrıştırmıştır. Sınıflanmış pozisyonlar 1884'te % 10,5'ten, 1895'te % 29'a yükselmiştir. Daha sonra takip eden yılda % 45'e fırlamış ve 1909'da % 64'e ulaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, günümüzde halen bulundukları % 80'den daha fazla bir konuma yükselmiştir.

Başlangıçta, korumanın arkasında yatan nedenler karmaşıktır: Partiler hükümeti terk ederken, kendi destekçilerini onlara sivil hizmet statüsü vererek sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. (Keller 1977: 313). Fakat firmalardan ödünç alarak, korumalı sivil hizmet statüsü aşamalı olarak "personel yönetimi" (ofislerin, kariyerlerin, maaşların, teşviklerin, emekli aylılarının ve etkinlik raporlarının düzenlenmesi) ve idari yönetimcilik (standart hale gelmiş muhasebe, arşiv ve kayıtlar, tedarik ve satın alma ve sözleşme prosedürleri) bilimleriyle ilişkiye geçmiştir. Bunların bir kısmı ayrıca kuzeydeki devlet ve yerel yönetimler tarafından uygulanmıştır. 1913'deki Taft Komisyonu, Chicago deneyiminden yola çıkılarak ortaya konulmuş ve bütün federal birimler için geçerli tek bir bütçe ve personel bürosu yaratılarak federal muhasebenin, sınav ve terfi kriterlerinin, pozisyon sınıflandırmasının ve maaş sistemlerinin, bireysel etkinlik raporlarının ve disiplin kurallarının standart hale gelmesini tavsiye etmiştir. Buna rağmen ne bu ne de bir tek, konsolide federal bütçe Amerikan savaşı çabasının yarattığı kaos tarafından teşvik edildiği 1920lere kadar ortaya çıkmamıştır (Van Riper 1958: 191-223).

Bu bürokratikleşmenin bir kısmı "İlerleme Hareketi" tarafından başarılmıştır. Yönetim reformlarında, ilerlemeciler ulusal "etkinliği" hedeflemiş, bu yükselmekte olan kariyerciler ve uzmanlar meslek sahibi orta sınıf koalisyonunun (Wiebe 1967) ve kurumsal liberalizmin (Weinstein 1968; Shefter 1978:230-7) ideolojisidir. Nötr ve etkin bir ulusal yönetim fikri bir yüzyıldan daha eskidir. Sonunda artık parti patronajının ve konfederalizmin üstesinden gelmeye başlayabilirdi çünkü güçlü bir sınıf aktörleriyle ulusal bir sivil toplumda birbirine geçmiştir. Bu ayrıca Başkan Theodore Roosevelt ve Taft'ın sivil hizmet reformunda öncelikli rol oynamasına yardımcı olmuştur. Patronaj –günümüzde de olduğu gibi– yönetimin bütün üç seviyelerinde zirvede kal-

mıştır. Siyasal tayinler genellikle eğitimsel ve teknik nitellikleri parti sadakati ile birleştirmiştir.

Düalizm ayrıca Birleşik Devletler'in aksine yerel-bölgesel yönetimlerin merkezi yönetime tabi oldukları İngiliz ve Fransız üst yönetimlerini karakterize etmektedir. İstihdam edilmiş İngiliz üst düzey memurların hemen hepsi elit kamu (yani özel) okullardan ve Oxbridge, ulusal kurumlaşmaya sadık yüksek orta sınıftandır. Fransızlar kendi memurlarını ise iyi eğitilmiş ve teknik olarak nitelikli *"les grandes ecoles"* ve *"Sciences Po"*dan alır fakat ayrıca 20. yüzyılda Fransız rejimini karakterize etmiş ilerlemeci kapitalizm ve merkezileşmiş cumhuriyetçilik arasındaki kombinasyona da sadıktır.

Üst yönetim 20. yüzyıl boyunca sınıf ve ulusal parti destekçileri içinde yerleşik olarak kalmıştır. Tüm rejimler hem konfederalizmle hem de tam teşekküllü Weberci bürokrasiyle mücadele etmiştir. Bu dönem boyunca, idarenin siyasetten ayrılması –çoğu ülkede yerel-bölgesel– alt ve orta resmi düzeylerde tamamlanırken, ulus devletin zirvesinde bu gerçekleştirilememiştir. "Bürokrat" kavramına ilişkin alt düzeyde kâtip algısı gerçeklik payı taşımaktadır. Üst düzey yöneticiler her ne kadar objektif kamu hizmeti ideolojilerinin içindeki sosyalleşme parti politikalarını gizlese de bürokrat oldukları kadar siyasi kalmaya devam etmiştir.

Sonuç

Uzun süren 19. yüzyıl boyunca benim beş bürokratik öğem aşağıdaki gibi gelişmiştir:

1- 1914 yılında neredeyse bütün merkezi ve çoğu yerel-bölgesel memurlar maaş almıştır. Kalıtsal haklara dayalı görevler veya görevleri satın alma neredeyse ortadan kalkmıştır. Sadece yerel düzeyde büyük oranda yarı-zamanlı saygın görevlere sahip olma kalmıştır.

2- 1914 yılı itibariyle kişisel olmayan yeterlilik ölçümüne dayalı atama ve terfi de gelişmiştir, ancak bazı ülkelerde daha geç gelişmiş ve hâlâ tamamlanamamıştır.

3- Bölümler içinde görevlerin düzenlenmesi başlangıçta oldukça çeşitliydi, ancak 1880'ler itibariyle gerçekte hepsi bürokratik modele benzeyerek işlevlerine göre merkezi hiyerarşi altında toplanmışlardır.

4- Daha sonra bundan hızla uzaklaşılmış olsa da, tüm bölümlerin tek bir merkezi ulusal yönetim altında bütünleştirilmesi Birleşik Devletler' e erken gelmiştir. Söz konusu yapı, İngiltere ve Fransa'ya da geç gelmiş, bununla birlikte tartışılan dönemin sonuna kadar Almanya ve Avusturya'ya tam olarak gelmemiştir.

5- Parti siyasetinin yönetimden izolasyonu geç gelmiştir. Merkezi hükümetin üstündeki hiçbir yerde tamamlanamamış olsa da en zayıf olduğu yerler Almanya ve Avusturya'dır.

Böylece söz konusu beş kritere dayanan bir miktar bürokratikleşme bu süreç boyunca tüm ülkelerde ortaya çıkmıştır. 1760 yılında devletler çok da bürokratik değildi; 1914 yılı itibariyle ulusal bürokrasi ve idari izolasyon devletin altyapısal gücünü ve bundan çok daha az bir ölçüde sivil yönetimlerin içsel uyumunu artırarak kurumsallaşmıştı. Merkezi devlet yönetimleri, ya yarı otoriter gibi –monarşik rejimlerin kararlarını uygulayan bürokratlar ile– ya da demokratik parti gibi– ulusal parlamenter yasama işlemini uygulayan bürokratlar ile– üniter hale gelmiştir.

Bürokratikleşme her yerde kendi ideolojileri ile var olur. Kameralizm, Aydınlanma, Faydacılık, İlerlemecilik ve diğer orta sınıf radikalizmleri, esas olarak eski rejimin yüksek eğitimli memurları ve profesyonel orta sınıflardan gelmiştir. Tüm savunucularının "rasyonel yönetim" dedikleri şeye biz olsak bürokrasi derdik. Bürokratikleşmenin nasıl böyle bilinçli olduğu, uygulanmasından önce Batı'nın tamamında ideologlar tarafından nasıl açıkça formüle edildiği hususu oldukça çarpıcıdır. Böylesi bürokratikleşme fonksiyonel olduğu için ideologları kısmen ikna edici olabilir. Bürokrasi, fonksiyonel ve coğrafi kapsam ve çeşitlilik içinde genişçe büyüyen yönetimlere verimli bir maliyet düşürücü yanıt olmuştur. İdeologlar uluslararası düzeyde iletişim içinde olduklarından, bir ülkedeki iktidar aktörleri genellikle diğer ülkelerde gelişen bürokratik teknikleri, kendi ülkelerine adapte etmeden önce (ancak bunu sistematik olarak araştırmadım) incelediler. Önceleri hayal gibi görülen modern bürokratik devlet, şimdi işlevsel olarak amansızca gerçeğe dönüşmektedir.

Ancak devletleri detaylı bir şekilde incelediğimizde bu görüntünün değiştiğini görürüz. Yakından bakıldığında, modern devlet yönetiminin yükselişi evrimsel ya da tek boyutlu değildir. Yapısal nedenler, dönemler arasında farklılık göstermiştir. İdeolojik değişimi de (kameralizmden faydacılığa, faydacılıktan radikalizme doğru vs.) etkileyen bu nedenler olmadan ideolojiler başarısız olmuştur. Bahsettiğim ülkelerin her biri bürokratikleşmeye farklı dönemlerde varmış, bürokrasi bu ani yükselişin ardından yeni engellerin üstünden gelirken düşüş yaşamıştır. Bürokratikleşmeyi üç aşamaya ayırıyorum: (1) Monarşik ve askeri belirginleşmelerin egemen olduğu, (2) delege ve ulusal yurttaşlık belirginleşmesinin egemen olduğu ve (3) endüstriyel kapitalist belirginleşmenin egemen olduğu aşamalar. Temelde yatan, modern merkezi devletin ağırlıklı olarak askeri olmaktan iki biçimliliğe – yarı sivil, yarı askerdoğru yaşadığı dönüşümdür.

Sivil yönetim, devlet elitlerinin sivil topluma nüfuz ettiği en önemli kanaldı. Bu aynı zamanda, 1760 yılında partilerin, mutlakıyetçi devletlerin ve hatta belki demokratik partilerin olduğu devletlerin (parlamenter meclislerle birlikte) içine nüfuz etme biçimlerinin en önemlisiydi. 18. yüzyıl devletlerinin hiçbiri, sivil toplum üzerindeki despotik güçlerini destekleyecek etkin altyapılara sahip olmadılar çünkü bu devletlerin sivil yönetimleri aslında egemen sınıfların ve kilisenin mülkiyet halklarınca delik deşik edilmişti. Daha önceki

askeri devrim sonrasında askeri yönetimler o kadar da delik deşik değildir, devlet tarafından bir şekilde kontrol edilmiştir (11. Bölüm devletin kısmen özerk olan askeri sınıf üzerindeki kontrolünün birazını daha sonra kaybettiğini gösterir).

Savaş baskısıyla ortaya çıkan böylesi askeri kontrollerden sonra hükümdarlar ilk bürokratik hücumu başlattılar. Ancak bu bürokratik unsurlar, hem parçalı böl-ve-yönet stratejisi hem de eski rejime bağımlılık sebebiyle birbirine geçmiş ve aynı zamanda sınırlandırılmıştı. Halk tarafından yürütülen yurttaşlık hareketlerinin (büyük ölçüde sınıf tabanlı) yanında savaş tarafından da baskılanan ikinci geçiş dönemi aşamasında, devrimci rejimler ve demokratik parti rejimleri yönetimi ele aldı ve "yozlaşmış (rüşvete dayanan)" görev sahipliğini ortadan kaldırdı. Fakat bu ikinci bürokratik hücumun da sınırları vardı, çünkü bu tip rejimler, birleşmiş, etkin ve merkezi bir bürokratik devlete güvenebilmek adına, temsiliyete ve ulusallığa ilişkin ciddi problemlerini kâfi derecede başarılı bir şekilde çözememişlerdi. Üçüncü olarak endüstriyel kapitalist aşamada bazı rejimler merkezileşmiş parti demokrasisini kurumsallaştırmada daha çok ilerleme kaydettiler ve böylece daha fazla bürokratikleştiler. Fakat şimdi özellikle yönetimin alt ve orta kademesindeki bürokratikleşmeye, ulusal endüstrileşmeye yardımcı olan, yeni ve büyük ölçüde mutabakata dayalı devlet altyapılarının eklenmesinin de önemli ölçüde yardımı dokunmuştu (ve aynı zamanda ulusal yeniden silahlanmanın da). Sadece en üst yönetim düzeylerinde tam bürokratikleşmeye direnç gösterildi, rejimler partilere sadık kimselere ihtiyaç duymaya devam etti.

Sivil yönetimler bağlılıklarını çok da kaybetmemişlerdi ve hatta bu dönemde büyürken bir miktar kazanmış bile olabilirler – fakat iki nitelikle birlikte. Öncelikle bağlılık, özerk bir devletin özelliği olmaktan çok devlet ile sivil toplum arasındaki bir ilişkinin özelliğiydi – benim de galiba 3. Bölüm'de öne sürdüğüm gibi. Devletler, yerleştirilmiş memurlarına ve egemen sınıfların ulusal uyumunun ifade edilmesine bağlı olduğu kadar, kendi bürokratik kapasitelerine de bağlı olarak etkinlikle ve tutarlı hareket edebilirlerdi. Bu yerleşmenin ve ifadenin biçimi, dönem boyunca, tikelci, büyük ölçüde âdem-i merkeziyetçi memuriyetten, sözde evrensel ve ağırlıklı olarak ulusal meritokrasiye doğru büyük değişim geçirmiştir.

Tablo 4.2'nin gösterdiği gibi 18. yüzyıl Prusya ve Britanyası, görece tutarlı ulusal sivil toplumlarını dışa vuran ve böylece altyapısal olarak etkin olan devletlere örnekti. Eski rejim Fransız devleti, toplumunun tutarsızlığını dışa vurduğu ve (buna katkı yaptığı için) daha az etkindi. Ve Avusturya devleti takriben, sivil toplumunun *içine yerleşmemiş* olduğundan çok da etkin olmayan oldukça özerk bir devlet kadar etkindi. Çok sonraları, parti demokrasisine sahip, erken endüstri toplumunun egemen ve ulusal olarak örgütlü sınıflarını (erkeklerini), özellikle de kapitalistleri ve profesyonel orta sınıfı gerçekten temsil eden bu üç devlet daha etkin hale geldiler. *Devletin* elit kuramınca ileri

sürüldüğü gibi bir aktör olarak özerkliğinin çok az olduğunu keşfettik. Devlet görece olarak birbirine bağlı (uyumlu) olduğunda bunun sebebi, merkezi devlet aktörlerinin içe yerleşikliğini sürdürmesidir, eğer daha da bütünlükçü ise sivil toplum güç ağlarında, esas olarak da ulusal sınıflarda bu aktörlerin içe yerleşikliğini sürdürmesidir. Devlet aktörleri, sivil toplumdan daha özerk oldukları yerlerde uyumlu davranmakta güçlük çekmiştir. 3. Bölüm daha önceki özerk devletlerin (örn. feodal devletler) uyumlu ancak zayıf olduğunu belirtmektedir. Belki de modern toplumda özerk siyasi güç, aslında parti hizipleşmeleri devletinin özerkliğidir. 20. Bölüm bu şüpheyi desteklemektedir.

İkinci olarak devletler, bu bölümde tartışıldığı üzere, güç ağları sivil yönetim dairelerinin ötesine taştığı için tam olarak üniter değildi. Silahlı kuvvetleri, bir şekilde özerk, bir şekilde eski rejime sivil yöneticilerin olduğundan daha çok gömülmüştü. Diplomatik heyetleri eski rejimden daha da çok ve devletin yüce yönetim gücüne yakındı. Monarşik mahkemeler ve siyasi partiler (sınıf, sektör, yerel-bölgesel, dinsel partiler), kendi farklı hiziplerini, sosyal katmanlarını eklediler ve bunların bir kısmını düzenlemek için bir kapasiteleri olduğunu farz ettiler. Sivil yöneticilerin bunların tümünü düzenleme yeteneği sadece vasattı. Gördüğümüz üzere, kendi çoğul bölümlerindeki düzenlemeleri zayıf noktalarını sürdürdü. Ya –bunların ayrıca bölücülük kaynağı olabileceği durumlarda– hem parti bağlılığı hem de bürokrasi yoluyla düzenleme yaptılar ya da –kendi profesyonel ve teknokratik kapasitelerinin, "tüm" devletin ihtiyaçları ve amaçlarından ziyade, daha çok dar bir teknokratik-bürokratik devlet belirginleşmesince tanımlanan amaçlara uygulandığı durumlarda– yapmadılar. 14. Bölüm bu gibi olasılıkları tartışmaktadır.

Kaynakça

Albrow, M. 1970. *Bureaucracy.* London: Pall Mall Press. American State Papers. 1834. *Documents, Legislative and Executive, of the Congress of the U.S., 1809-1823.* Vol. 38, miscellaneous, Vol. 2, p. 983.

Anderson, E., and P. R. Anderson 1967. *Political Institutions and Social Change in Continental Europe in the Nineteenth Century.* Berkeley: University of California Press.

Ashford, JL>. 1982. *British Dogmatism and French Pragmatism. Central-Local Policy making in the Welfare State.* London: Allen & Unwin.

Axtmann, R. 1991. Geopolitics and Internal Power Structures: The State, Police and Public Order in Austria and Ireland in the Late Eighteenth Century. Ph.D. diss., London School of Economics and Political Science.

Aylmer, G. E. 1979. From office-holding to civil service: The genesis of modern bureaucracy. *Transactions of the Royal Historical Society,* 30.

Beales, D. 1987. *Joseph II.* Vol. I: *In the Shadow of Maria Theresa, 1740-1780.* Cambridge: Cambridge University Press.

Binney, J. 1958. *British Public Finance and Administration, 1774—92.* Oxford: Clarendon Press.

Blanning, T. 1974. *Reform and Revolution in Mainz, 1743-1803.* Cambridge: Cambridge University Press.

Bonin, H. von. 1966. Adel und Burgertum in der hoheren Beamtenschaft der Preussischen Monarchie 1794-1806. *Jarhbuch fiir die Geschichte Mittle- und Ostdeutschlands* 15.

Bosher, J. F. 1970. *French Finances, 1770-1795.* Cambridge: Cambridge University Press.

Brewer, J. 1989. *The Sinews of Power: War, Money and the English State.* New York: Knopf.

Charle, C. 1980. *Les Hauts Fonctionnaires en France au XIXe siecle.* Gallimard/Julliard.

Church, C. H. 1981. *Revolution and Red Tape: The French Ministerial Bureaucracy, 1770-1850.* Oxford: Clarendon Press.

Cohen, E. W. 1941. *The Growth of the British Civil Service, 1780-1939.* London: Allen & Unwin.

Dickson, P. G. M. 1987. *Finance and Government Under Maria Theresa, 1740-1780,* 2 vols. Oxford: Clarendon Press.

Doyle, W. 1984. *The Origins of the French Revolution.* Oxford: Oxford University Press.

Finer, S. E. 1952. Patronage and the public service: Jeffersonian bureaucracy and the British tradition. *Public Administration,* 30.

Fischer, W. and P. Lundgreen. 1975. The recruitment and training of administrative and technical personnel. In *The Formation of National States in Western Europe,* ed. C. Tilly. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Fish, C. R. 1920. *The Civil Service and the Patronage.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Gillis, J. R. 1971. *The Prussian Bureaucracy in Crisis, 1840-1860: Origins of an Administrative Ethos.* Menlo Park, Calif.: Stanford University Press.

Gray, M. 1986. Prussia in transition: Society and politics under the Stein reform ministry of 1808. *Transactions of the American Philosophical Society* 76, pt. 1.

Hall, R. H. 1963-4. The concept of bureaucracy: An empirical assessment. *American Journal of Sociology* 69.

Harris, R. D. 1979. *Necker, Reform Statesman of the Ancien Regime.* Berkeley: University of California Press.

Janouch, G. 1953. *Conversations with Kafka.* London: Derek Verschoyle.

Johnson, H. C. 1969. The concept of bureaucracy in Cameralism. *Political Science Quarterly,* 79.

1975. *Frederick the Great and His Officials.* New Haven Conn.: Yale University Press.

Julien-Laferriere, F. 1970. *Les deputes fonctionnaires sous la monarchie de juillet.* Paris: PUF.

Keller, M. 1977. *Affairs of State: Public Life in Late Nineteenth Century America.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Kelsall, R. K. 1955. *Higher Civil Servants in Britain, from 1870 to the Present Day.* London: Routledge & Kegan Paul.

Koselleck, R. 1967. *Preussen zwischen Reform und Revolution.* Stuttgart: Klett.

Krygier, M. 1979. State and bureaucracy in Europe: The growth of a concept. In *Bureaucracy: The Career of a Concept,* ed. E. Kamenka and M. Krygier. London: Arnold.

Ludtke, A. 1989. *Police and State in Prussia, 1815-1850.* Cambridge: Cambridge University Press.

Macartney, C. A. 1969. *The Habsburg Empire, 1790-1918.* London: Weidenfeld & Nicolson.

McDonald, F. 1982. *Alexander Hamilton: A Biography.* New York: Norton.

Margadant, T. W. 1988. Towns, taxes, and state-formation in the French Revolution. Paper presented at the eleventh Annual Irvine Seminar on Social History and Theory, Department of History, University of California, Davis.

Marion, M. 1927. *Histoire Financiere de la France Depuis 1715.* Paris: Rousseau.

Mousnier, R. 1979. *The Institutions of France Under the Absolute Monarchy, 1598-1789.* Chicago: University of Chicago Press.

Mueller, H.-E. 1984. *Bureaucracy, Education, and Monopoly: Civil Service Reforms in Prussia and England.* Berkeley: University of California Press.

Muncie, L. W. 1944. *The Junker in the Prussian Administration Under William II, 1888-1914.* Providence, R.I.: Brown University Press.

Necker, J. 1784. *De VAdministration des Finances de France,* 3 vols. Paris: N.p.

Nelson, R. R. 1969. *The Home Office, 1782-1801.* Durham, N.C.: Duke University Press.

O'Brien, C. C. 1990. The decline and fall of the French Revolution. *New York Review of Books,* February 13.

Osborne, T. R. 1983. *A Grande Ecole for the Grands Corps: The Recruitment and Training of the French Administrative Elite in the Nineteenth Century.* New York: Columbia University Press.

Parris, H. 1969. *Constitutional Bureaucracy: The Development of British Central Administration Since the Eighteenth Century.* London: Allen & Unwin.

Raeff, M. 1975. The well ordered police state and the development of modernity in seventeenth- and eighteenth-century Europe: An attempt at a comparative approach. *American Historical Review* 80.·

Richardson, N. J. 1966. *The French Prefectoral Corps, 1814-1830.* Cambridge: Cambridge University Press.

Rosenberg, H. 1958. *Bureaucracy, Aristocracy, and Autocracy.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Rosenhaft, E., and W. R. Lee. 1990. State and society in modern Germany - *Beamtenstaat, Klassenstaat, Wohlfahrtstaat.* In *The State and Social Change in Germany, 1880-1980,* ed. E. Rosenhaft and W. R. Lee. New York: Berg.

Shefter, M. 1978. Party, bureaucracy, and political change in the United States. In *Political Parties: Development and Decay.* New York: Sage.

Skocpol, T. 1979. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China.* Cambridge: Cambridge University Press.

Skowronek, S. 1982. *Building a New American State: The Expansion of National Administrative Capacities, 1877-1920.* Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, G. V. 1967. Non-capitalist wealth and the origins of the French Revolution. *American Historical Review* 72.

Thuillier, G. 1976. *La Vie Quotidienne dans les Ministeres au XIXiime Siecle.* Paris: Hachette.

1980. *Bureaucratie et Bureaucrates en France au XIXlime Siecle.* Geneva: Droz.

Tilly, C. 1990. *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990.* Oxford: Blackwell.

Tour du Pin, Madame de la. 1985. *Memoirs.* London: Century.

Tribe, K. 1984. Cameralism and the science of government. *Journal of Modern History* 56.

1988. *Governing Economy: The Reformulation of German Economic Discourse, 1750-1840.* Cambridge: Cambridge University Press.

Van Riper, P. P. 1958. *History of the United States Civil Service.* New York: Row, Peterson.

Wangerman, E. 1969. *From Joseph II to the Jacobin Trials,* 2d ed. London: Oxford University Press.

Weber, M. 1978. *Economy and Society,* English ed., 3 vols. New York: Bedminster Press.

Weill, H. 1961. *Frederick the Great and Samuel von Cocceji.* Madison: University of Wisconsin Press.

Weinstein, J. 1968. *The Corporate Ideal in the Liberal State: 1900-1918.* Boston: Beacon Press.

White, L. D. 1951. *The Jeffersonians: A Study in Administrative History, 1801-1829.* New York: Macmillan.

1954. *The Jacksonians: A Study in Administrative History, 1829-1860.* New York: Macmillan.

1958. *The Republicans: A Study in Administrative History, 1869-1901.* New York: Macmillan.

1965. *The Federalists: A Study in Administrative History, 1789-1801,* 2d ed. New York: Free Press.

Wiebe, R. H. 1967. *The Search for Order, 1877-1920.* New York: Hill & Wang.

Woolf, S. J. 1984. Origins of statistics: France 1789-1815. In *States and Statistics in France,* ed. J. C. Perrot and S. J. Woolf. Chur, Switzerland: Harwood.

Yeager, M. A. 1988. Bureaucracy. In *Encyclopedia of American Economic History.* Vol. III, ed. G. Porter. New York: Scribner's.

14
Modern Devletin Yükselişi: IV. Sivil Alanın Genişlemesi

11. Bölüm devletin gelişimindeki iki büyük dönüşümü tanımlıyordu. Bu dönüşümlerden ilki, 18. yüzyıldan 1815'e kadar sürerek, neredeyse tamamen jeopolitik militarizm kaynaklı devletin boyutundaki büyük genişlemeyi göz önüne alıyordu. Daha önceki bölümler de sınıfların ve ulusların gelişimini kuvvetlendiren bu fazlasıyla siyasallaştırılmış toplumsal hayatı gösterir. İkinci büyük dönüşüm ise bu bölümün konusudur. Devlet; yaklaşık 1870lerden başlayarak sadece boyutunu değil, aynı zamanda kendi bünyesindeki sivil kapsamını da genişletti. (Azaltılmış) militarizme ek olarak geleneksek hukuki ve hayırsever işlevlerini muhafaza ederlerken devletler, 13. Bölüm'ün gösterdiği üzere bürokratikleşmenin de merkeze alındığı üç yeni sivil işlev edindiler:

1. Tüm devletler maddi altyapılarını ve sembolik iletişim altyapılarını çok büyük ölçekte geliştirdiler: Yollar, kanallar, tren yolları, posta servisleri, telgraf sistemi, kitlesel eğitim.
2. Bazı devletler maddi altyapının ve üretim sanayinin doğrudan mülkiyetini aldı.
3. Devletler dönemin bitiminden kısa bir süre önce hayırseverliğini; daha genel refah programlarına, Marshall'ın "sosyal yurttaşlık" tanımının henüz olgunlaşmamış biçimlerine genişletti.

Böylece devletler toplumsal hayata giderek daha fazla nüfuz etti. Mali sıkıntıların azalmasına rağmen, sivil toplum daha fazla siyasallaştırıldı. İnsanlar devleti görmezden gelen olağan tarihsel alışkanlıklarına geri dönemediler. Daha sesiz sedasız biçimde ve daha az dünya-tarihsel drama'ya rağmen, sınıf-

ulusal kafesleme devam etti. Toplumsal hayat daha "tabii kılınmış" ve devletler daha "güçlü" hale geliyordu – ama hangi anlamda? Otonom devletler elitist-işletmeci devlet teorisinde belirtildiği gibi daha iyi altyapı yardımı alan sivil topluma daha zorba biçimde mi "müdahale" ediyorlardı? Ya da devletin boyutunun büyümesi sadece sanayi kapitalizmine işlevsel ve altyapısal bir cevap mıydı? Bu devletin değil ama sivil toplumun kolektif gücünü arttırabilirdi (çoğulculuk teorisindeki gibi), ya da devleti kapitalist sınıfın dağıtımcı gücüne tabi kılabilirdi (sınıf teorisindeki gibi). Veyahut bunlar genişletildiğinde, daha çeşitli devletler artık daha çok-biçimli hale mi geldiler, "aşkın" tercihlerin yapılmadığı farklı biçimler arasında belirginleşiyorlar mıydı? Eğer daha çok-biçimli oldularsa, aynı zamanda daha az mı tutarlı oldular?

Altyapısal Büyüme, Parti Demokrasisi ve Ulus

Devlet altyapısı en az parti-demokratik rejimlerde büyüdü. Bunlar ekonomik kaynakları nadiren millileştirdiler, daha dikkat çekici biçimde sermayenin ihtiyaçlarını geciktirdiler ve başlarda sosyal yurttaşlığa doğru daha ağır ilerlediler. Üç parti demokrasisi de açıkça farklıdır –ABD en güçsüz ve en federe hükümetle ve Fransa en etkin devletle– ancak birçok özelliği paylaşırlar. Bu konuları ilkin Britanya için ele alıyorum. Britanya devletinin militarist, kapitalist, ahlaki ideolojik, federal ulusal ve iyiden iyiye parti-demokratik şekillerde belirginleştiği ve çok-biçimli hale geldiğini öne sürüyorum. Bu bölümde, jeopolitik militarizmin yerel tepkilerinin sadece bazılarını ele alıyorum. Bu belirginleşmelerin arasında açık ilişkiler, belki "aşkın üstünlük"ün açık ilişkileri var mıydı? 3. Bölüm devlet belirginleşmesinin diyalektik, kafa kafaya çatışan, zorlayan siyasal tercihle doğrudan yüzleştiğini ve onlarla uzlaştığını öne sürüyor. Bu Viktorya devri Britanyası'nda ve bu devirdeki diğer ülkelerde de böyle miydi?

Viktorya'nın devleti kesinlikle kapitalistti. Neredeyse tüm Viktorya devri insanları da öyle olmasını beklerdi. Hatta "bırakınız-yapsınlar*" yandaşları bile devlet düzenlemesinin gerekliliği konusunda şüpheye düşmemişlerdir. Adam Smith özel sektörün yatırım yapmak istemeyeceği kamusal malları –dış savunma, iç güvenlik, ulusal eğitim ve karayolu ağları– devletin temin etmesini istedi. 19. yüzyıl devletlerinin çoğunlukla yaptığı gibi bunlara tren yollarını da ekleyelim. Smith haklı olarak, devlet müdahalesinin sivil toplumun (burada asıl kastettiği piyasa kapitalizmidir) kendini daha fazla koordine edebilmesine engel olduğunu gördü. 19. yüzyılın başlarında İngiltere'de, diğer birçok ülkede olduğu gibi, otonom devletin elitlerinin aktivizmi aslında, yargı ve kraliyetin verdiği izinleri ve vesayet ağlarını çürüdükleri gerekçesiyle red-

* Orijinalindeki *laissez-faire* teriminin yerine tercih edilmiştir – ç.n.

dediyordu. Sonrasında, 1830'dan sonra, bir tür kolektif "parti", elitist aktivizmden ziyade devlet aktivizmini geliştirmeye başladı, büyük bir kısmı sanayi kapitalizmine yardımcı olmak ve onu düzenlemekle ilgiliydi. Yasalar daha az maksada mahsus*, daha programlı, meclis oturumları boyunca oluşturulan, kabine bakanları desteğiyle kurulan meclisin (hususi değil) umumi kanunlarına dayanır hale geldi. Meclis aynı zamanda düzenli olarak toplumsal durumları incelemek ve yasa teklif etmek üzere komiteler ve kraliyet komisyonları seçmeye başladı. Diğer parti demokrasileri de benzer planlama ajansları kurdular. Yüzyılın ortasından sonra yönetimsel altyapıları da gelişmeye başladı, gerçi yine sivil topluma müdahale etmekten ziyade daha çok onu koordine ettiler.

Lakin sivil toplum ve devlet eylemi kapitalizmden daha fazlası demekti. Ahlaki-dini tartışmalar Viktorya devri siyasetinde büyük yankı uyandırdı[1]. Weeks ve Foucault (Fransa için) bunun toplumsal hayatın daha geniş bir süresinde muktedir sınıflar tarafından kullanılan "zor"u belirttiğini savundular, bu da bir şekilde ahlaki-ideolojik belirginleşmenin ekonomik indirgemeci görüşüdür. Ancak sanayileşmenin ve devletin kapsamı ne kadar genişlediyse, ahlaki retorik de o ölçüde daha karmaşık ve daha tartışmalı hale geldi. Birçok Viktorya devri insanı devletin sadece kapitalist öz-düzenlemeye yardım etmesi gerektiği ticari konular ile devlet müdahalesinin, hatta zorun, yasal konusu olan toplumsal sorunları ayırdı. Böylece Lord Macaulay On Saat Yasası'nı mecliste hararetle savunurken şunları söylemiştir:

> Bu meclisteki herkesin serbest ticaret ilkelerine dair düzgün bir şekilde ifade ettiği gibi ben de (...) devletin yetişkin kişilerin sözleşmelerine ve tamamen ticari olduğu belli olan ilgili meselelere karışmasının makbul olmadığını düşünüyorum. Bu ilkelerde istisna var mıdır bilmiyorum lakin (...) müdahale etmeme ilkesi halk sağlığı ve genel ahlakla ilgili olduğunda büyük sınırlamalar getirmeden kabul edilemez[2].

Aslında gerçekte, tartışmaya katılan diğerlerinin de gözlemlediği gibi, kapitalizm ve "kamu sağlığı ve ahlakı" arasında basit bir işbölümünden bahsedilemezdi. Bunlar birbirlerinin içine geçmişlerdi. Victorya ahlakçılığı farklı akrabalık derecelerine sahip ideolojik akımları –ahlaki Protestanlık, Aydınlanma, sürecin faydacı teorileri, bireysel ve toplumsal "gelişim" düşünceleri,

---

* Orijinalindeki *ad hoc* teriminin yerine tercih edilmiştir – ç.n.

1 Marsh, P. (ed.). 1979. The Conscience of the Victorian State. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press; Weeks, J. 1981. Sex, Politics and Society: The Regulation of Sexuality Since 1800. London: Longman Group; Cronin, J. E. 1988. The British state and the structure of political opportunity. Journal of British Studies 27.

2 Taylor, A. J. 1972. Laissez-Faire and State Intervention in Nineteenth Century Britain. London: Economic History Society.

İngiltere'nin evrensel ahlaki sorumlulukları olduğunu savunan emperyal duygu ve aşağıdaki "tehlikeli sınıflar"dan korkan rejimi– kapitalizme devşirmiştir. Alt sınıflarda fiili bir başkaldırı da olmadıkça (Çartizm'deki ya da 1848'deki gibi), rejimler siyasal sınıfların isteklerine çok nadir odaklanmışlardır. Alt sınıfların salt ekonomik tehditten daha geniş bir anlamda "tehlikeli" olduğu düşünülmüştü. Sosyal-siyasal tartışmalar Lord Macaulay'in konuşmasındaki gibi kişisel ve sınıfsal istekleri işaret eden geniş metaforlar tarafından yayıldı. Toplumsal sorunlar "yozlaşma" ve "iltihaplar" yayan "bozulmalar" ve "salgınlar" yarattı. Sanayileşme ve şehirleşme toplumsal yoğunluğu öyle arttırmıştı ki, alt sınıfların ahlaksızlığı tıpkı taşıdıkları bakterilerin yaptığı gibi tüm sınıflara bulaşabilirdi. 1851 nüfus sayımı rejimi şok eder bir biçimde çok az işçi veya ailesinin kilise veya şapele gittiğini ortaya çıkardı. Alt sınıfları sağlığa, temizliğe, ahlaka ve dine yöneltmek yönetici sınıfın hem görevi hem de isteğiydi.

Doğrusu, klasik siyasal iktisat ve bakteri kuramı ile sonuçlanan kamu sağlığı hareketi aslında aynı meta teoriyi paylaşıyorlardı: Görünmez güçler sayısız toplumsal etkileşimin, iyi, karmaşık ve kötü huylu hastalık benzerlerinin istenmeyen etkilerine yayıldı. Devlet iyiliğe yardım etmelidir, tercihen de nispeten fark edilmeyen altyapılara – belki de en iyi örneklemesi kentlerin altına su taşıması ve kanalizasyon için döşenen yeraltı sırlı seramik borularının tanıtımıdır. Borular insanların kolektif güçlerinde hakiki bir artışı ve 1870lerde muazzam düşen ölüm oranlarını temsil eder ve bunlarla övülürlerdi. Politikalar giderek kamu sağlığı, sokak aydınlatması, kanalizasyon, asgari konut standartları, temel sağlık hizmetleri, polis gücü, hapishanelerin ve yoksul yasalarının gözetim ve denetimi, çalışma saatlerinin ve çalışma şartlarının düzenlenmesi, çocuklara verilen temel ve bazen orta öğretim olarak ortaya çıkmaya başladı. Etkin iletişim, iyileştirilmiş kamu sağlığı ve kitle okuryazarlığının kapitalizm, ulusal güç ve genel insan gelişimi için işlevsel olacağına inanılmıştı. 11. Bölüm'ün de gösterdiği gibi, devlet genişlemesine uygulanan mali direnç bile ekonomik büyüme devlet genişlemesini geride bıraktığı için azaldı. Böylece devletin sivil kapsamı bir şekilde karşılıklı mutabakata dayalı olarak, o sırada en etkin kim örgütlendiyse, yani baskın sınıflar, bölgeler, etnik gruplar ve kiliseler arasında bir mutabakata dayalı olarak arttı. Grew'in de yazdığı gibi,[3] büyük çapta altyapı büyümesi "devletin tarafsızlığı"nın gelişen ideolojisi ve özgürlüğün muhafazası ya da en çok tanımlanan şekliyle, sivil-toplumsal aktörlerin daha ileri devlet müdahalesi olmadan davranmalarının beklenebileceği yer olan yeni "oyun alanları" ile uyumluydu.

---

[3] Grew, R. 1984. The nineteenth-century European state. In *Statemaking and Social Movements*, ed. C. Bright and S. Harding. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Yine de, kapitalizm ve ahlak çatışabilirdi ve karmaşık siyasal süreçlere göre birbirlerine belirli olmayan ancak değişken sınırlar çizebilirlerdi. Yüzyılın bitimine doğru, militarizm toplumsal etkileşimler üzerinde etkili olmaya başladı. İngiliz emperyal iktidarın ise sağlıklı anneler ile çocukları ve temel eğitim düzeyini merkeze alan "ulusal etkinliğe" daha bağımlı hale geldiği görüldü. Aslında, ulusal etkinlik kavramı dâhilinde, kapitalist ve askeri rekabet kıvılcımlanmaya başlamıştı, özellikle Almanya'nın asıl rakip güç olarak algılandığı sıralarda. Eğer reformlar doğrudan sınıf mücadelesi diliyle talep edilseydi, Çartizm'de olduğu gibi, şiddetle baskı kurulsaydı; kapitalist devlet kendi gücünü gösterirdi. Eğer reformlar sadece akılcı ortak çıkar olarak uzlaşmak üzere sınıf mücadelesine sunulsaydı, bu sefer de normal olarak, muktedir eski rejimi liberalizme dönüştürmede başarısız olurdu. Hüner, reformları sınıf mücadelesini geliştiren şekilde ve ahlaki ve ulusal amaçlara sahip olarak sunmaktaydı. Sonrasında ahlaki ve vatansever olmayan kapitalistler ve vergi ödeyenler muktedir rejimde çatlak oluşturmakla suçlanabilirdi. Çartizm'le aynı zamanda Fabrikalar Yasası hareketi çalışan çocuk ve kadınların –böylece aile hayatının– sağlığını ve ahlakını sömürmekle suçlandı ve suçlamalar büyük ölçüde başarılı oldu (15. Bölüm'e bakınız). Pek çok yasa toplumsal kontrolün ve toplumsal yardımın güdülerini karıştırdı ve toplumsal yoğunluğu arttıran itibar da herkes için işlevsel olan kamu hizmetini üretti. Toplumsal hayat artık kaçınılmaz olarak kolektifti. Ulusal kafes sonunda parmaklıklarını sıklaştırıyordu, çelişkili bir biçimde, gerçek özgürlüğü arttırıyordu; borular ceninlerin, bebeklerin ve annelerin yaşam sürelerini önemli ölçüde uzatıyordu.

Bazıları nihayet; zar zor sağlıklı ve okuryazar olmanın ötesinde, Marshall'ın ulusun toplumsal ve iktisadi hayatına etkin yurttaş katılımını garanti eden "sosyal yurttaşlık" tanımına benzer düşündü. Hiçbir program, bedeli ödenen bir kademeli vergilendirmenin olmadığı zamandaki kadar (1910'a değin) yeniden bölüşümü sağlamadı. Ancak bu; üzerine meraklılarının, muhaliflerin ve uzlaşmacıların savaşım verdiği, devlet ve parti elitlerini aşama aşama dönüştüren bilinçli bir yasama reformu programıydı. 1860larda reform tasarıları tekil vekillerden ziyade bakanlar tarafından ortaya atılıyordu. Hıristiyan ve seküler ahlaktan ve sonrasında milliyetçilikten ve sonrasında seçim baskısı altındaki rekabetçi partilerden etkilenmiş liberal kapitalizm toplumsal reform yapabilirdi- şayet reform doğrudan kapitalizmi hedeflemiyorsa.

Ne kapitalizm, ne ahlaki reform ne de militarizm doğrudan; sonraki devlet belirginleşmesini, kısmen merkezi ama hala "federal" ulusu hedeflemiyordu. Tablo 3.3'e göre; İngiltere aslında (anayasasında olmasa bile) yerel yönetimlere verilen hatırı sayılır yetkilerle hala oldukça "federal"di. Doğrusu, Viktorya yasaları, heyetleri ve komisyonları da merkezi hükümetin yetkisini

arttırmayı gözleyen "teknokrat-bürokratlar"ı, bilinçli elit "evrimciler"i yarattı.[4] Onlar da etliye sütlüye karışmadıkları ve belirli toplumsal sorunlara karşı ahlaki ve ulusal retoriğin sis perdesiyle çevrilmiş maksada mahsus yasalarla savaşmadıkları sürece reformlar yapıldı. Fakat eğer toplumsal gelişimin genel ilkelerinden biri olarak devlet müdahalesini savunduklarında seçim sürecini ve Parlamento'yu kontrol eden yerel parti ileri gelenleriyle zıt düştüler.

Tarafları karşı karşıya getiren ulusal sorunlar patlak verdiğinde, merkeziyetçiler genelde kaybettiler. En fazla yapabildikleri; faydacı davranarak yerel ileri gelenlere kadro verilen devlet altyapıları yaratmak oldu. Kraliyet komisyonlarının teknokratları aristokratlarla dengelenmişti ve merkezileşmeye yönelik tavsiyeler meclis tüzüğünde sulandırılmıştı; bu tavsiyeler önerildiklerinde de aynı sonuçlarla karşılaştılar. Viktorya döneminin en büyük teknokratı olan Edwin Chadwick belediye sağlık hizmetlerine merkezi devlet müdahalesini açıkça savunduğunda, hızla itibarını kaybetti ve kamu hizmetindeki kariyeri sonlandı. Yoksul Yasaları reformundan Fabrikalar Yasası'na ve kamu sağlığı ve eğitimine kadar toplumsal reformlar ulus çapında hükümet ve meclis tarafından ilan edilmişti ancak 19. yüzyıl ortasının yerel yönetiminin 25000 yerel edevatının kasabalarının, köylerinin, mahallelerin yerel ileri gelenleri tarafından uygulanmıştı.[5] İngiliz "anayasası" (merkezi) meclis egemenliği doktrininin sözde hâkimiyetinde olmasına rağmen, yönetim federal kaldı. İngiliz idareleri - devlet elitleri ve partiler, merkezi ve yerel –hala yönetici sınıf– ulusun ahlaki ve maddi kaygılarını koordine ediyorlar ve ihtilafa düşüyorlardı, otonom merkezi bir devlet sivil toplumun bu durumuna müdahale etmiyordu.

Yüzyılın ortasında, üç devlet belirginleşmesi –kapitalist, ahlaki ideolojik ve federal ulus-devlet olarak- birbirlerine geniş sınırlar çiziyorlardı ve olası devlet otonomluğu için yurtiçi sivil politikalarının kapsamı genişledi. Sonrasında, 1880lerden itibaren, federalizm emperyal militarizmin ve beşinci devlet belirginleşmesi olan parti demokrasisinin büyüyen ulusal kimliklerinin (daha sonra ele alınacak) etkisi altında zayıfladı. İngiltere tabii ki, erkekler için bile tam teşekküllü bir seçim demokrasisi değildi; fakat oy hakkı 1832'den sonra, parti ileri gelenlerinin bazı alanlarda, salt kademeli koruyucu-korunan [*patron-client*] yapılanmasının ötesinde, birbirleriyle sistemli bir rekabete yönelmelerini aşama aşama sağlamak için yeterince genişti. Bu durum, 1867 ve 1884'de iki partinin de birbirini saf dışı bırakmak için oy hakkını genişletmesiyle hızlandı. Muhafazakârlar, Anglikan kilisesi yanlısı ve İngiliz; Liberaller de, kısmi olarak

---

4 Lubenow, W. C. 1971. The Politics of Government Growth: Early Victorian Attitudes Toward State Intervention, 1833-1848. Hamden, Conn.: Archon Books.

5 Sutherland, G. (ed.). 1972. Studies in the Growth of Nineteenth Century Government. London: Routledge & Kegan Paul. MacDonagh, O. 1977. Early Victorian Government, 1830-1870. London: Weidenfeld & Nicolson. Digby, A. 1982. The Poor Law in Nineteenth-Century England and Wales. London: Historical Society.

Anglikan kilisesi karşıtı ve Keltik oldular. Küçük burjuva ve vasıflı işçiler oy kullanma hakkı kazandı; profesyonel ve iş düşkünü orta sınıf da siyasi olarak etkili hale geldi. Bazı Liberal ve Muhafazakâr parti liderleri ulusal sorunlarda taraf değiştirdiler ve ideolojik savaşta denge sağlandı. Bunun üzerine Ilımlı Parti ve elit merkeziyetçiler "modernite", yerel ileri gelenler de "özgürlük" retoriklerini buyurdular. 1900lerde, kısmen merkezileşmiş partiler ulusal platform ve propagandalarla; bazen yerel ileri gelenleri pas geçerek, onların özerkliklerini azaltarak ve onların federalizm tercihlerini yumuşatarak kitlesel seçmene yöneliyordu.

Hükümetin en büyük yurt içi sorumluluğu artık orta-sınıfa, en büyük seçmen grubuna bağlı olarak (16. Bölüm'ünde gösterdiği gibi), eğitimdi. Gelişmekte olan "ideolojik vatandaşlık", orta-sınıf seçmen kadar çeşitli mesajlar taşıyordu; kapitalizme sadakat, ulusal etkinlik, Anglikan kilisesi yanlısı ya da karşıtı, "toplumsal temizlik", ölçülülük ve hayırseverlik, hatta feminizm. Bunların hepsi liberalizmin ve Liberal Partinin daha fazla refaha doğru kaymasına yardımcı oldu, Anglikan kilisesi karşıtlarını federalizmden devlet etkililiğine kaydırdı (Eğitimin Anglikanizm'e karşı korunabilmesi şartıyla); İskoçya, Galler ve Ulster'in İngiltere'yle birliği sağlamlaştı (çoğunlukla din-parti anlaşmaları sayesinde). Eğitim aynı zamanda; işçilerin ulusal siyasi düşüncelerinin oy hakkı reformunu ve sendikal hakları merkeze almasına rağmen, birçok işçiyi yerel olarak siyasallaştırdı. Kamusal refah için baskının çoğu Liberal orta sınıf ve ahlakçılardan geldi.[6] Nihayetinde, yine de, orta-sınıf ve işçi sınıfının siyasal baskısı savaş öncesi son Liberal hükümetin politikalarının üretilmesine katıldı.

17. Bölüm'ün gösterdiği gibi, endüstriyel ilişkilere etkin devlet müdahalesi de –aşağıdan gelen sınıfsal baskılara cevap olarak– 1890larda başladı ancak işverenlerin ve sendikaların "bencil" çıkarlarını aşarak ortak faydacı ve ortak ahlaki zemini bulabildiğinde etkili olabildi. Ahlaki baskılara çalışma mevzuatını da kapsayan bazı zor güçleri eklendi. Bu durum, eğitimde özel sermaye okullarının boşluğunu doldurma politikasında yetersizlikler ortaya çıktığında daha fazla müdahaleyle, genellikle mali teşvik vasıtasıyla, aynı doğrultudaydı. Kamusal tıbbi hizmetler Yoksul Yasaları aracılığıyla son çare olarak yürürlükteki asgari devlet-destekli sağlık hizmetine hızlı bir biçimde indirgendi. Yerel hükümet reformu özellikle kamu sağlığında daha fazla yeknesak hizmet sağladı; yerele ait hizmetlerin yerel yönetim tarafından alınmış aynı tür kararlar sayesinde ulusallığı güvence altına aldı. Tüm bunlar ulusal merkeziyetçiliği bir parça daha belirginleştirdi, kapitalizme –çoğunlukla ahlaki ikna, mali teşvik veya örtülü teknokrasi yollarıyla ama bazen de doğrudan yasama baskısıyla yapılan– parti-demokratik "müdahale"leri sınırladı; ve

6 Cronin, J. E. 1988. The British state and the structure of political opportunity. Journal of British Studies 27.

kapitalizm veya federalizmle kafa kafaya mücadeleden ve doğrudan sınıf çatışmasından ziyade ahlakçılık ve milliyetçiliğin etrafını saran bölgesel, dinsel ve sınıfsal kitle belirginleşmesindeki parti siyasetinin istenmeyen sonuçlarından oluşan sınırlı bir devlet otonomisini belirginleştirdi. Bunlar, kapitalizm veya federalizmle kafa kafaya mücadele etmedikleri için otonom devletçilik (elit teorisinin tahayyülündeki tarzda) ancak ortaya çıktı. Teknokratik-bürokratik müdahaleci devlette beliren ve daha büyük olacağı varsayılmış işçi sınıfı baskısı ve kitle-seferberlik savaşı 1914'ün ötesine geçer. Savaş öncesinde "devletçilik" ağırlıklı olarak ahlaki ve orta sınıfa aitti. Bu da, devletin kapitalist belirginleşmesini hafifçe düzenleyen federal ve merkezi ulus-devlet arasındaki örtülü bir anlaşmaydı.

Fransa ve ABD paralel yolları izlediler, Fransa'nın daha güçlü merkeziyetçileri vardı. İkisinin de en önemli devlet belirginleşmeleri İngiltere'ninkine –1870lerden sonra Amerika'nın jeopolitik militarizminin daha az telaffuz edilmesi dışında– oldukça benzerdi. 19. yüzyılın sonunda merkeziyetçi Cumhuriyetçilerin partileri er ya da geç Fransız devletinin kontrolünü ruhban, aristokrat ve sermaye direnişlerine karşı güvenceye aldı. Daha önceki cumhuriyetlerindeki gibi, İngiltere veya ABD'den daha merkezi ve bir şekilde daha müdahaleci bir devlet tasarladılar. Lakin asli müdahaleleri kapitalizm veya sınıfa karşı değildi. Bilakis merkezi ulus-devlet ilkesel olarak ahlaki-ideolojik düzlemde –Katolik Kilisesi'nin eğitimdeki, aile hukukundaki, toplumsal refahtaki iktidarına karşı– Cumhuriyetçilerle birlikte, silahlı kuvvetlerin eski rejim kontrolüne karşı savaşım verdi. (Dreyfus Olayı'na odaklanarak) Kapitalizm ekonomi politiğe hükmetmeye devam etti. Tekrar çift yönlü bir sonuç görüyoruz; Katolisizm'den sekülerliğe dönüşerek refahçı ahlakı merkez alan ahlaki-ideolojik ikinci bir devlet belirginleşmesinin parti-demokratik dönüşümü tarafından aracılık edilen kapitalist devletin siyasal ekonomideki zaferini ve devlet militarizmini dönüştürmekte geç kalmış bir girişimi.

Amerika Birleşik Devletleri, Batı dünyasındaki en zayıf devlet yapısı ile kapitalist liberalizmin, parti demokrasisinin ve konfederalizmin anavatanıydı. İç Savaş birdenbire bunu tersine çevirdi. Kuzey ve özellikle Güney, diğer 19. yüzyıl devletlerinin çok daha ötesinde devlet müdahalelerine gittiler. Güney Konfedere Devletleri özgür emeğe ve özel mülkiyet haklarına önemli ölçüde ve despotça müdahale etti ve yerel yönetimlere, merkezi hükümete ve gümrüklere çok katı davrandı – eyaletlerin hakları için savaşan bir rejim için ironik bir gösterge. Çok daha geniş ve zengin kaynak dayanağı olan Kuzey Birliği sanayi ürünlerinin arzı için piyasa teşviklerine daha fazla bağlıydı. Ancak bu "Yanki Leviathan" ilk ulusal kredi sistemini yaratırken özellikle müdahaleciy-

di ve sermaye sınıfı Britanya'dan bağımsızdı.[7] Savaştan sonra yekpare devlet yönetimi çabucak parçalara ayrıldı ama muzaffer Birlik ulusal ekonomik gelişmeyi destekleyerek ve Yeniden İnşa sırasında Güney'in tamamını doğrudan yöneterek bir arada kaldı. Bensel'in gözlemlediği gibi, ülke İç Savaş sırasında Cumhuriyetçi Parti ileri gelenlerinin Kuzey'in piyasasından, sanayisinden ve serbest toprak tarımından çekilerek devlette kadrolaştığı tek-parti devleti haline geldi. Despotik ve altyapısal güçlerin etkin bir biçimde birleştirildiği devletlerin otonom elitlerden ziyade bir sivil toplum partisinde kurumsallaşmış elitlere bağlı olduğunu bir kez daha görüyoruz.

Lakin bu "güçlü devlet" ittifakı kırılganlığını kanıtladı. Yerele kök salmış çoğu muhafazakâr Cumhuriyetçi, Yeniden İnşa'ya olan ilgilerini kaybetmeye başladı ve güneyli Demokratların üstesinden gelmenin hazırlıkları yapmaya başladılar. Parti ayrımcılığı yeniden su yüzüne çıktı. Muhafazakâr Cumhuriyetçiler başkanlığı elden bırakmamak için 1877'de güneydeki devletlerin özerkliklerini yenileyen bir seçim anlaşması yapmaya zorlandılar. Hükümet savaştan önceki konumuna geri döndü: "Meclisler ve partiler"den her biri küçük ve ağırlıklı olarak konfederal, yerele kök salmış parti muhalifleri tarafından kontrol edilen, meclisleri *bırakınız-yapsınlar* ve yerelcilik hâkimiyeti altında, en bir arada ve amaçlı olan muhalefet (güneyli Demokratlar) merkezi devlet iktidarının tereddütsüz karşısında.[8]

Amerikan kapitalizmi Güneyine su değdirmeyerek kurumsallaşmış ırkçılığı yerel kapitalizme doğru belirgin renkler verirken artık Kuzeyli olarak gelişmişti, dahası federal devlete karşı kemikleşmiş engelleyici güçlerle birlikteydi. 1880lerden itibaren bu kuzeyli kapitalizm aynı zamanda orta sınıf-merkezli dini ahlakçılığın gerilimini de deneyimledi. Lakin bu aynı zamanda bir iç gerilimi de içeriyordu: Liberal bireyciliği daha güçlüydü, şirketleri diğer tüm ülkelerinkinden daha çok büyümüştü. Şirketler parti ayrımcılığıyla kuşatıldığında ve yerel yönetimler ve devlet yönetiminde imtiyazlar gözlediklerinde; "şirket yolsuzlukları"nın kötü kokusu yükseldi. Dolayısıyla reformcular, tıpkı zıt kutuptaki karşıtları, güneyli Demokratlar gibi, hükümetin altyapılarını genişletmeye değil azaltmaya çalıştılar.[9]

Artık Washington, diğer dört başkentten (Budapeşte'yi de sayarsak, beş) büyük bir modern şehir olmamasıyla ayrılıyordu. Küçük ve sanayileşmemiş

---

7 Bensel, R. 1990. Yankee Leviathan: The Origins of Central State Authority in America, 1859-1877. Cambridge: Cambridge University Press.

8 Keller, M. 1977. Affairs of State: Public Life in Late Nineteenth-Century America. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. Skowronek, S. 1982. Building a New American State: The Expansion of National Administrative Capacities, 1877-1920. Cambridge: Cambridge University Press. Bensel, R. 1990. Yankee Leviathan: The Origins of Central State Authority in America, 1859-1877. Cambridge: Cambridge University Press.

9 Orloff, A. 1988. The political origins of America's belated welfare state. In The Politics of Social Policy in the United States, ed. M. Weir et al. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

bir şehir olarak Washington, modern şirketler tarafından kolayca kontrol edilebilir değildi. Bu yüzden, bazı şirketler "modernleşme" reformunu federal seviyede başlatma taraftarıydılar. İlerlemeci hareket bunları bir şekilde çelişkili akımlar olarak taşıdı; ayrıca orta-sınıfın eğitime, bağnaz dini refahçılığa, orta-sınıf feminizmine ve yetkin, sendikasız emeğe olan ilgisi arttı. Hepsi (feministler hariç) iki farklı partide siper almışlardı. Bu farklı seviyelerde farklı ifade edilen iktidar ilişkilerinin karmaşıklığı, İlerlemecilerin her durumda yabancılaşmış güneyli Demokratlarla federal seviyede anlaşmalar yapmaya zorlayarak bir arada değerlendirilmelerini zorlaştırdı (uzman tarihçiler için olduğu kadar konuya yabancı olanlar için de.) Lakin kapitalist liberalizmin kemikleşmiş sarmal güçleri ve güney devletlerinin hakları; şirketlerin asgari düzeyde düzenlenmesiyle merkezi devletin kapitalizme (ve ırkçı kapitalizme) diğer ülkelerden daha az ahlaki kısıtlamalara izin verdi.

Üç parti demokrasisinde de kapitalist belirginleşmeler başarılı oluyordu. Devlet müdahalesi sınırlı ve çoğunlukla kapitalizme yardımcı olarak kaldı. (ABD'nin güneyi hariç.) Şimdilik yeniden bölüşüm az oluyordu. Bu alanda elit teorinin kabul etmeyip sınıf teorisinin kabul ettiği; çoğulculuğun, emeğin üzerindeki sermayenin hükmeden iktidarıyla sınırlandığıydı. Ancak devlet müdahalesinin sınırlandırmalarına odaklanmak, ulus devlet olarak beliren belirginleşmeleri küçümsemek olurdu. İngiliz ve Fransız –hatta cılız Amerikan konfederal– devletleri tarihten kökten bir ayrılıştı. 19. yüzyıl devlet altyapılarının genişlemesi devlet ve sivil toplum arasındaki veya sivil toplumun sınıfları arasındaki iktidar bölüşümünün dengesini çok fazla değiştirmedi. Eğer tarih bundan ibaret olsaydı, kapitalist belirginleşme kesinlikle birinci sıradan gelirdi. Ancak bu devletler sivil toplumun ve kapitalizmin kendisinin de asıl kimliği olan kolektif iktidar ilişkilerini *de* değiştirdiler. Her altyapı iki alternatif tarihsel etkileşim ağına, yerel-bölgesel topluluklara ve ulus aşırı arenaya karşı olarak var olan devletlerin öznelerinin ve topraklarının uyumunu ve sınırlılığını arttırmaya eğilimliydi.

Kapitalizm yerel tikelciliği daha geniş olan evrenselciliğe dönüştürse de; klasik ideologları (ve karşıtları) bunun daha çok ulus aşırı olacağını beklemişlerdi. Henüz çok tasarlanmadan "ulusal" düzenlenen tren yolları, kara yolları, kamusal fayda, kamu sağlığı, polis güçleri, mahkemeler ve hapishaneler ve hepsinin üzerinde eğitim ve devletin baskın dilindeki düzensiz okuryazarlık; daha sonra serpilecek ulus-devlet için merkezileşmiş ülke altyapıları sağladı. Bu altyapıların tümü Güney'de yerel ileri gelenler tarafından kasten geri bırakıldığı için, Amerikan ulusu belirgin olarak *Kuzeyli* kaldı. Neredeyse tüm Batı dünyası boyunca kapitalizm ve sivil toplum gayriihtiyarî ulus aşırılıktan ulusal iktidar örgütlenmesine dümen kırdı.

Böyle ulusal altyapı genişlemeleri sadece parti demokrasilerinde değil tüm ülkelerde vuku buldu. Sadece yirmi beş yılda, 1882-1907 arasında, beş

ülkede kişi başına gönderilen mektup sayısı iki – dört kat arası arttı.1907'de ortalama bir Fransız yılda 34, Avusturyalı 46, Alman 69, İngiliz 88 ve Amerikan 89 mektup veya kart gönderiyordu.[10] Bu samimiyetin kapsamlı ağlarının ve iş iletişiminin neredeyse tamamı sadece kendi ülkelerinin sınırları dâhilindeydi. Kitle okullaşması Batı'nın tamamında şaşılacak derecede benzer seviyelerdeydi. Beş – on dört yaş arasındaki çocukların beş ülkedeki okullaşma oranları % 74 (İmparatorluğun Avusturya yarısında) ile % 88 (Fransa'da) arasındaydı.[11] Bölgesel farklılıklarda da dikkat çekici bir azalma başladı ve 20. yüzyıl boyunca da sürdü. Sanayileşmenin erken döneminde bölgesel maaş seviyelerindeki çeşitlilik ya sabitti ya da artıyordu ve sonrasında, yaklaşık 1880lerde, beş ülkede de düşmeye başladı. Bölgesel çeşitlilik evlere biçilen değerlerde de benzer gelişimler gösterdi.[12] Sadece basılan yazınlar değil çoğaltılmış fotoğraflar da ulusal bütünleşmeye eklendi. Hükümdarın ya da başkanın fotoğrafının duvarlarda bulunması yerel yönetim makamlarının ulus devletle bütünleşmelerini sembolize ediyordu; ayrıca gazete ve dergiler de taç giyme törenlerinin askeri gösterilerin ve meclis açılışları gibi ulusal tören sahnelerinin fotoğraflarını basıyorlardı.

Demografik istatistikler –kadın doğurganlığı, suç oranları ve evlenme yaşı– ulus devletle alakasız gözükebilir. Yine de, bunlar ulus aşırı kiliselerin ve yerel halk geleneklerinin devletlerden daha etkili olduğu asli düzenleyicilerin sıkı ilişkisinin göstergesidirler. Watkins'in de gösterdiği gibi, her ulus-devlet kendi belirgin, standardize ulusal demografik görünümünü edinirken, neredeyse tüm Avrupa ülkelerinin bölgelerindeki demografik çeşitlilik 1870ler ve 1960lar arasında azalıyordu.[13] Kitap Birinci Dünya Savaşı'nda (veya başka bir ara tarihte) yerlileştirmenin ne kadar ilerlediği hakkında bir veri sunmuyor, yine de uzun vadede, cinsiyet ulusal hale geldi.

7. Bölüm'deki çözümlemeye göre bu şaşırtıcı olmamalıdır. Orada sıkı aile ve yerel ilişkilerin sağladığı kapsamlı örgütten yoğun örgüte bağlanma yetenekleriyle sınıfların ve ulusların hareket halindeki iktidarlarını tanımladım. Bu durum 19. yüzyılın sonunda ulusal karar mercilerince de aşikâr hale geldi. İngiliz reformcular da bu yoğun sahayla ulus vatandaşlarının teşkilinin esası olarak ilgilenmeye başladırlar. Yasamayı aile düzenlemeleri, ebeveyn sorum-

---

10 Annuaire Statistique de la France 1913: 205

11 Mitchell, B. R. 1975. European Historical Statistics, 1750-1970. New York: Columbia University Press. s.29-54, 750-759. Avusturya – Macaristan İmparatorluğunun Macaristan yarısında % 54 olmasına rağmen.

12 Good, D. F. 1984. The Economic Rise of the Habsburg Empire, 1750-1914. Berkeley and Los Angeles: University of California Press. s. 245-250. Soderberg, J. 1985. Regional economic disparity and dynamics, 1840-1914: A comparison between France, Great Britain, Prussia and Sweden. Journal of European Economic History 14. Tablo 1 ve 2.

13 Watkins, S. C. 1991. From Provinces into Nations. Demographic Integration in Western Europe, 1870-1960. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

lulukları, cinsel ahlak, hem fiziksel hem ahlaki "sağlık", "iyi annelik", ve "sağlıklı" (fiziksel ve ahlaki anlamda) evler, muhitler ve okullar ile ilgili olarak etkilediler. Öjeni, ulusu doğuran aileyle en alakalı ideolojiydi. 1900lerin siyasetçileri ve popüler yazarları bunu sıkça ve dikkat çekici bir şekilde emperyal bir dille ifade etmişlerdir:

> İmparatorluğun çelimsiz ve tahta göğüslü vatandaşlar üzerine inşa edilemeyeceğini biliyorum. Ve yine biliyorum ki: "Düşmanları ve İntikamcıları tutabilecek olanlar örgü tabancalarda veya yumuşatılmış tüfeklerde değil de, bebeklerin dudaklarında ve emziklerindedir..." Ulusların tarihi savaş alanlarında değil, çocuk bakıcılığında ve daimi zaferi getiren müfrezeler olan bebek müfrezelerinde belirlenir. [Davies 1978: 17, 29]

Öjeniğin daha yumuşak ve müsamahakâr türleri de vardır. Edward Britanyası, Victorya aşırı iffetçiliğinin tersine, kızları cinselliği savaşçı, doğurgan aşka geliştirmeye teşvik eden bir yönelim gördü.[14] Ayrıca, dönemin İngiliz, Fransız, Alman ve Amerikan feministleri bir tür "anneci ulusçu" retorikle refah kazanımları elde etmek için çalıştılar.[15] (Şüphesiz Avusturyalılar da yapmışlardır.) Sadece erkek siyasi vatandaşlar değil, tüm sınıflar boyunca aileler ve muhitler, etkileşimin ve duyarlılığın bağlı toplulukları olarak ulusa dâhil oluyorlardı.

Küçük bir araştırma ile bildiğime göre kişisel kimliğin 19. yüzyıl duyuları büyük oranda değişmiş olmalıydı. Hem özel hem kamusal kişisel pratik büyük oranda bilinçsizce, iktidar çatışması genişçe ifade edilmeden ulusa ait hale gelmişti, yerel ve ulus aşırı kimlikler de azalmış olmalıydı. Gücünü resmen yerel ve ulus aşırı örgütlenmelerden –yerel ileri gelenlerden, Katolik rahiplerden, Marksist militanlardan- alan birçoğu bile, kendi duyularınca daha dolaylı olarak "ulusal" hale gelmişe benziyorlardı. Bu durum açıkça, önceden etkili olan siyasi partiler arasında vuku buldu ve 21. Bölüm'de de gösterdiğim gibi, emek örgütlerinin ulus aşırı retoriğini baltaladı. Sivil toplumun ve kapitalizmin ulusal örgütlenmesi ve onun sınıfları büyük oranda artış gösterdi. Altyapıyıcı devlet ulus devleti besledi.

Pek tabii, her ülke kendine özgüydü. İngiltere'de devlet ve bir "yöneticisınıf ulusu" yaklaşık bir yüzyıl önce sanayileşmede ya da devlet işlevlerinin genişlemesinde örtüşmüştü. 1800lerde bu sınıf ulusu İngiltere'nin tamamında homojendi ve biraz daha küçük bir boyutta, Galler ve İskoçya'da da aynı du-

---

14 Bland, L. 1982. "Guardians of the race" or "vampires upon the nation's health"?: Female sexuality and its regulations in early twentieth-century Britain. In The Changing Experience of Women, ed. E. Whitelegg et al. Oxford: Oxford University Press.

15 Koven, S., and S. Michel. 1990. Womanly duties: maternalist politics and the origins of the welfare states in France, Germany, Great Britain, and the United States, 1880-1920. American Historical Review 95.

rumdaydı. Protestan vekilleri de İrlanda'yı yönetti. Sadece İngilizce konuştu ve yazdı; İngiltere topraklarındaki en kullanışlı amaçları ve büyük oranda askeri kola bağlı olan deniz aşırı ticareti için kapitalist pazar ekonomisinde üretti, ticaret yaptı, tüketti; siyasi olarak daha çok Westminster ve Whitehall'da örgütlendi. Bu bağlamda, sanayileşme ve burjuvanın yükselişini devletin altyapı gücünün ve orta sınıfın büyümesi takip etti; bunlar devlet ile ulusun birleşmesinin iki aşamasıydı. İngiliz toplumsal hayatı (belirgin İngiliz-Gallerli-İskoç ayrılıkları içerisinde)büyük oranda doğallaştırılmıştı.

Fransa ve ABD bir şekilde farklıdır. Fransız ulusu daha öncesinde, devrimci dönemde ve Napolyon döneminde kent burjuvası arasında siyasallaştırılmıştı. Orta sınıf böylece Cumhuriyetçi ulusa diğer ülkelerden daha erken katılmıştı. (Veya ona karşı savaşmıştı.) Eugen Weber bu burjuva ulusunun sadece 19. yüzyılda altyapılarla illere ve köylere dağıldığını gösterir[16], bu dağılım aslen benim tanımladığım maddi ve sembolik altyapılarca yapılmıştır – kara yolları, demir yolları, posta sistemi ve eğitim. Burada, aynı zamanda, büyük bir yurttaş ordusu (yüzyıl boyunca tüm ülkelerin sahip olduklarının en büyüğü) ve bölünmüş ülkedeki Cumhuriyetçi siyasi hareket de rol oynadı. Aslında, Cumhuriyetçi hükümetler ulusal altyapıları kendi rejimlerini güçlendirmek için bilinçsizce genişletmişlerdi. Karşıtları (özellikle Katolik kilisesi) âdemi merkeziyetçiydi, yerel topluluklarda kök salmışlardı. Böylece, istasyon binalarının ardında bulunan kuvvetli bir güdü dağınık Cumhuriyetçi kalelerin birbirleriyle ve başkentle iletişimini daha kolay hale getirdi. Cumhuriyetçi ulus-devlet 1880lerden itibaren zaferini ilan etti.

Amerika'daki baskın sınıfın da ortak bir dili ve kültürü vardı, ama devlet altyapıları Güney dışında belirli görevlere yardımcı oldu – çok dilli göçmenler dışında İngilizce konuşan tek bir ulus yaratmaya. Çoğu eğitim kurumu profesyonel eğitimcilerin ulusal ağlarda sunduğu tek bir modele bağlı olarak tekil devletler tarafından yönetiliyordu. ABD'nin diğer gelişmiş ülkelerden diğer bir farkı da piyasanın ve şirketlerin daha ulusal örgütlenmesiyle kendine yeten bir ulusal kapitalizm uygulamasıydı. Federal hükümet altyapıları ulusal sivil toplumun getirileri kadar sonuçlara sahip olmuş olabilirler. (Skownorek daha fazla sonuca sahip olduğunu öngörürü, ama daha sonra incelenecek.) Amerikan ulusu diğer herhangi bir yerden daha kapitalist, daha az devletçi olarak belirdi.

Lakin Batı dünyasının tamamında posta hizmeti, okullar ve demir yolları uluslaşmaya ve sınıfların ulusal örgütlenmesine sebep oldu. Az bir devlet hizmeti –sağlık düzenlemeleri polis, mahkemeler ve hapishaneler– daha çok asli otoriter müdahale sağladı. Ancak çoğu sadece, yerel-bölgesel (veya göçmen) çeşitliliğin birbirine karışmasını ayrıştırarak ulusal ayrık iktidar ağlarına

---

[16] Weber, E. 1976. *Peasants into Frenchmen.* Stanford, Calif.: Stanford University Press.

sebep olan "gömülü" tesisler sağladı, yeraltı sırlı seramik borular gibi. Pek tahmin edilemezken, altyapılar ulus-devlete yol açtı.

Bazı devletler o kadar şanslı değildi. Onlardaki farklı dil ve din toplulukları devletleri ve yönetici sınıfları tam ortadan böldü. Daha da fazlası, bir sonraki bölümün de gösterdiği gibi, sanayileşmeye nispeten geç başlayanlar kapitalist gelişimi daha engebeli yollardan tecrübe ettiler. Ekonomik araçlar ulus aşırı bir ekonomik sistemle ulusal ekonomiden daha sıkı uyum sağlayabilirdi. Bu durum özellikle Rus, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluklarında çeşitlenmiştir. Avusturya topraklarında; devlet, sanayileşme, diller ve siyasal yurttaşlık farklı bölgesel yönlerde mücadele verdi. (10. Bölüm'ün de gösterdiği gibi) Monarşi sanayileşmeyi arzulamıştı, ama bu durum kendi topraklarına olduğundan daha fazla bir biçimde hem ulus aşırı hem de bölgesel bağımlılıklarını arttırabilirdi. Monarşi okur-yazarlığı arttırmayı dilemişti, ama muhtelif taşra milliyetçiliği varken eğitim hangi dilde yapılacaktı? Orta-sınıfın ve işçilerin siyasi katılım taleplerini karşılasaydı, bu durum onların (ulus-devletlerde olduğu gibi) var olan devlete mi yoksa rakip taşra devletlerine mi bağlılıklarını arttıracaktı? Başka yerlerde destekçi dört ortak güç ulus-devleti –daha güçlü altyapı koordinasyonuna, kapitalist sanayileşmenin eşit yayılımına, ortak dil topluluklarına ve kitlesel evrensel sınıfların siyasal katılım taleplerine sahip bir devleti– yaratıyordu; lakin Avusturya, Osmanlı ve Rus İmparatorluklarında böyle olmamıştır.

Geç Gelişme ve Askeri-Endüstriyel Karmaşa

Batı; jeopolitik rekabet, diploması ve savaş tarafından düzenlenen kültürel mesajları, ürünleri ve hizmetleri dolaştıran tek "çok-güçlü-aktörlü medeniyet"ti. Sanayileşme bir ülkede başladığı anda çabucak başka yerlere de sıçradı. Bu durum kolektif iktidarı destekleyince, baskın iktidar ağlarının çoğu şevkle bunu kabul etti ve buna öykündü. Bu, yeni ortaya çıkan teknokrat aydın sınıfının iletişim ağları tarafından desteklenen bilinçli bir hareketti. "Geç kalan" ülkelerde aydınlar erken sanayileşmenin güçlü ve zayıf yanlarını tanımlayıp devlet elit-partilerine kendi adaptasyonlarının planlamaları konusunda baskı yaptılar. Bu karşılıklı etkileşime dayanan bir süreçti; geç kalanların yüzleştikleri zorluklar erken sanayileşenlerin de sürece adapte olmaya zorladı. Ayrıca araçlar öncelikle ekonomik (sanayinin muazzam gücünü kuşanarak) olsa da, iktidarın aktörleri ve amaçları değişkendi. Baskın iktidar aktörlerinin dört türünün tamamı –ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal– gelişim stratejilerinde işbirliği yaptılar. İşbirlikleri genellikle ve bilinçsizce sonrasında merkezi ulus-devletin gelişimine sebep olmuştur, buna rağmen ABD ve Avusturya bu hususta geciktiler.

Gelişim stratejileri, her zamanki gibi, çoğu iktisat tarihçisi tarafından iktisadi olarak değerlendirilmiştir. Gerschenkron geç gelişimin klasik teorisini

önerdi.[17] Geç kalan ülkelerdeki sanayileşmeyi başarılı bir şekilde şunlara dayandırdı: (1) İngiltere'de olduğu gibi büyümede ani "fırlama", (2) Üretim mallarına daha fazla baskı, (3) Daha büyük ölçekli endüstriyel tesisler ve teşebbüsler, (4) Kitlesel tüketime daha fazla baskı, (5) Tarıma daha küçük bir rol, (6) Büyük bankalara daha etkili bir rol, (7) Devlet için daha etkili bir rol. Böylece etkili devletin ve yetkili sanayi ve tarımın yakın eş güdümü geç kalanlar için daha hızlı büyümeye önemli ölçüde yardım edecekti. Devlet elitleri ve partileri devlet maliyesini, makro ekonomik hafif düzeyde enflasyonist kredi politikalarını sürdürmek üzere yeniden düzenledi. Kredi bankalarının sanayiye ve tarıma kredi vermesini desteklediler. İngiliz vasıflı işçileri ve devlet yardımına dayalı işçiliği ülkelerine aldılar. Tren yolları ve diğer iletişim altyapılarını inşa ettiler veya desteklediler. Özellikle eğitimi genişlettiler. Neticede, bilime ve makineleşmeye yatırım yapabilecek büyüklükteki teşebbüslerin kurulması adına şirket birleşmelerini ve birliklerini teşvik ettiler. Bu, öncelikle, ortak kar amacındaki devlet elitleri ve kapitalist partilerin bir ittifakıydı. (Bu geç gelişim teorisini Senghaas güncelledi.)[18]

Edinilen tecrübeyle başarının bir ön koşulunu daha algılayabiliriz: Devletin tüm bölgelerinde benzer ekonomik seviye. Devlet-destekli gelişim çok geciktiyse veya denk dağıtılmadıysa, farklı ekonomik sektörler veya bölgeler ulus aşırı ekonomiyle ulusal ekonomiden daha fazla bağımlı hale gelebilir. 20. yüzyılda gelişmekte olan belli başlı ülkelerin bu "kuşatılmış" gelişim yolunda, "işbirlikçi" sınıflar kendi devletlerini güçsüz bırakıp yabancı sermayeyle hatta yabancı ülkelerle anlaşma yapmayı hedefleyebilirler. 19. yüzyılda sınıf çizgileri bu kadar belirgin değilken bile eşitsiz gelişme, bir devletin istikrarını elit-partilerin iç toplumsal gerilimlere jeo-ekonomik gelişmeden daha fazla önem vermelerine sebep olarak bozabilir.

İlk-dalga geç gelişenler; Prusya-Almanya, İsveç, Japonya ve İtalya (sadece kuzeyi), ülkeye oldukça eşit dağılmış ve ticarileşmiş sivil toplumlara sahiplerdi. Almanya'nın başarısı, devletin aracılık ettiği özel zirai-endüstriyel ilişkisine dayanıyordu.[19] Şüphesiz; İsveç, Japonya ve kuzey İtalya durumları da aynı derecede tesadüfîydi. Ancak sonrasında bu iktidarlar bir yol ayrımına geldiler. Rusya ve Avusturya daha geç gelişenler dağarcığını kullanan geniş ve ayrık imparatorluklar olarak istikrar kaybı pahasına ani gelişim kaydettiler. Rusya'da sanayiye olan devlet yardımında hızlı bir atılım vardı: 1870lerde, 1890larda ve 1908'den sonra; ilk iki atılım yabancı sermayeyle karşılanırken

---

17 Gerschenkron, A. 1962. Economic Backwardness in Historical Perspective. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 1965. Typology of industrial development as a tool of analysis. Second International Conference on Economic History. Paris: Mouton.

18 Senghaas, D. 1985. The European Experience: A Historical Critique of Development Theory. Leamington Spa: Berg.

19 Bkz. 9.Bölüm

sonuncusu daha yereldi. Rus sanayileşmesi son aşamada oldukça başarılıydı[20] Lakin tarım daha mühimdi, çünkü buğday ihracatının geliri ithal sermayeyi ve sermaye ürünlerini karşılıyordu. Zirai reform rejimi kuşkulandırdı ama onu toplumsal bir türbülansın içine soktu. Avusturya, ekonomik gelişmeye devlet yardımı yapılmasının kendi bölgelerindeki uyumu arttıracağını düşünmüyordu.[21] Geç gelişme stratejileri ekonomik büyümeye sebep olabileceği gibi uyumsuzluğa da sebep olabilirdi. Alman geç gelişme hareketi doğuya ulaşmanın zorluğunu kanıtladı.

Devlet elitleri neden böyle geç gelişme stratejileri benimsediler? Gelişme neden olabildiğince devletçi olmalıydı? Merkezi-bölgesel planlama gelişmenin gerekli bir özelliği değildi. 1. Kısım zirai toplumlarda toplumsal gelişmenin iki türü olduğunu çözümler: Biri baskın imparatorlukların devletçiliklerinin, diğeri de âdemi merkeziyetçi "çok-güçlü-aktörlü medeniyetler"in sonucudur. Avrupa Sanayi Devrimi'nin "gizli el"iyle zirveye ulaşarak ikinci türün çarpıcı bir örneğini yaşıyordu. Baskın imparatorluklar da aslen, askeri fethet-ve-yönet'ten besleniyordu: Açıkçası 19. yüzyıl Avrupası devletçi ekonomik gelişmeden daha barışçılına tanıklık etti. Bunun için altı sebep tanımlayabilirim, ilk dördü geç gelişme yazınının iktisadi yönüyle uyumlu[22], beşinci ve altıncısı da iktisadi olmayan devlet belirginleşmelerinden türüyor.

1. *İstenilen gelişim bilinir ve planlanabilir:* Avrupa'daki geç-gelişen ve Avrupa da olmayıp da Avrupa iktidarından etkilenerek olabildiğince gelişmiş devletlerde ufuk berrak görünüyordu. Jeopolitik olarak rekabetçi konumda bulunan ve sanayileşen ülkeler çok daha fazla kolektif gücü hareket ettirebilmek zorundaydılar; diğerleri de buna ayak uydurmak veya baskı altında kalmak durumundaydı. "Bay Bilim ve Bay Sanayi" –Çinli yazarların söyledikleri gibi- neredeyse tüm iktidar aktörleri tarafından iktidarları için gerekli olarak görülüyordu.

2. *Gelişme kaynakları otoriter, merkezi-bölgesel örgütlenmeden yarar sağlar.* Bazı sanayi dalları açıkça geniş-ölçekli otoriter örgütlenmeyle daha iyi hizmet verirler. Demiryolları muazzam sermaye yatırımları gerektirdi ve sermaye-odaklı sanayi dallarını geliştirdi: Demir, kömür, madencilik ve mühendislik. 1880'den sonra İkinci Sanayi Devrimi ölçeği genişletti, özellikle metal işlemeciliğinde, kimyada ve madencilikte. Otoriter örgütlenme şirketler tarafından sunulabilirdi ancak devlet; gümrük vergileri, para birimleri ve büyük kredi imkânları gibi hudutsal merkezli kaynaklar için daha uygun olabilirdi. Tren yolları ve diğer maddi ve sembolik iletişim araçları da hudutsal ve sıklıkla

---

20 McKay, J. P. 1970. Pioneers for Profit: Foreign Entrepreneurship and Russian Industrialization, 1885-1913. Chicago: University of Chicago Press.

21 Bkz. 10.Bölüm

22 Özellikle şu kaynaklardan beslendim: Pollard, S. 1981. Peaceful Conquest: The Industrialization of Europe, 1760-1970. Oxford: Oxford University Press. Kemp, T. 1978. Historical Patterns of Industrialization. London: Longman Group.

"ulusal" temele sahiplerdi. Burada rekabetin taşımacılığı önemliydi. Devletler ulusal bir tren yolu ağı inşa ettiklerinde, yurtiçi piyasa da canlandı. 19. yüzyıl ülkelerinde sanayi mühim bir ulusal kaynak sayesinde iletişim yollarına yayıldı: Kömür. Kömür yataklarına yakın yerlere kurulan demir, çelik ve mühendislik tesislerinin verimlilikleri İngilizlerinkinden az olsa da, daha düşük ulaşım masrafları sayesinde yurtiçi pazarda rekabet edebiliyorlardı. Zanaatkârlar ve tarım üreticileri de aynı durumdaydı. Geç 20. yüzyıl ulaşım ağları evrenseldi ancak 19. yüzyılda iletişim, 9. Bölüm'de tanımlanan ulusal örümcek ağlarını andırıyordu. Pazarlar devlet sınırları içerisine yerleştirilmişti.

3. *Sivil toplum aktörleri böyle merkezi-bölgesel kaynakları örgütleyemezler:* Bu yetkinlik ciddi anlamda zamana ve mekâna bağlı olarak değişiklik gösterebilir; ancak 19. yüzyıl boyunca, devlet örgütlenmesinin ve planlamasının ölçeği özel iktisadi kurumları aşacak kadar genişti. Devletle karşılaştırdıklarında kapitalist teşebbüsler ufacık kalırlardı. 1910 dolaylarında Krupp 64.000 çalışanı ve 600 milyon Mark cirosuyla Avrupa'daki en büyük kapitalist teşebbüstü.[23] Aynı zamana Prusya-Hessen devlet demiryolu 560.000 çalışanı ve 3 trilyon Mark harcamasıyla ve tek bir hükümet departmanı, Prusya Kamusal İşler Bakanlığı, 680.000 kişilik ordudan biraz daha fazla çalışanıyla dünyadaki en büyük işveren konumundaydı.[24] Diğer sivil hizmetler ve silahlı kuvvetler de benzer büyüklükteydiler ve kapitalist teşebbüsler bunların yanında oldukça küçük kalıyorlardı: En büyük Fransız şirketi olan Schneider'in sadece 20.000 çalışanı vardı.[25]

Her ülkede büyük şirketler küçük teşebbüslerin yanında küçük balıklar arasındaki balinalar gibi gözüküyorlardı. 1910larda, Fransız işgücünün sadece % 5'i, Almanya'da % 8'i ve ABD'de % 15'i 1000'den daha fazla kişinin çalıştığı kuruluşlarda çalışıyordu. 1960'ların başlarında bu oranlar sırasıyla % 28, % 20 ve % 30'a yükseldi.[26] Bu oranlar İkinci Sanayi Devrimi sırasında da yükselmişti ancak yine 1960'lardaki seviyelerin yarısı ila üçte biri arasındaydı: 1910larda ülkedeki en büyük yüz şirket ulusal üretim çıktısının Fransa'da % 12'sine,

---

23 Feldkirchen, W. 1988. Concentration in German industry, 1870-1939. In The Concentration Process in the Entrepreneurial Economy Since the Late Nineteenth Century, ed. H. Pohl. Wiesbaden: Steiner.

24 Kunz, A. 1990. The state as employer in Germany, 1880-1918: From paternalism to public policy. In The State and Social Change in Germany, 1880- 1980, ed. W. R. Lee and E. Rosenhaft. New York: Berg.

25 Daviet, J.-P. 1988. Some features of concentration in France (end of the nineteenth century/twentieth century). In The Concentration Process in the Entrepreneurial Economy Since the Late Nineteenth Century, ed. H. Pohl. Wiesbaden: Steiner.

26 Pryor, F. L. 1973. Property and Industrial Organization in Communist and Capitalist Nations. Bloomington: University of Indiana Press. Mayer, A. 1981. The Persistence of the Old Regime. New York: Pantheon. Trebilcock, C. 1981. The Industrialization of the Continental Powers, 1780-1914. Essex: Longman Group.

İngiltere'de % 15'ine ve ABD'de % 22'sine sahipti.[27] Tüm bu göstergeler gösteriyor ki, en küçük devlet yapılanması ve en çok şirket sayısıyla ABD gelecekteki ekonomik planlamanın en etkin oyuncusu olmayacak tek devletti.

Bankalar, iş toplulukları ve birlikleri, sermayeyi devlet elitlerinin yapabileceklerinden çok daha kısıtlı hareket ettirebildiler. İngiliz kapitalist sınıfı erken sanayi gelişimini kendisi finanse etmişti, ancak daha gerideki veya daha az merkezi ülkelerde özel girişimciler böyle bir sermayeyi sadece siyasi olarak desteklendikleri vakit sundular. Devlet elitleri, üreticileri; gümrük vergileri, yerel girişimciler ve bankacıların bir araya getiren iş toplulukları, yurtdışındaki bankalardan ayarlanan krediler ve faiz oranlarını teşvik etmek ve garanti altına almak için kullanılan vergilerle desteklediler. Geniş ölçekli ekonomik gelişimin planlanması devlete bağlıydı.

4. *Gelişme, devlet elitlerinin ve/veya sivil toplumun ekonomik olmayan güçlerinin gözdesiydi.* [28] 19. yüzyılın baskın aktörlerinin çoğunun arasında ekonomik bir işbirliği ortaya çıktı. Sadece Katolik Kilisesi bir süre için devlete ve "modernizm"e sırtını döndü. Yüzyılın ortasındaki sanayi gelişim diğerleri tarafından heyecanla karşılandı. Devlet altyapıları sanayi için teknik olarak yararlı kabul edildi. Buradaki faydanın neo-klasik kavramına Marksist bir bakış açısı da ekleyebiliriz: Eski rejimler ve kapitalist sınıflar devlete aynı zamanda kendi ortak mülkiyetlerini mülkiyetsizlere karşı koruması açısından da bakarlar. Richard Tilly, rejim-burjuva dayanışmasının 1848 devriminde Prusya altyapılarını elbirliğiyle geliştirdikleri zaman şekillendiğini söyler.[29]

Bu dört ekonomik baskı türünün hepsi beraber olsa bile gelişmenin asli devlet koordinasyonunu olumlu olarak gerektirmez. Finans oligarşisi bu görevleri devletten alınacak az sayıda yardımla yapılan maksada mahsus düzenlemelerle kendileri üstlenmeliydiler. Geç 20. yüzyıl bunların yanında ulus-devlet ve ulus aşırı şirketlerin bir arada çalışması, hükümet dışı kuruluşlar ve AET[30] gibi farklı planlama ortaklıkları yarattı. Bugün üçüncü dünya ülkelerindeki geç gelişim girişimleri olabildiğince devletçi ve piyasa ekonomisine olabildiğince uygun olma arasında değişim gösterme eğiliminde. Ekonomik ilişkiler ve çıkarlar 19. yüzyıl geç gelişenlerinin neden bu kadar merkezi devlete

---

27 Hannah, L. 1975. The Rise of the Corporate Economy. London: Methuen & Co. Prais, S. J. 1981. The Evolution of Giant Firms in Britain. Cambridge: Cambridge University Press. Daviet, J.-P. 1988. Some features of concentration in France (end of the nineteenth century/twentieth century). In The Concentration Process in the Entrepreneurial Economy Since the Late Nineteenth Century, ed. H. Pohl. Wiesbaden: Steiner.

28 Sadece devlet elitlerinin desteklediği durumlar olabilirdi, aradaki uyumu ileriye taşıyabilecek güçleri olsaydı- Bolşeviklerin daha ileriki dönemde yaptıkları gibi. Ancak hiçbir on dokuzuncu yüzyıl devleti bu derecede bir despotik güce sahip değildi.

29 Tilly, R. 1966. The political economy of public finance and the industrialization of Prussia, 1815-1866. Journal of Economic History 26.

30 Ks. Avrupa Ekonomik Topluluğu

bağlı olduğunu, gerekliliğine rağmen, açıklamada yetersiz kalıyor. İki farklı etki alanını tanımlayarak devam edeceğim.

5. Militarist devlet belirginleşmesi devletçi ekonomik gelişmeyi gerektirdi. 11. Bölüm'deki genişleme göstergeleri geç 19. yüzyıl devletlerinin yüzyıla oldukça askeri başladıklarını ve yarı askeri bitirdiklerini gösterdi. Jeopolitik ve askeri baskılar geç gelişenlerin ölçeğini ve otoriter örgütlenmelerini arttırmaya devam etti, ve böylece bu tüm ülkelere yansıdı. [31] Tüm ülkelerde, ABD de bile, 19. yüzyıl boyunca böyle devam etti. Barış zamanında ordular en büyük özel işverenin büyüklüğünün on katıydı – savaş zamanlarında elli katına kadar çıkıyordu. En önemli sanayi kollarının en büyük müşterisi askeri teçhizat, üniforma ve ordu istihkakı; bunlara ek olarak subaylar, mahkemeler ve başkent için lüks ürünler satın alan devletti. Çoğu büyük teşebbüsün ana üretimi askeri mallardı. Askeri ihtiyaçlar daha önceleri devlete ait tersanelerden ve cephaneliklerden veya özerk taşeron firmalar yoluyla sayıca çok fazla olan zanaatkâr atölyelerinden karşılanıyordu. Bu iki yol da bir şekilde devlet kuruluşlarını daha büyük olan kapitalist teşebbüslerden ayırmıştı, böylece devletçi ekonomik gelişme asgari düzeyde kalmıştı. Lakin 19. yüzyılda modern yapıya uygun olan ilk "askeri-endüstriyel karmaşa" ortaya çıkarak iki safhada ilerledi.

Askeri güdülerin ekonomik gelişmeye müdahalesini arttıran ilk aşamayı tren yolları sağladı. Kuşkuyla geçen bir süreden sonra üst düzey komutanlar tren yollarını askeri mühimmat taşımacılığında devrim yapabileceğini gördüler. Planlama İngiltere'de bile limanların ve tersanelerin iletişiminin artırılması amacıyla bahriye baskısıyla karşılaştı. Diğer yerlerde üst düzey komutanlar, devlet elitleri ve kapitalist sınıf ulusal bir demir yolu ağı yapma konusunda daha sıkı bir işbirliğine gittiler. Gelişmeler ilerledikçe askeriye rotayı planlamaya daha fazla yardımcı oldu, savaşlara göre ürünlerin ne tarafa yönlendirileceği belirleniyordu – 1859 İtalya Savaşı'nda Fransa'ya doğru, Amerikan İç Savaşı'nda Kuzey'e doğru, 1866 ve 170'de Prusya'ya doğru. Bundan böyle Fransa'da, Rusya'da, Avusturya'da veya Almanya'daki hatlar askeri izne ve askeri katılıma ihtiyaç duymaya başladı. Devletin gözetim ve denetimi artmıştı.[32]

İkinci safha 1880lerdeki silahlanma yarışıyla başladı, McNeill'in "kumanda teknolojisi" tanımındaki gelişmelere uygun olarak. [33] Buna, yüzyılın ortalarından başlayarak kapitalist öncülerinin kitlesel silah ve mermi üretmesi ön ayak olmuştu – Prusya'nın arkadan doldurmalı silahları, Fransa'nın Minie uzun mermileri ve ABD'nin değiştirilebilir parçalara sahip Colt ve Springfield tabancaları. Sonrasında Fransız tersanelerinin savaş gemilerine öncülük etmesiyle silahlanma yarışı devam etti. Üretimin ölçeği şirket birleşmeleri ve birlik-

---

31 Sen, G. 1984. The Military Origin of Industrialization and International Trade Rivalry. New York: St. Martin's Press.

32 Pearton, M. 1984. Diplomacy, War and Technology Since 1830. Lawrence: University of Kansas Press.

33 McNeill, W. H. 1983. The Pursuit of Power. Oxford: Blackwell.

leri sayesinde daha da artmıştı. (Devletin teşvikiyle.) Üreticiler (bugün ABD'de olduğu gibi) ürünü değişim değeri olarak değil kullanım amaçlı satın alan tek bir baskın müşteriye sahiplerdi. Askeri devletler ne pahasına olursa olsun bu ürünleri almak zorundaydılar. İkna yoluyla "müdahale" ettiler. Devletler özel sermaye piyasasının ayak direme ihtimaline karşı silah üretimi için kamusal krediler sağladılar. Trebilcock bu durumun 1890 – 1914 arasında, daha öncelerdeki tren yolu yatırımlarıyla yarışacak ölçüde olduğunu söyler.[34] Teknolojik gelişme askeri talep tarafından "emredilmişti." Değiştirilebilir parçalara sahip silahlardan, Bessemer'in demirin çeliğe çevirmesine, hafif metal alaşımlarının tüm türlerinden, türbinlere, dizel yakıta, hidrolik makineye kadar dönemin çoğu teknolojik dönüm noktası bu askeri-sınai karmaşayı doruk noktasına çıkardı. Üreticiler müşterilerine garanti vermişlerdi, bunun üzerine Uluslararası arenada dinamik rekabetle yüzleşince araştırmalara diğer tüm sanayi dallarından daha fazla bütçe ayırdılar.[35] HMS *Dretnotu*'nun fotoğraflarına bakınca 1906 silahlanma yarışının doruk noktasıydı denilebilir; ne kadar muazzam olduğunu bizim algılamamız zor ama devasa gövdesi, açılı üstyapısı ve sayısız çıkıntılarıyla bu gemi, parlak F-17'lerin veya üçüncü nesil denizaltıların bugün göründüğü kadar ileri teknolojik ve *fütüristik* görünüyordu. Lakin dretnotlar İkinci Sanayi Devrimi'nin sembolleriydiler. Dönemin en büyük firmalarınca üretiliyorlar, en ileri teknolojiyi kullanıyor ve tarihteki en yoğun ateş gücünü barındırıyorlardı. Bugünkü benzerlerinin aksine kitlesel bir istihdam da sağlıyorlardı.

Amerikan askeri devletçi gelişimi ilkin şeklen farklıydı sonrasında duraksadı. Federal hükümetler ve merkezi hükümet büyük güçlerle askeri alanda rekabet etmektense kıtasal Birliklerini sağlamayı daha çok önemsiyorlardı. Ancak bunun neticeleri yüzyılın büyük bölümünde diğer ülkelerinkinden farklı olmadı. Hükümetler kıtanın tamamına nüfuz edebilmek adına, orduyu Kızılderilileri öldürmek ve mühendisleri korumak için kullanarak, su kanallarını, ardından demiryollarını destekledi ve sübvanse etti. İç Savaş aniden muazzam bir askeri-endüstriyel karmaşa üretti ve kıtanın tamamını Birlik'le bütünleştirerek Birlik'in endüstriyel yoğunluğu arttırdı. Hükümet tahvilleriyle karşılanmış büyük savaş borçları sübvanse edilen demiryolu şirketlerine de borç veren menkul kıymetler borsasını genişletti. Bensel'in söylediği gibi, devlet etkin bir Amerikan finans kapitalizmi yaratmıştı.[36]

---

34 Trebilcock, C. 1973. British armaments and European industrialization, 1890-1914. Economic History Review, 2d ser., 26.

35 Trebilcock, C. 1969. "Spin-off in British economic history: Armaments and industry, 1760-1914. Economic History Review, 2d ser., 22. Pearton, M. 1984. Diplomacy, War and Technology Since 1830. Lawrence: University of Kansas Press.

36 Bensel, R. 1990. Yankee Leviathan: The Origins of Central State Authority in America, 1859-1877. Cambridge: Cambridge University Press.

Büyük Amerikan şirketlerinin yükselişi genellikle safi teknolojik ve kapitalist mantıkla açıklanır.[37] Lakin Roy'un da gözlemlerindeki gibi, "Şirketleri yaratan belirleyici aktör hükümetti."[38] Aslında hükümetleri kasteder, çoğu düzenlemeyi tekil devletler üstlenmişti. Yüzyılın sonlarına doğru kıtanın tamamına nüfuz etmişken ve az da olsa jeopolitik bir baskı görmüşken ABD ekonomisi diğer ulus devletlerden daha az devletçi bir yapıya büründü. Devasa kıtasal marketi ünlü şirket buluşlarını da beraberinde getirdi –Ford Model T'nin montaj hattı, Sears Roebuck Katalogu[39], ampulün icadı– yine de bu kapitalist gelişimin kendiliğinde gerekli bir özellik değildi. Almanya, İkinci Sanayi Devrimi'nin diğer bir şirketlere bağlı tarafı, ekonomiye açıkça "komutanlık" yapmıştı.

6. *Monarşik devlet belirginleşmesi devletçi ekonomik gelişmeyi benimsedi.* Erken sanayileşenleri aksine geç-gelişenlerin çoğu monark merkezli eski rejimlerdi. Özerk monark iktidarları baskın sınıflardan daha belirgin olarak eski rejim partilerinden destek gördüler. Monark-eski rejim ittifakının temsilci meclislerini devre dışı bırakarak mali kaynakları sahiplenen kendi özel çıkar ve amaçları vardı. 8. ve 11. Bölümler böyle devletlerin gümrük vergilerini ve devlet mülklerinin gelirlerini bu maksatla kullandıklarını gösteriyor. Devlet demiryolları Prusya devletinin gelirlerinin yarısını oluşturan mali bir ikramiye gibiydi. Diğer devlet altyapıları ve uluslaştırılmış sanayi dalları da·tüm devletler tarafından gelir sağlamak için beslendi.

Dolayısıyla, geç gelişme stratejilerinde çoğunlukla askeri ve az da olsa monarşik itici güçler vardı ve böylece askeri-kapitalist güdülerin karışımı jeopolitik rekabet vesilesiyle parti demokrasilerine sıçradı. Bu nedenle, yukarıda dördüncü durumda belirtildiği gibi, asli devlet belirginleşmeleri arasındaki ilişki karşılıklı mutabakata dayalıydı. Devlet elitlerinin, üst düzey komutanların ve kapitalist sınıfların politikaları (pek dile getirilmese de), sanayi toplumunun (ABD'de de kıtayla bütünleşmiş bir Birlik'in) asıl istenilen amacına, sadece piyasanın ulus aşırı "görünmez el"iyle ulaşılamayacağını varsayarak uygulandılar.

Böylece, tekrar, bu, devletin sivil toplumun güç odaklarına *karşı* müdahale ettiği nadir durumlardan biriydi. Yeni güçlerin dizilmesiyle, Giddens'in de söylediği gibi, devletler gerçekten Leviathan'a dönüşebilirlerdi. [40] Devlet top-

---

[37] Chandler, A. D. 1977. The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business. Cambridge, Mass.: Belknap Press. Tedlow, R. S. 1988. The process of economic concentration in the American economy. In The Concentration Process in the Entrepreneurial Economy Since the Late Nineteenth Century, ed. H. Pohl. Wiesbaden: Steiner.

[38] Roy, W. G. 1990. Functional and historical logics in explaining the rise of the American industrial corporation. Comparative Social Research 12.

[39] İlki 1888'de yayınlanan katalog, Sears Roebuck şirketinin tüm ürünlerini bir arada gösteren bir kitapçıktır. Katalog tüm ülkeye dağıtılmış ve ürünlerin satışı posta yoluyla yapılmıştır. O dönemde "Tüketicilerin İncili" olarak da anılmıştır. – ç.n.

[40] Giddens, A. 1985. The Nation-State and Violence. Cambridge: Polity Press.

raklarına ulaşım engelleri ortadan kalkıyor, devlet altyapıları sivil toplumun her köşesine eşit yayılıyor, sivil toplumun tarihsel olarak devletten gizli olan yanlarını ortaya çıkarıyordu ve baskın sınıflardan bazıları, ekonomideki güçler de dâhil olmak üzere siyasal rejim düzenlemelerine girişiyorlardı. Lakin parti demokrasilerine müdahaleler genellikle zor yoluyla değil de koordine bir biçimde ikna ve rıza yoluyla oldu. Bunun yanında monarşiler de parti demokrasisinden kaçınarak mali fırsatlardan istifade etseler de, bunu kapitalist sınıfa karşı kullanmadılar. Bu fikir onlar tarafında nadiren dile getirildi. Monarkların, eski rejim partilerinin, üst düzey komutanların ve burjuva partilerinin farklı, bazen çakışan, çıkarları vardı; ama diyalektik, kafa kafaya bir mücadelede değillerdi. Kapitalistler devlet kredilerini, iletişim altyapılarını ve devlet korumasını iyi karşıladılar. Silahlanma yarışı kapitalistlerin sermaye mallarını güvence altına aldı ve tam istihdam tüketici malları piyasalarını yarattı. Üst düzey komutanların ve devlet elitlerinin çıkarlarının kendilerinkiyle aynı olmadığının farkındaydılar ve iki taraftan da kuşkulandılar ama genel olarak ticaretleri olumlu seyrediyordu. Monarşik devletler de demiryolları yaptıklarını, devlet sanayisi kurduklarını ve özel sanayiye tarafsız, teknokrat bir ruhla yaklaştıklarını iddia ediyordu. Bir Prusya ticaret bakanı "Birileri inşa ettiği sürece, demiryollarını kimin inşa ettiğinin bir önemi yoktur." demiştir.[41] Geç kalan devletler kapitalistlerin ekonomik gelişmeleri gerçekleştirebilmeleri için onları askeri yolla güvene aldılar ve zaman zaman gelişmeleri kendileri ilerleterek onlara yardımcı oldular. Aynı zamanda sonraki gelirleri parti demokrasisinden kaçınmak için usulca kullanabildiler.

Kapitalist, askeri ve monarşik hedefler ve belirginleşmeleri öylesine uyumluydu ki, hiç kimse bunların arasından birini seçmedi. Devlet belirginleşmeleri, daha sonra feci hale geldiklerini göreceğimiz *katkı*lardı. Devlet elitleri ve partileri kapitalizme nadiren karşı çıktılar. Aslında, ürünler ve vergi gelirleri için kar getiren sanayi dallarına ihtiyaçları vardı. Aynı zamanda yüzyıllarca özel mülkiyet haklarını desteklediler. Devletler sınıf meseleleriyle karşılaştıkları zaman, ahlak ve kamu düzeni takiplerini hafifletse de genellikle baskın sınıfların yanında yer aldılar. Devlet özerkliğinin dışişleri politikalarında yurtiçi politikalarından daha yoğun olduğunu daha sonra göreceğiz. Bu durum yurtiçi politikalarında baskın sınıflardan daha çok alt sınıflar tarafından tecrübe edildi. Ancak devletler sadece kapitalist mülkiyeti desteklemediler. Kaynaklarının yarısı halen diğer devletlerle olan askeri rekabete ayrılmıştı. Askeri ve kapitalist belirginleşmeler birbirine karışınca, devletler ve kapitalist sınıflar daha büyük çapta ulusal örgütlenmeye ve daha bölgesel çıkar biçimine sahip oldular. Bu, iki tarafın da tasarladığı bir şey değildi. Jeopolitik rekabet erken sanayileşenlerin siyasal ekonomilerine tekrar etki edince, örgütlenmeleri

---

41 Henderson, W. O. 1958. The State and the Industrial Revolution in Prussia, 1740-1870. Liverpool: Liverpool University Press.

daha ulusal, kar biçimleri de daha bölgesel hale geldi. Bu devlet elitinin tasarladığı bir strateji değil, 19. yüzyıl devletlerinin asli iktidar özerkliğiydi; ancak aslında dört devlet belirginleşmesinin birbirine karışmasının önceden tasarlanmamış sonucu: Kapitalist, askeri, parti-demokratik veya monarşik olarak ortaya çıkan ulus-devletti.

Sosyal Yurttaşlık, Militarizm ve Monarşizm

Tablo 11.5 devletin sivil kapsamın üç büyük genişlemesini gösteriyor. Altyapı genişlemelerini ve kaynakların ulusallaştırılmasını tartışarak üçünün en hafifine, refaha ve Marshall'ın "sosyal yurttaşlık"ının ilk belirtilerine yöneldim. Tablo 11.5'te görüldüğü gibi, parti demokrasileri en büyük refah savurganları değildir. Doğrusu, İngiltere ve Fransa sadece modern refah şemalarının başlangıçlarına sahiplerdi ve İngiltere yüzyılın oldukça sonlarında kesin olarak kademeli vergilendirmeye yöneldi. Ancak buna rağmen refah harcamaları genel olarak Almanya'ya aitti. En ünlüsü ise, 1913'e değin yerel yönetimlerin sosyal yardımlarının ve Yoksul Yasaları'nın maliyetlerinden fazla bir maliyeti olmayan Bismarck'ın sosyal sigorta şemasıydı.[42] Tablo 11.5 aynı zamanda Fransa'nın ve ABD'nin askeri harcamalar haricindeki önemli refah faydalarını da dikkate almıyor. Refah devletinin ilk belirtileri bir şekilde askeri ve monarşik olarak ortaya çıktı.

Rejimlerin artık daha büyük çapta bir "kolluk" sorunları vardı. Kapitalizm ve kentleşme alt sınıflar üzerindeki yerel-bölgesel katmanlı kontrolü zayıflatmıştı. Kapitalist piyasanın mülkiyetsiz emekçileri periyodik olarak yoksulaştılar, göç ettiler ve asileştiler. Ticarileşme kırsal kesimi süpürürken köylüler borç batağına saplandılar. Kapitalizm, kolektif eylemin işçiler ve köylüler üzerindeki yeni iktidarlarını sunduğu için[43], özellikte yeni gelişmekte olan kasabalarda toplumsal kontrolün daha evrensel biçimlerini gerektirdi.

"İyi düzen"in koşulu rejimin uzunca süre "kolluk" ve "refah"ı beraber yürüterek çift taraflı çalışmasıydı. 12. Bölüm'de görüyoruz ki, kolluk daha çeşitli hale geldi; ilkin paramiliter, sonrasında sivil polis kuvvetleri olarak ortaya çıktı. Refah da kendi içinde ayrıldı. Geleneksel olarak, yerel Yoksul Yasaları üstün gelmişti. Ancak sanayileşme, coğrafi hareketlilik ve sektörel işsizliğin maliyeti eşitsiz olarak yayılırken bunlar zorlaşıyordu. İngiltere ve Almanya'da (ve muhtemelen daha az kaynağa sahip olduğumuz ülkelerde de) Yoksul Yasaları 19. yüzyılın ilk yarısının en büyük sivil harcama kalemini oluşturuyordu. Yoksulların hakları olduğunu da düşünsek –bu kesinlikle sos-

---

[42] Steinmetz, G. 1990a. The local welfare state: two strategies for social domination in urban imperial Germany. American Sociological Review 55. 1990b. The myth and the reality of an autonomous state: Industrialists, Junkers and social policy in imperial Germany. Comparative Social Research 12.

[43] Bkz. daha sonraki bölümler.

yal yurttaşlık değildi-, rahatlama asgari düzeydeydi. Muhtaçlar, sakatlar ve yaşlılar çoğunlukla atölyelere yerleşerek "hak ettiklerini" gösterirlerse açlıktan ölmeyebiliyorlardı. Lakin refahın iki farklı biçimi gelişti: Dâhili sigorta ve seçmeli devlet refahı. Bunlar evrensel bir sosyal yurttaşlığı olmasa da işçiler ve köylüler arasında sadık ağlar inşa etmeyi amaçlayarak bölümlü ve katmanlı bir refahı ima ediyordu. Dâhili sigorta alttan, dostane topluluklardan, ilk sendikaların "korumacı" işlevinin ilkesi olarak ortaya çıktı.[44] Ardından vasıflı işçiler ve güvenli iş dallarında olabildiğince serpildi; bu sayede alttaki "tehlikeli sınıflar"ın zanaatkârlarını yok sayan, tasarrufun ve saygınlığın göstergesi olan baskın sınıflar tarafından onaylandı ve desteklendi. Muhtemelen alt sınıflar arasındaki bölümlülüğü de teşvik ettiler, ama dönemin sonlarına kadar devleti sürece dâhil etmediler. Bazı devletler daha öncesinde katmanlı refah şemalarını sunmuşlardı. Modern Fransa ve ABD silahlı devrimci mücadelenin ve kitlesel seferberlik savaşlarının arasında doğdular. Birçok yetişkin erkek hayatını kaybetti ya da "devletini" savunurken sakat kaldı. Savaş gazilerine, dullarına ve yetimlerine yapılan eski maksada mahsus ödemeler kurumsallaştı ve arttırıldı. Fransa'da eski muhariplere ve gazilere yapılan tazminatlar devrimle başlamıştı ve Bonaparte tarafından arttırıldı. 1813'te tüm askeriye bütçesinin % 13'ünü 100000'in üzerindeki eski muharibe ödenen tazminatlar oluşturuyordu. Bu oran 1914'e kadar aynı kaldı. [45] ABD federal hükümeti 1780lerden itibaren eski muhariplere ve mağdurlara sakatlık ve ölüm tazminatı ödüyordu ve 1820'de sivillere yönelik tüm federal harcamalar arttı. Harcamalar savaşlardan sonraki yirmi – otuz yıllık dönemde zirveye ulaşıyor daha sonra düşüşe geçiyordu. İç Savaş sırasında ödemeler tam bir emekli aylığı sistemi genişliğindeydi. 1900'de beyaz Amerikalı erkek yaşlıların yarısı savaş tazminatı alıyordu. Kuzey ve Orta batıda seçmelerin % 12 ila 15'ini eski muharipler oluşturuyordu. 1890'da Büyük Cumhuriyet Ordusunun 428000 üyesi vardı; ki bu tüm sendikaların üye sayısının yarısından fazlaydı. Askeri tazminatlar 1892-1900 arasında, düşmeye başlamadan önce, federal devletin tüm sivil harcamalarını aştı. Lakin 1882'den 1916'ya kadar federal devletin tüm harcamalarının % 22-43'ünü tazminatlara ayrıldı. Daha yoksul olan Güney Konfederasyonu hiç tazminat ödemese de, çoğu güneyli devlet 1890lardan itibaren (az da olsa) tazminat vermeye başladı. ABD, az bilinen bir gerçekle, ilk refah devletiydi, ama bu durum devletlerine bağlılıklarını kanıtlayanlara özgü kılınmıştı.[46] Aslında ABD ve Fransa'da vatandaşlı bir nebze askeriydi. Fransızlar vatandaşlığı bazen *L'impot du sang* (askeri hizmetin kan vergisi) olarak tanımlarlar. ABD Anayasası da yurttaş milislerini sağlama aldı – genellikle silahlanma haklarına

---

44 15. Ve 17. Bölümlere Bakınız.

45 Woloch, I. 1979. The French Veteran from the Revolution to the Restoration. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

46 Orloff, A. 1988. The political origins of America's belated welfare state. In The Politics of Social Policy in the United States, ed. M. Weir et al. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

(otomatik silahlar da dâhil olmak üzere) güvence verdiği şeklinde yorumlanır. Bu devletler kendilerini; geçmiş hizmetlerini ödüllendirerek ve eski muhariplerin oluşturduğu toplumsal gruplardan destek satın alarak yurttaş askerlere yerleştirdiler. 19. yüzyıl Fransız burjuva rejimi köylü kitlelerine nüfuz edememenin eksikliğini yaşıyordu. Büyük ve iyi ödüllendirilmiş bir ordu her Fransız köyüne sadık bir hücre kurdu. 1811'de çoğu departmanın en az binde üçü tazminat alıyordu.[47] Bu çok büyük bir rakam olarak gözükmeyebilir lakin bu muhtemelen erken 19. yüzyıl devletinin sivil topluma en kapsamlı nüfuzudur. ABD farklıydı. Beyaz yetişkin erkekler oy kullanıyordu ve iki-parti sistemi çiftçi ve işçi oyları için bir yarışmayla sonuçlanıyordu. Beyaz işçiler ve sanayi sermayesi arasına Kuzeyli bir Cumhuriyetçi koalisyon ortaya çıktı. Kuzeyli işçileri gümrük vergilerine rızaları eski muharip ödemeleri tarafından satın alınıyordu. Bu "sosyal yurttaşlık" evrensel değil, seçmeli ve katmanlıydı. Rejimler köylüler ve işçilerin, tarım toplumlarındaki gibi soya ve yere sadakatini değil ortaya çıkan evrensel ulus devlete sadakatini elde ettiler. Prusya-Almanya ve Avusturya, Fransa ve ABD'yi eski muhariplere yapılan ödemeler konusunda izlemediler. Çünkü bu ülkelerdeki eski muhariplere, özellikle ast rütbedekilere, 13. Bölüm'de de gösterildiği gibi, sivil devlet istihdamına katılmada öncelik tanınıyordu. (Bu durum Fransa'da da uygulandı.) Daha da fazlası, bu politika bir ikincisiyle tamamlandı: Seçmeli refah programları ilkin Bismarck tarafından uygulandı. Geç gelişenler yurtdışına bir göz attıklarında, faydaları olduğu kadar tehlikeleri de sezebildiler. İngiltere'ye giden yabancı ziyaretçiler sadece ileri teknoloji, ekonomik dinamizm ve Parlamento hakkında değil, kentlerdeki sefalet, suçluluk ve sınıf mücadelesini de bildirdiler. Gittikçe merkeziyetçileşen Alman aydınları Çartizm hakkında iyi bilgilendirildiler ve sanayileşme "görünmez el"e bırakılırsa neler olabileceğinden dersler çıkardılar. Bismarck'ın 1870'de Fransız ordularını ölümcül bir biçimde baltaladığına inandığı "İngiliz Hastalığı"nı, sınıf mücadelesini tanımladılar. İngiliz Yoksul Yasalarını, kooperatiflerini ve dostluk cemiyetlerin; Fransız ulusal atölyelerini; Belçika ve Fransa'nın hastalık ve emeklilik sigortası ödemelerini; Belçika'nın karşılıklı mutabakat cemiyetlerini araştırdılar. "Sosyal" ve "ataerkil monarşi" modelleriyle rekabet eden liberal kendine-yardım modelli sigorta şemaları Almanya'da dolaştı.[48] Hanedan monarşileri de özel bir refah anlayışı deneyimlediler. Prusya 1776'da madencilerin çalışma saatlerini sekize düşürdü, sabit gelir güvencesi verdi, çocukların ve kadınların çalışmasını yasakladı, işçiler için sosyal yardım ödeneklerini kurumsallaştırdı; bunların hepsinin yanında madenciler zorunlu askerlikten muaf tutuldu. Maria Theresa ve II.

---

47 Woloch, I. 1979. The French Veteran from the Revolution to the Restoration. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

48 Reulecke, J. 1981. English social policy around the middle of the nineteenth century as seen by German social reformers. In The Emergence of the Welfare State in Britain and Germany, ed. W. J. Mommsen. London: Croom Helm.

Joseph dönemindeki bakanlar farklı refah ölçekleri sunsalar da bunlar daha sonra bütçe yetersizliği nedeniyle kesintiye uğradı. Ancak Almanya özel faydaları genele yansıtabilen ilk ülkeydi. Bismarck'ın sosyal sigorta yasası 1885'te yürürlüğe girdiğinde devlet harcamalarının % 10'unu, on sene sonrasında % 20'sini, 1910'da da % 30'unu oluşturuyordu. Bütçenin kalan kısmının neredeyse tamamının askeriyeye ayrıldığını düşünürsek bu oranların önemini daha iyi kavrayabiliriz. İşçileri yoksulluğa karşı korunmalarını desteklemek ve işverenleri onlara yardımcı olmaya ikna etmek temel rejim amacı haline geldi. Diğer ülkeler bunu henüz tam anlamıyla takip edememişlerdi. Avusturya 1885-1887 yılları arasında bunu uyguladı ancak onlarınki asgari düzeydeydi.[49] Aslında Almanya'daki yasa bile o kadar cömert değildi. Kaza ve sakatlık ödemeleri düşüktü ve bunlara maruz kalanların yarısından biraz daha fazlası istihdam ediliyordu ve yetmiş yaşında[50] zar zor yeterli olacak bir emekli maaşı ödeniyordu – o da işçi yılda 300 gün ve toplamda 48 yıl çalışırsa ödeniyordu. Sadece emeklilik ödemeleri devlet desteği içeriyordu, yani taslak daha çok mecburi dâhili sigortaya dayanıyordu. Sistem fabrika güvenliği ve iş denetimi gibi daha tartışmalı konulara dokunmuyordu, bu da kaza ve sakatlıkları ilk sırada düşünmeyi engelleyebilirdi.[51] Böylece mülkiyet hakları da zedelenebilirdi. Bismarck emek gücü üzerinde katmanlı bir kontrole sahip olarak vasıflı, örgütlü işçileri sosyalizm düşüncesinden uzak tutmayı umuyordu. Sosyal sigorta yasası onun işçilere bahşettiği ödül, Anti-Sosyalist Yasalar ise koyduğu cezaydı. İşçilerden büyük bir coşku beklemiyordu, sadece sınıf mücadelesinin devleti ve ordularını baltalamasını istemiyordu. Vasıflı işçiler arasında yoksulluğun temel düzeyde rahatlatılması bu amaca ulaşmada yeterli gözüktü.

Lakin bunun daha genel bir olası sebebi vardı: Kapitalist ekonomik yoğunluk. Bismarck'ın yasaları devlet politikalarını bazı geniş ölçekli ağır sanayi dallarına genişletti.[52] Büyük sanayiciler emeklilik ve sakatlılık ödemeleri ile kaza tazminatlarının en büyük destekçileri olurken,[53] küçük işverenler bunlara mesafeli davrandılar. Aslında bütçe yetersizliği Bismarck'ı daha önce niyetlendiğinin aksine, büyük sanayicilerin istediği biçimde dâhili sigorta sistemine zorladı. Bunun ardından bahsi geçen refah şemaları yeni kurulan hafif imalat sanayi tarafından da destek görmeye başladı. Çünkü uygunluk şartları iş teş-

---

49 Macartney, C. A. 1971. The Hapsburg Empire, 1710-1918. London: Weidenfeld & Nicolson. Flora, P., and J. Alber. 1981. Modernization, democratization, and the development of welfare states in Western Europe. In The Development of Welfare States in Europe and America, ed. P. Flora and A. J. Heidenheimer. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.

50 Daha sonra emeklilik yaşı altmış altıya düştü.

51 Tampke, J. 1981. Bismarck's social legislation: A genuine breakthrough? In The Emergence of the Welfare State in Britain and Germany, ed. J. Mommsen. London: Croom Helm.

52 Ullman, H.-P. 1981. German industry and Bismarck's social security legislation. In The Emergence of the Welfare State in Britain and Germany, ed. W. J. Mommsen. London: Croom Helm.

53 Daha sonrasında işsizlik tazminatlarına karşı durmuşlardır.

viklerinde vücut bulmuştu ve refahı kapitalist alanlarda "metalaştırma" eğilimindeydiler.[54] Bismarck'ın yasaları refah devletini 20. yüzyıl Amerikan ve Japon şirketlerinden daha az öngörmüştü: Bu devletlerde işçiler şirketlere ait yurtiçi emek pazarından fayda sağlayarak kapitalizme (ve bazen de militarizme) sadık hale gelip sendikaları ve sosyalizmi reddettiler. Marshall'ın da söylediği gibi, bu durum sınıf mücadelesini kurumsallaştırmayı hedeflemişti, ama ayrıcalıklı işçileri işverenlerine ve devlete bağlayan katmanlı örgütlenmeyle beraber sınıfı devre dışı bıraktı.

Böylece yoksulluk yardımı için kurulan ilk Fransız, Amerikan ve Alman taslakları iki ilkede vücut buldu, biri ulustan türeyen askeri vatandaş, diğeri de monarşizm ve şirket kapitalizmi tarafından heveslendirilen dâhili sigorta sistemi. Yine de tüm vatandaşların sahip olduğu bir hak yoktu (hâlâ tüm yetişkinlerden az bir kısmı haklara sahipti.) Haklar sadece sermayeye ve rejime önemli askeri ve ekonomik güç kaynakları sağlayanlara seçmeli olarak dağıtılıyordu. Buradaki niyet ve bazen de sonuç, sınıf bilincini milliyetçiliğe ya da bölümlülüğe yönelterek sınıfları parçalara ayırmaktı. Zira her iki taslak da devlet etkinliğini yerel bölümlü iktidar ağlarının ulaşabileceklerinin çok ötesinde kökten genişletti. Bu taslaklar aynı zamanda parti demokrasileri tarafından da genişletilebilirdi. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce İngiltere'deki Liberaller, ABD'deki Demokratlar ve Fransa'daki Radikaller refahı kademeli vergilendirmeyle ilişkilendirmeye başladırlar. 1914 öncesinde sadece Liberal Parti dikkat çeken ve ikna edici bir siyaset adamı tarafından idare ediliyordu. Lloyd George sendika ve özel sigorta şirketleri taslaklarını daha kapsamlı ve hükümet-bağımlı bir siteme dâhil etti. Bu sistemin faydaları sadece erkekleri resmi ve düzenli istihdama dâhil ettiği için halen evrensel yurttaş hakkı durumunda değildi, ancak yine de gelir vergisini azaltmasına rağmen herhangi bir bölümlü böl-ve-yönet stratejisine göre daha genele hitap ediyordu. Bazılarının yoksulluğu sistematik olarak diğerlerinin refahından yardım almalıdır: Sosyal yurttaşlığın ilk devlet teşhisi. Tam da burada modern devletin üçüncü büyük dönüşümü başlıyor.

Bu farklı taslakları üç ana durum destekliyor – büyük siyasi alt sınıfların gelişimi, kitlesel seferberlik savaşları ve şirket kapitalizmi. Bunlar devam etseydi bahsi geçen katmanlı toplumsal-askeri ve sınıf-bölümlü hakların evrensel sosyal yurttaşlığa dönüşümü sağlanabilirdi. Bu üç durum da devam etti. Aslında iki dünya savaşı sırasında Avrupa'da kitle seferberlik savaşları tüm vatandaşları içeren topyekûn savaşlardı. Katmanlı haklar sosyal yurttaşlığı getiren devletin üçüncü büyük dönüşümüne sadece ABD'de dikkat çekici bir

---

54 Steinmetz, G. 1990a. The local welfare state: two strategies for social domination in urban imperial Germany. American Sociological Review 55. 1990b. The myth and the reality of an autonomous state: Industrialists, Junkers and social policy in imperial Germany. Comparative Social Research 12.

şekilde karşı koyabildi. Lakin bu durum da burada anlatılan dönemden sonra, çok daha yeni vuku bulmuştur.

11-14. Bölümlerin Sonucu

Bu dört bölüm Batılı devletlerin modernleşme süreçlerindeki iki büyük dönüşümü açıkladı. 18. yüzyıl boyunca bu devletler çok daha büyük hale geldiler. Şaşırtıcı bir biçimde en büyük oldukları dönem sivil toplumla da alakalı olarak 1800lerdi, daha sonra boyutları küçüldü. Kapsamları ise geleneksel olarak dar ve baskın olarak askeri kaldı. Devletler artık toplumsal hayata zor da olsa dâhil olmaya başlayarak toplumsal hayatı siyasallaştırsa da o dönemde gelir toplama ve asker yetiştirme işlevlerinden çok da fazlasına sahip değillerdi. İkinci dönüşümde, 19. yüzyılın sonlarından itibaren, boyutları (görece) artmasa da kapsamları arttı. Sivil işlevleri oldukça genişti ve genişlemeye devam ediyordu. Toplumsal hayat artık 18. yüzyıl sonlarında olduğundan daha kolay ve yoğun bir biçimde çok daha fazla siyasallaşmıştı. 1914'te askeri-sivil olarak çift yönlü devletlerdi. Her iki büyük dönüşüm de devletler ve sivil toplumlar arasındaki ilişkilere büyük ölçüde etki etti. Devlet elitleri ve partileri devletin genişleyen işlevlerini koordine etmeyi amaçlarken devletler daha yüksek temsil gücüne sahip ve daha bürokratik hale geldiler. Bunun yanında, sivil toplum devlet egemenliği ve devlet sınırlarıyla kafese alınırken ulus-devlete giderek "tabii" kılınıyordu. İkinci büyük dönüşüm olan devletin sivil işlevlerinin genişlemesi elit teorinin öngördüğü gibi devlet elitlerinin otonom veya despotik iktidarını arttırmadı. Hatta tam tersi oldu. Devletler çift taraflıydı, merkezde konumlanmış ve çevreye etki eder biçimde, elitler ve partiler olarak. Toplumsal hayat gittikçe siyasallaşırken partiler elitlerden daha çok güçlendi. "Kapitalist devlet" hakkındaki sınıf indirgemeci teoriler bakış açımızı baskın sınıf karşısında devletin yurtiçi sivil etkinlikleriyle sınırlandırırsak makul gelir. Bu arada; Marx 19. yüzyıl İngiltere devletini tanımlarken burjuvazinin "ortak sigorta paktı" veya "burjuvazinin ortak işlerini yürüten icra komitesi" demekte bir ölçüde haklıydı – ahlaki-ideolojik ve parti-demokratik belirginleşmeleri kapitalizme getirebileceği kısıtlamaları bir şekilde hafife almasına rağmen. Bu durum devletlerin kapitalist özgürlüklere saldırgan gözüken yasalar yoluyla değil de, daha çok ikna, teşvik ve örtülü eylemler yoluyla "müdahale" etmesine yol açtı. Genel olarak bu devletler her şeyden çok kapitalist devletler olarak belirginleşmişlerdi. Bu bakımdan devlet yurtiçi iktidar alanında bir aktör olarak değil bir yer olarak bulundu. Devletin tek amacı devlet kurumları arasında uyumu sağlayacağı bir alana sıkışmaktı. Fransa başkentinde tek merkezli haldeyken ABD yönetimindeki elitler ve partiler farklı şehirlere (Güneyi istisnaidir.) dağılmasına rağmen yukarıda değinilenler bu iki ülke için de söylenebilir. Tabii ki, Prusya ve Avusturya'nın yarı özerk monarşilerinde ve onlardan daha fazla olarak otokratik Rusya'da monarşi elitleri-partileri daha özerk ikti-

dara sahiplerdi (Elitlerle nadiren uyumlu olarak). Ama genel olarak, özellikle tarihsel nedenlerle, *devlet*- Bu dönemde en önemli olan Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki devlet- yurtiçi politikalar üzerine yapılan iktidar mücadelesinin şartları gereği ağırlıklı olarak sivil toplumun baskın kapitalist sınıfına indirgenebilirdi. Her zaman öyle olmamıştı. Ama 19. yüzyıl boyunca yurtiçi politikalarında indirgemeci, ekonomist teoriler ses getirdi. Ancak, böyle bir indirgemecilik birleştirdiğimizde devrim yapılmış kapitalizmi ve aslında evrendeki tüm toplumsal hayatı oluşturan diğer iki devlet belirginleşmesini ciddi anlamda ihmal etmek olur. İlkin, devlet altyapılarının gücündeki artış tamamen tarafsız değildi. Bu durum daha önceki dönemlerde hafifçe uyarılan toplumsal hayatın siyasallaşmasını ve tabileşmesini besledi. Bu, Marx'ın sınıflarla açıkladığı gibi doğrudan kafa kafaya mücadeleler yoluyla olmadı. Yine, bilinçsizce, kimse buna niyet etmemişken; iktidar ağları, toplumsal hayatı ve hatta onun en mahrem alanını kafese alan, kendine tabii kılan, bunun yanında kimlik ve çıkarın toplumsal mefhumunu ustaca sınırlarına dâhil eden devletin topraklarına yöneltildi. Modern devlet tıpkı ulus-devlet gibi giderek belirginleşiyordu. Daha sonra bu durum, devletin merkezi ve ulusal veya âdem-i merkezi ve federal hale gelme sürecindeki ara dönem şekilleri üzerindeki uzun dönemli siyasi mücadelelerle beraber ilerledi. (ABD'nin bunun için gecikmesine ve Avusturya konfederalizme sapmasına rağmen.) Sınıf indirgemeciliği aynı zamanda üçüncü devlet belirginleşmesi olan askeri devlet belirginleşmesini ihmal eder. Bu belirginleşme, devletlerin önceden olduğu kadar muktedir olmasına yol açmasa da, devlet içinde özerk bir iktidar olarak kolluk güçleri üzerinde yalıtılmış altyapı kontrolüne sahip ve aşırı tehlikeli olabilecek durumdaydı.[55]

Diğer iki devlet belirginleşmesi 19. yüzyıl boyunca, dengesiz bir şekilde, kapitalizm ve toplumsal hayatı daha ulusal ve daha bölgesel şekillerine dönüştürürken kapitalizm de bu devlet belirginleşmelerini dönüştürdü. Üç devlet belirginleşmesi –kapitalist, ulus-devlet ve askeri– dönemin genel nedenselliğine diğerlerinden daha uygun gözükür. Zira bu üçü ne "en sonunda" sonuçlarını sıralayacağımız kafa kafaya çarpışmalarla, ne de incelemek için çoğulcu teoriye başvurabileceğimiz sistematik bir anlaşmayla karşılaştı. Çoğu devlet, hükümetin amaçları hakkında devlet partilerinin ve elitlerinin oldukça geniş bir mutabakata vardıkları bir uyum içinde *ortaya çıktı*.[56] Ne var ki bu; rastgele, üzerine düşünülmemiş ve denenmemiş bir mutabakattı. Belirginleşmeler yaratabilecekleri çelişkiler üzerine çok düşünülmeden birbirine eklenmiş "katkı"lardı.[57] Daha sonraki bölümlerde de göreceğimiz gibi, parti-demokratik veya monarşik belirginleşmeler dönem boyunca daha öznel ve

---

[55] 12. Bölüm'de değinilip 21. Bölüm'de kanıtladığı gibi.

[56] Bu durum İngiltere'de ortaçağda, Fransa, Almanya ve ABD'de yirmi veya otuz yıl sonra belirirken Avusturya da hiçbir zaman gerçekleşmedi.

[57] Özellikle Bkz. 9 ve 10. Bölümlerde anlatılan yarı-özerk monarşiler.

değişken etkiler yaptılar, ama henüz hiçbir devlet tam anlamıyla temsil işlevini yerine getiremediği için, çoğulcu teorinin açıklayıcı rolü çok sınırlı kaldı. Devletler çok biçimli hale geldikçe uyumlu görünümleri de aldatıcı olmaya başladı. Daha önceki dönemlerde devletler olabildiğince kendi içlerinde uyumluydular, çünkü küçük bir elit grubu ve onların partileri tarafından yönetiliyorlardı.[58] Dışarıdaki toplumsal hayata henüz çok az etki edebilirken kontrol altına aldıkları siyasal alanda oldukça otonomlardı. Sonraki dönemde bu otonomluğun azaldığını, toplumsal hayata etkinin arttığını görüyoruz. Sivil toplum örgütlendikçe devletler elit merkezli ve parti çevreli hale geldiler. Devletler buna devam ettikçe daha önce sahip oldukları kendi içlerindeki uyumluluğu kaybettiler. Bu kitabın temel ilkesi de sistemler değil toplumlardır. İnsanlığın varoluşunu belirleyen nihai bir yapı yoktur – en azından mevcut toplumsal aktörlerin veya sosyolojik gözlemcilerin fark edebilecekleri bir yapı yoktur. Toplumları; çakışan, kesişen farklı iktidar ağlarının gevşek toplamları olarak tanımlıyoruz. Devletler bu farklılıkların temsil etme ve bürokratik olarak örgütleme yolunu yarılamışlardı. –ancak bunlar sonraki çok-biçimli belirginleşmeleri sistematik olarak karşılamadan, sıralamadan ve onlarla orta yol bulmadan yapıldı. Bu durumun insanlığın varoluşuna yönelttiği en büyük tehlike, bahsi geçen devletlerin (aslında kolektif kullanılan) eksik egemenlikleri üzerindeki dehşet verici kolektif iktidarlarını seferber etmeleriydi. 21. Bölüm Avrupa devletlerinin 1914 Temmuz'unda rastgele katkılı çok-biçimliliğinin tüm çok-güçlü-aktörlü medeniyeti alt etmeye başladığını gösterecek.

---

[58] Prensler, ticaret oligarşileri, ruhban veya savaşçı sınıf tarafından.

Bensel, R. 1990. *Yankee Leviathan: The Origins of Central State Authority in America, 1859-1877*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bland, L. 1982. "Guardians of the race" or "vampires upon the nation's health"?: Female sexuality and its regulations in early twentieth-century Britain. In *The Changing Experience of Women*, ed. E. Whitelegg et al. Oxford: Oxford University Press.

Chandler, A. D. 1977. *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business*. Cambridge, Mass.: Belknap Press.

Cronin, J. E. 1988. The British state and the structure of political opportunity. *Journal of British Studies* 27.

Daviet, J.-P. 1988. Some features of concentration in France (end of the nineteenth century/twentieth century). In *The Concentration Process in the Entrepreneurial Economy Since the Late Nineteenth Century*, ed. H. Pohl. Wiesbaden: Steiner.

Davin, A. 1978. Imperialism and motherhood. *History Workshop* 5.

Digby, A. 1982. *The Poor Law in Nineteenth-Century England and Wales*. London: Historical Society.

Feldkirchen, W. 1988. Concentration in German industry, 1870-1939. In *The Concentration Process in the Entrepreneurial Economy Since the Late Nineteenth Century*, ed. H. Pohl. Wiesbaden: Steiner.

Flora, P., and J. Alber. 1981. Modernization, democratization, and the development of welfare states in Western Europe. In *The Development of Welfare States in Europe and America*, ed. P. Flora and A. J.

Heidenheimer. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.

Gerschenkron, A. 1962. *Economic Backwardness in Historical Perspective*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

1965. Typology of industrial development as a tool of analysis. *Second International Conference on Economic History*. Paris: Mouton.

Giddens, A. 1985. *The Nation-State and Violence*. Cambridge: Polity Press.

Good, D. F. 1984. *The Economic Rise of the Habsburg Empire, 1750-1914*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Grew, R. 1984. The nineteenth-century European state. In *Statemaking and Social Movements*, ed. C. Bright and S. Harding. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Hannah, L. 1975. *The Rise of the Corporate Economy*. London: Methuen & Co.

Henderson, W. O. 1958. *The State and the Industrial Revolution in Prussia, 1740-1870*. Liverpool: Liverpool University Press.

Keller, M. 1977. *Affairs of State: Public Life in Late Nineteenth-Century America*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Kemp, T. 1978. *Historical Patterns of Industrialization*. London: Longman Group.

Koven, S., and S. Michel. 1990. Womanly duties: Maternalist politics and the origins of the welfare states in France, Germany, Great Britain, and the United States, 1880-1920. *American Historical Review* 95.

Kunz, A. 1990. The state as employer in Germany, 1880-1918: From paternalism to public policy. In *The State and Social Change in Germany, 1880-1980*, ed. W. R. Lee and E. Rosenhaft. New York: Berg.

Lubenow, W. C. 1971. *The Politics of Government Growth: Early Victorian Attitudes Toward State Intervention, 1833-1848*. Hamden, Conn.: Archon Books.

Macartney, C. A. 1971. *The Hapsburg Empire, 1710-1918*. London: Weidenfeld & Nicolson.

MacDonagh, O. 1977. *Early Victorian Government, 1830-1870*. London: Weidenfeld & Nicolson.

McKay, J. P. 1970. *Pioneers for Profit: Foreign Entrepreneurship and Russian Industrialization, 1885-1913*. Chicago: University of Chicago Press.

McNeill, W. H. 1983. *The Pursuit of Power*. Oxford: Blackwell. Marsh, P. (ed.). 1979. *The Conscience of the Victorian State*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press.

Mayer, A. 1981. *The Persistence of the Old Regime*. New York: Pantheon.

Mitchell, B. R. 1975. *European Historical Statistics, 1750-1970*. New York: Columbia University Press.

Orloff, A. 1988. The political origins of America's belated welfare state. In *The Politics of Social Policy in the United States*, ed. M. Weir et al.

Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Pearton, M. 1984. *Diplomacy, War and Technology Since 1830*. Lawrence: University of Kansas Press.

Pollard, S. 1981. *Peaceful Conquest: The Industrialization of Europe, 1760-1970*. Oxford: Oxford University Press.

Prais, S. J. 1981. *The Evolution of Giant Firms in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pryor, F. L. 1973. *Property and Industrial Organization in Communist and Capitalist Nations*. Bloomington: University of Indiana Press.

Reulecke, J. 1981. English social policy around the middle of the nineteenth century as seen by German social reformers. In *The Emergence of the Welfare State in Britain and Germany*, ed. W. J. Mommsen. London: Croom Helm.

Roy, W. G. 1990. Functional and historical logics in explaining the rise of the American industrial corporation. *Comparative Social Research* 12.

Sen, G. 1984. *The Military Origin of Industrialization and International Trade Rivalry*. New York: St. Martin's Press.

Senghaas, D. 1985. *The European Experience: A Historical Critique of Development Theory*. Leamington Spa: Berg.

Skowronek, S. 1982. *Building a New American State: The Expansion of National Administrative Capacities, 1877-1920.* Cambridge: Cambridge University Press.

Soderberg, J. 1985. Regional economic disparity and dynamics, 1840-1914: A comparison between France, Great Britain, Prussia and Sweden. *Journal of European Economic History* 14.

Steinmetz, G. 1990a. The local welfare state: Two strategies for social domination in urban imperial Germany. *American Sociological Review* 55.

1990b. The myth and the reality of an autonomous state: Industrialists, Junkers and social policy in imperial Germany. *Comparative Social Research* 12.

Sutherland, G. (ed.). 1972. *Studies in the Growth of Nineteenth Century Government.* London: Routledge & Kegan Paul.

Tampke, J. 1981. Bismarck's social legislation: A genuine breakthrough? In *The Emergence of the Welfare State in Britain and Germany,* ed. J. Mommsen. London: Croom Helm.

Taylor, A. J. 1972. *Laissez-Faire and State Intervention in Nineteenth Century Britain.* London: Economic History Society.

Tedlow, R. S. 1988. The process of economic concentration in the American economy. In *The Concentration Process in the Entrepreneurial Economy Since the Late Nineteenth Century,* ed. H. Pohl. Wiesbaden: Steiner.

Tilly, R. 1966. The political economy of public finance and the industrialization of Prussia, 1815-1866. *Journal of Economic History* 26.

Trebilcock, C. 1969. "Spin-off in British economic history: Armaments and industry, 1760-1914. *Economic History Review,* 2d ser., 22.

1973. British armaments and European industrialization, 1890-1914. *Economic History Review,* 2d ser., 26.

1981. *The Industrialization of the Continental Powers, 1780-1914.* Essex: Longman Group.

Ullman, H.-P. 1981. German industry and Bismarck's social security legislation. In *The Emergence of the Welfare State in Britain and Germany,* ed.

W. J. Mommsen. London: Croom Helm.

Watkins, S. C. 1991. *From Provinces into Nations. Demographic Integration in Western Europe, 1870-1960.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Weber, E. 1976. *Peasants into Frenchmen.* Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Weeks, J. 1981. *Sex, Politics and Society: The Regulation of Sexuality Since 1800.* London: Longman Group.

Woloch, I. 1979. *The French Veteran from the Revolution to the Restoration.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

15 Britanya İşçi Sınıfının Önlenebilir Yükselişi, 1815-1880

İşçi Sınıf Hareketi Kuramları

İşçi sınıfı hareketi tarihinin büyük kısmı Britanya'da başlar. 19. yüzyıl boyunca Britanya, geniş bir işçi sınıfına sahip yegâne sınaî ulustu. Tablo 15.1'in de gösterdiği üzere Britanya'da, dikkat çekici biçimde, henüz 1815'teki Waterloo Savaşı gibi erken bir dönemde, yani herhangi bir büyük Gücün ortaya çıkmasından yüz yıl kadar önce, imalat sektöründe çalışan işçi sayısı tarımdakinden daha çoktu (Bkz. Tablo 19.1). Britanya işçi sınıfının bu erken ortaya çıkışı, onu biricikleştirdi. 20. yüzyılın başında diğer büyük Güçler sanayileştiklerinde, işgücünün benzer biçimde genişlemesiyle, sanayileşmenin, devletin ve sınıfın doğası da değişecekti. Britanya'da ve Çartizm'de bu ilk proletaryanın başına gelenler tekrarlanabilir değildi. Yine de bu ilk işçi sınıfına geleceğin bir prototipi olarak bakılacaktı – ve halen de öyledir. Britanya (Stockport'ta bir fabrika idare etmiş olan) Marx ve Engels'e evsahipliği yapmıştı. Marx ve Engels'in işçi sınıfı teorisi esas olarak Britanya deneyimine dayanıyordu ve neredeyse onları takip eden bütün yazarları etkiledi. Marx ve Engels dört ilkesel tez öne sürüyorlardı:

1. Kapitalizm, sivil toplum dâhilinde sermaye ve emek arasında, *benzer* "evrensel sınıflar" olarak nitel bir bölünme yaratır.
2. İmalat kapitalizmi, işçilerin kolektif biçimde üretim noktasında ve emek piyasası dâhilinde karşılıklı bağımlı hale getirerek iş gücünü kitleselleştirir. İşçiler, sendikalar kurarak ve kolektif sınıf hareketini üstlenerek, *karşılıklı bağımlı* "kolektif emekçiler" haline gelirler.
3. Benzerlik ve karşılıklı bağımlılık, özerk toplumsal ve kültürel örgütlenmeye muktedir kalabalık işçi *toplulukları* tarafından işin dışında güçlendirilir.
4. Kolektif eylemin bu üç kapasitesi sınıf siyasetini ve siyasal iktidarı, eğer gerekirse, bir devrimle ele geçirmeye muktedir bir *sosyalist parti*yi meydana getirir.

Tablo 15.1 Britanya emek gücünün sektör bazında yüzdelik oranı, 1801-1881

	1801	1821	1841	1861	1881
Tarım (a)	35	29	23	19	13
Sanayi, madencilik	29	39	44	49	49
Hizmetler	29	31	34	32	38

(a) Ormancılık ve balıkçılık da dâhil.
Kaynaklar: 1801-21 yılları: Evans (1983: 412) ve 1841-81 yılları: Bairoch ve diğerleri (1968)

Burada kabul edilecek çok şey olsa dahi, ben, Marx ve Engels'ten beş başlıkta kendimi ayırıyorum:

1. İşçiler her ne kadar gerçekten "kolektif emekçilere" dönüşseler de, bu durum, özellikle görece dolaysız ekonomik çatışma dâhilinde nadiren tek bir işçi sınıfı ortaya çıkarır. Weber'in de savunduğu üzere, işçiler, Marx'ın inandığından daha çeşitli ekonomik güç kaynaklarının sahibiydi. Hiçbiri üretim araçlarının sahibi olmasa da, pek çoğu, Parkin'in "kapanma (closure)" olarak tarif ettiği biçimde, yani böylesi becerileri kullanarak kendi mesleki becerisinin emek piyasasına arzını kontrol ediyordu. 19. yüzyılın bereketli bir emek arzına sahip olması nedeniyle, bu kapanma (Amerika'da *scabs*, Britanya'da *blacklegs* olarak tabir edilen) "grev kırıcıların" kullanılmasının engellenmesine bağlıydı. Marx ve Engels, kapitalizmin, işçileri takas edilebilir ve kolayca yeri dolabilir hale getirerek onların becerilerini tektipleştirdiğine inanıyordu. Bu nedenle, kapanmayı uygulayarak, işçiler, karşılıklı olarak grev kırıcı olmamakta uzlaşarak kendi birliklerini bütün sınıfa yaymak durumundaydılar. Nihayet kapitalist gelişme her daim vasıfsız değildi. Bu noktada iki alternatif kolektivite ortaya çıktı:

A. İşçiler, bütün işçilerle değil, kendi yardımcıları ve işverenleriyle *aynı sektörde olmaları münasebetiyle* karşılıklı bağımlı hale gelecekti. İstihdam ilişkileri doğası gereği ikiliydi: İşverenler ve işçiler her ne kadar çatışsalar da, aynı zamanda –işverenin kâr elde etmesi ve işçilerin ücretlerini ödemesi için– gündelik zeminde işbirliği yapmak durumundaydılar. Çatışma ve karşılıklı bağımlılık, işçi-işveren ilişkisinin iki yüzüdür. Karşılıklı bağımlılık, nadir bulunan iş becerileri işverene özgü olduğunda ve beceriler iş sırasında kazanıldığında artar. İşçi, dışarıdaki emek piyasasında vasıfsız olduğu sürece işten ayrılma gücünden yoksundur. Ancak grevler sırasında işveren, grev kırıcı işçileri devreye sokmaktan geri durabilir çünkü bu girişim, eğitim masrafları ve kısa vadede emek verimsizliği anlamına gelir. İşverenler ve işçiler, *iç emek piyasalarını* karşılıklı geliştirebilirler – işler, gerekli eğitim ve terfi yoluyla içten içe daha düşük konumdaki işlerden daha yüksek konumdakilere doğru tabakalaşır. İşverenler ve işçiler yine de çatışma halindedir ancak bunların karşılık-

lı bağımlılığı da giderek yoğunlaşır. Çalışanlar, dışarıdaki işçi kitlelerinden giderek ayrışır ve çatışma, bir sınıfa genelleşmekten ziyade işverene özgü hale getirir.

B. Karşılıklı bağımlılığın ikinci biçimi işverenleri değil, yalnızca ticaret, zanaat ya da sanayi *alanındaki* daha küçük belirli kolektivitelerdeki işçileri kapsar. Vasıflı zanaatkârlar ya da ticaretle iştigal edenler, kendi becerilerini arzını denetlemek üzere özellikle kolektif biçimde hareket edebilirler. Eğer böyle yaparlarsa, grev kırıcılara karşı daha az savunmasız olurlar ve bunları engellemek adına daha geniş bir işçi desteği geliştirme ihtiyacında olmazlar. Bunlarınki, bir "emek aristokrasisinin" tamamen kendi alanlarına özgü bir stratejisinden başka bir şey olmayabilir. Vasıflı işçiler, kendi işverenlerine karşı, tek bir işçi sınıfı bütünlüğüne ait olduklarını hissetmeksizin de oldukça güçlü biçimde durabilir. Rejimler ve işverenler, böylesi piyasa güçlerine sahip işçilerle, baskıyı daha az avantaja sahip işçilere saklamak suretiyle uzlaşabilir de. Böylece işçiler arasındaki bu ayrışma, hasımlarının da alanlara özgü stratejiler geliştirmesini davet eder.

Bu daha dar karşılıklı bağımlılıkların her ikisine de sahip olmayan işçiler, grev kırıcı emek olmaya daha açıktır. Bunlar, kimlik ve mücadelenin sınıfsal tanımları doğrultusunda hareket ederek, alternatif emek arzını engellemek üzere daha geniş bir birliği aramak zorundadırlar. Bunun aksine, daha dar kolektiviteler iki düşmanla karşı karşıya olduklarını hissederler – işveren *ve* gündelik işçiler. Buradaki ayrıcalıklı işçiler, dışarıdakilerin yerlerine geçmesi tehdidine karşı mücadele ederler. Bu asli sektörel-özgül fay hattı, vasıflı ve vasıfsız meslekleri ve sınaî ya da genel sendikalarla zanaat ya da özel işletmelerde örgütlenen sendikaları birbirinden ayırır. Bu bölünmeler, daha geniş sınıf örgütlenmesiyle birlikte, kitabın bu bölümlerinde sıkça karşımıza çıkacak.

2. Marx ve Engels, kapitalizmin dağınık ve otoriter görünümleri arasındaki gerilimi çözülmemiş halde bıraktılar. Bu iki düşünür, bazen kapitalizmin dağınık doğasına, bazen ise çeşitli biçimlerde emek süreçleri, üretimin hedefi ve doğrudan üretim ilişkileri olarak açıkladıkları sınıf mücadelesinin belirli bir otoriter zeminine vurgu yaptılar. Şimdiye kadar Marksistlerin büyük kısmı –genellikle fabrikadaki üretim ilişkilerini model almak yoluyla– üretim ilişkilerinin sınıfı ve sınıf siyasetini belirlediğine inanan "prodüktivistler"di. Nihayet emek süreçleri en az sınıf çatışması kadar sık sektörel ya da mesleki çatışmalar yaratır. Sınıf benzeri emek hareketlerini daha geniş biçimde açıklamak adına ben, fabrikalara ve emek süreçlerine daha az ve kapitalist meta ilişkilerinin sivil toplumu boydan boya yayılmasına daha fazla odaklanıyorum. Bu kitabın bundan sonraki bölümleri, bunun salt bir akademik tartışma olmadığını ortaya koyacaktır. Prodüktivist ideolojiler, özellikle de Marksist olanları, proleter kimlikler ve sosyalist partilerin imkân dâhilindeki daha geniş çekiciliklerini zayıflatmıştır.

3. Marksizm aynı zamanda ekonomik indirgemeciliğe de teşnedir. İşçi sınıfı topluluklarını ve siyasetini meram edinen 3. ve 4. tez bunu düzeltiyor gibi görünmektedir ancak Marx, Engels ve takipçileri bunları genellikle 1. ve 2. tezde saklı ekonomik iktidar ilişkileri tarafından belirleniyor olarak görmektedir. Pek çok kişi gibi ben de buna karşıyım.

Siyasal iktidarın yarattığı belirginleşmeler aynı zamanda sınıfları ve sınıf çatışmasını da şekillendirdi. Marx, Engels ve ardından gelen çoğu yazar, işçi siyasetinin aslen kendi ekonomik koşullarınca belirlendiği teşhisinde bulunarak, devleti ihmal etti. Son zamanlardaki yazarlar, siyasetin nasıl mücadelelerin kendisinin bir sonucu olabileceğini ve sadece özgün ekonomik koşullardan ibaret olmadığını araştırarak, bu algıyı bir nebze değiştirdiler. Ancak bu da hâlihazırda yetersizdir. İşveren-işçi arasındaki çatışmalar devleti de içerir hale gelir ve devletin diğer belirginleşme biçimleri de, özellikle işçi sınıfının fay hatlarını birleştirmek ya da pekiştirmek yoluyla işçi sınıfı hareketlerini şekillendirir. Zira 11. Bölüm'ün de gösterdi üzere, devletler, bu dönem boyunca önemli oranda değişirler ve devletlerin emeği siyasal olarak şekillendirmesi de öyle.

4. Benzer biçimde, işçi toplulukları, üretim merkezli iktidar ilişkilerinin sadece birer pasif alıcısı da değildir. Bunlar aynı zamanda, (18. Bölüm'de ele alınan) Amerikan işçileri üzerine yapılan incelemenin de gösterdiği üzere üretim ilişkilerini de şekillendirmiştir. Ancak bu şekillendirme durumu, aile ve toplumsal cinsiyete ilişkin daha yakın toplumsal ilişkilerin özel etkisini de arttırır. Marx'ın toplumsal cinsiyet meselesine pek ilgisi yoktu, Engels'in daha çok vardı ancak her ikisi de işçi sınıfını, birbirinin yerine kullanılabilir biçimde erkek ve evrensel olarak tahayyül etti. Nihayet sınıf her daim aile ve toplumsal cinsiyetle sarmalanmıştır. Kitabın bu bölümü, 19. yüzyıl Britanya'sının, sınıf örgütlenmesine karşı sektörel-mesleki örgütlemeyi öne çıkarak sonuçlarıyla birlikte, aile ve topluluk merkezli bir işçi sınıfından erkek ve istihdam merkezli bir işçi sınıfına kaymasını tecrübe ettiğini öne sürmektedir.

5. Bu zamana kadarki sürecin sonucu, sınıf çatışmasının, istisnai ancak çelişkili olmayan mantıklarla bir dizi görünümü içermesi nedeniyle diyalektik bir kafa kafaya cepheleşmenin nadiren yaşandığıdır. Doğrudan çatışmanın olduğu durumlarda da, iddiam odur ki, bu çatışma Marx'ın öngördüğü diyalektik ve devrimci yolla çözülmemiştir. Kafa kafaya cepheleşme durumunda kapitalist sınıf, aşağıdan gelen tehdidi açıkça fark etmiş ve kendi iç bileşimini kontrol altına almıştır. İşçi sınıfının ise bu türden bir doğrudan sınıf çatışmasını kazanması değil, kaybetmesi muhtemeldir.

Her zamanki gibi ben sınıf örgütlenmesini merkeze alıyorum ancak aynı zamanda 2. Bölüm'de öne sürdüğüm öznel sınıf bilincine ilişkin IOTA modelini kullanıyorum. Kimlik, karşıtlık, bütünlük ve alternatiflerin ideal tipler olduğunu, bunların toplumsal gerçeklik dâhilinde sadece kısmen ve kusurlu biçimde bulunan bileşenlere yönelik tek taraflı vurgular olduğunu hatırlaya-

lım. Kendini işçi sınıfından ya da kapitalist sınıfa karşıt olarak ifade etmek, normal olarak, kolektif kimliğin ve karşıtlığın diğer temelleriyle ve de sınıf bütünlüğüne dönük güçlü bir hissin, militanlar arasında bile seyrek olmasıyla birlikte işçi bilinci dâhilinde mücadele etmektir. Ben burada daha fazla işçi alternatifi keşfediyorum. Tablo 15.2, 19. ve 20. yüzyıl işçileri (ve köylüleri) tarafından maruz kaldıkları kapitalizme karşı tasarlanan temel alternatifleri sınıflandırmaktadır.

Emek hareketleri –rekabetçi olandan başlayıp reformist olandan giderek devrimci boyuta dek değişen biçimde– ne kadar "radikal" olduklarıyla ve sınaî ilişkilerin yanı sıra devleti de dönüştürmek isteyip istemedikleriyle farklılaşırlar. Bu durum üç çift alternatif doğurur. İlk çift alternatif, en ılımlı olanıdır –yani, kapitalizmi değiştirmemek ancak işçilere kapitalizmle "başa çıkabilmelerini" sağlayacak fırsatlar sunmak. İşçiler eğer, sadece piyasa avantajı sağlamak üzere kolektif dayanışmayı kullanarak mevcut piyasa kuralları ve koşullarını kabul ediyorlarsa, ben buna *korumacılık* kavramını uygun görüyorum. Kooperatifler, Robert Owen'ın model fabrikaları veya Çartist Toprak Planı ya da bugünün kitlesel Bask Mondragon işletmelerinde olduğu üzere, genellikle korumacıdırlar. Bunlar içsel kolektivizme örnektir ancak aynen kapitalist bir işletme gibi dış piyasalarda faaliyet gösterirler. En yaygın korumacılık ise, 19. yüzyıl sendikalarının çoğuna asıl isimlerini –Britanya'da "dostane topluluklar", ABD'de "hayırsever topluluklar", Almanya'da *Unterstilztungsverein*– veren sendika sigorta fonlarınca sağlanmıştır.

Ancak işçiler genellikle, mevcut piyasa kuralları ve yasaları dâhilindeki önyargılar yoluyla mutlak korumacılıktan mahrum bırakılıyorlardı. İşçiler sendikaların yasal olarak tanınmasını ve kooperatiflerin kredi ve sermaye sorunlarını hafifletecek yasalar talep ediyorlardı. İşte bu, Proudhon'un savunduğu *mutualizm*di. Sözüm ona sosyal demokrasinin büyük kısmı, emek örgütlerinin hak ve özgürlüklerini korumak için sadece devlet düzenlemesi talep ederek, mutualist hale geliyordu. Sendikalar aslen kendi kolektif hakları için mücadele ediyordu. 19. yüzyıl insanlarının çoğu, devletleri pek de "sevimli" biçimde tecrübe etmedi ve özgürlüğü, devlet*ten* özgür olmak olarak tanımlama eğilimindeydi. Hemen hemen bütün işçi sendikalarının istediği, mutualist haklar ile makul ve uzlaşmacı işverenlerdi. Ben kitabın bu cildi boyunca, insanların, tarihin önceki dönemlerinde de olduğu gibi, siyasal olmak yönünde pek az istekli olduğunda ısrar ediyorum. İnsanlar devletlerden uzak durmayı tercih edebilirlerdi ancak devletler onlara müdahale ettiğinde siyasallaştılar. Marshall, sendikal örgütlenme haklarının –her ne kadar yasal da olsa aslında kolektif olmaları nedeniyle– kendi sivil yurttaşlık kavramına aykırı olduğunu söylüyordu. Ancak rejimler 19. yüzyıl boyunca, zaman zaman gaddarca yollarla, böylece Marshall'ın yurttaşlığın evrimci aşamalarını boşa çıkarır biçimde bu haklara direndiler. Bazı vakalarda kolektif örgütlenme hakları, diğer pek

çok yurttaşlık hakkı ve başlıca siyasal hakların elde edilmesinden uzun zaman sonra, 20. yüzyıla kadar verilmedi. Devletin aldığı mali haraçların 19. yüzyılın başlarında düşüşe geçmeye başlamasıyla, rejimlerin sendikaları yasal olarak tanımaya karşı direnişi, işçilerin siyasallaşmasının başlıca nedeni oldu. Eğer devlet örgütlenme özgürlüğüne izin vermiyorsa, o halde dönüştürülmeliydi. İşçiler, Tablo 15.2'de belirtilen diğer alternatifler yönünde harekete geçtiler.

Tablo 15.2. Kapitalizme karşı işçi ve köylü alternatifleri

Mücadelenin taktiksel zemini	Kapitalizme dönük strateji		
	Rekabetçi	*Reformist*	*Devrimci*
Ekonomi	Korumacılık	Ekonomizm	Sendikacılık
Devlet	Mutualizm	Sosyal Demokrasi	Marksizm

İkinci çift alternatif, kapitalizmi, reformlar yoluyla içinden dönüştürme arayışındaydı. Ekonomizm, doğrudan işverenlerle pazarlık yapmak yoluyla kazanım sağlamayı amaçlayan sendikaları tarif etmektedir. *Ekonomizm* sadece ücret talepleriyle sınırlı değildir, işyerindeki denetim meseleleri de pazarlığa konu olabilir. *Sosyal demokrasi* (her ne kadar bu terim kafa karıştırıcı biçimde Marksist devrimci partilerin bir etiketi olarak ortaya çıkmışsa da) siyasal reformizme karşılık gelir. Üçüncü çift alternatif, kapitalizmi devrim yoluyla yıkmayı amaçlamaktadır. Ben, ekonomik araçlar –sınaî başkaldırı, kitle grevi– eliyle devrimi amaçlayanları *sendikalist* (bazen de anarkosendikalist) olarak, devleti ele geçirmeyi amaçlayanlar ise *Marksist* olarak adlandırıyorum. Sendikalistler devletten kasten sakınırlar, Marksistler ise (sosyalizmin "geçici" bir aşaması olarak) merkezi bir devletçi sosyalizmi savunurlar. Göreceğimiz üzere, düşman kapitalistler ve rejimlerle karşı karşıya kaldıklarında, pek çok militan, *mutualizm*den*, ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan reformizme uğramaksızın, sağa sıçrayıp, iki devrimci alternatife varmışlardır.

Bunlar, ideal modellerdir. İşçiler nadiren tek bir amaca yönlendirilirler; bunun yerine bütün alternatiflerdeki bileşenleri bir araya getirirler. Bu gevşek kombinasyonları, zamanında "sosyalizm" olarak adlandırıldı. Emek, siyasal alternatiflere rağbet ettikçe, aynı zamanda demokrasi yanlısı haline gelmiş ve öyle kalmıştır. Rueschemeyer, Stephens ve Stephens (1992), modern dünyanın dört bir yanındaki işçilerin demokrasi için durmaksızın baskı yaptığını gös-

* *Mutualizm*: 18. yüzyılda İngiliz ve Fransız işçi hareketleri ile ortaya çıktı ve ardından Fransa'da Pierre-Joseph Proudhon, ABD'de diğer bazı düşünürlerle bağlantılı olarak anarşist görünüm kazandı. Mutualizmin önemli kavramları arasında; federasyon, karşılıklılık, özgür ortaklık, gönüllülüğe dayanan sözleşmeler, kredi ve para reformu bulunur. Birçok mutualistin görüşüne göre hükümet müdahalesinin olmadığı bir serbest piyasa –emek değer teorisine göre– kâr, kira ve faizi kaldırarak, fiyatları emek maliyetlerine çeker ve şirketler için işçilerin rekabeti yerine; firmaların ücretleri arttırarak işçiler için rekabet ettiği bir düzen sağlanır.

termektedir. Egemen sınıfların denetimi altında olan devletler onları rahat bırakmaması nedeniyle, işçiler, devletlerin (başlarda erkek olmak üzere) halkın denetiminde olmasını talep ettiler. Bu bölümde en erken tarihteki demokratik hareketlerden birini belgeliyorum.

İki nihai detay da not edilmeli. İmalat kapitalizminin 19. yüzyıl boyunca Britanya'da durmaksızın yayılması nedeniyle, "prodüktivist" Marksizm, işçi sınıfı hareketinin de aynı şekilde durmaksızın gelişeceğini umacaktı. Nihayet Britanya'daki saldırgan işçi sınıfı eylemleri, 1830lar ve 1840ların Çartist hareketinde doruk noktasına ulaştı ve ardından daha ılımlı ve daha kısmi bir hareketе dönüştü. Britanya işçi sınıfı muhtemelen hiçbir zaman, Çartist dönemin başlarındaki kadar birleşik ya da militan olmamıştır. Peki, bu doğrusal olmayan bir gelişmenin nedeni nedir? İkincisi, işçi sınıfının gelişimi örgütsel bir tuhaflık da barındırmaktadır: İşçiler, daha önce toplumsal katmanlaşmaya destek olmuş olan örgütsel kuşatmaya karşı çıkabilirlerdi. Halk sadece arada bir tarihsel aktör haline geldi çünkü sınıf yapısı asimetrikti; egemen sınıflar, madun sınıflardan daha kapsamlı biçimde örgütlenebilmişti. Kendi örgütlenmeleri 19. yüzyılın başlarında Britanya'da ve 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı itibariyle hemen her yerde sarsılmıştı. Nasıl ve neden?

Girişimci Kapitalizm ve Halk Siyaseti, 1760–1832

1.Bölüm'de ele alınmış olan 18. yüzyılın ikinci yarısındaki üç devrim, Britanya'nın sınıf ilişkilerini dönüştürdü: Girişimci kapitalizm, modern devlet ve kitlesel ve düzensiz okuryazarlık yükselecekti. Burada bunlardan ilk ikisini sırasıyla tartışıyorum ve üçüncüsünü de bu iki hikâyenin gidişatı dâhilinde ele alıyorum.[1]

Britanya tarımı, eşi benzeri olmayan şekilde, henüz 1760 yılında, toprak sahipleri, kiracı çiftçiler ve topraksız emekçi aileleri neredeyse tamamen uzlaştırmak yoluyla, hâlihazırda kapitalistti. Artık pek çok topraksız erkek ve kadın, imalatın ve ticari kaynakların mutlak özel mülkiyetine sahip girişimciler ve "aracılarla" sağlanan kent istihdamına katılmaya zorlanıyordu. Bu emekçiler açısından, iş yerleri olarak, imalat ile hizmet sektörleri ve fabrika, atölye ya da sokak arasındaki ayrımların pek bir anlamı yoktu.

Girişimciler en çok artizanları tehdit ediyordu. 4. Bölüm, artizanların nasıl mülk sahibi "halk" ile mülksüz "kalabalık" arasında belirsiz bir sınıfsal konumda kaldığını tartışmaktadır. Bunlar, tarihsel olarak küçük burjuvazinin alt sınırına yakın bir belirsizlikte asılı kalmışken, kendilerine ait örgütlere de sahiplerdi. *Loncalar*, "efendiler", onların aileleri ve "erkekler"den müteşekkil yerel toplulukları kentsel çevre ve vasıflı mesleklerle bir araya getirerek, bun-

[1] Bu bölümün yararlandığı temel kaynaklar: Thompson (1968), Perkin (1969: 176-217), Muson (1972), Prothero (1979), Hunt (1981) ve Calhoun (1982).

ları ulusal bir siyasal örgüte gevşek biçimde eklemlemişti. Loncalar, ruhsatlıydı ve devlet tarafından düzenleniyordu, karşılığında zanaat becerilerinin arzı üzerinde bir tekelin korunmasını sağlıyordu. Seyyar bakım işçileri, oduncu-lukta, taşçılıkta, dericilikte ve (artan biçimde) metalcilikte becerisi olan işçiler, *ülkeyi dolaşan kalfalar* biçiminde örgütlenerek, giriş ve ücret oranlarını kolektif olarak denetliyorlardı (Leeson, 1979). Yakın geçmişte, bu iki örgütün büyük kısmı, daha gevşek zanaat örgütleri içinde eridi ve *seyyar işçiliği* ortaya çıkardı. Artizanlar yerel ticaret koşullarından faydalandılar ve bu seyyarlık ağlarını, emeği bir yerellikten geri çekme, seyahat giderlerini elde etme ve bir başka yerde iş bulma yönünde kullandılar. Bütün bu örgütler, kendi tarifelerini belirlemeleri ve işverenlerle pek az pazarlık yapmaları itibariyle esasında *korumacıydı.* Seyyar işçilik, 18. yüzyıl esnafına, girişimcilerden daha yaygın biçimde örgütlenme imkânı sundu. Örneğin 1764'te ağ dâhilinde altı bin göz dolduran Londralı terzi ülke içinde "kayboldu". Seyyar işçilik aynı zamanda (1799 ile 1824 yılları arasında sendikaları yasadışı ilan eden) *Combination Acts*'ten de sıyrılabilirdi. Yaygın örgütlenme ve seferberlik, artizanlara, işverenlere ve tüccarlara üstünlük sağlama imkânı tanıdır.

Ancak artizanlar, sınıfsal değil kısmi olan ve zanaatlarla sınırlı bir örgütlenme sağlarken, toplam iş gücünün % 5'i ila % 10'u arasında bir orandan fazlasını oluşturmuyordu. Bunlarla tarım işçisi kitle ya da kentli gündelik işçi kitlesi arasında büyük bir uçurum meydana gelmişti. Ardından, 19. yüzyılda artizanlar bir yandan da girişimcilerin baskısını hissetmeye başladılar. Emek piyasası ulusal hale geldikçe, loncalar, seyyar işçiliğin girişimcilere üstünlük sağlama kapasitesi de zayıfladı. Artizanlar aynı zamanda malzeme satın alımı ve ürünlerinin satışı üzerindeki denetimlerini de yitirdiler. Bazı sınaî zanaatçiler, özellikle de değirmenciler ve dokumacılar, girişimcilerin piyasalarını ve atölyelerini kuşatmasıyla aynı zamanda hem işyerlerini hem de kayıt denetimlerini yitirerek yerlerini makinelere ve vasıfsız işçilere bıraktılar. İki büyük sanayi olan pamuk ve demir sanayinde –ki pamukta genellikle bekâr kadınlar ve çocuklar çalışıyordu– bir fabrika proletaryası doğuyordu. Napolyon Savaşları'nın neden olduğu kitlesel işsizlik ve düşük ücretler ile nüfusun artması ve kentlere kitlesel göçle daha da kötüye giden durum, emek piyasası üzerindeki baskıları iyice arttıracaktı (O.Brien, 1989). Kentlerde (bulaşıcı hastalıklar yoluyla) artan ölümler ise çalışan nüfusu dengeliyordu.

Artık girişimcilerin eşitleme saldırısı, artizanların düşük ücretlere zorlanmasını, daha fazla düşük ücrete çalışacak kadın ve çocuğun istihdam edilmesini hedefliyor, işverenlerin denetiminde bir çıraklık sistemini kuruyor ve artizanların hammadde ve müşterilere doğrudan ulaşmasının önünü kesiyordu. Artık esnaflar da "kalabalık" haline gelmişti. Bazı artizanlar, düşük ücrete parça başı çalışır hale geldi, diğerleriyse atölye ve fabrikalara girerek hayatta kaldı.

Ancak burada bir işçi sınıfına dönüşen şeyin doğasını dikkatlice değerlendirmek durumundayız. Bunların, pamuk sanayindekiler dışında pek azı fabrikalardaydı ki pamuk işletmelerin çoğu küçük işletmelerdi. 1851'de ortalama bir tekstil firması, eğirme ve dokumacılıktakiler bir araya geldiğinde 300'ü biraz geçse de, yalnızca 100 kişinin biraz üstündeydi. 1890 yılı itibariyle bu ortalamalar iki katını bulmamıştı bile (Farnie, Joyce'tan alıntı, 1980: 158; bu paragraftaki diğer rakamlar için Bkz. Clapham, 1939: I, 184-193, II, 22-38, 116-133). Sadece birkaç maden ve demir işletmesi vardı. 1838'de Cornish kalay madenleri yaklaşık 170 işçiye sahipti, kömür madenciliğindeki ulusal ortalama ise sadece 50 işçiydi ancak bir düzine kuzeydoğu madeninin her biri 300'den fazla işçi çalıştırıyordu. 1814'te Carron demircilik işletmesi 2000 kişiyi istihdam ediyordu ("ki Avrupa'daki en büyük fabrikaydı") ancak İskoç demirciliğinin ortalaması 20'de kalıyordu. Bir avuç fabrika ise cam, çatal bıçak, seramik ya da yün üretiyordu. 1871 nüfus sayımına göre, tahminen (toplam istihdamın dörtte birine karşılık gelen) üretim istihdamının yarısı "fabrikalardaydı" ama bu da ancak ortalama 86 kişiye denk düşüyordu. İmalattaki nüfusun büyük çoğunluğu, çoğu buhar gücünü kullanmayan küçük atölyelerdeydi. Tek tek makineler mevcuttu ve bunlar elle kullanılıyor ve hizmete sokuluyordu. "Buhar gücüyle el teknolojisi arasındaki kâr dengesi, Viktorya döneminin ortalarında, yerleşik olmaktan çok uzaktı" (Samuels 1977: 58; Greenberg 1982).

Yine, istihdamın çoğu "modern" sanayilerde değildi. 1851 nüfus sayımında, tarım ve yurtiçi hizmet sektörleri uzak ara en geniş sektörlerken, bunları pamuk, inşaat sektörü, genel işçilik, tuhafiyecilik, ayakkabıcılık, madencilik, terzilik, çamaşırcılık, denizcilik ve ipekçilik izliyordu. İşçilerin içinde kadınların oranı erkeklerle neredeyse aynıydı. Fabrika işçilerinin çoğu, genç, bekâr kadınlar ve çocuklardı. Erkeklerin büyük kısmı, evde ya da küçük atölyelerde çalışan ailelerine öteberi götürmek için gidip geliyor, hizmet makineleri için kendi alet edevatını getiriyor ya da fabrikada yapılan işler için müzakere ediyordu. Daha küçük kentler ve köylerde ise pek çok hane imalat ile tarımsal faaliyetleri birleştirmişti. Her ne kadar zanaatkârlar özerkliklerinin bir kısmını kaybetmişlerse de, genelde kendi ailesinin üyelerinden oluşan işçilerini denetleyerek ve ücretlendirerek, sözleşmeli serbest çalışanlar olmayı sürdürüyorlardı. Ancak denetimleri pek de güvenli değildi. Ev, atölye, tarlalar, madenler ya da sokaktakine benzer biçimde, fabrika işi de gündelikti. Çeşitlilik ve düzensizlik yaygındı.

Böylece Joyce (1990: 145-153) bu dönemde çok az proleterleşme ve çok az sınıf aidiyeti hissi olduğu sonucuna varıyordu. Bense tam tersi sonucu varıyorum: Kapitalizmin girişimci aşaması, işçilerin kısmen kendi hakiki heterojenlikleriyle birlik olması paradoksunu yarattı. Ancak bunu kabul edersek, prodüktivizm ve modern istihdam ya da meslek kavramının dışına çıkıp, aile ve topluluğa adım atmak durumundayız. Artizanlar kendi alanlarını tutmaya

devam etti ve işverenlerin işbölümü dayatımı* etkisini arttırdı ancak bu durum işçi aileleri açısından bütünlüklü bir aidiyet yaratmaktan uzaktı. "fabrika", "atölyenin", "hanenin" ve "sokağın" yanında doğdu ve formel "istihdam" da "ticaretin" ve gündelik "iş vermenin" yanı sıra ortaya çıktı. Ancak bütün bunlar birbirinden kesin sınırlarla ayrılmıyordu. Aksine bunlar, herhangi bir belirli istihdam biçiminin pek çok aileyi ya da yerel topluluğu sarmasını engelleyecek biçimde birbiriyle iç içeydi. Bu net meslekçi yaklaşım, bir arada yaşamaları ve atölye ve fabrikayla birbirine geçmiş olan bir hane üretim birimi oluşturmaları nedeniyle, erkekleri genç kadın ve çocuklar karşısında güçsüzleştirecekti.

Bu dönem dâhilinde hane, iş, ev ve topluluk arasında yakın ilişkiler yaratarak, oldukça farklı emek süreçleri içinde bir çeşit sınıf dayanışmasına katkıda bulundu. Gündelik istihdama karşı güvenceli istihdam, sonradan farikayı hane ve sokaktan, erkek işçiyi kadın işçiden ve vasıflı işçiyi vasıfsız işçiden ayıracaktı. Ancak sanayinin ilk dönemlerindeki işin heterojenliği, işçileri istisnai ve değerinin altında bir biçimde homojenleştirerek pek çok işyeri, hane ve aileye nüfuz edecekti – bu, fabrika emek sürecinin sonucundan ziyade girişimci kapitalizmin farklı emek süreçlerine ve işyeri, hane ve topluluğun içine nüfuz etmesinin sonucu olacaktı.

Böylesi bir sınıf bileşimi yalnızca parçalı olabilirdi ve kendi başına pek az sınıfsal eylemin önünü açabilirdi. Ancak bu durum, Britanya devletinin üç biçimde –eski rejim kapitalizmi, militarizm ve federalizm (Bkz. Tablo 3.3)– belirginleşmesiyle ortaya çıkacaktı ve artık merkezileşme eğilimleriyle gergin hale gelmeye başlayacaktı. Bu dönem süresince rejim, lonca ve gündelik işçilerin "ticaret üzerindeki baskılarını" ortadan kaldırmak yoluyla merkezi devletin mevzuatına klasik siyasal iktisadı yerleştirdi. 1799 ila 1813 yılları arasında, asgari ücretler, esnafa girmenin koşullarını tanımlayan çıkarlık kuralları ve fiyat sabitlemesini ortadan kaldırdı ve de 1799 ve 1800 *Düzen Yasaları**, sendikaları yasakladı. Artizanlar, yeni piyasa güçleri karşısında yasal korumadan mahrum bırakıldı. Moral açıdan kırgın ancak öncelikle asiyasal olan esnaf, mesleki bir direnişi dükkân dükkân örmeye girişti. Ancak esnafın büyük kısmı, pek çok vasıfsız işçiye benzer tehditlerle karşı karşıya kaldı. Böylece zanaatçı birlikleri, ekonomik pazarlık adına korumacılıktan vazgeçti. Bölgesel grevler ve lokavtlar da sonuç veriyordu: Londralı ayakkabıcılar 1818'de ve tekrar 1824'te, Lancashireli pamuk eğiricileri 1824'te ve 1828'de, gemi işçileri 1824'te, Bradfordlu yün tarakçıları 1825'te, mekanik dokuma tezgâhı işçileri ve

---

* *Sectionalism* ve *segmentalism*: "Sectionalism" aynı mesleki daldakilerin birbirlerini tutmasına, "segmentalism" işbölümüne dayalı bir bir aradalığa işaret etmektedir. Çeviride bu kavramlar tek bir kelimeyle karşılanmamış, anlamını verecek biçimde farklı biçimlerde karşılama tercih edilmiştir.

Combination Acts [Düzen Yasaları]: Britanya'da 1799 yılında bütün işçi örgütlenmelerini, sendikalarını ve toplu sözleşmeyi yasaklayan yasalardır.

el dokumacıları 1826'da, Kidderminster halı dokumacıları 1828'de ve Londralı terziler 1834'te yenildiler. Bütün bu grevler bastırıldı. Ortaya çıkan şey, daha fazla ücret kesintisi, düşük ücretli emek, genç kadın ve çocukların fabrika ve "ev işlerinde" istihdam edilmesi, becerilerin körelmesi ve daha geniş bir kalabalıktı. Sınaî eylem bazı işçilerin sınıf aidiyetini bir dereceye kadar arttırdı ancak hiçbir kazanım elde edemedi.

Böylece işçiler, başta geleneksel gösteriler ve Parlamento'ya verilen dilekçelerle ulus devleti zorlamaya başladılar. Daha üst seviyedeki, daha iyi örgütlenmiş olan esnaf başı çekecekti: İpek dokumacıları, ayakkabıcılar, saatçiler, köseleciler, marangozlar, terziler, eyerciler ve boyacılar. Bu durum, teknik okullar ve Owencı "bilim yurtları" (ki sayısı 500'ü okuma odası olmak üzere 700'dü), dostluk dernekleri, dini örgütlenmeler ve dergi ve gazeteler üzerinde egemen olarak işçiler arasındaki bölük pörçük okuma yazmanın zeminini güçlendirdi. Ekonomik, siyasi ve edebi liderlik, özellikle dokumacılar gibi parça başı çalışan ve cüretkâr işçilerden etkilene gruplara da uzandı. Artık talepler, sendikal kolektif hakları, çıraklık düzenlemelerini, "adil" fiyatlar ve ücretlerin sağlanmasını ve makineler yüzünden işinden olan işçilere tazminat verilmesini talep ederek *mutualist* hale geliyordu.

Parlamento'da iki uç kanattaki Radikaller ve Muhafazakâr Toryler, bu taleplere sıcak yaklaştılarsa da çok az sonuç alınabildi. Düzen Yasaları aslında 1824'te iptal edilmişti ancak ardından gelen bir grev dalgası, tipik bir burjuva tarzı olarak, yalnızca görülebilecek biçimde ahlaken meşru kabul edilen bireysel özçıkarın ifade edilmesiyle yakından bağlantılı görünen kolektif örgütlenme haklarını tanıyan 1825 Yasası'nın çıkmasına yol açmıştı. Aslında sadece, kendi ücretleri, fiyatlar, çalışma saatleri gibi konuların konuşulması şiddetle yasaklı olan toplantılara katılan işçilerin bir toplanma özgürlüğüne sahip olduğu söylenebilirdi. Diğer bütün toplanma biçimleri, işin yasadışı biçimde engellenmesine dönük kriminal komplolar olarak görülüyordu. Bu da, zanaatkâr birliklerinin çoğu hale üretim üzerindeki denetimlerini uygularken, bütün genel ve ulusal sendika ve birliklerin yasaklanması anlamına geliyordu. Mahkemeler her ne kadar yerel toplantıların etkin biçimde soruşturulamayacağını kabul etmişse de, grevler soruşturulabilirdi ve soruşturuluyordu. Daha önce *Düzen Yasaları*'nı atlatmakta başarmış olan emekçilerle artizanların artık neredeyse aynı konumda olmalarıyla birlikte, sendikalar en az *Düzen Yasaları* zamanındaki kadar baskı görüyordu. Siyasal iktisatçılar serbest ticaret yasalarının aslında ahlaki olduğuna inanırken, eski rejim ise işçilerin kötü durumuna karşı ahlaki bir anlayış geliştirmenin ilerlemeyi durdurmayacağını düşünüyordu. Parlamento buna ilişkin bir düzenlemeyi yapmayı reddetti ve mutualizm meselesi rafa kalktı.

Göreceğimiz üzere, merkezi rejimler (direnişi sindirmek üzere yeterli gücü kullanmasa bile) ne zaman korumacı ya da mutualist işçileri adeta tamamen bastırsa, işçi ajitasyonu hem sınıfsal hem de ulusal düzeye sıçramıştır. Bir dönem, işçilerin düşüncesinde reformizm baskın hale gelmişti: Eğer devlet onları korumuyorsa, o halde devlet reforme edilmelidir. 4. Bölüm, oy hakkı taleplerinin halk geleneklerinin içinde yankılandığını göstermektedir. E.P. Thompson (1968:213) işçi sınıfının, "bazı sıradan ve belirleyici bir özelliği olmayan insan hammaddesinden yoktan var edildiğini" ileri sürüyordu. Tarihi geleneklerin sunduğu diğer toplumsal kimlikler –din, halk siyaseti ve "hür doğmuş İngiliz'in hakları" ve Protestan ahlaki eşitlik kavramları (ki daha sonra Fransız ve Amerikan cumhuriyetçi gelenekleriyle de karşılaşacağız)– işçilerin, her daim sınıf bilinciyle olmasa da gerçekleştirdiği protestoları beslemişti. Locke'tan Paine'e radikal doğal haklar geleneği dâhilinde, oy hakkı talepleri, –asgari geçim hakkı, ortak iyi adına toprakların topluluğa ait olması ve zenginliği sınırlama ihtiyacı gibi– toplumsal taleplerce destekleniyordu. 4. Bölüm'de de gördüğümüz üzere sivil toplumun ortaya çıkışı, modern devletin yükselişi ve jeopolitik rekabetler, popülizmin tabana doğru yayılarak, daha halksal, radikal ve ulusal açıdan merkezileşmiş bir kimliğin doğmasına yol açacaktı.

Ancak bu duruma, devletin askeri açıdan belirginleşmesi de çok yardımcı oldu. 11. Bölüm'ün de gösterdiği üzere 18. yüzyıl savaşları, insan gücünün kitlesel olarak zorla askere almayı ve büyük finansmanı gerektiriyordu. Genelde yurtdışından ve İrlanda'dan asker devşiren sermaye yoğun donanması ve ordusuyla birlikte Britanya, askerden çok paraya ihtiyaç duyuyordu. Britanya, büyük ölçüde eski rejimin kapitalist olduğunun belirginleşmesinin yolunu açtığı önceliklere göre para topladı. Zenginlerden borç aldı ve ödedi; çoğunlukla –bira, tütün, tuz, şeker, çay, kömür ve barınma gibi–gündelik tüketim maddeleri vergilendirmek yoluyla vergi topladı. 1800 ila 1834 yılları arasında (borçların geri ödenmesi yükü azalıncaya kadar), bu yük, tasarrufu olmayanlardan tasarrufu olanlara doğru yeniden bölüşülerek külfetli ve gerileti̇ci olmaya devam etti. Bu durumun daha geniş ekonomik etkileri de mevcuttu. Savaşlar süresince reel ücretler düşerken enflasyon ise yılda % 3 oranında artacaktı. Kütlesel işsizlik barış zamanında da sürdü, öyle ki yoksul yardımları, devletin asli sivil faaliyeti olmaya devam etti. Yaklaşık bir milyon insan, yerel yönetici sınıf tarafından aşağılayıcı denetimlere maruz kalarak yardım talep ediyordu. Siyaset, aynen ekonomi gibi, sadece erkek işçileri değil, bütün aileyi sömürüyordu. Merkezi hükümet ise önceliklerini belirginleştirdi. 1820-25 yılları boyunca, tahvil sahiplerine yapılan nakit transferleri hükümet harcamalarının % 53'ünü oluştururken, yoksul yardımları ise ancak % 6'ına karşılık geliyordu (O'Brien, 1989). Böylesi bir mali sömürü hayatlarını muazzam biçimde etkilemesine ve aleni sınıfsal eşitsizlikler vücuda getirmesine karşı işçi aileleri siyasallaşmayıp dane yapacaktı? Ajitasyon, oy reformunu devletin

ekonomik reformuna ve sosyal politikaya bağlayacaktı. Artizanların bölük pörçük okuryazarlığının zemini vasıtasıyla devlet –kalabalıklar anlamındaki– halka karşı onur kırıcı olmakla suçlanıyordu.

Böylece üç farklı ajitasyon birbirine karışacaktı: Protestonun başını, kapitalist girişimcilerce sömürülmeye karşı çıkan artizanlar ve gündelik işçiler çekiyordu; bu huzursuzlukların mutualist ve demokratik siyasete aktarılması merkezi devletin siyasal iktisadını hedefliyordu ve halkın eski rejimin kapitalist devleti tarafından mali ve siyasal açıdan sömürülmesine karşı bir halk protestosu ortaya çıkıyordu. Giderek pek çok işçi ulusal düzeyde radikalleşti ve sınıf aidiyeti anlayışları genişledi. 1800 yılından sonra işçiler düzenli olarak " işçi sınıfı" ve daha yaygın olarak "çalışan sınıflar" kavramlarını kullanıyorlardı (Briggs, 1960). İşçiler küçük burjuva emek-değer teorisini kendilerine mal ettiler – "biz çalışıyoruz, meyvesini tembeller topluyor" diyorlardı. 1834'te Owencı gazete *Crisis* (Kriz), iki sınıfın sayılarını hesapladı: "Zenginliğin üreticileri" ve "üretici sınıflar" 8.892.731 kişi, "üretici olmayanlar" 8.210.072 kişiydi. Gazete, üreticiler yıllık gelirden 100 milyon £ alırken, üretici olmayanların 331 £ almasından şikâyet ediyordu (Hollis, 1973: 6-8). Artizan yazarlar "biz"-"onlar" ayrımına gidiyorlardı. Burada "biz", gücünü karşıtların bencilliği üzerinde ahlaki bir üstünlük olarak görülen karşılıklı korunma etiğinden alan kolektif eyleme dayanıyordu (E. P. Thompson 1968: 456-69).

Sınıf hasmımızın kim olduğuna ilişkin açık bir anlayışa sahip miydik? 1832 yılı öncesinde siyasal hasımla ekonomik hasım aynı şey değildi. Hatta siyasi müttefikler sıklıkla ekonomik olarak hasımdılar. Küçük girişimcileri de içeren küçük burjuvazi de birikimci olmaktan çok tüketiciydi ve aynı zamanda oy hakkına da sahip değildi. Reform mücadelesi sınıfsal olmaktan çok popülistti, sınıfsal etiketlerden ziyade, demokrat, Jakoben ya da Düzleyici (Leveller) kimliklerini taşıyordu. Radikaller girişimcileri hedeflemekten çok, kiralar ve devletten ruhsatlı tekeller yoluyla hayatını sürdüren "eski yolsuzluk düzenine ait" rantiyer devlet görevlilerini hedefliyordu. Faal kapitalistler radikallerin kafasını karıştırıyordu. *Kriz,* (en hafif tabirle) "gerekli ancak sayıca çok" olan "distribütörler, memurlar ve imalatçılar"dan oluşan üçüncü bir ara "sınıf" ortaya çıkaracaktı. Bazı artizan gazeteleri girişimcileri sınıf düşmanı olarak tanımlıyordu: "Efendilerin çıkarları ile insanların çıkarları, en az ışıkla karanlığın birbirine karşıtlığı kadar karşıttır" ya da "Kapitalistler kendilerinden başka hiçbir şey üretmezler; onları işçi sınıfları besler, giydirir ve ağırlar" (Hollis, 1973: 45, 50). Fakat işçiler Parlamentoya, yerel hâkimlere, yerel papazlara, siyasal iktisatçılara, ajan ve provokatörlere, düzenli askeri birliklere ve köy ağalarının milislerine de karşı duruyorlardı. "Eski yolsuzluk düzeni", "kilise ve kral" ya da "siyasal iktisat", artizanlara, genellikle kendi efendilerinden daha büyük ve daha şiddetli düşmanlar olarak görünüyordu. Artizanlara yönelik saldırılar, bazen "eski yolsuzluk düzenine" karşı "sınaî

sınıflarla", bazen (daha sonraları) siyasal iktisada karşı eski düzenin paternalist unsurlarıyla, bazen ise Protestanlık ya da Muhalif popülizmle kesimsel bir ittifak dâhilinde yukarıdan desteği de beraberinde getiriyordu.

Bu dağınık, genelde de yerel kesimsel bağlantılar herhangi bir saf sınıf bilincine gölge düşürüyordu (Prothero 1979: 336; Stedman-Jones 1983; Joyce 1991). Doğrusu, 1832'den önce düşman tek bir sınıf değildi. Her ne kadar bu "düşmanların" büyük kısmı emeğe karşı bir olmuşsa da (4. Bölüm'de de tartışıldığı üzere) oylama sırasında bunlar, hangi sınıfların temsil edilmesi gerektiği ve devletin ne kadar Protestan olması gerektiği üzerine derin biçimde bölündüler. Bu durum, işçiler üzerindeki yerel kesimsel denetimi zayıflattı ve siyasi hoşnutsuzlukları ise radikal girişimcilerce ve hatta 1830 yılı civarında Whiglerce teşvik ediliyordu.

Bu siyasal gruplaşmalar, bir alternatife dönük bir sınıf kavramının da altını oydu. En popüler radikal ekonomik alternatifler ise Robert Owen'a aitti. Owen'ın korumacı üretici kooperatiflerini savunması, artizanların ve gündelik işçilerin piyasaya eşit erişim sağlamaya dönük tutkusuna da hitap ediyordu. Mutualist akımlar da kabarıyordu. 1820'li yıllar boyunca John Gray, Thomas Hodgkin ve William Thompson, kapitalistlere, artizanların devletin garanti altına alması gereken piyasayla kurduğu meşru ilişkiye müdahale eden asalak simsarlar oldukları suçlamasıyla saldırmak üzere *Poor Man's Guardian* ve *The Pioneer*'ı kullanıyordu. Noel Thompson (1988) bunlara "Smithçi sosyalistler" adını veriyordu. Bunlardan birkaçı, modern sosyalistlere benzer biçimde, piyasa ilişkilerinden ziyade üretimi yeniden örgütlemeyi savunuyordu. Bu yaklaşım, dönemin artizan ayrıcalıklarını ise sahiplenmiyordu. Ancak ekonomik görüşler, oy hakkı üzerine siyasi mücadelenin içine gömülmüştü. Pek çok işçi (özellikle Refom yasaları'ndaki ifadeleri gördüğünde) radikal burjuvaziyle olan siyasi ittifakları konusunda kuşkucu olsa da, başka bir alternatifleri de yok denilebilirdi. İşçilerin bu ittifak olmaksızın arzuladıkları mutualist bir mevzuata ulaşma şansı yoktu. Ortaya çıkan bir sınıf, çok farklı emek süreçlerine dâhil işçi ailelerini birleştiriyordu ancak siyaset de işçilerin düşman ve alternatif anlayışlarına dair kafalarını karıştırıyordu.

E.P. Thompson bu dönemi mükemmel biçimde "İngiliz işçi sınıfının oluşumu" olarak adlandırdı ve fazlasıyla da eleştiri getirdi. Currie ve Hartwell (1965), Thompson'ın başlığının "bir mit, belinlenmiş hayal gücü ve kuramsal tahminlere" karşılık geldiğini ileri sürüyordu. Currie ve Hartwell, diğer düşünürlerin İngiltere (Prothero 1979: 337) ve Fransa (Sewell 1974: 106) için yaptıklarına benzer biçimde, 19. yüzyıl başlarındaki emek hareketlerinin çoğunlukla sadece artizanlara ulaştığını, Thompson'ın artizan ve emekçiler arasında hatalı biçimde bir birlik varsaydığını ve yerel saygın kesimsel denetim altında "kayıtsız ve sessiz kitlelerin" kavgacı protestolardan etkilenmediğini savunuyordu (Currie ve Hartwell 1965: 639; Church ve Chapman 1967: 165; Morris 1979

kavramsal meselelere ilişkin tartışma yürütmektedir). 1830'da var olan tek bir "işçi sınıfı" söylemi aslında tarihsel olmayacaktır. Nihayet belirli bir güce ulaştığında, işçi sınıfı, aynı düşmana karşı ekonomik mücadeleyi önüne koymak üzere sadece popüler siyasi mücadeleye ihtiyaç duyacaktı –ve 1832 yılından sonra, bu gerçekleşecekti.

Çartist Proleter Ayaklanmalar, 1832–1850

İşçi militanların Büyük Reform Yasası'na dair korktukları başlarına geldi. 4. Bölüm'de de tartışıldığı üzere, küçük burjuvazinin üst tabakasının büyük kısmı ve eski rejim, tek bir kapitalist sınıf oluştururken, devlet ise tam kapitalist ve biraz daha merkezileşmiş biçimde belirginleşti. İmtiyazlı orta sınıflar her ne kadar az çok heterojen kalsa da ve inatçı olabilse de, Reform Yasası bunların altındakilerin siyasal ilgilerini azalttı. Parlamentonun birkaç radikal üyesi, oy hakkına ilişkin daha fazla reform için bastırsa da burjuva seçmenler, bunların çoğunu 1837 yılı itibariyle görevden uzaklaştırdı. Parlamento, oy hakkı meselesini yatıştırdığına inandı. Artık "radikal", iki farklı anlama geliyordu: Londra İşçilerin Birliği gibi artizan gruplar ve birkaç orta sınıf aktivist için "radikal" kavramı halen oy hakkının genişlemesi ve yaşam standartlarının devletçe korunması anlamına geliyordu. Ancak başkalarına göre ise sadece "bırakınız yapsınlar" demekti.

1834'teki yeni Yoksul Yasası, işçi aileleri üzerinde, bir yandan tikelci bağışlara katkı sunmak üzere önde gelen kişilerin güçlerini azaltırken, daha sert denetimler getiriyordu. İşçilerin protesto toplantılarında, bu yasa, "evlilik bağının çözülmesi – bütün yurtiçi etkilerin yok edilmesi ve dünyanın herhangi bir ülkesindeki yoksullar arasında maruz kalınan gelmiş geçmiş en şiddetli ve canavarca baskı" olarak kınanıyordu (D. Thompson'dan alıntı, 1984: 35). Çartistlere karşı kuzey askeri birliklerinin komutanı olan General Napier, ayaklanmayı açıklamak üzere Yoksul Yasası'na vurgu yapıyordu: İşçi sınıflarının "temsil gücünden yoksun bırakılması" ve kaynaklarının "borç için konulan dolaylı vergiler yüzünden kuruması", yeni Yoksul Yasası eliyle bir "hayalet" yarattı (Napier 1857: II, 1,9). Ancak belediye yönetimi reformları ve yeni polis otoriteleri aynı zamanda, yerel egemen sınıflar hangisi olursa olsun yeni rejimi daha temsilci kılarak, yeni rejimin yerel iktidarını da pekiştirdi. Gazete yasası ise basın ruhsatlarını sıkılaştırdı. İrlanda Zor Yasası, baskı yapmaya dönük istekliliği görünür kıldı. Genel sendikalar, özellikle 1834'te kurulan ve yaklaşık 500.000 üyesi olan Büyük Ulusal Birleşik Sendikası "komplolar" bahane edilerek bastırıldı.

Böylece 1830'lu yıllar boyunca yeni rejim, ulusal bir işçi sınıfı kimliğini, muhalefetini ve hatta birliğini tetikleyecekti. Yeni rejimin ekonomik saldırısı, dar esnaf dayanışmasının etkililiğini azalttı ve ailelerin manevi felaketini kö-

rükledi. Bu saldırı, özellikle de Yoksul Yasası, en yoksullara en doğrudan biçimde zarar verdi ancak artizan militanlar en fazla tehdide sendikaların örgütlenme haklarına yönelik tacizlerle maruz kalıyordu. Hepsi oy hakkı istiyordu ve bu hakkın sınıfsal bir hak olmasından ötürü bir sınıf olarak örgütlenmek durumundaydılar. Mesleki dayanışma ve buna bağlı denetimler güç kaybetti, işçi sınıfı gelişti. Bu gelişimin temel tezahürü –en az bu cilde konu olan herhangi bir hareket kadar "sınıf temelli", "kitlesel" ve amaçları itibariyle "devrimci" olan– Çartizm'di.

Çartizm tek bir mesele, yetişkin erkekler için demokrasi etrafında kurulmuştu ve tek bir belgeye, Bildirge'ye (*Charter*) sahipti[2]. Çartizm'in *Altı Nokta*'sı, erkeklere evrensel oy hakkı, yıllık parlamentolar, gizli oylama, milletvekilliği için mülk sahibi olmaz kuralının kaldırılması, seçim bölgelerinin parlamentoda eşit temsili ve milletvekillerine maaş verilmesi taleplerini dile getiriyordu. Çartistler kadınların oy hakkını da destekliyorlardı ancak liderler bunun içinde bulunulan zamanda talebe zarar vereceğini iddia ediyorlardı. Ancak Çartistler oy meselesini nihai amaç olarak görmüyorlardı. Bu ciltte sürekli altını çizdiğim üzere, esas ulaşılmak istenen hedef siyasal yurttaşlıktı. İnsanların çoğu kendilerini devletten uzak tutmayı tercih ediyordu. Ancak devletler onları sömürmeye ve böylece siyasal olarak kısıtlamaya başladığında, insan siyasallaşıyordu. Çartistler oy hakkını, kendilerini eşi benzeri olmayan toplumsal ve ekonomik sömürüden kurtulmak için istiyorlardı. Daha düşük ve artan oranlı vergilendirme, Yoksul Yasası'nın reformu, daha az yerel hükümet ve polis gücü, bir "on saatlik işgünü" yasası ve sendikal örgütlenme hakları dâhil olmak üzere "ücretli köleliğe" karşı mutualizm koruması için bastırıyorlardı. En popüler sloganları "Bildirge ve daha fazlası" idi. Tutuklanan bir Çartist, cezaevi sorgu yargıcına şunları söylüyordu:

> En büyük sıkıntı, huzursuzluğumuzun nedeninde yatmaktadır – eğer ücretler olması gerektiği gibi olsaydı, oy hakkı üzerine tek bir söz bile duymazdık. Eğer efendiler yalnızca işçilere hayatın genel rahatlıklarını sağlamak adına bir şeyler yapsaydı, bizler dünya üzerindeki en memnun varlıklar olabilirdik. [D. Thompson 1984: 211]

Oy hakkına sahip sınıflar Çartistlere pek destek vermediler çünkü bu sosyo-ekonomik hedeflerinin çoğuna karşıydılar. Orta sınıf radikal reformistler ise ilk Çartist liderliğe yardımcı oldular ve ardından ise hareketi ılımlaştırmak üzere beceriksizce yeniden ortaya çıktılar. 10 ila 46 arasında milletvekili de, her ne kadar başka türden destek sunanlar bir avuç da olsa, Avam Ka-

---

2 Çartizm üzerine temel kaynaklar: Briggs (1959b), Prothero (1971), Jones (1975), Epstein ve Thompson (1982) içindeki makaleler, Steadman-Jones (1983) ve D. Thompson (1984).

marası'ndaki Çartist-yanlısı önergeleri destekledi. Çartizm kararlı bir biçimde bir işçi hareketine dönüştü.

Hareket heterojen bir işçi kitlesini saflarına kattı. Bugüne militanların, üyelerin ve tutuklanan göstericilerin mesleklerinin ayrıntılı biçimde yer aldığı pek çok liste kaldı (Ayrıntılar için Bkz. D. Thompson 1984). Bu listelerden hiçbiri temsili bir örnek değildir ancak hemen hepsi birbiriyle uyumludur. Listelerdekilerin çok az bir kısmı hiçbir sınıfa ait değildi, bununla birlikte birkaç profesyonelin –okul müdürleri, bakanlar, birkaç doktor ya da avukatın– yanı sıra sayıca daha fazla esnaf bulunmaktaydı. Ancak büyük çoğunluğu işçiydi. Esasen yetersiz sayıda temsil edilen yegâne işçi grupları olan tarım emekçileri ve hizmetçiler ise işverenlerinde denetim altında tutuluyordu. Britanya'da çok az bağımsız mülk sahibi köylü vardı; 19. Bölüm'ün gösterdiği üzere, diğer ülkelerde köylüler örgütlenmeye ve radikalizme muktedirdi. Esasında diğer bütün imalat ve hizmet işçileri geniş rakamlarla temsil ediliyordu. Karamsar gündelik işçiler –dokumacılar, çatı örücüler, yün tarakçıları ve çivi imalatçıları– ise fazlasıyla temsil ediliyordu. Böylece ayakkabıcılık, terzilik ve inşaatçılığın bazı türleri gibi daha eski artizan esnaf, en kalabalık kitleydi. Madenciler ve tekstil fabrikası işçileri, her ne kadar sabit iş rutinleri, pek az örgütçü sağlamaları ve sıklıkla tutuklanmalarına neden olsa da "modern" meslekler içinde iyi temsil edilenlerdendir. Madenciler şiddet açısından özel bir şöhret kazanırken, terziler, metal işçileri ve doğramacılar ise barışçı protestolarda çokça temsil edilmekteydi.

Neredeyse bütün artizan esnaf yeniden ortaya çıktı, sendikaları da öyle. Yalnızca bir avuç güvenceli yüksek gelirli esnaf dayanıklı olduğunu gösterdi. Londra'da hemen hemen bütün sendikalar –ayakkabıcılar, halıcılar ve terziler gibi tehdit altındaki esnafın işçileri ve taş ustaları, şapkacılar, deri makinecileri, oymacılar ve yaldızılar ile mühendisler gibi görece tehdit altında olmayan "aristokratlar" (Goodmay, 1982)– Çartist örgütlerde birleşti. Güneydoğu Lancashire'da sadece en güvenceli sendikalar –baskıcılar, ciltçiler ve fayton yapımcıları– birleşmeden uzak kaldı. Bunlardan başka neredeyse bütün sendikalar birleşti: Pamuk eğiricileri, patiska baskıcı ve boyacıları, terziler, ayakkabıcılar, inşaat işçileri ve mühendisler (Skyes 1982). Nottingham esnafının çoğu, tehdit altındaki çatı örücüler ve ayakkabıcıların fazladan temsiliyle birlikte Çartsitlere katıldı (Epstein 1982: 230-2). Dorothy Thompson, Her şubede "Çartistlerin ve aslında liderliğin de içinde yeteneklilerden adilere kadar her tür insan bulunuyordu" sonucuna varmaktadır (1984: 233). Hareketin ortaklaşmacı doğası (ki ileride ele alınacaktır) nedeniyle yerel olarak baskın olan meslek hangisiyse o başı çekmekteydi. İşçilerin mesleki heterojenliği sınıfsal eylemi engellememekteydi.

Hareketin aynı zamanda topluluk ve aile merkezli olması –ve imalatçı kapitalizm kadar eski ve en erken radikal işçi hareketi olması– nedeniyle (Calhoun, 1982'nin de vurguladığı üzere) mesleki dağılımlar tek başına bu sınıf hareketinin genişliğini aktarmakta yeterli değildir. Pek çok imalat bölgesi, işçi sınıfı köyleriyle çevrili bir şehir ya da kasabadan ibaretti. Bu durum, Napier'in uyararak not ettiği üzere, yukarıdan kesimsel denetimden görece özgür bir örgütlenme alanı sunuyordu. Kitlesel gösteriler, gücünü, bu köylerin bayrakları altında yürüyen gruplardan alıyordu. İşçi mahallelerinde hareket, düzensiz kamusal toplantı mekânlarının ve sözlü iletişim ağlarının etrafında gelişiyordu: İbadet yerleri, okuma odaları, okullar, meyhaneler ve gazete bayileri. Örgüt istihdama değil, topluluğa dayanıyordu.

Böylece pek çok Çartist kadın ve kadın örgütü de vardı. Otoriteler genellikle kadınları tutuklamıyorlardı (veriler de bunu gösteriyordu) ve Viktoriyen toplum kadın ajitasyonunun aleyhine döndükçe, sonradan yazılan anılar da bu kadın örgütlerinin önemini azaltmayı tercih ediyordu. Ancak bu ilk işçi sınıfı hareketi dâhilinde, 20. yüzyılın ortasına değin onu takip eden herhangi bir harekettekinden daha büyük bir kadın katılımı mevcuttu. Çalışan hanenin ortadan kaldırılması, çocuk ve kadın fabrika emeği, Yoksul Yasası ve azalan oranlı vergileme, sadece genelde erkek çalışanları değil, giderek bütün aileyi sömürüyordu. Erkek militanlarda bu durum daha açık hale geliyordu. Aşağıdaki şu önemli slogana bakalım (alıntı: Bennett 1982: 96):

Çocuklar ve eşler adına
Acımasızca savaşıyoruz!
Yardım et Tanrım.

Kadınlar, Çartistlerin okullaşma ve alkolün üzerinde daha geniş denetim kurulmasına dönük iki ikincil talebine de arka çıkıyorlardı. Dorothy Thompson (bu paragraf onun görüşlerine dayanmaktadır) kadınların katılımının, Yoksul Yasası'nın daha insani hale gelmesi ve fabrika koşullarının istikrarlılaştırılmasıyla 1840'ta azaldığına inanmaktadır (1984: 7.Bölüm). İleride Fabrika Yasaları'nın Çartist hareketi daha eril hale getirdiğini öne sürüyorum. Çartizm cinsiyet eşitliğini savunmadı. Liderliği ve programı, özellikle de Bildirge belgesinin kendisi zamanına göre normal olan bir erkek egemenliğini yansıtıyordu. Ancak o zamanki sömürü, tüm ailelerin sömürülmesiydi, erkek ve kadınlar sömürü konusunda birbirinden ayrı değildi ve erkekler ve kadınlar sömürüye karşı bazı ortak yolları da paylaşıyordu. Erken dönem işçi sınıfı hareketi, kendinden sonra gelenler kadar erkek egemen değildi – ve daha güçlüydü.

Çartistler kesinlikle seferber olabilirdi. Bildirge, muazzam sayıda dilekçeyle desteklenerek üç kez Parlamento'ya sunuldu. Dilekçe imzalama ise hareketteki en düşük katılım seviyesine tanık oldu. 1839 yılında 1.3 milyondan biraz

fazla, 1842'de 3 milyon ve 1847-48'de ise 2 milyon ila 5 milyon kişi (bu sayılar iki taraf arasında tartışmalıdır) dilekçe imzaladı. Bunlar büyük sayılar kuşkusuz. Pek az imzacı tarımda ya da hizmet sektöründe çalışıyordu. İmalat işçisi yetişkin nüfus 5 milyondan biraz azken, bunun çoğu muhtemelen en az bir dilekçe imzalamıştı (orta-sınıf imzacıların sayısı çok azdı). 19. yüzyıl boyunca herhangi bir ülkede bununla kıyaslanabilecek bir kitlesel siyasi faaliyet yaşanmadı.

Militan sayısı daha azdı ama yine de çarpıcıydı. 1842 yılında Ulusal Bildirge Derneği'nin (*National Charter Association*-NCA) 400 yerel kulüpte 50.000 üyesi bulunuyordu. 1840'lı yıllarda Çartist Toprak Ortaklığı'nın yaklaşık 70.000 üyesi vardı. Önde gelen Çartist gazete *Northern Star*'ın, zirve yıllarında 60.000 okuru vardı. Katledilen militanların kamusal cenazelerinde 50.000 kişilik kalabalıklar görülüyordu. Militanlar tekrar tekrar, çeşitli kasabalarda katılım sayısı 4.000 ila 70.000 kişi arasında değişen (sayılar kesin değildir ve zamanına göre iddialıdır) büyük gösterileri kısa bir hazırlıkla düzenliyorlardı. 1842 yılında NCA Sekreterliği, Birmingham civarında muazzam toplantılar düzenlediler ve sloganlar şöyleydi: "Evrensel çığlığımız 'Bildirge'ye sahip olmalıyız' – Harika! Harika! Sadece binde bir oy vermeyecek" (Epstein 1982: 229). Ajitasyonun zirve yaptığı üç dönem vardı: 1839-40, 1842 ve 1848. İlgili rakamları bilmiyoruz ancak 1839'daki olayları bekleyen her iki taraftakiler de, liderlik son anda geri çekilene kadar bir genel grev için harekete geçecekti ve 1842 Grevi, 19. yüzyıl Britanyası'ndaki en büyük ve en genel grevdi.

Çartizm, merkezden yönetilmek anlamında otoriter bir örgütlenmeye sahip değildi. Bu nedenle ideolojisi ve (Bildirge'nin ötesinde) bir alternatif duygusu pek az şekillenmişti ve istikrarsız ve çeşitliydi. Ancak öte yandan, hareket, saldırgan, açıkça sınıf bilincine sahip ve kapitalistlere düşmandı. Kendini sosyalist olarak tarif etmeye Feargus O'Connor yine de kapitalist işverenlere "insan kanı ve çocuk kemiği tacirleri" diyerek yükleniyordu. O'Connor'ı dinleyenlerden birine göre "O'Connor toplumu yalnızca iki sınıfa bölüyordu – zengin ezenler ve yoksul ezilenler. Bütün sorun kendisini sermaye ve emek arasındaki savaş yoluyla çözecekti (D. Thompson 1984: 251). Bronterre O'Brien "kapitalist savaş halini" kınıyordu. Militanlar artık "eski yolsuzluk düzenine" değil "sınıf yasalarına" ve *Northern Star*'ın ifade ettiği biçimiyle, "insan hayatıyla beslenen Fabrikokrasi, İmalatokrasi ve diğer '-okrasi' biçimlerine sövüp sayıyordu" (Stedman-Jones 1982: 14).

Ulusal liderler (polis ajanları korkusuyla) kamusal alanda ya da komitelerde kışkırtıcı olmaktan kaçınıyorlardı ancak militanların eylemleri ve patavatsız konuşmaları genelde daha ileri gidiyordu. 1842'deki grevler, bütün işçileri katılmaya zorlama amacıyla umuma ilan ediliyordu. Ele geçirilen bir mektupta şunlar yazıyordu:

Şimdi Özgürlük zamanıdır. 1840 yılındaki düzeylerde maaşlarımızın ödenmesini istiyoruz, eğer vermezlerse, sonuç, bütün ticareti –Terzileri, Ayakkabı Tamircilerini, Fırçacıları, Temizlikçileri, Tenekecileri, Arabacıları, Duvarcıları, İnşaatçıları, Madencileri ve bütün diğer alanları– durduracağımız bir Devrim olacaktır!

Bir militan Manchester mitinginde şunları söylüyordu:

Grevin yayılmasını genel bir isyan izleyecektir ve izlemelidir. Ülkenin otoriteleri bunu bastırmayı deneyeceklerdir ancak onlara direnmek zorundayız. Şu anda aradığımız tek şey mücadele etmek üzere fiziksel kuvvetten başkası değildir. İnsanları kavgaya katmalıyız ve eğer birleşirlerse onlara kimse direnemez [D. Thompson 1984: 287, 297].

Çartistler, modern yazarlar tarafından genellikle hor görülüyorlardı çünkü bu yazarlardan pek azı, Marksist ya da prodüktivist anlamında sosyalistti (örneğin, Hobsbawm 1962: 252, 255; Musson 1976; Stedman-Jones 1983). Fakat bu, açıkça "burjuva demokrasisi" ve İşçi Partisi'nden duyulan hayal kırıklığından kaynaklanan partizan ve teleolojik bir bakış açısıydı. Merkezi devletin maruz kaldıkları sömürünün çoğundan birinci elden sorumlu olması nedeniyle, doğal olarak saldırının temel hedefi de devletti. Sonrasında (ve şimdi de olduğu üzere) oy hakkı önemliydi ve bunun elde edilmesi, militanların istediği şeylere –yani daha insani bir Yoksul Yasası'na, sendikalar için mutualist örgütlenme haklarına ve artan oranlı verilendirmeye– ulaşmak adına iyi bir fırsattı.

Çartistlerin açık siyasal hedeflerle mutualist ekonomik hedefleri bir araya getirmesi, 1830'lar ve 1840'larda işçilerin ailelerinin sömürülmesine karşı düşünüldüğünde uygun görünüyordu. Dorothy Thompson'ın (1984: 337) güzel çalışmasında da belirttiği üzere Çartizm'in makul bir geniş programı da mevcuttu – (toprak ve ulaşımda devlet mülkiyetini bir kenara bırakırsak) daha az hızlı merkezileşme, daha fazla yerel özerklik, ekonomik birimlerin büyüklüğünün denetlenmesi ve yeni emperyalizme karşıtlık. Bunlara, daha fazla eğitim de dâhil olmak üzere çocuklara karşı daha insani yaklaşım ve alkolün sınırlanmasını da eklemeliyiz. Thompson, Çartist programın ekonomik büyümeyi yavaşlatmış olabileceğine inanmaktadır. Nihayet, üretim sorunlara dönük siyasete odaklanıldığında (4. Bölüm'de de açıklandığı üzere) programın Britanya kapitalizminin ticari eğilimlerine çözüm getirdiği söylenebilir.

Bazı Çartistler ise hedeflerine ulaşmak üzere devrimci yöntemler açısından daha da ileri gitmeye hazırlanmışlardı. "Fiziksel güç" hizbi, binlerce kargı ve yüzlerce tüfekle birlikte silahlı gruplar örgütledi; bunlar yerel otoriteleri korkutmak amacıyla silahlı düzende alıştırmalar ve meşale alaylarıyla gösteriler yaptılar. 1839 yılında Newport, Newcastle ve West Riding'de başlatılacak bir genel ayaklanma için birtakım örgütlenmeler vardı. Bazıları daha yavaş, sistematik tatbikatlar ve silahlanmadan yana olsa da hemen hemen bütün

ulusal liderler genel bir ayaklanmaya karşıydı. Newport ayaklanmasının becerilememesi ve yayılmakta başarısız olmasıyla ürkek tavşanlar gibi dört bir yana kaçışan komplocular yüzünden planlamada her şey açıkça çok kötü gidecekti. Newport'ta yaklaşık 5.000 mızraklı asker, daha diğer 20.000 kişi tepelerden inmeden Çartist tutukluları hapisten kurtarmak yönünde mantıksız bir hamlede bulundu. 1840'ta, Bury, Birmingham ve kuzeydoğudaki kömür havzasındaki meydan savaşlarıyla birlikte muazzam bir şiddet ve gıda satan dükkânlara ve işliklere dönük daha fazla saldırı, papaz evleri ve karakollara dönük daha fazla kundaklama ve askeri birliklere dönük daha fazla taş yağmuru vardı. 1842 yılında Çartist kalabalıklar, ordu onları bastırıp 400 kişiyi tutuklamadan önce Nottingham'ı dört gün denetimleri altına aldılar. Çartistler, 49 sürgün ve 116 tutuklamayla sonuçlanacak biçimde Potteries'i iki gün boyunca ele geçirdiler ve Halifax'ta bir güruh, dağıtılana kadar sekiz askeri linç ederek ağır yaralayacaktı. 1848'de ayaklanma planları için sıra Lancashire, West Riding ve Londra'daydı. Bradford'da silahlı bir kalabalık polisi ve özel birlikleri yenilgiye uğrattı. Kalabalıkları yalnızca atlı birliklerin kılıçları ve silahları bastırabiliyordu.

Çartistler yenilmediler çünkü sayıca az ve parçalı ya da bağlantısız ve heyecanlılardı. Ulusal örgütlenmeleri zayıftı ve pek azı bir devrim yapmak niyetindeydi ancak bu durum 1917 yılına kadarki bütün "devrimci" hareketler için geçerliydi. İnsanlar yalnızca rejimler taleplerini reddettiğinde devrimcilere dönüşüyorlardı ve oldukça kaotik bir gerginliğin ortasında rejimleri devirmenin mümkün olduğuna karar veriyorlardı. Doğrusu Çartistler'in önemli bir iç zayıflığı da vardı. Çartistler, devleti hedefine koyan bir hareket açısından önemli bir zayıflık olacak biçimde, başkenti örgütlemeyi zor buluyordu (ki 1848 yenilgisinde bu zayıflık görünür hale gelecekti). Londra'nın nüfusu 1801 ila 1851 yılları arasında 1 milyondan 2.7 milyona yükseldiğinde, başkentteki kolektif seferberlik imkânları da azaldı. Atölye ve mahalle düzeyindeki örgütlenebilir alan miktarıyla bütün kentin siyasi seviyesi arasındaki uçurum çok büyüktü (Goodmay 1982). Çünkü Çartizm, yerel topluluk-merkezliydi ancak büyük kentlerde mücadele ediyordu. Ancak bu istisnayla birlikte, eğer bir devrim olmadıysa, bu, temelde Çartistlerin kendi kusurlarından kaynaklanmadı. Çartistlerin ajitasyonu 1789'da Fransa'da ya da 1848'in (ulusal değilse de) sınıfsal hareketlerinde aşağıdan gelenler kadar güçlüydü. Özellikle Çartistlerin sahip olduğu (ve pek çok ulusal muhalifle paylaştığı) şey, güçlü aile ve topluluk örgütlenmelerinin onlara sağladığı manevi ve duygusal tutkuydu.

Eksik olan ise, tarihçilerin çoğu her ne kadar üst sınıflara değil alt sınıflara odaklanıyorsa da, zayıflık ya da diğer tarafı bölememekti. 1789 veya 1848 ya da 20. yüzyıl başlarındaki Rusya'nın aksine, rejim ya da egemen sınıflar içinde hiçbir önemli çatlak yoktu. 5. Bölüm'de rejimde –kilisede, Sınıflar Meclisi'nde ve Ulusal Meclis'te, kilisede ve orduda– çatlak oluşmasının, gerçek bir

devrimci krizin gelişmesi ve isyancı liderliğin sola, sınıfsal olana doğru kayması açısından ne kadar hayati önemde olduğunu gördük. Ancak Britanya Parlamentosu Bildirge'yle ilgilenmeyecekti bile. Artık, Marshall'ın da ileri sürdüğü üzere, bireysel sivil yurttaşlıktan genişletilmiş siyasal yurttaşlığa doğru bir evrimden söz edilemezdi. Bunun yerine birincisi, ikincisine şiddetle direnecekti.

Ulusal ya da bölgesel otoriteden kimse Bildirge maddelerinin bir tanesinin bile kabul edilmesini savunmalarına yetecek kadar yakınlık göstermedi. Orta sınıf reformcularla ittifak yapmaya dönük ılımlı Çartist girişimler de pek sonuç vermedi. Orta sınıflar tehdit altında kaldıklarında, binler halinde özel polisliğe kaydolarak mülkiyet ve düzen etrafında birleştiler. John Saville'in rejimin buna yanıtına ilişkin yaptığı başarılı çalışmasında meseleyi toparladığı üzere, "ülkede, ne kadar küçük olursa olsun, bir mülkiyet menfaati olanların kendi arasında safları sıklaştırması mevzubahisti" (1987: 227; Weisser 1983). 1848'de, sonrasında Çartizm'in hızla düşüşe geçtiği son kitlesel gösterinin çözülüşünün arifesinde, bakanlardan birinin eşi bir diğerine şunları yazıyordu: "Bütün her şeyin orta sınıflarımızın iyi niyetlerini gösterecek biçimde olmasının çok talihli bir şey olduğuna eminim" (Briggs 1959a: 312).

Böylece sonunda Çartizm, proletaryanınkinden daha süreklilik içerecek biçimde burjuvazinin sınıf bilincini harekete geçirdi. Bu bir doğrudan sınıf mücadelesi vakasıydı ve her zamanki gibi diyalektik devrimci bir sentezle değil egemen sınıfın zaferiyle noktalandı.

Burjuvaların birliği, sürekli ve makul bir baskıya olanak sağladı –bu, devletin, yavaşça ve düzenli biçimde militarist olarak belirginleşmesiydi. Çartizm'in, o sıkça lafı edilen İngilizlerin uzlaşma ve pragmatizm dehasıyla pek işi olmadı. 1832'den itibaren bu türden durumlar pek az yaşandı. Kabinede taktikler üzerine sakin anlaşmazlıklar vardı ancak hizipler arasında ne politikaya ilişkin karşıtlı ne de aşırı tepkiye ve büsbütün canavarlığa yol açan anlık panikler vuku bulmadı. Ordu genelde şehitleri kayıpları asgariye indirmek yönünde hareket etti. Ağır cezalar – failin karıştığı şiddet genelde cezalarla (idam, sürgün ya da uzun hapis cezaları) karşılaştırıldığında çok sınırlı kalsa da – sadece şiddet olaylarında ve yargı sürecinin ardından uygulandı. Yalnızca ajitasyon yapanlar ve örgütleyenler ise belirli bir yargısal süreçten geçerek "isyana teşvik", "kışkırtma" ya da "komploculuk"la suçlandı ve bir yıl ya da buna yakın hapis cezalarıyla karşılaştı. 1848'de seçilmiş olan 20 Çartist delegeden 14'ü hızla tutuklandı ve bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırıldılar (Saville 1987: 162).

Britanya'da hukukun önemli ve az çok merkezi rolünün anlamak önemlidir. Saville'in savunduğu üzere, hukuk-polis kurumları merkezileşmişti ve bağımsız yasa koyucu olan partilerden oluşan demokratik bir Parlamento'ya bağlanmıştı. Avrupa kıtasındaki rejimlerin çoğunun aksine, ordu, polis ve yargının devlet içinde özerk biçimde belirginleşmesi çok sınırlıydı. Daha sonra

Amerika Birleşik Devletleri'nin ele alırken göreceğimiz üzere, hukuk ve anayasa burada bağımsızdı. Devleti, hukukun düzen ya da daha yüksek siyasal hedefler adına kullanıldığı isyanları denetim altına almak gibi daha pragmatik ya da monarşik kaygılarla meşru görmediler. Bu dönemde Britanya ve bütün yüzyıl boyunca da Amerika Birleşik Devletleri birbirinden çok farklı anayasalara sahip oldular ancak her ikisi de (kısıtlı) bir parti demokrasisi ve kapitalist mülkiyet yönetimine vücut bulduran bağımsız bir hukuka sahip olmakta ortaktı. Her ikisi de emekçilerin ajitasyonunu, bir rejim tutarlılığı ve eşi benzeri olmayan bir yönetici sınıf kendini üstün görme haliyle "komplo" olarak görüp bastırmışlardı. Sonraki bölümlerde de göreceğimiz üzere, (Amerikan devleti kaybetmezken) Britanya devleti, sonradan, ideolojik kendini üstün görme halinin bir kısmını kaybetti fakat yüzyılın ortasında bu eğilim hala güçlüydü. Bu eğilim, Çartistlere sempati besleyen, ayaklanmanın nedeni için Whigleri suçlayan ve nihayet anayasanın desteklenmesinin savunan Tory yanlısı General Napier'de kişilik bulmuştu.

Napier'in ordusu, aynı zamanda, İrlanda ve imparatorluk topraklarındaki halk kargaşalarını bastırmakta muazzam deneyimi de içerecek biçimde dünyanın dört bir yanında neredeyse kesintisiz bir başarı rekoruyla birlikte profesyoneldi. Napier askerlerinin disiplinine inanıyordu. Napier'in taktikleri de açıktı: Birlikleri, küçük müfrezelerin barakalarında şaşkına dönmüş halde sıkışıp kalmaması için birlikleri bir yere yığmak –Napier böylesi bir aksiliğin, Çartistler tarafından hemen sembolik bir "Bastille" olarak propagandası yapmasına yol açacağına ve daha fazla ayaklanmayı cesaretlendireceğine inanıyordu. Mızraklı askerleri, mümkünse kılıçlarının yassı kısımlarını kullanan süvarilerle dağıtırken, mızraklı askerler yere serildiğinde tüfek ve süngüyle saldırmak. Ölümleri azaltmak için saçma kullanmak. "Esas mesele öldürmeden mağlup etmektir" (Napier, 1857: II,4). Hiçbir polis, milis ya da birlik emirlere itaati reddetmedi ve neredeyse hiçbir yargıç, yetkili ya da asker panik yapmadı. Ayaklanmaların –ve muhtemelen bütün isyan ve devrimlerin de– başarısı buna dayanıyordu. Hatta Newport'ta, etrafı kargılarını sallayan 5.000 gösterici tarafından kuşatılan 30 asker bile panik yapmadı. Askerler ateş etti ve ikinci yaylım ateşinin (ki saçma değil mermi kullanılıyordu) dumanı dağıldığında kalabalık dağılmış ve geriye en az yirmi iki ölü bırakmıştı.

Güçlü Çartist ajitasyonları, başını –hepsi ülkenin yasalarını hakkıyla uygulayan– sınıf bilincine sahip burjuva milislerin, yeni örgütlenmiş yerel hükümet otoritelerinin ve yeni kurumsallaşmış polis otoritelerinin çektiği profesyoneli gizli bir ordu tarafından akıllıca boşa çıkarıldı. Belagat, kalabalık ve (Napier'in çok kısa olduğunu söylediği) kargılar, böylesi etkili ve merkezi bir güç seferberliğine karşı ne yapabilirdi ki? Ne Bastille basıldı ne de devrim başladı. Devrimler, Lenin'in kendisinin de farkında olduğu üzere, cesur rejim-

lerden ziyade korkak rejimlerin ve ileriyi gören bir ayaklanmanın ürünüdür. Britanya rejiminin cesur olması nedeniyle bir Britanya devrimi olmadı.

1839 olayları bunu açığa çıkardığında, Çartistler verilecek yanıt konusunda bölündüler. Manevi gücünkine karşı fiziksel gücün başarıları üzerine argümanlar hâlihazırda dillendirilmişti[3]. Liderlerin büyük kısmı Parlamento'nun ilk dilekçelerin manevi gücünü kabul etmeyeceğini biliyordu. Yalnızca en zor kararı geciktiriyorlardı: Bir sonraki mantıklı adımı atacaklar mıydı, yani ayaklanma baskısını hayata geçirecekler miydi? Muhtemelen fiziksel güç yanlılarının çoğu bile, bunu, devlet iktidarının gerçekten ele geçirilmesi yerine, aynen 1789 ile 1791'in ortaları arasında Fransa'dakine benzer biçimde, baskı yapmak olarak görüyordu. Ancak artık Çartist liderler, fiziksel gücün acı meyvelerini de tatmışlardı. Rejim tamamen birlik halindeyse, baskıya karşı kayıtsızsa ne yapabilirlerdi?

Büyük kısmı, Wade'in de yaptığı gibi, fiziksel gücü "gerçekçiliğe" atıfta bulunarak reddetti: "Silah sesleri, geçmişteki manevi inanç ve orta sınıfların desteği olmaksızın, yalnızca sefalet, kan ve yıkım getirir" (Jones 1975: 151). O'Connor, tekrar tekrar, geniş bile olsa bir kalabalığın her zaman eğitimli birlikler karşısında dağılacağını savunuyordu. Yani esas çatlak, ideolojik ya da siyasi değil, taktikseldi. Başlangıcından itibaren sınıfın farklı kesimlerine dayanan bir zemini vardı: Daha güvenceli üst seviyedeki meslek sahipleri ile fiziksel güç yanlısı alt seviyedeki meslek sahipleri arasındaki ayrıma karşılık geliyordu (Bennett 1982: 106- 10). Bu ayrım, 1840lar ve 1850lerden geçerek nihayet Britanya işçi sınıfının saldırganlığının sonunu getirecek daha çok çatlak ve zayıflığın da başlangıcıydı. Ancak bunu anlamak için odak noktamız biraz genişletelim.

Çartizm'in düşüşünü sadece etkili baskı ve bunu izleyen taktiksel ayrışmayla değil, aynı zamanda 1840'lı ve 1850'li yıllarda halkın yaşam koşullarında meydana gelen iki genel gelişmeyle açıklamak geleneksel hale gelmiştir. İlk olarak, ekonominin canlandığı ve işçiler açısından umutsuz zamanları sona erdirecek biçimde 1870'li yıllara dek kötüye gitmediği ileri sürülmektedir. İkincisi, hükümetin sert sosyal politikalarını ılımlılaştırması ve bunun da siyasal çözümlerde ısrar eden radikal liderlerinin zeminin kaydırmasıdır.

Bu argümanlar kısmen doğrudur ancak biraz ek yapmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Makroekonomik gidişatla toplumsal hareketler arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Ayaklanmalar yalnızca ekonominin canlanması ya da kötüye gitmesi nedeniyle gerçekleşmezler. Bu ana hatlar arasındaki en iyi açıklama, devrimlerin uzun bir ekonomik canlanma dönemini takip eden kısa keskin bir düşüşün ardından gerçekleştiğinin belirtildiği, Davies (1970) tarafından öneri-

---

[3] Pek çok Çartist liderin İrlandalı olması nedeniyle, bu argümanlar da İrlanda kurtuluş mücadelelerinden kaynaklanmış olabilir.

len J-eğrisi'dir. Kitlesel beklentiler yükselir ve ardından birdenbire boşa çıkar. Böylesi J-eğrileri her zaman değil ama sıklıkla devrimlerden önce gerçekleşir. Ancak bu kurama dayanıldığında, Britanya'da, 1860'lı yılların ekonomik canlanışının birden tersine döndüğü 1870'li yılların ortasında yeniden kitlesel ayaklanmaların yaşanması gerekiyordu. Ayaklanmalar (Kaynak Seferberliği kuramcılarının savunduklarına göre) örgütlerdir. Dolayısıyla ekonomik gelişmenin isyancı örgütlenmeyle nasıl bir bağlantısı olduğuna ilişkin daha kesin bir açıklamaya ihtiyacımız bulunuyor. Ben de hemen buna girişiyorum.

Steadman-Jones'un (1982: 50-2) ileri sürdüğü üzere, hükümet, sosyal politikalarını ılımlılaştırarak Çartizm'in altını mı oydu? Belirleyici olan değişim (11. Bölüm'de veriler bulunmaktadır) 1840'lı yıllarda tüketim üzerindeki vergi yükünün azalmasıydı. Bunun nedeni de hükümetin eğiliminin değişmesi değil (yine 11. Bölüm'ün gösterdiği üzere) Napolyon savaşları'ndan kaynaklanan borç döngüsünün bitmesi ve yeni savaşlarla yeniden başlamamasıydı. Geri dönüşsüz savaş finansmanının 1760lardan itibaren çoğu sınıfsal siyasallaşmanın nedeni olması nedeniyle, artık sona ermesi de işçi ailelerini büyük ölçüde depolitize etti. 11. Bölüm, vergi indiriminin artık dünya-tarihsel ölçekte gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Çartizm, vergilendirmenin, en azından ilk dönemlerinde önemli bir rol oynadığı son hareketlerden biriydi. 19. yüzyıl sonlarında, sınıfsal siyasallaşmanın yeni biçimleri yükseldi ancak yüzyılın ortası itibariyle bir dinginlik yaşanıyordu. İşçi ajitasyonu daha ekonomik, doğrudan üretim ilişkilerine daha çok mahkûm hale geldi. Marksist kuramın aksine, işçileri ılımlılaştıran ve depolitize eden de buydu.

Daha ılımlı bir rejime dönük diğer iki işarete de zamana zaman değinilmişti: Yoksul Yasası'nın daha yumuşak biçimde uygulanması (D. Thompson, 1984: 336) ve 1846 Mısır Yasası'nın iptalini garanti altına almak ve ıslah ve eğitim reformları için ajitasyon yapmak için eski rejime karşı işçilerden girişimcilere kadar değişen "sınaî sınıflar" (özellikle de Muhalifler-*Dissenters* arasındaki) işbirliği. Nihayet Yoksul Yasası karşıtı isyanlar 1840'lı yıllarda devam ediyordu, birkaç Çartist militan işbirlikçi hareketlerle baştan çıkarılmıştı ve Çartizm'in düşüşünde etkili olan şeyler bunlar değildi. Fabrika Yasaları hareketinde, daha geniş ve sınıfları kesen bir işbirliği de yaşandı ancak bu –ve ekonomi ve vergi artışları– en az yenik Çartizm'in nihayet dağılmasına vesile olan hizipçiliğin güçlenmesi kadar belli belirsiz bir "gelişme" kabul edilebilirdi. Bu karmaşık süreç üzerine düşünelim.

Fabrika Yasaları hareketi üç farklı işçi çeşidinin –erkekler, kadınlar ve çocukların– sömürülmesine karşı çıkıyordu. Pek az burjuva radikali her üçü için de "adil ücreti" ve "makul çalışma saatlerini" destekliyordu fakat daha çok kadınların fabrika işçiliğini düzenlemek ya da ortadan kaldırmayı istiyor ve dahası –fabrika sahipleri ve eşleri, bilhassa Evanjelik Protestanlar ve Alkol Islahı aktivistleri dâhil olmak üzere– çocuk işçiliğine karşı duruyordu. Bu

destek iki aşırı uç olan Solcu Radikaller ile Muhafazakâr Toryler'den geliyordu. Bu iki uç kimlik, parlamenter seçimlerinden Liberal muhaliflere karşı Çartistlerce desteklenen, "on saatlik iş günü" savunucusu, Leeds milletvekili Michael Sadler'de cisimleştiği gibi, bir araya da gelebiliyordu. Sadler'in bir farklı modeli, Rochdale pamuk fabrikası sahibi, Fabrika Yasaları'na "ticareti kısıtladığı" ve "özgürlüğü çiğnediği" gerekçesiyle karşı çıkan, Radikal ama *bırakınız-yapsınlar*'cı John Bright'tı. Parlamentoda asilzade Whigler ile eyaletlerden gelen Toryler, fabrika sahiplerinin ahlaksızlıklarına karşı esip gürlüyorlardı. Bu patriarkal siyasal belirginleşme, işçilerin kazanım sağlayabildikleri yegâne rejim içi bölünmüşlüğü sağlamıştı. İşçilerin kazanımları, diyalektik, kafa kafaya bir cepheleşmeden ya da sistemli uzlaşmasından değil, bu rejim içi çatlaklardan kaynaklanıyordu.

Parlamento her zaman çocuklara dönük yasalar yaptı. İtibarlı milletvekili Peel'in tasarısının başlığı, Çırak Sağlığı ve Ahlakı Yasası, parlamentonun manevi paternalizmini göstermekteydi. Bir Tory olan Peel, bu zamanda meclisteki çırak istihdam eden tek işveren olabilirdi. Peel, yerleşik bir parlamenter çıkar grubunun düşmanlığının üstesinden gelmek zorunda kalmaksızın çocuklar üzerinde manevi bir paternalizm çağrısında bulundu. Bunun ardından, 1819'da, dokuz yaşından küçük çocukların pamuk imalathanelerinde çalıştırılmasını yasaklayan bir Tory yasası gelecekti. 1832'de Parlamentoda fabrika sahipleri fazlasıyla temsil ediliyorken, savaş hatları sertleşti. Ancak Fabrika Yasaları hareketi, madenlerdeki ve tekstil atölyelerindeki çocukların korkunç durumunu halka duyurdu ve kadınların az ücret alıp çok çalıştırılarak istihdam edilmesini kınayarak ataerkilliğe başvurdu. Hanenin ahlakının taşıyıcısı olan kadınlar, Hıristiyanların ve muhafazakârların çoğu tarafından toplumun ahlaki dokusu açısından asli konumda kabul ediliyordu. Bunlar, bekâr kadınların, kendilerini anneliğe hazırlayabilecek olan hizmetlerde ya da perakende ticaret işlerinde çalışmaları gerektiğine inanıyorlardı. Evli kadınlar ise evinde oturmalıydı.

Bu ahlaki-ataerkil hedefleri korumak üzere, Çartist dönem dâhilinde pek çok yasa çıkarıldı. 1833 ve 1836 Whig yasaları, fabrikaları ve çocukların çalışma saatlerini düzenlemek üzere fabrika komiserleri atadı. Partiler üstü 1842 Maden Yasası, on yaşından küçük çocukların ve kadınların madenlerde çalıştırılmasını yasakladı ve yasağa uyulması için bir müfettişlik birimi kurdu. 1844 Tory Fabrika Yasası da tekstil sektörüne uygulandı. Yasa, onüç yaşından küçük çocuklar için azami 6 buçuk saat ve kadınlar için azami 12 saat çalışmayı sabit kural haline getirdi; aynı zamanda işleyişi korudu ve teftiş alanını genişletti. Bu yasalar, her ne kadar uygulamada aksak da olsa, aynı zamanda çocukların çalışmadıkları zamanlarda eğitim alması sorumluluğunu da kabul ediyordu. Bütün bu yasalar, Lordlar Kamarası'ndan rahiplerin de desteğiyle geçti. Parlamento 1860 ila

1867 yılları arasında mevzuatı bütün sanayi kollarında uygulamaya soktu. Düzenleme ancak 1874'te erkek işçileri de kapsayacaktı.

Bu yasama silsilesi, çocuklar, kadınlar ve erkekler arasında manevi, ağırlıklı olarak da ataerkil zemine dayanan mesleki ayrımlar ortaya çıkardı. Çocuklar, çoğunlukla uzlaşılarak, üzerinde düzenleme yapılan ve dışlanan ilk kesimdi. Söyledikleri kayda geçen işçi sınıfından erkekler ve kadınlar da hemfikirdi ki çocuklar ücretli köle olarak kullanılmamalıydı. Böyle kullanılmaları çocukları fiziksel ve manevi açıdan aşağılıyordu, aileyi ve ebeveyn otoritesini yok ediyordu ve rekabet dolayısıyla kendi ücretlerini de düşürüyordu. Parlamento ilk iki hassasiyete fazlasıyla katılırken, üçüncüsünü, yani "mesleki kısıtlamayı" kabul etmeyecekti. "Angarya"nın temel nedeni ortadan kaldırılmıştı ve ücretler de çocukların evde desteklenebileceği seviyeye yükseltilmişti. Ahlaki argümanlar daha sonra, daha dar bir kapsamda da olsa kadın istihdamını da sınırlamıştı. İşçiler yine tamamen hemfikirdi. Çünkü çalışma saatlerinin azaltılmasına ve koşulların iyileştirilmesine dönük bütün istenen düzenlemeler, sadece kadınları kapsıyor olsa da, yine de bir kazanım sayılırdı. Mesleki kısıtlama ve angarya reddedildikçe, ücretler de yükselebilecekti.

Ancak bu kazanımlar aynı zamanda istenmeyen sonuçlara da yol açıyordu. Bir grubun çalışma saatlerinin sınırlanması diğerlerini de etkiliyordu. Erkek ve kadınlar bir arada çalıştıklarından, farklı çalışma saatleri ve koşulları (özellikle 1850 ve 1853 yasalarının ardından) üretken verimliliğe engel oluyordu. Hareket, erkekler için de daha kısa çalışma saati umuduyla bunu fark etti. Bazen böyle oluyordu. Ancak (özellikle eğitim sağlama taahhüdü de verilmişse) çocuk emeğinin yüksek bedelleriyle birlikte, işverenler açısından çocuklar ve kadınlar çekiciliğini yitirdiler. Çocuklar fabrika istihdamından dışlandı ve kadınların resmi istihdamı düşüşe geçti. Erkekler, bir "aile geliri" edinmek üzere kazançlarının yükseleceğine inanarak bunu olumlu karşıladılar. Kadınlar, özellikle de ekonomik özerklikleri artık azalmış olan evde kalmış ve dul kadınlar ise daha karışık tepkiler verdiler. İstihdamın "modern" kapalı mekânları –fabrikalar, madenler, demiryolu atölyeleri– düzenlendi ve ağırlıkla erkeklerden müteşekkil hale geldi. Pamuk tekstili daha karışık kaldı ancak artık erkek ve kadınlar arasında (ve çocukların olmadığı) sabit bir hiyerarşik bölünme ortaya çıkmıştı.

Bu, yalnızca işçilerin yasal kazanımlarının değil, aynı zamanda kapitalist belirginleşmeyle ideolojik-ahlaki ve patriarkal belirginleşmenin birbirine geçmesinin istenmeyen sonuçlarının hikâyesiydi de. Bütün bunlar, Çartizm'in aile-topluluğa dayanan sınıf dayanışmasını zayıflatmış ve işçi sınıfı eylemliliğini mesleki kardeşliğe indirgemişti. Britanya, diğer ülkelerdeki patriarkal ahlakçılığın geniş bir işçi sınıfı ortaya çıkmadan önce istihdamdaki yerlerinden etmesi nedeniyle, bunu açıkça görebildiğimiz tek ülkedir. Sadece Britanya'da isyancı işçilerin hareketleri bu kadar aile merkezliydi. Artık bu hareket

de ayrışmış ve daha da zayıflamıştı, ekonominin canlanması ve vergilerin hafiflemesiyle bu durum daha da pekişmişti. İşçiler, sipariş defterleri dolup ekonomik silahları güçlendikçe, işyeri faaliyetlerine geri dönerek depolitize olmuştu. İşte –siyasi hezimete bir tepki ve dar (ve yüzünü geçmişe dönmüş) ekonomik faaliyet yönünde bir dönüş olarak– işçilerin sürmeleri için toprak satın almayı amaçlayan korumacı Çartist Toprak Şirketi, 1840lı yılların ortasında böylesi bir parçalılık ve ekonomizmin içine doğmuştu. Ve 1850'den sonraki "saygın sendikacılık" da, Çartistlerin doğrudan sınıfsal cepheleşmede yaşadığı yenilginin küllerinden doğacaktı.

Mesleki Sendikacılığın Yükselişi, 1850-1880

Yüzyılın ilk yarısından sonra[4], sendikalar yavaş ama emin adımlarla büyüyecekti. S. Webb ve B. Webb (1920: 472, 748) 1840'lı yılların başlarında üye sayısının 100.000'den az olmadığı, 1860 yılı civarında bu sayının 500.000 ila 600.000 arasında, 1867'de 800.000 ve 1876'da ise (muhtemelen biraz abartıyla) 1.6 milyon olduğu tahmininde bulunuyorlardı (Fraser, 1974: 16). Ancak sendikalar, daha geniş kooperatif toplulukları ve "dostluk dernekleri" arasında bir yerlerde duruyordu. 1874'te bir kraliyet komisyonu, dostluk derneklerinin 4 milyon üyesinin ve 8 milyon yandaşının olduğu tahmininde bulunuyordu (Kirk, 1985: 149-152). İşçilerin büyük kısmı rejimin herhangi bir itirazı olmayan korumacılık biçimlerine dâhil oluyordu.

Nihayet sendikaların karakteri de değişecekti. 1860 yılı itibariyle sendikaların çoğu ekonomizm yanlısı, mesleki ve pek çok yazara göre muhafazakâr ya da aristokrat hale gelmişti. Açıkça yasadışı ilan edilmemişlerse de, sendikalar komplo yasaları nedeniyle sürekli taciz ediliyorlardı. Daha sonra (17. Bölüm'de) göreceğimiz üzere, Amerika Birleşik Devletleri'nde, bu ayrıcalıklı zanaat meslekçiliği, özellikle de emek arzını denetimleri altında tuttuklarında, sınaî ya da genel sendikalardan daha kolay biçimde yasalar yoluyla dağıtılabildi. Sendikaların büyük kısmı böylece daha yüksek beceri düzeylerine mahkûm kaldı. Şehirli artizan çekirdeğe, atölye ve fabrika denetimleriyle yüz yüze kalan vasıflı mühendisler, demirciler ve madenciler ve vasıflarını fabrikada edinen tekstil işçileri ve diğerleri de eklendi. Sendikaların ağırlık merkezi, artizan atölyelerinden daha geniş makineleşmiş imalathanelere ve madenlere kaydı. Yurtiçi emek piyasaları demiryollarında, demir üretiminde ve çelik üretiminde de gelişti. Sendikaların çoğu, "eşlerin", "yamakların" ve "vasıfsızların" önünü keserek mesleğe girişi kısıtlama, kadın istihdamına sınır çekme ve – sadece erkekler için – "aile geliri" talep etme arayışındaydılar (Savage, 1987). Fabrika ve atölye kurallarını kurumsallaştırmanın, işverenleri, sendika

[4] Bu dönem üzerine belli başlı genel kaynaklar: Pelling (1963), Perkin (1969), Muson (1972), Fraser (1974), Tholfsen (1976), Hunt (1981), Evans (1983) ve Kirk (1985).

üyelerinin çalışmalarının verimliliğini garanti altına almak ve sendika üyelerine güvence sağlamak için yapılan grevlere alıştırmanın peşindeydiler. Çoğu madencilik sektöründe olmak üzere pek az şiddetli grev yaşanmıştı. Kendini mesleki kimlikle ve çalışılan işletmeyle tanımlamak, sınıfa aidiyetle tanımlamaktan daha güçlü hale gelmişti (Joyce 1980: 50-89). Bir kazancı şu türküyü yakıyordu (alıntı: Fraser, 1974: 59):

Bizim patrona göre
Birmiş Emek ile Sermaye;
İki başlı dev değil miymiş bunlar
Aklın âleminde?
Emek bir başına ne eder?
Buğdaysız değirmene döner!
Ne eder bir başına Sermaye?
Saklayıp tohumları
Başlar çürütmeye.
İlerleme tepesinin zirvesinde parlaklık
Sırayla yürüyoruz
Elbirliğiyle çalışıp
Zorlukları yeniyoruz
Şaşırtacak mıyız insanlığı
Bir araya gelerek
Sermaye ve Emek
Bir sandalın kürekleri mi,
Kanatlarımız çabamızla,
Gün gelir de yükselir mi?
(Fraser, 1984: 59)

Nihayet saygın sendikacılık, modern sosyalizmin, toplumu bir ekonomik bütünlük olarak görmenin bileşenlerinden biri haline gelecekti. Bunlar, kendi istihdam koşullarının sömürülebilecek bir ticari döngüyle bağlantılı olduğunu bilinciyle, kapitalizmi bir sistem olarak görüyorlardı (Hobsbawm 1964: 350). Gelişen bütünlük anlayışlarının bir diğer işareti – Pelling'in (1963: 42) sözleriyle "sendikacılık tarihindeki dönüm noktalarından biri – 1851 yılında ilk sürekli ulusal sendika olan Birleşik Teknisyenler Birliği'nin (*Amalgamated Society of Engineers*-ASE) kurulmasıydı. Vasıflı işçilerle sınırlı olsa da, ASE, diğer işçilerle olan ortak ulusal çıkarlarını kabul ediyordu. ASE, yerelden bölgesele ve giderek ulusal bir örgüte dönüşme adına diğer sendikalara da model olacaktı.

ASE'nin kuralları, zanaat sendikacılığının merkezi paradoksunu da açığa vuruyordu:

Deneme süresi hizmeti (yani çıraklık) dolayısıyla bir hak sahibi olmayanların, mesleğimize girmelerine izin vermeye dair sınırlar koymaya mecbur kalırsak, bu

türden hak gasplarının şeytan işi olduğunu bildiğimizi ancak denetimsizlikte direnildiğinde, bunun artizanın konumunu vasıfsız işçinin konumuna indirgeme sonucunu vereceğini ve kabul edilenlerine hiçbir sürekli avantaj sunulmamış olacağını söylemeliyiz. [Clegg ve diğerleri, 1964: 4]

Sendika her ne kadar vasıfsız işçileri dışlamaktan "rahatsız" olduğunu belirtse de, yine de bu dışlama meslekçiliği güçlendiriyordu. Fakat bir yandan sendika genişliyor ve eninde sonunda kolektif kimlikleri ve üye örgütlenmelerini siyasallaştırıyordu. ASE başta en fazla dostluk derneklerinin gelirlerini standartlaştırmakla ilgilendi. Ancak işverenler 1852'de ASE'ye karşı lokavt ilan ettiğinde, ASE ve diğer zanaatçılar daha geniş bir örgütlenme ve siyasete mecbur kalacaktı. Sınıf mücadelesinin birikimsel, diyalektik bir unsuru vardı. Sendikanın "on saatlik işgünü" ve "dokuz saatlik işgünü" hareketlerine katılması, bu sefer işverenleri bölgesel ve ulusal biçimde örgütlenmeye zorlayacaktı; bu da sendikanın ulusal örgütlenmesi üzerindeki baskıyı daha da arttıracaktı. Üye sayısı ise başlangıçta 5.000 iken 1880 yılı itibariyle 45.000'e yükselmişti. "Yeni model sendikalar" dediğimiz şeyin saygınlığı aslında yeni değildi (Muson, 1972) ancak *ulusal* sendikalar yeni bir şeydi. Ulus devlet artık işçilerin *birliğine* dönüşmüştü.

Yine de siyasallaşma, aslında sınıfsal siyasallaşma değildi. Sendikalar 1850'li yıllarda, sloganı "çalışan erkekler oy vermeye değerdir" olan Reform Birliği dâhilinde orta sınıf reformcularla işbirliğine gitmişti. 1860'lı yılların sonu itibariyle Liberalizm, işçi militanların büyük kısmının siyasal inancı olmak anlamında, Çartizm'in varisi haline gelmişti. Sendikalar artık sınıfları kesen işbirliğine, eğitime ve alkol karşıtı hareketlere de katılıyordu (Kirk 1985: 70, 132-73). Bunun karşılığında ise kooperatiflerin ve dostluk derneklerinin haklarını koruyan ve eğitimi geliştiren mutualist yasalar kazanıyorlardı. Burjuva reformcular, kolektif sivil hakların sendikalara da verilmesi anlamına gelen mutualist argümanı destekler hale gelmişti. Kendini beğenmiş burjuva sınıf birliği, işbölümünün daha da arttığı, istikrarlı bir toplumsal düzen dâhilinde rahatlamıştı. Rejim içinde hizipçilik yeniden baş gösterdi. Daha fazla kişi saygın işçilerin "liberal katılımını" savunuyordu.

Doğrusu, işçiler hususunda Britanya devleti artık bir partiler demokrasisi olarak da belirginleşmiyordu. Liberallerin yanı sıra bazı Troyler de oy hakkının bazı saygın erkeklere verilmesi gerektiğine inanmaya başladı. Bu dönemde partiler de daha kitlesel, daha az elit, gerçek seçim rekabetiyle daha meşgul hale geliyorlardı. Her iki partinin içindeki hiziplerin reform yasası çıkarıldığı takdirde bundan seçimlerde fayda göreceklerine ilişkin beklentisi vardı. 1867 Muhafazakâr Yasası, kırsal bölgelerdeki Muhafazakâr iktidara dokunmaksızın, köylerdeki hanelere oy hakkını tanıdı – ki Lord Derby bu yasanın "Whigleri mahvettiğini" söylüyordu. Liberaller de, 1884'te yasayı ilçeleri de kapsar hale getirerek

misilleme yaptı. Bu gelişme, kömür madencilerinin coğrafi yoğunluklarını kullanarak birkaç ilçe seçim bölgesinde çoğunluğu almalarıyla sonuçlandı. Sendikaları tarafından aday gösterilen ve Liberal Parti'ye bağlı olan madenciler, 1885'te parlamentoya seçildi. Böylece sendikalar ve parti demokrasisi rejiminin kısmi işbirliği sayesinde işçiler artık Parlamento'daydı.

Esnaf Birlikleri Kongresi (Trades Union Congress-TUC) bu ulusal, kısmen *mutualist* ve işbirliği yanlısı oluşumu simgeliyordu. 1868-69'da bir tartışma topluluğu olarak kurulan TUC (1820ler ve 1830larda emek örgütlerine benzer biçimde) sendikaların yasal baskısıyla genişleyecekti. 1871 tarihli Suç Yasası Düzeltme Tasarısı, zanaat birliklerini bile tehdit ederek grev gözcülüğünün büyük kısmını kriminalleştirdi. TUC bunun düzeltilmesi için 1875 yılında burjuva müttefikleri içinde başarılı bir lobi faaliyeti yürüttü.

Sendikalar aynı zamanda "toplumun" doğasını anlamaya ilişkin Viktoryen girişimleri de paylaşıyordu. Toplumun, kendi yasaları olan sistematik, sınırlı bir bütünlük olduğu düşüncesi, hem siyasal iktisada hem de yeni sosyoloji disiplinine doğru yayılıyordu. İngiliz pozitivistler söz ustası Comte'u yaygınlaştırdı, Spencer'ın toplumsal evrim üzerine kitapları kitlesel biçimde satıldı ve Marx, kapitalist sistem üzerine, radikaller ve sendikacılarla tartışan hafifmeşrep sosyalistlerle tartışmaya girdi. Bu düşünürlerin kuramlarının büyük kısmı ikili bir toplumsal bütünlüğü varsayıyordu – hem kapitalist hem sınaî bir sistem olarak "toplum" ve ulus-devlet. Bunlardan geriye sosyalizm ve sosyoloji kalacaktı.

Saygın sendikacılık aslında bir "emek aristokrasisi" değildi ve ne de kesinlikle, Foster'ın (1974) iddia ettiği gibi bir "ihanet"ti. Çartizm ve sınıf hareketi sendikaların dönüşmeden önce zaten çökmüştü. İsyankâr seçmenlerin büyük kısmı yenilginin sonucunda ortadan kayboldu, özellikle tezgâh dokumacılarının nesli 1850'li yıllar boyunca tükendi. Bunun yerine saygınlık, şunlara karşı rasyonel ve mesleki bir yanıt olacaktı: (1) Çartizm'in sınıf eğiliminin cepheden yenilgisi; (2) ekonomizm yanlısı mesleki stratejilerdeki sınıf dayanışmasının Çartizm'in yenilgisini takiben yaşadığı sapma; (3) partiler demokrasisi rejimi bileşenlerinin artık meslekçiliği tehdit olarak görmemesi ve hatta ona olumlu erdemler yüklemesi; ve (4) Yüzyılın ikinci yarısında, ekonomik büyümenin ortasında ekonomik heterojenliğin yeni biçimleri vasıtasıyla meslekçiliğin yeni biçimlerinin ortaya çıkması. Ben şimdi, fabrikalardan başlayarak buradaki dördüncü başlığı ele alıyorum.

Fabrikaların yüzyılın ikinci yarısında büyümesi, Marx'ın umduğu gibi sınıf aidiyetini güçlendirmedi. Joyce (1980) pamuk fabrikalarının işbölümüne dayalı paternalizmi teşvik ettiği ve hatta buna bağlandığını göstermişti. Bu durum, Calhoun'un (1982) erken dönem radikalizmin, pek çok küçük artizan atölyesinin bulunduğu kasabalarda, fabrikaların çoğunlukta olduğu yerlere nazaran daha iyi hayatta kaldığına ilişkin kanıtlarıyla da, Rude'un (1964) aji-

tasyondan etkilenmiş kitlelerin (Çartizm'in zirve yaptığı dönem dışında) fabrika işçilerinden ziyade daha seyyar, disipline daha az teşne işçilerden oluştuğu iddiasıyla ve F.M.L. Thompson'ın (1981) 1840'tan 1880'e, büyük fabrikanın işçiler üzerinde faaliyet gösteren mesleki denetimin temel mekanizması olduğu argümanıyla da uyumludur.

Bu bulgular aynı zamanda Newby'nin (1977) "itaat" modeline de uymaktadır. Newby'ye göre, itaat, 20. yüzyıl tarımında (Newby'nin çalışma alanında) çiftçinin işçinin bütün hayatını kontrol etmesine yol açacak biçimde davranışsal değil ilişkiseldir. 20. yüzyıl çiftçisi ve 19. yüzyıl imalatçısı, sadece etkin birer sahip-yönetici değildi, aynı zamanda yerel toplumsal, eğitsel ve siyasal kurumların yetkilisi ya da başkanıydı. İşçiler bu geniş nüfuzla baş edecek kadar güçten yoksundu ancak itaatkâr davranışları beceriyle kullanarak sınırlı kazanımlar elde edebiliyorlardı. İnsanlar bu itaati içselleştirebiliyordu da: Eğer tek mümkün gerçeklik işverenin baskın olmasıysa, o halde bu kelimenin fiili-normatif anlamları arasında bir ikiliğin ortaya çıkması da "doğal" hale geliyordu. Nitekim Joyce, oy hakkına sahip pamuk ustalarının, işverenleriyle birlikte, onların Whig ya da Tory olmasına göre oy verdiklerini gösteriyordu. Küçük işletmelerde ise daha fazla çatışma yaşanıyordu çünkü küçük patronlar artizanlardan daha az topluluk denetimine sahipti. Radikalizm ise orta büyüklükteki kentlerden çok büyük kentlerde çalışan işçiler arasında ortaya çıkıyordu; fabrika sahibi oligarşiler Rochdales, Halifaxes ve Walsalls'ı kontrol altında tutabilirken, Manchester, Leeds, Nottingham ya da Londra'yı tutamıyorlardı. Fabrika camiası sınıf örgütlenmesini yıldırırken, mesleki örgütlenmeyi teşvik ediyordu. Üst sınıflar, alt sınıflara örgütsel açıdan üstünlük sağlama kabiliyetlerini kaybetmiyordu. Marx, buna meydan okunduğu tespitinde haklıydı. Ancak yeni doğan fabrika, bu meydan okumanın başlamasına katkıda bulunmuşken, kurumsallaşmış fabrika ise bunu önlemeye yardımcı oluyordu. Fabrika, giderek daha az bir "sosyalizm okulu" ve daha çok ortaçağ tımarhanesinin sınaî muadiline dönüşüyordu. Fabrika, işçileri kendi efendilerinin işyerindeki uşakları haline geliyordu.

Dahası, fabrikaların ve zengin istikrarlı firmaların, emek arzı üzerinde denetim sağlamak adına esnafla karşı karşıya geldiği yerlerde, sendikalar emek ilişkilerini "cinsiyetçileştirdi". Sendikalar, her ne kadar kadınlar çalışanların önemli bir azınlığını oluşturuyorsa da, büyük bir çoğunlukla erkeklerden oluşuyordu. Aile geliri, eve ekmek getiren kişi ve yoldaşlık gibi emek referanslı kavramlar, aynen çoğu sendikanın toplantılarını yaptıkları yerlerin barlar olması gibi, hep erildi (Hart 1989: 39-60). Fabrika ve istikrarlı işletmelerin dışında ve piyasanın belirsizlikleriyle karşı karşıya kalınan yerlerde ise, çoğu erkek ve pek azı kadın olan gündelikçi örgütsüz emek yaygındı. Bazı alanlarda, ciddi etnik-dini bölünmelere ve isyanlara sebep olacak biçimde İrlandalı göçmenler, erkek gündelikçi işçilerin çoğunluğunu oluşturuyordu (Kirk 1985: 310-48). İrlandalı

işçiler, heterojenliğin işbölümü yoluyla dağılmadığı daha önceki zamanlarda, Çartist hareket içinde de yüksek oranda temsil ediliyordu. Bu iki farklı topluluktan gelen Lancashire militanları, artık birbirine düşmandı.

Viktoryenler, genelde sadece erkekler arasındakiler olmak üzere, bu ayrımların farkına vardılar. Marx, yüzyıl ortasında Fransa'daki işçilerle gündelikçi lümpen proletarya arasındaki ayrımı analiz ediyordu; ardından da İngiliz-İrlandalı işçilerin çatışmalarına ilişkin yazacaktı. Bunların çağdaşları "işçi sınıfları"ndan bahsederek kavramı çoğullaştıracaklardı. Radikal yayınlardan *Bee-Hive* (Arı Kovanı) 1864'te şöyle sesleniyordu:

> İşçi sınıfları (...) biri vasıflı artizanlar ile teknisyenleri, diğeriyse emekçileri, seyyar satıcıları, kendilerinin bile açıklamakta zorlanacağı araçlarla gündelik geçimlerini sağlayan erkekleri (...) ve her anlamda "serserileri" içeren iki büyük kesime bölünmüştür. [Fraser 1974: 209]

Mayhew, limanlarda yalnızca vasıflı artizanların düzenli istihdama ve ücretlere sahip olduğu söylüyordu:

> Artizanlar neredeyse fanatik siyasetçiler gibiydiler (...) Vasıfsız işçilerse başka bir insan sınıfıydı. O zamanlarda uşaklar kadar apolitiktiler (...) Ne olursa olsun, hiçbir siyasi düşünceleri yok gibi görünüyordu ya da varsa da (...) işçi sınıfının egemenliğinden ziyade "her şeyin olduğu gibi" süregitmesi yönünde oluyordu. [Evans 1983: 170]

Beceri ve cinsiyetin birbirine karışması, Viktoryen dönem işçi sınıfının fay hattını oluşturuyordu. O dönemde yaşayanlar işçileri, "saygın olanlar" ve "serseriler" diye ikiye ayırmaya başlamıştı. Gray (1976) ve Crossick (1978) erkek artizanların kendi derneklerini kurduğunu, birbirleriyle kız alıp verdiklerini ve mesleklerini çocuklarına aktardıklarını; dostluk dernekleri vasıtasıyla az çok tasarruf yaptıklarını ve ekonomik güvence sağlamaya çalıştıklarını göstermişlerdi. Bunlar, vasıfsız işçilerden olduğu kadar orta sınıflardan da ayrışmışlardı – "burjuvalaşmamışlar", bunun yerine farklı bir sınıf fraksiyonu oluşturmuşlardı. Vasıfsızlara nazaran muazzam bir avantaja sahiptiler: Emek piyasasını denetleyebilmeleri sayesinde istihdam güvenceleri vardı. Vasıfsız işçiler ise, aile geliri düzeyine ulaşamamış gündelik işçilerdi. Bu durum, dostluk derneklerine diğer artizan örgütlerine katılmalarını engelliyordu. Viktoryen dönemdeki işçilerin en büyük kâbusuna ilişkin en çarpıcı örnek, yoksulevleriydi (Crossick 1978: 112-3). Greenwich'te bir emekçinin işe girme şansı ortalama nüfusun beş buçuk katı kadardı, geleneksel artizanın (terzinin, duvarcının, şarapçının) şansı bu ortalamanın yalnızca üçte ikisiydi ve mühendisinki ise dörtte biriydi. Mühendisin yaşam fırsatları emekçininkinden yirmi kat daha iyiydi.

Cinsiyet farklılıkları, artizan esnaf, parça başı çalışanlar, gündelik fabrika emeği – bunlara ilaveten işbölümüne dayalı denetlenen tarım ve hizmetler – çok az bir sınıf kimliği yaratıyordu. Kolektif eylemlerin çoğu, vasıflı "kardeşlere" yasaktı. Ulus-devlet, işbölümüne dayalı ittifakları teşvik ederek sınıfı da bulanıklaştırıyordu. Böylece işçi sınıfı yeniden ortaya çıkmadan önce, hem meslekçilik hem de iş bölümüne dayalı birlik sona erecekti. 17. Bölüm'de de gösterildiği üzere, 1880'den sonraki İkinci Sanayi Devrimi boyunca bunların ikisi de sona ermeyecek ancak zayıflayacaktı.

Sonuç

Britanya emek hareketinin erken gelişimi kendine has bir şeydi. Bu bölümde haritası çıkarılan temel iktidar ilişkileri gelecek bölümlerde tekrar ele alınmayacaktır. İmalat kapitalizminin devlet militarizmiyle pekiştirilerek erkenden yaygınlaşması, onun tarihsel belirginleşmesini daha merkezi olmak yerine "federal" kıldı. Birbirinin içine geçen bu üç güç, eşsiz biçimde erken ve aile ve topluluk temelli bir işçi sınıfı hareketi yarattı. 1830ların sonu ile 1840ların başında, bu güçler, daha sonra diğer ülkelerde bulabileceğimiz denli isyankâr bir işçi sınıfı hareketinin fitilini ateşledi. Ancak bu hareket, karşısında en az kendisi kadar kararlı, sınıf bilincine sahip ve kendini beğenmiş bir iktidar rejimi ile daha geniş ölçekli ve disiplinli militarizmi ustalıkla kullanan bir kapitalist sınıf buldu. Bunlar cepheden çarpıştılar ve hiçbir diyalektik çözüme varılmadı. İşçi sınıfı, buna benzer bütün cepheden çarpışmalar gibi bunu da kaybetti. Çartistlerin yenilgisi, takip eden onyıllardaki ufak tefek tortularla birlikte sonunu getirdi çünkü işçilerin meslekçiliği, iç ya da dış emek piyasalarında istisnai güçleri olan zanaatçılar açısından bir teselli sağlayabilirdi. 17. Bölüm, bu meslekçi eğilimlerin, Çartizm'den çok daha ılımlı da olsa, yeniden daha geniş bir sınıf örgütlenmesi geliştirmek üzere nasıl İkinci Sanayi Devrimi'ne denk geldiğini açıklamaktadır.

Yüzyılın ortasında sınıfın yerini meslekçiliğe bırakması, aileyi de kuşatacaktı. Erken dönem sınıf hareketi, aile ve topluluktan aldıkları güçlü –Marx'ın fark ettiğinden daha güçlü– destekten beslenirken, sonrasında gelen meslekçilik ise çoğunlukla eril, istihdam-merkezli ve prodüktivisttir.

Marx ve Engels'in de tavsiye ettiği üzere, ben sınıfları ilişkisel olarak analiz ediyorum. Ne rejim ne kapitalist sınıf ne de işçilerin, bu dönem boyunca, gerici, pragmatik ya da ilerici karakterli istikrarlı bir stratejisi yoktu. Bunların stratejileri-amaçları –aslında, hakiki kimlikleri– birbiriyle etkileşerek biçim aldı. Örneğin rejim, Büyük Reform Yasası'nın hizipçiliğinin ortasındaki pragmatik tavizlerinden, Çartist dönemin disiplinli, kendini beğenmiş militarizmine, oradan da 1860'lı yıllardan itibaren partiler demokrasisinden kaynaklı

pragmatik tavizlere dönüşecekti. Dış baskılar ve emek hareketinin kimliği tamamen değiştikçe, rejimin kendi kimliği de değişti.

Marx ve Engels'in aksine ben, sınıf ilişkilerini, diyalektik, cepheden çatışma ve bütün örgütlü sınıfların kararlılığından müteşekkil bir şey olarak teşhis etmiyorum. Ben bu diyalektiği iki yoldan ele alıyorum. İlk olarak, işbölümüne dayalı birlik ile meslekçilik aynı zamanda tabiatları gereği birbirini keser ve sınıfları zayıflatır. Bu vakada mücadelenin belirleyici çıktısı, rejim kimliğini ve birliğini muhafaza ederken militarizm ve öngörülemeyen sonuçlar mesleki işçi kimlikleri yaratmasıydı. Sonrasında rejim rahatladığında ise bu sefer parti hizipçiliği üretiyordu. İkincisi, sınıf çatışması nadiren saf ve cepheden gerçekleşiyordu çünkü aralarındaki ilişkiler sistematik ya da failler açısından şeffaf olmayan çoklu iktidar ağlarını içeriyordu. Bu nedenle bunlardan birinin karar alma prosedürü diğeri açısından öngörülemeyen sonuçlar doğuruyordu. Ben, aile ve sınıf ile kapitalist, ahlaki-ideolojik, patriarkal ve parti-demokrasisi devlet belirginleşmeleri arasındaki sistemli olmayan birbirine geçmelerine yoğunlaşıyorum. Bunların birbirine geçişleri, kimsenin öngörmediği sonuçlar doğurdu. Örneğin, Fabrika Yasaları yoluyla işçiler rejimin tahmin bile edemeyeceği kazanımlar sağladılar, diğer yandan ise emek hareketi, yine kimsenin beklemediği biçimde eril bir karaktere büründü. Bu dönem boyunca, sınıf ile ulus-dêvlet arasında ortaya çıkan bir dizi başka sistemli olmayan etkileşimi de bunlara ekleyebilirdim ancak henüz bunların sonuçlarını keşfetmiş değilim.

Kaynakça

Bairoch, P. Ve diğerleri. 1968. *The Working Population and Its Structure.* Brussels: Editions de l'lnstitut de Sociologie de l'Universite Libre.

Bennett, J. 1982. The London Democratic Association, 1837-1841: A study in London radicalism. In *The Chartist Experience: Studies in Working-Class Radicalism and Culture, 1830-60,* ed. J. Epstein and D. Thompson. London: Macmillan.

Briggs, A. 1959a. *The Age of Improvement 1783-1867.* London: Longman Group.

1959b. Chartist Studies. London: Macmillan.

1960. The language of "class" in early nineteenth-century England. In *Essays in Labour History,* ed. A. Briggs and J. Saville. London: Macmillan.

Calhoun, C. 1982. *The Question of Class Struggle.* Oxford: Blackwell.

Church, R. A. ve S. D. Chapman. 1967. Gravener Henson and the making of the English working class. In *Land, Labour and Population in the Industrial Revolution,* ed. E. C. James and G. E. Mingay. London: Arnold.

Clapman, J. H. 1939. *An Economic History of Modern Britain.* Cambridge: Cambridge University Press.

Clegg, H. A. ve diğerleri. 1964. *A History of British Trade Unions Since 1889,* Vol. I. Oxford: Clarendon Press.

Crossick, G. 1978. *An Artisan Elite in Victorian Society.* London: Croom Helm.

Currie, R., ve R. M. Hartwell. 1965. The making of the English working class. *Economic History Review,* 2nd ser. 18.

Davies, J. C. 1970. The J-curve of rising and declining satisfactions as a cause of some great revolutions and a contained rebellion. In *Violence in America,* ed. H. D. Graham and T. R. Gurr. New York: Bantam.

Epstein, J. 1982. Some organizational and cultural aspects of the Chartist movement in Nottingham. In *The Chartist Experience: Studies in Working-Class Radicalism and Culture, 1830-60,* ed. J. Epstein and D. Thompson. London: Macmillan.

Epstein, J., ve D. Thompson (eds.). 1982. *The Chartist Experience.* London: Macmillan.

Evans, E. J. 1983. *The Forging of the Modern State: Early Industrial Britain, 1783-1870.* London: Longman Group.

Foster, J. 1974. *Class Struggle and the Industrial Revolution.* New York: St. Martin's Press.

Fraser, W. H. 1974. *Trade Unions and Society.* London: Allen & Unwin.

Goodmay, D. 1982. *London Chartism, 1838-1848.* Cambridge: Cambridge University Press.

Gray, R. Q. 1976. *The Labour Aristocracy in Victorian Edinburgh.* Oxford: Clarendon Press.

Greenberg, D. 1982. Reassessing the power patterns of the Industrial Revolution: An Anglo-American comparison. *American Historical Review* 87.

Hobsbawm, E. J. 1962. *The Age of Revolution, 1789-1848.* New York: Mentor. 1964. *Labouring Men.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Hollis, P. 1973. *Class and Conflict in Eighteenth-Century England, 1815-1850.* London: Routledge & Kegan Paul.

Hunt, E. H. 1981. *British Labour History, 1815-1914.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Jones, D. 1975. *Chartism and the Chartists.* London: Allen Lane

Joyce, P. 1980. *Work, Society and Politics: The Culture of the Factory in Later Victorian England.* Brighton: Harvester.

1990. Work. In *The Cambridge Social History of Britain, 1750-1950.* Vol. 2: *People and Their Environment,* ed. F. M. L. Thompson. Cambridge: Cambridge University Press.

1991. Visions of the People. Industrial England and the Question of Class, 1848-1914. Cambridge: Cambridge University Press.

Kirk, N. 1985. *The Growth of Working Class Reformism in Mid-Victorian England.* London: Croom Helm.

Leeson, R. A. 1979. *Travelling Brothers.* London: Allen & Unwin.

Morris, R. J. 1979. *Class and Class Consciousness in the Industrial Revolution, 1780-1850.* London: Macmillan.

Musson, A. E. 1972. *British Trade Unions 1800-1875.* London: Macmillan. 1976. Class struggle and the labour aristocracy, 1830-60. *Social History,* no. 3.

Napier, Sir W. F. P. 1857. *The Life and Opinions of General Sir Charles James Napier,* 4 vols. London: Murray.

Newby, H. 1977. *The Deferential Worker.* London: Allen Lane.

O'Brien, P. 1989. The impact of the revolutionary and Napoleonic wars, 1793-1815, on the long-run growth of the British economy. *Review* (Fernand Braudel Center) 12.

Parkin, F. 1979. *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique.* London: Tavistock.

Pelling, H. 1963. *A History of British Trade Unions.* London: Macmillan.

Perkin, H. 1969. *The Origins of Modern English Society, 1780-1880.* London: Routledge & Kegan Paul.

Prothero, I. 1971. London Chartism and the trades. *Economic History Review* 24.

1979. *Artisans and Politics in Early Nineteenth-Century London.* London: Methuen & Co.

Rude, G. 1964. *The Crowd in History 1730-1848.* New York: Wiley.

Rueschemeyer, D., E. Stephens, and J. Stephens. 1992. *Capitalist Development and Democracy.* Chicago: University of Chicago Press.

Samuels, R. 1977. The workshop of the world: Steam power and hand technology in mid-Victorian Britain. *History Workshop Journal,* no. 3.

Savage, M. 1987. *The Dynamics of Working-Class Politics.* Cambridge: Cambridge University Press.

Saville, J. 1987.*1848: The British State and the Chartist Movement.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sewell, W. H. 1974. Social change and the rise of working-class politics in nineteenth-century Marseilles. *Past and Present* 65.

Stedman-Jones, G. 1975. Class struggle and the industrial revolution: A review article. *New Left Review,* no. 90.

1982. The language of Chartism. In *The Chartist Experience: Studies in Working-Class Radicalism and Culture, 1830-60,* ed. J. Epstein and D. Thompson. London: Macmillan.

1983. Languages of Class. Cambridge: Cambridge University Press.

Sykes, R. 1982. Early Chartism and trade unionism in south-east Lancashire. In *The Chartist Experience: Studies in Working-Class Radicalism and Culture, 1830-60,* ed. J. Epstein and D. Thompson. London: Macmillan.

Tholfsen, T. 1976. *Working Class Radicalism in Mid-Victorian England.* London: Croom Helm.

Thompson, D. 1984. *The Chartists.* New York: Pantheon.

Thompson, E. P. 1968. *The Making of the English Working Class.* Harmondsworth: Penguin Books.

Thompson, F. M. L. 1981. Social control in Victorian Britain. *Economic History Review,* 2d ser. 34.

Thompson, N. 1988. *The Market and Its Critics: Socialist Political Economy in Nineteenth Century Britain.* London: Routledge & Kegan Paul.

Webb, S. ve B. Webb. 1920. *History of Trade Unionism.* London: Longman Group.

Weisser, H. 1983. *April 10: Challenge and Response in England 1848.* Lanham, Md.: University Press of America.

16
Orta-Sınıf Ulusu

Kuramsal Meseleler

4. ve 9. Bölüm'de, 19. yüzyıl rejimlerinin aslında sadece birkaç bin aileden ibaret olduğunu ele almıştık. Bunlar, bir başlarına yönetemiyorlardı. İşçiler ise yüzyılın sonuna dek örgütlü bir tehdit haline gelemeyeceklerdi ve köylüler ise daha erken örgütlenmişlerdi ancak (19. Bölüm'ün de gösterdiği üzere) nadiren yıkıcı olabilmişlerdi. İşçilerin büyük kısmının kral, ülke ve sermaye hayranı mı yoksa muhalif mi olduğu da öyle büyük bir mesele değildi. İşçilerin sürekli bir örgütü olmadığından, inançları da karmakarışıktı. Ancak örgütsel kuşatma, hâlihazırda bir şekilde kapitalizmin ve ulus-devletin evrenselliği tarafından etkisi azaltılan tikelci kısmi ağlar eliyle önceden sağlanan alt düzey yöneticileri ve krala sadık çevreleri de gerektiriyordu. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise çoğunlukla sadık bir alt sınıf grubundan, orta-sınıftan kaynaklı bir refah ortaya çıktı.

O tarihten itibaren bu sınıf çoğunlukla kapitalizme sadık kaldı. Rejimler en fazla, pek çok yazarın da inandığı üzere, bu sınıfın milliyetçi aşırıcılığa doğru gidip gelen eğilimlerinden endişeleniyor gibi görünüyordu. Bense, hevesli, aşırı sadık devletçilik olarak adlandırdığım şeye çok daha tikelci bir toplumsal konum atfederek, burjuva milliyetçiliğine daha kuşkucu bir bakışla yaklaşıyorum. Böylesi bir uzun erimli sınıf sadakatini göz önünde tutarak, bu bölüm, (mevcut yerlerinden) bugüne kadar gelen süreklilikleri genelleme yoluyla kronolojik sınırları da sıklıkla aşıyor. 19. yüzyılın sonlarında yaratılan orta-sınıf ulus-devleti, kritik hususlarda rüştünü ispatladı. Orta sınıf, Batı toplumunun şekillenmesinde en az işçi sınıfı kadar önemli olmuştur.

Orta sınıfı tanımlamak her zaman tartışmalı olmuştur. "Orta halli" grupların ansızın yükselişi, 19. yüzyıl üzerine çalışanlar açısından kavramsal sorunlar teşkil etmişti. Bunların çoğu, heterojenliğinden etkilenerek, "orta sınıf-

lar" gibi çoğul bir kavram kullanıyordu. Oy hakkı ise sınıf tanımına ilişkin ciddi bir sorun yaratıyordu: Kuşkusuz orta sınıflara oy hakkı verilmeliydi, peki ama orta sınıf kimdi? Ancak bu sorunun yanıtı, kavramsal açıklıktan çok pragmatik siyaset eliyle yerleştirilecekti. O dönemin tanıkları bize çeşitli tanımlar bıraktılar ancak tarihçilerimizin bize pek yardım ettiği söylenemez. Ryan (1981: 13) Amerikalı tarihçilerin "orta sınıfı" sadece "mekânsal bir kategori" olarak kullanmalarından şikâyetçiydi. Britanyalı tarihçiler arasındaysa, Ryan'a göre, "üretim ilişkilerinin" kapitalistlerle işçileri birbirinden ayırdığı ancak ayrıca bir "orta tabaka istisnası" yarattığı, bu nedenle de meseleye "mekanik biçimde" bakılamayacağına inananlardandı (1977: 134-5). Bu muğlâk tavsiye, "alt orta sınıfın", "analitik açıdan" zayıf ancak "çağdaş bir gerçeklik analizi açısından açıklayıcı bir kavram" olarak kullanışlı olduğunu savunan Crossick tarafından da destekleniyordu (1977: 14). Harrison (1971: 101) ise orta sınıfları tanımlamanın 20. yüzyılda güç olduğunu ancak "erken dönem Viktoryen İngiltere'de üyelik ölçülerinin, net ya da hatta kesin araçlarla yapılmıyorsa da, daha nesnel olduğunu" belirtiyordu. Nesnellik belirsiz olabilir mi? Sosyologlar daha iyi kavramlar bulamazlar mı?

Sosyologlar kuşkusuz, hemen hepsi "çelişkili sınıfsa konumlara" atıfta bulunsa da, pek çok kavram ürettiler: Eski, yeni ve geleneksel kesimleriyle küçük burjuvazi; yeni işçi sınıfı; hizmet sınıfı; profesyonel ve yönetici sınıf gibi. Bunlara karşılık, "beyaz yakalı", "meslektaşlar" ya da "yarı-meslektaşlar" gibi pek çok orta tabaka, mesleki tabaka, statü derecesi ya da karışık sınıf tabakaları da mevcuttu. Fransız terimleri de bunlara paraleldi. Almanlar ise sınıf ve "mülkiyet" koşullarını bir araya getirerek, *Mittelstand, Burgertum,* bunu da ikiye ayırarak *Besitzburgertum* (mülk sahibi burjuvazi) ve *Bildungsburgertum* (yüksek eğitimli burjuvazi) kavramlarını üretmişlerdi. Bu kavram bolluğu, beş alternatif kurama hayat veriyordu. Orta tabaka gruplar;

1. İşçi sınıfına dâhildi – Ortodoks Marksizm'in vardığı sonuç
2. Burjuva ya da kapitalist sınıfın bir parçasıydı – arızi, kötümser bir Marksizan yanıt
3. Muğlâk, çelişkili bir sınıfsal konumdu (Wright 1985: 42-57)
4. Farklı sınıflara dâhil olan orta tabaka grupların arasında "parçalanmıştı" ya da bir Tabaka'ydı – en yaygın görüş (örneğin, Dahrendorf 1959)
5. Ayrı bir orta sınıftı (örneğin, Giddens 1973)

Bu beş yaklaşım arasında bitmek bilmez tartışmalar sürmektedir (ki şurada özetlenmiştir: Abercrombie ve Urry 1983: 1. Bölüm). Ben bunların hepsini ödünç alıyorum ancak 4. ve 5. yaklaşımların bir kombinasyonunu kuruyorum. Ben, ayrı ancak – her biri kendi iktidar örgütlenmelerine sahip üç fraksiyon içeren – (diğer bütün sınıflar gibi) "saf olmayan" bir orta sınıfın ortaya çıktığını savunuyorum. Ayrıca kadim sosyolojinin orta sınıfın karmaşıklığını verimli biçimde değerlendirmekte şu üç nedenle başarısız olduğunu iddia ediyorum:

1. Yazarların büyük kısmı bu tartışmaya, bir başka sınıf meselesini meram edindiği için dâhil oldu: Kapitalist sınıf ve işçi sınıfı arasındaki ilişki (Blumin 1989: 6-7 ve Mayer 1975 de bundan şikâyet etmektedir). Orta sınıflar, sözde modern sınıf ilişkilerinin karakteristiğini açıklamak üzere (kavramın da ima ettiği üzere) emek ve sermaye arasındaki mücadeleyle ilişkili olarak, görünüyordu. Buradan bakıldığında, orta tabaka gruplar bağımsızlıktan yoksundurlar çünkü büyük kısmı sermayeden yanadır (Ehrenreichs'in (1979) "profesyonel-yönetsel sınıf" kuramına dönük eleştiriler için Bkz. Aronowitz 1979 ya da Goldthorpe 1982). Sadece emek-sermaye ilişkilerine odaklanıldığında, bu bakış açısı doğrudur. Fakat tekrarla iddia ettiğim üzere, toplumlar, toplumsal iktidarın tek bir kaynağına indirgenebilecek bölünmez şeyler değildir. Modern Batı toplumu kapitalizme ve onun sınıf ilişkileri de emek-sermaye ilişkilerine indirgenemez.

2. Marksistlerin çoğu ile Marksist olmayanların bir kısmı, genelde geniş imalat endüstrisinde geçerli olan doğrudan istihdam ilişkilerine odaklanarak, dar bir "prodüktivizmi" paylaşmaktadır. Bazıları da neredeyse bütün orta tabaka grupları, "sermayenin küresel işlevlerini" yerine getirdikleri gerekçesiyle sermaye tarafına havale ederek işçi sınıfını "üretken emek" ile sınırlı tutar (Poulantzas 1975; Carchedi 1977). Wright (1985) ise özgün bir "üretim ilişkileri" modelinden ziyade orta tabakaların çeşitliliğini anlamaya çalışıyordu. Wright, her biri (her ne kadar mülkiyet gücünü ve dolayısıyla kapitalist üretim tarzını egemen olarak görse de) modern toplumdaki istisnai üretim biçimlerinden süzülen istihdamın üç farklı güç kaynağını –mülkiyet, örgütsel güç ve beceri– belirlemişti. Orta tabaka gruplar, bunların üçünün birden değil, sadece birinin üzerinde yükselme eğilimindedirler – böylece orta sınıf "çelişkili bir sınıf konumunda" bulunur. Ben Wright'ın argümanlarının çoğunu kabul ediyorum ancak bu kuram da prodüktivist ve işlevselcidir: Sadece istihdam ilişkileri hesaba katılmaktadır ve otorite ve eğitim, ancak ekonomik üretime işlevsel bir katkıda bulunduğu takdirde işin içine dâhil edilmektedir.

Marksist olmayan düşünlerin bir kısmı da istihdam ilişkileriyle meşgul olmakta hemfikirdi. Dahrendorf (1959) istihdamdaki otorite ilişkilerinin, modern toplumlarda sınıfın temel belirleyeni olarak mülk sahipliğinin yerine geçtiğini savunuyordu. Goldtrophe (1982) ise güven duyularak profesyoneller, yöneticiler ve üst düzey teknisyenlerle istihdam edilen bir "hizmet sınıfı"ndan bahsediyordu. Goldtrophe bu hizmet sınıfının, ortak eğitsel deneyim gibi diğer nitelikleri konusunda da hassastı ancak bu da esasında meslekler toplamı olan sınıfını açıklamasına yardımcı olmuyordu. Yine, istihdam ilişkileri olarak yorumlanan "üretim araçlarıyla ilişkiler", görünen o ki, orta tabaka meselesindeki rehberimizdi.

3. Yeni-Weberciler, orta tabaka gruplarla ilgilenirken, yalnızca ağı biraz daha genişletiyor gibi görünmektedirler. Bunlar, formel istihdam ilişkilerinin yanı sıra ortak yaşam fırsatlarını ve yaşam tarzlarını, okullaşmayı, toplumsal

etkileşimi ve kız alıp vermeyi de hesaba katarlar ve öyle ileri giderler ki, saf ekonomik işleve varırlar. Ancak bu çeşitliliği, çoğunlukla eğitimle tanımlanan bir ortak "piyasa konumu" kavramıyla eklemlerler. Parkin (1979) eğitsel "yeterliliklerin", orta sınıfa, emek piyasalarında kayda değer bir "kapanma" olanağı sağladığını öne sürer. Collins (1979) gibi o da işlevselcidir ancak bu konuda kuşkucudur da: Eğitim sadece ekonomik ihtiyaçlara dönük bir yanıt değildir; eğitimin kendisi bir iktidar biçimidir.

Giddens eğitsel gücü, piyasa güçlerinin sınıfları nasıl tanımladığına ilişkin daha geniş bir kuramsal çerçeveye yerleştirmektedir. Sınıflar, "herhangi belirli bir piyasa kapasitesi biçimiyle ilişkili olarak seferberlik kapanması (*mobility closure*) mevcut olduğunda" oluşur (vurgu Giddens'a ait). Giddens, Wright ile kısmen paralel biçimde üç piyasa gücü sıralar: Mülkiyet gücü, eğitsel güç, teknik nitelik ve el emeği gücü. Bu da üç modern sınıfa hayat verir: Kapitalistler, işçiler ve eğitimle belirlenen orta sınıflar. Bu kategorizasyonun özgül sorunu, muhtemelen tuhaf bir sonuç olacak biçimde, klasik küçük burjuvaziyi –küçük esnafı, bağımsız artizanları– orta sınıfın dışında bırakmasıdır. Giddens, modelini, işletme içindeki otorite ilişkileri ve tüketim kalıpları gibi ikincil "sınıf ilişkilerinin kısmi yapılanmaları"nı ekleyerek kuvvetlendirmektedir. Nihayet, her şeyin ötesinde Giddens'ın kuramı, istihdam-merkezli ilişkilerin yerine eğitim yoluyla edinilen piyasa güçleriyle üretim araçlarını koymaktadır (1973: 107-10).

Abercrombie ve Urry (1983) ise üretim ve piyasa ilişkilerini bir araya getirebileceğimiz ve bunlardan yükselen kolektif eylemin, orta sınıfı tanımlamakta bize yardımcı olabileceği hassa gözlemlerde bulunmuşlardı. Bunlar gerekli ancak verimsiz adımlardır. Ben üç adım ileri gidiyorum:

1. Orta tabaka gruplar üzerinde etkisi olan üç değişken "saf olmayan" üretim ilişkisi şunlardır: (**1**) kapitalist mülk sahipliği, (**2**) kapitalist şirketler ve modern devlet bürokrasilerine özgü hiyerarşiler, ve (**3**) otorite sahibi devlet onaylı meslekler. Ben zaman zaman (2) numaralı ilişki dâhilinde özel ve kamusal hiyerarşiler arasında ayrıma gidiyorum ancak üretim ilişkilerinin bütününün üç istisnai grup ortaya çıkardığını savunuyorum:

1. Küçük burjuvazi: Küçük işletme ve aile işletmesi sahipleri
2. Meslek sahipleri: Şirket ve bürokrasi hiyerarşisinde yükselmiş ücretli ya da maaşlı çalışanlar
3. Profesyoneller: "Okumuşlar", devletin izniyle kolektif olarak örgütlenmiş meslekler

Kuşkusuz bunların arasında pek çok kişi "çelişkili sınıfsal konumlar"a sahipken, bir kısmı (şirketlerce istihdam edilen profesyoneller) diğerlerinin içine karışmakta ve bir kısmının ise kendilerine has istihdam biçimleri bulunmaktadır. Ancak eğer doğrudan üretim ilişkileri seviyesinde ele alacaksak, bu

üç kategoriyi, istihdam ilişkilerinin birbirinden çok farklı olmaları nedeniyle ayrı ayrı sınıflar olarak görmek durumundayız. Yine de 2. ve 3. adım vasıtasıyla ortak bir sınıfsal konum ortaya çıkabilir.

2. Ben, otoriter ve yayılmış iktidar ilişkileri arasındaki ayrıma geri dönüyorum. Kapitalizm sadece otoriter istihdam organizasyonlarından ibaret değildir. Bunlar, (pek çok yazarın da belirttiği üzere) tüketimi de içerecek biçimde, sermayenin yayılmış devrelerine gömülü haldedir. Bu bakış açısının üç sınıf fraksiyonunu birbirine eklemlememize yardımcı olacağını göreceğiz.

3. Kapitalizm hiçbir zaman kendini kurmamıştır. Sürekli iddia ettiğim üzere, kapitalizm, ideolojik, askeri ve siyasi iktidar ağlarına gömülüdür. İdeolojik ve siyasal ulusal yurttaşlığın aynı zamanda orta sınıfı da eklemlediğini göreceğiz.

Doğrusu, bu kriterlerin her üçü de – istihdam ilişkileri, yayılmış iktidar ilişkileri ve toplumsal iktidarın bütün kaynakları – orta sınıf mensuplarına ilave bir ortak nitelik bahşeder: Bunların yukarıdaki egemen sınıflarla, sadakatlerini kuvvetlendirecek biçimde – her ne kadar, bu endişe verici bir "aşırı sadakat" yaratabiliyorsa da – çoğunlukla kendi alanlarına dayanan ilişkileri vardır. Böylece bunlar tek bir orta sınıfın fraksiyonları olarak şu şekilde formüle edilebilir: Orta tabakanın işbölümüne dayalı olarak kapitalizmin ve ulus-devletin hiyerarşilerine dâhil olması. İlk olarak ekonomik ilişkileri ele alalım.

Orta-Sınıf Fraksiyonları

Küçük Burjuvazi

Küçük burjuvazi kendi üretim araçlarının ve kendi emeğinin hem sahibidir hem de bunları kontrol eder ancak (Marksist tarife uyarsak) hiçbir özgür ücretli emek istihdam etmez. Tipik küçük burjuva işletmesi, piyasa oranlarının dışında (genelde de altında) bağımlı aile emeğini çalıştırır. "Sahip", genellikle esasen sözleşmeye dayanmayan bir temelde, bir kişi, bir aile ya da bir arkadaş ortaklığı olabilir – kârlar, zararlar ve emek yükümlülükleri, geniş işletmelerin daha gayrı şahsi ortaklıklarının aksine aile ve dostluk gibi yaygın normatif anlayışlara dayanarak paylaşılır. Küçük burjuvazi kapitalist mülk sahibidir ancak "özgür olmayan" ücretli emek söz konusudur; ailevi ve tikelcidir. Görüldüğü üzere, küçük burjuvazi ile kapitalist sınıf arasındaki sınır bulanıktır. İşletmeler çeşitli büyüklüklerde olabilir ve üst-küçük burjuvazi belli belirsiz biçimde kapitalist sınıfın içine karışabilir. Çünkü kapitalizm, diğer üretim biçimlerinin aksine görece nüfuz edicidir ve genellikle dışlayıcı değildir.

4. Bölüm, erken dönem sanayi kapitalizminin örgütlenişinin özünde nasıl küçük ve yayılmış hale olduğunu ele alıyordu. Sanayi Devrimi'nin taşıyıcısı, artizanlar, geçici işçiler, küçük esnaf ve aile işletmeleriydi. Küçük "sermaye", aynen, özellikle "orta tabakalar" içinde üstün gelen artizanlar dolayısıyla di-

ğer işçilik biçimlerinin kol işçiliğine akması gibi, "vasıflı emeğin" içine akmıştır. 4. ve 15. Bölümler ise artizan dünyanın parçalanışını anlatmaktaydı. Daha az güvenli alanlardaki artizanların büyük kısmı işçi sınıfına karıştı ancak yüzyılın ortası civarında gelişen zanaatların yaklaşık % 20'si on yıl içinde küçük işletme sahibi olacaktı. Bu yeni küçük burjuvazi, altlarındaki "işçilerden", "kol emekçisi olmamakla" ve daha zengin, daha güvenceli ve daha yüksek statüye sahip olmakla ayrıldılar (Blumin 1989: 66-137). Küçük mülk sahipleri orta tabaka gruplarda baskın olmaya devam ediyordu. Bunların yarısından fazlasını ise, Viktoryenlerin orta sınıf olarak adlandırdığı "tüccarlar" oluşturuyordu ve bunların sayısı yüzyılın ortasına gelindiğinde artacaktı (Booth 1886; Best 1979: 98-100,104-6).

Bu kol emeği olmayan küçük burjuvazi yalnızca orta halli bir zenginliğe ve statüye sahip oldu ve en iyi çevrelere de dâhil olamadı. Fakat kapitalistlerle işbirliği halindeydiler. Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 1880'den sonra (Britanya, Fransa ve Avusturya'da 1990'den sonra) büyük şirketlerin yükselişine kadar, en büyük işletmeler bile tedarik zincirinin her iki tarafında ancak küçük gündelik işler yaratabiliyordu. Özel adi şirketler ve ortaklıklar, taşeronlar ve gündelik işçiler çoğunluktaydı ve hem büyük hem de küçük kapitalistler, aile mülklerini varislerine aktarma derdindeydi. Küçük işletmeler büyük işletmeler iş yapıyorlardı ve tüketim endüstrileri, inşaat ve hizmetler alanında çoğunluktaydı. Tasarruflarını hükümet bonolarına ya da aracıların, bankerlerin, bankaların ya da sigorta şirketlerinin hisselerine yatırıyorlardı. Küçük burjuvazi, sermayenin genişleyen nüfuzuna seve seve katılıyorlardı.

Küçük burjuvazinin sadakati, Çartizm'in ve 1848 devrimlerinin yenilgiye uğratılmasına yardımcı oldu ve ardından da sürdü. Mayer (1975) küçük burjuvazinin ancak 1871'den sonra buradan yüz çevirdiğini söylemektedir. Wiener'e (1976) göreyse bu yorum abartılıdır. Küçük burjuvalar çoğunlukla gerici değil ama muhafazakâr kaldılar. "Orta-sınıf liberalizminin" olgunlaşması, ekonominin canlanması ve Britanya'nın emperyal hâkimiyetine denk gelecekti (Tholfsen 1976). Küçük burjuvazi, 1832 ila 1867 yılları arasında, seçmenlerin aşağı yukarı yarısını, sonrasındaysa üçte birini oluşturuyordu ancak seçimler uzun süre, "geleneksel olarak yerleşmiş itaat toplulukları ve itaat ağları" üzerinden parçalı biçimde örgütlenmeye devam edecekti (Moore 1976). Siyasal sessizliğe duygusal bir idealizm eşlik etti. Küçük burjuvaların oturma odalarını süsleyen tablolar, iç huzuru, Ortaçağ ve İskoç Dağlarının romantizmini ve çocukların masumiyetini anlatan sahneler içeriyordu. Blumin (1989: 138-91) ve Ryan (1981) da Amerikan küçük burjuvazisinin keyifli bir tablosunu çizmişlerdi.

Nihayet, küçük burjuvazinin geçici bir altın dönemine mi şahit oluyorduk? İkinci Sanayi Devrimi, şirketleri, kartelleri, sendikalar ve yoğun Uluslararası rekabet ortamında korumacılığı geliştirdi. Bu türden bir "örgütlü kapi-

talizmin" küçük burjuvazi açısından zararlı olduğu sıklıkla iddia edilmiştir (Örneğin, Gellately 1974 ve Lash ve Urry 1987 bu literatürü bir araya getirmiştir). Britanya ve Fransız kapitalizmi, Amerikan ya da Alman kapitalizminden daha az "örgütlüydü". Ancak önemli bir küçük burjuva sektörü olan perakendecilikte, bütün ülkelerde büyük mağazalar küçük olanları ve tüccarları tehdit ediyordu ve Britanya ve Fransa ise Uluslararası rekabetten daha fazla zarar görüyordu. Küçük burjuvazi 1880'li yıllarla birlikte şirket kapitalizminin tehdidi altına girerken, kazancı ve gücü azalıyordu ve panik halinde yaygaracı ve paranoyak – istikrarsız, er ya da geç aşırı milliyetçiliğe ve faşizme yolu açacak biçimde genellikle sağcı – genellikle sağcı bir siyaset izleyen ajite olmuş bir sınıf fraksiyonu davranışı sergiliyordu.

Böylece bir mit doğacaktı. Savaş öncesindeki küçük burjuvazi coşkulu değil, bezgindi. Aslında bugüne kadar küçük burjuva ekonomik huzursuzlukların pek azı örgütlüydü. Ele aldığımız ülkelerde, açık ara en sağlam örgütlenmeyi Avusturya-Macaristan milliyetçileri ve Alman Mittelstand sağlayacaktı – ki dar ekonomik tezahürleri olan kolektif eylemlerinin siyasal yapılanmaları genellikle pragmatik ve ılımlı olma eğilimi taşıyordu. Örneğin, Alman mahkemeleri Bismarck'ın sosyal sigorta yasalarının sadece işçilere uygulanmasına hükmettiğinde, Mittelstand bunu protesto etti ve 1911'de kendi sigorta yasasına sahip oldu (Kocka 1980: 258-9). Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki küçük burjuvazi memleket siyasetinden nadiren heyecan duyuyordu ve İlerici hareket üzerine tartışmalarda da etkin değildi. Chapman (1981: 236) 1720'den 1970'lere dek Britanyalı küçük ve büyük firmalar arasında pek az çatışma yaşandığını belirtiyordu. Sorunların büyük kısmı perakende fiyat istikrarı üzerinden çıkıyordu ancak esas hedef kooperatifler olduğundan, küçük burjuvazi de protestosunu liberal kapitalist ideoloji üzerinden kuruyordu (Crossick 1977: 17). Göreceğimiz üzere, bu sınıf fraksiyonu dönemin orta-sınıf milliyetçi hareketleri içinde temsil ediliyordu.

Küçük burjuvazi yine de şirketlerin yüksek verimliliğe ulaşmasından önce mi düşüşe geçmişti? Ekonomistlerin ölçek ekonomisi üzerinde durduğu elli yılın ardından, verimlilik meselesi 1980lerde yeniden alevlendi. Prais (1981) ölçek ekonomilerini bulmakta başarısız olmuştu: Büyükler küçükleri, sadece daha verimli oldukları için değil, piyasalar üzerinde otoriter bir kuvvet uygulamaları ve borsanın karakteristiği yüzünden de yutuyordu. Nikolaou'nun (1978) Yunan işletmeleri üzerine yaptığı çalışma, küçük ya da orta ölçekli firmaların daha verimliği olduğunu göstermişti; Kiyonari (1981) ise daha küçük Japon firmalarının ya çok kâr ettiğini ya da çok zarar ettiğini bulgulamıştı. Daha önceki dönemlerdeki kârlar üzerine çok az veri bulunmaktadır. Tarihsel literatür, tamamen küçük burjuva acı hikâyeleriyle doludur ancak ne kâr ve zarar maliyetlerine ilişkin bir bilgi ne de ekonomik düşüşün kanıtı yoktur (ki Gellately (1974) bunun tipik bir örneğidir). Küçük işletmelerin iflas oranı yük-

sekti ancak bu, 1850lerden itibaren kesinlikle olmak üzere, muhtemelen her zaman böyleydi (Blumin 1989: 115).

Küçük işletmeler aile emeğini ağır biçimde sömürüyordu. Yine de nu nadiren sömürü biçiminde deneyimleniyordu. Bertaux ve Bertaux-Wiame (1981) Fransız fırıncılarının hayatını bütün canlılığıyla anlatmaktadır. Fırıncı ve karısı neredeyse sürekli çalıştıkları bir hayata sahipti. Haftanın altı günü fırıncı sabah 03:00-04:00'ten öğlene kadar ekmek pişirirken, karısı ise bunları dükkânda sabah 07:00-08:00'den akşam 08:00'e kadar satmakla meşgul oluyordu. Böylece esnaflık, hem idealist "anlam" tasavvuru hem de pratik, yaratıcı kendini ifade etme anlamında onların hayatı ve edinimiydi. Pek az modern insan işyerinde özerklik ve memnuniyeti tecrübe ediyordu, yine de bu hedefler oldukça kıymetli olmaya devam ediyordu. Kârlar ve ücretler düşük de olsa pek çok kişi esnaflığa niyetleniyordu ve bunların büyük kısmı, bu işi, zorluğuna ve her şeye rağmen tatmin edici buluyordu. Bu durum huzursuzluk yaratmıyordu – ne de aşırı uzun çalışma saatleri sınıf örgütlenmesini kolaylaştırıyordu.

Kâra ilişkin verilerin yokluğunda, sayılar genellikle proleterleşmeyi göstermek üzere kullanılmaktadır. Sonuç da neredeyse uyumlu görünmektedir: Ekonomik düşüşü ve proleterleşmeyi gösteren rakamlar, 1980lere kadar inişteydi. Marx ve Engels tarafından (*Komünist Manifesto*'da) yapılan küçük burjuvazinin proleterleşmesine ilişkin meşhur tahmin, taraftarlarını ve eleştirmenleri de etkiledi. Poulantzas ise yetersiz kanıtlar sıralamakla birlikte, "küçük burjuvazinin kitlesel bir yoksullaşma ve proleterleşme süreci"nden bahsediyordu (1975: 152). Ancak Marx'ı eleştirenler bile, denge sağlamak üzere yalnızca yeni bir ücretli kesimin yükselmekte olduğunu eklemek dışında hemfikirlerdi (Geiger 1969: 92-4). Giddens ise meseleye daha hassas yaklaşıyordu:

> Rakamlar (...) oldukça büyük tutarsızlıklar da içerse, kapitalist toplumların çoğuna uygulanacak genel bir model sunmaktadır: Düşüşün, hem de muazzam bir eğim çizerek devam etmesi nedeniyle, küçük işletmelerin (...) 19. yüzyılın son birkaç onyılından 1930ların ilk yıllarına kadar görece sürekli bir küçülme modeli. [1973: 177-8]

1980ler ise bu Ortodoks hikâyeye bir cilve ekleyecekti: Küçük işletmelerin yeniden ortaya çıktığı bir tür "örgütlenmemiş" kapitalizmi, şirketleşmiş "örgütlü" kapitalizm izleyecekti. Lash ve Urry (1987) şirket kapitalizminin 1880lerden 1950lere kadar küçük burjuvaların düşmesine neden olduğunu ancak ardından bunun tersine döndüğünü ileri süreceklerdi.

Nihayet bu iddiaların tümü yanlıştı. Küçük burjuvaların düşüşü, mutlak rakamlara değil, büyük oranda imalata ve nispi oranlara bağlıydı. Giddens bu ikinci noktaya dikkat çekiyor ancak görece düşüşün süresini yanlış yorumluyordu. Nüfus sayımlarının büyük kısmı 1970lere kadar küçük imalatçılığın

düşüşünü ortaya koyuyordu. 1930 yılında Britanya'da 10'dan az kişi istihdam eden 93.000 işletme vardı; 1968 yılı itibariyle ise bu rakam sadece 35.000'di. Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde düşüş bundan biraz daha az orandaydı. Böylesi bir düşüş yalnızca İtalya ve Fransa'da yaşanmadı. 1960'lı yıllara gelindiğinde, 10'dan biraz fazla kişi istihdam eden işletmeler Britanya imalat nüfusunun yalnızca % 2.1'ini oluşturuyordu; bu oran Amerika'da % 2.4, Batı Almanya'da % 6.2, Fransa'da % 10.8, Japonya'da 12.2 ve İtalya'da % 18.2 idi (Pryor 1973: 153; Kiyonari 1981: 980; Prais 1981: 10-11, 160). Ancak toplam istihdam eğilimleri karmaşıktır ve ülkelere ve dönemlere göre değişmektedir.

1911 Britanya nüfus sayımı, "işverenleri", "kendi hesabına çalışan işçileri" ve "çalışanları" ayrı ayrı hesaplıyordu. Bu kategorilerden ilk ikisi (her ne kadar ilki birkaç büyük kapitalisti içeriyorsa da) kabaca küçük burjuvaziyi göstermektedir. 1911 ila 1931 yılları arasında bunların oranı, emek gücüne görece katkılarını sürdürerek tamı tamına % 14 oranında artacaktı. 1931 ila 1951 arasında ise bu oran, görece katkı biraz daha artarken, % 21 azalacaktı. Tarımın hesaba katılmaması, mutlak düşüşü, en fazla madencilik ve imalatta olmak üzere % 28'e çıkarıyordu. Ancak "işverenlere" ilişkin rakamlar, daha erken ve "kendi hesabına çalışan işçiler"den daha fazla düştü. "kendi hesabına çalışan işçiler" ilk başta, 1911'e kıyasla 1951'de % 141 oranında artmıştı, ki bu artış en fazla tarımda, ardından nakliyat, yiyecek-içecek hizmetleri ve dağıtım işlerinde yaşanmıştı (Routh 1965: 20). 1951 ila 1971 yılları arasında ise bu eğilimler terinse dönecekti: Kendi hesabına çalışan işçilerin sayısı yavaş yavaş azalırken, işverenler, neredeyse 1931 yılı seviyesine dönerek yaklaşık % 50 artacaktı. İşveren sayısındaki bu geç artış, imalat da dâhil olmak üzere hemen her sektörde yaşandı (Routh 1980: 6-7, 18-20). Nihayet mutlak rakamlar 1911'den sonra yükseldi ancak emek gücüne görece katkı yavaş yavaş düştü.

Bu durum Britanya'da üç eğilim ortaya çıkarmıştır: (1) Yüzyılın ortası itibariyle üst-küçük burjuvazi (işverenler) yavaş yavaş azaldıysa da, bu durum ailesel küçük burjuvazinin (kendi hesabına çalışan işçilerin) artmasıyla dengelenmişti. (2) Genel eğilimler fırsatlar düzeyinde sektörler arası kaymaları gizleyebilir. 1900 yılı civarında fırsatlar en fazla inşaatta, ardından da diğer sektörlerdeydi. (3) Küçük işletmeler ekonominin zayıf olduğu zamanlarda görece daha iyiydi. Örneğin 1962-1978 yılları arasında tekstil endüstrisinde, küçük firmalar, büyük kârlar elde ederek, zor zamanları daha iyi biçimde atlatabilmişti (Chapman 1981: 241). Bugün ise, durgun bir ekonomide, küçük imalatçıların sayısı (her ülkede olduğu üzere) yükselmektedir.

Çarpıcı mesleki istatistikler geçmiş dönemlere ilişkinse de, kuşkusuz bunlar küçük burjuvazinin düşüşünün bir başka biçimini gösterebilirdi. 1911 nüfus sayımı, yöneticiler ve idareciler, kâtipler ve vasıflı, yarı-vasıflı ve vasıfsız işçiler arasında çok az kendi hesabına çalışan işçi tespit etmişti – kol işçilerinin

sadece % 3'ü ve vasıflı kol işçilerinin sadece % 6'sı (Routh 1965: 4-5). Daha önceden serbest meslek, özellikle vasıflı artizanlar arasında daha fazlaydı. Bu da neredeyse kesin biçimde, zanaatkâr artizanlarla olan tarihsel ilişkilerini keserek, küçük burjuvaziyi etkileyen en çarpıcı mesleki kaymaydı. Küçük burjuvazi aynı zamanda işçilerin ev sahibi haline gelmişti (Bechhofer ve Elliott 1976). Fakat bu durum, proleterleşmenin tam tersiydi: Küçük burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki uçurum 1900 yılı civarında açılmış ve ardından bunu kapatmak adına pek az şey olmuştu.

Böylece Britanya küçük burjuvazisi, aşağıdan tecrit edilerek ve yukarından daha istikrasız bir konum edinerek, giderek ayrı bir sınıf fraksiyonu haline gelecekti. Küçük işletmelerin bu görece azalışı, her ne kadar bu eğilim bugün tersine dönüyorsa da, 20. yüzyılın ortasına kadar kapitalist sınıfın yükselişiyle çakışarak sürdü. Kendi hesabına çalışan artizanlar, işçi sınıfı karşısında geriledi ve bu ikisi arasındaki kuşak içi hareketlilik de bu gerilemeden nasibini aldı. 1930lara kadar, işçi sınıfıyla temasının azalmayla birlikte büyüyen kapitalizme sürekli erişim şansı, küçük burjuvazinin kurulu düzene olan sadakatini arttırabiliyordu. Bunların bir kısmı zor zamanlardan zarar görmüşse de, farklı sektörlerdeki bir kısmı da servetlerini arttırabilmişti. Değişken deneyimler, kolektif siyasetin ortaya çıkmasını da önleyebilmişti. 1930lardan sonra, güçlenen üst sınır –ailesel örgütlenmeyi, aile ve arkadaşlar arasındaki gayrı resmi normatif anlayışları ve müşterek emek sömürüsünü merkezine alan– fraksiyonel ayırt ediciliği yoğunlaştırmıştı.

Bairoch ve diğerleri'nin (1968) tarihsel nüfus sayımlarını derledikleri çalışmalarında gösterdikleri üzere, diğer ülkeler daha farklı bir gelişim yaşamışlardı. "İşverenler ve bağımsızla" ile "aile işçileri" kategorileri, küçük burjuvaziye karşılık geliyordu – nüfus sayımı netliği açısından, Uluslararası karşılaştırmalar tek tek ülkelerden daha hatasız görünüyordu. Ben de buna, küçük burjuva örgütlenmesini ve siyasetini ayrıntılandırmak suretiyle Uluslararası Toplumsal Hareketler ve Toplumsal Yapılar Tarihi Komisyonu'nun (*Commission Internationale d'Histoire des Mouvements Sociaux et des Structures Sociales*-1981) araştırmasını ekliyorum.

İlk olarak, tarım bütün diğer ülkelerde önemliydi. Belçika, Fransa ve Almanya'nın uzun dönemli tarımsal rakamları erişilebilir durumdadır. Toplam tarımsal istihdam her ne kadar 20. yüzyılda düşmüşse de, köylü mülk sahipliği ("işverenler ve bağımsızlar") en az azalanlardı. Mülk sahibi köylüler aslında, devlet yardımlarının büyük çiftçilere Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda kendileri yer açma imkânı tanımasıyla, 1960'lı yılların sonuna kadar tarım üzerindeki hâkimiyetlerini arttırmışlardı. Çiftçilerin sayısı, 1960'tan 1983'e kadar yarı yarıya azalmıştı (bu hikâye, kitabın bu cildinin kapsamı dışındadır).

Diğer sektörlerde, uzun vadede görece bir küçük burjuvazi düşüşüne işaret eden ilk elde edilen rakamlar Belçika'ya aittir: Tarımsal olmayan emek

gücü, 1846'da % 40, 1880'de % 30, 1910'da % 23 iken, 1945'e dek bu oranda kalmış, ardından da 1961 yılı itibariyle % 19'a gerilemişti. Bu düşüş pek çok sektörde yaşansa da, en büyüğü imalat sektöründe gerçekleşmişti. Ancak gerçek rakamlar farklıydı. Çünkü tarımsal olmayan emek gücü, 1846 ila 1910 yılları arasında % 250'den fazla artmıştı, küçük burjuva sayıcı ise yarı oranında artmıştı. Ardından ise bu rakamlar sabitlenmişti. Küçük işletmeler, ağır sanayi ve tekstilden tüketim malları ve perakendeciliğe kaymış, büyük sermayenin rakibi değil, tamamlayıcısı haline gelmişti. Sermaye ile emek arasında görünüşte bir "üçüncü güç" olarak özerk bir siyasal örgütlenme açığa çıkmıştı ancak aslında ortaya çıkan, çok partili ve bol çatlaklı Belçika siyaseti dâhilindeki etkili bir pragmatik baskı grubuydu (Kurgan 1981: 189-223).

1866'dan 1936'ya kadar topyekûn göreceli veya mutlak bir Fransız eğilimi yoktu. Küçük burjuvazi, adeta sabit bir tarımsal olmayan iş gücü olarak % 33 ila % 43 oranları arasında gidip geliyordu. Bunu 1954 yılı itibariyle % 19 gibi görece büyük bir düşüş izleyecek, ardından bu oran 1962 yılı itibariyle % 16'ya ulaşacaktı. İnşaat sektörü yükselirken, sektörlerin büyük kısmı düşüşe geçecekti. Fakat mutlak rakamlar, tarımsal olmayan iş gücü arttıkça sabit kalacaktı. Fransa'da istisnai biçimde, bağımsız artizanlar uzun süre ayakta kalmışlardı. Diğer ülkeler kitlesel üretime kayarken, Fransa dünyaya lük malların ihracatını yapıyordu – Lousiana'da Paris'ten alınmış bir piyanosu olmayan iyi bir çiftlik bulunmazdı (Gaillard 1981: 131-88; Jaeger 1982). Büyük işletmeler bile, 1901 ila 1931 arasında, küçük aile birimleri düşüşte olsa da genelde büyüyen küçük işletmelerle işbirliği içinde üretim yapıyordu (Bruchey 1981: 68). Küçük işletmeler ekonomik durgunlukları da başarıyla atlattı. Artizan bağlantılar sayesinde, 19. yüzyıl küçük burjuva siyaseti, her ne kadar Birinci Dünya Savaşı'nın ardından nihayetinde sağa dönse de, radikal Cumhuriyetçi olarak kalacaktı. Küçük burjuvazinin düşüşü ise geç oldu ve sadece göreceli ve değişken bir düşüştü.

Almanya'ya ait rakamları ise, ülke ve sınıflandırma sistemlerindeki değişimler nedeniyle yorumlamak zordur. 1882'den 1936'ya küçük burjuvazinin oranında hem mutlak geniş hem de görece az bir artış var gibi görünmektedir. Ardından bu iki eğilim, iş gücü genişledikçe hafif mutlak artışın devam etmesiyle 1946'ya kadar birbirlerinin yerini almıştır. Burada eşitsiz bir dağılım söz konusuydu: Hizmetler sektörünün oranı yarıdan fazla artarken, imalat geriledi ve inşaat ve nakliyat ise sabit kaldı. Kaufhold (1981: 273-98) bağımsız imalatçı zanaatkârlığın çöküşünün 1900'den hemen önce başladığını saptıyordu. Ani çöküş kavramı, zaman zaman, geriye kalan küçük burjuvaların neden aşırı sağa yüzünü döndüğünü açıklamak için de kullanılıyordu (Haupt 1981: 247-72). Ancak kuşkusuz küçük burjuvazi, bu dönemde yükseliyordu ve ancak sözde destekledikleri Naziler iktidara geldiğinde düşüşe geçti.

Kiyonari (1981: 961-89) 20. yüzyıl boyunca Japon küçük işletmelerinin mutlak olarak muazzam, göreceli olarak ise yavaş yavaş istihdamlarını arttır-

dığını ortaya koymaktadır. Ancak burada payını arttıran, fiyat düşüşleri değil, ekonomik canlanmadır. Küçük işletmeler, hem yüksek mali açıklara hem de yüksek kârlı kuruluşlara sahiptir. Küçük işletmeler, ulusal kalkınmanın her bir safhasına tam anlamıyla dâhildir; en son safha ise montaj sanayi, ileri teknoloji icatlar ve emek yoğun hizmetlerde genişlemeye taşeron olarak simbiyotik katılım halini almıştır. Burada özerk ama yine de hoşnutsuz bir küçük burjuva siyaseti teşhis edemiyoruz.

Amerika Birleşik Devletleri nüfus sayımı, böylesi ayrıntılı hesaplara izin vermemektedir ancak Bruchey, Amerikan vaka çalışmalarının bir özetini sunmuştur (1981: 995-1035). Artizanların çöküşü, küçük imalatta düşüş ve küçük hizmetlerin dirençliliği, bunların hepsi diğer yerlerdeki gibi vuku bulmuştu. 1870-1900 yılları arasındaki ekonomik büyüme boyunca hem küçük hem de büyük imalattaki düşüş Japon modelini aksettirmektedir ancak bu durum, rakamlar düştüğünde, 1954 yılı sonrası ekonomik canlanmada, Fransız modelinde eski haline dönmüştür. Büsbütün küçük işletmelerin bankacılıktaki önemi, özel olarak federalizmin ve kapitalist liberalizmin ürünü olarak Amerikan karakterlidir.

Ulusal hususiyetlere karşın, üç genel eğilimden söz edebiliriz:

1. Küçük burjuvazi son 200 yılda yalnızca nispi oranlarda düşüştedir, mutlak rakamlarda değil.

2. Giddens'ın düşüşe ilişkin zaman çizelgesinde olduğu ve "örgütlü kapitalizm" çağı kavramının ima ettiği üzere, en büyük görece düşüş, 20. yüzyılın ortasında (daha önce değil) gerçekleşmişti. Bu da kuşkusuz 1920ler ve 1930larda orta-sınıf siyasetinin esas aşırılıkçı, Faşist aşamasında olmuştu. Bu nedenle (rakamlarla ölçüldüğü biçimiyle) Muazzam bir küçük burjuva ekonomik düşüşü, bu çalkantılı siyasetin temel belirleyeni olamaz[1].

3. Düşüşler, ister göreceli ister mutlak olsun, sektörler arasında akışkan harekete yol açarak eşitsiz biçimde dağılır.

Bu eğilimler, sözde küçük burjuva düşüşünün, ekonomik umutsuzluğun ve bunları takip eden panik hâli siyasetinin bir efsane olduğunu ifşa etmektedir. Dahası, bütün ülkeler arasından bir benzerlik vardır: Bunun gerçekte ulusötesi bir ekonomi olması nedeniyle, dönemin muazzam ekonomik büyümesi bütün sınıflara yaramıştı. Ekonomik durgunluklar ve altüst oluşlar vardı ancak toplam refah hızla büyüdü ve küçük burjuvaziyi de kapsadı.

Küçük burjuvazi, sayıca artık en önde değilse de, yine de mutlak rakamlarda artmaya devam ediyordu. Çoğu ülkede küçük burjuvazi, yeni ve eski sömürgelerdeki imalat girişimleriyle meşguldü. 4. Bölüm'deki argümanlardan

---

1 Enflasyon ve vergi politikası gibi diğer ekonomik tehditler 1920ler ve 1930larda küçük burjuvaziyi korkutmuş olabilirdi. Ancak 1914 yılı öncesinde, yani kitabın bu cildinin ele aldığı dönem dâhilinde böyle bir korku mevcut değildir.

birini anımsayalım: Britanya sanayi kuruluşları Birinci Dünya Savaşı öncesinde küçük kalmışlardı çünkü kaynaşmaya uygun olmayan alanlarda uzmanlaşmışlardı. Bu argüman, sosyal bilimcilerin kapitalist toplumdaki şirket, tekeller ve otoriter örgütlenme takıntısına karşı öne sürülmüştü. Aynı takıntı, küçük burjuvazinin düşüşünü abartama konusunda da geçerliydi.

Küçük burjuvazi iki alternatif yolla hayatta kalabildi: Ya (1) Küçük işletmelerin büyümeye, yeni ve kârlı ürünler ve hizmet kanalları bulmaya tamamen katıldığı 1870-1900 arası Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri modellerini (ve 1945 sonrası İtalya modelini; Weiss, 1988) izledi; ya da (2) Küçük işletmelerin, emek sömürüsünü arttırarak ve kârdan vazgeçerek ekonomik durgunluğu atlattığı Fransız ve daha normal Avrupa modellerini izledi. Berger (1981) bunu, küçük ve büyük sermayenin normal bir ortak varlığı olarak görmektedir. Ürün parçalarının teknolojik açıdan basit ve emek-yoğun ya da talebin düzensiz olduğu yerde, çok büyük işletmeler, işleri, düşük ücretler ve sendikasız emek kullanarak merdiven altı imalathanelere ihale ediyorlardı. Bunlar esasen, kapitalist piyasaların otoriter değil, nüfuz edici örgütlenmesini yansıtıyordu.

Büyük ve küçük sermaye, çatışma halinde olmaktan çok, ortak varlık halindedir. Mittelstand siyaseti ve köylülerinden anladığımız (19. Bölüm'de tartışılmaktadır), küçük burjuvazinin istisnai, radikal ya da büyük sermaye karşıtı pek az ekonomik faaliyetinin olduğudur. Küçük burjuvazi, kapitalizme ve rejimlere bağlı kaldı çünkü ekonomik açıdan ve işbölümü vesilesiyle bunlara bağımlıydı. Sadakati, ya savaş sonrası İtalya'da olduğu üzere (Bkz. Weiss, 1988) emeğe karşı desteği güçlendirecek hesaplı bir hareket olarak ya da Amerika Birleşik Devletleri'ndeki anti-tröst yasaları veya Thatcherizm politikalarında olduğu üzere kapitalist liberalizmin daha kendiliğinden ifadesi olarak tavizlere yol açıyordu.

Küçük burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki uçurum, artizanların ortadan kaybolmasıyla erken dönemlerde açıldı. Artizanlar bir yana, küçük burjuvazi henüz proleterleşmemişti ancak sermayenin halkalarına aşama aşama dâhil olmuştu. Küçük burjuvazinin ekonomik deneyimi, ailenin iş ile birbirine geçmesiyle, istisnailiğini korudu. Ancak ekonomik gücü sermayeye dayanıyordu ve bu ilişki oldukça bağımlı bir ilişkiydi. Küçük burjuvazinin muhafazakârlığı, C. Wright Mills (1953) ya da Poulantzas'ın (1975) iddia ettiği gibi bir panik halinden, bir ideolojiden ya da diğer yarı-paranoyak psikolojik tepki biçimlerinden kaynaklanmıyordu. Başarısız olmasa da vasat kazanç ve enerjiyi emen ağır çalışma, küçük burjuvazinin kapitalizme olan sadakatini sağlayan şeylerdi. Göreceğimiz üzere, klişelerin aksine, küçük burjuvazi bu dönemin aşırı milliyetçi hareketlerin hiç de yüksek oranda yer almıyordu.

Meslek Sahipleri

Meslek sahipleri, kapitalist şirketlerin ve modern devlet bürokrasilerinin hiyerarşik örgütlenmeleri dâhilinde istihdam ediliyorlar ve bu yolla seferber oluyorlardı. 1914'ten önce, bu iki hiyerarşi arasındaki farklar bazen anlam ifade ediyordu ancak bu farklar istihdam ilişkilerinden çok rejim siyaseti içinde yerleşikleşiyordu. Kademeli, disiplinli, işbölümüne dayalı hiyerarşiye tâbi olmak, meslek sahiplerini diğer sınıf ya da fraksiyonlardan ayırıyordu. Bu tâbiyet hem bir tür kafes hem de bir tür fırsattı: Bir tür kafesti çünkü çalışanları kolektif eylemden uzak tutuyordu ve sermaye ya da rejime meslek sahiplerini kontrol altında tutma imkânı veriyordu; bir tür fırsatı çünkü meslek sahibinin hiyerarşide yükselmesine (ve ilkesel açıdan düşmesine de) izin veriyordu (Bkz. Abercrombie ve Urry 1983: 121). Meslek sahipleri, pek çok beyaz yakalı işçiyi, kol işçisi olmayanları, yöneticileri, memurları, toptancıları, yüksek teknisyenleri ve benzerlerini içeriyordu. Bunlar kol işçileri açısından normal olan saat başı ödeme yerine, haftalık ya da aylıkla çalışıyorlardı ve bazı işler de istisnai bir kolektif kimlik sağlıyordu (örneğin kâtipler benzer şekilde giyiniyorlar, davranıyorlar ve yaşıyorlardı). Ancak toplan yaşam fırsatları, belirli bir işten ziyade belirli bir kariyer tarafından belirleniyordu.

Dahrendorf, şirketlerdeki ve bürokraside meslek sahiplerinin "doğuştan ayrışmış, yeni bir orta-sınıf" olduğunu ileri sürüyordu. Ona göre (ki bana göre böyle değil) meslek sahiplerinin bir yarısı işçi sınıfına, diğer yarısı ise yönetici sınıfa dâhildi:

> Bir bürokratik hiyerarşinin parçası olan konumlar işgal eden ücretli çalışanlarla bu konumlarda olmayan ücretli çalışanlar arasında, önemli olduğu kadar belirgin de olan bir sınır çizilebilir. Postane kâtiplerinin, muhasebecilerin ve kuşkusuz üst düzey yöneticilerin meslekleri, bürokratik konum merdiveninin basamaklarıdır: Ama satış elemanınınki değildir (...) Yönetici sınıf kuramı, istisnasız bütün toplumsal konumlardan bürokratlara uygulanır ve işçi sınıfı kuramı ise aynı biçimde bütün toplumsal konumlardan beyaz yakalı işçilere uygulanır. [1959: 55]

Bu açıklama belirli bir mantığı ve bir tuhaflığı aynı anda içermektedir. Satış elemanının işi her ne kadar "işçi sınıfı" işlerine benziyorsa da, neden birtakım meslek sahiplerini "yönetici sınıfa" dâhil saymak gerekmektedir? Bu kavrama postane kâtiplerini de dâhil etmek de bir başka tuhaflıktır (tabi Dahrendorf daha sonra 1969'da görüşünü biraz değiştirecekti). Postane gibi yerlerdeki yüksek oranda resmi hiyerarşiler, farklı birimlerde ayrışıyordu. Kâtiplerin çoğu, bu hiyerarşinin ancak en düşük basamakları dâhilinde hareket edebiliyordu. Bunlar daha çok, yurtiçi kol emeği piyasası dâhilinde nadiren daha yüksek konumlar elde edebilen çelik işçilerinin bir tür kol işçisi olmayan versiyonudur. Çelik işçileri çelik işçisi olarak kalırlar ve postane kâtip-

leri de postane kâtipleri olarak, yönetici sınıfın düşük konumdaki yöneticiler olarak değil. Göreceğimiz üzere, aslında kariyer fırsatları genelde en düşük bürokratik yapılarda en fazladır. Yineleyelim, bunun nedeni kapitalizmin çok otoriter biçimde örgütlenmemiş olmasıdır.

Mesleki istihdam yeni bir olgudur. Personelini merkezi olarak denetleyen hiyerarşik örgütlenme, bazı kiliseler ve ordular dışında, tarım toplumlarında seyrek görülüyordu. 13. Bölüm'ün gösterdiği üzere, erken dönem modern devletler bürokratik değillerdi. Yaşanan iki sanayi devrimi ise pek az mesleki gelişim sağlamıştı. 1851 Britanya nüfus sayımı (silahlı kuvvetler ile kilise haricinde) ücretli istihdam edilen meslek sahibi kişilerin – ki çoğu demiryolları ve postanelerdeydi; bunları ticaret ve finans takip ediyordu – nüfusun % 1'i ila 2'si arasında olduğunu söylüyordu. 1870'ten sonra Batı'da en hızlı büyüyen ücretli kategorisi, ticari kâtipler ve gezici satıcılar, muhasebeciler ile banka ve sigorta işçilerini içeriyordu. İmalat ve kamu hizmetleri hâlâ pek az düzenli meslek sunuyordu. 1911 yılı itibariyle, çoğu nakliyat ve ticarette olmak üzere büro işçileri ve idari personel, Britanya emek gücünün % 7'sini oluşturuyordu. Bairoch bu oranın Belçika'da % 9, Fransa'da % 12 ve Almanya'da % 13 olduğu tahmininde bulunuyordu ancak bu farklar farklı sınıflandırma sistemlerinden kaynaklanıyordu. Bütün ülkelerde ücretli işçilerin beşte dördü erkekti ancak çeşitlilik de içeriyordu. Ben ise kâtiplik, satış ve idari istihdamı birbirinden ayırıyorum.

1. Devletler, ticaret ve şirketler kâtipleri yaratır. Çalışma ve müşteri ilişkileri, geçmiş ve gündelik faaliyetlerin verilerini toplamak, saklamak ve bunlara başvurmak yoluyla rutin hale getirir. Bu da en azından temel okuryazarlığı gerektirir (Perkin 1962). Başlangıçta, okuryazarlık işleri, deneyim gerektiren daha eski işlerden ayrışmış değildi, böylece ticarette, sanayide ve kamu hizmetinde kâtiplikten (ve satıştan) idari konumlara yükselmek, yüzyılın ortası itibariyle yaygın bir durumdu ve kol işçilerinin yükselmesinden çok daha büyük sayılardaydı. (Blumin 1989: 120-1). Ancak rutinleşmenin artmasıyla, sadece okuryazarlık, diğer becerilerden giderek ayrıldı. Hem erkek hem de kızlar için olan orta-sınıf kitlesel eğitim, aşırı taleple sonuçlandı. Bekâr kadınlar, erkekler tarafından okuryazar ancak terfi edemez olarak görülmek suretiyle bir tür "yedek işgücü ordusu" haline geldi. Böylece, bazı sektörlerde diğerlerinden daha fazla olsa da, kâtiplik işleri düşüşe geçti: 1909 yılında erkek sigorta kâtiplerinin % 46'sı yılda 160 Pound'dan fazla kazanıyordu (asgari gelir vergisiyle); demiryolu kâtiplerinin kazancı ise 10 Pound'du (Klingender 1935: 20).

2. Tüketiciye yönelik ürünlerin ve hizmetlerin yaygınlaşması, müşterilerin büyük kısmının orta-sınıf olması nedeniyle okuryazarlığa ve "saygınlığa" sahip olması gereken satış elemanı sayısını arttırdı. Yine geçici talep artışı benzer baskılara yolu açacaktı. Eğitim ve kadınlar aynı dönemde benzer alçaltıcı baskıların nesnesi olacaktı. İşlerin teknolojik gereksinimleri de, satışın,

özellikle büyük mağazalarda kitlesel, düşük fiyatlı ve rutin hale gelmesiyle bayağılaşacaktı. Satışın girişim şanslarını etkilediği yerde, daha üst seviyelerle olan bağlantı sürdü ve satış mesleği de varlığını korudu.

3. Karmaşık örgütlenmeleri koordine etmek, belirsiz bir ortamda muhtelif bilgi parçacıklarını ilişkilendirebilecek kadar okuryazarlığı ve deneyimi olan yöneticileri ortaya çıkardı. Bazı bilgiler iş sırasında öğreniliyordu ancak teknik ya da hafızada tutmak açısından çok büyük olan muazzam bir deneysel olgular toplamı dâhilindeki ilişkilerin keşfedilmesine dönük diğer beceriler, modern ortaokul ve lise eğitimleriyle gelişiyordu. Eğitim kurumlarındaki tabakalaşma (daha sonra ele alınacak) yönetici arzına da etkide bulundu: Farklı eğitsel meziyetler vesilesiyle tabakalaşan birden çok seviyeli istihdam, ücretliler arasındaki istihdam temelli bölünmeleri de arttırdı. 1900 yılı itibariyle kâtiplik ya da satış işi ile yönetim işi ve kamu hizmeti dâhilinde "mekanik" ve "entelektüel" gruplar arasındaki uçurum büyüdü (Bkz. 13. Bölüm).

1900 yılı civarında büyük kuruluşlar, bütün sektörlerde ortaya çıkan üç konumun üçünü de bir araya getiriyordu. Devlet idaresinde ve istikrarlı ürün piyasalarına sahip sanayide, ayrı eğitim ve stajlarla birlikte dar mesleki hiyerarşiler ortaya çıkıyordu. Orta-sınıf müşterilere hitap eden kuruluşlarda, yine orta-sınıf personel tercih ediliyordu. Piyasanın belirsizliğinin ortasında, özellikle finans ve ticarette daha fazla meslek ortaya çıkıyordu. Ücretli orta-sınıf, eğitim ve toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki değişimler büyük kuruluşların daha da büyümesini teşvik ettikçe ayrıştı ve finansal ve ticari sektörlerde mesleki fırsatlar çoğaldı. Proleterleşmiş işler ve kolektif eylem açısından potansiyelin ortaya çıkmasıyla birlikte, belirli meslek grupları ve bir "alt-orta sınıf" da belirginleşecekti.

Böylece 20. yüzyılda beyaz yakalı işler de proleterleşti. Sınıfsal eylemin akabileceği kanal olarak daha önemli olan sosyolojik mesele, bu işleri yapanların da proleterleşip proleterleşmediğiydi. Bütün ücretli istihdamın genişlediğini aklımızda tutalım. Britanya'da 1991 ila 1971 yılları arasında kol emekçisi olmayan çalışanlar, mutlak sayılarda dört kat, iş gücüne yaptığı görece katkıda da üç kat arttı. Genişlemenin oranı, yöneticiler için olduğu kadar kâtiplik ve satış işçileri açısından da muazzamdı (Routh 1980: 6-7). Farklı iş fırsatları çoğalmasıyla muhtemelen kimse kendi çalışma hayatında ya da anneleri ve babalarıyla karşılaştırıldığında pek bir kayıp yaşamadı.

Stewart ve birkaç meslektaşı, Britanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya'ya ait 1920'den sonraki verilere dayanarak "mevcut hiçbir grup veya birey ya da çalışan tipinin proleterleşmediği" sonucuna varıyordu (1980: 194). Büyüyen kâtiplik ve satış işleri de kendi içinde üçe ayrıldı. İlk olarak, bir meslek edinmenin nadiren beklenebileceği en bayağı işler (kadınların eğitime katılımının artması ve resmi emek piyasasının büyümesiyle) bedensel işlerden devşirilen kadınlar ya da iş gücünün dışından kişilerle doldu. Bunun toplum-

sal tabakalaşma açısından gerçek önemini, yalnızca (burada benim konumun dışında kalan) toplumsal cinsiyet ilişkilerini analiz ederek değerlendirebiliriz ancak ortada bir aşağıya doğru hareketlilik ya da öznel olarak deneyimlenen bir proleterleşme yoktu. İkincisi, diğer bayağı işlerin büyük kısmı, özellikle de imalat sektöründekiler (muhtemelen sağlıklarının bozulması nedeniyle) – tekrar ediyorum, proleterleşme nedeniyle değil – daha az fiziksel işler arayan daha yaşlı, eski kol işçisi erkekler tarafından dolduruldu. Üçüncüsü, hakiki meslekler, alt kademe kâtiplik ya da satış işlerine giren genç erkekler açısından erişilebilir kaldı. Bunların üst kademelere tırmanma şansları 1920'de neyse 1970'de de oydu. Kâtip ya da tezgâhtar gibi mevcut iş etiketleri, açık bir sınıfsal konuma karşılık gelmiyordu. En geniş çalışan grubu olarak kadınlar, yaptıkları işten çok cinsiyetleriyle değerlendiriliyorlardı ve genç erkekler ise orta-sınıf meslek sahiplerine dönüşüyordu. İstihdam ile eğitsel ve toplumsal cinsiyet ilişkileri birbirine geçtikçe, kâtiplik ya da satış işlerinin değerinin düşmesi insanları proleterleştirmemiş oluyordu.

Bu bulgular 1920'den bugüne olan döneme uygulanmaktadır. Bazı Britanyalı yazarlar, proleterleşmenin daha erken olduğunu savunuyorlardı. Ancak kanıtları zayıftı ve genellikle genç kâtiplerin "Bir erkek bu sefil ücretlerle nasıl hem yaşar hem evlenir hem de doğru dürüst giyinebilir ki?" benzeri çeşitli şikâyetlerine dayanıyordu (alıntı: Price 1977: 98; cf. Lockwood 1958: 62-3; Crossick 1977: 20-6). Genç bir erkek için, başlangıçta aldığı maaşla, çalışmayan bir eş ve çocukların bulunduğu bir haneyi yaşatmak hiçbir zaman kolay olmadı. Kâtip, uzun vadede yıllık maaş artışına ve terfiye bağımlıydı. Britanya'da genç erkekler açısından Birinci Dünya Savaşı'ndan önce maaş artışı ve terfinin ortadan kalktığına ilişkin veri yoktur; Amerikan verilerinde ise böyle bir bağımlılık olmadığı yönündedir (Blumin 1989: 267-75, 291-2). Aynı zamanda, pek çok ülkede (Crew 1973, 1979) fiilen kol işçiliğine doğru bir aşağıya hareketlenme olmadığına ilişkin kanıtlar mevcuttur. Ancak Birinci Dünya Savaşı yoksullara yönelik bir yeniden bölüşümü ortaya çıkardı, savaşın yükü ise esas olarak dar gelirlilerin üzerine bindi ve Weimar Almanyası'nda bu durum, enflasyonun aşırı artmasıyla daha da kötüleşti. Bu türden görece kötüleşmeler, orta-sınıfın yüzünü aşırı Sağa ve Nazi Partisi'ne dönmesine etkide bulunmuş olabilir (Blackbourn 1977; Kocka 1980: 28-9). Ancak faşizmin öncesinde ve sonrasında ve diğer ülkelerde bu türden bir beyaz yakalı mağduriyeti bulmak zordur.

Biz akademisyenler, uğraş ile meslek arasında sıkıntılı bir yerde dururuz. Çoğumuz meslek sahiplerini sevmeyiz ve açıkça cefa çekmelerini isteriz. Tarihçiler sıklıkla, muhtemelen "klasik" bir alt-orta değerler sistemini yaratan 19. yüzyılın sonlarındaki meslek sahipleri içindeki sevimsiz kişilikleri ve sinir bozukluğunu anlatmaktadır. Acımasız bir çevrede, düşmeye kaşı duyulan çaresiz bir korku ve aşırı duyarlı hale gelmiş kişisel ihtiraslar, banliyölerde

oturan orta-sınıfı sözde tecrit ediyordu. Bu sınıf takıntılı biçimde görünenlerle, arınmışlıkla ve adabımuaşeretle meşgul ve baskıdan, bıkkınlıktan, yalnızlıktan ve gerilimden mağdur hale gelmişti. Bu etkileyici sinir bozukluğu katalogu, Crossick (1977: 27) tarafından, bu gruptan insanların yaşam hikâyelerine bakarak hazırlanmıştı. Muhtemelen akademisyenler (savaş sonrasındaki muazzam üniversite patlamasından bu yana) kökenler açısından bu sınıfın büyük kısmıyla ortak bir nefreti paylaşmaktadır. Beyaz-yakalı kültürü, yalnızca toplumsal mağduriyetin manevi açıdan baskıya dönüşmesi üzerinden açıklanabilecek biçimde patolojik olarak görülüyordu. Corrick'in çağdaş tarifiyle, nefret, yorumlamaya gölge düşürüyordu:

> Alt-orta sınıf hüsran içindeydi ve yalnızdı. Özellikle yaşam öykülerinde bir tür gönüllü tecrit ve yalnızlık havası vardı. "gerçek bir ev hayatı" diye yazıyordu Masterman, "güçlü aile sevgisi, küçük bahçeler ve dekoratif villalar, çocuklara dönük hırs demekti." [1977: 27]

Hüsran ve yalnızlık ya da güçlü aile sevgisi – hangisi oluyordu?

Meslek sahibinin yeri kolaylıkla dolar. Meslek, işbölümüne dayalı bir hiyerarşi dâhilinde yöneticiye ve bürokrata eklemlenir. Mesleki terfinin koşulu, bu hiyerarşiye riayet etmektir. Bireyin en fazla bağlı olduğu, aile bir yana, muhtemelen kurumun kendisidir. The Diary of a Nobody'deki Grossmithler'den (1892, 1965) The Organization Man'deki Whyte'a, yazarlar meslek sahiplerinin uyumluluğunu, zarifliğini ve arınmışlığını, üstlerine karşı o endişeli ama hesaplanmış saygılarını ve onları hafiften ve komik biçimde yanılmalarına yol açan üst-sınıf yaşam tarzları ve değerlerini taklit etmelerini alaya almışlardı. Böylesi bir evhamdaki "erillik" yokluğu, uzun zamandır tamamen erkeklere özgü bir meşguliyet olan bu işlere dönük olarak özellikle alaya alınmıştır. Ancak bunlardan hiçbiri patolojik değildir. Meslek sahiplerinin temel güç kaynağı, üstlerince belirlenen örgütsel bir hiyerarşide yükselmesidir. "Bağımlılığı" da buna dayanır. Dünya görüşü, görebildiği ve kısmen hayal etmek zorunda olduğu (ve yanlış algılayabileceği) hiyerarşi kademelinden etkilenmektedir. Kapitalizmin ve bürokrasinin sadık ve disiplinli bir astı olmuştur. Sanki bunları yapabilecek gibi görünür.

Böylece (diğerleriyle birlikte) ben, Berle ve Means (1932), Burnham (1942), Chandler (1977) ve Galbraith (1985) tarafından ileri sürülen "yönetimsel devrim" kavramını reddediyorum. Bu düşünürlerin hepsi şirket yöneticilerinin, genellikle hissedar kapitalistlere karşı, işletmelerin hedeflerini değiştiren ayrı bir sınıf haline geldiğini iddia ediyorlardı – kısa vadeli girişim kârları yerine (ücretlerin buna dayalı olması nedeniyle) uzun vadeli şirket büyümesinin azamileştiriyorlardı. Ancak araştırmalar, girişimciler ve yöneticiler tarafından idare edilen firmaların hedefleri ya da başarıları arasında ciddi bir fark

olmadığını ve pek az yöneticinin şirket çıkarlarını hissedarlarınkine karşı tanımladığını göstermişti (Nichols 1969; Scott 1979). Bu veriler son zamanlardaki şirket evliliği dalgasından önce toplanmıştı; varlık satışları, tahvil ayırma vb. faaliyetler, şirketlerin özünde kapitalist olduğunu iyice su yüzüne çıkarmıştı. Hatta "örgütlü kapitalizmin" en dikkat çekici noktası, C. Wright Mills'in "sermayenin yönetimsel yeniden örgütlenmesi" kavramında daha iyi biçimde açıklamasını bulmuştur. Scott'ın da dediği üzere:

> Operasyonel yöneticiler, büyük işletmelerdeki yapısal konumları gereğince, modern kapitalist üretimin gereksindiği (...) kârlılık ve büyüme kriteri olarak muhasebe ve parasal hesap biçimleriyle iştigal ederler (...) İşletme, kendisini kapitalist rasyonalite çizgisinde sürdürmesine hizmet eden nesnel piyasa koşulları tarafından sınırlanır. [1982: 129]

Meslek sahipleri doğrudan şirketin otoriter hiyerarşilerine bağlıydı ancak bu hiyerarşiler de yayılmış mal piyasalarına dayanıyordu. Bütün etkili yayılmış güçlerde olduğu üzere, bu hiyerarşiler de baskı biçiminde değil, kendinde bir rasyonalite olarak tecrübe ediliyordu. Meslek sahiplerinin sadakati rasyonel ve samimiydi. Kapitalizm, özellikle de kendileri için işliyordu. Şirket kapitalizmi ve bürokratik devletlerce sağlanan ekonomik büyüme ve istikrar, mesleki gelişime de yansıyordu. Birer birey olarak bazı meslek sahipleri başarılı oluyor, bazılarıysa kaybediyordu ancak kolektif olarak, 20. yüzyılın sürekli ekonomik gelişmesinin büyük kısmından sorumlu olan kuruluşların çalışanlarıydılar.

Benim kullandığım verilerin çoğu Britanya deneyiminden devşirilmiştir. Fakat burada ele alınan ülkelerdeki meslek sahipleri ya da daha doğrusu alt beyaz-yakalı işçiler arasında ekonomik açıdan pek az fark bulunuyordu. Kocka'nın (1980) Amerikan beyaz-yakalı işçilerle Alman, Britanyalı ve Fransız beyaz-yakalı işçiler arasında yaptığı karşılaştırma, sınıf örgütlenmesindeki ulusal faklılıkları gösteriyordu. Ancak Kocka bu farkları ya farklı siyasi rejimlere ya da farklı ulusal işçi sınıflarına dayandırıyordu (Bu kitabın 18. Bölüm'ü ise büyük oranda siyasal iktidar ilişkilerine dayandıracaktır). Farklardan hiçbiri ulusal kapitalizmler arasındaki ekonomik farklardan kaynaklanmıyordu. Batılı meslek sahipleri, (Blumin'in 19. yüzyıl için vurguladığı gibi) başarılı ve iyimser bir toplumsal çevreyi tecrübe ediyorlardı. İnandıkları değerler, şimdi bile egemendir. Bireysel hareketlilik ve başarı değerleri, kendi orijinal girişim biçimlerine değil kuruluş dâhilindeki mesleklerine atıfta bulunuyordu. Meslek sahiplerinin tarihteki yeri, (Sanayi Devrimi'ni yapan küçük girişimcilerin aksine) bir birey olmak değil, geniş bir işbölümüne dayalı iktidar örgütlenmeleri dâhilinde sadık bir ast olmaktı.

Profesyoneller

Bir mesleğin biricikliği, kolay kolay genel sınıf kuramlarına uydurulamaz. "Meslek" sözcüğü, normalde çeşitli uğraş alanları tarafından ayrıcalıklar talep etmekte kullanılır. Hiçbir açıklama, mesleklerin –doktorlar, subaylar, hesap uzmanları, kütüphaneciler, hemşireler– hepsine ve farklı ülkelere eşit biçimde uygulanamaz. Fakat bir mesleğin ideal tipi, icrası devlet ve bir meslek örgütü arasındaki müzakerelerin ardından resmi olarak ruhsatlandırılmış (teknik ve kültürel açıdan değerli bilgileri de içeren) özel bir eğitimi gerektiren "mürekkep yalamış" bir uğraştır. Ben burada profesyonel gücü, mesleği icra etmeye girişe ve icrayı denetlemeye ruhsat vermenin gerçekten o mesleğin elinde olma derecesine göre derecelere ayırıyorum. Böylece profesyonel güç, profesyonellerin çoğunu meslek sahiplerinin çoğundan –ki Goldtrophe (1982) ile Abercrombie ve Urry (1983) bunların ikisini tek bir "hizmet sınıfı" içinde toplamışlardı– keskin biçimde ayırmak suretiyle, esasen otoriter ve belirli bir gruba özgüdür.

Burada, güç yerine işleve vurgu yapan meslek sosyologlarından pek çok şeyi ödünç alıyorum (Freidson 1970; Johnson 1972; Rueschemeyer 1973). Yine de ben işlevselci argümanlardan birini kabul ediyorum: Bir meslek kısmen, uzmanlaşmış stajın işlev yönünden uygun olduğu toplumsal açıdan değerli ve uygun bilgilere dayanır. Bu bilgi, toplumsal iktidarın bilginin nasıl sınıflandırılacağını etkilemesi nedeniyle asla tamamen bilimsel ve nesnel değildir. Batı'da nihai anlam hakkındaki bilgi, kiliselerin örgütlü gücü ve hastalık ve sağlık üzerine bilginin doktorların gücünden muazzam ölçüde etkileniyor olması nedeniyle bir tür manevi mesleği gerektirir; mesleklerin, dar teknik becerilerin yanı sıra "elit" genel kültür eğitimine neden ihtiyaç duyduğu da açık değildir. Kültürel olarak inşa edimli ancak kısmen işlevsel olan bilgi sınıflandırmaları, benim analizimin arka planını oluşturmakta ve profesyonellere soylu bir tür ehliyet vermektedir.

Modern toplum, uygulayıcılarının imkân dâhilinde bir profesyonel güç geliştirebildiği uzmanlaşmış bilgi ortaya çıkarıyordu. Mesele, bunların, tüketicilerin bu bilgilerin arzını otoriter şekilde örgütleme becerilerine ne kadar dayandığı ya da dayanıp dayanmadığıydı. Üç temel tüketici tipi vardı: Kapitalist işletme, burjuvazi/orta sınıf ve devlet. Bunlardan ilk ikisi dağınık biçimde örgütlüydü (Bkz. 4. Bölüm) ve 19. yüzyıl devleti ise zayıftı (Bkz. 14. Bölüm). Hiçbiri kendi taleplerinin yarattığı şeyi otoriter biçimde denetleyemezdi. Uğraşlar, otoriter gücün çatlaklarında kolektif biçimde örgütlendikçe, mesleklere dönüştüler. Ancak profesyonel fırsatlar, kapitalist şirketler ve devlet bürokrasilerinin otoriter güçlerini arttırmasıyla, 20. yüzyılın başlarında azalacaktı. Bunu takiben, en güçlü özerkliğe sahip olan meslekler, özellikle sağlık (hangi sınıftan olursa olsun) dört bir yandaki bireylere ve hanelere ve daha zayıf "yarı-meslekler" de şirketlere ve devletlere hizmet ediyordu. Nihayet otoriter

gücün bu dengesi yalnızca bireysel mesleklerin gücünü açıklamaktadır. Mesleklerin ortak orta-sınıf konumuna ulaşmak üzere, ben buna yayılmış güç ağlarını da ekliyorum.

"Meslek" kavramı, köken olarak bir hayat uğraşı olarak Hıristiyan inancıyla iştigal eden insanlara referans verir. 1700 yılı itibariyle, dört örgütte "meslekler" vardı: Kilise, hukuk, sağlık ve ordu. Bu meslekler, (1) birlik ruhuyla (ki sağlıkta en azdır) ve (2) devlete hizmet aracılığıyla (ki din adamlarının çoğu için en azdır) (3) topluma dönük bir hizmet etiğiyle iştigal eden (4) âlimlik ve (5) teknik işler. 12. Bölüm, makam sahiplerinin giderek nasıl devletin içinde ayrı bir kast haline geldiklerini ele alıyordu. Ardından ise kapitalist sanayileşme, bu beş nitelikle iştigal eden başka uğraşlar yaratacaktı.

Kapitalizm endüstriyel hale geldikçe, teknik zemini de genişledi. Makinelere ve tesislere dönük sabit yatırım ve emeğin teknik gereksinimleri arttı. Artizanlar ve taşeron mühendisler, girişimcilerle birlikte ilk Sanayi Devrimi'nin başını çektiler. Bunların loncaları ve usta dernekleri (15. Bölüm'de ele alındı) artık parçalanıyordu. Becerileri, ne kadar gelişirse gelişsin, kapitalist işletmenin üretim süreci açısından merkezi olan ve ancak onun içinde denetlenebilecek ve öğrenilebilecek olan kişilerin büyük kısmı zanaatkâr haline geldi. Becerileri, işletme açısından içkin olan ve kâr açısından onun içinde düşünmek için fazla kültürlü olanların büyük kısmı ise profesyonel özerkliği elde edebiliyordu. Çoğu sanayi artık bilimle temas ediyordu – çelik, düşük fosfor bileşimine sahip madenlerden elde ediliyor ya da telgrafı güçlendirmek üzere elektrik kullanılıyordu. Diğer sorunlar ise bilimsel olmaktan çok teknikti – ağır, titreyen makineler içeren binalar ve araçlar, mimari ve zemin etüdünde gelişmelere ihtiyaç duyuyordu. İşletme finansı, böylece muhasebecilik ve yasal kaygılarla da avukatlık giderek karmaşık hale geldi. Ancak işletmeler küçük kaldı ve bu hizmetler, faaliyetlerinin esas noktası değildi.

Bilgiyi tüketenler de sağlayanlar da, yasal uzman kurumlarına ruhsat almak üzere devlete başvuruyordu. 11. Bölüm'ün de gösterdiği üzere devletler akıllıydı çünkü ruhsatlandırmadan elde ettikleri geliri arttırıyorlardı. Britanya'da ruhsatlandırma dalgalarından biri 1818'de (inşaat mühendisleriyle) başlayıp, 1848'de (mimarlarla) ve 1865'te (sözleşmeli bilirkişilerle) devam edip, 1880'de (sözleşmeli muhasebecilerle) son bulacaktı – bu arada gaz mühendisleri, elektrik mühendisleri, çevre mühendisleri ve kimyagerler de ruhsatlandırıldı. Bütün profesyonel kurumlar, devlet (ve özel) eğitim kurumlarıyla müzakere içinde mesleğe giriş denetimlerini paylaşıyordu. Halen de paylaşmaktadır.

Yeni yeni ortaya çıkan şirketler, sonrasında, (ordulardakinden tamamen farklı bir anlama gelen) "hat" yönetimine tabi hale gelen istihdam ettikleri profesyonel "personelin" çalışma pratikleri üzerindeki otoriter denetimlerini arttırdılar. Bu personel meslekle uğraşın ortasında duruyordu. 1900 yılı civarında, muhasebecilik, önce şirket içi denetimi sağlamak adına, sonradan ise

genel denetim yoluyla anonim şirketlerdeki dış risk alanlarını hesaplamak adına şirketlerin bir branşı haline geldi. 20. yüzyılda pek çok profesyonel firma büyük şirketlere dönüştü. 1930'lu yıllar itibariyle "kurumsal büyük avukatlıkların" ortaya çıkmasına paralel olarak, birkaç büyük muhasebecilik firması, belli başlı şirketlerin hesaplarını tutuyordu (Galanter 1983). Muhasebecilerin ve avukatların kalan profesyonel özerklikleri, muhtemelen, dağınık küçük işletmelere ve orta-sınıf ailelere de hizmet etmelerinden kaynaklanıyordu. Fakat işletmelerle ve devletle ilişkili mesleklerde, (mesleğe giriş olmasa da) profesyonellerin yaptığı işler, şirketlerdeki ve bürokrasideki meslek sahiplerinin yaptıklarından keskin biçimde ayrılmamaktadır.

Ülkeler kendi profesyonel faaliyetlerini geliştirdiler. Profesyonel tekellere ve zayıf devlet düzenlemelerine karşı Amerika'daki devrimci direniş, profesyoneller üzerindeki tüzel gücü arttıran daha önceki ekonomik yoğunlaşmayla bir araya geldi. Geç sanayileşme, profesyonellerin eğitimsel özerkliğini azaltırken, büyük şirketleri ve daha fazla devlet düzenlemesini beraberinde getirdi. Alman ve Fransız profesyonel nitelikleri, elit devlet eğitimi ve mesleki kamu hizmetlerine daha fazla konu olmaya başladı – Fransa'da *grandes ecoles* ve Almanya'da devlet, "profesyonel bürokratlar" (Beamten) kavramı üzerinden *Akademiker* üzerinde daha da baskın hale gelecekti. Nihayet bunlar bir durum farklı görünümleridir: Profesyonel güç, arada derede bir güç olmasıyla kapitalizmin ve modern devletin erken dönem örgütlenmeleri açısından kullanışlıydı ancak sonradan bunların büyüyen otoriter gücüne konu olmaya başladı.

Tıbbi profesyonel güç azalmadı. 18. yüzyıldan önce, fizikçiler, cerrahlar, eczacılar, bakkallar, berberler, köy papazları, âlimler ve köy bilgeleri kadın ve erkekler hem teşhis hem de tedavi yapıyorlardı. Ardından bilim ve eğitim arttı ve yerel tıbbi dernekler ortaya çıktı ve bunlar giderek birleşti ya da kuralları standart hale getirdiler. Kentteki nüfus yoğunluğu, bütün sınıfları tehdit eden hastalıkların yayılmasına neden oldu. Sınıf çıkarı, hayırseverlik ve bilimsel ilerlemeye duyulan kuramsal ve pratik inanç, hep devlet ruhsatı talep edecekti. 1855 yılında *Worcester Medical* ile *Surgical Society* dernekleri birleşerek *British Medical Association*'ı (Britanya Tıp Derneği) oluşturdu. 1858'de çıkan yasayla, yeterli pratisyenler, daha sonra derneğin genel konseyi olacak birimde kaydedilerek şirketleri ruhsatlandıracaktı. Bu devlet ruhsatlı birim halen daha kimin doktor olduğunu belirlemektedir: "Doktor, belirli haklar, ayrıcalıklar ve görevlere sahip olarak, devletin yargı alanı dâhilindeki başkalarına unvan verilmeksizin bağımsız bir devletin hukukuyla bağlı olan bir kişidir (MacKenzie 1979: 55). Freidson ise acı konuşmaktadır: "Meslek, en stratejik ve değerli karakteristiğini –özerkliğini– böylece, ilişkisinde asla özerk olamayacağı bağımsız devletten alır (1975: 23-4).

Ancak Freidson'ın da belgelediği üzere, otoriter güçler tıbbi meslekler üzerinde başarısız oldu. Tıbbi meslekler, bütün Batı ülkelerinde, tüketiciler ve

devlet beceriksiz biçimde dönüştükçe, kendi ruhsatlandırmasını kendisi denetmeyi sürdürdü. Radikaller her ne kadar tüketicilerin kendi sağlıklarını denetleyebileceklerini savunsalar da (Illich, 1977), sağlığın ileri teknoloji tıbbi modeli tüketicilerin değerlendiremeyeceği biçimde baskın çıktı – tıp son 150 yıl içinde kitlesel sağlık gelişiminden çok, diyet, ücretler, barınma ve çevredeki gelişmelere katkıda bulunduğundan, tıbbi gücün ürünü, işlevsel zorunluluğundan fazlaydı (McKeown, 1976; Hart, 1985).

Profesyonel güç, tıbbi model kurumsallaşmadan önce başarıya ulaşacaktı. Tıbbi güç, 19. yüzyıl boyunca gelişti. Doktorlar önceden önde gelen aileleri tedavi ederken, artık kent çeperindeki adı sanı bilinmeyen burjuvalara ve ortasınıflara hizmet veriyordu. Hastalara bundan böyle kitlesel biçimde temas edilemiyordu, doktorlar hizmetlerini teknik-profesyonel terimlerle açıklamak durumundaydılar (Waddington 1977). Goode (1969) ise doktorların – ve psikoterapistler, rahipler, avukatlar ve üniversite öğrencileri gibi diğer özerk profesyonellerin – insanların özeline girdiğini gözlemliyordu. Müşterilerin hastalık, delilik, ahlak, suç ve ceza ve zekâ ölçümü gibi konulardaki korkuları başkalarıyla paylaşılması zor olan sinir bozuklukları ve hassasiyetler içeriyordu. Müşteriler örgütlenmekten çekiniyordu ve bu nedenle de bu durumu kabul ediyorlardı. Kişisel gizliliğe duyulan ihtiyaç, profesyonel gücünün garantisiydi. Profesyonel güç, kendini en iyi biçimde dağınık durumdaki müşterilerle uğraştığında var ediyordu.

Devlet de ruhsat üzerindeki denetimini kaybetti. 14. Bölüm'de de vurgulandığı üzere, 19. yüzyıl devletleri sivil topluma nadiren müdahale ederdi. Britanya devletinin yurttaş baskısı olmaksızın yapacağı pek bir şey yoktu ve bu baskı da – yoksulların üzerinde kurulan hariç – tarafsız altyapılar kurmak adınaydı, idari müdahale adına değil. Devlet, mesleği denetlemek üzere gereken uzman bilgisinden yoksundu ve elindeki birkaç uzman da tıbbi profesyonellerdi. Özel Konsey 1858 ruhsatlarını denetliyordu ancak kamu sağlığına baştaki coşkulu ilginin ardından, devletin tıbbi konseyi, artık yüksek öğretime, belediye sağlık hizmetlerine ve Yoksul Yasası'na sızmış olan meslek tarafından kontrol edilir hale gelmişti. Yoksul Yasası hastaneleri, 20. yüzyıl "cesur cerrahlığının" önünü açtı. Böylesi bir profesyonel güç, Ulusal Sağlık Hizmetleri'nin ortaya çıkmasına kadar devam edecekti.

Mesleğin icrası ve (daha dar bir bağlamda olmak üzere) nitelikleri üzerindeki profesyonel güç, bugün Batı dünyasında, pek çok sınıf kuramcısının vurguladığı formel istihdam ilişkilerini aşarak standart hale geldi. İster devlet ister kapitalist sigorta şirketleri tarafından istihdam edilsin ve ister bir ortaklık dâhilinde ister kendi adına çalışsın, doktorlar, en üst seviyede profesyoneldirler. Başlarda burjuva ailelerine sundukları becerileri, 20. yüzyıl yurttaşlarının tamamına sağlanır hale gelecekti. Ne yurttaşlar ne de devletler, onlar üzerinde otoriter bir denetimi hayata geçiremiyordu. Bugün muhtemelen en geniş de-

netimler, büyük sigorta şirketlerinin daha fazla otoriter güç uygulayabildiği Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde artmaktadır.

Devlet son zamanlarda müstakbel profesyonellerle baş etmekte daha güçlü hale geldi. 14. Bölüm'de açıklanan devletin etkinliklerindeki büyüme –ki 20. yüzyılda giderek artmaktadır– yeni uzmanlaşmış bilgiler ortaya çıkardı. 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ilk büyük grup, sonradan siyasal önemleri belirginleşecek olan öğretmenlerdi. Bunu, 1990 yılı civarında daha az güce sahip diğer eğitimli meslekler –sosyal hizmet görevlileri, kütüphaneciler, şehir plancıları vb.– diğer adıyla "yarı-profesyoneller" izleyecekti. Devlet, genelde tek işveren olarak, hizmetlerin sağlanmasını daha doğrudan denetliyordu. 20. yüzyılda, yarı-profesyoneller kadın ağırlıklı hale geldi. Artık kadınlar çoğunluğu oluşturuyordu ve toplum dâhilinde daha az güce sahiptiler. Yarı-profesyoneller, meslek ile alt düzey beyaz yakalı istihdamı arasındaki sınırları bulanıklaştırıyordu.

Ancak daha üst düzey mesleklerin doğrudan "üretim ilişkileri", diğer sınıfların ve sınıf fraksiyonlarınınkilere benzememektedir ve bu meslekler küçük burjuvazinin ya da bürokratik meslek sahiplerinin istihdam örgütlenmelerinden çok kapitalizme mesafelidir. Bunlar, Wright'ınkine benzer Marksist sınıflandırma şemalarına da pek uymuyordu. Fakat profesyoneller aynı zamanda kapitalist ulus-devletlerin daha yayılmış örgütlenmelerine de ortak bir bağlılık sergiliyorlardı. Bunları ele almak, yayılmış gücün üç fraksiyonun hepsini entegre edici rolünü anlamamızı sağlayabilir.

1. Profesyonellerin ücretleri kısmen (muhtemelen devletle, sigorta şirketleriyle vs. müzakere içinde) mesleğin kendisi ve kısmen de yayılmış piyasa güçleri tarafından belirleniyordu. Bunlar, işbölümüne dayalı, yukarıya dönük istihdam örgütlenmelerine, meslek sahiplerinden daha az mecburdur. Ücretler aynı zamanda üst-orta-sınıf içinde yaşamaları ve buradan evlenmeleri ve de ayrıcalıklı tüketim malları satın almaları için yeterlidir. Şirketlerin profesyonel hizmetleri taşerona yaptırmaya dönük son zamanlardaki eğilimi, ücretli profesyoneller için fırsatları arttırmıştır.

2. Mesleğe giriş, kapitalist ulus-devletlerin iki yayılma karakteristiğinden etkilenmiştir: Yüksek eğitim ve staj ve ücretsiz çıraklığı ve Profesyonel ortaklıkları finanse etmek üzere (daha az evrensel olarak) zenginlik. Bunlar, meslek adaylarını görece ayrıcalıklı ailelerle sınırlıyordu ve yüksek eğitim de elit kültürüne profesyonel katılıma izin veriyordu. Yine de eğitime dayanıyor olmak, bunları hakiki kapitalist sınıftan da ayırabiliyordu. Parkin'in (1979: 54-73) gözlemlediği üzere, kapitalist mülkiyetin büyük kısmı oğullar ve kızlar tarafından doğrudan miras alınırken, eğitsel yeterliliklerden kalan mirasın büyük kısmı dolaylı ve eksikliydi. Eğitim, yetişkinler onları daha üst düzey toplumsal gruplara dâhil ederken, profesyonellerin çocuklarını, diğer orta-sınıf ço-

cukları ile rekabetçi bir hareketliliğe itiyordu. Böylesi farklılıklar, tek bir kapitalist-profesyonel sınıf olma ihtimalini de azaltıyordu.

3. Gördüğümüz üzere, müşteriler de profesyonel gücü etkiliyordu. Müşteri talebi, temel istisnalar yarı-profesyoneller ve tıp olmak üzere, kapitalist ve orta-sınıf ailelerden ve işletmelerden geliyordu. (Sağlığa genel erişim, devlet ve sigorta planlarınca sağlanıyordu). Profesyoneller müşterilerine sınıf hizmetleri götürüyordu. Cain'in İngiliz hukuk danışmanları üzerine gözlemi şu şekildeydi:

> Müşteriler genellikle kapitalist toplumun kurumları (tüzel kişileri) ve orta-sınıftan insanlardı, bu nedenle avukatlar, kapitalist toplumun gelişen ilişkileri üzerine düşünen ve böylece bu ilişkilerin biçimi de tayin eden kavramsal ideologlardı, burjuvazinin organik aydınlarıydı. [1983: 111-2]

Avukatlar sermayenin halkalarına nüfuz edercesine dâhil oluyordu.

4. Yayılma aynı zamanda profesyonel örgütlenmeleri de etkilemektedir. Bunlar devlet ya da işletmeler için iş yaparlar ya da (ücretlerin mesleğe göre belirlendiği, fiyatları belirleyen tekel konumundaki şirketler olan) kapitalist işletmelerle ortaklıkları yürütürler. Profesyonel güçler kısmen ya yarı-kapitalist işletmeler ya da yarı-resmi departmanlar yoluyla ifade ederler. Böylece kapitalist ulus-devletler, doğrudan "emek sürecinin" özerklik de sağladığı mesleklere yaygın kısıtlamalar dayatır. Bu nedenle profesyoneller, siyasal iktisat meselelerinde genelde sermayenin sadık müttefikleridir. Yeniden bölüşüm meselesinde de çıkarları, zengin, güvenceli, işi denetleyen ve iyi eğitimlilerle flört halindedir. Doğrusu, insani ve ahlaki meselelerde, kısmen elit eğitimi almaları nedeniyle genellikle liberaldirler ve 20. yüzyılda giderek daha da liberalleşmişlerdir. Yarı-profesyoneller ise bazı açılardan daha özerktir. Bunlar daha çeşitli müşterilere sahiptir ve genellikle kendi profesyonel rolleri dâhilinde yurttaşların ihtiyaçlarıyla toplumsal denetim arasında kalırlar. Yarı-profesyoneller eğitime ama kültürlü ve ayrıcalık-koruyucu bir eğitime ve nadiren de zengin ya da kurumsal kuruluşlara dayanırlar. Gelirleri genellikle tatminkâr da olsa düşüktür. Bu nedenle bazı yarı-profesyoneller 20. yüzyıl ortasında radikal sayılabilecek bir siyasetin parçası olabilmiştir.

Bir Sınıfın Üç Fraksiyonu

Orta-sınıf fraksiyonlarının her üçü de ayrı üretim ilişkilerine sahiptir. Bazı prodüktivist kuramlarda olduğu üzere sadece sınıfsal konumuna göre bir ayrıma gittiğimizde, üç ayrı sınıf ortaya çıkacaktır. Ancak bunlar aynı zamanda kapitalizme ve ulus-devlete işbölümüne dayalı bir katılımı da tecrübe ederler. Kapitalizmle başlayalım.

1. Bu üç fraksiyon ekonomik hiyerarşiye dâhil olur. Dahrendorf bunun ayrışık bir kuramı desteklediğine inanmaktadır. Küçük burjuvazinin içinde, yatırım danışmanlarından yevmiyeli inşaat işçilerine, profesyonellerin içinde cerrahtan ilkokul öğretmenine, meslek sahiplerinin içinde pazarlama müdüründen tezgâhtara, aralarında büyük farklar olan konumlar mevcuttur. Yine bu durum, paradoksal olarak orta sınıfı da eklemler. Meslek sahipleri açısından bu çok açıktır: "Öngörülen toplumsallaşma" hiyerarşik kademeler arasındaki ortak bilinci korur. Küçük burjuvazinin içinde de büyümeye dönük arzular bir araya getirir. Çoğu küçük işletme, müşteri tabanını geliştirerek, daha büyük işletmeler ya da daha zengin tüketicilerle ilişkiler geliştirerek büyür. Profesyonel hiyerarşi, ortaklıkları ve saygınlıkları korumayı da içerir. Her üç yapısal hareketlilik de orta-sınıfın üstüne uzanmaktadır. Kısıtlamalar, eski meslek sahiplerini bir araya getirebilir ve yarı-profesyonelleri kısmen radikalleştirebilir ancak hiyerarşik hareketlilik, orta-sınıfın büyük kısmını daha disiplinli bir sadakate hapseder.

2. Orta sınıf (yeni-Webercilerin de belirttiği üzere) farklı biçimde tüketir. 19. yüzyıl sonlarında orta-sınıf, çeşitli gıda ve giyecekler satın alarak, ayrı bir konut alarak ya da kiralayarak ve bir hizmetçi çalıştırarak belirli bir tüketim ekonomisine dâhil olmuştu. Orta-sınıfın erkek hane reisleri çoğunlukla mülkiyet ayrıcalığı vasıtasıyla oy verme hakkına sahipti. Daha geniş oy hakkı durumundaysa, yerel kentsel siyaseti kontrol edebiliyorlardı. Emek istihdam etme kabiliyeti de bir başka kritik sınıfsal göstergeydi. 1851'de York'ta, "küçük esnafın, alt düzey profesyonellerin, çiftçilerin vs."nin % 60'ı en az bir hizmetçi istihdam ederken, sadece % 10'u vasıflı bir işçi istihdam ediyordu ve hiçbiri ne yarı-vasıflı ne de vasıfsız işçi istihdam etmiyordu (Armstrong 1966: 234, 272-3). Büyükannemin 1901 yılı kayıtları, ufak bir bahçıvanlık işine sahip, karısı çalışmayan bir adamın, mutfakta yatıp kalkan bir kıza haftada 2 buçuk Sterlin (yaklaşık bir tavuk parası) ödediğini ortaya koyuyordu.

O kendine has orta-sınıf tüketimi, sonradan dönüşüme uğradı ve nihayet azaldı. Artan oranlı vergi ve Birinci Dünya Savaşı kamu hizmetlerini azalttı. Kitleler yavaş yavaş tüketimde kemer sıkmayı kabullendiler. İşçi-sınıfı tüketimi (hizmetçi istihdam etmenin dışında) orta-sınıfın on ila yirmi yıl önceki tüketim kalıplarının bütün özelliklerini taşımaya başlamıştı. İşçiler, hâlihazırda orta sınıfın harcı olan çeşitli gıda maddelerine ve giyeceklere, güvenli evlere, kenar mahallelere, arabalara, sigortaya ve – nihayet kötü şartlarla da olsa – emlak kredilerine ulaşıyorlardı.

Bu üç fraksiyon, gelirlerini küçük yatırım sermayelerine de dönüştürebiliyordu. Bu durum 1840lardaki demiryolu patlamasında yaşanmıştı (Bkz. 4. Bölüm). Kendi işletmelerine dönük yatırım, küçük burjuvazi için vazgeçilmezdi ve pek çok profesyonel de ya buralara ortak oluyor ya da bu alanda deneyim kazanıyordu. Meslek sahipleri ise kendi şirketleri üzerinden borsaya

temas ediyor ve danışmanlık ya da yatırım konusunda kişisel uzmanlıklarını kullanabiliyorlardı. Bunların büyük kısmı çocuklarına pek az sermaye bırakabiliyordu. Orta-sınıf evliliği, 1930lardan 1960lara, Britanya'da, ailelerin genç çiftlere ev satın alarak yardım etmesi sayesinde işçi sınıf evliliğinden farklılaşıyordu (Bell 1969). 20. yüzyılın ortalarında, orta-sınıf tasarrufları büyük oranda mesleki emeklilik planları, sigorta ve ev kredilerine yönlendirilmişti. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1950lere, Avrupa'da ise biraz daha geç bir tarihe kadar böylesi yatırımlar orta-sınıfın büyük kısmını işçi sınıfı ailelerinden ayrıştıracaktı. Orta-sınıfın tasarrufları, borçları ve hayat projeleri (barınma, kariyer, emeklilik) sermayenin merkezi halkalarına dâhil olmuştu ve kapitalizmin büyümesinden faydalanıyordu. Pek az işçinin de tasarrufu vardı ve bunlar genelde borçlarını tefeci ya da rehinciler vasıtasıyla kapatıyordu. Orta-sınıf tasarrufları, en zenginler olanlarda mülkiyet haline geliyordu.

Böylece özellikleri ve iç çeşitlilikleri ne olursa olsun, orta-sınıfın üç fraksiyonu da işbölümüne dayalı hiyerarşiler, sınıfsal tüketim işaretleri ve artı-değer gelirinin ilave yatırım sermayesine dönüşümü dâhilinde yayılmış kapitalist katılımı paylaşıyorlardı. 1900 yılı civarında orta-sınıf, her yerde büyüyor, zenginleşiyor ve yeni bir ekonomik toplum türüne dâhil oluyordu. Almancada ikisi için de aynı kavramın, *Burgerlich Gesellschaft*'ın kullanılmasının da gösterdiği üzere, sivil toplum orta-sınıf toplumuydu. Ancak bu toplum aynı zamanda kısmen ideolojik ve siyasal yurttaşlıkla birbirine geçiyor ve tanımlanıyordu.

Orta-Sınıf İdeolojik Yurttaşlığı

Kitabın önceki bölümleri, 19. yüzyılın başında, modernleşen eski rejimler ile küçük burjuvazi arasındaki ittifaklar etrafında ortaya çıkan "ulusları" ele alıyordu. Modernleştirici kadrolar, liberal kamu görevlileri ve profesyonellerdi. Ulusal örgütlenmenin büyük kısmı, ideolojik yurttaşlıktan düzensiz okuryazarlık ağları yoluyla oluşuyordu. Artık –esasen devlet finansmanıyla ya da devletin verdiği eğitimle– siyasal yurttaşlık ve ideolojik yurttaşlık talep eden yeni sınıflar, ulus ve devleti, bir ulus-devlet haline getirecekti[2].

Gördüğümüz üzere orta-sınıf zenginliği, artan biçimde resmi eğitime dayanıyordu. Küçük burjuvazi en az bağımlı olandı ancak diğerleri, özellikle Birinci Dünya Savaşı öncesinde, kapitalist sınıf ya da işçi sınıfından çok daha fazla eğitime dayanıyordu. Devlet eğitiminin yaygınlaşması, daha önce de belirtildiği üzere, kısmen kapitalizm ve modern devletin iş gereksinimlerinin

---

2 19. yüzyıl eğitimine ilişkin yararlandığım kaynaklar: Britanya için, Musgrove (1959), Perkin (1961), Smith (1969), Sutherland (1971), Middleton ve Weitzman (1976), Hurt (1979), Reeder (1987), Simon (1987), ve Steedman (1987); Fransa için Harrigan (1975), Gildea (1980) ve Ringer (1987); Almanya için, Muller (1987) ve Jarausch (1982, 1990); ABD için, Krug (1964), Collins (1979), Kocka (1980) ve Rubinson (1986); Bunların yanı sıra karşılaştırmalı çalışmalar için, Ringer (1979), Kaelble (1981), ve Hobsbawm (1989: 6. ve 7. Bölümler).

bir fonksiyonuydu. Fakat aynı zamanda –devletin sınıfsal ve ulusal açıdan belirginleşmesini de sağlamak suretiyle– egemen sınıfın toplumsal denetim yönelik ve alt sınıfların da "ideolojik yurttaşlığa" yönelik arzularını da yansıtıyordu. "Yeterliliğin belgelenmesi", kendisi bunun tarafından şekillendirilen orta-sınıf hayatı açısından merkezi bir yerde tanımlanıyordu.

Eğitimdeki sınıf eğilimi aşikârdı. Okulların üç kademeli ayrışması (Amerika'da olmasa da) Avrupa'nın dört bir yanında vardı. Harç ödemenin neredeyse evrensel bir olgu olması nedeniyle, zenginlik de tabakalara ayrılıyordu. En alt seviye olan ilkokul genellikle ortaokula hazırlık anlamına gelmiyordu. Bunun yerine, alt sınıfların bütün eğitim deneyimi bundan ibaretti. Orta öğretim, bir süre sonra, üniversiteye girişi de denetleyen "modern" okullar ve "klasik" okullar olarak ikiye ayrılacaktı. Devlet denetiminin en fazla olduğu yer Almanya'ydı. Hükümet, klasik *Gymnasium*'u ve modern *Realgymnasium* ile *Oberrealschule*'yi idare ediyor ve (özellikle Gymnasium'unki olmak üzere) üniversitelere ve bu vesileyle kamu hizmeti ve belirli mesleklere giriş için gereken şartları belirliyordu.

Fransız hükümeti klasik liselerle üniversiteleri ve de "özel" –1891'den itibaren "modern"– okullarla bunların sundukları farklı nitelikleri kontrol ediyordu. Liseler, Avrupa'nın hemen her yerindeki klasik okullaşmanın tipik bir örneğiydi: 1890 yılı itibariyle lise ders saatlerinin % 77'sini felsefe, edebiyat, tarih ve coğrafya alıyordu. Britanya'da okulların büyük kısmı özeldi ancak 1902'den sonra devlet düzenlemesi arttı. Britanya'nın üç parçalı idaresini üç ayrı kraliyet komisyonu oluşturuyordu. Clarendon Komisyonu (1861) dokuz büyük özel okulu ulusal liderlerin eğitimine ayırdı. Taunton Komisyonu (1864) okulların "en alt tabakadan en üst tabakaya kadar herkesi kapsayan İngiliz toplumunun büyük sınıfları" için olduğu değerlendirmesinde bulundu. Newcastle Komisyonu (1858) ise "emekçi sınıflar" için onbir yaşına kadar ucuz okul sağlanmasını soruşturdu.

Amerika, kültürlü bir aristokrasi ve mesleklerden ve de geniş bir kamu teşkilatından yoksun olduğu için, kamusal eğitimi de geç ortaya çıkacaktı. Yüzyılın sonuna kadar, okullarda ve üniversitelerde, en yüksek kademeler hariç bir tabakalaşma da yaşanmadı. Kitlesel kamusal okullaşma ortaya çıktığında bile, sınıf ayrımı, parti demokrasisinin okul meselesini siyasallaştırması nedeniyle sınırlıydı. Okulların büyük kısmı, Amerikan federal yönetiminin üç kademesinden en demokratiği olan yerel yönetimce idare ediliyordu. Tabii –sadece beyazların fiilen okula gidebildiği– Güney, istisnailiğini korudu.

Bu dönemde orta-sınıf, tamamen ya da neredeyse tamamen siyasal yurttaşlar haline gelecekti. Eğitimin yaygınlaşması, orta-sınıf ailelerin ulusun kültürel hayatını paylaşmasını ve kendilerini aşağıdaki işçi ve köylülerden ayırmalarını mümkün kılan başlıca sonuçtu. Bu yaygınlaşma erkeklerin yanı sıra kızları da kapsamaya başladı. Devlet destekli ilköğretim ve modern orta öğretim, Batı ülkelerinde 1870ler ile 1913 yılı arasında iki ila beş kat genişlerken,

üniversite öğrenci sayısı üçe katlandı. Fakat Avrupa'daki yaygınlaşma, tabakalaşmanın önüne geçemedi. Britanyalı çocuklardan, genellikle özel ilkokullarda "bir gazeteden kısa bir paragraf okumaları, okuduklarına benzer bir paragraf düz yazı yazmaları ve 'faturaların toplamını hesaplamaları'" isteniyordu. Bunun, öğrencilerin kâtipliğe yeterli hale gelmesi ve ulusal kültürel hayata katılabilmesi açısından gerekli olduğuna inanılıyordu. Çok az işçi çocuğu bu okullara gidebiliyordu ve hepsi de okuryazar olamıyordu. 1870 ila 1902 yılları arasında çıkan bir dizi eğitim yasası, orta-sınıf çocukları ile işçi sınıfı çocukları arasında tabakalaşma yaratacak biçimde devlet ilkokullarını yaygınlaştıracaktı. İşçi çocuklarına akademik beceriler kadar disiplin, itimat ve temizlik de öğretiliyordu ve bunların eğitimi genellikle orta öğretime hazırlık biçiminde değildi. Pek çok kız da dâhil orta-sınıf çocukları ise çoğunlukla orta öğretime devam ediyordu. Bu yaygınlaşma, orta halli mesleklerle üst sınıf meslekleri de ayrıştırdı. Alman üst düzey kamu hizmetleri ve meslekleri için personel, büyük çoğunlukla klasik okullar ve üniversitelerden; orta halli kamu hizmetleri, alt düzey profesyoneller ve idari konumlar modern okullardan ve okullardan ya da üniversitelerden ayrılanlar ise öğrenimlerini bitirenlerden daha alt düzey konumlarda istihdam ediliyordu – ve modern okullardan ayrılanlar da alt düzey beyaz-yakalı mesleklere giriyorlardı. Fransa ve Britanya'da da, en finansal ve ticari konumların klasik eğitim almış olanlarla doldurulması dışında, benzer durumlar ortaya çıkıyordu. Avrupa ve Amerikan üniversitelerinde, işletmelerden açıkça bir kaçış vardı: Giderek daha fazla işadamı çocuğu üniversitelere giriyor, ardından mezun olunca işe atılıyorlardı. Üniversiteler tabakalaşmış halde kaldı, daha eski üst sınıf üniversiteler (Oxbridge, Ivy League vs.) yine elit okullar olarak kaldı, başka bir durumda "yükselen burjuvaziye" hizmet edecek olan dernekler geleneksel değerleri öğretiyordu.

Böylece üniversite eğitimi almış profesyoneller, kamu görevlileri ve finansal ve ticari meslek sahipleri, sadece kendi altlarındakiler ve imalattakiler gibi teknik açıdan yeterli değil, "bilgili" ve "kültürlü" hale geldiler. Eğitimde ayrışma aynı zamanda "yöneticilerin" kâtipler ve satışta çalışanların çoğundan görünüşte işlevsel bir kategori olarak ayrışmasına, sonrasında okuryazar çok sayıda orta-sınıf kadının bu konumlara gelebilmesine imkân tanıyordu. Kafa ve kol emeği, her ne kadar toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bulandırılarak da olsa daha açık biçimde ayrışıyordu. İstihdama dayalı sınıfsal ilişkiler, artık eğitimde ayrışmayla her anlamda birbirine geçiyordu.

Bu dönemdeki toplumsal hareketlilik üzerine ortaya çıkan karmaşık tartışmaya katılan hemen herkes, eğitimde ayrışmanın, yöneten rejimlerce kasıtlı biçimde planlandığı ve böylece uzun vadeli bir yukarı doğru hareketliliğin önüne geçildiği konusunda hemfikirdir. En üst düzey konumların, sayıca orta halli ve teknik konumlardan çok daha az artması ve eğitimin yaygınlaşması nedeniyle, rejimler "bilgili" mesleklerin aşırı kalabalıklaşma potansiyelinin bilincine varmışlardı. Böylece ayrışma, kendi çocuklarını korumak için de bir

girişimdi. Yine de bu durum, orta-sınıf içinde kitlesel bir hoşnutsuzluğa yol açmadı. Nihayet, orta seviyedeki mesleki fırsatlar, ayrışmanın bunları aşağıdan gelecek rekabetten korumasıyla muazzam artacaktı ve okullaşma bizatihi çocukları, "sadece okuryazarlık", "modern teknik eğitim" ve "klasik öğrenim" üçlü hiyerarşisine sadık biçimde sosyalleştirecek ve disipline edecekti.

20. yüzyıl boyunca resmi eğitimde ayrışmanın büyük kısmı son buldu. Bütün çocuklar (en üst seviye hariç) herhangi bir bedel ödemeksizin eğitim görebiliyor ve formel olarak liyakate dayalı biçimde ilerleyebiliyordu. Eğitim, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından artık yalnızca orta ve üst sınıflar tarafından da sahiplenilmiyordu. Seçmeli orta öğretim, pek çok işçi çocuğunu da kapsayacak biçimde yaygınlaştı. Artık sınıfsal arka planın etkisi daha az doğrudan hale gelmişti. Britanya seçmeli orta öğretim kurumlarına 20. yüzyıldaki katılım, profesyonel, yönetici ve büyük toprak sahibi çocukları arasında % 70, alt düzey kol işçisi olmayan emekçilerin çocukları arasında % 40 ve işçi çocukları arasında ise % 20 civarındaydı (Little ve Westergaard 1964; Halsey ve diğerleri, 1980: 18, 62-69). Uluslararası karşılaştırmalar, (her ne kadar bu konuda Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ülkelerinden biraz daha açık görünüyorsa da) eğitimde üst seviyelere erişmede eşitsizlik konusunda çok az fark görünmektedir. Bu eğitim kurumlarının hepsi, 20. yüzyılın başlarında, bir yandan orta-sınıf hâkimiyetini muhafaza ederken, diğer yandan pek çok işçi çocuğunu da kabul ediyordu. Başta seçmeli orta öğretim, sonrasında yüksek öğretim, 20. yüzyıl orta-sınıfını bütünleştirecekti.

Bütün bunlar tek bir meselenin –bir orta-sınıf ideolojik yurttaşlığının gelişmesi meselesinin– bileşenleriydi. Ekonomik güç, devlet eğitimine ve dolayısıyla da yurttaşlık mücadelesine dayanıyordu. Orta-sınıf, özü ve fırsatları kendi üstünlükleriyle tanımlanan bir ideolojik yurttaşlığa dâhil oluyordu.

Ancak sınıf olmayı pekiştiren şey, sadece eğitim değildi. Devletin ulusal belirginleşmesi de süreci yoğunlaştırmıştı. Genel olarak savunduğum üzere, siyasi mücadeleler, devletin herhangi bir dönemde fiilen yaptıklarını dert edinmektedir. 14. Bölüm, eğitimin aslen 19. yüzyılın sonlarında devletin ve yurttaşlık faaliyetlerinin büyümesi demek olduğunu gösteriyordu. Çoğu ülkede (merkezi, bölgesel ya da yerel) hükümet, özel okulları büyüyen bir kamusal sistem dâhilinde istisnai alanlar haline getirerek, ya özel okulları devralıyor ya da kendi okullarını yaygınlaştırıyordu. Böylece bu dönem, seküler ve merkezi bir devletle âdemimerkeziyetçilerle kiliselerin bölgesel-dini ittifakı arasında (genelde sert geçen) siyasi çatışmalara şahit olacaktı. Devlet müesses bir kiliseyi denetim altına aldığında, Britanya ve Almanya'da olduğu üzere, buna muhalif ittifak çoğunlukla bölgesel idare yanlılarıyla azınlık kiliseleri arasında kuruluyordu. En fazla eğitime dayanan meslekler –en önce öğretmenler devlet çalışanları, ardından diğer profesyoneller ve özel sektör çalışanları– en güçlü ifadesini ortaya çıkan ulus-devlette bulan seküler merkezi devlete en sadık kişilere dönüşüyorlardı. Fakat devletlerin kendisi çok biçimli ve orta-sınıf mensupları aynı

zamanda yerel-bölgesel ve dini topluluk aidiyetlerine sahip olduğunda, ortaya çıkan ideolojik yurttaşlıklar ve milliyetçilikler de çeşitleniyordu.

Orta-Sınıf Siyasal Milliyetçiliği

Ekonomik iktidar ilişkilerinin orta-sınıf erkekleri muhafazakârlığa ittiğini savunuyorum. İşbölümüne dayalı hiyerarşik sadakatler, refah, kültürel ayrıcalık ve halinden memnun olma, proleterleşmenin seyrek yaşanması, kapitalist yatırım kanallarına eklemlenme, kendini tüketim, kültür ve nitelik konularında işçilerden ayrıştırma arzusu, bunların hepsi muhafazakârlığı teşvik eden şeylerdi. Buradan siyasal hezeyan ya da aşırıcılığın, ne de proletaryayla ittifak ya da sosyalist sempatinin çıkmasını değil, rahat bir orta-sınıf muhafazakârlığının çıkmasını beklemeliyiz. Eğer ki devletler, diğer önemli belirginleşmeleri dışında, bütünüyle kapitalistlerse, orta-sınıf tarihçiler açısından can sıkıcı olabilirdi.

Ancak böyle olmadı. Tarihçiler orta-sınıfta coşkulu bir siyasal milliyetçilik damarı keşfettiler. Doğrusu, milliyetçilik ve bu dönemde filizlenen milliyetçi baskı üzerine yapılan bütün çalışmalar, milliyetçiliğin esasen (diğer emek temelli olmayan gönüllü dernekleri gibi baskı gruplarının en yüksek mevkilerinin itibarlı kişilerden oluşması özelliği nedeniyle) orta-sınıf ya da küçük burjuvazi temelli olduğunu söylüyordu. Ancak çalışmalar aslında bu iddiayı sınayacak çok az kanıt içeriyordu. Sadece, burada da alıntılandığı üzere, fiilen farklı bir model ortaya koyan Almanya'da bu durum geçerliydi. Diğer ülkelerin tarihçileri, birbirlerinin belgesiz iddialarını papağan gibi tekrarlıyor ve ardından da orta-sınıfın neden milliyetçi olduğunu açıklamaya geçiyorlardı.

Hobsbawm (1990: 121-2), savaş öncesi milliyetçiliğinin esasen küçük burjuva karakterli olduğu argümanını savunurken, temelde Alman Nazileri üzerine olan savaş öncesi bilgilere dayanıyordu. Ancak burada da hatalıydı: Naziler üzerine olan bilgiler, benim savaş öncesi Almanya üzerine belgelediğim gibi, aynı (küçük burjuva olmayan) bir örnek sunuyordu. Coetzee (1990) ise elindeki verilerin kimlerin milliyetçi olduğuna ilişkin genelleştirme yapmaya izin vermediği kabul etmesiyle bir istisna sayılabilir. Varsayılan orta-sınıf ya da küçük burjuva milliyetçiliğinin hayal kırıklıklarını, güvensizliği ve memlekette bir otorite figürüne dönük arzuyu yansıttığı söylenmektedir – ekonomik yoğunlaşmaya ve emeğin saldırılarına karşı "yılgın", "mutsuz" ve "panik halindeki" yanıtlardır bunlar (Howard 1970: 103-4; Wehler 1979: 131-2; Hobsbawm 1989: 152, 158-9, 181; Hobsbawm 1990: 117-22). Diğerleri ise orta-sınıf milliyetçiliğini, ekonomik ve cinsel yozlaşmanın, şeytanın işe koşulmasıyla arındırılması olarak görmektedir. Ben, küçük burjuvazinin ekonomik davranışına dönük patolojik kuramları reddetmiştim. Şimdiyse orta-sınıf siyasetine ilişkin aynısını yapıyorum.

Patolojik kuramlar, İkinci Sanayi Devrimi ve proletaryanın orta-sınıf üzerindeki etkisinden kaynaklanan genel bir Batı modelini varsaymaktaydı. Yine de

burjuva milliyetçiliği tektip değildi. Aynı zamanda bazen abartılı biçimde yansıtıldığı gibi, mevcut yöneten rejimleri çıkmaza sokacak kadar istisnai değildi.

Öncelikle aşağıdan gelen tehdidi değerlendireyim. Kitlesel işçi ve köylü hareketleri 1880li yıllardan itibaren etkili olmaya başladı. 19. Bölüm, köylü siyasetinin orta-sınıf pek de tehdit etmediğini göstermektedir. Yine kendi doğrudan üretim ilişkileri dâhilinde, emek, yalnızca çıkarları ucuz emek ve sendikal örgütlenme haklarına direnmekte yatan küçük burjuvaziyle karşı karşıya geliyordu. Profesyoneller emek-sermaye çatışmasına görece dâhil olmuyorlardı, meslek sahipleriyse zaman zaman dâhil olsa da, emek ilişkilerine ilişkin herhangi bir çözüme dair hiçbir doğrudan ilgiye sahip değillerdi. Yöneticiler ve bürokratlar her ne kadar "sermayenin küresel işlevini" yerine getirebiliyorlarsa da (Carchedi 1977), bunu ya baskı ya da uzlaşma üzerinden yapıyorlardı. Pratikte işçi partilerinin, kapitalizmi devirmek yerine mutualizm ve ortak düzenleme arayışında olmaları nedeniyle, yöneticiler ve bürokratlar da bunları destekleyebiliyordu. Üretimle doğrudan ilişkilerinden bir küçük burjuva düşmanlığının yanı sıra profesyoneller ve meslek sahiplerinin emeğe karşı farklı tavırlar almaları da beklenebilirdi.

Orta-sınıfın ve işçi sınıfının çıkarlarının iyice ters düştüğü zemin ise yine "siyasal iktisat", yani devletin ekonomisiydi. İşçiler eğer hem fiilen hem resmen yurttaşlığa kabul edilmişse, devletler bundan böyle temelde orta-sınıf karakterli kalamazdı. İşçiler orta-sınıf seçmenlerden sayıca çok fazlaydı ve siyasal iktisadı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilirlerdi. Benim siyaset üzerine vurguladığım üzere, çıkarlar, devletin harcamalarına ve yardımlarına odaklanıyordu.

Devletin harcamaları, artık potansiyel olarak artan oranlı doğrudan vergiler ve azalan oranlı dolaylı vergiler ile "devlet malından" gelir elde etmek arasında seçim yapmak anlamına gelecekti. 11. Bölüm'ün de gösterdiği üzere, vergi yükü çok ağır olmasa da, azalan oranlı kalacaktı. 1890'dan sonra askeri harcamalar yükseldiğinde, işçi ve köylü partilerinin protestolarının sesi de daha gür çıkacaktı. Devlet yardımları ise yüzyıl boyunca büyük ölçüde yön değiştirecekti. "Makamın nimetleri" artık geleneksel olarak yolsuzluğa referans veren anlamına gelmiyordu. Ancak bürokratikleşme, makamların eğitimli, en üst makamların ise "bilgili" hale gelmesi demek olacaktı. Ticaret ve imalattaki mesleki konumlarla profesyonel tekelerinde de böyle oldu. Teknik yeterlilikler, pek az işçinin yanı sıra orta-sınıf erkeklerin (ve hatta kadınların da) payının bulunduğu ulusal bir kültürel hayata gömülmüştü. Emek hareketi artan biçimde, sendikal örgütlenme haklarının dışında başka hiçbir şeyi talep etmediği kadar yoğun biçimde, ideolojik yurttaşlığı, yani eğitimi talep ediyordu. Ancak devletin artık başka kamusal işlevler kazanmış olması nedeniyle, diğer devlet hizmetleri de birer yardım haline gelmiş oluyordu. Emek, kendisine dönük dolaylı hizmetleri yönlendirmeyi ve hizmetlere dönük devlet denetimlerini dönüştürmeyi talep etmeye henüz başlamıştı (Örneğin Yoksul

Yasası'nın sosyal yurttaş haklarına dâhil edilmesi). Siyasal iktisat üzerine sınıfsal ihtilaf, Birinci Dünya Savaşı'na dek sertleşmemişti ve ancak 1900 yılı itibariyle ortaya çıkacaktı. Mali yeniden bölüşüm ve evrensel eğitim, artık, orta-sınıfı işçi sınıfı karşısında aşındırıyordu.

Ancak bu aşınma sabit değildi ve nadiren cepheden bir sınıfsal karşılaşmaya yol açıyordu. Amerika'da büyük siyasi partiler pek de sınıf temelinde ayrışmamıştı; Britanya ve Fransa'da ise sınıfsal ayrışma biraz daha etkiliydi. Başka siyasal belirginleşmeler, bölgeler ve ülkeler arasında ayrımlar yaratarak sınıf çatışmasını enine kesiyordu. Kocka (1980) Amerikan beyaz yakalı işçilerinin proletaryadan pek de korkmadığını, Alman beyaz yakalıların ise çok korktuğunu ortaya koyuyordu. Her iki Amerikalı "sınıf" da aynı siyasi partilere katılıyordu – ve Amerikalı kâtipler gücendiklerinde, benzer sendikalara katılıyorlardı. Ancak Alman beyaz yakalılar, işçilere karşı parti ve sendikalara katılıyordu ve sınıf hasmı olmak konusunda daha bilinçlilerdi. Britanya ve Fransa'da bu sınıflar arasındaki ilişkiler, farklı yollardan da olsa bu iki aşırı ucun arasında bir yerlerdeydi. Ulusal farklar sonuç veriyordu çünkü sınıflar ve siyasal iktisat, üç temel siyasi belirginleşmeyle birbirine geçiyordu:

1. Orta-sınıf 19. yüzyılda parti demokrasisini elde ettiyse de, bunu çeşitli derecelerde ve çeşitli yollarla gerçekleştirdi. 1880'li yıllar itibariyle (ABD'de daha da önce), üç liberal ülkenin üçünde de tam yurttaşlık elde ètti. 1900 yılı itibariyle bu ülkelerin seçimleri, önde gelen ve belirli kesimlere ait patronaj partilerinden çok, kitle partileri ve baskı gruplarının hâkimiyeti altındaydı. Kitlesel toplantılar ve kişisel olmayan seçim kampanyaları, öncelikle orta-sınıfı hedefliyordu. Avusturya ve Almanya'da mülkiyet ve ayrıcalığa dayalı oy hakkıyla parlamentonun sınırlı bağımsızlığı, ortaya daha dar bir parti demokrasisi çıkardı ve rejimler daha fazla böl-ve-yönet politikası izlediler. Orta-sınıf devletin içine kısmen kabul edildi ve işçi sınıfı ise bunun oldukça dışında ve baskı altında kalmaya devam etti. Avusturya'da böl-ve-yönet politikası ulusları da içeriyordu ve farklı ulusların orta-sınıfları da zaman zaman dışlanıyordu. Amerika Birleşik Devletleri, sınıfsal dışlama olmaması anlamında tam tersi bir örnekti. Britanya ve Fransa ise bu iki ucun arasındaydı. Britanya'da oy hakkındaki genişlemeler yüzyıl boyunca sürdü ve Fransa'da 1880 yılına kadar ortaya çıkan rejim değişiklikleri, mülkiyete dayalı yurttaşlığı paylaştırdı ancak bu net bir sınıf ayrımına dayanmıyordu. Örneğin, 1900 yılı itibariyle, Britanyalı vasıflı işçilerin büyük kısmı, orta-sınıfla birlikte oy (ve kolektif örgütlenme) hakkına sahipken, daha az vasıflı işçiler bu haklardan faydalanamıyordu. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki parti demokrasisi sınıfları kesen ittifaklardan oluşuyordu; Britanya ve Fransa'da kısmen böyleydi ve Almanya ve Avusturya'da ise (öncesinde de olduğu gibi) sınıfsal ayrışma üzerinden işliyordu.

Böylece Almanya ve Avusturya siyasal iktisadı, sınıfları birbirine karşı koymakta en ileri gidendi, bunu Fransa ve Britanya izliyordu ve Amerika ise bu durumun en az gerçekleştiği yerdi. Benzer ekonomik iktidar ilişkilerine sahip

orta sınıflar, alt sınıflara karşı konumları üzerinden ciddi biçimde farklılaşıyordu çünkü bunların her biri parti demokrasisine farklı biçimlerde dâhil oluyordu.

2. Daha önce de gösterildiği üzere, eğitim de, dini ve bölgesel ilişki ağları etrafında örülmesiyle, çeşitli ulusal belirginleşmeler içeriyordu. Bu durum sınıfları kesen ittifaklar – örneğin, (Fransa'daki gibi) seküler merkezciler arasında veya (Britanya'daki gibi) sekülerlik yanlılarıyla azınlık dinleri arasında ya da dışlanan emek, bölgesel yönetim yanlıları ve azınlık dini arasındaki ittifaklar (Almanya'da bu ittifak hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmedi ancak böyle bir fırsat milliyetçiliği derinden etkiledi) – açısından pek çok fırsat yaratıyordu. Bu belirginleşmeler, sınıf, bölgesel ulus ve dinin daha geniş ve daha yıkıcı bir birlikteliğini doğurarak esasen Avusturya siyasetine hâkim olacaktı.

3. Savaş öncesindeki milliyetçilikler birbirinden oldukça farklıydı çünkü devletlerin askeri belirginleşmeleri arasında ciddi farklar vardı. Amerika yayılmacıydı ama diğer büyük Güçlere karşı değil. Britanya ilk önce sadece küresel serbest ticareti sürdürmeyi ve hâlihazırdaki küresel imparatorluğunu korumayı arzuluyordu ancak sonrasında yükselen Alman gücüne karşı savunmasını güçlendirmeye başladı. Fransa, kendisinin ve komşularının topraklarını Almanya tarafından tehdit edilmeye başlanınca, sömürgeci genişlemeden çark ederek savunmacı pozisyona geçti. Bu dönemdeki hiçbir Güç kendini saldırgan ülke olarak görmemişse de, Avusturya ve Alman rejimleri en iyi savunmanın saldırı olduğuna inanmaya başlamıştı. Sınır ötesi milliyetçilik (Avusturya) ve kuşatma (Almanya) korkusu, bu rejimlerin daha saldırgan bir jeopolitik kurmasına yol açıyordu. Kuşkusuz bu tavır, farklı jeopolitik koşullar altındaki ülkelerin hepsinde orta-sınıfın militarist milliyetçiliğe yedeklenmesi halinde, orta-sınıfın akıldışı ve paranoyak karakterinin bir kanıtı olabilirdi. Ancak durum böyle değildi. Eğer farklı jeopolitik koşullar altındaki ülkelerin hepsinde orta-sınıf militarist milliyetçiliğe yedeklenmiş olsaydı, bu, orta-sınıfın akıldığı ve paranoyak doğasının bir kanıtı olabilirdi. Ancak durum böyle değildi. Doğrusu, bu üç siyasal belirginleşme, birbirinden oldukça farklı milliyetçilikler ortaya çıkacak biçimde, sınıf çatışmasıyla etkileşti.

19. yüzyıldaki Amerikan emperyal yayılması, Büyük Güçler ile pek az savaş riski içeriyordu. Amerika Birleşik Devletleri yalnızca İspanya'nın güçlü donanmasını batıracaktı. ABD'nin Küba'ya, Filipinler'e ve Çin'e yaptığı müdahaleler küçük ölçekliydi ve çok az risk taşıyordu, emperyalizm adına ya da ona karşı halk seferberliği de hemen hemen yoktu. Milliyetçi baskı grupları zayıf ve dağınıktı. Emperyalizm daha çok başkanlık tarafından idare ediliyordu ve ilgili senatörler, Amiral Mahan gibi jeopolitikçiler, birkaç gazete patronu, misyoner gruplar ve (özellikle) bu alanlarla ilgilenen iş çevreleri tarafından destekleniyordu. Emperyalizme karşı çıkanlar ise başka çıkarlara sahip bir dizi iş çevresi, liberaller, beyaz olmayan insanlarla melezlenmekten kaçınan ırkçılar ve Avrupa'daki militarizm ve zorunlu askerlikten kaçan İrlandalı ve Alman göçmenlerden oluşan karışık bir topluluktu (Lasch 1958; Healy 1963,

1970; LaFeber 1963; Beisner 1975; Welch 1979; Ayrıca Bkz. Hollingsworth 1983). Rystad (1975: 167) bu dönemde Demokrat Parti içinde artan anti-emperyalizmi vurgulayarak buna kısmen karşı çıkıyordu. Daha sonra da göreceğimiz üzere, devlet eğitimi diğer ülkelerde milliyetçiliğe önemli ölçüde katkıda bulunurken, Amerikan okullarının sayıca azlığı ve yerel denetim altında olması, milliyetçiliğin zayıflamasına yardımcı olabiliyordu.

19. yüzyıl'da Britanya'dakinden daha saldırgan bir milliyetçilik ise görülmedi. Britanya İmparatorluğu zaten yerleşikti ve yurttaşların savunmaya katılmasına çok az ihtiyaç duyuyordu. Hindistan'daki sert direnişe de ile küçük birliklerde zorla askere alınan "yerli" Hintliler ile takviye edilmiş küçük profesyonel ordular eliyle karşı koyuluyordu. Britanya milliyetçiliği, başka kimliklere karşıtlıktan – (İngiliz-Britanyalı, İskoç-Britanyalı gibi tuhaf ikili kimliklerine rağmen) "'biz' kimiz"den – çok, mutlak bir aidiyet duygusuna karşılık geliyordu. Britanya ve Amerika'nın her ikisi de idealleştirilmiş, liberal ve görünüşte pasif milliyetçilikler geliştirdi. Britanya dünyanın dört bir yanına uygarlığı, Parlamento'yu ve *Pax Britannica*'yı [Britanya Barışı'nı] götürecekti. Amerika ise o "tepedeki şehri","dünyadaki en özgür halk"ın parıldayan ışığını sunuyordu. Her iki ulus da "yerlilere" karşı büyük acımasızlıklar sergiledi. Yine parti demokrasisi rejimine sahip ülkelerden çok azı Büyük Güçler'e saldırmayı anlamlı buldu. (21. Bölüm'de "liberal" devletlerin pasif olduğuna ilişkin yaygın argümanı tartışıyorum.)

19. yüzyıl Fransa'sında daha saldırgan bir milliyetçilik vardı ancak bu, orta-sınıfı nadiren içeriyordu. Gerçekten de popüler emperyalizmi icat eden, kendi tabirleriyle, bu *büyük (ve burjuva) ulus*tu ancak 1815'ten sonra bu şiddetten pişmanlık duyacaktı. Orta sınıf ise monarşik rejimler, Louis Bonaparte ve yurtdışından kâr arayışındaki ekonomik baskı grupları tarafından benimsenen emperyalizme karşı görece kayıtsız kalacaktı. Bunun yerine bu güçlere karşı cumhuriyetini güvenceye alma mücadelesi veriyordu. 1870 sonrasında nihayet başarı geldiğinde, orta-sınıf ulus, Cumhuriyetçi, ruhban karşıtı ve çoğunlukla anti-militaristti. Buna karşın, küçük burjuva örgütleri 1890'lı yıllardan sonra, bir tür sosyal Katoliklik ve muhafazakâr ancak aşırı olmayan bir milliyetçilik üzerinden sağa kayacaktı (Nord 1981). Ancak Fransa'da milliyetçilik, tartışmaya açık bir ideolojiydi. Öğretmenler ve kamu görevlileri, Cumhuriyet'e sadık olmak anlamında en "milli" olan kesimler gibi görünüyordu. 1870lerden başlayarak Fransız eğitim sistemi, Cumhuriyetçi erdemleri ülkenin dört bir yanına aşılmak üzere kademeli biçimde sekülerleşti ve standartlaştı (Moody 1978). Fransa'nın köylerinde ve kasabalarında, okul müdürleri Cumhuriyet'in, vatanseverliği ve seküler yurttaşlık görevlerinin hem bir simgesi oluyorlar hem de –saldırgan olmayan bir biçimde– bu kavramları övüyorlardı (Weber 1976: 332-8; Singer 1983): Okul kitapları, her ne kadar Fransa'nın geri kalmış ırkları uygarlaştırmaya dair özel bir kültürel görevi olduğu düşüncesindeyse de, diğer Batılı güçlere karşı çok az düşmanlık içeriyordu (Maingueneau 1979).

Paranoid kuram, liberal burjuva uygarlığın başarısını ve onun milliyetçiliklerinin şenlikli ruh halini inkâr etmektedir. Britanya'da milliyetçilik, saldırgan olmaktan çok ahlaki, romantik ve duygusaldı; Amerika'da özgürlüğün ve bireysel cesaretin daha fazla olumlanmasını içeriyordu ve Fransa'da ise esasen "modern" ve sekülerdi. Bu ülkelerdeki orta sınıflar, yönetici sınıf uluslarını ulus-devletlere dönüştürerek, tam yurttaşlığa eriştiler. Bunların milliyet anlayışı burjuvaların yenilgisini değil, başarısını temsil ediyordu.

Amerika'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesine statüko engel oldu. Ancak 1900 yılı civarında Britanya ve Fransa ulusal hissiyatı, Alman Büyük Gücü'nün tutkularının yükseliyor görünmesiyle, kısmen daha fazla militarizme kaymaya başladı. Fransa 1870-1871 yıllarında işgal edilmiş ve yenilmişti ve de pek çok kişi 1900 yılından sonra ülkenin yeniden tehdit altında olduğuna inanıyordu. 1870lerde vatanseverliğin temel taşıyıcısı Sol iken, artık bayrağı – her ne kadar monarşi ve ruhban yanlılığı, vatanseverlik vurgusunu zayıflatsa da – Sağ devralmıştı. Fransız orta-sınıfı ise aynı zamanda, biri altında biri üstünde olan iki sözde sınıf düşmanına sahip olmakla bölünmüştü. Orta-sınıfların eski rejime olan antipatisi, geniş Radikal partisini, seküler ve aydın bir devletin zaferini ve ordunun Cumhuriyetçi denetimini sağlamak adına Sol ile ittifaka girmeye itecekti. Bu bir kez sağlandığındaysa, 1900 yılının hemen sonrasında, Alman tehdidinin yeniden kendini göstermesiyle, burjuva partileri de kısmen Sağ'a kayacaktı. Ancak bu kayma, milliyetçiliği küresel, sömürgeci yayılmadan, yerel ulusal savunmaya dönüştürdü. Cumhuriyetçi ve Radikal Merkezci hiziplerin ve Fransız hükümetlerinin daha vatansever hale gelmesiyle ve yeniden silahlanmayı kabul etmesiyle, daha saldırgan olan milliyetçi partiler (her ne kadar üniversitelerde önemlerini korusalar da) savaş öncesinde giderek küçüldüler. Fakat Fransız orta-sınıfının vatanseverliği büyük ölçüde savunmacıydı: Muhtemel bir Alman saldırısının üstesinden gelmek için yeniden silahlanmak. Bazı Fransız vatanseverleri (kendilerinden az çok emin biçimde) bunun Alsace-Lorraine'ni telafi etmenin önünü açacağına seviniyordu, ancak hiçbir önde gelen siyasetçi Almanya'ya saldırmayı savunmadı (Bkz. Eugen Weber 1968). Siyasetçiler bunun yerine, 1914'ün savunmacı çabalarını arttırmak adına, tam zamanında, siyasal iktisat ve zorunlu askerlik üzerine olan çatışmaları tatlıya bağladılar. Fransız orta-sınıf ve işçi-sınıfı milliyetçiliği, rejimi zora sokmak yerine –büyük kahramanlıklarla ve hayatlarını feda ederek, böylece ulus-devleti güçlendirerek– onu canlandırdı ve kurtardı.

Kendinden emin ve daha da *bırakınız-yapsınlar*'cı olan Britanya emperyalizmi, liberal ve görünüşte pasif bir ideolojinin taşıyıcı olacaktı. 1880 yılı öncesinde emperyalizminin bir yapısı ve yasaları vardı ancak pek az halk desteğine sahipti. İnsani ve dini gruplar tarafından emperyal politikalara karşı çıkan ya da parti siyaseti bağlamında ya ad yurtdışındaki ekonomik çıkarlara sahip baskı grupları tarafından ya da genişletilmiş orduda birkaç gösteri yapılmıştı (Eldridge 1973). 1885'te General Gordon'ın Sudan'da ölmesi, ilk büyük em-

peryalizm yanlısı gösterileri sokağa taşırarak, yeni ve daha çetin bir "yerli" direnişi döneminin işareti olacaktı. Robinson (1959: 180), 1980'lı yıllar itibariyle emperyalizmin, ekonomik durgunluk ve işsizliği telafi edecek, ulusal güvensizliği rahatlatacak ve gelecekteki azameti sağlayacak popüler bir tür ilaç" olduğunu söylüyordu.

Emperyalist ideoloji ilk başta Avrupa-karşıtı hissiyattan çok "yerli"-karşıtı hissiyatı merkezine almıştı ancak Fransa, sonrasında da Almanya saldırıların hedefi haline gelmişti. Emperyalizm ve "ulusal etkinlik arayışı" dönemin sosyal Darvinizm düşüncesinde yankılanarak her iki tarafı da etkileyecekti. Liberal emperyalistler işçi sınıfı için daha iyi fiziksel ve manevi "sağlık" ve eğitim sağlamak; Muhafazakârlar ise imparatorluk ve yurtdışında güç sahibi olmak yoluyla ulusal direnç inşa etmek üzerine odaklandı.

1900 yılı sonrasında ırkçılık, alışılmadık bir kararsızlığı ortaya çıkardı. Irkçılık ilk başlarda Avrupalıların (zaman zaman kırılganlıkla karışık) üstünlük duygularını, "geri kalmış" halklarla ilişkili olarak ifade ediyordu. Irkı ise fiziksel fenotipler belirliyordu: Beyaz ırk, sarı, kahverengi ve siyah ırklardan üstündü. Emperyal ırkçılık her ne kadar Aydınlanma ideallerini çarpıtıyorsa da, onun gibi ulus-ötesiydi. Ancak artan toplumsal yoğunluk, devlet altyapıları ve dilbilim ve de zaman zaman da dini topluluk, artık, özellikle de (dönem itibariyle Almanya'yı da içeren) devletin kurduğu Uluslararasındaki ırkçılığa ulusal bir tarif sağlıyordu. Anglo-Sakson, Frenk, Cermen ve Slav "ırkları" ideologları, ortak nesebin mitolojik bir tarihini geliştireceklerdi. 1900'lü yıllarda Britanyalı siyasetçiler ve popüler yazarlar, "ırk" sözcüğünü, imparatorluğun sorunlarını tartışırken ve Almanya'yla –hatta Amerika Birleşik Devletleri'yle– ekonomik rekabete ilişkin olarak, Britanya halkına atıfta bulunmanın tamamen sıradan bir biçimi olarak kullanıyorlardı. Bu nedenle ırkçılık, Avrupa'nın da her zaman ayrışmış olduğu gibi, ulus-ötesiyle ulusal arasında birleştirici değil ayrıştırıcı bir olguydu.

Fakat ulusun sağduyulu bir ırksal kavranışından, bir adım öteye, ırkçılığa yakın bir saldırgan milliyetçiliği savunmaya geçek, çok daha az yaygındı. Ayrıca çağdaş biyoloji bilimi yoluyla emperyal ırkçılığa geçmek de pek sürdürülebilir değildi. Britanya'da bu eğilim, zaman zaman gazete patronları ile *Navy League* (Donanma Birliği), *National Service League* (Milli Hizmet Birliği), *Imperial Maritime League* (Emperyal Denizcilik Birliği) ve *Primrose League* (Çuhaçiçeği Birliği) gibi Sağcı baskı gruplarınca desteklenecekti. Bazı tarihçiler, hiçbiri üyelerinin ya da aktivistlerinin sınıf bileşimine ilişkin gerçek kanıtlar sunmasa da, bu baskı gruplarının orta-sınıf kökenli olduğunu iddia etmektedir (Fieldhouse 1973; Fest 1981; Summers 1981). Subar ve Yedek Subay Eğitim Birlikleri, Erkek İzciler ve ulusal kültürel örgütlenmelerin, genelde saldırgan milliyetçilerin içinde geliştiği orta-sınıf çevreler olduğu varsayılıyordu (Kennedy 1980: 381-3). Coetzee'nin (1990) son çalışması, meseleye kanıt yetersizliği nedeniyle temkinli yaklaşsa da açıkça bu "orta-sınıf milliyetçiliği" mo-

delinin cazibesine kapılmıştır. Aslında Coetzee'nin milliyetçi baskı gruplarındaki aktivistlerin sınıfsal arkaplanı üzerine sınırlı verileri, subayların, papazların, gazetecilerin ve belirli maddi çıkarlar peşindeki işadamlarının ağırlıkta olduğu izlenimi vermektedir. Mangan (1986) emperyal propagandanın en fazla, orta-sınıf çocuklarına dönük değil, özel okullarda, rejimin kendi çocuklarına dönük işlediğini belirtiyordu. Hakkında daha iyi bir belge birikimi olan Alman milliyetçilerine baktığımdaysa, ben, baskı grubu bileşenlerine dair farklı bir yorum yapıyorum.

Price (1977) herhangi bir kanıt sunmaksızın, aşırı milliyetçiliğin alt-orta sınıf karakterli olduğunu öne sürüyordu. Price ardından bunu, hareketliliği engellenmiş ve yükselen bir işçi sınıfıyla karşı karşıya kalan orta-sınıfın panik hali üzerinden izah ediyordu. Ben, işçi sınıfının devletin siyasal iktisadına tehdit oluşturmuş olabileceğini kabul ederken, bu argümanın ekonomik temelini –bu dönemde alt-orta sınıfın durumunun iyi olduğunu– zaten reddediyorum. Orta-sınıf devleti kendilerinin kılmayı, azalan oranlı vergide direnmeyi ve işçi sınıfını dışarıda tutmayı arzuluyor olabilirdi.

Ancak Britanya parti demokrasisi dâhilinde sınıf, bölgeleri, dini inançları ve sektörleri harekete geçiren ulusal belirginleşme tarafından enine kesiliyordu. Muhafazakâr liderlik emeğe karşı anlayışsızdı ve yüksek sosyal harcamalara da karşıydı ancak kiliseye ve toprak-ranta bağlıydı ve askeri harcamaları destekliyordu. Bu nedenle, Britanya orta-sınıfı da ayrışmıştı. İmalat sektöründe, Anglikan Protestanları ve Kelt tabyaları –yanı sıra Viktorya Britanya'sının insancıl ve liberal benlik düşüncesiyle eğitim görmüş pek çok profesyonel– Liberal kalacaklardı. Bazılarıysa Rosebery ya da Haldane'in Liberal emperyalizminin takipçisi olacaktı. Fakat "yeni liberalizmi" kabul edenler (ki profesyoneller ağırlıkta gibi görünmektedir) ve işçilerin seçmen haline gelmeleri yönünde baskı yapanlar da vardı. Bu durum, sanayicilerin taraf değiştirmesini daha da cesaretlendirdi ve bazılarının "üst-orta sınıf" olarak adlandırdığı kesimi muhafazakârlığa itti. Yine de parti içindeki sınıfsal gerilimler devam edecekti. Liberal Parti her ne kadar 1906'dan sonra fiilen Solcu ve yeniden bölüşüm taraftarı bir parti olduysa da, "Anglikan Protestanı iş adamları, Liberal Parti'nin Avam Kamarası'ndaki belkemiği olmayı sürdürecekti" (Bernstein 1986: 14; Clarke 1971; Emy 1973; Wald, 1983). Orta-sınıfın liberal kesimleri ise saldırgan milliyetçilikten uzak durmaya devam etti. Milliyetçi baskı grupları, ilk başlarda Sağcı Muhafazakâr çevrelerle –birazı da resmi Muhafazakâr Parti'yle– yakın ilişkilerinden söz ediyorlardı. Bunlar Liberal Sol ile ilişkili pasif enternasyonalistlerle karşılaştırılıyordu. Almanların bu argümanları savunuyor görünen davranışlarıyla, emperyalistler ve milliyetçiler de güçlenecekti ancak 1914 yılında, barış yanlıları Liberal kabine içindeyken, bunların çoğu muhalefette olacaktı.

Doğrusu Britanya rejimi ideolojik bir çıkmazla karşı karşıyaydı: Ya o eski ulus-ötesi ahlaki liberalizmi sürdürecekti ya da militarizmi güçlendirecekti.

Fakat savunmacı ihtiyatın yarattığı uzlaşmacı bir konum da mevcuttu: Savunmamızı şimdiden kurarak, saldırıya uğradığımız takdirde savaşırız! Bu bakış açısı, her iki partinin liderliğinin yanı sıra Nicolson ve Eyre Crowe gibi diplomatların da görüşü haline geldi. Bunlar, kesin bir ulusal savunma siyaseti üzerinde ılımlı milliyetçilerle aynı fikirdeydi. Böylece Britanya milliyetçiliğinin büyük kısmı ne özellikle saldırgandı ne de göze çarpan biçimde orta-sınıf karakterliydi – ve işçi sınıfı karakterli de değildi. (Bkz. 21. Bölüm)

1914 yılında Liberal hükümet, aşırı milliyetçilerden çok kendi içindeki aşırıcıların pasif liberalizminden çekiniyordu. İktidarda olsalardı, Muhafazakârlar da muhtemelen (Almanya'da olduğu üzere) kendi içindeki aşırı milliyetçilerden çekineceklerdi. Britanya orta-sınıfı sadık kalacaktı ancak bu sadakat, kendi devletlerinin muğlâk belirginleşmesineydi. Bana göre, hem kendi devletlerinin geleneksel liberalizmine hem de yeni emperyalizme temas eden yüksek eğitimlilerin ve bürokrasi çalışanlarının büyük kısmı ise "aşırı sadık şizofrenlerdi". Bu konuda hiçbir fiili kanıta sahip değilim ancak bu görüş, belirli bir dönemde oldukça iyi belgelenmiş olan Almanya'nın akıbetiyle paraleldir. Bu görüş, bürokrasi çalışanlarının yurtiçi siyasetiyle de paralel görünmektedir. Ulus-devletin uzlaşma ve pragmatik evrimi yegâne gerçekleştirebilecek aktör görüntüsünden etkilenen bürokrasi çalışanlarının büyük kısmı, (17. Bölüm'de de göreceğimizi üzere) sınıf çatışmasına aracılık etmeye, parti liderlerinin umduğundan daha teşneydi. Yüksek eğitimli orta-sınıf ve bürokrasi çalışanları rakip devlet doktrinlerini, kendi siyasi efendilerini rahatsız edecek denli aşırı içselleştirmişti. Ancak, her iki parti de savaş girme kararı verdiğinde, orta-sınıf bir araya gelecek ve (birkaç cesur barış yanlısı haricinde) kanını sadakatle akıtacaktı – ve Britanya ulus-devletinin sürekli düşüşünü hızlandıracaktı.

Almanya ve Avusturya'da, sınıfsal, ulusal ve monarşi yanlısı belirginleşmelerin birbirine geçmesi, rahatsızlık verici ve nihayet sadakatsiz olduğu ortaya çıkan orta-sınıf milliyetçiliğinin yaratacaktı. (Avusturya örneği 10. Bölüm'de tartışılmıştı.) Sınıf ve milliyetin birbirini yatay halde kesmesi ve rejime sadakatleri nedeniyle, bunların ikisi de bir başlarına Habsburg Hanedanlığı'na etkili bir destek sunmuyordu. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında, bu rejim, bölgesel açıdan hâkim oldukça alt sınıflar ve ulusları inadına birbirine düşürecekti. Sınıfsal ve ulusal sadakatler de hesapta kalacaktı. Bölgesel orta-sınıflar, onları muhafazakârlığa bağlayacak ve sadık kılacak açık hiyerarşilere nadiren sahipti. Bu bölümdeki tartışmamız vesilesiyle de öngörebildiğimiz üzere, Avusturya-Macaristan orta-sınıf hiçbir zaman proleter bir sosyalist ittifak arayışında olmadı. Ancak diğer kombinasyonların büyük kısmı gerçekleşecekti. Orta-sınıfın bazı önde gelen üyeleri (özellikle Çek ve Slovak profesyonelleri ile yerel bürokratları) muhalif milliyetçi hareketleri kontrol ediyorlardı, diğerleri (özellikle küçük burjuvaziler) köylülerle, sosyalist olmayan işçilerle ve alt-orta sınıfla popülist ve sosyal Hıristiyan bir muhalefet çizgisinde bir araya geliyor-

du; başkaları ise (genelde geri kalmış bölgelerde ve Macaristan'da) Habsburg Hanedanlığı'na karşı yerel eski rejimle ittifak yapıyordu; imalatçılar, yatırımcılar, şirket yöneticileri ve merkezi devlet bürokratları ise (özellikle Avusturyalı-Alman ya da Yahudilerse) Habsburglar'ı ve onların nihai saldırısını destekliyordu. Bütün bunları analiz etmek çok uzun sürebilir fakat orta-sınıfın sadık muhafazakârlığı nadiren uygun bir amaca yönlenir. Avusturya-Macaristan orta-sınıf milliyetçilikleri bir dereceye kadar muhafazakâr, açıkça saldırgan, her daim dikkat çekici ve genellikle –savaş sonrasında pek çok yeni ulus-devletin başını çekecek biçimde– devlet yıkıcı karakterdeydi.

Almanların böl-ve-yönet yöntemi, rejim, işçileri ve etnik azınlıkları dışarıda tutmak için orta-sınıfı devletin kıyısına çektikçe farklılaştı. Bu durum, orta-sınıfın işçi sınıfına düşmanlıkla sağa kaymasına neden oldu ve orta-sınıf, devlete sadakatini merkezileştirerek kuzeyli ve Lutherci orta-sınıfın (ve köylülüğün) içine akacaktı fakat Katolikler ve güneyliler ise ılımlı bir yerel-bölgesel bağlantısızlığa kayacaktı. Ancak ağırlıklı olarak eski rejime bağlı kalan ve kapitalist olan orta-sınıf çevreler devletin merkezinden uzak tutulacaktı. Liberal ülkelerin aksine ve Avusturya'da olduğu üzere kitle partiler devleti kontrol etmiyordu. Böylece, orta-sınıf her ne kadar fazlasıyla anti-sosyalist ve çoğunlukla muhafazakar ve devletçi olsa da, kendini mevcut rejimle güçlü biçimde özdeşleştirmiyordu. Orta-sınıfın özerkliği kendi istisnai kurumsal örgütlenmesi de güçlendiriyordu. *Mittelstand* (orta tabaka) siyaseti zaman zaman radikal ve genellikle de proletarya-karşıtıydı (Gellately 1974; Winkler 1976; Blackbourne 1977; Kocka 1980) – ve orta tabakanın özerkliği de monarşik böl-ve-yönet ilkesinin, hasımlarına karşı bir denge unsuru olarak iş görmesiyle teşvik ediliyordu.

Milliyetçi baskı grupları 1900 yılı sonrasında, Almanya'dan gelen kuşatma tehdidine ilişkin korku büyüdükçe etkili hale geldi. 1911 yılı itibariyle *Colonial Society* (Sömürgeci Cemiyet), *Pan-German League* (Pan-Alman Birliği), *Society of the Eastern Marches* (Doğu Sınırları Cemiyeti), *Navy League* (Donanma Birliği) ve *Defense League*'in (Savunma Birliği) diğer ülkelerdeki milliyetçilerden daha kitlesel ve sesi daha çok çıkan üyeleri vardı. Daha ufak bazı gruplar (emekli asker birlikleri, Genç Almanlar Birliği) ise rejim propagandası yapıyordu. Fakat en geniş ve en inatçı olanlar (Donanma Birliği ve Pan-Alman Birliği) rejime ve partilere diplomatik uzlaşmayı savunmamaları yönünde baskı yaparak giderek özerk, popüler ve saldırgan hale geliyorlardı. İlk başta bu türden milliyetçiliği küçümseyen Muhafazakârlar ve Ulusal Liberaller ise onun seçim baskısı karşısında güçten düşeceklerdi (Eley 1978, 1980, 1981).

Bu baskı gruplarının içinde pek az işçi ve köylü olması nedeniyle, bunları orta-sınıf karakterli olarak tanımlamak anlaşılır bir şeydir (Wehler 1979; Eley 1981). Yine de veriler (Bkz. Eley 1980: 61-7, 123-30, ve Chickering 1975: Tablolar 5.1-5.12; Kehr 1977) daha büyük bir kesinlik sağlamaktadır.

Bunlardan en büyüğü Donanma Birliği'ydi. Zengin işadamları, profesörler ve eski memurlar tarafından kurulan örgütün ulusal liderleri de önde gelen kişilerdi. 1900 ila 1908 yılları arasındaki 26 yönetim kurulu üyesinin 10'u büyük işadamı, 5'i toprak sahibi aristokrat, 9'u eski kıdemli ordu ve donanma yetkilisi, 1'i profesör ve 1'i de emekli devlet memuruydu. Bunların hepsi üniversite mezunuydu. 1912 yılında örgütün 9.000 şube yöneticisinin % 20'si üst düzey hükümet yetkilisi (genelde vali ya da yerel meclis üyesi), % 19'u öğretmen, % 18'i orta ve alt düzey memur (bu kategori Alman istatistiklerinde özel sektördeki bazı kâtipleri de içermektedir), % 11'i küçük burjuva, % 9'u profesyonel, % 8'i toprak sahibi ya da eski askeri yetkili, % 8'i sanayici ya da idareci idi ve sayıca az papaz, artizan ve çiftçi bulunuyordu, işçi ise hiç yoktu. Devlet çalışanlarının yüksek temsili göze çarpıyordu – bu çalışanlar nüfusun % 2 ila 3'ünü oluşturuyorken, Donanma Birliği yetkililerinin (öğretmenler ve birkaç Protestan din adamı da dâhil olmak üzere) % 50 ila 60'ı bunlardan oluşuyordu. Aynı ölçüde dikkat çeken bir diğer şeyse eğitim seviyelerinin yüksekliğiydi: Nüfusun % 1'i üniversite düzeyinde eğitim görmüşken, bu oran örgütün yerel liderleri için % 61'di.

Pan-Alman Birliği'nde de benzer bir asimetri mevcuttu: Yaklaşık 2.500 yerel lideri arasında çok az çiftçi, işçi ya da artizandı. % 66'sı üniversite düzeyinde eğitim görmüştü ve % 54'ü de (yarısı öğretmen olmak üzere) devlet çalışanıydı. Uzun süreli aktivistlerde sayılar daha da asimetrikti: % 77'si üniversite düzeyinde eğitim görmüştü. Chickering, milliyetçi baskı gruplarının hepsinde, memurların yönetimin orta ya da üst kademelerinden geldiğini, çok azının en üst kademede görev yaptığını ortaya koyuyordu.

Prusya'nın daha kırsal olan doğu bölgesi merkezli Doğu Sınırları Cemiyeti ise daha fazla köylü ve artizan üyeye sahipti, her bir grup üyelerinin yaklaşık % 20'sini oluşturuyordu. Ancak burada bile memurlar ve öğretmenler baskındı. Örgütün 26 şubesinin 1894 ila 1900 yılları arasındaki üyelerine bakıldığında, memur ve öğretmenler % 50 oranındaydı ve bu oran daha sonra artacaktı. Yalnızca öğretmenler üyelerin % 10 ila % 14'ünü, toplum görevlilerinin % 22'sini ve genel komitenin % 25'ini oluştururken, diğer memurlar ise komitenin % 30'unu oluşturuyordu. Chickering'in yerel toplum liderleri örnekleminde, % 74 üniversite düzeyinde eğitim almıştı.

Diğer örgütlerin sıradan üyelilerinin bileşimi ise büyük oranda varsayıma dayanmaktadır. Eley, Donanma Birliği'nin fazlasıyla küçük burjuva karakterli olduğunu ileri sürmekte ama neden böyle olduğunu açıklamamaktadır; Chickering, yüksek oranda eğitimli ve memur kökenli olmasından hareketle, Pan-Almanların büyük oranda orta-sınıf karakterli olduğunu iddia etmektedir. Bütün baskı grupları aslen Kuzey Almanya ile Lutherci alanlar kökenliydi. Katolik taşra ile Katolik burjuvazi, sosyal emperyalizmden görece masun kalabilmişti (Blackbourne 1980: 238). Luthercilik Prusya'nın resmi diniydi ve oldukça devletçiydi.

Chickering'in (1975: 73-6) pasifist barış hareketine ilişkin çalışması aşırı milliyetçilerle ilginç bir karşıtlığı ortaya koymaktadır. Pasifistlerin büyük kısmı "kırsal olmayan orta ya da alt-orta sınıfa" mensuptu. İçindeki en geniş grup küçük tüccarlar ve girişimcilerdi (özellikle de yurtdışında iş yapanlardı), bunu ilkokul öğretmenleri ve profesyoneller izliyordu. Panik hali kuramlarına oldukça zıt biçimde, küçük burjuvazi fazlasıyla pasifistti. Milliyetçi baskı gruplarının çoğunlukla erkeklerden oluşmasıyla birlikte, üyelerinin üçte birini kadınlar oluşturuyordu. Chickering, pasifistlerin çoğunlukla ulus-devletin asli kurumlarından –bürokrasi, üniversiteler ve ordudan– çıkarılan kişilerden oluştuğuna hükmediyordu.

Devlet eğitimi de resmen milliyetçiydi. Okulların milliyetin daha çok askeri anlamını teşvik etmesi bekleniyordu. İmparator'un eğitimcilere bir konferansta seslendiği gibi: "Askerler arıyorum. Hem entelektüel liderler hem de ulusun hizmetkârları olarak hizmet edecek güçlü bir nesil istiyoruz" (Albisetti 1989: 3). İlkokul öğretmenlerinin buna boyun eğip eğmediği belli değildi. Büyük kısmı Bavyera'da olan pek çok okul Katolikti ve direniyordu ve sayıca az işçi sınıfı çocuğu ise durumu fark ediyordu. Devlet ortaokulu öğretmenleri de, orta-sınıf çocukları arasında daha büyük bir başarıya ulaşacak biçimde bunu denedi. Yine de çocukların ilgisini rejim ve İmparator'dan çok, soyut bir *Volk* (Halk) ve *Reich* (Başbuğ) çekiyordu (Mosse 1964; Albisetti 1983; Schleunes 1989). Üniversiteler ise 19. yüzyılın başlarındaki liberal duruşlarını kaybederek en fazla etkilenenlerdendi. Eğitimi besleyen insancıllık mefhumu erozyona uğramıştı. Akademisyenler açıkça devletçi olmuşlardı ve sadece bir azınlık siyasetle iştigal etse de, hemen hepsi Sağ'da konum alıyordu. Öğrencilerin sosyal hayatı, "muhafazakâr-kralcı" öğrenci derneklerine, *Korps* gibi paramiliter örgütlere ve başka milliyetçi öğrenci örgütlerine şahit oluyordu. Sosyalizmin pek az etkisi vardı ve liberalizm düşüşteydi. "akademi gençliğinin 'manevi dirilişi" mevcut rejime değil, iki slogana, *Deutschnational* ve *Weltpolitik*'e (Alman ulusu ve Dünya siyaseti) dayanıyordu" (Jarausch 1982: 365): Yirmi milyon Alman'ın yurtdışında yaşıyor olması nedeniyle, Reich da genişlemeliydi. Devlet eğitimi rejime katıksız bir sadakati değil, çok daha mutlak devletçi bir milliyetçiliği toplumsallaştırmıştı.

Bu nedenle, saldırgan milliyetçiliğe en teşne olan kesimler, orta-sınıf ya da küçük burjuvazi değil, –devlete en bağımlı konumda bulunan– hükümet çalışanları ile –devletçi ideolojiler içinde en fazla toplumsallaşanı olan– yüksek eğitimli Lutherciler'di. Chickering (1984: 107, 111) bu kesimlerin *Kaiserreich*'ın kültürel muhafızları olduğunu, hatta muhtemelen İmparator'dan bir nebze daha ileri gidebildiklerini ileri sürmektedir. Küçük burjuvazi ise özellikle milliyetçi değildi. Ne artizanlar, köylüler ya da küçük işletmecilerden oluşan *Mittelstand* (orta tabakalar) ne de beyaz-yakalı işçilerden oluşan yeni *Mittelstand* yeterince temsil edilmiyordu.

Bu durum, milliyetçilik üzerine oldukça farklı bir yönü ortaya çıkarmaktadır. Hatta bunu aslında milliyetçilik değil, devletçilik olarak adlandırmak gerekebilir. Dahası, bu hareketlerin mizacı, panik hali kuramı tarafından öne sürülen olumsuz imaja nadiren karşılık gelmektedir. Bu olumsuz imaj, devletin içinde olup da rejimin merkezinde olmayanların aşırı istekli bir sadık devletçiliği cisimleştirmesini varsaymaktaydı. Devletin üst kademelerine dâhil olmak, belirli bir baskı grubunca "ele alınmıştı". Bunlar, rejimi, pratik siyasetin zorunluluklarının altüst ettiği hakiki değerleri –yurtta böl-ve-yönet, yurtdışında diplomasi, İmparatorun kendi kısıtlamalarını– uygulama konusunda uyarıyorlardı. Aşırı sadakat kendisini tedirgin ya da gerici olarak değil, hakikaten seferber olmuş, birlik ve bütünlük halinde bir ulus devlete ilişkin bir gelecek imgesiyle birlikte hiçbir tarihsel rejimin (ve kesinlikle hiçbir hanedanlık monarşisinin) olmadığı denli canlı, olumlu, modern olarak görüyordu. Yahudiler, Katolikler, etnik azınlıklar ve sosyalistler de bu ulusal birliği yıkmaya gayret ediyorlardı. Ancak rejim bu hakiki ulusu kendi başına bıraktığında, onu tarihin çöp sepetine yazgılı kılmış olabilirdi. Sonradan yaşanan tarihin yükünü bu milliyetçilere bindirmek de adil değildir. Bunların büyük kısmı *Reichsfeinde*'ye hiçbir fiziksel zarar ve acı verme niyetinde değildi. Sadece eski rejim 1918 yılında çöktüğünde ve düşmanlar Weimar'da daha da güçlendiğinde, bunların –artık daha fazla kırsal ve kapitalist desteğe sahip olan ama halen devlet istihdamı ve Lutherciliği merkezine alan– ardılları aşırı derecede çirkinleşecekti.

Bütün bu çeşitlilikten –en azından Britanya, Fransa ve Almanya için– muhtemelen ortak bir model çıkartılabilir: Ortaya çıkan milliyetçilikler, genelde inanıldığından daha az orta-sınıf karakterli ve daha belirli bir biçimde devletçiydi. Her üç orta-sınıf fraksiyonu da sınıfsal meselelerde kendi rejimlerine sadıktı. Yine de siyasetleri, dini ve bölgesel kimliklerinin ulusal mesele üzerine olan duruşlarını etkilemesiyle farklılaşmıştı. Milliyetçiliğin büyük kısmı, bürokrasi çalışanları ve yüksek eğitimli meslek sahipleri ve profesyonellerce yaratılmıştı. Ancak rejimin karakterine göre de çeşitlilikler gösteriyordu. Milliyetçilikler, zaman zaman aşırı istekli bir biçimde, aşırı sadık bir devletçi milliyetçilik yaratan rejim tercihlerini abartıyorlardı. Ancak Almanya'da bile bu durum, yalnızca, görünürde saldırgan bir eski rejimin kendi retoriğini kurmasını ve daha popüler hale gelmesini davet edecekti. Britanya ve Fransa'da ise bu durum, sert savunmacı milliyetçiliklerine yönelik dış tehdit altında katılaşan, hizipleşmiş bir milliyet duyguları ortaya çıkaracaktı. Avusturya ve Amerika Birleşik Devletleri, milliyetçiliğin, biri devleti hedefleyen, diğeri jeopolitik konumundan kaynağını alan özgün biçimlerini geliştirecekti. Bu çeşitlilikler, doğrudan üretim ilişkilerinden değil –çünkü bu ilişkiler ülkeler arasında hemen hemen aynıydı– siyasal ve ideolojik yurttaşlığın farklı birbirine geçiş biçimlerinden kaynaklanıyordu. Milliyetçilik, siyasetin devleti hizipleştirerek bütünlüğü azaltması dolayısıyla ekonomik olmaktan çok siyasaldı. Bu iddia-

nın önemi, Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerine ilişkin açıklamamın bulunduğu 21. Bölüm'de görülecektir.

Sonuç

Endüstriyel kapitalist toplum nerdeyse yüz yıldır bir orta-sınıfa sahipti. Sadece iki orta tabaka grup proleterleşti ve hiçbiri de bir orta-sınıf öfkesiyle karşılaşmadı. Artizanların büyük kısmı, orta-sınıf üzerinde çok az etkide bulunarak, çok erken dönemde ve tamamen proleterleşti. Ardından kariyer hedefi olmayan kâtiplik, satış elemanlığı ve bazı teknik işler neredeyse kol işçiliğine dönüştü, nihayet çoğunlukla kadın olan bileşenlerinin pek az kısmı bu durumu proleterleşme olarak tecrübe edecekti. Beyaz-yakalı işçiler, emek hareketine kol işçilerinden daha az katıldılarsa, bunun nedeni, sözde orta-sınıf konumları değil, kol işçilerinin katılım oranının düşmesine de yol açan şu üç etkendi: Kadınların yüksek oranı, çoğunlukla dar istihdama sahip işletmeler ve orta-sınıfın hâkim olduğu alanların mekânı. Orta-sınıf proleterleşmedi ve orta-sınıfın "dağınık" görünümü çoğunlukla toplumsal cinsiyet farklarını temsil ediyordu.

Erkek-egemen orta sınıf, her biri farklı üretim ilişkileriyle tanımlanan üç fraksiyon içeriyordu: Küçük burjuvazi, şirket ve bürokrasideki meslek sahipleri ve profesyoneller. Bunlar bir orta sınıfın üç fraksiyonuydu çünkü kapitalist ulus-devletlerin yaygın özelliklerini paylaşıyorlardı. Bu özelliklerden bazıları esasen ekonomikti: Hiyerarşik işbölümüne dayalı istihdama ve piyasa ilişkilerine orta düzeyde katılım, ayrıcalıklı tüketim kalıpları ve gelirlerini küçük yatırım sermayesine dönüştürme kabiliyeti. Ancak bu dönemde bu üç fraksiyon, devlet eğitimini çalışma hakkına bağlayan ideolojik yurttaşlığı ve orta-sınıfın altındakilere kapalı olan siyasal yurttaşlığı da paylaşıyordu. Ulusal sivil toplumlar ve ulus-devletler sermaye yönetiminden ortaya çıktı ve orta-sınıf eliyle alt düzeyde kadrolaştı. Bu ittifak, üç parti demokrasisi rejiminde olduğu üzere 1914 yılı itibariyle kurumsallaştığında, hiçbir temel sınıf ayaklanması gerçekleşmedi. İşçi-sınıfı siyasal ve sosyal yurttaşlığı, bunun ardından, temelde orta-sınıf ulusal yurttaşlığı modeli üzerinden kurumsallaştı.

Orta-sınıf, emekle mücadeleleri dâhilinde kapitalist sınıfa genelde sadık kalmıştır. Hiçbir ülke, bazı Marksistlerce öngörülen proleter ittifakın yanına bile yaklaşamadı. Böyle bir ittifaka ancak bölgesel ve dinsel benzeri sınıfsal olmayan siyasal belirginleşmeler üzerinden ittifak kurulduğunda çok yaklaşılacaktı. Kitabın bundan sonraki bölümler, emeğin ve köylülerin kendi seçenekleri önemli ölçüde sınırlayan bir orta-sınıf muhafazakârlığına nasıl karşı koyduklarına odaklanmaktadır. Ancak ben burada, orta-sınıfı yalnızca sermaye ve emekle (artı köylülerle) ilişki içinde görerek, eleştirdiğim diğer kişilerin düştüğü tuzağa düşmemeyi umuyorum. Orta sınıf, kapitalizmin ve rejimlerin her yönüyle sadık uşaklarına indirgenemez. 20. yüzyılın başında orta sınıf,

ulus-devletin asli destekçisiydi. Dahası iki alt-fraksiyonu –bürokrasi çalışanları ve yüksek eğitimli meslek sahipleri ve profesyoneller– özgün ve çeşitli devletçi milliyetçiliklerin de asli taşıyıcılarıydı.

Amerika Birleşik Devletleri, Britanya ve Fransa'da (20. yüzyılın ortasında devlet istihdamı genişleyene kadar) pek az orta-sınıf sosyalist vardı, asıl mevcut olan ise (kısmen savunmacı da olsa) muhafazakâr milliyetçilikten liberal barış yanlılığına değişen ulus-devlete ilişkin rekabet halindeki bakış açılarıydı. Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın dört bir yanında, orta-sınıf, özellikle de yüksek eğitimliler ve bürokrasi çalışanları, çarpıcı biçimde yönetici rejimin aleyhine dönebilecek olan daha özerk, saldırgan ve mutlak milliyetçilikler sergiliyordu. Almanya'da aşırı sadık devletçilik hâlihazırda rejimi rahatsız ediyordu ve yirmi yıldan az bir zamanda devrimci bir hale dönüşecekti. Birinci Dünya Savaşı liberal ülkelerdeki ulus inşasını ve diğer ülkelerde ulus kavramının anlamı üzerine yaşanan çatışmaları yoğunlaştırdı. Ulus-devletler ve ulusların, 20. yüzyıl uygarlığını şekillendirmede en az kapitalizm ve sınıflar kadar belirleyici olduğu ortaya çıkacaktı. Orta sınıf, 20. yüzyılda ortaya çıkışını ve onun daha devletçi fraksiyonları da daha yoğun ve zaman zaman yıkıcı biçimlerdeki varlıklarını kalıcılaştıracaktı.

İktidar kaynaklarıyla özgün ilişkilere sahip, kendi örgütleri ve kolektif bilinci olan bir orta sınıf doğdu – ortaya çıkan, "bulanık" bir ikili düsturla özetlenebilecek bir ilişkiydi: Kapitalizmin yaygın halkalarının yarattığı örgütlere işbölümüne dayalı orta düzeyde katılım ile otoriter ulus-devletlere daha bağımsız ve çeşitli katılım. Bir kez daha yayılmış kapitalizmle otoriter devletlerin birbirine geçmesi modern dünyayı şekillendiriyordu.

Abercrombie, N., and J. Urry. 1983. *Capital, Labour and the Middle Classes.* London: Allen & Unwin.

Albisetti, J. 1983. *Secondary School Reform in Imperial Germany.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Armstrong, W. A. 1966. Social structure from the early census returns. In *An Introduction to English Historical Demography,* ed. E. A. Wrigley. London: Weidenfeld & Nicolson.

Aronowitz, S. 1979. The professional-managerial class or middle strata? In *Between Labor and Capital,* ed. P. Walker. Boston: South End Press.

Bairoch, P. et al. 1968. *The Working Population and Its Structure.* Brussels: Editions de l'lnstitut de Sociologie de l'Universite Libre (in English and French).

Bechhofer, F., and B. Elliott. 1976. Persistence and change: The *petite bourgeoisie* in the industrial society. *European Journal of Sociology* 17.

Beisner, R. 1975. *From the Old Diplomacy to the New, 1865-1900.* Arlington Heights, II.: Harlan Davidson.

Bell, C. 1969. *Middle Class Families.* London: Routledge & Kegan Paul.

Berger, S. 1981. The uses of the traditional sector in Italy. In *The Petite Bourgeoisie: Comparative Studies of the Uneasy Stratum,* ed. F. Bechhofer and B. Elliott. London: Macmillan.

Berle, A., and G. Means. 1932. *The Modern Corporation and Private Property.* New York: Macmillan.

Bernstein, G. 1986. *Liberalism and Liberal Politics in Edwardian England.* Boston: Allen & Unwin.

Bertaux, D., and I. Bertaux-Wiame. 1981. Artisanal bakery in France: How it lives and why it survives. In *The Petite Bourgeoisie: Comparative Studies of the Uneasy Stratum,* ed. F. Bechhofer and B. Elliott. London: Macmillan.

Best, G. 1979. *Mid-Victorian Britain.* London: Fontana.

Blackbourn, D. 1977. The Mittelstand in German society and politics, 1871-1914. *Social History,* no. 4.

Blumin, S. 1989. *The Emergence of the Middle Class. Social Experience in the American City, 1760-1900.* Cambridge: Cambridge University Press.

Booth, C. 1886. On occupations of the people of the United Kingdom, 1801-81. *Journal of the Statistical Society* 49.

Bruchey, S. 1981. Remarques completant les conclusions generates [and] Etats Unis. In Commission International d'Histoire des Mouvements Sociaux et des Structures Sociales, *Petite Entreprise et Croissance Industrielle Dans le Monde Aux XIX6 et XX6 Siecles,* 2 vols. Paris.

Burnham, J. 1942. *The Managerial Revolution.* London: Putnam.

Cain, M. 1983. The general practice lawyer and client: Towards a radical conception. In *The Sociology of the Professions,* ed. R. Dingwall and P. Lewis. London: Macmillan.

Carchedi, G. 1977. *On the Economic Identification of Social Classes.* London: Routledge & Kegan Paul.

Chandler, A. D., Jr. 1977. *The Visible Hand.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Chapman, S. 1981. Royaume-Uni. In Commission Internationale d'Histoire des Mouvements Sociaux et des Structures Sociales, *Petite Entreprise et Croissance Industrielle Dans le Monde Aux XIX6 et XXe Siecles.* 2 vols. Paris.

Chickering, R. 1975. *Imperial Germany and a World Without War.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

1984. *We Men Who Feel Most German: A Cultural Study of the PanGerman League, 1886-1914.* Boston: Allen & Unwin.

Clarke, P. 1971. *Lancashire and the New Liberalism.* Cambridge: Cambridge University Press.

Coetzee, F. 1990. *For Party or Country: Nationalism and the Dilemmas of Popular Conservatism in Edwardian England.* New York: Oxford University Press.

Collins, R. 1979. *The Credential Society.* New York: Academic Press.

Commission Internationale d'Histoire des Mouvements Sociaux et des Structures Sociales. 1981. *Petite Entreprise et Croissance Industrielle Dans le Monde Aux XIX6 et XXe Siecles,* 2 vols. Paris.

Crew, D. 1973. Definitions of modernity: Social mobility in a German town, 1880-1901. *Journal of Social History 1.*

1979. *Town in the Ruhr: A Social History of Bochum, 1860-1914.* New York: Columbia University Press.

Crossick, G. 1977. The emergence of the lower middle class in Britain: A discussion. In *The Lower Middle Class in Britain, 1870-1914,* ed. G. Crossick. London: Croom Helm.

Cunningham, H. 1971. "Jingoism in 1877-88." *Victorian Studies* 14.

Dahrendorf, R. 1959. *Class and Class Conflict in Industrial Society.* London: Routledge & Kegan Paul.

1969. The service class. In *Industrial Man,* ed. T. Burns. Harmondsworth: Penguin Books.

Ehrenreich, B., and J. Ehrenreich. 1979. The profession-managerial class. In *Between Labor and Capital,* ed. P. Walker. Boston: South End Press.

Eldridge, G. C. 1973. *England's Mission.* London: Macmillan.

Eley, G. 1978. The Wilhelmine Right: How it changed. In *Society and Politics in Wilhelmine Germany,* ed. R. J. Evans. London: Croom Helm.

1980. *Reshaping the German Right.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

1981. Some thoughts on the nationalist pressure groups in Imperial Germany. In *Nationalist and Racialist Movements in Britain and Germany Before 1914,* ed. P. Kennedy and A. Nicholls. London: Macmillan.

Emy, H. V. 1973. *Liberals, Radicals and Social Politics, 1892-1914.* Cambridge: Cambridge University Press.

Fest, W. 1981. Jingoism and xenophobia in the electioneering strategies of British ruling elites before 1914. In *Nationalist and Racialist Movements in Britain and Germany Before 1914,* ed. P. Kennedy and A. Nicholls. London: Macmillan.

Fieldhouse, D. K. 1973. *Economics and Empire, 1830-1914.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Freidson, E. 1970. *Profession of Medicine.* New York: Dodd, Mead. 1975. *Doctoring Together: A Study of Professional Social Control.* New York: Elsevier.

Gaillard, J. 1981. France. In Commission Internationale d'Histoire des Mouvements Sociaux et des Structures Sociales, *Petite Entreprise et Croissance Industrielle Dans le Monde Aux XIX6 et XX6 Siecles,* 2 vols. Paris.

Galanter, M. 1983. Mega-law and mega-lawyering in the contemporary United States. In *The Sociology of Professions,* ed. R. Dingwall and P. Lewis. London: Macmillan.

Galbraith, J. K. 1985. *The New Industrial State,* 4th ed. Boston: Houghton Mifflin.

Geiger, T. 1969. Class society in the melting pot. In *Structured Social Inequality,* ed. C. S. Heller. New York: Macmillan.

Gellately, R. 1974. *The Politics of Economic Despair: Shopkeepers and German Politics, 1890-1914.* London: Sage.

Giddens, A. 1973. *The Class Structure of the Advanced Societies.* London: Hutchinson.

Gildea, R. 1980. Education and the classes Moyennes in the nineteenth century. In *The Making of Frenchmen,* ed. D. Baker and P. Harrigan. Waterloo, Ont.: Historical Reflections Press.

Goldthorpe, J. H. 1982. On the service class, its formation and future. In *Social Class and the Division of Labour,* ed. A. Giddens and G.Mackenzie. Cambridge: Cambridge University Press.

Goode, W. J. 1969. The theoretic il limits of professionalization. In *The Semi-Professions and Their Organization*, ed. A. Etzioni. New York: Free Press.
Gray, R. Q. 1977. Religion, culture and social class in late nineteenth and early twentieth century Edinburgh. In *The Lower Middle Class in Britain, 1870-1914*, ed. G. Crossick. London: Croom Helm.
Grossmith, G., and W. Grossmith. 1892 and 1965. *The Diary of a Nobody.* Harmondsworth: Penguin Books.
Halsey, A. H., et al. 1980. *Origins and Destinations.* Oxford: Clarendon Press.
Harrigan, P. 1975. Secondary education and the professions in France during the Second Empire. *Comparative Studies in Society and History* 17.
Harrison, J. F. C. 1971. *'The Early Victorians, 1832-1851.* London: Weidenfeld & Nicolson.
Hart, N. 1985. *The Sociology of Health and Medicine.* Ormskirk, Lanes.: Causeway Press.
Haupt, H.-G. 1981. Republique Federate Allemande. In Commission Internationale d'Histoire des Mouvements Sociaux et des Structures Sociales, *Petite Entreprise et Croissance Industrielle Dans le Monde Aux XIX6 et XXe Siecles,* 2 vols. Paris.
Healy, D. F. 1963. *The United States in Cuba, 1898-1902.* Madison: University of Wisconsin Press.
1970. *U.S. Expansionism: The Imperialist Urge in the 1890s.* Madison: University of Wisconsin Press.
Hobsbawm, E. 1989. *The Age of Empire, 1875-1914.* New York: Vintage.
1990. *Nations and Nationalism Since 1780.* Cambridge: Cambridge University Press.
Hollingsworth, J. R. (ed.). 1983. *American Expansion in the Late Nineteenth Century: Colonialist or Anticolonialist?* Malabar, Fla.: Krieger.
Howard, M. 1970. Reflections on the First World War. In his *Studies in War and Peace.* London: Temple Smith.
Hurt, J. S. 1979. *Elementary Schooling and the Working Classes, 1860-1918.* London: Routledge & Kegan Paul.
Illich, I. 1977. *Disabling Professions.* London: M. Boyars.
Jaeger, C. 1982. *Artisanat et Capitalisme.* Paris: Payot.
Jarausch, K. H. 1982. *Students, Society, and Politics in Imperial Germany: The Rise of Academic Illiberalism.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.
1990. The German professions in history and theory. In *German Professions, 1800-1950,* ed. R. Cocks and K. H. Jarausch. Oxford: Oxford University Press.
Johnson, T. J. 1972. *Professions and Power.* London: Macmillan.
Joll, J. 1984. *The Origins of the First World War.* London: Longman.

Kaelble, H. 1981. Educational opportunities and government policies in Europe in the period of industrialization. In *The Development of Welfare States in Europe and America*, ed. P. Flora and A. J. Heidenheimer. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.

Kaufhold, K. H. 1981. Republique Federate Allemande. In Commission Internationale d'Histoire des Mouvements Sociaux et des Structures Sociales, *Petite Entreprise et Croissance Industrielle Dans le Monde Aux XlXe et XXe Siecles,* 2 vols. Paris.

Kehr, E. 1977. *Economic Interest, Militarism and Foreign Policy.* Berkeley: University of California Press.

Kennedy, P. 1980. *The Rise of the Anglo-German Antagonism, 1860-1914.* London: Allen & Unwin.

Kiyonari, T. T. 1981. Japan. In the Commission Internationale d'Histoire des Mouvements Sociaux et des Structures Sociales, *Petite Entreprise et Croissance Industrielle Dans le Monde Aux XIXe et XX6 Siecles,* 2 vols. Paris.

Klingender, F. D. 1935. *The Condition of Clerical Labour in Britain.* London: M. Lawrence.

Kocka, J. 1980. *White-Collar Workers in America, 1890-1940.* London: Sage.

Krug, E. 1964. *The Shaping of the American High School.* New York: Harper & Row.

Kurgan van Hentenryk, G. 1981. Belgique. In Commission Internationale d'Histoire des Mouvements Sociaux et des Structures Sociales, *Petite Entreprise et Croissance Industrielle Dans le Monde Aux XIX6 et XXs Siecles,* 2 vols. Paris.

LaFeber, W. 1963. *The New Empire: An Interpretation of American Expansion, 1860-1898.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Lasch, C. 1958. The anti-imperialists, the Philippines, and the inequality of man. *Journal of Southern History* 24.

Lash, S., and J. Urry. 1987. *The End of Organized Capitalism.* Oxford: Blackwell.

Little, A, and J. Westergaard. 1964. The trend of class differentials in educational opportunity in England and Wales. *British Journal of Sociology* 15.

Lockwood, D. 1958. *The Blackcoated Worker.* London: Allen & Unwin.

Mackenzie, W. 1979. *Power and Responsibility in Health Care.* Oxford: Oxford University Press.

McKeown, T. 1976. *The Modern Rise of Population.* London: Arnold.

Maingueneau, D. 1979. *Les Livres d'ecole de la Republique, 1870-1914.* Paris: Sycomore.

Mangan, J. 1986. "The grit of our forefathers": Invented traditions, propaganda and imperialism. In *Imperialism and Popular Culture,* ed. J. MacKenzie. Manchester: Manchester University Press.

Mayer, A. J. 1975. The lower middle class as historical problem. *Journal of Modern History* 47.

Middleton, N., and S. Weitzman. 1976. *A Place for Everyone.* London: Gollancz.

Mills, C. W. 1953. *White Collar.* New York: Oxford University Press.

Moody, J. 1978. *French Education Since Napoleon.* Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press.

Moore, D. C. 1976. *The Politics of Deference.* Hassocks, Sussex: Harvester.

Mosse, G. L. 1964. *The Crisis of German Ideology.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Muller, D. 1987. The process of systematisation: The case of German secondary education. In *The Rise of the Modern Educational System,* ed. D.

Muller, F. Ringer, and B. Simon. Cambridge: Cambridge University Press.

Musgrove, F. 1959. Middle-class education and employment in the nineteenth century. *Economic History Review* 12.

Nichols, T. 1969. *Ownership, Control and Ideology.* London: Allen & Unwin.

Nikolaou, K. 1978. *Inter-size Efficiency Differentials in Greek Manufacturing.* Athens: Center of Planning and Economic Research.

Nord, P. 1981. Le mouvement des petits commer^ants et la politique en France de 1888 a 1914. *Mouvement Social* 114.

Parkin, F. 1979. *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique.* London: Tavistock.

Perkin, H. 1961. Middle-class education and employment in the nineteenth century: A critical note. *Economic History Review* 14.

Poulantzas, N. 1975. *Classes in Contemporary Capitalism.* London: New Left Books.

Prais, S. J. 1981. *The Evolution of Giant Firms in Britain.* Cambridge: Cambridge University Press.

Price, R. N. 1977. Society, status and jingoism: The social roots of lower middle class patriotism, 1870-1900. In *The Lower Middle Class in Britain, 1870-1914,* ed. G. Crossick. London: Croom Helm.

Pry or, F. L. 1973. *Property and Industrial Organization in Communist and Capitalist Nations.* Bloomington: Indiana University Press.

Reeder, D. 1987. The reconstruction of secondary education in England, 1869-1920. In *The Rise of the Modern Educational System,* ed. D. Muller, F. Ringer, and B. Simon. Cambridge: Cambridge UniversityPress.

Ringer, F. 1979. *Education and Society in Modern Europe.* Bloomington: Indiana University Press.

1987. On segmentation in modern European educational systems: The case of French secondary education, 1865-1920. In *The Rise of the Modern Educational System,* ed. D. Muller, F. Ringer, and B. Simon. Cambridge: Cambridge University Press.

Robinson, R. E. 1959. Imperial problems in British politics, 1880-95. In *The Cambridge History of the British Empire.* Vol. Ill, ed. E. A. Benians et al. Cambridge: Cambridge University Press.

Routh, B. 1965. *Occupation and Pay in Great Britain 1906-1960.* Cambridge: Cambridge University Press.

1980. *Occupation and Pay in Great Britain, 1906-1979.* London: Macmillan.

Rubinson, R. 1986. Class formation, politics, and institutions: Schooling in the United States. *American Journal of Sociology* 92.

Rueschemeyer, D. 1973. *Lawyers and Their Society: A Comparative Study of the Legal Profession in Germany and in the United States.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Ryan, M. 1981. *Cradle of the Middle Class: The Family in Oneida County, New York, 1790-1865.* Cambridge: Cambridge University Press.

Rystad, G. 1975. *Ambiguous Imperialism: American Foreign Policy and Domestic Politics at the Turn of the Century.* Stockholm: Scandinavian University Books.

Schleunes, K. 1989. *Schooling and Society: The Politics of Education in Prussia and Bavaria, 1750-1900.* Oxford: Berg.

Scott, J. 1979. *Corporations, Classes and Capitalism.* London: Hutchinson. 1982. *The Upper Classes. Property and Privilege in Britain.* London: Macmillan.

Simon, B. 1987. Systematisation and segmentation in education: The case of England. In *The Rise of the Modern Educational System,* ed. D.

Muller, F. Ringer, and B. Simon. Cambridge: Cambridge University Press.

Singer, B. 1983. *Village Notables in Nineteenth-Century France: Priests, Mayors, Schoolmasters.* Albany: State University of New York Press.

Smith, R. J. 1969. Education, society and literacy: Nottinghamshire in the mid-nineteenth century. *University of Birmingham Historical Journal* 12.

Steedman, H. 1987. Defining institutions: The endowed grammar schools and the systematisation of English secondary education. In *The Rise of the Modern Educational System,* ed. D. Muller, F. Ringer, and B. Simon. Cambridge: Cambridge University Press.

Stewart, A., et al. 1980. *Social Stratification and Occupations.* London: Macmillan.

Summers, A. 1981. The character of Edwardian nationalism: Three popular leagues. In *Nationalism and Racialist Movements in Britain Before 1941,* ed. P. Kennedy and A. Nicholls. London: Macmillan.

Sutherland, G. 1971. *Elementary Education in the Nineteenth Century*. London: Macmillan.

Tholfsen, T. 1976. *Working Class Radicalism in Mid-Victorian England.* London: Croom Helm.

Waddington, I. 1977. General practitioners and consultants in early nineteenth century England: The sociology of an inter-professional conflict. In *Health Care and Popular Medicine in Nineteenth Century England,* ed. J. Woodward and D. Richards. London: Croom Helm.

Wald, K. 1983. *Crosses on the Ballot: Patterns of British Voter Alignment Since 1885.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Weber, E. 1968. *The Nationalist Revival in France, 1905-1914.* Berkeley: University of California Press.

1976. *Peasants Into Frenchmen.* Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Wehler, H.-U. 1979. Introduction to imperialism. In *Conflict and Stability in Europe,* ed. C. Emsley. London: Croom Helm.

Weiss, L. 1988. *Creating Capitalism: The State and Small Business Since 1945.* Oxford: Blackwell.

Welch, R., Jr. 1979. *Response to Imperialism: The United States and the Philippine-American War.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Wertheimer, M. 1924. *The Pan-German League 1890-1914.* New York: Columbia University Press.

Whyte, W. M. 1956. *The Organization Man.* New York: Simon & Schuster.

Winkler, H. A. 1976. From social protectionism to National Socialism: The German small-business movement in comparative perspective. *Journal of Modern History* 48.

Wright, E. O. 1985. *Classes.* London: Verso.

17
İkinci Sanayi Devrimi'nde Sınıf Mücadelesi, 1880 – 1914: I. Büyük Britanya

İkinci Sanayi Devrimi

1880 ile 1914 yılları arasında batı ülkelerinin çoğu en hızlı ekonomik büyümelerini yaşadılar (Bkz. Tablo 8. 2 ve 8. 4) Tarımcılık anlayışı değişti, kent ve deniz aşırı ülkelere yapılan göçler en üst seviyeye ulaştı. "İkinci Sanayi Devrimi", büyük sermaye, yüksek bilim ve karmaşık teknolojiyi özellikle üç sanayi alanında –demir-çelik, metal imalatı ve kimya– beraberinde getirdi. Tarım ve sanayi ürünleri yurt içine demiryolu, yurtdışına ise buharlı gemilerle dağıtılıyordu. Banka ve menkul kıymetler borsaları tasarruflarını küresel yatırım araçlarına aktardılar ve elde ettikleri kazançları yine tüketimi artırmak için kullandılar. Bu nedenledir ki bu devrim, ekonomilerin halen hem ulusal hem uluslararası olmaları nedeniyle belirsizlikleri devam etse de, ekonomik entegrasyonu geliştirmişti.

Ekonomik iktidar dâhilindeki bu ikinci devrim, toplumlarda da değişikliklere yol açmıştı Kolektif iktidarlar nitelik değiştirmiş; tüm Batı'da toplu yaşam standartları yükselmeye ve asgari geçim düzeyinin oldukça üstünde yeralmaya başlamış; 1870'teyaklaşık kırk yıl olan ortalama yaşam süresi ani ve çarpıcı bir hızla –ki bunun, Malthusçu tarihsel döngünün ancak en tepe noktasının bir örneğini teşkil ettiği söylenebilir– 1950 yılı ile birlikte yaklaşık yetmiş yıla çıkmış; kadınların ortalama yaşam süresi erkeklerinkini aşmış; toplumlar kent ve sanayi toplumlarına dönüştürülmüşlerdir. Tüm bunlar, dünyanın şimdiye kadar tanık olduğu en büyük toplumsal değişimi temsil etmekteydi. Bu değişimin başlıca nedenleri ise ekonomik iktidar ilişkilerindeki bir devrim-

den; kapitalizmin sanayileşme evresinden kaynaklanıyordu. Bu nedenle teorilerimizde bu dönemi ele alırken, bizim için diğer nedenlere göre daha önemli olan ekonomik nedensellik esas noktamız olmalıdır.

Ekonomik devrim aynı zamanda *dağıtımcı* iktidar ilişkilerinde de değişiklik yaratmıştı –bundan sonraki üç bölümün konusu. Marx'ın öngördüğü gibi, sınıflar yükselişlerine daha yayılmacı ve siyasal bir şekilde devam etmişlerdir. Öncelikle toprak sahibi, ticaret yapan ve endüstriyel servete sahip olanlar, daha evvel Britanya'da (Bkz. 4. Bölüm) ve o sıralarda Almanya'daörneklerini gördüğümüz gibi (Bkz. 9. Bölüm) sermayeci sınıfın içine nüfuz ettiler. Ardından küçük burjuvazi, profesyoneller ve meslek sahipleri orta sınıfın çatısı altında birleşmiş (Bkz. 16. Bölüm) daha sonra daçiftçi sınıfının küresel ticaret kapitalizmine ve onun getirdiği sınıf çatışmalarına entegre olmuştur (Bkz. 19. Bölüm). Tüm yerel ekonomiler bundan böyle sanayi ekonomisi ve tarım ekonomisi olmak üzere ikiye bölünmüş vaziyetteydiler (Britanya, büyük ölçüde sanayi ülkesi olan tek ülke olduğu için bir istisnadır ve bu ikiciliği bu nedenle daha sonraki bölümlerde ele alacağım). Son olarak da, metal-iş endüstrisi, madencilik ve taşımacılık sektörlerinde kendini gösteren, çalışma ve siyasette kolektif olarak örgütlenmiş bir işçi sınıfı hareketi ortaya çıkmıştı. Sistemlerarası –kapitalist sınıf ve işçiler– sınıf mücadelesi daha yayılmacı ve siyasal bir yön izlemişti. Gelişen devletin altyapısındaki güçler, yurttaşlık kavramının ortaya çıkışı ve sermayenin ulusal devlet bölgesi içine kısmi olarak kafeslenmesi, ulusal örgütlenmeye çatışma katmıştı. Sınıflar artık daha bir düzenli ve sorunsuz hale gelmiş ve sınıf mücadeleleri savuşturulup etkisiz hale getirilmişti. Dağıtımcı iktidar ilişkileri ise dönüşüme uğramıştı – bu süreç temelde 18. yüzyıl sonunda başlamış ve 20. yüzyılın başlarında tamamına ermişti.

Fakat bu tarz sınıfların doğuşu ve dağıtımcı iktidar ilişkilerindeki bu "devrim", burada bahsedilenden ve Marx'ın öngördüğünden daha belirsizdi. 16. Bölüm'de de gözlemlediğimiz gibi orta sınıf, politikalarıyla pekçok parçadan meydana gelmişti. 19. Bölüm'de ise, tarım sınıflarının birbirleriyle ve diğer kent-sanayi sınıflarıyla olan ilişkilerinde olağanüstü bir çeşitlilik gösterdiğine tanık oluyoruz. Ayrıca bu ve bir sonraki bölüm, işçilerin kolektif örgütlenmelerindeki, ideolojilerindekive politikalarındaki temel belirsizliği bize ıspatlayacaktır. İkinci Sanayi Devrimi, örgütlenme bağlamında ele aldığımızda, yalnızca işçi sınıfını değil aynı zamanda üç tür işçi örgütlenmesinin yapısını da güçlendirmıştı; sınıf, kol, ve sektör. Aslında en çok sınıflaşma eğilimini üreten ana endüstriler, aynı zamanda vasıflı zanaatkârlar ve vasıfsız işçiler arasındada en çok sektörleşmiş ve yerli işgücü piyasası tarafından en çok bölümlere ayrılmış olandır. Bu üçü de yeni tür bir örgütlenmenin yayılmacı ve siyasal şekli, yani ekonomik iktidar ilişkilerindeki gerçek bir devrimin tüm yönlerini ortaya koyuyordu. Fakat bunların toplamı Marx tarafından –ve pek tabii diğer çoğu yazar tarafından da evrimsel reformizm olarak– öngörüldüğü

gibi devrim ile neticelenen bir diyalektik bütünselliğe doğru değil, paycı iktidar ilişliklerindeki büyükbelirsizliğe yol açmıştı. Bu karışıklıklar batı toplumlarında birden fazla yolla "çözülmüştür". Kitabımızın gelecek bölümlerinde bu çözümleri açıklamak kuramsal açıdan başlıca amacımız olacaktır.

Bu süreçte işçi ideolojileri ve politikalarında bir karışıklık olduğu çok açıktı. 15. 1'deki tabloda mevcut kapitalizm ile uyum sağlamak için stratejik işçi (ve köylü) alternatiflerini üç grupta ikişerli olarak ele aldım. Bunların tümü de, bahsedilen süreç boyunca hareketliliğini korumuş fakat rekabetçi iki strateji, kapitalizmi değiştirme yoluna gitmek yerine onunla boy ölçüşmüştür. Eğer durum ekonomiyle ilgiliyse, bu stratejiler de korumacı, işçi hareketleriyle özel olarak en mülayim şekilde uzlaşmacı ve daima hazır olmak yönündeydi; bu vasıtayla işçiler kar ve güvence sunan, işbirliği ve yardımlaşma dernekleri kurmak için birbirlerine kenetlenmişlerdi. Bu stratejinin politikleştiği noktada ise işçi girişimleri ve hakların düzenlenmesinde (kolektif sivil yurttaşlık) devlet yardımı aramayı ben mutualizm olarak belirtiyorum. Aynı zamanda reformistler de iki tür taktik izlemişlerdir. Eğer hal politikse – sermaye ve gücün vergilendirme ve sosyal refah koşuluyla yeniden tahsis edilmesi durumu yani – buna o dönemde nadir de olsa sosyal demokrasi adını veriyorum. Ekonomizm olarak adlandırdıklarım ise –ücretler ve koşullar üzerinden yapılan endüstriyel uzlaşma ve toplu pazarlıklar – daha yaygın olan ekonomik taktiklerdir. Devrimci strateji çifti, devleti aşan genel ekonomik grevler yoluyla kazanılmış; siyasal devrim, devrimin sendikacı ve anarkosendikacı vizyonundan gelen sosyalizmin başarısının devletçi Marksist vizyonuydu.

Tüm bu altı strateji modern iş ilişkilerine sokulmuş işçiler için oldukça cazipti. Devrimciler bile kendilerini, günlük kazançlarını elde ettikten sonra işverenleriyle işbirliği yapmak zorunda hissediyorlardı. Dahası, neredeyse çoğu zaman yardımlaşma derneklerini, seçim sandıklarını, işsizlik sigortasını, parasız eğitimi veya klientalizm ve reformizmin cazibelerini geriçeviriyorlardı. Hatta uzlaştırıcı işçiler, kapitalizmin mülkiyet haklarını birinci sıraya koyduğunu ve böylece eğer pazar güçleri emrederse işsiz kalıp hangi muameleyi göreceklerinin belirsiz olduğunu keşfetmişlerdi. Ardından, kapitalist sömürü, emek-değer teorisi ve kapitalizme karşı radikal alternatifleri farkettiler. Bu süreçte bu işçilerin yalnızca küçük bir kısmı devletçi çözümleri benimsedi çünkü içinde bulundukları durum işçi yanlısı değildi. Halton'un bahsettiği gibi (1985), sendikacılık özellike bu dönemler için oldukça uygun olabilirdi. Çünkü yönetim kontrolleri, disipline edilmiş fabrika yaşamı ve rutinleşmiş işçi sendikarından farklıydı. 1914 yılıyla birlikte tek bir işçi hatta tek bir işveren veya strateji bile hiç bir ülkede kurumsal yapıya ulaşmamış; faal rakip grupları etkileyerek ve böylece paycı iktidar ilişkilerini oldukça karışıklaştırarak varlığını bağımsız olarak sürdürmüştü.

Bu türlü alternatiflerin etkileri, kritik olarak kuralcı rejimin stratejik sürüklemelerine bağlıydı. Kapitalistler, açıktır ki hiçbir şeyden ödün vermemeyi tercih edeceklerdi ve devletler de, hâlihazırda tam anlamıyla kapitalist olduklarından, yasal yollardan hatta gerekirse askeri anlamda destek vermekte gecikmeyeceklerdi. Fakat eğer işçiler ısrarla direnir, işgücü kıtlığını suistimal eder ve diğer sınıflarla bir birlik kurarlarsa işte o zaman rejimler için gerçek siyasal ikilemler doğardı. Eğer işçiler engellenirse o zaman da reform ve mutualizm çok az ilerlemiş olacaktı ve tüm işçiler aynı koşullara sahip olacaklardı. İşçilerminimal düzeyde üstü kapalı bir klientalizme doğru geri adım atıp, üzülerek de olsa güçsüzlüklerini kabul edebilir veya çarlık Rusyası'nda olduğu gibi küçük düşürücü kitle grevlerin ya da siyasal devrimlerin peşinden gidebilirlerdi. Çoğu işveren ve rejim aynı zamanda alternatif taktiklerden haberdardı. Bu nedenle baskı uygularken daha dikkatli, daha seçici ve daha bölücüydüler.

Kapitalistlerin işçi kooperatiflerine; devlet seçkinlerinin vergi sistemi, zorunlu hizmet ve kamu düzeniyle uyumluluğa; partilerin ise oya ihtiyacı vardı. Kapitalistlerle uzlaşılabilir ve hem devlet şeçkinleri hem de partiler ileri uzlaşımlar için onları baskı altına alacak diğer belirginleşmeler tarafından ikna edilebilirlerdi. İşçiler (ve köylüler) çeşitli örgütlenmelere gidebilecek gücü ellerinde bulundurdukları için, kapitalistler, devlet seçkinleri ve partiler de geri kalanları bastırırken, ayrıcalıklı, varlıklı ve vasıflı işçilerle uzlaşmada bölgeciliği artırarak yararcı ve seçici olmalıydılar.

Katmanlı birleştirme starejileri devam ederken, himayeciler, ekonomistler ve mutualistler, devrimciler üstünde bir avantaja sahiptiler. Kitle grevi ve siyasal devrim - hatta yapısal yenilikler için saldırganca baskı uygulama - kitlelerin ağırlığını ve sınıf birliğini gerektirir. Karşıt olarak, "ılımlılar" ve bölgecilik, yalnızca kapitalistlerin, seçkinlerin veya parti gruplarının işçilere biraz ödün vermesine ihtiyaç duyar. Bazı işçiler bu yolla bazı faydalar sağlayınca, onların da devrimcilerin arkasında durmaya pek gönülleri olmaz. Sınıfsal birlik bozulur ve devrim hayalleri yıkılmaya başlar. Eğer bazı kapitalistler, devlet seçkinleri ve partiler, bazı işçilerle, korumacılıkla, bölgecilikle, segmentalizmle uzlaşacaklarsa, devrimci militanların güçlenişi uzun vadede devrimden daha muhtemel olacaktır.

Fakat bu muhtemellik artık ortadan kaybolmuş görünmekteydi. Marx'ın teorisi 1883'teki ölümünden hemen sonra, doğrulanmış görünüyordu. İkinci Sanayi Devrimi Marx'ın bahsettiği "kolektif işçi" kavramını doğurmuştu. Aslında bu ikinci kez görülüyordu. Fakat ilk hali olan Çartisçi halinde bu işçi sınıfı özellikle metal imalatı, madencilik ve taşımacılıkta olmak üzere, büyük kapitalist veya devlete ait ticari urumlar çevresinde yapılanmıştı. Esnaflar büyük oranda yok oldu. Vasıf farkları ortadaydı fakat bu farklar, tümü de sabit ücret ve idari kontrol sistemiyle entegre olmuş, artış gösteren yarı vasıflı

meslek alanları tarafındanaynı ortalama düzeye taşınmıştı. Bu devrimin aynı zamanda makroekonomik boyutta uluslararası rekabeti artıran sonuçları da olmuştur. İşverenler daha önceki emek korumacılığına benzer gördükleri her şeye karşı, işçi sınıfını düzenli olarak kontrol etmek için "bilimsel yönetim" teknikleri icat ederek, bazen de polis zoru ve hukuki desteklerle, saldırı başlatmışlardır. Bu saldırılar bir yandan işçiler arasında, onların daha fazlasını yapabilme kapasitelerini azaltırken, diğer yandan da sınıf kimliği kavramına olan inancı yükseltmişti.

Hayatı sorular, vasıflı işçilerin cevaplarıyla ilgiliydi. Örgütlenmelerini ve halen ellerinde olan işgücü piyasası iktidarını kendi sektörel ve korumacı çıkarları için kullanacaklar mıydı? Yoksa Marx'ın inandığı doğrultuda tek bir sınıfsal hareket için yarı vasıflı ve vasıfsız işçilerle mi birleşeceklerdi? Kapitalistler, devlet seçkinleri ve partiler benzer bir seçenekle karşı karşıya geldiler: Ya tüm işçileri bastır ve sınıf mücadelelerinde kutuplaşmayı göze al, ya da en hatırı sayılanlarla uzlaş ve geri kalanını bastır. Önümüzdeki iki bölümde, bu strateji yığınlarının pek çok etkileşim yollarını ele alacağım. Bence, siyasal belirginleşmenin, sonuçların açıklanmasında rolü büyüktür. Dağıtımcı iktidar ilişkilerindeki ekonomik devrim doğal olarak belirsizliğini korumuştur. Sonuç alınması için de, diğer sosyal iktidar kaynaklarının desteğine ihtiyaç vardı. Öncelikle, "iktidarın liderlik dönemi" olan, dönemin ilk yarısındaki önde gelen iktidar, dönemintek sanayi toplumu, dünyanın en büyük sendikal hareketinin ülkesi olan Büyük Britanya ile başlayacağım.

İngiliz İşçi Sınıfının Doğuşu Üstüne

Dönemin işçi sınıfının genel hatları kısaca özetlenebilir. İlk büyük değişiklik, 1880'li yıllarınn sonlarına doğru, daha saldırgan, işçileri vasıflı-vasıfsız veya yarı-vasıflı diye ayırt etmeksizin sömüren, gittikçe daha yayılmacı ve daha siyasal olan, sektörleşmenin daha da azaldığı "yeni sendikacılık"ın ortaya çıkışyla meydana gelmişti. Bu hareket, 1890'dan sonra onaylandı; ardından 1910'dan itibaren de sabitleştirildi ve büyümüştür. Fakat sendika üyelerinin % 90'ı erkekti. Kadın üye sayısı arttı artmasına ama bu artış 1888 ile 1914 yılları arasında yalnızca % 2'den % 10'a kadar ulaşabilmişti. Kadın sayısındaki bu azlık, pamuk işleme ve öğretim alanlarında çalışanlar arasında da görülmekteydi. Sendikacılığın mavi yakalı erkek işçiler arasında % 12'den % 32'ye çıkması da oldukça çarpıcı bir gelişmeydi. Fabrika Denetçiliği tarafından denetlenen fabrikalarda, maden de ve taşımacılıkta işçi sınıfının özünü oluşturan beş milyon adam arasında, sendikacılar muhtemelen çoğunluktaydı. Sendikacılar siyaseten ilkin Liberal Parti ile işbirliğinde bulunmuş; daha sonra ise içlerindenbazıları sendika çıkarlarını korumak için bir İşçi Partisi kurmuşlardır. 1914 yılıyla birlikte tüm sendika üyelerinin yarıdan çoğu İşçi Partisi'ne

üye olmuştu. 1910'daki savaş öncesi son seçimlerde İşçi Partisi, Liberal Parti ile yapılan bir seçim sözleşmesi yardımıyla da olsa, uğruna savaştığı 56 işçi sınıfı seçmen bölgesinin 42'sini kazanmıştı. Britanya işçi sınıfının ana hatları bu dönemde çizilmişti. Bu, daha sonrakiler için de böyle olmuştur: Sosyal demokrat İşçi partisi ile ekonomistik sendikaların bileşimiyle oluşan reformistler buna bir örnektir. Fakat o ana değin daha ılımlı bir durum söz konusuydu; mutualizm siyasette ağır bassa da, ekonomik taktikler genellikle korumacılık ve ekonomizm arasındaydı. Bunlar azınlık eğilimleri ile yarışıyorlardı: Marksistler ve sendikacılar umutla heyecanlanmışlardı ve işçi örgütlenmeleri devlet yönetimine dâhil edildiğinde, kasti olmayan bir reformizm yapılmıştı.

Şimdi sendikalarla başlayalım. Pek çok tarihçi sendika gelişimini, 15'ncibölümde konu edilen dört Marksçı tez yardımıyla açıklar. Şöyle ki:

1. Sermaye ve iş gücü arasındaki nitelik farkı çeşitli üretim ilişkileri içine yerleşerek tüm ekonomiye nüfuz etmıştı.

2. İkinci Sanayi Devrimindeki emek sürecinin dönüşümü bambaşka bir işçi sınıfı olan "kolektif işçi"nin doğmasına neden olmuştur.

3. Her ne kadar bazıları bunun büyük bir çoğunlukla "savunma" dayanışmasını beraberinde getirdiğini söylese de, bu durum işçilerin kentsel topluluklarının artan yoğunluğu ve ayrışmaları tarafından güçlendirilmişti.

4. İşçi sınıfı topluluğunun güçlendirdiği, emek sürecinden doğan siyasal talepler, reformist bir İşçi Partisine doğru yol almıştı.

15'inci bölümde bu modeli başlıca 5 madde dâhilinde değerlendirdim:

1. Yerli emek piyasasi tarafından teşvik edilmiş; işçi sınıfı, bölgesel meslek ve sektörel işveren işçi dayanışması şeklinde, bir değil üç tane rakip "kolektif işçi" kavramı çıkmıştı.

2. Modelde kapitalizmin nüfuz ettiği, tümel ve sanayii emek süreci tarafından temsil edilen otoriter örgütsel tikel ekonomi arasında bir gerilim bulunmaktadır. Daha önceki dönemlerde yayılım, emek sürecinden çok işçi sınıfı gelişimini tayin etmıştı. Bu dönemin tarihçilerinin çoğu emek sürecinin dönüşümü üstünde durmaktadırlar. Ben bunu yeğlemiyorum.

3. Bu ekonomi aynı zamanda ulusal devletin büyük bir parçası olduğu için, onun siyasal belirginleşmesi işçi hareketini tayinine yardımcı olmuştur.

4. Diğer yönden işçi hareketi bölgeseldi: Ağırlıklı olarak, erkek işçi ve istihdam merkezliydi. Ürün dönüştürüldüğünde, istihdam ve işçi hareketinin özellikleri arasındaki ilişki etkilenmişti.

5. Tüm bunların sonucu, sınıf çatışmasının Marx'ın görüşündeki gibi herzaman kafa kafaya bir karşılıklı meydan okuma ve diyalektik bir kararlılık olmadığıdır. İktidardaki rejim aynı zamanda doğal olarak daha karmaşık ve rakip sonuçlar üreterek de hizipçi ve bölücü olacaktır. Ben işçi sınıfının böyle başa baş bir meydan okumayı zaten kaybedeceğini öne sürmekteyim.

Bu bölüm İkinci Sanayi Devrimi'nin işçi sınıfı kimliğinin gelişmesine yardımcı olduğu fikrini desteklemektedir; fakat bu durum kısmidir; ayrıca istihdamı aile ve toplumdan, erkeği ise kadından ayırmıştı. Fakat sonuçlar aynı zamanda siyasal belirginleşme ile inşa edilmişti. Diğer devlet belirginleşmeleri değil ama "Devlet"in kapitalist belirginleşmesi ortada bir karışıklık bırakmıştı. Devletin sivilleşmesi – genişleyen sivil görevlerinin faaliyet alanı ve militarizmi yabancı (ve İrlandalı) kesime bırakması – ve parti demokrasisi, oldukça merkezileştirilmiş memleket meselesinin çözümü ile (İrlanda hariç) birbirine girmıştı. Tüm bunlar işçi sınıfını ılımlı mutualizme doğru itmıştı. Büyük çoğunlukla pek çok aktörün farkında olmadan neden oldukları sonuçlar yüzünden, reformizm Britanya'a işçileri için egemen/başat bir strateji oldu fakat yalnızca Birinci Dünya Savaşı süresince.

Çalışan Sınıf Toplumu ve Ulusal Sivil Toplum

1900'lere doğru, sanayileşme yerleşik toplumları oldukça etkilemişti. Yerel, tikelci, katmanlı kontrol artmış ve ekolojik olarak daha farklı işçiler diğerlerinden ayrılmıştı. Kent, ekonomik yoğunlaşmadan daha fazla gelişmişti. 1901 yılıyla, işçilerin çoğu elliden az meslektaşa sahiptiler ama yine .de 20. 000'in üstünde nüfusu olan kentlerde yaşadılar. 75 kentin nüfusu 50. 000'den fazlaydı. Her kentte daha az bağlılık ve sektörel topluluk kontrolü gösteren çok sayıda işveren bulunuyordu. Pek çoğu, o zaman bu kentlerdeki kurulu fabrikalarda veya atelyelerde görünen çatışmalar organize etmişlerdi. Bu durum işçilerin neredeyse yarısına dokunmuş, diğer yarısı ise hala sektörel kontrol altında veya mevsimlik işçi olarak kalmıştı. Tramvaylar ve demiryolu taşımacılığı da orta sınıfı işçilerden uzakta kenar mahallelere taşımıştı. Hiyerarşi artık yerel olarak değil yörelerarası hatta bölgelerarası olarak yeniden üretilmişti. Kapitalistler Londra'da, sağlıklı kaplıcalarda, deniz kıyılarında ve güneyde; işçiler ise kuzeyde sanayi kirliliğinde bir araya gelmişlerdi. İşçiler kendi kültürleri ve bilinçleriyle başbaşa kaldıklarında toplumsal düzen için uzaktan denetimzorunlu bir hal alıyordu.

Stedman Jones (1974) 1890'lar ve sonrasında büyük kentlerde belli başlı "savunmacı" bir işçi sınıfı kültürünün hâkim olduğunu iddia etmektedir. Öksüz ve yetimler okulu, akşam okulu, kütüphane, yardımlaşma derneği, kilise ve şapeller gibi geleneksel sektörel kontroller, ulusal devlet okullarına, barlara, spor gazetelerine, koşu parkurlarına, futbol maçı ve müzikhollere zemin hazırlamıştı. Müzikhollerdeki şarkıların işçi sınıfı bilincinin savunmacı olmaya başladığının bir göstergesi olduğu söylenmektedir. İşçi sınıfı kimliği, saldırgan sosyalizmden uzakta, bir tür içe dönüşle güçlenmişti. (İşçilerin öngörülen sosyalist kaderlerinden uzaklaşmak, Markscı tarihçileri endişelendişelendirici bir eğilimdedir.)

Kimi kanıtlar bunu destekler niteliktedir. İşçiler toplum içinde en küçük patronlarla bile aynı zeminde durmadıklarını farketmişlerdir. Her ne kadar Preston'da 1990'den önce oy veren işçilerin çoğu Muhafazakâr Parti üyesi olsalar da, orta sınıf Muhafazakârlarına katılmamış ve kendi Mhuhafazakar kulüplerini kurmuşlardır (Savage 1987: 143). Fakat toplulukları yalnızca barikat örmekle kalmamış, işçi aileleri 1870'ler ve 1880'lerden itibaren görülmeye başlamış tüketici kitle piyasasında isteyerek yer almışlardır. 1870 ile 1890 yılları arasında, parekende satış fiyatları % 20 düşmüş ve haftalık kazanç % 20 artmıştı (Feinstein 1976: Tablo 65). Satış yerleri ve dağıtım işleri, bütün kentlere, bölgelere ve hatta tüm ülkeye ulusal pazarlama ve tek tip reklam panoları getirmişti. Yerel korumacılık yanlısı tüketim ağları ve kredisi bunu kaldırabilmiş fakat aileler de, pazarlama denetimleri yayılmış, gayrişahsi ve ulusallaşmış olan, ulusal tüketici seçim ekonomisinin içine girmişlerdir (F. M. L. Thompson 1988). Spor da, en önemli öğesi olan profesyonel futbolla, ulusal bir eğlence endüstrisi oluşturarak kırsaldan kentsele geçmıştı. Bu noktada, pazarlama güçlerinin etkisi futbol, kriket ve diğer klüpler, yerli ilerigelenlerin elinde bulunduğu için doğrudan katmanlı kontrol tarafından azaltılmıştı (Hargreaves 1986). Spor tüm sınıfların siyasal aktivistleri için örnek teşkil etmıştı – "Bu kriket değil, ""Biraz sportmenlik, " "Bel altı" – "oyunun kuralları"na ortak uyumun kanıtı olmuştur (McKibbin 1990b). Bu tarz gelişmeler işçileri birbirinden ayırmamış aksine ulusal bir hâkim eğilime taşımıştı.

Ekolojik sınıf ayrımı, erkek işçilerin yarısına verilen oy hakkı ve açık seçim kampanyaları işçileri siyasete dâhil etmıştı. Fakat artık vasıflı işçiler, orta sınıf Liberalleri ve Yenilikçiler arası dayanışmayı merkez alan zıt işçi birlikleri egemen olmaya başlamışlardır. Siyaset, o aralar devletin başlıca sivil etkinlik alanı olan eğitimde odaklanmıştı. Birlikçiler ve sosyalistler, Liberaller ve Yenilikçilerle işbirliği yaparak okul yönetim kurullarını gittikçe daha fazla ellerinde tutar olmuşlarıdır. Okur-yazarlık fırlayıp gitmişti. 1990'da, 1892 yılındaki % 30'luk oranla kıyaslandığında, evlenenlerin yalnızca % 3'ü kayıt defterine isimlerini yazma hakkından yoksundu (Stone 1969). 1892'den itibaren zorunlu eğitim, ulusal kültürel yaşama işçi katılımı artırmıştı.

İşçi sınıfı topluluklarında, kadın erkek ayrımının arttığı görülmektedir. Bu dönem kadınların yaşamında dramatik değişikliklere tanık olmuştur. Düzene girmemiş okur-yazarlıktaki en son büyük artış, ulusal kültürel yaşama kadın katılımını mümkün kılmasıyla, büyük oranda işçi kızları arasındaydı. Modern doğum kontrol metodları filtrelenmeye başlamıştı ve ölüm oranları ters düz olmuştu: Kadınlar erkeklere göre daha genç yaşlarda ölürken, artık daha uzun süre yaşamaya başlamışlardı. Artan maaşlar, düşen fiyatlar ve tüketici ekonomisi, kadınların hala eve ekmek getiren erkeğe, ekmeğin aslan payını vermelerin önemsiz hale getirmişti. Kadınların bedenleri doğuma dayanabiliyordu. Muhtemelen daha az role sahip olmakla birlikte, eve ekmek

getiren erkekler ev ekonomisine katkıda bulunmaktaydı. Uygulanan başlıca iki yöntem vardı: Ya erkekler ev giderleri için maaşlarının büyük bir bölümünü, geri kalanını kişisel ihtiyaçları için elinde tutarak, kadınlara veriyor ya da tüm maaşını sabit meblayı kendi kullanımları için geri alarak kadınlara teslim ediyorlardı. Kadınların çoğu yarı zamanlı bir iş buluyor ve daha az olan maaşlarını ev veya kişisel giderler için harcıyorlardı. Bu alanlar ayrılmıştı: Erkek için keyfi harcama, kadın için ev ihtiyaçları için harcama. Bira, spor ve tütün endüstrisi erkeklere özgü boş zaman faaliyetleri yaratmıştı: "Saygıdeğer erkek işçiler, çalışma giysilerini çıkarıp saatleri, zincirleri ve melon şapkalarıyla giyinip kuşanıp, işlerinden ve artık içinde kadının da olduğu evalanından uzaklaşabiliyorlardı" diyor Davidoff (1990:111).

İstihdamda görülen yaygın sınıf kutuplaşmasına toplumun yoğun desteğini zayıflatarak kadın ve erkeğin toplumsal yaşamı daha ayrı ve çelişikleşmiş miydi? Daha önceki dönemi romantize etmekten kaçınmalıyız. Ilımlılık 19. yüzyıl feminizminin başlıca şeklidir, bu nedenle bazı ayrışma ve çelişkiler uzun süre devam etmıştı. Fakat kadın ve erkeğin toplum yaşamları bu dönemin istihdam kutuplaşmasında kısmen ayrışmış kalmıştı. Geçtiğimiz bölümler küçük burjuvazinin ilk karışıklık dönemlerinde ve Çartisçilikte, toplum sınıf hareketlerinin bütünselliğini desteklediğini göstermişti. İkinci sanayi devriminde bu desteklerden bazıları eksiktir.

Bu nedenle toplumsal eğilimler çok karmaşıktı. Sınıf ikameti ve kültüründe bazı ayrışmalar vardı. Bunların bazıları içsel ve korumacıydı; bazıları işçilerin siyasal saldırılarını, bazıları ise milettin ekonomik, kültürel ve demokratik parti yaşamlarına destek olmuştu. Kadınlar ve erkekler bu gelişmeleri farklı deneyimlemişlerdir. Ama bütünde, aile eve toplum yaşamı yalnızca çalışma yaşamındaki eğilimleri sınıf kutuplaşması doğrultusunda güçlendirmemıştı. Ulustan farklı olarak sınıf kavramı yayılmacılaşmışken yoğunluğu da azalmıştı.

Sermaye ve işçi sınıfının ekonomik stratejileri

Kolektif işçi tezi İkinci sanayi devrimi fabrikalarındaki vasıfsızlaştırma sürecinin sınıf-geliştirici etkisine vurgu yapmaktadır. Bu tezi eleştirel bir gözle değerlendiriyorum. Teze göre, işverenler zannatkarlarını aşağı çekip yeni yarıvasıflı işçileri el üstünde tutarak, el işçiliğinin özel oluşuna saldırıda bulunmak için, üretimi makinalaştırmış ve verimli hale getirmişlerdir. İki grup birbirine daha yakın bir hale gelmiş ve pek çoğu içsel emek piyasasında birlikte yer almıştı. Vasıflı işçiler radikalleştirilmişti; yarı-vasıflı (ve hatta bazı vasıfsız) işçiler ilk sendikalarını kurmuşlardı. Öncelikle "yeni sendikalar"da, ardından da daha uzun soluklu olarak eski radikal sendikalarda ve sosyal demokrat İşçi Partisinde olmak üzere aşama aşama birleşmişlerdir. İşte bu pek çok tarihçinin

açıklamalarındaki ana tepkidir ve en çok da Price (1983, 1985) ve çeşitli açılardan Pelling (1963: 85—6, 98—100), Gray (1976: 167—9), Crossick (1978: 248), Baines (1981: 162), Hunt (1981) ve Thane (1981: 230) tarafından ifade edilmişti.

Ayrıca bu kişilerin bu tezleri emek süreci ve vasıfsızlaştırma teorilerinde, genellikle de endüstriyel sosyologlar arasında (örneğin; Braverman 1974; Friedmann 1977 ve Burawoy 1979; Hill 1981:103-23, eleştirel bir açıklamalar getirir) yankı bulur. Bunlar 20. yüzyılın başlarındaki emek sürecinin, imalat sanayisindeki büyük şirketler tarafından tipikleştirilen, resmini çizmıştı. O zamanki hakim sosyolojinin, dönemin "Fordizm"ine yaptığı vurgulararasında daha yankı uyandırıcı olanı, Ford Motor Şirketi'nin 1907 Model T montaj üretim hattı tarafından örneklendirilmişti. Lash ve Uryy'nin (1987), Hilferding'in klasik teorisine önayak olmuş tanımlamalarında 1880'lerden 1950'lere dek süren bu dönem, onların daha çok "örgütsüz kapitalizm", "post-Fordizm" ve "esnek tapulandırma" tarafından hâkim olunduğuna inandıkları son döneme karşıt bir biçimde "örgütlü kapitalizm"olarak yer almaktadır.

Edward Britanya'sının işletmeleri bu tezlerde zorla yerini buluyor gibi görünebilir. Joyce (1989) ve McKibbin iş gücünün yalnızca yarısının imalat-maden-taşımacılık "modern sektör"ünde, diğer yarısının ise sendikalardan etkilenmemiş alım-satımda, küçük firmalarda veya halen sürmekte olan "sokakta" yer aldığını ileri sürmektedirler. Hattatipik bir imalat firması bile ya bir aile firmasıydı ya da bir aile federasyonuydu (özel şirket). Anonim şirketler 1920'lere kadar çoğunlukta değildi. 1905'te , en büyük 50 imalat şirketinden (aktif olarak) 18'I (toplumsal öneminin biraz önce altını çizdiğim) mayalama ve damıtmada; 10'u tekstilde; ve yalnıca 23 tanesi de üretim mallarındaydı (Payne 1967:527;cf. Asworth 1960:90-102). Yaklaşık yüz firmanın her biri, firma başına ortalama üç fabrikadan, üç binden fazla işçi çalıştırıyordu.

Çünkü tüm ülkelerde en büyük fabrikaların bile büyümeleri devlet örgütleri tarafından engelleniyordu. Silahlı kuvvetlerden sonra en büyük departman postaneydi; 114. 000 kişilik iş gücü (1908'de) diğer tüm özel şirketlerinkinden dört kat daha fazlaydı. En büyük on imalat şirketinin ikisi devlet tarafından destekleniyordu (the Royal Dockyards ve the Royal Ordinance Fabrikaları). Her birinin 13. 000'den fazla işçisi olan geri kalan sekizi ise farklı farklıydı; her biri 25'yen fazla şirkete sahip iki tekstil şirketler grubu; üç demiryolu şirketi veya atelyesi; devlete sıkı sıkıya bağlı iki silah şirketi; ve bir başka mühendislik firması. Bu ilk onun ardından gelen onbirinci ise Toptan Satış Kooparatifi Topluluğuydu (Shaw 1983). Eğer madencilik de işin içine katılırsa, iki madencilik şirketi ilk onun içinde yer alacaktır (Taylor 1968: 63-65). Böylesine çeşitli kuruluşların ortak çok fazla noktası olabilir miydi?

Evet, daha büyük olanların sahip oldukları ortak nokta, ilk Endüstri Devriminin sembolü fakat İkinci Sanayi Devrimi'ne dek belirleyici nitelikte olmayan buhar gücüydü. Taşımacılıkamacı dışında kullanılanbuhar makinası ka-

pasitesi 1870-96 yılları süresince % 25 oranla artmıştı. 1870'de buhar gücünün yarısından fazlası tekstil ile sınırlandırılmıştı, 1907 yılıyla birlikte bu oran % 5'in altındaydı. Buhar, özellikle maden, demir ve çelik, mühendislik, gemi yapımı ve demiryolunda olmak üzere bir de kamu hizmet kuruluşlarında kullanılıyordu. Fakat diğer enerji kaynaklarına da ulaşılmıştı. 1907 yılıyla, elektrik, makina gücünün yaklaşık dörtte birini sağlıyordu ve gaz ile içten yanmalı motorlar (metan gazı ve petrol kullanılanlar) daha küçük işletmelerde buhar ile rekabet ediyordu (Ashworth 1960:86; Musson 1978: 166—70). Bu ana kuvvetler ile çalışan yaygın teknolojiler, çalışma alanlarını, elişlerini merkezi üretim sürecinin dışına iterek, 1901 sayımlarına göre ev yapımı parça başı işlere istihdamın % 2'lik dilimine indirgeyerek (büyük ölçüde de giyim sektöründeki kadın işçileri, fakat bu da muhtemelen yetersiz kalacaktır) ve münferit görevleri makineleştirerek (makinalarla olan nadir bağlantılara rağmen) iş yerlerini de dönüştürmüştür.

Bu, ana endüstrilerin kendi bünyelerinde ve çevrelerinde vasıfsız işçilik gibi çalışma görevlerini değiştirmiş ve yönetici- makina baskısını artırmıştı. Fakat bu yalnızca imalatta değil aynı zamanda tüm ulusal ekonomi bazında istihdamı homojenize etmeye başlamıştı. Ana kuvvetler kömür yığınlarıyla beslenmeyi, taşınmayı ve her çalışma alanının dışında depolanmayı gerektirmişti. Her ne kadar imalat sabit kalsa da, madencilik, taşımacılık ve dağıtım Şablon 17. 1'de gördüğümüz gibi gelişmıştı.

Tek azalan grup tarım işçileri iken imalat hizmeti, tüm popülasyona ve hizmet gelişimine tek ayak uyduran olmuştur; madenciliğin, ticaretin ve taşımacılığın, kamu istihdamının ve profesyonellerin gelişim oranlarını hızla ilerleyip geçmişti. 1907 yılındaki ürün sayımında, madencilikteki 106 milyon dolarlık net hasıla ardından gelen makina (50 milyon dolar), pamuk (45 milyon dolar), inşaat (43 milyon dolar), ve demir çelik (30 milyon dolar) gibi en büyük endüstrileri gölgede bırakmıştı. Madencilik istihdamı, var olan iş gücünü yoğunlaştırmaktan ziyade daha fazla işgücüne işaret eden 1850-1913 dönemi hasılasından daha fazla gelişmiş ve bu muhtemelen aynı zamanda en üçüncül bölgeler için de geçerli olmuştur.

Bain ve Price (1980) 1890'lardaki sendika üyeliği istatistiklerini vermektedirler; ben de Clegg ve diğerlerinin (1964:1) 1888 tarihli figürünü ekledim. Sendikal gücün, yoğunluk seviyelerini –ki bu yoğunluk seviyeleri bir sendikanın mevcut üyelik oranıdır- değerlendirerek, iki tür gösterge belirtmekteyim. Bağımsız bir sendika için bu, kendi sanayisindeki işçi gücüdür; tümüyle bir işçi mücadelesinde ise ulusal olan ve tarım işçilerini kapsamayan bir işçi gücüdür.

1. Sendikaların yaklaşık % 25'inin yoğunluk seviyesi, muazzam bir şekilde *bölgesel*iktidarın aktörleri olmuştur. Bu aktörler hala bir şekilde savuşturulabilirler ve işverenler işçileri hala bir şekilde kontrol edebilirler fakat artık bu riskli bir iştir. Üyelerini harekete geçiren sendikalar artık herşeyi bozabilirler. Olası bir

kriz anında üyeleri olmayanları da harekete geçirebilirlerse, geniş birsınıf çatışması boy gösterebilir. Bu riskin azalması ancak sendika üyeleriyle üye olmayanlar arasında vasıf, sanayi, din, etnik köken ve toplumsal kimlik konusunda bir ayrışma olmasına bağlıdır. İşverenler, böyle olursa bölüp yönetebilirler: Örgütlenmiş ve piyasa-kontrollü işçilere imtiyaz ver; kalanlara zalimce uygulamalarda bulun. İngiliz bölgeciliği temelde vasıf kavramı üstüne ve bazı alanlarda ise etnik köken üzerine yapılanmıştı (örn. İrlandalı'ya karşı İngiliz).

Tablo 17.1. Britanya işgücünün endüstriyel dağılımı (yüzde olarak)

	1851	1881	1911
Tarım, ormancılık, balıkçılık	21.6	13.0	8.6
Madencilik, Taş ocakçılığı	4.1	4.6	6.5
İmalat	33.0	32.1	33.3
İnşaat	5.2	6.9	6.5
Ticaret ve Ulaşım	15.5	21.4	21.5
Kamu Hizmetleri, Uzmanlıklar	5.2	6.1	8.1
Yurtiçi, kişisel hizmetler	13.4	15.3	14.0
Toplam Yüzde	100.0%	100.0%	100.0%
Toplam çalışan nüfus (milyon)	9.7	13.1	18.6

Kaynak: Deane and Cole 1969: 143.

2. Yoğunluğun yaklaşık % 50'sinde sendikalar tek bir işçi sınıfına liderlik etme iddiasıyla bölgenin *sınıf* aktörleri olabilmekteler. Rejimler şimdi kurumsallaşmış bir bölgesel ve uluslararası pazarlıktan yana durabilirler. Bölüp yönetmek taktiğini uygulamak daha güçtür ve uzlaşmanın başlıca alternatifi daha masraflı olan büyük çaplı bir bastırma hareketidir.

1888'de, ulusal yoğunluk yalnıca % 5 oranındaydı. Sendika üyelerinin dörtte üçü başlıca dört endüstride toplanmışlardı; mühendislik ve gemi inşası (sendika üyelerinin % 25'i), madencilik ve taş ocakçılığı (% 20), tekstil (% 16) ve inşaat (% 12). Yalnızca maden sendikaları sınıf dayanışmasının tüm koşullarına sahiptiler. Fakat çoğu endüstrinin vasıflı işçileri için bu koşullar bölgesel nitelikteydi. Bu ise ulusal anlamda, sınıf çatışmasının olmasa da bölgesel ve genellikle temel endüstrinin dağıtımını gerçekleştirebilen iktidarın vasıflı aktörlerinin konfederasyonunun yitimine neden olmuştu. Tabi bu durum o zamanlarda tüm ülkelerin işçi hareketleri için geçerliydi. Rejimler ve kapitalistler bir takım başarı beklentileriyle baskı uygulayabilmektedirler; maden işçilliğinde ve bazı zanaat-

larda grup grup bölünme gerekli iken, bu grupların direnen gruplardan da izole edilmiş olmaları gerekmektedir. Ek olarak, bu sendikalar bölgesel birleşmelerde genel imtiyazlardan uzak durabilmektedirler.

1888'i takip eden yalnızca dört yıl içinde, "yeni sendikalaşma" üye sayısını ikiye katlayarak 1. 5 milyona ulaşmış ve böylece yoğunluk oranını % 11 oranında artırmıştı. Kömür madenciliği ve gemi inşası mühendisliğindeki katılım ulusal üyeliğe % 21 oranında katkı sağlamıştı. Bu durum pamuk, inşaat ve nakliye işçilerinde iki katı yükseliş göstermişti. Yoğunluk artık yükselişe geçmişti. 1901 yılıyla birlikte bu oran % 18 civarındadır ve ardından da düzenli bir hale girmıştı. 1911 yılıyla ise üyelik sayısı 3. 1 milyona çıkmış ve yoğunluk oranı ise % 19'a sıçramıştı. En başta maden işçileri gelirken, nakliye işçileri ikinci sırayı almış ve ardından da sırasıyla demiryolu işçileri (ki bunların yoğunluğu durmadan artmaktaydı), yol, deniz ve deniz nakliyesi işçileri geliyordu (bu son soradaki işçiler, 1888-92 ve 1910 sonrasında olmak üzere iki kez patlak vermişlerdi). İnşaat işçilerini hem bölge yönetimi hem de eğitim işçileri yetişip geçmişti. 1914 yılıyla birlikte, üyelik sayısı yeniden 4. 1 milyona yükselmişti; yoğunluk ise % 25'e. Gaz servisi, matbaacılık ve posta hizmetleri de dâhil olmak üzere tüm bu endüstrilerde yoğunluk artık % 50'den fazla bir orana ulaşmıştı.

Sendikalar erilliğini korumaktaydı. 1901'de iş gücünün % 30'unu kadınlar oluşturuyordu ve yalnızca % 8'i sendikalıydı. 1914'de, sendikalardaki erkek üye yoğunluğu % 32 iken kadın yoğunluğu % 9'du. Burada verilen tüm yoğunluk oranları muhtemelen kadınlar için daha düşükken, erkekler için % 30 oranında daha fazlaydı. Hatta bu oran imalat, maden ve taşımacılığın çekirdek kadrosunda da yine erkekler açısından aynıydı. Kadınlar istihdam alanından tıpkı sendikal oluşumda olduğu gibi dışlanmışlardı. 1911'de, çalışan kadınların % 39'u hala hizmetçilik yapıyorlardı. Bununla birlikte, militanların çoğu gaz servisi işçilerinin lideri Will Thorne'un cinsel ayrımcılığını paylaşıyorlardı: "Kadınlardan iyi sendikacı olmaz ve bu nedenle bizler enerjimizin erkek işçilerin örgütlenmesinde daha iyi kullanılacağını düşünüyoruz" (Hinton 1983: 32).

Özet olarak, sendikalar önce bölgesel nitelikteydi, ardından yalnızca erkekler arasında olmak koşuluyla pek çok önemli endüstriye yayılmıştı. Sendikaların en güçlü olduğu endüstriler kömür madenciliği, mühendislik, gemi inşası, pamuk, inşaat ve kamu işçiliği alanındaydı. Şu ana dek madencilikte bölgesel baskı bile masraflı olacaktı ve işe yaramayabilirdi. Ayrıca başlıca diğer endüstriler açısından da riskliydi. İşverenler göreceli olarak hala çoğu kadın işçilerle uğraşmak konusunda teklifsizlerdi.

Münferit sendika mücadelesi bahsine, kolektif işçi tezini destekler nitelikteki endüstrilerden başlıyorum. İlk inşaat sendikaları küçük, dağınık işyerleri ve taşınabilir işçi gücü içinde kendini göstermişti. Onbeşinci bölümde de görüldüğü üzere, iç örgütlenmeler sedikacılığın ilk dönemlerinde oldukça yaygındı. İnşaat sendikaları gecikmeli olarak görünmüştü fakat Birinci Dünya

Savaşı'ndan hemen önce özellikle de tuğla döşemeciliği ve masonluktaki vasıfsızlaştırma sendikacılığı yaygınlaştırdı ve ağır hasarla yıkılan radikal sendikacılığı ortaya çıkmış oldu (Holton 1976: 155-63).

Emek sürecindeki değişikliklerden mühendislik (her ne kadar bu etkilenme karşılıklı da olsa) ciddi ölçüde etkilendi (Burgess 1985). 1880'lerden itibaren, seri üretim makina atölyeleri üzerinde etkili olmuştu. Pek çok yeni ek parça ve torna tezgahı, ardından mekanik kazı, öğütme ve sondaj makinaları, yarı vasıflıyken birer vasıflı montajcı ve tornacıya dönüşen makinistler tarafından kullanılmaya başlanmıştı. Çıraklık gerilemiş, işi yaparak öğrenmek ilerlemişti. Öte yandan bu makinalar bakım işçilerinin ve makinaları üretenlerin vasıflarını artırmıştı. Bu durum vasıfları bölmek yerine onları değiştirmiş oldu ve eski sendika liderleriyle, tüm katmanlarda birlik arayan yeni militaristleri birbirinden ayırdı. Birliğin olmadığı bu dönemde işverenler "kendi atölyelerinin hakimi" olma haklarının varlığını iddia ederek saldırıya geçmişlerdi. Pek tabi Amerikan ve Alman rakipler de çoktan yerlerini almıştı. Sekiz saatlik çalışma süresi için grev yapılması amacıyla, 1890'larda ulusal düzeyde örgütlenip ardından 1897'de Birleşmiş Mühendisler Topluluğunu (Amalgamated Society of Engineers (ASE)) teşvik ettiler. İşverenler, bu yersiz isteğin boşluğunu hemen doldurdular. Altı ay sonra BMT, sekiz saat talebini geri çekerek ve işverenin makinalara işçi tahsis etme hakkını kabul ederek teslim oldu. BMT, çıraklığın gerilemesine, yarı vasıflı işçilerdeki artışa (1914'ten itibaren iş gücünün % 20'si) ve parça başı işe boyun eğmişti. İçsel emek piyasasını yok edemeyen birlik parçalanmışlığını devam ettirmişti. Pek çok branş için içsel emek piyasasında ortak mevzuat aranmış, yarı vasıflı veya vasıfsız işçiler üyeliğe kabul edilmişti. İşverenlerin zaferi katmanlar arası daha geniş bir birliği yavaş yavaş cesaretlendirilmişti. Oysa 1911 yılıyla birlikte BMT kurtarılmışve sorun tekrar büyümeye başlamıştı.

İşverenlerin saldırıları diğer kemikleşmiş meslek sendikaları olan, gemi inşacılığı, matbaa, bot-ayakkabı ve mobilya gibi imalat endüstrilerine de yayılmıştı. İşverenler, 1890'lı yıllar boyunca -elbette bu da uluslararası rekabet tarafından bastırılmıştı- konjonktür dalgalanmalarını kullanarak doğru karşılaşma anını denk getirmek için ulusal anlamda örgütlendiler. Bu onlar için başlıca iki teknik haline geliyordu: Otoriter, ulusal örgütlenme ve plansızca yayılmış uluslararası piyasanın sömürüsü. Bu iki teknik aynı zamanda işverenlerin sınıfsal güçlerinin de hem (kısa bir süre sonra güçsüzlüklerinin başlıca mecrası olma anlamında) ulusal hem de (nihai güç mecraları olma anlamında) uluslararası mülki kaynağı niteliğindeydi.

Her ne kadar bazıları denemiş olsa da işverenler sendikaları batırmakta pek başarılı olamamışlardı. Britanyalı işverenler başlangıçta az veya çok heryerde izlenen politikaları sürdürmüşlerdi. Fakat Britanya'daki meslek sendikalarının ulaşabildikleri silahlar diğer ülkelerdeki vasıflı işçilerin ulaşabildiklerinden daha fazlaydı. Hem işçi pazarlığında hem de devlet seçkinleri ve

partileri yakasında epeyce uzun bir süre kemikleşmiş bir yapıya sahiptiler. Kolektif sivil haklarını geliştirecek olan yasaları etkileyebiliyorlardı. 1874'ten ve tekrar 1906'dan sonrasında Britanya'yı diğer ülkelerle karşılaştırdığımızda Britanya yasalarının sendikalara, yapılan grevlere ve grev gözcülüğüne karşı gayet olumlu yaklaştığını söyleyebiliriz. Bu nedenle çoğu yargısal ve polis baskısından mahrum kalan Britanyalı işverenler ekonomik taktikler uygulamak zorunda kalmışlardı. Toplumun sempasinden uzak kalıp ve hem siyasal partiler hem de devlet seçkinleri tarafından işçi mücadeleleriyle bir şekilde uzlaşmaya zorlanmışlardır.

Her iki tarafında ekonomik silahları öldürmek üzerine tasarlanmış bir savaş için ideal bir uygunlukta değildi. En çok rasyonalizayon ve mekanizasyon, işverenlerin en iyi kemikleşmiş mesleki sendikalarla neredeyse hiç karşılaşmadıkları geleneksel olmayan şirketlerde görülmüştür. Kâğıt imalatçılığı, öğütme, ayakkabıcılık, giyim, değerli metaller, bisikletler, elektrik ve motor mühendisliği, besin işleme ve kimyasal üretimi gibi daha yeni endüstriler, üretim işçilerinin üst katmanlara geçerken zanaatkârların alt katmanlara düştüğü yeni vasıflı sınıflar üretmişti. Bu vasıflar, reel ve sınırlıydı fakat daha çok çıraklık yoluyla değil iş üstünde öğreniliyordu. Öte yandan buranın can damarında yani mühendisliğin daha önce kurulmuş sektörlerinde, el sanatı ustaları daha az zorlanmışlarve hem çıraklığın hem de büsbütün değişmeden kalan değer farkının kontrolünü ellerinde tutmuşlardır (Penn 1985).

Her şeye rağmen, bazı değişiklikler evrenseldi. Zanaatkârlar her yerde işe alma-işten çıkarma ve alt sözleşme güçlerini kaybetmişlerdi. Ayrıca, vasıfsız işçiler geçici işlerden alınmış ve aynı türden üretim kuruluşlarına verildiler. Şimdi tüm sınıflar zanaatkârların bir zamanlar oldukları gibi farklı sınıfların üyeleri değil, tümüyle aynı istihdam koşullarının ücretli işçileriydi. Esnaf sendikaları, yalnızca istedikleri daha yeni endüstrileri, yeni vasıflı ve yarı-vasıflı işçileri terkederek toptancı bölgeselliğini devam ettirebildiler. İşverenlerin grev kırma seçenekleri, çoğu ülkelere kıyasla daha azdı. İş gücünden yoksun kalmış tarımıyla yalnızca İrlanda "yeşil" işgücünü kurmuştu (pek çok işveren zayıf İrlandalıların İngiliz sterotipini kullanmışlardır). Ayrıca işverenler yeni bir biçimde vasıflı olanlar üstünde güçlerini uygulayabilmişlerdi. Kendi iş gücünden sorumlu adamları içsel emek piyasası yoluyla vasıflı sınıflar toplamaya başlamışlardı. Bu takasla işverenler işçi sınıfı üstünde hâkimiyet kurar olmuş, fakat vasıf kavramına bağımlı hale gelmişlerdi. İşçiler, istihdam güvencesi elde etmiş ve işverenlerin işçiler üstündeki keyfi yaptırımlarında bir azalma olmuştu.

Şüphesiz ki, eğer Britanyalı işverenler, Amerikan meslektaşlarının yaptığı gibi mahkemeleri ve paramiliter güçleri arkasına alabilselerdi (bkz. 18. Bölüm), işte o zaman çoğu sendikasız işyerleriyle kesin olarak savaşabileceklerdi. Çünkü Britanya yurt içi düzen sistemini en çok sivilleştirmiş ülkeydi ama onlar bunu yapamamışlardı. Çoğu müzakere etti. Sendikaların yasallığı ve

pazarlık kuralları diğer batı ülkelerinden daha erken bir tarihte, 1875 yılıyla birlikte büyük ölçüde güvence altına alınmıştı. İşverenler, kraliyet komisyonuna ve dönemin bu konu hakkında soru soranlarına sendikaların varlıklarınıaçık açık itiraf etmişlerdi. 1906'da bir yazarın düştüğü nota göre;

> Ben Almanya ve Amerika'daki işverenlerden işçi sendikalarına dair en ufak bir olumlu söz duymadım... İşverenler sendikalardan nefret ediyorlar. İngiltere'de ise böyle bir durumla karşılaşmadım. Sendikaların olumsuz bir anlamda eleştirildiklerini ve bazen de kınadıklarını duydum fakat bunu da yıkıcı olmadan yapıyorlardı. Işverenlerden ve yöneticilerden duyduklarım daha çok adil ve hatta iyi niyetli fikirlerin ifade edilmesiydi. [McKibbin (1990)'dan alınmıştır]

Sendikalar aynı zamanda orta sınıf liberalizmi ve az vasıflı olanları güçlendirmek amacıyla müttefik aramışlardır. Her ikisi de "yeni sendikacılık"ın özellikleri olan politika ve vasıfsız işçilere yönlendirilmişlerdir.

Tüm bunlar, işçi süreci yani kolektif işçi hareketinin doğuşunun fabrika merkezli açıklaması için birer kanıt niteliğindeydi. Bundan böyle başka hiç bir sendikal gelişim alanı yorumlanamaz ve gelişmekte olan sınıf bilincinin yapısı bu endüstrilerin kendi içinde bile tek başına bu ifadelerle açıklanamazdı. Şimdi diğer endüstrilere geçiyorum.

Kömür madenciliği en önemlisiydi. Adı Büyük Britanya'nın Madenciler Federasyonu (the Miners Federation of Great Britain) olan bir sendika, bölgesel federasyonların lehine bir şekilde gelişmişti. Bu, maden sahiplerinin ulusal örgütlenmelerine karşı, Uluslararası rekabetle bastırılan kısmen bir cevap niteliğindeydi. Fakat aynı zamanda federasyonun tüm sınıfları birleştirecek iki talebi savunmasından kaynaklanmaktaydı. Bunlar; sekiz saatlik çalışma süresi konusunda gösterilen ısrar ve maaşları kömür ücretlerine bağlayan bareme karşı çıkmaktı. Ayrıca maden sendikaları zaten, 1884 İlçe Seçim Hakkı Eylemiyle dâhil oldukları, siyasal birleşmelerde bulunuyorlardı. Sahip oldukları biricik coğrafi toplanmaları, Parlamentodaki "Lib-Lab" üyelerini seçmeleriyle onlara Britanyalı parti demokrasisini etkilemelerini sağlamıştı.

Bunları tümü 1893 yılının büyük grevinin belirtisiydi. Madenciler Federasyonu eşel mobil mağaşların % 25'ini kesilmesini engellemiş ve hep birlikte kapı dışarı edilmişlerdi. 300, 000 madenci onaltı hafta boyunca açıkta kaldılar. Lib-Lab parlamenterleri tarafından uyarılan ve baskı altında kalan devlet, bırakınız yapsınlar ideolojisinden beri açıkça ilk kez araya girmişti. Bir sonraki anlaşma/uzlaşma ise gerçek bir sendikal zaferdi. Grev, (şimdiye dek en güçlü grup olan) maden işçileri, diğer yeraltı işçileri, ve yerin üstünde çalışan işçiler arasındaki dayanışmayı güçlendirmişti. Madenciler Federasyonu artık "yeni"lenmişti ve vasıfsız olanları da içine almaktaydı. Sınıfsal birlik, işverenleri milletçe bir örgütlenmeye zorlayan uluslararası bir baskıdan ve siyasal demokratik parti belirginleşmesinden ileri geliyordu. Makinalaşma vasıfsızlaş-

tırma da bunun içine dâhil olmuştu. Madenciler, grev kırıcı işçilere karşı gelmekteydiler, çünkü onlar ücret ve saatlar konusunda birleşmişlerdi. Bunun sebebi ise izole olmuş madenci toplulukların şiddet kullanmaktan çekinmeyişleriydi. Onlar, -endüstrüyel ilişkilerde siyasal bir düzenlilik, minimum ücret ve saat kısıtlamasında- ortaklık arıyorlardı ve Lib-Labs olarak kaldılar. Yalnızca 1909'da İşçi partisiyle savaş sonrasına kadar parti içinde bağımsızlığı koruyarak birleştiler.

Madencilikteki işçi sınıfı süreci benzersiz olmasına rağmen, madencilik sendikalarının talepleri aynıydı. Başlangıçta on saat, ardından dokuz saat ve son olarak da sekiz saat olan çalışma saatleri 19. yüzyıl sendikalarının başlıca talebi olmuştur. 1880'den sonra, uluslararası rekabet gerileme dönemleri boyunca ücretleri aşağılara çekti ve sendikaların minimum ücretleri talep etmelerine neden olmuştur. Eşsel mobil pamukta, bot-ayakkabıda ve demircilikte yaygınlaşmıştı. Pamuk işçileri sendikalarına yeni üye alımını kısıtlamamışlardı fakat vasıflı eğiriciler onlara egemen olmuştu. Bu ise daha aşağı katmanların koparak sosyalistimsi "yeni bir sendika" oluşturmalarına yol açmıştı. Eğiricilerin parti demokrasisine girişleri madencilerinkine giden yolun yarısıydı. Lancashire'da oy kullanmak üzere yoğunlaşmış fakat hala kısmen de olsa işverenleri tarafından kontrol edilerek (Joyce 1980), İşçi Partisi'nin öncülü olan Bağımsız İşçi Partisi'ni faliyete geçirmiş radikal Yorkshire dokumacılarından farklı olarak, iki parti üstünde de Birleşmiş Tekstil Fabrikası İşçileri Kurumu (United Textile Factory Workers Association) aracılığıyla baskı uygulamıştı. Ücretlendirmelere karşı bir kez daha, uluslararası rekabete karşılık veren kurumlarının öncülük ettiği bir ulusal işveren saldırısı gerçekleşti. 1893'teki genel pamuk grevi tüm katmanların/sınıfların birbirine yaklaşmasına neden oldu. Bunun getirdiği "barışma", % 10'luk ücret azaltımını % 3 oranına indirdi ve tartışmaların greve gidilmeden yatıştırılması için ulusal yöntemler oluşturdu. Bu Brooklands Anlaşması, ulusal pazarlıkta anlaşmanın biçimini ortaya koymuş oldu.

Böylece, uluslararası piyasa güçleri tarafından bastırılmış başlıca "eski sendikalar"da, daha ekstansif işverenlerin örgütlenmeleri, daha büyük bir işçi birliği zorlayıcı bir faktör olmuştur. Bu, pek çok ayrıcalıklı zanaat birlikleri için de bir düşüş niteliğinde olmasının yanısıra böyleydi. Bazı sektörlerle vasıfsızlaştırma da knu edildiyse de, talepler çoğunlukla geleneksel tarzdaydı. Vasıfsal ayrılıklar ve işyerlerindeki imtiyazlar, her iki tarafın da daha geniş çapta bir sınıf örgütlenmesine öncülük eden daha büyük ekonomik güçler tarafından atlanıyordu. Sedikalar, daha yayılmacı ve siyasal örgütlenmelere zorlanmaktaydılar. Fakat siyasal sonuçları, emek sürecindeki çeşitlenmelerden fazla olan çeşitli kısmi-demokratik girişimler yapılandırıyordu.

"Yeni sendikalar", geleneksel olarak gaz ve liman işçilerinin grev yaptıkları tarih olan 1899 yılıyla tarihlendirilmektedir (Hobsbawm 1968: 158-78; Lovell 1985; Pollard 1985). Marksist Sosyal Demokratik Federasyonu'nun

(SDF) üyesi Will Thorne'un önderliğinde ve Karl'ın kızı Eleanor Marx'ın sekreterlik yardımıyla gaz işçilerinin sendikası kuruşununun ardından geçen dört ayda Londra'da 2, 000 üyeye kavuşmuştu. Gaz üretimi uzun saatler süren ve oldukça yorucu çalışmalarla genişletilmişti. İşçiler vasıfsızlaşmayıp, güçlenmişlerdi. Hobsbawm'ın (1985: 18) gözlemlediği gibi bu tüm yeni sendikalar için geçerliydi. Sendika, çalışma saatlerini oniki saatten sekiz saate düşürmek için iki vardiya yerine üç vardiya olmasını talep etmişti. Sendikanın çekirdek kadrosu, işin uzun süre eğitimini almış, üretim üstünde kontrolü bulunan veg rev kırıcılarla kolay kolay değiştirilemeyecek vasıflı stokerlerden oluşmaktaydı. Londra gaz şirketleri kavgasızca ödün vermişlerdi. İçsel emek piyasası, kurucusuna karşı çalışmaktaydı. Gaz işçileri sendikaları, genellikle de SDF'nin yardımlarıyla ulusal zemine yayılmıştı. Ispatlanmış bir örnek oldular. 1889 Ağustos'unda, bir ücret tartışması Londra limanlarına yayılmıştı. Kitlesel olarak düzenlenmiş mitingler, toplumun sempatisini kazanmış ve hem Londra Belediye Başkanı hem de Baş Mürettebat'ın müdahalesine neden olmuştu. Nihai anlaşma sendikal bir zaferdi ve üyelik sayısını 30, 000'e yükseltmişti. Sosyalist örgütlenmelerin yardımıyla yeni sendikalar ulusal olarak, liman işçileri, denizciler, nakliyeciler, arabacılar, demiryolu işçileri ve tuğla, yapı, beyaz yaka işçiliği ve hatta tarım gibi çeşitli imalat grupları arasında yayılmıştı. 1890 yılıyla birlikte, bu sendikaların üye sayısı 350, 000'ı geçmişti.

Bunlardan çoğu ise yükselişlerine devam ettiler. En başarılı olanlar ise gaz, beyaz yaka ve demiryolu sendikalarıydı. Beyaz yaka sendikaları daha çok devlet çalışanlarının, özellikle de öğretmenlerin (pek çok kadın da vardı içlerinde) ve postacıların da kendilerine karılmalarıyla 1901'den itibaren el işi sendikalarına oranla çok daha hızlı geliştiler. Ticarette ve sanayide çalışan tezgahtarlar, neredeyse tümüyle örgütsüzdüler; satış sektöründeki sendikalılar büyük ölçüde kooperatif hareket içine kısılıp kalmışlardı. 20. yüzyıldadevlet memurları, beyaz yakalılar üstünde egemenlik kurmaya devam etmektedirler çünkü devlet özel sektörün işverenlerine oranla daha uysal olmuştur (Bain 1970). Kısmen ayrıcalıklı bir parti demokrasisi bile devlete bağlı işverenleri uzlaşmaya mecbur etmekteydi.

Demiryolları, uzun süre kısıtlayıcı meslek sendikalarıyla karşılaşmış, fakat 1889'da Genel Demiryolu İşçileri Sendikası tarafından ansızın bir rekabetle yüz yüze gelmişti. Bu sendika, tüm katmanlara açıktı ve öfkeli bir biçimde klientalizmle alay etmekteydi: "Bir sendika savaşçılığını korumalı ve hiç bir bulanık veya tesadüfi sermaye tarafından engellenmemelidir. " Çalışma saatlerine odaklanmışlardı ve meslek sendikalarını da aynı şeye zorluyorlardı. İşverenler gelir elde edebilmek için çalışma giderlerinin artan oranlarıyla direnip baskı uyguladılar. Genel Sendika onların bu saldırıları karşısında neredeyse çökmek üzereydi fakat 1890'da bir meslek sendikası bu problemi üstlendi. Birleşmiş Demiryolu Memurları Topluluğu (The Amalgamated Society of Railway Servants) –Ulusal Demiryolu İşçileri Sendikası'nın (National Union of

Railwaymen) öncülü – her katmana açık olmasıyla "yeni"lenmiş oldu. Yeni bir sendika, eskisini başarılı bir biçimde verimlileştirdi. Sınıflar arasında birlik olunan konu yine geleneksel olarak, emek gücünün herhangi bir şekilde dönüştürülmesi değil, çalışma saatleriydi. Ve verimlileştirme, müşterek mevduatı olumlayan kapsamlı ve sınıf benzeri bir örgütlenmeye doğru ilerliyordu. Sürecin sonunda ise yönetimler, işverenleri bu konuda ikna etmişlerdi (Bagwell, 1985).

Fakat yeni sendikaların çoğu ya kısa sürede yitip giderek ya da yavaş yavaş düşüşe geçerek sonunda başarısız oldu (…). 1891'den sonra işverenler ulusal saldırılar düzenlediler. Yeni sendikalar, eski sendikalar tarafından hemen hemen hiç destek görmediler. Her ne kadar koşulları orta sınıfın sempatisini uyandırmış olsa da, sosyalizmin savunuculuğunu yapmaları aynı etkiyi yaratmadı. 1893 yılıyla gelen ekonomik durgunluk, darbesini indirdiğinde, işverenlerin iş kapatımları ve işten çıkarımları sendikaların çoğunu yok etti. Fakat bazıları ölümden dönebildiler. Bunların savundukları sınıf bilinci şimdi eski sendikalarca da benimseniyordu. Bunu IOTA modelimle açıklamak istiyorum:

1. Hem eski hem de yeni sendikalar, tek bir büyük sendika kurmak içintüm katmanları içeren bir dayanışma amaçlıyorlardı. Bölgesel bir meslek kimliği yerine sınıf kavramı (daha doğrusu genel olarak endüstriyel anlamda) güçlendirildi.

2. Güç ve kararlılıkla hem işverenlerin hem de halkın fikirlerini etkilemek için ve grev kırıcı işçileri engellemek için atılgan bir dayanışma/birlik anlayışını tedavüle soktular. Giriş kontrolünü tam olarak yapamadıkları için, işverenler grev kırıcılığı yapmaya giriştiler ve onlar da şiddetle karşılık verdiler. Her ne kadar sonunda uzlaşmayı amaç edinseler de, sınıf karşıtlığı yapmaya zor kullanarak ve yoğun olarak devam ettiler.

3. Bu tarz yayılmalar, yoğun bir biçimde olmasa da geniş bir alanda, sınıf *bütünselliği*ni yüreklendirmişti. Sendikalar, daha çok tam zamanlı memurlar, yerel şirketler yerine tam üyelik tarafından seçilmiş yürütme organları, daha çok sendikalar arası federasyonlar ve pamuk endüstri kalıpları hakkındaki daha ulusal görüş birlikleri üzerinden geliştiler. TUC, Parlamento'ya ve yönetim komitelerine milletvekilleri çıkardı (Martin 1980: 58-96). Sendikaların yerel politika içine karışmaları yoğun bir hal aldı. Sendika kolları, esnaf konseyleri, siyasal işçi komiteleri, işçi klupleri, kooperatifler, yardımlaşma dernekleri ve sosyalist klüpler –özellikle de okul yönetim kurulu seçimlerinde- kalıcı bir "işçi bilinci" içerisinde mutualizm ve reformizmi birleştirerek işbirliği yaptılar (Thompson 1967; Crossick 1978: 245). Bunlar ağırlıklı olarak erkekler tarafından gerçekleştiriliyordu: İstihdam, aile ve toplum cinsiyete göre ayrılmıştı. Bir militanın yaşamı tümüyle mesleki kimliğine göre şekillenmiyordu. Çartistlerin –iş, ail eve toplum yaşamındaki dolaşık sömürgeden kaynaklanan- yoğun bağlılıkları eksik kalıyordu.

4. İlk üç IOTA unsuru sınıf yapılanmasını geliştirirken, dördüncü unsur aksi yönde etkimıştı. Sendikalar, son zamanlarda İngiliz parti demokrasisinde yaygın olan sınıflar arasıparçasal müttefikliği tazeleyerek devlet seçkinlerini ve parti yardımlarını işverenlere karşı kullanmak amacıyla arkalarına almayı amaçlamışlardı. Devlet teknokratları ve orta sınıftan bazı kimseler duruma sempati göstermekteydiler. Sendikacıların muhtemelen yarısı ayrıcalıklı konumdaydı ve iki parti bağımsız bir İşçi partisini altetmek amacıyla, oy yarışına girmişlerdi. Bu nedenle talepler, karşı-sınıf parti demokrasisinin *alternatif* sosyalizmin etkisini azaltan dili tarafından tehlikeye sokulmuş oldu.

Böylece, sendikaların gelişimi sosyalist reformculuk ve parçasal müttefiklik arasında birleşik liberalizmle birlikte dâhili bir tezatlık içermiş oldu. Henüz tek bir işçi sınıfı da yoktu. Sendika üyelerinin çoğu ortalama üstü bir kazanç, güvenlik ve iş vasfına sahipti. Onlar, kendilerinden olmayan erkek ve kadınlara karşı nişan almış üyelerdi. Fakat dayanışma ve saldırılar büyüdü. Sendikalar ve grevler, bir endüstri veya bölgedeki pek çok katmanı içeren meslek sahipleri arasında geleneksel olana oranla daha geniş kapsamlıydı. Bunun amacı ise Hobsbawm'ın "yerel meslek tekellerinin ve kapalı işletmelerden" (1968: 179-203) daha fazlasını oluşturma isteğiydi. O halde gelin her bir endüstrinin ayrıntı okyanusunda kaybolalım. Şunu da hatırlayınız ki aynı kalıp ulusal anlamda kendini göstermekteydi: Neredeyse tüm sendikaların üye sayısındaki yoğunluk artmaktaydı ve bu sendikalar, TUC ve İşçi Partisi ile ortaklığa girişmişlerdi; en yoğun artışlar eş zamanlı olarak, 1889-92 ve 1911-14 (yani, kapitalizmin gelişiminin, yoğunluğunun ve ticaret zincirlerinin Batı'ya tüm ülkelerle aynı anda yayılışıyla aynı zamanda) yılları arasında kendini gösterdi; ve 1914 yılıyla birlikte bu yoğunluk endüstriler arasında dönemin başında olduğundan daha az çeşitlilik gösterdi. Yoğunluk, hemen hemen her yerde % 25'in üstündeydi. Sendikalar artık emek ilişkilerinin sıradan bir parçasıydı. Bunlar, hem durumların değişkenliğini vermesi açısından hem de endüstrilerdeki emek süreci açısından iki yönden de etkileyiciydi. Bu ise bizi, işçi sınıfının yükselişinin doğrudan bir emek süreciden çok tüm ekonominin ve devletin yaygın özelliklerine bir karşılık olarak açıklanmasına doğru götürmekte.

Üretim ilişkileri en genel anlamıyla önem kazanmıştı: Sermaye ve iş gücü arasındaki ikiye bölünmüş, niteliksel fark ekonomiye tümüyle yayılmıştı. İstihdamın diğer şekilleri –evde yapılan parça başı iş, taşeronluk, geçici çalışma- özellikle erkekler arasında aşırı bir gerileme içindeydi. Artık ilk ikisi, azınlıklarla ilgili bir konumdaydı; üçüncüsü ise bundan böyle ağırlıklı olarak vasıfsız işlerin bir örneği değil kadınların işiydi. Bunların büyük bir çoğunluğu kolektif eylemleri gerçekleştirebiliyorlardı ve vasıflı, vasıfsız, yarı vasıflı olmaları farketmeksizin mal sahibi yöneticilerle resmi iş anlaşmalarına girebiliyorlardı. Marx ve Engels'in tanımladığı anlamda iki sınıf, tıpkı onların da farkettiği gibi geniş ve yayılmış bir sistem içinde sağlam bir şekilde var olmuştu. Yükseliş ve

düşüşler, ücretler, çalışma saatleri, maliyet, satış fiyatları, arz, talep, üretim, tüketim ve rekabet arasındaki hem ulusal hem de uluslararası ilişkiler her iki sınıftan da gelecek karşılıklarda bir birlik olmasını gerekli kılıyordu. Ulusal grevler, iş kapatmalar, devletin hakemliği ve ulusal fikirbirlikleri birer rutin haline gelmişti. 1899'da sektörel bir toplu pazarlık anlaşması yapılmıştı; bu pazarlıkların sayısı, 1899'a gelindiğinde yediye ulaştı (Marks 1989: 86).

İşverenlerin sınıf kimlikleri de yine aynı güç tarafından genişletildi. Yalnızca sivil hakları ve polis baskısını harekete geçiren koordine olmuş işveren saldırıları, temelde ekonomik örgütlenmeye güveniyordu. Bu ise ortak rekabet olmadan uzun mücadelelere girilmemesi için ulusal iş kapatmalar ve (yasa ve polisler tarafından korunan) grev kırıcı işçilerin olması demekti. Ne zaman işverenler ulusal olarak örgütlendiler o zaman hiç bir açık kalmadı. Zanaatkâr seksiyonalizmi sonunda üstün gelmişti.

Fakat işverenlerin zaferlerinin de bir maliyeti vardı. Işçilerin örgütsel kapasiteleri özellikle de mühendislik, madencilik, taşımacılık ve devlet memurluğu endüstrilerinde gelişmiş ve artık bu şiçi sınıfının özüydü. Mühendislik zanaatkârlarının endüstriye girmeleri onları örgütlenmeleri belirleyen ve işgücü piyasasını kontrol eden liderler haline getirdi. Büyük fabrika, demiryolu atelyesi veya maden, işçilere işverenleriyle görüşmeden de kolektif bir dayanışma geliştirmeleri için alan bırakan tek bir toplu sınıf çevresi içinde yer aldı. Özellikle madencilikteki anonym şirket, doğrudan işveren kontrolünden uzak "izole bir kitle" halindeki işçilere (Kerr ve Siegel'in 1954'te klasik anlamıyla artan sınıf dayanışmasının altını çizdikleri şey) önderlik ederek daha da fazla alan açmıştı. Nakliye işçilerinin farkedilebilir haldeki değişkenliği dağınık meslek gruplarıyla ilişkiye geçmelerine olanak verdi- işçiler ulusal bir ekonominin bilincine varmak zorundaydılar ve nakliye işçileri, dolambaçlı mesajları ulusal bir emek gücü arasında yayabilmek için en iyi pozisyonu aldılar. Kamu işinin önemi daha fazla alan sağladı: Dev bir savaş limanında, küçük bir postanede veya okulda çalışanlar bir "yönetici/usta" ile karşılaşmadılar, fakat daha çok ayrıcalıklı siyasal yöneticilere karşı sorumlu olan şahsi olmayan yönetimlerle karşı karşıya geldiler ve sık sık da uzlaşmaya vardılar. İki taraf da aynı bölgede, ulusal devlet bölgesinde karşı karşıya geliyorlar, birbirlerinin alışılmamış güçlerini, geleceklerinin belirsizliklerini, ve kendi ekonomik stratejileri hakkındaki şüphelerini karşılaştırıyorlardı.

İşçi Sınıfının ve Yönetimin Siyasal Stratejileri

Erkek işçi kolektifi, çıkarlarının mücadelesini verebilmek için devletin var olan belirginleşmesiyle karşılaştığı yer olan politikaya alanına atılmaya zorlanmıştı. Bazı siyasal gelenekler, dönem boyunca yara almadan kendini korudu. İşçiler, Liberal siyasal ekonominin veya Muhafazakâr paternalizmin kucağında kalmış olabilirlerdi (hatta bu şimdi de geçerli olabilir), fakat ev halkının başında

duran erkekler 1867'de ilçelerde ve 1884'te illerde (belli yerlerdeki tarım işçileriyle) parti demokrasisine katıldılar. % 40'ından fazlasını erkek beden işçilerinin oluşturduğu yetişkin erkeklerin % 66'sı (her ne kadar çoğunun oy kullanması önyargılı tescil prosedürleri tarafından engellense de) şeçme hakkına sahiplerdi. Muhtemelen, seçmenlerin yarısını işçiler oluşturuyordu. Tikelci kontrollerdeki düşüşle birlikte parti politikaları da değişti. Partilerin işçi desteği için yarıştıkları anda oy kullanma hakkı mülkiyet muaflığınca seksionel olarak genişlemişti. 1867 hareketi Muhafazakâr iken; 1884 hareketi Liberal'di. Bazı alanlarda Muhafazakârlar işçilere ekonomizm ve mutualizmde taviz vermişlerdi (Preston için bkz. Savage 1987: 134-61); ve bunu özellikle de Liberaller yapmıştı (Londra için bkz. P. Thompson 1967). Parti üstündeki vergiler, sınıflar arası sektörel birlikleri güçlendirmişti: Birmingham mühendisliği, Lanchashire ise pamuk dışındaki ticaretikorumaya önem verdi.

Devletin genişleyen sivil amacı, şimdi kitle eğitiminin kontrolü üstüne yoğunlaşmış olan parti demokrasisinin "ulusal" dini belirginleşme ile uyumluluk sağladığını garantilemişti. Anglikan ve İngiliz işçiler daha çok Muhafazakâr partinin yanında yer aldılar; Anglikan karşıtları ve Keltler Lib-Lab içindeydiler. Bu, İrlanda dışında pek çok yerel (potansiyel olarak da ulusalcı) muhalifin ulusal parti demokrasisine taraftarlığını garanti altına aldı. Nihayet, iki kitle partisi de ağırlıklı olarak ulusal meselesine merkezi bir çözümü kurumsallaştırmış oldu. Britanya artık, en azından kendi ana karasında, tam bir ulus-devlet halini almıştı (Tablo 3. 3'e dayanarak). Sivil amacı genişletmek, aynı zamanda devlet çalışanlarının da sayısını artırdı. Bu ise 20. yüzyılda da olduğu gibi, merkezi uzlaşmayı ve sendikalaşmayı besledi. Yerel esnaf konseyinin seçim baskısı altındaki belediye binaları, belediye çalışanları için sendika oranınıkabul etti. 1891'de Muhafazakâr yönetimin "adil ücret teklifi", merkezi hükümet alanının sendika oranlarında ücretlendirilmesine uygundu. Devlet memurları özellikle Ticaret Heyeti içinde aktif arabuluculardı. 1904 yılıyla birlikte heyet, tüm endüstri içinde 162 tane müttefik pazarlık heyeti yaratmak için 1896 Uzlaşma Hareketi'ni kullanmıştı. 1909'dan itibaren ise Liberal yönetmelik şu noktaları ileri düzeye taşıdı: İş borsaları, heyetin sendikalarla ve işverenlerle danışıklığını artırdı ve sendika yardımı fonunun 1911'deki Sağlık ve İşsizlik Sigortası Hareketi içine dâhil edilmesi, sendikaların korumacı özünü devlet idaresine taşıdı (Davidson 1972). Mesuliyete karşılık reformları merkez alan ulusal şirket barışı destekledi.

Her şeye rağmen, var olan partiler tarafından gerçekleştirilen birleşme 1890'larda gücünü kaybetti ve işçi militanlar huzursuzlanmaya başladılar. 1899 yılındaki TUC kongresi bağımsız bir İşçi Partisi'ne güç bela yardım edebilmek için oy kullanmıştı. Bir sonraki yıl kurulan Işçi Temsilciliği Komitesi'nin "işçi sınıfı üyelerini Parlemento'ya geri döndürmek" dışında güttüğü başka bir politika yoktu ve sendikalardan başka hemen hemen hiç bir örgüt-

lenme hareketi içinde değildiler. Fakat bu komite, 1901 yılının Taff Vale kararının ardından güçlü bir gündem oluşturdu: Muhafazakâr "kanun ve düzen" yönetimi altında, mahkemeler bireysel grevdeki (sivil haklardaki burjuva bireyselciliği kavramının bir diğer söylenişi) üyeler tarafından gerçekleştirilen zarardan yasal olarak sendikaları sorumlu tuttu. Muhafazakâr yönetimin ileri düzey yasal kararları, yasal havayı ciddileştirdi. Muhafazakâr sendikacılık buharlaşıp uçtu ve LRC üyelik sayısı iki yıl içinde iki katının üstüne çıktı. Muhafazakârlar, büyük oranda bir sınıf partisi haline geldiler. İşçiler – özellikle de İngiltere'nin güney ve iç eyaletlerde ve Anglikanlar arasında- hala onlara oy verebiliyorlardı, fakat işçi kimliklerinden sıyrılarak. Her ne kadar bölgesel kontrolleri daha küçük kentlerde ve ülkelerde etkili olmaya devam etse de, örgütlü işçileri bir araya getirme denemeleri son bulmuştu.

Fakat Liberal parti cevapsız kalmadı. Partinin sol kanadı olan "Yeni Liberaller", sosyal reformlara ek olarak örgütlenme haklar için ortak güvenceler sundu; yoksulluğun azalması, daha fazla eğitim ve refahlık getirecek diğer şeyler gibi. İngiliz devletinin ahlaki ve ideolojik belirginleşmesi artık liberal Yenilikçilik ile sarmalanmıştı. Booth'un toplumsal araştırmaları yoksulluk ve işsizlikteki liberal ve dindar zulmü harekete geçirdi ve giderek artan bir şekilde fakir ve işsizlerin bir ayıbı olarak değil yapısal bir durum olarak anlaşıldı. Liberal ahlak sempatisi gazeteciler, meslek sahipleri ve nadiren de iş adamları tarafından tedavüle sokuldu (Emy 1973: 53). Booth'un kendisi bu programı "sınırlı sosyalizm" olarak adlandırmaktaydı. Bu, büyük oranda mutualistti. Lloyd George'un yönetimi altında, bu yöneticinin 1911 yılındaki sağlık ve işsizlik sigortası ve gerileyen dolaylı vergilendirmeden daha ilerici doğrudan vergilendirmeye geçişi gibi hizmetleriyle mühim sonuşlara ulaşıldı. Devlet, devlet düzenlemesinden geçmiş sigortalandırma yoluyla kendi kendine yeterliliği teşvik edip, bunu yeniden bölüştürebilecekti. Sigortalandırma, yalnızca daha büyük firmalarda çalışan işçileri kapsıyordu fakat devleti, pek çok sendikayı, büyük işverenleri ve özel sigorta şirketlerini bir araya getirdi. Bu, 20. yüzyılı göz önüne aldığımızda, tüm ülkeler bazındaki ilk gerçek reformizmdi ve bunun daha azı işçi, daha fazlası ise işçileri harekete geçirmeyi deneyen sınıflararası partiden gelmekteydi. Bazıları bölgesel bazıları da dinseldi.

Fakat Liberal parti, reformizmi geliştirmek için ideal bir enstrüman değildi. İki büyük parti de eski rejimin ilgi odaklarını miras edinmişlerdi. Örneğin Toriler (geniş anlamda) Anglikan kilisesinin, tarımcılığın ve ticari sermayenin; Liberaller ise Yenilikçiliğin ve endüstrinin partisi olma yolundaydılar. Toriler daha bir İngilizleşirken (özellikle de güneyli), Liberaller de (İrlanda'da olmasa bile) daha bir Kuzeyli ve Keltik oldular. Bu bakımdan, iki partinin de kapitalistleri ve işçileri içeren sınıflar arası partiler olduğu söylenebilir. Bu dönemde pek çok işverenin Muhafazakâr partiye geçmelerine rağmen Liberaller sanayicileri ve esnaf sendikalarını bünyesinde barındırmaktaydı (çünkü

sanayi daha çok kuzeyli ve Keltik'ti). Yükselmekte olan endüstriyel çatışma zamanında bu durum yerli parti hizipçiliğine neden olmuştu. Lloyd George'un dışında parti liderleri politikayı sosyal stratejinin dışında tuttular ve bu onları ayırabilirdi. Yeni liberalizmin reformist seçeklerinin tümü, bazıları dışında, uyarlanamadı. Yerel partilerde kaçmak daha zordu. Tüm işçi hareketleri işçilerin siyasi memuriyete seçimlik haklarını siyasal vatandaşlığın (pratikte sendika memuru) başlıca talebi olarak aldılar. Bu, Britanya'da militanların sınıf bilincine dair güçlü duyarlıklarıyla güçlendi. Aslında Britanya işçi sınıfının zihni alternatif bitişlerden çok, personel ve araçlarla meşguldü. En çok ağır basan üç konu; genel oy hakkı (böyle erkek egemen bir hareketin kadın seçmenlere gerçek anlamda çok az yardımcı olmasına rağmen), sendikalar için kolektif sivil hakları ve sendika memurlarının devlet memuryetine seçilmeleri. Liberaller, işçi sınıfıyla işbirliği yapabilmek için bunları kabul etmek zorunda kalmışlardı.

Devletin altyapısal iktidarları, politikacılar insanların yaşamlarına ilgisiz kaldıkları noktada yüzyıllarca devam etmişti. Devletten kaçılamazdı ve artık daha iyisi toplumsal yaşamı etkileyen çeşitli fayda ve değerlerin kontrolünde iş başına geçmekti. Seçmenlik, işçiler kadar feministlerin de tüm ülkelerde açıkça belirttikleri gibi artık vatandaşlığın büyük bir sembolü olarak istenen bir şeydi. Fakat aynı zamanda yarım yüzyıl boyunca işçilerin yoğun siyasal sömürüye maruz kaldıkları da ortadaydı. Vergi yükü ve Yoksulları Koruma Kanunu kolaylaştırıldı; işçi temsilcileri yerel yönetimde yer alabiliyorlardı ve işçilerin yarısı oy kullanabiliyordu. Liberaller buna istemeye istemeye de olsa karşı çıkmadılar (onların ulusal bölgeleri en çok da işçi sınıfının ayrıca özel koşullara sahip olduğu yerdeydi, yani kadınlar arasında). Liberaller, savaş araya girmeden oy kullanma hakkını hemen yayacaklardı. Liberal yöneticilik, sendikalar için kolektif sivil haklarına dönüşmüştü. Sendika liderlerinin bu konuya karşı sorumlu ve takıntılı olduklarını göz önünde bulundurarak, makamlarını geri alır almaz Taff Value hükmüne çare bulan 1906 tarihli Ticaret Anlaşmazlıkları Hareketi yasasını çıkardılar. Artık sendikalar tam kolektif rgütlenme haklarının tadını çıkarmaya başladılar- Britanya'da (Thatcher dönemine dek) ana mutualist haksızlık sona ermişti- ve sonunda Lib-Lab gelenekleri içinde kurumsallaştılar. Bu durum 1820'de kendini gösterdiğinde, işçilerin oy kullanmaları söz konusu bile olmamış olabilirdi. Fakat Kartizm tarihi ve parti demokrasisi ile ilgili devletin sivil amacının genişletilmesiyle güçlendirilmiş daha sonraki çekişmeler, bunu sınıf politikalarının en önemli unsuru haline getirdi.

Asıl problem, Liberal adayların seçiminde yatıyordu. Yalnızca sanayicilere ve hukukçulara oy hakkı vermek ne işe yarardı ki?Belli ki Liberal adayların seçildiği endüstriyel sanayi bölgesinde, eylemciler en çok sınıflarına göre ayrılıyorlardı. Yorkshire'ın Batı Bölgesi'nde, örneğin, partiyi konrol edenler Yeni

Liberaller değil sanayici iş adamlarıydı ve işçi sınıfından olan adayları dışarda bıraktılar (Emy 1973: 289; Laybourn ve Reynolds 1984). En ılımlı sendika eylemcileri bile- kendi siyasal partileri saydıkları parti içinde-etkili güçlere karşı mesafeli olmak gerektiği bilinci içindeydi. Birleşmeci olmayan liberalizm, mutualist ilkeler ve siyasal reformlar sunmasına rağmen birlik duygusundan yoksundu. Radikalleri, kitle seçimlerinden rahatsızlık duyan, siyasal eksiklerle ve dahası İşçi partisinin kolektif dayanılmasıyla kafası karışmış rasyonalist teknokratlardı. Liberal parti toplumsal bir hareket değil, seçkinlerin partisiydi. İşte bu da başlıca zayıflığıydı.

Sosyalizm işçilerin kendi yaşamlarını kendilerinin kontrol etmesini merkez alan - tutarlı, duyarlı ve tümleyici- bir birlik duygusu sunmuştu. Işçi sınıfı herşeyin de üstünde bir sınıfsal kimlik partisiydi. Liderleri eskiden işçilik yapmış kimselerdi. Bireysel bir parti üyeliği söz konusu değildi; yalnızca sendikaların kolektif üyeliği vardı. Aynı zamanda pek çok militan, sendikal hareketlerin yasadışı sayıldığı mahkeme kararlarına arkasını dayamış koordine işverenlerin saldırılarıyla yüz yüze geldiklerinde, sınıf karşıtlığının ne demek olduğunu görmüş, dönemsel ekonomik trenler ve işsizlikle tehdit edilmiş ve Liberallerin himayesi altına girmişlerdir. Ingiliz sosyalizmi halkçılığın ve radikal düzen karşıtlığı dışında ortaya çıkmıştı fakat yeni ekonomik sistem anlayışını kazandırmıştı. Toplumun birliği kavramıyla, esasında küçük burjuvazinin değer ve erkek işçi sınıfının birliği teorisini Marksçılaştırmışlardır. Marx'ın öğrencisi Hyndman, dermeci Tom Mann ve William Morris'e, ordan da İşçi partisinin ilk lideri olan pragmatik Keir Hardie'ye kadar tüm İngiliz sosyalistler tek bir şeye inanmışlardı: İşçilerin maddi ve manevi (ahlaki) sorunları, kapitalist ekonominin tümel olarak yüz yüze gelinmesigereken yasalarıdır. İkinci devrim sınıf homojenliğini yükseltmişti. Sosyalist ideoloji ve birlik durgusu kelimenin tam manasıyla daha geniş çaplı bir anlayış sunmuştur. Tom Jones, 1880'ler ve 1890'lar boyunca Güney Wales'i aklında tutmuştur ve böylece: Bu mücadele dönemi boyunca Sosyalizm yeni bir din dalgası gibi yayılmıştı; her genç adam bir diğerine, tıpkı Selamet ordusundan birinin Kurtulmuş musun? sorusunu sorduğu tonda, Sosyalist misin? diye soruyordu. Bir kuşak boyunca işçilerin dış görünüşlerinin bile dönüşüme uğradığı söylenebilir.

Joyce zekice şöyle demişti:

> Sosyalizm, kabul edilmiş ideolojik bir kuruluş olarak değil paternalizmin ve riayetin varlığını sürdürdüğü devirlerin anlayışlarına karşı çıkan bir güç olarak işlemiştı. İşverenlerin durumlar üstündeki egemenliğini çökertmiş... üretim topluluğunun bloke edilmiş acilliğinin içine işlemıştı. Bu, insanlarınpaternalizmin büyük oranda bağımlı olduğu dış görünüşlerinin sınırlarını tanımlamak için gerekli kapasitenin üstündeydi. [1980:229, 335]

Şimdi işçiler tıpkı işverenler gibi ulusal bölgede örgütlenmişlerdi ve bunu geliştirmek için sistemli bir ideoloji kullanabiliyorlardı. İşçi sınıfı, ekonomi, işverenler, saldırgan mahkemeler ve devletin ulusal bir devlet olma yolundaki genişleyen yönetimi tarafından zorlanıyorlardı.

Peki bunun yerinde ne koyulabilirdi?Bu noktada sosyalizm çökmüş, ve işçi sınıfı da mutualist kırıntılarla liberalizme doğru sürüklenmişti. 1914'den önce işçi sınıfı liderlerinin pek çoğu reformist bir alternatiften yoksundular. Bir işçi sınıfının parlementoya girdiğinde ne söylemesi gerektiği biraz tartışmalıydı. Bir devlet memurunun, 1911'deki Ulusal Sigorta Hareketi ile ilgili işçi liderleriyle yaptığı görüşme hakkında şu yorumu yapmıştı: "Kendi insanları için konuşmuyorlar, kendi insanlarının ne istediğini bile bilmiyorlar ve kendi insanlarını itaat etmeleri konusunda bağlayıcı olamıyorlar- onlarla uğraşmak gerçekten çok zor" (Moore 1978: 113). Ortada büyük ilkeleri olan bir tartışma yokluğu gibi büyük bir siyasal çerçeve de yoktu. İşçi partisi ve TUC, mutualizm ve reformist sonlardan başka yollar için savaştılar. Dolaysız vergilendirmeden çok (Liberallerin burada çalışma yapmalarına rağmen), dolaylı vergilendirmeye ve işsizliği azaltmak için de kamu işlerinerağbet vardı, fakat belli bir program izlenmiyordu. Sendikalar, radikal Liberallerin belirsizliğine karşılık, uzlaşmayı belirlemek için gönüllü olarak kolektif pazarlığı tercih etmişlerdi (Emy 1973: 264, 293-4). İşçi sınıfı, diğer çoğu ülkede olduğu gibi refah devleti mevzuatıyla çok az ilgilenmişti. Tüm işçi hareketleri devletin eylemlerine karşı kuşkuyla baktılar çünkü devlet onlara yarar sağlamaktan çok zarar vermişti.

Dahası, memleket meselesi her ne kadar artık merkezi parti demokrasisi *içinde* yer alsa da hala saklı konumdaydı. Devletin İşçi partisine olan güvensizliğini güçlendiriyordu. Yeni endüstrinin ve bu nedenle de işçi sınıfının özü, sermayenin iktidarına süpheyle yaklaşan bölgeler olan İskoçya, Wales ve kuzey İngiltere üstüne yoğunlaşmıştı. Bu iseAnglikan devlet kilisesinin kuruluşuna şüpheyle bakan Yenilikçi işçi sınıfı gücüyle birbirine geçti. İşçi sınıfı, İkinci Dünya Savaşına kadar İngiliz-Britanyalı ulus-devlete karşı kendini tümüyle tanıtamamıştı. O zamana kadar devlet, ideolojik olarak tutucu ve en çok kaçınılması gereken şey olarak görünmekteydi (Pelling 1968: 1-18; Heclo 1974:89-90; Cronin 1988; Brown 1971 bu görüşü kabul etmemektedirler).

Fakat, sosyal yardımlaşma taslakları kurumsallaştırıldığında, sendikalar da kendi yönetimlerinin başına geçtiler (Marks 1989:105-6). Bu durum savaş boyunca yayılarak kendini gösterdi. İşçi sınıfı, devletin reformist kullanımlarınca engellenmiş ve liberal kaynaşma en sonunda savaş zamanındaki iki patlak içinde reformist sosyalizme doğru değişime uğramıştı.

Marksistler, sosyal demokratlar ve mutualistler arasındaki fikir ayrılıkları, işçilerin ve hem sivil toplum hem de ulusal devlet içindeki işçi hareketlerinin belirsiz kimliklerinin bir yansımasıydı. İşçi sınıfı yurttaş kategorisine giriyor muydu, girmiyor muydu?1867 ve 1884'ten sonra çoğunun oy kullanma

hakkı vardı. Madenciler kendi milletvekillerini tayin edebiliyorlardı; diğerleri ise güçlü bir yerel duruş sergileyerek baskı uygulayabilirlerdi. Militanların çoğu yerel yönetimde ve okul yönetiminde bulunuyorlardı. Sendikaların kolektif sivil yurttaşlıkları en sonunda gerçekleştirilmişti fakat yargıya karşı dikkatli olmak gerekiyordu. Devletin nesnel farkındalığı işverenlerin ve hatta bazen de politikacıların farkındalığından daha ileri düzeydeydi. Fakat bu uzlaşma yanlısı devlet tam da kısıtlanmış oy kullanma hakkının, yasal yargının ve Londra Anglikan'ının ortaya çıkardığı gibi, *onların* ve milli yurttaşlığın gerçek devleti değildi. İşçi sınıfı liderleri, ne kadar temkinli olurlarsa olsunlar, bölgenin yönetim kurulunun yanına bile yaklaştırılmayacaklarının farkındaydılar. Muğlak konumlarının ne getireceğine karar vermek, katılaşmış devrim yanlılarından veya Lib-Lab loyalistlerinden başka herkes için zordu. Bölünmeleri, tikel kaynaşmalar ve tikel yurttaşlık sendikacılığı yarattı, fakat herşeyin üstündeki Marksizmi yaratması inanılmazdı. 1913-1914 yılları boyunca artan endüstriyel çatışma zamanında, Liberal ve İşçi politikaları hiç bir ayrıcalık elde edemezken (politikacılar İrlanda krizine saplanıp kalmışlardı), sendikacılık harekete geçti. Yalnızca 2.000'in altındaki sayıda sendikacı militan ulusal grev dalgasına ve daha geniş çaptaki endüstriyel sendikalara etkide bulundu. Fakat bunlar devlet destekli kolektif pazarlık kapsamına dâhil edilince, diğer sendikalara daha çok benzemeye başladılar. Böylece uygulanabilir eylemler İngiliz sendikacılığının kısa ömürlü ateşini söndürüverdi (Holton 1976:210; Hilton 1983: 90-93). Çünkü sendikalılaşmamışların sayısı öyle çoktu ki, "onlar ticaret birliği yöneticileri için grev yapıyorlardı, onlara karşı değil" (Hyman 1985: 262).

Toplu pazarlık işçi sınıfının ilerleyişini simgeliyordu fakat düşmana yöneltilmiş sınıf hıncının ateşini söndürmüştü. Bu, Stedman-Jones'un belirttiği (ve 15'inci bölümün de kanıtladığı) üzere, "yeni sendikacılık" gibi saldırgancaydı ve devletin "1790-1850 döneminde olduğu gibi kanlı canlı bir şiddet, sömürü ve yıkım makinası" olduğu düşünülmemişti. Onun dediğine göre devlet birinin istediğini elde etmek üzere doğal bir şekilde aracılık ediyormuş gibi görülmekteydi (1974: 479). Bu bölüm işte tam da bu düşüncenin büyük oranda doğru olduğunu ortaya çıkmakta: Devlet, daha az zorlayıcı ve yozlaşmış haldedir; ve onun sömürüleri işçilerin tüm yaşamını ele geçirememektedir.

Ortada, Lib-Lab olarak mı yoksa İşçi partisiyle mi devam etmeli yönünde bitmek bilmeyen tartışmalar bulunuyordu. Ama bunlar yalnızca taktikti. Işçi sınıfının parlamenter atılımı 1906 seçimleriyle gündeme gelmişti (bu paragraf McKibbin'e dayanmaktadır, 1974). Yirmi dokuz İşçi Temsilci Komitesi Milletvekili, ki bunların tümü işçilerden ve sendika yöneticilerinden oluşuyordu, Avam Kamarası'nın geri kalanına çarpıcı bir zıtlıkla seçilmişti. Fakat bunlardan yirmü dördü Liberallerle yapılan seçim anlaşmasının bir sonucu olarak seçilmişlerdi. Liderler, işçi sınıfının sağlam bir şekilde baskısını sürdürdüğü taktirde, Lıberallerin genel oy hakkını kabul edeceklerine inanıyorlardı. Kısıtlı

oy hakkında anlaşma her iki partiye de gerçek fakat sınırlı kazanç sağlıyordu. Birbirine karşı çıkmaktan böylesi daha iyiydi, çünkü diğer türlü Muhafazakârların başarısı büyümüş olacaktı. 1910 yılında gerçekleşen iki seçimde İşçiler önce 40, ardından da 42 koltuğa sahip oldular fakat yalnızca bir tanesinin Liberal adayı vardı. 1910-14 yılları boyunca kendi payına düşen oy sayısını artırdı fakat hiç bir ara seçim kazanamadı. İşçi sınıfı karşıkonulmaz bir biçimde hala sendikalara bağlıydı, fakat sendikalar siyasal vergiye destek verecek yalnızca az sayıda bir üye çoğunluğu elde edebilmişlerdi. Liberaller, madencilik bölgelerinde yalnızca anlaşmaya duyulan saygı gereği koltuk sahibi olmuşlardı ve parti tabanı aktivizmleri sanayi bölgelerinde zayıflamıştı.

Hinton (1983: 80-1), Birinci Dünya Savaşı'nda eksik olan en uygun şeyin, (aktivistlerin antipatisiyle bozulmuş olan) anlaşmanın çökmesi, her iki parti için de bir seçim felaketi ve bir Merkeziyetçi Liberal partinin gerçekten sosyalist bir parti olarak İşçi sınıfıyla yeniden hazırlanması olacağına inanıyordu. Sonuncusu üç-partili demokrasinin daha fazla devam etmesini sağlayacaktı. McKibbin (1990) Liberal partinin işçilerin oylarını korumak konusunda çoktan başarısızlığa düştüğünü öne sürmektedir. Oy hakını genelleştirme, ona göre, düşüşü hızlandıracak ve iki partili (Muhafazakârlar ve İşçi partisi) demokrasi yeniden ortaya çıkacaktı. Fakat oy hakkını genelleştirme, her ikisi de daha az sendikalı olan ve muhtemelen İşçi partisine daha henüz geçmiş olan yoksullar ve kadınlar dâhilinde yapılacaktı. Üç partili demokrasi, yayılabilirdi.

Ama savaş araya girdi. 1920 yılından itibaren işçi sınıfı büyük oranda genişletilmiş kendi seçmen kitlesine vurgun yaptı. Bu Liberal parti hem kısmen içsel sınıf ayrılıkları hem de kısmen Lyoyd George'un ve Asquit'nin hizipçiliğiyle parçalara ayrılmıştı. Diğer taraftan bu durum Liberal liderleri daha kurnaz bir hale getirmiş olabilirdi. İşçi sınıfı militanları ve sınıf bilincine sahip işçi sınıfı kendi milletvekillerini istediler. Liberaller onlara yardım etmeyecekti.

Britanya işçi sınıfı diğerlerinin reformizme yönelik eylemleriyle bastırılmıştı. Bu sınıf, sivil devlet baskısıyla sivil devletin amaçlarını ve işveren saldırısını genişleterek ulusal bir örgütlenmeye itildi. Mümkün olduğunca, mutualizmi ve birliği kurumsallaştırmak için her iki partiyle de iş birliği yaptı. Ardından Muhafazakârlar, hınç dolu bir sınıf partisi olmaya karar verdiler ve işçi sınıfı Liberal aktivistlerin kayıtsızlığı ve Liberal liderlerin kiniyle liberalizmin dışına itildiler. Bu ise, Liberal ve harp zamanı içindeki devlet taslaklarındaki idari içerimlerle refah devletine dönüştürüldü. Bizim zamanımızdan sonraki dönemde seçim araştırmaları ve programları, tüm savaşın öngörülemez sonuçlarına ve önce tüm erkeklerin ardından da tüm kadınların oy haklarına adapte edilmişti. Sınıf siyaseti kendini belli edecekti fakat bu iş erkeklerin arkasından çevirilecekti.

Sonuç

Britanya işçilerince seçilen ya da içine sürüklendikleri stratejinin dört asli belirleyeni vardı:

1. Kolektif sınıf işçisi, Marksist kuramın da iddia ettiği üzere, İkinci Sanayi Devrimi'nde ortaya çıktı. Ekonomi alanında, bu, üretim dâhilindeki emek sürecindeki dönüşümlerden çok bütünsel bir nüfuz etmiş ekonominin ortaya çıkışıyla ilişkiliydi. Kapitalistler, bu bütünselliği uluslararası biçimde tecrübe ettiler ancak bu bütünselliğe ulusal olarak örgütlenmiş bir sınıf saldırganlığıyla karşılık verdiler. Savunmada ise, başı her ne kadar kısmen kesimsel çıkarlara sahip ve kısmen de katmanlı iç emek piyasaları dâhilinde örgütlenmiş vasıflı işçiler tarafından çekilse de, daha ulusal nitelikli bir işçi sınıfı oluştu. Sendikalar ise, Britanya'da, halen kesimsel ve katmanlı hedefleri izlese de bir sınıfsal aktör olarak ortaya çıkacaktı.

2. Bu genişleyen hareket eril karakterli kaldı ve istihdam kutuplaşması yönünde daralan sömürüye karşı içgüdüsel algıları, daha karmaşık olan aile ve topluluk eğiliminden giderek ayrıştı. Sınıf, daha yaygın hale gelmekle birlikte, muhtemelen daha az yoğun hale gelecekti.

3. Ulusal ve siyasal olması nedeniyle halen muğlak ancak eril olan sınıf mücadelesi, büyük oranda, başta sınıfları kesen parti demokrasisi, ulusal sorun ve devletin kısmi sivilleşmesi gibi Britanya siyasal belirginleşmeleri eliyle "çözüldü". Bu belirginleşmeler, kapitalist baskıyı ve rejim baskısını ve onun kötü ikizi devrimci sosyalizmi ılımlılaştırdı; sınıf stratejilerindeki kesimsel ve bölgesel çeşitlilikleri engelledi ve sınıf çatışmasının merkezi kurumsallaşmasını hızlandırdı.

4. Emeğin ulusal ılımlılaşmasının biçimine karar verecek olan, tercihler her ne kadar daraltılmış da olsa, 1914 yılı değildi. Bunlar, iki alternatif siyasetten –ya Liberal partiden ya da özerk bir İşçi partisinden– biri haline gelen bazı liberal ve reformist nüanslarla birlikte büyük çoğunlukla mutualist olabilirdi.

20. yüzyıldaki Britanya sınıf mücadelesinin değişkenlerinin büyük kısmı, yaygın, siyasal, yine de muğlak işçi hareketini ortaya çıkaran, kapitalistlerin başını çektiği İkinci Sanayi Devrimi ile bu muğlaklıkların büyük kısmını çözüme kavuşturan parti-demokratik, sivil ve ulusal siyasal belirginleşmeler arasındaki etkileşimin bir sonucu olan 1914 yılının yerini almış gibi görünüyordu. Nihayet Britanya'ya ait bir önemli hususiyeti atlamış bulunuyorum çünkü bu hususiyet bir yokluğa karşılık geliyor: Britanya, istisnai biçimde, muazzam bir büyüklüğe sahip ya da sonuç yaratan tarımsal sınıflara sahip değildi.

Kaynakça

Ashworth, W. 1960. *An Economic History of England, 1870-1939.* London: Methuen & Co.

Bagwell, P. 1985. The new unionism in Britain: The railway industry. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute /Allen & Unwin.

Bain, G. 1970. *White Collar Trade Unionism.* Oxford: Clarendon Press.

Bain, G., and R. Price. 1980. *Profiles of Union Growth.* Oxford: Blackwell.

Baines, D. E. 1981. The labour supply and the labour market, 1860-1914. In *The Economic History of Britain Since 1700,* Vol. 2, ed. R. Floud and D. McCloskey. Cambridge: Cambridge University Press.

Braverman, H. 1974. *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century.* New York: Monthly Review Press.

Brown, K. D. 1971. *Labour and Unemployment, 1900-1914.* Newton Abbott: David & Charles.

Burawoy, M. 1979. *Manufacturing Consent: Changes in the Labor Process Under Monopoly Capitalism.* Chicago: University of Chicago Press.

Burgess, K. 1985. New unionism for old? The Amalgamated Society for Engineers in Britain. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.

Clegg, H. A., et al. 1964. *A History of British Trade Unions Since 1889,* Vol. I. Oxford: Clarendon Press.

Cronin, J. 1979. *Industrial Conflict in Modern Britain.* London: Croom Helm.

1982. Strikes, 1870-1914. *In A History of British Industrial Relations, 1875-1914,* ed. C. Wrigley et al. Brighton: Harvester.

1988. The British state and the structure of political opportunity. *Journal of British Studies* 27.

Crossick, G. 1978. *An Artisan Elite in Victorian Society.* London: Croom Helm.

Davidoff, L. 1990. The family in Britain. In *The Cambridge Social History of Britain, 1750-1950.* Vol. 2: *People and Their Environment,* ed. F. M. L. Thompson. Cambridge: Cambridge University Press.

Davidson, R. 1972. Government administration. In *A History of British Industrial Relations, 1875-1914,* ed. C. Wrigley et al. Brighton: Harvester.

Deane, P., and W. A. Cole. 1969. *British Economic Growth, 1688-1959.* Cambridge: Cambridge University Press.

Emy, H. V. 1973. *Liberals, Radicals and Social Politics, 1892-1914.* Cambridge: Cambridge University Press.

Feinstein, C. 1976. *Statistical Tables of National Income, Expenditure and Output of the United Kingdom, 1855-1965.* Cambridge: Cambridge University Press.

Friedmann, A. 1977. *Industry and Labour: Class Struggle at Work and Monopoly Capitalism.* London: Macmillan.

Gray, R. Q. 1976. *The Labour Aristocracy in Victorian Edinburgh.* Oxford: Clarendon Press.

Hargreaves, J. 1986. *Sport, Power and Culture.* Cambridge: Polity Press.

Hart, N. 1989. Gender and the rise and fall of class politics. *New Left Review,* no. 175.

1991. Female vitality and the history of human health. Paper presented to the Third Congress of the European Society for Medical Sociology, Marburg.

Heclo, H. 1974. *Modern Social Politics in Britain and Sweden.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Hill, S. 1981. *Competition and Control at Work: The New Industrial Sociology.* Cambridge, Mass.: MIT Press.

Hinton, J. 1983. *Labour and Socialism.* Sussex: Wheatsheaf.

Hobsbawm, E. J. 1968. *Labouring Men. Studies in the History of Labour.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Holton, R. 1976. *British Syndicalism, 1900-1914.* London: Pluto Press.

1985. Revolutionary syndicalism and the British labour movement. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.

Hunt, E. H. 1981. *British Labour History, 1815-1914.* London: Heinemann.

Hyman, R. 1985. Mass organization and militancy in Britain: Contrasts and continuities. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.

Joyce, P. 1980. *Work, Society and Politics: The Culture of the Factory in Later Victorian England.* Brighton: Harvester.

1989. Work. In *The Cambridge Social History of Britain, 1750-1950.* Vol. 2: *People and Their Environment,* ed. F. M. L. Thompson. Cambridge: Cambridge University Press.

Kerr, C, and A. Siegel. 1954. The inter-industry propensity to strike: An international comparison. In *Industrial Conflict,* ed. Kornhauser et al. New York: McGraw-Hill.

Lash, S., and J. Urry. 1987. *The End of Organized Capitalism.* Madison: University of Wisconsin Press.

Laybourn, K., and J. Reynolds. 1984. *Liberalism and the Rise of Labour, 1890-1918.* London: Croom Helm.

Lovell, J. 1985. The significance of the great dock strike of 1889 in British labour history. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.

McKibbin, R. 1974. *The Evolution of the Labour Party, 1910-1924.* Oxford: Oxford University Press.

1990. Why was there no Marxism in Great Britain? In his *Ideologies of Class. Social Relations in Britain, 1980-1950.* Oxford: Clarendon Press.

Marks, G. 1989. *Unions in Politics: Britain, Germany and the United States in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Martin, R. 1980. *T. U.C.: The Growth of a Pressure Group, 1868-1976.* Oxford: Clarendon Press.

Moore, R. 1978. *The Emergence of the Labour Party, 1880-1924.* London: Hodder & Stoughton.

More C. 1980. *Skill and the English Working Class, 1870-1914.* London: Croom Helm.

Musson, A. E. 1978. *The Growth of British Industry.* London: Batsford.

Payne, P. L. 1967. The emergence of the large scale company in Great Britain. *Economic History Review,* 2nd ser., 20.

Pelling, H. 1963. *A History of British Trade Unionism.* London: Macmillan. 1968. *Popular Politics and Society in Late Victorian Britain.* London: Macmillan.

Penn, R. 1985. *Skilled Workers in the Class Structure.* Cambridge: Cambridge University Press.

Pollard, S. 1985. The new unionism in Britain: Its economic background. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.

Price, R. 1983. The labour process and labour history. *Social History* 8.

1985. The new unionism and the labour process. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.

Savage, M. 1987. *The Dynamics of Working-Class Politics.* Cambridge: Cambridge University Press.

Shaw, C. 1983. The large manufacturing employers of 1907. *Business History* 25.

Stedman-Jones, G. 1974. Working-class culture and working-class politics in London: 1870-1900. Notes on the remaking of a working class. *Journal of Social History 1.*

Stone, L. 1969. Literacy and education in England, 1640-1900. *Past and Present* 42.

Taylor, A. J. 1968. The coal industry. In *The Development of British Industry and Foreign Competition, 1875-1914,* ed. D. H. Aldcroft. London: Allen & Unwin.

Thane, P. 1981. Social history, 1860-1914. In *The Economic History of Britain Since 1700,* Vol. 2, ed. R. Floud and D. McCloskey. Cambridge: Cambridge University Press.

Thompson, F. M. L. 1988. *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900.* London: Fontana.

Thompson, P. 1967. *Socialists, Liberals and Labour: The Struggle for London, 1885-1914.* London: Routledge & Kegan Paul.

Webb. S., and B. Webb. 1926. *History of Trade Unionism.* London: Longman Group.

18
İkinci Sanayi Devrimi'nde Sınıf Mücadelesi, 1880-1914: II. Karşılaştırmalı Işçi Sınıfı Hareketleri Analizi

Kuram

İkinci Sanayi Devrimi, Batı'da ulusal boyutta entegrasyon sağlamış ekonomiler, Uluslararasında daha sert rekabet ve tarımda ticarileşmeyi beraberinde getirmişti. Bu da her ülkeye sermaye birikimi ve endüstriyel bilimi getirmiş; metabilim, kimyasal endüstri, maden, ulaşım ve işbirliği konularında ilerleme sağlanmıştı. Bu ülkelerde kentsel sanayi gücü yoğunlaşarak artmış, işçi sınıfının ücretler, çalışma saatleri ve zanaatkârların gücü üzerinde üstünlük sağlamasına zemin hazırlamıştı. Bu ekonomik devrim, tam anlamıyla belirgin olmasa da, tüm ülkelerde şaşırtıcı bir şekilde işçi sınıfının benzer kolektif organizasyonuyla gerçekleşmişti.

Bu bölümde bazı ülkelerde kapitalist sınıf ile işçi sınıfı arasında gerçekleşen mücadelelerin sonuçları ele alınmıştı. Burada 15. Bölüm'de açıklanan ve değişik ülkelerde farklı bir şekilde ortaya çıkan işçi sınıfı ideolojilerinin nasıl bu kadar benzerlikler gösterdiği üzerinde durulmuş ve endüstriyel sınıf mücadelelerinin farklı sonuçları ele alınmıştı. Rusya devrime giden yola girmişti; Almanya'nın durumu henüz belli değildi; Britanya ılımlı, mutualist bir yola giriyordu; Birleşik Devletler'de büyük oranda sosyalizmden uzak bölgecilik anlayışı hâkimdi ve Fransa'da hala söz konusu altı seçenek tartışılıyordu. 19. Bölüm benzer bir şekilde değişkenlik gösteren dönemin tarımsal çekişmelerine

ayrılmıştı. Her iki bölümde de devletler birbirinden bağımsız bir şekilde ele alınmış karşılaştırmalı bir metot izlenmişti. 21. Bölüm'e kadar uluslar-üstü, ulusal ve milliyetçi işçi organizasyonları gibi konularda takındığım karşılaştırmalı analizden uzak işçi hareketlerine değinmeyeceğim. Burada dönemin sınıf mücadelelerini siyasal belirginleşmesi ve bir noktaya kadar da işçi sınıfı cemiyetlerinden kaynaklanan, temelde benzer özellikler sergileyen endüstriyel ve tarımsal ekonomiler arasındaki etkileşimleri ele aldım. Bu yaklaşım bu cildin en geniş genellemelerinden birine dayanak olmaktadır: Modern toplum artan bir şekilde birbirine geçmiş ekonomik ve siyasal iktidar organizasyonları ile şekillenmişti.

17. Bölüm'deki Britanya örneğinde gösterildiği gibi, İkinci Sanayi Devrimi birbiri ile rekabet eden üç değişik işçi hareketi ile hız kazanmıştı: Sınıfsal, bölgesel ve katmanlı. Hepsi de olgunlaşmış hareketler olduğu halde birbirlerine ters düştükleri için işçi-kapitalist ilişkileri ciddi düzeyde belirsiz ve mantıksızdı. Buna rağmen yurttaşlık hakları üzerindeki mücadeleler işçi sınıfı organizasyonlarının birleşmesinden elli-yüz yıl öncesine kadar çeşitli çözüm yolları yaratmıştı. Rokkan'ın (1970: 102-13) fark ettiği gibi, sermaye ve emek arasındaki mücadeleler; merkezi devlet ve bölgesel yönetimler, devlet ve kilise, yerleşmiş rejimler ve üretici burjuvalar arasındaki mücadelelerden sonra modernleşen Batı'ya giden en sonuncu sütundu. Devletlerin uzun zamandır askeri nitelikte olduklarını da eklemek istiyorum. Bu yüzden modern devletler işçi sınıfı ortaya çıkmadan önce "temsil," ulusal" ve "askeri-sivil" konular üzerinde yoğunlaşmıştı. Batı'da kapitalist ve işçilerin, pek belirgin olmamakla birlikte, üretim alanındaki benzer değişimlere benzer tepkiler vermesine rağmen, işçi siyaseti bu yoğunlaşmalardan dolayı ciddi farklılık göstermişti.

Büyük bir eğilim tek başına ortaya çıkan bu karmaşık ekonomik-siyasal birbirine geçmişlikleri desteklemektedir. Az sayıda da olsa işçi kitlelerini barındıran parti sistemine dayalı demokrasilerden yararlanan devletlerde, siyasi talepler ekonomik taleplerden farlılık göstermişti. Bu bağlamda, sınıfsal, bölgesel ve katmanlı örgütler bir arada gelişmişti, ancak son ikisi olası sınıfsal birliği alttan oymuştur. Bundan dolayı sosyalist ideolojiler daha ılımlı ve ekonomik temelliydi, en fazla mütekabiliyet ve sendikacılık esasına dayanırlardı ve zaman zaman başkaldırı esasına dayanmalarına rağmen bunu gerçekleştirecek bütünlükten yoksunlardı. Bölgeselcilik ve yalnızca işbölümüne dayalı dayanışmanın [*segmentalizm*] üstesinden gelinilip sınıfsal birliğin sağlanması sadece partisel-demokratik katılımın sağlanmadığı rejimlerde mümkün olabilmişti. Sadece bu bile kanlı reformlara hatta devrime yol açmış olabilir.

Bu önerme tamamıyla özgün değil. Elbette Lenin'in 1902'deki meşhur söylevinden alıntı yapıyorum: "Bütün ülkelerin tarihleri göstermişti ki, işçi sınıf, tamamen kendi gücüne dayanarak sadece sendikal bilinç üretebilmektedir" (1970: 80).

"Sendikal bilinç" ile Lenin, dar sendikal çıkarların aynı zamanda örgütlenme özgürlüğünü de karşılıklı olarak garanti altına alacak bir mevzuata da ihtiyaç duyması anlamında, salt ekonomizmden fazlasını kastediyordu. Ancak Lenin, sosyalizmin daha ileri bileşenlerinin, işçilerin mücadelelerine dışarıdan –işçi hareketinin kendiliğinden gelişiminden oldukça bağımsız biçimde", "mülk sahibi sınıfların eğitimli temsilcileri ve entelijansiya eliyle" – eklenmiş olduğunu ileri sürüyordu.

Lenin kısmen haklıydı. Ortodoks Marksizm'in temel tezleri –üretim ilişkilerine, emek sürecine ve artı-değerin oluşmasına yönelik vurgusu– işçi sınıfı sosyalizminin ortaya çıkışını açıklamak açısından yetersizdir. Bu ekonomik deneyimler kendi başlarına, devrimci sosyalizmin, hatta genellikle reformizmin yarattığı deneyimlerinden bile daha azını ortaya çıkarmış ve aynı zamanda sınıfsal ajitasyondan çok bölgesel ajitasyon üretmişti (Bkz. Marks 1989: 15). Ancak Lenin'in önermesinin ikinci kısmı –sosyalizmin dışarıdan aydınlar eliyle getirilmesi– (Lenin'in de sonradan başka bir yerde farkına vardığı üzere) doğru değildi. Aydınların yanı sıra işçi sınıfları da, her ne kadar yalnızca kendi çeşitli üretici deneyimleri ortak siyasal sömürü deneyimiyle bir araya geldiğinde olsa da, sosyalizmi geliştiriyordu.

Başka yazarların düşüncelerini de ödünç alıyorum. Örneğin Wuthnow (1989: III. Bölüm) o dönemde devletin de sosyalizmin doğuşu üzerinde etkilerinin olduğunu belirtmiş, ancak bunu kuramsal olarak açıklayamamıştı. Lipset'e göre parti demokrasisi işçi sınıfı sosyalizmini etkisizleştirmişti (1977,1984). Lipset devletlerin tek bir siyasal süreklilik ilkesi üzerine oturtulabilirdi: Feodaliteden liberalliğe. Bu da işçi sınıfı sosyalizminin boyutu ve oluşum şeklini anlamak için yeterliydi. Bundan dolayı Lipset, "feodal" rejimlerin devrimci sosyalizmi, karma rejimlerin yenilikçi sosyalizmi ortaya çıkardığını; liberal rejimlerin ise sosyalizmi yok ettiğini iddia ediyordu. Görüldüğü gibi bu daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Ancak "feodal" kavramını bu denli rahat kullanmasını kabul etmediğimi belirtmek istiyorum. Aynı zamanda onun devletler arasındaki baskıların ve askeri-sivil farklılıklarının etkisini görmezden gelen, emek tarihi ve demokrasi konusundaki son derece iyimser değerlendirmelerine de katılmıyorum. Birçok kişi gibi Lipset de ulusal konuları göz ardı etmişti.

Devletler tek boyutlu değildir. Bu cilt devlet belirginleşmesinde dört temel prensibin ayrımını yapmaktadır. Her devlet kapitalist bir yapıya bürünmüştür; bundan dolayı dönemin sınıfsal çeşitliliğini belirlemek bu bilgiyle mümkün olamayacaktır (Birleşik Devletler bunun dışında kalmaktadır). Devletlerin askeri ve artan sivil yapıları bunda daha etkili olmuştur. Ancak genel anlamda ele almak gerekirse, devletlerin temsili ve ulusal yapılanmaları sermaye ve emek arasındaki mücadelelerin çeşitliliğini büyük ölçüde açıklamaktadır.

İsveç de dâhil olmak üzere üzerinde tartıştığımız beş ülkedeki işçi hareketleri konusunda karşılaştırmalı kısa bilgiler vermek istiyorum. Daha sonra Rusya yerine Avusturya'yı değerlendirmeye alarak detaylı analizler yapacağım. Çünkü Rusya'ya çok değindiğimiz halde Avusturya'ya fazla değinmedik.[1]

Tablo 18.1'de tarımla uğraşmayanların sayısı siviller baz alınarak verilmişti. Verilen rakamlar,sendika ve hükümet kayıtlarındaki hatalardan ve ulusal istatistiklerin toplanmasında çok farklı metotlar kullanılmasından dolayı yaklaşıktır. Burada tarımla ve askerlikle uğraşanları göz önünde bulundurmadım. Çoğu ülkede bu alandaki insanların arasında sendikalaşma oranı çok düşüktür. Bununla birlikte tarımsal nüfus ve askeri nüfus oranı ülkeden ülkeye çok büyük farklılıklar gösterebilmektedir.

Dönem boyunca söz konusu ülkelerin tümünde sendika üyeleri azınlık olarak kalmıştı. 1914'te Britanya'da bu oran en yükseğe çıkmıştı, buna rağmen bu oran ancak tarım dışı iş gücünün ancak dörtte birine tekabül ediyordu.

Tablo 18.1 Sendika üye sayılarının tarım dışı sivil iş gücüne oranı,1890-1914

	Avusturya	Büyük Britanya	Fransa	Almanya	Birleşik Devletler	İsveç
1890	1.0	12.2	2.2	3.2	3.5	1.2
1895	2.0	11.6	4.0	2.7	3.5	1.6
1900	2.3	13.7	4.2	5.9	7.8	7.0
1905	3.4	14.0	6.6	10.2	14.3	10.2
1910	6.5	18.8	8.1	13.5	12.5	11.0
1914	6.5	23.6	8.3	12.5	13.4	12.2

Not: Tarım dışı iş gücü rakamlarına (TDiR) askeri üyeler dahil edilmemiştir. Tüm rakamlar diğer yıllar hakkındaki bilgiler üzerine yapılan doğrusal tahminlerle elde edilmiştir.

Avusturya: Sendika üyeleri-*Annuaire Statistique de la France* (1913:183); 1914 aslında 1912'dir. TDİR-Bairoch et al. (1968:85).Tüm rakamlar sadece Avusturya *Reichshalf* içindir.

Büyük Britanya: Sendika üyeleri-Bain ve Price (1980:37). TDİR-Mitchell(1983:171). 1891,1896,1901,1906,1911,1914. 1896,1906 ve 1914 için TDİR rakamları tahminidir.

Fransa: Sendika üyeleri-Shorter ve Tilly (1974: B eki) .TDİR-Mitchell(1983:163). 1890 ve 1914 için TDİR rakamları tahminidir.

Almanya: Sendika üyeleri-Bain ve Price (1980:133),maaşlı işçi birlikleri hariç tutulmuştur. TDİR – Mitchell (1983-164). Rakamlar 1882,1895 ve 1907 içindir. TDİR rakamları bundan yola çıkarak hesaplanmıştır.

Birleşik Devletler: Lebergott (1984:386-7). Birleşik Devletler iş gücünü diğer ülkelerle tam anlamıyla kıyaslamak mümkün değildir. Çünkü Lebergott kaynaklarına hizmetçileri dâhil etmemiştir.

İsveç: Sendika üyeleri-Bain ve Price(1980:142). TDİR-Bairoch Et al.(1968:114).

---

[1] Bu iki ülkede yakın Batı Avrupa devrimleriyle açıklanabilecek bir takım veri eksiklikleri bulunmaktadır. Bunların proletarya merkezli sınıf mücadelelerinin *ulusal* unsuru ihmal edilmiştir.

Hemen hemen tüm ülkelerdeki sendika üyelerinin büyük çoğunluğu erkek olduğu için, kadınların oranı çok düşüktür. Kadın oranının en yüksek olduğu yerde bile bu oran erkek üyelerin ancak üçte birine denk gelmektedir. Bununla birlikte tablodaki oranlarda dönem boyunca istikrarlı bir yükselişin olduğu görülmektedir. Endüstriyel analizler Britanya'nınkilere çağına uygun biçimde benzerlik göstermektedir (17. Bölüm'de tartışıldı): 1914 yılıyla birlikte, maden, ulaşım, inşaat, metal üretimi alanlarında nitelikli eleman yoğunluğu her yerde % 50'ye ulaşmıştı. Endüstriyel ve mesleki alanlardaki benzerlikler o kadar çarpıcıdır ki bu bölümde ülkelerdeki özel sanayi alanlarına neredeyse hiç değinmeyeceğim. Tersini belirtmediğim müddetçe, Britanya konusundaki tezim tüm ülkelerdeki öncü endüstrilerde olan biteni açıklamada temel dayanağım olacaktır.

Ulusal sendika yoğunlukları arasındaki farklılıklar daha çok sanayileşme ve kentleşme oranına dayanmaktadır. Bazı küçük durum siyasal veya ideolojik anlamda sendikaların hoş karşılayacağı veya karşı çıkacağı herhangi bir sevimsiz yavaşlama durumu yoktur; ancak Fransa'daki sendikalaşma oranı her nedense beklenenden daha düşüktür. Bu durum kısmen Fransa kaynaklı verilerdeki hatalara ya da üyeliğin sadece askeri kökenlilere açık olması ve bunların üye olmayanları rahatlıkla gösteri ve grevlerde yönlendirebilmesi durumuna bağlanabilir. Genel bir değerlendirme yapacak olursak, sendikalar önce erkeklerin, daha sonra da vasıfsız kişi ve kadınların sorunlarını çözmek amacıyla kullandıkları birlikler haline gelmişti. Sendikalar işçi sınıfının endüstriyel kapitalizme karşı kolektif tepkileridir; bu Marx'ın kolektif işçi hareketi doğuşu fikrinin özünü oluşturmaktadır.

Grev oranları alışılagelmiş bir şekilde bu kolektif işçilerin ekonomik ataklığını göstermek için kullanılmıştı. Tablo 18.2'de tarım dışı sivil iş gücünün grev katılım oranı gösterilmişti.

Tablo 18.2. Tarım dışı sivil işçiler arasında grev katılım oranı,1891-1913 (5 yıllık ortalama değerler)

	Avusturya	Büyük Britanya	Fransa	Almanya	Birleşik Devletler
1891	–	2.5	1.0	0.1	2.7
1896	1.4	1.1	1.1	0.7	2.3
1901	1.2	0.6	1.6	1.2	2.9
1906	2.2	1.3	2.5	1.4	–
1911	2.2	5.0	2.0	2.0	–

Kaynaklar: *İş Gücü:* Tablo 18.1'e bakınız. *Grevler:* Avusturya- *Annuaire Statistique de la France* (1913:184). Büyük Britanya-Cronin(1989:82-3). Fransa-Perrot (1974: I,51).Almanya-Cronin (1985: Tablo 3.4);serbest ticaret sendikası rakamları,1890-98; resmi rakamlar,1899-1913. Birleşik Devletler – Edwards (1981).

Bu ölçütü diğer ikisine tercih ediyorum. Grevlerde kaybedilen çalışma saatlerinin çoğu genel olarak çok büyük çaplı tek tek grevlerde harcandığı için düzensiz değişimler gözlenmektedir, bununla birlikte grev sayısı çok küçük çaplı grevlerden dolayı fazla görülmektedir ve bu da genel işçi sınıfı ataklığını ölçmede sorun yaratmaktadır.

Grevler çok nadirdi ve yıllık greve katılım oranı toplam iş gücü içinde sadece % 4'tü. 1912'de Britanya'da olduğu gibi büyük çaplı grevler ise bu oranı ikiye katlayabiliyordu. Rusya'da 1905'te gerçekleşen devrimde bu oran on kat artmıştı. Her yerde olmamakla birlikte dönem boyunca grev oranları artmaktaydı. Birleşik Devletler'de ise tutarlı bir artış olmamaktaydı. Birçok tarihte sanayileşme düzeyleri ne olursa olsun, ülkelerdeki grev katılım oranları birbirine çok yakın olmuştur.

Tüm ülkeler kapitalizmin ulus-ötesi yayılmasından etkilenmişti. Bazıları daha gelişmiş ve sanayileşmiş olmalarına ve endüstriyel kapitalizmin ilk ulusal biçimlerinin sinyalleri gözlenmesine rağmen (Almanya ve Amerika'da ticari-yatırım ortaklıkları, Fransa'da kırsal sanayi vb.) tüm kapitalistler dış kaynaklı piyasa koşulları ve teknolojilere tepki göstermişti. Rusya'da durum biraz tersineydi, ancak orada da son teknolojiye sahip, muhasebe, bilimsel idare vb. yönlerden çok iyi durumda olan fabrikalar vardı. Söz konusu yerlerin hepsinde metal işletimi, madencilik ve nakliye alanlarında bir şekilde ikilik vardı. Örgütlü işçi sınıfının özüne sahiptiler; bunun yanında (kimyasal maddelerin yanında) patron-işçi katmanlı organizasyonunu ve işverenlerin sendikalara karşı çıkışını teşvik eden en gelişmiş yerli iş piyasalarında en büyük çaplı girişimleri için uygun ortama sahiptiler. Ancak Grüttner (1985:126)'in de gözlemlediği gibi, bu ikiciliğe rağmen işçi hareketlerinin çoğu hemen hemen her yerde aynı sektör içersinde "ürkütücü bir şekilde" benzerlik gösteriyordu.

Ticari döngüler ve işveren rekabetleri ülke sınırlarını aştığı için işçi ve sendika mücadeleleri de ulusal sınırların dışına taşmıştı. Grev dalgaları tüm Batı boyunca ilerliyordu. Beş ülkenin dördünde 1889-90 ve 1899-900 yıllarında; altı ülkenin beşinde 1906'da ve altısında 1910-12 yılları arasında büyük bir grev dalgası gözlemlenmişti. Arada kalan yıllarda ise büyük çaplı herhangi bir grev dalgası görülmemişti (Boll 1985:80,1989; Cronin 1985; bu yazarlar bir süre 1870-3 yılları arasında da uluslar ötesi bir grev dalgasının olduğunu savunmuşlardır). Sosyalist liderler (21. Bölüm'de belirtildiği gibi) aynı zamanda Marx'ın uluslar-ötesi işçi sınıfı örgütü kuramını savunan sıkı bir iletişim ağı oluşturmuşlardır.

Ekonomik iktidar ilişkileri benzer ve hatta uluslar ötesi olsa da, siyaset öle değildi. Tablo 18.3 sosyalist işçi partilerinin seçilme şanslarını göstermektedir. İşçi-sosyalist oyları artmıştı, ancak oranlar çok farklıdır. Almanya, Avus-

turya ve İsveç'in (diğer İskandinav ülkeleri de dâhil)[2] bir zamanlar aşırı düzeylere ulaşmıştı, buradaki Sosyalistler 1914 yılıyla birlikte işçilerin (çoğunlukla erkek) çoğunun oyuyla en büyük partiler olmuşlardır. Diğer taraftan Amerikan Sosyalist Partisi beyaz erkek işçilerden % 5 -10 oy almak için mücadele ediyordu. Britanya İşçi Partisi kısıtlı oy hakkı ile iki köklü burjuva partisine karşı mücadele ediyordu. Oy oranı gerçeği yansıtmıyordu, çünkü işçilerin yarısından fazlasının oy hakkı yoktu. Bundan dolayı parti sadece işçi nüfusu fazla olan bölgelerden aday gösteriyordu. Tablo 18.3'te işçi oyunu bununla uyumlu bir şekilde hesapladım. Ama bu rakamlar ne de olsa tahmin ürünü, ancak yinede Britanya İşçi Partisi'nin oy oranının Fransa'da (ve İtalya'da) olduğu gibi düşük kuzey ülkelerindekine benzer olduğunu düşünüyorum.

İşveren ideolojilerini değerlendirmek bana göre daha zor bir iştir. Onların ne kadar aşırıya kaçtığının en büyük göstergesi icra-i fiil yoluyla öldürdükleri işçilerin sayısıdır (bu şekilde ölen işçi sayısı fabrika ve madenlerdeki kötü çalışma şartlarından ve ihmallerden ölen işçi sayısından yüksektir). İşçi toplantılarında bunlarla ilgili hiçbir sistematik kayıt yoktur. Bu bölümün kaynakça kısmında görüldüğü üzere bu konudaki tahmini değerleri her ülke için ayrı olarak ikincil kaynakları tarayarak elde ettim (Bkz. Tablo 18.4). İşçilere karşı kullanılan şiddetin çoğu işverenler ve otorite eliyle gerçekleşmişti. Neredeyse ölü ve yaralıların tümü işçidir.

Tablo 18.3. Ulusal seçimlerde sosyalistlere oy veren (erkek) seçmenlerin yüzdelik oranı,1906-14

	1906-8	1909-11	1912-14
Avusturya	21	25	–
Fransa	10	13	17
Almanya	29	—	35
Büyük Britanya	5	7[a]	–
Uyarlanmış[b]	10-15	14-21	–
İsveç	15	29	33[d]
Birleşik Devletler[c]	—	—	6

[a] 1910'da yapılan iki seçimde İşçi Partisi % .6.4 ve % 7.6 oy almıştır.
[b] Britanyalı erkeklerin % 34'üne (neredeyse tüm ağır işçiler) oy hakkı verilmediği için uyarlama yapılmıştır. Buna göre İşçi Partisi'nin adaylarını ikiye katlayacağı tahminine varılmıştır.
[c] Neredeyse hiçbir siyah erkeğe oy kullanma hakkı verilmemiştir.
[d] 1914'te yapılan iki seçimde Sosyalistler % 30.1 ve % 36.4 oy almıştır.
Kaynak: Cook ve Paxton(1978).

[2] 1912'de Norveç İşçi Partisi % 26'sını,1915'te ise % 32'sini almıştı; 1913 Danimarka Sosyal Demokrat Partisi oyların % 30'unu almıştı. Diğer çoğu Avrupa ülkesi İngiltere-Fransa arasında oylar almıştı: 1909'da İtalya'da Sosyalistler % 19 oy almış, 1913'te ise Bağımsız Reformistler ile birleşerek oyların % 23'ünü almışlardır (Cook ve Paxton verileri 1978).

En düşük ölüm vakası Britanya'da olmuştur. Rapor edilen 7 ölüm olayı 1870'ler ve 1910-13 yıllarında gerçekleşmişti.

Tablo 18.4 Çatışmalarda öldürülen işçi sayısı,1872-1914

Büyük Britanya	Almanya	Fransa	Birleşik Devletler	Rusya
7	16	35	500-800	2,000-5,000

***Kaynaklar**: Bkz. metin.*

Sürpriz bir şekilde yarı-otoriter Almanya, Britanya'dan sonra en az ölüm oranına sahiptir. Bu ölümlerin 8'i 1889'da, 3'ü 1899'da, 2'si 1905'te ve 3'ü 1910-11 yıllarında gerçekleşmişti. Fransa'daki ölümlerin 1 veya 2'si 1872'de 9'u 1891'de,1'i 1905'te ve en az 19'u da 1907'de gerçekleşmişti. Britanya, Almanya ve Fransa ile ilgili rakamlar gerçeğin altında kalabilir, ama ancak gerçek rakamlar çokta farklı değildir. Bu ülkelerdeki dağılımlar Rusya ve Birleşik Devletler'inkine göre çok az kalabilir. Birleşik Devletler'in rakamları Amerikan işçi tarihçileri tarafından verilmesine rağmen, gerçeği tam olarak yansıtmayabilir, çünkü kuzeyli siyahların bazı linç olayları ve silahlı saldırıları da işçi çatışmalarına dâhil edilmiş olabilir. Yine de Amerika'daki şiddet oranı Rusya'dakiyle kıyaslanmayacak kadar azdır. Rusya'ya dair rakamlar ancak tahmin boyutunda kalmaktadır, çünkü işçi mücadeleleri daha geniş çaplı kentsel protestolar, kırsal veya ulusal ayaklanmalara karışmıştı. Yine ilginç bir şekilde, işverenlerin ve rejimlerin temelde endüstriyel eylemlere farklı şekilde yaklaştıkları gözlemlenmişti. Ancak bu oranlar yönetim biçimleriyle orantılı değildir: Şöyle ki, Rusya en otoriter monarşi ile yönetilirken, Birleşik Devletler'de dönemin en gelişmiş parti demokrasisi hâkimdi.

Sendika yoğunluğu, grevler, ölümler ve seçimler işçi ataklığı ve sosyalizmin yavan ölçütleridir. Ancak çok geniş bir açılım sunarlar: Ekonomik ilişkiler Batı'da temel yapıyı etkilemişti ve siyasal ilişkiler farklılaşmıştı. Şimdi ülkeleri tek tek ele alarak siyasal anlamda belirginleşmelerinden bahsedeceğim. Aksi belirtilmedikçe İkinci Sanayi Devrimi'nin genel anlamda tüm ülkeleri benzer şekilde etkilediği düşünülmelidir.

Birleşik Devletler: Siyasal Belirginleşme ve Sosyalizmin Düşüşü

"Sosyalizmin neden bu kadar etkisiz kaldığına" on üç cevap

Birleşik Devletler işçi tarihi konusundaki tartışmalar "Amerikan istisnailiği" özelliklede sosyalizmin yokluğu üzerine odaklanmıştı. Sombart'ın klasik *"Amerika'da neden sosyalizm yoktur"* (1906,19769) sorusu sosyalizmin yokluğu (değerlendirme için bkz. Lipset 1977; Foner 1984 ve Laslett ve Lipset 1974)

konusunda en azından on üç farklı görüş oluşmasına yol açmıştı. Bu on üç görüş Amerika'nın individüalizm (bireycilik), bölgecilik veya demokrasi yerine sosyalizmi getirmeyi düşünüp düşünmediği üzerine oluşmuştur.

İndividüalizm (bireycilik)

1. *Küçük arazi sahipliği egemenliğine dayanır.* Koloni yerleşmelerinin Devrim, Jefferson ve Jackson hareketlerinin merkezini oluşturan küçük özel çiftliklerden oluşuyordu. Küçük çaplı mülkiyet sahipliği ideolojisi daha en başından egemen hale gelmişti. Amerika başta "feodalizme" sonraları sosyalim soğuk bakmıştı (Hartz 1955; Grob 1961 [bireyciliğin beş temel argümanını ele almıştı]).

2. İlk olarak Turner tarafından 1893'te ortaya atılan *sınırlar tezi*'ne göre, Amerika'nın sınırlarını savaşçı düşmanlara sert mücadelelerle genişletmeye çalışmak kolektifliği düşman individüalizmle sonuçlanmıştı. Sınırlar mitsel bir kültür yankılanmasına uğradıkça, sınıf mücadelesinden ziyade tüm Amerika'da ırksal ve mekânsal mücadelelere yol açmıştı (Slotkin 1985).

3. *Ahlaki Protestanlık* individüalizmi desteklemişti. Devletin belli bir dini olmaması ve çok güçlü Protestan hiziplerinin varlığı, Amerika'da bireylerin sosyal problemleri kendi ahlaki değerleri dışında çözmeye çalışmasına yol açmıştı.

4. *Değişkenlik* fırsatları bireyleri toplumsal gelişmeden ziyade bireysel başarı peşinde koşmaya itmişti.

5. *Kapitalizmin getirdiği zenginlik* Amerikalıları büyük ölçüde etkilemişti. Özel mülkiyet işleriyle uğraşmaktan vazgeçmeye başlamışlardır. Amerikalı işçiler materyalist bireyler haline gelmişlerdir.

Bölgecilik

6. *Irkçılık.* Kölelik ilk zamanlarda işçi sınıfını bölmüştü. Irk ayrımı İkinci Dünya Savaşı sonrasında bile devam ediyordu ve özellikle 20. yüzyılın başlarında siyahların kitleler halinde kuzeye göç etmesi sırasında doruk noktasına ulaşan bu durum, siyah ve beyazların sınıfsal kaynaşmasını zora sokmuştu. (Laslett 1974'te bölgeselcilik konusundaki tüm açıklamaları yapmıştı)

7. *Göç.* Göç dalgaları etnik, dilbilimsel ve inançsal bölünmelere yol açmıştı. İlk göçmenler mesleki anlamda kökleşerek, etnik farklılaşmanın da etkisiyle bölgeciliği arttırmışlardır. 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşen Katolik grup göçleri sosyalizme sekte vurmuştu, zira o dönemde kilise sosyalizme karşı bir haçlı seferiyle meşguldü. Kraditor'a (1981) göre göçmenler sınıflarından çok etnik kökenlerine önem veriyordu. Onların amacı bir işçi sınıfı topluğu kurmaktan ziyade kendi kendine yeten etno-kültürel yerleşim bölgeleri yaratmaktı. İşçi toplulukları kolektif emeğin önemini güçlendirmemişti, tersine altını oymuştur.

8. *Kıtasal çeşitlilik/farklılık.* Amerika'nın büyüklüğü ve çeşitliği sanayileşmenin bölgeler arasında farklılaşmasına neden olmuştur. Farklı yerlerdeki insanlar mekânsal olarak birbirlerinden uzaklaşmışlardır ve bu birçok bölgede sendikalarda çözülmelere yol açmıştı. İşçiler arasında göç arttıkça bir tür kalıtsal işçi sınıfı topluluklarının meydana gelmeyeceği kesinleşmişti. Ulusal sınıf dayanışması aslında hiçbir zaman gerçekleşmemişti.

9. *Tarikatçılık.* Amerikan işçi sınıfı Emek Şövalyeleri, Amerikan İşçi Federasyonu, rakip sosyalist partiler, sendikalistler, Endüstriyel Birlikler Kongresi ve Komünist Parti gibi gruplar arasında kendi içinde bölünmüştü. Kendi içlerinde mücadele etmek yerine kapitalizme karşı mücadele etselerdi sonuç farklı olacaktı (Weinstein 1967; Bell 1974).

Amerikan demokrasisi

10. *İlk dönem eril demokrasi.* Amerika'da eril demokrasi 1840'larda işçi sınıfının doğuşundan önce ortaya çıkmıştı. Perlman'ın (1928:167) ünlü sözleri bu durumu "oy sandığının hediyesi" olarak açıklıyordu. Bu bakış açısı, Amerikan demokrasisini iyimser bir bakış açısıyla açıklıyordu: İşçiler sosyalizm gibi alternatif ideolojilere başvurmaksızın liberal demokrasi yoluyla acılarına çözüm bulabiliyordu (Lipset 19849).

11. *Federalizm.* Birleşik Devletler Anayasası devlet iktidarlarını oldukça zayıf bir federal hükümet (sanayileşmemiş küçük başkenti olan federal bir hükümet),daha güçlü eyalet hükümetleri ve başkanlık, Kongre meclisleri, bağımsız mahkemeler den oluşan üçlü yapı arasında paylaştırıyordu. İşçiler dikkatlerini birçok devlet kurumu arasında bölmek zorundaydı ve bu da ulusal sınıfların siyasallaşma ve birlik olmayı zorlaştırmaktaydı (Lowi 1984).

12. *İki partili sistem.* İşçi sınıfının ortaya çıkmasıyla iki zıt görüşlü parti kurumsallaştı. Kongre seçimleri farklı seçim bölgelerinde yapılırken, başkanlık seçimleri ulusal boyutla gerçekleşen tek bir seçimle yapılmaktaydı. İşçi partisiyle birlikte ortaya çıkan üçüncü partiler ilk başlarda sadece küçük azınlık grupları ile ulusal siyasette temsil edilmeye başlanmıştı. İşçi sınıfı ilk başlarda seçimi kazanamayacak bir işçi partisi kurmak yerine başkanlık ve senatörlük seçimlerini kazanabilecek burjuva partiler ile çalışmalarını sürdürmüştür. Bununla birlikte bu partilerde de sadece seçim bölgelerinde güçlüyken, federal sistemde etkisiz kalıyorlardı. Bu durum parti içi disiplinin etkisini azaltmış ve işçileri daha geniş kapsamlı sınıfsal programlara karşı duyarsızlaştırmıştı.

13. *Baskı.* Amerikan demokrasisinin işçi sınıfı hareketlerine karşı aşırı düzeydeki gerek hukuki gerekse askeri baskısı işin gülünç tarafını oluşturmaktaydı(Golldstein 1978;Forbath 1989).

Bu on üç argüman da Amerikan sosyalizminin zayıflığını açıklama noktasında belli bir önem taşımaktadır. Bu sonucu yeterince açıklıyor mu? Yani önlerine çıkarılan tüm bu tuhaflıklara rağmen sosyalistler nasıl başarı olabilirdi?

Ancak Amerika'daki tuhaflıkların hiçbiri bunların ortaya koyduğu kadar etkili olmamıştı. Amerika'da daha önce bu kadar olağanüstü bir durum da yaşanmamıştı. Daha önceki hiçbir ulusal meselede böylesine bir niteliksel bölünme olmamıştı. Bu farklılıklar kökensel değil, statüseldi. Daha önce Britanya sosyalizminin 1914'e kadar oldukça etkisiz olduğunu ele alırken bu durumu görmüştük. Amerika'daki aşırılık da kuruluşundan itibaren gelmemişti, aşamalı olarak meydana çıkmıştı. Bu yüzden özgün ve devamlı Amerikan istisnailiği veya aşırılığı konusundaki açıklamalarda sınırlı bir gerçeklik payı vardır. İlerde göreceğimiz Amerikan aşırıcılığı böle bir dönemde doğmuştur.

Amerikan işçi sınıfının Birinci Dünya Savaşı'na kadarki gelişimi

İlk olarak Amerikan aşırıcılığının doğası ve zamanlaması üzerinde duracağım. Birçok yazara göre bunun nedeni ekonomik iktidar ilişkilerinden çok siyasi kökenlidir (Montgomery 1979; Foner 1984: 59; Marks 1989:198). Amerika'nın diğer Kıta Avrupası ülkelerinden farkı şudur: Hiçbir parti Eugene Debs'in 1912'deki başkanlık seçimlerinde aldığı % 6'dan daha fazla oy oranına ulaşmamıştı. Amerika'yı Britanya ve İngiliz Milletler topluluğu ülkelerinden ayıran özelliği ise sendika hâkimiyetinde bulunan bir işçi partisine sahip olmamasıydı. Amerika'da hiçbir zaman kayda değer büyüklükte ve sendika hâkimiyetinde bulunan bir işçi partisi olmamıştı. Ancak bu aşırıcılık sadece siyasi olmamıştı: 20. yüzyıl Amerikan sendikaları aynı zamanda aşırıcı bir karaktere büründükçe, önemlerini kaybetmişlerdir. 1990'da Amerika'da işçiler arasında sendika üyeliği o zamana kadar gelişmiş kapitalist ülkelerdeki en düşük oran olan % 15'in altına düşmüştür ve bu oran hala düşmektedir. 1958'de Bir Mayıs, Başkan Eisenhower tarafından Amerika İşçi Federasyonu'nun (AFL) onayıyla resmi olarak kabul edilmişti. Bu,Amerikan işçi hareketleri tarihi ışığında yapılan(ilerde de göreceğimiz gibi) akıllıca bir yeniliktir. Yabancı uyruklu biri olarak eyalet ve ulusal politika da sendikaların yokluğunu şaşkınlıkla karşılamışımdır. *Komünist Manifesto* Amerikan kolej öğrencilerine en az *Gılgamış Destanı* kadar tuhaf gelmektedir.

Siyasal ve ekonomik Amerikan aşırıcılığı ne zaman doğdu? Tablo 18.1 ve 18.2 de belirtilen sendikalaşma ve grev katılım oranları aşağı yukarı sanayileşme oranından beklediğimiz kadardır. Aslında, Holt (1977:14-16) tarafından gerçekleştirilen demir ve çelik endüstrisi hakkındaki daha gerçekçi karşılaştırmalı çalışmalara göre,Amerika'da sendikalaşma oranı 1892'de % 15 civarındayken, Britanya'da bu oran % 11-12 civarında kalıyordu. Daha önceki ulusal sendika üyeliği ile ilgili tahminler 1850'lerin ortasından 1860'ların ortasına kadarki dönemde Britanya'da oranın % 6 iken, Amerika'da % 5 'te kaldığını göstermektedir. 1870'lerde Britanya'da bu oran % 10 iken, Amerika'da % 9 da kalmıştı. 1880 yılıyla, tekrar yükselişe geçmeden önce, Amerika'daki oran % 4'e, yani Britanya'daki oranın yarısına inmişti (Ulman 1955: 19; Rayback

1966:104,111; Montgomery 1967:140 -1; Fraser 1974: 76). Britanya'daki sanayileşme oranı daha yüksek olduğundan sendikal yoğunluğun daha yüksek ve istikrarlı olmasını beklememiz gayet doğaldır. Ancak bu rakamlar Amerika'da sendikal yoğunluğun ilk başlarda Britanya'dan çok daha düşük olmadığını göstermektedir.

Bu tür rakamlar kabataslaktır. Kesin olsalar bile, bize sadece sınıfsal örgütlenmeler konusunda bazı temel bilgiler sağlamaktadırlar. Yüksek oranlı sendikal yoğunluk veya grev katılım oranı bize yüksek oranda sınıf bilincine sahip işçilerin veya yaygın bir şekilde tipik Amerikancılık olarak tanımlanan etkin "mesleki sendikalaşma"nın varlığına kanıt olabilir. 19. yüzyıl Amerikan işçi hareketleri konulu bir araştırma üç temel nokta üzerinde durmaktadır.

1. 19. yüzyılın büyük çoğunluğunda sanayileşme karşılaştırmalı olarak ele alındığında, Amerikan işçilerin Avrupalı işçilerden hiç de geride kalmadığı görülür. Amerikalı işçiler oy hakkı elde edebilmek için aktif şekilde mücadele etmişti. Çartizm veya 1848'de gerçekleşen başkaldırı gibi devrim benzeri bir harekete ihtiyaç duyulmamıştı; ancak, birçok Amerikan mücadeleci popülist cumhuriyetçiliğin etkisiyle köktenci bir yapıya sahipti. İşçilerin çoğu Kuzey'de olduğu için, eyalet hakları konulu ana ulusal yayın herhangi bir bölünmeye yol açmamıştı. Radikal ancak devrimci olmayan bir şekilde Amerikan sendikaları az da olsa geride kalmasına rağmen hemen hemen Britanya'dakilerine benzer bir şekilde gelişim göstermişti. Küçük zanaat toplulukları güvenilirliği ve fayda sağlamayı arttırmış, çok yönlü fiyat sabitleme çalışmalarında bulunmuş, kendi işçilerini tutmuş, zanaat alanlarına girişleri kurallı hale getirmiş ve aşamalı olarak önce bölgesel, sonra da ulusal boyutta teşkilatlanmıştı. Bazı büyük çaplı genel sanayi sendikalarında bir takım girişimlerde bulunulmuş, ancak bunlar ticari akımlara ve işveren hamlelerine karşı dayanamamıştı. Çok az sendika sosyalistlere sıcak bakıyordu; çoğu Britanya'da 19. yüzyılın ortalarında olduğu gibi, temkinli ya da en iyi ihtimalle mutualist bir şekilde yaklaşarak yasal haklar kazanmak istiyordu. 1870'lerden önce Amerika'da Sağ'da yada Sol'da aşırıcılık çok düşük düzeylerdeydi (Ulman 1955;Rayback 1966: 47-128; Montgomery 1967,1979:9-31;Wilentz 1984).

Tüm bunların yanında ise Amerikan işçi sınıfı tarihini diğerlerinden ayıran bir husus çoktan ortaya çıkmaya başlamıştı. Diğer sanayileşmekte olan ülkelerde aile ve yerel çevre bağları iş dayanışmasını destekler nitelikteydi. Ancak Amerika'nın birçok kentinde, örgütlenmeleri, işçi sendikalarından daha kolay bir şekilde iki partili demokrasinin getirdiği yerel himaye politikalarını elde eden etnik ve dinsel topluluklar yüzünden çok düşük düzeylerde kalmıştı (Hirsch 1978; Katznelson 1981).

2. O dönemde Amerikalı işçiler İkinci Sanayi Devrimi'ne Britanya'dakilerden daha iddialı ve örgütlü bir şekilde cevap vermişlerdir. Demiryolu ağının ciddi bir şekilde artmasıyla Amerika endüstrileri, madenler ve ban-

kalar içersinde 1870'ten itibaren büyük çaplı birleşmeler yoluyla büyüme gerçekleşmişti. Tröstler ve tekeller düzensiz bir şekilde lağvedilirken, holdingler büyüyordu. 1900'lerin gelmesiyle anonim şirketler arasında büyük bir birleşme ve bilimsel idare anlayışı dalgası ortaya çıktı. 1905'te en büyük yüz şirket endüstriyel sermayenin % 40'ına sahipti. Bu oran diğer ülkeler içindeki en yüksek miktardı. Birleşmeler muhtemelen işverenlerin mesleki özerklik, ustalık, ücretler ve ülkelerdeki çalışma şartlarına yönelik en büyük atağı olmuştur. Zanaatkârlar ve sendikalar özellikle hedef alınmıştı. Ustalaşmadaki bozulma ve sendikalardaki çözülme çoğunlukla tarım alanında çalışanların grev kırıcı işçiler olarak tutulmasıyla gerçekleşmişti. İşverenler artık daha örgütlü, daha atak ve daha yaratıcı hâle gelmişti. İşverenlerin tuttuğu ajanlar Amerika İşçi Federasyonu İdari Kurulu'na kadar her düzeydeki sendikanın içine sızmıştı. Goodyear Lastik Şirketi 800 kişiden oluşan bir "uçak filosu" kurarak, bu kişileri herhangi bir grev durumunda işleri devam ettirmek üzere üç yıldan fazla eğitmişti (Montgomery 1979: 35, 59). 19. yüzyılın sonunda aşırıcılar, işçiler değil işverenler olmuştur. 15. ve 17. Bölümlerdeki argümanlara göre işveren aşırılıkçılığı işçiler arasındaki birliği ve ataklığı arttırmış olmalıydı. Öyle de oldu. İşçiler buna birçok kapsamlı grev dalgaları ve sendika genişlemeleri sırasında tepki göstermişti. Sendikaların en önemli silahı olan toplu grev, Amerika'da 1870-1900 yılları arasında Britanya ve Almanya'daki kadar yaygındı. 1872'de 100.000 New York'taki zanaatkârlar sekiz saatlik mesai talebiyle grev yapmıştı. Ertesi yıl en az sekiz büyük kuzey kentinde işsizliğe karşı büyük çaplı toplu grevler yapılmıştı. Rayback, 1877'de gerçekleşen ve başka birçok işçi grubu tarafından da desteklenen demiryolu grevinin "19. yüzyıldaki en büyük katılımlı grev olduğunu" ve "işçiler arasında sınıfsal dayanışma ruhunu ulusal düzeye taşıdığını" belirtmişti (1966:135-6). 1880'de Emek Şövalyeleri tarafından zanaatkârlar ve endüstriyel meslek grupları arasında dayanışmayı ve sermayeye karşı sınıf karşıtlığını talep eden bir büyük sendikal grev gerçekleşmişti.1886 yılıyla birlikte Şövalyeler % 10'unu tarım dışı işçilerin oluşturduğu 703.000'lik üye sayısına ulaşmıştı.1886 Bir Mayıs'ında, daha kısa mesai süreleri için 190.000 bin işçinin işe gitmemesi ve 150.000'inin de iş yavaşlatması yoluyla çok büyük bir toplu greve sahne oldu. Yılsonu itibariyle sendikaya 100.000 işçi daha katılmıştı.

Diğer birçok sendika gibi Şövalyeler de birliklerini istikrarlı hale getiremeyerek düşüşten kurtulamadılar. Amerikan İşçi Federasyonu bundan dolayı daha çok zanaatlar sendikalarıyla işbirliği yapmaya başladı. Bunun dışında başka grev dalgaları da olmuştu. 1889-94 arası gerçekleşen grevler ise akabinde gerçekleşen grevlerin neredeyse iki katı büyüklüğündeydi (Montgomery 1979: 20-21). 1892'de yaşanan genel grev New Orleans'ta hayatı üç gün felce uğratmıştı; 1894'te "işsizler ordusunun" düzenlediği grevler Kuzey ve Güney'i aynı derecede etkilemişti, sonrasında gerçekleşen Pullman Grevi ulusal demiryolu

hizmetlerinin durmasına yol açmıştı. 1897 ve 1898'de 100.000 maden işçisi greve girmişti. 1902-4 yıllarında Batı Maden İşçileri Federasyonu, "sosyal ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi" talebiyle greve çıkmıştı. Tüm bu grevler sırasında sendika üyeliği olmayanlarda işçilerin üye işçilerin yanında eyleme katılmıştı. Bunların birçoğu sosyalistler tarafından manipüle edilmişti.

1870'lerdeki Amerikan İşçi sınıfı hareketleri gerek sayıca, gerek sosyalizm yandaşlarının aktifliği açısından 1900'lerden geri kalmamıştı (Tablo 18.2 bu düşüncelerin ilk kısmını desteklemektedir). Almanya'da 1872'de 109.000, 1889-90 arası 394.000, 1900'de 132.000 ,1905 ve 1912'de yaklaşık yarım milyona yakın kişi grevlere katılmıştı. Fransa'da da benzer bir durum yaşanmıştı (Boll 1989). Britanya'da 1870'lerin başında ve 1889-93 yılları arasında durum benzer iken;1894-5,1898 ve 1908'de katılımlar azalmış; ancak daha sonra 1910-12 yıllarında katılan kişi sayısı bir milyonu aşmıştı(Cronin 1989:82-3). Amerika sadece dönemin sonunda(1905 civarı) herhangi bir rakamsal artış olmamasından dolayı diğerlerinden ayrılır. Engels, Edward Aveling ve Eleanor Marx gibi yabancı sosyalist gözlemciler ilk dönem ataklığı üzerinde fikirlerini dile getirmişlerdir. Bu gözlemciler Amerikan sosyalizminin cumhuriyetçi nitelikler taşıdığını belirtmektedirler. Emek Şövalyeleri tüzüklerinde "İşçiler ve cumhuriyetçi hükümetin ücret sistemi arasında kaçınılmaz ve karşı konulamaz bir çatışma bulunmaktadır" ifadesine yer vermişti. Ancak yabancı sosyalistler yerel cumhuriyetçilik ve DeLeon'un Sosyalist İşçi Partisi ve Debs'in Sosyalist Partisi gibi küçük Marksist partiler arasında yararlı bir uzlaşmanın olmasını ummaktaydı. Marksist sosyalist bir partinin varlığı Amerika'da mümkün olmamış olabilir, ancak neden Britanya tarzı bir işçi partisi ile zanaatkâr ve sanayi sendikaları arasında bir birleşme yoluyla tek bir işçi hareketi yaratılamamıştı?

3. İşçi politikaları 1900'lere kadar Britanya'dakinden geri kalmamıştı (siyasal ve ideolojik tarih açısından en yakın ülke). 1870'lerde Britanya'dan daha önce Amerikalı sosyalistler büyük grevler düzenlemişlerdir. Onların fikirleri Emek Şövalyeleri'nin sloganlarında ekonomik ve siyasal söylemleri bir arada kullanmasına yol açmıştı. Bunu "ücret sisteminin kaldırılması" ve "işçi sınıfının özgürleştirilmesi" gibi sloganlardan rahatlıkla anlamak mümkündür. Amerika İşçi Federasyonu, Emek Şövalyeleri, çiftçiler ve radikal siyasiler tarafından birleşik işçi partileri kurulmasına yönelik birtakım girişimlerde bulunulmuştu (19. Bölüm'de ele alınmıştı). Bunlar endüstriyel ve tarımsal alanda gelişmiş kentlerde ve eyaletlerde gerçekleştirilen seçimlerde başarılı olmuşlardır. Britanyalı sosyalistler Amerikan modelinin örnek alınması gerektiğine dikkat çekiyordu.

1893-4'te Amerika İşçi Federasyonu daha da ileri gitmişti. Reform niteliğinde sekiz saatlik çalışma süresi, kamu hizmetlerinin halka ait olması, ulaşım, madencilik, sigortasız ve sözleşmeli işçi çalıştırma ve zorunlu eğitim gibi konuların ele alındığı on bir maddelik bir program üzerinde tartışmıştı. Açılış

konuşması "bağımsız işçi politikası ilkesi" ile başlamış ve "tüm üretim ve dağıtım işleriyle uğraşanların kolektif mülkiyet ilkesi" talebiyle sona ermişti. Bu kararlar sendikalar tarafından daha sonra kendi içlerinde tartışılacak ve 1894'te yapılan konferansta oylanacaktı. Birçok sendika bu kararları onaylamıştı; ancak özellikle başkan Samuel Gompers ve Amerika İşçi Federasyonu'nun bazı liderleri buna karşı çıkmış ve siyasal sendikalaşmaya karşı örgütlenmişlerdir. Amerika İşçi Federasyonu ulusal sendikalara eyalet ve yerel sendikalara tanıdığından daha fazla delege seçme hakkı veriyordu (Grob 1961:141). Bundan dolayı 1894 anlaşması birçok açıdan çıkarlar doğrultusunda değiştirilmiş ve çıkmaza sokulmuştu. Maddeler tek tek onaylanmış; ancak kamu mülkiyeti konusu sadece toprakların kamulaştırılması olarak kabul edilmişti. İlk öneri 861'e karşı, 1.345 yola ve programın tamamı 735'e karşı 1.173 oyla reddedilmişti. Sosyalistler Gomper'i koltuğundan ederek intikam almışlardı.

1895'te yapılan antlaşma sonuçları daha belirgin hale getirmişti. Gompers tekli maddeleri kabul ederek koltuğunu geri almıştı; ancak parti politikalarına karşı muhalif bir teşkilatlanma kurma çalışmalarına da devam ediyordu. Gompers birçok sendika tüzüğünde yer alan "adaylar siyasi görevlerde bulunamazlar" ibaresinden faydalanmıştı. O tarihten sonra Gompers 1924'teki ölümüne kadar başkanlığa devam etti. Sosyalistlerin birçok azınlık grubunu manipüle etmesine rağmen, Amerika İşçi Federasyonu ısrarla bir işçi partisi fikrine karşı çıkmıştı. Sosyalistler tüm yasal önerileri geçirebiliyorlardı; ancak eğer Amerika İşçi Federasyonu mevcut iki partinin bunları kabul edeceğinden emin olursa o yasalar ölü yasalar niteliğinde oluyordu.

1890'ların ortasında, Amerikan sendikaları Britanya'dan daha önce yenilikçi işçi partisine yakınlaşmaya başlamıştı. Britanya Sendikalar Konfederasyonu 1899'da neredeyse hiçbir politikası olmayan işçi partisine az sayıda oy vermişti. Amerika'da da ilk başlarda durum benzerdi. Tüm bunlara rağmen gerekli onay verilmişti ve bunu sadece Gompers'in entrikalarına bağlamak doğru olmayacaktır. Oylama birbiriyle yakından ilgili iki yapı ortaya çıkarmıştı:

1. Amerikan ulusu kendi içinde birçok açıdan bölünmüştü. Din birçok ülkede sorun olmuştur; buradaki durum daha çok etnik, bölgesel ve toplumsal kökenlere dayanıyordu. Amerika İşçi Federasyonu üye ve yöneticilerinin yarısı Katolik'ti. Amerika İşçi Federasyonu toplantılarındaki sosyalist akımlar Katoliklerden çok az destek almıştı; ancak, Katolik delegeler Protestan ve Yahudilerin üçte ikisini etkilemeyi başarmıştı. Katolik-Protestan farklılıklarını bu bölümün son kısmında ele alacağım.

2. Zanaatkârlar ve diğer işçiler arasındaki sorunlu bölgesel ilişki sorun yaratmaktadır. Her sektörden(madencilik, tekstil, biracılık vb.) işçinin barındığı beş büyük sendika Amerika İşçi Federasyonu'nda % 25'in altında üyeye sahipken, AFL toplantılarında Sol oyların % 49-77'sini sağlıyordu. İş piyasasında ayakkabıcılık, tornacılık, marangozluk gibi sektörlerdeki tekellerini yerli

iş piyasasına kaptıran zanaatkâr sendikaları fasılalı destek talebinde bulunmuşlardı. Matbaacılık, kalıpçılık ve lokomotif mühendisleri gibi daha güvenli kapalı zanaatkar sendikaları Gompers'in "saf ve basit sendikacılık" fikrine büyük oranda oy desteği vermişlerdi (Marks 1989: 204-10,235-7; Laslet 1974). Ancak AFL tüzüğü ulusal boyuttaki bu zanaat sendikalarının oylamada üstün gelmesine izin vermişlerdir.

Böylece AFL'nin "kolektif işçi doktrini" dinsel, etnik, bölgesel ve zanaatkâr bölgeciliği yüzünden bölünmüştür. Bu tam anlamıyla ulusal sınıf hareketine uygun değildi. Bunun nedenini açıklamaya çalışmak zorundayım.

Bu dönem ve sonrasında, Amerikan işçi hareketi farklı örgütlü "partiler" şeklinde sürmüştür. Diğer ülkelerden farklı olarak her biri farklı örgütlerde etkili olan üç ayrı eğilim birbiriyle mücadele etmişti. AFL'nin, dolayısıyla da tüm hareketin çoğunluğu *korumacı, bölgesel* zanaat sendikacılığı fikrini savunmuştur. İkincil olarak AFL içinde genel sanayi sendikacılarından oluşan küçük bir azınlık grup daha kapsamlı *mutualist sınıf* hareketini savunmuşlardır. Tablo 18.1'de gösterildiği gibi her ikisinin de üyelerinin toplamı Birinci Dünya Savaşı öncesinde diğer benzer ülkelerdekinden farklı değildir ve içlerindeki bölünmeler özünde Britanya ya da Fransa'dakinden farklı değildir. Ama aynı zamanda radikal sanayi sendikacıları *sendikalist* Uluslararası Dünya İşçileri ("Wobblies"). 1905'ten itibaren Wobblies vasıfsız ve marjinal işçiler, bazen de oy hakkı bulunmayan kadın ve göçmenlerin katıldığı küçük çaplı grevler düzenlemişti. Wobblies ödemeli üyelikler ve toplu iş görüşmeleri ile pek ilgilenmiyordu; ancak sarf ettikleri sözler ve gürültülü eylemleri zengin sınıfına korku salmaya yetiyordu (Ddubofsky 1969). Savaş onları büyük ölçüde etkilemişti. Sonrasında bu bölünme yeni bir şekle girdi. Sanayi sendikaları AFL'ye rakip olacak Sanayi Sendikaları Kongresi adında bir birlik kurmuştur.

Üçüncü eğilim ise daha çok sanayi sendikaları ve Batı'da Sosyalist Parti içersinde gelişen *yenilikçi sosyalizm* doktriniydi. Bu hareket 1912'de düşüşe geçmeden önce 118,000 üyeye ulaşmıştı. 1914'te çoğunlu küçük sanayi işletmeleri, madencilik ve demiryolu işletmeleri bakımından gelişmiş üç büyük kentin taşra belediyelerinde ve devlet dairelerinde görevlendirilmek üzere 1,200 temsilci seçmişti. Ancak bu oluşum 1920'den sonra keskin bir şekilde düşüşe geçmiş ve parçalanmıştı. Bu parçalanmadan çıkan en aktif yeni oluşum Komünist Parti'dir (Weinstein 1984).

Zanaat sendikacılığı, sanayi sendikacılığı ve yenilikçi sosyalizm bu iç parçalanmaların etkisiyle zayıflamışlardır. Üye sayısındaki artış ve 1930'lardaki ataklığa rağmen Amerika hala Avrupa'dan gerideydi. Özünde bölünmeden dolayı, Amerikan işçi hareketi 1960'lardan sonra neredeyse tamamen kayboldu. Birleşik Devletler'deki işçi hareketleri arasındaki ilişkiler şimdi birlik olma anlayışından çok uzak hale gelmişti; artık hakimiyet yerel işçi piyasaları, işve-

ren tarafından şekillenen daha istikrarlı ve kurumsal bir iş piyasası; ve ikincil piyasada aşırı düzeylere ulaşmış sömürü düzenindeydi.

Tüm bunların etkisiyle, 1890'lar ve 1900'lerin başı ekonomik ve siyasal hareketlenmeler açışından bir dönüm noktası olmuştur.[3] Ulusal sınıf kimliği ve daha yeni ortaya çıkmaya başlayan sosyalizm yerini yerelcilik, bölgecilik ve hizipçiliğe bırakmıştı. Diğer ülkelerde zanaatkâr-vasıfsız elemanlar arasında bölgesel hatalı ilişkilerin ve bazı yerlerde ideolojik hizipçiliğin (örn. Fransa, Almanya) olduğunu görürüz; ancak Amerika, belirgin bir yerelcilik anlayışıyla bunu kaynaştırmıştı. Bölgecilik, eşsiz bir şekilde ideolojik hizipler ve yerel cemiyetler ile ilişki kurmuş, işçi sınıfı kimliğini ve gücünü büyük ölçüde zayıflatmıştı. Neden kaynaşma? Kronolojik veriler uzun soluklu "Amerikancılık" veya "bireyciliğin" dönemin işçileri tarafından benimsendiğini savunan bu ilk grup açıklamaları büyük ölçüde geçersiz kılmaktadır (Bu aynı zamanda 1984'te Wilentz tarafından da vurgulanmıştı). 19. yüzyıl Amerikan işçilerinin grev oranı ve sosyalizmi benimseme düzeyi hemen hemen diğer ülkelerle benzer olmuştur. Peki, daha yüzyılın başındayken bu sınıf organizasyonuna ne olmuştur? Benim cevabım Amerika'daki dört ayrı siyasal belirginleşme üzerinde yoğunlaşacaktır.

1. *Yurtiçi militarizm.* Daha önce Amerikan işverenlerin aşırıcılığı üzerinde durmuştuk. Bundan dolayı mantıklı cevaplardan biri, Amerikan işçi sınıfının güç kullanılarak baskı altına alındığı olacaktır. Büyük grevlerin çoğu şiddetli mağlubiyetlerle sonuçlanmıştı. Son derece iyi bir havada geçen (Katznelson 1981: 58-61) 19. yüzyıldan sonra, Amerika İç Savaşı'ndan sonra diğer kanada kaymıştı. Taft ve Ross (1970:281) bu durumu basitçe açıklamışlardır: "Birleşik Devletler'in emek tarihi dünyadaki sanayileşmiş ülkeler arasında en kanlı ve en şiddetli olanıdır". Aslında Rusya'da durum daha kötüydü, ancak bunun haricinde ilginç olan durum Amerika'da bu dönemdeki sanayileşme ve paramiliter baskıydı. Amerika'nın istisnailiğinin savunan birçok yazar bu durumdan bahsetmemekte, hatta Amerika'daki şiddetin çok küçük boyutlarda kaldığını çekinmeden dile getirmektedirler (Perlman 1928; Hartz 1955; Grob 1961 ; Lipset 1977,1984). Ancak durum bunun tam tersidir.

1870'ler ve sonrası dönemde Amerikalı işçiler iki türlü baskıya maruz kalmıştı. İlk olarak anayasanın ve sözleşme serbestisinin yasal yorumlarından(liberal-kapitalist) dolayı büyük ölçüde rahatsız olmuşlardır. Medeni haklar 19. yüzyıl Britanyası'na benzer bir şekilde toplumsal olmaktan çok bireysel

---

[3] Pek katılmama rağmen Amerikalı meslektaşlarım beni 1930'lar ve 1940'lardaki felaketlerden sonra Amerika'da 1950'lerin de bir dönüm noktası niteliğinde olduğu konusunda ikna etmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu durum Amerikan ekonomisinden değil, siyasal belirginleşmeden kaynaklanmıştı. Bana göre Amerikan işçi hareketinin düşüşü 1914'ten önce belli olmuştur. Ancak bunu uygun şekilde savunmak için bu ciltte ele almadığım 20. yüzyıl dönemini kapsamlı bir şekilde tartışmak gerekir.

haklara dayanıyordu. 1842'den itibaren sendikalaşma ve grev hakkı prensipte yasal olmasına rağmen, sempati grevleri, üretici ve tüketici boykotları işverenlerin yasal hakkı olan mallarını kontrol etme tasarrufuna karşı düzenlenen "komplolar" olarak tanımlanıyordu. İşverenlerin grevleri sona erdirmek için grev kırıcı işçiler tutması ise genellikle kanunlara aykırı olarak tanımlanıyordu. İşverenler polisi mahkemeye gitmekle tehdit edip işçilere karşı yasaları uygulamalarına zorluyordu. Hâkimler ise, işçilerin bu taktiklerini temel mülkiyet haklarına karşı "zorbalık" , "diktatörlük" ve "gaspa teşebbüs" olarak değerlendiriyordu. İşçi hakları daha çok bireysel haklar temelinde oluşturulmuştu; ancak 1894'ten itibaren Anayasa Mahkemesi devreye girmiş ve Sherman Akdi'ni, yapılış amacı olan kurumsal tekelleri engellemekten, sendika tekellerini engellemek olarak değiştirmişti. Buna göre, eğer grev ve boykotlar işçi maaşları ve çalışma koşulları gibi bireysel yasal hakları elde etmek için yapılmamışsa "kötü amaçlı" olarak tanımlanıyordu. 1890'lardaki destek grevlerinin % 15'inden ve 1900'lerdekilerin ise % 25'ten fazlasına yönelik bir takım cezai işlem uygulanmıştı. İşverenlerin tali lokavtları ve sigortasız işçi çalıştırmalarına yönelik yasal işlemler yapılmamaktaydı; işverenler işyerlerinde istedikleri gibi uygulamalar yapıyorlardı.

Mahkemeler aynı zamanda sendika lehinde yasalarda da bazı olumsuz uygulamalar gerçekleştirmekteydi. 1900'lerle birlikte eyalet mahkemeleri ve federal mahkemeler maaşların kuponlarla ödenmesi (şirket mağazalarında geçerli kuponlar), erkek işçilerin çalışma saatleri ve koşulları (genellikle kadın ve çocuk haklarına yönelik ahlaki sorumluluklar da ele alınmaktaydı), komplo suçunun kapsamı gibi yaklaşık altmış işçi yasasını iptal etmişti. Tüm bunlar "sınıf mevzuatı" olarak adlandırılmıştı. Genel sendikalara ve sosyalistlere karşı uygulanan yasal baskılar daha sertti; çünkü bu grupların düzenlediği grevler ve boykotlar bireysel çıkarlardan çok uzaktı. Bu türden eylemlere katılan işçilerin neredeyse hepsine yönelik cezai işlemler uygulanmıştı; dayanak olarak ise bu kişilerin eylemlerinin özgürlükten çıkıp "diktatörlüğe" kaydığı gösteriliyordu (Fink 1987; Forbath 1989; Woodiwiss 1990).

Bunun yanında, yasalar uygulanırken askeri ve paramiliter uygulamalardan da yararlanılmaktaydı. Büyük eylemlerde 1.000-2.000, küçük çaplı olanlarda ise 100-200 kişi tutuklanmaktaydı. Polis, birçok grevde takviye kuvvetlerin de yardımıyla eylemleri kontrol etmede yeterli oluyordu. Ancak bazı büyük çaplı grevlerde, Avrupa'da pek de bilinmeyen eyalet milislerinden, ordu kuvvetlerinden, ücret karşılığı tutulan sivil kuvvetlerden ve grev kırıcı işçilerden yararlanılmaktaydı. Eyalet milisleri, zaman zaman federal kuvvetlerin de yardımıyla, 1877-1903 arasında beşten fazla eylemde görevlendirilmişlerdi; ve zamanın en büyük paralı ordusu olan Pinkerton Hafiye Birimi'nin Birleşik Devletler ordusundan daha fazla elemanı vardı.

Bu eylemlerde sadece tutuklamalar gerçekleşmemişti. İşçi olaylarında yaşanan ölüm oranları Tablo 18.4'te de görüldüğü üzere, Çarlık Rusyası'ndan sonra en yüksek oranlardır. Peki, Amerika'daki bu şiddetin sebepleri neydi? Bunun sebebi belki de silah taşımadaki yaygınlıktı. Grev zamanları insanlardaki duygular daha da yoğunlaşmaktaydı ve ortaya çıkan kargaşanın da etkisiyle soğuk rüzgârlar esmekteydi. Silah taşıma oranlarının aşırı yüksek olduğu bir yerde ölüm olaylarının bu düzeyde olmasına pek de şaşırmamak gerekir. Britanyalı futbol holiganları ve polisle çatışan Amerikan getto isyancılarını karşılaştırdığımda, Amerikan gençliğinin "şiddete" daha eğilimli olduğunu söyleyebilirim; bu da ölüm oranlarında arasındaki büyük farkı açıklıyor. Evet, Amerikalılar silah taşıyordu. Ama bunun yanında Amerika'daki şiddetin başka nedenleri de vardı; Amerikalı işverenler ve polis, işçilerle anlaşmaktan ziyade olayları şiddetle bastırma yoluna başvuruyordu ve bu da doğal olarak aşırı derecede şiddetli çatışmaların meydana gelmesine yol açıyordu. İşte Amerika ve Çarlık Rusyası'ndaki ölüm oranlarının benzerlik göstermesinin en önemli nedeni budur.

Hem Amerika'daki hem de Rusya'daki şiddet olayları, işveren ve otorite eliyle gerçekleştiriliyordu ve neredeyse ölenlerin tümü işçiler oluyordu. Sadece 1877'deki demiryolu grevinde 45.000 eyalet milisi ve 2.000 kişilik federal kuvvetin desteğiyle 90 ölüm olayı gerçekleşmişti. 1894'teki demiryolu grevinde ise 34 işçi öldürülmüştü. 1902-4 yılları arasında gerçekleşen grevlerde ise en az 198 kişi ölmüş, 1.966 kişi yaralanmış ve 5.000'den fazla kişi tutuklanmıştı. Bu zamanlar, şiddet olaylarının doruğa ulaştığı zamanlardı. Ancak şiddet olayları özellikle Batı'da aralıklarla devam ediyordu. Örneğin; 1912'de Colorado'daki maden işçileri grevinde 74 ölüm olayı gerçekleşmişti.

Yasal baskı gibi şiddet olayları da sosyalistler ve vasıflı-vasıfsız işçileri bir çatı altında toplamaya çalışan büyük endüstriyel sendikalar üzerinde yoğunlaşmıştı. Robert Goldstein, baskının Amerikan işçi hareketi ile işçiler arasında radikal ve sosyalist akımların zayıflamasında önemli bir rol oynadığını öne sürmüştür (1978:ix, 5-6, 550). Wilentz (1984:15) özellikle 1886-94 yılları arasındaki şiddet olaylarının işçi hareketinin mağlup olmasında bir dönüm noktası niteliğinde olduğunu savunmuştur. Shefter (1986:252-3) , zaten fiziksel olarak mağlup olmuş olan toplu sendikacılık ve sosyalizm hareketlerinin AFL'nin zanaat sendikacılığı altında ezildiğini belirtmişti. Holt (1977) ise, Britanya ve Amerika'daki demir ve çelik endüstrisi sendikalarının farklı yönlerdeki gidişatlarının baskıdan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Amerika'daki çelik sendikaları ilk başlarda Britanya'dakilerden güçlü iken, 1892 Homestead Grevi sırasında uygulanan şiddet bu durumu tersine döndürmüştür. Birleşik Devletler Çelik Endüstrisi önce ücret artışı ve kâr payı gibi yöntemlerle bölünmelere yol açmaya çalışmış ve 1901'de sendika kapanmak zorunda kalmıştı (Brody 1960: 78-95). İşçiler ilk başlarda dayanışma yoluyla kendilerini savunmaya çalışmışsa da, işverenle-

rin grev kırıcı işçiler, eyalet kuvvetleri, ajanlar ve kara listeye alma gibi eylemlerine karşı koyamamışlardır. Nihayetinde işverenler sendikalarda büyük ayrılmalara yol açmış ve geri kalan az sayıdaki üye işçilere rahatlıkla baskı uygulamışlardır. Bu, Amerikan siyasi ve akademik tarihinde yer edinmiş ürkütücü Amerikan aşırıcılığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kuşkusuz bu durumun oluşmasında aşırı düzeydeki militarizmin de payı vardır ancak bu, tek başına etkili olmamıştı. Peki, daha sonra ele alacağımız gibi, neden Amerika'daki baskı olayları Avrupa'daki gibi işçiler arasında dayanışmayı ve sosyalist eğilimleri arttırmamıştı? Bunu anlamak için Amerikan siyasi hayatındaki üç belirginleşmeye daha değinmemiz gerekir. Böylece bunun nedenlerini anlamak daha kolay olacaktır.

2. *Kapitalist liberalizm.* Amerika'da ortaya çıkan kapitalist belirginleşme kısa sürede aşırı boyutlara ulaşmıştı (daha önce ele aldığımız on üç açıklamada bunu tartışmıştık). Söz konusu baskı, özellikle kapitalist-liberal bir yargı sistemi üzerine kurulan devlet düzeni eliyle gerçekleştirilmişti. Sistemin kapitalist yapısı yasalarda açıkça belirtilmişti. Anayasa iki temel özgürlüğü, birey ve bireyin mülkiyetini, güvence altına almıştı. Çarlık Rusyası ve Amerika arasında şiddet ekseninde mevcut olan benzerliği karşılaştırdığımızda, aslında iki ülke arasındaki farklılığı da anlayabiliriz. Rusya'daki şiddet otokratik-monarşik yapıdan kaynaklanıyordu. Kanunlar Çar'ın istekleri doğrultusunda uygulanıyordu. Rusya'daki kapitalistler işçilere yönelik baskılardan memnun olmalarına rağmen, uygulamada nadiren yer alıyorlardı. Kapitalistlerin devlet idaresinde daha etkin olduğu Almanya ve Avusturya'da bile, yetkiler kral ve aristokrat sınıfı ile paylaşılmak zorundaydı. Amerikan kapitalistleri ise, Weber'in tabiriyle bir "parti" şeklinde, devleti, özellikle de yargı sistemini kontrol etmekteydi. Dolayısıyla kişisel ve mülki hakları "kutsal" yasalarla güvence altındaydı.

Daha önce 5. Bölüm'de de ele aldığım gibi, Amerika, yasal yurttaşlık haklarına siyasal yurttaşlık haklarından daha fazla önem veriyordu. Bunu başka hiçbir ülkede görmek mümkün değildir. 1900'lerden itibaren, bu durum Amerikan başkanlarının maden ve demiryolu işçi grevleri sırasında ekonomiye zarar gelmesini önlemek amacıyla araya girmesi dışında çok az sekteye uğramıştı (Almanya ve Rusya gibi katı rejimlerde bile bu durumu görmek mümkündür). Ancak Amerika'da özellikle "grev kırıcılık" kavramının yasal tanımının kapsamı dikkat çekmektedir. Ancak Avrupalı işverenler grev kırıcı işçiler tuttuklarında, polisin sadakatine ve askeri korumaya güvenemiyorlardı. Asayişten sorumlu devlet görevlileri, grev kırıcılığın toplum düzenine grevlerden daha zararlı olduğuna karar verebiliyordu. Bu yüzden sık sık işverenlere uzlaşmaları yönünde baskı yapıyorlardı (Bkz. Shorter ve Tilly 1974). Bu, devletin önde gelen görevlilerinin mülkiyet kanuna göre katı cezai işlemlere maruz kalabileceği Amerika'da nadiren oluyordu. İşverenler istedikleri kişiyle

özel istihdam kontratları yapma hakkına sahipti. İşverenler grev kırıcılarla toplantıya geldiklerinde, yasalar ve devlet tarafından bütünüyle koruma altındaydılar. Kapitalist belirginleşme sivil-askeri belirginleşmeden daha etkili durumdaydı.

Amerika'daki kapitalistlerin inançları bu kutsal yasalarla destekleniyordu. Bu kişiler özel ekonomik çıkarlarda eşitliği, hukukun üstünlüğünü ve kişi haklarının dokunulmazlığını savunuyorlardı. Birçok tartışmada Tanrı'ya atıfta bulunuyorlardı. Bir keresinde taş kömürü madeni lideri 1912'de: "Biz emekçilerin hakları bu provokatörler tarafından değil, içinde Tanrı sevgisiyle yaşayan ve kendini bu ülkenin çıkarları uğruna adamış dindar insanlar tarafından korunacaktır" demişti (Rayback 1966: 211).

Amerikalı kapitalistler aynı zamanda ekonomik ve siyasi dalgalanmaların da içerisindeydi. Kendi eserleri olan anonim şirket ekonomisi patlama yapmıştı; kısa sürede milli siyaset ve kuzey bölgesi siyasetinde hâkim hale gelmişlerdi. Dubofsky (1974:298) "Wobblies ve sosyalistler Amerikan toplumunun farklı olmasından değil, yöneticilerin daha kararlı ve güvenilir hale gelmesinden dolayı düşüşe geçmişti" demişti.

1840 Britanyası'nda yönetici sınıf dayanışmasının Çartistleri yok ettiklerini görmüştük. Ama şimdi kapitalist sınıfta böyle meşru bir dayanışma örneği görmemiz pek mümkün değil. Tersine, sendikacı (ve daha sonra İşçi Partisi kabinesi üyesi) John Hodge'ın gözlemlediği gibi, Britanyalı işverenler "kriket oynadıkları için her zaman güvenilirdirler" (Holt tarafından alıntılanmıştı 1977: 30). Gerçekten çok yerinde bir mecaz. Çünkü sanayicilerin önündeki seçenekler gerçekten kısıtlıydı. Devletin ileri gelenleri ve partiler konusundaki yasal düzenlemeler, kriket oynayan eski rejim mensupları tarafından yapılmıştı. Şimdi ise daha öncesinde sindirdikleri asi işçi sınıfı gitmiş, yerine daha örgütlü bir işçi hareketi gelmişti ve rejim onlarla uzlaşmaya hazırdı; çünkü onların oylarına ihtiyaç duyuyordu. Ne muhafazakârlar ne de liberaller işverenlerin kendi sınıf politikalarını sürdürmelerine izin vermiyorlardı; her iki grup da parlamenter özerkliğin dayattığı siyasal sorumlulukları yerine getirmekten yanaydı. Amerikan devleti üst yöneticileri ve partiler yasal çizgiden sapmamakta kararlıydı. İşte bu yüzden, individüalizm, işçiler tarafından daha az, yasal çizgide ilerleyen devlet erkânı ve kapitalistler tarafından daha fazla özümsenmişti.

Bununla birlikte dönemin koşullarını anlamak için sadece Amerika'daki yasal baskılardan söz etmek yeterli olmayacaktır. Bunun modern versiyonlarını bugün de görmek mümkündür. Diğer işçi sendikaları geçmişteki kadar olmasa da hâlâ yasalarla sindirilmeye çalışılmaktadırlar. Çoğunluğunu siyahîlerin ve Latin Amerika kökenlilerin oluşturduğu alt tabaka işçi sınıfı ise yoğun polis ve paramiliter kişilerin varlığı arasında yaşadıkları kentlerin içine sıkışıp kalmış durumdadırlar. Parti demokrasisi gündeminde fazla baskı yoktur – bu

gruplar partilere mali destek vermemektedirler, hatta bazıları oy bile kullanmamaktadır.

Bu durum, geleneksel tek boyutlu devlet anlayışı kavramları konusunda şüphe oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı siyaset sosyolojisindeki hâkim gelenek, mutlak rejimleri anayasal monarşilerden, otoriter rejimleri demokratik rejimlerden, benim temsili belirginleşme olarak adlandırdığım "sağ-sol" sürecine dayanarak ayırmaktadır. Bu durum Moore (1973), Lipset (1984), Rueschemeyer, Stephens ve Stephens (1992) ve aslında benim çalışmamın ilk cildinin son bölümleri, hatta yakın zamanda basılan eserlerde geniş anlamda yer bulmuştur (Mann 1988). Bununla birlikte Rueschemeyer, Stephens ve Stephens'ın da belirttiği gibi, Amerika tarihi bu gelenekten hep rahatsızlık duymuştur. İnsanlar Moore'a dayanarak, özellikle de Güney'de tarım işçileri üzerindeki yoğun baskı varken, Birleşik Devletler'in neden demokratik bir yapıya geçtiğini sormaktadırlar. Tıpkı Moore gibi, neden Almanya örneğinde olduğu gibi sanayi ve tarımla uğraşan kişiler arasında birlik kurmuş otoriter bir rejimin gelişmediğini anlamaya çalışmaktadırlar. Bunları sorarken dayandıkları nedenler tıpkı benimkiler gibi gayet mantıklıdır.

Birincisi, federalizm güneyli toprak sahiplerine baskı yapma yolunda yasal dayanak oluşturmaktaydı; ikincisi, sanayiciler demokratik rejimde bile baskıya başvurabiliyorlardı. Ancak daha da ileri gitmek istiyorum. Amerikan siyasi kurumlarının çeşitliliği, federalizminden aldığı tam yetkiyle (daha sonra ele alınacak), popüler özerkliğin büyük ölçüde alışılmadık kavramlarına sahip çok biçimli belirginleşmelerin varlığına imkân tanıyordu. Bu durumun kasıtlı olarak yapılmış olduğu 5. Bölüm'de ele alınmıştı. Burada sözü edilen ilk belirginleşme, muhaliflerinin toplumsal gerçekliklerini ve stratejik seçeneklerini sınırlayan ve kapitalist sınıfın iktidarını yansıtan yargı merkezli liberalizmdir. Bu tür sınırlamalar Marksistlerin vurgulamaya çalıştıkları "kapitalist devlet" iması gibi, "harici" siyasi kuruluşlardan etkilenmemişti. Yargı ağı devletin bir parçasıdır; ancak bu durumda devletler çok-biçimli bir hal alırlar. Şimdi Birleşik Devletler'deki üçüncü siyasi belirginleşmeye dönelim:

3. *Parti demokrasisi.* Amerika 19. yüzyılda dünyanın en fazla kurumsallaşmış iki partili demokrasisine sahipti. Baskı bu iki parti tarafından da kullanılmaktaydı. Kadınlar oy kullanamıyorlardı ve Güney'deki siyahların kısa süreliğine de olsa elde ettikleri oy hakları ellerinden alınmıştı. Ancak sendikalar esasında erkek ve Güney kökenli üyelerden oluşmaktaydı ve neredeyse her üyenin oy hakkı vardı. Buradaki erkek işçi egemenliği ve cumhuriyetçilik diğer ülkelerden daha fazla olabilir. Montgomery'nin de dediği gibi Amerika'daki işçi hareketinin özünü işverene karşı takınılan "*eril*" duruş oluşturuyordu, "tüm onuru, saygınlığı, aykırı eşitlikçiliği ve ataerkil erkek egemenliğiyle" (1979: 13). Amerikalı işçilerin asi yapısı, konuşmalarındaki kararlılığı ve bellerinde taşıdıkları tabancalar, yabancı gözlemcilerde eril bir iktidar talebi

izlenimi bırakıyordu. Erkek işçiler bu yetkinin kendilerine devlet tarafından verildiğini düşünmüş olabilir. Rus, hatta Avusturyalı ve Alman işçilerin tersine, Amerikalı işçiler şiddetin ve yasal engellerin kolaylıkla üstesinden gelinebilecek durumlar olduğunu düşünmemişti. 1896'ya kadar seçimlere katılım % 85 gibi yüksek oranlara sahipti ve göçmenler için kayıt yaptırmak çok kolaydı. Sendika üyeleri de dâhil birçok işçi, "serbestçe" kendilerine baskı yapan iki partiden istediklerine oy veriyordu. Lipset'e (1984) göre, Avrupalı işçilerden daha az sorunları olan Amerikalı işçiler, ekonomik hoşnutsuzluklarını sosyalizm yoluyla siyasallaştırmaya ihtiyaç duymuyordu. 1896'dan sonra beyaz erkek demokrasisi zayıflamaya başladı. Göçmenlere yönelik olan oturma izni ve vatandaşlığa geçiş yükümlülükleri, kentsel örgütlere yönelik tedrici yasalar, özellikle işçiler arasında, seçimlere katılım oranlarını ciddi anlamda düşürmüştü (Burnham 1965,1970: 71-90).

Peki, ama bu yavaş yavaş zayıflayan Amerikan parti demokrasisi işçilere ne kazandırmıştı? Bu durum olumlu ve Lipset'in sözünü ettiği sorumlu devlet miydi? Mevcut baskı düzeni bunun böyle olmadığını gösteriyor. Amerika'daki parti demokrasisinin iki özelliğini hatırlayın. Birincisi, partiler yerel-bölgesel, etnik-inanç temelliydi ve ulusal veya sınıfsal düzeyde yeterince etkin değillerdi. İşçiler ne baskıdan yana, ne de baskıya karşı oy kullanmıyordu; oylarını mensup oldukları toplumların yerel, etnik ve dini "menfaatleri" doğrultusunda kullanıyorlardı. Sendikalar artık yerleşmiş işçilerden oluşan bölgesel topluluklara dönüşmeye başladıkları için, sık sık göçmenlere karşı olan siyasi fikirlere bile destek veriyorlardı. Birleşik Devletler anayasası baskı uygulama hakkını siyasetçilere değil, mahkemelere vermişti.

İkincisi, Britanya dışındaki ülkelerde işçiler hala azınlık durumundaydı. 1914'te çiftçilerle neredeyse aynı ve filizlenen orta sınıfın ise iki katı nüfusları vardı (toplam nüfusun üçte biri). Sendikalı işçiler ise küçük bir azınlığı oluşturmaktaydı. Bu sendikalar, çoğunluğu yerel patronların kontrolü altında olan sendikasız işçilerin ve diğer iki gruptaki kişilerin sempatisini kazanmak zorundaydı. Ama bunda başarı sağlayamadılar. İşçi Partisi, mülkiyet özgürlüğün sınırlanmasını savunuyordu; ancak çiftçiler ve orta sınıf özel mülkiyete son derece bağlıydı ve birçok bağımsız işçinin de aklını çelmeyi başarmışlardı. İşçi Partisi küçük mülkiyet sahiplerini güçlülere karşı savunmaya ve ortak mülkiyet fikrine dayanan ideolojilerini yaymada başarısız olmuştu; bu yüzden çiftçilerin, orta sınıf mensuplarının ve sendika üyesi olmayan işçilerin oylarını kaybetmişlerdi. Özellikle çiftçi oylarını kaybetmeleri, güçlerini ciddi oranda azaltmıştı. Çoğu kişi otoritenin baskısına karşı çıkmasına ve kurumsal "tekellere" karşı rahatsızlıklarını belirtmesine rağmen; "sendika tekelleri" olarak adlandırılan tekellerin geliştirilmesine yönelik çözümler sunamıyordu. Çiftçi-işçi partilerinin başarısızlığı (19. Bölüm'de tartışılmıştı) gerçekten kritikti. Birlik olmadan, çoğunluk durumundaki varlıklı sınıfın işçi azınlığını ezmesi ka-

çınılmazdı. İşte bu durumdan dolayı Amerika'daki individüalizmin yerleşmesinde varlıklı sınıfın etkisi işçilerden fazla olmuştur.

Amerika'daki parti demokrasisi işçiler için çok da kötü şartlar oluşturmuyordu. Cumhuriyetçi ve Demokrat Partiler sınıf karşıtı, yerel-bölgesel, etnik-dinsel, katmanlı koalisyonlardan oluşuyordu. İşçiler, işçi yanlısı adaylarda ısrar ediyordu (Bridges 1986); ancak partiler sınıf çıkarlarını dile getirmede yetersiz kalıyordu. Bunun sebebi, özellikle bu dönemde Demokrat Parti'nin aşırı Güney karşıtı Katolik kentlilerden, Cumhuriyetçilerin ise Kuzeydeki Protestan işçilerden destek almasıydı. Bunun yanında işbölümüne dayalı dayanışma [*segmentalizm*] konusunda değinmemiz gereken başka yerel farklılıklar da var. Ulusal parti birliği, partiler ve merkezi yönetim arasındaki bağ federal bölünmenin etkisiyle zayıflamıştı. Kabine ve programlar partiler tarafından değil, başkan tarafından belirleniyordu. Bundan dolayı, anayasada parlamenter özgürlük ilkesine sahip olması gereken partiler, tam anlamıyla tutarlı programlar hazırlayamıyordu. Parti içi hizipçilik çok belirgin hale gelmişti.

İşçi Partisi her iki partideki siyasetçileri de etkilemeye çalışıyordu. Gompers'in bu konuda "Dostlarınızı ödüllendirin, düşmanlarınızı cezalandırın" sözü bu durumu açıklamaktadır. Bu durum kentsel-endüstriyel seçim bölgelerinde sevilen siyasetçilerin ortaya çıkmasını sağlamışsa da, ulusal düzeyde pek de etkili olmamıştı. Başkan bir yana, senatörlük seçimlerini ve yüksek mahkeme üyelerini atamada bile yeterince etkili olamamışlardır. İşçi Partisi daha çok yerel ve eyalet seçimlerinde başarılı olmuştur; ancak çıkardıkları yasalar mahkemeler tarafından iptal edilebildiği için önemli değişiklikler yapamamıştı.

İşçi Partisi'nin federal düzeydeki etkisi Britanya'dakinden, hatta Almanya'dakinden bile daha düşük düzeyde kalıyordu. Bu ifade o döneme ait bazı ifadelerle çelişmektedir (örn. Rayback 1966: 250-72). Bu durum aynı zamanda Almanya'daki otoriter monarşi ve Britanya'da işçilerin yarısının oy hakkına sahip olmamasından dolayı mantığa aykırı gelebilir. Ancak, Almanya'daki rejim, sosyalizmi dışarıda tutmak için işçi-karşıtı koalisyonları ustalıkla yönlendirmek zorundaydı ve bunu da sosyal sigorta gibi uygulamaları kapsayan sürekli programlarla yapıyordu. Britanya'da işçiler parlamento üyelerini seçebiliyordu ve bu da başta işçi sınıfının bulunduğu seçim bölgelerinin desteğine ihtiyaç duyan Liberalleri olmak üzere, her iki partiyi de etkilemişti. Parlamentodaki partiler anı zamanda yönetim ve mahkemeler karşısında da bağımsızdı. Taff Vale davasında bazı sendikal hakları düzenleyen kararların iptalinden sadece beş yıl sonra, 1906 seçimlerinden sonra kurulan Liberal hükümet hızla istedikleri hakları veren Sendikal Anlaşmazlıklar Yasası'nı* çıkarmıştı. Diğer

---

* Orijinali Trade Disputes Act. 1906 yılında Sir Henry Campbell-Bannerman hükümeti tarafından çıkarılan ve grevlerde ortaya çıkan zararlardan sendikaların sorumlu tutulabilmesini düzenleyen yasa – ç.n.

Liberal hükümetlerin tersine, bu seferki Torylerin denetimindeki Lordlar Kamarası'nın kolaylıkla onaylamıştı.

Amerika'daki sendikalar ulusal siyasi partilerden çok az fayda görmüşlerdir. Temsilciler Meclisi grevleri sınırlayan yasalar çıkarmaktan yanaydı; ancak bu durum senatoyu memnun etmiyordu. Yönetimler çocuklar için çok katı koşullar içeren ve kadınların çalışma şartlarını sınırlayan yasalar çıkarmışlardı; ancak diğere ülkelerdeki gibi burada da erkekler arasında kadın ve çocukları "korumaya" yönelik karşı bir hareket söz konusuydu. Fabrikalardaki işçi güvenliğine yönelik düzenlemeler Britanya ve Fransa'dan daha sonra gündeme gelmişti. Birleşik Devletler İşçi Departmanı'nın kuruluşu, işçi-işveren arasındaki uzlaşmaya yönelik yönetmeliklerin düzenlenmesine ortam hazırlayarak sendikaların yönetimde söz sahibi olmasını sağlamıştı; ancak bu, Britanya ve Fransa'dan çok sonra 1914 yılında gerçekleşmişti. Bunun getirileri içerisinde en önemli olanlar, eyaletler arası demiryollarında sekiz saatlik mesai sistemine geçiş, federal hükümet çalışanları ve denizcilerin çalışma koşullarında yapılan iyileştirmedir. 1914'te kabul edilen topluluklar hakkındaki Clayton Yasası da işçiler için önemli bir değişiklik olarak değerlendirilmektedir. Bu yasa "insan emeğinin ticari bil mal veya araç olmadığını" ve sendikaların yasadışı veya Anti-tröst Yasası'na aykırı oluşumlar olmadığını tasdik etmektedir. Ancak bu "komplolar" ve diğer karşıt eylemlerde herhangi bir değişime yol açmamıştı (Sklar 1988:331). Tersine sendika-karşıtı eylemler armış ve bu eylemler 1920lerdeki tüm eylemlerin % 46'sını oluşturmuştur (Forbath 1989: 1252-3). Woobly organizatörleri aynı zamanda bu yeni yasalar konusunda kuşkucu bir soru da sormuşlardır: "Peki bu yasalar nasıl *uygulanacak*?" (Dubofsky 1969 : 158).

Britanya'da sendikal hakları güvence altına alan yasal düzenlemeler 1906'da gerçekleştirilmişken, Amerika'da ancak 1932 Norris-La Guardia Yasası ile bu düzenlemeler yapılmıştı. Baskının bedeli ödendikten sonra, nihayet Amerikan demokrasisi sendikalara haklarını vermişti. Laslett (1974:216-7) Wilson yönetiminin tanıdığı ayrıcalıkların Sosyalist Parti'yi büyük ölçüde zayıflattığını ileri sürmüştür: Sosyalist sendikaların çoğu Demokratlara destek vermeye başlamıştı. Bu durumda bunların icraattan ziyade vaatlere kandığını ve dolayısıyla Avrupalılardan neden bu kadar geride kaldıklarını anlayabiliriz. İşçilerin, tıpkı orta-sınıf ve çiftçiler gibi, işçi sınıfı olarak elde ettikleri kazanımlar, seçmen olarak elde ettikleri kazanımların gerisinde kalıyordu. Seçim bölgelerini genişleterek senatörlerin doğrudan seçilmesini; piyasa tekelleri, evrensel parasız eğitim ve artışlı gelir vergisi konularında düzenlemeleri içeren reformlar, kolektif çalışmanın çok önemli rol oynadığı ileri görüşlü devlet adamlarından oluşan karşıt parti koalisyonları tarafından gerçekleştirilmişti (Lash 1984: 170-203; Mowry 1972: Wiebe 1967). Marshall'ın "sosyal yurttaşlık" kavramını yerleştirmeye yönelik tüm eylemler sınıf mücadelesi ile gerçekleş-

memişti. 1913'te (savaşa kadar düşük düzeylerde olmasına rağmen) rekabetçi parti sisteminin getirdiği artan oranlı gelir vergisi kanunu, (Britanya'da olduğunun aksine) sendikalardan fazla tepki görmemişti. Ancak tüm bunlara rağmen, Amerika'daki parti demokrasisi, büyük baskı dönmelerinde işçi çıkarlarına hizmet etmekten ziyade, zarar vermişti.

4. *Federalizm.* Amerikan Devleti "ulus" kavramı üzerine önce konfederal, daha sonra ise federal bir devlet yapısı benimsemişti. Söz konusu baskılar merkezi hükümetten ziyade eyalet hükümetleri tarafından yapılmıştı. İşçiler aynı anda federal ve eyalet hükümetleri ile mahkeme ve siyasi yönetimlerden gelen baskılarla baş etmek zorunda kalmıştı. Bu dönem boyunca, birçok ülkedeki işçi hareketlerinin ulusal boyut kazanmasını sağlayan sivil devlet anlayışı, Amerikan işçi hareketini daha da parçalamıştı. Bu süreçte birçok yeni uygulama yerel ve eyalet yönetimleri tarafından kullanılmaya başlanmıştı. 1930'lara kadar, federal hükümet işçi hareketinde çok etkisiz kalmıştı (Lowi 1984) ve bu da olası sınıf birliğini engellemişti. İşçi hareketleri daha çok eyaletsel düzeyde kalmıştı. 1900'de Massachusetts ve Illinois gibi sanayi bakımından gelişmiş eyaletlerin işçi kanunları, federal devletin kanunlarından daha uzlaşmacı özellikteydi. Bunun yanında bazı eyaletlerin yasaları son derece sertti. Tüm bu farklılıklar bu büyük karasal ülkedeki işçi hareketlerinin yapısı üzerinde son derece etkili olmuştur. Örneğin, aynı yıl içersinde kuzeydeki eyaletler katı mahkeme kanunlarının üstesinden gelmek için ardı ardına yasalar geçirirken, batıdaki eyaletlerdeki grevlerde Wobblylere silahla karşılık veriliyor, güneybatıdaki eyaletlerde Popülistlere şiddetli baskılar yapılıyor ve güneydeki eyaletlerde ise ırkçılık teşvik ediliyordu. Sınıf "*bütünlüğü*" fikrini kitlelere ulaştırmak böyle bir ortamda çok zordu.

Güneydeki durum son derece önemli bir federal sorun haline gelmişti. Irkçılık, tarımsal nüfusun baskın olduğu kuzey eyaletlerinde sınıf hareketlerine yönelik yerel baskıyı körüklüyordu. Bu, özellikle seçimlerde yoğun muhalefetle karşılaşan federal düzeydeki bir grup katı senatör ve milletvekilinin, karşı olunan politikalarını yerleştirmek için kongre komitelerindeki hiyerarşik üstünlüklerini kullandıkları anlamına gelmektedir. Franklin D. Roosevelt bile ancak çok sonraları bunlarla işçi yanlısı bir yönetimin yerleştirilebileceğini anlamıştı. Kuzey'deki "tek parti yönetimi"nin oyları, gerici tabanlı ama Demokrat olan Capitol Hill'de hayati öneme sahipti.

Yerel-bölgesel parti ve topluluk örgütlenmesi etnik-dinsel göç dalgalarının da etkisiyle, federal anayasal düzen altında gelişim göstermişti. Kent idareleri eyalet kanunlarından "farklı" uygulamalarla yandaşlarına ruhsat ve ekonomik ayrıcalıklar verme noktasında kolaylıklar tanıyordu. İşçi ve topluluk çıkarları, sağlık hizmetleri, ulaşım araçları ve kamusal hizmetler, kamu istihdam meseleleri gibi sorunlar sınıfsal düzeyde değil, katmanlı iktidar ilişkileri çerçevesinde kentsel düzeyde ele alınıyordu. Malların ticareti daha çok

etnik-dinsel yönden aynı zümreye mensup kişiler arasında yapılmaktaydı. Kalifiye yerli işçiler sıklıkla yeni gelen göçmenlere yönelik örgütsel baskı uygulamaktaydı. Federalizm ve katmanlı siyasi partiler, etnik farklılıklarında etkisiyle sınıf bilincinin uyanmasında yavaşlatıcı rol oynamıştı. Aslında sınıf ve millet kavramları birbirine zıt iki ayrı kavram değildi. Tersine birbirini sağlamlaştıran ve Birleşik Devletler'de olduğu gibi birinin yokluğunda diğerinin etkisinin azaldığı kavramlardı. Bu dönemde Amerika'da sınıfsal birlik çok daha düşük düzeylere inmişti.

Yerel militarizm, kapitalist-liberalizm, parti demokrasisi ve federalizm Birleşik Devletler siyaseti ve sınıf hareketlerindeki bölünme üzerinde aynı etkiye sahip olmuştur. Skowronek (1982) Amerika'daki "mahkeme ve partilerin idaresindeki devlet"in ulusal devlet bürokrasisinin gelişimini engellediğini; ancak federalizmin de aynı etkiyi yarattığını belirtmişti. 11. Bölüm'deki verilerden de anlaşılacağı üzere, Amerika'daki ulus devlet yapısı esasında askeri bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı, sivil-askeri temelde, Birleşik Devletler'deki yerel belirginleşmede militarizmin hâkim olduğunu söyleyebiliriz.

İşçilerin tepkisi: Bölgecilik

Tüm bunların yanında, söz konusu kapitalist-liberal, parti-demokratik ve federal militarizmin nihayetinde tek başına işçilere karşı galip geldiğini söyleyebiliriz; çünkü tüm bunlar işçilerin sınıfsal birlik ruhuyla değil, *bölgecilik* anlayışıyla gösterdikleri tepkileri arttırmıştı. Bu dönemdeki baskılar zanaat sendikalarından ziyade genel iş sendikaları ve sosyalist sendikalara yönelik uygulanmıştı. Zanaatkârlar baskılardan daha iyi kurtulabilmişti. İşverenler baskı yöntemlerini seçerken, kısmen ticari döngülere göre, bazen kısmi, bazen de kitlesel yöntemlere başvurmuşlardır. Tam yetkili kitapların basımı gerektiğinde, zanaatkârlar birliğinin yetkisini tanımışlar ve AFL'nin ulusal düzeydeki taleplerini kabul etmişlerdir. Zanaat sendikaları daha çok yerel düzeyde baskı yoluna gitmiş ve baskılarının çoğunu yerel siyasette en etkin olan, grevlere karşı çıkan belli başlı işverenlere yönelik yapmışlardır. Zanaatkârlar arasındaki dayanışma oldukça sağlam, gayri resmi düzeyde ve polisin baskısına karşı dirençliydi (Marks 1989: 53). Seçici baskı, zanaatkârlar ve diğer işçiler arasındaki farkı daha da belirginleştirmiş, diğer işçileri daha derin taktiksel ve örgütsel bir bölgeciliğe yöneltmişti.[4] Zanaatkârlar diğer yoldaşlarını kendi kaderlerine terk ederek, kendi yollarında ilerlemişlerdir.

Tam bu noktada Birleşik Devletleri, Çarlık Rusyası'ndan ayıran iki keskin ayrımı görürüz. Birincisi, Rusya'daki rejimin uyguladığı baskı her sektördeki

[4] Bu, Marx'ın Amerika'daki bölgecilik konusundaki çözümlemesinin eksik bölümüdür. Marx Birleşik Devletleri, Britanya ve İskandinav Ülkeleri gibi baskının az olduğu ülkelerle karşılaştırmıştı(1989: 75).

işçi ve zanaatkârları eşit düzeyde etkilemişti. İkincisi, Rusya'daki hızlı endüstriyel gelişim zanaatkârların Amerika'daki gibi örgütlenebilmesi için yeterli zamanı sağlamıştı. Kalifiye işçiler örgütsel kaynakları bir başına bırakmamıştı. Baskı Amerika'daki işçi sınıfını bölerken, Rusya'dakini birleştirmişti. Rusya'daki durum sosyalizmin en önemli taktisyeni Lenin tarafından çözümlenirken, Amerika'daki durum da bölgecilik konusundaki büyük taktisyen Samuel Gompers tarafından çözümlenmişti.

Gompers ve AFL genellikle siyasetten kaçınmıştı. 1908'de Washington'da küçük bir lobi kurmalarına rağmen, pek aktif olamamışlardır. Gompers ve Mitchell gibi liderler aktif siyasetten ziyade, daha çok lobi faaliyetlerinde bulunan Ulusal Yurttaşlık Kuruluşu'ndaki (UYK) üyeliklerine önem vermişlerdir. Gompers ve Mitchell, UYK'nin işveren birlikleri ve AFL sendikaları arasındaki ulusal anlaşmalarda önemli bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Ancak bu şekilde grevlerin önüne geçilebilirdi. Yerel sendikalar eyalet ve belediyeler düzeyinde işçi yanlısı yasalar çıkartılması için aktif bir şekilde mücadele ederken, AFL ulusal düzeyde "gönüllülüğü" savunuyordu (Fink 1973; Rogin 1961/62). Bu kısmen hukuki bir tavsiye niteliğindeydi: Sendika "baskısı" kanunlarla yasaklandığı için, gayri resmi gönüllülük esasına göre yapılan anlaşmalar sendikaların elinde kalan en önemli güçtü (Fink 1987:915-7). Ancak Gompers daha da ileri gitmişti. İşçilerin bağımsızlığını azaltan bir tehdit olarak gördüğü sosyal sigorta yasasına karşı çıkıyordu. Söz konusu durum bundan ibaret değildi. Sendikalar aşırı derecede korumacı ve müşterek çıkarları gözetme ilkelerine göre kurulmuş olduğu için, birçok sendika lideri bu tür hükümet uygulamalarına şüpheyle yaklaşıyordu. Ancak Gompers fabrikaların düzenlenmesi ve endüstriyel uyuşmazlıkların çözümünde tahkimat fikrine işçi hareketini "aşırı yasalcılık"ın ağına düşüren uygulamalar olarak şiddetle karşı çıkıyordu. Sendika üyelerinin suçlanmasını yasaklayan kanuna bile karşı çıkmıştı:

> İşverenin işçisinin görevine son verme hakkına müdahale eden kanun tasarısındaki mantıktan şüphe ediyorum (...) Eğer böle bir tasarının kanunlaşmasına müsaade edersek, düşmanlarımız da (işverenler) bizim bireysel veya toplu iş bırakma eylemlerimizin de yasadışı ilan edilmesi için talepte bulunacaklardır. [Fink 1973, s. 816]

Bu size mantıksız gelebilir; ancak sigara üreticileri sendikası örgütçüsü olarak elde ettiği tecrübe, ona siyaset ve yasama işlerinden kaçınmasını, doğrudan işverenler üzerinde ekonomik baskı yapması gerektiğini öğretmişti. Sendika, New York eyalet idaresini işverenlere ait kötü koşullara sahip lojmanların yapımının durdurulması konusunda yasal düzenleme yapmaya ikna etmeye çalışıyordu (sigara üreticileri aileleriyle birlikte işverenlere ait apart-

man bloklarında kalmaktaydı). Mahkemeler yeni yasayı anayasaya aykırı buldu, bunun üzerine sendika değiştirilmiş yasa üzerine kapsamlı bir lobi çalışması yaptı; mahkemeler bunu da anayasaya aykırı buldu. Gompers şöyle devam etti:

> Olası daha ileri yasal düzenlemeler üzerine konuştuk ve örgütlü hareket üzerinde yoğunlaşmaya karar verdik. Ticari sendikalarımızın eylemleri ile onları rahatsız ettik ve lojman üretiminin onlar için daha maliyetli olduğu ve fabrikalardaki çalışma koşullarının düzeltilmesi gerektiği konusunda onları ikna edinceye kadar eylemlerimize devam edeceğiz. Böylece yasal yollarla elde edemediğimiz şeyleri ekonomik iktidar yoluyla elde ettik. [1967: I, 197]

Yasalar işçi hareketine bu denli zarar verdiği için, "ekonomik iktidar" adına bundan kaçınmak gerekir. Sigara Üreticileri Sendikası'ndaki danışmanı Adolf Strasser 1894 şu açıklamayı yapmıştı:

> Sekiz saatlik mesai süresiyle ilgili değişikleri Birleşik Devletler ve tüm eyaletlerin yasalarını değiştirmeden uygulamaya geçiremezsiniz (...) muhtemelen biz öldükten sonra yasalaşacak bir tasarı için yasal mücadeleyle zamanımı harcamak istemiyorum. [Forbath 1989: 1145]

Radikal ve sosyalist siyasetçilerle yapılan ittifaklar işçi hareketine zarar vermekten başka bir işe yaramamıştı. Gompers'in otobiyografisi onun sosyalistlerden de en az kapitalistler kadar nefret ettiğini açığa vurmaktadır. Marx'a ve fikirlerine saygı duyan biri olarak teşhir edilmesine rağmen, Gompers sosyalistlere olan güveninin Tompkins Meydanı Ayaklanması ile zayıfladığını belirmişti. Polis copundan kendini anca bir kilere atarak kurtarmıştı. Buradaki deneyimleri,

> bana sonraki yıllardaki işçi hareketini anlama noktasında yol göstermişti. Bu sayede radikalizm ve sansasyonelliğin örgütlü toplumun tüm gücünü normal ve gerekli işçi hareketine yönelik harcayarak onu nasıl önceden etkisiz hale getirdiğini anlayabiliyorum (...) işçi hareketiyle uğraşmanın insan hayatıyla uğraşmak olduğunu anlayamayan aydınlarla yapılan ittifakların tehlikesini görebilmekteyim. [1967: I, 97-98]

Gompers, bilinçli bir şekilde "sade ve basit" sendikacılığına geri çekilme fikrini savunmuştur. 1914'te belirttiği gibi, AFL "geçmişten ders çıkararak yoluna devam etmektedir (...) Bu yol asgari mukavemet ile kat edilecektir" (Rogin 1961/62: 524).

Gompers'e göre 1880 ve 1890'lardaki kitlesel hareketler aşırıya kaçmıştı. İşçiler aşamalı bir şekilde yeniden örgütlenerek işverenlerden ölüm masrafları,

hastalık ve grev tazminatı gibi konularda "daimi" kazanımlar elde etmeye çalışmalıdırlar. Tüm bunlar özünde arzu edilen şeyler olduğu halde, asıl amaçları sendika ve üyeler arasında kalıcı bir işbirliği kurmaktı (Gompers 1967: I, 166-8). Sadece mali anlamda güçlü örgütler uzun süren grev ve lokavtlara dayanabiliyordu. Bu tür kaynaklardan yoksun olan kitleleri greve sokmak anlamsızdı. Mağlubiyetleri kaçınılmazdı. Gompers'e göre bu, tüm dönemden çıkarılması gereken dersti. Bu onun, daimi kaynaklar ve grev tazminatı olmadan, hatta resmi üyeliği olmayan üyelerle greve giden Wobblyleri neden küçük gördüğünü ve onlardan neden nefret ettiğini açıkça göstermektedir. Bundan dolayı işçi sınıfına ihanet edenlerin AFL yönetimi değil, Wobblyler olduğunu dile getirmişti.

Ancak Gompers'in taktikleri tüm işçi sınıfına fayda sağlamamıştı; aslında, çok öncesinde sınıf bilincinin var olmayacağını düşünmüşlerdir. Siyaset yasağı işçilerin hareket alanını daraltmış ve "kolektif işçi hareketini" zayıflatmıştı; çünkü bu yasaklamalar işçi ailelerine ve cemiyetlerine yarar sağlayacak sosyal politikaların yasaklanması anlamına geliyordu. İşçi hareketi, diğer ülkelerden daha aşırı düzeylerde, erkek istihdamına dayanmaktaydı. Burada bile Gompers'in taktikleri işverenlerden grev tazminatı talep ettiği ve grev kırıcı işçiler tutulmasını engellemeye çalıştığı için bölgeci bir özelliğe sahipti. Prensipte, tüm işçileri tek çatı altında toplayacak "genel bir sendikayla" grev kırıcı işçilerin tutulması önlenebilirdi; ancak bu taktik kitlesel şiddet ve baskı yoluyla çökertilmişti. Gompers, niteliksiz işçi kitleleriyle yapılan örgütlenmelerin aslında zanaatkârlıkla uğraşan üyelere zarar verdiğine inanmaktaydı. Başta Teamster'lar olmak üzere, bazı 21. yüzyıl sendikaları grev kırıcı işçilere engel olmak için şiddete başvurmuştur. Buna rağmen grev kırıcılar nadiren de olsa bazı grevlerde amaçlarına ulaşmışlardır.

Gompers daimi örgütün uzun vadede diğer işçilerin mali ve mesleki eksikliklerini kapatacağını düşünmüşse de, pratikte böyle olmamıştı. Pratikte onun taktikleri zanaatkâr hamiliği anlamına geliyordu. AFL Çartizm'in çöküşü sonrası ve sendikacılığın doğuşu öncesinde Britanya'da 1850 ve 1890 arası var olan sendikacılık anlayışını benimsemeye başlamıştı. Amerikan işçi hareketi 1900'den sonra diğer ülkeler içersindeki en zayıf hareket durumuna gelmişti. Bunun sebebi kısmen Gompers ve AFL'nin zorbaca yapılan haksız baskılar karşısındaki bazı uygulamalarından kaynaklanıyordu.

Fakat alternatif iş alanları yaratılmasını engellemeye yönelik uygulamalarına bakarak, AFL'nin zanaatkâr hamiliği politikasının işçi hareketini başka açılardan da zayıflattığını söyleyebiliriz. İş piyasasına giren yeni girişimcilerin çoğu etnik-dinsel anlamda farklı olan göçmenlerden oluşuyordu. Bu yüzden, Amerika'daki aşırıcılık konusunda yaptığımız ve Amerika'daki "doğal" bölgecilikle ilgili ikinci grup açıklamalar, 1900 sonrası dönem için ele alındığında daha anlamlı olmaktadır. Irkçılık ve etnik çeşitlilik, özellikle de siyasette, işçi

sınıfı birliği üzerinde elbette hiçbir zaman etkili olmamıştı. Siyah-beyaz ayrımı daha çok güneyde varlık göstermekteydi. Ekonomik mücadeledeki en dayanıklı bağ aslında Asyalı göçmenler ve geri kalanlar arasında olmuştur. Birçok Amerikan işçi birliği kısmen "sarı ırk ayrımcılığı", kısmen de Çinli işçilerin Batı'da İngiliz işçileri büyük ölçüde etkilemesinden dolayı Çinli işçilere karşı derin bir düşmanlık besliyordu. Bunun yanında, Amerika'daki durumun tek nedeni etnik-dinsel bölünmeler değildi. Aslında bu bölünmelerin oranı, İngiliz ve İrlandalı işçiler arasında Lancashire'daki, Almanya'da Katolikler ve Protestanlar arasında ya da Almanlar ile Polonyalılar arasındaki bölünmelerden çok da farklı düzeylerde değildi.

İlk bakışta, Amerika'nın bu açıdan alışılmışın dışında bir yapısı olmadığını söyleyebiliriz. Aslında, Emek Şövalyeleri, 1877'deki veya Homestead'daki büyük grevler, maden işçilerinin yaptığı eylemler, siyahların –aynı zamanda kadın ve erkeklerin birlikte– sıkça katıldığı değişik etnik gruplar tarafından düzenlenen eylemlerde büyük dayanışma örneklerine rastlarız. Ancak tüm bunlara rağmen etnik kökenli ekonomik gerilimlerin daha da kötüye gittiğini görmekteyiz. Bu durum kısmen Güney ve Doğu Avrupa'dan gelen göçmenlerin sayısındaki artıştan kaynaklanmaktaydı. Mahalleler ve meslek grupları belli etnik grupların tekeline girmeye başlamıştı. Ancak bu durum işçi hareketindeki bölgecilik ile daha da artmıştı: Bir tarafta daha çok yerlileri ve Kuzey Avrupalıları bünyesinde barındıran zanaatkarların hakimiyetindeki AFL, diğer taraftan Güney ve Doğu Avrupalılar ile siyahları barındıran genel sendikalar ve siyasi gruplar (Shefter 1986: 205-7,228-30). AFL'nin göç karşıtı lobi çalışmaları artık bölgecilik anlayışını kuvvetlendiren, önemli bir yasama eylemi haline gelmişti.

Amerika'ya İlişkin Çıkarımlar

Amerikan aşırılığı konusundaki on üç açıklamanın tümünü henüz ele almadım, buna rağmen bu konudaki fikrim son derece açık: Amerika'daki aşırılığın boyutu diğer ülkelerden pek fazla değildir. Aşırılıkla birlikte kurulmamıştı, sonradan aşırılıkçı bir yapı kazanmıştı. 1900 yılı burada bir dönüm noktası niteliğindedir ve işçiler arasındaki bölgecilik anlayışını arttıran birbirinden farklı dört "üst düzey siyasal belirginleşmeden" doğmuştur: Yurtiçi militarizm, (yargı merkezli) kapitalist-liberal, parti demokrasisi ve federalizm. Lipset'in de savunduğu gibi buradaki temel belirleyici, rejim biçimidir. Yine de çok iyicil, ne de çok cana yakındı; yani bir yönüyle demokratikti. Eyaletler üniter değil, çokbiçimli bir yapıya sahipti. Ancak aşırı baskılardan dolayı Amerika'daki işçi hareketi içersinde diğer ülkelerden daha derin bir parçalanma olmuştur. Sadece buraya özgü olarak mesleki nitelik katmanları ve yerel iş piyasalarındaki bölgecilik, ideolojik hizipçilik ile aynı ana denk gelmişti. Bu parçalanma, baskın AFL

hizipçiliği sınıfları daraltıp, bölgecililik ve etnik-dinsel dayanışma yoğunlaştırdıkça, işçi hizipleri artmış ve ayrışma derinleşmişti.

Daha kazanılması gereken mücadeleler, alınması gereken taktiksel kararlar varken; 1930'lar ve 1940'larda işçi hareketlerinde belirgin bir diriliş yaşanmışken, işçi sınıfı kimliği Amerika'da ortadan kalkmıştı. İşçiler kendilerini "işçi sınıfı" olarak değil "işçiler" olarak tanıtıyordu ve büyük ölçüde burjuvazi individüalizminin etkisiyle hareket ediyorlardı (Halle 1984). Bunun sosyalizmden sapmada bir nedenden ziyade sonuç olduğunu daha önce dile getirmiştim.

Lipset'in belirttiği ve kitabın bu bölümlerin de doğrulandığı gibi, Amerika da diğer gerici devletler gibi işçi sınıfı kimliğini güçlendirmemişti. Diğer birçok Avrupa ülkesinin tersine, ulusal yurttaşlık adına yapılan hiçbir mücadele işçi sınıfına ulusal düzeyde bir birlik getirmemişti. Bu yüzden, kalifiye ve niteliksiz elemanlar, ayrı sanayiler ve bölgeler, etnik ve dinsel temelli cemiyetler arasındaki sapmalar hiçbir zaman müşterek siyasi zaruretler nedeniyle bastırılmaya çalışılmamıştı. Aslında, bunlar siyasi federalizm ve hizipçilik ile güçlendirilmişlerdir. Kıta Avrupası'ndaki birçok ülkede işçi sınıfı ulusal yurttaşlık haklarından yoksun bırakılmış, sivil ve siyasal yurttaşlık haklarını elde etmek amacıyla verdikleri mücadele ise ulusal düzeyde uygulanan baskıyla bastırılmaya çalışılmıştı. İşçiler, merkezi yönetimlerdeki işçi sınıfı ve rejimi düşmanları yüzünden birlikte mücadele etmeye ve ulus birliği-ulus devlet kavramlarına nefretle bakmaya mecbur bırakılmışlardır. Siyaset eliyle dayatılan ulusal sınıf birliği Birleşik Devletler'de var olmamıştı. Küçük burjuva ideolojisi hâkimiyetinin getirdiği bölünme, sınırsal ve etnik ayrışmalar sonucu birçok yönden etkilemişti. Ancak beyaz erkek işçilerin askeri, kapitalist-liberal, parti-demokratik ve federal devlet yapısına ilk zamanlarda dâhil olması işçiler arasındaki bölgeciliği ve hizipleşmeyi yoğunlaştırarak, Amerika'daki sınıf kimliğinin etkisini yitirmesini daha da hızlandırmıştı.

Sosyalist ideolojiler bütünsel ve alternatif düşüncelerin varlığını gerektirir. Ancak kapitalist üretim ilişkileri toplumsal bütünlük tecrübesini kapsamazlar. Gerçek, tecrübe edilmiş bir bütünlüğe ilişkin en yakın tahmin, bütünlük kavramının bireysel girişim veya tek bir ticaret ya da sanayi olduğudur – ve tüm bu örgütlenmeler birbirini kesmektedir. Kapitalizmin getirdiği tek sınırlı ağ, toplumsal düzeyde yaşanmamış küreselleşmenin ortaya çıkışıdır. İşte bu yüzden kapitalizmin makroekonomik akımları nadiren topluluklardaki bireyleri aynı şekilde etkilemişti. Ani patlamalar ve dibe vurmalar her firmayı, sanayi sektörünü ve meslek grubunu farklı şekilde etkilemişti. İşçiler saldırgan tepkiler verebilirler; ancak bunun yanında bu tepkiler ticareti endüstriyel ve bölgesel yöresel farklılıklardan dolayı bölgesel bir nitelik taşımaktadır. Ulusal hükümeti hedef alan ajitasyon olayları, birbirinden çok farklı bu hareketlenmelere bütünselci bir özellik katmaktadır. Sınıf ve ulus kavramları, tıpkı bölgecilik ve yerel-bölgesel kimlik arasındaki ilişki benzeri, birbirini güçlendir-

mektedir. Bu olmadan, işçi hareketi bir tarafta sendikalaşmış, kalifiye yerli işçiler, diğer tarafta birlikten yoksun niteliksiz göçmenler diye iki ayrı grup hareketi olarak kalmış olurdu. Bu tür bir bölünme, Amerika'daki işçi hareketi tarihinde hâkim rol oynamıştı. Amerikan işçi hareketi iktidar ilişkilerinde bütünlükçü bir ideoloji veya ona alternatif olabilecek bir fikir ortaya koymada başarısız olmuştur. Bunun böyle olduğu daha 1914'te kesinleşmişti.

Birleşik Devletler "istisna" değildi; ancak "aşırıcı" bir yapıya bürünmüştü. Bu işçilerin sorunlarının olmamasından kaynaklanmıyordu. Bunun sebebi Amerika'daki siyasi belirginleşmenin işbölümüne dayalı dayanışmayı ve bölgeciliği güçlendirmesiydi. Bu aşırıcılık, kapitalizmin uluslar-ötesi olduğu karşı-olgusal durumda ne olduğunu açıklamaktadır; tabi, eğer devlet üzerindeki mücadele işçi hareketinden bağımsız düşünülürse. Marx'ın da inandığı gibi bu durum, sosyalizmi hedef alan tek bir işçi hareketine yol açmaktan ziyade, derin bölgesel ve katmanlı mücadelelere yol açmıştı. Parti demokrasisi üzerindeki mücadeleler olmasaydı, kapitalist sınıf muhtemelen hakiki biçimde hegemonik olurdu. Günümüz uluslar-ötesi dünyasında, kapitalist sınıfın hakiki hegemonik bir sınıf haline gelmesi tehdidi sürmektedir.

Emperyal Rusya: Otokratik Militarizm ve Devrim

Rusya, dönem boyunca yaşanan beklenmedik sorunlara rağmen sanayileşmiş ve tarımsal alanda önemli değişimler yaşamıştı.[5] 1861'de serfliğin yasaklanması, 19. Bölüm'de ele alınan zanaatkârların mücadelesini hızlandırmıştı. Daha sonra 1900'lerde daha ilk Sanayi Devrimi olgunlaşmamışken, İkinci Sanayi Devrimi ortaya çıkmıştı. Büyük fabrikalar ve banliyölerde yaşayan halklar yoğun bir şekilde şehirlere akın etmeye başlamıştı. Rusya'daki endüstriyel kapitalizm, diğer ülkelerin aksine, lojistik anlamda daha örgütlü bir işçi sınıfının oluşmasına zemin hazırlamıştı. Bu durum birçok tarihçi tarafından devrimin önemli bir nedeni olarak görülmektedir. Bu birlik anlayışı, aslında Rusya'nın gelişmişlik düzeyi ve sanayideki iş gücü düşünüldüğünde, olması gerekenden daha sağlam ve örgütlü bir işçi sınıfının doğmasını sağlamıştı. Ancak Rusya'yı devrime götüren, asıl neden sanayileşme boyutundan çok siyasal belirginleşmelerdir.

Birleşik Devletler ile kıyaslandığında Rusya, tam tersi özelliklere sahip bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. 1900'lerde Rusya, parti demokrasisinden yoksun, devlet elitlerinin ve tarafların en fazla birer saray hizbi olarak var

5 İşçi sınıfı üzerine dayandığım başlıca kaynaklar için Bkz. Bonnell (1983), Mandel (1983), Smith (1983: 5-53), and Swain (1983). İngiltere, Amerika Birleşik devletleri ve Rusya'daki fabrika rejimlerinin ilginç bir karşılaştırmalı analizi için Bkz. Burawoy (1984). Rejim ve entelijansiya arasındaki yarılmalar için Bkz. Haimson (1964-5), Besangon (1986), ve Hobson (1991). Çar'ın emek politikası için Bkz. McDaniel (1988), ve baskı siyaseti için Bkz. Goldstein (1983: 278-87).

olduğu Avrupa'da otokratik monarşiyle yönetilen tek devlet olarak kalmıştı. Bunun yanında mevcut askeri yapısı "Rus" topraklarındaki imparatorluğu sürdürme noktasında diğer ülkelerden ayrılıyordu (Britanya'nın İrlanda örneğinde de böyle bir durum söz konusudur). Bu yüzden militarizm jeopolitik anlamda söz konusu edildiği gibi, yerel boyutta da alışılmadık bir şekilde söz konusu olmuştur. Rusya monarşik, askeri ve merkeziyetçi olmasının yanında kapitalist bir devlet olarak belirginleşmişti (buna rağmen "ulusal" veya "ulus-devlet" gibi yakıştırmalara karşı çıkmıştı).

Ancak Batı ideolojik topluluğunun en doğusu bile Aydınlanma Çağı'nın getirdiği liberal mirası fazlasıyla tecrübe etmişti. 14. Bölüm'de görüldüğü üzere, ekonomik gelişim geciktikçe, bilim ve gelecek hakkında birikim sahibi olmak isteyen devlet tabanlı teknoloji bilgisine sahip aydınlar sınıfının doğuşu da daha büyük boyutlarda olur. Rus düşünce adamları, seçkinleri ve aristokratları arasından, alternatif gelişim yolları geliştiren, bilinçli, partilerden bağımsız bir aydınlar sınıfı doğmuştur. Devlet yöneticileri arasında hizipleşmeler ortaya çıkmıştı. Bir yanda Sağ'daki taraflar aydınlanmış bit mutlakıyetçiliği; eski kölelerin mülk edinme hakkını, evrensel eğitimi ve sivil yurttaşlık haklarını içeren 18. yüzyıl stratejisine dönülmesini istiyordu. Rus Çarı'nın Rus birliği veya Slav ya da Ortodoks kilise cemiyetinin başına geçmesini talep eden muhafazakâr yaklaşımın da az da olsa popüler olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında Solcu popülizm de söz konusuydu. Liberaller sivil ya da kısmi siyasal yurttaşlık fikrini savunuyordu. Yerli popülizmi ve Avrupa kökenli sosyalizmin arasındaki karşılaşmadan ziyade, burada devrimci anarşizm ve sosyalizm etkili olmuştur. Diğer ülkelerde birbirinden bu denli farklı stratejiler değişik toplumsal ortamlarda gerçekleşmişti. Dostoyevski'nin de romanlarında açıkça görüldüğü gibi, aydınlar Rusya'daki bu karışıklıklar içinde tüm bunları tartışmaktaydı. Hâkim güçler tarafından sınırlanmasına rağmen, alternatif politikalar da tartışılıyordu.

Devlet dâhili ve harici aktörlerin yarattığı kuşatmayla eli kolu bağlanmış durumdaydı. 19. yüzyılın son dönemlerinde sivil devlet anlayışı geliştikçe, hizipleşme de artıyordu. Diğer yerlerde olduğu gibi, sivilleşme, uzlaşmacı devlet politikasında artışa yol açıyordu; ancak tek grup tarafından ve genellikle de baskın grup tarafından gerçekleştiriliyordu. Farklı geçmişlere sahip değişik devlet kurumları ve görevlileri, paternalizm yoluyla askeri baskıdan, işçi topluluklarına özerklik tanımaya kadar birçok stratejiyi savunuyorlardı. Maliye ve savunma bakanlıkları arasındaki anlaşmazlık açık bir şekilde ortadaydı.

Rejimin önünde birçok seçenek vardı ve yaptığı tercih gerçekten kaçınılmazdı. Bu devlet otokratik bir yapı üzerinde belirginleşmişti. Karar verme sürecinde nihai söz diktatöründü, ağzından çıkan emirler kanun niteliğindeydi ve bakanlar doğrudan ona karşı sorumluydu. Ancak son Romanovlar çok da yetenekli değildi. Belli bir stratejisi olan son Çar, 1881'de öldürülen II.

Alexander'dı. 1894'e kadar iktidarda kalan III. Alexander ise sanayileşme ve düşünülmeden yapılan baskıyı bir arada götürmeye çalışmıştı. Daha sonra iktidara gelen II. Nicholas, evlilik ve devlet işleri konusunda büyük bir kararsızlık göstermişti. Hükümdarlar söz konusu olduğunda bu tür şeyler önemli oluyordu. Vizyondan yoksun, başkalarının öğütleri ve kararlarıyla kuşatılmış bir şekilde –karısı Alexandra'nın histerik krizleriyle birlikte– II. Nicholas ve kurmayları kararsızlık sonucu militarizme yönelmişlerdi.

Bu hizipleşmiş elitlerin politikalarını "strateji" olarak tanımlamak yanıltıcı olabilir. Birçok gelenek ve içgüdü irticai ve otokratik özelliğe sahipti. Ancak sorunla karşılaştıklarında, elitler, asgari düzeyde yenilik yapmak ve baskıya başvurmak arasında bocalamaktaydılar. Rusya örneğinde görülen bu baskı, bir stratejiden ziyade bir tür temayül özelliğindeydi. Bu, düzeni sağlamak, hükümet dışında kalanların isteklerini tatmin etmek veya içerdekilerin moralini yükseltmek için kullanılabilecek yetersiz bir uygulamaydı. Daha yetenekli bir Çar daha iyisini yapabilirdi.

Rusya'da kapitalistlerden ziyade devlet elitleri ipleri elinde tutuyordu. Diğer kolektif örgütlere yönelik olduğu gibi, sendikalar, grevler ve sosyalist partiler karşısında devlet elitleri durmuştur. Bunların hepsi kamu düzenine zarar verdikleri gerekçesiyle yasaklanmıştı. Silahlı polis kuvvetleri ve askeri birlikler, rutin bir şekilde göstericileri ve grevcileri dağıtmak için kullanılmıştı. Ordu 1895-1905 yılları arasında yaşanan grev ve gösterilere iki bin defadan fazla müdahale etmişti. Hükümet işçilere iş sözleşmelerini çiğnedikleri takdirde geri alabileceği pasaportlar vermişti. Hükümet tarafından çalışma şartlarını düzenleyen detaylı kılavuzlar hazırlanmıştı. Rus ordusunun da etkisiyle, fiziksel şiddet ve işverene karşı itaatsizlik bu kanunnameye dâhil edilmişti. İşçiler ve köylü askerler arasındaki böylesine bir etkileşim nasıl olur da 1917'de rejimin kapitalistlerin kanadında yankı bulmazdı! Devlet elitleri kendi uzlaşma çabalarında bile sert baskılara başvuruyorlardı. Kapitalizmin doğurduğu en ilginç sendikalardan biri olan ve Moskova polis şefi tarafından 1896'dan itibaren desteklenen Zubatov Cemiyetleri, bir taraftan Zubatov gibi reformcuların arzuladığı gibi iş ilişkilerinde "tarafsız" bir devlet himayesini savunurken, diğer taraftan düzen ve mülkiyet yanlısı bir tavır takınarak büyük bir çelişki örneği gösteriyordu. Nihayetinde bu cemiyetler 1905 yılı ortasındaki devrimle çökmüştü (McDaniel 1988: 64-88). Siyasal yurttaşlık bir yana, işçilerin sivil yurttaşlık hakkı bile yoktu; ancak köylüler ve orta-sınıfın da durumu bundan farklı değildi.

Bu yüzden, klientalizm, mutualizm, ekonomizm, reformculuk gibi ılımlı stratejilerin *hiçbiri* getiri sağlayamıyordu. İş ilişkilerini düzenlemeye yönelik hiçbir yasal veya kurumsal sistem ortaya çıkmamıştı. Fabrika duvarları arasında kayda değer gizli bir işbirliği vardı ve birçok kişinin gözü bazı bakanlar, taşra yöneticileri ve polis şefleri tarafından açılmıştı. Bunların bir kısmı hiçbir

yönetimin gerçekleştiremeyeceği reformlara dair sözler bile vermişti. Sendikalizm hiçbir zaman –anarşist kanadı terörizme başvurduğu halde– bu devletin grevlerle alt edilebileceğini iddia etmemişti. Burjuva demokratlar militarizm yoluyla devletçi sosyalistlere yaklaştırılmaya çalışılmıştı. 1900'lerle birlikte demokratlar –burjuvalar ve işçiler– sosyalizme yaklaşmış, Marx'ı tartışan ve demokrasi için genel ekonomik ve siyasal dönüşümlerin gerekliliğini savunan bireylere dönüşmüşlerdi. Devrimci hayaller ve entrikalarla yeraltına sürüklenmiş sosyalistlerin çoğu, devletçi çözümler aramaya başlamıştı.

Sanayileşme hızı zanaatkârların gelişmesi için yeterli ortamı sağlayamadığı için, esnaf birliği ve bölgecilik ilk başlarda etkisiz kalmıştı. Bunun temel sebeplerinden biri de devlet eliyle yapılan baskıdır. Bu yüzden, devlet elitleri ve işverenler düğer ülkelerde olduğu gibi işçi hareketine yönelik ciddi eylemlere girişmemişlerdir. Kalifiye işçileri diğerlerinden ayırmak amacıyla birkaç imtiyaz tanınmıştı. Rusya'daki işçi hareketinde bölgecilik çok fazla etkili değildi. Devlet tarafından mutualist sosyal sigorta tasarıları (diğer ülkelerde işçileri gelir düzeyleri ve iş garantilerine göre sınıflara ayıran bir konu) gündeme getirildiğinde bile, tüm işçi toplulukları daha geniş kapsamlı projele talebiyle ortaya çıkıyordu. Elitler ve kapitalistler, çoğu zaman bilmeyerek, işçileri devrimci sınıfsal topluluklara yöneltiyorlardı. Lenin 1899'da bunun farkına varmıştı:

> Rusya'daki işçi hareketinin önünde iki büyük engel vardır; kapitalistler ve toprak ağaları tarafından soyulmakta ve yağmalanmaktadır. Buna karşın verdikler mücadeleler polisin sert uygulamaları ile bastırılmaktadır. Kapitalistlere yönelik yaptıkları eylemler askeri ve polisiye yöntemlerle şiddetli bir şekilde bastırılmaktadır. Yapılan her ekonomik mücadele ister istemez siyasal bir mücadeleye dönüşmektedir ve Sosyal-Demokrasi işçileri sağlam bir şekilde yakınlaştırarak *tek bir proleter sınıf mücadelesi* altında bir araya getirmelidir. [1969: 36, 1902, What Is to Be Done?, 1970: 157]

1905'te devlet elitleri içerisinde büyük bir öz-bilinç oluşmaya başlamıştı. Japonya ile yapılan savaş sonrası mağlubiyet, yönetim kapasitelerinin yetersizliğini ortaya çıkarmıştı. Uzak Doğu kentlerinde ordu yönetiminde büyük eksiklikler vardı ve ihtiyaçlar karşılanamıyordu; kentlerde gıda dağıtımı sistemi çökmüş durumdaydı, kırsal kesimdeki insanlar idari boşluktan dolayı arazilere el koymuştu. 1905'te dönem buyunca hiçbir ülkede olmadığı kadar insan (yaklaşık 2.8 milyon kişi) greve girmişti. İşçi eylemleri, diğer başka gösterilerle, geçim sıkıntısından dolayı çıkan ayaklanmalarla ve "ulusal" özerklik talebiyle yapılan bölgesel hareketlerle birlikte büyük boyutlara ulaşmıştı (hem Batı hem de Sovyet tarihçileri bu konuyu araştırmışlardır). 1905 ve 1917'deki ayaklanmalar ve gösteriler birçok açıdan modern işçi sınıfı hareketinden ziyade sokak ve topluluk kökenli erken burjuva ve Çartist dönem ayaklanmalarına benzemek-

teydi. Rusya'daki ayaklanmalar sadece erkeklerin değil, kadınların da katılımıyla gerçekleşmişti ve bu da güçlü bir aile ve toplum birliği oluşturarak mücadeleyi sağlamlaştırmıştı. Rusya'daki işçi sınıfı bilinci, hayatın her alanında merkeziyetçi ve sömürüye dayalı bir sitemi yerleştirmeye çalışan devlet düzenine karşı eşi benzeri görülmemiş bir *birlik* hareketine dönüşmüştür.

Ancak o ana kadar hiçbir grup devrim amacıyla harekete geçmemişti ve şikâyetler sadece geleneksel dava açma şeklinde giderilmeye çalışılıyordu. 1905'teki devrim sırasında kent merkezlerinde gerçekten çok geniş katılımlı hareketler vardı. Ancak buna rağmen söz konusu hareketler ulusal boyuta ulaşmamıştı. Yerel-bölgesel isyancı milisler, köylüler, kentli göstericiler ve diğer muhalif gruplar birbirlerinden bağımsız hareket ediyorlardı ve bundan dolayı ayrı ayrı bastırılabiliyorlardı. Bölgesel birçok alay disiplinli bir şekilde hareket ediyordu ve bu da durumu bastırmaya yetiyordu. St. Petersburg'daki "Kanlı Pazar"da kuvvetler en az 130 göstericiyi öldürmüş ve 300'ünü de yaralamıştı. Bu gösteriden sonra Lenin (bu bölümün başında söz edilen fikirlerinin aksine), "işçi sınıfı bu gün durgun, sönük, tekdüze geçen aylar hatta yıllar boyunca kazanamadığı deneyimi bir günde kazanmıştı" diyecektir (Kochan 1966: 80). Ertesi yıl askeri güçler, çoğunlukla Polonya'daki protestolarla karışmış işçi eylemlerinde 2.500 kişiyi öldürmüştü. Bunun yanında devlet, toplu idamlarla da halkı sindirmeye çalışıyordu.

Tüm bunlara rağmen Çar korkusuz bir şekilde yurttaşlık talep eden kırsal, bölgesel-yerel, işçi ve kentli göstericileri bastırmak için zaten savaştan mağlubiyetle çıkmış olan orduyu daha da yıpratıyordu. Ilımlı kesimden insanlar şanslarını zorlamış ve Çar'ı Almanya ve Japonya gibi rakiplerin ancak zanaatkârlara yönelik iyileştirmelerle ve endüstriyel kalkınmayla alt edilebileceği konusunda ikna etmeyi başarmıştı. Devlet bunlara kısmi sivil ve siyasal yurttaşlık hakları vermeliydi. Duma (parlamento), büyük ağırlıklı oy hakkına rağmen toplantıya çağrılmıştı. Sanayi de karşılıklı imtiyazlar kabul edilmişti: Mart 1906'dan itibaren kısa bir süre için sendikalara siyasetten ve dolaylı boykotlardan uzak durmaları şartıyla yasal statü verilmişti. Bu bile hiçbir statü sahibi olmamaktan iyiydi. İşçi hareketi, iyimser mutualistler, (sosyalist retoriğe ve pratik uzlaşmacılığa sahip, daha "Batılı" sendikaların ortaya çıkması umudunda rejimle örtüşen) reformistler ve kuşkucu devrimciler olarak üç kesime ayrılmıştı.

Rejimin kafası çalışmaya başlamıştı ve özellikle de Almanya-tipi otoriter kaynaştırmacı bir rejime ilgi duymaya başlamışlardı. Bunun için dikkatli bir şekilde katmanlı uzlaşma ve baskıyı bir arada götürmek gerekiyordu. Bu durumda, burjuva sınıfıyla yurttaşlık hakları konusunda uzlaşma, zanaatkârlar arasında ayrışmayı sağlayacak bir program, işçileri ve bölgesel-ulusal muhalifleri baskı altında tutma politikasının benimsenmesi gerekmekteydi. Ancak rejimin kalbi burjuva liberalizmini hor görürken, aklı ise kitle korkusuyla do-

luydu. Devletin, liberallerin reform hareketlerini kontrol altında tutabilmesi için, işçi, köylü ve bölgesel-ulusal muhaliflerin dizginlenmesi gerekiyordu. Ancak ekonomist düşünen sendikalar –"legalistler"– kendilerini örgütlenme ve siyasal yurttaşlık haklarının genişletilmesi talebinde bulunmak konusunda baskı altında hissediyordu. Bu, Çar'ın veya diğer yöneticilerin yapabileceklerinden öte bir şeydi. Kararsız kalan Nicholas karısını dinlemişti. Duma iki kez feshedilmiş ve anayasa parlamentoyu daha itaatkâr hale getirmek için değiştirilmişti; ancak bu da bir işe yaramamıştı. Liberaller, yönetimdeki yerlerini ve dolayısıyla işçiler üzerindeki etkilerini de kaybetmişti. Tam bu sırada güçlü Stolipin yeni bir stratejiyle iktidara gelmişti. Stolipin, köylüleri bölmek, yurttaşlık taleplerini ortadan kaldırmak ve kentlerdeki endüstriyel protestoları bastırmak için ekonomik kalkınma, askeri modernizasyon ve zanaatkârlara yönelik reformlar yapılması konusunda emirler vermişti. Duma anayasası nüfusun % 1'ine karşılık gelen toprak sahiplerine sandalyelerin % 50'sinin verilmesi amacıyla üçüncü kez sınırlanmıştı. Nihayetinde beş yıllık görev süresini doldurabilen, daha itaatkâr bir parlamento ortaya çıkmıştı. Stolipin'in işçilere yönelik baskı içeren işbölümüne dayalı böl-ve-yönet stratejisi artık egemen politika haline gelmişti.

Bunu 1907 Haziranında sendikalara yönelik yasaklar izlemişti. Bu durum legalistleri hırçınlaştırmış ancak onların ulusal çapta örgütlenme deneyimlerini yok edememişti. İşçi sınıfı liderleri ve radikal burjuva aydınları devrim yanlısı yandaşlarını arttırmış ancak fazla riskli eylemlere henüz girişilmemişti. 1910 yılının gelmesiyle, hâkim alternatifler mevcut üç yasal partinin devlet yanlısı Marksist yorumlarıyla sınırlı hale gelmişti: Sosyal Devrimciler, Menşevikler ve Bolşevikler. Ancak fabrikalara ve topluma dönük aşırı devlet baskısı, ne ekonomist, mutualist ve reformistlerin; ne de sendikacı veya anarşistlerin işçi hareketinde yeterli aşama kaydedebilmesini engellemişti.

Stolipin 1911'de esrarengiz bir şekilde suikasta uğramış ve rejim ikince kez krize girmişti. Sansür yasaları hafifletilmişti. Sendikalara az da olsa tekrar yasal statü verilmişti ancak ara ara tekrar rejim müdahaleleri görülecekti. Legalistler için tıpkı 1906-7 yıllarındakine benzer bir çelişki söz konusuydu; örgütlenmelerine izin verilmiş, ancak reform sürecinde söz sahibi olmaları engellenmişti. Grevler ve gösteriler büyük boyutlara ulaşınca hemen askeri güçlere başvuruluyordu. Tüm bunlar devrim yanlısı kişilerin, özellikle de 1912'deki Lena altın madeni katliamı sonrasında, işçi topluluklarında lider olmasına yol açmıştı: İki yüz madencinin ölümü, büyük sanayi kentlerinde 1914'e kadar sürecek büyük grev dalgalarının başlamasına yol açmıştı.

Rejim, ironik bir şekilde ancak 1917 yılının Ocak ayında yapılacak askeri modernizasyon ve Stolipin'in zanaatkârlara yönelik reformlarını yapmaya ikna edilmiş olabilir; ancak Almanya'nın saldırısı buna engel olmuştu (Bkz. 21. Bölüm). Savaş ilk başlarda muhafazakâr kesimi güçlendirmiş ve baskı daha da

yoğunlaşmıştı. Ancak savaşın kötüye gitmeye başlamasıyla ordu, yiyecek dağıtımı ve hükümet arasındaki entegrasyon ciddi anlamda bozuldu. 1917'de devrimin patlak vermesi, işçiler, köylüler, milliyetçiler ve yiyecek için ayaklanan kişilere, hoşnutsuz devlet memurları ile isyancı asker ve denizcilerin de katılmasına yol açmıştı. Bolşevik Devrimi'nin esas gücünü eskinin legalist, şimdinin Marksist devrimcileri oluşturuyordu.

Baskı, huzursuzluk, vasat reform planları, kararsızlık ve en sonunda uygulanan çok katı baskılar işçi sınıfı, burjuva ve aydınlar sınıfı içerisindeki liberalleri ve ılımlı kesimi iyice yönetimden soğutmuş, yabancılaştırmıştı. 1914 yılı ile birlikte rejimin stratejisi tam olarak yerleşmediği halde, düşmanları artmıştı. Ulusal yurttaşlık hakları konusundaki temel talepler tamamen reddedilmemiş ve pratikte düzensiz bir şekilde de olsa belli bir düzeyde uygulanmıştı. Devlet belirginleşmeleri değişik ve kararsız bir şekilde olmuştur. Ancak kriz zamanlarında rejimin tabiatı açık bir şekilde görülmüştür. Reformistler biraz ilerleme kaydettiğinde, devrimciler artık liderlik için kolları sıvamış durumdaydı.

Kuşkusuz, 1914'te, hatta 1917'nin başında Rusya'daki işçilerin çoğu, iki açıdan ajitatörlerden daha "muhafazakârdı": Devrim yanlısı yollardan kuşku duyuyorlar ve legalistlerden rejim içersindeki ılımlı yöneticilerden, hatta bizzat Çar'dan reform konusunda ümitlilerdi. Ancak işçiler arasında hiçbir zaman kayda değer boyutta ılımlı ya da bölgeci bir akım on yıl var olmamıştı. Tarihçiler işçi sınıfı hareketindeki temel yanlışın kalifiye metal işçilerinin daha genç, kırsal kökenli, niteliksiz ve sıklıkla kadın fabrika işçileri ile kentli işçilere karşı olması olduğuna dikkat çekmektedirler (bu, son olarak McKean 1990'da vurgulanmıştı). Ancak bu yanlış Amerika ve bir dereceye kadar da Britanya'da olduğu gibi işçiler arasında ayrışmaya yol açmamıştı. Bundan ziyade devrimci mücadelede liderliğin ikinci gruba geçmesini sağlamıştı.

Bir reform hareketi, monarşik yapıyı Batı tarzı (ister Anglo-Amerikan, ister Alman tarzı) bir sürece sokmadıkça, devrim kaçınılmaz bir hal alacaktı. Nihayet böyle de oldu ve diğer süper güç Amerika gibi, bu durum da büyük küresel değişimlere yol açtı. Savaş ve köylü sınıfı bu gelişimde açık ve gerekli bir rol oynamıştı. Bunlar olmadan ne küçük Rus proletaryası ne de Marksist liderler tek başlarına devrimi sırtlanabilirdi. Köylü sınıfını 19. Bölüm'de ele aldım (savaş ve Bolşevik Devrimi de diğer ciltte ele alınmıştı). Ancak savaş ve köylü sınıfı olmadan da işçilerin, radikal burjuvalar ve bölgesel boyutta kalan milliyetçilerle birlikte, kararsız ama saldırgan, otokrat, merkeziyetçi bir devletin avuçları içinde bile sınıfsal birliği sağladığını ve devrim yapacak noktaya geldiğini görüyoruz. Sömürü düzeni son derece yoğun ve geniş alanlara yayılmış durumdaydı. Eğer bu devlete başka güçler tarafından diz çöktürülse ve baskıcı kolları kırılsa, bu kesimler ayaklanacaktı – hem de sonuçları tahmin edilemeyecek bir biçimde.

Fransa'daki işçi hareketindeki farklılığı, geleneksel bir şekilde, siyasal belirginleşmelerine bağlıyorum.[6] Bununla birlikte bu ülkedeki sanayileşmenin hususiyeti de önemli etkiler yaratmıştı. Fransa'daki sanayileşme erken başlamasına rağmen tuhaf bir şekilde ağır ilerlemişti. Örneğin, dokumacılar 1882-90 arasındaki ticari krize rağmen Britanya ve Almanya'daki meslektaşlarının çöküşünden sonra bile uzun süre ayakta kalmışlardır. Benzer bir şekilde, ilk işçi örgütlenmeleri, diğer ülkelerdeki gibi, daha uzun süre dayanmışlardır. Zanaatçı esnaflar sendikalarda daha uzun süre hâkim güç olarak kalmışlardır. Devrimin de etkisiyle, köylü aileler çiftliklerinden ve işlerinden inatla kopmamışlar ve bu da kentsel ve üretimsel büyümeyi yavaşlatmıştı. 1850'lerde Lyon bölgesinde bulunan beş farklı kasabadaki işçi grupları % 54 ila % 66 oranlarında babalarının mesleklerini sürdürmeye devam etmişlerdir. 1902'den sonraki on yıllık sürede bile bu durum % 43 ila % 53 oranlarında devam etmişti (Lequin 1977:I, 222,251). İşgücü eksikliği potansiyel grev kırıcı işçi sayısında azalmaya ve çalışan evli kadın oranında artışa yol açmıştı. Sanayi, işgücü arzı sağlamak ve müşterilere daha yakın olmak için Fransa'nın kırsal bölgelerinde yayılmaya başlamıştı.

Tüm bunlardan dolayı işçi sınıfı kısmen merkeziyetçi yapıdan yoksun bir şekilde ortaya çıkmıştı. Çok az sayıda aile ferdinin sanayide çalışmasıyla, sanayi ve tarım, istihdam ve yerel topluluklar birbirinden çok da fazla ayrılmamıştı. Sanayileşme sıradan sendikal birlikler doğurmuştur. Gündelik işçilerin dernekleri (*compagnonnages*) çözülmüş, yerine karşılıklı çıkar cemiyetleri ortaya zanaatkârlar makine, kadın ve çocuk iş gücünden yararlanan kapitalist girişimcilerin tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. İşçi sınıfının şekillenmesi özellikle de kuzeyde aile teşkilatlanmaları ve işveren güdümünde bulunan, en büyükleri Paris ve Lyon'daki tekstil endüstrisinde olmak üzere, İngiltere'dekinden daha dereceli bir şekilde olmuştur (Aminzade 1981,1984). 1900'lerde ağır sanayide ortaya çıkan "yeni fabrikalara" kadar, çalışanların çoğunluğunun erkek olduğu fabrikalarda konuşlanmış sendikalarla, ev, fabrika ve kasaba arasında belirgin bir alan farkı gözlemlenmemişti; ancak bu, şehir dışındaki "kızıl varoşlar" da yaşayanları etkilemişti (Perrot 1986; Cotterreau 1986).

Fransa'daki sanayileşmenin kendine has özellikleri işçi sınıfı hareketlerinin gelişimini de yavaşlatmış olmalıydı. Az da olsa böyle olmuştu zaten. Ancak Fransız işçi militanları sınıf bilinci ve örgütlenmesi konusunda, özellikle de çatışan siyasal belirginleşmelerin devrimci geleneği canlı tutmasından dolayı, çok hızlı gelişmişti. Sadece ulusal belirginleşme bir karar bağlanmıştı; çünkü geriye kalan rakip tüm partiler oldukça merkeziyetçi bir devlet yapı-

---

[6] Bu dönemde Fransa'daki işçi tarihi konusunda özellikle Noland(1956), Lefranc(1967), Ridley(1970), Perrot(1974) ve Moss(1976)'daki kaynaklarından faydalandım.

sından yana olmuşlardı. Ancak temsil oranı konusunda Cumhuriyetçi demokratlar, Monarşi yanlıları ve Bonapartistler arasında mücadele devam etmekte, bu durum da kapitalizmin oldukça gerici ve saldırgan bir şekilde gelişmesine yol açmaktaydı.

Bu tür tehditlerle karşı karşıya kalan sosyalistler, Paris ve Lyon'daki erken dönem işçi örgütlerinin kontrolünü ele geçirmişti. Esnaflar 1815-48 yılları arasında Monarşik rejimden parti demokrasisi ve örgütlenme hakları konusunda taleplerde bulunmuş ve bu, aksak bir şekilde ilerleyen sanayinin getirebileceğinden daha ileri düzeyde bir ulusal sınıf örgütlenmesinin oluşumundaki kıvılcım olmuştu. 1843'te sürgüne giden yirmi beş yaşındaki Marx'ın Brüksel ve Paris'te işçi hareketleri üzerine yaptığı ilk çözümlemeler sonucunda keşfettiği gibi, Fransa'da *Sansculottizm** diğer ülkelerden daha önce artizan sosyalizmine dönüşmüştür. Cumhuriyetçi sosyalistler öncelikle Paris şehri sınırları içerisinde, sonrasında ulusal boyutta, dergiler, okuma odalarının olduğu kafeler, artizan kahveleri vasıtasıyla 1830'lu yıllar boyunca gelişme göstermişlerdir. 1840'larla birlikte, sosyalistler kurdukları yarar esaslı cemiyetleri tek çatı altında toplamış, bu ulusal merkezi yapılanmaya daha az vasıflı işçileri de katmışlardır.

1848'de artizan birlikleri, "küçük cumhuriyetler" oluşturup, devrim kervanına katarak, devrimi sola çektiler (Gossez 1967; Lequin 1977; Aminzade 1981: 6. Bölüm; Sewell 1986; Traugott 1988). Yerel düzeyde kalmaları için baskı ve zorlama görmelerine rağmen, sosyalistler, III. Napolyon döneminde (1851-1870) kalifiye ve vasıfsız işçileri birbirinden ayırmaya yönelik karşılıklı dayanışma örgütleri fikrini reddederek gizli bir şekilde işçi birliklerinin kontrolünde kalmışlardır. Sağlam, bölgesel sendikacılık çok zor koşullarda ortaya çıkabilmişti; çünkü şiddetli baskıya maruz kalan işçi sınıfı devrimci gelenekten güçbela beslenebilmişti. İşçi hareketi, esnaflar arasındaki Blankizm ve Proudhon'un Mutualizminden daha çok Marksist ve sendikalist bir işçi sınıfı anlayışına doğru kayarak, sözde kalan devrimcilikten küçük burjuva Jakobenizmine dönüşmüştü.

1875 sonrasında Fransa eril parti demokrasisini benimseyerek yüzeysel olarak Birleşik Devletler'e benzemeye başlamıştı. Erkek işçiler siyasal yurttaşlık hakkını elde etmişti. Buna rağmen istikrarsız merkeziyetçi koalisyonlar döneminde kısıtlı parti demokrasisi sağlam temeller üzerine oturtulamamıştı. Cumhuriyetçiler 1875'te sadece bir senatoda yapılan oylamada sadece bir oy farkla bölünmüş Monarşi yanlıları karşısında zafere ulaşmış ve henüz 1979'da

* *Sans-culotte*lar (nam-ı diğer Baldırıçıplaklar) Fransız Devrimi'nin kitle tabanını oluşturan halk tabakalarına verilen genel bir isimdir. Popüler bir imge olarak, devrimci halka göndermeyle birlikte, Fransız Devrimi'nde tutkulu, idealist ve yurtsever kitleleri tarif edecek biçimde anlamlandırılmıştı. *Sansculottism* de bu idealleştirilmiş imajı ve buna bağlı değerleri savunanların yaklaşımına verilen isimdir – ç.n.

temsil hakkı kazanmışlardır. Rejim işçilere örgütlenme konusundaki hakları vermeyi reddediyordu. Solculara göre, 1870'ler Paris Komün'e yönelik uygulanan askeri baskı (30.000 ölü) ve rejimin işçi hareketine karşı takındığı düşmanca tavır hâkimiyetinde geçmişti. Kızıl renk, yani kan rengi işçilerin rengi olmuştu. Sol hareket içersindeki aşırıcılık özellikle de yerel-bölgesel işçi örgütleri içersinde hala güçlü ve açık bir şekilde varlığını sürdürmekteydi. 1880'lerde rejim, kolektif sivil yurttaşlık üzerine uzlaşmacı bir politika izlemeye başlamış, hayatta kalan Paris Komünü üyelerine yönelik genel af çıkarılmış ve 1884'te sendikalaşma ve grev hakkı yasal güvence altına alınmıştı. Ancak, hizipçilik, kilise nüfuzu ve devlet-kilise mücadelesiyle beslenen Monarşi yanlıları ve Bonapartistlerin tehditleri varlığını sürdürmeye devam etmişti. Sınırlı parti demokrasisine sahip olan devlet –kendi içerisinde konuşlanmış olanlar dâhil– hem Sol, hem de Sağ görüşten düşmanlar edinmişti.

1880'ler ve sonrası dönemde, Merkeziyetçi Cumhuriyetçiliğin ortaya çıktığı bir dönemde, devletin sivil yapısı diğer ülkelerdekine benzer bir şekilde gelişim göstermişti. Yerel militarizm daha tarafsız ve ihtiyatlı bir çehre kazanmıştı. Tüm devlet elitleri ve hâkim partilerin düzen üzerinde çıkarı vardı; düzenin korunması onların temel işlevi olmuştu; düzen olmadan, onlar da var olamazdı. Halk arasındaki hoşnutsuzluğu yerine göre paramiliter uygulamalarla, yerine göre de imtiyaz verme yoluyla ortadan kaldırmaya çalışabiliyorlardı. Halkın çektiği sıkıntılardan ziyade başkaldırıların düzeni tehdit ettiğine inandıkları durumlarda –ve de ordudan çekindikleri zamanlarda–imtiyaz verme yoluna gidebiliyorlardı. Devlet, temel mülkiyet hakları olumsuz etkilenmediği sürece uzlaşma yoluna gidebiliyordu. Birçok 19. yüzyıl devleti tamamıyla endüstriyel sermayenin hâkimiyetine girmemiş, Rusya ve Amerika dışında, adli makamlar ve güvenlik güçleri çoğu zaman uzlaşma sağlamak adına müdahalede bulunmuştur. Sağ ve Sol akım destekçilerine karşı duyulan korkular, bunların devlet memurluğunda ve parti demokrasisinin rejimler içerisinde güçlenmesi, Fransa'yı bu konu üzerinde hassas davranmaya itmişti.

Shorter ve Tilly'nin(1974: 30-32) 19. yüzyılda Fransa'da gerçekleşen grevler üzerine yaptığı niceliksel analiz, yöneticilerin –çoğunlukla işçilerin isteği üzerine– sık sık başkaldırılara müdahale ederek engellediğini göstermişti. Bu çalışma aynı zamanda işçilerin devlet müdahalesi olduğu durumlarda taleplerinin daha fazla kısmını elde ettiklerini ortaya çıkarmıştı. Yöneticiler kimi zaman işçilerle uzlaşma yoluna gitmiş, kimi zaman onlarla birlikte hareket etmiş; ama çoğunlukla kendi otoritelerini koruma yolunda adım atmışlardır (Perrot 1974: II, 703-14). Cumhuriyetçi burjuva partileri işçilere hem baskıcı, hem de Sağ kanada karşı destek toplamak için uzlaşmacı bir yol izleyerek kararsızlık örneği göstermişti.

Nihai bir sisteme ulaşmamış bu türden düzensiz bir devlet belirginleşmesine (Rusya'dan farklı biçimde) cevap olarak, Fransız işçi hareketi kendine has

bir farklılık kazanmıştı: İdeolojik hizipçilik. Bununla birlikte bu, bir taraftan burjuva radikalizminin mutualist ve reformist hareketle olan işbirliği; diğer taraftan, cumhuriyetçi partiler ve devlet elitlerinin yarattığı hayal kırıklıklarından doğan daha devrimci alternatifler arasında bocalamıştı. Bu hayal kırıklıkları üç temel formda ortaya çıkmıştı: Ekonomik olmaktan ziyade siyasal yönlü olan Jakoben geleneğin sosyalist versiyonu; etkisi 1890'larda azalan anarşist terörizm ve sendikalist sendikalardı. Sendikalizm aynı zamanda oldukça hızlı bir şekilde ilerleyen sanayi ile de desteklenmişti. Ekonomizm, mutualizm, sosyal demokrasi, sendikalizm ve Marksizm – tüm bunlar birbirleriyle mücadele ederek ve çatışarak, işçi sınıfı içersindeki bütünlüğü zayıflatmıştı.

Fransa'daki kapitalistler –diğer ülkelerdeki emsalleri– gibi, İkinci Sanayi Devrimi'nin esnaf üzerindeki kontrolü tehdit etmeye başlamasıyla birlikte, 1900'lerde taarruza geçmişlerdir. Zanaatkârlar, sendikayı savunma noktasında zorlanmışlardır. Birçok ülkede olduğu gibi, sendikacılık ve grevler 20. yüzyıla kadar büyük fabrikalardan (sahipleri hala önemli ölçüde etkiliydi) ziyade orta ölçekli atölyelerde varlık göstermişti (Lequin 1977: II, 129); bununla birlikte, endüstri işçileriyle birlikte hareket eden esnafların bulunduğu kasabalarda esnafların varlıklarını gösteremedikleri yerlerden daha güçlü bir hareket ortaya çıkmıştı (Hanager 1980). Tüm bunlara rağmen işverenlere karşı koyabilecek sayıya ve birliğe sahip olmamıştı. Böyle bir ortamda ideolojik hizipleşme daha da güçlenmişti.

Sendikalar, neredeyse tamamı erkeklerden oluşan düşük sayıdaki aidat ödeyen üyelerle –az da olsa mesleki bir bölünmeyle birlikte– şekil zayıf kalmışlardır. Devrim yandaşları –olağandışı bir şekilde 19. yüzyılda– sosyal sigorta ve diğer kolektif haklar konusunda sendikalardan ziyade, devlete bel bağlamışlardır. Yüzyılın sonunda sendikalar, işçi hareketinde korumacı tutumlar geliştirmiş (*bourses de travail)*, bunlarda kısa zaman içersinde geniş çaplı "doğrudan eylem sendikacılığı" örgütlerine dönüşmüştür. İşçilerin siyasi bağlılıkları, erkek işçilere oy hakkı tanınması konusundaki mücadeleleri, 1890'lardaki radikal-sosyalist koalisyon ve 1906 sonrası gelişen yenilikçi sosyalizme yöneliş hareketleri sırasında artmıştı. Ancak, bu yönelişler, aynı zamanda mücadeleciler ve radikal burjuva partiler arasında bölünmeye yol açmış; endüstriyi ihmal ederek siyaset üzerinde yoğunlaşma, bu mücadelecileri devrimci sendikacılığa yabancılaştırmıştı. Ana sendika federasyonu Genel İşçi Konfederasyonu (*Confédération générale du travail*), 1895'teki kuruluşundan itibaren sendikalistler tarafından yönetilmişti. Tüm bunların yanında, üyeler içersindeki olası yenilikçi çoğunluğuna karşı, Birleşik Devletler'deki muhafazakâr Gompers'in uygulamalarını devam ettirmelerini sağlayan anayasal temayülle (yerel örgütlerden ziyade ulusal boyuttaki yapılanmalara ayrıcalık tanıyan) sayesinde iktidarlarını ellerinde tutmayı başarmışlardır.

Sendikalistler, 1899'dan itibaren burjuvalardan oluşan bir kabineye giren ilk Batılı sosyalist Alexandre Millerand'la birlikte güç kazanmıştı. Şimdi, siyasi sosyalistler bölünmüştü: Sağcılar, Millerand'la birlikte dönemin radikal hükümetlerine dâhil olurken; Solcular, sendikalistlerle birlikte hareket ederek siyasetten kaçınmışlar ve toplu greve gitmeyi devrim yolundaki temel silahları olarak belirlemişlerdi (Brecy 1969). GİK üyeleri sayıca çok azdılar (tüm işçilerin sadece % 5'i ve sendikalara bağlı olanların yarısı kadar); ancak, çoğu toplu greve ve gösteriye öncülük etmişlerdir. Ancak, hatırlamalıyız ki bu dönemde Fransız siyaseti, sınıfsal düzeyde, yerel-bölgesel anlamda köklerini Katolik Kilisesi'nden almış, eğitim ve aile hukukunu kontrol altında tutan anti-merkeziyetçilerin ellerinden bu tekellerini almak isteyen, daha seküler yapıdaki cumhuriyetçilerin hâkimiyetindeki radikal *millet* anlayışından daha az belirginleşmişti. İşçi yandaşları genelde bu yönelişi desteklediği için, sendikalistler *bütünlükçü* bir yapıdaki sınıf bilincini oluşturamamaktaydı – sendikacılık ekonomik amaçlara yönelik bir oluşum iken, partiler siyasi örgütlenmelerdi. Bu tür bölünmeler, Fransız sanayisinin kendine has yapısından ziyade daha çok siyasal belirginleşmelerden kaynaklanmıştı.

Ancak federal Amerika'dakinin tersine, devrimci Cumhuriyetçi geleneğin hamleleri –özellikle Jakobenizm– ulusal boyutta merkezileşen ve bütünleşen ideolojileri güçlendirmişti. Liderler, Fransız ulusal kapitalizmini benimseyerek ve diğer alternatif sosyalizmleri ilan ederek, kendilerini gururla "devrimciler" olarak tanımlıyorlardı. Ticaret ve sanayi alanları ile işçiler arasındaki nitelik düzeyleri arasındaki keskin çizgiler ortaya çıkmış olmasına rağmen, hiçbiri birbirinden bağımsız bölgesel örgütlere dönüşememişler, ideolojik hiziplerin taleplerine cevap verme ve onları güçlendirme noktasında herhangi bir etkiye sahip olamamışlardır. 1906'da gerçekleştirilen genel grevdeki yenilgiden sonra, işçi muhalifler Jean Jaurés'in birleştirici yeteneğine sempati duymaya başlamışlardır. 1905'te kurduğu Sosyalist partisi devrimci geleneğin söylemlerini ve siyasal reformculuğu harmanlamıştı: Evrensel oy hakkı, belediyecilik sosyalizmi ve sosyal refahın geniş kitlelerin yararlanacağı düzeye getirilmesi. GİK'in devrimci söylemleri bir araya getirmeyi, merkezileşmiş organizasyonları ve toplu görüşme yapmayı benimsemesiyle, bu yapılanmayla bile ilişkiler ilerletilmişti. 1914'le birlikte sosyalist-sendikalist bir ideoloji ortaya çıkmıştı. Bu hareketin ortaya konan amaçları devrim yapmaya yönelikti, ancak bu kapasiteye sahip olmadığı şüphelidir (Gallie 1983: 182 -95[7] ve Lequin 1977 II: 297-370 bu konuya oldukça şüpheci yaklaşmışlardır).

---

7 Bu noktada Gallie ile düştüğüm fikir ayrılığının herhangi bir önemi yok. Gallie, Fransa işçi hareketinin savaş öncesi dönemdeki devrimci gücünün olduğundan daha az olduğunu belirtmede haklı iken (III. Cilt'in Argüman 1'inde ele alınacağı üzere bu gücü Birinci Dünya Savaşı'na bağlamaktadır), bunun devrimci özelliğini düzeltme konusunda haklı değildir. Mark-

Fransız sosyalizmi aynı zamanda ekonomi ve erkek işçi istihdam politikası üzerine de yoğunlaşmıştı. Birçok evli kadın işçi sendikalara katılmamıştı. İşçi hareketi onları ciddi anlamda ihmal etmişti. Festivalleri ve flamalarına karşın, "kızıl varoşlar", nadiren tüm işçi ailelerini harekete geçirebilen topluluk politikaları üretebilmişlerdir. Amerika'da olduğu gibi, bunun önemli nedenlerinden biri erkeklerin sahip olduğu oy hakkıydı. Aktif sosyalistler ve sendikalistler bu hakkı çoktan elde etmişlerdi. Bu yüzden talepleri kadınlara oy hakkı tanınması ve evlilik hukuku gibi işsizlik konuları üzerinde yoğunlaşan, çoğunlukla burjuvalardan oluşan feminist harekete pek de önem vermemişlerdi. Birçok ülkede, erkeklere tanınan oy hakkının kadınlara bu hakkın verilme sürecini geciktirmiş gibi görünmektedir. İstihdama yönelik mücadelelerin erkek egemenliğinde devam ettiği bir dönemde, rejimler içersinde erkeklere oy hakkı verilmesini de kapsayan siyasal mücadeleler aynı zamanda kadını ve erkeği de birbirinden ayrı görme eğilimine yol açmıştı. Sosyalist ideolojiler işçi deneyimleri içersinde yeterinde kök salmamıştı.

Genel anlamda değerlendirildiğinde, bu hizipleşmiş ancak genellikle bölgeci bir özelliğe sahip olmayan sosyalizm, büyük ölçüde merkeziyetçi ama diğer her şeye-özellikle parti demokrasisi ve yerel militarizme- karşı hizipçi bir şekilde teşkilatlanmış devlet yapısına dâhil edilmiş Fransız işçiler incelenerek anlaşılabilir.

Almanya: Yarı-otoriter Yapının Benimsenmesi

1914'le birlikte, dünyadaki en geniş sosyalist partiye sahip Almanya, Avrupa'nın en büyük endüstriyel gücü olmaya doğru gitmekteydi. Önceden hesaplanmış, açık bir yerel askeri baskı uygulamaktaydı. Çarlık Rusyası'yla olan iş ilişkileri kısmen düşünülmeden, kısmen de kararsızlık sonucu girişilmiş ilişkiler olmasına karşın, Alman rejimleri işçi sınıfını rejim dışında tutarak, onları modernleştirici bir stratejiyle uysallaştırmaya yoluna girişmişti. Bu Roth(1963) tarafından işçi sınıfının "negatif katılımı" olarak adlandırılmıştı. Fakat konu savaşlardan elde edilecek zenginliklere gelince bu, endüstriyel kapitalizmdeki sınıfsal çatışmayı kurumsallaştırmada hâkim bir yönteme dönüşmüş olabilir.

9. Bölüm'de gösterildiği üzere, Almanya'daki ekonomik yükseliş siyasal ve askeri iktidar ilişkileri ile birbirine geçmişti. Sanayileşme, Prusya'nın yönlendirdiği *Zollverein*, iletişim alt yapısının gelişmesi ve ulusal birliğin ilerlemesi ile de hızlanmıştı. Bu ilerleme Prusya ve Saksonya gibi Luther yanlısı kentlerde liberal ve Katolik eyaletlerden daha fazla olmuştur. Bu sanayileşme kısa sürede yarı-otoriter devletçi bir özellik kazanmıştı. Ancak, bunların yanında birtakım ekonomik özellikler de söz konusu olmuştur. Britanya ve Ameri-

---

sizm ve sendikalizm, onun ortaya koyduğu gibi Birinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkmamış, 1914 öncesinde büyük ölçüde yayılmıştı.

ka'dakilere nazaran küçük esnaflar, yerli perakende ürün üreticileri ve yerel hizmet sektöründekiler ağır sanayiyle birlikte endüstriyel yapıda belirgin bir düalizm oluşturmak üzere daha iyi gelişim göstermişti. Birçok kalifiye sanayi işçisi büyük çaplı sanayi işlerine başlamadan önce küçük işlerde yetişmişler ve zanaatkârlık değerleri ile esnaf işletmelerinde sosyalleşmişlerdir. Bununla birlikte çok keskin bir cinsiyet ayrışması vardı. Düzenli bir iş sahibi olan kadınların sayısı çok azdı ve bunların çoğu sadece karın tokluğuna çalışıyordu. Endüstriyel hayatında örgütlü Alman işçi sınıfı en az Fransa'dakiler kadar esnaf temelliydi; ancak, erkek nüfus Fransa'dakinden daha fazlaydı. Sosyalist sendika üyelerinin sadece % 2'si kadındı.

Bu sıradışı özellikleriyle birlikte Alman işçi hareketinin ekonomik aşağı yukarı diğer ülkelerdekine benzerlik göstermekteydi (Kocka 1986). Alışıldığı üzere, tehdit altındaki yevmiyeli ve parça başı çalışan işçiler işçi hareketindeki ilk tepkileri göstermiş; daha sağlam zanaat kollarındaki esnaflar ilk sendikalarda hâkim rol oynamış ve ustabaşları tarafından kontrol altında tutularak eylemlere katılmaktan geri kalan fabrika işçileri (çoğunlukla tekstil işçileri) oldukça etkisiz kalmıştı. Esnaflar, özellikle hızlı ve yoğun bir şekilde gerçekleşen İkinci Sanayi Devrimi'nin etkisiyle, olağan ekonomik baskılara maruz kalmıştı. Metal ve maden işçileri az nitelikli ve niteliksiz fabrika ve atölye işçileriyle birlikte 1900'lerde büyük çaplı bir işçi hareketine katılmıştı. Bunun çok farklı bir hareket olması temelde siyasal iktidar ilişkilerinden kaynaklanmaktadır (Tenfelde'nin 1985'te savunduğu gibi).

9. Bölüm, Almanya'daki temsili ve ulusal siyasal belirginleşmelerini ele almaktadır. 1848'deki devrim Almanya'daki eyaletleri ve sınıfları hayati kararlar almaya mecbur bırakmıştı. Alman eyaletleri, Prusya hâkimiyetini kabul etmeye ve kısmen federal yapıda olmak üzere ulusal bir yapılanmaya gitmeye zorlanmıştı. Bunun yanında, bu eyaletler burjuvalarında katılımını sağlamak için sınırlı parti demokrasisi ile birlikte bir takım reformlar yapmayı önermişlerdir. Başta tereddüt eden önde gelen burjuva partileri, işçiler arasındaki radikalizmden duydukları rahatsızlıktan ötürü, sosyal düzenin sağlanması yönünde ağırlıklarını koymuş ve bu küçük burjuva sınıfından birçok kişinin desteğini almıştı. Radikal esnaflar yoğunlaşan solculuklarıyla birlikte izole olmuşlardır. Kendilerini "işçi sınıfı" olarak tanımlayan bu radikaller, esnaf kulüpleri, eğitim cemiyetleri, yerel sendikalar ve siyasi nedenlerden dolayı sürgünde bulunan birçok Avrupalı sosyalist ile ilişkiler kurmuşlardır. Ancak tüm bunlara rağmen çok küçük bir azınlığı oluşturmaları, baskı altında sıkışıp kalmalarına ve devletlerle mücadele edemeyip söz konusu militarizmi ortadan kaldıramamalarına neden olmuştur. İçerdeki birçok destekçi yardımıyla, devlet ve polis güçleri işçi oluşumlarını diğer Batı ülkelerindekinden daha kolay kontrol edebilmişti (Ludtke 1979). İşçiler arasında sınıfsal bilincin uyanması için bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Ancak Prusya ve Luther

yanlılarının hâkim olduğu alanlarda kapalı ve oldukça ulusalcı bir devletçilik politikası takip edilmişti.

Prusya'daki otorite güvenli bir şekilde teşkilatlandıktan sonra, rejim bir şekilde rahatlamıştı. 1860'larda, sendikalar(çoğunlukla çıkar grupları) hatta işçi çıkarlarına yönelik grevler bile- polis kontrolünde- birçok Alman Eyaletinde yasal hale getirilmişti(tarım işçileri ve yerli işçiler bu haklardan 1914'ten sonra bile faydalanmamışlardır). Sendikaların ve grevlerin nihayi olarak yaygınlaşması esnaflar tarafından bölünmüş, politika ve bölgesel anlamda etkin olan din ile hizipleşmeye sürüklenmişti. 1870'te yetmiş bin olan sendika üyelerinin % 40'ı liberal dernekler; % 40'ı sosyalistler ve geri kalan % 20'sinin ise bir kısmı Katoliklerle ilişki halinde veya bağımsızdılar. Siyasi işçi partileri, 1860'larda, liberallerin başarısızlıklarından huzursuz olan, sivil ve siyasal yurttaşlık hakları isteyen eğitim dernekleri bünyesindeki üyeler tarafından kurulmuştur. 1867'de erkeklere verilen evrensel oy hakkı; liberallerin, işçilerin katılımını sağlamak üzere gösterdikleri çabaları kesmek için rejimin yaptığı önemli bir manevraydı ve bu işçiler üzerinde hedeflenen etkiyi göstermişti. Buna rağmen örgütlü işçiler rejimi desteklememekteydi ve oransal temsiliyet, işçi partilerinin seçimlerde aşamalı bir şekilde ilerleyebilme ortamı sağlamıştı. İşçi partileri, Fransa'dan çok geç ama Britanya ve Birleşik Devletler'den çok önce, ulusal sendikalar ortaya çıkmadan önce yenilikçi sosyalizmi geliştirmişlerdir. Söz konusu partiler 1875'te Sosyal Demokrat Parti'nin selefi ile birleşmiş ve yerel sendikaların ulusal bir federasyon çatısı altında toplanmasında önemli bir rol oynamıştı. Bu parti ilk zamanlarda işçi hareketi üzerinde ulusçu, devletçi ve üstü kapalı Luther yanlısı tutumuyla etkili olmuştur.

Bu noktada henüz birçok konu çözümsüz kalmıştı. 1867-1871 arasında, Alman Reich'ın şekillenmesinde Prusya, liberallere ve eyaletlerdeki sağcılara imtiyazlar tanımıştı. Bu karmaşık süreç beklenmedik bir şekilde rejimin alternatif sınıfsal ve ulusal stratejilerin bilincine varmasına yol açmıştı. Erkeklere tanın evrensel oy hakkına rağmen, Prusya monarşisi *Lander* (eski Eyaletler) yanında *Reichstag* (Alman Parlamentosu) üzerinde de hâkimiyetini korumuştur. Çoğunluk esaslı parti demokrasisi temelinde bir seçim sistemi uygulanmasına rağmen rejim hangi partilerin meclislere katılacağına karar verebiliyordu. İşçi sınıfındaki erkekler sadece kısmi siyasal ve sivil yurttaşlık haklarına sahipti. Sosyal Demokratlar şimdi endüstriyel kentlerde seçimleri kazanıyordu, ancak partinin Marksist karakteri henüz yerli yerine oturmamıştı. İşçi Partisi Britanya ve (daha az belirgin bir şekilde) Fransa'da olduğu gibi, Burjuva ve Katolik partilerle birlikte, hala "sadık muhalif" olarak kabul edilebilirdi.

Bismarck, şimdi bilinçli bir şekilde yarı-otoriter katılımcılık esasına dayanan rejimde stratejik bir rol üstlenmişti. 1871-1890 yılları arasındaki Reich şansölyesi parçala ve yönet esasına dayanan bir takım yurttaşlık hakları içeren öneri paketi; radikal işçileri, etnik azınlıkları ve ayrılıkçıları siyasi iktidar dı-

şında tutarken, orta sınıf liberalleri, Katolikleri ve bazı işçileri etkisizleştirmeyi hedefliyordu. Bu politika dört temel esasa dayanıyordu:

1. Orta Avrupa üzerindeki Prusya-Almanya hegemonyasının genişlemesi içerdeki sınıf mücadelesine yeterince önem verilmemesine yol açmaktaydı. Ekonomik büyüme aynı zamanda devletin askeri alanda gelişimiyle pekiştirilmeliydi. Bu durum 21.Bölüm'de tartışılmıştı.

2. 9. Bölüm'de belirtildiği üzere, Bismarck liberalleri bölmüştü. Birçok büyük burjuva partisinin- işçilerle işbirliği yapmak isteyen bazı liberal-radikaller dışında- rejime katılımları sağlanmıştı.

3. Anti-sosyalist kanunlar 1878'den 1890'a kadar işçilerin kolektif ve siyasal haklarını sınırlamaktaydı. Demokrat Parti, bu partinin gazeteleri ve neredeyse tüm büyük birlikleri yasaklanmıştı; yine de, erkeklere verilen kısmi siyasal-askeri yurttaşlık hakkı doğrultusunda seçim zamanlarında örgütlenebilmişlerdir. Ancak bu strateji işe yaramamıştı. Bölgecilik, rejim tarafından farklı şekilde beslendiği için etkinliğini yitirmişti. Kalifiye ve vasıfsız işçiler aynı muameleyi görmüştür(mülkiyet haklarına dair imtiyazların verildiği daha liberal ülkelerin aksine). Seçimlerdeki istisnai durumlardan dolayı sendikalar üzerindeki hegemonya, Sosyal Demokratlara verilmişti. Söz konusu Anti-Sosyalist kanunlar iptal edildikten sonra bile, işçiler sivil yurttaşlık haklarının tümünü elde edememişlerdir. Dernekler yasası henüz tamamlanmamıştı ve polis ile askeri kuvvetler, hemen hemen her zaman işverenin yanında bir tavırla işçi hareketlerindeki anlaşmazlıklara müdahale etmekteydi. Askeri zihniyet oldukça teşkilatlı bir durumdaydı. Silahları ellerinde bulundurmalarına rağmen, daha çok manevi bir otoriteleri vardı. Daha önce üzerinde durduğumuz gibi, Almanya'daki işçi eylemlerinde çok az işçi hayatını kaybetmişti. Bu sayı her ikisi de eril demokratik sisteme dayanan Fransa ve Amerika'dakinden çok daha azdır. Bu otokratik ve ya parti demokrasisi sisteminden ziyade, otoriter katılımcılık esasına dayanan sistemin baskısıydı. Örneğin, Avusturya'daki sistemden alınan yasalar esasında, işçilerin yapacağı eylemlerin önceden polise bildirilmesi gerekmekteydi ve bir polisin platformda bulunması gerekmekteydi. Bu polis herhangi bir ihlal olduğunu sezdiğinde, kaskını takıyordu. Bu, eylemin yasalara aykırı bir boyuta ulaştığı ve eylemcilerin dağıtılması gerektiği anlamına geliyordu. Bu hemen hemen her zaman böyle olmuştur. Konuşmacının hemen yanında yer alan bu polis, muhtemelen işçilerin yarı-otoriter katılımının sembolüydü.

Sosyalistlerin liderliği ve genel haklardan mahrum bırakılma, esnaf ve vasıfsız işçilerin Marksist Sosyal Demokrat parti çatısı altında sınıfsal bir birlik esasında birlikte hareket etmelerine yol açmıştı. Bu parti, devletçiliği ve görünürde devrimci bir özelliğe sahip Marksizm'i 1891 Erfurt Programı'na dâhil etmişti. İş sahalarındaki olağan esnaf tekellerine ve yerli-yabancı mücadelelerine rağmen, sendikalar içersinde bölgesel organizasyonlar yoktu. Temeldeki bö-

lünme ideolojik esaslara dayanıyordu. Bu bölünmeler, büyük sosyalist (özünde Lutherci) "özgür sendikalar", Katolik sendikalar ve ağır sanayideki yerli iş piyasalarından oluşan, işverenler tarafından beslenen "sarı sendikalar" arasındaydı. Sendikacılık çok küçük boyutlarda kalmaktaydı: Monarşi, militarizm ve kapitalizm üçlüsü ittifakından kaçmaktan başka çare yoktu (Saul 1985).

4. Bismarck sınıfsal kimlik bilinci ve sosyalizmin etkisini kırmak için göstermelik sosyal yurttaşlık haklarını kapsayan bir yasa çıkarmaya çalışmıştı. Hastalanma durumunda gerekli giderlerin tazmin edilmesi konusundaki yasa 1883'te, kaza sigortası 1884'te ve yaşlılık-maluliyet sigortası 1889'da çıkarılmıştı. 14. Bölüm'de ele alındığı gibi,bu ilk sosyal devlet sadece kalifiye ve yerli ağır sanayi iş piyasalarında çalışan işçilere bir takım sigortalar sağlayarak bu iyileştirmeleri belli bir zümreye yönelik yapmıştı. Büyük işverenler ellerinde sabit bir işgücü tutabilmek için, işçilere yönelik barınma ve benzeri konularda çeşitli olanaklar sağlama yoluna gitmişti. Birçoğu bu yasaları destekliyordu. Büyük sanayiciler ve devlet elitleri arasındaki işbirliği (9. Bölüm'de ele alındığı üzere) yerli iş piyasalarındaki bölgeciliğin siyasi önemini arttırmıştı. Sosyalist parti, sosyalist sendikalar ve grevler 1914'e- diğer ülkelerden çok daha sonra- kadar küçük ve orta ölçekli teşebbüslerde görev yapan kalifiye işçiler tarafından desteklenip gerçekleştirilmişti. Çok büyük firmalarda çalışan işçiler yerli piyasa ayrıcalıklarından dolayı sınıfsal dayanışmadan (birçok Protestan'ın Sosyal Demokrat partiye oy vermesine rağmen) uzak kalmışlardı. Emekli maaşlarının mevcut gelirle orantılı olarak derecelendirilmesini savunan Bismarck, refah politikalarında oldukça açık bir şekilde fikirlerini beyan ediyordu; çünkü ona göre bu "en verimli işçileri bir arada tutup onları teşvik ederek verimi arttıracaktı ve buda işveren için daha yararlı olacaktı"(Crew 1979: 127). Üst düzey işçi sınıfı asgari düzeyde "bölgesel sosyal yurttaşlık haklarına" sahip olabilecekti.

Bismarck modern devletin gelişen yanının farkında olan nadir bir "devlet adamıydı, onun politikaları yerel ve dış stratejileri bir arada ele alıyordu. O, dördüncü siyasal dersini bilhassa 1870'de ortaya çıkan Fransa'daki askeri zayıflıktan edinmişti. III. Napolyon'un tersine Bismarck, orta sınıfın, hatta işçilerin bir kısmının Alman militarizmini desteklemesini sağlayabilmişti. Onlar, eğer küçük burjuvalar ve radikaller ittifak kurmasalardı, devrime ilişkin fanteziler kurabilirlerdi – ancak bunları gerçekleştirme ve Almanya'nın dışarıdaki gücünü azaltma noktasında muhtemelen etkisiz kalacaklardı. Gall (1986), Bismarck'ın "beyaz devrimcilik" olarak adlandırdığı stratejisinin tutarlığına hayran kalmıştı. Ancak bu strateji uygulama boyutunda sadece kalifiye işçilere yönelik olduğu için çelişkili bir durum oluşturuyordu, bunu Bismarck'ta açığa vurmuştu. Onun Katolik Kilisesi'nin rakip otoritesinden duyduğu korku ve güneydeki ayrılıkçı hareket, *Kulturkampf*'ta ona karşı saldırıya geçmesine yol açmıştı. Bu durum Katolik sosyalistleri Sol'a yöneltmişti. Parlamentoyu küçük

görmesi aynı zamanda onu 1888'den itibaren darbe entrikaları içersine sokmuş ve çöküşüne yol açmıştı. Yarı-endüstriyel bir toplumda köylü çiftçiler, orta sınıf ve önemli azınlık kiliseleri olmak üzere üç kesim içersinden en az ikisiyle uzlaşmadan otoriter monarşik yapıyı muhafaza edebilmek pek de kolay değildi. Faşist korporatizmin henüz var olmadığı bir ortamda, parlamenter kurumlar hala çok önemliydi.

Bismarck'ın çöküşünden sonra, bu strateji kısmen eski haline geldi. Katoliklerin ve köylülerin rejime olan destekleri, işçi sınıfının ve etnik temelli, ayrılıkçı radikallerin tecridine etki ederek, geri kazanılmıştı. Bu konuyu 19. Bölüm'de daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağım. Anti-Sosyalist Kanunlar büyük başarısızlığa uğrayarak iptal edilmişti; sosyalistler seçimlerle beslenen gizli bir organizasyonun baskısını aşındırabilmişti. Ancak, işçilerin özellikle dernek kurma hakkı olmak üzere temel sivil yurttaşlık hakları üzerindeki kısıtlamalar hala devam etmekteydi. Sosyal devlet anlayışı, hitap ettiği alanı genişletmiş; buna rağmen sivil ve siyasal haklardan yoksun işçi sınıfını bölmek için yeterli gelmemişti.

Ancak ittifak kurma konusunda eksiklikler yaşamakta olan daha doğrusu kendi içinde bile tam anlamıyla birlik kuramamış olan Sosyal Demokrat Parti, izole bir halde kalmıştı. Partinin Marksist üreticilik esası köylüleri destek vermekten caydırmıştı (Bkz. 19. Bölüm). Lutherci devletçilik anlayışları ve Marksist tanrıtanımaz yapıları Katolik Kilisesi'nin tepkisini çekmiş ve bu iki rejim karşıtı kesimin rejime karşı zorlu bir ittifak kurmasını engellemişti. Bu yüzden Katolik Kilisesi kendi tarafında olan köylüleri ve mutualist işçi hareketlerini desteklemişti. Söz konusu işçilerin sayısı Katolik işçilerin % 20-25'ini oluşturmaktaydı. İşçi sınıfı kimliği ve sosyalizm giderek Luther yanlısı sanayi kentlerinde devam eden bölgesel değerler haline gelmekteydi. Almanya bile 1914'te hala sanayileşmesini tamamlayamamıştı. Buradaki seçmenler neredeyse eşit oranda çiftçiler, orta sınıf ve işçi sınıfı arasında dağılmıştı. Bu dağılım Protestanlar ve Katolikler arasında 6.5:3.5 oranında olmuştur. Sosyalist parti Protestan işçiler üzerinde kontrolü elde etmiş, Katolik işçi oyları için mücadele etmeye başlamıştı. Bunun sonucunda birçok milletvekili çıkarmış; buna rağmen, hükümetin mutualist veya reformist politikaları üzerinde yeterince etkili olamamışlardır. İttifaklar olmadan, resmen benimsedikleri devrimi gerçekleştirmeleri mümkün değildi.

Bismarck'ın çöküşünden sonra, bazı Katolik ve liberaller-hatta az sayıda sanayici- liberalleşmeyi desteklemişti. Bireysel sivil vatandaşlığın son tabyası olan dernek kurma serbestîsi nihayet 1908'de yasalaşmıştı. Sendika üye sayıları arttıkça, Sosyalist partiden daha fazla otonomi elde etmiş ve mutualizmi daha fazla desteklemeye başlamıştı (Mommsen 1985). Ancak rejim daha fazla uzlaşma yanlısı değildi ve liberalleri bölmek için yeterli anayasal yetkiye sahipti. Bakanlıklar ve polis otoriteleri tarafından cesaretlendirilen işverenler, kolektif işçi sendikalarına engel olmaya devam ederek bu yeni sivil yurttaşlık

haklarının büyük ölçüde kâğıt üzerinde verilmiş haklar olarak kaldığını göstermişlerdi. Tablo 18.1'de sendikaların büyüdüğü gözlenmesine rağmen, sarı sendikalar dışında kalan çok az sayıda sendika işverenler tarafından tanınmıştı. Sendikalar, idarecilere sosyal refah konusundaki kazanımları arttırma noktasında yardım etmiş ve işverenlerin büyük grevler sonrasında pazarlık masasına oturmaya mecbur kalmasıyla fiilen tanınmışlardır. Ancak yapılan pazarlıkların çok azı kolektif anlaşmalarla sonuçlanmıştı.(rakamlar farklılık göstermektedir, Bkz. Schofer 1975: 137-64; Stearns 1975: 165, 180-1; Crew 1979: 146, 218, 250-1; ve Mommsen 1985: 382; Spencer 1976'da 1914'le birlikte uzlaşmacı anlaşmalardan yana olanların sayısının Ruhr'da arttığını belirtmektedir). Bu yüzden Sosyal Demokrat parti ve sosyalist sendikalar kayda değer ittifaklardan yoksun, baskıya uğrayan ve izole bırakılmış bir şekilde devlet iktidarının dışında kalmıştı.

İşçi sınıfı üzerindeki baskılar sık sık değişik düşünürler tarafından betimlenmişti (Roth 1963; Morgan 1975; Geary 1976; Kocka 1986; Nolan 1896; ve Evans'taki [1982] birçok deneme). Tecrit edilmiş, ancak yine de İkinci Sanayi Devrimi ile büyük ölçüde genişlemiş işçi sınıfının Lutherci-Marksist özü koro cemiyetleri, müzik grupları, jimnastik kulüpleri, kütüphaneler ve festival organizasyon gruplarıyla örgütlenerek kendi içine dönüp sosyalist bir alt kültüre dönüşmüştür. Bunların çoğu pek de faydalı olmayan aktivitelerdi; buna rağmen bu hareketler işçileri (*Arbeiter*) birleştirmede etkili olmuştur (Lidtke 1985). Sendikalardaki işçilerin çoğu kalifiye elemanlardan oluşmasına rağmen, bölgecilik sosyalistler ve Serbest Sendika Genel Komisyonu tarafından sekteye uğratılmıştı. Sendikalar boyun eğerek strateji ve alternatif yaratma konusundaki sorunlarda karar alma işini partiye bırakmıştı (Schönhoven 1985). Eril nüfusun büyük bir çoğunluğunun siyasi haklardan yoksun bırakıldığı diğer birçok ülkede olduğu gibi, Sosyalist parti kadınlara oy hakkı verilmesi de dâhil, evrensel ve parlamenter anlamda tam özerkliği savunmuştur. Devlet elitleri sadık bir şekilde ataerkil değerleri savunduğu için, partinin aynı zamanda sürekli bir aile programı da vardı, ancak partinin yerel şubelerindeki üyelerin çoğunluğu hala eril nüfustan oluşuyordu(1908'e kadar kadınların ve azınlıkların siyasi organizasyonlar içinde bulunması devlet tarafından yasaklanmıştı). Parti ve işçi kültürü döneme göre normal sayılabilecek cinsiyetler arası dengesizliklere sahip olmasına rağmen, istihdam konusundaki ayrım ortalamanın altındaydı ve aile ile cemiyet organizasyonları çağa göre normal düzedeydi. Ataerkil bir özelliğe sahip rejim, Alman sosyalizminin yoğun bütünlüğünün ayakta durmasını sağlıyordu.

Sosyal Demokrat parti, oyların üçte birini alıp 1912'de Reichstag'taki en büyük parti olarak büyük bir güce ulaşmıştı. Parti politikaları, büyük sendikalarda büyük ölçüde etkili oluyor; üretkenlik, devlet merkezli retorik ve Marksist devriminin uzun vadeli hedeflerini kapsıyordu. Tüm bunlara rağmen

ittifaklar kurmak için gerekli parlamento üstü, hatta parlamentodaki reformist stratejilerden yoksundu. Bundan dolayı rejim tarafından kuşatılmış bir sistem içersinde en iyi yaptığı şeyi-seçimlerde mücadele etmeyi- sürdürmeye devam etti. Roth bu konuda "Negatif entegrasyon, düşmanca bir kitle hareketinin yasal olarak var olmasına izin verir; ancak onu iktidarın merkezinde yer almaktan uzak tutar" demişti (1963: 8). Partinin Sağ kanadı ılımlı yenilikçilik ve rejimle uzlaşma taraftarı olmuştur; ancak buna sadece Caprivi'nin kısa süreli şansölyeliği süresince ve Bethmann-Hollweg iktidarında da zaman zaman yapmak zorunda kalmışlardır. Aşırı Solcu küçük bir grup ise devrimden yana saf tutmuş, ancak son derece güçlü olan rakip karşısında gerekli sayıya ve işbirliğine sahip olamamıştı. Çoğunluk ise merkez-solda yer alarak devrim yanlısı hareket içersinde yer almıştı. Tüm bunların nihayetinde Almanya sanayileşme sürecini bütünüyle tamamlamış olacak ve Sosyal Demokrat parti iktidara gelecekti. Kautsky'nin de belirttiği gibi, Sosyal Demokrat parti devrimi hazırlamak zorunda değildi; devrim için hazırlanmak zorundaydı.

Rejim ise, kısmen kendiliğinden oluşan, kısmen bilinçli bir şekilde oluşturulan oldukça başarılı bir yarı-otoriter stratejiyle işçi hareketini eritmeye çalışıyordu. Bu strateji, Amerika'da Marshall'ın evrimsel yurttaşlık planı temelinde gerçekleştirilenlerden daha fazla amacından sapmıştı. Marksist-prodüktivist, devletçi bir yaklaşımla hareket eden işçilerin bu beceriksizlikleri söz konusu başarıya katkıda bulunmuştur(19. Bölüm'de daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştı).

İşçi sınıfının izole olmuşluğu ve "negatif entegrasyonu" nu düşündüğümüzde, ne Marshall'ın öngördüğü gibi liberal veya sosyal bir demokrasiye gidiş; ne de Marx veya Kautsky'nin öngördüğü gibi devrime doğru bir gidiş vardı. Bu durum katı askeri monarşik bir sistemin, parti demokrasisi talebiyle gelen sınıflar ve âdem-i merkeziyetçi bir düzen isteyen yerel yönetimler ve kilise ile karşı karşıya kalması sonucunda oluşmuştur. Almanya kısmen temsili ve ulusal belirginleşmesinden ziyade ekonomisinden ve azda olsa oldukça ritüelleştirilmiş yerel askeri yapısından dolayı farklıdır. Evet, "otoriter-ulusal kapitalizm" ve "negatif entegrasyon", Almanya'daki İkinci Sanayi Devrimi'nin itici gücü olmadan tasavvur edilemezdi. Ancak en yakın karşılaştırılabilir sanayi devrimi Birleşik Devletlerde gerçekleşmiş ve burada çok farklı sınıfsal ilişkiler gözlemlenmişti. Gelişmiş kapitalizmdeki sınıfsal mücadelelerin değişik teşkilatlanma şekilleri sanayileşmeden ziyade, çeşitli devlet belirginleşmelerinden etkilenmişti.

Diğer Avrupa Devletleri

Sanayileşmekte olan diğer ülkelerin çoğu hemen hemen Almanya'daki yarı-otoriter yapı, Britanya ve Fransa'daki parti demokrasisine dayanan sisteme

benzer bir şekilde gelişim gösteriyordu. 1891'e kadar sendikaları ve işçi partilerini baskı altında tutarak, işçileri Marksist sosyalist partiye yöneltmeye çalışan Avusturya-Macaristan birçok bakımdan Almanya'yla benzerlik gösteriyordu. Ancak monarşik yapı çok daha güçlü olan federalistlerle karşı karşıyaydı. Bunlar aynı zamanda işçi hareketini çok uluslu tek bir yapıdan bölgesel-ulusal hareketlere dönüştürerek etkilemişti (Gulick 1948: 21-4; Shell 1962). İsveç ve Danimarka rejimleri, merkezileşmiş; ancak az sayıda toprak sahibi asillerin ve ordu mensubunun varlığı içersinde, parti demokrasisi ile ilgili bazı hakları köylü ve burjuva liberallere vermiş ve Britanya'dakinden daha öte bir mutualizmi yenilikçi sosyal demokrasi ile harmanlamıştı (Bkz. 19. Bölüm). Daha yoğun "ulusal" çekişmelerin var olduğu yarı demokratik İtalyan ve İspanyol rejimleri, Fransa modeli etrafında kararsız bir şekilde bocalamıştı. Japonya'daki restorasyon yanlıları ise Almanya'nın stratejisini kendilerine uyarlamaya çalışmışlardır.

Söz konusu ülkelerin tümünde monarşik sistem ve eski rejim yanlıları merkeziyetçi otoriter gücü yarı-parlamenter rejimlerin elinde tutmaya çalışmışlardır (bu durum İskandinavya'da başarısızlıkla sonuçlanmıştı). Orta sınıf ne Birleşik Devletler, Britanya veya Fransa'daki gibi tamamen parti demokrasisi içersine alınmış; ne de Rusya'daki gibi sistem dışında tutularak ağır baskılara maruz bırakılmıştı. Açıkçası bu devletler kendi içlerinde oldukça farklı yapılara sahip olmuştur. Bir yanda İspanya (bölgeler arası etnik farklılıklara göre değişen oranlarda) ya da Avusturya-Macaristan bölgeci radikal burjuvalar hala monarşik bir sistem bünyesinde temel hak talebinde bulunmaya devam etmekteydi. Diğer taraftan Japonya'da olduğu gibi, burjuvalar Almanya'dakinden farklı bir şekilde daha bağımsız bir şekilde sisteme dâhil edilmişlerdir. Söz konusu taraflardan birincisi konfederalizmin, ikincisi ise merkeziyetçi ulus devletlerin güçlenmesini sağlamıştı.

Almanya örneğinde olduğu gibi, işçilere verilen hakların çoğunun kaynağını var olan çift yönlü temsiliyet ve belirginleşmelerden çıkarabiliriz. Dönem boyunca gerçekleşen işçi hareketlerine baktığımızda, bunların ne tam anlamıyla devlet yönetimine dâhil edildiğini (Birleşik Devletler, Britanya ve Fransa'da olduğu gibi), ne de tamamen devlet dışında tutulduğunu ve askeri baskıya maruz bırakıldığını(Rusya'da olduğu gibi) görürüz. Çünkü Alman Emperyal *Sonderweg* kendi halkı tarafından değil, Avrupa'nın çoğu ve Japonya tarafından kabul görüyordu; çünkü onun varlığı modern toplumun gelişimi için hayati öneme sahipti. İşçiler üzerindeki baskı çok büyüktü. Bu ülkelerde Britanya'dakinden daha saldırgan boyutta bir sosyalizm; Fransa'dakinden daha tutarlı, daha kolektif ve daha geniş kitlelere ulaşan bir siyasal strateji(İspanya hariç); ve Rusya'dakinden daha zayıf bir devrimsel hareket görülmüştür. Sınıf organizasyonu her yerde bölgesel hareketlere baskın gelmişti. İspanya dışındaki her yerde en açık şekilde görülen paralellik Emperyal Al-

manya'daki politikaların olumsuz bir şekilde adapte edilmeye çalışılması; nominal ve kısmen de sivil-siyasal yurttaşlık, bunun yanında devletten haricinde tutma ve negatif entegrasyon olmuştur.

Bu ülkeler içinde en farklı olan kuşkusuz İspanya olmuştur; çünkü burada sınıfsal temsiliyet, ulusal bir mesele olarak görülmüştür[8]. İspanya, Avrupa'da sendikacılığın en güçlü boyuta ulaştığı ülke olmuştur; ve bunun 20. yüzyıldaki gelişimi alışılmışın dışında olmuştur. Böylesine bir sapma benim siyasal temelli modelimle açıklanabilir mi? Cevap olumludur: İspanya'da sendikacılık güçlüydü; bunun temel sebebi büyük ölçüde ulusal-bölgesel bir yurttaşlık anlaşmazlığının bulunduğu farklı siyasal yapıydı. Avusturya'da olduğu gibi şöyle bir soru ortaya çıktı: Peki sınıflar hangi devletlerden yurttaşlık hakları talebinde bulunmalıydı?

İspanya'da 1876 yılından beri anayasal monarşi sistemi, erkeklerin oy kullanma hakkı(uygulanıyorsa tabi), ve yasal dernekler vardı(burjuvaların düzenleyici haklar üzerindeki engellemelerine rağmen). Ancak yoğun bir burjuvazi hareketi olmadan, hareketin ekonomik yönetimi zayıf kalıyordu(Rusya'nın gelişmişlik düzeyi konusunda). Siyasal mücadele sınıflar arasında olmaktan ziyade, bölgesel patron-müşteri ağları arasında gerçekleşmekteydi. Bankacılık ve sanayi sektörlerindeki birçok hiziplerden ve yerel kabile reislerinden destek alan Liberal ve Muhafazakâr partiler sırayla iktidara geliyorlardı. Partilerin ileri gelenleri bölgesel hâkimiyeti ortadan kaldırmış, bölgesel şiddet unsurlarını kontrol altına almış ve tüm sınıflarlardaki iş sahiplerine iş sahası sağlamışlardır. Bu durum gelişmiş kapitalist ülkelerde yaygın olmuştur (Mouzelis 1986). İşçi sınıfı bunun neresine girmekteydi? Siyaset, bilhassa radikal burjuvalar ve onların muhaliflerinin desteğini alarak, sınıf ve Sağ-Sol ideolojilerini de kapsamaktaydı. İşçi hareketi kendini bu radikalizme bağlamış olabilir ve dolayısıyla da Fransız veya Britanya stili ılımlı bir sosyalizm yaratmış olabilir. Ancak kabile reislerinin otoritelerinin sağlam olduğu bölgelerde, bu tür politikalar pek de etkili değildi. İşçiler ve örgütlenebilmiş köylüler, bu tür politikalar sonucu bütünüyle hayal kırıklığına uğramış ve bunun sonucunda anarşist ve sendikalist alternatiflere yönelmişlerdir.

Bu olasılık daha çok Kastilya iktidarına dönük bölgesel kırgınlık yüzünden artmış, bu durum zaman zaman ulusal ayrılıkçı hareket boyutuna ulaşmıştı. Merkezi yönetime sırt çevirmiş olan anarşist ve sendikalist stratejiler, İspanya'nın belli kısımlarında mantıklı hareketler olarak karşılanmıştı (Anarşizm, muhalif kırsal bölgelerde; sendikalizm, endüstriyel bölgelerde etkili olmuştur). İspanya'daki karmaşık bölgeler arası farklılıklar üzerinde uzman olduğu söyleyemem, ama bu iki siyasal nedenin –geniş çaplı işçi hareketi or-

---

8 Bu paragraflar temelde sınıf hareketleri üzerinde son derece fazla duran Melafakis (1970), Meaker(1974) ve Giner (1984)'in çalışmalarına dayanmaktadır.

taya çıkmadan önceki kısmi sivil ve siyasal yurttaşlık ile bölgesel ayrılıkçılık– İspanya'daki Marksist sosyalizm ve sendikalizm arasındaki hizipsel ayrışmaların büyük bir kısmından sorumlu olduğunu söyleyebilirim.

O dönemde İkinci Sanayi Devrimi farklı bölgesel bir şekle bürünmüş, Katalonya'daki sanayileşmenin önemi üzerinde durmuş, oradaki ayrılıkçılığı ve sendikalizmi güçlendirmiş, Kastilya ve Asturya bölgelerindeki Marksist devletçi sosyalizmin etkinliğini arttırmıştı. Şimdi sahne 1917-8 ve 1936-9 yıllarındaki trajik, kendi içinde bölünmüş sosyalist hareketlere kalmıştı. İspanya, tamamen olmasa da, bazı detaylarda benim modelimden sapmaktadır. İspanya'daki sınıf mücadelesinin istisnailiği, emek süreçlerinden çok anlaşmazlık yaratan ulusal yurttaşlık siyasetinden beslenmişti – bu durumda, Avusturya-Macaristan'da olduğu üzere, yurttaşlık siyaseti sert "ulusal" çatışmayla sınıf çatışmasının birbirine geçmesine neden olmuştu.

Sonuç

Bu bölümün ana argümanını ortaya koyabilmek için çok fazla detaydan söz etmek gereksizdir: Sermaye ve emek arasındaki sınıfsal mücadele temelde temsiliyetteki farklılıklar, ulusal ve sivil-askeri siyasal belirginleşmelerle; ikincil olarak çeşitli işçi cemiyetleri ile birbirine geçerek benzer bir endüstriyel dönüşüm olarak ortaya çıkmıştı. 15, 17 ve 18. Bölüm'de 19. yüzyıl endüstriyel işçi dönüşümünü üç kısımlı bir tanımlamayla ileri sürmekteyim:

1. Endüstriyel kapitalizm Marx'ın düşündüğü gibi tek bir kolektif işçi hareketi oluşturmaktan ziyade, birbiriyle mücadele halinde olan üç ayrı hareket oluşturmuştur. Marx'ın dikkat çektiği gibi, işçilerin zihninde yaygın bir *sınıf* ve ona karşıt olarak da kapitalist sınıf kavramları oluşmuştur. Hatta bazı işçiler, sınıf kavramının hayatlarının tümüne hâkim olduğunu düşünmüş ve alternatif topluma yönelik sosyalist kavramlar yaratmış olabilirler (bu alternatifler birbirinden farklılık göstermekteydi). Buna rağmen, sanayileşme aynı zamanda daha küçük diğer iki kolektif işçi grubunu cesaretlendirmişti: Zanaat işçileri ve amele iş piyasası gücünün ortaya çıkardığı *bölgesel* kolektifler ve işçiler ve işverenleri arasında *kısmi* bağlılıklar oluşturmuştur. Büyük çaplı ve siyasi sınıflar ortaya çıkmış; ancak bunlar bazı yönlerden eksik ve bölgecilik ve işbölümüne dayalı dayanışma ile sürekli bir mücadele halinde olmuştur.

2. Sınıf kimliğinin güçlendiği iki safhayı çizelgelerle ortaya koymuştum. Birincisi (15. Bölüm) (Birinci) Sanayi Devrimi olmuştu, ancak sadece Britanya'yı ciddi anlamda etkilemişti. Burada tuhaf bir işbirliği söz konusudur; çünkü devrim heterojen istihdam durumlarına yol açmıştı: Birbirinin içine geçmiş fabrikalar, zanaat işleri, işportacılık ve yerel parça başı çalışan işçiler. Ancak bu durum tüm iş sahasını, mahalleleri ve aileleri etkilediği için, dışarıdan gelen her türlü sömürüye karşı işçi cemiyetlerini, aileleri ve diğer yerel organi-

zasyonları mücadele etmeye sürüklemişti. İkinci safha (17 ve 18. Bölüm) ise tüm ülkeleri (ilk Sanayi Devrimi'nden etkilenmiş olup olmamaları önemli değil) etkilemiş olan İkinci Sanayi Devrimi'dir. Bu durum, yoğunlaşmış sermaye, geniş fabrikalar ve işverenlerin esnaflar arasında ustalaşmayı baltalamasını getirmiş, bunun yanında geçici işçileri istihdam kapsamına alarak onları kalfa işçi statüsünde değerlendirmişti. Bu da, daha geniş çaplı derneklerin kurulmasına ve işçilerin kendi bölgelerine hapsolmasına yol açmıştı. Buna karşın, işçiler sosyalist eğilimleri ön plana çıkararak büyük çaplı siyasi sınıf birlikleri oluşturmuşlardır.

Sınıfsal birlik iki kez ortaya çıkmıştı. Ancak bu meydana gelişler sınırlı düzeyde olmuştur. Birinci evrede, bu oluşumun merkezinde zanaatkârlar; ikinci evrede ise, kasabalardaki kalifiye işçiler ve metal, maden ve ulaşım gibi daha az kalifiye işçiler olmuştur. Bunun dışında, birinci evrede tehdit altında olmayan ticari alanlarda, çoğu kırsal bölgede ve kamu hizmetlerinde çalışanlar arasında; ikinci evrede ise diğer sanayi sektörlerinin bulunduğu yerler ve küçük kasabalarda, birçok işçi hala sınıf kimliğinden yoksun veya bu kimliğe yabancı bir şekilde katmanlı kontrol altındaydı. Bu muharipleri daha temkinli hale getirmiş ve seçmenler üzerinde sınırlı, silahlı güçler üzerinde ise çok az etkilerinin olduğunu göstermişti. Merkezde bile, sendikaları ve bölgesel iş piyasalarını kontrol altında tutanlar, sınıf kimliğinin yaygınlaşmasını engelleyebilmiş ve sınıfsal mutabakatı kısmen baltalayabilmişti. 19. yüzyıl boyunca zanaatkârlar pek de kalifiye işçilere dönüşememişti. Şimdi ana bölgesel hat çizgisi kalifiye işçiler ile yarı nitelikli ve niteliksiz işçiler arasında olmuştur. Yerli iş piyasası işverenler ve işçiler arasına yeni katmanlı bağlılıklar getirerek merkezde gelişmiş ve bölgecilik sürekli işçilerin, sendikalara üye olmayan sıradan işçilere karşı örgütlenmesini sağlayarak onları dışlamalarına yol açmıştı. Bunlar grev kırıcı olarak nitelendirildiklerinde ise bölgecilik şiddete başvurabilmiş; ancak yinede bu olanlar sosyalizme uygun hareketler olarak nitelendirilmeye devam edilmişti. İşte bu yüzden endüstriyel proletaryanın yükselişi sadece sınıfsal bir hareket olarak değil, aynı zamanda bölgesel ve katmanlı bir hareket özelliğinde olmuştur. İşçi sınıfı kimliği ve ruhu üzerindeki mücadele devam etmişti.

3. Marx'ın da beklediği gibi birinci safhadan sonra da istihdam ve aile-toplum hayatı birbirini kolaylıkla güçlendirememişti. İkinci Sanayi Devrimi sürecinde resmi istihdam hayatın iki alanını birbirinden ayırmıştı. Bu durum daha çok bu istihdamın –özellikle endüstri işçileri ve diğer kalifiye işçilerin çoğu sendikayı kurması- eril nüfusa yönelik olmasından kaynaklanmıştı. Kolektif işçiler hâkimiyet alanlarını, organizasyonlarını ve zihinlerini daraltmış ve böylece istihdam merkezli, prodüktivist bir yapıya dönüşmeye başlamışlardır. Sosyalizm gittikçe hayatın bütünüyle ilgilenmekten uzaklaşmış, erken burjuvazi ve Çartist dönemdeki istihdam-sokak-toplum hareketlerinde gör-

düğümüz yoğun devrimsel faaliyetlere girmekte yetersiz kalmaya başlamıştı. Marksistler, Çartist ve Jakobenizm yandaşlarından daha az manevi coşkunluğa ve "içkin ahlaka" sahip olmuşturlar. 19. Bölüm'de görüldüğü gibi, prodüktivizm ve devletçilik aynı zamanda tarımsal nüfusun işçi sınıfına sempati duymasını engelleyen ikinci önemli bir daralmaya yol açmıştı.

İşte bu yüzden işçi sınıfının ekonomik gelişimi çok belirsiz olmuştur; belki de Marx'ın beklediği ya da ümit ettiği gibi bir yola girememiş veya daha bölünmüş, daha muhafazakâr bir yola girememişti. İleride göreceğimiz gibi işçiler siyasal anlamda şekillendirilebilme özelliklerinden dolayı köylülere benzemektedir. Tıpkı köylüler gibi, onlarda birçok yoldan geri dönmüştür. Bu yollardaki sapmalar önceden belirlenmiş özelliktedir; ancak bunların çok azı kapitalist sanayileşmedeki değişmelerden kaynaklanmıştı. İkinci Sanayi Devrimi'nin iki lideri olan Almanya ve Birleşik Devletler, Batıdaki en büyük ve en küçük partilerinin ortaya çıktığı ülkeler olmuştur. Fransa ise sanayileşmesinin ilk dönemlerinde erken bir büyüme göstermişti.

İşçi hareketlerindeki farklılıklardaki belirleyiciler erken dönemde askeri monarşiler ve onların temsilcileriyle ulusal düşmanlar arasındaki mücadele ile başlayan siyasal güç belirginleşmeleri olmuştur. Bu birçok devlet için geç dönemde son derece kapitalist özellikte belirginleşmiş ve birçoğu aynı zamanda önemli ölçüde sivilleşmeye başlamıştı. Ancak bunlar işçilerin sınıfsal. Bölgesel ve katmanlı aktörler olarak farklı birçok sosyalist ideoloji ile cevap vermeye çalıştığı son derece donanımlı birçok rejim stratejisine sahip olmuşlardır. Hâkim rejimlerin doğrudan doğruya işçi sınıfı hareketleriyle karşı karşıya kaldığı durumlarda farklı düzeylerde kapitalizm, militarizm ve temsil edilebilme gibi durumlar dâhilinde dört farklı strateji veya eğilim gözlenmişti:

1. *Otokratik militarizm*- Bunun en büyük örneği Çarlık Rusyası'dır. İşçilerin yurttaşlık talepleri her zaman(tamamen istikrarsız olmamakla birlikte) reddedilmiş ve baskıya maruz bırakılmışlardır. Buna karşın, bölgecilik, işbölümüne dayalı dayanışma ve ılımlı sosyalizm çok az ve düzensiz bir ilerleme göstermişti. Rus işçileri işçi, işçi sınıfına, muharipler ise devrimci Marksistlere dönüşmeye başlamışlardır.

2. *Kapitalist-liberal militarizm*- Bunu Birleşik Devletler örneğimde görmekteyiz. İşçilere tanınan yurttaşlık hakları oldukça adaletsizdi. Bireysel sivil ve siyasal yurttaşlık hakları oldukça yerleşmiş olmasına rağmen, kolektif sivil haklar sınırlandırılmış ve işçiler şiddetli baskıya maruz kalmışlardır. Bu baskılar seçerek yapıldığı için işçilerin tepkileri değişkenlik göstermişti. Amerika'daki işçi hareketi sınıfsal bir hareketten ziyade, bölgesel ve hizipçi bir özellik göstermişti ve bu hareketlerde sosyalizm çok az etkili olmuştur.

3. *Liberal-reformist katılım*- Bu durumun en önemli örneği Britanya ve dominyonları ile Hollanda ve Belçika olmuştur. Daha karmaşık olmakla birlikte Fransa'daki durum da benzer olmuştur. Kapitalist liberalizm Avrupa'da

pekte teşkilatlanmamıştı-Bunun en yakın örneği İsviçre'dir. Liberal demokrasi, sınıflara(ve zümrelere) daha fazla önem verilmesiyle, daha dereceli bir gelişim göstermişti. Eski rejimler orta sınıfı ve çiftçileri parti demokrasisindeki özerk kuruluşların içine katmıştı. Rejim ve burjuva partileri gerekliliğin farkına varmış, hatta Birinci ve İkinci Sanayi Devrimi boyunca sık sık bölgesel ve katmanlı düzeyde, tabaka tabaka, sendika sendika işçilerle uzlaşmadaki avantajı görmüşlerdir. Yerel militarizmden vazgeçme noktasında gönülsüz bir şekilde, liberalizm-ılımlı mutualist ve reformist işçi sınıfı sosyalizmi ile sınıfsal ve bölgesel işçi organizasyonları ile uzlaşma yoluna başvurmuşlardır. Sonraki zamanlarda İskandinav ülkeleri bu stratejiyi/eğilimi *reformist katılıma* dönüştürmüşlerdir.

4. *Yarı otoriter katılım-* Bu durum başta Almanya olmak üzere Avusturya-Macaristan ve Japonya'da görülmektedir (İtalya ve İspanya bu ve liberal katılım özelliğini birlikte göstermişti). Buradaki monarşiler bağımsız parti demokrasi sitemini kabul etmeden burjuvalar, küçük burjuvalar ve köylüler ilk karşı karşıya gelişi atlatabilmişlerdir. Bu durum başarılı bir şekilde onları bölmüş, bir kısmı rejim tarafından etkinsizleştirmiş, parçala ve yönet stratejilerini yasalaştıran yarı parlamenter anayasaların da sayesinde militarizmi sıradan şiddet uygulamaları olarak teşhir etmişti. Çok az sayıdaki dışlanmış küçük radikal burjuvalar esnaflarla birleşerek görünürde devrimci parti ve sendikalar oluşturmaya çalışmışlardır. Buna rağmen parti demokrasisinden tecrit edilişleri ve katılımlarının sağlanması onların güçlerini azaltmış, daha doğrusu diğer tüm devrimci – ya da aslında diğer tüm reformist ve mutualist- alternatifleri etkilemişti.

Ancak bu strateji ve eğilimler sonuçları tamamıyla açıklayamamaktadır, çünkü ele aldığım durumlar aynı zamanda farklı *ulusal* belirginleşmeleri de kapsamaktadır. Bu noktada iki önemli sonucu sınıfsal bilinç ve sosyalizmin varlığı ve yokluğu durumları bakımından ele almak istiyorum. Rusya'daki otokrasi oldukça merkezileşmişti. İşçilerin maruz bırakıldığı "ulusal" düzeydeki baskı ve sömürü o kadar ileri düzeydeydi olmuştur ki, Rus işçilerinin edindiği sınıfsal kimlik bilinci son derece güçlü olmuş ve rakiplerini çok iyi tanımışlardır. Buradaki işçi mücadelecileri Marx'ın ümit ettiği devrimci devletçi sosyalist alternatiflere son derece bağlı hale gelmişti. Evet, belki de rejim onların taleplerini sürekli olarak bastırmıştı; ama onların yanında kentli liberalleri, bölgeci-milliyetçileri ve köylüleri de kendisinden soğutmaktaydı ve bunun sonucunda da ulusal hareket savaşını kaybetmişti. Bunda dolayı proletarya ile birlikte tüm halk karşı koymak için el ele vermişti. Birleşik Devletler'de netice itibariyle tersi bir durum ortaya çıkmıştı. Ama buna rağmen Birleşik Devletler, yerel militarizm bakımından en katı ikinci ülke olmuştur. Buradaki baskı yoğun kapitalizm ve Rusya'ya tezat olan iki siyasal yapılanma olan parti demokrasisi ile federalizm tarafından uygulanmıştı. Bu durum

amacına ulaşmıştı; çünkü bu yerel-bölgesel, etnik-dinsel, mesleki uzmanlık gerektiren iş alanları ve dâhili iş piyasalarındaki bölgeciliği güçlendirmişti. Amerikan sosyalizmi hizipleşmiş ve parçalanmıştı. Bu iki aşırı durum, söz konusu iki ülkede hâkimiyetindeki 19. yüzyıl ortalarında kritik düzeyde öneme sahiptir.

İkincil neticeler bu nedenlerin yanında kısmen de olsa belirli düzeydeki ulusal belirginleşmeler ile temsiliyet esaslarıyla ilgili belirginleşmelerin birbiriyle birbirine geçmesinden kaynaklanmıştı. Almanya'da bu durum kısmi olarak görülmüştür. Bu durum, işçilerin kolektif sivil ve siyasal yurttaşlık haklarından yoksun bırakılmış olmasıdır. Rusya'da olduğu gibi, bu durum, sınıfsal kimlik bilincinin yayılması ve bölgeciliğin zayıflaması ile sonuçlanmış; ancak savunucular arasındaki Marksist düşünce mevcut rejim geçişi sayesinde bir şekilde uzlaşmaya yol açmıştı. Aynı zamanda, sınıflaşma çabası mücadele halindeki ulusal belirginleşmeler tarafından sekteye uğratılmıştı. Bu durum Lutherciler ve kuzeyliler arasındaki kimlik bilincini güçlendirirken, tıpkı işçi-çiftçi ittifakı olasılığını zayıflattığı gibi Katolikler ve güneyliler arasındaki kimlik bilincini zayıflatmıştı. Alman işçi sınıfı Marx'ın ümit ettiği gibi örgütlü bir yapıya ve sosyalizm bilincine sahip olmuştu; ancak, sayılarının azlığı ve kötü yönetilmeleri yeterince etkin olmalarına engel olmaktaydı. Bölgesel-dinsel sanayi kolları ve iş alanlarının aracı olduğu ulusal belirginleşmelere göre işçi hareketleri zaman zaman oldukça devletçi (Almanya'da olduğu gibi), zaman zaman oldukça devlet karşıtı(İspanya'nın bazı bölgelerinde) bir özellikte olmuş, ancak daha çok içinde her iki özelliği de barındıran karmaşık bir yapıda gerçekleşmişti.

Köylülerle birlikte, ulusal belirginleşmeler *dinsel* farklılıkların anlaşılmasında önemli rol oynamıştı. Katoliklerin Protestanlardan daha çok sosyalizm karşıtı olmasındaki sebep nedir? Bunun nedeni Katolik Kilisesi'ndeki hiyerarşidir. Ama neden? Belki de sosyalizmde, özellikle de Marksizm'de tanrı inancının olmamasıdır. Ancak bunun tüm kiliselerde karşıtlık oluşturması gerekmez miydi? Bu kilise belki de bazı yönlerden daha "muhafazakâr"dı. Evet, burada belli bir hiyerarşik düzen söz konusuydu, ama sonraları böyle bir durum Lutherci geçmişe sahip birçok insanın sosyal demokrat ve Marksist (ve sonları faşist) olduğu devlet içersindeki Luthercilik'te de söz konusu olmuştu.

Ancak bunun yanında Katolik Kilisesi iki açıdan devlet karşıtıydı. Bu Uluslararası bir iktidar örgütlenmesiydi ve "ulusal" siyasete *yerelcilik-bölgecilik* fikirlerinin savunucusu olarak girmişti. Onların söz konusu dönemde özellikle devlet karşıtı olmalarının nedeni neredeyse tüm devletlerin seküler bir yapıda belirginleşmesi ve Katolik Kilisesi'nin yerel-bölgesel anlamda hâkim olduğu eğitim ve aile yapısı alanlarına müdahale etmesiydi. Eğitimin devlet eliyle yapılması ve medeni kanunun çıkarılması –özellikle aile hukuku– onların en çok korktukları durumlardı. İşte bu yüzden, Katolik Kilisesi şiddetli bir şekil-

de merkezi devletçiliğin her türlüsüne karşı çıkmaktaydı. Bu durum Fransa'da çok açık bir şekilde olmakla birlikte, aynı zamanda Avusturya, Almanya ve Birleşik Devletler'de de yoğun bir şekilde görülmekteydi. Marksist sosyalizm başka bir devletçi alternatif ortaya sunmuş ve dolayısıyla bu kilise tarafından kararlı bir şekilde eleştirilmişti. Bu yüzden kilise kendi korumacı, ekonomist, hatta mutualist sendikalarına arka çıkabilmişti. Devletçi sosyalist oluşumlar – Marksizm ve saldırgan sosyal demokrasi– Avrupa'nın kuzeyindeki Lutherciler arasında ve Güney Avrupa'da Katolik Kilisesi'nin hâkimiyetine karşı ulus devletin seküler saldırısının bir parçası olarak ortaya çıkma eğilimi gösterdiği gözlemlenebilmektedir. Buna ters olarak, devlet yanlısı olmayan Protestanlık(İngiltere'deki düzen karşıtlığı veya Amerika'daki çoğu Protestan kilisesi gibi), işçiler arasında var olan ılımlı ekonomizm ve mutualizm ile ilişkilendirilmişti. Bu argüman 19. Bölüm'de köylüleri de içine almaktadır. Kiliselerin siyasal tutumları resmi dogmalarından ziyade, kendilerine ait kiliselerin çoğunluk veya azınlık olmasına ya da devletin sahip olduğu kimliğin seküler ya da dini olmasına göre belirlenmekteydi. Bu dönemde, kilise politikaları daha çok ulusal mesele etrafında belirginleşmişti. Bu durum çiftçi nüfus arasında daha güçlü bir şekilde yaşanmıştı.

Aminzade, R. 1981. *Class, Politics and Early Industrial Capitalism*. Albany: State University of New York Press.

1984. Capitalist industrialization and patterns of industrial protest. *American Sociological Review* 49.

Bain, G. S., and R. Price. 1980. *Profiles of Union Growth.* Oxford: Blackwell.

Bairoch, P., et al. 1968. *The Working Population and Its Structure.* Brussels: Editions de l'Institut de Sociologie de l'Universite Libre (in English and French).

Bell, D. 1974. The problem of ideological rigidity. In *Failure of a Dream?,* ed. J. H. M. Laslett and S. M. Lipset. Garden City, N.Y.: Anchor Books.

Besangon, A. 1986. The Russian case. In *Europe and the Rise of Capitalism,* ed. J. Baechler, J. A. Hall, and M. Mann. Oxford: Blackwell.

Boll, F. 1985. International strike waves: A critical assessment. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.

1989. Changing forms of labour conflict: Secular development or strike waves? In *Strikes, War and Revolution,* ed. L. Haimson and C. Tilly. Cambridge: Cambridge University Press.

Bonnell, V. 1983. *Roots of Rebellion: Worker's Politics and Organizations in St. Petersburg and Moscow, 1900-1914*. Berkeley: University of California Press.

Brecy, R. 1969. *La greve generale en France.* Paris: Etudes et Documentation Internationales.

Bridges, A. 1986. Becoming American: The working classes in the United States before the Civil War. In *Working-Class Formation: Nineteenth Century Patterns in Western Europe and the United States,* ed. I. Katznelson and A. R. Zolberg. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Brody, D. 1960. *Steelworkers in America: The Non-union Era.* New York: Russell & Russell.

Burawoy, M. 1984. Karl Marx and the satanic mills: Factory politics under early capitalism in England, the United States and Russia. *American Journal of Sociology* 90.

Burnham, W. D. 1965. The changing shape of the American political universe. *American Political Science Review* 59.

1970. *Critical Elections and the Mainspring of American Politics.* New York:Norton.

Cook, C, and J. Paxton. 1978. *European Political Facts, 1848-1918.* London: Macmillan.

Cottereau, A. 1986. The distinctiveness of working-class cultures in France, 1848-1900. In *Working-Class Formation: Nineteenth Century Patterns in Western Europe and the United States,* ed. I. Katznelson and A. R. Zolberg. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Crew, D. F. 1979. *Town in the Ruhr: A Social History of Bochum, 1860-1914.* New York: Columbia University Press.

Cronin, J. E. 1985. Strikes and the struggle for union organization: Britain and Europe. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.

1989. Strikes and power in Britain, 1870-1920. *inStrikes, War and Revolution,* ed. L. Haimson and C. Tilly. Cambridge: Cambridge University Press.

Dubofsky, M. 1969. *We Shall Be All.* Chicago: Quadrangle Books. 1974. Socialism and syndicalism. In *Failure of a Dream?,* ed. J. H. M. Laslett and S. M. Lipset. Garden City, N.Y.: Anchor Books.

Edwards, P. K. 1981. *Strikes in the United States, 1881-1974.* Oxford: Blackwell Publisher.

Evans, R. J. (ed.). 1982. *The German Working Class, 1880-1933. The Politics of Everyday Life.* London: Croom Helm.

Fink, G. M. 1973. The rejection of voluntarism. *Industrial and Labor Relations Review* 26.

1987. Labor, liberty, and the law: Trade unionism and the problem of the American constitutional order. *Journal of American History* 4.

Foner, E. 1984. Why is there no socialism in the United States? *History Workshop Journal* 17.

Forbath, W. E. 1989. The shaping of the American labor movement. *Harvard Law Review* 102.

Fraser, W. H. 1974. *Trade Unions in Society: The Struggle for Acceptance, 1850-1880.* London: Allen & Unwin.

Gall, L. 1986. *Bismarck, The White Revolutionary.* London: Allen & Unwin.

Gallie, D. 1983. *Social Inequality and Class Radicalism in France and Britain.* Cambridge: Cambridge University Press.

Geary, D. 1976. The German labour movement, 1848-1919. *European Studies Review* 16.

Giner, S. 1984. *The Social Structure of Catalonia.* Sheffield: Anglo-Catalan Society.

Goldstein, R. J. 1978. *Political Repression in Modern America.* Cambridge, Mass.: Schenkman.

1983. *Political Repression in Nineteenth Century Europe.* London: Croom Helm.

Gompers, S. 1967. *Seventy Years of Life and Labor: An Autobiography,* 2 vols., 2d ed. New York: Augustus M. Kelley Publishers.

Gossez, R. 1967. *Les ouvriers de Paris.* Vol. I: *Uorganisation, 1848-1851.* Paris: Bibliotheque de la revolution de 1848.

Grob, G. N. 1961. *Workers and Utopia.* Evanston, II.: Northwestern University Press.

Griittner, M. 1985. The rank-and-file movements and the trade unions in the Hamburg docks from 1896-97. In *The Development of Trade Unionism in*

Great Britain and Germany, 1880-1914, ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.
Gulick, C. A. 1948. *Austria from Habsburg to Hitler.* Vol. I: *Labor's Workshop of Democracy.* Berkeley: University of California Press.
Haimson, L. H. 1964-5. The problem of social stability in urban Russia, 1905-1917. *Slavic Review* 23 (1964), 24 (1965).
Halle, D. 1984. *America's Working Man: Work, Home, and Politics Among Blue-Collar Property Owners.* Chicago: University of Chicago Press.
Hanager, M. P. 1980. *The Logic of Solidarity: Artisans and Industrial Workers in Three French Towns.* Urbana: University of Illinois Press.
Hartz, L. 1955. *The Liberal Tradition in America.* New York: Harcourt, Brace & World.
Hirsch, S. 1978. *Roots of the American Working Class.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
Hobson, J. 1991. The Tax Seeking State: Protectionism, Taxation and State Structures in Germany, Russia, Britain and America, 1870-1914. Ph.D. thesis, London School of Economics and Political Science.
Holt, J. 1977. Trade unionism in the British and U.S. steel industries, 1880-1914: A comparative study. *Labor History* 18.
Katznelson, I. 1981. *City Trenches: Urban Politics and the Patterning of Class in the United States.* New York: Pantheon.
Kochan, L. 1966. *Russia in Revolution, 1890-1918.* London: Weidenfeld & Nicolson.
Kocka, J. 1986. Problems of the working-class formation in Germany: The early years, 1800-1875. In *Working-Class Formation: Nineteenth Century Patterns in Western Europe and the United States,* ed. I.
Katznelson and A. R. Zolberg. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
Kraditor, A. S. 1981. *The Radical Persuasion, 1890-1917.* Baton Rouge: Louisiana State University Press.
Lash, S. 1984. *The Militant Worker: Class and Radicalism in France and America.* London: Heinemann.
Laslett, J. H. M., and S. M. Lipset (eds.). 1974. *Labor and the Left.* New York: Basic Books.
Lebergott, S. 1984. *The Americans: An Economic Record.* New York: Norton.
Lefranc, G. 1967. *Le Mouvement Syndical Sous la Troisieme Republique.* Paris: Payot.
Lenin, V. I. 1970. *What Is to Be Done?* Manchester: Panther Books.
Lequin, Y. 1977. *Les ouvriers de la region lyonnaise (1848-1914),* 2 vols. Lyons: Presses Universitaires de Lyons.
Lidtke, V. L. 1985. *The Alternative Culture: Socialist Labor in Imperial Germany.* New York: Oxford University Press.
Lipset, S. M. 1977. Why no socialism in the United States? In *Sources of Contemporary Radicalism,* ed. S. Bialer and S. Sluzar. Boulder, Colo.: Westview.

1984. Radicalism or reformism: The sources of working-class politics. In his *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology.* New Brunswick, N.J.: Transaction Books.

Lowi, T. J. 1984. Why is there no socialism in the United States? A federal analysis. In *The Cost of Federalism,* ed. R. T. Golembiewski and A. Wildavsky. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.

Ludtke, A. 1979. The role of state violence in the period of transition to industrial capitalism: The example of Prussia from 1815-1848. *Social History* 4.

McDaniel, T. 1988. *Autocracy, Capitalism and Revolution in Russia.* Berkeley: University of California Press.

McKean, R. 1990. *St. Petersburg Between the Revolutions.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Malefakis, E. M. 1970. *Agrarian Reform and Peasant Revolution in Spain.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Mandel, M. 1983. *The Petrograd Workers and the Fall of the Old Regime.* London: Macmillan.

Mann, M. 1988. Ruling class strategies and citizenship. In M. Mann, *States, War and Capitalism.* Oxford: Blackwell.

Marks, G. 1989. *Unions in Politics: Britain, Germany, and the United States in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Meaker, G. H. 1974. *The Revolutionary Left in Spain, 1914-1923.:* Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Mitchell, B. R. 1983. *International Historical Statistics. The Americas and Australasia.* Detroit: Gale Research.

Mommsen, H. 1985. The free trade unions and social democracy in imperial Germany. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.

Montgomery, D. 1967. *Beyond Equality.* New York: Knopf.

1979. *Workers' Control in America.* Cambridge: Cambridge University Press.

1980. Labor and the republic in industrial America: 1860-1920. *Le Mouvement Social,* no. 111.

Moore, B., Jr. 1973. *Social Origins of Dictatorship and Democracy.* Harmondsworth, Middlesex: Penguin.

Morgan, D. W. 1975. *The Socialist Left and the German Revolution.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Moss, B. H. 1976. *The Origins of the French Labor Movement, 1830-1914: The Socialism of Skilled Workers.* Berkeley: University of California Press.

Mouzelis, N. 1986. *Politics in the Semi-Periphery: Early Parliamentarianism and Late Industrialization in the Balkans and Latin America.* New York: St. Martin's Press.

Mowry, G. E. 1972. *The Progressive Era, 1900-20.* Washington, D.C.: American Historical Association.

Nolan, M. 1986. Economic crisis, state policy, and working-class formation in Germany, 1870-1900. In *Working-Class Formation: Nineteenth Century Patterns in Western Europe and the United States,* ed. I.

Katznelson and A. R. Zolberg. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Noland, A. 1956. *The Founding of the French Socialist Party, 1893-1905.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Perlman, S. 1928. *A Theory of the Labor Movement.* New York: Macmillan.

Perrot, M. 1974. *Les ouvriers en greve.* Paris: Menton. 1986. On the formation of the French working class. In *Working-Class Formation: Nineteenth Century Patterns in Western Europe and the United States,* ed. I. Katznelson and A. R. Zolberg. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Rayback, J. G. 1966. *A History of American Labor.* New York: Free Press.

Ridley, F. F. 1970. *Revolutionary Syndicalism in France.* Cambridge: Cambridge University Press.

Rogin, M. 1961-62. Voluntarism: The political functions of an antipolitical doctrine. *Industrial and Labor Relations Review* 15.

Rokkan, S. 1970. *Citizens Elections Parties.* Oslo: Universitetsforlaget.

Roth, G. 1963. *The Social Democrats in Imperial Germany.* Totowa, N.J.: Bedminster Press.

Rueschemeyer, D., E. Stephens, and J. Stephens. 1992. *Capitalist Development and Democracy.* Chicago: University of Chicago Press.

Saul, K. 1985. Repression or integration? the state, trade unions and industrial disputes in imperial Germany. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute /Allen & Unwin.

Schofer, L. 1975. *The Formation of a Modern Labor Force: Upper Silesia, 1865-1914.* Berkeley: University of California Press.

Schonhoven, K. 1985. Localism - craft union - industrial union: Organizational patterns in German trade unions. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/ Allen & Unwin.

Sewell, W. H., Jr. 1986. Artisans, factory workers, and the formation of the French working class, 1789-1848. In *Working-Class Formation: Nineteenth Century Patterns in Western Europe and the United States,* ed. I. Katznelson and A. R. Zolberg. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Shefter, M. 1986. Trade unions and political machines: The organization and disorganization of the American working class in the late nineteenth century. In *Working-Class Formation: Nineteenth Century Patterns in Western Europe and the United States,* ed. I. Katznelson and A. R. Zolberg. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Shell, K. L. 1962. *The Transformation of Austrian Socialism.* New York: University Publishers.

Shorter, E., and C. Tilly. 1974. *Strikes in France, 1830-1968.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sklar, M. J. 1988. *The Corporate Reconstruction of American Capitalism, 1890-1916.* Cambridge: Cambridge University Press.

Skowronek, S. 1982. *Building a New American State: The Expansion of National Administrative Capacities, 1877-1920.* Cambridge: Cambridge University Press.

Slotkin, R. 1985. *The Fatal Environment: The Myth of the Frontier in the Age of Industrialization, 1800-1890.* New York: Atheneum.

Smith, S. A. 1983. *Red Petrograd: Revolution in the Factories, 1917-18.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sombart, W. 1976. *Why Is There No Socialism in the United States?* London: Macmillan.

Spencer, E. G. 1976. Employer response to unionism: Ruhr coal industrialists before 1914. *Journal of Modern History* 48.

Stearns, P. 1975. *1848: The Revolutionary Tide in Europe.* New York: Norton.

Swain, G. 1983. *Russian Social Democracy and the Legal Labour Movement, 1906-14.* London: Macmillan.

Taft, P., and P. Ross. 1970. American labor violence: Its causes, character and outcome. In *Violence in America,* ed. H. D. Graham and T. R. Gurr. New York: Praeger.

Tenfelde, K. 1985. Conflict and organization in the early history of the German trade union movement. In *The Development of Trade Unionism in Great Britain and Germany, 1880-1914,* ed. W. J. Mommsen and H.-G. Husung. London: German Historical Institute/Allen & Unwin.

Traugott, M. 1988. The crowd in the French Revolution of February, 1848. *American Historical Review* 93.

Ulman, L. 1955. *The Rise of the National Trade Union.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Weinstein, J. 1967. *The Decline of Socialism in America, 1912-1925.* New York: Monthly Review Press.

1984. *The Decline of Socialism in America, 1912-1925,*2d ed. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

Wiebe, R. H. 1967. *The Search for Order, 1877-1920.* New York: Hill & Wang.

Wilentz, S. 1984. Against exceptionalism: Class consciousness and the American labor movement, 1790-1920. *International Labor and Working Class History,* no. 26.

Woodiwiss, A. 1990. *Rights v. Conspiracy: A Sociological Essay on the History of American Labour Law.* Oxford: Berg.

Wuthnow, R. 1989. *Communities of Discourse. Ideology and Social Structure in the Reformation, the Enlightenment, and European Socialism.*Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

19
İkinci Sanayi Devrimi'nde Sınıf Mücadelesi, 1880-1914: III. Köylülük

Tarımsal sınıflar üzerine az sayıda karşılaştırmalı çalışma mevcuttur. İşçilere dönük çalışmalar gerekenden fazlayken, köylüler büyük ölçüde unutulmuştur. Yine de hemen hemen bütün ülkelerde çiftçiler nüfusun büyük kısmını, en geniş seçmen kesimini ve askerlerin büyük kısmını oluşturmuştur. Bu bölüm[1] odaklandığım beş ülkeden dördündeki, ilaveten Rusya ve Danimarka, Norveç ve İsveç'in oluşturduğu İskandinav ülkelerindeki –ki bu ilave ülkeler bana "Solcu" tarım politikalarını da yeterince sunma şansı tanımaktadır– tarımsal sınıf mücadelelerini karşılaştırmalı biçimde analiz edecektir. Bu karşılaştırmaya dâhil edilmeyen Büyük Britanya'dır. Marx'tan başlayarak süregelen katmanlaşma kuramların büyük kısmı Britanya deneyimine dayanmaktadır. Tablo 19.1 bunun ne kadar yanıltıcı olduğunu göstermektedir.

Britanya (İrlanda sömürgesi haricinde) 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında olağandışı olmayı sürdürmüştür. 1911'de işgücünün yalnızca % 9'u tarım sektöründeydi. Bu, diğer Büyük Güçler'den herhangi birinin oranının üçte birinden azdır (İkinci en küçük oran ise Büyük Güçler'e dâhil olmayan Belçika'daydı). En gelişmiş ekonomilere sahip Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ise imalat sanayi ve maden işgücü yeni yeni tarımsal işgücüne yetişiyordu. Bu durum Belçika ve Britanya dışında başka hiçbir yerde henüz gerçekleşmemişti. 20. yüzyılın başlarında Britanya sınıf ilişkilerinde tarım önem arz etmiyordu. Ama bu durum diğer yerler için geçerli değildi. Önceki bölümlerde gösterilen sermaye, emek ve orta sınıflar arasındaki mücadelelerin sonuçları, tarımsallar tarafından büyük ölçüde değiştirilebilirdi. Modern sınıf

---

1 Bu bölüm için araştırma büyük minnettarlık duyduğum Anne Kane ile ortak olarak yapılmıştır. Bu araştırmamız üzerine ortak bir makale yayınladık (bkz. Kane and Mann 1992).

ilişkileri üzerine düzgün bir kuram oluşturmak için tarımsal nüfusu incelememiz gerekmektedir.

Ancak, tarımsal siyasete dönük bir genel kuramı üç etmen engelledi. Marx'ın mirası tamamen bir felaketti. Marx, tarımsal nüfusun Britanya'daki gibi düşeceğini öngördü. Nihayetinde tarımsal nüfus düştü; ama bu ancak sermaye-emek ilişkileri büyük ölçüde kurumsallaştıktan sonra 20. yüzyılın ortalarında oldu. Ayrıca tamamen yanlış bir tutumla köylülerin sınıfsal örgütlenmede yetersiz kalacağını düşündü. İleride göreceğimiz gibi Marx'ın hataları sosyalistlerin yıkıcı siyasal hatalar yapmasına yol açtı. İkinci etmen; çiftçileri tutucu, muhafazakâr, çağdaşlaşmaya direnen ve tarihsel geçmişe mahkûm olarak gören tarımsal sınıf karşıtı eğilimin Batı düşüncesine egemen olmasıdır (Gerschenkron 1943; Moore 1973; E. Weber 1978; Jenkins 1986). Üçüncü etmen ise tarımsal politikaların gerçekten çok farklılık göstermesinden dolayı bir kuram öne sürmenin çok zor olacağıdır. Hangi kuramsal yapı; çiftçilerin kilise nüfuzunu, monarşi yanlılığını, faşistliğini, halkçılığını, cumhuriyetçiliğini, sosyal demokratlığını, anarşistliğini ve komünistliğini bir araya getirebilir?

Tablo 19.1- Ulusal işgücünün sektörlere dağılımı (her sektörde yüzde)

Ülke	Yıl	Tarım[a]	İmalat sanayi	Hizmet	Toplam
Britanya	1871	15	47	38	100
	1911	9	52	40	100
Fransa	1866	45	29	27	100
	1911	41	33	26	100
Danimarka	1870	48	22	13	83[b]
	1911	42	24	30	96
Almanya	1871	49	29	22	100
	1910	36	37	27	100
ABD	1870	50	25	25	100
	1910	31	32	37	100
İsveç	1870	61	8	12	81[b]
	1910	46	26	14	96
Avusturya	1869	65	19	16	100
	1910	57	24	19	100
Macaristan	1870	70	9	21	100
	1910	64	18	15	100
Rusya	1897	59	14	25	100

[a] *Tarım ormancılık ve balıkçılığı da* kapsamaktadır.

[b] Danimarka ve İsveç nüfus rakamları özellikle ilk yıllarda çok sayıda "yetersiz olarak tanımlanmış" işleri içermektedir.

Kaynaklar: Austria - Kausel (1979: 698). Germany- 1871 rakamları Fischer ve diğerlerinden (1982: 52). Diğer tüm rakamlar Bairoch ve diğerlerinden. (1968).

Kuram, siyasetten çok ekonomiye ve Batı'dan çok 20. yüzyıl Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne dayanarak geliştirilmiştir. Linz (1976), Paige (1976), Sorokin ve diğerleri (1930), Stinchcombe (1961) ve Wolf (1969) çoğunlukla Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin ekonomik çıkarlarını, genel kapasitelerini ve küresel ticarileşmeye tepkilerini incelemiştir. Ancak her zaman vurguladığım gibi, sınıf çatışmaları aynı zamanda siyasaldır. Bazı çatışmalar dönemin temel siyasal mecburiyetlerini, vergi ve zorunlu askerliği hedef almıştır ama partiler amaçlarını gerçekleştirmek için (merkezi, bölgesel ve yerel) devletleri elde etmenin yollarını ararken ekonomik sorunlar da siyasal bir hal almıştır. Bu yüzden siyasal belirginleşmeler tarımsal hareketleri de şekillendirmiştir. Bu yazarlar, ekonomik değişkenlerin sonuçları açıklamada yetersiz olduğunu kabul etmesine rağmen, siyaseti "harici" bir etken olarak görmüşler (Wolf 1969: 290-1; Paige 1976: 43, 47) ya da gözlemsel ayrıntı olarak çalışmalarına eklemişlerdir (Linz 1976). Diğer yazarlar ise bir siyaset kuramı geliştirmişlerdir ancak onlar da sadece sınıf siyasetiyle ilgilenmişlerdir (Moore 1973; Rueschemyer, Stephens, ve Stephens 1992). Tarımsal siyasetteki değişimlerin aslında parti-demokratik ve ulusal siyasal belirginleşmelerin birleşimi sonucu olduğu ve bu yüzden kesinlikle modern dünyamızı şekillendirdiği kanısındayım.

Tarımsal Sınıflar

Üç temel tarımsal sınıf tanımlıyorum. Bu bölümde bu sınıfların ekonomik çıkarlarını ve ekonomik güçlerini analiz ediyorum. Daha sonra İkinci Sanayi Devrimi döneminin tarımsal dinamiklerinin, kapitalizmin küresel ticarileşmesinin bunlar üzerindeki etkilerini değerlendirdim. Son olarak bu ekonomik ilişkilerle siyasal iktidar ilişkilerinin nasıl birbirine geçtiğini inceledim. Tarımsal sınıflar şunlardır:

1. *Varlıklı Çiftçiler* – soylular, elitler ya da halktan olan kişiler – büyük araziye sahip olan ve orta sayıda işçi ila çok sayıda işçi çalıştıranlar.
2. *Küçük Çiftlik Sahipleri* – Avrupa terminolojisinde, *köylüler* – genelde kendi arazisinin sahibi olanlar ve hane halkından işçi çalıştıranlar.
3. *Topraksız İşçiler*, 1. sınıf için ve ara sıra 2. sınıf için çalışanlar. Gündelik, mevsimlik ya da kalıcı; ücretli veya karşılıklı çalışma yöntemiyle çalışanlar; ücretsiz ya da köle olarak çalışanlar.

İki uyarı: Bir; arazi kiralama ara durum yaratır. Mülkiyet hakkı güvencesi ile yasal ayrıcalıkları olan kiracılar arazinin büyüklüğüne göre ve işçi çalıştırıp çalıştırmamalarına göre 1. sınıf ya da 2. sınıfa dâhil olurlar. Diğer taraftan daha az güvenceye sahip olmaları ya da yoksullukları kiracılık haklarını tehlikeye düşürenler, topraksız işçi sınıfına daha yakındır. İki; köylüler piyasa eksenli zengin olanlarından zor geçinen "küçük arsalı" köylülere kadar deği-

şiklik gösteren heterojen bir gruptur. Zengin köylülerin çoğu hane halkının dışından muhtemelen mevsimlik olarak işçi kiralarken, yoksul köylüler ise kendi küçük arsalarında çalışmanın yanında zengin köylülerin arsalarında da ücretsiz, teminatlı veya ürün ortaklığı karşılığında çalışırlar. Burada kiracıları ve küçük arsa sahibi olanları da dikkate alıyorum.

Üç sınıfın ikisi çok fazla vaktimi almadı. 1. sınıfın çıkarları ve gücü belliydi. Varlıklı köylüler ya da mülk sahipleri Avrupa'nın (eski ve yeni) yönetici rejimlerinin merkezindeydi. Güney Amerika'ya egemen oldular ve diğer bölgelerdeki büyük sermaye gruplarını etkilediler. Her yerde mülk ilişkilerini koruyacak ve demokrasiye karşı çıkacak tutucu "düzen partileri" örgütlediler (Rueschemeyer, Stephens, ve Stephens 1992).

Çelişkili olmalarına rağmen 3. sınıfın (topraksız işçiler) gücü ve çıkarlarını kavramak kolaydı. Bu sınıftakiler büyük çiftliklerce istihdam edilen, genellikle sömürülen, düşük ücret, zorlayıcı otorite ve yasal hakların yokluğundan muzdarip proleterlerdi. Kırsalda faaliyet gösteren sosyalist partilerin çoğu, çalışmalarını onların üzerinde yoğunlaştırdı. Ancak işçiler kolektif örgütlenmelerde oldukça zayıf, bölgesel olarak dağınıklardı. Çok az okuma yazma bilen, doğrudan işveren kontrolünde yaşayan ve çalışan işçilerdi. Genellikle işverenin çiftliğinde ikamet ediyor, bazen maaşsız hizmetkâr olarak çalışıyorlar; yerel hayır kurumu, kilise, yargıçlar ve devletin katmanlı çiftçi denetimine tâbi tutuluyorlardı. Potansiyel bir sınıf olmasına rağmen topraksız işçiler, nadiren siyasal veya kapsamlı sınıf oluşturdu.

15. Bölüm Newby'nin (1977) katmanlı denetimin nasıl sınıf bilincinden çok "itaate" yol açtığını anlatan açıklamasını desteklemektedir: Çiftlik çalışanları isteklerini çiftçiler yoluyla, onlara karşı gelmeden elde ettiler. Böylece onlara başvurmak için itaat stratejileri geliştirdiler ve de bunları özümsediler. Köydeki sosyalist kışkırtıcılar itaatin başarısını gerçekten tehlikeye atabilirdi. İşçiler (ve kiracı çiftçiler) kendilerini bir sınıfın üyesi olmaktan çok, sınıf karşıtı köy halkı veya mülk topluluğu üyesi olarak tanımlayabilirlerdi. Sınıf kimlikleri ve radikal siyaset; özellikle Güney Avrupa'da yoğun olan kira karşılığı ürün ortaklığı sisteminde işçilerin ve kiracıların yerel özerklik sahibi olduğu genellikle mülk sahibinin bulunmadığı yerlerde ortaya çıktı. (Örneğin; bkz. İspanya'da Malefakis 1970.) İncelenen ülkelerin içinde bu durum yalnızca Güney Fransa'da ve Batı Amerika'da ortaya çıktı ve radikalizme yol açtı. Kırsal proletarya, mülk sahibi katmanlı denetimleri kaldırmadıkça potansiyel bir sınıf olarak kalmaya devam etti.

Sorun yaratan sınıf, 2. sınıf yani arazi sahibi köylülerdir. Diğer sınıflara göre onların ekonomik durumu belirsizdir. Birçok köylünün kolektif kimlik anlayışı büyük arazi sahipleri, topraksız işçiler ve kentsel sınıflarınkinden güçlü olmasına rağmen, üretimleri özerk olduğu için Marx'ın üretim odaklı anlayışında köylülerin hiçbir doğal sınıfsal karşıtı yoktur. Üretim sömürüsü-

nün çoğu hane halkı içinden ve genelde ailenin yaşça en büyük erkek üyesi tarafından yapılır. Nadiren genel sınıf kimliğini yansıtmasına rağmen (aynı zamanda toprak sahibi oldukları için) küçük mülk sahiplerinin çoğu işçi sömürüsüne maruz kalmıştır.

Yine de üretim mücadelelerinden çok piyasadaki kredi mücadelelerini temel alan Weberci sınıf analizi, köylülere uygulamak açısından daha uygun olabilir. Weber, sınıfın "tüketim kredisinden ilk önce hammadde piyasasındaki rekabetçi mücadeleye sonra da işgücü piyasasındaki ücret anlaşmazlığına doğru" tarihsel olarak değiştiğine inanmıştır. Tarihsel olarak "köylüler ve esnaf borçlarına karşı çalışma ile korkutuldu ve şehirli kreditörlere karşı mücadele ettiler" (1978: II, 931). İleride göreceğimiz gibi bu durum, Weber'in tahmin ettiğinden daha uzun sürdü.

19. yüzyılın sonlarında yaşayan köylüler; ipotekler, ipotekli malların haczi, ürün ipotek sistemleri ile tekel şirketler tarafından belirlenen fiyatlar yüzünden kapitalist kreditör sınıfa karşı borçlu bir sınıf haline geldi ve büyük çapta kredi ve fiyat sömürüsüne maruz kaldı. Marx, proleterleşmeyi tehdit eden bu durumun ayrıca 19. yüzyıl Fransız köylülerinde de görüldüğünü belirtmiştir. Ama o, sınıfsal örgütlenme yeteneklerinden şüphe duyduğu için *18. Brumaire*'de bunu ele almamıştır. Marx, köylülerin birbirine benzemelerine rağmen birbirine bağlı olmadığını ileri sürmüştür. Üretim tarzlarının onları birbirinden ayırdığını; "sadece yerel birbirine bağlantılılığın" köylüleri patates çuvalındaki büyük ama şekilsiz ve hareketsiz olan patatesler gibi sınıf örgütlenmesine yeteneksiz hale getirdiğini savunmuştur. Bu varsayım yanlıştır. Köylüler çok etkili bir şekilde örgütlenmiştir (Wolf'un savunduğu gibi 1969).

Çıkarları ne olursa olsun üç tarımsal sınıfın hepsi aynı *sektörel* kimliği paylaşmaktadır. Üçü de mevsimsel zararlara ve ekin bozukluklarına karşı korumasızdır. Deyimin alt-kültürsel, ideolojik yansıması anlamıyla da "toprağa yakındırlar". Bölgesel olarak karakteristik *yerel-bölgesel* bir örgütlenme ve siyaset tarzı kurmalarını sağlayacak biçimde köylere ayrılmışlardır. Sanayide çalışanların çoğu iş ya da kuruluşlara göre örgütlenirken, kırsalda yaşayanlar bulundukları yere ve topluluğa göre örgütlenmişlerdir. Bunun Rokkan'ın (1970) dini ve çevre merkezli siyasal bölünmelerle ilgili öngördüğü zamanının ötesinde, 20. yüzyıla kadar sürdüğünü göreceğiz. Sonuç olarak; Avrupalı tarımsal nüfuslar (ki Amerikalı nüfus böyle değildir) kentsel-endüstriyel nüfusların eski rejimler ve kiliselerle olan ilişkilerinden çok daha eski ve kurumsallaşmış ilişkileriyle daha gelenekseldiler. Kırsal siyaset, eski rejim ve kilise nüfuzu ile hem olumlu hem de olumsuz anlamda daha fazla ilgiliydi.

Bölgecilik çiftçileri şehirli endüstriyel tüketicilere karşı üretici konumuna yerleştirmektedir. Çiftçiler yüksek gıda fiyatlarıyla, şehirli sanayiciler ise düşük fiyatlarla ilgileniyordu. Fiyatlar; fiyat desteği, vergiler ve gümrük tarifeleriyle ayarlanabilir olduğu için aradaki farklar kolayca siyasallaşabiliyordu.

Ancak çiftçiler genellikle tarımsal ürünleri alırlar ve bütün tarımsal piyasalar nadiren eş zamanlı biçimde değişir. Tahıl üreticileri teminat aradığında; şarap, mandıra ve kökü yenen sebze üreticilerinin açık piyasalarını arayabilir. Bu yüzden sektörel ekonomik çıkarlar faaliyet alanında kısıtlı olmaya meyillidir. Yine de tarımsallar şehirli sanayicilerden farklı bir alt-kültüre sahiptir. Eğer ekonomik çıkar çatışmasına girerlerse ideolojik farklılıkları kolayca onları güçlendirebilir.

Bu yüzden, varlıklı çiftçilerin muhafazakârlığının haricinde tarımsal sınıflardan ve sektörlerden *zorunlu* kolektif kimliklerin ve siyasetlerin çıkarımını yapmak zordur. Büyük ölçekli çiftçilik yapanlar ve topraksız çiftçiler arasında görülen en belirgin Marksist sınıfsal bölünme, örgütlenmesi en zor olanıydı. Diğer çatışma hatları belirsizdir. Özellikle Rokkan'ın endüstriyel çatışmaya karşı toprak çatışması olarak adlandırdığı çatışma belirsizlik yaratmaktadır. Bu aslında, her biri köylülerin farklı bir rakibe karşı olduğu kredi temelli sınıf mücadelesi ile üretici-tüketici sektörel mücadelenin bir karışımıdır. Böylece kapitalizmin küresel dönüşümü 19. yüzyıl sonlarında tarım üzerinde büyük etki yaratmıştır.

Tarımın Küresel Olarak Ticaretleştirilmesi

Batı ticarileşirleşirken, kentleşirken ve sanayileşirken, tarım da Batı'yı ürün ve insanla besledi. Demiryolları (1840'lardan sonra) ve buharlı gemilerin (1870'lerden sonra) kullanımına başlandıktan sonra kıtalar bile ticari olarak birleşir hale geldi. Gelişme çiftçilere yatırım sermayesi sağladı ve bu yüzden kırsal katmanlaşma yoğunlaştı. Varlıklı çiftçiler ve zengin köylüler, arsalarını ortak arazilerden, fakir köylülerden ve de kiliseden arsa alarak genişlettiler. Tilly'nin (1979) belirttiği gibi Sanayi Devrimi'ndeki proleterleşmenin çoğu tarımda oluştu. Topraksız işçiler sanayi havzalarına ve denizaşırı yerlere göçmen olarak gittiler. Üretim kentlerde artarken (önemli sonuçlarıyla birlikte en az Fransa ve İsveç'te oldu) kırsal sanayi ve el işleri azaldı. Kırsal toplum, *Komünist Manifesto* tarafından öngörülen kentsel-endüstriyel kutuplaşmadan çok daha hızlı şekilde kutuplaştı.

Ancak daha sonra kutuplaşma durdu. 1860 ve 1880 arasındaki nüfus sayımları, köylü sınıfın beklenenin aksine kaybolmadığını gösterdi. Bu durum çağımızın en iyi sınıf analizi olan Karl Kautsky'ın *The Agrarian Question*'ının (1899, 1988) ortaya çıkmasını sağladı. Kautsky hane halkından olan köylü işçilerin ücretsiz işçilerden daha çok sömürülebileceğini belirtti. Bu işçilerin ev içi istismarı (aslında kadınları, küçük yaştaki erkekleri ve çocukları üretim altı tüketimle istismar eden evin erkek liderinin yaptığı ataerkil istismar) ve arsalarını satmadaki isteksizlikleri Rus Marksist Chayanov'un yeni bir "köylü üretim tarzı" ileri sürmesini sağladı. Buna rağmen Kautsky köylü hane halkı-

nın özerk olmadığını, üretimlerinin kapitalizm ile birleştiğini belirtmiştir. Küçük arsa sahipleri ya da rençperler ve hem işçi hem çiftçi olan hane halkı, kendi arazisinde yiyeceğinin bir kısmını (bekli de küçük miktarda pazar ürünü) üretirken büyük bir çiftlikte ya da sanayide çalışmaktaydı. Küçük çiftlikler ayrıca göçmen, gündelik işçi ve asker de sağlıyordu. Köylü hane halkı, kapitalizm ve askerlik arasında sembolik bir bağ vardı. Kautsky tarımsal işçiliğin endüstriyel işçiliğin karşısında yitip gideceğini bekleyerek Ortodoks Marksist olmayı sürdürdü. Ancak, kırsal kutuplaşmanın bittiğini gözlemledi.

Kautsky'ın iddiaları gerekenden az değer görmesine rağmen doğruydu. Ayrıca köylülerin neden güçlendiğini gösteren olumlu sebepler de vardı. Arsaları elde tutmaya çalışmanın belirli maliyet ve verimlilik limitleri vardı. Weber 1894'de yazdığı tezde, Prusyalı aristokrat lordların, varlıklarından geriye kalanlarla yatırım yapmak için sermaye arttırma amacıyla köylüleri arsalarını satın almaya zorladığını belirtmiştir. Ayrıca sanayi, çalıştıracak işçi ararken tarım alanında çalışanların ücretleri arttı. Çiftlik çalışanları küçük arsalara yatırım yaptı ve bunları elinde tutabildi. Varlıklı çiftçilerin ücret giderleri, hane halkını istismar eden köylülerin giderlerinin oldukça üstündeydi (Grantham 1975). Birçok yiyecek küçük çiftliklerde, varlıklı çiftçilerin arsalarında üretilen ucuzlukta üretilebiliyordu. Bu durum tahıl mahsulleri ve dolayısıyla orta batılı Amerikan çiftçiler için geçerli değildi ama Avrupalı köylüler kökü yenen ürünlerde (Batı Almanya; Perkins 1981), mandıra ürünlerinde (Danimarka) ve şarap üretiminde (Güney Fransa; Smith 1975) uzmanlaştı. Köylüler ayrıca makine almak, ürün işlemek ve dağıtmak için kooperatifler oluşturdu. Bu, Marx'ın "patates çuvalı" benzetmesini çürüten başka bir örgütlenmedir. 1900 yılı itibariyle birçok geniş arazi, gelişimin erken dönemlerinde olduğu gibi gelişmiş değil çağdışı ve gerici tarımsal ekonomisiydi (Avrupa'da Elbe'nin doğusu, Rusya, Güney İtalya, Güney İspanya ve Amerika'nın güneyinde). Gelişmiş bölgelerde zenginlerin, köylülerin ve topraksız işçilerin ekonomik durumu ortak olarak en gelişmiş endüstriyel ve finansal sektörlere bağlıydı.

Bu durum iki alternatif kırsal politikaya yol açtı: Sınıf popülizmi ve sektörel işbölümüne dayalı dayanışma. Çiftçiler küresel kapitalizmin ağına düşerken, kredi anlaşmazlıkları yoğunlaştı. Arazi (eğer arazi sahibiyse) ya da hasat (eğer kiracıysa) üzerinden ipotekle borç alma artış gösterdi. Amerika Birleşik Devletleri'nin kırsal eyaletlerinde, çiftçiler, pazarlama kapasitelerinin kaynağı olan arazilerine karşı demiryollarından hisse almak için ipotek yaptırdı. Ancak demiryolu şirketleri ve bankalar arasındaki gizli anlaşmalar, yatırımlarında ipotekli malların haczini gerektirebilecek kesin kayıplara yol açtı. Küçük çiftlik sahipleri büyük çiftlik sahiplerinden ve bankalardan borç aldı. Kiracıları ürün ipoteğine veya kira karşılığı ürün ortaklığı sistemine katılmaları için zorladılar. En çok yoksul köylülerin, özellikle miras olarak kalmış parçalanabilir toprakların bulunduğu yerlerde olan köylülerin gözü korkutuldu.

Köylüler bu sömürünün şehirli ve kırsal büyük sermaye sahipleri tarafından yapıldığını anlamaya başladılar. Borçlarının iptal edilmesini ya da hafifletilmesini talep ettiler. Uygun şartlarla kredi ve de bankalar, demiryolu şirketleri, gübre ve makine sağlayıcılardan düzenlemeler istediler. Buna *sınıf popülizmi* yani Weber'in ileri sürdüğü "halkı" şirketlerin karşısına koyan, köylü ve işçileri Solcu ittifak içinde aynı hasımlara karşı bileştiren kredi ve piyasa ilişkilerine dayalı sınıf çatışması denir.

Fakat piyasa rekabeti de ayrıca çiftçiler arasında *sektörel* kimliği arttırdı. Üreticiler fiyatları düşürmeye zorlanırken tarımsal çöküntü hızlıca yayıldı. 1880'de Avrupa'da Amerikan tahılı ve Arjantin sığır etinde olduğu gibi başka bir kıtadaki ilerlemelerle yerel pazarlara ucuz mal akışı olabilirdi. Uzmanlaşma, ürün piyasalarındaki değişikliklere karşı korunmasızlığı arttırdı. Doğal bir afet olduğunda (1880'lerde Fransız şaraplarını harap eden filoksera böceği gibi) ya da yabancı bir rakip etkinliğini arttırdığında (1880'lerde Amerikan çiftçilerin Prusyalı çavdarın fiyatını kırmak için değirmencilik tekniklerini geliştirmesi gibi) ne olacaktı? Siyasal bir çözüm vardı; devlet desteği, borç verme ve gümrük vergileri yoluyla piyasa güçlerine karşı devlet koruması. Ancak, tarımsal gümrük vergileri diğer ürünlerin üreticilerine zarar veren yabancı misillemelere yol açtı. Bu yüzden şehirli imalat sektörü buna karşı çıktı. Sektörel politikalar genelde köylülerle işçileri karşı karşıya getirdi. Eğer işçiler Solcuysa, tarımsallar Sağcıydı. Daha da fazlası, hangi çiftçilerin sektörel protestoya öncülük ettiğine bağlıydı. Varlıklı çiftçiler katmanlı ve muhafazakâr eylemlere öncülük ederken köylüler sektörel popülizme öncülük ediyordu.

Böylece tarımsal ekonomi politik, 1873'deki büyük tarımsal buhrandan sonra yoğunlaşan borç, kredi ve gümrük vergisi talepleriyle siyasallaşan karşıt sınıf ve sektörel çıkarları ortaya çıkardı. Çoğu yazar bu buhranın çiftçileri muhafazakâr ve varlıklarını tehdit eden kapitalist modernleşmeye karşı direnişçi hale getirdiğini iddia etti (örn. Jenkins 1986). Ancak, proleterleşme azalmaya başladığında, çok az köylü modernleşmeye karşı çıktı. Tepki göstermeye ya da devrime değil, kısa dönemde zararlarını azaltacak ve uzun vadeli modernleşmeye adil katılımlarını sağlayacak sınırlı devlet müdahalesine ihtiyaçları vardı. Bankalar ya da demiryolu şirketleri gibi kapitalist aktörleri hedef alan kindarlık radikalce olabilirdi. Ancak köylüler, gümrük vergilerinin ayarlanması, kredi ve kooperatif yardımı gibi pragmatik siyasal çözümler talep ettiler. Siyasal faaliyetler ülkeden ülkeye yayıldı. Tarımsal reform yanlıları şimdi hangi siyasal belirginleşmelerle karşılaşabilirdi?

Devletler ve Tarımsal Sınıflar: Dört Genel Düzen

Önceki bölümlerde görülebileceği gibi 18. yüzyıl sonlarındaki ve 19. yüzyıldaki politikalara yurttaşlık üzerine yapılan temsili ve ulusal mücadeleler egemen

olmuştur. Rokkan (1970) bunların sadece sınıflar ve sektörler arası değil, merkezci olanlar ve bağımsız yönetime geçmiş olanlar arasında ve de kilise ile devlet arasında olduğunu ileri sürmüştür. Temsili hareketler mutlak monarşiye; merkezi devlet gücünü azaltarak ya da merkezciliği ve demokratikleştirilmesini (ulusal olduğu kadar parti-demokratik sorunları çoğaltarak) kabul ederek iki yolla direniş göstermiştir. Bu mücadelelerde kiliseler özellikle yerel-bölgesel seferberliğin temelini oluşturdukları kırsal yerlerde önemliydi. Katolik ve Protestan Kiliseleri için devlet kilisesi (muhtemelen Katoliklerden çok Protestanlara uygun), çoğunluk kilisesi ya da azınlık kilisesi olarak üç muhtemel konum vardı. Bu konumlar parti demokrasisi ve ulusal soruna göre farklılık göstermiştir.

Tarımsal kesimlerle ilgili siyasal belirginleşmeler karışık ve eşsiz olmasına rağmen başka bir açıdan bakarsak endüstriyel olanlara göre daha basitti. 1900'e kadar Avrupa askerlerinin çoğunu tarımsal kesimler oluşturmuştur ve birçok rejim (kısmen tarımsal-endüstriyel işçilerin eylemlerinden kaçınmak için) tarımsal kesimlerle uyuşmaktadır.

Tablo 19.2. 19. yüzyıl tarımsal devletlerinde parti demokrasisi ve ulusal sorun

	Monarşiye karşı parti demokrasisi		
Konfederalizme Karşı Merkezcilik	Başa baş olan yerler	Zayıflayan Monarşiler	Parti demokrasinin kurumsallaştığı yerler
Partilerin çoğu Merkezcileştirici	Almanya Avusturya-Almanya	İskandinavya Rusya	Fransa
Merkezcileştirici Merkezleşmiş monarşi, konfederal demokratlar	Çoğu Avusturya toprağı	Rus imparatorluğundaki azınlık ulusları	
Partilerin çoğu konfederal			Amerika Birleşik Devletleri

Bu yüzden bölgesel milliyetçiliğin tarımsal kesimleri kışkırttığı yerlerin (burada ele alınan ülkelerden Avusturya ve Rusya'nın eyaletleri ve daha farklı bir konu olan Amerika'nın güneyi) dışında tarımsal sınıf ilişkilerinde militarizm azalmıştır. Bu sebepten dolayı tarımsal siyasal belirginleşmeleri, parti demokrasisi ve ulusal sorun olarak iki boyutlu alana indirgiyorum. Belirginleşmeleri iki boyutun her biri üzerindeki üç duruma dayanarak ayırt ediyorum. Bu dönemde tüm gelişmiş ülkelerdeki monarşiler, parti demokrasisiyle

mücadele etti. Bunun sonuçlarına; eşit güçler dengesi, belirli sorunlar içindeki monarşiler, önceden ortadan kalkmış monarşiler ve kurumsallaşmış parti demokrasisi tarafından güçsüz bırakılan monarşiler dâhildi. Ulusal sorun daha farklı sonuçlara yol açtı; ancak incelediğim ülkelerde üç farklı sonuca vardım. Tablo 19.2'de dokuz ideal tür gösterilmiştir; ancak incelediğim ülkeler bunlardan altı tanesine dâhildir.

Tarımsal siyasetteki uluslararası çeşitlilikler, bir araya gelmiş bu iki siyasal belirginleşme ile belirlenebilir. Çok fazla ülkeyi dâhil etmediğim ve ülkeleri yekten bütünlükler olarak ele almak da hikâye benzeri bir anlatıma yol açacağı için bu çeşitlilikleri dört temel düzene indirgedim:

1. Parti demokrasisi (ki çoğunluğu erkeklerden oluşur) ve ulusal soruna dönük bir çözüm kurumsallaştırıldı. Fransa'da siyasal kurumlar merkezileştirilmiş olarak ortaya çıkarken Amerika Birleşik Devletleri'nde konfederal olarak ortaya çıktı. Ancak, her iki durumda da mevcut siyasi partiler tamamen kurumsallaştırılmışlardı ve köylü partilerini de içeren yeni partiler bunlara kıyasla etkisizdi. Konfederal eyaletler daha fazla bölgesel çeşitliliğe izin verdiği için en büyük istisnaların bulunduğu Amerika'da yerel siyasetin ve eyalet siyasetlerinin bir kısmında tarımsal partiler geçici hâkimiyet kurdu.

2. Parti demokrasisine, çoğunun devletin merkezileştirilmesi gerektiğini kabullendiği eşit dengeli rekabetçi güçler halen karşı çıkıyordu. Bu, özellikle ulusal burjuvazinin desteğiyle otoriter monarşiyi, aynı derecede merkezileştirilmiş devletçi işçi sınıfla karşı karşıya getirmektedir. Bu durumda çoğu tarımsal hareket bocaladı; ancak sonunda eski rejim partilerine katılarak veya özerk muhafazakâr ya da monarşi düzenine uygun Merkez-Sağ partiler kurarak Sağa yöneldi. Bu düzen, Almanya'da ve Avusturya-Macaristan topraklarının Avusturyalı Alman merkezindeki esas düzendi.

3. Parti demokrasisine halen aynı şekilde karşı çıkılıyordu ama bu sefer karşı çıkanlar, merkezileştirilmiş otoriter monarşi ile konfederal demokratik partilerdi. Bu durumda köylü politikaları sınıf popülizmine yöneldi. Köylülerin sınıf popülizmine hakim oldukları yerlerde genellikle Solcu popülizm ortaya çıkarken, hakim olmadıkları yerlerde Sağcı eğilimler görüldü. Bu düzen, Avusturya-Macaristan'ın geri kalan topraklarında görülen düzendi. Bu düzen, Güney ve Batı Almanya'da sonuç olarak başarısız oldu.

4. Parti demokrasisine halen karşı çıkılmasına rağmen zayıf monarşinin karşısına şehirli liberallerin, köylülerin ve işçilerin ittifakının nihai zaferini konacaktı – ki her iki tarafın da merkezileştiriciydi. Bu durumda köylüler, sosyalistlerin potansiyel müttefiki olma amacıyla Sola yöneldi. Eski rejimin barış içinde yıkıldığı yerlerde, İskandinavya örneğinde görüldüğü gibi sosyal demokrasi ortaya çıktı. Fakat eski rejimi devirmek için devrim gereken yerlerde ise Rusya örneğinde görüldüğü gibi köylüler ve işçiler Sola daha fazla yönlendirildi. Rus İmparatorluğu dâhilindeki azınlık ulusları üzerine yapılan

araştırmaların yetersizliğinden dolayı konfederal rakiplere karşı monarşinin mücadelesi üzerine gereken çalışmaları yapamıyorum.

Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Parti Demokrasisi

Fransız Cumhuriyeti 19. yüzyılda merkezileşti ve parti demokrasisi ise 1880'den sonra kurumsallaştırıldı. Fransa'nın ekonomisi daha farklıydı. Tarım, bölgeler arasında farklılık gösteriyordu ve sanayileşme yavaş ve küçük kasabalara yayılmış olduğundan merkezi değildi. İşgücünü çiftçi, ev halkından çalışanlarla paylaşıyordu. 1789'da devrimciler köylülerle ittifak kurdular ama yüksek vergiler, düşük ürün fiyatı ve zorunlu askerlik talep edince köylüler geri çekildi. Batıdaki kiracılar daha da ileri giderek 19. yüzyılda sürdürülen arazi sahipleri ve kilise katmanlı kontrolüne karşı silahlı isyan çıkardılar (Bois 1960). Bazı bölgeler ve şehirler topluca Hıristiyanlığı bıraktılar. Diğer yerlerde okullar, hayır kurumları, hastaneler ve halk eğlence yerleri aracılığıyla, kilise, katmanlı kontrollerini arttırdı. Merkezileşmeye doğrudan karşı koyamayacağı için kilise de mecburen konfederalizme sığındı. Merkez devletin faaliyet alanı kutsalın faaliyet alanı genişletilerek azaltıldı. Muhafazakâr batı ile radikalci güneydoğu arasında büyük farklılık vardı. Ayrıca kasabalar ve iç bölgelerdeki birçok küçük çapta hizipleşme, cumhuriyetçi ve muhafazakâr-kiliseci partiler tarafından ötekileştirilmeye devam etti (Garrier 1973: I, 515-6; Merriman 1979). Ancak; Fransız siyaseti, kentsele karşı kırsal, endüstriyele karşı tarımsal ve sektörel olamayacak kadar karışıktı.

Bu yüzden tarımsal buhran kırsal şikâyetlerin farklı yerel-bölgesel hareketlere yönelmesini sağladı. Güneydoğuda birçok köylü ve küçük arsa sahibi çeşitli ürünler (üzüm, zeytin, meyve ya da çiçek) üzerine uzmanlaştı ve piyasa dalgalanmalarına, 1900'den sonraki aşırı üretime, büyük üreticilerle rekabete (ayrıca küçük arsa sahibi maaşlarının azaltılmasına), ticari komisyoncuların fiyat ve kredi baskılarına karşı korunmasız hale geldiler (Smith 1975; Judt 1979; Brustein 1988). 1880'den sonra cumhuriyetçilikten sosyalizme yöneldiler. Birbirine pek bağlı olmayan Fransız Solu, (18. Bölüm'de tanımlanmıştır) hem kredi sınıfı köylü çıkarlarına hem de ürün ortağı ve topraksız işçilerin daha çok üretim odaklı talepleri için ayarlanabilir programlar üretmede uzmanlaştı. Arazilerin yeniden dağıtımını durdurdular. Vergi imtiyazlarını ve devlet desteğini arttırdılar. Artan oranlı vergileri desteklediler. Kooperatifleri (ortak arazi mülkiyetini değil) teşvik ettiler. Tekellere karşı girişimlerde bulundular ve bazı yerlerde kiliselere karşı harekete geçtiler (Loubere 1974: 206-33; Brustein 1988: 107, 169).

Buhran, Sağın kırsal tabanını da etkileyecekti. Bu sayede Sağ, siyasi çevikliğinin farkına vardı. Yerel seçkinler, köylüleri ve kiracıları kredi, sigorta ve kooperatif planları için harekete geçirdi (Berger 1972; Garrier 1973: I, 518-22). Kilise de kırsal ekonomik hoşnutsuzlukların katmanlı kontrolünü sarsacağın-

dan korkarak (Almanya'da Katolik Merkezi'nde olduğu gibi) karşılık verdi. Kilise hiziplerinden biri, monarşiyle ve toprak sahibi müttefikleriyle bağını kopardı ve de etkili bir kırsal toplumsal Hıristiyan hareketi oluşturdu.

Brustein (1988), batı-güneydoğu hizipleri üzerine bir sınıf yorumlaması sunmuştur. Brustein, tarımsalların sahibi olduğu yerler ile Sol oylarının bulunduğu yerler arasında; orta ve küçük büyüklükteki kiralık yerler (ve arazi sahibinin bulunduğu yerler) ile Sağ oylarının arasında yüzyıldan fazla süren pozitif bir bağıntı olduğunu göstermiştir. Önceki çalışmaları (Bois 1960; Tilly 1967; Le Goff ve Sutherland, 1983) yeniden yorumlayarak bu kullanım hakkı farklılıklarının kırsal destek ya da Devrim'e karşıtlığa temel oluşturduğunu ileri sürer. Vardığı sonuca göre, doğası gereği köylüler Solcu; kiracılar ise Sağcıdır. Judt (1979: 113-4, 134-6, 279-80) benzer şekilde güneydoğudaki Solcu köylüler için aynı sonuca varır: "Köylü sınıfı *her zaman* modern toplumları oluşturan diğer sınıflara göre devrimci tutkuya karşı çok daha fazla eğilim göstermiştir." Bu bölüm bu ifadenin ne kadar abartılı şekilde genelleştirdiğini göstermektedir. Ama bu neden Fransa'nın durumuna uymaktadır?

Brustein, farklı üretim ilişkilerinin, köylülerin *çıkarlarının* Solcu, kiracıları *çıkarlarının* ise Sağcı olmasını sağladığını iddia eder. Batılı toprak sahiplerinin onlara bağlı, yoksullaştırılmış kişilerle ilişkilerini bir şekilde ümit verici terimlerle tanımlar: Kiracılar ve ürün ortakları arazi sahipleriyle "faydalı riski olan antlaşmaları" paylaşmaktadır ve onlara bağlı işçiler, başka herhangi bir yerde çalışan maaşlı işçilerden daha fazla güvenceye sahiptir. Hatta bu üç grubun da maruz kaldığı istismarı azaltmaktadır ve bazı Sağcı politikalar tüm çıkarlarını (örneğin; kırsal demokrasiye karşıtlıklarını ve azalan oranlı vergilemeyi) önlemeye çalışmaktadır. Aslında bu bölümün genel konusu olan tarımsalların ekonomik "çıkarları" değişkendi ve siyasal olarak Brustein'ın hesaba kattığından daha fazla yumuşatılabilirlerdi. Üretim ilişkileri, çıkarları olduğu kadar kontrolü de içerir. Etkin toprak sahipleri tarafından kendilerine bağlı bulunanlara uygulanan yerel katmanlı kontrol onları muhafazakârlığa yönlendirmede daha belirleyiciydi. Diğer ülkelerde de olduğu gibi ekonomik ve siyasal iktidar ilişkileri tarımsal sonuçlar üretmek için birleşmiştir. Özellikle devrimin yerel-bölgesel etkilerinin sürmesinden dolayı 20. yüzyıla bu kadar farklı kırsal çıkar tanımlarını getiren Fransa'ydı.

Amerikan parti demokrasisi ve konfederalizmi erken kurumsallaştırıldı. Ancak, tamamen oturması için bir iç savaş ve başarısızlıkla sonuçlanan güneyi yeniden kalkındırma döneminin geçmesi gerekmiştir. Savaş dönemi de tarımı ticarileştirmeyi hızlandırmıştır (Bruchey 1965: 155-8; Danhof 1969: 11). Uluslararası piyasalar, pamuk ve gıda maddeleri için ihracata yönelik üretimi teşvik etti. Doğulu çiftçiler, mandıracılık vb. konularda uzmanlaşırken, batılı çiftçiler ise kendilerine yetecek miktardaki üretimden ihracata yönelik buğday ve mısır (darı) üretimine geçtiler. Çiftçilerin nakliyata ve krediye ihtiyacı vardı; ancak

düşük tarımsal fiyatlara ve borçlanmalara karşı korumasızlardı. İç Savaş; para ve kredi azlığı, yüksek vergiler, yüksek gümrük tarifeleri (endüstrileri koruma amaçlı) ve Güney'de tarımsal sıkıntı yaratarak bunu daha da kötüleştirdi.

Bu, üstesinden gelinemez bir durum değildi ama Amerikan yönetim tarzı, çiftçilere karşı gittikçe daha fazla anlayışsız olmaya başladı. 5. ve 18. Bölüm'de ele alındığı üzere, devlet, kapitalist liberal (mülk haklarını kutsallaştırarak) parti demokratik ve federal olarak belirginleşti. Devletin demokrasisi çoğunlukla iki partinin sorumluluğundaydı. Demokrat parti tarımsal nüfuzu sahiplendi, ancak İç Savaş'ta gücünü kaybetti. Cumhuriyetçiler ve endüstriyel sermaye egemenlik kurdu. Yeni düzende seçmenler sınıflardan çok yerel-bölgesel ve etnik-dini topluluklara göre kutuplaştı (Burnham 1974: 688). Cumhuriyetçiler şimdi kuzey eyaletlerinde ve hükümet de federal düzeyinde hâkimiyet kurmuştu. Demokratlar ise güney eyaletleri elinde bulunduruyordu. Federal olarak mücadele etmek için Demokratlar iş dünyasına ve ticari desteğe de başvurdu. Küçük çiftlik sahiplerini temsil edişleri düzensizleşti ve işçi sınıfından yoksun olmaya başladılar.

Siyasal ilgisizlik artan çiftçi şikâyetlerine sebep oldu. Nakliyat işlerinin yüksek maliyeti, demiryolu sistemine dönük talepleri arttırdı. Çiftçilerin satın aldığı mamul ürün fiyatlarının yüksek olması, şehirli sanayicilere ve yerel tüccarlara karşı dargınlığa sebep oldu. Ulusal bankacılık, çiftçilerin aleyhine işletildi. Para sisteminden altın standardına dönüş, ticaret için iyi oldu; ancak çiftçiler ürünleri için daha az para alıp, satın alımlar ve hizmet borçları için daha fazla ödeme yapmak zorunda kaldılar. Nakit azlığı, ipotek borçları ile tefeci ve kreditör tüccarlara olan bağımlılıklarını arttırdı. Ürün ipoteği kredi sistemi, küçük çapta çiftçilik yapanlar ve kiracı çiftçiler arasında tüm güneye yayıldı. Kredi sınıfı ve sektörel gümrük vergisi çatışmaları yoğunlaştı. Avrupa'nın birçok kesiminin aksine, Amerikan gümrük tarifeleri, üreticileri ve özellikle Güney ve Batı'daki zarar gören çiftçileri korudu (Buck 1913: 21).

Mevcut iki parti de yardım sağlamadığı için çiftçiler özerk olarak örgütlendiler. 1870'lerdeki çiftçiler düşük fiyat ve demiryolları şirketleri, makine üreticileri ve komisyoncuların uyguladıkları yüksek maliyetlerden şikâyetçi oldular. Küçük olan üçüncü partilere (Reform, Greenback ve Tekel-Karşıtı partilerine) yöneldiler. 1880'lerin sonlarında ortaya çıkan ve daha radikal olan Çiftçiler İttifakı, özellikle Güney'de kooperatifler ve çiftçi mübadeleleri için devlet desteği talep ederek kiracılığa ve tek-ürün bağımlılığına karşı saldırıya geçtiler. İki partinin ticaret egemenliğinden dolayı, çiftçiler daha ileriye, en çok Güneyde, Batıda ve orta batıda güçlü olan Halk'ın Partisi ya da Halkçı Parti'deki işçi gruplarla müttefikliğe yöneldiler. Partinin tekel karşıtı zemini; küçük çapta çiftçilik yapanlar için daha güvenli topraklar, şirketlerden güvence ve çiftçileri düşen fiyatlardan ve yüksek kredi maliyetlerinden korumak için bir "alt hazine" talep etti.

Solcu hareketler 20. yüzyılların başlarında kırsal olarak Oklahoma, Teksas, Arkansas ve Louisiana'da merkez kuran Sosyalist Parti ile devam etti. Oradaki çiftçiler, yerel rejimler, arazi sahipleri, tüccarlar ve kreditörlerin hükmettiği kiracılık ve ürün ortaklığı sistemlerine katılmaya ve pamuk ekmeye zorlanmıştı. Dışarıdan gelen metropolit, ticari ve finansal çıkarlar için sömürülen Halkçıların aksine güneyli ve güneybatılı küçük çapta çiftçilik yapanlar ve kiracılar, yerel soyluların elinde zor dönemler geçirdi. Bu yüzden Güneybatı boyunca hâkim olan, Demokratların kapitalist kontrolüyle siyasal olarak güçlenen bölünme sektörlere dayanmaktan ziyade sınıfsaldı (Rosen 1978). Fransa, İskandinavya ve Bavyera'daki benzerleri gibi güneydoğulu Sosyalistler ılımlı tarımsal sosyalizmi savundular. Küçük çapta çiftçilik yapanlara kapitalistler olarak değil aktif işgücü üreticileri olarak gördüler. Radikal sınıf popülizmini benimsediler (topraktan doğrudan üreticilere) ve seçimlerle Demokratlara karşı mücadele verdiler. Sonunda kapitalist kontrolün sonunu getirmek için popülizmin ötesine geçtiler.

Bu üç parti, yaygın yerel-bölgesel destek ve birçok yerel ve eyalet seçim zaferi elde edecekti (Fine 1928; Dyson 1986). Fakat nihayet hepsi, iki partinin seçmen kitlesi ve kapitalist-liberal egemenliği yüzünden federal seçimlerdeki iki-parti demokrasisini kırmayı başaramayarak yenilgiye uğradılar. Çiftçi-emekçi ittifakı her iki taraf içinde gerekliydi; ancak aynı rakibe sahip olma nadiren gerçek dayanışma oluşturdu. Çiftçi-işçi partileri yalnızca Wisconsin ve Minnesota'da başarılı bir şekilde kuruldu. İskandinavya, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın bazı kesimlerinin haricinde, uyumlu ama farklı ekonomik programları güçlendirecek siyasal yurttaşlığın dışında tutulacak başka ülke yoktu.

Kapitalist liberalizmden derinden etkilenmiş partilerle karşılaşan zayıf ittifaklı iki taraf ayrıldı. 18. Bölüm, Amerika İşçi Federasyonu'nun (AFL) Sosyalist Parti'yi işçilerle birlikte bir azınlık olarak bırakıp 1894-5'de üç-parti siyasetinden nasıl geri çekildiğini göstermektedir. Çiftçiler de ayrıldı. Halkçı Parti Demokratlar tarafından içine katıldı ve politikalarının etkisi azaldı. Güneydoğulu sosyalistler ılımlı olmaya başladı; ancak sonradan yerel Demokratlar tarafından bastırıldılar (Burbank 1976: 188; Green 1976: 382). Güneyde çokırklı halkçılar, ürün ortaklığı sistemini protesto etti ama siyahîler haklarından mahrum edilince zayıfladı ve ırksal bağlarıyla birlikte hareket dağıldı. Güneyi, İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar siyasal olarak yerel sömürgeci-tüccar oligarşiler kontrol etmeye devam etti. Washington'daki kongre temsilcileri, işçileri ve küçük çapta çiftçilik yapanları destekleyen yasaların çıkmasını engelleyerek birbirine bağlı ve muhafazakâr olmayı sürdürdü. Amerikan işçilerinin zayıflığı ayrıca radikal çiftçi hareketlerinin faydasız olmasına da neden oldu. Yine Amerikan'ın kapitalist-liberal, parti-demokratik ve federal belirginleşmesinin baskıcı etkilerini görüyoruz.

Bu dönemde Amerikan çiftçi hareketleri az da olsa başarılı oldu. Bu hareketler, daha sonra, 20. yüzyılda kiracı ve ürün ortakları hareketleri çöktükten sonra, büyük ve orta çapta çiftçilik yapanların birleşimi mevcut iki parti yoluyla hatırı sayılır ölçüde etkili olmayı başardı. Çiftçilerin sektörel taleplerinin birçoğu böylece çoğunlukla muhafazakâr katmanlı şekillerde yerine getirildi.

Meydan Okunan Güçlü Monarşiler: Almanya ve Avusturya-Macaristan

9. ve 18. Bölüm'ün de vurguladığı üzere Almanya'daki temsil her zaman Prusyalı ve Protestanlardan oluştuğu için, ulusal ve dini sorunlara bağlanmıştır. 1870'lerde rejimin, Katolik Kilisesi'ne karşı başarısız olduğu kültürel mücadelesinden (*Kulturkampf*) sonra, din doğrudan sorun olmaktan çıktı ama ulusal soruna dâhil olmaya devam etti. Bu merkezileşen otoriter monarşi, arazi sahiplerine, kapitalistlere ve bunlara ek olarak giderek, daha sonra ulusal merkezileşmede başı çekecek olan orta sınıfa bağlıydı. Bu monarşinin düşmanları, işçi hareketi ve konfederalizm yanlısı ya da kendi ulus-devletlerinden yana olan yerel-bölgesel azınlıklardı (Polonyalılar, Danimarkalı, Alsaslı ve Hannoverli ayrılıkçılar).

Köylüler ne rejimin içinde bulundu ne de rejimin düşmanı olarak tanımlandı. Ancak; büyüyen işçi hareketi ve konfederalistlere düşman olan rejim, nüfusu içinde üçüncü bir grubu daha yabancılaştırmayı göze alamazdı. Üstelik büyük çapta çiftçilik yapanların, köylü işçileri ve kiracıları katmanlı olarak kontrol etmesi tehlikesini göze alarak, rejim, kasabalar üzerinde ağırlığı olan oy hakkını tanıdı. Kırsal kesimdeki kişiler eşit seçim sözüne sahip değildi ve bu yüzden köylüler demokrasinin kapsamı hakkında belirsiz olmayı sürdürdü (Rueschemeyer, Stephens, ve Stephens 1992: 4. Bölüm). Alman işçiler siyasal yurttaşlık için ortak bir sınıf mücadelesinde birleşmesine rağmen, işçiler ve köylüler birleşemedi (İskandinavya hariç).

Bu yüzden köylüler, Sağa kayma eğilimi gösterdi. Ancak bu hareket, doğu ile batı arasında kırsal koşullar farklı olduğu için bölgesel olarak farklılık gösterdi. Serfliğin kaldırılması doğulu serfleri Prusyalı aristokratlara çalışacak köylü işçiler durumuna soktu. Ancak, batılı köylüler uzun zamandır özgürlerdi ve yüzyıl ortası boyunca 1873'deki buhran vurana kadar gelişmeye devam ettiler (Conze 1969: 54; Brenner 1976). Buhran, hem tarımsal sınıf ve kent-sel-endüstriyel sınıf arasındaki sektörel çatışmayı hem de kredi sınıfı popülizmini yoğunlaştırarak fiyatları azalttı ve borçluluğu arttırdı. 1882'den sonra Alman köylülerinin yarısından çoğu işçi olarak dışarıda çalışmak zorunda bırakılan küçük arsa sahipleriydi. Zorunlu askerlik de tıpkı sosyalistlerde olduğu gibi anti-militarizm yaratarak büyük zarar verdi. Sosyalistler gibi köylüler de muhafazakârların destekledikleri azalan oranlı dolaylı vergilere karşıydı. Ancak, eğer köylülerin yakınmaları bunun yerine arazi vergisine ve dış rekabetten koruma amaçlı gümrük tariflerine olsaydı, sektörel katmanlı ittifak

muhtemelen Prusyalı soylular ve diğer varlıklı çiftçilerle yapılırdı. Köylüler hangi tarafa yönelmeliydi?

Elbe'nin batısında tarımsal kesimler, Prusyalı soyluların katmanlı kontrolü altında Sağa yöneldi. Fakat batıda ve Katolik Almanya'da özerk siyasal seferberlikler ortaya çıktı (Blackbourn 1977, 1984). Ancak köylüler, bölgesel ve dinsel olarak çeşitlilik gösteren kentsel-endüstriyel sınıf mücadelesi hakkında da kararsızdı. Prusya'nın kuzeyindeki Lutherciler merkezileştirilmiş ulus-devlet yanlısıydı. Katoliklerin çoğu (1905'de Reich'in % 37'si) konfederalizmi savunan güney eyaletlerindeydi. Bu yüzden Katolikler kilise tarafından *hem* devletçi Lutherci eski rejime *hem de* devletçi dinsiz proletaryaya karşı harekete geçirilebilir durumdaydı. Kuzeyli Lutherci tarımsal kesimler, sanayi işçilerine baskı yapmakla ilgilenmiyorlardı. Ancak kırsal Katolik Güney, merkezileştirilmiş ulus-devleti desteklemezken, merkezileştirilmiş ulus-devleti destekliyorlardı.

Marksist Sosyal Demokrat parti bu kararlarına destek verecekti (Hussain 1981). Uzun zaman boyunca kırsal nüfusu İngiliz tarzı çöküşe mahkûm olarak gördüğünden önemsememişti ancak sonuç olarak 1890'da kırsal seçimsel çalışmalarına başlamıştı. Devletçi sosyalizminin Lutherciler tarafından beğenileceği Protestan Hesse'de ve Hesse'nin kırsal tabanlı iç kesimlerinde, Mecklenburh ve Doğu Prusya'nın bazı kesimlerindeki işçiler arasında küçük çapta başarı elde etti. Ancak Marksist dogma, özellikle de toprağın toplumsallaşmasına olan bağlılık tarafından alıkonulan ve kentsel seçim bölgeleri tarafından tarımsal koruma ya da yardıma karşı sektörel karşıtlığa yönlendirilen devletçi sosyalizmin köylüler açısından pek bir cazibesi yoktu. İşçiler çoğunlukla küçük arsa sahipleri olmaları nedeniyle, özel mülkiyeti ortadan kaldırmak değil onu korumak istiyorlardı. Tarımsal kesimler, Sosyal Demokrat ideolojiyi anlayamadı ve boşu boşuna onlardan sektörel imtiyazlar beklediler. Çalışmalar büyük oranda başarısız oldu (Eley 1980: 23-24 birkaç başarıdan bahsetmektedir). Parti, güneyli kardeş partisinin kanıtladığı üzere daha iyisini yapabilirdi. Bavyera partisi sosyalizmi bıraktı ve Sosyal Demokrat milletvekillerini gerektiği gibi eyalet meclisine gönderen köylülere ipotek koruması sundu.

Güneyli köylüler de güneyliler ve Katolikler gibi konfederalizm yanlısıydı. Katolik Merkez partisi güneylilerin taleplerine öncülük ediyordu. Şehirli soylular tarafından yönetilen parti, ilk başlarda köylülerin sorunlarına karşı kayıtsızdı. 1890'ların başında liberal Caprivi hükümetinin gümrük tarifesi kısıtlamalarını desteklediğinde köylü seçmenler partiyi bıraktı ve Vestfalya, Rhineland ve Bavyera'da muhalif köylü birlik ve denekleri kuruldu. Bavyeralı birlikler artan oranlı vergilendirmeyi ve köylü sınıfının korunmasını destekleyen radikal, kilise karşıtı ve anti-militarist birliklerdi. Sosyal Demokrat partili Solcu ittifak için değerlendirilebilir bir durum ortaya çıktı. Ancak bu durumdan korkan Merkez parti, kendi Katolik köylü derneklerini kurdu, gümrük tarifelerini yumuşattı ve tarımsal kredi programlarını destekledi. Birlikler

bundan sonra çöküşe geçti (Farr 1978). Merkez sektörel sorunları çözmenin yollarını ararken, kısmen köylü partisine dönüşerek kontrolü tekrardan ele geçirdi. Kuzeyli muhafazakârlarla ittifak kurarak tarımsal sınıfı korumak için rejime baskı uyguladı. Güneyli köylüler rejim içindeki etkileriyle Merkez parti aracılığıyla istediklerinin çoğunu yerine getirdi.

Kuzeyde tarımsal sınıf tarafından sevilmeyen Caprivi hükümeti, Ulusal Liberallere ve İlericilere bağlıydı. Tarımsal kanadı artık düşeşe geçmişti. Büyük çapta çiftçilik yapanların egemen olduğu muhafazakâr partiler, köylüleri tarımsal birliklerine çekerek ve korumayı savunarak atılım gösterdi. Muhafazakârların zayıf olduğu Protestan bölgelerinde köylüler, kentli, tekel karşıtı söylemleri, Lutherci, milliyetçi ve Yahudi aleyhtarı hale gelen Sağcı popülizme yöneldi. Kırsal Hesse ve Prusya'da Yahudiler, kreditör karşıtı popülistler için kolay hedefti. Aynı yerlerde Sosyal Demokratlar da bir başlangıç yapmışlardı ve ileride buralara Naziler hâkim olacaktı (Eley 1980; Farr 1986).

Bu yüzden Alman köylüler birçok ülkede olduğu gibi sosyalistlerden uzaklaştılar. Katolik Merkez'in "Hıristiyan toplumcu" duruşunu, büyük çapta çiftçilik yapan muhafazakârlar tarafından kontrol edilen sektörel katmanlılığı ya da Sağcı sınıf popülizmini kolayca benimseyebilirlerdi. Alman tarımsal sınıfının memnuniyetsizliği, rejimin iki, Sosyal Demokrat partinin de bir özelliği yüzünden Sağa yöneldi. İlk olarak otoriter monarşi tepeden aşağı kırsal katmanlı böl-ve-yönet siyasetiyle avantaj kazandı. Eğer saygın partiler kırsalda yaşayanların şikâyetlerine ilgi gösterseydi (Muhafazakârlar ve Katolik Merkez gösterdi, İlericiler ve Ulusal Liberaller göstermedi) rejim içindeki etkileriyle dışlanan halkçı partilere üstünlük sağlayabilir ve Sağa yönelik kırsal şikâyetleri azaltabilirlerdi. İkinci olarak; eğer saygın partiler şikâyetlere cevap vermeseydi, ulusal sorundan ve dolayısıyla din ve bölgeden etkilenen özerk köylü hareketleri ortaya çıkardı. Ulus-devlet merkezciliği yanlısı kuzeyli Luthercilerdan bazıları Sağa, ulusal popülizme, bir kaçı da Sola, devletçi sosyalizme yöneldi. Böylece Lutherci Almanya'da aşırı Sağcı ve aşırı Solcular arasındaki yoğun mücadele başladı ve sonuç olarak Weimar Cumhuriyeti'nin yıkılmasına yol açtı. Katolik konfederal Güney; radikal tarımsal hareket için daha fazla potansiyele sahipti; yine de dinsiz, devletçi Sosyalist parti bu iş için en uygun parti değildi ve Merkez parti kontrolü ele geçirdi. Üçüncü olarak ise Sosyal demokratların prodüktivist Marksizmi çiftçilerin kredi sınıf sıkıntılarını umursamayarak şikâyetlerin Sağa kaymasına yardımcı olmuştur. Bunlar üç temel siyasal belirginleşmedir.

Avusturya toprakları temel olarak varlıklı çiftçilerin egemen olduğu topraksız işçiler ve küçük arsa sahiplerinin çalıştığı yerlerdi. Toprak sahiplerinin yoğun sömürüsü, yüksek faiz oranları ve bazı illerdeki geri kalmışlık, ciddi borçlar ve yoksulluğa neden oldu ve ancak Yeni Dünya'ya toplu göçlerle azaldı. Tarımsal üretim, kredi sınıfı ve sektörel mücadeleler, arazi sahibinin

katmanlı kontrolü olmasaydı şiddetli olabilirdi. Fakat bunlar, parti demokrasisi ve ulusal sorun üzerine üç farklı Avusturya-Macaristan belirginleşmesiyle şekillendirilmiştir (bkz. 10. Bölüm).

İlk olarak Habsburglar sadece monarşi yanlısı değil, yanı sıra, güçleri sınırlandırılmamışsa biraz da keyfi davranan *hükümdar*lardı. Yüzyılın çoğu boyunca demokrasiye direnmelerine rağmen, daha sonra katmanlı olarak böl-ve-yönet stratejisini uygulamak amacıyla sınıflar ve "bölgesel-uluslar" arasında sınırlı parti demokrasisini kullanmanın yollarını arayarak taktik değiştirdiler. Yerel hükümet seviyesinde 1896 ve 1907'de yapılan denemelerden sonra, rejim sınırlı egemenlikle meclislere oy hakkı verdi (uygulama Macaristan'da biraz gecikmeyle yapıldı). Bundan önce kentsel liberal ve kırsal muhafazakâr partiler, oy hakkı olmayan köylülere ve topraksız işçilere çok ilgi göstermiyordu. Bu hak, mevcut partiler tarafından henüz katmanlı olarak kontrol edilmemiş birçok tarımsal ve endüstriyel partinin kurulmasını sağladı. Bu yeni partiler, bir parti demokrasisini yani parlamento egemenliği amaçladılar. Almanya'nın aksine İskandinavya'daki gibi genel siyasal dışlama, muhtemel olarak radikal burjuvazileri, işçileri ve köylüleri bir araya getirebilirdi.

İkincisi, kiliseler, hiçbir parlamenter kurum olmadan gayri resmi olarak illerin çoğunu temsil ediyorlardı ve artık siyasi partileri destekliyorlardı. Katolik Kilisesi bazı illerde yarı-devlet kilisesiydi; ancak ne olursa olsun uluslar-ötesi devletçi olmayan bir yapıydı. Diğer illerde ise kilise, yerel-bölgesel şikâyetleri açığa vuracaktı. Azınlık Protestan kiliselerinde bu daha sıktı. Kırsal hareketler, yerel kilisenin duruşuna göre kiliseci ya da kilise karşıtıydı ama hiçbir zaman dine karşı kayıtsız değildi.

Üçüncüsü, Avusturyalı Alman topraklarının merkezi dışında (daha çok ikinci düzene uymaktadır) demokratların çoğu konfederalizm yanlısıydı. Çok daha sonra muhalif ulusalcı oldular. Bu durum monarşiyi, Avusturyalı Almanlara daha bağlı olmaya zorladı ve 1867'den sonra bağımlı ülke uluslarıyla uzlaştı. Böylece arazi sahipleri-işçi ve kreditör-borç veren ilişkileri sıklıkla "bölgesel-ulusal" olmaya başladı. Çünkü sömürülenler genellikle yerel uluslarken sömürücüler çoğu kez Almanlar ya da bağımlı uluslar olan Macarlar ya da Yahudilerdi (devlet idaresi ve bankacılığa yerleşik olan). Ekonomik sıkıntılar ve ulusalcılık birbirini destekledi. Avusturyalı Alman demokrat partileri merkezci olmayı sürdürdü ve Alman olmayanlar önce konfederalizmi sonra ulusal özerkliği savundu. Macarlar güneydoğudaki küçük sömürücüler olarak karasızdı.

Bu nedenle bölgeler arasında politikalarda büyük çeşitlilikler görüldü. Avusturyalı-Alman Aşağı Avusturya'da tüm partiler merkezileşme yanlısıydı. Hızlı sanayileşmeyi ve kentsel sekülerleşmeyi çevreleyen sınıfsal ve sektörel bölünmelerle kutuplaşmışlardı. Muhafazakâr, Yahudi-karşıtı Katolik ve köylü ağırlıklı Hıristiyan Sosyal partisi köylü çıkarlarını etkin bir şekilde takip ederek ve borçların ertelenmesini, ipotek sınırlarını, arazi yasasını ve kooperatif-

leri güvenceye alarak 1903'de Eyalet Meclisleri'nin üçte iki çoğunluğunu kazandı. Baş rakibi topraksız işçilerin oylarını toplayan ve aslında hiçbir köylünün oyunu almayan ise Sosyalist partiydi. Alman benzerleri gibi Sosyalistler, kırsal program ve faydasız prodüktivist devletçi Marksist dogma yoluyla hiçbir şey kazanamadı (Lewis 1978).

Bohemya, diğer ana sanayi bölgesiydi. Çek işçi sınıfı, Avusturyalı-Alman dostları gibi ilk önce Sosyalist partinin devletçi Marksizmini benimsedi. Ancak, Çek milliyetçiliği yayılırken Çek Sosyalistler (Bavyeralılar gibi) kararsızlaştı. Varlıklı çiftçilerin Alman olması ve Habsburg yönetimine dâhil olan çoğunluk kilisesi olan Katolik Kilisesi, milliyetçiliği kilise-karşıtı hale getirdi. Bütün bunlar, kırsaldaki sosyalizme karşı direnci zayıflattı. Marksist partinin topraksız işçileri en çok etkilediği yerler burada, Avrupa'daydı. Aslında bunların arasındaki esas rakibi, ideolojileri birleştiren hitabı (Hitler'den olmayanlar!) ile Nasyonal Sosyalistlerdi. Köylülerin çoğu Çek özerkliği ve daha gelişmiş demokrasi yanlısı ama sosyalizm-karşıtı ve topraksız işçilere kayıtsız olan Merkez-Sağ Tarımsal partiye yöneldi (Pech 1978).

Daha geride kalmış Slovenya "ulusal" fikir ayrılığı, Katolik Kilisesi tarafından yönetildi. Birçok köylü, demokratik reformlara ve köylü ekonomik çıkarlarına kendini adamış olan kilise yanlısı radikal Sloven Halkçı partiyi destekledi. Sosyalistler çoğunlukla milliyetçiliğin az etkilediği etnik olarak karışık olan yerlerde bazı değişiklikler yaptı. Polonya Galiçyası da Polonyalı soyluların ve zengin köylülerin, Ruthenyalı işçileri ve küçük arsa sahiplerini sömürmelerine yol açan il özerkliği ve köylü ayaklanması geçmişiyle geri kalmış kırsal bir yerdi. Böylece Polonya milliyetçiliği bastırıldı. Katolik Kilisesi tarafsızdı ve sınıf, siyasete hâkim olacaktı. Katolik ve karşılıkçı sosyalist partiler, köylü oyları için ve Sosyalist parti ile de topraksız işçilerin oyları için rekabet etti.

Monarşide Macaristan'ın durumu, en fazla sayıda varlıklı çiftçiyi bulundurmasıyla ve 1867'deki *Reichshalf*'ından sonra Macar soylu kontrolünün kurumsallaştırılmasıyla, ekonomik ve siyasi olarak istisnaiydi. Macar milliyetçiliği böylece susturuldu ve soylu kontrolü Macaristan'da köylü ve işçiler arasındaki sınıf örgütlenmesiyle zayıfladı (Eddie 1967; Macartney 1969: 687-734; Hanak 1975). Yine de buhran, büyük zararlara neden oldu ve 1894 ve 1897'de köylü ayaklanmaları patlak verdi. Bunların bazılarını yeni açılan Macaristan Sosyal Demokrat Partisi düzenledi; ancak sonra radikal popülist küçük arazi sahipleri partisi mülk sahipleri partileriyle mücadele ederken kaybolup gitti.

Ancak bu *Reichshalf'ın* içindeki diğer yerlerde, kırsal huzursuzluklar, Macar hâkimiyetine karşı "bölgesel-ulusal" olmaya başladı. Önce Protestan sonra Katolik Kilisesi, Slovak ulusal direnişine önderlik edecekti (Pech 1978). Liberaller ve sosyalistler Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar etkili olamadı. Köylü ve topraksız işçilerin sıkıntıları, ulusal-dinsel siyaset tarafından görmezden gelindi. Hırvatistan'da neredeyse bunun tam zıttı bir köylü hareketi görüldü.

Yerel soylular (güçsüz soylular, burjuvaziler ve Katolik hiyerarşisi) Macar derebeylerine bağlıydı. Bu ödün veren soylulardan dolayı; dışlanan köylü çoğunluk arasında köylüleri yücelten, radikal, kilise karşıtı ve hatta sosyalist, güçlü bir muhalif milliyetçilik yükseldi. Balkan illerinde ve eyaletlerinde, Türkler tarafından yok edilen soylular ile elitler zayıftı. Köylüler ve küçük arsa sahipleri radikal popülist hareketlere egemendi (Mouzelis 1986: 35-8).

Böylece Avusturya-Macaristan boyunca sınıfsal (üretim ve kredi) ve sektörel çıkarlar siyasal örgütlenmelere nadiren doğrudan yönlendirdi. Ulusal sorun (kısmen dinsel devlet içinde bağımsız yönetime geçmiş parti demokrasisi üzerine tartışma) çeşitli sonuçlar üretmeye karşı geldi. Çek ulusal huzursuzluğu, endüstriyel ve tarımsal proleterler ittifakı doğurmak için üretici sınıf mücadelesini destekledi. Balkanlarda kredi sınıfı ve ulusal mücadeleler, köylüler arasında radikal sınıf popülizmi üretmek üzere birbirini destekledi. Sanayileşmenin gelişmiş, milliyetçiliğin de benzersiz şekilde merkezci olduğu Avusturyalı-Almanlar arasında, bu durum sanayi işçileri arasında devletçi Marksist sosyalizmi güçlendirdi. Ancak Avusturyalı sosyalistler tıpkı dostları Almanlar gibi kentsel sanayi yerleşim yerlerinde kapana kısılmışlardı. Diğer yerlerde daha muhafazakâr sonuçlar ortaya çıktı. Macaristan ve Slovakya'nın dışında ulusal özerklik talepleri aristokratik ve kiliseci muhafazakârlığı zayıflattı ama köylüler genelde milliyetçilikle radikal sınıf popülizminden uzaklaştı. Şehirli burjuvaziler ve küçük burjuvazilerle birlikte köylüler Merkezci ve Sağcı popülizme yöneldi. Daha sonra Yahudi karşıtlarıyla ittifak kurmaları bazı kötü sonuçlara sebep oldu.

Meydan Okunan Zayıf Monarşiler: İskandinavya ve Rusya

Çiftçiler ve kentli sosyalistler arasında en başarılı 20. yüzyıl ittifaklarını oluşturdukları için Danimarka, Norveç ve İsveç'i de kitabıma dâhil ettim. Üç ülkenin farklı ekonomileri ama benzer siyasetleri vardı. Çok sayıda köylü Sola yönlendirildi ve ilk önce liberal burjuvalarla, sonra işçilerle ittifak yapmaya zorlandı. Üçünde de arazi sahibi soylular zayıftı. Bu, kırsal bölgenin çoğunu sıkı katmanlı kontrollerden uzak tuttuğu için önemlidir. Zengin köylüler genelde 19. yüzyılda fakir köylülere de verilebileceği kanıtlanan ortak siyasi haklara sahipti. 1905'de Norveç bağımsızlığını kazandıktan sonra üç ülke de tam olarak merkezileştirilmişti ve etnik ve dini olarak homojendi. Ortak kaderlerinin ekonomilerinden çok benzer devlet rejimleri ve siyasi ittifaklarından kaynaklandığı görülmektedir. Kentsel politikalar gibi kırsal politikalar da parti demokratik ve ulusal politikalar merkezileşirken belirginleşti.

Biri ekonomik diğeri siyasi iki sorun, çiftçileri önce liberallerle sonra işçilerle bir araya getirdi. İlk olarak; küçük çapta çiftçilik yapanların çoğu serbest tüccarlar yani 19. yüzyıl anlayışıyla "liberallerdi". Bunun Danimarka'daki sebebi, çiftlik hayvancılığı ve mandıra hayvancılığının dünya piyasalarında

başarılı olmasıydı. Danimarkalı kentli liberaller ve sosyalistler ayrıca yarı işçi yarı çiftçi olan kiracı çiftçiler için yasal özgürlük yanlısıydı. Norveçli köylüler 1905'e kadar onları yöneten devletlerin vergilendirmesinden muaf olma ve serbest iç ticaret anlamına geldiği için serbest ticareti desteklediler. İsveçli büyük ve küçük çaptaki çiftçiler daha fazla koruma yanlısıydı. Ancak Avrupa'nın birçok yerinde kentli sanayicileri tarımsal kesimlerden ayıran sektörel çatışmalardan çok daha azı İskandinavya'dakileri ayırdı. İsveçli ve Danimarkalı (Fransızlarla birlikte) sanayileşme de, iki sektör arasındaki iletişime yardımcı olarak endüstrilerin kentsel gettolarda yoğunlaşmasından çok kırsala yayılmasında belirleyiciydi.

İkinci olarak; köylüler nispeten zayıf toprak sahibi soylular ve monarşilere karşı siyasal yurttaşlık için mücadelede kentli liberallerle ittifak kurdular. İsveçli liberaller farklı sayılarda Serbest (farklı düşünen) kiliselerden ve ılımlı hareketlerden geliyordu. Köylü çiftçilerle ilişkileri özellikle ulusal eğitim programlarına verdikleri destekten kaynaklanıyordu. İşçi sınıf yükselirken büyüyen kentli orta sınıfın çoğunluğu, demokrasinin yayılmasına karşı olmaya başladı ve sağa yöneldi. Bunlardan geriye kalan liberaller ve küçük çapta çiftçilik yapanlar ise sosyalist partileriyle demokratik ittifak kurmaya yöneleceklerdi. Ülkeler merkezileşmiş ve Lutherci oldukları için, sosyalistler ilk olarak sosyalizmin devletçi türlerine, çoğunlukla Marksizme saldırdı. Ancak ülkeler, kentsel liberal ve köylü radikalizme Marksist prodüktivist ortodoksluklarını (Danimarkalı sosyalistlerin böyle bir yapısı hiç olmamıştır.) yumuşatarak cevap verdiler. Örneğin; İsveçli Sosyal Demokratlar, Alman Sosyal Demokratlardan şiddetli bir devrimin akıllıca olacağı fikrini ortadan kaldırmak amacıyla aldıkları Erfurt Programı'nı yumuşattılar.

Böylece üç parçalı bir siyaset geliştirildi: Kentli ve kırsal ve de orta sınıfın çoğunun oluşturduğu muhafazakâr partiler, köylüler ve orta sınıfın az kısmının oluşturduğu liberal ve radikal partiler ve sosyal demokratlara dönüşen işçiler (kol gücüyle çalışan ve sonra da büroda çalışanlar). Son ikisinin pragmatik ittifakı, çağdaş medeniyetlerin Solcu ve başarılı biçimi olan İskandinavya sosyal demokrasisine yol açan ilk seçim zaferlerini kazandı (Munch 1954; Semmingsen 1954; Holmsen 1956; Kuuse 1971; Osterud 1971; Kuhnle 1975; Thomas 1977; Castles 1978; Stephens 1979: 129-39; Duncan 1982; Esping-Andersen 1985; ve Rueschemeyer, Stephens, ve Stephens 1992: 4. Bölüm)[2]. Tarımsal sınıflar doğrudan sosyalist değillerdi. Ancak, sektörel, kredi sınıfına dönük ve hepsinden önce siyasal yurttaşlık talepleri onları Solcu yapacaktı.

2 Bu genellemeler Danimarka ya da Slovenya'dan çok Norveç'e uymaktadır. Norveç'in ekonomisi sektörel olarak daha çeşitlidir ve halkı dilsel olarak daha farklıdır. Bu bölgesel ve dini köktenciliği ve Markşçı sosyalizmi teşvik etmiştir. Yalnızca 1935'de DNA (Sosyal Demokratlar) Marksizmi terk etti ve köylülerle müttefik oldu.

Buraya kadar köylü siyaseti, köylü mülk sahipliği ile parti demokrasisindeki ve ulusal sorun üzerindeki köylü aktivizmi odaklıydı. Rusya bu koşulların hiçbirine sahip olmadığı için normalin dışında bir durumdadır. Ayrıca Rusya benzersiz bir devrimci köylü sınıf oluşturmuştur. Bundan dolayı Rus ekonomik ve siyasal taleplerinin birleşimi farklı bir niteliğe sahiptir.

18. Bölüm'de gösterildiği gibi Rusya, 1905'e kadar parti demokrasisine dönük hiçbir harekette bulunmayarak ve bu tarihten sonra da sadece birkaç önemsiz girişimde bulunarak otokratik hanedan monarşisini sürdürdü. Rejim şimdi özellikle kentsel-endüstriyel ve bölgesel-ulusal temsili hareketlere karşıydı. Devlet birçok köylünün ulaşabileceğinin çok dışında görünüyordu. Rus İmparatorluğu'ndaki muhalif milliyetçilik üzerine yeterince delilimiz yok ve belki de diğer ülkelerdeki bağımsız yönetime geçen denkleri gibi ulusal azınlıktan olan köylüler siyasal olarak burada ileri sürülenden daha fazla birbirine bağlıydı. Ancak soylular, köy düzeyinde tarihi eşitlikçi komünler *(mir)* halen işlemekteyken bölgesel *zemstv*olar ve 1864'de kurulan yerel hükümet birlikleri yoluyla köylüler üzerinde hâkimiyet kurmaktaydı. Fransa'da devrimden önce soylular köylerin çoğunda bulunmuyordu.

1862'de serflikten azat edilmeleri de köylülere özerklik vermeyecekti. Aksine, onları farklı şekillerde toprağa bağladı ve tarımsal üretkenliğin gelişmesin engellenmesine yardımcı oldu (Rus köylüler için bkz. Pavlovsky 1930; Robinson 1932; Volin 1960; Wolf 1969; Shanin 1972, 1985; Haimson 1979; ve Skocpol 1979). Avusturya-Macaristan'ın aksine, köleliğin kaldırılması, ticari amaçlı çok az büyük araziyi ortaya çıkardı. Tarımsal buhran ve düşen fiyatlar, soyluları toprak yoksunu köylülere arazi satmak ya da kiralamak zorunda bıraktı. Fakat köylüler azat edilme için borçtan kurtarma ödemeleri, kiralama ve toprak alımları yoluyla ödeme yapmak zorundaydı. Rejim destekli hızlı sanayileşme, vergileri, gümrük tarifelerini ve dolayısıyla fiyatları yükseltti. Bu, köylüleri pazarlarda ürün satmak ve pazarları da dış borçlar ile imalat sanayi ithalatları için ödeme yapmak amacıyla ihracat yapmak zorunda bıraktı. Ekonomik baskı öküz ve sığırları tüketti ve geleneksel üçlü tarla sistemini tarla nadasa bırakılmadığı için (genellikle kalitesiz olan)toprağı yordu. *Mir*, zengin köylüler (*kulaklar*-toprak sahibi zengin çiftçiler) ve fakir olanların büyük bir çoğunluğu arasında kutuplaşmaya başladı. Çoğunun kendilerini besleyecek, pazar için fazla ürün üretecek ve çeşitli devlet ödemelerini yapacak çok az verimli arazisi vardı. Rejimin modernizasyon planları yalnızca çiftçilerin durumlarını kötüleştirdi ve onları politikleştirdi.

1905'te devlet, savaş yenilgisiyle dağıldı ve köylüler yerel bir fırsat ele geçirdi. Ayaklanmalar çoğunlukla arazi sahipleri ve yerel hükümet yönetimlerine karşı yapıldı. 1905'deki kırsal grevlerin, mülklere dönük saldırıların ve topraklara el koymanın çoğunluğu özellikle merkez kara toprak bölgesinde ve kapitalist varlıklı çiftçilerin köylüleri çıkardığı birkaç yerde büyük toprak sa-

hiplerine karşı yapıldı. En istikrarlı destek orta sınıf köylülerden ve kentlerde çalışmaktan dolayı devrimci fikirler edinen genç köylülerden geldi (Perrie 1972: 127; Wolf 1979). Köylüler arsalarının geri verilmesini ve kiraların, vergilerin ve hizmet zorunluluklarının azaltılmasını ya da kaldırılmasını talep etti. Kulaklara karşı daha az şiddet uygulandı. Kulaklar, sahibi oldukları arazileri işlerken seçkinler böyle yapmadı. "Toprağı işleyenlerin onu kullanma hakkı vardır" köylü ideolojisi hizipçiliği açıklamaktadır. Bu bir *köylü* başkaldırısıydı. Dışarıdan yapılan siyasal kışkırtmalar nadiren başarı gösterdi ve saldırılar genelde *mir* tarafından düzenleniyordu (Walkin 1962; Perrie 1972).

1905 devrimi bastırıldı; ancak korkan rejim sınırlandırılmış bir Duma kurmak durumunda kaldı. Rejim ve soylu toprak sahipleri artık tarımın tehlikeli durumunu kavradılar. Rejim borçtan kurtarma ödemelerini kaldırdı ve toprak sahipleri kiraları azaltıp arazi satmaya devam ettiler. Köylülerin talepleri Duma'da ve yerel zorlamalar yoluyla devam ederken rejim yön değiştirdi. Duma'daki köylü temsilcilerini görevden alarak birçok siyasi reformu yürürlükten kaldırdı. Stolipin'in tarımsal reformları zengin çiftçiler arasında kapitalist çiftçiliğe yol gösterme girişimiydi.

Komünler, Stolipin'in yönlendirmesiyle köylüleri komünden aldıkları haklarından ve arazilerinden "ayırmak" için hizipleştirildi. Zengin köylüler bundan fayda sağlayabilirdi. Fakir olanlar ise "ayrılabilir", küçük arsalarını satıp aldıkları parayı şehirlere ya da yurtdışına göç etmek için kullanabilirlerdi. Orta sınıf köylü çoğunluk, komünün bütün halde kalacağını umut ederek ayrılmaya karşı çıktı. Bu ayırma amaçlı devletçe geliştirilen iç çatışmalar, arsaları büyük özel çiftliklerde nadiren toplayabildi. Toplu hareketler için güçlü bir kaynak olan bireysel köylüler komün tarafından birleştirilmeye devam etti. Orta sınıf köylüler, soylu ve seçkinlerin arazilerinin kamulaştırılmasından, belki de ulusallaştırılmasından yanaydı. Ancak, buraların ne kapitalist ne de Bolşevik kolektivist modelde yeniden düzenlenmesini istemiyorlardı. Yerel komün, köylüler için ideal olmayı sürdürdü. Rejimin komün üzerine saldırısı ise 1917'deki patlak veren öfkeyi daha da şiddetlendirdi.

Geçici Duma temsilciliği ve bunun sonradan kaldırılması köylü politikalarının derinden etkiledi (Haimson 1979; Vinogradoff 1979). Köylüler artık Solcu siyasi partilerle temas kurmaya başlamıştı. Diğer ülkelerde de gördüğümüz gibi yurttaşlıktan genel hariç tutulma, halk sınıflarını bir araya getirdi ve Sola yönlenmelerini sağladı. Menşevikler ve Bolşeviklere üretim ilişkileri ile ilgilenen Ortodoks Marksistlikleri engel oldu. Ancak, Sosyal Devrimci parti daha çok Weberci gelir dağılımı ve kredi sınıf sorunlarına önem verdi. Partinin köylü birlikleri 1917 devrimlerinde önemli rol oynadı. 1905'de olduğu gibi rejim savaşta yenilgi ve yönetim bozukluklarından dolayı dağıldı. Köylü ayaklanmaları devrimci süreçte merkezdeydi. 1905'de olduğu gibi orta sınıf köylü-

ler başı çekti ve yine 1905'de olduğu gibi köylü ayaklanmaları arsa taleplerinden kaynaklanıyordu.

Bu yüzden Rus köylü hareketleri, işçilerle birlikte yurttaşlıktan ve rejimin yerel ekonomik durumlarına müdahaleden tamamen hariç tutulması düşünülerek kavranmalıdır. Çoğu Rus köylü, bağımsız arazi sahibi değildi ve öyle olmak da istemiyordu.

Arsa talepleri ve arsanın komünal olarak işlenmesini istemeleri, Wolf ve Jenkins'in de belirttiği gibi, modernleşen kapitalizm tarafından yaratılan güvensizliğe değil onlara hiçbir fayda sağlamayan otokratik kapitalizmle yaşadıkları olumsuz tecrübeye dayanıyordu. Diğer ülkelerin aksine Rusya'da kapitalist tarım bazı büyük arazilerde bile az da olsa başarılı oldu. Yalnız Rus köylü sınıfı hem 1917 öncesi ve sonrası, sadece arsa talep edip komünal bağlarından kopmayı reddederek modernleşmeye direndi. Rus köylüler asiyasal olarak kalmayı istiyordu; ancak rejim yüzünden devrim yoluyla kendilerini korumak zorunda bırakıldılar.

Sonuç

Tarımsal politikaların karmaşıklığını saptamış oldum. Problem ne siyaseti muhafazakâr olan varlıklı çiftçilerde ne de siyaseti katmanlı kontrolden kurtulmakta kullandıkları yöntemlere göre farklılık gösteren topraksız işçilerdeydi. Çoğunluğu küçük arsa sahiplerinden oluşan köylü arazi sahipleri, dönemin siyaseti için olduğu kadar kuram için de en büyük sorunları oluşturdu. Ortak kimlik bilinçleri güçlüydü ve çıkarlarını güvenceye almak için Marx'ın "patates çuvalı" tabirinin tam tersine etkili bir şekilde örgütlendiler. Aslında ne Marx, Moore, Paige ve Stinchcombe'nin iddia ettiği gibi muhafazakâr ne de Wolf, Brustein, ve Judt'un iddia ettiği gibi devrimciydiler. Ekonomik taleplerinin çoğu Weberci kredi sınıfı ile sektörel çıkarları birleştiren ılımlı tarımsal reformculuk içindi. Marksist üretim sınıfları yalnızca kiracılık ve kira karşılığı ürün ortaklığı sistemlerinin çoğunlukla uygulandığı yerlerde görüldü ve bu onlara örgütlenmeleri için yeterli rahatlığı verdi. Birçok kreditör kentli kapitalist sınıfa dahil olduğundan dolayı tarım sektörel bölünmelerle desteklenip ticarileştirilirken kreditör-borç veren sınıf çatışmaları artış gösterdi.

Ancak köylüler genelde reformistti; büyük sermayeler tarafından hâkim olunan düzensiz uluslararası pazarlara devlet müdahalesi istiyorlardı. Rusya'nın dışındaki köylülerin de talepleri benzerdi. Genellikle yüksek gümrük tarifeleri; azaltılmış kredi, mamul ürün ve nakliyat masrafları; arazilere eşit ulaşım hakkı ve küçük mülk sahipliğinin yasal olarak korunması için devlet müdahalesi istediler. Bununla beraber birçok tarımsal gibi köylüler de merkezi devletlere şüphe ile baktı ve bunlardan uzak durmayı umut ettiler. Tarımsal işçiler ve köylüler tamamen tutarlı olmasalar da sadece eğitim alanında 19.

yüzyıl sonlarındaki artan sivil faaliyet alanını memnuniyetle karşıladı. Yeniden dağıtım amaçları için sınırlı devlet müdahaleleri istemelerine rağmen sosyalizmleri reformist bir sosyalizm değildi. Köylülerin ortak kimlikleri ve çıkarları çok belirsizdi ve hatta bu konuda işçilerinkini bile aşardı.

Bu yüzden reform hareketleri Sağdan Sola siyasi yelpazenin büyük kısmını kapsadı. Çeşitlilikler birçok yazarın da ileri sürdüğü gibi öncelikle ekonomik faktörlere göre belirlenmedi. Aslında özellikle Fransa ve İskandinavya'da fark edildiği üzere, ekonomik çeşitlilikler önemliydi, ancak siyasal belirginleşmeler kadar önemli değildi. Köylü siyaseti temel olarak bu belirginleşmelerin yurttaşlık için temsilci ve ulusal mücadelelere dâhil olmasıyla yayıldı. Bunlar da köylülerin kentsel-endüstriyel politikaların iki büyük sınıf mücadelesine yakalanmasına sebep oldu: Toprak sahibi eski rejimin muhafazakârlığına karşı burjuva liberalizmi ve daha sonra da sermayeye karşı işçi sınıfı. Köylüler ayrıca "ulusal" ve merkezileştirilmiş devletin nasıl olması gerektiği üzerine yapılan mücadelelere de yakalandı. Çünkü tarımsal kesimler bölgesel olarak dağınıktı. Genellikle bağımsız yönetime geçmelerini sağlayacak yerel-bölgesel hareketleri desteklediler.

Dindarlık birçok köylü hareketinde ön saflarda olsa da tarımsal kesimlerin siyasetinde kiliselerin önemi özellikle köylü dindarlığı kaynaklı değildi. Siyasetin kökeni daha çok, nispeten bağımsız yönetime geçmiş konfederal devletlerdeki kırsal kesim ve bazı kiliselerin ortak çıkarlarına dayanmaktaydı. 18. Bölüm'de de görüldüğü gibi bu durum işçi siyasetinde de geçerliydi. Tarımın küresel olarak ticarileştirilmesiyle ortaya çıkan köylü kimliklerini ve çıkarlarını siyasal olarak şekillendiren tarımsal din ve bölge (nihayet Avusturya'da "ulus") siyaseti birbirine geçmişti. Bu durum ayrıca köylüleri o dönemde devlet hükümleri ve toplu eğitim düzenlemesi üzerine odaklanan sivil faaliyet alanı hakkında genel olarak karasızlaştırdı.

Köylüler nadiren siyasi çoğunluk oluşturdu. Belirli bir sayıda çoğunluğa ulaştıkları yerlerde, güçleri, parlamenter egemenliklerle ve sınırlı ayrıcalıklarla azaltıldı. Burjuva liberaller, eski rejim muhafazakârları, kapitalistler ve işçi sınıfı olan dört ana sınıf-sektörel müttefiklerden bir ya da daha fazlasına ihtiyaçları vardı. Farklı bölge ve ülkelerde dördüyle de ittifak kurdular. Kuzey Almanya boyunca eski rejim muhafazakârları ile ve sonra kapitalistlerle; İsveç'te burjuva liberallerle ve sonra işçi sınıfıyla; Fransa'da dördüyle de ve diğer ülke ve bölgelerde birçok farklı ittifak kurdular. Görüldüğü gibi köylüler herhangi bir grupla ittifak kurabiliyordu. Bu, sayıları ve pragmatik ılımlılıkları ile birlikte tüm çağ boyunca önemli sayıdaki kararsız oyu nasıl oluşturduklarını gösteren başka bir sebeptir.

Köylüler bir ittifakı diğerine neden tercih ettiler ya da birinden diğerine neden geçtiler? Kredi sınıfı ve sektörel kimliklerin ve de rakiplerin tanımları değiştirilebilirdi. Rakipler ve müttefikler birbirlerini seçebilirdi. Sanayi işçileri

sorun yaratan bir müttefikti. Çiftçiler de işçiler de şirket sermayesini genelde düşman olarak görmesine rağmen, talepleri, düşük ve daha fazla artan oranlı vergilendirme haricinde nadiren benzerlik gösteriyordu. Gümrük tarifelerinde, azaltılmış arazi vergilerinde ve tarımsal ürünler için daha yüksek fiyat isteklerinde görüldüğü gibi köylülerle işçilerin talepleri bazen uyuşmamaktaydı. Çoğunlukla talepleri doğrudan farklılıklar gösteriyordu. Sağcı ve Solcu kentsel-endüstriyel hareketler çoğu kez köylülerin kendilerine ait bir gündemleri olduğunu unutuyordu. Muhafazakârlar köylüler üzerindeki sözde geleneksel katmanlı kontrollere güveniyordu ama köylü arazi sahipleri herhangi bir kazanç sağlamadan bu kontrolleri nadiren kabul ediyordu. Genellikle Solcu partiler suçluydu. Ortaya çıkandan daha fazla tarımsal Solcululuk ve işçi-köylü ittifak imkân dâhilindeydi. Aslında suçlanması gereken kentsel-endüstriyel gettolardaki tecrübelerinden dolayı at gözlüğü takan, sendikaların karşılıkçı ihtiyaçlarına yoğunlaşan ve prodüktivist sosyalistlerle çekişen Solun kendisiydi.

En suçlu olanlar ise Marksist partilerdi: Alman Sosyal Demokratlar ve Avusturyalı sosyalistler. 15. ve 17. Bölüm'de eleştirilen prodüktivizmleri sadece kuramsal değildi. Pratik sonuçları da vardı. Marksist partiler, üretim merkezli bir toplumsal gelişim düşüncesine sahiptiler. Tarımın çöktüğüne ve köylülerin proleterlere katılmak üzere olduğuna inanıyorlardı. Bu tarımsal kesimlerin neredeyse hiç benimsemeyeceği bir düşünceydi. Kautsky ve Lenin gibi pragmatik kuramcılar bile bu bakış açısından ayrılmadı. Üretim yapmanın otoriter doğasından ve otoriter devletlerde yurttaşlıktan dışlanmalarından dolayı, Marksist partiler, devletçi sosyalizmi geliştirdi. Birçok köylü bağımsız yönetime geçmiş konfederal devlet yanlısıydı. 20. yüzyılın sonlarından önce işçiler hem Batı'da hem de Doğu'da devletçi sosyalizmi reddetti. Köylüler de buna sırtlarını döndüler.

İşte burada işçi hareketi en yıkıcı hatasını yapıyordu. İşçi sınıfı her yerde silahsız olmayı ve Britanya dışındaki her ülkede azınlık olmayı sürdürdü. Kırsaldaki müttefikleri olmadan sınıf düşmanları ile baş edemezdi. Ancak, prodüktivist devletçi ideolojiler bu ittifakı engelledi. İşçi sınıfı, devrimci değişimi başarma şansını yok ediyordu. Çiftçiler olmasa bir diğer elli yılda (sonunda çiftçiler genelde ihmal edilerek sayısal olarak İngiliz tarzında azalana kadar) ilerleme kaydedemezlerdi ve muhtemelen bundan sonrası da çok geç olurdu. 20. yüzyıldaki proleter devrim için geriye kalan tek şey, Lenin ve Stalin'in kaba oportünizmiydi. Lenin ve Stalin, köylü isyanlarını ve ulusal isyanları merkezileştirilmiş otokrasiye ve militarizme yönelttiler ve sonra onları prodüktivist, devletçi ve nihayet son derece otoriter olan Marksizm'e bağladılar.

Ancak, bu her yerde ortaya çıkmadı. İskandinavya, Çek toprakları ve Fransa'nın bazı kesimlerinde işçi-tarımsal kesim ittifakı arayışına gidildi ve başarıya ulaşıldı. Burada özel durumlar vardı. İlk olarak; devletleri önceden

nispeten ulusal hale gelmişti. Önemli hiçbir bağımsızlığa geçiş ve kırsal nüfus arasında konfederal hareketler yoktu (örneğin Çek topraklarında il-ulusal meclis seviyesinin altındaydı). İkinci olarak; İsveç, Danimarka ve Fransa'da sanayileşme kırsalda da ortaya çıkmıştı. Kentsel-endüstriyel ve kırsal-tarımsal sektörler arasında daha az parçalanma vardı; bu durum fiilen hane halklarına da nüfuz etmişti. İsveç ve Danimarka'da bu, Marksist olmayan sosyalistler tarafından benimsenen yaygın toplumsal yurttaşlık fikrini teşvik edecekti. Fransa'da ise ideolojik hizipçiliği cesaretlendirdi. Başka hiçbir ülkede biri endüstriyel diğeri tarımsal olan iki ayrı siyasi parti hareketi görülmedi. Bu sonucun diğer yerlerde de ortaya çıkması imkânsız değildi. Prodüktivizm ve devletçiliğe karşıt iddialar ileri sürüldü ve birçok ülkede şiddetlice tartışıldı ama sonunda hepsi kaybetti. Bunun aksi de olabilirdi. Bazı eski rejimlerin, diğerleri öğrenip uyum sağlarken büyük hatalar yapıp yok olduğu gibi işçi hareketleri de hatalar yaptı ve yok oldu. Genelde devrimciler hata yaptıklarında, bu hataları canlarına mal oldu.

Bu yüzden Sağın ve özellikle Solun yaptığı yanlışlar sonuçlarda değişikliğe sebep oldu. Köylüler kendilerine yakın bir parti bulamadıklarında Amerikan Popülistler (başarısız) ve çeşitli Avusturya-Macaristan köylü sınıfları (bazıları oldukça başarılı) gibi kendi partilerini kurdular. Alternatif olarak Almanların Katolik Merkezi, İsveçlilerin Sosyal Demokratları ve rakip Fransız partileri gibi usta ana akım partileri de köylü desteğinin önemini (özellikle seçme hakları arttırıldığında) kavradı ve bu partiler, köylü oylarını kazanmak için programlarında değişiklikler yaptılar.

Ekonomik meseleler, esasen siyasal eylemi teşvik etse de, köylü siyaseti üzerinde nadiren belirleyici olacaktı. Daha doğrusu, köylülerin çıkarlarının peşinde koştuğu devletlerin belirginleşmeleri, kırsal mücadelelerin çeşitlilik göstermesini açıklamaktadır. Ekonomik değişkenlere karşı siyasal değişkenlere ağırlık vererek, siyasetin sınıf mücadelelerini tamamen belirlediğini ileri sürmedim. Aksine sonuçlar temsilcilikte ve ulusal sorun üzerinde (1) çok *farklı* siyasal belirginleşmelerle etkileşerek, köylüleri aslında farklı yollarla devlet rejimlerine ve parti ittifaklarına bağlayarak kapitalizmin özünde benzer olan küresel ticarileştirilmesinin etkisi altında temel sınıfsal ve sektörel çıkar (2) *benzerlikleri* tarafından belirlendi. Bu, endüstriyel sınıf mücadelelerinin sonuçları hakkındaki çıkarımlarıma oldukça benzemektedir.

Anderson, P. 1974. *Lineages of the Absolutist State.* London: New Left Books.

Bairoch, P., et al. 1968. *The Working Population and Its Structure.* Brussels: Editions de l'Institut de Sociologie de l'Universite Libre.

Barral, P. 1968. *Les Agrariens Francais de Meline a Pisan.* Paris: Librairie Armand Colin.

Berger, S. 1972. *Peasants Against Politics.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Blackbourn, D. 1977. The Mittelstand in German society and politics, 1871-1914. *Social History,* no. 4.

1984. Peasants and politics in Germany, 1871-1914. *European History Quarterly* 14.

Bois, P. 1960. *Paysans de VOuest.* Le Mans: Vilaire.

Boyer, J. W. 1981. *Political Radicalism in Late Imperial Vienna.* Chicago: University of Chicago Press.

Brenner, R. 1976. Agrarian class structure and economic development in preindustrial Europe. *Past and Present,* no. 70.

Bruchey, S. 1965. *The Roots of American Economic Growth, 1607-1861.* New York: Harper & Row.

Brustein, W. 1988. *The Social Origins of Political Regionalism: France, 1849-1981.* Berkeley: University of California Press.

Buck, S. 1913. *The Granger Movement.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Burbank, G. 1976. *When Farmers Voted Red.* Westport, Conn.: Greenwood Press.

Burnham, W. 1974. The United States: The politics of heterogeneity. In *Electoral Behavior: A Comparative Handbook,* ed. R. Rose. New York: Free Press.

Castles, F. 1978. *The Social Democratic Image of Society.* London: Routledge & Kegan Paul.

Conze, W. 1969. The effects of nineteenth-century liberal agrarian reforms on social structure in central Europe. In *Essays in European Economic History, 1789-1914,* ed. Crouzet, Chaloner, and Stern. London: Arnold.

Danhof, C. 1969. *Change in Agriculture: The Northern United States, 1820-1870.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Dovring, F. 1965. *Land and Labor in Europe in the Twentieth Century.* The Hague: Nijhoff.

Duncan, S. 1982. Class relations and historical geography: The creation of the rural and urban questions in Sweden. *Research Papers in Geography* (University of Sussex), no. 12.

Dyson, L. 1986. *Farmers' Organizations.* New York: Greenwood Press.

Eddie, S. 1967. The changing pattern of leadership in Hungary, 1867-1914. *Economic History Review* 20.

Eley, G. 1980. *Reshaping the German Right: Radical Nationalism and Change After Bismarck.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Esping-Andersen, G. 1985. *Politics Against Markets: The Social Democratic Road to Power.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Farr, I. 1978. Populism in the countryside: The peasant leagues in Bavaria in the 1890s. In *Society and Politics in Wilhelmine Germany,* ed. Richard J. Evans. London: Croom Helm.

1986. Peasant protest in the empire - the Bavarian example. In *Peasants and Lords in Modern Germany: Recent Studies in Agricultural History,* ed. R. Moeller. Boston: Allen & Unwin.

Fine, N. 1928. *Labor and Farmer Parties in the United States, 1828-1928.* New York: Rand School of Social Science.

Fischer, F. W., et al. 1982. *Sozialgeschichtliches Arbeitsbuch.* Vol. I: *Materialien zur Statistik des Deutschen Bundes, 1815-1870.* Munich: Beck.

Gamer, G. 1973. *Paysans du Beaujolais etdu Lyonnais, 1800-1970.* Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.

Gerschenkron, A. 1943. *Bread and Democracy in Germany.* Berkeley: University of California Press.

Goodwyn, L. 1976. *Democratic Promise: The Populist Moment in America.* New York: Oxford University Press.

Grantham, G. 1975. Scale and organization in French farming, 1840-1880. In *European Peasants and Their Markets,* ed. E. L. Jones and W. N. Parker. Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Green, J. 1976. *Grass Roots Socialism.* Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Haggard, H. R. 1971. *Rural Denmark and Its Lessons.* London: Longman Group.

Haimson, L. 1979. Introduction: The Russian landed nobility and the system of the third of June, and Conclusion: Observations on the politics of the Russian countryside (1905-14). In *The Politics of Rural Russia,* ed. L. Haimson. Bloomington: Indiana University Press.

Hanak, P. 1975. Economics, society, and sociopolitical thought in Hungary during the age of capitalism. *Austrian History Yearbook 9.*

Hicks, J. 1931. *The Populist Revolt.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Hobsbawm, E. 1989. *The Age of Empire.* New York: Vintage Books.

Hohorst, V. G., et al. 1975. *Sozialgeschichtliches Arbeitsbuch.* Vol. I: *Materialien zur Statistik des Kaiserreichs, 1870-1914.* Munich: Beck.

Holmsen, A. 1956. Landowners and tenants in Norway. *Scandinavian Economic History Review* 6.

Hovde, B. 1943. *The Scandinavian Countries, 1720-1865.* Boston: Chapman & Grimes.

Hussain, A. 1981. *Marxism and the Agrarian Question.* Vol. 1: *German Social Democracy and the Peasantry, 1890-1907.* London: Macmillan.

Jenkins, J. C. 1986. Why do peasants rebel? structural and historical theories of modern peasant rebellions. *American Journal of Sociology* 88.

Jonasson, O. G. 1938. *Agricultural Atlas of Sweden.* Stockholm: Lantbrukssaellskapets.

Judt, T. 1979. *Socialism in Provence, 1871-1914.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kane, A., and M. Mann. 1992. A theory of early twentieth-century agrarian politics. *Social Science History* 16.

Kausel, A. 1979. Osterreichs Volkseinkommen 1830 bis 1913. In *Geschichte und Ergebrisse der Zentralen Amtlichen Statistik in Osterreich 1829-1979. Beitrage zur Osterreichischen Statistik* 550. Kautsky, K. 1988. *The Agrarian Question.* London: Zwan. (First published 1899.)

Kuhnle, S. 1975. *Patterns of Social and Political Mobilization: A Historical Analysis of the Nordic Countries.* London: Sage.

Kuuse, J. 1971. Mechanisation, commercialisation and the protectionist movement in Swedish agriculture, 1860-1910. *Scandinavian Economic History Review* 19.

Le Goff, T. J. A., and D. M. G. Sutherland. 1983. The social origins of counter-revolution in western France. *Past and Present,* no. 99.

Lewis, G. 1978. The peasantry, rural change and conservative agrarianism:
Lower Austria at the turn of the century. *Past and Present,* no. 81.

Linz, J. 1976. Patterns of land tenure, division of labor, and voting behavior in Europe. *Comparative Politics* 8.

Loubere, L. A. 1974. *Radicalism in Mediterranean France, 1848-1914.* Albany: State University of New York Press.

Lyashchenko, P. 1949. *History of the National Economy of Russia to the 1917 Revolution.* New York: Macmillan.

Macartney, C. A. 1969. *TheHapsburg Empire, 1790-1918.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Malefakis, E. 1970. *Agrarian Reform and Peasant Revolution in Spain.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Margadant, T. W. 1979. *French Peasants in Revolt.* Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Marx, K., and F. Engels. 1968. *Selected Works.* Moscow: Progress Publishers.

Medvedev, Z. 1987. *Soviet Agriculture.* New York: Norton.

Merriman, J. 1979. Incident at the statue of the Virgin Mary: The conflict of the old and the new in nineteenth century Limoges. In *Consciousness and*

Class Experience in Nineteenth Century Europe, ed. J. Merriman. New York: Holmes & Meier. Ministere de l'agriculture. 1897. *Statistique agricole de la France; resultats generaux de Venquete decennale de 1892.* Paris.

Moore, B., Jr. 1973. *Social Origins of Dictatorship and Democracy.* Harmondsworth: Penguin Books.

Mouzelis, N. 1986. *Politics in the Semi-Periphery: Early Parliamentarianism and Late Industrialization in the Balkans and Latin America.* New York: St. Martin's Press.

Munch, P. 1954. The peasant movement in Norway: A study in class and culture. *British Journal of Sociology* 5.

Newby, H. 1977. *The Deferential Worker.* London: Lane. Osterud, O. 1971. *Agrarian Structure and Peasant Politics in Scandinavia: A Comparative Study of Rural Response to Economic Change.* Oslo: Universitetsforlaget.

Paige, J. 1976. *Agrarian Revolution.* New York: Free Press.

Pavlovsky, G. 1930. *Agricultural Russia on the Eve of the Revolution.* London: Routledge & Kegan Paul.

Pech, S. 1978. Political parties in Eastern Europe, 1848-1939. *East Central Europe* 5.

Perkins, J. A. 1981. The agricultural revolution in Germany, 1850-1914. *Journal of European Economic History* 10.

Perrie, M. 1972. The Russian peasant movement of 1905-1907: Its social composition and revolutionary significance. *Past and Present,* no. 57.

Raeff, M. 1966. *Origins of the Russian Intelligentsia: The Eighteenth Century Nobility.* New York: Harcourt, Brace & World.

Robinson, G. 1932. *Rural Russia Under the Old Regime.* Berkeley: University of California Press.

Rokkan, S. 1970. *Cities, Elections, Parties.* Oslo: Universitetsf orlaget.

Rosen, E. 1978. Socialism in Oklahoma: A theoretical overview. *Politics and Society* 8.

Rothstein, M. 1988. Farmer movements and organizations: Numbers, gains, and losses. *Agricultural History* 62.

Rueschemeyer, D., E. Stephens, and J. Stephens. 1992. *Capitalist Development and Democracy.* Chicago: University of Chicago Press.

Sandgruber, R. 1978. *Osterreichische Agrdrstatistik, 1750-1918.* Munich: Oldenbourg.

See, H. 1929. *Equisse d'une Histoire Economique et Sociale de la France.* Paris: Alcan.

Semmingsen, I. 1954. The dissolution of estate society in Norway. *Scandinavian Economic History Review 2.*

Shanin, T. 1972. *The Awkward Class.* Oxford: Clarendon Press.

1985. *Russia as a "Developing Society": The Roots of Otherness - Russia's Turn of the Century*, Vol. I. London: Macmillan.

Sked, A. 1989. *The Decline and Fall of the Hapsburg Empire, 1815-1918*. London: Arnold.

Skocpol, T. 1979. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China*. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, J. H. 1975. Work routine and social structure in a French village: Cruzy in the nineteenth century. *Journal of Interdisciplinary History* 3.

Sorokin, P. A., et al. 1930. *A Systematic Source Book in Rural Sociology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Stephens, J. 1979. *The Transition from Capitalism to Socialism*. London: Macmillan.

Stinchcombe, A. L. 1961. Agricultural enterprise and rural class relations. *American Journal of Sociology* 67.

Thomas, A. 1977. Social democracy in Denmark. In *Social Democratic Parties in Western Europe*, ed. W. Pater son and A. Thomas. London: Croom Helm.

Tilly, C. 1967. *The Vendee*, 3d ed. New York: John Wiley.

1979. Did the cake of custom break? In *Consciousness and Class Experience in Nineteenth Century Europe*, ed. J. Merriman. New York: Holmes & Meier.

Tomasevich, J. 1955. *Peasants, Politics, and Economic Change in Yugoslavia*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

U.S. Census Bureau. 1910. *U.S. Census, 1910*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

Vinogradoff, E. 1979. The Russian peasantry and the elections to the Fourth State Duma. In *The Politics of Rural Russia*, ed. L. Haimson. Bloomington: Indiana University Press.

Volin, L. 1960. The Russian peasant: From emancipation to kolkhoz. In *The Transformation of the Russian Peasantry*, ed. C. Black. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Walkin, J. 1962. *The Rise of Democracy in Pre-revolutionary Russia*. New York: Praeger.

Weber, E. 1978. *Peasants Into Frenchmen*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Weber, M. 1978. *Economy and Society*. Berkeley: Univeristy of California Press.

Wolf, E. 1969. *Peasant Wars of the Twentieth Century*. New York: Harper & Row.

20
Kuramsal Sonuçlar: Sınıflar, Devletler, Uluslar ve Toplumsal İktidarın Kaynakları

Bu cildin iki sonuç bölümü vardır. İlk bölüm olan bu kısım, modern zamanların iki büyük aktörünün (sınıflar ve ulus-devletler) yükselişi hakkında ve sonra dönem boyunca etkin olan toplumsal iktidarın dört kaynağı hakkında genellemeler yapan 7. Bölüm'ün bittiği yerde başlamaktadır. Dâhil edilen beş ülke (Avusturya, Britanya, Fransa, Prusya-Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri) de birbirine benzemediği için genelleme ve benzersizlikleri sunma arasında denge kurmak zorundaydım. Ancak; tarih, uzun 19. yüzyıl (1789-1914) üzerinde kendi sonuçlarını Birinci Dünya Savaşı yoluyla gösterdiği için son bölümde bu cildin temelini oluşturan kuramı örneklendirerek ve doğrulayarak savaşın sebepleri analiz edilecektir.

Gördüğümüz gibi devletler hem sınıflar hem de uluslarla birbirine geçmişti. Devletler üzerine yaptığım araştırmayı tekrardan özetlemek yerine 14. Bölüm'ün sonucundan bahsedeceğim. Burada sadece gerekli konuyu tekrarlayacağım: Devlet; 18. yüzyıl sonu askeri büyümesi ve 19. yüzyıl sonu endüstriyel kapitalist büyüme yoluyla toplumsal olarak daha önemli olurken, kısmen Batı ve Batı'nın sınıflarını "veri kabul etti".

Sınıflar ve Devletler

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Batı'nın tümü sanayileşiyordu. Britanya ve Belçika çoktan sanayileşmişti. Ülkelerin çoğu sanayi ve tarım arasında eşit olarak dengelenmişlerdi ve tarım da tamamen ticarileştirilmişti. Kapitalizm genelde dağınık olan bu çoklu-güç-aktör medeniyeti karşısında insanoğlunun

kolektif güçlerini hızlandırdı. 1880'lerden beri devam eden kapitalizmin ikinci endüstriyel hamlesi; insan yaşam süresini neredeyse iki katına çıkararak ve geçimlerini kazanmalarını sağlayarak, tüm sınıfların ve kadın ve erkeklerin fiziki durumlarını iyileştirdi. Eşit olarak dağılmasa da faydası o kadar fazlaydı ki, birçok güç aktörü otoriter iktidar kurumlarının kapitalizmin yayılmasına destek vermesi gerektiği üzerine hemfikirdi. Artık sivil devlet altyapısı da genişlemişti. Kapitalizmin ve devletin bürokratikleşmesi, benzer şekilde Batı'nın dışında da gelişti.

Kapitalizm ayrıca tarihte eşi görülmemiş oranda yaygın siyasal sınıflar üreterek tüm ülkelerin dağıtımcı iktidar ilişkilerini geliştirdi. Böylece ilk önce burjuvazi ve küçük burjuvazi, sonra orta sınıf, işçi sınıfı ve köylü sınıfı ortaya çıktı. Bunlar, otoriter kolektif örgütlenme güçleri arttırılmış egemen olmayan sınıflardı. Bu sınıfların tümü (faydalarına rağmen) egemen sınıflar ve siyasal rejimler tarafından sömürüldüklerine inanıyorlardı ve buna alternatif arayarak ortak protestolar düzenlediler. Marx ve sonraki gözlemcilere göre bu sömürü oldukça belliydi. Daha da önemlisi bu, egemen sınıflar ve yönetimdeki rejimlere göre de belliydi. Ancak, dağıtımcı çatışmanın sonuçları Marx'ın beklediği gibi değildi. Bunun dört sebebi şunlardır:

1. Kapitalizm genellikle yayılmış bir iktidar örgütlenmesi olduğu için otoriter sınıf örgütlenmesi belirsizdi. Burjuvaziler, küçük burjuvaziler ve orta sınıflar ekonomik olarak heterojendi. Toplumsal iktidarın diğer kaynaklarının müdahalesi olmadan, bunların egemen sınıflarla ve rejimlerle olan çatışması kesimsel, hafif ve tikel kalıyordu. Dönemin ilk yarısından sonra çoğu uzlaştı ve hatta hiçbir sorun çıkarmadan birleşti. Tarımcı sınıflar özellikle köylü sınıfı; "üretici sınıflar", "kredi sınıfları" ve ekonomik sektör (varlıklı çiftçilerle katmanlı müttefiklik içinde ve diğer iki boyutta onların iki rakibiyle) olmak üzere rakip üç kolektif örgüt oluşturarak heterojenleşti. İşçi sınıfı da ayrıca sınıfsal, bölgesel ve katmanlı olmak üzere üç kolektif örgütlenme eğilimi gösterdi. Böylece kapitalizmin ekonomik gelişimi çoklu kolektif örgütlenmeler oluşturdu. Bu örgütler sınıflar arasında Marx'ın beklediği diyalektik çatışmaları çıkarmalarına rağmen asla egemen olmadılar.

2. Mücadele eden ekonomik örgütler arasındaki rekabetin sonuçları, genellikle sonradan mevcut otoriter devletleri ve silahlı güçleri kontrol edecek olan, daha otoriterce örgütlenen egemen sınıflar ve rejimlerce belirleniyordu. Yükselen sınıf karşılaşmaları üzerine oldukça yoğunlaştıklarını (İleride göreceğimiz gibi bu hep böyle değildi) düşünürsek, çoğu etkili birer karşı-strateji olarak başarılı oldu. Bu normal değildi. En başından beri sınıf çatışmasının nispeten belirli olduğu yerlerin (Marx'ın devrimde ortaya çıkacağını beklediği başa baş sınıf karşılaşmasını doğuracak kapasiteye sahip olan yerlerin) yöneten sınıf ve rejimlerin rakibini bastırmak ve bölmek için kurumsallaşmış gücünü en etkili şekilde kullanacağı yerler olduğunu belirttim. Devrimler, yöneten sınıflar ve rejimlerin çok-

lu, diyalektik olmayan; ancak birbirine dolaşık çatışmaların çıkışıyla düzensizleştiği yerlerde ortaya çıkar. Bu durumda belirli bir sermaye-emek çatışmasına karşı en etkili rejim stratejisi, bir kısmını bastırırken bölgecilik ve işbölümü temelinde böl-ve-yönet taktikleri yoluyla bazı işçi ve köylülere ayrıcalıklar tanımaktı. Böylece devrim ya da agresif reform için gerekli sınıf birliğini bozabildiler. İşçi örgütlenmelerinin üç şeklinin eş zamanlı olarak ortaya çıkışı sınıfın düzenini bozdu. Çünkü diğer ikisinin aksine, bu, işçiler üzerinde egemenlik gerektiriyordu.

3. Egemen sınıfların ve dolayısıyla işçilerin stratejileri ya da amaçları özellikle diğer üç toplumsal iktidar kaynağıyla belirlendi. 1830'lar ya da 1840'lara kadar olan ekonomik sınıf çatışmalarının sonuçları için özetlediğim 7. Bölüm'e bakabilirsiniz. O bölümde ideolojik dağınıklığı ve özellikle otoriter orduyu ve daha sonra siyasal iktidar kaynaklarını belirttim. 17-19. Bölümlerde daha çok sonraki işçi ve köylü hareketlerinin siyasal tanımlamasını yaptım. Böylece yaklaşık 1900'de Batı'nın dört bir yanında çıkan sermaye-emek çatışmalarının sonuçları, otoriter devletlerin (1) çeşitli belirginleşmeleriyle (ideolojik, patriarkal, askeri ve özellikle "temsilcilik" ve "ulusal sorun" üzerine iki tür yurttaş belirginleşmesi) etkileşen kolektif örgütler ve çıkarlar, belirsizliği üreten (2) kapitalizmin, aslında benzer küresel dağınıklığıyla belirlendi.

4. Bu etkileşimler farklı nesnelerin bilardo topu gibi çarpışmasına benzemiyordu. Sınıflar, tabakalar ve bölgelerin tümü, otoriter siyasal belirginleşmelerle "diyalektik olmayarak birbirine geçmiştir". Böylece birbirini şekillendirmeye yardımcı olmaktadır. Aktörlerin kimlikleri ve çıkarları hareketin kasıtsız sonuçlarıyla habersizce değiştirildi. Böyle belirsiz bir ortamda aktörler "sistematik hatalar" yapmaya meyilliydi. 6. Bölüm rakibinin ortaya çıkan ve gelişen doğasını anlamadığı için 1789 Fransız rejiminin nasıl hata yaptığını göstermektedir. 15. Bölüm bu durumun tersini örneklemektedir. Oldukça olağan dışı olarak devlet idaresinde bulunan egemen sınıflar "diyalektik olarak" homojen rakip bir sınıf olan Çartizm ile karşılaştı. Düşmanla dürüst bir biçimde yüzleşerek hiçbir hata yapmadılar. Militanlarını kararlı bir şekilde baskı altında tuttular ve bölgeciliğe karşı daha büyük piyasa güçleriyle işçileri zorladılar. Son bölümler, çoğunun özellikle tarımcı sınıf mücadelelerinin ayırıcı karmaşıklığını kavrayamayan ve bu yüzden potansiyel köylü müttefikleri düşman haline getiren Marksizm ve Luthercilik'in etkisi altındaki prodüktivistler ve devletçi işçi hareketleri tarafından yapılan daha kalıcı dünya-tarihsel hatalarını açıklamaktadır.

Bu dört etken birbirinden ayrı değildi. Birbirinin şeklini değiştiren dolaşık yapıdaydılar. Rejimin stratejileri-amaçları, temsilcilik ve ulusal yurttaşlık mücadeleleri, kasıtsız sonuçlar ve hatta ilişkileri bağlama göre sınıfsal, bölgesel ya da katmanlı kimlikleri güçlendirme yöntemlerinden kaynaklandı. Sınıf, bölgecilik ve işbölümüne dayalı dayanışmacılık, işçi ve köylülerin ruhları üzerine mücadele etmeye devam ettiler. Üretim araçları ile ilişkileri açısından hem sanayi hem de tarım, mücadeleye bu dönemde belirli sonuçları olmaksızın

çok belirsiz şartlarda katıldılar. Elbette kalıcı bölgecilik ve işbölümüne dayalı dayanışmacı sınıf hareketinin gerektirdiği yaygın birliği sarstı ve düzenini bozdu. Devletlerin olmadığı kapitalist bir dünyada bu durum, sermaye karşısında işçi sınıfını kalıcı olarak zayıflatabilir ve devrimci hatta agresif reformcuları, bunların sonuçlarını büyük ihtimalle önleyebilirdi. Ancak, kapitalizm devletlerin bulunduğu bir dünyada ortaya çıktı. Bu dönemde sınıfsal, bölgesel ve katmanlı örgütlere karşı kararsız eğilimler, özellikle işçi-köylü ittifakları üzerinde etkili olduğunda çoğu kez kasıtsız olarak otoriter temsilciler ve ulusal siyasal belirginleşmeler tarafından arttırıldı ya da geri döndürüldü. Sınıflar tamamen ekonomik; devletler de tamamen siyasal değildi.

Kapitalizm ve sanayileşmenin ikisi de abartıldı. Yaygın güçleri en çok güvendikleri yapılarını belirleyen otoriter güçlerini, askeri ve siyasal güç örgütlerini aştı. Kapitalizm ve sanayileşme kolektif güçleri yoğun bir şekilde arttırırken dağıtımcı güçlerde (toplumsal tabakalaşma) daha az değişiklik görüldü. Modern sınıf ilişkileri birinci ve ikinci sanayi devrimleri ve tarımın küresel olarak ticarileştirilmesi ile canlandırıldı. Ancak, çeşitli sonuçları daha önceden çoğunlukla kurumsallaştırılmış olan otoriter siyasal belirginleşmeler tarafından belirlenmiş olan belirsiz izlerle birlikte ertelendi.

Devletler neden bu kadar çeşitliydi? Charles Tilly bize Avrupalı devletlerin aslının ortaçağdaki farklı birçok biçimden (bölgesel monarşiler, prens-kral-vasal kişisel ilişkilerinin zayıf ağı, fetih devletleri, kent devletleri, kiliseye ait kent-devletler, şehirler birliği, komünler vb.) geldiğini hatırlatmaktadır. Tilly'nin modern dönemin başlarında devlet türlerinde azalma olduğunu göstermesine rağmen bölgesel devletler sağlamlaşırken ve egemen olmaya başlarken, birçok çeşit var olmayı sürdürdü. Hıristiyan âleminin parçalanması, buna dini çeşitleri ekledi. Devletler özellikle sermaye ve dinler arasındaki ilişkilerine göre çeşitlilik gösterdi. 1760'da İskoç, Galli ve Anglikan Protestan bölgeciliğini içine çeken ama yanında imparatorluk kolonisi Katolik İrlanda bulunan Anglikan Britanya az çok homojen ve merkezileşmişti. Katolik Fransa son derece merkezileşmiş bir monarşiye sahipti ama bunun yanında bölgeleri ile arasında bölgeleye özgü ilişki (daha sonra iki farklı yapıya bölündü) vardı. Lüteriyan Prusya monarşi ve egemen bölgenin soylularını birleştiren oldukça düzenli bir devletti. Katolik Avusturya bölgesel dilleri ve dini azınlıkları içeren konfederal bir monarşiydi. Amerika bir grup ayrı, büyüyen koloniden oluşuyordu. Devletler hepsi birbirinden çok farklıydı. Devletler bölgeseldi ve bölgeler de çok özel bir düzen içindeydi.

Bölgesel topluluğa bağlılık tarımcı ekonomilerce arttırılırken endüstriyel ekonomilerce azaltıldı. Bugün gelişmiş sanayi toplumlarında (ya da sanayi sonrası toplumlarda) Britanya, Fransa ve Almanya'nın ekonomik eylemleri oldukça benzerdir. Çünkü modern ekonomiler doğa ürünlerinin çoğunu birçok kez değiştirmektedir. Ancak, tarımcı ekonomiler ekolojiye (toprak, bitki

örtüsü, iklim ve su) bağlıdır ve bunlar bölgesel olarak değişmektedir. Ekonomi jargonunda "dağılmış kaynak portföyü" olarak tanımlanan tarımcı Avrupa ekolojisi çok farklıydı. Ama kapitalizm gelişirken "ulusal" ekonomiler (14. Bölüm'de de görüldüğü gibi) daha benzer olmaya başladı.

Kapitalizm, devletlerin esasen otoriter olması nedeniyle alışılmadık biçimde yayılmış bir iktidar örgütlenmesi biçimidir. Özellikle topraksal tikelliklerden giderek kurtulduğu endüstriyel aşamasında, Batı'nın dört bir yanına oldukça benzer biçimlerde yayılmıştır. Kapitalizmin yayılmış iktidarı hem kolektif hem de bireysel aktörlere alternatif stratejileri "özgürce" seçme, bitmemiş rekabet sağlamaktadır. İşçiler ve işverenler, köylüler ve büyük çiftlik sahipleri sınıfsal, bölgesel ve katmanlı stratejilerin devam etmesini ve tamamlanmasına izin veren farklı yerel antlaşmalar yapabilirler. Hatta doğası gereği farklı bir toplumsal iktidar kaynağı olan devletler otoriter bir şekilde paylaştırılmakta ve kurumsallaştırılmaktadır. Partiler ve devlet seçkinleri devlet uyumunu tartışabilir ve zayıflatabilirken yurttaşlık hakları, seçme hakkı, devletin merkezileştirilmesi, zorunlu askerlik, gümrük tarifeleri, sendikaları vb. ile ilgili yasalar otoriter bir şekilde belirlenmelidir.

Modern devletler ilk önce Avrupa'nın birbirinden ayrı bölgelerin büyük kısmını kurumsallaştırdılar. Daha sonra devletler, 1914 boyunca süren kapitalist gelişme ve 18. yüzyılın artan militarizminden doğan yaygın iki düzen sorunuyla karşılaşırken genişledi. Bu dönemde devletler büyümeye, toplumsal yönden uygun ve özellikle "modern" olmaya başladılar. Bunun böyle olmasının toplumsal gelişim üzerinde derin etkisi vardır. Ancak, genişleyen rolleriyle ilk önce "bölgesel" çağın ortasında gelişen belirli kurumlarla uğraştılar. Genişlemenin ilk aşamasında militarizm bu kurumlarla karşılaştı ve bu her devlette farklı "modernleştirilmiş" kurumların oluşmasıyla sonuçlandı: Amerika kendi benzersiz anayasasını kurumsallaştırdı. Fransa, anayasası üzerine verilen mücadeleleri kurumsallaştırdı. Britanya eski rejim liberalizmini ve Prusya yarı-otoriter rejimi kurumsallaştırdı. Avusturya (daha başarısızca) hanedancılığını temel olarak daha etkili güçlere vermeye çalıştı. 18. yüzyıl militarizmi ve 19. yüzyıl kapitalizmiyle kışkırtılan modern devletler, böylece toplumsal önemlerini arttırdı. Bu sayede mevcut otoriter kurumlarının yapıcı güçleri daha önceki devirler ve militarist aşama ile arasında etkileşim olmasını sağladı ve ayrıca bunu geliştirdi. 1830'lardan sonra birçok ülkenin siyasal kurumları sanayi toplumunun onlara verdiği hemen hemen her şeyi özümseyen dayanıklılığa sahiptir.

Marx'ın sınıf diyalektiğinin yanında "çatlaksal ortaya çıkış" ve "kurumsallaştırma" arasında belirlediğim ikinci bir diyalektik ortaya çıkıyordu. Toplumlar çoklu çakışan etkileşim ağlarıyla oluştuğu için kalıcı olarak eski aktörler ile ilişkileri henüz kurumsallaşmamış; ancak sonradan kurumsallaşacak olan gelişen kolektif aktörler ortaya çıkarır. Sınıflar ve uluslar gelişen aktörle-

rin en önemlileriydi. Bunlar, egemen sınıfları ve rejimleri beklenmedik şekilde ele geçirdiler ve var olan hiçbir kurum doğrudan onlarla baş etmek için planlanmamıştı. Bunun yerine egemen sınıflar ve rejimler düzen için ve daha bölgesel özel amaçlar için kurumları planladı. Devletler özellikle yükselen sınıflar ve uluslarla mücadele etmek için değil daha masraflı savaşlarda yer almak ve sanayileşmeye yardımcı olmak için büyüdü. Ancak, gelişmiş kurumları toplumsal kontrolün yükünün çoğunu üstlendi. Böylece artan bir şekilde sınıf ve ulusal sonuçları belirlediler.

17. ve 18. Bölümlerde, dağılan Amerikan, İngiliz ve Alman işçi hareketlerini buna örnek olarak verdim. Burada sadece devlet temsilciliği ve askeri belirginleşmeler olarak iki çeşit otoriter güce odaklandım. (Daha kapsamlı ve geniş açıklamalar için 17. ve 18. Bölümlere bkz.). 18. yüzyıl Britanyası, öncelikle "hükümdarlık" ve "ülkeyi", hanedanlık ve dinsel çatışmaları kurumsallaştırmak için parti demokrasisinin ilkel şeklini geliştirdi. Britanya ayrıca (İrlanda hariç) etkili bir askeri iktidardan yoksundu. Bundan dolayı gelişen orta sınıflarla mücadele etmek çoğunlukla Parlamentoya kaldı ve Parlamento da başarılı oldu. 1820'ye kadar Prusya soylu-meslek çatışmalarını kraliyet yönetimi ve ordusuyla beraber kurumsallaştırmıştı. Bunlar, özellikle ordu Prusya'yı Almanya'ya dönüştürerek yasallık kazandığında orta sınıfları kurumsallaştırmada rejime yardımcı oldu. Alman rejimi daha sonra orta sınıfları Sağa yönelten sınırlı parti demokrasisinin yenilikçiliğinden faydalandı. Amerikan parti demokrasisi temel olarak büyük ve küçük çapta çiftçilik yapanlar arasındaki ilişkilerinin kurumsallaştırılmasından kaynaklanmıştır. Amerikan ordusu ve yarı askeri örgütleri başta Kızılderilileri öldürmek için geliştirildi.

Proletarya ortaya çıkarken bu üç ülkedeki egemen sınıflar ve rejimler, farklı yollarla bunun üstesinden geldiler. Bunun nedeni İngilizlerin "uzlaşmada dahi" (Yüzyılın ortalarını geçene kadar uzlaştıklarından çok baskı uyguladılar) Almanların otoriter ya da Amerikalıların şizofren olması değildi. Üç ülkedeki birçok kapitalist ve politikacı, aynı şeyi, imtiyazlarından ödün vermeden düzeni korumayı istiyordu. Ancak, bu görevleri tamamlamak için yardımcı olacak otoriter devlet kurumları farklıydı. İngilizler sınıfsal sınırlarla ilişkileri farklı olan ve farklılaşabilecek rakip partilere ve ayrıcalığa sahipti; ancak buna oranla ordusu yoktu. Almanlar radikal partileri hariç tutarak böl-ve-yönet parti stratejisini kurumsallaştırmıştı ve güç gösterisinin yurtiçinde yasallığı bulunan büyük askeri güce sahipti. Amerikalıların da rakip partileri vardı ama bunun yanında kendi topraklarında baskılarda tecrübeli olan askeri ve paramiliter güçlere de sahipti. Böylece ortaya çıkan benzer işçi hareketleri, değişik yollarla farklı devlet kurumları tarafından caydırıldı. Britanya, ılımlı karşılıkçılığı; Almanya, gerici devlet ve kapitalizm arasında ritüelleştirilmiş karşılaşmayı ve görünürde devrimci Marksizm'i; Amerika ise daha büyük şiddet ve bölgeciliği ve de az oranda sosyalizm ortaya çıkardı.

Tüm bu karşılaşmalarda ayrıca devlet kurumları da değişti ama bu, kapitalizmin gelişmesinden ve sınıfların ortaya çıkmasından daha yavaş oldu. Dünya tarihinin bu aşaması (belirli otoriter devlet kurumlarıyla birbirine geçmiş, yayılmış bir kapitalizm) için en uygun kuramsal model 3. Bölüm'de tanımlanan kurumsalcı devlet kuramında iyice incelediğim gibi bir tür "siyasal gerilik" kuramıdır. Bu dönemde devlet kurumları arasındaki çeşitlilikler birçok "kolektif işçiyi" teşvik etti. Bunlar, kapitalist gelişimin sermaye ve işçiler arasına *hiçbir* egemen iktidar ilişkiler düzeni getirmediğini iddia eden Marksist, reformcu ya da liberal olsun olmasın tüm kuramlardan şüphe duymaktadırlar. Birkaç rejimle uyumlu (ya da değişemeyen) ve birçok şekilde belirginleşebilen kolektif işçiler bu kuramların ileriye sürdüğünden daha uysaldır.

Aslında parti demokrasisinin egemen olduğu bu dönemin, son zamanlarda gelişen kapitalizmin kurumsallaştırdığı sınıf ilişkilerinden daha fazla ve farklı sınıf ilişkisini kurumsallaştırdığı görülmektedir. 20. yüzyılın büyük çoğunluğu boyunca otoriter rejimler kötü yönde gitti. Birçok gelişmekte olan ülkede karşılaştırılabilir monarşik olmayan rejimler bulunmasına rağmen otokrasi ve yarı-otoriter monarşiler Batı'daki egemen stratejiler olmaktan çıktı. Çoğu Batılı kuram, çeşitliliğin ve otoriter rejimdeki bu düşüşün kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir. "Sanayileşmenin mantığının", "demokrasi devrinin" ya da "sınıf çatışmalarının kurumsallaştırılmasının" çözümlenmesi, modernleşme kuramlarının çeşitli biçimleridir. Evrimci kuramlar Sovyet Bloğu'nda 20. yüzyıl otoriter sosyalizminin ani çöküşüyle arttı. Ancak, böyle bir "mantık" var mıydı? Çarlık, Alman İmparatorluğu (aslında modernleşen rejimlerin yarısından çoğu) neden yıkıldı? Tökezliyorlar ve parti demokrasisine karşı bir dizi geçerli alternatif modern iktidar ilişkileri mi planlıyorlardı? Bu sorular III. Cilt'te açıklanacaktır. Ancak, meselelerden birine burada değinilebilir. Otoriter rejimler militarizmi doğrudan sınıfları düzenlemek üzere getirdiği için, bu durum onları savaşın ortaya çıkardığı çöküşlere karşı kırılgan hale getirdi. Birinci Dünya Savaşı'nın sebepleri sınıfların yaşayabilirliklerini belirlemenin ilk aşaması için çok önemli hale geldi.

Ayrıca devlet belirginleşmelerindeki karmaşıklık da dikkatimizi savaşa çevirmektedir. Çağdaş iktidar aktörleri aynen bizim onları açıklamakta zorlandığımız gibi sonuçları kontrol etmekte zorlanmıştır. Eylemlerinin sonuçları genellikle kasıtsızdı. Sınıf mücadeleleri (tarımcı, endüstriyel ya da her ikisi birden) onların mantıklarına göre ilerlemedi. Başından sonuna kadar mücadeleler sınıfların şekillenmesini sağlayan ideolojik, askeri ve siyasal iktidar ilişkileriyle dolaşıktı. Devlet militarizmi yoğunlaşırken bunlar gittikçe daha da karmaşık hale geldi. 21. Bölüm bu korkunç müdahalenin başlangıcının izini sürmektedir.

7. Bölüm ulusun dört-aşamalı kuramının ilk üç aşamasını sunmaktadır. Dini ve ticari kapitalist-devletçi aşamalar bu cildin başladığı tarihten önce başladı ve yalnızca "ön-uluslar" olarak tanımladıklarıma katkıda bulundu. Sonra 7. Bölüm'de incelenen militarist aşama ulusları gerçek, kısmen sınıfları kesen nitelikte ve bazen de saldırgan aktörler haline getirdi. Ancak, uluslar devlet güçlendirme (örneğin; İngiltere), devlet oluşturma ve devlet devirme (Avusturya topraklarının çoğunda) olmak üzere üç farklı türde ortaya çıktı. Şimdi ise bu farklı ulusların dördüncü aşaması olan *endüstriyel kapitalizmi* özetleyeceğim.

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başları boyunca kapitalizmin endüstriyel aşaması, sınıf mücadeleleri ve bunun devlet üzerindeki etkileri, ortaya çıkan ulusları güçlendirdi. Devletler ilk defa haberleşme sistemlerini, kanalları, yolları, postaneleri, telgraf sistemlerini ve ön önemlisi okulları finanse etmek gibi önemli sivil görevleri üstlendiler. Devletler, başta kapitalistlerce, yanı sıra diğer sınıflar, ordular ve devlet elitleri tarafından dile getirilen sanayileşmenin ihtiyaçlarına büyük oranda yanıt veriyorlardı. Hemen hemen hepsi sanayi toplumunun artan kolektif güçlerine değer verdiği için devleti daha büyük toplumsal eşgüdüm kurmaya zorladı. Böylece devlet altyapısı toplumsal etkileşimi arttırdı ama bunlar devlet bölgesel erişimiyle sınırlandırıldı. Sosyal davranışların (cinsel gelenekler gibi özel sosyal davranışların bile) "benimsenip" ulusal olarak daha homojen hale geldiğini gördük. Farkında olmadan çoğu devlet eylemleri yoğun ve duyarlı aile ve komşuluk örgütleri ile daha yaygın ve yardımcı güç örgütlerini birleştirerek ulusun deneyimli bir toplum olmasını sağladı.

Ulus bütünsel bir topluluk değildi. Ulusla birlikte bölgesel, dinsel, dilsel ve sınıfsal engellerin yaşamayı sürdürdüğü gibi yerelcilik de devam etti. Ayrıca Batı ideolojik topluluğu ve küresel kapitalizm de uluslararası örgütlenmeler olmayı sürdürdü. Kapitalizm, modern devlet, militarizm, kitlesel okuryazarlık ve sanayileşme toplam toplumsal yoğunluğu arttırdığı için daha fazla ulusal ve uluslararası örgütlenmenin oluşması için zemin mevcuttu.

Yine ulus her anlamda kabul edilmiş bir topluluk biçimi de değildi. Halktan mürekkep, sınıfları kesen ulus kavramı, ister istemez (çeşitli biçimlerde de olsa) yurttaşlık kavramını da içeriyordu. Ancak, bunlar "temsilcilik" sorunu (tamamen vatandaşlardan oluşması gereken) ve "ulusal" sorunu (vatandaşlığın yerleşmiş olması gerektiği yani devletin ve ulusun belli ölçüde merkezileşmesi gerektiği yerlerde) ortaya çıkararak 19. yüzyılın egemen iki siyasal belirginleşmesine neden oldu. Başından beri ulusal sorunun önemli olduğunu ve en az temsilcilik kadar tartışmalı olduğunu vurguladım. Çok az devlet, bu döneme homojen ulus olarak başladı. Çoğu farklı dinsel ve dilsel toplulukların bulun-

duğu bölgeleri içeriyordu ve birçok bölgenin de kendine özgü siyasal kurumları ya da siyasal kurum geçmişleri vardı.

Devlet genişlemesinin askeri ve endüstriyel kapitalist aşamaları hem temsil sorununu hem de ulusal sorunu yoğunlaştırdı. 18. yüzyıl sonu artan militarizmin mali ve zorunlu askerliğe bağlı sonuçları, temsile ilişkin daha fazla baskıya sebep oldu. Ancak, ulusal sorun üzerine Jakoben devrimcileri tarafından teşebbüs edilen merkezileştirmeden Çoğu Avusturyalı muhaliflerin konfederalizmine kadar çok farklı belirginleşmelerin ortaya çıkmasını sağladı. Ancak, daha sonraki endüstriyel kapitalist aşama hem temsili hem ulusal toplumlara karşı baskıları yoğunlaştırdı. Bilinçsiz, kasıtsız, çatlaklı olan ve bu yüzden karşı çıkılmayan "yurttaşlığa kabul" özellikle etkiliydi. Araçsal aklı olduğu kadar duyguları da içerirken, diğer yandan da bağlı toplulukların kavramlarını da sinsice değiştiriyordu.

Ancak, endüstriyel kapitalizmde devlet gelişiminin alanlarından biri mücadeleci olmayı sürdürdü. Birçok devlet altyapısının karşılıklı anlaşmaya dayalı olarak geliştirilmesine rağmen toplu eğitim azınlık kiliseleri ve bölgesel dil toplulukları ile çatışma yarattı. Eğer azınlık kiliseleri bölgesel olarak yerleşik olsaydı devlet düzenini bozucu milliyetçilik şiddetlenebilirdi (İrlanda ve Avusturya topraklarının bir kısmında olduğu gibi). Eğitimsel gelişim ayrıca daha zor algılanan devletçilik karşıtlığı getirebilirdi. Ortaya çıkan sınıfların artan temsilci baskıları altında hiçbir merkezi rejim kolayca dilini yerel lehçeleri olan eyaletlere empoze edemiyordu. Örneğin, Bohemya eyaletinde eğitimin gelişimi, Avusturya ulus anlayışından çok Çek ulus anlayışını yaygınlaştırdı. Bunun aksine "büyük Almanya" ve İtalya'da eğitim mevcut devlet sınırlarını aşan ayrı ulus anlayışını teşvik etti. Böylece bu bağlama göre ulusun endüstriyel kapitalist aşaması devlet-güçlendirici, devlet-kurucu ve devlet-yıkıcı olan üç farklı ulus türünün ortaya çıkmasını sağladı.

Ayrıca kapitalizmin sınıf çatışmaları, yerel koşullara göre üç ulus türünde de görüldü. Orta sınıf, köylüler ve işçiler yerel dillerinde okuryazar hale geldi. Bu; duruma göre mevcut devletlerin daha çok benimsenmesini sağladı ya da devletleri daha popüler bölgesel uluslara (devleti bölme) veya devlet-aşırı uluslara (devlet-kurucu) böldü. Orta sınıf, köylüler ve işçiler yine aynı alternatif sonuçlarla siyasi temsilcilik talep ettiler. 19. yüzyıl sonlarına kadar üç türün hepsindeki popüler uluslar tüm Avrupa ülkelerindeki orta sınıfı, köylülerin çoğunu ve işçileri seferber ediyordu.

Bu aşamada uluslar ayrıca daha hırslı ve saldırgan hale geldi. Hırsları, temel olarak devlet ve ailenin yoğun duygusal çevresi ve devlet eğitimi, fiziksel ve ahlaki sağlık altyapılarının yaygınca görüldüğü komşuluk etkileşimleri arasındaki sıkı bağlardan kaynaklanıyordu. Ulus, ideolojilerin anne ve babası ve hatta yuvası gibiydi. Tüm uluslar tamamı jeopolitik durumlarından dolayı

militarist olan ve bu yüzden yerel olarak böyle olmayı sürdüren militaristler gibi belirginleşmeye devam ettiği için agresiflik ortaya çıktı.

Devlet-yıkıcı milliyetçilik, baskıcı emperyal rejimler bölgesel-ulusal özerklik ve temsil hakkı vermekten imtina ettikçe, giderek şiddetli bir hal alacaktı. Özellikle din tarafından desteklendiğinde, bölgesel muhalifler yoğun ve duygusal protestolar gerçekleştiriyorlardı. Bu muhaliflerin aile ve yerel topluluk dâhilindeki hayatları emperyal millet, kendi çıkarına kullanmak açısından farklılık anlayışlarını da destekliyordu. Yerel topluluk hayatları kendilerine karşı iç militarizmin kullanılmasını meşrulaştıracak bir duygusallığa dönüşecekti. Böylece ikisi birbirinin tutkusunu ve şiddetini besleyecekti.

Devlet-yıkıcı milliyetçilik, böylece, temsil kabiliyetini yitirmiş emperyal rejimler baskıcı denetimlerini yitirmeye başladığında, iyice tutkulu ve "fanatik" bir kimliğe bürünmüştü. Sınıfları ve özellikle bölgesel-ulusal temsilciliği kurumsallaştırmış Batılı devletler, derin kökleri olan etnik gruplar arasındaki mücadelelerle kuşatıldığında bile fanatik şiddetle karşılaşmadı. Belçika ve Kanada belki parçalanabilir; ancak bu muhtemelen herhangi bir felaket yaşanmadan olacaktır. Bunun aksine iller azınlık ve çoğunluğun özel yaşamlarının birbirinden ayırırken azınlık topluluğunun temsilciliğini hiçbir zaman kurumsallaştırmadığı için Kuzey İrlanda'da yüzlerce kişi öldürüldü. Yugoslavya'da binlerce kişi öldürülmekte ve bu durum gelecekte başka eski Sovyet ülkelerinde bu görülebilir. Bunun sebebi kesinlikle farklı dilsel, bölgesel ve bazen de dini toplulukları, tarihi siyasal kurumlarının birçoğunu ve bunların yanında temsili hükümeti kurumsallaştıramamış olmalarıdır. Devlet düzenini bozucu etnik şiddet, parti demokrasisinin değil otoriter rejimlerin ürünüdür. Uzun 19. yüzyılda da bu böyleydi ve günümüzde de halen doğru olduğu görülmektedir.

Devlet-güçlendirici milliyetçiliğin artan şiddeti devletlerarası savaşlara yoğunlaşmıştır. 1900'de devlet bütçelerinin yaklaşık % 40'ı halen savaş hazırlığına harcanıyordu. Savaşın faydaları ve savaş tehdidi halen diplomasilerinin merkezindeydi. Askeri erdem halen erkek kültürünün değer verilen bir parçasıydı. Kadınlar ise gelecek savaşçıların taşıyıcıları ve besleyicileri olarak değer görüyordu. Ancak, şimdi bu devletler daha temsili ve daha ulusal hale geliyordu. Orta sınıfın, köylülerin ve hatta bazen işçilerin agresif milliyetçiliği destekleyerek çıkarlarını ve diğer uluslarınkine karşı kendi uluslarının saygınlıklarını öne çıkarmaya başladıkları birçok kez ileri sürülmüştür. Rakip sınıf kuramı bu devletlerde tam olarak kimin temsil edildiğini anlamaya çalışmıştır. Tam siyasal yurttaşların (özellikle orta sınıfın) eski rejimlerle ittifakla agresif milliyetçiliğin taşıyıcısı olduğu sonucuna varmıştır. Aslında bu dönemde kapitalist kâr kavramının da "ulusal çıkara" yerleşmeye başladığını vurguladım.

Ancak, genelde bu rakip kuramlara daha çok kuşkulu biçimde yaklaştım. Kişinin ortak etnik grup ve ortak "ırk" mitolojisi dahilinde toplumsallaşsa bile

kendini bir ulusal topluluğun üyesi olarak ifade etmesi ile yurt dışında ya da vatanında belirli bir ulusal politikayı desteklemesi arasında önemli farklar vardır. Ulusun neyi temsil ettiği üzerine ortaya atılan kavramların çoğuna şiddetle karşı çıkıldı. Bu; Fransa'da Cumhuriyetçiler, Monarşistler ve Bonapartistler "Fransa"nın anlamının rakip kavramlarına sıkıca ve duygusal olarak bağlı oldukları için oldukça belliydi. Ama anakara Britanya'da popüler ulusun eski radikal "Protestan" kavramları (şimdi daha seküler) daha muhafazakâr emperyalist kavramlara karşı savaştı ve bazı liberaller daha yumuşak bir emperyalizmi destekledi. Yerel militarizmin keskin ucunu tadan sınıflar ve azınlıklar her yerde genellikle militarizme ve özellikle agresif milliyetçiliğe karşı çıktı. Tüm ülkelerde sınıf kurumlarının iddia ettiği üzere tam olarak yurttaş olanların devleti ve militarizmini *kendilerininmiş* gibi desteklemesi daha muhtemeldir. Ancak, ayrıca devlet diplomasisi ve militarizminin oldukça özel, büyük oranda popüler grupların incelemesinden korunmuş, serbest bırakılmış ya da bırakılmamış olmayı sürdürdüğünü gösterdim. Bu yüzden agresif milliyetçilik (ya da daha doğrusu herhangi bir güçlü dış politika bağlılığı) birçok orta sınıf grup arasında ve özellikle çokça iftira atılan küçük burjuvaziler arasında çok fazla yayılmadı.

Ancak, agresif milliyetçilik çekiciliğini arttırdı. Sanayileşme, devletleri genişletirken sivil ve askeri idareler olan iki yayılım düzeni ulusal toplum üzerindeki etkisini büyüttü. Şimdi yüz binlerce idareci geçimi için devlete bağlıydı. Milyonlarca genç erkek askeri kadro tarafından modern kitlesel ordunun özelliği olan zorlayıcı ama duygusal olarak bağlayıcı özel ahlak için disipline edildi. Bu iki düzen ve yan organları (yaygın sınıflar ya da topluluklar değil) aşırı milliyetçiliğin özünün çoğunun oluşmasını sağladı. Bunları devletlerinin idealleri olarak ifade ettikleri abartılmış sadakatli "aşırı sadıklar" olarak adlandırıyorum. Devlet idealleri değişiklik gösterirken hepsi de ya militarist ya da agresif milliyetçi değildi. İngiliz sivil yetkililer liberal ideallere, Fransızlar Cumhuriyetçi ideallere, Alman ve Avusturyalılar ise daha otoriter ideallere bağlı olabilirlerdi. Ancak, tüm devletler militarist olduğu için, hizmetkârları genellikle en azından göstermelik "savunmacı" milliyetçilik için seferber edilebilirdi.

Böylece nispeten kısa süren dördüncü aşamada yani endüstriyel kapitalist aşamada, ulus başlıca üç farklı yolla gelişti. İlk olarak, nüfusun çoğunluğu farkında olmadan yurttaş haline geldi ve bu, ulusu yaygın bir etkileşim topluluğu ve duygusal bir bağ haline getirdi. Bu yüzden "ulusal" örgüt olarak tanımladıklarım, yerel ve bölgesel olanların (eğer kendisi ulusa dönüşmediyse) fazlasıyla zararına ve uluslar-ötesi örgütlerin kısmen zararına olacak biçimde arttı. Burada ulus, nüfusun çoğunluğuna dayanıyordu. İkinci olarak; birçok yurttaş (bu noktada orta ve üst sınıflardan ve egemen dinci ve dilci topluluklardan geliyordu) ulusal çıkarları ve saygınlığı, diğer ulusların çıkarları ve saygınlıkları ile mücadelede gerekli göre-

rek milliyetçi örgütlenmeye yöneldi. Üçüncü olarak ise; asıl milliyetçi öz kitle orantısız olarak sivil ve askeri kadro işlerinden, yani devlet genişlemesinin kendisinden geliyordu. İdealleri daha sonra yurttaşların aileleri arasında daha yüzeysel olarak yankılandı. Bunlar birleşerek yalnızca ulusal artık sistemini harekete geçirmek için heveslendirebilirdi. 21. Bölüm'de göreceğimiz gibi buradaki sorun, diğer uluslarla ilişkileri tamamen kişiler tarafından değil önce özel devlet ve askeri elitler tarafından daha sonra milliyetçiler tarafından belirlenen ulusal nüfusların şimdi daha çok sınırlandırılmasıdır. Agresif milliyetçilik sönmüş olabilirdi; ancak ulusu oluşturan insanların çoğunun arkasındaydı.

Endüstriyel kapitalist aşamada devlet-güçlendirici ulus, ortak merkezli üç daireden oluşan bir şekille kolayca ifade edilebilir: Bütünsel ulus devlet tarafından çembere alınan ve buna bağlı olan dış şerit, içteki daireye daha çok bağlı olan orta şerit ve devletçi çekirdek. Anlatılana daha uygun olarak ulus; siyah, ucunda fitil olan yuvarlak şekilli 19. yüzyıl sonları anarşist bombası olarak tanımlanabilir. Buradaki fitil devletçi milliyetçilerden oluşmaktadır. Yanıcı madde zorla disipline edilmiş işçiler, köylüler ve yüzeysel agresif baskıları patlamaya neden olacak kadar dayanabilecek ve dışarıya sivri parçalar savuracak büyük askeri devlet gücü olan tüm yurttaşlardan oluşmaktadır. Ancak, fitilin ateşlenmesi gerekiyordu.

Avrupa devletlerinin geleneksel militarizmini frenlemekte başarısız olurken fitil yakılabilirdi. Patlamanın şiddeti, milliyetçileri sınıflarla, bazen de din ve ideolojilerle birleştiği takdirde oldukça güçlü olabilirdi. Almanya'da *Reichsfeinde* örneğinde görüldüğü gibi aşırı milliyetçiler dışarıdaki ulusal yurttaşlığı, ulus-devletin düşmanları olmasını isterken (işçi sınıfı ve bölgesel, dilsel ve dini azınlıklar) bunu belirlemek için yurttaş sınıfları ve dinlerle birleşebilirdi. Bu devletçi milliyetçilerin en sertleri hem yabancılara hem de *Reichsfeinde* içindekilere düşmanlık besliyorlardı. Ancak, benim modelim en aşırıcıları bile "irrasyonel şeytanlar" olarak görmemektedir. III. Cilt'te bulunacakların bazıları: Naziler, ortaya çıkışlarını burada gösterdiğim Avrupalı devletçi milliyetçilerin daha aşırıcı haliydi. Naziler daha şiddetli, daha otoriter ve daha ırkçıydılar. İç içe geçmiş üç Batı devlet belirginleşmesinin (militarist, otoriter ve kapitalist) en uç örneğiydi. "İhanet edilmiş", "aşırı sadık" eski birinci derece askeri birliklerden ve devlet çalışanlarından büyük oranda destek aldılar ve ideolojileri Lutherci burjuva ve tarımcı Almanya'da yankılandı.

Buraya kadar daima egemenliğini, altyapısal güçlerini ve ulusal seferberlik güçlerini arttıran ulus-devletlerin yükselişinin geleneksel evrimini yeterince anlattım sanıyorum. Açıkçası devlet egemenliği hem genişledi hem de derinleşti. Ancak, sonradan genişleyen bu devletler 18. yüzyıl sonlarındaki Britanya ve Prusya devletlerinin pek çok şekilde tutarlı olduğu kadar tutarlıydı. Çünkü toplumsal yaşam ne kadar siyasallaştıysa, çatışmaları ve kargaşaları da o kadar siyasallaştı. Siyaset, 1900'e kadar, diplomasi, militarizm, milliyetçilik,

ekonomi politik, merkezileştirme, sekülerleştirme, toplu eğitim, refah programları, ılımlılık, kadın oyları ve birçok özel konu ile ilgiliydi. Bu yüzden siyaset, kitle partilerine karşı devlet elitlerini, sınıflara karşı sınıfları, belli kesimlere karşı diğer kesimleri, kilise ve laik devlete karşı kiliseyi, merkeze karşı çevreyi, ataerkilliğe karşı feminizmi ve daha birçoklarını harekete geçirdi. Karşılaştırma yaparsak 18. yüzyıl siyaseti nispeten daha basitti.

Devletler sadece geleneksel belirginleşmelerin hepsinin dağıldığı ve modern belirginleşmelerin ortaya çıktığı bir geçiş aşamasında mıydı? Parlamentoların saltanatla mücadele ettiği ve bölünmelerin hükümdarın çevresini tasfiye etmek üzere bakanlıklara yayıldığı yarı-özerk monarşilerin (Almanya ve Avusturya) ayakta kalması bunun doğruluğunu göstermektedir. Ancak, her yerde dış politika farklı belirginleşmelere sebep oldu. Milliyetçi partilerce düzensizce sarsılmasına rağmen, diplomasi çoğunlukla birkaç eski rejim ailesi tarafından yönlendirildi ve bir dereceye kadar ulusal olarak sınırlandırılmış sınıflar ve kitle partilerinden tecrit edilebildi. Subay sınıfı bürokratik uzmanlıkla eski rejim sınıf yapısını ve kültürel yapıyı birleştirerek özerkliği devam ettirdi.

Subaylar ve astsubaylar bir ölçüde sivil toplum ve sivil devletten tecrit olmuş haldeki askeri bir sınıf haline geldi. Daha genel olarak demokrasi, bürokrasi ve rasyonel bütçelemenin tutarlı siyasal öncelikler belirlemeye çalışmasına rağmen, bunlar 1914'e kadar yetersiz olmayı sürdürdü. Bugün bile diplomasi ve askeriye üzerindeki demokratik denetim zayıftır. Bütün devleti yekten uyumlu bir varlık olarak savunmak zordur. Bunun yerine soylular ve partiler birbiriyle karışık ve farklı yollarla birbirine geçerler.

20. yüzyıl boyunca devletin işlevi genişlerken siyasal belirginleşmeler de daha fazla çeşitlendi. Bugün Amerikan devleti muhafazakâr-patriarkal-Hıristiyan olarak belirginleşebilir. Bir hafta kürtaj haklarını kısıtlarken bir sonraki hafta kapitalist olarak tasarruf ve kredi banka skandallarını düzenleyebilir, bir sonraki hafta da süper güç olarak ulusal ekonomik çıkarlar dışındaki amaçlar için yurtdışına birliklerinizi gönderebilirsiniz. Bu çeşitli belirginleşmeler nadiren uyum sağlar ya da birbirleriyle diyalektik rekabet içindedirler. Ama genellikle sadece birbirlerinden farklılardır. Belirginleşmeler çakışıyor ya da kesişiyorsa farklı güç ağları ile bazen birbirleri için herhangi bir kasıt olmadan harekete geçerler ve bunların çözümlerinin bazı sonuçları vardır. Çalışmamın temel doktrini toplumların sistemler olmadığıdır. Sosyal deneyimimizin tümünü tamamen belirleyecek (en azından orta dönemde yer alan ve bizim farkına varabildiğimiz) bir yapı yoktur. Birçok tarihi devletin elit sınıfı belirli sosyal gruplarca (prensler, rahipler ya da savaşçılar) kontrol edildi. Özerklikten memnundular; ancak sosyal yaşamı biraz kısıtladılar. Devletleri özel düzenlerinden gelen sistematik nitelikleri bünyesine dâhil etti. Ancak; devlet, sosyal yaşamın çoğunun düzenlendiği merkez ve merkezin çevresi haline geldiğinde sistematik tutarlılığı kaybetti.

Çok-biçimcilik, modern devletlerin uzun süren bir özelliği olduğunu kanıtladı. Devletler diplomasinin, savaşın ve baskının yanında maddi geçimin ve kârın, ideolojilerin ve aile yaşamının düzenleyicisi haline geldiğinde, daha çok parti, siyasette etkin hale gelecekti. Tek tek devletleri incelerken ana belirginleşmelerini listeledim ve nasıl sistemsiz ve diyalektik olmayan biçimde nasıl birbirine geçtiklerini açıkladım. Bu birbirine geçişler, çoğu kez aktörlerin bile farkına varmadığı yollarla sınıfların ve ulusların kimliklerini yapılandırdı. Bunu, gerçekte de takip edildiği gibi 21. Bölüm'de yani "zirve"de takip edeceğim.

Toplumsal İktidarın Kaynakları

Bu cilt 1. Bölüm'ün başında sunulan genel önermelere dayanmaktadır. Ancak insan topluluklarının "nihai" yapısı ile ilgili anlamlı ama materyalist olmayan genellemeler yapmak için, en azından burada tartışılan sınırlı zaman ve yer dâhilinde, Marx ve Weber arasında gidip gelmek mümkündür. Tüm nitelendirmeler ve tartışmalar yapıldıktan sonra, her ikisi de Batılı toplumun 1760'dan 1914'e kadarki genel yapılanmasına içkin olan iki temel aşamanın farkına varabiliriz.

Yaklaşık olarak 18. yüzyıldan 1815'e kadar süren ilk aşama boyunca, yayılmış ekonomik ve otoriter askeri iktidar ilişkileri Batılı toplumlarda egemendi. Ticari kapitalizm ve askeri darbenin uzun süren sonuçları, Avrupalıların ve sömürgecilerin dünyaya egemen olmalarını sağladı. Ticari kapitalizm ve askeri devletler daha önceden kiliselerce başlatılan kitlesel söylemsel okuryazarlığın artmasını, sınıfsal sınırlarını aşıp yaygın ve yoğun bir şekilde toplumsal yoğunluğa dâhil ederek tamamladı. Kapitalizm, insanların doğayı sömürme kabiliyetini ve nüfusu arttırdı, büyük sınıfların ve sanayileşmenin ortaya çıkışını hızlandırdı. Militarizm, sivil toplumları, onların sınıflarını ve dinsel ve dilsel topluluklarını tartışmalı temsilcilik ve ulusal sorunlar çerçevesinde siyasallaştırdı. Küçük devletleri ortadan kaldırırken büyük devletleri güçlendirdi.

Bundan sonra (bu ikili belirlemenin esas ürünü olan) ulusal devlet, zayıf tarihsel çerçevesini değiştirmedi ve kendi başına hiç kimsenin amaçlamadığı büyük bir otoriter güç örgütü ve toplumsal çatlaklara dayalı biçimde ortaya çıktı. 18. yüzyılın sonunda yurttaşlık mücadeleleri, devletlerin arttırılmış vergiler ve zorunlu askerlik üzerindeki mücadelelerini kurumsallaştırdığı derecede çoktan yapılanmıştı. 18. yüzyıl kapitalizmi, devletler arasında (özellikle yerel olarak) jeopolitik daha barışçı, militarizm daha değişken; devlet içinde daha "özel" ve kast benzeri haline gelirken kolektif üretim güçlerini ayaklandırmaya devam etti. Bu yüzden ikili belirlemenin ikinci aşaması yüzyılın ortasından sonra ortaya çıktı. Ağırlıklı olarak yayılmış endüstriyel kapitalizm ve otoriter ulus-devlet, Batılı toplumun yeniden düzenleyicileri haline geldi. Endüstriyel kapitalizm çok yaygın olduğu (ve herkes tarafından çok fazla istendiği) için temelde benzer atılımları yaparken, otoriter ulus-devlet ise genelde

farklı temsilcilikler ve ulusal belirginleşmeler yoluyla çoğu otoriter olmak üzere çeşitli çözümler sundu.

Her iki aşamada da iki temel dönüştürücü, bilardo topu benzeri çarpışmadığı; aksine birbirine geçtiği için ve yükselen, birbirinin içine işleyen kolektif aktörleri (sınıflar, uluslar ve modern devletler ve de rakiplerini) ortaya çıkardığı için, bunların karşılıklı *ilişkilerini* ölçmek mümkün değildir. Ne de, kuşkusuz kapitalizmin ekonomik iktidarının eşsiz biçimde mevzubahis ikiliğin her iki aşamasını da sürdürmesine karşın, toplum dâhilinde müstesna bir "nihai önceliği" yönettiği yollu Marksist tarzda bir övgü kabul edilebilir.

Uygarlık, bu dönemde başka hiçbir şeyin ulaşmadığı bir tekil genel gelişim sürecine yaklaştı. Başka hiçbir zaman ve mekânda, insanoğlunun doğa ve diğer medeniyetler üzerindeki kolektif gücü bu kadar büyükçe ve hızlıca gelişmedi. Başka hiçbir zaman ve mekânda gericiler ve bilinçsiz girişimciler dışındaki önde gelen güç aktörlerinin hepsi güçlerini nasıl arttıracakları konusunda bu kadar açık görüşlü olmamıştı. Herkesin talep ettiği geleceğin arzulanan modelleri; kapitalizmin, devletin, askeri uzmanlığın ve bilimsel ideolojilerin en "modern" biçimleri sonunda mümkün hale geldi. Böylece başka hiçbir zaman ve mekânda bu kadar çok ilerleme ve evrim kuramı geliştirilmedi.

Ancak gelişim bütünsel ya da sistematik değil tek bir toplumsal organizma "dâhilindeydi". Şimdi bile bu bir evrim değildir. Prensipte kapitalizmin tekil ideal-tipik "mantığını" özetleyebiliriz. Tercihe göre kapitalizmi "marjinal fayda yasası" ya da "değer yasası" olarak ifade edebiliriz. Ayrıca militarizmin "mantığını" da düşman güçleri üzerinde üstün baskıya yoğunlaşmak olarak özetleyebiliriz. Ancak, 1. aşamada *her ikisinin de* gevşekleşmesine izin verince ve sonra 2. aşamada karmaşık, çok-biçimli devletleri ekler eklemez, ideal-tipik mantık beklenen geleceklerin aksine karışık ve karmaşık hale geldi. Göreceli piyasa (yani, saf kapitalizm) "verimliliğine" karşı bölgesel (daha askeri ya da daha siyasal) kâr ve çıkar kavramlarının dönemin başından sonuna kadar belirsiz olmayı sürdürdüğünü vurguladım. Siyasal ekonomilerle mücadele, kolektif ve bireysel ekonomik güçleri arttırmanın makul yolu olmayı sürdürdü. Dönem boyunca daha kapitalist bir sanayileşmeye, askeri profesyonelliğe, önemli siyasi temsilciliğe, daha fazla devlet eksenli bürokratikleşmeye, daha merkezileştirilmiş bir ulus-devlete yönelik belirli laik eğilimler ayırt edilebilir. Bunların her biri alternatif yapısal düzenlerle "mücadele etti" ve sonuç olarak değil, dönemdeki açık bir eğilim olarak "kazandı". Ya bir dizi güç aktörüne göre daha çok istendikleri için ya da gerçekten de çok güçlü oldukları için kazandılar. Ancak, bu eğilimlerin hiçbiri tek bir "mantık"tan gelmedi. Ulus-devlet ve aynı şekilde kapitalist sanayileşme bunların hepsi tarafından teşvik edildi.

"Nihailiği" ikili determinizmin (kabaca) iki aşamasına indirgememe rağmen, bazı uyarıları eklemem gerekiyor. Toplumsal iktidarın diğer kaynakları da daha kararsızca ve tikelci biçimde ağırlıklarını koydu. Dönemin başın-

da çok önemli olan ideolojik iktidar ilişkileri, özellikle dini topluluklar ve dilsel toplulukların (dilsel topluluklara diğer iktidar kaynakları tarafından o dönemde daha kolektif güç verildi) mevcut devlet sınırlarıyla çatışmadığı yerlerde baskın olmayı sürdürdü. Ayrıca ideolojik güç, sınıflara ve uluslara Fransız Devrimi'nin "dünya-tarihsel uğrağında" önemli katkılarda bulundu. Militarizm, Batı'nın dünyanın geri kalanıyla mücadelesinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ve despot güçleri içeren monarşilerin iç politikalarında önemli olmaya devam etti. Askeri sınıf da gizlice kendi dünya-tarihsel uğrağı olan Temmuz-Ağustos 1914 için gücünü toparlıyordu. Tüm bu sebepler için benim toplam genellemelerim sınırlı ve basit kalmaktadır.

Bu sebeplerle Batılı dağıtımcı iktidar ilişkileri, çağdaş aktörler için belirsiz olmaya devam etti. Çıkar ve onur kavramları ve kimlikleri birden fazla iktidar kaynağıyla birbirine geçmesinden ve eylemlerinin kasıtsız sonuçlarından elde edildi. Böylece dağıtımcı iktidar ilişkileri nesnel biçimde belirsiz olmayı, herhangi birinin anlaması açısından zor olmayı sürdürdü. Ekonomik aktörler, iç katmanlaşmanın geleceğini belirsiz hale getiren sınıflar, kesimler ve mesleki çevrelerle eş zamanlı olarak ortaya çıktı. Devletleri, artık, her bir *Reichshalf*'ın farklı yollarda karşılaştığı elitler ve partiler arasındaki farklı güç dengeleriyle kontrol edilen ikili sivil-askeri devletlerdi.

Daha açık biçimde, Batı eş zamanlı olarak hem bir dizi katmanlı ulus-devlet "toplumunu" hem de daha geniş uluslar-ötesi uygarlıkları içerdi. Barış ve savaş, muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm, din ve ırkçılık ideolojilerinin hepsi ulusal ve uluslar-ötesi arasında gidip geldi. Belirsizliklere dönük hiçbir sistematik çözüm yoktu. Yine de daha özel olan bir tane vardı. Birçok belirsizlik gerçeklik dâhilinde çözüldü ve bu belirsiz aktörler ve ideolojilerin çoğu da çözüme katkıda bulundu. Gerçeklik Birinci Dünya Savaşı'nı dayatacaktı. Böylece nihayet zirveye ulaşıyoruz.

21
Deneysel Sonuç – Zirve: Jeopolitik, Sınıf Mücadelesi ve Birinci Dünya Savaşı

İktidarın Tarihi'nin bu cildi, süreci sona erdiren ve benim modern toplum kuramımı açık seçik ortaya koyan felaketin analiziyle birlikte ampirik olarak sonuçlanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı, toplumsal tarihte bir dönüm noktasıydı, bu savaşın sonuçları 20. yüzyılı kesim bir biçimde belirleyicidir. Savaşın nedenlerini saptamak, modern toplumu anlamak açısından da aslidir. Bu savaş aynı zamanda dehşetli merakımızı da cezbetmektedir: Başka hiçbir savaş bu kadar insanın canına mal olmamıştır. Savaşın bir ahlak hikâyesi olarak anlamı, nedensel ve muazzam ölümcüllüğünü bile aşmaktadır. Yüzyıllar süresince dünyaya hâkim olan Avrupa'nın çok-devletli uygarlığı açısından, bu savaş neredeyse bir intihar teşebbüsüdür. Avrupa'nın iki umut felsefesi, liberalizm ve sosyalizm, 1914 yılı Ağustos ayının bir tek çılgın haftasında tükenmiş gibi görünmektedir. Avrupa'nın önde gelen Güçleri, yok olmaya ya da önü alınamaz bir düşüşe koşar adım gitmişlerdir. Sözde formel akılcılığın pratisyenleri olan diplomatlar ve kapitalistler, tekniklerini, kendilerini neredeyse tamamen yok edecek olan bir savaşın emrine verdiler. Kanla sulanan bu dört yıl bize şu soruyu sorduruyordu: İnsanlar, insan toplumu rasyonel midir?

Bu soruya yanıt vermek adına sayısız girişimde bulunuldu. Uzman olmayan bir kişi, savaşın nedenleri üzerine oluşmuş devasa literatüre ne katabilir ki? Ben kendi adıma Joll'un (1984a) ustalıklı tarihsel literatürü sentezini geliştirecek durumda değilim. Yine de bir sosyologun istisnai bir katkısı olabilir: Altta yatan toplumsal modelleri dert edinme ve genel toplum kuranlarına

dönük bir aşinalık. Amprisist tarihçiler bile, kuramın savaşın nedenlerinin belirlenmesinde yardımcı olacağını fark etmiş durumdadırlar.

Tartışmaların büyük kısmı, yurtiçi siyasetin mi Uluslararası siyasetin mi öncelikli nedenleri yarattığına odaklanmıştır. Yurtiçi nedenlerin önceliği lehinde olanlar – (yani, Almanya'da başlayan tartışma) *Primat der Innenpolitik**– nihai nedenleri, sıklıkla bu kitabın daha önceki bölümlerinde kendini gösteren altı farklı Uluslararası ekonomi politikten ikisi, ekonomik ve sosyal emperyalizm dâhilinde aramaktadırlar. Ekonomik emperyalizm altında, sermayenin ihtiyaçları sözüm ona milliyetçi bir ekonomik çekişme ve savaşı yaratmıştır. Sosyal emperyalizm altında ise, yurtdışı saldırganlık sözüm ona yurtiçindeki, özellikle de sınıf mücadelesinin hafifletmek üzere bir rejim stratejisi olarak iş görmüştür. Dış politikanın öncelliğini –realizm ya da *Primat der Aussenpolitik***– savunanlar da bölünmüş durumdadır. "Makrorealist ekol, bütün jeopolitik mantığın, Güçler'i temsil eden devlet adamları tarafından dile getirildiğini savunmaktadır: Devletlerin çıkar çatışmalarına bir çözüm olarak savaş. Jeopolitik krizlere vurgu yapan "mikrorealist" ekol ise, devlet uyumsuzluğu ve yanılma payını vurgulayarak, 3. Bölüm'de tanımladığım devlet kuramına benzer bir "dağınıklık-büyük hata" yaklaşımı geliştirmiştir. Mikrorealizm, tikel jeopolitik konfigürasyonların, bir tür öngörülemezliğe, krizlere ve yanlış hesaplara yol açtığını ileri sürmektedir. Bu "dağınıklık-büyük hata" yaklaşımını vurgulayanlar, savaşı katıksız kazalara ya da insani irrasyonelliğine dayandırarak, savaş üzerine bütün kuramları kesinkes reddetmektedirler.

Emperyalizm, milliyetçilik ve sınıf mücadelesi kuramlarına aşina bir sosyolog, tartışmanın *Innen* tarafına genelleştirici marifetler ekleyebilir. Doğrusu çoğu sosyolog, *Innen* bir sonuca ulaşmak üzere toplumsal değişimi köklü toplumsal-yapısal nedenlere bağlamak, bizim sermayemizdir. Yine de bu mevzubahis sosyolog, *Aussenpolitik*'in öneminin farkındadır. Mevzubahis sosyologumuz aynı zamanda *İnnenpolitik* ile *Aussenpolitik*'i, temelde çok-biçimli devletlere etkide bulunan çoklu iktidar ağlarını da düşünerek birbirine bağlamaktadır. 1914 yılında olanlar, her şeyden önce ya yurtiçi yapıların ya da realist Güçler'in çıkarlarının mantığının bir sonucu değildi. Ne de insani irrasyonellikten ya da kazadan kaynaklanmayla ilgisi vardı. Birinci Dünya Savaşı, öncelikle, 3. Bölüm'de dış politikaya etkide bulunduğunu gördüğümüz, birbiriyle kesişen beş iktidar ağının dördünün etkileşimlerinin öngörülemeyen sonuçlarından kaynaklanmıştı: Sınıflar, "devlet adamları", ordular ve milliyetçi partiler (bunlara ek, beşincisi ise sömürgeci siyasada önemli olsa bile Birinci Dünya Savaşı'na doğru gidişte zar zor seçilebilen tikelci baskı grupları). Bunların farklı rejimler dâhilinde farklı biçimde birbirine geçmesi nedeniyle, Güçler de, yanlış hesaplamaları ve öngörü-

* İç politikanın öncelliği – ç.n.

** Dış politikanın öncelliği – ç.n.

lemeyen sonuçları arttıracak biçimde birbirlerini anlamakta zorlanmışlardı. 1914 yılında, bunların "diyalektik olmayan" birbirine geçmeleri, kitabın bu cildinde tanımlanan iktidar süreçleri açısından dehşet verici bir zirvenin yolunu açacaktı.

Savaşa Giden Yol

Birinci Dünya Savaşı, iki çatışmanın birleşmesiyle başladı. Bu çatışmalardan ilki Avusturya-Macaristan monarşisi ile ona muhalif, komşu Slav Sırbistan'dan destek alan ve Slav Büyük Güç Rusya tarafından himaye edilen Güney Slavları arasında bir Balkan mücadelesi olarak patlak verdi. İkincisi de bir yanda Avusturya, Almanya ve İtalya'dan oluşan Üçlü İttifak, diğer yanda Rusya, Fransa ve Büyük Britanya'dan oluşan İtilaf Devletleri olarak ortaya çıkmış iki Güç kampı arasındaki rekabetti. Her bir kampta Güçler'den ikisi, kendi müttefikleri saldırıya uğradığı takdirde yardıma gideceğini taahhüt etmişti. İtalya ve Britanya, kendi kamplarındaki müttefiklerine kısmen destek verdiyseler de, resmen yardım taahhüdünde bulunmamışlardı. Balkan çatışması kolayca aşılamayacak ve er ya ad geç Avusturya, sorunlu Sırp komşusunu ezmenin yolunu arayacaktı. Ancak yine de neden bu savaş Büyük Güçler arasında yaşanacak bir dünya savaşı olsundu ki? İki çatışmanın birleşmesi hepi topu bir ay içinde yaşanan bir olaylar silsilesiyle gerçekleşecekti.

28 Haziran 1914'te Avusturya tahtının varisi Arşidük Franz Ferdinand, Avusturya'nın Bosna vilayetine bağlı Saraybosna'da bir Slav milliyetçisi tarafından öldürüldü. Avusturya'nın soruşturması, (her ne kadar Sırp hükümetinin bir onayı bulunmasa da) Sırp hükümet çevrelerinin dâhil olduğu bir komploya işaret ediyordu. İzi şüpheli bir biçimde sempatizan hükümetlere uzanan terörizme aşinayız. Zira bu daha seyrek bir durumdur ve daha fazla nefret uyandırır. Avusturya hükümeti, müttefiki Almanya'nın da desteğiyle, 23 Temmuz'da Sırbistan'a kendi toprak bağımsızlığını ihlal edebilecek Sırbistanlı siyasal hareketler üzerinde denetim talebinde bulunan sert bir ültimatom yolladı. Sırplar yardım için Rusya'ya başvurdu. Rusya ya da Avusturya harekete geçseydi, ittifakların da işe karışması muhtemeldi.

Güçler yerel krizin büyük bir krize dönmekte olduğunu görebilirlerdi. 25 Temmuz'da Sırplar, ültimatoma uzlaşmacı bir yanıt verdiler ancak Avusturya restinde kararlı durarak bunu reddetti. Aynı gün Rusya, ordusunu Avusturya üzerine göndermeyi ve müttefiklerinden yardım istemeyi tartışmaya başladı. Teknik nedenlerle (ki birazdan açıklanacak) askeri seferberlik, gerçek savaşa bir adım daha yaklaşmak demekti. 28 Temmuz'da, artık Almanya tarafından da kışkırtılmış olan Avusturya, Sırbistan'a savaş ilan etti. Avusturya'nın saldırı hazırlıkları, arabuluculuğa da zaman bırakacak biçimde ağır ilerliyordu. Ancak Almanya ve Avusturya geri adım atacak gibi değildi. 30 Temmuz'da Rus Çarı, Almanya ve Avusturya sınırında konuşlanmak üzere Rus silahlı

kuvvetlerine genel seferberlik emri verdi. Hem Üçlü İttifak hem de İtilaf Devletleri hızla birbirinden yardım talep etti. 31 Temmuz ve 1 Ağustos'ta Avusturya (Sırbistan'ın yanı sıra Rusya'ya karşı), Almanya (Rusya'nın yanı sıra Fransa'ya karşı) ve Fransa (Almanya'ya karşı) seferberlik ilan edecekti. 1 Ağustos sonrasında savaş ilanları birbirini izledi. Çatışmalar ise Almanya, Fransa ve Belçika'ya saldırdığında, 4 Ağustos'ta başladı. Buna 6 Ağustos'ta Britanya katıldı. İtalya 8 Ağustos'ta tarafsız olduğunu ilan etti ancak 1915 yılında savaşa İtilaf Devletleri tarafında katıldı.

Böylece bazı Güçler kriz sırasında diğerlerinden daha saldırgan davranacaktı. Sırbistan, Almanya ve Avusturya provokatif eylemlere girişti ve Almanya ile Avusturya fiilen işgal edildi. Birçok kişi savaşı Avusturya ve Almanya'nın başlattığını düşünürken (Taylor 1954: 527; Lafore 1965: 268); başkaları ise baskın olan ortak Almanya'yı sorumlu tutmaktadır (Stone 1983: 326-39). Bunu, Sırbistan'ı cesaretlendirmesi provokatif bulunan ve genel seferberliğinin savaşın tırmanmasına yol açtığı düşünülen Rusya takip etmektedir. Britanya'nın doğrudan sorumluluğu, harekete geçen son ülke olması nedeniyle daha azdı. Ancak Almanya, Büyük Güç istikrarsızlığının arkasında Britanya emperyalizminin yattığını iddia etmekteydi. 1914 yılında Alman rejimi, suçu birden ortaya çıkan krize atarak, kendi "saldırganlığını" meşrulaştırdı: Almanya, artık yerleşik hale gelmiş Büyük Güçler'in kuşatmasına karşı kendini savunuyordu. Almanya sadece Büyük Britanya ve Fransa'nın didiklemeyeceği, eşit bir "pasta dilimi" istiyordu. Savaş, Büyük Güçler arasındaki daha kapsamlı bir rekabetten, özellikle de Britanya hegemonyasından kaynaklanmıştı. Ben bu iddiayı hesaba katıyorum ancak büyük ölçüde de reddediyorum. Yine de, diplomasisinin 30 Temmuz'a kadar Britanya'nın tarafsızlığına bel bağlayan Almanya'ya açık caydırıcı işaretler yollamakta başarısız olması nedeniyle, Britanya da "suçlanabilir". Fransa ise, her ne kadar pek çok Fransız Alsace-Lorraine'i geri almak üzere savaşı desteklese de ve göreceğimiz üzere, Fransız gizli diplomasisi hatalı olabilse de, söyledikleriyle uyumlu biçimde sadece Rusya'yla ittifakına uygun davrandı ve kendini savundu.

O halde bu, birincil nedenleri saptamaktaki önceliklerle ilgili bir yöntemdir. Küçük Güç Sırbistan'ı görmezden gelerek, önce Almanya ve Avusturya, ardından Rusya ve daha az da Britanya ve Fransa'ya odaklanıyorum. Bunlardan ilk üçü otoriter monarşiler, son ikisi ise liberal rejimlerdir. Bu durum, devletlerin temsili belirginleşmeleriyle bağlantılı, açık bir *İnnenpolitik* sorusunu ortaya çıkarmaktadır: Parti demokrasisiyle karşılaştırıldığında, (Britanya'yı ilk gruba değil ikinci gruba dâhil ettiğimi de göz önünde tutarsak) monarşi hakkında bilhassa tehlikeli olan bir şeyler mi bulunmaktadır? Bu soruya geri döneceğim.

Sorunun derinliği ortadadır. Bir dizi nedensel süreç hızla birbirine geçmiştir. Tikel bir yapısal çatışma –Avusturya-Macaristan monarşisindeki Uluslararasındaki çatışma– iki genel yapısal sorunla bir araya geldi: Büyük Güçler'in rekabeti ve monarşilerin apaçık militarizmi. Bu birbirine geçmeler, devamında beş günlük bir dünya savaşı arifesinin yaşanacağı iki haftalık diplomatik ve askeri acelecilik, yanlış anlama ve yanlış hesaplama ile tarif edilebilecek çılgın bir sürekli düşüşü yaratacaktı. *Innen* ve *Aussen*, derininde taktiksel, olağandışı ve "dağınıklık-büyük hatalar" olacak biçimde bir araya gelmişti. Savaş, açıkça jeopolitik nedenler uğruna verildiğinden, ben de *Aussenpolitik*'in geniş kapsamını ele almakla işe başlıyorum.

Büyük Savaş'a İlişkin Realist Kuramlar

Realizm (ve aslında herhangi bir rasyonel seçim kuramı) tarafından desteklenen diplomatik tarih, savaşın genel nedenlerini, "devlet adamlarının", diplomatların ve ordu komutanlarının yorumladıkları biçimiyle jeopolitik çıkarlar üzerinden arıyorlardı. Bu yaklaşım üç varsayıma yol açmaktadır: Devletlerin "çıkarları" vardır ya da en azından devlet adamları böylesi çıkarlardan bahsederler; devlet çıkarları sürekli çatışır; ve savaş, tehlikeliyse de, çıkarların korunması mevzubahis olduğunda normaldir. Savaş her zaman potansiyel bir çıktıdır çünkü devletlerin hedeflerine ulaşmalarında (nükleer savaş durumundaki gibi aşırı yıkıcı olmadığı takdirde) rasyonel bir araç işlevi görebilir. Realizm, savaşın fiilen ne zaman, nerede ve nasıl patlak verdiğini açıklamak için, ikinci bir analiz zemini de kurar. Savaşlar, ya (1) bir Güç Uluslararası düzeni yeniden düzenlemek üzere bilinçli şekilde tahrikte bulunduğunda, ya da (2) karmaşık çatışmaların, hatalı öngörülerin ve Güçler'in itimatsızlıklarının, daha az karşılıklı anlayışa ve kabul edilebilirliğin daha dar eşiklerinde savaşlara yol açtığında patlak verir [mikro açıklama budur]. Makro görüşte ise savaş, saldıran açısından açıkça rasyoneldir; mikro görüşte ise savaş, yine rasyoneldir ancak daha düşük düzeyli bir çevresel emniyet ve insan bilinci açısından rasyoneldir – bütün alternatif siyasalar tehlike arz ettiğinde, kabul edilebilir bir risktir.

Realizm, ön kabullerinin gerçek dünyadaki aktörler tarafından da paylaşıldığı noktaya kadar geçerlidir. Bu da iki ön koşul içerir:

1. Devlet adamları, farklı ön kabullere sahip toplumsal kimliklerin taşıyıcısı olduklarında, realizm geçerli değildir. Kuşkusuz devlet adamları her zaman toplumsal kimlikler taşırlar; sadece devletlerinin tarafsız timsalleri değildirler. Ancak bu kimlikler birbirinden kısmen farklı olabilir ya da realist ön kabullerin altını oyabilir, devlet adamlarını farklı biçimlerde hareket etmeye ikna edebilir. Nihayet, devlet adamlarının toplumsal kimlikleri, onları fiilen realistler gibi davranmaya da itebilir. Realist hesaplar insanlık açısından daha

az evrensel ve daha çok belirli toplumsal kimlikleri taşıyan devlet adamlarının ürünü olabilir. Bu da özellikle sıkıntılıdır çünkü 3. Bölüm'de not edildiği üzere, aslında realist diplomasiye dâhil iki güdü mevcuttur: Maddi çıkarlar ve ideolojik ulusal onur.

2. Devlet adamları, fiilen siyasa ve olaylarla olan bağlantıları nedeniyle, sorumlu iktidar aktörleri olmak durumundadırlar. Bunlar başkalarının kuklalarıysa şayet ya da hizipleşmiş başka kişilerin baskısı çerçevesinde mücadele ediyorlarsa, realistler gibi hareket edemezler. Rasyonellik, diğer iktidar aktörlerinin harcı olabilir de olmayabilir de.

Bu bölüm, toplumsal kimliklerin, fiilen, devlet adamları arasında realist davranışı kuvvetlendirme eğiliminde olduğunu göstermektedir ancak realist bir bakış açısından esasen anlaşılamayan bir sonuç elde etmek üzere yapılan kafası karışık, hizipleşmiş baskılar bu eğilime ağır basmaktadır.

12. Bölüm, 19. yüzyıl devlet adamlarının asli toplumsal kimliğinin eski rejimden ayrı olmadığını göstermektedir. Bunlar, aristokrasi, seçkinler ve "daha eski" ticari gruplardan ve egemen etnik, dini ve bölgesel topluluklardan güç alan beyaz erkek akraba grupları ve monark çevreleriydi. Cumhuriyetlerde ise yükselen, varlığını sürdüren aristokrasi, eski kırsal önde gelenler ya da varlıklı "eski" burjuvaziden güç alan farklı "saygın" aileler değildi. Devlet adamlarının "ulusal" hedefleri, kısmen, kendi sınıflarının ve diğer bağlılık temelli toplulukların belirgin biçimde gerici hedefleriyle açıklanabilir. Bu durum, örneğin, Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları boyunca ve hemen sonrasında, "Uluslararası düzen" Fransa'nın yanı sıra önleyici toplumsal reform anlamına geldiğinde ve diplomasi, toplumsal ideolojiler eliyle hayli renklendiğinde, aşikârdır. Peki, bu durum 194 yılının hemen öncesi için de geçerli miydi?

Çoğu diplomat ve tarihçi, toplumsal kimliklerin, devlet adamlarının hesap kitaplarında pek az fark yarattığına inanmaktadır. Pek çoğu ise onları daha büyük bir isim bahşederken –onlar artık *Güç* olmuşlardır– bütün devlet adamlarını kişiliklerinden soyutlar ve böylece belgeler ve diplomasi analizlerinde sürekli biçimde "Almanya saldırdı", "Britanya'nın eli ayağına dolandı" ve benzeri ifadelere rastlarız. Bunun altında yatan, toplumsal kimliklerin hakiki bir dönüşümüdür. Rusya ve Avusturya-Macaristan haricinde, devlet adamları artık resmen hanedanları değil ulus-devletleri temsil etmektedirler. "Hikmet-i hükümet" sözüm ona "ulusal çıkar"a dönüşmüştür – Durkheimcı anlamda, çıkarın maddi hesaplarından ayrı ve ondan üstün bir hedef dâhilinde mutlak ve hatta "kutsal" bir çıkara. Kennan'ın da belirttiği üzere, ortadan kalkan şey, prenslerin sinizmidir: "[Ulus-devleti] kendinde bir şey olarak ele alan bakış açısında, narsistlik derecesinde bir hayranlık vardır. *Onun* simgelerine her daim en yüksek saygıyı duymak gerekir; *onun* davası en yüksek fedakârlığı hak eder; *onun* çıkarları yücedir… Bunlar sınırsız hedeflerdir" (1984: 256-7).

Hatta devlete genellikle bir "O" olarak referans verilmez, bunun yerine, kadim bir otorite figürü olarak kişileştirilir ve büyük harflerle, Ana ya da Baba olarak yazılır. Bu gelenek, devletlere, dilin kurallarından hareketle cinsiyet atfetmekten doğar – böylece Britanya ve Rusya'da, dişil tanımlıkla nitelenerek "(dişil) O'nun" çıkarları, ahlakı, onur, saygınlığı ve ulusal güvenliğinden bahsedilirken, devlet, Almanya'da eril tanımlıkla da nitelenecek biçimde "Babavatan"dır. Avusturyalı devlet adamları, güttükleri çıkarlara uygun olarak sıklıkla daha eski "Monarşi" kavramını kullanarak bir sapma gösteriyorlardı. Devlet adamlarının değişmesi de, genellikle, devlet adamı ve devlet olmak üzere iki aktör ve başkent ve dışişleri ya da şansölyelik (Quai d'Orsay ya da Wilhelmstrasse) olmak üzere iki mekân kategorisinin dillendirilmesine vesile oluyordu. Ne yaparsa, devlet adamlarınca kişilik atfedilen, başkentin diplomatik binalarında meskûn devlet (Ana ya da Baba) yapıyordu. Ulus-devlet de, özellikle bayraklar ve milli marşlar olmak üzere kutsal simgelere sahipti. Umumi resmigeçitler, kiliselerdekine benzer bir davranış üretiyordu: Hürmetkâr duruş (bu durumda, dikkati kaybetmemek) ve güçlü duygular (gözlerde yaş, yürekte heyecan). Ulus-devlet kutsaldı ve halen de öyledir.

Böylece ulusal çıkarlar genellikle maddi çıkarların gerçekten olması gerektiği denli dikkatli biçimde hesaplanmıyordu. Bu çıkarlar genelde açıkça başkalarının çıkarlarıyla bir karşılıklılık içinde de değildi. Bu çıkarlar bilinçsizce taşınmadıkları takdirde, taşınmaları mümkün görünmüyordu. Gayri resmi Anglo-Amerikan ittifakı ya da bütün Güçler'in beyaz olmayan ırklara dönük paylaştıkları hor görmeler benzeri etkili normatif dayanışmalar ve önyargılar, derinde yatıyordu ve nadiren dile getiriliyordu. Diplomatlar, sömürgeleri idare ederken ya da ticaret antlaşmaları için müzakere yürütürken kısmi çıkarları, özellikle ticari çıkarları kabul ediyorlardı. Burada ekonomik baskı grupları en güçlü rollerini icar ediyorlardı. Ancak bunlar da şaşırtıcı biçimde daha geniş jeopolitik tartışmalarına dâhil olmuyorlardı. Bu nedenle Stone (1983: 331) biraz abartarak da olsa şuna dikkat çekiyordu: Diplomatik belgeler ve gizli yazışmaları, "sadece prestij, strateji ve 'yüksek politika' meselelerini dert ediniyordu". Göreceğimiz üzere, "onur" fazlasıyla önemliydi.

Bu devlet-merkezli dünya görüşünün toplumsal olarak nasıl yaratıldığını ve olağandışı olduğunu yalnızca birkaç aktör fark edecekti. Görece dönemini yansıtan bir katılımcı olarak Rus general Kireyev, 1910 yılında günlüğüne içini dökerken, sözlerini bunun doğal düzenin bir parçası olduğunu söyleyerek bitiriyordu: "Biz, aynen diğer güçlü uluslar gibi, topraklarımızı, 'meşru' ahlaki, ekonomik ve siyasal etkimizi büyütmeye çabalıyoruz. Eşyanın doğası da böyledir" (Lieven 1983: 22). Kireyev, "meşru" kelimesiyle arasına, tırnak işareti koymak suretiyle mesafe koysa da, nihayetinde ağırlığı "eşyanın tabiatına" vermektedir. Çoğu katılımcının böyle yapması nedeniyledir ki, jeopolitik rasyonel bir realist sisteme daha çok benzemekte, ortak kurallar ve işaretler içerir

hale gelmektedir. Eski rejimden geriye kalan ulus-aşırılık de realist ön kabulleri pekiştirmiştir. Akrabalık bağları ve kozmopolit aristokratik kültür halen devlet adamlarını bir arada tutan şeydir. Artık her ne kadar pek çok kişi kendi anadilinde yazıyorsa da, çoğu en az üç dil konuşmaktadır ve mektuplarını Fransızca kelimelere Latince takılar getirerek süslemektedir. Bunlar, her ne kadar birbirlerinin devletlerini pek az anladıklarını göreceksek de, çoğunlukla kişisel olarak birbirlerini gayet iyi anlamaktadırlar.

19. yüzyıl sonlarının jeopolitik bilimi, aynı zamanda bunların "ulusal çıkarlar" peşinde olma hallerini de sistematikleştirmişti. *Jeopolitik* terimi, Kjellen tarafından 1880'li yıllarda, "devleti bir goğrafi organizma ya da uzamdaki bir fenomen olarak ele alan bilim" anlamını verecek biçimde türetildi. Kjellen'e göre "sınırlı uzama sahip canlı ve zinde devletler, sömürgeleştirme, birleşme ve fetih yoluyla uzamlarını genişletmenin kategorik siyasal önemine uygun davranırlar" (Parker 1985: 55). Jeopolitikçiler bugün dört "hayati" (ayakta kalmak için olmazsa olmaz) ulusal çıkar tarif etmektedirler:

1. Her şeyden öte, ülkenin teritoryal birliğini savunmak.
2. Usulen jeopolitik emperyalizm ya da toprağı dost bir müttefik ya da bağımlı bir devlet eliyle korumak yoluyla toprak üzerindeki denetimi genişletmek.
3. Küresel bir sömürgeci ve denizaşırı stratejik denetim alanı kurmak üzere yoğunlaşmış iktidarda yaşanan 19. yüzyıl devriminden yararlanmak.
4. Bu ilk üç yöntemi, Güçler sistemi dâhilinde ekonomik ve askeri iktidarı tehdit unsuru olarak kullanarak garanti altına almak.

Bu hedefler, çıkar ve topluluğun ciddi boyutlarda merkezileşmiş ve teritoryal bir kavramsallaştırılmasını belirgin kılıyordu. "Biz" ise yerelliklerin, bölgelerin ya da ulus-ötesi kolektivitelerin değil, bir devletin üyesi olarak, teritoryal açıdan tanımlanır hale geldik. Piyasaların değil, daha fazla toprağın üzerinde denetim elde etmek, kolektif çıkara ilişkin tanımlamalara ya da hesaplamalara basacaktı. Devlet adamları, piyasaları ele geçirmeyi ya da çıkarı reddetmediler ancak bunların yolunun teritoryal denetimden geçtiğini varsaydılar. Ulusal çıkarlara militarizm ve imparatorluk da hizmet etti. Eskinin harita odası, artık diplomasinin ve üst komutanın merkezi; coğrafyacılar da devlet iktidarının akademik hizmetkârları haline geldi. Diplomatlar, rejimlerin jeopolitik olarak hareket edeceğini karşılıklı biçimde anladılar: Kendi topraklarının coğrafi konumlarına ve diğer güçlerin topraklarına müdahale etmek üzere kendi topraklarının başlıca ekonomik ve askeri kaynaklarını hazır hale getirmeye dönük siyasal kapasitelerine bakarak. Palmer'ın bu türden eski rejim jeopolitiğini tanımlayan veciz sözü "Beyefendiler ve Haritalar"dı (1983: xi).

Güçler'in hepsi, topraklarının genişlemesine kendini eşit biçimde adamamıştı ve hiçbiri bu yola diğer hedeflerinden vazgeçmek pahasına sapmıyordu. Alman İmparatorluğu henüz birleşmişti ve teritoryal iştahının "doyup

doymadığı" tartışması sürüyordu (Bismarck'ın görüşü bu yöndeydi). Doğrusu, Alman dış politikası, askeri gücüne karşın, 1871 ila 1905 arasında uzlaşmacı sayılırdı. Amerikalı devlet adamları, yerli Amerikalıları ya da "sarı ırkları" tamamen insan saymamaları nedeniyle, kendilerini pasif buluyorlardı – batılı Güçler'le olan ilişkilerinde de böyle görüyorlardı. Britanya kendi imparatorluğunu daha erken kurmuştu ve artık amacı sadece, barışın ve donanma manevralarının güç gösterisinin sağlayabileceği biçimde, bunu korumaktı. Fransızların, Alsace-Lorraine yeni topraklara dönük ilgisi de azalmıştı. Hem Anglo-Sakson hem de Fransız devlet adamları, iktidara ilişkin daha az teritoryal kuramları, özellikle de Amiral Mahan'ın deniz gücünün yalnızca sömürge limanlarını ve ikmal noktalarını gerektirdiğine –resmi değil "gayri resmi" imparatorluğa– ilişkin doktrinini tercih ediyorlardı (Mahan 1918: 26-8). Coğrafyacılar ise çoğunlukla Alman jeopolitik ekolü ile Fransızların –karşılıklı bağımlılık kuramının erken dönem ifadelerinden birine karşılık gelen– bölgeye, sınırların geçirgenliğine ve Uluslararası işbirliğine dayanan eğilimi arasında bölünmüşlerdi.

Yine de, uzun 19. yüzyıl boyunca, devletin altyapısal güçlerinin büyümesi ve ulusal yurttaşlık, kimliğin ve topluluğun "ulusal" bir anlamına yol açtı. Jeopolitik, kolektif çıkarın açıklamasına binaen giderek popüler hale geldi. Mackinder (1904), Mahan'ı, teritoryal jeopolitikçileri ve milliyetçiliği birbiriyle bağlantılandırarak, dünya tarihinin kara insanlarıyla deniz insanları arasında tekerrür eden bir çatışmadan ibaret olduğunu öne sürüyordu. Kolomb, avantajı deniz insanları lehine çevirmişti; demiryolu ise bu yeniden tersine döndürecekti. Rusya ya da Prusya ise bir dünya imparatorluğu kurmaya yazgılılardı. Dünya artık jeopolitikçilerin istiridyesiydi. 1890ların "yeni emperyalizmi" dâhilinde, Güçler, kısır Afrika toprakları için kapışıyorlardı ve resmi, mecburi ittifaklar kurdular. 1914 yılı itibariyle, bütün devlet adamları jeopolitik ve küresel açıdan düşünüyorlardı ve bunların "ulusal çıkar" algılarının popüler bir yankısı da mevcuttu.

Yurttaşlık, milliyetçilik ve kutsal jeopolitik çıkarlarla birlikte modern ulus-devletin yükselişi, böylece açıkça realist ön kabulleri sağlamlaştırdı. Devlet adamları, (daha önce yaptıkları gibi) liberalizmi bastırabilme arayışıyla, realist yola teşne hale geldiler. Böylece realizm, 1914'ü açıklamakta daha sosyolojik bir açıklamadan destek alabilecekti. Pek çok realistin de bunu kabul ettiğini belirtelim: Morgenthau (1978) savaşı, devlet adamlarının tehlikeli bir güçler dengesi sistemini sürdürmelerine dayandırmaktadır ve bu nedenle de savaş, devlet adamlarının diğer kimliklerinden ya da motivasyonlarından bağımsız biçimde, herhangi bir çağda yaşanabilirdi. Ancak Rosecrance (1986: 86-8) pekişmeyi not etmektedir. Rosecrance, daha geniş, daha teritoryal devletlerin popüler milliyetçilikle hemhal olmasının, ulusal çıkarın daha "askeri-siyasal" tanımlarının ortaya çıkmasını sağladığı belirtmektedir. Her iki yazar da, sırasıyla güçler dengesi ya da askeri-siyasal dünya açısından bakıldığında,

saldırgan jeopolitiğin sistemli ve görünürde realist olduğunda hemfikirdir. Rasyonelliğin, tutarlılığın ve sistemin bu iki görüşün işaret ettiğinden daha zayıf olduğunu göstermeyi umuyorum.

Güçlerin 1914'e yol açan sözde sistemli, realist konfigürasyonu neydi? Jeopolitik, 1815 yılından sonra bir nebze değişmişti. Sonrasında, 8. Bölüm'ün de açıkladığı üzere, en büyük iki Güç, fethedilemez olarak görülen ve çoğu Avrupalı yayılma rotasını şaşırtan Rusya ve Büyük Britanya olacaktı – Rusya Asya'da, Britanya batısındaki deniz yolu boyunca etkin olacaktı. Britanya'nın ticari gücü, aynı zamanda, benim *hafif* ya da *uzmanlaşmış* hegemonya dediğim olguya dönüşecekti. Bunu Fransa, Prusya, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu izleyecekti. Yüzyılın büyük kısmı boyunca, diplomatik istikrar Britanya ve Rusya'ya, uzmanlaşmış Britanya emperyalizmine ve Avrupa Uyumu'na*, nihayet bu altı devlet arasındaki güçler dengesine dayanıyordu. 1910 yılı itibariyle Britanya denizlere hâkimdi ve ticaretin başını çekiyordu ancak endüstriyel açıdan Avusturya ve Fransa'yı yenilgiye uğratarak Avrupa kıtasında baskın konuma gelen Almanya'nın arkasında kalmaya başlamıştı. Fransa sürekli, Avusturya hızla, Türkler ise ölümcül biçimde geriliyordu. Rusya gücünü korudu; Asya'da topraklarını genişletti ve Avrupa topraklarını modernleştirdi ancak rejimi, artık istikrarsızlaşmıştı.

Dönüşüm iki aşamada gerçekleşecekti. 1880lerden 1902 yılı civarına kadar olan ilk aşamada, birbirinden ayrı iki çatışma alanı vardı. Merkezi Kıtasal Güçler, yani Avusturya, Almanya ve İtalya, komşuları Fransa ve Rusya'nın müttefikliğine karşı bir Üçlü İttifak oluşturdu. Almanya ve Fransa, Ren üzerinde, Avusturya ve Rusya, Balkanlar ve artık Türklerin çöküşüyle doğan iktidar boşluğu üzerinde rakabet halindeydi. Küresel zeminde her bir Güç kendi başınaydı; ancak esas çatışmalar (Asya'da) Britanya, Fransa ve Rusya arasındaydı. Ancak Almanya'nın ve donanmasının süregiden yükselişi ve de Rusya'nın Japonya'ya karşı savaşında 1905 yılındaki çöküşü, bir zemin kaymasına ve ikinci aşamaya geçişe neden oldu. Britanya artık Fransa ve Rusya'ya bir şekilde ayak uydurmuş, gerçekte hiçbir şey vaat etmemekle birlikte, İtilaf devletlerine kısmen katılmıştı. Bu durum, İtalya'nın tarafsızlık ilan etmesi dışında (ki daha sonra İtilaf'a o da dâhil olacaktı), 1914 yılındaki nihai dengeydi.

İlk realist ekol, bu dönüşümlerden süzülen bir jeopolitik mantığın önceliğini ileri sürüyordu. Bu ekol, bazı keskin retorik sorular sormaktaydı: Dünya düzenindeki böylesi kökten değişimlerin beraberinde savaşın *gelmemesi* nasıl mümkün olabilirdi? Bu Güçler'in yükselişleri ve düşüşleri *zaten* savaşlara –

* Orijinali *Concert of Europe*; 1815 yılında, Viyana Kongresi'nden Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçerliliğini sürdüren, Avusturya, Prusya, Rusya ve Birleşik Krallık'ın kurucu unsurları olduğu Avrupa devletler sistemidir. Herhangi bir yazılı kuralı ya da sürekli kurumsallığı bulunmamasına karşın, Büyük Güçler arasındaki krizlerin konferanslar ve müzakereler yoluyla çözülmesini sağlamıştır – ç.n.

Kırım, Avusturya-Prusya, Fransa-Prusya ve Rus-Japon Savaşları– neden olmuyor muydu? Dünya tarihinin diğer dönemlerindeki güçler dengesinde yaşanan benzer değişimlere savaşın eşlik etmediği hiç olmuş mudur? Bu değişen parametreler üzerinden 1914'ün iki cephesini anlayamaz mıyız? Doğuda Balkanlar'ı istikrarsız kılan Avusturya-Rusya rekabeti değil miydi? Batıda Balkanlar'daki bir uzlaşmazlığı dünya savaşına çeviren, Britanya ve Almanya rekabeti değil miydi? Almanya'nın 1914 yılında her iki cephede de saldırıya geçerek, bu iki cepheyi birleştirip bir dünya savaşına dönüştüren şey, Almanya'nın Rus modernleşmesinden –ve Almanya'nın zirve noktasına vardığı ve görece bir düşüş içine girebileceğinden– duyduğu korku değil miydi?

Makrorealizm, Temmuz 1914'teki olayları açıklamanın zorluğunu kabul etmektedir. Savaşa giden yolda, çok küçük bir deha ortaya çıkmışsa da, buna muazzam bir insani yanılma payı eşlik etmiştir. Böylece ikinci "dağınıklık-büyük hata" vurgusunu yapan mikrorealist ekol, hızla değişen bir senaryonun belirsizliklerine yanlış hesaplamalarına işaret etmektedir: Çok sayıda hata yapılmıştır: Alman liderler, Britanya'nın tarafsızlığı ve Fransız ordusunun direncini yanlış hesaplamışlardı; Britanya yeterli uyarı sinyali vermemişti; Ruslar kendi seferberlik kararlarını baştan savma almıştı; Avusturyalılar ise gözü karaydı. Albertini'nin 1914 yılının Haziran ve Temmuz ayları üzerine yazdığı üç ciltlik (1952, 1953, 1957) muazzam eser, bütün bunların etkili olduğunu gösteriyordu; Grey, Sazonov, Bethmann, Berchtold ve diğerlerinin ahmaklıklarının ve yanlış anlamalarının aksine, savaştan kaçınılabilirdi.

Ancak bu diplomatik kirlilik dâhilinde bile mikrorealist modeller mevcuttu. Morgenthau'nun (1978: 212-8) da vurguladığı üzere, bir güç sistemleri dengesi, özellikle de ittifaklara dayananı, doğal olarak belirsizliklere gebeydi. Hiçbir Güç, ne statükoyu korumak üzere ne kadar "gücün" yeterli olduğunu hesaplayabilir ne de müttefiklerinin ve görünürdeki düşmanlarının davranışlarını tamamen öngörebilirdi. Bu nedenle, sistem güçlerin eşitliğini gerektirse de, her bir iktidar, güç üstünlüğü üzerinden sağlanan bir ihtiyat payını hesaba katmak durumundaydı. Fakat sistem dinamik iken ve bütün Güçler kendilerini aynı seviyede güçlendiremezken, önleyici savaş (görece güç oranı kötüleşmeden saldırmak) Güçler tarafından potansiyel açıdan rasyonel görülerek, güçler dengesine içkin bir olasılık haline geliyordu. Eğer Güçler mevcut dengeye itimatlarını yitirirse, birinden biri saldırabilecekti.

Giderek kötüleşen bir krizin ortasında, karar almanın zemini de daralacaktı. Güçler, artık diğerlerinin hareketlerini öngörememeleri nedeniyle, daha dar alternatifleri tercih edeceklerdi. Tercihleri ise diğer Güçler'de bir dalgalanma yaratacak ve onların tercih imkânını daraltacaktı. Savaşa giden yol böylesi bir dalgalı ve içe kapanan bir diplomatik sarmalı içeriyordu. Saldırı Balkanlar'da başladı; sonuçları ise diğer Güçler'i dalgalandırdı ve sırayla onların da tepkileri, diplomatik zincir üzerinden geri yansıdı. 55 milyon Avrupalı ve

Amerikalının ölümünden Arşidük'ün katilleri veya Sırbistan ya da Avusturya rejimleri mi sorumluydu? Gavrilo Princip, sıktığı kurşunların sonuçlarına hayatının sonuna dek hayret etti. Nedensel zincirin başlamasına yakın, umutsuz aktörler, bölgesel bir savaşı kötünün iyisi olarak görüp riske girdiler. Büyük bir savaş bir sonuca bağlanmayabilirdi – pek çok diğer aktörün kesin olmayan tepkilerine bağlıydı.

Avusturyalı devlet adamlarının Sırbistan'ı cezalandırmamaya karar vermesi, diğer muhalif ulusları isyana teşvik edebilirdi. Rejim, savaşın riski ne olursa olsun, aşağılanmakta kurtulamamıştı. Genelkurmay başkanı Conrad, "Monarşi boğazından yakalandı ve boğularak ölmekle kendini saldırıdan korumak üzere son çabasını sarf etmek arasında bir seçim yapmaya zorlandı" açıklamasını yapacaktı (Albertini 1953: II, 123). Kuşkusuz Rus rejimi de bundan memnun olabilir ve Sırbistan'ın teröristleri cesaretlendirdiği gerekçesiyle cezalandırılmasına göz yumabilirdi. Alman devlet adamları da bu açıdan bakıyorlardı: Tek güvenilir müttefikleri olan Avusturya'nın yaşamasına izin verilmek zorundaydı; Balkan sorununun, Avusturya ve Sırbistan arasında kalması sağlanmalıydı. Böylece top artık Rusya'da olacaktı. Rus rejimi, Sırbistan'ı savunmak adına kendini bir savaş tehdidine mecbur hissedecek, yine de arabuluculuk ve anlaşmazlığın çözülmesi arayışında olacaktı.

Güçler, yalnızca, 25-28 Temmuz arasında Ruslar açıkça geri adım atmadığında, büyük bir savaşla karşı karşıya olduklarını anladılar. Avusturya ve Almanya artık bu riske girmek adına yeni nedenlere sahipti. Avusturyalı devlet adamları kendilerini köşeye sıkışmış hissediyorlardı: Artık savaştan kaçınmak demek, Sırbistan'ın değil, milliyetçileri iyice kızdıracak biçimde kendilerinin sözünden dönmesi demekti. Hem Avusturyalı hem Sırp liderler uzlaşmak istemiyordu ancak Avusturyalıların tavrını Alman liderler de sertleştiriyordu. Top şimdi Almanya'daydı. Alman devlet adamları, Rusya'nın saldırgan yanıtına karşı biraz panikledi ancak önleyici bir savaşın cazibesine kapılmışlardı. Ruslar, Üçlü İttifak altında Almanya'nın müttefikini savunacağının farkında olmalarına karşın, şaşırtıcı biçimde Avusturya *ve* Almanya ile savaşmaya hazır görünüyorlardı. Eğer Rusya bir hesaplaşmaya hazırlanıyorduysa, Almanya'nın bakış açısına göre, bu hesaplaşma, Rus ordusunun modernleşmesi tamamlanmadan (ki 1917'de tamamlanacaktı) ve Avusturya daha fazla zayıflamadan olmalıydı. Peki, Almanya parlak konumundan sürekli biçimde mahrum kalacağı zayıf bir konumda mıydı? Şansölye Bethmann-Hollweg hüzünlü bir şekilde "Gelecek, üstümüze giderek korkunç bir kâbus gibi çöken, sürekli büyüyen Rusya'nındır" diyordu. Bethmann ve Moltke (1866-71 fatihi değil, genç olanı), Alman Genelkurmay Başkanı, Rusya'ya karşı önleyici bir savaşın "hesaplanmış riskinden" bahsediyordu (Stern 1968; Jarausch 1969). Bunlar suçu Rusya'nın "saldırganlığına" yükleyebilirlerdi. Suçlamak, diğer Güçler'in, özellikle

de açıkça bocalar haldeki Britanya'nın yanı sıra kendi kamuoyunu etkileyebilmesi açısından da önemliydi.

Artık Britanya'nın tepkisi kritik hale gelmişti. Almanya açısından Fransa ve Rusya'yla savaşa tutuşmak hesaplanabilir bir riskti; Britanya ile de savaşmak ise neredeyse intihar demekti. Ancak Alman liderlerin çoğu, 29 Temmuz sonrasına dek Britanya'nın ya savaşa girmeyi erteleyeceği ya da tarafsızlık ilan edeceği fikrindeydi. Avusturya'yı hayatta tutmak üzere, Almanya Avusturya'yı Sırbistan'a saldırtmak durumundaydı. Almanya, Avusturyalıları kaynaklar batıdan doğuya aktarılana kadar Rusya'yı engellemekte kullanırken, hızlı bir şekilde Fransa'yı da karşısına almalıydı. Fransızlar, Britanyalılar onlara destek vermeden önce hızla aynen 1870'te olduğu gibi anlaşmaya zorlanmalıydı. Sonrasında Britanya, Fransız sömürgelerini ele geçirebilirdi. Şimdi bu riski almaya değerdi çünkü Almanya'ya dönük gelecek anlaşmazlıklar daha büyük olacaktı. Böylece Almanlar savaş ilan etti ve Fransızlar ve Ruslar için bütün ihtimalleri yok ettiler. Bunlar artık İtilaf müttefikliğinin askeri anlamında kendilerini savunmak zorundaydılar. Britanyalı devlet adamları tereddütteydi ancak Alman saldırısının Kanal'ı tehdit ettiğine inanarak savaşmaya karar verdiler. Yumurta kapıya dayanınca bütün Güçler, hasımlarının saldırgan olduğunu ispata çalışacaktı.

Görünürde, mecburi de olsa iyi nedenlerle, kimse geri adım atmadı. Her aşamada Güçler'in her birinin devlet adamları, gerginlik ya da daha kötüsü arasında bir seçime zorlandıkları gerekçesini öne sürecekti (Remak 1967: 147-50). Temmuz 1914'te dahi, devlet adamları halen, önceden analiz etmiş olduğumuz daha geniş jeopolitik parametreler dâhilinde alternatif hareket patikalarının avantajının hesabını yapıyorlardı. Realist rasyonellik ise halen apaçıktı. Rasyonel bir hedef üretemediyse, bu, hızlı biçimde değişen durum dâhilinde diğerlerinin tepkisini öngörmenin zorluğuna bağlı ve (Sırbistan, Avusturya, Rusya ve Almanya'nın) en "saldırgan" eylemlerinin etki-tepki zincirinin başlangıcına yol açması nedeniyle olabilirdi. Bu türden bir akıl yürütme, "dağınıklık-büyük hata" vurgusunu yapan realist ekolce ilave edildi.

Realist Açıklamanın Eleştirisine Giriş

Bu bahiste kusurlar ve konuyla ilgisiz sözler de vardır. Yine de iki realist *Aussen* ekolünün kavramları –devlet adamlarınca izlenen (ve muhtemelen popüler milliyetçiliğin desteklediği) kutsal ulusal jeopolitik çıkarlar, uzun vadede rasyonel biçimde izlenen, krizlerde ise afallayan– Büyük Savaş'a giden yolun belirli bir kısmını açıklıyor gibi görünebilir. Son yirmi yıl süresince açıklamalar neredeyse tamamen diplomasiye yoğunlaştı ve hemen her zaman buna benzer çözümlemeler yaptı (Mansergh 1949; Albertini 1952, 1953, 1957; Taylor 1954; Lafore 1965; Schmitt 1966). Yine bu bakış açısına ilişkin üç temel sorun vardır:

Savaş güçler dengesinin jeopolitik bir yeniden düzenlemesinin kaçınılmaz bir sonucu değildir; bu savaş böylesi bir yeniden düzenlemenin rasyonel aracı olarak görülemez; ve *hem* realist jeopolitik mantık *hem de* diplomatik hatalar, kısmen toplumsal-yapısal güçler tarafından model alınmaktadır.

Büyük Güçler'in yükselişi ve düşüşünün bu dönemde neden barışçıl biçimde üstesinden gelinebileceğine ilişkin iki neden vardır. İlk neden, "güçler dengesi"nin aslında bu ciltte tartışılan ya da gerçekte Avrupa tarihindeki her şeyden oldukça farklı olmasıdır. Güçler dengesi, ilk defa, Büyük Güçler'den biri kazanırken diğerinin kaybetmek zorunda olduğu –ve her ikisini de muhtemelen modern savaş eliyle mahvolacağı– gerçek bir sıfır toplamlı oyunu andırıyordu. Savaşlar, (Morgenthau'nun ileri sürdüğü gibi) Güçler'in belirli bir diziliminin kaçınılmaz sonucu değildir. Daha gerçekçi bir "realist" yaklaşım, savaşların belirli hedeflere yöneltilmiş olduğu olgusundan başlayacaktır. Weber'in de söyleyeceği üzere, devletler, kârlarını korumak ya da dünyaya kendi ideal değerlerini dayatmak için "maddi ve ideal çıkarlar" adına savaşmışlardır. Gördüğümüz üzere savaş, yüzyıllardır Büyük Güçler'in hem sömürgelerini hem de Avrupa ticareti ve topraklarını güven altına alıyordu. Ancak artık kolayca ele geçirilecek kârlı sömürgeler yoktu (ve yerliler her durumda artık daha sert direniyorlardı). Avrupa'nın Büyük Güçler'e bölünmüş olması ve küçük ülkelerin her birini diğerlerinin koruması nedeniyle, bütün bütün yutulabilecek herhangi bir küçük Güç de bulunmuyordu. Yalnızca Balkanlar daha az kurumsallaşmıştı; oradaki bir savaş da, genel bir felaket değil, daha çok rasyonel, hedefe dönük bir faaliyet olurdu. Yine, eski zamanların (ve 20. yüzyılın sonlarının) aksine, fethedilen halklara dayatılacak bir büyük ideoloji de mevcut değildi: Katoliklik, Demokrasi, Uygarlık, Sosyalizm ya da Faşizm. İdeolojik olarak bütün Güçler ilk olarak meşru müdafaayı öne sürüyorlardı.

En son Avrupa savaşları, küçük Alman devletlerine dönük (iki kere) Prusya tarafından gerçekleştirilen Avrupa'daki son kârlı yağma operasyonlarıydı. Bu bir hayli önemliydi: Geniş toprak kazanımları, 1860lar ve 1870lerde, görece düşük bir bedelle ve Almanya tarafından gerçekleştirilmişti. Başka bir kitabımda da (Mann, 1988) iddia ettiğim gibi, Güçler, kendilerini büyük yapan bu düzenlemeleri kurumsallaştırdılar. Biz, bu savaşın nedenlerini bulmak adına, belki de, Güçler arasındaki ilişkilerin genel konfigürasyonundan ziyade dikkatimizi *devletlere*, özellikle de Alman devletine yöneltmeliyiz.

İkinci neden birincisini kuvvetlendirmektedir. Britanya artık fiilen iki Güç ile aşık atmaktaydı. Almanya'yla savaş sonuçlanmış ancak Birleşik Devletler'le sonuçlanmamıştı, ne de her iki tarafı da uzaktan takip edebiliyordu. Britanyalı diplomatlar, Amerikalar'daki Amerikan askeri kaynaklarıyla aşık atmanın imkânsızlığına karşı omuz silkerek, donanmasının çoğunu geri çekerek ve siyasetçilerin kulağına Birleşik Devletler'in Kanada'yı işgal etmeye niyetlenmesi halinde Britanya'nın buna engel olamayacağını fısıldayarak,

değişimlere gerçekçi bir yaklaşım sergiliyorlardı (Kennedy 1985: 107-9, 118-19). Sonraki yarı yüzyıla doğru, Britanya'nın yerini sonraki hegemon Birleşik Devletler'in alması barışçıl biçimde, hatta işbirliği içinde gerçekleşti. Savaş, jeopolitik yeniden düzenlemeye zorunlu olarak eşlik etmemektedir.

Kuşkusuz bu iddiaya, Almanya sadece üç yüz mil ötedeyken, Birleşik Devletler'in üç bin mil ötede olmasını belirten bir yanıt verilebilir. Endüstriyel, ticari, hatta donanma rekabeti bıktırıcı olabilirdi ancak Almanların Kuzey Denizi'ne, Kanal limanlarına ve İngiliz kıyılarına dönük tehdidi farklı bir düzene aitti. Britanya hem Almanya hem de Birleşik Devletler'le baş edecek kaynaklardan yoksundu. Jeopolitik mantık, daha yakın olan Alman tehdidine yoğunlaşmayı telkin ediyordu. Nihayet Amerikalılar Kanada'yı ele geçirmediler ve hatta bunun üzerine düşünmediler bile. Ne de Amerika kıtasını Britanya'ya yaklaştırmak adına donanma egemenliklerinden yararlandılar. Amerikalılar, Pasifik'teki emperyalizmleri yoluyla da gösterdikleri üzere öyle pek de erdemli değillerdi ancak bu iki Güç arasındaki işbirliği, ulus-ötesi bir ekonomik ve ideolojik dayanışmada temellenmişti. İki ülke aynı dili konuşuyordu, (liderlik düzeyinde) aynı etnik ve dini gruplara dayanıyorlardı, benzer parti demokrasisi sistemini paylaşıyorlardı ve birbirilerinin en büyük ticaret ve yatırım ortağıydılar. Rejimler birbiriyle savaşmak *istemiyordu*; savaşsalardı, böyle bir savaşa girmek için kendi yurttaşlarını ikna etmekte ciddi zorluklar yaşayacakları aşikârdı. Anglo-Sakson toplumu, dağınık, normatif bir topluluktu, savaşı kendi küçük hırgürlerinden uzakta tutmakta başarılı bir ideolojik iktidar ağıydı ve halen de öyledir.

Bu Anglo-Sakson normları, ulus-ötesi işleyen pek çok mekanizmadan daha güçlüydü. Ancak bunlar, bir anlamda, bütün Batı'nın normlarının yalnızca abartılı birer versiyonudur. Batı, çok-iktidar-aktörlü bir uygarlıktı. Dini, kültürü, seküler felsefeleri, siyasal kurumları, ekonomisi, monarşik ve soyluluk şeceresi ve artan biçimde faşizmi – bunların hepsi Güçler arasında ve üzerinde normatif bir dayanışmayı getiriyordu. Zamanında pek çok kişi, bunun, çıkarın büyüyen jeopolitik ve teritoryal farklılıklarını engelleyebilirdi. Diplomasi ise aynı zamanda, barışı sağlamak ve çatışmaları uzlaştırmak üzere tasarlanmıştı. Örneğin, sömürgeci farklılıklar genellikle –gözü kara bir girişimden kaynaklı bir "olay"dan bir karşılıklı savaş tehdidi "krizi"ne, arabuluculuğa, ortak bir konferansa ve nihayet bir uzlaşma anlaşmasına doğru– düzenli bir sıraya yerleştiriliyordu. Diplomasi, anarşik bir kara delik dâhilinde tehdit ve kasıntılıktan ibaret değildi. Aynı zamanda normatif anlayışlar ve görgülü uzlaşmalar demekti.

Doğrusu, uzlaştırıcı diplomasinin arkasında yaygın savaş karşıtı normlar yatıyordu. Özellikle liberalizm vasıtasıyla aktarılan Aydınlanma mirası, insan toplumlarının farklılıklarını, rasyonel, barışçıl tartışmalarla çözebileceği yönündeydi. Liberallerin vurguladığı üzere, kapitalizmin ulus-ötesi görünümleri

devlet arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılıkları muazzam derecede arttırıyordu. Barış lobisi, liberaller ve finans sermayesinin çevresinde dönüyordu. Onların rasyonelliğinin gücü, savaştan kaçınmaya yarayabilirdi.

Barış lobileri, realist yaklaşımın oldukça endişe verici olan "gerçekçi" sorunu sorabilirlerdi. Almanya, Birleşik devletler gibi hâlihazırda Britanya'yı, onun tarafından sözüm ona egemen olunan ekonomik düzen dâhilinde geride bırakırken, neden yıkıcı bir savaşın riskine *girmeliydi*? Önde gelen Alman sanayicilerinden Hugo Stinnes, 1911'de durumu şu can alıcı sözlerle açıklıyordu: "Bize barışçıl kalkınma için üç ila dört yıl daha verin, Almanya Avrupa'nın tartışmasız efendisi olacaktır" (Joll 1984a: 156). Stinnes haklıydı; 1930ların sonu söz konusu olsaydı yine haklı olacaktı; 1990ların sonu için de öyle. Stinnes'in barışçıl, ağırlıklı olarak piyasa egemenliğine işaret eden sözlerinin, nihayet –Almanya ve Avrupa için *üçüncü* bir şansın eşiğinde– bir Alman rejimi tarafından dinlendiğini umalım (Bu satırları, Alman birliğinin yeniden sağlandığı 3 Ekim 1990 tarihinde yazmıştım). Dinlemiş olsalardı, önceki rejimler de hem Almanya hem de bütün dünya açısından yaratılan bir sürü sıkıntıdan kurtulmuş olacaklardı.

Bu nedenle, Almanya'nın ya kazanç ya da kuşatmaya ya da Britanya hegemonyasına karşı sadece meşru müdafaa adına saldırıya geçtiği hiç de doğru değildi. Britanya artık hegemonik değildi ve 8. Bölüm'de de gördüğümüz üzere, uzmanlaştığı "hegemonik" ticari hizmetler de artık diğer Güçler'in etkin yardımı sayesinde sağlanıyordu. Daha sonra "kuşatma"nın Almanların girişimlerinin, kısmen de milliyetçi hezeyanın kısmi sonucuydu. Ancak her şeyden önce Alman saldırganlığı, fiilen savunmada olmadığı için meşru müdafaa değildi. Alman realist ve kapitalist çıkarlar, statüko tarafından –isterseniz buna kuşatma ve Britanya hegemonyası da diyebilirsiniz– kızışmış bir savaştan daha iyi korunurdu. Böylece suç, pek çok tarihçinin varsaydığı gibi Alman iktidar aktörlerine atılabilirdi. Diğer Güçler de kabahatliydi. Ancak biz halen kolektif çıkarların ve Batı'nın daha pasif normlarının üzerinden nasıl atlandığını açıklamak durumundayız. Savaşın saf realist ya da kapitalist çıkarların dışında, sosyolojik nedenleri de vardı.

Muhtemelen, büyük kısmı savaşın tarihsel olarak bir tür normal spor addedildiği eski rejimden devşirilen devlet adamlarının toplumsal kompozisyonuna dönmemiz gerekiyor. Ancak saldırganlık doğrudan, monarşilerdeki eski rejim askerleri ve devlet adamları arasındaki salyaları akan militarizmden kaynaklanmıyordu. Bunlardan barış lehine olanlar da vardı. Eski rejimin ulusaşırılığı henüz yok olmamıştı. Monarklar aile dayanışmasını sürdürüyorlardı; ileri gelenler, akrabalık, Aydınlanma ve kilisenin ulus-ötesi kültürlerine iştirak ediyorlardı. Savaşa saygı duysalar da, bu, sınırlı, özel ve profesyonel bir savaştı, (1792-1815 arasında onları fena halde hırpalamış olan) ulus dolayımıyla meşrulaştırılmış bir kitle seferberliği savaşı değildi. Eski rejim militaristi ancak

kitlesel katliamlar, yıkılmış ekonomiler ve devrilmiş rejimler yaratabilecek bir kitle seferberliği savaşı arayışında değillerdi. Pek çok general kısa süre içinde terörün zincirlerinden boşalacağını anlamıştı; amiraller o güzel süslü gelinlerini, savaş gemilerini batmak üzere yollamaya yanaşmıyorlardı.

Böylece daha saldırgan Güçler'deki pek çok devlet adamı ve kumandan aslında bu savaşa dair uyarılarda bulunmuşlardı. Avusturyalıların çoğu, monarşinin Rusya'yla yapılacak bir savaştan sağ çıkamayacağını ileri sürüyordu. Avusturya genelkurmayı, ordularının Sırbistan ve Rusya'ya karşı kendiliğinden etkin biçimde seferber edilemeyeceğini haber verdiler. Nihayet Ağustos 1914'te her ikisi de gerekiyordu. Almanlar etkin askeri destek için Avusturya'ya güvenmesine, Fransa ve Rusya'yla kendiliğinden savaşa girmesine ve öncelikle Britanya'nın tarafsızlığı sağlanmadan kimseyle savaşmayacağını söylemesine karşın, onları Avusturya'nın istikrarsızlığının savaşa çektiği uyarısında bulunuyorlardı. Alman amiraller, Britanya donanmasıyla baş edemeyeceklerini açıkça bildiriyorlardı. 1914'te bütün bunlara ihtiyaç duyuldu. Ruslar, İstanbul'a giden en iyi yolun gizlilik olduğunu düşünüyordu; Almanya'yla savaş yalnızca rejimin hayatını tehdit etmeye yarardı. Rus generaller bir modernizasyon programının ortasında bir savaşa girmenin sıkıntısına dikkat çekiyor; amiraller ise donanmanın doğu Baltık Denizi ile Karadeniz'de kapana kısılabileceklerini söylüyorlardı. Yine 1914'te olan oldu.

Doğrusu, bu üç monarşide de diğer rejim hizipleri pek de kötümser değillerdi ve ötekiler ise fikirlerini değiştirmişler ya da paniğe kapılmışlardı. Hatta felaket tellalları, Temmuz ayının sonu ve Ağustos ayının başında yüreklere korku salmaya başlamışlardı. Yine de daha sakin zamanlarda pek çok kişi, olasılıkları hesaplıyor ve onları kusurlu buluyordu. Nihayet onlar haklı çıktı. Bütün bu korkular gerçek oldu. Savaş her üç monarşi için de kötüye gitti. Hiçbiri ayakta kalmadı.

Böylece savaş, rasyonel jeopolitiğin rasyonel bir sonucuydu. Savaşın asıl başlatıcıları –Avusturya, Alman ve Rus monarşileri– yine savaş yoluyla yok oldular ve pek çok kişi de zaten bunun olabileceğine ilişkin güçlü bir imkân, hatta ihtimal görüyordu. Böylece Avrupa savaşa sürüklendikçe, devlet adamları da neler olduğunu ve bu olanlardaki rollerini açıklamakta zora girdiler. Pek çoğu, kader metaforuna başvurdu. 3 Ağustos günü akşamüstü, Sir Edward Grey, Dışişleri Ofisi'ndeki penceresinden aşağıda uzanan sokağa bakıyor ve şu meşhur sözleri sarf ediyordu: "Bütün Avrupa'nın ışıkları sönecek. Onları şu hayatımızda tekrar yanarken görür müyüz, bilemem." Şansölye Bethmann-Hollweg ise "herşey kontrolden çıktı ve taş yuvarlanmaya başladı... Avrupa'nın ve halkımızın üzerine çökmüş, beşeri iktidardan daha muazzam bir kıyamet görüyorum" sözlerini sarf ediyordu. Rus Dışişleri Bakanı Sazonov, 25 Temmuz'da "bu meselede aklını kaybetmekten" korktuğunu söylüyordu. Çar, Alman büyükelçisine, savaşın, seferberliği durdurup, gök

kubbeyi işaret ederek "Bize yardım edebilecek bir tek O var" demedikçe kaçınılmaz olduğunu bildiriyordu. Çar'ın içişleri bakanı ise ekliyordu: "Kaderimizden kaçamayız." Taşkın girişimler bile kader olarak görülebilirdi. İmparator Franz Josef, nihayet, Avusturya'nın Sırbistan'ı cezalandırmak ve bunun sonuçlarına katlanmak sorunda olduğunu iddia ediyordu. Genelkurmay Başkanı'na "eğer Monarşi mahvolmaya yazgılıysa, en azından adabıyla mahvolsun" demişti. Franz Josef'in bambaşka bir adabı muaşeret anlayışı vardı (Albertini 1953: II, 129, 543, 574; Joll 1984a: 21, 31).

Bu aktörler kendi rasyonelliklerini sorulamıyorlardı. Geçer akçenin insan aklından çok güçlerin olduğunu fark etmişlerdi. Sonraki eleştiriler yumuşak davranıp, onları mazur görmeyecekti. Savaş usulen irrasyonel olduğundan (belirtilen hedeflerine ulaşamamıştı) ve savaşın başını çekenler güçlü bir şüpheyle malul olduğundan ya da böyle olduğu bilindiğinden, bu aktörler de irrasyonel olmak durumundaydılar. Bu argüman, bütün eski rejimlere ve yönetici sınıflara, milliyetçi hareketlere ve hatta bir bütün olarak Avrupa uygarlığına doğru genişletilebilir. Savaş, eski rejimin kendini beğenmişliği, "mahşerin atlılarının ... kendi tarihsel geriye yürüyüşleri dâhilinde geçmişle çarpışma hazırlığı" (Mayer 1981: 322); tipik örneği Almanya olan otoriter, militarist monarşinin kaçınılmaz çöküşü (Fischer 1967; Berghahn 1973; Geiss 1984); "aşırı milliyetçilik yoluyla diplomasinin çöküşü (Schmitt 1966: II, 482); sosyal Darwinizm'in zaferi (Joll 1984c; Koch 1984) ya da kapitalizmin "örgütlü", şirket merkezli emperyalist aşamasının Sanayi Devrimi liberalizmi üzerindeki zaferi (Hilferding ve Lenin'in yorumları)olarak değerlendiriliyordu. Diğerleri açısındansa Freud'un kuramlarının tam da bu yıllarda ve bu bağlamda ortaya çıkması (Freud 1914'te Avusturyalı bir vatanseverdi) kaçırılmayacak bir fırsattı: Avrupa, devletçi hezeyanın teşvikiyle, Tanatos'un, ölüm arzusunun kollarındaydı (Todd 1979: 60-1).

Ancak bu türden açıklamalarda, benim bütün tartışmamda da mevcut bir sorun vardır. Realizmin tam aksine, "Güçler"e, bunlar gerçekte tekil birer aktör olmadıkça, basitçe bir rasyonalite ya da irrasyonalite dili atfedemeyiz. Belirli bir biçimsel anlamda, onlar [Güçler] tekildirler. "Onlar" müzakere ederler, tehdit ederler ve savaş ilan ederler. Aslında ise bunu yapan devlet adamlarıdır. Fakat devlet adamları çoğuldur. "Avusturya-Macaristan", dışişleri bakanı Berchtold, Avusturya ve Macaristan başbakanları Stuyck ile Tisza, İmparator Franz Josef Sırbistan'a verilecek ültimatomu imzaladıklarında; İmparator, genelkurmay başkanı Conrad'ın arz ettiği genel seferberlik emrini ve Berchtold'un arz ettiği savaş ilanı içeren telegramları imzaladığında, savaşı başlatacaktı. Yine de bu beş birey çeşitli karakterler ve inançlara sahipti ve aynı zamanda siyasal iktidarın çeşitli ağlarına dönük belirginleşme noktalarını temsil ediyorlardı. İhtiyatlı eski imparator kendi hanedanlığını, tercihen Slav ıttifakıyla ve savaş olmaksızın korumanın derdindeydi. Genelkurmay başkanı,

savaştan yana hizbi temsil ediyordu. Uzun zamandan beri Sırpların monarşiyi kurtarmak üzere gerekirse ezilmeleri gerektiğine inanıyordu – ve (Williamson 1988: 816'ın öne sürdüğü üzere) bir savaş kahramanı haline gelmeyi ve böylece gerçek aşkıyla evlenebilmeyi istiyor gibi görünüyordu. Tereddütlü dışişleri bakanı ise Almanların baskısına karşı hassastı, Avusturya şansölyesi deneyimsizdi ve Macaristan başbakanı ise dışişleri meselelerine ilgisizdi.

"Avusturya'nın" kararı ya da davranışı mefhumları uydurmadır. Avusturya nihayet Sırbistan'a karşı cesurca hareket etmiştir çünkü (Arşidük'ün öldürülmesiyle şoka girmiş olan) Berchtold vasıtasıyla yapılan Alman baskısı, Conrad'ın İmparator'un endişelerinin ve iki başbakanın zayıflığının üstesinden gelmek üzere yaptığı baskı ile birleşmiştir. Bu anlatı bile Avusturya siyasetinin iktidar ağlarının karmaşıklığını aşırı basite indirgemektedir. Bir "Güç" olan Avusturya, bir aktör olmaktan çok, merkezinde Franz Josef olacak biçimde muhtelif diyalektikolmayan yollarla belirginleşen bir kuvvetler alanıdır. 10. Bölüm'de de gördüğümüz üzere, Franz Josef, kendi kısmi böl-ve-yönet yeteneğini azamileştirmek amacıyla, anayasayı, güçlerini ve kendi kraliyet konseyinin içeriğini kasten belirsiz bırakıyordu. Bunun sonucu ise hizipçilik olacaktı.

İmparator zaman zaman bütün hiziplerin merkezinde olduğunu rahatsız edici bir şekilde tecrübe ediyordu. 1911'de, dışişleri bakanı Aerenthal'a yaptığı muameleden şikayet ederek, genelkurmay başkanı Conrad'a şiddetli bir azar çekecekti: "Aerenthal'e yapılan bu sürekli saldırıları, bu iğnelemeleri yasaklıyorum ... İtalya ve Balkan sorunları üzerine sürekli tekerrür eden suçlamaları kendime yöneltilmiş sayıyorum. Politika – bunu yapan benim ... ve bu bir barış politikasıdır (Albertini 1952: I, 351). Ancak Franz Josef'in politika yaptığı falan yoktu. Bu çok-biçimli devlet dâhilinde, o, bazıları yurtiçi bazıları (Alman baskısı gibi) yurtdışından doğan, bazılarıysa (Güney Slav milliyetçiliği gibi) sınırlarının bir yanından diğerine yayılan bir dizi belirginleşmiş iktidar ağının merkezi noktasıydı sadece. Realist "rasyonelliğin" ondan ve onun danışmanlarından öğreneceği çok şey vardı: Hedeflerin tutarlılığı ve bu hedeflere ulaşmak üzere verimli araçların seçilmesi, çarpışan iktidar belirginleşmelerinin birbirine geçmiş mücadelelerine bağlıydı.

Sorun, Avrupa toplumunun genel irrasyonelliği sorunu değildi. Sorun, iki dizi rasyonel hesaplamanın, iki öngörülemeyen yol dâhilinde birbirini etkilemesiydi. İlki, yurtiçi ve jeopolitik bütün devletlerde, fakat her birinde farklı, geçici davranışlar halinde birbirine geçiyordu. Bu nedenle, ikincisi, diğer Güçler'in tepkilerini birinin diplomasisinden çıkarmak zorlaşıyordu. Sorun, irrasyonel aktörlerde değil, tepkileri öngörülemez ve nihayet yıkıcı olan çeşitli stratejiler izleyen, çoğul kimliklere sahip çoğul aktörlerdeydi. Böylece burada devlet adamlarının ve "Güçler"in arkasında yatan asli iktidar ağlarını teker teker saymak durumundayım. Devletlerin temsil meselesinde belirginleşme-

sinin iki biçimini, monarşiyi ve parti demokrasisini birbirinden ayırarak, işe devlet adamları ve ordu komutanlarından başlayacağım.

Monarşilerdeki Devlet Adamları

12. Bölüm, dış politikanın ve savaşın geleneksel olarak, monarkın özel ve kısmen "yalıtık" imtiyazlarından olduğunu gösteriyordu. Üç monarşide de savaş, anayasal açıdan özel kalmayı sürdürdü. Böylece önemli olan, monarkın fikirleri ve mizacıydı. Bu durum, Kayser II. Wilhelm'in büyükannesi Kraliçe Viktorya'nın otoritesine saygı gösterdiği ancak onun halefi amcası VII. Edward tarafından çileden çıkarıldığı İngiliz-Alman ilişkilerinde farklıydı. Buna, Wilhelm'in fevri, abartılı mizacı ve askeri üniforma içindeki çalımının da eklenmesi, "İngiliz-Alman ilişkilerinin kötüleşmesine kişisel ve önemli bir katkıda bulundu" diyordu Kennedy (1980: 400-9; cf. Steiner 1969: 200-8). Ancak savaşa giden yolda hiçbir monark gerçekten dış politikaya egemen olacak bir karaktere ve Bismarck'a kadar, bir başbakana sahip değildi. Çar II. Nikolas güçsüzdü. Hassasiyeti barış doğrultusundaydı ancak danışmanları tarafından savaşa ikna edildi. İhtiyar ve kısıtlı Franz Josef, uzun ve acı deneyimler vesilesiyle oldukça ihtiyatlı hale gelmişti. Yine de o da savaşa razı geldi. Kayser II. Wilhelm kararsızdı – lafta saldırgan, militarist ve ırkçı, fiili bir krizde ise tereddütlü, hatta bazen dehşete kapılmış haldeydi. Söylediklerini yaptıklarıyla desteklemeye ikna edilmişti. Bu rejimlerde kimlerin tatlı dilli olduğunu ortaya çıkarmak zorundayız.

Monarkla görüşme ve onu etkileme imkânı, otokratik ve yarı-otoriter rejimlerde siyasetin merkezi *idi*. Ülkeler modernleştikçe, bu süreçler de daha karmaşık hale geldi. 9. Bölüm'de Almanya'da merkezin etrafında belirginleşmiş en az onbir siyasal iktidar ağı olduğunu görmüştük. Alman dış politika oluşturulmasında, dört farklı iktidar ağı, doğrudan Kayser üzerinde etkide bulunmaya yönelikti:

1. Şansölye, dışişleri bakanı ve Prusya savaş bakanının başını çektiği sivil ağlar, diplomatlar da dâhil olmak üzere bu bakanlıklara akıl vermeye yönlendirilmişti. Bunlar anayasal açıdan sorumlu olmasalar bile, (16. Bölüm'de gördüğümüz üzere) devlet yönetiminin kendisinin içinde yerini almış, sayıca artan milliyetçi "partileri" de içerecek biçimde, Reichstag'ta, Prusya Rejimi içinde ve böylece kamuoyunda bir karşılık buluyorlardı. Yönetimin hem realist devlet adamlarını hem de "aşırı sadık" devletçi milliyetçileri içermesi nedeniyle tutarsız hale gelen sivil ağlar, artık dikkatli diplomatik hesaplamalardan daha çok saldırgan dış politikayı savunuyorlardı.

2. Askeri ağlar, esas olarak ordu yüksek komutası, ilaveten amirallikler ve geçici savaş konseyleri, bu kurumların açık bir komuta zincirine sahip olmaması nedeniyle ve her ne kadar toplumsal dayanışmayı etkileseler de, kurum-

sal açıdan da tutarsızlardı. Büyük oranda Junkerlerden ve diğer aristokrat gruplardan devşirilmişlerdi, kısmen onları ve kısmen de bu dönemde büyüdüğüne şahit olduğumuz dar, kast-benzeri militarizmi temsil ediyorlardı.

Muğlâk anayasa, bu ilk iki ağların dâhilinde ve aralarındaki çatışmaları yatıştıramadıkça, başka iki geçici iktidar ağı ortaya çıktı:

3. Üç "kabine" (ordu, donanma ve sivil) morankın hanesinden, monark ve bakanları arasındaki sözde yönlendirilmiş bilgiden kaynaklanıyordu ancak aslında, özerk hareket eden saray kurumlarıydı.

4. Başta önde gelen askeri yetkililerin, bakanlar olmaksızın Kayser'le kişisel olarak görüşebilme hakkı olan *Immediatstellung* sistemi, 19. yüzyılda sivil ve diğer yetkilileri de kapsayacak biçimde genişledi. Böylece zengin ailelere mensup kişiler, diğer bütün kanalları baypas edebiliyor ve Kayser'i doğrudan etkilemeye çalışabiliyorlardı.

Bu dört ağın bazen arasındaki bazense içindeki ilişkiler, açık değildi ve genelde istikrarsızdı. Bu ağlar, belirli krizlere geçici yanıtlar üretebiliyor, nihayet (9. Bölüm'ün gösterdiği üzere) otoriter monarşinin, modern sanayi toplumu dâhilindeki Hohenzollern güçlerini muhafaza etmekte yaptığı gibi kesimsel böl-ve-yönet stratejisinin de parçasıydılar. Bu ağlar, parlamentonun açıklığını, sivil-bürokratik ve askeri-bürokratik hesap verilebilirliğini azaltmayı hedefliyorlardı (bir örnek olarak, maalesef Kayser'in ne kadar kişisel iktidar kullanmasına sıkışmış bir tartışma için Bkz. Hull 1982; Rohl ve Sombart 1982 içinde Rohl'un, Kennedy'nin ve Deist'in yazdıkları; ve Eley 1985). Böylece dış politikada "entrika, komplolar ve kan davaları hızla çoğalabilecekti" diyordu Cecil (1976: 322). Önceki bölümler, bu Alman trajedisini ortaya koymuştu. Prusyalı atasının aksine, Alman devleti, nihai kararların alınabileceği en ufak bir alan bile kurumsallaştırmamıştı. Bir hükümdar vardı ancak bağımsızlık yoktu.

10. Bölüm, Franz Josef'in böl-ve-yönet stratejisinin daha kişisel ve hanedan merkezli olması nedeniyle, Avusturya iktidar ağlarının daha gevşek ve Alman versiyonuna göre daha az kurumsallaşmış olduğunu tartışıyordu. Bu hükümdar, gerçek bağımsızlığı kendisi üzerinden kurumsallaştırmaya çalışıyordu. Ancak (önceki bölümlerin de gösterdiği üzere) modern devletin –bu devletin çok-uluslu karmaşıklıklarıyla ağırlaştırılarak– genişleyen kapsamı etkin kişisel bağımsızlıktan (Nietzche'nin üst-insanını değil) bir tür canavar yaratmıştı. Rus yönetiminin pek fazla ele almamışsam da, o da, Çar'ın kulağına fısıldamak ve saray dedikoduları için rekabet eden bakanlıklar arasında keskin bir hizipçiliğe yol açacak biçimde, oldukça hanedanlık merkezli, hatta otokratikti.

Ancak çok-biçimli entrika ve hizipçilik, kaosla ayın şey değildi. Almanya'nın dört üst-seviye belirginleşmesi etrafında kaynaşmış etkileyici siyasal iktidar ağlarından 9. Bölüm'de bahsedilmişti. O bölümde böl-ve-yönet strateji-

lerinin sonucunun, iktidar aktörlerinin (sosyalistlerin, sol liberallerin ve etnik azınlık partilerininkiler haricinde) çatışan hedeflerinden kurtulmakta başarısızlık olduğunu not etmiştim. Bu nedenle, yurtiçi siyasetinde de olduğu üzere, belirginleşmeler öncelikli değildi, "bir yol kat ediyorlardı". Tercihlerden pek az bunlar arasında yapılıyordu. Bunun, savaşın esas nedeni olduğunu göreceğiz. Bu dört ağdan ikisi daha az doğrudan belirginleşmişti. Devlet adamları çok büyük ölçüde eski rejimden devşirilmişlerdi. Bu nedenle de yalnızca kısmen, daha popüler bir ideoloji olan *milliyetçilik* üzerinden belirginleşiyorlardı. Ancak milliyetçilik onlara –orta ila üst düzey devlet görevlileri ve devletin eğitim kurumları aracılığıyla taşınması nedeniyle– hem dışarıdan hem de içeriden baskıda bulunuyordu. İkinci olarak, eski rejim bileşenleri olarak bunlar, birer *kapitalist* ya da en azından modern endüstriyel kapitalist olarak da belirginleşmiyorlardı. Yine de birer gerici olarak, kapitalizmin düşmanlarına, işçi sınıfına ve sosyalizme karşı değişmez bir nefret besliyorlardı. 1900 yılı itibariyle "düzen partisi" olarak yerleşikleşmek, hâlihazırda kapitalizm yanlısı olmak demekti. Devlet adamları daha doğrudan biçimde *monarşi yanlıları* ve *militaristler* olarak belirginleştiler. Hemen hepsi saray adamıydı. Bunlardan birinin sözleriyle, "yönetici sürü"yü oluşturmuşlardı. Sürüler, panik yaratırlardı ancak cesur değillerdi. Şansölye ve pek çok devlet bakanı Kayser'in akıl sağlığından şüpheliydi ve onu kısıtlamak gerektiğini tartışıyorlardı. Ancak hiçbir zaman harekete geçmediler: "Buna cüret etmediler çünkü Kayser akıllı da olsa kıt anlayışlı da olsa, Bismarck dışında hemen hepsi, devlet adamı olmadan önce birer saray mensubuydu" (Albertini 1952: I, 160).

Monark resmi olarak dış politikaya karar veriyor gözüküyordu, ancak gerçekte karar veren, böl-ve-yönet stratejisiyle ve saray oyunlarıyla, monarşizmdi. Bu eğilim, savaşa giden yolda pek yardımcı olmayan bir rol üstlendi. Askerler de öyle. Kayser'in çevresinin, kabinesinin ve *Immediatstellung*'u tecrübe edenlerin büyük kısmı soylu muhafazakâr ailelerden gelen görevlilerdi. Ordu, eski rejimin antrenman sahasıydı. Monarkın etrafını elit muhafız alayları sarmış durumdaydı. Sıkıyönetim her zaman düzeni korumak için kullanılıyordu.

Üst Komuta

Alman ordusunun bu özgün niteliklerinin bir kısmı, bütün rejimlerde de bulunabilir. Ordu hizmeti, anayasal ya da otoriter, bütün monarşilerde eski rejime hâkim olmayı sürdürüyordu. Monarklar, saraylar ve üst komuta, birlikte hareket ediyor, birlikte düşünüyor ve birlikte savaşıyordu. Ordu hayatının ritüelleri halen aristokrasi ve kraliyet ilişkisini vurguluyordu (Bazıları bugün bile vurgulamaktadır). Harp akademisinden mezuniyet, terfi, nişan alma, tatbikatlar ve karşılama törenleri, bunların hepsi baskın bir kraliyet değerler sistemi altında gerçekleşiyordu. Önde gelen görevliler ya doğuştan soyluydu ya

da hizmetlerinin mükâfatı olarak asalet unvanı almışlardı. Görevlilerin düzeni ise beyefendiliği gerekli kılıyordu. Ordunun boyutu büyüdükçe ve zorunlu askerlik (Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri dışında) geneli kapsadıkça, orta-sınıf çocukları da bu dünyayı birer askeri öğrenci ya da yedek subay olarak tecrübe edeceklerdi. Bütün bunlar, orta-sınıfı can damarından yakalamak üzere bir eski rejim stratejisi olarak görülebilir ancak bu durum aynı zamanda eski rejim dayanışmasına karşı iki tehdit de içeriyordu: Biri genel bir tehdit, diğeriyse ülkeye göre değişen bir tehdit.

Değişken sonuç, görevli kuvvetlerin artık toplumun siyasal gerilimlerinden bir kısmını taşıyor olmalarıydı. Burjuvaziye karşı "eski çürümüş düzen", teknokratik modernleşmeye karşı aristokrat muhafazakârlığa dönüşmüştü. Britanya ve Almanya gibi, eski rejim-burjuva çatışmasının büyük oranda çözüldüğü yerlerde, ordu modernleşme yoluna görece yumuşakça geçti. Fransa'da birlik, ancak Dreyfus davasına dönük mücadelelerin ardından sağlanabildi. Avusturya ordusu, savaş uyumunu bozacak biçimde, hanedanlık denetimini savunanlarla parlamenter-kabine denetimini savunanlar arasında bölünmüştü (Stone 1975: 124; Rothenberg 1976: 79). 1914 yılı itibariyle Rus üst komutası, farklı ordu birlikleri üzerinde tek bir stratejiyi uygulamanın imkânı kalmayacak biçimde bölündü. Rusya, geleneksel generaller istihkamı savunurken, modernleşmecilerin kendi kuvvetlerini demir yolunun belirlediği cephelere yaymasını savunması sırasında savaşa girdi ve kuzey ve güney cepheleri berbat biçimde koordine edildi (Stone 1975: 17-27). Rus görevli kuvvetleri artık, monarşiye giderek güvenini yitirmiş olan liberal teknokratlarla kuşatılmıştı. Bunların sadakati de üç yıllık yıkıcı savaşa dayanamadı.

Ancak liberal ya da otoriter, bütün rejimlerin karşı karşıya kaldığı daha genel bir sorun vardı. Görevli kuvvetler, orta-sınıfı ve eski rejimi bir araya getirse bile, aslında saklanan, ortadan kaldırılan, nihayet rejim ve bütün sivil toplum için potansiyel olarak yıkıcı olan bir şey*di*. Askeri eğitim ve taktikler, artık aristokrasinin, aslında herkesin gündelik yaşamından çıkarılmıştı. Spor ve minder dövüşlerinin de artık savaşla ilgisi kalmamıştı. Ordu, kendi içinde etkin biçimde hiyerarşik olarak bütünleşik, dışarıdan gizli, dışarının bilgisine çok az sahip dev bir fabrikaya dönüşüyordu. Fakat içeride olan şey, savaşın endüstriyelleşmesi nedeniyle son derece önemliydi. Askeri taktikler saldırgan, önleyici ve diplomasinin ve nihai askeri zaferi elde etmek üzere ittifakın önemini gizleyen engellenmiş kısıtlı teknokratik sinyaller haline gelmişti.

Üst komutanın teknokratik planları, devlet adamlarını önceden ayartabilirdi. Bunun olup olmaması, hesap sorulabilirlik kanallarına bağlıydı. Parti demokrasileri bu kanallardan fazlasıyla sağlıyordu çünkü bu demokrasiler, yurtiçi baskı adına orduları kullanan despotik monarşilere direnerek doğmuşlardı. Britanya'da, Fransa'da, Amerika Brileşik Devletleri'nde ve İtalya'da üst

komuta planları genelde hükümet tarafından inceleniyordu (Steiner 1977:189-214; Bosworth 1983: 44-60). 1914 yılında Fransız seferberliği, generallerin homurdanmalarına rağmen, beklenmedik sınır çatışmalarından kaçınmak için Poincare tarafından sınırın on kilometre gerisinde konuşlandırılmıştı. Fransız hükümeti de Marshall Joffre'nin Belçika'ya saldırma planını veto etti çünkü bu saldırı Britanyalıları soğuturdu. Yine de Britanya ve Fransız orduları arasındaki İtilaf üzerine müzakereler, kabineden beş yıl boyunca gizli tutuldu ve diplomatlara da zorla kabul ettirildi. Bunlar bugün bile tartışmalı durumdadır. Üç monarşide de denetim normalin çok altındaydı. Kabine hükümeti olmaksızın, başkomutan sıfatını elinde bulunduran monark ve genelde fiili komutaya sahip erkek akrabaları, saray oyunlarına dayanan bir denetime sahiplerdi. Avusturya ordusu, 1914 yılı itibariyle hanedanın asıl "ulus-ötesi" dayanağıydı. Kendi imparatorluklarını *yaratan,* görünürde Rus ve Alman ordularıydı. Alman ordusu devlet içindeki sıradışı etki derecesini bir dizi parlak, hızlı ve az zayiatlı zaferlerine borçluydu. Güçler, kendilerini büyük yapan şeyleri kurumsallaştırma eğilimindedirler. Bismarck'ın düşüşünden sonra, Alman ordusunun hesap sorulabilirliği, Reichstag'a karşı sorumlu olan savaş bakanlığının otoritesi genelkurmay ve askeri kabinelerin otoritesinden önce sarsılınca, fiilen azalmıştı. Reichstag bu durumla, yedi yıllık askeri bütçeyi reddetmek yoluyla başa çıkabilirdi ancak buna hiçbir zaman cüret etmedi (Craig 1955: 6. Bölüm).

Ancak ordular, askeri iktidarın nasıl işletilmesi gerektiği hususunda birlik değillerdi. Çeşitli ordu ve donanma hizipleri, pek az siyasi denetim ya da askeri uyum üzerinden rekabet ediyordu (Herwig 1973: 175-82; Kitchen 1968). Ordular diplomatik yeterlilik ya da çıkarla ilgilenmiyorlardı. Alman ordusu üstünkörü Rus-karşıtı, donanma ise İngiliz-karşıtıydı; ancak "yönetici sürü", ne jeopolitiği, ne *Weltsiyasal* ya da *Mitteleuropa*'yı (daha sonra tartışılacak), ne ittifak sistemini ne de ekonomik seferberliği ciddiye alıyordu. Savaş alanı uzmanlığına ve yurtiçi muhafazakârlığa odaklanmış durumdaydılar. Aralık 1912'de kurulan adı çıkmış Alman Savaş Konseyi'nde, generaller görünürde Rusya'ya karşı bir "önleyici savaş" ihtiyacı konusunda Kayser'i ikna etmişlerdi – iddia edildiğine göre, Almanların savaşı planlarken asıl gerginliği buydu. Donanmanın hazır olmaması gerekçesiyle bunu protesto eden Amiral Tirpitz, bu planı (neredeyse savaşın fiilen başlayacağı güne denk gelecek biçimde) onsekiz ay boyunca erteleyebilmişti. Ancak görünürdeki bu yeri göğü inleten karar, fiilen hiçbir savaş hazırlığına yol açmayacaktı. (Rusya'yı tecrit etmek üzere) herhangi bir diplomatik hazırlığa, bir savaş ekonomisinin sorunlarına, hatta ordu-donanma koordinasyonuna bile dikkatle yaklaşılmadı (Rohl 1973: 28-32; Hull 1982: 261-5). Ordular ve donanmalar dar bir Teknokratik militizme sıkışıp kaldılar.

Askeri iktidar kendi dünya-tarihsel momentine, 1914 Temmuz ayının sonu ila Ağustos ayının başı arasında ulaştı. Savaş fiilen, bir dizi askeri seferberliğin, 28 Temmuz ile 4 Ağustos arasında savaş ilanlarına dönüşmesiyle başladı. Rus ve Alman seferberlikleri, kilit önemdeki yükselişlerdi.

Rusya'da Çar, siyasetçilerin büyük kısmı ve yeni genelkurmay başkanı Yanuşkeviç, Avusturya ve Almanya'ya karşı birlikte genel seferberlik yerine –Avusturya'nın gözünü korkutmak ve Almanya'yı tahrik etmemek adına– tek başına Avusturya'ya karşı kısmi seferberlikten yanaydı. Yanuşkeviç Çar'a (ve Almanlara) 25 Temmuz'da Avusturya'ya karşı kısmi bir seferberliğin mümkün olduğu izlenimini bıraktı. Ancak ordu üst komutası kendisini hızla, trenyolu ağının durumunun genel seferberlikten başkasına izin vermeyecek durumda olduğu konusunda bilgilendirdi. Generaller onları endişelendiren şey –askeri verimlilik– üzerine bir tebligat yollayacaklardı. Diplomatik tepkilerle başa çıkma, yani, fiilen hangi Güçler'le savaşabileceklerini hesaba katma sorumluluğu onlarda değildi.

Artık saray oyunları çılgın bir hal almıştı. 29 Temmuz'da Çar, biri kısmi diğeri genel olmak üzere iki seferberlik emri imzalayarak kararını geciktirdi. Yanuşkeviç ikisini de sineye çekerek, sonraki otuzaltı saat içinde, önce genel, sonra kısmi, sonra yine genel seferberlik uydulama emri alacaktı. 30 Temmuz günü akşam 5:00'te, savaşa giden nihai adım olarak, ordulara genel seferberlik emrini aktardı. Karargâh görevlilerinin bunun ardından herhangi bir karar değişikliğini önlemek için telefonların kablolarını söktüğü söylenir! Almanlar derhal seferberlikten haberdar oldular ve (kendi planları dâhilinde) bunun fiilen savaş anlamına geldiğini varsaydılar. Nihayet üst komuta, Çar'a Rus birliklerinin iki ila üç hafta süresince savunmacı seferberlik konumunu koruyabilecekleri konusunda teminat vermişti. Dışişleri Bakanı Sazunov, 26 Temmuz'da Alman büyükelçiyle yerlerini değiştirirken afallamış görünüyor ve "Kuşkusuz seferberlik sizinle de savaşta olduğumuz anlamına gelmiyor, değil mi?" diye soruyordu. Bu soruyu "Muhtemelen kuramsal olarak öyle" diyordu Alman büyükelçi ve devamla "ancak düğmeye bir kez basıldı ve seferberlik makinesi, hiçbir şeyin durduramayacağı biçimde harekete geçti" yanıtını veriyordu (Albertini 1953: II, 481). İşte bu o uğursuz "düğme" metaforu böyle ortaya çıktı! Ancak bu uyarı bile Rusların olayın ciddiyetini, seferberliğin Almanya'da aldığı tehlikeli anlamı idrak ettirmedi.

Ne Rus ne de Alman liderler, üzerinde uğraştıkları genel seferberlik ile kısmi seferberlik arasında neredeyse fark olmadığını anlamadılar. Üçlü İttifak'ın askeri anlaşmaları, Almanya'yı, Rusya yalnızca Avusturya'ya karşı seferber olsa bile genel seferberlik emri vermeye zorluyordu. Bu da derhal Rusya'yı genel seferberlik ilanına itecekti. Dahası, bu aşamada *herhangi bir* Rus

seferberliği bir hata olacaktı. Almanya'yı tahrik edecek ve Avusturya cephesindeyse diplomasinin askeri sonuçlarını yok sayacaktı. Rusya ne kadar uzun süre sessizce durursa, Avusturya seferberliği Avusturya ordusunu o kadar Sırbistan'a, Rus sınırının uzağına gönderecekti. Sonrasında Rusya seferberliğe ve işgale karar verdiğindeyse, Avusturya savunması hazırlıksız yakalanmış olacaktı (Albertini 1953: II, 290-4, 479-85, 539-81; cf. Turner 1968; Schmitt 1966: 249-56, Rus bakış açısını yansıtıyor).

Hikmet-i hükümeti ve ulusal çıkarları hesaplamak, akademik çalışmalar ve seminerlerle uğraşan realistlerin işidir. Ancak değişen ve tehlike arz eden koşullar altında hızlı karar vermek farklıdır. Rus Sarayı tek kelimeyle bununla başa çıkamadı: Ordu mensupları yalnızca teknik olarak zar zor olabilen neyse onu istiyordu; dışişleri bakanı savaştan kaçınmak istiyor ancak askeri ilişkiler hakkında çok az şey biliyordu ve saray üzerinde çok az etkisi vardı; büyük dükler kendi aralarında bölünmüşlerdi; Çar'ın konsantrasyon süresi sınırlıydı; Çariçe ise Rasputin tarafından yönlendiriliyordu. Rusların gerginliği tırmandırması, bölünmüş sorumluluklar, tacın yetersizlikleri ve monarşinin elverişli olduğu sonuçsuz ayak oyunlarından kaynaklanmıştı. Dağınıklık kuramı, Rusya için geçerliydi.

İkinci tırmanma ise Almanların 31 Temmuz'daki yanıtıydı: Savaşa hazır olma ilanı (*Kriegsgefahr)* ve Rusya'ya ya seferberliğini iptal etmesi ya da savaşa girmiş olduğu yönünde verilen yirmi saatlik ültimatom. Alman seferberliği, nefes alacak bir delik bırakmayacak biçimde savaş anlamına geliyordu. 1905 tarihli Schlieffen planının teknik karışıklıkları ve kesin zaman çizelgeleri, 12. Bölüm'de ele alınmış olan saldırgan askeri taktikleri daha da geliştirdi. Birlikler, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un –yani, tarafsız ülkelerin hepsinin– sınırları *boyunca* seferber olmuş ve yoğunlaşmıştı. Hollanda, Moltke'nin 1911 tarihli plan değişikliği gereğince saf dışı bırakılmıştı ancak bu durum, saldırının diğer kısımlarını asli hale getirmişti. Plana göre, Lüksemburg tren yolları, seferberliğin ilk gününde, (Belçika'daki) Liege de üçüncü gününde işgal edilmiş olmalıydı. Alman seferberliği bir kez başladığında, artık tarafsızlık ihlallerinden ve aynı şekilde Fransa'yla neredeyse kesin, Britanya'yla ise muhtemel olan savaştan kaçınamayacaktı.

Yine de, şaşılacak biçimde Alman üst komutası bunu belli etmedi. Şansölye, seferberliğin Belçika'nın tarafsızlığının derhal ihlal edilmesini de içerdiğini 31 Temmuz'a kadar açıklamadı. Ne de, bütün yabancı üst komuta bundan şüphelense de, Avusturyalı müttefikleri bunu kesin olarak biliyordu. Kayser, Liege'nin işgali meselesinden, 4 Ağustos'ta işgal anında haberi olmuştu. Şansölyenin de farkına vardığı üzere, bu girişim Britanya'yı da savaşa sokacaktı ancak planı değiştirmek için artık çok geçti. Almanların savaşa giden yolda son adımı, üst komuta tarafından, siyasal kanallardan bağımsız olarak atıldı. Ortada derli toplu bir kabine yoktu. Şansölye Bethmann ve genelkurmay baş-

kanı Moltke, sadece Kayser'e bağlılıklarıyla ve kendi etki kanallarına sahip olmalarıyla eşitti. Amiral Tirpitz genelkurmay başkanında daha düşük bir konumdaydı ancak daha etkili bir saray mensubuydu. Kayser'in kafa karışıklığı arttıkça, ruh hali de izleniyor ve istismar ediliyordu. Moltke, 1912'den beridir önleyici savaşı savunuyordu. Kayser'in savaşçılığını istismar ederek, onu, 30 Ağustos'ta *Kriegsgefahr*'ı, bir gün sonraysa ültimatomu yayınlamaya ikna etti. Kendi kurmay subayları vasıtasıyla, Moltke, Avusturyalı üst komutaya, Rusya'ya karşı seferber oldukları takdirde Alman desteğinin sağlanacağına ilişkin kişisel taahhütte bulundu. Bu hususta Avusturya dışişleri bakanı Berchtold "Berlin'de yöneten kim, Moltke mi Bethmann mı?" diye soracaktı (Turner 1970: 109). Tirpitz'in cevabı ise ikisinin de olmadığı yönündeydi:

> Siyasi ve askeri liderler arasındaki savaşın yürütülmesinin siyasal-stratejik sorunları ya da dünya savaşının manzarası üzerine süregiden kolektif müzakere diye bir şey yoktu. Ben, gerçekleştiği anda donanmaya ilişkin sorunlar yaratan Belçika'nın işgalinden bile haberdar değildim. [Albertini 1957: III, 195, 250-1]

1912'den itibaren, Moltke, dışişleri bakanı Jagow ve Bethmann belirli aralıklarla önleyici savaş yönünde baskı yapıyorlardı. Yine de sanayicilere ya da maliyecilere, böylesi bir savaşın ekonomik sonuçlarını tartışmak üzere başvurmuş değillerdi (Turner 1970: 84-5). Ordu, diplomatlar ve kapitalistler, kendi farklı devlet iktidarı ağlarını farklı özel politikaları üstlenmek üzere etkileyerek, kendi bildiklerini okuyorlardı. Bunların üzerindeki tek kişi, kafası karışık bir Kayser'di. Berlin'de de dağınıklık hâkimdi.

Viyana'daki "dağınıklık-büyük hata" ise askeri ve diplomatik iktidar ağları arasındaydı. Mareşal Conrad'ın askeri planlar üzerindeki egemenliği tartışmasızdı ancak onun da Avusturya'nın düşmanlarının kim olacağına karar veren diplomasi üzerinde ne gücü ne de denetimi vardı. Son dakikadaki Alman baskısı, Avusturya'yı Sırbistan'ın yanı sıra Rusya'ya karşı da seferber olmaya zorlamıştı. Böylece savaşı başlatan, saldırısına dönük en uzun hazırlığı yapmış olan ve muhtemelen en bütünlüklü komuta yapısına sahip olan devletin orduları, kendilerini Büyük Savaş'ın ilk gününde, Sırbistan sınırından Rus sınırına aktarılırken buldular.

Dağınıklık-büyük hata, aynı zamanda pek çok diplomatik ağ yoluyla yayılıyordu. Rusya'nın Sırbistan bakanı Hartwig, Belgrad'ı Avusturya'ya karşı yıllardır kışkırtıyordu. Hükümeti bu durumu uygun bulmuyordu ancak saraydaki hamileri onun görevden alınmasını engelliyordu. Sırp başbakanı aslında Bosna'da Arşidük'ün suikasta uğrayacağı duyumunu almıştı (ki zaten bu girişim hükümetteki düşmanları tarafından örgütlenmişti). Ancak Bosna'yı Avusturya Maliye Bakanlığı'nın idare ettiğini unutarak, yanlış bakanlığı, mesajı hasıraltı edecek olan savaş yanlısı Avusturya İçişleri Bakanlığı'nı uyara-

caktı. Alman Büyükelçi Tschirschky de Viyana'ya, savaş konusunda kararsız Şansölye Bethmann yerine şahin kanattan dışişleri bakanı Jagow'un görüşlerini aktararak Avusturya'nın savaş yanlılığını pekiştiriyordu. Von Bulow, acı bir şekilde, Bethmannile Jagow'un "umumi felaket için bir komite" kurduğu yorumunda bulunuyordu (Turner 1970: 86). Londra'da, Alman Büyükelçi Lichnovsky Berlin'e ihtiyatlı olması uyarısında bulunuyor ancak Jagow ve zaman zaman da Bethmann onun raporlarını etkisiz hale getiriyordu.

Monarşiler saldırıda bulunurlar ancak öyle kararlı ve acımasız bir militarizm nedeniyle değil. İlk olarak, monarşilerin saldırganlığı, rejimin neredeyse gündelik militarizminden, hem iç siyaset hem de jeopolitik açısından erkeklere askeri üniformayı çok daha hızlı giydirmeye hazır olması gibi istisnai bir imkândan hayat buluyordu. Bu açıklama, savaşı liberal değil, otoriter rejimlerin başlattığını iddia eden geleneksel liberal savaş kuramlarının (ki birazdan ele alacağım) geçerli bir parçasıdır. İkincisi, bu ordular, ileri derece profesyonelliklerinin onları daha saldırgan teknik uygulamalara yönlendirdiği özel bir kast-benzeri izolasyon biçimi geliştirmişlerdi. Üçüncüsü, bu büyük, felaket getirici savaş, monarşinin kesimsel böl-ve-yönet stratejileri tarafından istemeyerek başlatılmıştı. Monark dışında hiç kimse aşkın iktidara ve sorumluluğa sahip değildi. Bu da, monarşileri tehlikeli kılan genel bir gündelik militarist değerler sistemine dâhil bir içkin dağınıklık-büyük hata idi. Hiç kimse, rasyonel realist kararlar almak adına hem orduyu hem de diplomatik kanalları bir arada etkili biçimde denetimi altında tutamıyordu.

Burada devleti ya da İktidarı yapısöküme uğratıyorum. Doğrusu "İktidar"dan resmen, savaş ilan eden tek bir aktör gibi bahsedilmekte ve bu da dünyanın geleceğini belirlemektedir. Nihayet bu "aktör" fiilen, çoğul belirginleşmeleri cisimleştiren, yürütmede –vasat monarklar ve yorgun şansölyeler, bakanlar ve dışişleri bakanları– kim olursa olsun, hepsinin nelerin olup bittiğini bulmak üzere ayak oyunlarına mahkûm olduğu işlevselleştirilmiş iktidar ağlarınca oluşturulmuş olması vesilesiyle çok-biçimlidir. Peki, parti demokrasilerinde bu durum ne kadar farklıydı?

Parti Demokrasileri

Kant'tan bu yana liberaller (ve yakın zamanlarda Margaret Thatcher gibi muhafazakârlar), otoriter devletlerin doğaları gereği savaş yanlısı iken, "cumhuriyetçi", "anayasal", "liberal" ya da "demokratik" devletlerin ise doğaları gereği pasif olduğunu iddia ediyorlardı. Bunun nedeni, kısmen liberallerin insan doğasına ilişkin iyimser bakış açıları –özgür birey savaşa gitmek istemez– ve kısmen de liberal rejimleri kapitalist, kapitalizmi de ulus-ötesi ve kozmopolit olarak görmeleridir. Bu iki önermede de doğruluk payı bulunabilir. Ancak

Doyle'un araştırması (1983) liberalizmin pasif niteliklerini daha bütünlüklü biçimde saptamamıza olanak sağlamaktadır.

Doyle, piyasa ve özel mülkiyet ekonomilerine sahip, yurttaşların hukuki haklara sahip olduğu (sivil yurttaşlık) ve yasama organının kamu düzeninde etkin bir role sahip olduğu ve erkeklerin en az % 30'unun ya da belirli bir zenginliğe ulaşan sakinlerce erişilebilen oy hakkı yoluyla seçilmiş hükümetlere sahip rejimleri, liberal olarak tanımlıyordu (20. yüzyılda, bu kriterlere kadınların oy hakkını da ekliyordu). Doyle'un siyasal kriteri, benim parti demokrasisi olarak adlandırdığım şeyle aynı anlama gelmektedir. Doyle, 18. yüzyılın sonlarındaki üç liberal rejimi listelemektedir – bazı İsviçre kantonları, 1790-95 arasındaki Fransız Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri. 1850 yılı itibariyle (Britanya da dâhil olmak üzere) 8, 1914 itibariyle 19 ve 1980 itibariyle 72 liberal rejim bulunuyordu. Doyle ardından bu rejimlerin mi diğerlerinin modern savaşları başlattığını belirliyordu.

Doyle, açıkça cüretli bir iddiada bulunuyordu: Birbiriyle savaşmış iki liberal rejim bulunamaz. Ancak Doyle mıntıkasını dikkatli seçmiştir; yine de buna rağmen bağlantıları zorlamadır. Doyle'un Britanya'nın 1832 Büyük Reform Yasası'ndan önce liberal kabul edilemeyeceği iddiası önemlidir, çünkü bu tarihten kısa bir süre önce, liberal olarak sınıflandırdığı üç rejimden ikisine (Fransa Cumhuriyeti ve bağımsızlığı öncesi ve sonrasında Amerika) karşı büyük savaşlar vermiştir. Nihayet yalnızca Britanya Doyle'un kriteriyle gerçekten uyumludur çünkü onun dokunulmazlığı eşitsiz biçimde büyük başarılar kazanmasına yol açmaktadır ve böylece diğer kriterle de açıkça uyumludur. Doyle'un kısıtlı tarihsel zaman dilimi aynı zamanda, onun, çağının sırasıyla iki en liberal Güçlerinin, İngilizler ve Hollandalıların 17. yüzyılın sonundaki deniz savaşlarını dışarıda bırakmasına da izin vermektedir. Doyle, 1900 yılı civarında bu kefeye, her ikisi de benzer "çürümüş" anayasalara sahip iki ülkeden İtalya'yı koyup İspanya'yı koymayarak ufak bir hile yapmıştır. Kötümser biri, bunun İspanyol-Amerikan Savaşı'nın bir istisna olarak not edilmesini engellediğini gözlemleyebilirdi. Doyle aynı zamanda, örneğin Amerikan İç Savaşı iki büyük ölçüde (onun kriterleriyle) liberal rejim arasında geçmesine karşın, iç savaşları da analizinin dışında bırakmıştır. Doyle'un iddiasını 20. yüzyılla sınırlayacak olsaydık, (bir yere kadar) dedikleri doğru olacaktı – kesinlikle kendi içinde etkileyici bir bulgu olurdu.

Ancak Doyle, liberalizmi savunanların yapma eğiliminde olduğu üzere, burada durmamaktadır. Aynı zamanda, liberal rejimlerin, özellikle modern Üçüncü Dünya'dakiler olmak üzere neoliberal rejimlerle şevkle savaştıklarını saptamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana liberal rejimler, "komünist" (sonradan "diktatörlük") olarak tarif ettikleri rejimlere karşı kan beynine sıçrıyor ve gaddar saldırılar düzenliyor. Liberal rejimlerin birbirlerine karşı davranışlarıyla diğer rejim türlerine karşı olan davranışları arasındaki bu zıtlık neden

kaynaklanıyor? Bu soruya 20. yüzyılda verilmiş Marksist bir yanıtta doğruluk payı var. Üçüncü Dünya rejimleri, (her ne kadar bunun tamamen uygun bir cevap olmadığını düşünüyorsam da ve ABD Orta Amerika'yı işgalini 20. yüzyıl boyunca, daha komünizm korkusu ortada yokken de sürdürmüşse de) özellikle de komünist olanlar, kapitalizmi tehdit ediyorlardı, diğer liberal rejimler ise etmiyordu. Ancak bu cevap, liberal olmayan rejimlerin de kapitalizm yanlısı olduğu 19. yüzyılın büyük kısmı boyunca pek yardımcı olmamaktadır. Doyle, bu soruya, liberal rejimlerin, ahlaken özerk bireylerin rızasına dayanmaları nedeniyle kendilerinin özellikle güçlü bir meşruiyet iddiaları olduğuna inandıklarını belirterek alternatif bir yanıt vermektedir. Liberal rejimler, bir diğerinin ahlaki özerkliğine saygı gösterirler ancak liberal olmayan rejimleri ahlaki meşruiyetten yoksun görür ve böylece onlara ideolojik bir coşkunlukla saldırırlar.

Doyle'un nitelikli liberalizm savunusunda erdemli bulduğum yanlar var. Ancak yine de çizdiği tablo biraz tozpembe kalmaktadır ve bir dereceye kadar realist jeopolitiği ihmal etmektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Doyle'un liberal rejimlerinin dış politikaları, onun iddia ettiğinden daha fazla jeopolitik eksenlidir. Üç büyük liberal Gücün –Amerika Birleşik Devletleri, Britanya ve Fransa–jeopolitik karşılıklı ilişkiler, Doyle'un onları liberal olarak kabul ettiği tarihten hemen önce büyük savaşlar yoluyla yerleşmiştir. Sonrasındaysa hem Britanya hem de Amerika Birleşik devletleri, sömürgeci soykırım ve savaşlar eliyle üzerinde uzlaştıkları çıkar alanları dâhilinde rahatça yayılmışlardır. Bunlar, kendi sömürgeci yayılmaları ya da donanma güçleri tehdit edilmedikçe, liberal olan ya da olmayan Avrupalı Güçler'e karşı bir savaş arayışında olmamışlardır. Bunların liberalizmi (birbiriyle uğraşmak anlamında) zamanında, ödün vermez jeopolitik çıkarlar olarak da tarif ediliyordu. Bu durum Fransa için de doğruydu. 8. Bölüm'ün de gösterdiği üzere, Fransa, (diğer iki liberal devlet olan) Belçika ile Hollanda'nın tarafsızlığını da garanti altına alan muzaffer Güçler İttifakı tarafından 1815 yılından itibaren dikkatli biçimde tarafsız hale getirildi. Bundan sonraysa Fransa açısından bu devletlere saldırmak artık tehlikeli ve (sömürgelerde çatıştılarsa da) çok daha güçlü olan Britanya'ya saldırmak da anlamsız hale gelecekti.

Piemonte-İtalya liberal olduktan sonra, onu harekete geçiren şeyler de benzer biçimde karmaşık hale geldi. Fransa'yla savaş jeopolitik bir olasılıktı ve İtalyan diplomasisi dönem boyunca dalgalandı. Ancak Fransa'nın daha çok Almanya tarafından tehdit edilmesi ve Piemonte-İtalya'nın Avusturya'ya (ve Türkiye'ye) karşı savaştan nemalanacak olması nedeniyle, Fransa-İtalya ittifakları, 1859 ve 1914 savaşlarıyla sonuçlandı. İtalya 1914-15 yıllarında kendi konumunu, liberal dayanışmadan çok jeopolitik gerekçelerle belirleyecekti (ki Doyle tersini iddia etmektedir) İtalya açısından da (otoriter) Rusya'nın Avusturya'ya saldırması, liberal Britanya ve Fransa'nın Almanya'ya saldırmasından daha önemliy-

di. Rusya'yla (Fransa ve Britanya'nın Almanya'yı tarafsızlaştırmasıyla birlikte) ittifak yapmakla, İtalya, Avusturya'dan toprak kopartabilecekti.

Avrupa'nın diğer liberal devletlerine baktığımızda, 8. Bölüm, Alçak Ülkeler'in (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) ve (sonra liberalleşen) İskandinav ülkelerinin Britanya küresel ekonomisine dayandıklarını gösteriyordu. Bunların dış politikasında kısmen Britanya ağırlığı vardı ve Alçak Ülkeler'in jeopolitiği de Büyük Güçler'in baskısı altındaydı. 19. yüzyıl boyunca, bağımsız olan İskandinav devletlerinden bağımsız olanlar sadece İsveç ve Danimarka'ydı. Bunların arasındaki savaş, bir deniz savaşı olmak zorundaydı ve 1805'ten sonra ikisinin de büyük donanmaları yoktu. Her halükarda İskandinavya, liberal olmadan önce caydırıcı bir güçler dengesini tecrübe etti ve küçük ordulara sahipti. İsviçre kantonları, liberal olsalar da olmasalar da, geleneksel jeopolitik gerekçelerle tarafsızlardı. Yunanistan'ın hiçbir liberal düşmanı yoktu.

Avrupa'nın ötesine geçtiğimizde, Britanya İmparatorluğu'nun Londra'nın tahakkümü altındaki beyaz sömürgelerine de aynı seçimli liberalizm aşılanmıştı ve bunların birbirlerine saldırmakta herhangi bir jeopolitik çıkarları yoktu. Ne de Kanada'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne saldırmak gibi bir niyeti vardı. Arjantin ile Şili'nin, Doyle'un onları liberal olarak tanımladığı (1891'den sonraki) kısa dönem dâhilinde neden birbiriyle savaşmadığını ise bilmiyorum. (1910'dan itibaren) liberal olan Kolombiya açısından bunların ikisiyle savaşa tutuşmak ise coğrafi açıdan zor olacaktı. Doyle'un 1914-öncesi liberal rejimlerinin tükendiği yer de burasıdır. Ben, bunların neden birbiriyle savaşmadığına ilişkin jeopolitik gerekçeler bulduğuma inanıyorum. Bu gerekçeler en fazla iki vaka –İngiliz-Amerikan barışı ve muhtemelen İskandinav barışı (kuzey güç dengesinin neden tamamen bozulmadığı meselesi)– açısından kullanışsızdır; bunların ikisi de salt siyasal liberalizmi paylaşmalarının ötesinde, daha geniş bir normatif dayanışmaya sahiplerdi. Bu söylediklerim Doyle'u yalanlamak değil, onu iki yolla değiştirmektir:

1. 1914 yılında liberal parti demokrasileri, birbirine geçmiş siyasal ve jeopolitik sebeplerle de olsa, otoriter rejimlerden daha az saldırgan ve militarist *idiler.* Temsili sistemli devletler, savaşı engellemek hususunda (Doyle da dâhil) liberallerin çoğunun iddia ettiğinden farklı bir nedenle daha *iyidirler.* Basitçe tek bir savaşçı tarafından "başlatılmış olan" pek fazla savaş bulamazsınız. Savaşların büyük kısmı, Birinci Dünya Savaşı gibi, çıkarların hızla yeniden hesaplanmasını zorlayan aniden değişen koşulların bulunduğu içe dönük diplomasi sarmalını içerir. Liberaller hatalı biçimde, otoriter rejimlerin "büyük bir devletin yöneticileri tarafından etkin bir dünya siyasetinin yürütücüsü olmak üzere genelde gerekli olan (...) gizliliğe, esnekliğe ve karar alma ve harekete geçmenin çabukluğuna ve açıkgözlülüğüne" erişme sözde kapasitelerine imrenirler (Kennan 1977: 4; bu alıntı Doyle tarafından hemfikir olarak alınmıştır).

Ancak bu bölüm tam tersini göstermektedir. Hiçbir rejim tamamen uyumlu olmasa da (her biri çok-biçimlidir), sorumlu liberal devletler, (pahalıya patlayacak bir savaştan kaçınmak da dâhil) realist çıkarları takip etmek konusunda monarşilerden daha iyidirler. Ayrıca ben, bu rejimlerin, sorunlara çözüm açısından daha enternasyonalist ve daha az kaba kuvvet eksenli olmalarıyla, müttefik elde etmek bakımından otoriter rejimlerden daha başarılı olduklarına da inanıyorum. Muhtemelen bu durum, demokrasilerin 20. yüzyılın büyük savaşlarında nasıl olup da otoriter rejimler karşısında zafer kazandığının da kritik nedenidir. Demokratik rejimler, militarizm açısından daha geride olsalar da, müttefikler eliyle seferber edilebilecek daha geniş müfrezeleri harekete geçirebilmekte daha iyiydiler. Ancak bunlar 3. Cilt'in konusu.

2. Doyle, jeopolitik dâhilindeki normları ve ideolojiyi doğru biçimde vurgulamıştır ancak normlar yalnızca rejim biçiminden fazlasını dert edinirler. İngiliz-Amerikan ilişkileri ve İskandinav ülkelerinin kendi aralarındaki ilişkiler dâhilindeki geri durma hali kısmen bir sonuca varabilmiştir çünkü bu ülkelerin paylaştığı şey, liberalizmden fazlasıdır. Yaygın paylaşılan normlar, realist şemalara rasyonel biçimde uydurulamayacak olan çünkü (her ne kadar Napolyon Savaşları gibi ideoloji eksenli savaşların sürmesini sağlasalar da– kimsenin çıkarına olmayan –Birinci Dünya Savaşı gibi– savaşlardan kaçınmaya yardımcı olmuştur. Buna karşılık, ortak normların yokluğu, içe kapanan diplomatik sarmalın yanlış anlamalarını daha da kötü hale getiriyordu. Böylece, parti demokrasileri ile monarşiler arasında ortak normların olmaması, Büyük Güçler'in yanlış anlamalarını daha kötü hale getirdi ve 1914 sarmalını keskinleştirdi.

12. Bölüm, parti demokrasilerinin hem iç siyaset hem ordu rejimi üzerinde diplomatik ilişkilerden daha fazla denetim kurmuş olduğunu göstermektedir. Doğrusu, sınıfların ve siyasi partilerin dışişlerine karşı görece ilgisizliği, dışişlerinin rutin yürütülüşü dâhilinde, kozmopolit ama aynı zamanda militarist eski rejim sarayda daha fazla etkiye ve dış politikada daha fazla çıkara sahip olduğundan, monarşide olduğundan daha fazla parti demokrasilerinde izole halde bir özerklik sunuyordu. Ancak bir kriz durumunda işler değişiyordu. Para harcanamayabilirdi; diğer Güçler'e resmi taahhütler verilemeyebilirdi; kabine ve parlamentodaki, kitle iletişim araçlarındaki ve "kamuoyundaki" bir anda taraflaşan çoğunlukların rızası olmaksızın savaş ilan edilemeyebilirdi. 3. Bölüm'de, devlet adamlarına ve ordulara imkânları dâhilinde baskı yapan asli iktidar ağları olarak sınıfları, baskı gruplarını ve milliyetçi partileri ön plana çıkarmıştım. Kriz olduğunda, bunların baskısı görünür hale gelir. Gerçi o zamana kadar, politika seçenekleri artık sınırlı hale gelmiştir. Liberal bir Güç, izole haldeki rutin diplomasi eliyle belki de çoktan sıkışmış hale gelmiştir. Bu da, Hobson'un savaş ile "geri adım atmak" yoluyla "ulusal onursuzluk" arasındaki –ya da Grey'in söylediği şekliyle "savaş ile diplomatik aşağılanma arasındaki"– o trajik seçimine yol açabilir.

Diğer yandan, parti demokrasilerindeki devlet adamları, halkın neyi kabul edebileceğine ilişkin algılarıyla sınırlanmışlardı. Algılanan şey, kitlesel kamuoyunun ifadesinin nadiren kavgacı olduğuydu. Seçimlerin olmadığı bir çağı analiz ederken, deneyimli siyasetçilerin kamuoyunun görüşünün olduğuna inandıkları şeye dayanmak durumundayız. Britanya ve Fransa'daki siyasetçilerin çoğu, seçmenlerin Büyük Güçler'in rutin diplomasisine karşı ilgisiz ancak meşru müdafaa olmadığı takdirde savaşa karşı olduğunu varsayıyordu. Sonradan Üçüncü Dünya denecek ülkelere gönderilecek gambotlar sorun değildi ama iş bir Büyük Güç'e karşı seferberliğe gelince, orada duruluyordu. 1914 yılında Britanya, üç barış yanlısını ve yarım düzine liberal enternasyonalist kabine üyesini içeren Liberal bir hükümetçe yönetiliyordu. 1911'de bu kabine İtilaf'ın kurulmasına, 5 kabul, 15 ret oyuyla karşı durmuştu. Britanya siyaseti, grevlerden ve yanı başında, Ulster'de yaşanan iç savaştan kaygılıydı (muhtemelen 2014 yılında dahi bu kaygı sürecektir). Fransız siyaseti ise zorunlu askerli tartışmalarıyla bölünmüştü ancak Balkanlara ay ad Alsace-Loraine'e pek az ilgi gösteriyordu. Fransız medyası, çarpıcı bir siyasi cinayet davasıyla meşguldü. Halkın ilgisizliğinin ortasında, Poincare, kabineyi "yaptığı her şeye kaygısız bir destek verecek biçimde" yönlendirerek dış politika üzerinde bir tür tek adam denetimi sağlamıştı (Keiger 1983; İtalya için Bkz. Bosworth 1983). Devlet adamları ise, krizi alenen savaş tehdidiyle değil, kendi aralarında çözmeyi umuyorlardı. Bu durum, parti-demokrasisi rejimleri açısından bir zorluk taşıyordu: Her ne kadar bunlar jeopolitik çıkarların kesinlik gerektirdiğine inanıyorlarsa da, bunu kolayca halka söyleyemeyeceklerdi. Yalnızca hükümette olmayan sağcılar serbestçe söyleyebiliyordu.

Demokratik çıkmaza dönük, biri zamanında bir Fransız, diğeri ise Britanyalı bir devlet adamınca örneği verilmiş olan iki çözüm vardır – halen de vardır. Fransa'nın Moskova Büyükelçisi Paleologue, gizli kesinlik diyebileceğimizi Fransız çözümünün ete kemiğe bürünmüş halidir. Fransız hükümeti, Çar'ı bir Ransa-Rusya ittifakına zorlamak üzere, Rus generallere ve maliyecilere askeri ve mali teşvikler önermişti. Alsace-Lorraine'i geri almanın zamanı olduğuna inanan Paleologue, Fransız desteğini garanti ederek Rus liderleri ısrarla Sırbistan'ın arkasında durmaya zorladı. Ancak Paris'e ya Rusya'nın tereddütte olduğunu ya da provokatif seferberliği bildirmekte başarısız oldu. Fransız kamuoyu bir anlığına bile olsa Rusya'nın tereddüdünü ya da saldırganlığını görmemeliydi. Savaşta ihtiyaç olacağı öngörüsüyle, mutlak bir meşru müdafaa görüntüsü verilmeliydi. Kriz sürecindeki Fransız diplomasisi hakkında hala pek çok şey belirsizdir (şüpheli belgeler muhtemelen imha edilmiştir). Fransız diplomatik hilekârlıklarının Rus seferberliğine ne kadar yol açtığını tespit etmek zordur; bir katkısı olmuş olabilir ancak bu katkı mutlak değildir.

Britanyalı Liberal devlet adamları tam tersi bir yol tutturacaklardı. (Sonraki paragrafların kaynakları için Bkz. özellikle Williamson 1969 ve Wilson

1985). Dışişleri Bakanı Grey, Başbakan Asquith'in zımni desteğiyle Fransa ya da Rusya'ya Britanya'nın planlarına dönük özel güvence vermek hususunda bile kendini yetersiz hissediyordu. Grey kişisel olarak, kendi dışişleri danışmanları Eyre Crowe ve Nicholson gibi, jeopolitik mantığın İtilaf'a saygı göstermek demek olduğuna ikna olmuştu. Bunlar, Almanya'yla yaşanacak bir hesaplaşmanın kaçınılmaz hale geleceğine inanıyorlardı. Bu devlet adamları grubu, sadece maddi çıkarları değil, Britanya iktidarını ve onurunu da savunmaya adanmış realist değerlerin her açıdan toplumsallaştırmışlardı. 1912 yılı civarı itibariyle, Almanya'nın önde gelen Güç olan Britanya'yı saf dışı bırakarak Avrupa'ya hâkim olmaya çalıştıkları bu devlet adamları açısından aşikâr görünüyordu. Yakın-hegemonik bir Güç olmak, (bugünün Amerikan dış politikasında olduğu gibi) yüksek bir ahlaki üslup tutturmaya da müsait görünmektedir. Almanya Fransa'yı bir daha yenilgiye uğratmış olsa, donanması yetersiz de olsa ve Britanya Adaları'nı tehdit edecek güce sahip olmasa dahi, bunun pek önemi yoktu. Önemli olan, Britanya'nın hareketsizliğinin ortasında, bir sonuç olarak yapılan açıklamaların, bir ulusal "aşağılama" olması ve Fransa'yla üzerinde uzlaştıkları zımni anlaşmadan "cayılması" daha önemliydi. Fransızlar ise buna karşılık, Kanal'ı Kraliyet Donanması'nın denetleyeceğini farz ederek, kendi donanmalarını Akdeniz'e çekecekti. Grey, kendi neslinden Britanyalı devlet adamlarının sahip olduğu onur anlayışını çok iyi şekilde ifade etmiştir: "Uluslar son ana kadar yokuş aşağı gittiklerinde, haysiyetleri, eğer gerçekten yükselmiyorsa, yine de eksilmemiş kalacaktır. Onlara musallat olan, Tacitus'un da dediği gibi, son anında Tiberius'a musallat olan gerçeği gizleme aşkıdır" (Wilson'un 1985 tarihli İtilaf üzerine yaptığı çalışmanın girişinden alıntılanmıştır).

Grey'in "ulusları" nasıl kişileştirdiğini kenara yazalım. Ulusların "haysiyet" gibi insani nitelikleri vardır. Aynı zamanda kendi konumları dâhilinde daha maddi bir realist çıkmaz da mevcuttur. Britanya'nın jeopolitik çıkarları, –Asya'da kazanılamayacağı öngörülen bir savaştan kaçınmak adına–Rusya'yla bir anlaşmaya varmakta ve Fransa'yla yapılacak bir anlaşmayı da içerecek biçimde, Almanya'yı Kanal'dan uzak tutmakta yatıyordu. Fransa ve Rusya dost olabilirlerdi. Yine de savaş durumunda ikisinin de Britanya desteğine bel bağlamamaları gerekiyordu çünkü o halde provokatif hareket etmeye kışkırtılabilirlerdi. Dolayısıyla Grey'in ihtiyatlı olmasının jeopolitik nedenleri ardı.

Ancak en önemlisi *İnnenpolitik* gibi görünüyordu. Grey ve danışmanları, Almanya bir kere Fransa ve Belçika'ya saldırdığında ve Kanal geçişlerini tehdit ettiğinde, Britanya'nın kanaati artık askeri müdahaleyle birlikte Britanya "onuru"nun yardımına koşacaktı. Ancak bu olana kadar, Grey, kamuoyunun ve kabine çoğunluğunun askeri müdahaleyi reddedeceğine inanıyordu. İtilaf'ı bir ittifaka dönüştürmek ya da Almanya'yı peşinen tehdit etmek, hükümeti de bölecekti çünkü pek çok bakan istifa edecek (ki savaş ilan edildiğinde iki ba-

kan etmişti) ve bu da hükümetin istifa etmesine yol açacaktı. Muhafazakâr Parti Grey'i destekleyecek ve Liberallerin emperyalist desteğiyle yeni hükümeti kuracaktı. Bu da Liberal Parti'yi yok edecek ve hatta belki de İrlanda iç savaşına yol açacaktı. Yabancı hükümetler, Britanya'nın hiçbir şeyin sözünü vermediğini ve bütün seçenekleri açık tuttuğunu söylüyordu. Grey'in bu meseleye ilişkin tekrar tekrar yaptığı kamusal ve özel açıklamalar, şahin kanattan Jagow'un, Büyükelçi Lichowsky'nin Britanya'nın *Wilhelmstrasse*'ye müdahalesine ilişkin uyarılarına kulak tıkamasını mümkün kılacaktı (Williamson 1969: 340-2). Alman diplomatlar, 30 Temmuz gününe kadar Britanya'nın tarafsız kalabileceğine inanıyorlardı. Sonrasında ise ordunun kontrolünü kaybedecekti. Eğer Britanya'nın tarafsız kalacağına inanmasalardı, savaşa giden yola da düşmezlerdi.

Bethmann ve Tirpitz, savaştan sonra Britanya'nın aldatmacasından acı acı yakınıyorlardı: Britanya, Almanya'yı yıkıma sürüklemişti. Ancak bunun tersi doğruydu. Grey, korkakça ama yine de özünde Liberal kamuoyunun izin verdiği kadarki algısı oranında onurlu hareket etti. Grey savaş istemedi; Britanya liderleri arasında önleyici bir savaşı savunan bile yoktu. Ancak gidişat, Britanya onurunun değil, Tiberian ya da Gallic'in gerçeği gizlemesinin türküsünü yakacaktı: Kamuya ya da bütün kabineye bir şey söylenmeyecek, Almanya, Fransa'nın saldırıya uğraması halinde Britanya'nın müdahale edeceği yönünde ve (Fransa'dan farklı olarak) Rusya da herhangi bir provokasyonun müdahale şansını azaltacağı yönünde gizliden uyarılacaktı. Fransız hilebazlığından farklı olarak Britanya onuru, bir dünya savaşına dönüşen krizin zaruri nedeni olabilirdi. Ancak Grey'in hataları kendine özgü ya da toplumsal açıdan esrarengiz de değildi. Bu hatalar, askeri siyasal belirginleşmeleri çözümlemekteki başarısızlıktan kaynaklanıyordu: Britanya devlet adamları, yalıtılmış realizm ile bir tür ulusal onur anlayışını, Liberal iktidar partisinin ve kamuoyunun çoğunluğunun benimsediğinden daha fazla militarizmi benimsemek üzere bir araya getirmişti. Britanya devletinin herhangi bir "nihai" jeopolitik kimliği yoktu, yalnızca kafa karışıklığı ve dünya savaşı vardı.

Böylece halkın görüşü, kriz süresince parti demokrasilerinde yıkıcı bir rol oynayacaktı. Parti sistemi üzerinden işledikçe, halkın görüşü rejim açısından rutin bir sıkışmışlık yarattı, hatta hareket özgürlüğünü, özellikle de rejime gerçekçi bir alternatif politika imkânı sunmaksızın, onun askeri tehditleri kullanma kabiliyetini kısıtladı. Rejimler, krizler süresince sıkışıp kaldılar. Monarşi kökenli devlet adamlarının eli kolu daha serbestti ve parti demokrasilerinin, o günden kırk-elli yıl öncesinde Almanya, Danimarka'ya, Avusturya'ya ve Fransa'ya saldırdığında (ki o zaman tehdit unsuru olabilecek bir Alman donanması bile yoktu) Britanya'nın gösterdiği türden bir hareketsizliğini ilgisizlik ya da korkaklık olarak görerek yanlış anlıyorlardı. Karar verici kişiler, değişen koşulları açıkça fark etmediği takdirde, önceden ödüllendirilen davra-

nışlar tekrar edecektir. Bu da, aynen İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde olduğu gibi, otoriter rejimlerin saldırmasını daha muhtemel kılmaktadır. Doyle'un da gözlemlediği üzere, demokratik ve otoriter rejimler arasında ortak normların olmaması meselesi önemliydi. Ancak bu durum dâhilinde, kısmen birbirlerinin meşruiyetini reddederlerken, daha çok birbirlerinin çokbiçimli belirginleşmelerini hakikaten yanlış anlıyorlardı. Kriz diplomasisinde, bu durum savaşa giden yolu kısaltıyordu.

Parlamentolar ve partiler nadiren dış politikada inisiyatif alabiliyordu. Rejimin bu istikrarsız yarı-tecrit durumu, zayıf bir jeopolitik eğilimi gösteriyordu. Bu durum, Britanya'da olduğu üzere, ya bocalamaya ya da rejimin halkın görüşünü kendi arzuladığı hedef doğrultunda maniple etmeye dönük gizli bir stratejisine yol açıyordu. Bu iki seçenek de 20. yüzyıl parti demokrasilerinde; ilki özellikle Britanya'da ve ikincisi, özellikle Başkan Wilson ve Başkan Roosevelt'in Amerikan kamuoyunu dünya savaşları lehine maniple ettiği ABD'de ortaya çıktı (Wilson örneği için Bkz. Hilderbrand 1981: 133-5).

Bu noktayı gün ışığına çıkarmak adına, sözde tam demokrasi olan rejimlerden iki güncel örnek alıntılamama izin verin: ABD'nin Vietnam Savaşı'na girişi ve Britanya'nın 1983 Falkland Savaşı'na dâhil oluşu. Bu iki vakada da, dar bir grup kıdemli siyasetçi ve asker, pek az zenginliğe sahip, çok uzak ülkelere ilişkin fiilen hiçbir kamusal denetime ya da çıkara dayanmayan birkaç yıllık önemsiz kararlar almışlardı. Amerika Birleşik Devletleri, Güney Vietnam rejimini adım adım ve gizlice, yardımlarla, askeri donanımlarla ve "danışmanlar"la desteklemeye başladı. Britanya, geriye kalan herhangi bir savunma taahhüdü işareti vermeksizin Güney Atlantik'teki askeri varlığını azaltmaya başlamıştı. Güney Vietnamlılar zayıfladığında ve Arjantin Falkland'ı işgal ettiğinde krizler de ufukta belirdi. Ne Amerikan ne de İngiliz hükümetleri "geri adım atıyor" gibi görünmek istemediler ve bayrağa ve sığ siyasal milliyetçiliğe sarılarak konu hakkında bilgisi olmayan kamuoyunu maniple ettiler. Nihayet 50.000 Amerikalı anlamsız bir savaşta öldürüldüğünde, milliyetçilik zayıfladı ve Amerika Birleşik Devletleri çekildi. Britanya ise milliyetçiliğin imkânlarını henüz tüketmemişken daha zayıf bir düşmanla ve yaver giden bir talihle karşı karşıya gelmişti. Her ikisi de, aslında devlet adamlarının özel ve özerk kararlarından doğan topyekun savaşlardı. Bugün, örneğin 1990-91 Körfez Savaşı'na giden yolu döşeyen bütün hareketleri anlamak açısından çok erkense de, bu savaşların da benzer bir ortaya çıkışı vardı.

Kitlesel kamuoyunun ve partilerin ulusal açıdan takıntılı olmadığı ve rejimleri, –yararsız savaşlarda çok sayıda insanın öldürülmesine ihtiyaç duymayacak şeylerden biri olarak–derin köklere sahip, genel toplumsal çıkarlar tarafından dayatılan sınırlamalara maruz bırakacak biçimde, rutin dış politikayı açıkça tartıştıkları gerçek bir demokratik dış politikanın ortaya çıkmasını ummak, yalnızca saflık mıdır?

Parti demokrasileri de, monarşi kadar olmasa da, yine de tutarsız olan diplomasiye yol açan çok-biçimli bir yapıdaydı. Demokratik tutarsızlık, monarşilerdeki gibi saray hizipleri arasında ve kısmen sözüm ona sarayın yerini alan bir kurul olarak parlamento dâhilinde değil, daha önemli biçimde, rejimin gündelik realist mahremiyeti ve özerkliği ile (sığ milliyetçi retorikte krizlere yol açtığına şahit olacağımız) genel bir ulusal "pasif ilgisizlik" iklimi dâhilinde ortaya çıkıyordu. Bu durum, ortaya kafa karıştırıcı sorular çıkarmaktadır: Sınıflar ve uluslar, kendi rejimlerinin kendisini tecrit etmesine izin verecek kadar ilgisiz miydiler? Eğer öyleydilerse, neden? İki rejim tipi birbirinden farklılık göstermiş miydi? Dikkatimi, başta sınıflar ve uluslar olmak üzere daha halksal iktidar aktörlerine doğru genişletiyorum.

Sınıflar, Uluslar ve Jeopolitik

Benim kavramsallaştırdığım, sınıf örgütlenmesinin üç ideal-tipik formuna dönelim:

1. *Ulus-ötesi*: Sınıf kimliği ve örgütlenmesi, devlet sınırlarını çapraz kestiğinde, devletler ve uluslar sınıf ilişkilerine karşı büyük ölçüde ilgisiz hale gelirler. Kişisel ve kolektif çıkarlar, bu halde, devletlerin toprakları değil, küresel piyasalar ekseninde tanımlanır. Modern ulus-ötesi sınıflar büyük ölçüde pasif olacaklardı. Bunlar dışarıdan aktarılan kaynaklara sahip olabilecek ve rejimin jeopolitiğini uzlaşmacı diplomasi yönünde kontrol edebileceklerdi. Eğer ulus-ötesi sınıflar 1914'te baskın konumda olsalardı, savaş gerçekleşmeyebilirdi. Örneğin, Katolik Kilisesi kendi ulus-ötesi güçlerini modern dünyada da koruması durumunda, ulus-devletler arasındaki (din kaynaklı savaşlar muhtemelen azalmasa da) realist savaşlar da benzer şekilde azalabilirdi. Ulus-aşırılığın modern dönem boyunca zayıflamış olduğundan şüphelenebiliriz.

2. *Milliyetçi:* Bir ulusun çıkarlarının diğerininkiyle çatıştığı yerde, Uluslararası işbölümüyle bağlantılı kendine has çıkarları olan milliyetçi sözde-sınıflar ortaya çıkar. Milliyetçi sınıf ilişkileri, kimliğin ve çıkarın teritoryal tanımlamaları ile saldırgan jeo-ekonomiyi ve jeopolitiği teşvik eder. Eğer bu türden sınıf örgütlenmeleri baskın çıksaydı, Büyük Savaş, belki de, (kapitalist) ulus-devletlerin çatışan maddi çıkarları üzerinden kopacaktı.

3. *Ulusal*: Sınıf kimliği ve örgütlenmesi, burada dışarıdaki dünyaya herhangi bir kayda değer referans olmaksızın her bir tikel devlette kafeslenmiştir. Sınıflar her ne kadar kendilerini yurtiçindeki ulusun kimliği üzerine mücadelelere kaptırmışsalar da, jeopolitikte içe dönük ve beceriksizlerdi. Hiçbir ciddi jeopolitik çıkarları ve savaş ya da barışa dönük herhangi bir eğilimleri yoktu. Ulusal sınıflar, bu bilgisizlik halinde jeopolitiği devlet adamlarının uzmanlığına terk edebilirlerdi. Böylece savaş ve barış, kitlelerin değil, (eski rejimden devşirilmiş) profesyonellerin sorumluluğu haline geliyor ve genel olarak, tec-

rit edilmiş realizm ve *Aussenpolitik*'in öncelliği, modern toplumun kalbinde sürebilecekti. Bunun yerine ulusal sınıfların hassasiyetleri, özünde ekonomik değil siyasal olan milliyetçiliğe taşınabilirdi. Hem bilgisiz hem de ulusal takıntılı olan sınıflar, yurtiçinde yaşadıkları hayal kırıklığını kendiliğinden biçimde yabancılara aktarabilirdi (örn. Howard 1970: 103-4) ya da yönetici sınıflar ve rejimler, yurtiçindeki sınıf antagonizmasını Uluslararası çatışmalara aktarmak üzere ulusal kimliği yaratabilir ya da maniple edebilirdi (örn. Mayer 1968, 1981). Her iki durumda da bayrak dalgalanacak, savaş davulları çalınacak ve yöneticiler yerine yabancılara saldırılacaktı. Bu yaklaşımlarda, asli bir *siyasal* milliyetçilik, kaynağını ulusal olarak örgütlenmiş sınıflardan almıştır.

Büyük Savaş'a ulus-ötesi sınıflar sebep olmadı. Bunlar savaşa karşı çıktılar ancak şu dört yoldan biriyle saf dışı bırakıldılar:

1. Savaşı başlatan, mantıken, kendi maddi çıkarlarına dayanan saldırgan bir jeopolitik stratejiye sahip milliyetçi sınıflardı. Bu, *ekonomik emperyalizm* kuramları tarafından savunulan argümandır: Kapitalist ulus-devletlerin ekonomik rekabeti, mantıksal ve kasıtlı biçimde, tehlikeli ancak kabul edilebilir bir savaş riski taşıyan bir jeopolitiğe olanak verdi.

Ancak ulusal sınıflar da üç alternatif yoldan savaş neden olabilirdi:

2. Yurtiçindeki sınıfların hayal kırıklıkları ve saldırganlıkları, yöneticiler tarafından maniple edildi ve dışarıdaki düşmana yönlendirildi: *Sosyal emperyalizm* kuramı. İç ekonomik iktidar ilişkilerinin sunduğu sınıf çıkarları, savaşın sorumlusuydu.

3. Ulusal sınıflar, kendiliğinden bir savaş benzeri yabancı düşmanlığı geliştirdi: *Siyasal milliyetçilik* kuramı. Siyasal iktidar ilişkileri ve kimlikleri, savaşın sorumlusuydu.

4. Ulusal takıntılı sınıflar, jeopolitiği, yalnızca belirli baskı gruplarının etkisi altındaki eski rejime bırakmışlardı. Savaşın sorumlusu bunlardı. Ben buna *eski rejim* kuramı diyorum. Burada, dış politikadan kaçınan ekonomik iktidar aktörleri, izole ya da tikel olarak sistem içine gömülü haldeki diplomatik, askeri ve siyasal iktidar aktörleri, savaşın sorumlusuydu.

Bu dört açıklama da, rejim ve sınıf tipleri arasında değişecek biçimde kısmen geçerli sayılabilir. Ancak bunlardan hiçbiri savaşın ya da herhangi bir Güç'ün saldırganlığının yeterli bir açıklamasını yapamamaktadır. Yeterli bir açıklama, bunların hepsinin birbirine geçmesiyle mümkündür. Temel sınıfları sırasıyla ele almayı düşünüyorum ve kapitalist sınıfla başlıyorum.

Kapitalistler ve Ekonomik Emperyalizm

19. yüzyıl liberalleri, savaştan kaçınmak adına genelde sermayenin ulus-ötesi örgütlenmesine ve "karşılıklı bağımlılığına" bel bağladılar. Kapitalist mülkiyet ve piyasa normları bir kez kurumsallaştığında, yatırımcılar da devlet sınırları

yerine kârın peşinden gideceklerdi. Klasik iktisatçılar devletleri reddetmediler ancak Uluslararası ticaretin karşılıklı bağımlılık yaratacağına inandılar. Ülkelerin kaynakları farklı olduğundan, her bir ülke en iyi neyi üretiyorsa onda uzmanlaşacaktı – "karşılaştırmalı mutlak üstünlükler" kuramı. Ticaret üzerinden anlaşmazlıklar olacaksa da, savaşın yarattığı dağılma karşılıklı biçimde tahrip edici olacaktır. Ticaret aynı zamanda, nakit, kredi ve konvertibiliteyi garanti altına alacak ulus-ötesi mali düzenlemeleri de gerektirecektir. Bu nedenle kapitalistler, pasif jeopolitiği yeğleyeceklerdir.

Reel ekonomi, hiç de uyumlu bir karşılıklı bağımlılığa yol açmamıştır. Avrupalı Güçler, oldukça benzer bir toplumsal tabana dayanıyorlardı. Sanayi Devrimi toplumu doğa'dan kopardıkça, ekolojik farklılıklar daha önemsiz ve kolektif iktidar pratikleri daha önemli hale geldi. Diğer ülkelerin imalat ve tarımsal tekniklerini taklit etmek de daha kolaylaştı. Böylece büyük devletler, klasik iktisatçıların umduğundan daha fazla ekonomik açıdan benzer hale geldiler. Piyasalar üzerine rekabet yoğunlaştı. Ekonomik çıkarın –iyi ya da kötü– ancak ulus-devlet tarafından tanımlanacağını savunan ekonomik milliyetçilik kuramları yükselişe geçti.

İngiliz liberal J.A. Hobson (1902), emperyalizmin, sermayenin o dönemdeki ihtiyaçları tarafından yaratıldığını savunuyordu. Plutokratik Britanya toplumsal yapısı, işçilerin, sonrasında imparatorluğa ihraç edilen ulusal üretimde yeterli bir paya sahip olduklarını ve böylece artık sermayeyi yarattıklarını reddediyordu. Hobson'ın fikirleri, Marksist olan Hilferding, Lenin ve Luxemburg tarafından geliştirildi. Bu düşünürler, sermaye ihracının nedeni olarak, eksik tüketim yerine düşen kâr oranlarını görüyorlardı. Hobson ve Marksist düşünürler açısından kapitalist rekabet, devletlere teritoryal emperyalizm ve savaş yönünde baskı yapıyordu: Yeni emperyalizm ve Büyük Savaş'a yol açan Afrika'nın paylaşılması.

Yine de ekonomik emperyalizmin bu versiyonu büyük ölçüde hatalıydı. Ortada bir artık sermaye yoktu. En saldırgan Güçler olan Almanya, Avusturya ve Rusya en az artık sermayeye sahip olanlardı. Özellikle kapitalist baskı nedeniyle bu dönemde kurulan sadece birkaç sömürge vardı; birkaçı da iyi bir ihraç piyasası olarak görülüyordu ve 19. yüzyıl sonlarındaki sömürgeci yayılma hiçbir ülkenin kendi masrafını bile karşılamamıştı. 18. yüzyıl sömürgeci zenginlik, 19. yüzyılda daha vahşi yerli direnişlerinin yaşandığı daha yoksul toprakların elde edilmesine giden yolu açtı. Bu sömürgeci rekabet, sonradan, 1880-1900 yıllarında zirve yaptı ve asli destekçileriyse Britanya'ya karşı Fransa ve Rusya'ydı. Yine de bunu bir savaş ve bu Güçler arasında bir çatışma izlemeyecekti. Bu sömürgeci rakipler, gerçekte, 1914'te müttefik olarak savaşacaklardı. Sömürgeci çatışmalar her ne kadar Almanya'yı da ve sıklıkla savaş tehditlerini içermeye başlasa da, diplomasiyle çözülüyordu. Bu dönem dahilindeki sömürgeci rekabet hemen kâr elde etmeye dönük ve savaşın nedeni de-

ğildi (Robinson ve Gallagher 1961; Fieldhouse 1973: 38-62; Kennedy 1980: 410-15; Mommsen 1980: 11-17).

Ancak ekonomik emperyalizm kuramı yine de kısmen kabul edilebilir. Sömürgeler o kadarda önemli değilseler de, daha geniş ekonomik rekabetler öyleydi. Fieldhouse, emperyalizmin arkasında yatanın kârdan çok iktidar ve siyaset olduğu iddiasında yanılıyordu. Siyasal olarak etiketlediği girişimlerden bazıları, Mısır'daki, Sudan'daki ve Orta Asya'dakiler, Britanya için Hindistan'la olan ekonomik açıdan hayati öneme haiz bağlantıların korunmasına yönelikti. Dahası, sözüm ona "kendisi için olan" hiçbir emperyalizm, hiçbir iktidar arayışı, ekonomik kazanca ilişkin kaygılardan tamamen azade değildi. Britanya'daki yeni emperyalizm, sermaye ihracı ihtiyacından kaynaklanmasa da, yine de önemli bir ekonomik güdü içeriyordu: Alman ve Amerikan rakiplere karşı dünya piyasalarında Britanya ticaretini ve maliyesini korumak ve korumacılığın yükselişi (Platt 1979). Kimse Afrika piyasalarının ederinin ne olduğunu bilmiyordu ancak burayı diğerlerinin kapmasına izin vermek ve sonrasında da kendini dışlanmış halde bulmak, fazla riskliydi. Nihayet Kuzey Afrika, bu dönemde, pırlanta ve altının bulunmasıyla, değersizken değerli bir sömürge haline gelecekti. Bu tür değerlendirmelerin örneklerinden Wehler (1979) ve Mommsen (1980), siyasetin ve ekonominin birbirinden ayrılmamsı gerektiği sonucuna varıyorlardı.

Ancak ben buna katılmıyorum. Açıklamaların her ikisinden vazgeçmektense, bunları geliştirmek daha iyi olacak. Burada mevzubahis, ekonomik hedeflere karşı siyasal hedefler değil, bunların çeşitli biraradalık biçimleridir. 3. ve 8. Bölüm'de ayrımları yapılan altı Uluslararası siyasal ekonomiyi hatırlayalım.

Aşırı olan, kurumsallaşmış serbest ticaret kuralları vasıtasıyla piyasalardaki üstünlüğü istismar etmekten kaynaklanan bir kapitalist kâr kavramı olarak *ticari kâr*dır. Piyasa, teritoryal sınırlara sahip belirli bir alan olarak değil, potansiyel olarak ulus-ötesi biçimde yayılan işlevsel açıdan tanımlanmış bir dizi faaliyet olarak görülmektedir. Devletler kârla ilgilenmezler. Bu, klasik iktisatçıların kavramıdır ve halen ekonomi disiplininde baskın durumdadır. Bu ideal tip, uygulamada ulus-ötesi ve pasiftir. Savaşa giden yolda ortadan kaldırılması elzemdir.

Diğer kavramların hemen hepsi de daha teritoryal anlamda bir kimlik ve toprakların otoriter denetimini sağlayan bir çıkardan bahsetmektedirler. En teritoryal kavram ise, çıkarı, geniş toprakları birinin jeopolitiği izin verdikçe, görünürde kendi çıkarına olacak biçimde işgal ve kontrol etmek olarak tanımlanan *jeopolitik emperyalizm*dir. Böylesi bir saldırganlık asla tamamen ekonomi-dışı olmamıştır; (ekonomiye dair hiçbir ciddi fikri bulunmayan) Hitler bile, yönettiği toprakları kaynakları sömürmek istiyordu ve zaman zaman (Romanya petrolü gibi) ekonomik hedeflere dönük saldırılar düzenlenmesi emri veriyordu. Ancak jeopolitik emperyalizmin esas mantığı, iç ekonomi tarafın-

dan işletilmemektedir. Saldırı hedefleri, öncelikli olarak, kapitalist kâr mefhumuna göre değil, rejimin jeopolitik ittifak yapılarına ve askeri dengelere dönük hesaplarına göre seçilmektedir. Eğer sınıflar ve diğer iktidar aktörleri bu türden bir jeopolitik emperyalizmi desteklerse, böylece kendilerini, Hitler'in yönetiminde Almanların yaptığı gibi, siyasal ve askeri çıkar kavramlarına da öncel olan bir şeye bağlayacaklardır.

Bu iki kutup arasında ise piyasa-toprak karışımı kâr kavramları uzanmaktadır. *Korumacılık*, meşru devlet iktidarını sadece iç ekonomiyi tarifeler ve ithal kotalarıyla Uluslararası piyasada korumak için kullanmasıyla, en ılımlısıdır. *Merkantilizm* ise devlet yardımları ve ihracat dampingi, iç ve dış yatırımda devlet yönlendirmesi ve tekellere ya da yurtdışında faaliyet gösteren yerli şirketlere devlet desteği gibi Uluslararası meşruluğu tartışmalı olan daha saldırgan teknikler kullanır. Bu iki kavramın egemen olduğu yerde, kapitalist sınıf örgütlenmesi ılımlı milliyetçi bir hale gelir. Korumacı ve özellikle merkantilist politikalar, diğer Güçler tarafından düşmanca bir yaklaşım olarak görülebilir. Ancak buna karşı, kârları daha da tehlikeye atabilecek biçimde büyük bir savaş tehdidiyle karşılık vermeyeceklerdir. Daha muhtemel bir sonuç, diplomatik bir korumacılık ya da merkantilizm anlaşması olacaktır.

Buradan kâr-amaçlı emperyalizmlere geçeceğiz. *Ekonomik emperyalizm*de, dış toprakların denetimi, Hobson ve Marksistlerin ileri sürdüğü üzere, gerekirse savaş yoluyla, iç ekonomi ve sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda sağlanır. Sermaye örgütlenmesinin kendisi baştan aşağı milliyetçi hale gelecekti. Kapitalist sınıf jeopolitiğe ve savaşa yöneldi, tersine değil. Bu durum, 19. yüzyıl sömürgelerinin elde edilmesi sırasında nadiren böyleydi. Burası başka orası başka mıydı? Nihayet *sosyal emperyalizm*de ise kâr güdüsü, dikkati dış maceralara çekerek hâkim sınıfı (ya da diğer sınıfları) hoşnutsuzluğa sürükler. Bu maceralar ise kârlı değildi ancak yurtiçindeki sınıfları ve çıkar gruplarını sömürme kabiliyetini geliştirmek öyleydi.

Savaş belki göze çarpan iki ekonomik patikadan kaynaklandı: Hem siyasal rejimlerin jeopolitik emperyalizmi hem de askeri kastlar, muhtemelen kapitalistlerin merkantilist rasyonalitesini kuvvetlendirecek ya da sermayenin ekonomik veya sosyal emperyalizminin kendi piyasa rasyonalitesine üstün gelmesine yol açacak ve rejimlerin ve orduların jeopolitik emperyalizmini parçalayacak biçimde piyasaya ayak bağı olabilirlerdi. Üçüncü bir patika, uzlaşma da mümkündür: Savaş, karşılıkçı, birbirine geçmiş kâr kavramı dâhilinde bir araya gelen kapitalistler ve devlet iktidar ağlarından kaynaklandı.

Kapitalistler neye inanıyordu? Bir kısmı bu meselelere sistematik yollardan kafa yoruyordu ancak varsayımları oldukça değişkendi. Daha önceki bölümlerde gördüğümüz üzere sermaye, görece ulus-ötesi ve milliyetçi fraksiyonlar arasında bir yarılma yaşayacaktı. Bazı kapitalistler, ithalat, ihracat ve dış yatırımları denetlemek üzere devlet yardımıyla ulusallık üzerinden bir araya gelecek ancak bazıla-

rıysa daha çok, ticaret özgürlüğü ve piyasalara serbest erişimle ilgilenecekti. Burada tercihler, ekonomi kesimi, dönemin ticaret şartları ve koşulları, kendi çapları ve kârlılıkları ve bunun gibi değişkenlerden etkileniyordu (Gourevitch 1986: 71-123). Pek çoğu, Üçüncü Dünya yerlilerine dönük saldırgan bir jeopolitiği tercih ediyordu. Ancak hemen hepsi, ticaretin bozulmasının ve savalın oldukça pahalıya mal olacağından hareketle Avrupalı Güçler'e karşı daha ihtiyatlıydılar. Avrupa'da kapitalistlerin büyük kısmı yalnızca asli bir ulusal uzlaşmazlığa yol açmayan pragmatik korumacılık talep edecek kadar ileri gidebildi. Gümrük vergileri, küresel piyasalarda ekonomik ve mali karşılıklı bağımlılık ile birlikte var oluyordu. Buradaki en önemli istisna (daha sonra açıklanacak), yüksek gümrük vergileri birbirleriyle arasını açan ve Alman militarizmini teşvik eden, Rusya ve Almanya arasındaki tahıl rekabetiydi.

Güçler'in dizilimi, hiçbir yerde ekonomik milliyetçilikten kaynaklanmıyordu. Avusturya-Alman ittifakının, dış sermaye ihtiyacındaki ve artık sermayesi en az olan ülkeyle müttefik olmuş Avusturya'ya çok az faydası vardı (Joll 1984a: 134-5). Fransa ve Rusya mali açıdan karşılıklı bağımlı hale gelmişlerdi ancak bu, İtilaf'ın sonucundan ziyade nedeniydi. Britanya ve Almanya arasında da (sektörlere göre çeşitlenen bir) rekabet vardı, yine de hiçbir Güç'le düşmanlık ilişkisi bulunmayan Amerika Birleşik Devletleri'yle olandan daha fazla değildi. Ne Almanya ne de Britanya, bir diğerine, endüstriyel ya da ticari kapitalist rekabetten kaynaklı bir saldırgan milliyetçilik yöneltmemişti; bu iki ekonomi aslında giderek daha fazla karşılıklı bağımlı hale geliyordu. 1904 ila 1914 arasında Britanya, Almanya'nın en iyi, Almanya ise Britanya'nın ABD'den sonraki en iyi müşterisiydi (Steiner 1977: 41; Kennedy 1980: 41-58, 291-305). Güçler'in savaştaki dizilimi esasen korumacılık, merkantilizm ya da ekonomik emperyalizmden kaynaklanmayacaktı.

Ancak 1914 yılı itibariyle, 9. Bölüm'de de gördüğümüz üzere, özellikle Almanya'da, merkantilizm ile ekonomik emperyalizm arası mütereddit bir milliyetçi ekonomik rekabet anlayışı yaygınlaşacaktı. Artık Alman kapitalistlerin çok azı *bırakınız-yapsınlar*'ı ya da merkantilizmi savunuyordu; pek çoğu ise, ittifakların doğurduğu "kuşatma"ya işaret eden *Mitteleuropa* ya da denizlerde *Weltsiyasal* sloganlarında ifadesini bulduğu üzere, dışarıda daha katı teritoryal denetimi arzular hale gelmişti (daha sonra ele alınacak). Fransız-Rus ittifakı ise karşılıklı ekonomik çıkarlar da sağlamlaşmıştı: Fransa'nın jeopolitik çıkarları ne olursa olsun, artık Çar'ı desteklemek için geçerli mali nedenler de mevcuttu. Saldırgan teritoryal çıkar ve rekabet modelleri ortaya çıktı; bunlar ekonomik milliyetçiliği daha da beter hale getirdi. Ancak ekonomik rekabet, jeopolitik rekabetin ürünü olmaktan ziyade sebebiydi. Kapitalistleri emperyalizme yönlendiren, askeri ve siyasal iktidar aktörlerdi, tersi değil.

Jeopolitik iktidar her daim ekonomik kuramı da etkiledi. Hiçbir kâr kavramı "nesnelliğe" dönük özgün ve tamamen ekonomik bir iddiaya sahip de-

ğildir. Bu kavramların etkinliği ve benimsenmesi, toplumsal iktidarın diğer kaynaklarına dayanır. Piyasa kârı, o dönemde, ortak Avrupa ideolojisi ve diplomasisine de ve Britanya donanmasının ve ticaretinin gücüne dayanan bir Britanya-Aydınlanma-hanedanlık kuramıydı. List'in bunun Britanya'nın çıkarlarını gizlediği suçlaması kabul edilebilir. Britanya iktidarı ve Kıtasal ilişki düşüşe geçtikçe, piyasa kuramları da daha az nesnel temelli hale geliyordu. Özellikle Almanya'da daha korumalı, otoriter biçimde örgütlenmiş, teritoryal merkezli bir kapitalizm gelişecekti. 9. Bölüm'ün de gösterdiği üzere bu durum, bir ekonomik kuram olarak piyasa alternatiflerinden daha az ya da daha çok kusursuz değildi. İşliyordu ve kısmen Prusya devleti ile burjuva ulusal yurttaşlık arasındaki ilişkiyi geliştirmesi nedeniyle etkili hale geliyordu. Bu iktidar ilişkileri, kapitalist piyasadan çok merkantilizmi ve ekonomik emperyalizmi güçlendirecekti.

Ancak milliyetçi ekonomik rekabet, kayda değer olduğu yerlerde bile, kapitalistler arasında nadiren fiili bir savaş yanlılığını teşvik ediyordu. Kapitalist baskı grupları, endüstriyel ya da ticari grupların belirli topraklardaki hayati çıkarları söz konusu olduğundan, genelde sömürge siyasetinde etkinlerdi. Örneğin pek çok ülke, daha fazla emperyalist müdahale için can atan küçük ama etkili Çin lobisinin ortaya çıkışına şahit olacaktı (örn. Campbell 1949). Ancak Büyük Güçler arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılıklar, kendileri için savaşına bedeline ilişkin duydukları korku kadar güçlüydü. Bu nedenle pek az kapitalist, diğer Büyük Güçler'e dönük olarak, popüler medya ve milliyetçi "partiler" denli savaş çığırtkanı olabiliyordu. Küresel ekonomiyi zafiyete uğratacak bir savaşın peşinden gitmek, onların ekonomik çıkarına uygun değildi. Ulus-ötesi arza sahip silah üreticileri bile –askeri sırlar üzerinde devletin koyduğu herhangi bir yasak yoktu– sıcak savaşlar yerine soğuk savaşları tercih ediyordu. Savaşın ekonomik tahribatı, bütün Güçler'in savaşın kısa sürmesini arzulayacağı denli apaçık görülüyordu: Birkaç ay içinde bütün Uluslararası ekonomi işlemez hale gelebilirdi.

Nihayet kapitalistler her ne kadar pasif eğilimli tavsiyelerde bulunsalar da, kritik karar-verici sahnelerin –kabineler, bakanlıklar ve sarayların– yalnızca figüranı konumundaydılar. Hiçbir hükümet, düşmanlığın başlamasıyla alelacele bir ekonomik planlama sistemi geliştirmek dışında bir şey yapmamıştı. Almanya'da (Avrupa'nın diğer yerlerinde de olduğu gibi) Dışişleri Bürosu neredeyse sadece ekonomik ilişkilere dair pek az bilgi ya da ilgiye sahip aristokratlardan müteşekkildi. Büronun Reichstag'taki milliyetçi muhalifler bunu eleştirdi ancak buradan hiçbir sonuç çıkmadı (Cecil 1976: 324-8). Hiçbir hükümet, düşmanların patlak vermesinden önce herhangi bir ekonomik fetih planı yapmadı (Bkz. Fischer 1975: 439-60 tarafından derlenen, savaşta ortaya çıkan Alman ilhak planları). Kapitalistler, ulus-ötesi örgütlenme pahasına bazı milliyetçi örgütlenmelere giriştiler ancak bu, jeopolitik rekabetin nedeninden

ziyade sonucuydu. Savaş öncelikle ne kapitalist ekonomik rasyonalite ne de merkantilist ya da ekonomik emperyalist karışımlar yüzünden başlamadı.

Sosyal Emperyalizm ve Halk Sınıfları

Jeopolitik emperyalizm, sosyal emperyalizm üzerinde yer alan *İnnenpolitik* gerilimlerin bir sonucu muydu? Rejimler savaşı bu gerilimlerin çözümü olarak mı görüyorlardı? Bir ülke açısından cevap açıkça evettir. Avusturya-Macaristan monarşisi, Sırbistan'la savaşı, içerideki milliyet sorunlarını çözmenin tek yolu olarak görmeye başlamıştı. Avusturya saldırganlığı savaşın temel nedeni haline geldikçe, Williamson'un da (1988) gözlemlediği üzere, bu *Innenpolitik, Aussenpolitik*'ten ayrıştırılamaz hale gelmişti çünkü Avusturya sınırlarının ötesine sıçraması kesindi. Nihayet monarşi, yekpareydi. Sosyal emperyalizm genellikle farklı yurtiçi sorunlar ve stratejilerle bağlantılı biçimde ele alınıyordu. Monarşinin sorunları sınıfa değil, bölgesel milliyetlere dairdir ve Habsburg'un güdüsü ise, halkın maniple edilmesini ya da meşrulaştırmayı görece çok umursamayan biçimde hanedanlık temelliydi. Diğer Güçler'i de ele alalım. Savaştan, sınıfların kendiliğinden ya da maniple edilmiş siyasal milliyetçiliği mi sorumluydu?

Önceki bölümlerin de gösterdiği üzere, 19. yüzyıl boyunca, sınıf mücadeleleri giderek daha kapsamlı ve siyasal hale gelecekti. Sınıfları temsil eden örgütler, devletin bütün nüfuz alanı ve anayasası üzerinden mücadele yürütüyordu ve bazı sınıflar da ulusal yurttaşlık hakkına kavuşmuştu. Kitlesel kamuoyu, siyasi partiler ve baskı grupları arasında süregiden, kitlesel olarak elden ele dolaşan gazetelerin aracılık ettiği seçim kampanyaları vasıtasıyla kurumsallaşıyordu. Zorunlu askerlik, kitlelerin askeri deneyim sahibi olmalarına yol açıyordu. Böylece *ulusal* sınıfların *Innenpolitik*'i giderek dış politikanın işleyişiyle alakalı hale geliyordu (ve tersi de öyle).

Sınıfların jeopolitiği, ne kadar yurttaşlık edinebildiklerine göre değişiyordu. Yurttaşlığın daha tam olduğu yerlerde, siyasal milliyetçilik de daha fazlaydı. Ben şimdi yurttaşlık hakları en az olanlardan başlıyorum.

Rusya'da işçiler ve köylüler tamamen dışlanmış durumdaydılar; Avusturya'da ve Almanya'da işçiler büyük ölçüde dışlanmışlardı ve köylülerin dışlanması ise bölgeden bölgeye değişiyordu. Üç parti demokrasisinde oy hakkına sahip olsalar ve bağımsız parlamentolarda temsil edilseler de (ki en az oy hakkına sahip olanlar Britanya'daydı), sendikalar ve işçi partileri devletin ekonomi politiğinden tatmin olmamaya devam etmişti – ve Amerikan çiftçileriyle Fransız köylülerinin çoğu da böyleydi.

Bu nedenle, işçi ve köylülerin büyük kısmı açısından devlet, aslında *onların* devletleri değildi. Her ne kadar sosyalist fikirler temel endüstrilere oldukça yaygın biçimde nüfuz etmişse de, sosyalistler sadece bir avuç işçi militanı

devşirebilmişti (bkz. 17. 18. Bölüm) ve köylüler ise sandığımızdan daha fazla muhafazakâr örgütlere eklemlenmiş haldeydiler (bkz. 19. Bölüm). Bunların çoğu, babacan işverenler, kiliseler ve etnik-dilsel topluluklar tarafından kesimsel kontrol içinde kalmışlardı. Bunlar, aynen uşakların uzun çağlar boyunca yaptığı gibi, savaşta da patronlarını izleyebilirlerdi. Kitlesel okuryazarlık ve kitle medyası, ulusal, bayrağa ve monarka modern, yayılmış bir eklemlenme retoriği ekliyordu. Ancak işçileri ve köylüleri seferber eden bazı kesimsel iktidar örgütlenmeleri, özellikle de Katolik Kilisesi ve bölgesel-ulusal azınlık toplulukları, merkezi ulus-devlet konusunda ikircikliydiler.

Köylüler gelende savaş karşıydı çünkü zorunlu askerlik, yaralanma ve ölümlerden en fazla onlar zarar görüyordu. 12. Bölüm'de de vurguladığım gibi, köylüleri askeri sadakati milliyetçilikten çok, yerel-bölgesel birimlerin sadakatini dikkatli biçimde daha geniş ordulara dönüştüren askeri disipline dayanıyordu. Bu orduların simgeleri artan ölçüde ulusaldı. Ancak askerlerin ve denizcilerin milliyetçiliği, hakiki ulusal yurttaşlık ideolojilerine "özgürce" eklemlenmekten çok "örgütsel kuşatma" ve disiplin tarafından yaratılıyordu.

Bu nedenle, işçi ve köylüler genellikle ulus-devletle güçlü ve sürekli biçimde özdeşleşmiyorlardı. Çünkü bu onların devleti değildi, dış politikayla ise görece çok az ilgiliydiler. Bunlar daha çok sendikal örgütlenme hakları, eğitim fırsatları ve artan oranlı vergilendirme için ulusla mücadelelere kafa yoruyorlardı ya da halen daha eski yerel-bölgesel eklemlenmeler tarafından kafeslenmiş durumdaydılar. Ancak bunlar yine de anti-militarist işçiler ve köylüler olma eğilimindeydiler, anti-militarist işçilerdi çünkü ordular halen onları bastırıyordu (12. Bölüm) ve yurtiçi meselelerdeki liberal müttefikleri genelde ateşli anti-militaristlerden oluşuyordu; anti-militarist köylülerdi çünkü militarizmi genelde merkeziyetçilik ve zorunlu askerlikle bir görüyorlardı. İşçi hareketleri askeri bütçelere karşıydı, sosyalist barış yanlılığını savunuyordu ve kapitalist ya da hanedanlık savaşlarının halkın çıkarına olmadığını savunuyordu. Rusya'da bu türden eğilimler, aynı şekilde yurttaşlıktan dışlanan köylü ve orta-sınıf örgütler tarafından da paylaşılıyordu. Avusturya'da ulusların dışlanması da köylülerin ve orta-sınıfların bir kısmı üzerinden benzer radikalleştirici bir etkide bulunmuştu. Parti demokrasilerinde, daha az dışlanmayla birlikte, ne militarizm eğilimi ne de işçiler arasında rejimin militarizmine ilişkin büyük bir şüphe mevcuttu.

Ancak hiçbir ülkede işçi sınıfı ya da köylü milliyetçiliği, Uluslararası gerilimi ciddi biçimde arttırmış değildi. Bazı "emek aristokrasisi" kuramcıları, işçi sınıfının emperyalizme ve milliyetçi rekabete dâhil edildiğini ileri sürmektedir. Ancak bunlar yanılmaktadırlar. İşçi sınıfı ve köylülük, Boer Savaşı ya da Filipinler'e ABD müdahalesini dert edinen ajitasyonların yanı sıra dönemin bütün milliyetçi ve emperyalist hareketlerinde de önemli ölçüde temsil edilmekten

yoksundular (Weber 1968; Price 1972; Eldridge 1973; Welch 1979: 88; Eley 1980). Büyük Savaş'a yol açan her kimse, bu, işçi sınıfı ya da köylülük değildi.

İşçi sınıfı militanları da daha geniş, *ulus-ötesi* bir toplulukla tanımlanıyordu. Bu sınıfın (15. Bölüm'de ayrıştırılan) altı temel ideolojisinden karşılıkçılık, sendikalizm, Marksizm ve sosyal demokrasi neredeyse hep ulus-ötesi olmuştu. Hatta ekonomizm ve korumacılığın pek çok versiyonu da böyleydi. Gompers'in en az Marx kadar ulus-ötesi olduğu iddia edilmektedir. Irkçılık her ne kadar Amerika işçilerinin ulus-aşırılığını bozmuşsa da, aynı zamanda anti-emperyalizmlerini de arttırmıştı (Amerika'yı beyaz tutmak adına dış yatırımlara karşı çıkıyorlardı). Hemen bütün işçi liderleri *Komünist Manifesto*'nun son sözlerini kabul ediyordu: "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" İşçi hareketlerinin marşı genellikle Enternasyonal'in çeşitli versiyonlarıydı. Bir örnek olarak, Wobbly sendikalist versiyonu şöyleydi (Dubovsky 1969: 154):

Uyan, açlığın mahkûmu!
Uyan, yeryüzünün lanetlisi!
Zulmü yıkan Adalet adına!
Daha iyi bir dünya doğmakta!

Mazi ta kökünden silinsin
Biz başka âlem isteriz
Bizi hiçe sayanlar bilsin
Bundan sonra her şey biziz

Bu kavga en sonuncu
Kavgamızdır artık
Endüstriyel Birlik
Dönüşecek İnsanlığa!

Büyük işçi hareketleri içinde çok az açık milliyetçilik vardı; ne de (dönem açısından dikkat çekici biçimde) Amerika Birleşik Devletleri dışında açık ırkçılık mevcuttu çünkü "İnsanlık Bir'di". Jakobenler'in Fransız ulusu ve cumhuriyetle birlikte yaptıkları sosyalizm tanımının –*Tricoleur* ve *Marseillaise*'in devrimci geleneğinin– sesi bile bu dönemde kısılmıştı. Doğrusu, sosyalist "bölgeci-milliyetçiler" vardı –Avusturya-Macaristan ve İrlanda sosyalistleri kendi ulusal demokrasilerini kurmanın arayışındaydılar– ancak çok az sosyalist, dışarıya dönük askeri saldırganlığı ya da savaşı destekliyordu.

Sosyalizm aynı zamanda, sürgünler ile entelijansiya birbirine bağlayan iki küçük ama etkili ulus-ötesi altyapıya sahipti. Sürgünler zaten zorla ulus-ötesi hale getirilmişlerdi, entelijansiya ise ulus-aşırılığı hevesle benimsemişti. Artizan militanlar, monarşiler tarafından 19. yüzyıl boyunca sürgünle cezalandırıldılar. Bu sürgünler, küçük Alman liberal devletlerinde, Londra'da, Paris'te,

Brüksel'de, İsviçre'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bir araya geliyorlardı. Yalnızca ABD'de sosyalizm savunuları yok oldu. Diğer yerlerde ise oranın işçileriyle ve kendi dilini konuşan, aslen sürgüne gelmiş ve kozmopolit öğretmenler ve gazetecilerle –yani sosyalist entelijansiyayla– ilişkiye geçtiler. Bunlar ulus-ötesi Aydınlanma'nın hakiki varisleriydi. 19. yüzyıl sonunda, kulüpler, kafeler, meyhaneler ve dergilerdeki sürgün ve entelijansiya ağları, sosyalizm düşüncesini ulusal sınırlar boyunca yaymayı sağlayan güçlü ideolojik altyapılar haline gelecekti. Marx, Blanqui, Bakunin, Fourier, Lenin ve Luxemburg'un pek az okuru yabancı bir dilde okuyabiliyordu. Çevirmen ve yayıncı olarak ise genellikle Yahudi olan birkaç kozmopolit yeterli oluyordu. Artizan sürgün hücreleri ve bohem entelijansiya, Birinci Enternasyonal'i, henüz sendikalar etkili ulusal örgütlenmeler haline gelmeden önce, 1864'te kurmuşlardı. Solcu entelektüeller ve militanlar tereddütsüz biçimde ulus-aşırıydılar.

Ancak kitlesel işçi örgütleri *ulusal* hale gelmişlerdi. İdeolojileri ne olursa olsun, faaliyetleri ulus-devletten öteye uzanmıyordu. Korumacılık, ekonomizm ya da sendikalizm devleti baypas etme arayışındayken, bunlar ise genellikle yerel ya da bölgesel olarak ve nadiren yurtdışında örgütleniyorlardı. Mutualistler, sosyal demokratlar ve Marksistler, taleplerini ulus-devlet içine taşıdılar ve bu da ulus-devleti güçlendirdi. Ulaştıkları her başarı, ulusal kabulü güçlendiriyordu. Ulus devlet, kolektif yurttaşlık haklarının ya da iktidarın, zenginliğin ya da güvenliğin yeniden dağıtımının gerçekleşebileceği yegâne gerçekçi bağlamdı. Emek ulusaldı çünkü sivil toplum (Marx'ın hiçbir zaman fark etmediği biçimde) ulusal devlet tarafından otoriter biçimde düzenlenmişti. Bu da işçileri, az miktarda ulusal siyasal düzenlemeye ihtiyaç duyan kapitalistlerden ayrıştıracaktı. Kapitalistler, yönetmek üzere, kapitalist mülkiyet ilişkilerini cisimleştirecek piyasaya müsaade edebilirlerdi. Pratikte kapitalist örgütlenme bir hayli çeşitliydi – bazısı ulus-aşırı, bazısı ulusal, bazısı milliyetçiydi. Tersine, işçi faaliyetleri ve örgütlenmesi ise büyük çoğunlukla ulusal belirlenimliydi. Jules Guesde'nin de söylediği üzere: "Ne kadar enternasyonalist de olsa, her bir ulusun örgütlü proletaryasının, bütün insanlığın kurtuluşu için çalışmak zorunda olduğu ulusal bir zeminde yer alıyorlardı" (Weber 1968: 46).

Enternasyonal ulus-ötesi idealleri benimsemiş olabilirdi ancak 1890 yılı itibariyle, her temsilcinin kendi ulusal çıkarları için baskı yaptığı bir ulusal örgütler komitesine dönüşmüştü. Ulusal devlet, sermaye birikimi ve işgücünün düzenlenmesi açısından gerçek bağlamdı (Olle ve Schoeller 1977: 61).

Bu da işçilerin savaş karşıtı hassasiyetlerinde iki zayıflığa neden oldu:

1. İşçiler, praksislerinin büyük ölçüde ulusal olması nedeniyle, jeopolitiğe ilgisiz olmaktan bile daha az etkinlerdi. Price (1972: 238), Britanyalı işçilerin Boer Savaşı'na ne kadar az ilgisizlerse, emperyalizme de o kadar karşı oldukları sonucuna varıyordu. Birinci Enternasyonal ve diğer uluslararası işçi kongreleri,

etkili karar alma yapıları ya da kitlesel takipçileri olmaksızın, bir tür fikir alışverişi ortamı olarak kaldı. Savaşla karşı karşıya geldiklerinde, her bir ulusal işçi sınıfı kendi kararlarını diğerlerinden bağımsız şekilde alacaktı. Bu durum, işçilerin savaşa giden yolu engelleme kapasitesini örgütsel olarak zayıflattı.

2. Militarizmden, yurtiçindeki baskıda oynadığı rol nedeniyle öncelikle ulusal gerekçelerle korkuluyordu. Kendi rejiminin militarizminden korkulsa da, daha baskıcı göründükleri takdirde yabancı rejimlerin militarizminden daha fazla korkuluyordu. Fransız işçiler, cumhuriyete karşı gerici tehdidi nedeniyle Alman saldırganlığından; Alman ve Avusturyalı işçiler ise, bütün işçi örgütlenmelerini tehdit ettiği için Rusya'dan korkuyorlardı. Yalnızca, en gerici rejime maruz kalan Rus işçilerin bağışıklığı vardı. Diğer yerlerde de korku, işçilerin savaşa desteğini almak adına maniple edilebiliyordu.

Bu zayıflıklar, 1914 yılında Enternasyonal'in ve işçi liderlerinin Uluslararası retoriğinin altını oyuyordu. Almanya'da Sosyal Demokrat Parti liderlerinin çoğu, savaşa karşı çıktıklarında, on yıllardan bu yana inşa ettikleri etkileyici parti ve sendika örgütlenmesinin, diğer sınıfların savaş zamanındaki tam desteği tarafından hemen bastırılabileceğinden korkuyordu. Yurt dışındaki proletarya onları koruyamazdı. Alman işçilerinin sadece Alman örgütleri vardı ve bu ne pahasına olursa olsun korunmalıydı. Ne de liderler, rejimin, esas düşmanın gerici Rusya olduğuna ilişkin propagandasına karşılık verebileceklerine dair inancı vardı (Morgan 1975: 31). Benzer güdüler Avusturya Sosyalist Partisi'nde de bulunabilirdi. Fransız sosyalistleri savaşın kıyısına gelindiğinde bile militarizme karşı formel muhalefetlerini sürdürdüler ancak çoğu aynı zamanda işçilerin Cumhuriyet'i koruma adına harekete geçebileceğinin ve hatta geçeceğinin de farkındaydı. Britanya sosyalistlerinin bir dış politikası yoktu ancak Liberal müttefiklerinin peşi sıra gidiyorlardı. İşçi sınıfı örgütleri, hem ekonomik hem siyasal anlamda saldırgan milliyetçiler oldukları için değil, ulusal olarak kafeslenmiş halde oldukları için savaş yanlısı partileri ve rejimleri izleyecekti. İşçi sınıfı, diğer sınıfların Büyük Savaş'a katılmasını durduramayacaktı.

Daha güvenli yurttaşlık haklarına sahip sınıflar da ulusal olarak örgütlenmişlerdi ancak devlet *onların* devletiydi. Kendi hayali cemaatlerini simgelemesi nedeniyle, bunlar, devletin "büyüklüğü", "onuru" ve jeopolitik çıkarıyla daha kolay özdeşleşebiliyorlardı. Devlet ulus-devlet haline geldikçe, devletin kutsal varlık nedeni de kutsal jeopolitik çıkarlar haline gelebilirdi. Daha önceki bölümler, orta sınıfın ulusal topluluğa katılımını, seçmen, jüri üyesi, ev sahibi, işveren, yedek subay ve ulusal eğitimin, kültürün ve piyasaların katılımcısı haline gelişini göstermişti. Mommsen (1990: 210-14) 19. yüzyıl liberalizminin büyük dönüşümünü kayda geçirmiştir. Yüzyıl, liberal ve açıkça barış yanlısı olarak başlamış, 1880'li yıllardan sonra ise ulusal kimlikler ve duygular saldırganlaştı. Etnik üstünlük, yabancı düşmanlığı, ulusal ve ırksal hayatta

kalma adına ölüm-kalım mücadelesi ve popüler milliyetçilik gibi milliyetçi ideolojiler ortaya çıktı. *Yine de*, 16. Bölüm'de ben, destekleyen çok az kanıta rastlayarak, orta-sınıf milliyetçiliğine ilişkin yaygın biçimde paylaşılan bu görüşe oldukça kuşkulu baktım. Milliyetçiliğin gücü ve karakteri ülkeden ülkeye bir hayli değişkenlik gösteriyordu. Milliyetçilik, devlet görevlilerini ve üst düzey eğitim görmüş olanları, orta sınıftan daha fazla etkisi altına aldı. Milliyetçilik aynı zamanda yalnızca rejimin ideolojilerinin ve çıkmazlarını kuvvetlendirme eğilimindeydi. Parti demokrasilerinin, ulusal büyüklüğe ilişkin eski kozmopolit ve yeni emperyal iddialar arasında yarılmasıyla, orta sınıf da yarılacaktı.

Böylece ne kitlesel saldırgan milliyetçilik ne de parti demokrasisi rejimlerinin ihtiyatlı ve manipülatif sosyal emperyalizmi öne çıkamayacaktı. Aşırı Sağ bunu denedi ancak sadece birkaç seçim kazanabildi. Yine de gazete patronları da dâhil bir avuç yabancı düşmanı tarafından huysuzca ama içtenlikle savunuluyordu. Bu durum, rejimleri ara ara rahatsız ettiyse de, yine de politikalarını değiştirmediler. Britanya ve Fransa'daki milliyetçilik, ulusun dünyaya insani, Hıristiyan ve demokratik uygarlığı taşıdığına dair liberal inançların yanı sıra emperyal düşünceleri de içerecek biçimde çift anlamlıydı.

Emperyalizm, sömürgelere saldırgan ırkçı bir yabancı düşmanlığı taşıyordu ancak bu yaklaşım, savaşın fiilen gerçekleştiği Avrupa'da daha savunma amaçlı işliyordu. Siyasal milliyetçilik, ana akım partilerin ideolojilerini ve Fransız ve Britanya hükümetlerinin gerçekten savunma amaçlı yeniden silahlanma politikalarını güçlendirme eğilimindeydi. Liberal rejimler, saldırgan milliyetçilikten çok barış yanlısı kamuoyundan çekiniyordu. Ortada oldukça fazla toplumsal gerilim mevcuttu ama popüler emperyalizm, hükümetler tarafından bu gerilimlere –Britanya'da grev dalgaları ve Ulster sorunu ve Fransa'da yine grev dalgaları ve zorunlu askerliğe karşı isyanlara– dönük bir çözüm olarak sürekli biçimde kullanılmıyordu.

Ulusal aidiyet, artık hem yoğun hem yaygın toplumsal pratiklerde derin biçimde kökleşmişti ancak saldırgan milliyetçilik böyle değildi. Ekonomik emperyalizmin jeopolitik kökleri olduğunu daha önce görmüştük. Bu yüzden siyasal milliyetçilik, ulusal sınıf örgütlenmesinin sağlayabileceği belirli bir ekonomik çıkardan bile yoksundu. Britanya her ne kadar Alman rekabeti ve korumacılığına ilişkin kaygılarını dile getirdiyse de, popüler Alman-karşıtı hassasiyet daha derine işlemişti. Milliyetçiler, imparatorluğun ve ordunun büyüklüğünü, doğrudan ekonomik çıkarın önüne koyuyorlardı. Fransız milliyetçileri ise Alsace-Lorraine meselesini ve Almanya'nın Cumhuriyet'e ve Fransız askeri gücüne yönelik tehdidini dillerinden düşürmüyorlardı. Ancak bu türden köksüz bir milliyetçilik istikrar bozucu olabilirdi. Düşmanın kimliği birden değişebilirdi. On yılda az bir sürede, Britanya ve Fransız milliyetçiliği, çoğunlukla birbirine karşı olmaktan, Alman-karşıtı olmaya dönüşecekti. Saldırgan şovenizm, savaş için hazırlanmış gibi görünüyordu ve krizlerde, sonra-

sından aynı hızla ortadan kaybolmak üzere birden ortaya çıkıyordu. Bir kötümser olarak Lloyd George, Ağustos 1914'te "Savaş cumartesiden pazartesiye hızla popüler hale geldi" diyecekti (Albertini 1957: 482; Fransa'nın hızlı savrulmaları için Bkz. Weber 1968: 31-2).

Böylesi bir sığ hoppalık, huzur kaçırabilir ya da krizlerde rejim tarafından istismar edilebilirdi. Hükümet, cumartesi ila pazartesi günleri arasında savaş ilan etseydi, (çoğunlukla orta-sınıf) ulus da hevesle onun peşinden gidecekti. Bu, bir parti demokrasisinde idari sığ milliyetçiliğin bir numarasıydı – artık ulusun işçi sınıfını ve kadınları da içeriyor olması dışında, halen de öyledir. Ancak bu numaranın, bugün de olduğu üzere, sınırları vardı: Belli başlı orta-sınıf seçmenler, bir diğer Büyük Güç'le yapılacak savaşa ilişkin, harcanan hayatlar bir yana, daha fazla masraf da istemiyorlardı (Steiner 1977: 250-3). Fransız ve Britanya rejimleri, aynı zamanda, ilk olarak Almanya'nın saldırması halinde bile (ki 1914'ün başından itibaren bunun için ellerinden geleni yaptılar), işçi sınıfının sadakatinden de kuşku duyuyorlardı. Parti demokrasisi rejimleri, siyasal milliyetçiliği ihtiyatlı biçimde izliyorlardı. Ancak bu rejimler ciddi ciddi siyasal milliyetçilik tarafından yönetilmiyordu ve bunun rahatlığını da savaş başladıktan sonra yaşadılar.

Bunun tam tersi uçta, otokratik Rusya'da ise sosyal emperyalizm daha az görünür durumdaydı (Lieven 1983: 38-46, 153-4; Kennan 1984). 1900 yılı sonrasında Balkan krizleri, pan-Slav popülizmi yükseltti. Bu durum, Rusların Cermen kökenli Almanya ve Avusturya'ya karşı Slavların liderliğini öne çıkaracaktı. Pan-Slavizm, pek az işçi, köylü ve soylu desteğiyle birlikte bir anlamda orta-sınıf karakterliydi. Ancak Rus orta sınıfının yurttaşlık hakları belli belirsizdi. Bu sınıfsal tabaka, Çar tapınıcılığından şiddeti savunan anarşizme kadar olan yolu kat edecekti. Ancak rejim hiç de ılımlı değildi. Avrupa'daki bu en gerici monarşi, dış politikanın işleyişi hakkında halka bir şeyler anlatma niyetinde bile değildi ve popüler ilkeler anlamında halen çok az meşruluğa sahipti.

Böylece Almanya haricinde, savaşın temel nedenleri, sosyal emperyalizm ve siyasal milliyetçiliğin manipülasyonu değildi. Halk ve rejim her zaman birbirinden oldukça izole haldeydi, işçi sınıfı ve köylülük, dış politikaya karşı ilgisizdi, orta-sınıf milliyetçiliğinin baskın kolu ise oldukça savunmacı durumdaydı. Orta-sınıf, köylülük ve işçi sınıfı içinde pek az milliyetçi ya da ulus-ötesi örgütlenme mevcuttu. Bunların baskın ulusal ya da yerel-bölgesel kafeslemesi, geriye başkalarının kendi rızalarıyla –orta sınıfta heyecanlı ancak sığ, köylülerde tevekkül etmiş, işçi sınıfında bıkkın, askerlerde disiplinli bir ruh haliyle– savaşa dâhil olabileceği pek çok kaçış hattı bırakıyordu.[1]

---

1 Bunu teyit eden en iyi kanıtlar, kamuoyunun ve savaştaki askerlerin söylediklerine dayanan çalışmalardır; bunları 3. Cilt'te ele alıyorum, ancak Fransa üzerine, argümanını destekleyen bir çalışma için Bkz. Becker, 1977.

Almanya'nın saldırganlığı, Balkanlar'daki bir çatışmayı bir dünya savaşına dönüştürdü. Sosyal emperyalizm başka yerlerde önemli değilse de, aynen kuramı gibi, Almanya'da filizlenmişti. Kuram kesinlikle Almanya'nın tarihçileri arasında ortaya çıkmıştı. Fritz Fischer'in Almanya'nın savaş hedefleri dâhilinde *Der Primat der Innenpolitik** açıklamasından (1961, İngilizce baskıları 1967, 1969, 1975) itibaren, pek çok kişi onun iki temel noktasını teyit edecekti: Alman liderliği, 1914'ten önceki on yılda sürekli biçimde büyük bir savaş yönünde saldırgan, hazırlıklı ve istekliydi ve onu böyle davranmaya iten şey ise dünya egemenliğine sahip olmak kadar kendi iç sınıfsal gerilimlerini sosyal emperyalizm yoluyla çözmekti (Berghahn 1973; Gordon 1974; Geiss 1976, 1984). Yalnızca Fischer'in tutarlılık ve bütünlüğe dönük vurgusu, rejim çelişkilerinin ortaya çıkmasından önce bir uyarıcı niteliğindeydi (Wehler 1970, 1985). Artık Almanya'da ne *Der Primat der Aussenpolitik*'e** dönüş yapabiliriz ne de sosyal emperyalizm kuramını yok sayabiliriz (Mommsen 1976; Joll 1984b).

Alman militarizmi tartışmasızdı. Bismarck da bu militarizmi, içerideki sınıfları ve diğer toplumsal gerilimleri yatıştırmak üzere sömürgeleri kullanarak, düşük bedelli bir sosyal emperyalizm yönünde manipüle ediyordu (Pogge von Strandmann 1969; Wehler 1981). Onu izleyen hükümetler de bunu tekrar ettiler. Bir Prusyalı bakanın da söylediği üzere;

> [Bismarck] sömürge politikasının dikkatimizi dışarıya çekeceği umudunu taşıyordu ancak bu, ancak belirli bir derecede gerçekleşiyordu. Bu nedenle, dışişlerinde ulusun hassasiyetlerinin genellikle bir ve aynı olabileceğinden hareketle, dış politikaya ilişkin sorunları Reichstag'a taşımak zorunda kalıyorduk. Dış politikadaki tartışılmaz başarılarımız, Reichstag tartışmalarında olumlu bir etkiye neden olacaktı ve siyasal bölünmeler de böylece ılımlı hale getirilebilecekti. [Geiss 1976: 78]

Şansölye von Bülow, Kayser'in sırdaşlarından biriyle olan konuşmasında daha da ileri gidiyordu:

> Monarşi için halk desteğini kazanmanın yolu, "ulusal aklı" canlandırmaktan geçer. 1866 ve 1870 savaşlarının hanedanlığı kurtarması benzeri, muzaffer bir savaş, kuşkusuz pek çok sorunu çözer. [Geiss 1976: 78]

Max Weber ise emperyalizmin liberal bir versiyonuna yakındı:

> Almanya'nın birliğinin, ulusun kendi eski günlerinde kalkıştığı ve eğer Alman bir *Weltmachtpolitik*'inin [dünya-gücü siyaseti] başlangıcı değil de sonu olacaksa, be-

* İç siyasetin öncelliği – ç.n.

** Dış siyasetin öncelliği – ç.n.

deli nedeniyle daha iyi yönde vazgeçilebilecek bir gençlik hezeyanı olduğunu idrak etmek durumundayız. [Geiss 1976: 80]

Weber, Almanya'yı istikrarlı hale getirmek ve modernleştirmek adına, reformlar *yerine* emperyalizmi değil, emperyalizme *ilaveten* reformları savunuyordu (Mommsen 1974: 22-46).

Diğer ülkelerde ise böylesi saldırgan bir emperyalizmi vücuda getiren görüşler daha seyrekti. Dahası Alman sosyal emperyalizmi, sadece ulusun yabancılara karşı seferber edilmesinden ibaret değildi. *Reichsfeinde*, yani imparatorluğun düşmanları, yabancı Güçler ile birlikte iç mihraklar -sosyalistler, sol Liberaller ve etnik azınlıklar, en başta da Katolikler- olarak görülüyordu. Bu iç mihraklar da az ya da çok samimi olarak dış düşmanlarla -sosyalistler ve Yahudiler uluslararası komplolarla, Katolikler önceleri Avusturya'yla, sonrasında ise Roma Papalığı'yla, Polonyalılar Slav ırkı ve Rusya'yla, Alsaslılar Fransa'yla, liberaller Britanya'yla ve Fransa'yla- ilişkilendiriliyordu (Wehler 1985: 102-13). Rejimin sosyal emperyalizmi kısmi bir böl-ve-yönet stratejisini hayata geçiriyordu: Sosyalistleri, sol Liberalleri ve etnik azınlıkları tecrit edecek biçimde, sadık çekirdeği, Protestan tarımcı ve sanayicileri, ardından orta sınıf ve Katolikleri seferber ediyordu.

Yine de Alman hükümetlerinin sosyal emperyalizmi savaş doğrultusunda manipüle etmesi (Fischer, Geiss ve Berghahn'ın da vurguladığı üzere) sürekli bir nitelik arz etmiyordu. Çoğu rejim, "büyüklüğün" iç gerilimlerden dikkatleri kaçırmaya yarayacak bir dış politikayı arzuluyordu. Ancak bununla büyük bir savaş başlatmak arasında büyük fark vardır. Bununla Avrupa'nın en büyük üç Güç'üne karşı iki cephede savaş ilan etmek arasında ise bir uçurum bulunuyor. Böylesi bir savaş, sınıf mücadelesine karşı bir çözüm olarak tasarlanmış olabilir miydi?

Bülow olamayacağına inanıyordu. Biraz önce alıntı yapılan sözlerine şöyle devam ediyordu: "Diğer yandan başarısız bir savaş ise hanedanlığın sonu demektir". 1991'de bu görüşünü açacaktı:

Tarih bizlere her büyük savaşı, bir halkın kurbanlar ve savaşın gerektirdiği çabalar karşılığında telafi istemesi nedeniyle, bir liberal dönemin izlediğini göstermektedir. Ancak yenilgiyle biten herhangi bir savaş, hanedanlığı, öncesinde hiç görülmemiş olan ödünler vermeye zorlar... Harekete geçen, öngörülü hareket etmeli ve sonuçları değerlendirmelidir. [Kaiser 1983: 455-6]

Von Bülow'un halefi ise 1914 yılı Temmuz ayında daha ileri gidecekti:

Öngörülemeyecek sonuçlarıyla birlikte dünya savaşı, barışı vaaz etmesi nedeniyle sosyal demokrasinin gücünü pekiştirecek ve pek çok tahtı devirecektir... Bir savaş,

sonucu her ne olursa olsun, mevcut bütün düzenlemelerin altüst olmasıyla sonuçlanacaktır. [Jarausch 1973: 151-2]

Bunlar başıboş, düşünmeden söylenmiş şeyler değildi. Bu sözler, hem Sağ hem de Sol'un, kitle seferberliği savaşının sınıf mücadeleleri üzerindeki etkisi üzerine Avrupa'da yürüyen tartışma bağlamında, savaş öncesinde Almanya'nın iki şansölyesi tarafından söylenmişti. Bazı aşırı-sağcılar her ne kadar savaşın kraliyete desteği harekete geçireceğini düşünseler de, muhafazakârların büyük kısmı bunun tam tersine inanıyordu. Sol'un büyük kısmı da öyle. Lenin 1912'de Avusturya'da sürgündeyken şöyle yazacaktı: "Avusturya ve Rusya arasında olacak bir savaş, bütün Doğu Avrupa'da devrim açısından faydalı bir şey olur ancak Franz Joseph ve Çar Nikolay bize bu zevki bahşedecek gibi görünmüyor".

Zafer garanti edilebilseydi, sosyal emperyalizm mükemmel bir rejim stratejisi olabilirdi. Ancak savaş önceden zaferleri önceden garanti etmezdi ve Alman devlet adamları da Büyük Savaş'a kendinden emin bir ruh haliyle girmediler. 1914'teki Alman saldırganlığını, düşünülmüş ve sürekli bir sosyal emperyalizm stratejisi olmakla itham edemeyiz.

Ancak (Kaiser 1983 ve Wehler 1985'in ileri sürdüğü üzere) *İnnenpolitik* ve sosyal emperyalizm nöbetleri, Alman saldırganlığını kasıtlı olmayan yollardan yükseltmiş olabilirdi. İç siyaset ve jeopolitik, 9. Bölüm'de de görüldüğü üzere, birbirine geçmişti. İçeride rejim, "üretici" (yani elinin altındaki) sınıfları "birlikte seferberlik siyaseti" ile iç ve dış imparatorluk düşmanlarına karşı harekete geçirmek demek olan *Sammlungssiyasal* yönünde hareket ediyordu. Rejim üretici sınıflar arasında böl-ve-yönet

stratejisini yürütecekti - Bethmann buna "diyagonal siyaset" adını veriyordu. Ortaya, üç tane, birbiriyle rekabet halinde uluslararası ekonomi siyasal ve diplomasi kombinasyonu çıkacaktı: Liberalizm, *Mitteleuropa* ve *Weltpolitik*; bunların üçü de iç siyasetle birbirine geçmişti. Diyagonal siyaset ilkinden giderek uzaklaşarak, böylece daha saldırgan bir jeopolitiği kabul etti. Ancak diğer iki alternatif arasından birine seçmeyerek, realist olmayan bir felakete sürüklendi.

Liberalizm, Hamburg gibi ticaret merkezlerinde, hafif sanayide ve finans sermayesinde yoğundu. Rejim içinde, özellikle diplomatların genelde uluslararası uzlaşma yönünde akıl verdiği Wilhelmstrasse içinde destek buldu. Düşünceleri şuydu: Almanya Alsace-Lorainne'i ele geçirirse, Fransa devreden çıkacaktı; Britanya ve Rusya da büsbütün karşıya alınmamalıydı. 1890-94 yıllarının şansölyesi Caprivi, iç reform, *bırakınız-yapsınlar*'cı ekonomi siyasal ve Britanya'yla uzlaşmayı içeren liberal bir paketi hayata geçirmeye çalışıyordu. Ancak Kayser, işçi sınıfıyla uzlaşmak yerine Caprivi'yi azledecekti. Sonrasında ise liberalizm, rejimin aleyhine olacak biçimde zayıfladı ve rejimin muhafa-

zakârlara ya da köylülere ufak pay vermeye dönük ekonomi politiğine ise ordu ve siyasal milliyetçiler karşı durdu.

Başını Prusyalı Junkerlerin çektiği tarımcı muhafazakârlar, korumacılıktan yayılmacılık yanlılığına kaydılar. Bunların esas ekonomik rakibi Rusya, yurtiçindeki esas korkularının kaynağı ise Polonyalı işçileri haline geldi. Gümrük vergileri Alman pazarını Rus tahılına kapattı - ki bu adım, imalat ihracı ve borçlarını karşılamak üzere tahıl ihtiyaç duyan Rus modernleşmesine de bir darbeydi. Rusya bunun üzerine Fransa'yla ittifak için harekete geçti - bu da Almanya için çok kötü diplomatik haberler anlamına geliyordu. Muhafazakârların bir kısmı, çatışmayı Cermen ile Slav ırkçılıklarına doğru genişleterek işleri daha da kötüleştirecekti. Mali ve toplumsal açıdan muhafazakâr olan Junkerler, ilk başta askeri saldırı için gerekli olan vergiler ve kitle seferberliği lehinde oy vermekte isteksizlerdi ancak 1909'dan sonra, düşüşe geçen iktidarlarını milliyetçi kesimlerle ittifak yapmak yoluyla toparlama arayışının getirdiği siyasal güdüleri, bu çekingenliklerini azaltacaktı. Tercih ettikleri araç orduydu, ideolojileri şoven ve artan ölçüde ırkçıydı ve jeopolitikleri ise Rusya'yı düşman, Avusturya'yı müttefik ve Alman egemenliğinde bir *Mitteleuropa*'yı çözüm olarak görüyordu. Merkantilizm, ekonomik emperyalizm ve jeopolitik emperyalizm karşımı, genelde doğuyu hedefleyen bir stratejiyi savunuyorlardı.

Bazı ağır sanayiciler de koruma ve yayılmacılık taraftarıydı. Bunların güdüleri genellikle pragmatik ve piyasa merkezliydi ancak rejime dâhil olmaları, teritoryal çıkar anlayışını büyütüyordu. Asıl rakibin Britanya olması nedeniyle, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'yla birlikte daha pek çok ülke dünya çapında merkantilizmin, bir *Weltpolitik*'in taraftarıydı. Bu eğilim, 1890'lı yıllarda, Afrika için kapışılması sırasında (rejinin kendi jeopolitik emperyalizmiyle ittifak halinde) ekonomik emperyalizmi yükseltecekti. Yine bu eğilim, Almanya'nın, diğer Avrupa imparatorluklarıyla savaş riskini göze almadıkça, kâr sağlamak adına sömürgeci sahneye çıkmakta geç kaldığının fark edilmesiyle boşa düşecekti. Sanayicilerse bunun farkında değildi. Ne de doğuya doğru yayılmayla ilgiliydiler. Nihayet otoriter bir rejim içinde canlandırılan piyasa baskısı, saldırgan merkantilizmi teşvik ediyordu. 1897'de bu gidişat, sanayicileri ve diğerlerini donanmaya yöneltecekti.

Alman donanması, kendine has sebeplerle karmaşık bir yapılanmaya sahipti. Kayser'in kişisel heyecanı ve Amiral Tirpitz'in kitle iletişim yetenekleri ve saraydaki etkisi de bunda önemliydi. Ancak büyük bir Alman donanması fikrinin iç siyasette de çekiciliği vardı. Almanya militarizm eliyle yaratılmış gibi görülüyordu ancak yine de ordunun genişlemesi meselesi tartışmalıydı. Ordunun genişlemesi orta sınıfın büyük kısmı ve Güney Almanya'daki Katoliklerce istenmiyordu çünkü yurtiçinde merkezi baskı yönünde kullanılabilirdi. Genelkurmay ve Junkerler işçileri silahlandırmakta (zorunlu askerlik yoluyla toplanan sadık köylülerin sınırına dayanılmıştı) ya da burjuvaların genişletilmiş

subay birliklerinde sayısal üstünlüğü elde etmesine izin vermekte bile tereddüt ediyorlardı. Ancak sermaye-yoğun bir donanma çok az insan gücü gerektirirdi, bastırılamazdı ve ağır sanayiye, istihdama ve ekonomik modernleşmeye faydalı olurdu. Sanayiciler, savaş gemilerinin ekonomik avantajlarına ikna edildikçe, muhafazakâr Junkerlerle ve köylüleri temsil eden Katolik Merkez ile pazarlığa giriştiler. 1897'de tahıl gümrük vergilerindeki bir artış üzerinde, nihai bir donanma yasası karşılığında uzlaşıldı. Asgari toplumsal reform, Ulusal Liberaller'in de desteği almıştı (Kehr 1975, 1977: 1-4. Bölüm).

Savaş gemisi yapımı, rejim, sanayi ve orta sınıfın büyük kısmı tarafından desteklendi, kuzeyliler ve Katolikler tarafından kabul edildi ve hemen hemen hiç kimse tarafından ciddi bir muhalefetle karşılaşmadı – hatta Sosyal demokratlar tarafından bile (çünkü istihdamı arttırıyordu). Nakliyatla uğraşan Hamburglu iş adamları gibi geleneksel liberal tüccarlar, rejim lehine döndüler. Donanma, dört üst-düzey rejim belirginleşmesinin –monarşicilik (çünkü donanma Kayser'in yeni oyuncağıydı), militarizm, kapitalizm ve milliyetçilik– hepsine istediğini veriyordu. 1900 yılı sonrasında donanma, kendinden istenen bütün kaynakları sağlayacaktı. Savaş gemileri büyük oranda *Innenpolitik*'in –kesimsel ekonomik çıkarın, rejimin kısmi böl-ve-yönet stratejilerinin ve devletin neredeyse gündelik kurumsallaşmış militarizminin– bir sonucuydu.

Ancak bir dış politika olarak donanma *Weltpolitik*'i maddi anlamda pek de gerçekçi değildi. Donanma sözüm ona Alman ticari ve sömürgeci çıkarlarını koruyacaktı. Ancak savaş gemileri, Kuzey Denizi'nde Britanya'ya kafa tutmaktan ziyade, ticaret ve sömürge güvenliği için tasarlanmıştı. Aslında tartışma, donanmanın pratik maddi işlevinden çok onun simgesel rolü üzerine odaklanmıştı. Bethmann'a göre donanma, Almanya'ya "büyüklüğünün genel ereği" açısından lazımdı (Jarausch 1973: 141-2). Ekonomi ve jeopolitiği ulusal onur kavramı etrafında birbirine geçiren, bu türden geniş bir devlet emperyalizmi, realist ya da kapitalist çıkarların sağlayacağı hassas rasyonaliteden de yoksundu. Donanma her ne kadar Britanya'yı hedefliyorsa da, yapısı ne İngiliz-düşmanlığı ne de yurtdışındaki etkisinin ya da askeri işlevinin serinkanlı bir değerlendirmesini içeriyordu.

İstenmeyen diplomatik sonuçları ise yıkıcı olacaktı. Dünya gücü olma retoriğiyle birlikte savaş gemisi yapımı Büyük Britanya'yı yabancılaştırdı ve Almanya'nın kaybetmeye yazgılı olduğu bir donanma silahı yarışına yol açtı. Britanya bu konuda bir numaraydı ve geniş küresel donanmasını kendi kara sularına aktarma becerisine sahipti. Britanya diplomasisi, 150 yıldır olduğu gibi, uyumlu bir biçimde "açık deniz" politikasına odaklanmıştı. Kraliyet Donanması, Britanya'nın temel askeri silahı olarak kalmıştı ve kara suları da mutlak savunma önceliğine sahipti. Grey bunu 1913 yılında tüm çıplaklığıyla ortaya koyacaktı: "Donanma bizim biricik savunma aracımızdır ve hayatımız sadece ve sadece ona bağlıdır". Britanya devlet adamları, Belçika'nın tarafsız-

lığı garanti edilmeksizin Almanya'nın Fransa'ya saldırması halinde, Britanya'nın da savaşmak zorunda olduğuna inanıyorlardı: Aşağı Ülkeler'in limanlarında yerini alacak geniş bir Alman donanması, Britanya iktidarına öldürücü bir darbe vurabilirdi.

Almanya daha az Kıta'ya ilişkin taahhütlerini azaltabilse ve Rusya ya da Fransa'yla uzlaşabilse, Alman kaynakları Tirpitz'in Alman kruvazörlerine karşı Britanya kruvazörlerinin 2:3'lük oranı hedefine ulaşabilirdi. Bu da Britanya donanma gücünü (ne amaçla olduğu açık olmasa da) tarafsızlaştırabilirdi. Ancak *Sammlungspolitik,* sadece Alman üretici sınıflarının değil onların dış düşmanlarının da bir arada hareket etmesi anlamına geliyordu. Alman diplomasisi Rusya'yla uzlaşmıyordu çünkü Junkerler rejimden tasfiye edilmiş değillerdi. Ne de Fransız-Rus ittifakını bozmak üzere girişimde bulunabiliyordu. İçeride ise, rejim, hizipleri bir araya getiriyor, siyasal belirginleşmeleri arttırıyor ve bunların bütün politikalarını kabul ediyordu. Bunun diplomatik sonuçlarından biri, Almanya'nın düşmanları tarafından sarılmasıydı. Kaynakların bir amaç doğrultusunda örgütlenmesi olmaksızın, Alman donanması Kuzey Denizi'ne hükmedemeyebilirdi. Almanya, Britanya'yı düşman İtilaf'a ekledi, yine de ne Britanya'yı yenmeye ne de Kıta'daki müttefiklerine dönük Britanya yardımını kesmeye muktedirdi (Kennedy 1980: 415-22).

Ve olan oldu. İhtiyatlı, başarılı *Innenpolitik, Aussenpolitik* açısından istenmeyen ve yıkıcı sonuçlara sahipti. Rejimin içerideki başarısı, hem nesnel dış tehdidi hem de Alman paranoyasını arttırarak, dış Güçleri iyice kızdırdı. Biz Rusya'ya, Britanya'ya ve Fransa'ya zarar verme niyetinde değilken, onlar neden bize bu kadar düşmandı? 1906'dan itibaren rejim Almanya'yı "kuşatılmış", bir jeopolitik komplonun kurbanı olarak tanımlıyordu. Ficher ekolü, bu tanımı, saldırının yegâne "önleyici savaş" olduğu iddiasını destekleyecek bir iklim yaratan kamuoyuna dönük bir rejim manipülasyonu olarak teşhis ediyordu (Geiss 1976: 121-38). Ben ise komplo yerine dağınıklık-büyük hata diyorum: Başta iç meseleler vesilesiyle, diplomatik sonuçları üzerine çok az düşünerek karar vermeye sürüklenen rejim, dışarıdan gelen tepkiye şaşırmıştı. Ancak kuşatma doktrini, Alman misillemesini de benzer kıldı. Kuşatma, Kayser'in onu "keskin, iyi bir kılıç" ile "asma köprüye" fırlamak olarak tarif etmesine yol açan teritoryal ve askeri bir metafordu.

Nihai bir arada hareket etme girişimi, orta sınıfı, Güneyli Almanları ve Katolikleri de kısmi böl-ve-yönet stratejisi hamlesine dâhil edecekti. Radikal liberaller, sosyalistler ve etnik-bölgesel azınlıklar başarılı biçimde tecrit edildi. Ancak başarı, Alman siyasetini bir merkezden de yoksun bıraktı. 18. ve 19. Bölüm'ün de gösterdiği üzere, üretici-merkezli ve devletçi bir Marksizm, merkezci liberallerle pragmatik bir ittifakın engellemediği biçimde dışlanmış Sol'u, köylüleri ya da Katolikleri devşirmekteki yetersizliğini daha da arttırarak darmadağın ederken, Merkez partiler ise rejimi radikal liberalizmle değil,

muhafazakârlıkla uzlaşmaya zorluyorlardı. 16. Bölüm'de görüldüğü üzere, siyasal milliyetçilik, kamu görevlilerine ve devletim eğitim kurumlarına dayanıyordu ve diğer ülkelerdekinden daha fazla devlet-tapınıcılısı ve ırkçı hale gelmişti. Bu durum, bir anlamda, rejim önceliklerini arttırmıştı ancak aynı zamanda onun hareket özgürlüğünü de elinden almıştı. Rejim, işçileri ve etnik azınlıkları yabancılaştırarak, orta-sınıf seçmenlere dayanır hale geldi. Parlamentonun tam bağımsızlığını reddederek de, sırtını kendi idarecilerinin sadakatine yasladı. Bu idarecilerin milliyetçi baskısı etkili ve istikrarsızlaştırıcıydı (Eley 1980).

Devletçi milliyetçiler ve rejim, dışarıda kuşatma ve içeride *Reichsfeinde* ile paranoyak eğilimler göstermeye başladı. Bunlar, düşmanları değiştirmek açısından Britanya ve Fransız milliyetçilerinden daha beceriksiz ve kapitalist ya da realist çıkar anlayışları tarafından yönlendirilmeye daha açık hale geldiler. Bu da, genelde, Alman siyasetinin sınıfların ekonomik huzursuzluklarına ya da (16. Bölüm'de karşı çıktığım kuramların öne çıkardığı) sözüm ona "panik hali"ne dayanmayan "paranoyak" bileşeninin asiyasal açıklamasıdır.

Temmzu 1914'te, Bethmann, Almanya'nın neden kendini çıkmaza soktuğunu şöyle not düşüyordu:

> Daha önceki hatalar ... herkese meydan okumak, herkesin yoluna çıkmak ve aslında öyle ya da böyle kimseyi zayıf düşürememek. Nedeni: Hedefsizlik, küçük prestij başarılara duyulan ihtiyaç ve kamuoyundaki her akımdan kaygı duymak. Dış politika konusunda şamata yapan "ulusal" partilerin ise kendi konumlarını korumak ve güçlendirmekten başka derdi yok. [Stern 1968: 265]

Bu değerlendirme akıllıcaydı ancak çok geçti; Bethmann diplomasiyi çoktan Kayser'in "keskin, iyi kılıcına" devretmişti.

Sosyal emperyalizm, Alman diplomasisi açısından önemliydi ancak ihtiyatlı bir rejim stratejisinden ziyade, biriken ve istenmeyen bir sonuçtu. Liberal tarihçiler, rejimin iç sorunlarını çözmekteki "başarısızlığının" dış saldırganlığa yol açtığını öne sürmektedirler. Aksine, rejimin mutlakiyetçiliği modern bir yarı-otoriter monarşiye döndürme *başarısı*, jeopolitik felakete neden olmuştur. Saraydaki ve Reichstag'taki düzen, kesimsel olarak rejime en fazla dâhil olan hiziplerin Almanya'nın düşmanlarına ilişkin kendi anlayışlarını muhafaza etmelerine izin vermek yoluyla, devlet belirginleşmelerini bir araya getirerek sağlanmıştı. Bu, Snyder'in (1991: 66-7) "kartelleşmiş elitler"e arka çıkılması kuramına da benzemektedir: Emperyal yayılma, ekonomik korumacılık ve askeri hazırlıklar dahilinde oldukça yoğunlaşmış iktidarlara ve çıkarlara sahip elitler, sadece birinin amaçladığından daha saldırgan bir netice üretecek biçimde, kabul oylarını birbirleriyle takas etmek konusunda anlaştılar. Dolayısıyla Almanya, hem Bülow hem Bethmann'ın farkına vardığı üzere herkesin

"yoluna çıkıyordu". Bundan kaçınmak, Junkerler, monarşi, ordu, donanma, endüstriyel kapitalistler ve devletçi milliyetçiler arasında bir seçim yapmayı gerektiriyordu. Bülow, Junker vergi muafiyetine saldırdığında ise düşecekti. Bethmann ise, diplomatik uzlaşma önerdiğinde, devletçi milliyetçiler tarafından neredeyse rezil edildi ve gücünü kaybetti.

Rejim ise militarizme doğru kendi üstünkörü, düşüncesiz sürüklenişini sürdürdü. Tarımcılar rejime tekrar "dâhil" oldular ve 1912'den sonra ordu, donanmadan daha fazla büyüdü. 1914 yılı itibariyle, kaybeden, sadece liberaller ve sosyalistler olacaktı. Bunların realist değerleri üzerinden, *Mitteleuropa* ile *Weltsiyasal* arasında bir tercih yapılmamıştı. Rejim hizipleri entrikacıydı; dış düşmanları henüz saf dışı bırakılamamıştı. Rejim, bu belirginleşmeler arasında bir öncelik tercihinde bulunmaksızın, kapitalist *ve* monarşist *ve* militarist *–ve* giderek milliyetçi– kalacaktı. Bu rejimin nihai olarak neyi simgelediğine ilişkin kesin bir şey yoktu. Doğrusu, rejimin çeşitli iç ve dış hizipler arasındaki popülaritesi de böylesi bir kesinlikten kaçınmaya dayanıyordu. Rejim popülerdi ancak popülaritesi barışı ve sonrasında da kendi varlığını tehdit ediyordu. Hareketin istenmeyen sonuçlarının gücü hiçbir zaman bu kadar yıkıcı olarak başarılı olamazdı: Yarı-otoriter kaynaşma stratejisinin yurtiçindeki başarısı, jeopolitik bir böbürlenme yaratmıştı.

Bu da yetmezmiş gibi, Almanya'nın düşüşüne jeopolitik sayılabilecek bir katkı daha yapılmıştı. Bu da, Almanya açısından dünya-tarihsel bir kötü şans olarak, coğrafi konumundan kaynaklacak biçimde, militarizminin bir *dünya* savaşına yol açmasıydı. Büyük toprak sahiplerinin düşmanı, doğru komşusu ve toprak konusundaki en büyük hasmı Rusya olacaktı; ağır sanayisinin (savaş gemisi yapımının) düşmanı, en büyük donanma gücü Britanya olacaktı ve bu iki rakibe karşı görünen müttefik ise, halen Almanya'yla arası bozuk ve dişli güneydoğu komşusu Fransa'ydı. Merkezde yer alan bu Avrupa Gücü, bir kez daha her iki tarafa da aynı anda saldırma tuzağına düşecekti – ve 8. Bölüm'de bahsedildiği üzere diğerlerine yolu açacaktı. Almanya'nın *Mitteleuropa*'daki teritoryal konumu, Alman böbürlenmesini fazlasıyla pekiştirecekti.

Sonuç

Tek bir olay, hususi sonuçlar doğuracaktı. Büyük Savaş, Gacrilo Princip'in şansını kaybetmesi (planlanan suikast başarısız oldu; Princip yine de köşesine çekildi) ya da bir avuç Sırp ve Avusturyalının gözü karalığı ya da birkaç diplomat ve generalin yaptığı hatalarla açıklanamaz. Ben, daha genel, yapısal nedenleri incelemek yoluyla, savaşı mümkün olan ile muhtemel olan bir sonuca çeviren genel iklimi açıklamanın derdindeyim. Kazalar olabilir ancak olması ihtimal dâhilindedir. Her şeye, özellikle de sürecin bileşenlerine ilişkin rastlantısal olarak görülebilecek şey, bütünlüklü ve uzun erimli bir *sub specie*

eternae modeli de olabilir. İktidarın tarihi'nin bu cildi bir ebedilik vaat etmiyor. Ne de kapsadığı 156 yıl, bu olasılığı bütün yönleriyle sınamak açısından yeterince uzun bir zaman dilimidir ancak bir başlangıçtır. Bu bölüm ise başlangıcı devam ettirmektedir.

Açıklamanın özellikle ya da ağırlıklı biçimde ya *Innenpolitik*'e ya da *Aussenpolitik*'e odaklanamadığını açıkça görebiliyoruz. Karar alma süreci, ulus-devletlerin içinde ve arasında her daim birbirine geçmiş halde bulunan iç ve dış politika tarafından belirlenmiştir. Ulus-devletin iç sağlamlaşması, birbiriyle çekişen siyasal milliyetçiliklerin doğmasına yol açtı; kapitalizmin gelişimi, yaygın ve siyasal sınıflar arasında daha fazla mücadeleye neden oldu ve devlet adamları ile ordular, Güçler'in yoğunlaşan jeopolitiği arasında bunların hepsini temsil ettiler. Hiçbiri bir diğerinden tamamen tecrit halinde değildi; her biri bir diğerini hiçbirinin niyet etmediği biçimlerde etkiledi. Hiçbiri bütün kontrol edemiyordu ya da diğer ulusların, sınıfların, devlet adamlarının ve orduların vereceği tepkileri önceden bilmiyordu.

Hem *Innen* ve *Aussen* ekolleri, toplumları ve devletleri, hatalı biçimde yekpare ve homojen sistemler olarak görüyordu. *Innen* bakış açısına göre sınıflar ve diğer yurtiçi iktidar aktörleri, ekonomik ya da sosyal emperyalizm gibi stratejiler doğrultusunda, kendi çıkarlarını rasyonel biçimde tasarlıyor ve uzlaştırıyorlardı. *Aussen* realist bakış açısına göre ise devlet adamları, kendi jeopolitik çıkarlarını rasyonel biçimde hesaplıyordu. Her iki ekol de aktörlerin hatalar yaptığını ve hatalarını kendi mikro açıklamalarına dâhil edecek realist girişimlerde bulunduğunu kabul ediyordu. Ancak yanlış hesaplamaların boyutu muazzamdı. Aktörler aslında, kendi ulusal, sınıfsal ve jeopolitik çıkarlarını hesaplayarak ve bunlara ulaşmanın en ekonomik araçlarını arayarak rasyonel hareket etmeyi deniyorlardı. Fakat hiçbiri başarılı olamadı. Ağustos 1914'ün en sistematik özelliği buydu. Bu da, iktidar ağlarını kesen üst üste binmelerin etkileşiminin istenmeyen sonuçlarından kaynaklandı. Aktörler, etkileşimleri istenmeyen ve dolayısıyla yıkıcı olan stratejiler arasında savruldu ve sürüklendi.

Bu "planlı karmaşa", modern devletin kalbindeki kurumsal bir çelişkiyle birlikte daha da kötüleşecekti. Bir yandan, modern devlet adamlarının diplomasisi ve modern orduların profesyonelliği kendi sonuçları açısından sistematikti çünkü bunlar, 11. ila 14. Bölümler arasında açıklanan kitlesel iktidar altyapılarını kontrol ediyorlardı. Bunların savaş riskine girme kararları yüzünden rejimler ve Güçler devrildi, ekonomiler harap oldu, milyonlarca insan öldürüldü ya da sakat kaldı. Innen ve Aussen kuramcıları tarafından gösterilen "geçerli sebepler", *halen* bu derecede bir riske ve tehlikeye girmeyi mazur gösterebilmektedir. Nihayet ne devlet adamları ne de ordular –ne sınıflar ne de uluslar– bu türden "geçerli sebepler" temelinde hareket edemeyeceklerdi. Diğer yandan, "bağımsız" devletlerin "kendi" kararlarını düzensiz biçimde

vermesine yol açan yapılar içinse dört ayrı yol vardı. Modern devlet, akıbeti açısından yekpareydi ancak yapısı açısından çok-biçimli ve hizipliydi.

1. *Monarşiler*: Burada entrikalar, orduların krizlerde özerk hareket ettiğini de not ederek, hem rutin karar alma hem de kriz dönemine karar alma yoluyla karmaşık modeller oluşturuyordu. Monarklar ve onların akıl hocaları, siyasanın nihai sorumluluğunu tek bir kişiye yüklemekten kasten kaçınmak üzere, kısmi böl-ve-yönet stratejilerini kurumsallaştırmıştı. Bunlar sorumluluğu kendilerinde toplamak umuduyla, entrikalarla uğraşıyorlardı. Endüstriyel kapitalistler, burjuva parlamenterler ve siyasal milliyetçiler yükselirken, bunlar da böl-ve-yönet entrikasının bir parçası olacaklardı. Üç Büyük Güç –Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan– içinde savaştan fazlasıyla sorumlu olan, soylular, generaller, kapitalistler, parti önde gelenleri ve (Rusya'da olmayan) ulusal partiler arasındaki hizipler, devletin zirvesine, kişisel olarak monarka ulaşarak, onu şu ya da bu yola çekiyorlar, bazen ise ihtiyat ve korkaklığa ya da alelacele harekete geçmeye itiyorlardı.

2. *Parti Demokrasileri:* Buradaki karar alma süreçlerinde, rutin olanı kriz zamanındakinden ayırıyorum. Kriz zamanında karar alma, en üst düzey sorumlulukları açık seçim tanımlı olan parlamentolar ve kabinelerde yoğunlaşıyordu. Ancak eski rejimin ve önde gelen cumhuriyetçi devlet adamlarının rutin diplomatik karar alma süreci, sınıfların ve partilerin büyük çoğunlukla ulusal ya da yerel-bölgesel örgütlenmeler eliyle kafeslenmesi nedeniyle, monarşik rejimlerde olduğundan daha özel, dışa kapalı ve özerkti. Bu dışa kapalılığın iki büyük sınırı vardı: Devlet adamları, dış politika hedeflerine gelişigüzel biçimde fon tahsis edemezdi ya da savaş tehdidinde bulunamazdı. Bu da, dürüst olmayan dolaplar çevirmelerine ya da saldırgan davranmadan önce saldırıya uğramayı beklemelerine mecbur bırakacak biçimde, caydırıcılıklarının az olduğu anlamına geliyordu. Parti-demokratik bölünme, yarı-dışa kapalı eski rejim ile modern parlamento ve kabine arasındaydı. Bu rejimin hizipçiliği, siyasal milliyetçiliğin liberal ve emperyal kanatlarının çekişmeleriyle biraz daha kötüleşecek biçimde, krizler süresince dış politikada keskin değişimler yaşanması olarak yansıyordu.

3. *Yekpare devletler:* Bunlar ise kısmen daha saldırgan ve teritoryal diplomasi yönünde harekete diyorlardı. Devlet adamları, Büyük Güçler'in ani dönüşlerinin dünyayı daha tehlikeli hale getirdiğine inanıyordu. Orduları, saldırgan taktikler geliştiriyor, diplomasiyi küçümsüyor ve asker ve denizci kitleleri üzerinde etkili bir hiyerarşik disiplini dayatıyorlardı. Ancak yurttaşlığın ve devlet altyapılarının gelişimi, devletleri ulus-devletlere çevirecek ve rejimlerin dışa kapalılığını azaltacaktı. Toplumsal yaşam, ulusa dönük güçlü duygusal eklemlenmeler yaratarak yurttaşlığı içselleştirecekti. Bu türden ulusal dâhilinde, orta sınıf ve baskın dinsel ve dilsel topluluklar arasında daha yüzeysel biçimde yayılmakla birlikte, büyük oranda devlet yönetimi ve devletin

eğitim kurumlarıyla sınırlı olan daha saldırgan bir milliyetçilik ortaya çıkacaktı. Topluluğun ulusal açıdan tanımlanması yaygınlaştı; yerel-bölgesel ve ulus-ötesi tanımlamalar gücünü yitirdi. Barışçıl korumacılık, merkantilizm ve ekonomik emperyalizm arasında değişen ekonomik çıkarın teritoryal açıklaması, rejimin sözümona realist jeopolitiği ile ulusal kimlik ve ulusal onurun daha popüler kavramsallaştırmalarıyla birbirine geçti.

4. *Bütün siyaset*: Böylece bütün siyaset, diplomatik beceriksizlik ve istikrarsızlık sergileyecekti. Ordular, profesyonel Teknokratik uzmanlığa gömüldüler. Birkaç *ulus-ötesi* örgüt barşçıl diplomasi yanlısıydı; birkaç *milliyetçi* baskı grubu, doğrudan ekonomik emperyalizm dışında, özellikle sömürgelerde, saldırgan jeopolitiği savunuyordu. Ancak sınıfların ve diğer iktidar aktörlerinin büyük kısmı, rutin dış ilişkilerde ilgisiz, kriz zamanlarında kaygılı olacak biçimde, *ulusal* örgütlenme ve siyaset içinde kafeslenmiş durumdaydılar. Bunların dış politika yönelimleri çoğunlukla iç politika tarafından belirleniyordu ve yüzeyseldi ve retoriğe dayalıydı. Parti demokrasilerindeki işçi sınıfı, köylülüğün büyük kısmı ve kapitalist sınıf ile orta sınıfın bir kısmı, iç nedenlerle militarizme karşıydı ve söylemsel açıdan ulus-ötesi ve barış yanlısı kalmıştı. Diğer popüler sınıflar, özellikle baskın dinsel ve dilsel topluluklar, yüzeysel, değişken ancak saldırgan bir milliyetçiliği harekete geçirebilirlerdi. Fakat bunların bakış açıları her ne kadar devlet adamlarını düzensiz biçimde de olsa bağlıyorsa da, dış politikaya doğruda karışamıyorlardı.

Çok-biçimli hizipçilik, Almanya ve Avusturya-Macaristen da en ileri noktadaydı. Bu iki Güç, bir yandan eski rejim monarkları, devlet adamları ve ordular, diğer yandan modern toplumun sınıfları ve ulusları arasında sıkışıp kalmıştı. Bu iki devlet, modern devletlerin çok-biçimli belirginleşmesini en uç noktaya kadar götürdü. Bu iki Güç'ün (ve Sırpların) saldırganlığı, savaşın kopmasından doğrudan sorumluydu. Ben, Almanya'nın savaş öncesi durumdan savaş halindekinden daha fazla fayda sağlaması vesilesiyle, Almanya'nın suçu kendilerine dönük kuşatmaya ve Britanya hegemonyasına atmasını da ciddiye almıyorum. Alman saldırganlığı üzerine düşünülmüş ya da realist bir şey girişim değildi. Bu saldırganlık, monarşik rejim, artı askeri kast, artı sınıf, artı ulus dağınıklık-büyük hatasından doğmuştu. Avusturya-Macaristan, bu denkleme istisnai bir dağınıklık-büyük hata daha ekledi: Umutsuz bir hanedan ve bölgeci-milliyetçilere karşı duran generaller. Rus sarayı da bu denkleme kendi militarist, yükselen seferberlik dağınıklık-büyük hatasını ekleyecekti. Parti demokrasilerinin de ek bir dağınıklık-büyük hatası vardı: Devlet adamlarının, kendi yurttaşlarını savaş tehdidiyle galeyana getirmekteki beceriksizlikleriyle sınırlı kararsız yarı-dışa kapalılık hali. Rejimler, modern devletin altında yatan çelişkiyi çeşitli derecelerde paylaşıyorlardı: Devlet iktidarları, etkileri bakımından devasa, süreçleri bakımından çok-biçimli ve hizipli hale gelmişti. Ancak devletler sadece, kitlesel kolektif iktidarlarla donanmıştı ve dağıtımcı iktidar

ağları diyalektik olmayan biçimde birbirine geçiyordu. Büyük Savaş, benim analiz ettiğim ve kuramsallaştırdığım biçimiyle, modern devletlerin ve modern toplumların yapısını dehşet verici biçimde örneklerle gösterdi.

Bugün bizi tamamen rahat ettirecek denli büyük bir değişim de olmuş değil, pek az şey değişti. Büyük savaş'tan, daha büyüğünden kaçınmak adına bir şeyler öğrendik mi? Yoksa siperlerdeki şairin trajik öngörülerini ve yazgısını tekrar etme hatasına yine düşecek miyiz?

Almanya'ya

Sen de körsün bizim gibi. Açtığın zararı kimse açamazdı.
Ve kimse topraklarını almak da istemedi.
Fakat düşüncelerin her yanı tutsaktı.
Yanıldık ve anlamadık.
Sen yalnızca mağrurca planlanmış geleceğini gördün.
Biz ise zihnimizin daralan patikalarını,
Ve birbirimizin en kıymetli yollarında durmayı,
Ve yuhalamayı ve nefreti. Ve başladı bir kör dövüşü.
[Charles Hamilton Sorley -
d. 1895, Aberdeenshire, Scotland;
ö. 1915, Battle of Loos, Flanders]

Albertini, L. 1952, 1953, 1957. *The Origins of the War of 1914,* 3 vols. Oxford: Oxford University Press.

Becker, J.-J. 1977. *1914: Comment les Frangais sont entres dans la guerre.* Paris: PUF.

Berghahn, V. R. 1973. *Germany and the Approach of War in 1914.* London: St. Martin's Press.

Bosworth, R. 1983. *Italy and the Approach of War.* London: Macmillan.

Campbell, C. 1949. American interests and the open door. In *American Expansion in the Late Nineteenth Century,* ed. J. R. Hollingsworth. Malabar, Fla.: Krieger.

Cecil, L. 1976. *The German Diplomatic Service, 1871-1914.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Craig, G. 1955. *The Polities of the Prussian Army, 1640-1945.* Oxford: Clarendon Press.

Deist, W. 1982. Kaiser Wilhelm II in the context of his military and naval entourage. In *Kaiser Wilhelm II: New Interpretations,* ed. J. Rohl and N. Sombart. Cambridge: Cambridge University Press.

Doyle, M. 1983. Kant, liberal legacies and foreign affairs, parts 1 and 2. *Philosophy and Public Affairs* 12.

Dubovsky, M. 1969. *We Shall Be All.* Chicago: Quadrangle Books.

Eldridge, G. C. 1973. *England's Mission.* London: Macmillan.

Eley, G. 1980. *Reshaping the German Right.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

1985. The view from the throne: The personal rule of Kaiser Wilhelm II. *Historical Journal* 28.

Fieldhouse, D. K. 1973. *Economics and Empire, 1830-1914.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Fischer, F. 1967. *Germany's Aims in the First World War.* London: Chatto & Windus.

1975. *War of Illusions: German Policies from 1911 to 1914.* London: Chatto & Windus.

Geiss, I. 1976. *German Foreign Policy, 1871-1914.* London: Routledge & Kegan Paul.

1984. Origins of the First World War. In *Origins of the First World War,* ed. H. W. Koch. London: Macmillan.

Gordon, M. R. 1974. Domestic conflict and the origins of the First World War: The British and German cases. *Journal of Modern History* 46.

Gourevitch, P. 1986. *Politics and Hard Times.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Herwig, H. 1973. *The German Naval Officer Corps.* Oxford: Clarendon Press.

Hilderbrand, R. C. 1981. *Power and the People: Executive Management of Public Opinion in Foreign Affairs, 1897-1921.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Hobson, J. A. 1902. *Imperialism: A Study.* London: Nislet.

Howard, M. 1970. Reflections on the First World War. In his *Studies in War and Peace.* London: Temple Smith.

Hull, I. V. 1982. *The Entourage of Kaiser Wilhelm II, 1888-1918.* Cambridge: Cambridge University Press.

Jarausch, K. H. 1969. The illusion of limited war: Chancellor Bethmann Hollweg's calculated risk, July 1914. *Central European History 2.*

1973. *The Enigmatic Chancellor: Bethmann Hollweg and the Hubris of Imperial Germany.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Joll, J. 1984a. *The Origins of the First World War.* London: Longman Group.

1984b. The 1914 debate continues: Fritz Fischer and his critics. In *Origins of the First World War,* ed. H. W. Koch. London: Macmillan.

1984c. 1914: The unspoken assumptions. In *Origins of the First World War,* ed. H. W. Koch. London: Macmillan.

Kaiser, D. E. 1983. Germany and the origins of the First World War. *Journal of Modern History* 55.

Kehr, E. 1975. *Battleship Building and Party Politics in Germany.* Chicago: University of Chicago Press.

1977. *Economic Interest, Militarism and Foreign Policy.* Berkeley: University of California Press.

Keiger, J. 1983. *France and the Origins of the First World War.* London: Macmillan.

Kennan, G. F. 1977. *A Cloud of Danger.* Boston: Little, Brown.

1984. *The Fateful Alliance: France, Russia and the Coming of the First World War.* Manchester: Manchester University Press.

Kennedy, P. 1980. *The Rise of the Anglo-German Antagonism, 1860-1914.* London: Allen & Unwin.

1982. The kaiser and German Weltpolitik. In *Kaiser Wilhelm II: New Interpretations,* ed. J. Rohl and N. Sombart. Cambridge: Cambridge University Press.

1985. *The Realities Behind Diplomacy.* London: Fontana.

Kitchen, M. 1968. *The German Officer Corps, 1890-1914.* Oxford: Clarendon Press.

Koch, H. W. 1984. Social Darwinism as a factor in the new imperialism. In his *Origins of the First World War.* London: Macmillan.

Lafore, L. 1965. *The Long Fuse: An Interpretation of the Origins of World War I.* London: Weidenfeld & Nicolson.

Lieven, D. C. B. 1983. *Russia and the Origins of the First World War.* London: Macmillan.

Mackinder, H. 1904. The geographical pivot of history. *Geographical Journal* 23 (reprinted by the Royal Geographical Society, London, 1951).

Mahan, A. T. 1918. *The Influence of Sea Power upon History 1660-1783.* Boston: Little, Brown.

Mann, M. 1988. The decline of Great Britain. In M. Mann, *States, War and Capitalism.* Oxford: Blackwell.

Mansergh, N. 1949. *The Coming of the First World War.* London: Longman Group.

Mayer, A. J. 1968. Domestic causes of the First World War. In *The Respon sibility of Power: Historical Essays in Honor of Hajo Holborn,* ed. L. Krieger and F. Stern. London: Macmillan.

1981. *The Persistence of the Old Regime.* London: Croom Helm.

Mommsen, W. J. 1974. *The Age of Bureaucracy: Perspectives on the Political Sociology of Max Weber.* Oxford: Blackwell.

1980. *Theories of Imperialism.* London: Weidenfeld & Nicolson.

1990. The varieties of the nation state in modern history: Liberal, imperialist, fascist and contemporary notions of nation and nationality. In *The Rise and Decline of the Nation State,* ed. M. Mann. Oxford: Blackwell.

Morgan, D. W. 1975. *The Socialist Left and the German Revolution.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Morgenthau, H. 1978. *Politics Among Nations.* New York: Knopf.

Olle, W., and W. Schoeller. 1977. World market competition and restrictions upon international trade union policies. *Capital and Class* 1.

Palmer, A. 1983. *The Chancelleries of Europe.* London: Allen & Unwin.

Parker, G. 1985. *Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century.* London: Croom Helm.

Platt, D. C. 1979. Economic factors in British policy during the new imperialism. In *Conflict and Stability in Europe,* ed. C. Emsley. London: Croom Helm.

Pogge von Strandmann, H. 1969. Domestic origins of Germany's colonial expansion under Bismarck. *Past and Present,* no. 45.

Price, R. 1972. *An Imperial War and the British Working Class.* London: Routledge & Kegan Paul.

Remak, J. 1967. *The Origins of World War I: 1871-1914.* New York: Holt, Rinehart & Winston.

Robinson, R., and J. Gallagher. 1961. *Africa and the Victorians: The Official Mind of Imperialism.* London: Macmillan.

Rohl, J. 1973. Introduction. In *1914: Delusion or Design? The Testimony of Two German Diplomats,* ed. J. Rohl. London: Elek.

1982. Introduction. In *Kaiser Wilhelm II: New Interpretations,* ed. J. Rohl and N. Sombart. Cambridge: Cambridge University Press.

Rohl, J., and N. Sombart (eds.). 1982. *Kaiser Wilhelm II: New Interpretations.* Cambridge: Cambridge University Press.

Rosecrance, R. 1986. *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World.* New York: Basic Books.

Rothenberg, G. 1976. *The Army of Francis Joseph.* West Lafayette, Ind.: Purdue University Press.

Schmitt, B. E. 1966. *The Coming of the War 1914,* 2 vols. New York: Fertig.

Snyder, J. 1991. *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Steiner, Z. S. 1969. *The Foreign Office and Foreign Policy, 1898-1914.* Cambridge: Cambridge University Press.

1977. *Britain and the Origins of the First World War.* London: Macmillan.

Stern, F. 1968. Bethmann Hollweg and the war: The limits of responsibility. In *The Responsibility of Power: Historical Essays in Honor of Hajo Halborn,* ed. L. Krieger and F. Stern. London: Macmillan.

Stone, N. 1975. *The Eastern Front, 1914-1917.* New York: Scribner's.

1983. *Europe Transformed, 1878-1919.* London: Fontana.

Taylor, A. J. P. 1954. *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918.* Oxford: Clarendon Press.

Turner, L. C. F. 1967. The significance of the Schlieffen plan. *American Journal of Politics and History* 4.

1968. The Russian mobilization in 1914. *Journal of Contemporary History* 3.

1970. *Origins of the First World War.* London: Arnold.

Weber, E. 1968. *The Nationalist Revival in France, 1905-1914.* Berkeley: University of California Press.

Wehler, H.-U. 1979. Introduction to Imperialism. In *Conflict and Stability in Europe,* ed. C. Emsley. London: Croom Helm.

1981. Bismarck's imperialism, 1862-1890. In *Imperial Germany,* ed. J. J. Sheehan. New York: Franklin Watts.

1985. *The German Empire 1871-1918.* Leamington Spa: Berg.

Welch, R. 1979. *Response to Imperialism: The United States and the Philippine-American War.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Williamson, S. R., Jr. 1969. *The Politics of Grand Strategy: Britain and France Prepare for War, 1904-1914.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

1988. The origins of World War I. *Journal of Interdisciplinary History* 18.

Wilson, K. 1985. *The Policy of the Entente.* Cambridge: Cambridge University Press.

Ek:
Devlet Maliyesi ve Istihdamı Üzerine Ek Tablolar

Tablo A.1. *Devlet İstihdamı: Avusturya (1760-1860 arası Avusturya Macaristan, 1830-1910 arası*

	Nüfus (milyon)		Sivil personel				Askeri personel			
Yıl	Avusturya	Avusturya-Macaristan	Merkez Toplam (bin)	%	Tamamı Toplam (bin)	%	Avusturya (bin)	%	Avusturya-Macaristan (bin)	%
1760		15.00	10A-M	0.06	26	0.17			250	1.66
1770		17.00							200	1.17
1780		22.00	11A-M	0.05					310	1.41
1790		23.00							350	1.52
1800		24.00							325	1.35
1810		25.00			31	0.12			594	2.38
1820		27.00								
1830	15.83	29.63	55A	0.35	111A-M	0.37	242	1.53	410	1.38
1840	16.86	30.50	62A	0.37	126A-M	0.41	280	1.66	475	1.56
1850	17.82	31.10	72A	0.40	140A-M	0.45	318	1.79	485	1.56
1860	19.13	33.50	190A-M	0.57			308	1.61	535	1.60
1870	20.60	35.90	102A	0.50			177	0.86		
1880	22.14	39.04	118A	0.53			162	0.73		
1890	23.90	42.69	254A	1.06	697A	2.92	188	0.79		
1900	26.15	46.81	297A	1.14	864A	3.30	230	0.88		
1910	28.57	51.39	334A	1.17	899A	3.15	247	0.86		

Notlar

1. 1830 yılı öncesi tüm rakamlar Avusturya İmparatorluğu'nun tamamını (Avusturya-Macaristan'ı), 1860 yılı rakamları ise, (karşılaştırmak üzere rakamların yetersiz olması nedeniyle) Avusturya *Reichshalf*'ını gösteriyor.
2. 1880 yılına kadarki personel rakamları içişleri idari kaynaklarından, sonrakiler ise ulusal nüfus sayımı verilerinden alınmıştır.

3. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.

Kaynaklar: *Nüfus*: Avusturya-Macaristan 1760-90; Dickson 1987:1, 36; 1790-1910, *Beitrage zur Osterreichischischen Statistik* 550,1979,1: 13-14 -1786, 1828, 1857, 1869 ve (Bosna-Hersek'in de dahil olduğu) 1880-1910 rakamları burada mevcuttur; Rakamlarına ulaşamadığım on yıllar için tahminler geliştirdim. Avusturya 1830-1910, Bolonez-Leuchtenmuller 1979: II, 1. *Ordu*: 1760-90, Dickson 1987: II, 343-55; 1800, Rothenberg 1978 – sahra ordusuna ek olarak, garnizonlar ile yerleşik ancak seferber haldeki yedek kuvvetler; Rothenberg 1982: 126 – "1809 seferberlik planı tatbikatı"; 1830- 1910, Bolonez-Leuchtenmuller 1979: I, 57-60 ve II, 5 – aktif haldeki ordu ve donanma personeli; 1850 ila 1860 (aslında 1857) rakamları Avusturya Macaristan için geçerlidir, Lombardiya-Venetia dahil değildir; sonraki yılların rakamları yalnızca Avusturya *Reichshalf*'ı için geçerlidir. *Sivil*: 1760-1810 (aslında 1806), Dickson 1987,1: 306-10; 1830-50 merkez (aslında 1828, 1838 ve 1848), *K. K. Statistiche Monatschrift* 1890: 532-4; 1830, tamamı (aslında 1828), Macartney 1969: 263; 1840 tamamı, benzer rakamlar için bkz. 1842 yılı ile 1850 yılı tamamı için, Tegeborski 1843: 360 for 1839, ve Macartney 1969: 263, *K. K. Statistiche Jahrbuch* 1863: 104-5 – 52.000 *Beamten* (sabit kamu görevlileri) sayısı tüm görevlilerin % 26'sına karşılık gelmektedir (1845 ve 1848'de de böyledir); 1870-80 tamamı, *K. K. Statistiche Jahrbuch* 1873: 22, 1881: 54 – kamu görevlileri artı resmi ve sağlık çalışanlarının % 67'sini içermektedir; 1890-1910, *Osterreichisches Statistisches Handbuch*, 1890, 1900, 1910, 1914, *K. K. Statistiche Monatschrift* 1904: 696 – ancak not edelim, Bolonez-Leuchtenmuller 1978: II, tablo 60, 1910 nüfus sayımı rakamlarını türetmektedir ancak 1890 ile 1900 rakamlarını sırasıyla ve açıklama olmaksızın 495,000 ile 617,000'e düşürmektedir.

Tablo A.2. *Devlet İstihdamı: Büyük Britanya 1760-1910*

		Sivil personel					
		Merkez		Tamamı		Askeri personel	
Yıl	Toplam nüfus (milyon)	Toplam (bin)	%	Toplam (bin)	%	Toplam	%
1760	6.10	16	0.26			144	2.36
1770	6.41					37	0.58
1780	6.99					193	2.76
1790	7.65					74	0.97
1800	8.61	16	0.18			422	4.91
1810	9.76	23	0.24			517	5.30
1820	11.30	24	0.22			115	1.02
1830	13.11	23	0.17			132	1.01
1840	14.79			43	0.29	163	1.10
1850	16.52	40	0.24	67	0.41	197	1.20
1860	18.68			76	0.41	325	1.74
1870	21.24			113	0.53	242	1.14
1880	25.71			118	0.46	246	0.96
1890	28.76	90	0.32	285	0.99	276	0.96
1900	32.25	130	0.40	535	1.66	486	1.51
1910	35.79	229	0.64	931	2.60	372	1.04

Notlar:

1. 1840 ordu rakamları milisleri ve polisleri içeriyor ancak gönüllü birlikleri içermiyor. 1850 ra kamları (en son 16.720'ye yükselen) milis, polis ve kayıtlı emeklileri içermektedir.
2. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.

Kaynaklar: *Nüfus*: Wrigley and Schofield 1981. *Sivil*: Merkez 1800-30 rakamları için bkz. Avam Kamarası belgeleri, *Britanya Yıllık Belgeleri*, Kamu Kurumu Birlikleri, 1797, 1810, 1819 ve 1827; 1840-80, Mitchell ve Deane 1962; 1890-1910, Flora 1983: I, 242. Tamamı - 1840-80, Mitchell ve Deane 1980; 1890-1910, Abramovitz and Eliasberg 1957: 25. Bu yıllar aslında 1891, 1901, 1911 yıllarına karşılık gelmektedir. *Ordu*: 1760-90 ve 1810-60 yılları rakamları için bkz. Avam Kamarası belgeleri, *Britanya Yıllık Belgeleri*: 1760-70, 1816'da, 12: 399 ve 1860, 42: 547-9; 1780 (aslında 1781)1813-14, 11: 306-7 ve 1860, 42: 547-49; 1790 (aslında 1792) ve 1810-30 in 1844, 42: 169 ve 1860, 42: 547-9; 1840-50 in 1852, 30: 1-3; 1860-1910, Flora 1983, I: 247-50. 1800 ordu rakamları için bkz. Fortescue 1915, vol. 4, part 2: 939 ve *Britanya Yıllık Belgeleri* 1860, 42: 547-49.

Tablo A.3. Devlet istihdamı: Fransa 1760-1910

Yıl	Toplam nüfus (milyon)	Sivil Personel: Merkez Toplam (bin)	%	Sivil Personel: Tamamı Toplam (bin)	%	Askeri Personel Toplam (bin)	%
1760	25.70					460	1.78
1770	26.60					220	0.82
1780	27.00			350	1.29	240	0.89
1790	27.19			275	1.01	230	0.85
1800	27.35			250	0.91	800	2.93
1810	27.35					1,000	3.66
1820	30.46						
1830	32.57					400	1.23
1840	34.23	90	0.26			350	1.02
1850	35.78	146	0.41	300	0.84	390	1.09
1860	37.39					460	1.23
1870	36.10	220	0.60	374	1.03	600	1.66
1880	37.67	331	0.87	483	1.28	540	1.44
1890	38.34	348	0.91	472	1.23	600	1.55
1900	38.96	430	1.10	583	1.50	620	1.59
1910	39.61	556	1.40	562	1.42	650	1.65

Notlar:

1. Fransa'da silah altına alınan kişi toplamı 1800'de 350.000 ve 1812'de 450.000 civarın- dadır.
2. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.

Kaynaklar: Necker 1784, Church 1981, Block 1875: 117-9; 1870-1910, Flora 1983: I, 211, Vivien 1859: 172-8, Julien-Lafferriere, *Recensement general* and *Resultats Statistiques du Denombrement, Annuaire statistique de la France* 1913: 264. Year is actually 1913; Army - 1760, Kennett 1967: 77-8; 1770-90, Lynn 1984: 44, Scott 1978: 5; Addington 1984: 26, Rothenberg 1978: 43, 51-5, Chandler 1966; Block 1875: I, 566, Dull 1975: 144; 1790, Hampson 1959: 209; 1810, Masson 1968: 257; 1870, Block 1875: I, 583; *Annuaire statistique de la France* 1913: "Resume retrospective," 132.

Tablo A.4. Devlet İstihdamı: Prusya-Almanya, 1760-1910

	Total population (millions)		Sivil personel						Askeri personel	
			Merkez		Tamamı					
Yıl	Prusya	Almanya	Prusya Toplam (bin)	%	Prusya Toplam (bin)	%	Almanya Toplam (bin)	%	Toplam (bin)	%
1760	3.62								150	4.14
1770	4.10									
1780	5.00								188	3.76
1790	5.70								195	3.42
1800	6.16		23	0.37					230	3.73
1810	7.00								272	3.88
1820	11.27								150	1.33
1830	13.00								150	1.15
1840	14.93		16+	0.11+					157	1.05
1850	16.61		32+	0.20+	55+	0.33+			173	1.04
1860	18.27				86	0.47			149	0.82
1870	24.57	41.01	135	0.55	283	1.15			400	0.98
1880	27.19	45.23			413	1.51	704	1.56	434	1.07
1890	29.84	49.43			535	1.80	900	1.70	529	1.12
1900	34.27	56.37							629	1.05
1910	39.92	64.93			c. 1,000	3.92	1,700	2.35	680	1.05

Notlar:
1. Askeri personel rakamlarında 1870 yılı öncesi Prusya'yı, sonrası Almanya'yı gösteriyor.
2. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.

Kaynaklar: *Nüfus*: Prusyaa- 1760-1810, Turner 1980; 1820-70, Kraus 1980: 226; 1870-1910, *Statistische Jahrbuch fur den Preussischen Staat* 1912. Almanya: 1870-1900, Hohorst et al. 1975: 22; 1870 yılı aslında 1871'dir. *Ordu:* Prusya - 1760-1860, Jany 1967; esas yıllar 1763, 1777, 1789, 1813, 1820, 1830, 1840, 1850, 1859'dur. Almanya - 1870, Weitzel 1967: Tablo 8; 1872 rakamları. 1880-1910, Hohorst et al. 1975: 171; 1890 yılı aslında 1891'dir. *Sivil*: Finer 1949: 710; Bulow-Cummerow 1842: 225, *Tabellen und amtlichen Nachtrichten den Preussischen Staat fur das Jahr 1849, Jahrburch fur die Amliche Statistik* 1863; 1870, 1880, 1890 (aslında 1869, 1882 ve 1895), *Statistisches Handbuch fur den Preussischen Staat,* 1869, 1898; 1910 (aslında 1907) Kunz 1990. Almanya - 1880-1910, *Statistisches Jahrbuch fur das Deutche Reich* 1884: 19, 1889: 14, 1909: 33 (aslında 1882 ve 1895); 1910 (aslında 1907) Kunz 1990.

Tablo A.5. Amerika Birleşik Devletleri, 1760-1910

Yıl	Toplam nüfus (milyon)	Sivil personel: Merkez Toplam (bin)	Sivil personel: Merkez %	Sivil personel: Tamamı Toplam (bin)	Sivil personel: Tamamı %	Askeri personel Toplam (bin)	Askeri personel %
1760	1.59						
1770	2.15						
1780	2.78						
1790	3.93	0.7	0.02			0.7	0.02
1800	5.93	2.6	0.04			7	0.12
1810	7.24	3.8 (est.)	0.05 (est.)			12	0.16
1820	9.62	7	0.07			15	0.16
1830	12.90	11	0.09			12	0.09
1840	17.12	18	0.11			22	0.13
1850	23.26	26	0.11			21	0.09
1860	31.51	37	0.12			28	0.09
1870	39.91	51	0.13			50	0.13
1880	50.26	100	0.19			38	0.07
1890	63.06	157	0.25			39	0.06
1900	76.09	239	0.31	1,034	1.36	126	0.17
1910	92.41	389	0.42	1,552	1.68	139	0.15

Notlar: Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.
Kaynaklar: *Nüfus*: 1760-80 arası için bkz. U.S. Bureau of the Census 1975: Tablolar A.6-8. Sivil: Merkez - 1790-1810 için bkz. *American State Papers*, vol. 38, *Miscellaneous:* 1790 (aslında 1792) in 1: 57-68; 1800 (aslında 1802),1: 260-308; 1810; 2: 307-96; 1820-1910; U.S. 1975: Tablo Y308-17. Tamamı 1900-10 için bkz. Fabricant 1952: 29. *Ordu:* U.S. 1975: Tablo Y 904-16. Asıl yıllar 1789, 1801, 1821, 1831, 1841, 1851, 1861, 1871, 1891, 1901 ve 1911'dir.

Tablo A.6. Devlet geliri: Avusturya, 1760-1910
(toplam oran olarak toplam ve asli kaynaklar)

			Dolaylı vergiler		Devlet mülkiyeti	
Yıl	**Toplam (milyon florin)**	**Doğrudan vergiler**	**Genel**	**Tuz ve tütün tekelleri**	**Damga ve harçlar**	**Tekellerin kârları**
1760	35.0	53	19	16	2	10
1770	39.5	48	17	16	9	10
1780	50.1	41	18	19	13	10
1790	85.6	27	36		NA	
1800	65.5	29	45		NA	
1810	25.0	30	42		NA	
1820	112.2	44	20	30	4	2+
1830	123.0	39	23	22	4	12
1840	193.3	25	23	26	4	25
1850	202.5	29	24	24	4	18
1860	355.1	27	17	25	9	26
1870	259.6	35	30		15	21
1880		32	31		20	17
1890		NA	NA		NA	NA
1900		28	30		17	25
1910	1,159.2	28	29		17	26

Notlar:

1. Baz alınan yıllar, 1763, 1770, 1778, 1821, 1830, 1841, 1850, 1859, 1868, 1883, 1898, 1913'tür.
2. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.

Kaynaklar: 1760-80: Dickson 1987: II, 382-3; 1790-1810: Czoernig 1861: 122; 1800-1801: Beer 1871: 390-1; 1820-60: Brandt 1978: II, 1072-3, 1100. 1820-30; 1870-1910: Gratz 1949: 229-30.

Tablo A.7. Devlet geliri: Britanya, 1760-1910
(toplam oran olarak toplam ve asli kaynaklar)

Yıl	Toplam (milyon pound)	Vergiler Doğrudan	Vergiler Dolaylı	Devlet mülkiyeti (pullar ve postahaneler)
1760	9.2	26	69	4
1770	11.4	16	70	4
1780	12.5	20	71	5
1790	17.0	18	66	9
1800	31.6	27	52	12
1810	69.2	30	57	11
1820	58.1	14	68	16
1830	55.3	10	73	17
1840	51.8	8	73	19
1850	57.1	18	65	16
1860	70.1	18	64	16
1870	73.7	26	59	12
1880	73.3	25	61	16
1890	94.6	26	50	18
1900	129.9	31	47	22
1910	131.7	27	47	22
1911	(203.9)	(44)	(36)	(17)

2. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.
Kaynaklar: Mitchell and Deane 1980: Kamu maliyesi tabloları.

Tablo A.8. Devlet geliri: Fransa, 1760-1910
(toplam oran olarak toplam ve asli kaynaklar)

Yıl	Toplam (milyon frank)	Vergiler Doğrudan	Vergiler Dolaylı	Devlet mülkiyeti
1760	259 *l.t.*	48	45	7
1770				
1780	377 *l.t.*	41	49	10
1790	472 *l.t.*	35	47	18
1800				
1810				
1820	933			
1830	978	40	22	38
1840	1,160	c. 30		
1850	1,297	c. 28		
1860	1,722	c. 23		
1870	1,626	26	31	44
1880	2,862	21	38	41
1890	3,221	18	36	42
1900	3,676	21	36	43
1910	4,271	22	33	45

Notlar:
1. Olağan gelire, bütün krediler dahil değildir.
2. Baz alınan yıllar, 1751, 1775, 1788, 1828'dir.
3. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.
Kaynaklar: 1760-90: Morineau 1980: 314, 1830 (aslında 1828): Hansemann 1834. 1844-1910: *Annuaire Statistique de la France* 1913: 134-9; 1840 yılı doğrudan vergi rakamları, merkezi hükümetin, tahmini % 5'lik kayıp sermaye kazancı vergisine ek olarak doğrudan katkısını içermektedir

Tablo A.9. Devlet geliri: Prusya, 1760-1910 (toplam oran olarak toplam ve asli kaynaklar)

Yıl	Toplam (milyon dolar)	Vergiler		Devlet mülkiyeti		
		Doğrudan	Dolaylı	Demiryolları	Diğer sanayiler	Tamamı
1820	96	36	33			30
1840	169	24	34			41
1850	183	22	32			46
1870	550 (651)	24 (20)	10 (24)	24 (20)	30 (25)	65 (55)
1880	805 (982)	21 (17)	8 (25)	30 (25)	22 (18)	71 (58)
1890	1,744 (2,140)	10 (8)	14 (30)	51 (42)	15 (12)	76 (62)
1900	2,607 (3,139)	8 (7)	13 (28)	54 (44)	16 (13)	79 (65)
1910	3,732 (4,630)	11 (9)	3 (22)	58 (47)	16 (13)	86 (69)

Notlar:

1. Olağan gelire, bütün krediler ve artıklar dahil değildir
2. Baz alınan yıllar1821, 1844, 1871'dir
3. 1870 ve sonrası için, rakamlar (bütün Alman *Reich*'ına değil) yalnızca Prusya'ya aittir. Paranteze alınmamış rakamlar, devlet gelir hesaplarından alınmıştır. Paranteze alınmış rakamlar, (hemen hepsi dolaylı vergilerden gelecek biçimde) *Reich* gelirine % 60 eklemektedir. Prusya, *Reich* nüfusunun % 60'ını oluşturuyordu ve tek tek ülkelerin *Reich*'a olan gelir katkısı genellikle nüfuslarına göre hesaplanıyordu. Böylece parantez içindeki rakamlar hemen hemen yanlışsızdır.
4. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.

Kaynaklar: 1820—50: Leineweber 1988: 315. Genel olarak rakamlar: Heitz 1980: 406-8). 1870-1910: Prochnow 1977: 5-7.

Tablo A.10. Devlet ve eyaletlerin geliri: Amerika Birleşik Devletleri, 1820-1900 (toplam oran olarak toplam ve asli kaynaklar)

Yıl	Toplam (milyon dolar)	Vergiler		Devlet mülkiyeti
		Doğrudan	Dolaylı	
1820	25	10	62	26
1830	31	5	71	21
1840	33	18	42	37
1850	69	23	58	20
1860	100	26	54	18
1870	501	26	58	16
1880	446	15	67	17
1890	584	16	64	20
1900	837	16	58	26

Notlar:

1. Hesaplama yöntemi: Devlet gelirlerine ilişkin rakamlar, 1820 yılındaki devletlerin neredeyse yarısında, 1870'teki devletlerin yaklaşık üçte birinde ve 1900 yılındakilerin de tamamında ulaşılabilir durumdaydı. Kişi başına gelirler de bu devletler için hesaplandı ve aynı yılların ABD toplam nüfusuna uyarlandı. Toplam devlet geliri tahminleri, ardından federal hükümet toplam gelirine eklendi.
2. Devlet mülkiyeti, posta gelirlerini de içermektedir.
3. Devlet mülkiyeti geliri, tüm dönemlerin postanelerinden, önceki yılların kanal geçiş ücretlerinden ve 19. yüzyıl ortasının arazi tahsisatlarından hesaplandı.
4. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.

Kaynaklar: Bkz. U.S. 1975: Tablo Y352-7; U.S. 1947: 419-22; Holt 1977:99-324.

Tablo A.11. Federal gelir: Amerika Birleşik Devletleri 1792-1910 (toplam oran olarak toplam ve asli kaynaklar)

Yıl	Toplam (milyon dolar)	Vergiler: Doğrudan	Vergiler: Dolaylı	Devlet mülkiyeti
1792	4		98	2
1800	11		89	11
1810	10		87	13
1820	19		80	20
1830	27		82	18
1840	24		56	44
1850	49		81	19
1860	65		82	18
1870	430	17	68	15
1880	367	1	82	17
1890	464	0.2	80	20
1900	670	2	71	27
1910	900		69	31

Notlar:
1. Devlet mülkiyeti ağırlıklı olarak posta gelirine dayanmaktadır. "U.S. 1975: Tablo Y352-7"deki rakamlar, net posta gelirleridir. Kâr ya da zarar edilmesine bakmaksızın ben bütün posta gelirlerini hesaba kattım.
2. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.

Kaynaklar: *Nüfus:* U.S. 1975: Tablolar A.6-A.8. Gelir: Bkz. U.S. 1975: Tablo Y352-7; U.S. 1947: 419-22.

Tablo A.12. *Devlet geliri: Amerika Birleşik Devletleri 1792-1910 (toplam oran olarak tahmini birleştirilmiş toplam ve asli kaynaklar)*

Yıl	Toplam gelir	Asli gelir kaynakları – Vergilendirme: Doğrudan	Vergilendirme: Dolaylı	İşletme Vergisi	Devlet mülkiyeti	Diğer
1820	5,930	25	7	17	43	8
1830	4,263	25	1	14	42	18
1840	9,085	24	4	40	19	13
1850	19,462	53	1.5	23	22	1
1860	35,643	62	1.6	13	18	6
1870	70,911	64	1	17	16	3
1880	79,125	63	0.1	19	18	1
1890	119,988	60	1	20	18	2
1900	167,407	52	4	23	20	2

Notlar:
1. 1820-1900 yıllarının rakamları, erişilebilir devlet verilerine dayanarak toplam ABD nüfusu üzerinden bir araya getirildi (Bkz. Tablo A.10., not 1).
2. Referanslar için bkz. 11. Bölüm'deki kaynakça.

Kaynak: 1820-1900: Bkz. Holt 1977: 99-324.

Dizin

cilt II

michael mann

iktidarın tarihi

sınıfların ve ulus-devletlerin yükselişi 1760-1914

Micheal Mann'ın toplumlar tarihini kendine has iktidar ağları merkezli kuramıyla analiz ettiği İktidarın Tarihi serisinin 2. Cildi, Sanayi Devrimi ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemin iktidar ilişkilerini karşılaştırmalı ve tarihsel sosyolojik bir yöntemle ele alıyor. Fransa, Büyük Britanya, Habsburg Avusturyası, Prusya-Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne odaklanan çalışma, toplumsal iktidarın dört kaynağı –ideolojik, ekonomik, askeri ve siyasal– arasındaki karşılıklı ilişkileri çözümleye çalışırken, buradan hareketle dini ve seküler ideolojilerin, ticari ve endüstriyel kapitalizmin, savaşların ve modern devletin gelişimini de anlatısına dâhil ediyor. Zengin ampirik araştırmalara, kuramsal bir külliyata ve istatistiki verilere dayanan İktidarın Tarihi'nin 2. Cildi, ulusların yükselişi ve milliyetçilik, sınıflar mücadelesi ve modern devlete ilişkin özgün bir kuramsal yaklaşım da geliştiriyor.

Mann, geliştirdiği kuramsal yaklaşım dâhilinde, bir yandan bütün bu kavramlara ilişkin klişeleşmiş söylemleri çürütürken, diğer yandan ise kendine has kavramsal cephaneliğiyle sosyal bilimlere muazzam bir katkıda bulunuyor. Toplumlar ve devletlerin tarihini, iç içe geçmiş yerel-ulusal kimlikler, sınıflar ve diğer toplumsal ortaklık biçimlerini bir arada ele alarak, geleneksel, monolitik bir "toplum" kavramını reddeden Mann'ın modeli, bir dizi çakışan ve kesişen iktidar ağından oluşuyor. Mann bu modeli iktidarın lojistiğine –toplumsal ve coğrafi alanda bilginin, insan gücünün ve malların akışının nasıl denetlendiğine– odaklanarak işlevsel hale getiriyor ve böylece toplumbilim kuramındaki "büyük tartışmaların" çoğuna ilişkin önemli sözler söylüyor.

9 786054 657223

www.phoenixyayinevi.com